I.I. RUSSU

L'ETHNOGENESE DES ROUMAÎNS

LE FONDS AUTOCHTONE THRACO-DACE ET LA COMPOSANTE LATINO-ROMANE

CD

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ ŞI ENCICLOPEDICĂ
Bucureşti, 1981

I.I. RUSSU

ETNOGENEZA ROMÂNILOR

FONDUL AUTOHTON TRACO-DACIC ŞI COMPONENTA LATINO-ROMANICĂ

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ ŞI ENCICLOPEDICĂ
Bucureşti, 1981

„Nihil tam difficile est quin investigări possiet"

(TERENTIUS, Heautontimorumenos,

Coperta de GHEORGHE MOTORA

I
i

CUPRINS

CUVÎNT ÎNAINTE

Continuare amplificată şi (în liniile mari) încheiată a eforturilor depuse vreme de peste trei decenii în munca de explorare, elucidare şi interpretare social-istorică şi etnologică a fondului etnobiologic şi cultural-lingvistic preroman (autohton, traco-dacic) şi a factorului latino-romanic în alcătuirea societăţii românofone (poporul român în antichitate şi evul mediu), monografia prezentă, fundamentată deopotrivă pe material lingvistic (,,ce spune limba română") şi pe cel general istoric-arheologic, a preluat, cum era firesc şi necesar, foarte mult din rezultatele noastre precedente, mai ales din Elemente autohtone în limba română *(Bucureşti, 1970), cap. I — III, părţi din cap. IV şi întreg lotul lexical comun ,,româno-albanez". La acestea a fost adăugat şi integrat în^volumul de faţă stocul de cuvinte autohtone româneşti neatestate în albaneză. Sînt aici materiale, date şi expuneri cu demonstraţii lingvistice-etimologice de bază, nu numai utile, dar absolut indispensabile cercetătorilor angajaţi în marea anchetă istoriograficâ menită să reconstituie şi să restabilească anumite realităţi social-istorice deloc simple şi, ca urmare, nu îndeajuns de limpede şi complet prezentate cititorului specialist sau nespecialist. Lanţului documentar al continuităţii organice de viaţă în spaţiul carpato-dunărean începînd din epoca bronzului (civilizaţia proto-tracă şi tracă) şi pîhă astăzi îi lipsea veriga reprezentată de argumentele de ordin lingvistic. Atare punţi de legătură lingvistică (deci cuUural-economică şi social-etnică) oferite de tot ceea ce în realitate ,,spune limba română" îşi aflâ dealtfel o firească întregire în rezultatele pozitive ale tuturor cercetărilor lingvistice-etimologice şi istorico-epigrafice, numismatice cu privire la traco-daci şi la illyri, ca şi în ansamblul datelor de ordin istoric privind spaţiul carpato-balcanic în general sau Dacia romană şi ,,postromană" în special. Spre a pătrunde în substanţa primară a procesului de etnogeneză e necesar ca în lucrarea de faţă întregul material documentar disponibil în etapa actuală a cercetării din ţara noastră, toate filoanele surselor de informaţie să fie puse la contribuţie pentru identificarea şi elucidarea eredităţii autohtone (lingvistice, social-etnice) şi a dimensiunilor componentei romanice în procesul de sinteză al romanizării. Materialul documentar în ansamblul său şi în lumina noilor criterii verifică şi fundamentează mai trainic teza despre autohtonia şi continuitatea poporului român în teritoriile de intensă romanizare din Moesia şi Dacia carpato-dunăreană.*

Izvorînd din necesitatea de a lămuri etimologia reală a unor cuvinte româneşti controversate, obscure (şi ca atare greşit interpretate de mulţi filologi) şi, în acelaşi timp, rostul şi importanţa lor în fondul lexical moştenit (anteslav) al limbii române, prezenta monografie adună şi studiază comparativ mai întîi datele esenţiale asupra locuitorilor antici ai zonei carpato-balcanice şi asupra romanizării lor; apoi materialul lexical românesc de factură autohtonă (preromană), analizat sub raport lingvistic-etimologic şi interpretat social-istoric spre

a putea fi integrat în ansamblul documentării istorice disponibile in etapa actuală. Sînt contribuții semnificative la luminarea „misterului" ce învăluie (potrivit unor teorii) începuturile limbii şi poporului român, mai precis, perioada pre- şi proto-istorică.

Baza de plecare a prezentei monografii este formată din cele circa 70 de cuvinte comune cu albaneza fElAutoht, *1970) şi de alte etimologii, stabilite după lungi controverse între filologi, cu privire la obîrşia unor termeni gospodăreşti-pastorali şi meşteşugăreşti. Munca de explorare s-a diversificat, extinzîndu-se asupra altor capitole ale vocabularului prin revizuirea integrală a etimologiilor lexicului popular românesc şi prin sondaje adinei, minuțioase. Strădania nu a fost zadarnică: s-au obținut dovezi că limba română (mai mult decît alte surse documentare disponibile) conține ,,noi" elemente de excepțională valoare lingvistică şi istoric-etnologică. Studiul lor comparativ (într-o atentă analiză şi un susținut efort de sinteză istoriografică) oferă mult căutatele fire. şi punți necesare atît pentru demonstrarea, cît şi pentru justa înțelegere a procesului complex de formare a limbii şi poporului român. Lucrarea n-a izvorît din necesitatea fundamentării unei teze, ori din preocupări polemice sau pledoarii politice, ci numai din dorința efectuării unui studiu critic comparativ al unui material lingvistic important în etimologia românească şi în cea indo-europeană, ce s-a dovedit totodată a avea implicații istorice şi paleo-etnologice excepționale pentru romanitatea balcano-dunăreană şi carpatică.*

Cu unele fireşti adăugiri şi rectificări viitoare (mai ales la elemente lexicale şi etimologii deficiente), monografia de față îşi va fi atins scopul numai prin faptul că, lăsînd în urmă grava prejudecată a respectării multitudinii de păreri filologice (etimologice) şi istoriografice perimate, a dovedit existența unor importante cuvinte indo-europene ,,carpato-balcanice" (traco-dace) în limba română şi semnificația lor lingvistică, implicațiile social-etnice şi economice, care le conferă o însemnătate de prim rang pe scara valorilor documentare în soluționarea problemelor ridicate de etnogeneză. Rupînd cu unele tradiții nocive, latinizante sau de altă natură, s-a evitat şi pericolul extremismului opus, al traco- sau illyromaniei, nu mai puțin dăunător adevărului istoric.

Cîteva utile sugestii de ordin general istoric sau specific românesc, ca şi filologic-lexical, respectiv bibliografic au dat lucrării noastre profesorii univ. Radu Vulpe, Al. Niculescu şi Gr. Brâncuş (Bucureşti), cărora le exprimăm cele mai cordiale mulțumiri.

Ajutor prețios la citirea corecturilor ne-a dat tov. Alia R. Mureşanu.

0 lucrare de felul prezentei monografii nu poate să aibă pretenția de a fi completă şi definitivă, fiind în chip firesc numai o realizare de etapă ; despre un asemenea lucru de început (susceptibil de amplificări şi rectificări chiar în viitorul apropiat) s-ar potrivi aici, mutatis mutandis, *fraza de* captatio benevolentiae *cu care în anul 1822 românul ardelean Ioan Bob oferea cititorilor modestul său Dicționar: ,,dare pentru multe datorii a dregătoriilor noastre şi că suphri sunt începuturile lucrurilor, nu se poate zice a fi pe deplin aşezat, că multe ar fi remas, multe de îndreptat, unele şi de lăsat afară, ci pînă cînd alți cari avînd timp şi voe spre aceea ar voi a-l aşeza mai deplin se pot ajuta scolasticii cu acesta".*

I.I.R.

Cluj-Napoca, decembrie 1978

CUVINTE ŞI SEMNE CONVENȚIONALE

abstr. abstract
adj. adjectiv
adv. adverb
ags. anglo-saxon
ahd. althochdeutsch (vechi germ. superior)
alb. albanez
anal. analogic
ard. ardelean (transilvănean)
arm. armenesc
arom. aromân (dial. [a]român din Macedonia)
artic. articulat
att. attic (grecesc)
av. avestic (zendic)
ban. bănățean
basar. basarabean
basc. bascic
big. bulgăresc
bret. breton
bsl. baltoslav
bucov. bucovinean
calabr. calabrez
cat. catalan
ce.lt. celtic
ciang. ciangău
corn. cornic (celt.)
cr. croat
cymr. cymric (celt.)
dac. dacic (getic)
dalm. dalmat(in)
der. derivat
dial. dialect(al)
dial. (bale.) dialectele româneşti din Peninsula Balcanică (arom., megl., istr.)
dimin. diminutiv(al)
dor. doric (dial. gr.)
drom. dacoromân (dial. din România, Dacia carpatică)
ebr. ebraic
eZ.^element(e)
engad. engadin (dial. it.)
engl. englez(esc)
eol. eolic (dial. gr.)
epir. epirotic (gr. modern)
ex. exemplu
ext. extensiune
fărşer. fărşerot
f(em.) feminin
fig. figurat
fr. francez
frig. frigian
fris. frisic
frl. friulan
gael. gaelic (celt.)
gal. gallic
gasc. gascon
gep. gepid(ic)
germ. german(ic)
got. gotic
gr. grec(esc vechi)
hoț. hațegan (Hațeg, ținut în ju
het. hetitic
horn. homeric
i.-e. indo-european
il(l.) illyric
intr. intransitiv
ion. ionian (dial. gr.)
irl. irlandez
isl. islandez
istr. istroromân (dial. rumerilor Istria)
it. italian
împr. împrumut(at)
jud. județ
lat. latin(esc)
let. leton
Ut. lituan
longob. longobard
lucc. dial. (it.) Lucea
m. masculin
maced. macedonean
maram. maramureşan
m. bret. mediu breton
m. corn. mediu cornic
megl. meglenit (dial. rom.)
m. engl. mediu englez
messap. messapic (ill.)
mhd. mittelhochdeutsch (mediu
m. irl. mediu irlandez
m. lat. mediu latin
mnd. mittelniederdeutsch (medi
mndl. mittelniederländisch
mold. moldovenesc
morav, moravian
munt. muntenesc (Muntenia)
n. nou (cf. s.n.)
nd. niederdeutsch

neapol. napoletan
n. gr. grecesc nou (modern)
nhd. neuhochdeutsch (neo-german superior)
nnd. neuniederdeutsch
norv. norvegian
n. pers. nou persan
oaş. oăşan (zona Oaş, jud. Satu Mare)
oland. olandez
olt. oltenesc
orig. origine
p. anal. prin analogie
pehl. pehlevi
pers. persan
p. ext. prin extensiune
piem. piemontez
pl. plural
pol. polonez
pop. popular
port. portughez
pr. prusian
prov. provensal
rad. radical (rădăcină)
refl. reflexiv (verb)
reg. regional
resp. respectiv
rom. român(esc)
rut. rutean (ucr.)
sard. log. sardinian logudorez
sărac, sărăcăcian (arom.)
săs. săsesc (dial. germ. al saşilor din Ardeal)
s.f. substantiv feminin
sic. sicilian
sl. slav(on)
s.m. substantiv masculin
s.n. substantiv neutru
sogd. sogdian
sp. spaniol
srb. sîrb(esc)
srbcr. sîrbocroat
s(ubst.) substantiv
sued. suedez
suf. sufix
toch. tocharic
tosc. toscan
tr. tracic
trad. traducere
trans. transilvănean (ardelean)
trc. turc (esc)
ucr. ucrainean (rut.)
umbr. umbric (ital.)
ung. unguresc (maghiar)
v. vezi (cf.); (înainte de alt cuvînt abrev.) vechi
var. variantă
vb intr. verb intranzitiv
vb refl. verb reflexiv
vb tr. verb tranzitiv
vegl. vegliot
ven(eţ.) veneţian(ă)
verb. verbal
». fr. vechi francic (francez)
w. *fris.* vechi frisian
ini. vechi indian (sanscrit)
v. irl. vechi irlandez
®. *isl.* vechi islandez
v. nord. vechi nordic
». pr. vechi prusian
v. rom. vechi românesc (sec. XVI—XVIII)
»._sa#. vechi'saxon (altsächsisch) , " "
v. sl. vechi slav (paleoslav)

Asteriscul [*] înaintea unui cuvînt arată o formă neatestată şi reconstituită *(*brenu-, *drugia, *stronga) ;*

[f] lîngă un cuvînt: formă atestată în texte literare vechi, azi rară sau ieşită din uz (t *gerure) ;*

< arată derivarea din forma următoare *(scula < *scubulare) ;* > arată derivarea din forma precedentă.

BIBLIOGRAFIE

AAR Analele Academiei Române, Bucureşti
AAS Archiv za Arbanasku starini, jezik i etnologiju, urednik H. Baric, Belgrad, I (1
III (1926)
ActaMN Acta Musei Napocensis (Anuarul Muzeului de Istorie). Cluj, I (1964), II (19
IV (1967), V (1968), VI (1969), VII (1970), VIII (1971), IX (1972), X (197
XII (1975), XIII (1976), XV (1977), XVI (197S), XVII (1979), XVIII (1980)
AIIN Anuarul Institutului de istorie naţională, Cluj (— Sibiu), I (1921) — XI (194
AISC Anuarul Institutului de studii clasice. Cluj, I (1928-1932), II (1933-1935
III (1936-1940/1941), IV (1941-1943/1944), Cluj, V (1944-1948/1949)
AlbF *Albanische Forschungen, I. Die slavischen Elemente im Albanischen* (DAW, X
337—374), II. *Die romanischen Elemente im Albanischen* (DAW, XX (1871),
Franz Miklosich
AlbRSt *Albano-rumänische Studien,* de H. Bari6, Sarajevo, I, 1919 (Zur Kunde der Ba
7: Quellen und Forschungen; cf. infra, p. 51)
AlbSt *Albanesische Studien,* de Gustav Meyer, III. Lautlehre der indogermanische
des Albanesischen (SBAW, 125, 1892), IV. Das griechisck-sudrumänisch-alba
verzeichnis des Kavalliotis (SBAW, 132, 1895), V. Beiträge zur Kenntnis der in
gesprochenen alban. Mundarten (SBAW, 134, 1895)
ALP v. Densusianu
AnAF Anuarul Arhivei de Folclor (Academia Română), publicat de Ion Muşlea,
(II) Bucureşti 1933, (III) 1935, (IV) 1937, (V) 1939, (VI) 1942, (VII) 1945
AnD Analele Dobrogei, Cernăuţi, I (1920) - XIX (1938)
AnEtn Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei, Cluj, (I) 1957-1958, (II) 195
(III) 1962-1964, (IV) 1965-1967 [1969], cf. infra, p. 61
Ann%> L'Annee fipigraphique. Paris
AnonC *Anonymus Caransebesiensis,* edit. Gr. Creţu, în revista *Tinerimea Română,*
I, 1898, p. 320-380
Apulum Apulum, Buletinul Muz. Alba Iulia, Acta Musei Apulensis, Alba Iulia, I
XVIII (1980)
ArEuCO Archivutn Europae centro-orientalis, Budapest, I (1935) — X (1944)
Arh. Arhiva. Organul Societăţii ştiinţifice literare, Iaşi, (I) 1889 şi urm.
Arom *Aromânii. Dialectul aromân,* de Th. Capidan, Bucureşti, 1932 (Academia R
şi cercetări, XX)
ArR Archivum Romanicum. Nuova rivista di Filologia romanza dir. Giulio Be
(I) 1917 şi urm.
ArSIPh Archiv fiir slavische Philologie, herausg. Vr. Jagid, Berlin, (I) 1875 şi ur
ASNS Archiv fiir das Studium der neueren Sprachen (Herrig-Archiv)
AtlLR Atlasul lingvistic român (S. Puşcariu, Sever Pop, Em. Petrovici),
şi urm.
AVSL Archiv des Vereins fiir siebenburgische Landeskunde, Hermannstadt (Sib
BalkA Balkan-Archiv, herausg. Gustav Weigand, Leipzig, I (1925), II (1926), III (
(continuarea lui JB)
Baric, H. v. AlbRSt

Bartoli, M. v. Dalm

BB Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen, herausg. Adalbert Bezzenberger, G6ttingen, I (1877) - XXX (1907)

BCH Bulletin de correspondence hellenique, Paris, (I) 1877 şi urm.

Beitr v. Miklosich, Pascu

Benveniste, B. v. FormNIE

Berneker, E. v. SlEtW

BIAB Bulletin (Izvestija) Institut archeol. Bulgare, Sofia

Bibi Biblia, adecă dumnezăiască scriptura ale celei vechi şi ale cea noao leage toate care s-au tălmăcit despre limba elinească (etc), Bucureşti, 1688 (Biblia lui Şerban Vodă)

BIFR Buletinul Institutului de filologie română „Alex. Philippide", dir. Iorgul Iordan, Iaşi, I (1934)-IX (1942)

BL Bulletin Linguistique, publ. par A. Rosetti, Bucureşti — Paris, I (1933) — XV/XVI (1948)'

Btedy, G. v. InflR

Boisacq, E. v. DEtG

BrenndOrfer, J. v. RomElSz

Brugmann, K. v. GrdVglG

Candrea, I.-A. v. DEnc

Candrea, ElL *Les eliments latins de la langue roumaine. Le consonantisme,* de I.-A. Candrea-Hecht, Paris, 1902

Candrea — Densusianu v. CDDE

Capidan, Th. v. Arom, Megl

CDDE Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine, de I.-A. Candrea — Ov. Densusianu, Bucureşti, 1907—1914 *(a — putea),* [cifrele arabe citate indică numărul curent al cuvintelor 1-1491].

CercLg Cercetări de lingvistică, Cluj, (I) 1956 şi urm. (continuă DR)

Chantraine, P. v. FormNG

Charakt Charakteristik der thrakischen Sprache, de Dim. Decev (Detschew), Sofia, 1952 (retipărită în LgBalk, II 1960)

Cihac, A. v. DEtDR

CIL Corpus Inscriptionum Latinarum. Berlin, 1863 şi urm.

Cim *Despre cimilituri.* Studiu filologic şi folcloric. Partea I, teză de doctorat de Giorge Pascu, Iaşi, 1909

CL Convorbiri literare, Iaşi, Bucureşti, (I) 1867/1868 şi urm.

CLex *Cercetări lexicografice. Elemente latine în limba română,* de G. Giuglea, Bucureşti, I, 1909

CodVor *Codicele Voronețean,* ed. I. Sbiera, Cernăuți, 1885

ColTr Columna lui Traian, dir. B. P. Hasdeu, Bucureşti, 1870-1883

Conc *Concordances linguistiques entre le roumain et les parlers de la zone Pyrenienne,* de G. Giuglea, Cluj, 1937

Constantinescu, N. A. v. OnR

ContHd Contribuții la cunoaşterea regiunii Hunedoara (Sargetia III), Deva, 1956

Cor Diaconul Coresi

Cord Dizionario albanese-italiano, de F. Cordignano, Milano, 1934

CuvB *Cuvinte din bătrîni,* de Bogdan Petriceicu Hasdeu, Bucureşti, I (1878), II (1879)

D Dicționar (Scriban)

Dalametra, I. v. DMacRD

Dalm *Das Dalmatische,* de Matteo G. Bartoli, Wien, I—II, 1906

Dame, F. v. TermP

DasDak *Das Dakische (rekonstruiert aus dem Rumänischen),* de Giinter Reichenkro
1966 [cf. infra, p. 63]

DAW Denkschriften der Akademie, Wien, philos.-histor. Klasse

Decev (Detsch-), Dim. v. Charakt

DEnc Dicționarul limbii române din trecut şi de azi (partea I în „Dicționarul encic
Cartea Românească"), de I.-A. Candrea, Bucureşti, 1931 [cifrele arabe citate

Dens. v. Densusianu, O.

Densusianu, O. *Aspecte lingvistice ale păstoritului,* curs la Universitate, de Ov. Densus
(I) 1933/1934, (II) 1934/1935

Densusianu, O. v. HLR

DEtAr Dicționarul dialectului aromân (general şi etimologic), de Tache Papahagi. E
1264 p.; ed. II, 1974, 1435 p.

DEtDR Dictionnaire d'£tymologie daco-roumaine, (I) Elements latins, 1870, (II) E
magyars, turcs, grecs-modernes et albanais, 1879, de A(lexandre) de Cihac
[cf. infra, p. 43—44]

DEtG Dictionnaire etymologique de la langue grecque, de Emile Boisacq, Heidelber
1907-1914, ed. II, stereotipă, 1923

DEtL Dictionnaire etymologique de la langue latine, de Alfred Ernout — Antoine
1932 (etimologiile de A.M.); reeditat fără îmbunătățiri

DBtMR Dictionnaire etymologique macedo-roumain, de G. Pascu, Bucureşti, I—II,
P- 54]

DictB Dictionariu rumânesc, lateinesc şi unguresc, dein orenduiala excellentii sa
Ioan Bobb vladeicul Făgăraşului aşezat şi cu venitu casei clerului typarit, i
Cluj, I (1822), II (1823)

DictRF Dictionnaire roumain-francais, de Const. Şăineanu, Bucureşti, ed. IV, 19

DictRG Dicționar român-german, de H. Tiktin, Bucureşti, I (1903), II (1911), II

Diculescu, C. v. Gep, OrLR

Diez, F. v. EWRom

DIstr *Dialectele române (Rumänische Dialekte). IX. Dialectele române din Istria,* pa
şi glosar, de Iosif Popovici, Halle, 1909

DLR Dicționarul limbii române, publicat de Academia Română, Bucureşti, 1/1 A—E
1/2 C (1913-1939). II/1 F-I (1913-1934), II/2 I-L (1936-1944) (etimolo
S. Puşcariu), VI M (1965-1968), VII/1 N (1971), VII/2 O (1969), VI
VIII/2 P (1974), VIII/3 P (1977) VIII/4 P (1980), IX R (1975), IX/1 S (197

DMacRD Dicționar macedo-român, de I. Dalametra, Bucureşti, 1906 (Academia Ro

DMacRM Dicționar macedo-român, de Ştefan Mihăileanu, Bucureşti, 1900

Dos. Dosofteiu, PsalV., VSv

DR Dacoromania. Buletinul „Muzeului limbii române", condus de Sextil Puşcariu, C
(1921), II 1921-1922, III 1923 (1924), IV 1924-1926 (1927), V 1927-1
1929-1930 (1931), VII 1931-1933 (1934), VIII 1934-1935 (1936), IX 19
Sibiu 1941-3 (1943), XI Cluj|1945-8 (1948). Continuarea: CercLg

Dragomir, S. v. Vlahii^? |^

Drăganu, N. v. Rom|IX—XIV

DRS Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in'der Struktur der dakorumänisch
G. Giuglea, Sibiu, 1944 (Bibliotheca rerum Transsilvaniae) [cf. infra, p. 61]

DUn Dicționar universal al limbii române, de Lazăr Şăineanu, ed. VIII, Craiova
p. 54]

EDR Ephemeris Dacoromâna. Annuario della Scuola Romena di Roma, I (1923) -

BlAutoht *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez,* de I. I. Russn, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1970, 269 p.
BUade, I. R. v. Vocab
B1L v. Candrea
BLR *Etudes de linguistique roumaine* (culegere de studii, volum omagial, la 60 de ani), de Sextil Puşcariu, Bucureşti, 1937
BMR *Etymologicum magnum Romaniae.* Dicționarul limbii istorice şi poporane a românilor, de B. P. Hasdeu, Bucureşti, I-IV, 1887-1898 *(a — bărbat)*
Et *Etimologii româneşti.* Seriia I, de G. Pascu, Iaşi, 1910
Eutr Eutropius
EWAlb Btymologisches Worterbuch der albanesischen Sprache, de Gustav Meyer, Strassburg, 1891 (cifrele arabe indică pagina volumului) [cf. infra, p. 47]
BWR Btymologisches Worterbuch der ruraănischen Sprache. I. Lateinisches Element (singurul apărut), de S. Puşcariu, Heidelberg, 1905 (Sammlung romanischer Blementarbucher, III 1) [cifrele arabe 1—1947 indică numărul curent al cuvintelor-titlu]
EWRom Etyraologisches Worterbuch der romanischen Sprachen, de Priedrich Diez, ed. V, Bonn ' 1887 (ed. III, 1869) [cifrele arabe indică pagina volumului]
EWS1 Etymologisches Worterbuch der slavischen Sprachen, de Fr. Miklosich, Wien, 1886
EWUG Btymologisches Worterbuch der unteritalischen Grăzităt, de Gerhard Rohlfs, Halle, 1930
FonD Fonetică şi dialectologie, Bucureşti
FormNG *La formation des noms en grec ancien,* de Pierre Chantraine, Paris, 1933 (Collection linguistique, voi. XXXVIII)
FormNIE *Origine de la formation des noms en indo-europeen,* de Emile Benveniste, Paris, I, 1935
FrGrHist Die Fragmente der- griechischen Historiker, ed. Felix Jacoby, Berlin, I (1923), II (1926) Leiden III (1940)
Gamillscheg, E. v. OltM, RomG
Gep *Die Gepiden.* Forschungen zur Geschichte Daciens im Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumănischen Volkes, de Const. C. Diculescu, Leipzig, I, 1922 (singurul apărut)
Giuglea, G. v. CLex, Conc, DRS
Gl Glotta. Zeitschrift fiir griechische und lateinische Sprache, herausg. v. Paul Kretschmer (Fr. Skutsch, W. Kroll ş.a.), Gottingen, I, 1909 şi urm.
Glos Glosar dialectal (P. Coman, S. Pasca ş.a.)
GrdRomPh *Grundriss der romanischen Philologie,* ed. G. Grober, voi. I, ed. II, Strassburg, 1904/5
GrdVglG *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen,* de Karl Brugmann (— Berthold Delbriick), Strassburg, ed. II (rol. II/1, 1906)
GrSber, G. v. GrdRomPh
GrRS *Grammatik der romanischen Sprachen,* de Wilhelm Meyer-Lubke. I. *Romanische Lautlehre,* Leipzig, 1890, II. *Romanische Formenlehre,* 1894, III. *Syntax,* IV. *Register*
GrS Grai şi suflet, dir. O. Densusianu, Bucureşti, I (1923) — VII (1937)
GTB Die griechischen und turkischen Bestandtheile im Rumănischen, de E. Robert Roesler (SBAW 50, 1865, p. 559-612)
Hasdeu, B. P. v. CuvB, EMR
Hdt Herodotos
Herrig-Archiv v. ASNS
HistAug Scriptores Historiae Augustae (ed. B. Hohl, Leipzig, 1965)
HLR *Histoire de la langue roumaine,* de Ov. Densusianu, Paris, I, 1901 [cf infra p 471 II/1 (1914), II/2 (1932)
Hsch Hesychios Lexicon (recens. M. Schmidt, Jena, I-V, 1858-1868)
IEtW Indogermanisches etymologisches Worterbuch, de J. Pokorny, Bern - Miinchen 1959 (cf WP şi p. 111)

\ IF Indogermanische Forschungen. Zeitschrift fiir indogermanische Sprach- und Alter
;' herausg. v. K. Brugmann —»W. Streitberg. Strassburg — Berlin, (I) 1892 şi urm
1 IJ Indogermanisches Jahrbuch, herausg. v. A. Thumb — W. Streitberg. Strassbu
; I 1913 şi urm. (Cifrele romane I, II, III etc. înseamnă volumul, cele arabe pa
: TJlirii *Tllirii. Istoria, limba şi onomastica, romanizarea,* de I. I. Russu, Bucureşti, 196
ILR v. Philippide; Rosetti
1 ILR(1969) *Istoria limbii române* (Academia R.S.R.), Bucureşti, Editura Academiei R.S 1965 (limba latină), voi. II 1969, 464"p. [infra, p. 66}
ILS Inscriptiones Latinae selectae, ed. H. Dessau, Berlin, I (1892), II (1902), III (
Inf1Or *Influența orientală asupra limbii şi culturii române,* de Lazăr Şăineanu, Bucu 1900
Inf1R *Influența limbii române asupra limbii maghiare.* Studiu lexicologie. Teză de doctorat Bledy, Sibiu, 1941 (1942. Publicațiile Seminarului de Filologie romanică, 2, U Cluj-Sibiu)
Iordan, I. v. NumeL, TopRom
JB Jahresbericht des Instituts",fur>umănische Sprache (rumănisches Seminar) zu Leipz v. Gustav Weigand, I (1894) - XXIX (1921) (continuat în BalkA)
jF^Juznoslovenski Filolog, dir. A. Belic, Belgrad, I (1913), II (1921), III (1922-1923 V (1925-1926) etc.
Jokl, N. v. StAlb, UAlb
Jung, J. v. RoemRom
Kaîuzniacki, E. v. WandR
KJB Kritischer Jahresbericht der romanischen Philologie, herausg. v. Karl Vollmolle I 1890 şi urm.
Kniezsa, I. v. Szljsz
KSrting, G. v. LRWb
Kretschmer, Einl. *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache,* de Paul Kretsc tingen, 1896
KZ Zeitschrift fiir vergleichende Sprachforschung, herausg. v. Ad. Kuhn, Berlin (I) 1852 şi urm.
LaurM.I—II Dicționariulu limbii române, după însărcinarea data de Societatea Academ [română], elaborata ca proectu, de August Treboniu Laurianu — Ioan C. Massin I (1871), II (1876) [cf. infra, p. 43]
LaurM,Gloss Glossariu care coprinde vorbele din limba română străine prin origine lor, cumu şi cele de origine îndouioasa, elaborata ca proectu, de A. T. Laurianu — I. Bucureşti, 1871 [cf. infra, p. 43]
LbR LimbaiRomână (revistă). Bucureşti, I, 1952 şi urm.
LbTrD *Limba traco-dacilor,* de I. I. Russu, Bucureşti, Editura Academiei, 1959; ed. ştiințifică, 1967 [Ed. III în versiune germană: *SprThrD,* 1969]
LexB Lesicon romanescu-latinescu-ungurescu-nemțescu, quare de mai mulți autori, trizeci si mai multoru ani s-au lucrat, Buda(pesta), 1825 (etimologiile erau făcu Maior) [cf. infra, p. 39]
LexPSl Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum, de Fr. Miklosich, Vindobona (Wien)
LgBalk Linguistique Balkanique, Balkansko Ezikoznanie, Sofia, I (1959), II (1960 IV (1962), V (1962), VI (1963), VII (1964) etc.
LgFil *Lingvişti şi filologi români,* de D. Macrea, Bucureşti, 1959
LL Langue et Litteratare. Bulletin de la Section Litteraire, Academie Roumaine, Bucu II, 1943; III, 1946; IV, 1948
LR *Limba Română,* de Sextil Puşcariu, Bucureşti, I, 1940 [reeditată în 1976; trad. infra, p. 58]

LRWb Latemisch-romaniscb.es Worterbuch (Etymologisches Worterbuch der romanischen Hauptsprachen), de Gustav Korting, ed. III, Paderborn, 1907 (cifrele arabe indică nr. curent al cuvintelor)
Macrea, D. v. LgFil, StlstLg, StLgRom
Mard. Lex. Mardarie Cozianul, Lexicon slavo-românesc şi tîlcuirea cuvintelor, din a. 1649, publicat de Gr. Creţu, Bucureşti, 1900
Mârton, Gy. v. MNyRomKolcs
Massimu (Maxim) v. LaurM
MatArh Materiale şi cercetări arheologice, Bucureşti, I (1953) — X (1973)
MatDial Materiale şi cercetări dialectale, Bucureşti, I 1960 (singurul apărut)
Megl *Meglenoromânii,* voi. III. Dicţionar meglenoromân, de Th. Capidan, Bucureşti, 1935 (Academia Română. Studii şi Cercetări, VII)
Meillet, A. v. DEtL
MelER Melanges de l'Ecole Roumaine en France, Paris, 1923—1940
MEtSz Lexicon critico-etymologicum linguae Hungaricae. Magyar etimologiai szotâr, Gombocz Z. — Melich J., Budapest, 1914 şi urm.
Meyer, G. v. AlbSt, EWAlb
Meyer-L v. GrRS, REW
Mihăescu, H. v. RumWNGr
Mihăileanu, Ş. v. DMacRM
Miklosich, F. v. AlbF, EWS1, Lex PS1, RumUnt, S1E1M, S1E1R, WandR
Miklosich.Beitr Beitrâge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte, de F. Miklosich, I—V Heft, Wien, 1881-1883
MNyRomKolcs *A magyar nyelvjârdsok roman kolcsonszavai,* Mârton Gy., Pentek J., V66 I., Bucureşti, 1977
MNyTEtSz A magyar nyelv torteneti-etimologiai szotâra, Budapest, I (A — Gy) (1967), 1142 p., II (H - O) (1970), 1107 p., III (O - Zs) (1976), 1231 p.; foszerkeszto (redactor principal) Benko L.
MRIW Mitteilungen des rumänischen Instituts an der Universität Wien, herausg. v. W. Meyer-Lubke, I, 1914 (singurul apărut)
Murau, G. v. RumWNGr
NEt Notiţe etimologice, de Pericle Papahagi (AAR, Mem. secţ. lit. seria II, t. XXIX, 1906—1907, p. 201-248)
NRR Noua Revistă Română, Bucureşti, I 1900 şi urm.
NumeL *Nume de locuri româneşti în R.P.R.,* de Iorgu Iordan, Bucureşti, 1952
Nylrk Nyelv- es irodalomtudomânyi kozlemenyek, Cluj-Napoca, I (1957) — XXI (1977)
OltM ***Oltenische Mundarten,*** de Ernst Gamillscheg (SBAW, 1919, 3)
OmR Omagiu lui Alex. Rosetti la 70 de ani, Bucureşti, 1965 J|
OnR Dicţionar onomastic românesc, de N. A. Constantinescu, Bucureşti, 1963
OrLR *Originile limbii române,* de Const. C. Diculescu (AAR, Mem. secţ. lit. seria II, t. XXIX, 1906-1907, p. 513-675)
OrR *Originea românilor.* I. Ce spun izvoarele istorice, Iaşi, 1923, II. Ce spun limbile română şi albaneză, 1925 (1927), de Alexandru Philippide [cf. infra, p. 56]
PalOrăşt Palia de la Orăştie
Panţu.Z. C. v. Plant
Papahagi, P. v. NEt
Papahagi, T. v. DEtAr
Pascu, G. v. Cim, DBtMR, Et, REBS, Suf
Pascu, Beitr Beiträge zur Geschichte der rumänischen Philologie, de G. Pascu, Leipzig, 1920
Patsch, Beitr Beiträge zur Valkerkunde von Sudosteuropa, de Cari Patsch (SBAW, 1937)
Păcală, V. v. Răş

PăstRom ***Tipurile de păstorit la români (sec. XIX—începutul sec. XX),*** de Romulus V-reşti, Editura Academiei, 1964, 252 p. [cf. infra, p. 214-215]
Pentek, J. v. MNyRomKolcs
PerspDicţ *Din perspectiva Dicţionarului,* de S. Puşcariu, Cluj, 1922, 55 p.
Petrovici, E. v. StDialTop
Philippide, ILR ***Istoria limbii române,*** de Alex. Philippide, I. Principii de istoria limbi [cf. infra, p. 44]
Philippide, A. v. OrR
Plant *Plantele cunoscute de poporul român. Vocabular botanic,* de Z. C. Panţu, ed. II, Bu
Pontbr Dicţionaru româno-francesu, de Raoul de Pontbriant, Bucureşti, Gottingen,
Pop, S. v. RecLgDial
Popovici, I. v. DIstr
ProblLgBalk Les problemes fondamentaux de la linguistique Balkanique. Rapport p pleniere, Sofia, 1966, 91 p., Ier Congres internaţional des Etudes balkanique europeennes [infra, p. 65]
PsalHurm Psaltirea Hurmuzache
Psal.Sch Psaltirea Scheiană, comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XV Candrea, Bucureşti, 1916
Psal.V Psaltirea în versuri 1673 a lui Dosofteiu mitropolitul Moldovei, publicată de pe original şi de pe ediţiunea dela 1673, de I. Bianu, Bucureşti, 1887; ediţie cri TJrsu, Iaşi, 1974
Puşcariu, S. v. ELR, BWR, LR, PerspDicţ, Stlstr
R România. Recueil trimestriel consacre â l'etude des langues et des litteratures rom par Paul Meyer et Gaston Paris, Paris, I 1871 şi urm.
Răş *Monografia comunei Răşinari,* de Victor Păcală, Sibiu, 1915
RczSl Rocznik slawisticzny. Revue slavistique, publiee par J. Lo§, Cazimir Nitsch, Jean Cracovia, I 1908 şi urm.
RE Real-encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft (Pauly — Wissowa — K gart, 1893 şi urm., S = supplem.
REBS Rumänische Elemente in den "Balkansprachen, de G. Pascu, Geneva, 19 dell'ArR, ser. II, voi. 9) [cf. infra, p. 53]
RecLgDial Recueil posthume de linguistique et dialectologie, de Sever Pop [Roma],
Reichenkron, G. v. DasDak
RlSSEB Revue des etudes sud-est europeennes, Bucureşti, (I) 1963 şi urm.
RlSSl Revue des etudes slaves, Paris, (I) 1921 şi urm.
RevC Revista critică, dir. G. Pascu, Iaşi, I (1927) — XIV (1940)
RevCL Revista critică-literară, dir. Aron Densusianu, Iaşi, I (1893) — V (1897)
RevF Revista filologică, dir. Al. Procopovici, Cernăuţi, I (1927) — II (1929)
RevLg Revue de Linguistique (apoi Revue Roumaine de Linguistique), Bucureşti, (I)
RevRHist Revue Roumaine d'Histoire, Bucureşti, (I) 1962 şi urm.
REW Romanisches etymologisches W6rterbuch, de W. Meyer—Lubke, Heidelberg, ed. III, 1933 (Cifrele arabe indică nr. curent al cuvîntului.)
RIAF Revista pentru istorie, arheologie şi filologie, dir. Gr. G. Tocilescu, Bucureş urm. (art. lui Gaster, infra, p. 46 ; VII (1894); p. 68—96 A. Candrea, *Cîteva vulgare)*
RIEB Revue internaţionale des etudes balkaniques, dir. P. Skok — M. Budimir, B (1934-1935), II/1-2 (1936), III/1-2 (1938)
RIR Revista istorică română, Bucureşti, I (1931) - XVII (1947)
Rje&uik Rjecnik hrvatskoga iii srpskoga jazika, red. Danicid, Valavac, Budmani, M I (1880) - XII (1935)

RLexIGA Reallexikon der mdogermanischen. Alterturnskunde, de Otțo Schrader, ed. II (A. Nehring), Berlin, Leipzig, I 1917, II 1929
RLV Reallexikon der Vorgeschichte, ed. Max Ebert, Berlin—Leipzig, I (1924) — XV (1932)
RoemRom *JRoemer und Romanen. in den Donauländer,* de Julius Jung, Innsbruck, 1877, ed. II, 1887
Roesler, R. v. GTB
Rohlfs, G. v. EWUG
RomElSz *Român (olāh) elemek az erdelyi sz&sz nyelvben* [Elemente româneşti în limba săsească din Ardeal], de Brenndorfer J., Budapest, 1902
RomG România Germanica. Sprach- und Siedlungsgeschichte der Germanen auf dem Boden des alten Romerreiches, de Ernst Gamillscheg, Berlin, II, 1935 (Grundriss der germanischen Philologie, XI)
RomlX—XIV *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi onomasticei,* de Nicolae Drăganu, Bucureşti, 1933 (Academia Română, Studii şi Cercetări, XXI)
RomSl Romanoslavica, Bucureşti, I-III (1958), IV (1960), V, VI (1962), VII-IX (1963), X (1964), XI, XII (1965), XIII (1966), XIV, XV (1967), XVI (1968 şi urm.)
Rosetti.ILR *Istoria limbii române,* de Alex. Rosetti, Bucureşti, voi. I. *Limba latină,* 1938, ed. II, 1940, ed. III, 1960; voi. II. *Limbile balcanice,* 1938, ed. II, 1943, ed. III, 1961; voi. III. *Limbile slave meridionale,* 1940; voi. IV. *Româna comună,* 1941 etc; repetate şi grupate în ^. volumul unic: ILR, Bucureşti, 1968, 842 p. [cf. infra, p. 59-60]
RumTJat *Rumänische Untersuchungen. I. Istro- und macedorumunische Sprachdenkmäler,* de Fr. Mik- _ •Iosich (DAW, XXXII)
RumWNGr Rumănische Lehnw6rter im Neugriechischen, mit historischen Vorbemerkungen. Dissert., de George Murnu, Miinchen, 1902. — Mit einem Nachtrag herausgegeben von H. Mihăescu, Bucureşti, Edit. Academiei, 1977, 105 p.
Russu, I. I. v. ElAutoht, LbTrD, Illirii, SprThrD
SăchsWtb Siebenbiirgisch-Săchsisches Worterbuch, I (A—B), Strassburg (J. Wolf, A. Schullerus), ~" 1908, II (D-F), 1912-1925, III, Bucureşti-Berlin, 1971, IV (1971), V (1975)
SBAW Sitzungsberichte der Akademie, Wien, philos.-histor. Klasse
Sbiera, I. v. CodVor
Schafafik sau gafarik, S1A *Slavische Alterthumer,* de P. J. Schafarik, trad. germ. de M. Aehrenfeld, Leipzig, I-II (1843-1844)
Schrader, O. v. RLexIGA
SCIV Studii şi cercetări de istorie veche, Bucureşti, I (1950) — XXIV (1973); din a. 1974 (voi. 25): SCIVA = Studii şi cercetări de istorie veche şi arheologie
SCL Studii şi cercetări lingvistice, Bucureşti, (I) 1950 şi urm.
Scriban, D Aug. Scriban, Dicționaru limbii româneşti, Iaşi, 1939
SCŞCluj Studii şi cercetări ştiințifice, Academia R.P.R., Filiala Cluj
Sitz.ber. Sitzungsberichte
S1A v. Schafarik
Slavia Slavia. Casopis pro slovanskou filologii, ed. O. Hujer - M. Murko, Praga, I (1922) - XVI (1939)
S1E1M *Die slavischen Elemente im Magyarischen,* de Fr. Miklosich, în DAW, XXII (1871)
S1E1R *Die slavischen Elemente im Rumunischen,* de Fr. Miklosich, în DAW, XII (1862), p. 1—70 [infra, p. 41]
SlEtW Slavisches etymologisches Worterbuch, de Erich Berneker, Heidelberg, 1908 şi urm.
SOF Siid-ost Forschungen, Miinchen
SprThrD *Die Sprache der Thrako-Daker,* Bucureşti, 1969 (cf. LbTrD)
StAlb *Studien zur albanesischen Etymologie und Wortbildung,* de Norbert Jokl, în SBAW, 168 1911, I
StCl Studii Clasice, Bucureşti, (I) 1959 şi urm.
StCorn Studii şi Comunicări (Muzeul Brukenthal), Sibiu, 13, 1967

StDialTop *Studii de dialectologie şi toponimie* (culegere postumă), de Em. Petrovici, Buc 339 p.
StlstLg *Studii de istoria limbii şi lingvisticii române* [culegere de articole din reviste], de Bucureşti, 1965
Stlstr *Studii istroromâne,* în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici, A. Byhan, de Bucureşti, II 1926 (Academia Română, Studii şi cercetări, XI)
StLex Studii lexicografice, Cluj, 1965
StLgRom *Studii de lingvistică română,* de D. Macrea, Bucureşti, 1970
StR Studi Romem. Roma, I (1927) - IV (1930)
StTJn Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Cluj. Philologia
Suf *Sufixele româneşti,* de G. Pascu, Bucureşti, 1916
Szljsz *A magyar nyelv szläv jovevSnyszavai,* de Kniezsa Istvân, Budapest, 1955, 1—2,
Şăineanu, C. v. DictRF
Şăineanu, L. v. DUn, InflOr
Şăineanu, Sem. L. Şăineanu, *încercare asupra semasiologiei limbii române,* Bucureşti,
Şarovolskij, I. v. ZbKiev
Şez Şezătoarea. Revistă pentru literatură şi tradițiuni populare, dir. Artur Gorov I (1892) - XXIV (1928)
Şiadbei, Probi. *Problemele vocabularului român comun,* de I. Şiadbei, Iaşi, 1934
Tamâs, L. v. WtbUngR
TerniP *încercare de terminologie poporană română,* de Fre'deric Dame, Bucureşti, 1
ThLL Thesaurus linguae Latinae, Lipsea, 1900 şi urm.
Thr Die alten Thraker, de Wilhelm Tomaschek, I, II/1-2 (SBAW, 128, 130, 131
Tiktin,H. v. DictRG
Tiktin,Stud *Studien zur rumänischen Philologie,* de H. Tiktin, Leipzig, I, 1884
Tomaschek, W. v. Thr
TopRom *Toponimie românească,* de Iorgu Iordan, Bucureşti, 1963
TrAnt *La Transylvanie dans l'antiquite,* de C. Daicoviciu, Bucureşti, 1945
TJAlb *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen,* Jokl, Berlin, Leipzig, 1923
Vlahii *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu,* de Silviu Dragomir, E
Vocab Vocabularul de vorbe streine în limba română, adecă slavone, ungureşti, tur greceşti etc, de I. Eliade (-Rădulescu)
Voo, I. v. MNyRomKolcs
VR Viața Românească. Revistă literară şi ştiințifică. Iaşi, 1906 şi urm.
VSv *Viața şi petrecerile svinților,* de Dosofteiu, Iaş(i), 1682
Vuia, R. v. PăstRorn
WandR Die Wanderungen der Rumunea in den dalmatinischen Alpen und den Ka Miklosich (DAW, XXX 1880, p. 1-66; contribuții de Em. Kaluzniacki, p.
WH Lateinisches etymologisches Worterbuch, de Alois Walde, ed. III de J. B. Ho berg. (I) 1936-1938, (II) 1939-1954
Wiehmann, Y. v. WtbCs
WOS Worter und Sachea, herausg. v. R. Meringer, W. Meyer-Lubke, J. J. Mikkola Murko, Heidelberg, I 1909 şi urm.
WP Vergleicheades Worterbuch der indogermanischen Sprachen, de A. Walde — J. P Leipzig, I (1930), II (1927), III (index) 1932, ediția a Il-a (scurtată): IEtV

WtbCs Worterbuch der ungarischen Moldauer Nordcsângo- und der Hetfaluer Csâng6dialektes, Y. Wichmann, herausg. v. B. Csury — A. Kannisto, Helsinki, 1936

WtbUngR Etymologisch-historisches Worterbuch der ungarischen Elemente im Rumănischen, de L. Tamds, Budapest, 1966 [cf. Apulum, XIII 1975, p. 753—775]

ZbKiev Rumunski zapoziceni slova v ukrainski movi [Cuvinte româneşti împrumutate în limba ucraineană], de Ivan Şarovolskij, în Zbornik Zahodoznavsta, Kiev, I 1929, p. 52—65

ZONE Zeitschrift fiir Ortsnamenforschung, herausg. v. J. Schnetz, Berlin, I 1925 şi urm.; de la voi. XIII, 1937, scurtat în: Zeitschrift fiir Namenforschung

ZrPh Zeitschrift fiir romanische Philologie, Halle, I 1877 şi urm.

ZslPh Zeitschrift fiir slavische Philologie, herausg. v. Max "Vasmer, Berlin

Partea I

PRELIMINARII « ISTORICUL ŞI IMPORTANȚA PRO
• POPULAȚIILE PREROMANE ŞI; ROMANITATEA
DIUL GRAMATICAL ŞI LEXICAL, INTERPRETARI
GVISTICĂ-ISTORICĂ A CUVINTELOR AUTOHTONE •
NIZAREA • FORMAREA LIMBII ROMÂNE; RELAȚ
ALBANEZA « TEMELIILE ETNICE ŞI SOCIALE •
NUITATEA FORMELOR SOCIAL-ECONOMICE • ELEM
SLAV « CONCLUZII

I. ELEMENTE INTRODUCTIVE. GENERALITĂȚI

între problemele de bază ale lingvisticii şi istoriografiei române, două s-au impus şi persistă pe primul plan: a) moştenirea de limbă din fondul autohton preroman (substratul), b) etnogeneza comunității social-etnice a*românilor, aceasta din urmă supusă discuțiilor, controverselor, atît din cauza naturii însăşi a materialului documentar respectiv (redus cantitativ şi calitativ, încă lacunar, echivoc ori, la prima vedere, inconcludent), cît şi din cauza pozițiilor politice pe care s-au situat unii dintre cercetători în concluziile lor, mai ales la sfîrşitul sec. al XlX-lea. Reluînd aici de pe planuri mai largi şi adîncind analiza întregului material documentar ce oferă elemente şi criterii utile, deplin concludente, se pune accentul principal pe factorul considerat ca cel mai edificator, limba populară românească. în jurul limbii, considerată ca document istoric de prim rang pentru problema noastră, se impune gruparea celorlalte mărturii: literar-istorice, arheologice, epigrafice, numismatice, etnologice etc. Aceasta trebuie să fie succesiunea în judecarea dovezilor, iar nerespectarea ei face imposibilă o soluționare cît de cît verosimilă şi durabilă a problemei ridicate de procesul formării limbii şi a poporului român.

Atare anchetă ce valorifică toate rezultatele pozitive obținute pînă acum şi utilizează materialele disponibile demne de luat în considerație are ca scop final stabilirea a trei factori principali: *1)* fondul autohton (traco-geto-dacic, ori poate în sens mai larg traco-illyric?), *2)* componenta latino-romanică (italică şi romană provincială, din Imperiu) şi *3)* aportul slav. Determinarea valorii acestor trei factori şi a raportului dintre ei permite a stabili, în ultimă instanță, temelia biologică şi esența social-etnică primordială, care cu oarecare îndreptățire (în condițiile confuziilor, contradicțiilor şi.ale unor „idei" neviabile din trecut) puteau fi controversate, considerate „nesigure" sau chiar. . . „imposibil de identificat"[1].

Munca, experiența şi rezultatele din ultimele decenii arată în chip peremptoriu modalitatea şi liniile pe care trebuie abordată cercetarea pentru a ieşi

[1] Lipsa unei soluții sigure unanim acceptate ori măcar verosimile pentru toată lumea care să se impună tuturor ,,şcolilor istoriografice" europene, privind baza etnică antică a poporului român, a fost mereu relevată şi este notorie; astfel, un scurt articol despre „Români" în *Revai Nagy Lexikona* (Budapest), XIV 1916, p. 673 pe bună dreptate observa (dintr-un anumit punct de vedere) că „apartenența etnică, descendența românilor este controversată, dar originea latină a limbii lor nu poate fi pusă la îndoială" *(„Oldhok,* mâs neven românok, rumân, a român nem.zetekb.ez, a latin nyelvcsâlâdiioz tartozo nep ; bâr faji b.ovâtartozand6sâguk, leszârmazâsuk vitâs, nyelvok latin eredete nem tagadkato. Idok folyamân tobb idegen nepfajjal vegyiiltek. ..."). Dar cf. în privința fondului social-etnic, traco-geto-dacic al poporului român: Corist. C. Giurescu, *Formarea poporului român,* Craiova, 1973, 168 p. şi bibliografia de mai jos, p. 155—164.

cu succes din dilemele istorico-filologice şi pentru a evita discuţii şi controverse sterile. în etapa actuală, problema trebuie şi va putea să fie scoasă din sfera formalismului şi a frazeologiei generice, spre a fi integrată în cadrul adecvat al faptelor, al realităţii social-istorice. Este datoria oamenilor de ştiinţă din ţara noastră, în primul rînd, ca, plecînd de la cercetări mai vechi şi sintetizînd rezultatele pozitive, istorice şi filologice-lingvistice valabile din ultima vreme, să soluţioneze ,,enigma" etnogenezei cu mijloacele oferite în actuala etapă a dezvoltării ştiinţelor istorice, arheologice şi lingvistice-comparative din România.

Precum e ştiut, marea arhivă a trecutului românesc este limba populară, cu formele şi structurile gramaticale şi lexicale tipice, originale; un nepreţuit depozit de vechi şi autentic material documentar, — care însă nu a fost pe deplin valorificat, interpretat şi exploatat din punct de vedere al gramaticii istorice şi corelat începuturilor poporului român. Prin progresele realizate în sec. al X1X-lea de disciplinele istorice şi filologic-lingvistice s-a relevat mereu mai insistent şi mai consecvent adevărul că limba vie populară este cea mai veche, cea mai vastă şi fidelă oglindă a vieţii istorice a comunităţii, căci (cum spunea în anul 1879 lexicograful Alexandru Cihac) „nu avem nici un document mai vechi, mai fidel şi în special mai popular decît limbajul pentru studiul diferitelor condiţii sociale, atît morale cît şi materiale ale unui popor, influenţele pe care le-a străbătut şi elementele din care s-a constituit". Azi e un loc comun constatarea că fiecare cuvînt al unui idiom reprezintă un document semnificativ nu numai al vieţii prezente a societăţii, ci şi a desfăşurării ei în trecut, în lexicul unei limbi reflectîndu-se procesele cultural-istorice din cursul veacurilor şi mileniilor (multe obscure) străbătute de comunitatea social-etnică respectivă. Faptul este elocvent şi important mai ales pentru etapele istorice ale formării şi dezvoltării poporului român, din a cărui epocă veche şi mijlocie (pînă prin sec. al XlII-lea) se cunosc puţine urme documentare scrise şi vestigii arheologice, adesea nesigure ori neconcludente, lipsind mărturii scrise (literare, epigrafice, chiar numismatice) în ce priveşte originea şi apartenenţa etnică. Ele trebuie să fie amplificate, deseori înlocuite integral cu elementele de limbă, a căror importanţă a fost de mult recunoscută în principiu, apreciată pozitiv în largă măsură, cu toate că nu a putut fi clarificată exhaustiv şi util în toate aspectele şi nuanţele ei reale.

în actuala stare de lucruri se poate spune că o clarificare deplină în toate compartimentele gramaticii istorice româneşti nu s-a realizat încă. Elementul moştenit (latino-romanic) de la temelia structurii lingvistice e bine cunoscut, explorat în mod aproape exhaustiv sub raportul etimologiei; elementele lexicale şi morfologice de împrumut (slave, greceşti, „orientale", turceşti, ungureşti, slave recente etc.) sînt integral ori în majoritate identificate. în afara acestor două mari categorii (latine-moştenite şi împrumuturi) din care este alcătuit lexicul românesc a rămas o latură obscură, întrezărită parţial şi semnalată de numeroşi filologi, dar înţeleasă în feluri variate şi contradictorii, nesocotită de alţii ori contestată şi complet eliminată ca ceva lipsit de temeiurile realităţii documentare. Este acel capitol străvechi al limbii, de proporţii mai mici, dar de mare importanţă şi valoare calitativă, ce nu apărea cercetătorilor mai vechi, la început (unora nu le apare nici azi) cu aceeaşi limpezime ca latinitatea ori ca elementele slave ale graiului, dar care a ieşit la iveală mereu mai pregnant pe măsura dezvoltării studiilor filologico-lingvistice.

Cînd a început cercetarea sistematică a limbii române (la mijloc
lui al X1X-lea), s-a procedat la o clasificare a elementelor lexicale
ticale după origine, deosebindu-se în linii mari destul de clar partea
stituie fondul ereditar latin de numeroasele achiziţii ulterioare, făcu
de împrumut, prin legături şi influenţe (reciproce) de ordin econom
cultural, politic şi chiar etnic. Conţinutul latin (gramatica şi lexic
realitate limitată, de valoare constantă, determinată de temelia
în epoca formării limbii în antichitate, cînd poporul român (adică
lui antici, aşa-numiţii „straromâni") a primit un capital lingvistic d
ritorii lumii vechi perpetuîndu-1 pînă azi (cu pierderi în epoca m
amplificări în elementele conservate). Fondul lexical latino-romani
un sistem închis care n-a fost amplificat decît în mică măsură p
logii noi sau descoperiri de cuvinte necunoscute pînă acum; el apă
prima dată, în linii generale, conturat în dicţionarul lui A. Cih
voi. I, 1870) cu elementele latine (respectiv cele considerate de el
clasificarea lui A. Cihac a rămas în majoritate nemodificată, aportu
rioare n-au schimbat prea mult în privinţa acestor elemente ce erau
Alături de fondul latin, româna are un număr mai mare de cuvin
în primul rînd slave (alese în primă instanţă în 1862 de F. Miklosi
care-i dau caracterul specific deosebitor faţă de celelalte limbi r
care au fost vizibile în linii mari în al doilea volum al dicţionarului
hac (1879), cu elementele nelatine, „alogene".

Operaţia „lotizării" era mult uşurată de faptul că alături de limb
cele patru dialecte ale ei există al doilea termen de comparaţie: sursa d
primit elemente lexicale, latina, slava, greaca, turca, maghiara, germana etc
multe cazuri, derivarea (etimologia) era evidentă, simplă constatare a un
barba, capra, casa, homo, muliere-, nasus, vacca — barbă, capră, casa
nas, vacă; slav *neviesla = nevastă, gînd, gleznă, claie, luncă, oglindă,*
poruncă, vină, vinovat etc, etc.; sau legătura era foarte uşor de stabil
problemă": lat. *familia > femeie, libertare > a (l)ierta* ş.a.

în acelaşi timp (mai ales începînd cu F. Miklosich), cercetare
gică-istorică mai riguroasă după faza exaltărilor romantice ale Şcol
latiniste a relevat o serie de cuvinte vechi şi generale în limba
aveau corespondente identice sau foarte apropiate în albaneză *(b*
gălbează, grumaz, mazăre, viezure etc), observîndu-se totodată cîtev
danţe fonetice, morfologice şi chiar sintactice între română şi alban
semnalări s-au limitat la confruntarea elementelor comune, a căror
semnificaţie nu puteau fi explicate în chip mulţumitor nici mai tîr
ficarea adoptată de A. Cihac, F. Miklosich, B. Petriceicu Hasdeu ş.a.
cabil pentru un lucru de început) aproximativă, cu lacune şi ero
grafia şi etimologia se aflau în prima etapă a existenţei lor. Dacă
elementelor considerate de A. Cihac latine, slave, greceşti, turceşti
albaneze sînt (cu excepţia celor din urmă) realmente de această ob
vede azi că o parte din cuvinte au fost clasificate greşit, vîrîte for
„rubrici" lingvistice cărora nu le pot aparţine sub nici un motiv.
„clasificare" a fost observată pentru unele cuvinte româneşti, pe
(către sfîrşitul sec. al X1X-lea) cercetarea etimologică a luat un av
cabil, revizuindu-se multe „soluţii" etimologice vechi, perimate ce
convingătoare în felul cum le prezentaseră Petru Maior *(LexB),* A
contemporanii săi (F. Miklosich, T. Cipariu, A. Treboniu-Daurian — Ma
ceicu Hasdeu, Burlă ş.a). S-a trecut rapid peste cuvinte ce nu prez

bleme etimologice *(barbă, berbec, capră, muiere, oaie, om, vacă; nevastă, osîndă, otravă, poruncă* etc), oprindu-se mai ales asupra unora dintre cuvintele vechi româneşti pentru a căror tîlcuire s-au oferit treptat numeroase soluţii menite să stabilească geneza şi rostul în vorbirea populară a acelor elemente ce nu aveau corespondente limpezi în latină, slavă ori în alte idiomuri cunoscute. Pentru asemenea cuvinte s-au propus formule care sporeau mereu în scurgerea anilor, unele fiind combinaţii stranii, excentrice, care nu rezolvau, ci complicau inutil problemele studiate. Multe cuvinte zise „obscure" s-au bucurat de atenţia deosebită a numeroşi erudiţi, încît unele au primit 4 — 5, 6 sau 8 „etimologii", altele mai multe (pentru *căciulă* s-au dat 13, pentru *strugure,* 14). Această intensă activitate a dus la situaţia paradoxală că limba română (cu atîtea elemente lexicale neexplicate ştiinţific) se numără între limbile europene cu cele mai multe cuvinte de origine „necunoscută", dacă nu chiar în fruntea acestor limbi. Căci nu se poate considera soluţionată problema obîrşiei unui cuvînt cu două, trei ori mai multe formule etimologice contradictorii şi ireconciliabile, care îl derivă cînd din latină ori din albaneză, cînd din slavă ori din vechea greacă, din vechi limbi germanice ori uralo-altaice, din ungureşte ori turceşte, sau cu ajutorul formulei „de origine necunoscută (obscură)". Cum s-a arătat, nu este cazul unor cuvinte de însemnătate secundară, rare, cu sensuri tehnice ori cu răspîndire limitată sau cu valoare locală, ci în majoritatea cazurilor de cuvinte cu largă circulaţie în vorbirea populară şi cu valoare semantică-lexicală de prim rang. Enigma cuvintelor cu etimologie neelucidată constituie o lacună a gramaticii istorice române, a cărei soluţionare este o necesitate imperioasă şi urgentă de ordin ştiinţific.

Neobişnuita exuberanţă de formule etimologice apărute mai ales la sfîrşitul secolului al XlX-lea a elucidat în foarte puţine cazuri originea elementelor lexicale controversate cu multă pasiune de filologi, cum se va arăta la fiecare cuvînt în parte. Indiferent de numărul şi calitatea variabilă a soluţiilor etimologice propuse pentru elementele controversate, un mare număr de cuvinte româneşti şi importante — în primul rînd, cum era firesc, cele cu multe „etimologii" au rămas neexplicate, neînţelese ori fals interpretate, iar prezenţa lor în limbajul românesc constituie „enigme" : în zadar şi-au imaginat adesea unii filologi că le-ar fi soluţionat prin legături subiective şi artificii ori expediente formaliste, cu variate norme fonetice încărcate asupra unui singur cuvînt, invocînd excepţii şi analogii, asimilări şi disimilări, metateze ori treceri semantice şi contaminări, — făcute adică de „toţi aceia care cred că rutina poate înlocui intuiţia şi care construiesc acele edificii complicate, savante, cărora le lipseşte numai puterea de a convinge"[2]. Asemenea construcţii din bucăţi disparate, eterogene, lipsite de firul organic al legăturii fireşti au rămas neconvingătoare ; de nicăieri nu răsare prototipul care să explice obîrşia şi evoluţia cuvintelor, în ciuda eforturilor şi stăruinţelor depuse de filologii-etimologişti.

La sporirea confuziei au contribuit nu numai carenţa metodelor şi mijloacelor adoptate, dar (cum se întîmplă adesea) şi tendinţele unilaterale cu preocupări excentrice de a descoperi lucruri originale: elemente vechi greceşti_ (Al. Philippide, G. Giuglea, C. Diculescu ş.a.), vechi germane (C. Loewe, C. Diculescu, G. Giuglea, E. Gamillscheg), uralo-altaice, persane, cumane etc. din evul mediu (O. Densusianu) ş.a., cu nişte procedee şi criterii ce au stîrnit nedumeriri şi neîncredere în ultima jumătate de veac, ducînd la teorii potrivnice faptelor de limbă, la o serie de „cutreerări aventuroase" (expresia îi apaţine lui O. Densusianu) în gramatica istorică a limbii române. Concluziile^ lor erau menite să denatureze justele vederi tradiţionale asupra procesului începuturilor şi a epocii medievale a limbii şi poporului român. Cauza

[2] DR, IV, p. 1317 (S. Puşcariu).

principală a confuziei şi a dezordinei în privinţa unei importante păr
cului românesc arhaic era faptul că se utilizau mijloace nepotrivite
ţiunile etimologice sugerate de tendinţele divergente şi de tezele adopt
oric despre originea posibilă ori „necesară" (pentru unii filologi
vinte neromane „trebuiau" să fie latine, altele slave, greceşti, germa
potrivit impresiei şi preferinţelor căutătorului de etimologii[3]. Tendinţe
trice şi extremiste de după anul 1920, urmate curentului de uşoa
latinizantă la începutul sec. al XX-lea (Al. Philippide, I.-A. Candrea,
susianu, S. Puşcariu etc), au apărut mai ales din constatarea (justă,
cipiu) că o seamă de cuvinte româneşti vechi nu pot fi de origine
slavă), purtînd pecetea unei origini diverse (în aparenţă „obscură"
buia" să fie greacă, germană etc. după preferinţe subiective, ca îm
de dată foarte veche (antică ori medievală timpurie) în limba ron
tica a respins la timpul său şi aceste tentative, cum făcuse anterior
din etimologiile latineşti inadmisibile. Pe lîngă unele preţioase rez
cercetărilor din ultimele 7 — 8 decenii cu privire la lexicul românesc,
merat o sumedenie de erezii filologice, multe din ele pregnante spe
etimologii populare, unele devenind cu timpul locuri comune. Er
produse ale unor metode şi mentalităţi învechite, anacronice, ale ru
pretindea că lucrează numai cu elemente atestate în vreo limbă ant
greacă, slavă, germană etc), evitînd cu admirabilă prudenţă utilizarea
reconstruite („ipotetice"), considerate ca periculoase şi „nesigure" (infr
Dar după ce căile şi criteriile de pînă acum au dus (în privir
telor „obscure") la formule ireale, neconvingătoare sau la artific
lipsite de baza faptelor controlabile, este necesară o clarificare pen
limbii şi a realităţilor populare. în primul rînd va fi degajat terenul
tul enorm al pseudoetimologiilor ce vor fi examinate, după caz, s
cunoaşte exact eventuala valoare; iar în locul construcţiilor complica
ficioase vor fi puse în cuvenita cinste nu numai simplitatea şi sever
noi metode, a cercetării comparativ-istorice, dar şi intuiţia cu elemen
simţ filologic ce stă mai aproape de realităţile sociale în care trăie
luează limbajul popular, decît artificiile savante, abstracte, scolas

Este deci evident că, dacă pentru explicarea cuvintelor mult co
a celor neglijate de lexicografi şi etimologişti metodele şi procedeele de
au dat rezultate valabile şi utile, ele trebuie să fie abandonate renunţînd
destul de frecvente în ultima vreme de a deriva forţat din latină ceea ce
din slavă, greacă, germană, turco-tătară etc. elementele ce nu aparţin
lingvistice, adică acele cuvinte care au fost atribuite de erudiţi unora s
limbile amintite, dar care se vor dovedi ca ţinînd de un domeniu ling
Astfel, este necesar ca — procedînd prin eliminare şi clasificînd aparte to
fi latin (romanic), nici slav, germanic, grecesc, unguresc ori de altă prov

[3] După cum fortuit ori sistematic, provenienţa unui cuvînt era considerată latină,
germanică etc. se căutau corespondenţe ori etyma în idiomurile respective ca surse ale cuv
nelămurite, uneori prin legarea cu un element asemănător sau apropiat, alteori pri
arhetipuri româneşti intermediare sau chiar de forme inexistente, fără o bază reală î
greacă sau germanică. Mai adesea se proceda însă prin simpla alăturare a cuvintelor
după aparenţe superficiale, prin acel procedeu despre care încă .în 1853, Fr. Diez spun
tische Methode nimmt ihre Deutungen auf gut Gluck aus einer äusserlichen Ähnlic
bei gänzlicher Verschiedenheit derselben, durch eine Reihe -willkurlich geschaffene
Em in seinem Grundsatze so fehlerhaftes Verfahren, dessen vmgeachtet doch da, wo W
nationsgabe nicht fehlten, manclier treffliche Wurf gelang, hat bei vielen die ganz
Kunst in Misskredit gebracht" (Fr. Diez, *EWRom.,* ed. II, Bonn, 1861, prefaţă, p.

cută, fiind totuşi caracteristic românesc în lexicul popular[4] — să se adopte alte criterii de lucru, unelte diferite, căutîndu-se soluţii în altă direcţie, unde faptele de limbă şi viaţă populară vor da o mai temeinică justificare operaţiunilor lingvistice-etimologice.

Cum am arătat în cercetările noastre anterioare (sintetizate în monografia *ElAutoht.,* 1970), primul pas pe calea cea nouă este ruperea cu trecutul şi cu unele produse perpetuate prin rutină şi inerţie, anume nu numai cu soluţiile etimologice şi metodele adoptate, dar mai ales cu prejudecata (nocivă în egală măsură) că prin reconstrucţiile ori prin adoptarea de tipuri indo-europene (străromâne) ca baze ale cuvintelor româneşti am intra într-un teren periculos pentru etimologişti, cu ipoteze hazardate, lipsite de temeiul realităţilor controlabile. Atare prejudecată a luat naştere tocmai din carenţa mijloacelor de investigaţie şi din vederile înguste ale celor care au discreditat prin construcţii artificioase şi fanteziste ideea (a lor şi a altora), în sine justă, despre existenţa elementelor autohtone (indo-europene) şi autonome în lexicul limbii române. Prin construcţia de arhetipuri indo-europene nu intrăm deloc într-un cîmp „mai puţin sigur" (cum îşi închipuia S. Puşcariu şi alţii înainte şi după el), ci de fapt rămînem pe tărîmul solid al istoriei limbii române şi al comparatisticii. în etimologia românească acesta este ultimul compartiment (după acela al elementelor comune cu albaneza) care n-a fost explorat decît foarte puţin, şovăielnic, atunci cînd se prefera utilizarea mijloacelor şi lexicului idiomurilor cunoscute ale popoarelor cu care comunitatea populară românească a avut relaţii în etape succesive (latina, slava, greaca, germanica, turca etc.) şi din care s-au primit cuvinte în română. Astfel era evitat (pentru motive întemeiate, în primul rînd ignorarea cercetării comparative indo-europene în ţara noastră) ori era avut în vedere prea puţin domeniul posibil şi foarte probabil al sursei autohtone a limbii anteromane de pe teritoriile româneşti de azi, ori în care a locuit vreodată (în evul mediu) populaţie romanofonă. Acel idiom indo-european, postulat şi admis de toată lumea savantă, nu mai există demult, dispărut la sfîrşitul perioadei antice, iar prin sărăcăcioasele lui rămăşiţe (ignorate ori desconsiderate de aproape toţi cei ce s-au ocupat de gramatica istorică şi de etimologia românească) el nu poate fi nici pe departe utilizat ca latina, slava, greaca ori germanica în operaţiunile etimologice. Pe drumul ce duce din faza românească, printr-un idiom dispărut şi prea puţin cunoscut, la formele de vorbire numite „indo-europene", greutăţile de lucru vor fi (din cauza multor aspecte şi faze necunoscute) ceva mai mari decît în etimologia romanică ori în operaţiunea derivării (juste, nu false) elementelor lexicale româneşti din slavă, greacă medievală, germană modernă etc, idiomuri cunoscute pînă în cele mai mici amănunte.

Condiţia primordială a reuşitei în operaţiunile etimologice (mai ales unde se lucrează cu multe necunoscute, ca la cercetarea elementelor autohtone româneşti) este analiza atentă a formei şi a semantismului cuvintelor (interpretarea esenţei semantice), spre a stabili treptele formale anterioare (adesea numai cît reprezentau ele „ca schelet") şi sensul primordial, de unde rezultă apoi legăturile de înrudire fireşti ale fiecărui cuvînt cercetat. Pătrunzînd astfel mai adînc în substanţa cuvintelor şi a lucrurilor, vom putea indica uşor şi în chip evi-

[4] Se poate spune, totuşi, că şi după minuţioasa noastră revizuire vor exista în unele graiuri populare (sau chiar în „fondul principal") cuvinte ce ar trebui incluse în acest repertoriu, poate eliminînd altele din cele 170 studiate; lucru ce se va face în viitor, arătîndu-se eventualele erori şi aserţiuni neverosimile: vor putea fi identificate alte cuvinte autohtone (preromane) între cele considerate ca latine (romanice) ori slave, turceşti, cumane) ?) etc.

dent, în majoritatea cazurilor, geneza, evoluţia şi provenienţa s
elementelor „obscure" sau prea mult şi inutil controversate ale limb

Direcţia adoptată în lucrarea prezentă constă, principial, în c o n
(adică: refacerea) unor forme (cf. infra, p. 113—117) anterioare, intermediare
simpla semnalare de legături necesare ori posibile) şi a unor arhetipuri necu
atestate, ipotetice, dar deplin justificate formal şi semantic) ale cuvinte
actuale care să se lege cu bazele primare ale idiomurilor indo-europene,
operaţiunile de reconstruire şi legături între limbile înrudite aparţinînd acel
arhaic ario-european (relevat mai precis întîia oară de Franz Bopp, în
în planul unitar (în linii mari) de intersecţie a formelor scoase din eleme
şi morfologice evident înrudite şi comune ale limbilor indo-europene se gă
străvechi ale cuvintelor româneşti de provenienţă indigenă, anteromană, c
măsură de domeniul românesc (romanic în accepţiunea cea mai largă) şi
parativ indo-european.

Plecînd simultan din două direcţii (două faze de limbă relativ bi
cute, cel puţin schematic) : *a)* limba română actuală; *b)* temeiuril
ale idiomurilor indo-europene (reconstruite în sec. al XIX-lea),
etimologică va trebui să treacă prin două perioade obscure, lipsit
tări documentare : aceea a unei limbi de un anumit tip european,
cu mulţumitoare precizie (nu numai cu aproximaţie), şi limba român
aşa-numita „străromână". în lipsa suportului documentar al fazelo
diare, cele două extremităţi (adică formele româneşti actuale şi seria
rădăcini i.-e.) trebuie legate prin punţi durabile, întemeiate totuşi a
deauna pe elemente ipotetice. Este o construcţie sau reconstrucţie
ridicate asupra unui gol al necunoscutului, îmbrăţişînd o perioadă
milenii, în care împrejurările istorice au făcut să avem atît de puţine
cludente urme scrise. De aceea se impune a releva din nou direct
luri, faptul că, oricît ar fi de riguroase, unele dintre reconstrucţiile
(aproape complet lipsite de suportul preţios al atestărilor docum
vor apărea tuturor în egală măsură şi dintru început convingătoare,
noaştem că „orice reconstrucţie poartă pecetea artificialului şi in
artificialitate creşte cu cît se măreşte numărul 'accidentelor' presup
plasmă, metateză, disimilare, sensuri [dar mai ales forme, fonetica
diare neatestate etc.)"[5]. Iar celor care, de bună-credinţă şi dintr-u
pozitivist, ar mai pune naiv întrebarea: „Ce temei de realitate
asemenea arhetipuri reconstruite străromâne şi traco-dace, unde ave
cu atestări documentare?" li se poate răspunde (spre exemplu) : aces
probabil să fi existat în texte şi în dicţionare ori glosare, căci nim
scris, ori au dispărut odată cu veacurile preistoriei, antichităţii şi evu
care la noi au lăsat cam puţine documente scrise şi informaţii util
dorit; dar au transmis, în schimb, formele de limbă în graiul şi v
nităţii populare româneşti care şi-a perpetuat vorbirea şi fiinţa s
Ori se poate răspunde cu altă întrebare echivalentă: „unde sînt
scris rădăcinile primare şi bazele arhaice reconstruite cu care se
mod curent (precum ar fi atestate în scris) de un veac şi jumătate
etimologic-comparativ al limbilor numite indo-europene?". Mijloa
de ştiinţa comparativă a acestor idiomuri î n r u d i t e genetic vor
în largă măsură, căci fără ele nu pot fi explicate şi înţelese elemen
tone (preromane) în limba română, care sub raportul „autohto
devine integral tributară lingvisticii comparate indo-europene, aducî

[5] *DR,* IV, p. 1322 (S. Puşcariu).

cabilă contribuție la cunoașterea lexicului comun al „indo-europenilor" și al traco-dacilor, prin cuvintele românești vechi și autentic „ariene", trecute în româna comună prin intermediu traco-dacic.

Componenta autohtonă de natură lingvistică și social-etnică pusă acum la contribuție este numită cu apelativul tradițional „traco-dacică", putînd să pară (chiar și unora din cei familiarizați cu problemele lingvisticii române și cu criteriile comparatisticii indo-europene) ca ceva pretențios și artificial, adoptat fără critică ori tendențios. Mai indicată ar fi părut poate alegerea apelativului „autohton" ; dar acesta și-ar păstra o nuanță de echivoc, lipsit de precizia unui nume propriu, chiar admițînd că esența tracică a cuvintelor studiate și soluționate nu ar fi deplin și dintru început evidentă și obligatorie pentru toată lumea. Definirea termenilor și justificarea amănunțită (de care depinde legitimitatea tezelor și a întregii lucrări monografice) se vor face mai jos, la locul potrivit. Precizării însă că la sfîrșitul secolului al XX-lea nu ne întoarcem la epoca și la procedeele lui Hasdeu de acum un secol pentru detectarea și dovedirea „dacismului" unor cuvinte românești — după cum arheologia și istoria antică nu revin la vedeniile „pandacice" ale unui Nicolae Densusianu (ale căror ecouri și reflexe regretabile nu s-au stins complet, din păcate, nici astăzi la unii amatori-diletanți în țara noastră).

Rupînd cu resturile unei prejudecăți și cu acel pretins pozitivism care operează în etimologie numai cu elemente „atestate" direct în idiomuri cunoscute și evită formele ipotetice „reconstruite", cercetarea prezentă se îndreaptă mai întîi împotriva scepticismului și rutinei tradiționale, care au ignorat un important capitol din istoria limbii române și anume elementul autohton anteroman (în afară de cel comun cu albaneza, așa-zisele „împrumuturi din albaneză"). Această parte organică a limbajului și a culturii populare a fost chiar minimalizată (în special elementele comune cu albaneza) în sec. XIX — XX. Era firesc deci ca rezultatele noastre să fi provocat unele nedumeriri și îndoieli, dezaprobare din partea unor „școli filologice" care decenii de-a rîndul susținuseră inexistența (sau lipsa de importanță lingvistică și de semnificație social-istorică) a elementelor anteromane în limba română, ori din partea celor care s-au lăsat influențați de o asemenea mentalitate. Dar etimologiștii cunoscători ai sarcinilor și problemelor actuale înțeleg foarte bine că este inevitabil a lucra cu arhetipuri „reconstruite" ale cuvintelor „obscure" ori greșit explicate pînă acum, fiind evident necesar a le încadra la locul lor în lexicul românesc și în sistemul etimologic indo-european.

Printr-o cercetare diversificată și aprofundată cu eforturi susținute timp de peste trei decenii, elementul lexical autohton (contopit organic în blocul tezaurului lexical ereditar, ca atare în majoritate neobservat pînă acum) a putut fi identificat în sfîrșit și separat de elementele latine și de împrumuturile ulterioare prin criteriile romanistice și românești (gramatica istorică a limbii române) și indo-europenistice, utilizînd ca intermediar modestele (dar absolut necesarele) resturi ale limbii dispărute a traco-geto-dacilor. Cu ajutorul lor este refăcută evoluția preistorică a cîtorva elemente lexicale proprii și exclusive, originale și semnificative ale limbii române, rămase, cum s-a spus, în majoritate neînțelese, veritabile enigme etimologice care și-au ascuns pînă acum „taina" obîrșiei lor, rezistînd în fața multiplelor tentative de tîlcuire, ca niște stînci puternice de care s-au spart aproape toate valurile de etimologii avansate în cursul sec. al XIX-lea și al XX-lea.

Se impune precizarea că nu peste tot sîntem în măsură a prez
desăvîrșite și definitive, atît din cauza materialului de limbă cît
celor de investigație de care dispunem astăzi. Prin însăși natura sa,
studiat are încă unele obscurități și lunecușuri, neputînd oferi totd
ranța absolută a justeței rezultatelor dobîndite pe cale combinato
metodă critică despre care încă la anul 1853 romanistul Fr. Diez
respectînd principiile foneticii și semanticii generale, „tinde să ur
limbajului, să-i smulgă secretele". În legătură cu cercetarea eleme
cale obscure ale limbii române, rolul de căpetenie revine acelui
cat al probabilităților etimologice" de care vorbea cîndva filologul
sile Bogrea și care străbate în cazul nostru necunoscutul a două fa
nii în evoluția pre- și protoistorică a două idiomuri: *a)* cel antero
ton (traco-dacic); *b)* latina-romanică (româna). Aici apar mereu
cuvintele aceluiași maestru Fr. Diez: „obiectivul cel mai înalt pe c
deşte un etimologist este conștiința de a fi purces științific; pen
dine absolută nu are o chezășie, căci chiar o notiță neînsemnat
smulgă de sub picioare terenul cîștigat cu multă trudă". Vor fi e
unele scăderi cauzate de condițiile muncii și mijloacele deocamda
ale documentării; lipsa unor publicații a făcut să persiste goluri în
bibliografică, totdeauna relativă, mai ales într-un domeniu cu a
și pasionați exploratori și amatori cum este etimologia și istoria

Cu toate că este de proporții întinse, lucrarea prezentă rămîne,
aspecte, încă o schiță de caracter preliminar, nu numai din ca
și complexității problemei abordate, ci și din cauza lipsei unor p
cetări „tehnice" de amănunt. Controlul lărgit și aprofundat al r
glotologic (în primul rînd etimologia cuvintelor românești prer
de cercetători mai competenți și ceva mai experimentați, va a
teva dintre elementele cuprinse între cele „traco-dace" sînt provizor
oase, altele vor fi de adăugat, unele de modificat ori de elimi
cele cu etimologii neconvingătoare). Paralel cu atare control se
logiilor, va fi necesară explorarea exhaustivă a lexicului popular
să fie cunoscut mai bine prin anchete în toate zonele românești.

Pus în lumină și interpretat după cuviință, limbajul popul
deşte a fi cel mai fidel și autentic document istoric de prim rang
cutul îndepărtat și mai ales pentru obîrșiile poporului român.

Metoda și noile criterii lingvistice și istoriografice adoptate în c
sînt expuse, pe scurt, mai jos, unde se dau și elementele necesare pentru ju
istorică a substratului în lexicul românesc (p. 109 — 112) după ce se v
temei științific a tendințelor latiniste și latinizante ori de alt fel, cu ex
mologia românească, ilustrate prin cîteva exemple mai pregnante și sem
făcută verosimilă și, în cea mai mare parte, sigură realitatea substr
limba română, nu va apărea prea greu a contura, individualizînd, ace
antic dispărut ce poate și trebuie să servească drept punte de leg
română comună și bazele arhaice indo-europene, stabilind deci caracter
cuvintelor noastre preromane.

Intrînd într-un nou cîmp de cunoaștere, cercetarea prez
chip firesc o acțiune împotriva tendințelor extremiste, fie că e
excesele latinizante în etimologie și istoriografie (care au den
sau în majoritate esența-istorică a latinității și a românismului com

lare romànofone), fie că ar fi alte excese ce n-au înțeles tocmai just aportul slav, grecesc, turcesc, unguresc etc. la alcătuirea limbii şi culturii, a structurii social-etnice şi economice a comunității populare româneşti. Recunoscînd că nici lucrarea de față nu este scutită de unele exagerări şi lacune (fireşti la orice început), se poate admite că totuşi ele nu vor fi nici atît de grave şi nici atît de numeroase încît să întunece adevărurile dobîndite prin eforturile constructive şi legăturile etimologice valabile, ori să reducă valoarea concluziilor istoriografice permise şi impuse de existența fondului lexical preroman. Acest străvechi şi prețios material de limbă, contopit [organic în structurile neolatine ale limbii române, comportă aici o semnificație lingvistică şi social-istorică excepțională, fundamentală pentru problema etnogenezei române.

II. ISTORICUL CERCETĂRILOR PRIVIND SUBSTRATUL

PROBLEMA ELEMENTULUI LINGVISTIC PREROMAN ÎN ETNOG

Pentru a înțelege cît mai concret însemnătatea elementelor a
lexicale în limba română şi în procesul formării ei (deci direct în
etnogenezei românilor) este necesară în prealabil o sinteză a cerce
opiniilor despre formarea romanității carpato-balcanice şi dunărene î
de valoarea atribuită factorului preroman. Problema elementelor a
rii a n e în română s-a pus ceva mai tîrziu şi mult mai şovăielnic de
a latinității ei: romanitatea limbii române apărea impunîndu-se cu
evidenței chiar pentru primii observatori (fiind relevată insistent de mu
nişti din veacurile XIV — XV şi de cronicarii români moldoveni) ; da
autohtonă şi neromană era mult mai puțin vizibilă, în majoritate
aproape total de nerecunoscut, lucru explicabil în vremea cînd roma
comparatistica indo-europeană nu existau nici măcar cu numele. D
tot ce s-a spus şi s-a presupus înainte de mijlocul secolului al
despre elemente „geto-dace", „trace" ori albaneze în limba română
dusul unor intuiții uneori ingenioase, interesante, nu adevăruri verifi
metodele riguroase ale ştiinței lingvistice (care era abia la primele
modeste, neputînd fi aplicate util la studiul istoric al limbii române
nerea istorică din acest capitol este făcută sistematic, în ordinea str
n o l o g i c ă a autorilor şi a rezultatelor obținute şi admise[1].

Primul care a preconizat prezența unor „cuvinte dace" în ron
a fi eruditul voievod^moldovean Dimitrie C a n t e m i r (1673 — 1723
de la premisa justă, supraviețuirea populației geto-dace [alegînd în
exemple ce nu au în realitate nici o legătură cu limba dacilor]: „de a
trebuie să observăm că sînt în limba moldavă unele cuvinte ce nu sîn
cute în limba latină, nici în celelalte dialecte ale popoarelor vecin
prin urmare poate că au rămas din limba veche dacică. Deoarece
ne împiedică să credem că romanii colonizați în Dacia au folosit
lucru servilă a dacilor, sau au încheiat căsătorii cu femei dace. Cu

* Acest capitol este în linii generale identic cu cap. I din monografia *Elemen*
(1970), p. 13—47, avînd modificări mai ample în bibliografia şi cercetările din ultimul dec
substratului.

[1] Nu este această dispunere strict cronologică ,,o lipsă de sistematizare — în faptu
cîțiva lingvişti (Meyer-Lubke, S. Puşcariu, G. Giuglea, Al. Graur, E. Cabej) se vorbe
locuri diferite (după fişe grupate cronologic) şi chiar trei . ..", cum a obiectat un criti
obiectiv şi cam „pornit" (SCL, XXII, p. 86—87), căci aici nu se face istoricul, bi
„evoluția" fiecărui lingvist-filolog, ci istoria şi bibliografia p r o b l e m e i, care a „evolua
ficări şi cotituri la mulți dintre cercetători în cursul anilor şi deceniilor.

a putut prea uşor să se introducă şi cuvinte streine în limba lor. Aşa sînt: *stejar, pădure, haleşteu, cărare, grăesc, privesc, nimeresc*"[2].

Din sec. al XVIII-lea datează ideea legăturii străvechi de înrudire etnică şi lingvistică între români şi albanezi (şkipetari, arnăuţi) : în baza unor vagi cunoştinţe istorice şi geografice, J. B. Thunmann[3] în celebrele *Untersuchungen*[4] afirma originea tracă a românilor, „tracismul" limbii lor, care era înrudită de aproape cu albaneza, albanezii fiind urmaşii illyrilor, românii copiii tracilor, amestecaţi cu alte neamuri de oameni ; aromânii sînt „thrakische Wlachen", românii din nordul Dunării „dacische Wlachen" *(Untersuch.,* p. 176). Cu rudimente de cunoştinţe din acea vreme, numai în baza materialului lexical oferit de vocabularul lui Theodor Cavallioti şi a informaţiilor date de studentul aromân Const. Hagi-Ceagani[5], Thunmann putea să afirme că limba română (aromâna) este idiomul trac schimbat, conţinînd pe jumătate elemente latine, 3/8 greceşti, 2/8 gotice, slave şi turceşti, celelalte trei părţi luate dintr-un idiom avînd multe analogii cu albaneza, fiind însă în mare parte latineşti[6]. Cu toate că e confuză, atare afirmaţie arată că profesorul de retorică şi filosofie din Halle avea destulă agerime a intuiţiei întrezărind legătura necesară dintre limba română şi albaneză, fără să fi avut cu două veacuri în urmă putinţa unei aprecieri juste, la valoarea reală. Interesantă este şi ideea lui Thunmann *(Unters.,* p. 340) că tracii din Tessalia, Macedonia şi Tracia (înaintaşii aromânilor) au învăţat limba latină cu unele greşeli, păstrînd însă elemente din idiomul lor matern tracic.

Pentru Şcoala ardeleană (latinistă)[7], limba română nu putea şi

[2] D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae,* III 4 (p. 166, ed. 1875); în originalul latin: „neque enitn obstat quidquam, quo minus credamus Romanorum in Dacia Coloniae, vel şervis Dacis usos fuisse, vel etiam, si quis uxofem perdideret, mulierculas ex illa gente in matrimonium duxisse, unde facile indigenarum aliqua vox illorum sermonem irrepere potuit; Tâles sunt: *stezar* quercus, *pădure* sylva, *haleşteu* stagnum, *cărare* semita, *graesk* loquor, *privesk* aspicio, *nemeresk* aliquo pervenio" (Operele lui D. Cantemir, I, *Descr. Mold.,* Bucureşti, 1872; p. 151). Dintre cuvintele „dacice" ale savantului voievod: *stejar* e slav, *pădure* latin-romanic (lat. *palude-), halesteu* ung. *halasto* „lac cu peşti", *cărare* latin, *grăesc, privesc, nemeresc* slave. Asemenea soluţii „dace" la începutul sec. al XVIII-lea nu sînt de luat în deriziune, căci apar şi în sec. al XlX-lea, de ex. C. Stamate, în *Musa Românească,* Iaşi, I, 1868, p. 525—534 „cîteva cuvinte antice însuşite de limba română ce par a fi dace, ca *holdă, alcătuiesc, betiagu, obîrşie, păcală, făgădău, vinars* etc."', citind la întîmplare şi vocabule de fapt autohtone *(copac, cursă, ghiară* ş.a.), ca şi mai tîrz'iu. Despre' D. Cantemir şi preuurrunisinul est-european: P. Teodor, în *Anuarul Instit. de Istorie si ArlteoL,* Cluj., XIX, 1976, p. 299—315 (amplă bibliografie).

[3] „Ordentlicher Lehrer der Beredsamkeit und der Philosophie auf der Universität zu Halle" (Germania), Johannes Erfk Thunmann (1746—1778) era de obîrşie suedeză.

[4] J. Thunmann, *Untersuchungen Ober die Geschichte der ostlicheii europäischen Volker,* I, Leipzig, 1774, p. 169—366 „iiber die Geschichte und Sprache der Albaner und Walachen".

[5] Th. Capidan, *Arom.,* p. 49—50.

[6] „Die Albaner sind Nachkammlinge der alten Illyrier, so wie ihre Nachbarn die Wlachen Kinder der Thracier sind" *(Unters.,* p. 240). Tracii şi-au păstrat etnicitatea şi parţial graiul, în munţi. „Die Sprache der jenseits der Donau wohnenden Wlachen ist diese veränderte thracische Sprache. Gerade die Hälfte derselben (ich habe nachgezählt) ist lateinisch. Drei Achttheile sind griechisch, zwei gotisch, slavisch und tiirkisch; die iibrigen aus einer Sprache, die mit der albanischen viele Âhnlichkeit gehabt hat: denn iiber siebenzig wlachische Worter kommen rnit eben so vielen albanischen iiberrein : und jene albanischen Worter, die mit den iibrigen von den letzten 3/8 der wlachischen Sprache gleiche Bedeutung haben, sind mehrentheile lateinischen Ursprungs" (p. 339).

[7] Despre Şcoala ardeleană există o bibliografie imensă; în general: D. Popovici, *La litterature roumaine ă l'epoque des lumieres,* Sibiu, 1944 (ed. II: *Studii literare. Literatura română în epoca „luminilor",* Cluj, Edit. Dacia, 1972); Ion Lungu, *Şcoala Ardeleană* (Momente şi Sinteze), Bucureşti, Edit. Minerva, 1978, 504 p. ; D. Macrea, *Şcoala Ardeleană şi problemele de lingvistică romanică,* în *CercLg,* XIV 1969, p. 7-13 *(StLgRom,* p.'47—56) ; *Activitatea lingvistică a lui Gheorghe Şincai,* în *CercLg,* XII 1967, p. 3-9 *(StLgRom,* p. 57-66).

nu trebuia să fie decît curat romană, căci limba romanilor antic pînă azi în gura românilor, cum scria Petru Maior[8] în celebrul „Di limbă" *(LexB.,* p. 63) ; după el, în alte provincii romane, latina alterat prin contactul cu „poporaţiile indigene", în Dacia însă neafectată de influenţe, căci populaţia autohtonă dacică fusese extir gral de cuceritorii romani: „Traianu desrădăcinîndu viţea Dacilor şi aşie despoiandu Dacia de lăcuitorii cei vechi". Pentru Maior iui de idei (care admiteau existenţa şi vechimea numărului mare d lexicale slave) nu putea să existe o problemă a elementelor prelatin română, — concluzie la care au ajuns toţi cei care au raţionat ca „extirparea" locuitorilor băştinaşi în Dacia la anexarea ţării şi orga vinciei (a. 106)[9]. Spre deosebire de ceilalţi „latinişti" ai Şcolii ardel dai-Deleanu admitea „posibilitatea unor relaţii între daci şi r

Prin apariţia primelor studii ştiinţifice comparative asupra lim pene şi a celor neolatine, la începutul sec. al XlX-lea, se cristalizară idei pozitive asupra originii limbii şi poporului român, ca şi te vire la valoarea elementului etnic lingvistic autohton, admise şi a cercetători. După apariţia „Dicţionarului Bobb" *(DictB*j şi a lexic Buda *(LexB),* slavistul austriac (de obîrşie slovenă) Jernej Bartol pitar (1780 — 1844) scrie cronica „Albanische, walachische und Sprache"[11]; aducînd noi idei (rămase interesante pînă azi) asupra idiomuri, Kopitar combătea viguros excesele latiniste ale puriştilor şi sublinia aportul elementului autohton, tracic, la formarea nu nu bii, dar şi a poporului român. După el, limba română datează di începuturilor stăpmirii romane în Munţii Balcani, nu numai de Daciei. Kopitar găsea o mare asemănare între română, bulgară fiind convins, că în România (accepţiunea din sec. al XX-lea), î şi în regiunea Balcanilor ar exista o singură formă de vorbire cu riale de limbă, adică trei idiomuri identice sub raport gramatica ca lexic: româna, bulgara, albaneza. Românii, bulgarii şi alban decît vechi traci. J. B. Kopitar vorbeşte chiar de „schimbările sunet în gura tracică"[13]. Asemenea anticipări ingenioase şi temerare p

[8] D. Macrea, *Petru Maior (1753—1821),* în *LgFil,* p. 46—66; I. Pervain-M. *Maior şi Lesiconul din Buda,* în *CercLg,* XV 1970, p. 11—22; *ActaMN,* VII 1970 (P. Teodor).

[9] Eruditii ardeleni din sec. al XlX-lea erau preocupaţi de „purificarea" limbii a o „face curată limba românească" (P. Maior, *Istoria pentru începutul românilor în D* *DictB.* II, p. 561—576 a prezentat o listă de „cuvinte streine" ce trebuiau înlocu figurînd şi unele autohtone, ca *brîu, groapă, zgardă.* La 1792, S. Micu-Clain scria pre Ghete [geţi] lăcuitorii Dachii i-au sterpit ...", *Apulum,* IV 1961, p. 291—292; nota 5.

[10] I. Gheţie, *Opera lingvistică a lui Ioan Budai Deleanu,* Bucureşti, 1966, p. Introducere la I. Budai-Deleanu, *Scrieri lingvistice,* Bucureşti, 1970, p. 11; I. M XVI 1971, p. 184.

[11] în *Jahrbiicher der Literatur,* Viena, XLVI, p. 59—106, semnat „K"; rep *Schriften* ale lui J. B. Kopitar de către elevul său Fr. Miklosich, Viena, 1875 ; cf. p. 289; Capidan, *DR,* II, p. 446; Rosetti, *ILR,* II, p. 30.

[12] Pe care el îi stigmatiza „befangene Patrioten, die nichts den Barbaren zu ve wollten" *(Jahrbiicher der Liter.* XLVI, p. 78).

[13] „Noch bis auf diese Stunde, nordlich der Donau in den Bukovina, Moldau Siebenburgen, TJngarn, ferner jenseits der Donau in der eigentl. Bulgarey, dann Alpenkette des Hămus, in der ausgedehntesten alten Bedeutung die*es Gebirges, vo zum anderen, in den Gebirgen Makedoniens, im Pindus und durch ganz Albanien, n

putui secolului al X1X-lea rărnîneau simple intuiții necontrolabile căci cercetarea etimologică nu putea veni încă în ajutorul lor, spre a confirma ideile (ce aveau un grăunte de adevăr) şi a tempera totodată zelul generalizărilor pripite cu exagerări inerente multor începuturi. Dar opiniile lui Kopitar asupra înrudirii lingvistice (,,eine Sprachform") şi chiar etnic-biologice dintre români, bulgari şi albanezi au avut un răsunet puternic peste un veac (Weigand, Sandfeld),' crezîndu-se de unii că ele ar afla confirmare în asa-numita „lingvistică balcanică" (infra, p. 97-102).

La români însă continua tradiția latinizantă puternică: pentru puritatea romană pleda şi reprezentantul curentului italienizant, scriitorul şi omul de cultură Ioan Eliade-Rădulescu[1]*, care la a. 1847 a întocmit un *Vocabular* de cuvinte străine ce trebuiau înlocuite prin corespondente latine (italiene)[16]. Fără criterii etimologice (inexistente la acea dată), Eliade alegea o serie de 1006 cuvinte „străine" indicînd corespondentele latine care să le înlocuiască. Dar în lista „străinismelor" denunțate de el figurează autentice cuvinte latine-romanice *(adâstare,* slav după Eliade, *adine-.. .* bulg.), ca şi cîteva elemente autohtone, considerate adesea de acesta ca slave : *băgare, gata, ghimpe, copaciu, leşinare(?), răbdare, rînză, searbăd, urcare, zestre.* în curs de o jumătate de veac după apariția *LexB* (al lui P. Maior) se fac la noi foarte puține progrese în lexicografia şi etimologia limbii române, în timp ce în alte părți preocupările în legătură cu limba şi istoria românească sporeau aducînd rezultate de valoare. Caracterele neromane, autohtone ale limbii au fost relevate mai întîi de erudiții germani: ce nu puteau să vadă entuziaştii latinizanți ardeleni ori Eliade au observat alții în acea vreme. în această privință, *LexB* (cu toate scăderile fireşti din acel timp), pe lîngă faptul că a marcat începutul lexicografici române, a avut meritul de a stîrni interesul lui Kopitar pentru problema etnogenezei românilor şi a pus un material de limbă la îndemîna primului mare romanist, Fr. Diez (1794 — 1876), iar sub influența lui Kopitar, slavistul ceh P. J. Safafik (1795 — 1861) susține perpetuarea altor cîteva cuvinte vechi dacice, admițînd că românii erau un amestec de daci, romani şi slavi[16]; geții vechi n-au dispărut, ci trăiesc prin românii de azi;, ei s-au ameste-

form herrscht, aber mit dreyerley Sprachmafme (davon nur eine einheimisch, die zwey andern fremder von ost und west eingebracht sind). Numerisch sprechen albanesisch iiber eine Million Menschen, bulgarisch iiber zwey Millionen und walachisch iiber drei Millionen. Also noch sechs Millionen alt- und neu-Thracier zwischen den drey Millionen Griechen im Siidea und den fiiufzig Millionen Slawen im Norden" *(Jahrb. d.Lit.* XLVI, p. 86). „Drey lexikalisch verschieden, aber • grammatisch. identischen Sprachen [româna, bulgara, albaneza], die vom untersten Donauthal an längs des ganzen Hâmusgebirges von Meer zu Meer zwischen Griechen und Slawen die Grenzlinie bilden" *(ibid.* p. 95). „Sehr interessant sind die tibergänge (Veränderungen), die die romischen Läute im thrakischen Munde erfuhren ; dass *l* und *r* verwechselt wurden ; *d—z (văd—vezi), g—g (merg — mergi), pectus — piept, octo — opt* etc.; der Laut *k* vor *t* besonders die Combination *qua* dem Thracier wiederstrebte und er beyde ganz eigenthumlich, aber regelmässig in *p* umsprach.. ." (p. 95) etc.

[14] Cf. D. Macrea, *Gîndirea lingvistică a lui Heliade Rădulescu (1802 — 1872),* în *CercLg.* XII 1967, p. 29-42 *(StLgRom,* p. 133-153).

[15] *Vocabular,* pref., p. XXVII, tinerii să cunoască „vorbele streine şi al vostru e de a le face să nu se mai audă nici în scrierile voastre, nici în gurile voastre, nici în casele voastre .. .". Rezultatul unei asemenea radicale „curățenii" ar fi urmat să fie „astă limbă curată şi splendidă şi radioasă ca surorile ei din aceiaşi părinți; limba noastră e romană, ca cea latină, însă sub alte fase" *(ibid.,* p. XL). M. Seche, *Vocabularul purist al lui I. Heliade-Rădulescu,* în *LbR,* 1X 1960, 4, p. 72; Ion Heliade-Rădulescu, *Scrieri lingvistice,* ediție, studiu, note de Ion Popescu-Sireteanu, Bucureşti, 1973.

[16] P. J. Safarik (Schafarik), în *SIA* I, p. 31 „sind auch die heutigen "Walachen am Pindus und in Walachien, Siebenburgen, Ostungarn u.s.w. ein aus der Vermischung von Daciern, Romern und Slawen hervorgegangenes Volk"; II, p. 199, 205, nota 1.

cat cu slavii, de la care limba română a moştenit numeroase cuvi
cuvintele menționate de Safarik, două erau de origine veche g
dacă: *urdă* şi *brînză.*

Faptele de limbă relevate de Kopitar au găsit ecou larg î
torii din sec. al X1X-lea, care au aprofundat cu mai multă c
metodă problema originii şi a elementelor autohtone ale limbii
sături şi cuvinte preromane, „balcanice", în legătură cu celela
din Peninsula Balcanică. în fruntea erudiților care au acordat p
cercetările lor românei se află eminentul slavist şi filolog vienez
slovenă) Franz Miklosich (1813 — 1891, strălucit compatriot
lui Kopitar), care a contribuit în largă măsură la cunoaşterea lim
ca primul filolog care a izbutit să elaboreze o teorie valabilă în
şi azi asupra formării limbii şi poporului român[18]. La anul 1862
despre elementul slav în limba română *(SIEIRJ,* precedat de
considerații asupra limbii, numelui şi obîrşiei românilor, Miklosi
cat (parțial cu succes) problema obscură a substratului şi a raport
nei cu albaneza. Observând că „popoarele ce locuiau în vechime Pe
canică se pare că au format, toate, ramurile unuia şi aceluiaşi ma
oameni, care se întindea la nord-vest pînă la Istria, la nord p
în nord-est pînă la Carpați şi care poate fi numit tracic" *(SIE*
partea ce revine elementului autohton (das alteinheimische Element)
limbă care „prezintă fenomene inexplicabile prin latină; iar cum
că la formarea naționalității şi limbii române au contribuit în
două elemente, unul roman, altul autohton, înclinăm să atribuim
ticularități, dacă nu pe toate, dar pe cele mai multe, elementul
înrudit cu albanezii de azi, pe care noi îi considerăm descendenți
(SIEIR, p. 8). Fr. Miklosich atribuia substratului formarea viitoru
-f- infinitiv, înlocuirea infinitivului cu subjonctivul, contopirea g
dativului într-un singur caz, postpunerea articolului, vocala *ă,* ro
lexic erau semnalate unele corespondențe între română şi alban
prezente numai în aceste două idiomuri, ori (elemente latine) care
nare divergentă; dintre cuvintele autohtone amintea : *abur, bag* (şi
brîu, bucur, cătun,, copaciu, gata, groapă, grumaz, guşă, (leşin
pîrîu, vatră (SIEIR, p. 8 — 10) ; dar nu vorbea de „împrumutur
neză în română ori invers, ci numai de elemente comune, preror
tone deopotrivă în ambele idiomuri. Dintre cuvintele noastre ante
s-a arătat mai tîrziu), Miklosich considera slave pe: *baltă, bu*
şut; nesigure : *baciu, baligă, strungă, țap,* — aprecieri eronate fire
pentru a. 1862, dar pe care le repetă mecanic şi astăzi unii eruc
a releva că Miklosich a observat unele adevăruri (care au fo
tîrziu ori li s-a uitat paternitatea) cu privire la obîrşia limbii ro
care a fost tratat superficial de numeroşi erudiți austrieci şi mag
niile următoare[19]. în privința lexicului românesc, el făcea nişte co

[17] Totuşi - cum constată Safafik cu nostalgie şi regret - „zum Dank, da
Walachen die Slawen später aus der Moldau. Doch diirften auch einige slawische W
TJrsprungs sein z.B. *bujtar* (opilio inferior), *urda* (caseus secundarius), *bnnza* (cas
(stagnum), *brzjej* (syrtis), *iegy* (scurrilitas) u.a.; ihre Zahl ist aber sehr unbedeutend"

[18] Cf. Capidan, *DR,* II, p. 446-447.

[19] Cu obiectivă şi penetrantă intuiție, Miklosich arăta cum „die Colonisierur
zur Folge die rtmiănische Sprache. in der sich die Sprache der Rorner und eine f

bile şi azi în cea mai mare parte[20]. Trebuie relevată totodată admirabila obiectivitate a marelui învăţat în ce priveşte formarea limbii şi a poporului român, — atitudine corectă care mai tîrziu nu se întîlneşte nici la el şi nici la alţi erudiţi austrieci, după ivirea faimoasei teorii roesleriene.

în aceeaşi perioadă, studiind latina vulgară din sud-estul Europei, romanistul Hugo S c h u c h a r d t[21] relevă influenţa elementului autohton asupra limbii latine populare. în problema etnogenezei române, el combate afirmaţia lui R. Roesler că Dacia cucerită de romani ar fi fost părăsită de populaţia autohtonă[22]; recunoaşte însă că „elementele dace ca atare nu pot fi dovedite în limba română" ; „dar trebuie să stabilim că aceasta prezintă ceva specific derivînd dintr-un idiom indigen anterior ocupaţiei romane". Despre romanizarea populaţiilor barbare, el remarca: „amestec al naţionalităţii romane cu cele barbare observăm pretutindeni; de ce ar fi trebuit ca numai aici [în Dacia] elementele eterogene să se izoleze ca uleiul de apă". Respinge apoi aserţiunea lui Roesler că „raporturile limbii române cu albaneza provin din vecinătatea lor medievală", căci „particularităţile comune albanezei şi românei exclud ideea unei împrumutări tîrzii"[23]. Stăruind asupra intensităţii şi importanţei procesului de romanizare în provinciile balcanice, H. Schuchardt relevă cunoscutele trăsături nelatine, vechi ale limbii române *(a > ă, ct > pt* ş.a.), pe care le atribuie influenţei limbii autohtone, dace. „Dacă o numim aceasta — numai pentru concizie — dacică, vom admite în cele ce urmează o influenţă a limbii dace asupra limbii latine vulgare . ,."[24].

und Materie durckdrungen haben. — Dass die Rumänen reine Romer seien, ist eiae unbegriindete Meiuung; denn abgehesen davon, dass die ersten dacischen Colonisten in der ganzeh unermesslichen so viele verschiedenartigen Volker umfassenden romischen Welt (ex toto orbe romano) zusammengelesen wurden, ist wohl auch die Behauptung unrichtig, dass zur Zeit der Colonisierung Dacien menschenleer (viris exhausta) gewesen sei. In späterer Zeit, etwa vom sechsten Jahrh. an, trat zur Verbindung des autochtonen Elementes mit dem romischen auch das slavische hiazu, namentlich das slovenische. Fiir eine solche Beimischung sprechen hinsichtlich der nârdlichen oder dacischen Rumänen, ausser einer nicht unbedeutenden Anzahl slavischer Ortsnamen, die aus dem Slavischen stammenden Worte ihrer Sprache, welche so zahlreich sind, dass sie unmoglich aus dem blossea Nebeneinanderleben beider Volker konnen erklärt werden, wobei wir gerne einräumen, dass es schwer ist im allgemeinen festzustellen, welcher Grad von Sâttigung einer Sprache mit Elementen einer andern uns berechtige, eine fleischliche Vermischung zweier Volker anzunehmen" (Miklosich, *SIEIR,* p. 5).

[20] Elementul latin ,,hat nicht nur die grammatische Porm der rumăn. Sprache der Regel nach bestimmt, sondern derselben auch den allergrossten Theil des Wortschatzes geliehen; das griechische Element ist nur im Wortschatz vertreten". Elementele germane sînt recente în română. „Die zum Theil thracische Porm des Rumänischen, sowie die Abwesenheit deutscher Bestandtheile bilden den vorziiglichsten Unterschied zwischen der rumänischen und den anderen romanischen Sprachen" *(SIEIR.* p. 10—11). în special lipsa elementelor vechi germane (afirmată categoric de Miklosich [întrevăzută chiar de Sulzer, la 1781]) este un adevăr remarcabil, valabil şi azi.

[21] Despre acest mare savant austro-german, cf. M. Friedwagner, *Hugo Schuchardt (1842 —1927),* în *ZrPh.* XLVIII 1928, p. 241-260; S. Puşcariu, *DR,* V 1929, p. 886-888.

[22] H. Schuchardt, *Der Vokalismus des Vulgărlateins,* III (1868), p. 42 „eine grosse Menge der Dacier in ihren alten Wohnsitzen verharrten und romanisiert wurden; sagt doch Roesler selbst *(Das vorrdmische Dacien,* p. 354) nur, das von Trajan eroberte Dakien hätten «viele seiner alten Bewohner verlassen »".

[23] „Dakische Bestandteile als solche in der walachischen Sprache nicht nachweisbar sind" [adevărat, pentru a. 1868] ; „festhalten aber miissen wir, dass diese Eigenthiimliches zeigt, was aus einem vor der romischen Okkupation emeimischen Idiom stammt" ; „Vermischung der romischen mit barbarischen Nationalitäten bemerken wir uberall; warum sollten nur hier heterogene Elemente wie Oel und Wasser unvereinbar gewesen sein?"; „die Eigenthumlichkeiten, welche Albanesisch und Walachisch miteinander theilen, sind der Art, dass sie den Gedanken an spate Entlehnung ausschliessen" (Schuchardt, *Der Vokalismus,* III, p. 43).

[24] „Bezeichnen wir diese — nur der Kiirze wegen — als dakische, so werden wir in folgenden Punkten einen Einfluss des dakischen auf das rustike Latein annehmen ..." *(ibid.,* p. 49).

Ingenioasă, dar,izolată, fără ecou între erudiţi este teza lui Wi m a s c h e k (ceh-austriac,.1841 — 1901), eminent exploratorgal a şi limbii trace: elementele „albaneze" din română ar proveni de l illyri aduşi de romani în Dacia, formînd aici „elementul predominar laţiei rustice" ; astfel trăsăturile comune albano-române provin din comun[26].

în acest timp, tradiţia latinizantă a Şcolii ardelene era puterr cetările istorico-lingvistice la români, în Transilvania ca şi în Ţara R O regretabilă recrudescenţă a latinismului a fost Dicţionarul elaborat dinţarea Societăţii Academice din Bucureşti, de Aug. Treboniu L (1810-1881)[26] şi'Ioan C. M a s s i m (1825-1877), în două părţi: „I (două volume, 1871, 1876) şi „Glosarul" (1871)[27], aducînd un pr progres faţă de etimologiile date în *LexB.* După uzul latinizanţilo exemplul lui Bobb şi Eliade, Laurian — Massim au grupat în „Glo „vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, o de origine indouioasă", între care (lipsind şi la ei criterii ştiinţifice rate şi elemente latine populare, ca şi mai ales autohtone, preroma ţelese de către hiperlatinizanţii Societăţii Academice — c a : *argea,* *băgă, brad, burtă, caier, cărîmb, cîrlig, grumaz, vătuiu, viezure* et împreună cu alte „streinisme" erau „părăsite cari nu pot decît s rele roman şi regulata şi perfecta lui desvoltare" [!]. Totuşi Laurian au dat indicaţii juste (neluate în seamă de nimeni) în ce prives unor cuvinte ca *beregată* şi *leagăn* (autohtone). Natural, nu se punea ei problema elementelor lexicale băştinaşe, preromane (care preocup erudiţi austrieci şi germani). în acelaşi sens al latinităţii pure ţat eruditul canonic şi profesor Timotei C i p a r i u[28], care vor elemente „epirotice" (= albaneze) în limba română, „quorum originis sunt, modo tamen epirotico prolata, u t i : *busa* ex basiur lat. *pulcher* etc."[29].

Lexicografia înregistrează în acest răstimp un remarcabil progre ţionarul" lui Alexandru C i h a c (1825 — 1887), care însă la tra zantă adăuga o puternică înclinare slavizantă, potrivit obîrşiei sale latină (voi. I, 1870), Cihac are destul de multe din „apucătur lexiconului budan" ; „obscurul lipseşte în cartea lui Al. Cihac. Li bogată în taine etimologice, pare a nu poseda mistere pentru c

[26] W. Tomaschek, *Zeitschrift fiir oesterreich. Gymnasien,* 1872, p. 145 „auf eine aus alter Zeit stammenden Grundlage zuriickgehen"; cf. Philippide, *OrR,* I, p. 693 lui Tomaschek la studiul limbii traco-dace: *LbTrD,* ed. II, p. 54—56 *(SprThrD,* p. 6 diul limbii illyre: *Illirii,* p. 65—66.

[25] Cf., de ex., D. Macrea, *A. T. Laurian,* în *CercLg.* XII 1967, p. 169-187 67—94). Contribuţia lui Aug. Treboniu Laurian la epigrafia Daciei romane : *Inscripţi* Bucureşti, I (1975), p. 48-49.

[27] L. Şăineanu, *Istoria filologiei române,* ed. II, p. 138—139; M. Seche, *Activi a lui A. T. Laurian si I. Maxim,* în *LbR.* XI 1962, p. 674—680, XII 1963, p. 86 XIII 1964, p. 35-43.

[28] Cf., de ex., A. Bunea, *Enciclopedia Română,* I, 1898, p. 840—844 ; D. Macre *(1805—1887),* în *LgFil.,* p. 67-78 *(LbR.* IV 1955, 2, p. 5—12); V. V. Grecu *şi latinismul,* în *LbR.* XIX 1970, p. 503—514; D. Zamfirescu, *Timotei Cipariu,* în *Sc* XLII 1973, nr. 9505, p. 4 ; *Inscripţiile Daciei Romane,* I, p. 53.

[26] T. Cipariu, *De latinitate linguae valachicae,* în *Progr.gymnas.,* Blaj, 1 *filologie şi istorie,* XXI, ian. 1869, p. 405—411).

cearcă a lămuri toate: bună sau rea, explicațiunea e dată"[30]. S-a mai remarcat la Cihac tendința pronunțată de explicare a cuvintelor româneşti ca împrumuturi din idiomurile vecine, mai ales din cele slave, apoi de pe la unguri, turci etc, ca şi din albaneză, — indiferent dacă forma, sensul şi împrejurări cultural-istorice permiteau ori nu atari împrumutări. Oricum, Cihac s-a dovedit a fi înzestrat cu un remarcabil spirit critic (la nivelul vremii sale), conştient de marile probleme filologice, spre deosebire de contemporanii săi blăjeni şi de Laurian—Massim. în volumul al doilea (1879) al dicționarului, Cihac cuprinde (între numeroasele „împrumuturi") unele cuvinte prelatine, numite atunci şi mai tîrziu „albaneze", semnalate de Miklosich; la p. 714 — 721 el înregistrează 39 „elements albanais", dintre care sigur autohtone în română şi albaneză: *abur, brad, bucur-, bunget, buză, căciulă{ ?), copac, gălbează, ghimpe, grumaz, năpîrcă, pîrîu, şopîrlă, vatră.* El admitea că gramatica limbii române, esențialmente latină, are totuşi „quelques particularites thraco-illyriques" *(DEtDR,* I, p. VIII), pe care nu le indică.

Problema substratului şi înrudirea românilor cu albanezii au format preocupările de căpetenie ale celui mai mare filolog şi erudit român din sec. al X1X-lea, Bogdan Petriceicu Hasdeu (1836 — 1907), a cărui contribuție la elucidarea elementului autohton a fost hotărîtoare (teoretic, la nivelul vremii), cu toate că era împănată de erori şi aberații grave din punct de vedere lingvistic-etimologic. Activitatea lui Hasdeu privind elementele geto-dace din limba română a fost prezentată de A. Philippide *[ILR,* p. 290 — 302), într-o expunere sintetică [31], aproape suficientă pentru a înțelege eforturile patriarhului filologiei române în căutarea de etimologii dace [32]. Mai cu seamă între anii 1875— 1883 s-a desfăşurat activitatea lui Hasdeu în legătură cu substratul limbii române, în revista sa „Columna lui Traianu". Principial, admițînd între români şi albanezi o veche comunitate de limbă, el a încercat identificarea elementelor lexicale autohtone în română; cuvintele comune albano-române erau considerate la noi ca resturi din substratul traco-dacic, nu împrumuturi ulterioare, iar cu ajutorul limbii albaneze Hasdeu refăcea arhetipurile dace. „Particularitățile comune limbilor română şi albaneză, întrucît nu se explică prin elemente latine, slavice sau altele, aparțin sorgintei trace, din care albanezii s-au adăpat prin dialectul traco-epirotic, iar românii prin dialectul traco-dacic"[33]. Hasdeu nu se mulțumea să considere traco-dace elementele albano-române (nelatine), ci voia să identifice şi alte cuvinte dace, care lipseau la albanezi, dar care „trebuie să se fi găsind cu grămada în limba română"[?]. Cîteva cuvinte albano-române (autohtone) recunoscute de Hasdeu ca traco-dace (fără însă a putea să prezinte etimologia corectă) : *argea, baciu, barză, brînză, bunget, mal, măgură, mazăre, melc, mînz, mugure, sîmbure, urdă, vatra, viezure (genune);* dar alături de acestea figurează în repertoriile lui ca autohtone,

[30] L. Şăineanu, *op. cit.,* p. 200; M. Seche, *Activitatea lexicografică **a** lui Al. Cihac,* în *LbR,* XI 1962, p. 190-201, 318-327.

[31] Despre Hasdeu: S. Puşcariu, *B. P. Hasdeu ca lingvist,* în *AAR. mem.secț.lit.,* III, VI 1932/3, p. 199—206; Th. Capidan, *B. P. Hasdeu ca lingvist, indoeuropenist şi filolog,* in *Revista Clasică,* IX—X 1937-8, p. 25-50; D. Macrea, *LgFil.,* p. 81—104 (LbR. III Î954, 3, p. 3-21) ; A. Rosetti, Lucia Wald, C. Poghirc, *LbR,* XII 1963, p. 459—477; C. Poghirc, *B. P. Hasdeu — lingvist şi filolog,* Bucureşti, 1968, 245 p. ; *La contribulion de Bogdan Petriceicu Hasdeu ă la thiorie du substrat de **la** langue roumaine,* în *LgBalk,* XVI 1973, 2, p. 85—98.

[32] Cf. şi observațiile lui Densusianu, *HLR,* I, p. 33—38.

[33] Hasdeu, *ColTr.* 1876, p. 4.

„dace" : *zîmă (=* dac *dierna, tierna), ortoman, mire* (— alb. *mire), r*
romphaia), doină [34], *culbec (=* dac *miliku, kadmiliku)* etc, care erau simp
puneri forțate şi ireale de cuvinte, etimologii populare ce au dis
derivările juste, verificate prin criterii comparatistice [35]. Activitate
a lui Hasdeu în legătură cu substratul limbii române a fost criticat
de Philippide, care a relevat erorile lingvistice şi diletantismul c
lăsat condus adesea genialul erudit, literat şi vizionar, exaltat de
mul patriotic şi fantezia necontrolată de critică şi de criterii s
Nu numai legile istorice ale limbii române nu prea erau respectate c
dar nici cele ale comparatisticii indo-europene (chiar de un profes
logie comparată" la Universitatea din Bucureşti). Pretinzînd că r
arhetipurile traco-dace pe baze comparative i.-e., el nu avea cun
cise despre limba tracilor şi normele ei fonetice, în vremea cînd alți
Fick, Tomaschek) adunau şi interpretau critic resturile limbii tra
obscure, dar absolut necesare pentru construcții etimologice in dom
stratului românesc. în ciuda gravelor sale erori de metodă şi proc
deu (care a dat şi etimologii i.-e. valabile, de ex. pentru *abure,*
meritul (într-o vreme cînd studiul etimologic al limbii române era
ceput) de a fi întrevăzut corect prezența elementelor lexicale au
necesitatea de a li se dovedi obîrşia şi legăturile de înrudire. Crite
a considera ca (traco-)dace nu numai elementele comune cu albaneza
justificat, căci limba română are ceva mai multe cuvinte preromane
la albanezi decît ar fi cele comune cu aceştia. S-a obiectat că este
a considera autohtone în română numai cuvintele cunoscute şi
(Philippide, *ILR,* p.301). în celebrul studiu „Strat şi substrat" [3
că „oriunde istoria ne arată vreo ginte temeinic aşezată, pretuti
această ginte ea ne lasă a vedea sau măcar a zări pe furiş nes
mai mult sau puțin stăruitoare dintr-o altă ginte mai veche,
cotropită. Orice ginte se compune, ca terenurile în geologie, dintr-u
tual şi din substraturi succesive anterioare" *(EMR,* III, p. VI).
susținînd categoric valoarea substratului, Hasdeu era convins d
continuității etno-sociale şi teritoriale străvechi, din epoca dacică
mană a poporului român în arcul carpatic, deci adversar al teo
migrația de la sud de Dunăre. în *Cuvinte din bătrîni,* II, p. 16 — 18
stra netemeinicia asertiunii că din cauza rotacismului (comun rom
şi dialectului albanez-tosc), patria străveche a poporului român ar

[34] A. Rosetti, *Doină,* în *SCL,* XXI 1970, nr. 3, p. 273—274 (contestă etim
de D. Caracostea).

[35] Alte exemple de ,,etimologii" nerealiste ale lui B. P. Hasdeu: „Basarabii" c
(„*sarabi* e numele castei nobiliare la daci") ; „statupalmă-barbacot" : „la daci cot
foarte mic, un rien, presque rien" etc. (Philippide, *ILR,* p. 290) ; erau jocuri de cu
complet lipsite de seriozitate.

[36] Construcțiile „etimologice" ale lui Hasdeu suferă mai întîi de lipsa „cunoştin
a modului cum se schimbă sunetele în cuvintele româneşti împrumutate ori moşten
mai curioasă la acest bărbat uitarea veşnică a unor reguli de procedare puse num
cît — cînd este vorba de etimologiile altuia — e foarte dificil" (Al. Philippide, *IL*
are cunoştințe puțin îndestulătoare în fiziologia sunetelor şi confundă unele cu alte
mai deosebite" *(ibid.,* p. 298); plutiri prin tot felul de plăsmuiri neexacte ale
te ameţeşti printr-o svînturată primblare dela o limbă la alta, deîa sanscrită la zen
ciană — la traca etc.; am fi îndreptățiți a crede că H. întîlneşte numai la îati
acolo uncle-1 întîlneşte (etc.)" (p. 299-300).

[37] Hasdeu, *EMR,* voi. III, p. V-XXXVIII.

undeva în vecinătatea acestor albanezi sudici; asemenea particularitate comună celor două idiomuri se explică prin comunitatea substratului preroman.

Filologul L. Diefenbach (1806 — 1883), în *Volkerkunde Osteuropas* [38], releva (bazat pe amplă documentare şi bibliografie, mai ales după Miklosich) cîteva realităţi lingvistice şi istorice esenţiale în problema relaţiilor româno-albaneze şi a etnogenezei. „Dacă şi în ce măsură tracii dăinuesc şi azi în populaţii compacte, trebuie să o decidă istoria neamului românesc şi probabil a celui albanez, care însă lasă multe probleme deschise" [39]. Important sub raport etnologic, poporul român „prezintă încă multe enigme ... ; istoria lui veche este chiar mai obscură decît cea a albanezilor, deşi continuitatea numelui său roman poate fi urmărită pînă în vechime cu probabilitate mai mare decît a albanezilor" [40]. Elementele străromâne şi nelatine (obscure etimologic) comune cu albaneza erau traco-dace ori illyre, eventual ambele, în acelaşi timp [41]. După un tabel (p. 243 —254) de cuvinte albaneze-române-slave etc. (alese şi tîlcuite după informarea şi uneori încă defectuoasele criterii ale vremii), L- Diefenbach constată că limba care a dat mai multe împrumuturi e slava, apoi româna, iar albaneza este cea care aproape exclusiv a primit cuvinte din alte idiomuri [42].

Bizară, izolată apare interpretarea dată de Moise Gaster [43] trăsăturilor preromane ale limbii române comune cu albaneza şi cu bulgara. în studiul despre „Stratificarea elementului latin în limba română" publicat în revista lui Gr. Tocilescu [44], el afirmă ,,că peste elementul vechiu latin s-a suprapus un element *albano-latin* şi că deci elementul albanez şi tot ce a ajuns la români din albaneză, după cît se poate constata pînă azi, este relativ mult mai modern decît primul element latin, iar albaneza a avut înrîurire asupra românei în ansamblu abia pe atunci cînd aceasta avea toate legile fonetice fixate". „Toate aceste fenomene (comune limbilor alb., rom., bulg.) le pun pe socoteala bulgarilor turanici, care veniţi între 660 — 668, în scurtă vreme

[38] Lorenz Diefenbach, *Volkerkunde Osteuropas, insbesondere der Haemushalbinsel und der unteren Donaugebiete,* I, Darmstadt, 1880 ; p. 25-90 Albanesen, 91— 103 Illyrier, 104-128 Thraken, 225—318 Rumănen.

[39] ,,Ob und wieweit sie noch heute in ganzen Volkstâmmen fortleben, hat die Stammesgeschichte der Rumănen und vielleicht auch der Albanesen zu entscheiden, die aber immer noch viele Fragen offen lâsst", Diefenbach, *Volkerkunde Osteuropas,* I, p. 104.

[40] „Dieses in ethnologischer Hinsicht mehrseitig wichtige und immer noch Răthsel bietende Volk ist erst seit kurzer Zeit auch politisch zur Nation geworden und gewinnt immer stărkere Bedeutung durch seine Ausdehnung weit iiber die Grenzen Rumâniens hinaus sowie durch seine innere Entwicklung .. . ; aber seine friihere Geschichte ist noch dunkler als die der Albanesen, obwohl die Kontinuitât seines romischen Namens sich mit grosserer Wahrscheinlichkeit bis in die Zeit verfolgen lăsst, als die des albanischen und gar des skipischen" *(ibid.,* p. 225).

[41] „Eine andere wichtige Frage ist: ob ein der rumănischen Sprache mit einer andern, namentlich der albanischen, gemeinsames "VVort von der einen oder der anderen Seite hergekommen sei. In diesem Fall handelt es sich grossentheils um jene hochwichtige Kategorie etymologisch unerklârbarer oder doch unklarer "Worter, welche sich bis jetzt als urrumănisch (und zugleich unlateinisch) oder uralbanisch darstellen, also als thrako-dakisch oder illyrisch oder Beides zugleich; es konnten auch einige wildfremde aus der Mischung der romischen Militărkolonen darunter sein" *(ibid.,* p. 242).

[42] ,,. . . vorzugsweise Worter verzeichnet, welche der rumânischen, albanischen und slavischen Sprache gemeinsam sind. In dieser Dreiheit steht die letztere als Darleherin voran wo sie fehlt, die rumănische gegenuber der albanischen, welcher iiberhaupt fast durchweg die Rolle der Entleiherin zugefallen ist ..." *(ibid.,* p. 254).

[43] De ex. D. Macrea, *Mozes Gaster (1856-1939),* în *LgFilol.* p. 137-152 *(LbR.* IV 1955, 1, p. 5-18); S. Başca, *CercLg.* I 1956, p. 103-117.

[44] *RIFA,* I 1883, p. 7-32 şi 345-356.

şi-au întins puterea peste toată Peninsula Balcanică, păstrîndu- curs de trei veacuri înainte de a se contopi cu popoarele peninsule bulgarilor şi a limbii lor asupra limbii româneşti etc. a fost ignorată şi pentru aceea s-a ivit o teorie tracă, ce nu poate fi susţinută, tează cineva lucrul ai băgare de seamă" [45]. Cum a relevat şi A. *(OrR,* I, p. 583), asemenea „teorie bulgărească" (susţinută anterior e lipsită de temei ştiinţific, de probabilitate.

Pentru dacismul unor cuvinte neromane ca *baltă, brad, mal* s- la 1890 romanistul W. Meyer-Lubke [46], observînd că asemer cu greu ar putea fi considerate împrumuturi din limba albaneză fiind mai curînd dacice (Meyer-Lubke, *GrRS, I,* p. 46).

Eminentul comparatist şi albanolog austriac Gustav Mey 1900) [47] a făcut observaţii asupra elementului autohton din romă diile asupra limbii albaneze *(EWAlb.,* 1891 ; *AlbSt.,* III, IV), und concordanţele mai de seamă în privinţa elementelor prelatine dir şi albaneză, considerînd cuvintele româneşti cînd împrumuturi *(gh* etc), cînd forme paralele (de ex. *brîu, viezure).* în unele cazuri, Mey cat că o parte din cuvintele româneşti reprezintă forme mai vechi pondentele albaneze: *mazăre* faţă de *modhulle,* din care nu poate tat deoarece păstrează „eine im Verhăltnis zum Alb. ăltere Lau fel *barză.* Fără a fi ajuns la o concepţie unitară în problema raport no-române, Meyer întrevedea că ele nu pot fi elucidate cu formu a „împrumuturilor" de cuvinte, cum vor afirma unii erudiţi oc ţile şi piedicile lingvistice-istorice.

Interes minor cu ţinută negativă faţă de elementul autohtor Densusianu [48] în fundamentala monografie *Histoire de la lang* I (prima istorie ştiinţifică a limbii române) şi în studiile ulterio 1901 el observa *(HLR,* I, p. 8 — 39 „l'element autochtone") că „un tolele cele mai obscure ale istoriei limbii române este influenţa indigene asupra latinei care le-a înlocuit: o problemă ce nu va p ţionată în formă preciza, deoarece elementele de care dispune insuficiente spre a putea răspunde la numeroasele chestiuni ce se I, p. 8). Considerînd că putinţa ca o limbă să exercite influenţă mită împrumuturi alteia este direct proporţională cu gradul lor d O. Densusianu admite (p. 19 — 20) că în regiunile dunărene lim fiind mult diferită de latină, n-a putut să exercite o influenţă mai în ce priveşte poporul care a putut să influenţeze limba latină d

[45] M. Gaster, *Die nichtlateinischen Elemente im Rumănischen, GrdRomPh.* I (1904 — spec. p. 410; cf. Philippide, *OrR,* II, p. 582.

[46] S. Puşcariu, *Wilhelm Meyer-Lubke (1861—1936),* în *DR,* IX 1938, p. 1-14 ş nota 59], p. 315-328.

[47] Despre Gustav Meyer (originar din Silezia), profesor la universitatea din G v. Hiittenbach (Graz), *Gustav Meyers Beitrag zur Erporschung des Albanischen,* în *tionalen Albanologischen Kolloquiums Innsbruck 1972* (1977), p. 122—155, cu amplă

[48] De ex. G. Giuglea, *Ovid Densusianu (1873 — 1938),* în *DR,* IX 1938, p. 646-6 *LgFil.,* p. 174-197 *(LbR.* VI 1957, 2, p. 5-22).

[49] „La phonetique et le lexique roumains ne nous offrent aucune particulari en mame temps dans les restes de la langue dace, qui nous ont ete transmis. II batir des hypotheses fautastiques et de chercher des elements daciques en rouinai toutefois contester l'existence de tels elements, mais tout philologue doit y renonce lâ ou ils ne peuvent pas âtre prouves par la science" (Densusianu, *HLR,* I, p. 2

Balcanică, în epoca romană, preferințele sale se îndreaptă spre illyri, admițînd (influențat de G. Meyer) ca posibile elementele illyre în fonetică şi lexic: o parte din vechile cuvinte (nelatine), existente în româfră şi în albaneză, pot fi împrumuturi albaneze sau moşteniri directe illyre *(barză,* temă *bard-, mazăre, mînz* etc.) ; ar fi cele mai puțin contestabile, iar mai mult nu se poate spune, în starea actuală [anul 1901] a ştiinței, despre elementul illyr din limba română. Densusianu a relevat că încercările de a identifica elemente illyre sau trace în română au fost lipsite de metodă, bazate pe apropieri adesea fantezişte, arbitrare. Din simple corespondențe albano-române nu se poate deduce nimic în privința vreunui idiom anterior balcanic: asemănările pot fi datorate unui împrumut, iar dacă nu acesta e cazul, trebuie dovezi suficiente pentru a proba originea illyră a vreunui fenomen din limba română; oricum, atare elemente nu sînt dace [50]. După asemenea considerente, Densusianu întocmeşte o listă de cuvinte illyre" (sau considerate ca atare de Miklosich, Schuchardt şi Hasdeu): *abur, argea, baciu, băgă, baltă, brad, brînză, brîu, bunget, buză, cătun, copac, cruță, gata, groapă, grumaz, guşă, mal, mire, moş, pîrîu, rînză, şopîrlă, stînă(?), stăpîn(¡), urdă, vatră* [51]. în sfîrşit, el face o selecție arătînd ce este latin ori slav între aceste elemente, din care apoi unele sînt declarate împrumuturi din albaneză *(bască, brad, bucur-, bunget, copac, cruță, gata, ghiuj, groapă, grumaz, mal, moş, pîrîu, rînză* etc, luate după G. Meyer). între influențele „medievale" asupra limbii române, o importanță destul de mare este atribuită celei albaneze, pe seama căreia Densusianu pune o serie de fenomene fonetice şi elemente lexicale româneşti [52]. Prezența unui număr relativ mare de „elemente albaneze" în română s-ar explica (după Densusianu) prin emigrarea unei populații aromâne din sudul în nordul Dunării [53]. Nu reprezintă contribuții utile la elucidarea problemei elementului autohton nici alte lucrări ale lui Densusianu [54], care n-a reuşit să se ridice peste mentalitatea majorității contempo-

[50] „Si la comparaison du roumain avec l'albanais peut nous decouvrir l'existence de quelques elements anteromains dans le premier, on n'a pas le droit de les considerer que comme illyriens, nullement comme daciques" (Densusianu, *HLR,* I, p. 33).

[51] Printre acestea se află amestecate altele care n-au nici o şansă de a fi „illyre" (ori trace, albaneze), ca *abeş, Abrud, azugă, băl, bălan, brînci.*

[52] De ex. *c* final> *g* *(apricus* > *aprig, vitricus* > *vitreg),* „la presence du *g* dans ces formes est dtie, â coup sur, â l'influence en roumain d'une habitude de prononciation albanaise", căci în această limbă *k* şi *g* alternează după cum cuvîntul este articulat ori nu: *bunk* — *bungu (HLR,* I, p. 350) ; *lâuruşcă (< labrusca)* influențat de alb. *l'erush* din care a luat numai pe £; la fel *zgaibă, zgură* (p. 351) ; numeroase cuvinte împrumutate de română din albaneză *(bască, bucur-, bunget, buză* etc). Despre *brîu, leagăn, scapăr, şopîrlă,* Densusianu observă oarecari asemănări cu alb. *bres, l'ekunt, shkrep, shapi,* „mais nous ne voyons pas comment on pourrait les y attacher directement" *(HLR,* I, p. 354) ; se dau apoi *(HLR,* I, p. 355) paralele, nereuşite şi total inconcludente, de corespondențe fonetice albano-române.

[53] „Cest des Maceao-roumains etablis dans la region des Carpathes que les Daco-roumains ont recu les formes albanaises que nous venons d'âtudier" *(HLR,* I, p. 356—7; cf. R. XXXIII, p. 85 etc).

[54] în articolul *Ein albanesisches Suffix im Rumânischen,* în *Bausteine zur romanischen Philologie, Festgabe fiir A. Mussafia,* Halle, 1905, p. 473—480, Densusianu consideră că a reuşit „ein Moment aus der Gescliiclite der morphol. Beeinflussung des Rumânisclien durch. das Albanesische ins Licht stellen, welchen, wenn auch nicht besondere Wichtigkeit fiir die rumăn. Grammatik hat, trotzdem unsere Aufmerksamkeit verdient wegen seines Charakters und der Deduktionen, die wir fiir die Beruhrung der beiden Balkansprachen daraus herausziehen konnen" ; este sufixul *-ză* în *buburuză* etc. Concluzia „je tiefer wir in den Bau, in die Eigentumlichkeiten der rumănischen Sprache eindringen, desto cleutlicher ihre Entstehung auf eiuern gemeinsamen Boden mit dem Albanesischen hervortritt" contrazice teoria „împrumuturilor" admițînd „substrat" comun albano-român, nu simple împrumutări de cuvinte şi forme gramaticale albaneze în română; oricum, confuz.

rănilor săi filologi în ce priveşte etnogeneza românilor şi valoarea sub
preroman. Este o concepție explicabilă pentru începutul sec. al XX
care O. Densusianu nu s-a putut libera pînă la finele vieții sale.
ani el a încercat, din simplu gust pentru exotic şi paradoxal, să
originea „asiatică" (turanică, iraniană etc.) a unor cuvinte „obscu
autohtone, ca *baciu, brînză, cîrlan, cătun, cîrlig;* dar pentru *borde*
originea traco-illyră.

Atitudinea lui O. Densusianu, ca şi a lui A. Philippide cu cîțiv
înainte (criticînd pe Hasdeu), însemna o drastică, dar firească şi nece
țiune împotriva erorilor lui Hasdeu cu „etimologiile traco-dace", din
erau atît de rudimentare şi naive încît au compromis pentru m
însăşi ideea justă a marelui erudit şi literat că limba română ar
lexicale direct din substrat. De aceea, mai cu seamă după O. De
nu se prea vorbeşte (decît cu timiditate şi legitimă prudență) de
trace sau dace în lexicul românesc, nemaiavînd nimeni curajul s
riile ori procedeele adoptate de Hasdeu prin deceniile 8—9 ale vea
Formula obişnuită pentru vechile cuvinte nelatine rămînea „elemen
muturi) albaneze", termen menținut de unii, producînd confuzie
veşte rostul şi pătrunderea acelor cuvinte în română, mai ales în c
baterilor şi discuțiilor despre etnogeneza.

Valoarea substratului comun albano-român şi legăturile strînse
gvistice între cele două popoare au fost relevate şi de I. A. Candrea
„Din epoca de formațiune a limbii române", susținînd şi el „simbio
tatea) albano-română" [55].

Lingvistul danez Kr. Sandfeld-Jensen [57], în *„Die nich*
Bestandteile im Rumänischen" [58], relevînd trăsăturile lingvistice co
mâno-albaneze, ajunge la concluzia că cele două idiomuri au stat în
îndepărtată în strînsă legătură; deci limba şi poporul român au l
în sudul Dunării. Nu se poate stabili însă peste tot cu precizie
fi albaneze sau illyre trăsăturile vechi neromane ale limbii române,
că se cunoaşte prea puțin din idiomul illyr; unele cuvinte (ca *ba*
viezure) pot fi luate direct de la vechii illyri, altele însă *(bucur-,*
moş, ca şi cele mai multe elemente comune albano-române) ar fi în

[55] Cf., de ex., D. Macrea, *I.-A. Candrea (1872-1952),* în *CercLg.,* VIII 1963,
(StlstLg., p. 155—177) ; Florica Dimitrescu, */. A. Candrea — lingvist si filolog,* Bu
200 p.

[56] I. A. Candrea, *Buletinul Societății Filologice,* Bucureşti, I 1905, p. 21—25 „a
autohton a influențat deopotrivă în epoca lor de formațiune şi limba română şi alb
cînd „atîtea şi atîtea afinități între limba noastră şi albaneza, a căror lămurire în zad
pe alte căi. Românii au locuit într-o regiune învecinată dacă nu identică celei locuit
albanezilor. Limba vorbită de autohtonii acestei regiuni (Peninsula Balcanică, Ban
exercitat o înrîurire imensă asupra limbii romanice (etc.)". în *Bulet.Soc.Filol.,* II 1906
Candrea — Densusianu publică în comun un articol despre „Viața comună în mu
şi albanezilor reflectate în limbă" (cuvinte ca: *rîpă, şes, scapără, merge)* ; totul cam e
confuz, cu prea mult iz de filologie fictivă-fantezistă.

[57] Xristian Sandfeld-Jensen (1873—Î942)rprofesorla^Copenhaga ; cf.^ *A."Rosetti,
p. 126-128; *Universul* (ziar, Bucureşti), 14 XI 1942, p. 3; L. Găldi, în *ArEuC*
p. 526-530; D. Macrea, *DR,* XI 1948, p. 368-369; S. Puşcariu, *op. cit.* [nota 5
(admirabilă caracterizare a persoanei şi activității danezului mare poliglot „balcanol
Sandfeld).

[58] *GrdRomPh,* I (1904—5) „Die vorromanischen Volkssprachen der romanis
p. 524—534. Opiniile lui Sandfeld despre aşa-numita „lingvistică balcanică", infra,

ulterioare de la şkipetari. Româna ar avea şi cuvinte de origine latină împrumutate din albaneză, ca *sat.*

Sextil P u ş c a r i u [59] în studiul *Zur Rekonstruktion des Urrumânischen* [60] atinge şi problema elementului autohton al limbii române. în legătură cu opinia lui Fr. Miklosich şi O. Densusianu despre „convieţuirea" româno-albaneză (preconizată în baza comunităţii rotacismului), S. Puşcariu arată că aceşti filologi au pus pe români, fără să observe contradicţia şi paradoxul „tezei", în „epoca-primitivă", tocmai în zona albaneză de nord (dialectul gheg) unde lipseşte rotacismul. Este absurdă aserţiunea lui Densusianu *(HLR,* I, p. 356—357) că numărul relativ mare de elemente albaneze în dialectul dacoromân s-ar explica prin emigrarea unui grup de români din sud de Dunăre (macedoromânii stabiliţi în zona Carpaţilor româneşti) : cuvintele „albaneze" pe care ei le-ar fi adus din Peninsula Balcanică lipsesc (ca şi rotacismul) în dialectul aromân *(mugure, pîrîu, gata, strepede, bunget, ghimpe, cursă)* [61]. S. Puşcariu mai constată că albaneza are comun cu dacoromâna şi istroromâna extensiunea prezentului în / la verbele fără *i* originar, ca şi unele particularităţi sintactice şi frazeologice. Despre cuvintele „albaneze" existente numai în dialectul dacoromân el observă că „este imposibil să admiţi pur şi simplu că aromânii ar fi pierdut în cursul timpului cuvinte de împrumut şi influenţe albaneze; cu atît mai puţin cu cît ei locuiesc în imediată apropiere a şkipetarilor şi cu cît aceştia din urmă exercită încă o influenţă asupra vorbirii lor". N-are valoare ipoteza că ansamblul de cuvinte „albaneze ar fi transmise dacoromânilor prin imigraţi aromâni". în privinţa acelui pretins teritoriu iniţial, „balcanic" al românilor, S. Puşcariu nu admite „plasarea patriei primitive în vestul Peninsulei Balcanice pentru motivul că ei prezintă trăsături de limbă comune cu albanezii şi pentru că aceştia locuiesc a z i în acele zone", căci cum au putut „emigra" românii spre nord din vecinătatea albanezilor, tot aşa, ba chiar mai uşor, au putut să emigreze aceştia (fiind mai puţini) spre sud de undeva din vecinătatea românilor. Dacă din considerente strict lingvistice, Puşcariu trebuia să admită (după mentalitatea vremii sale) că românii au împrumutat elemente de la albanezi (locuind românii odată undeva lîngă ei), din motive istorice el nu putea să accepte ideea că, de dragul unor elemente comune („împrumutate"), poporul român ar fi emigrat, integral, pe locurile ocupate azi, venind din vestul sau centrul Peninsulei Balcanice.

Marile deosebiri între limbile română şi albaneză au fost mai întîi relevate în bună parte de W. M e y e r - L u b k e (supra, p. 47) în *Rumänisch,*

[68] De ex. D. Macrea, *Sextil Puşcariu (1877—1948),* în *LgFil.,* p. 198—217 (LbR, V 1956, 6", p. 5-21); *CercLg.,* XXII 1977, p. 5-10; *NylrK,* XXI, 1977, p. 68-73 (B. Kelemen); din enorma bibliografie despre Puşcariu (majoritatea laudativă şi elogioasă, cam lipsită de spirit critic şi obiectivitate) se mai poate cita: I. Iordan, în *CercLg.* XI 1966, p. 151—158. Cea mai bună, amplă (evident şi necesar: subiectivă) caracterizare a carierei şi vieţii braşoveanului-clujean S. Puşcariu şi-a făcut-o acesta însuşi în volumul de „memorii" apărute postum: Sextil Puşcariu, *Călare pe două veacuri. Amintiri din tinereţe (1895—1906),* Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968, 383 p., care încă este un document pregnant al unei puternice personalităţi şi om de cultură. Bibliografia lui Puşcariu (509 „titluri"), ca şi scrieri, note, referinţe despre el se află adunate cu impresionantă sîrguinţă, răbdare migăloasă şi precizie competentă de bucovineanul Ilie Dan, în *Analele Universităţii Iaşi,* secţ. III, c, XIV (1968), p. 211-239; - *CercLg.* XIX 1974, p. 3-66 şapte articole şi note ale unor filologi clujeni (I. Pătruţ, B. Kelemen, Sabina Teiuş, P. Neiescu, G. Rusu, R. Todoran, M. Popa) „la 25 de ani dela moartea lui S. Puşcariu". Dar s-au exprimat şi păreri mai obiective asupra lui S. Puşcariu, de ex. cele menţionate infra, nota 85.

[60] în *ZrPh.,* Beiheft XXVI, 1910; reprodus (cu unele omisiuni) în traducere franceză la 1937 în volumul omagial ce şi-a organizat Puşcariu, *ELR,* p. 64—120.

[81] S. Puşcariu, *ELR,* p. 107-108.

Romanisch, Albanesisch (1914), referindu-se numai la fonetică: t
comune sînt mult mai puţin semnificative decît se admisese [62].

Faţă de rezultatele negative ori şovăielnice, cercetarea lui C
m e r însemna un pas decisiv pe calea spre clarificarea raporturilor
tice albano-române *(Albanisch und Rumänisch, în ZrPh,* XXXVIII 1
385 — 411). După confruntarea pe categorii a cîtorva din cuvintele
albaneze şi româneşti, prima constatare a lui C. Treimer era că ra
albano-române erau de „pură vecinătate" [63], iar cuvintele împrumu
albanezi ar fi de provenienţă aromână, cunoscute numai în zonele
află aşezări de aromâni. Observînd că elementele albaneze în romă
putut fi aduse pe cale de migraţie (gewandert), căci sînt deopotrivă
româneşti (precum sînt tipic albaneze), excluzîndu-se mijlocirea s
rămîne decît să se admită că, în timpul formării limbii străromâne
mänisch), românii ar fi locuit mai la sud, cu albanezii, într-o comun
care a dizolvat-o pătrunderea slavilor în zona balcanică; oricum,
albaneze nu erau împrumutate în română [64]. Dar cea mai importa
statare a lui Treimer (trecută cu vederea de mulţi erudiţi) este că el
„albaneze" au avut în română un tratament identic celor moştenite
fiind deci la fel de vechi, sau chiar mai vechi (considerate indigen
rioare [65]. Admitea deci posibilitatea şi necesitatea existenţei elementelo
tone moştenite, nu împrumutate în limba română, la fel ca în
Limba tracă ar trebui să fie exclusă ca sursă a cuvintelor româneşti pr
iar „von dem romanischen Element im Osten, das eine solche nahelege
ist nichts zu merken" *(ZrPh,* XXXVIII, p. 404), ultima afirmaţie f
zabilă la un cercetător care nu putea încă să aibă o imagine clar
rolul şi rostul elementului trac în sec. III — VII atît în Tracia ş
cît şi în Imperiul roman şi bizantin.

Lingvistul sîrb H. B a r i c [66] a cercetat raporturile lexicale alba
încercînd etimologii pentru cîteva cuvinte albaneze *(AlbRSt,* 1919).

[62] W. Meyer-Lubke, *MRIW,* p. 1—42 „die Zusammenhänge im Lautsystem zwis
nesisch und Rumänisch erscheinen danach viei geringer als man friiher angenommen
beschränken sich auf den nâmlichen Rhythmus und auf die Nasalvokale" [cf. Philippi
p. 587—590]; apoi în comunicarea „Rumänisch und Romanisch" *(AAR, Mem.lit.,* II

[88] „Was die Einschätzung der Ubereinstimmungen des Rumänischen mit dem Alb
so liessen sich als rein nachbarliche Beziehungen auffassen", Cari Treimer, *ZrPh,*
p. 387, n. 2.

[M] „Die Begriffsreihen der rumänischen Worter albanischer Abkunft weisen im
nicht auf Bntlehnungen. Die denkbar primitivste Wirtschaftsform der Skipetaren, wel
rumänischen wiederspiegelt, kann nicht als Kulturgeschenk iibernommen werden" *(i*

[65] „Die alban. Worter zeigen erbwortliche Behandmng im rumän., sind also so a
romanischen Elemente, ein anderer Standpunkt kann sagen, als bodenständig, noch
XXXVIII, p. 401), — principiu enunţat frumos, dar pe care însuşi autorul lui nu-1
alt loc Treimer sublinia că „handelt es sich kaum um Entlehnungen, sondern um E
Gut" *(ibid.,* p. 406) ; încît „es steht dann nichts im Wege, Altalbanisch und Altru
einem Sprachzustand ausgehen zu lassen, der auf grossere Gebiete etwas variierte" *(i*

[66] Henric Baric (1888—1957) a fost profesor la Eelgrad şi Sarajevo în Bosnia; S
p. 295—296; I. Popovic, *SOF,* XVI 1957, p. 453-455; în *Godisnjak,* knjiga VIII, Cer
kanoloăka ispitivanja, kuiga 6 (Sarajevo), 1970, p. 263—265, Andre Vaillant, „Souvenirs
Baric" face o pregnantă evocare a figurii singulare de romanist şi filolog balcanist a lui
comme specialiste des langues romanes des Balkans et des contacts du roman avec l'a
slave. II etait arme d'une discipline scientifique, la redoutable discipline des comparatist
neogrammairienne, trop rigide sans doute, mais bien solide. II y a eu une mystique de
comparee, du jeu de belle algebre des lois phonetiques ... Ce jeu savant de la compara
ne mener qu'â des recherches etymologiques hasardeuses, et Baric a, comme nous tou

crarea lui este mai mult o „adunare de etimologii albaneze şi româneşti tratate superficial", fiind „tratate superficial cuvintele româneşti" ea conţine totuşi cîteva preţioase indicaţii de natură etimologică pentru trei cuvinte: *măgură, curferi, vătăma,* eventual şi *balaur* (primele două şi în albaneză). Teza lui H. Baric este că toate cuvintele române (nelatine) existente în idiomul şkipetarilor sînt împrumuturi de la aceştia, fără a ţine seamă de evidentele piedici fonetice, semantice ori general istorice. Baric merge chiar mai departe forţînd procedeul pînă la considerarea ca „împrumuturi" albaneze a cuvintelor autentic româneşti necunoscute în albaneză (ex.: *beregată, brînză, gorun),* ori avînd forme total diferite, cu variante de veche dată indo-europeană *(mazăre).* Puţin modificată este poziţia lui H. Baric în ultimul său articol din 1956 *Albanisch, Romanisch, Rumänisch* [68], unde (după ce a citit probabil mai atent pe Miklosich, Schuchardt şi Treimer) admite că „pătura mai veche de cuvinte albaneze în română nu sînt împrumuturi, ci elemente păstrate (Restworter)".

Lingvistul albanolog şi comparatist vienez Norbert J o k l (1877—1942) [69] a dat etimologii valabile pentru unele cuvinte albaneze şi româneşti *(argea, brad, ghimpe, pîrîu)* ; în vasta anchetă asupra limbii şi antichităţilor albaneze *(UAlb,* 1923) şi în diverse articole şi studii (mai ales în *IF*; cuvintele *cătun, vatră, pîrîu, abure, gata;* cronicile din *IJ* etc), el a examinat cu agerime probleme de limbă şi etnologie albaneză şi românească, atingînd în treacăt ori adîncind chestiunea elementelor lexicale prelatine din română existente în albaneză. Potrivit tezei lui (dogmă absolută), toate aceste cuvinte au fost împrumutate de români din albaneză, nu numai cînd ele au forme identice în cele două idiomuri *(bucur-, bunget gălbează, groapă, grumaz, moş),* dar şi cînd ele diferă, greu să derive unul din altul; ori cuvîntul românesc are aspecte mai vechi ce fac anevoios „împrumutul". Jokl încă a procedat necritic, derivînd cu uşurinţă cuvintele româneşti din albaneză (cu un simplu „vîrf de săgeată") : *modhulle* > *mazăre,* fără să fi citit ce scria la 1892 G. Meyer (infra, p. 105) şi ignorînd fonetica istorică a limbii române [70]. Pentru N. Jokl, tot ce este preroman în zona carpato-balcanică se cheamă „albanez" ; de aceea, el nu voia nici măcar să audă de cuvinte (prelatine) româneşti care să nu fie împrumut din albaneză; încît pentru el nu pot să existe în română elemente autohtone moştenite direct din substratul traco-dacic. Considerînd rapor-

gistes, risqu£ bien des constructions arbitraires de mots constatare adevărată mai ales în privinţa elementelor comune albano-române (cum s-a arătat de noi în 1970); *StCL,* XV 1973, p. 192.

[67] G. Pascu, *ArR,* VI, p. 223; Capidan, *DR.l,* p. 506.

[68] *Godihijak BalkanoloSki Institut,* Sarajevo, I 1958 [1957], p. 1—16; în voi. II 1961, p. 13—20 „Thrakisches", p. 21—45 „Albanische und albanisch-rumănische Wortstudien", — deopotrivă confuze şi de prea puţină utilitate pentru problema lingvistică albano-română.

[69] Despre activitatea lui Jokl în „tracologie" : *LbTrD.,* p. 62-65 (= *SprThrD.,* p. 75-76); în studiul limbii illyre: *Illirii,* p. 71—72.

[70] S-a observat că „les opinions de 1'auteur [N.J.] sur les mots communs â l'albanais et au roumain ne sont pas toujours acceptables. Ainsi 1'auteur derive roum. *brad* «pin» < alb. *breth* *sans donner l'etymologie du mot albanais et sans expliquer le changement extraordinaire pour le roumain de *e* en *â*; id. p. *mazăre",* Pascu, în *ArR.,* IX, p. 301. Erudiţii români, impresionaţi de cele scrise de „albanologi" şi „sperieţi de numele nemţeşti" (cum spunea în 1910 Al. Philippide) n-aveau curajul (cu mici excepţii: Pascu, Rosetti) să denunţe maniera artificioasă şi mereu incorectă cum erau ticluite fazele de evoluţie formală a cuvintelor româneşti pentru a salva teza „împrumuturilor" române din albaneză, prin diversiuni menite să acopere discrepanţa ce există, ca urmare a unei străvechi separări a cuvintelor româneşti de cele albaneze corespunzătoare (ex. *mazăre, pîrîu, brîu, pururea* ş.a.).

turile albano-române (mai ales în lexic) exclusiv prin optica impusă de sa despre „împrumutarea de cuvinte" (fie într-o vreme mai recentă, mediu sau chiar în antichitate) din limba albaneză în română, Jokl să ştie de noile opinii ce şi-au croit drum în ultimele decenii (mai a C. Treimer) şi se menţinea cu admirabilă tenacitate pe vechile pozi şite [71].

între cercetătorii români, e de relevat contribuţia amplă a emin poliglot şi balcanolog, aromânul Th. C a p i d a n [72], începînd cu *rile albano-române (DR,* II, p. 444 — 554), unde examinează legăturile dialectul aromân şi albaneza, împărţindu-le în două faze distincte : *a) b)* nouă, care începe la coborîrea aromânilor spre sudul Peninsulei B în vocabular s-ar deosebi trei categorii de elemente: *7)* cuvinte arom p r u m u t a t e din albaneză, între care autohtone: *brîndză, bardz căpuşă, gălbeadză, greasi, grundă, măgiiră, moaşe, sîmbure, sîrmă* (fărîm *(DR,* II, p. 455—457) ; *2)* de origine c o m u n ă: *baligă, brad, cupatSu madzîre, năpîrtică (năpîrcă), scrum (DR,* II, p. 457 — 458); *3)* forr c a n i c e : *cok'il (copil), batsu (baciu), baltă, gardu, şut, ţap (DI* 458 — 463; cf. tabelul alfabetic de cuvinte p. 108). Th. Capidan rel o grupă de cuvinte semnalate şi de S. Puşcariu, „cu origine albar dialectul dacoromân care lipsesc în dialectul aromân" : *bucur-* [de fa şi la aromâni], *bunget, cursă, gata, ghimpe, mal* [există în arom.], *r rîu, strepede, viezure* [cunoscut şi la arom.] *(DR,* II, p. 463 —46 elemente lexicale române şi aromâne împrumutate de albanezi: *gu grumaz(l), bască(~i), baligă* (forma alb. *balige), murg* etc. şi alte cu nu interesează în acest loc; ele ar dovedi o convieţuire a românilor nezii în epoca romană şi mai tîrziu [73]. Importantă apare constatarea Capidan că elementele albano-române de obîrşie c o m u n ă şi cele b a c e (în fond, tot „albano-române") ar duce la concluzia că „înafară turile vecinităţii între români şi albanezi, în perioada romană, treb existat ceva şi mai înainte de aceste raporturi, care să fi pornit, p apropierea mare, sau (pe alocuri) şi din identitatea elementului autoh II, p. 483) ; deci admite valoarea destul de mare a influenţei preroma stratul).

Filologul ieşean Giorge P a s c u (1882—1952) a susţinut ferm şi c existenţa şi ponderea elementului autohton tracic în lexicul românesc, reuşit însă a da etimologii definitive (cf. totuşi *brad, grui).* Neiniţiat în tistică, G. Pascu avea totuşi intuiţia limpede a compoziţiei lexicului la 1922, el afirmă „existenţa elementelor trace în română" *(ArR,* VI, *„baltă, brad, madzăre, măgură, sîmbure* aparţin fondului comun trac IX, 1925, p. 311). în studiul despre cuvintele româneşti în limbile

[71] Cf., de ex., N. Jokl, în *IJ,* XXIV 1940, p. 252; s-ar putea crede totuşi c devenit mai concesiv prin afirmaţii ca „die dem Rum. und Alb. gemeinsamen Element stens zu einem Teii— Entlehnungen des Rum. aus einer älteren Stufe des Alb. da *(ibid.,* p. 258).

[72] Cf., de ex., D. Macrea, *Scoală clujeană: Theodor Capidan (1879 — 1953),* în 1961, p. 253-265 *(StlstLg.,* p. 178-193).

[73] „Din prezenţa elementelor de provenienţă sigură albaneză în română şi a celo nienţă sigură română în albaneză se constată că albanezii şi românii, în p e r i o a d şi poate ceva mai tîrziu, au trăit în apropiere, dacă nu chiar — pentru o parte din ei (Capidan, *DR,* II, p. 482). Asemenea „convieţuire" ar fi dovedită :i de coincidenţe şi de evoluţia semantică a unor cuvinte latine.

(REBS, 1924) susține originea tracă a unor vechi elemente românești *(brînză, măgură, pînză* ş.a.), propunînd unele arhetipuri trace, care însă nu pot fi acceptate. Rezerve justificate în privința lor exprima P. Kretschmer, observînd totuşi că „principial procedeul lui G. Pascu este îndreptățit desigur şi e menit să îmbogățească insuficientele cunoştințe asupra limbii trace" [74]. în dicționarul etimologic aromân, G. Pascu a rezervat un capitol cuvintelor considerate trace, moştenite, în număr de 24, din care unele desigur autohtone, preromane [75]. Cu alt prilej, el sublinia faptul că „latina balcanică a trebuit să aibă elemente trace ca cele din care derivă cuvintele româneşti: *stînă, strungă, zar, smîntînă, stăpîn, stîncă, codru, brad, spînz" (RevC,* X 1936, p. 123).

Romanistul George G i u g l e a [76] releva necesitatea de a se găsi cuvinte din „graiurile autohtone illyro-traco-dace, peste care s-a suprapus latina vulgară", în „Elemente autohtone (preromane)" *(DR.,* III, p. 567—582), Giuglea consideră (între altele) traco-dace pe *brînduşă* („autohton dac avînd în vedere situația geografică a cuvîntului pe pămîntul Daciei vechi") şi *brînză,* aducînd precizări utile pentru etimologia cuvîntului; legătura etimologică, prezentată cu rezerve, „chiar dacă (spune) nu voiu ajunge şi la lămurirea lui ştiințifică, sigură". Adevărat că pentru cele două cuvinte *(brînduşă, brînză)* rămîn de căutat alte etimologii; cum s-a recunoscut metaforic, „nu e mai puțin adevărat însă că autorul lor, indiferent dacă explicările sale sunt juste în toate amănuntele sau nu, a deschis ferestrele camerei noastre de^ studiu spre orizonturi unde în deceniile din urmă nu eram deprinşi să privim" [77].

în ultima jumătate de veac, mai ales după 1920, cîştigă mereu mai multă consistență opinia că elementul autohton, prelatin există în lexicul românesc, deşi este greu de identificat şi dovedit cu precizie. O reacțiune (tardivă şi zadarnică) a vrut să fie teoria lui Dazăr Ş ă i n e a n u [78]: distinsul lexicograf şi filolog se declara la 1925 categoric împotriva dăinuirii elementelor trecute direct din substratul anteroman în limba română. în schița asupra dezvoltării limbii române, L. Şăineanu constatînd realitatea substratului lexical românesc se pro-

[74] Paul Kretschmer, *G*, XVI 1928, p. 181-182.

[75] G. Pascu, *DEtMR,* I, p. 189—192, nr. 1777—1800 „elements thraces". Din acestea, mai mult de jumătate sînt autohtone, traco-dace: *baltă, bască, brad, dzăr, grun'u, madzăre, meal, mvndz, sîmbură, spingiu, strungă, urdă.* în voi. II, între elementele de împrumut ale dialectului aromân s. cuprind 119 albaneze (p. 217—225), împărțite în: I) elemente comune (generale albaneze); II) elemente din dialectul gheg; III) elemente din dialectul tosc; IV) elemente albano-greceşti şi albaneze de obîrşie neprecizată. între aceste vocabule arnăute figurează multe desigur autohtone, prelatine, existente şi în dialectul'dacoromân: *arîndză, bardzu, bucur-, buză, cupaciu, curpen, gălbadză, nipîrtică, sîrmare, strmă, țarcu, grease, moaşă, țap, daş(lu), vatră.* Acestea nu pot fi împrumuturi din albaneză ca arom.: *araăzîm* „poala muntelui", *arbines* „albanez", *bană* „viață", *besă* „credință", *biro, brenda, dhală, der, vete* ş.a.

[76] Profesor de filologie romanică la Universitatea din Cluj, braşoveanul George Giuglea (1884 — 1967), elev al lui O. Densusianu, a fost' filolog-lexicograf, folclorist şi etnograf; R. Todoran, în *CercLg,* XII, 1967, p. 319-321; V. Prățilă, în *RevLg,* XII, 1967, p. 383—385; M. Homorodeanu, în *StUn,* 1968, 1, p. 143-145.

[77] S. Puşcariu, *DR,* III, p. 774—775. Totodată, Puşcariu subliniază necesitatea a ,,de «ici încolo să dăm mai multă atenție epocii a n t e r o m a n e, urmărind elementul autohton din limba noastră. Astfel, afară de sarcina destul de grea a filologului român de a fi, pe lîngă romanist, şi cunoscător al atîtor limbi ce au influențat în timpuri istorice graiul nostru, se mai adaugă şi necesitatea de a face filologie comparată indo-europeană"; — ultima sugestie şovăielnică a rămas multă vreme un simplu *pi*. .. ..

[78] Cf., de ex., D. Macrea, *Lazăr Şăineanu (1839—1934),* în *CercLg* VII 1962 o 9—24 *(StIstLg.* p. 131-154)_;_B. Brănişteanu, *Tragedia unui savant* (după C. Şăineanu), în *Jurnalul de dimineață* (Bucureşti), VIII, nr. 419, 18 apr. 1946, p. 1—2.

nuntă pentru „împrumuturi" din albaneză şi „intermediu aromânesc" [79]. tele „albaneze" în română ar fi luate de la albanezi prin intermediul aro „descendenți ai vechilor illyri, albanezii comunicară de timpuriu un m de albanezisme românilor din Macedonia, cari le transmiseră apoi din Dacia; cele mai importante (majoritatea în legătură cu solul şi ge gia) ; *bucura, bunget, ceafă, cioc, copac, copil, curpen, ghimpe, gresie, măgură, moş, mugur, năpîrcă, pîrîu, sîmbure, țap, țarc" (DUn,* p. XXV

Unul din promotorii „lingvisticii balcanice", eruditul filolog poliglo Gustav W e i g a n d [80], imaginîndu-şi (ca şi J. B. Kopitar, supra, p. 39) c albaneza şi bulgara ar fi un singur idiom, a formulat bizara teorie despre de elemente albaneze" în Ardeal şi stratificarea cuvintelor albaneze în lim nă [81]. Netemeinicia unor asemenea presupuneri a fost arătată la timp [82] prisos a le mai combate. De relevat însă că Weigand care considera pe ca descendenți din traci, nu din illyri [83], presupunea că limba tracă (de avea cunoştințe vagi, eronate) era aproape totuna cu albaneza, o fază ma acesteia. Cu noțiuni rudimentare de comparatistică, el a confecționat nişt arhetipuri „trace" pentru cuvintele comune albaneze şi române [84]. toate limbile „balcanice", G. Weigand şi-a cîştigat merite remarcab adunarea de materiale şi studiul dialectelor române, mai ales meglenit ş publicînd texte regionale; dar aportul lui la gramatica istorică şi e limbii române (discipline ceva mai importante) este nul [85]. Despre e

[79] „După repetate şi zadarnice încercări de a se raporta la acest fond primiti illyric, unele urme ale vocabularului românesc, se poate afirma cu siguranță că nici o u n-a supraviețuit din idiomele autohtone. Presupunerile făcute în acest sens rămîn iluzo pot reduce la această triplă categorie: 7) vorba este romano-tracă, adică a trecut prin tului roman, ca *argea* (evoluție fonetică aidoma ca *stea, mărgea* < lat. *stella, margella)* indigenă a fost ulterior împrumutată de la albanezi, ca *mazăre; 3)* vorbele pretinse dac țiuni ale limbii române *(doină, aghiuță, iasmă, borăeiu, culbec* etc). Deci, pe cînd traco- părut fără urme, illyra a supraviețuit parțial în albaneza de azi" (Şăineanu, *DUn.,* ed. p. XXXIII).

[80] S. Puşcariu, *Gustav Weigand (1860-1930),* în *DR,* VI 1931, p. 646-647; C. *Ungarische Jahrbücher* (Berlin), X, 1930, p. 427-434; D. Macrea, *LbR.,* V, 1956, 2 *(StlstLg.,* p. 231—245). O excelentă caracterizare literară şi umană a persoanei şi activit eroinent erudit şi poliglot (fonetician, dialectolog, om de teren, gospodar, organizator, lipscan a schițat ucenicul lui român S. Puşcariu, *op. cit.,* [nota 59], p. 30—42 („întîiul şi îndrumător universitar: Gustav Weigand").

[81] G. Weigand, *Albanische Einwanderung in Siebenbürgen,* îa *BalhA,* III, 1927, p

[82] De ex. S. Puşcariu, *DR,* V, p. 751.

[83] G. Weigand, în *BalhA,* III, p. 227-251.

[84] De ex. : „thrak. **abull-* > alb. *avull* «Dunst, Dampf», aber rum. *abur*; dass 6 bewahrt wurde, bestätigt dass lat. *b* bereits vorher zu *v* geworden war, thrak. *b* musste bewa thrak. **urdza* > alb. *urdha, urdh-i* «Flechte, Flechtenkrankheit, Käseart, Efeu» > arom. Asemenea „etimologii" arată că G.W. era străin atît de comparatistică, cît şi (ca balcano nolog") de gramatica istorică a limbilor albaneză şi română, — el care în 1924 afirm boiul mondial şi unele reduceri de subvenții din partea guvernului român pentru „Se din Lipsea) că ar fi făcut pentru cunoaşterea limbii române mai mult decît . . . o *(DR,* IV, p. 1408), fără să ştie însă că *41-* intervocalic din pretinsele sale „etyma tr *"sambuXla* nu putea să treacă la *r* (cf. *caile- >cale, valle- > vale),* căci numai *l* velar a făcut atare trecere *(sale- > sare, sole- > soare).* în asemenea condiții nu era greu în N. Jokl *(IF,* XLIX, p. 383) să bagatelizeze acele „angebliche Thracismen des Alban deci ale limbii române.

[85] Chiar S. Puşcariu, unul din cei mai apropiați elevi (famulus) şi entuziaşti a lui G. Weigand, [după „o emancipare lentă de sub influența fostului dascăl", după jura în cuvintele maestrului" *(DR,* IV, p. 1401, 1402)] observa dezamăgit că „din toat uriaşă şi atît de rodnică[?] a lui Weigand, partea etimologiei e desigur cea mai slab
' I, p. 413; V, p. 756), lucru numai firesc la un poliglot cu „o cunoaştere superfi

autohton (zis „albanez") se pare că "Weigand a făcut o singură observație utilă: în legătură cu *vătuiu* şi corespondentul albanez. Dealtfel, teoria despre „imigrarea albaneză" în Transilvania este un simplu ecou al tezei lui Gaster (supra, p. 46).

în analiza şi critica rezultatelor lui Hasdeu, din 1894 (supra, p. 44), Al. Philippide [86] admisese că „pentru cercetarea unei părți din aşa-numitele cuvinte dace tot dă (Hasdeu) un punct de sprijin, macarcă greşit în aceea că cuvintele româneşti sînt asemănătoare cu cele albaneze". Timp de trei decenii se pare că filologul ieşean nu a intervenit în problema dezbătută cu pasiune la 1894. în voi. II al marii opere de ansamblu *Originea Românilor, Ce spun limbile română, şi albaneză* (1925—1927), Al. Philippide a dat, pe lîngă o tratare migăloasă a gramaticii istorice române, cea mai vastă cercetare asupra legăturilor dintre cele două idiomuri *(OrR,* II, p. 571—802) : fonetice, morfologice, sintactice, lexicale, stabilind atît asemănările, cît şi deosebirile lor profunde[87]. în privința foneticii, concluzia este netă : ,, dacă sînt asemănări între limbile română şi albaneză, deosebirile apar mult mai mari" (p. 587) ; pentru morfologie şi sintaxă: „față de aceste cîteva asemănări morfologice şi sintactice, deosebirile sînt foarte mari" (p. 629). Relevînd cuvintele latine din albaneză şi română (p. 631—694), el cercetează apoi cu multă răbdare (dar cu mai puțin succes) lexicul comun albano-român de obîrşie nelatină (p. 694—760). „Limbile română şi albaneză au comune de fapt ori numai în aparență, multe cuvinte ce nu sînt de origină latină; unele de origine obscură, altele în albaneză băştinaşe, altele în română băştinaşe, la altele există numai o întîmplătoare corespondență fonetică fără ca originea să fie aceeaşi ..." (p. 694). După criterii subiective, prea puțin clare, el înşiră 211 cuvinte, din care „rămîn 185 ce nu sînt de origine latină şi la care există o corespondență de origine, ori reală ori posibilă şi cît de îndepărtată, între limbile română şi albaneză" ; le împarte „aproximativ în cel mai mare grad şi în mod necesar arbitrar" (p. 744) în 6 categorii [88]. în general, Al. Philippide consideră că întrucît unele cuvinte româneşti nu sînt împrumuturi din albaneză, trebuie să fie indigene la noi. ,,Un lucru e sigur, că împrumuturile de cuvinte făcute dintr-o limbă în cealaltă sînt puține" (p. 753), iar dacă se admite că româna a făcut 136 împrumuturi din albaneză, rămîne de neînțeles cum aceasta din urmă a luat din română numai 3 cuvinte, „mai ales cînd limba care ar fi făcut numai împrumutul de trei cuvinte n-a fost față de cealaltă în nici o împrejurare de superioritate numerică, ori etnică, ori psihică,

române" *(DR,* IV, 1401). Al. Philippide, *Un specialist român la Lipsea,* Iaşi, 1909, 170 p. (extras din *VR,* 1909—1910; despre G. Weigand şi S. Puşcariu: unele păreri, teze şi acte discutabile ale lor).

[86] Despre Al. Philippide (1859-1933) : Th. Capidan, *DR,* VII 1934, p. 652-655 ; Iorgu Iordan, *Comemorarea lui Alexandru Philippide,* Bucureşti, 1934; *Al. Philippide* („Cunoştințe folositoare"). Bucureşti, 1937; D. Macrea, în *LgFil,* p. 153-173 *(LbR,* VII 1958, 1, p. 5-21); I. Rusu, în *Limba şi literatura moldovenească,* Chişinău, II, 1959, p. 77—78; D. Gafițanu, în *LbR,* VIII 1959, 3, p. 3—11; I. Iordan, *Alexandru I. Philippide,* Bucureşti, Editura ştiințifică, 1969, 155 p. (p. 149— 155 operele lui A.I.Ph.) ; despre această carte a lui I. Iordan, v. notița semnată D. Zamfirescu *De la Roesler la acad. I. Iordan,* în *Săptămîna culturală a capitalei* (Bucureşti), 25 XII 1970, p. 3.

[87] Cf. I. I. Russu, *Contribuția lui Alexandru Philippide la cunoaşterea elementului autohton,* în *LbR,* VIII, 1959, 3, p. 16—23; infra, p. 102.

[88] *1)* Cuvîntul albanez e băştinaş, cel român nu-i băştinaş ori e de origine obscură, 27 termeni, ca *abur, cioară, copil, găsesc, mare, mire, țarcă*; *2)* cazul invers, două cuvinte *stăpîn, stînă; 3)* cuvintele român şi albanez sînt ambele băştinaşe, 25 ca *argea, bucur-, bunget, codru, mazăre; 4)* de origine obscură: *baciu, baltă, ciut, cursă, gard, scrum* (total 62 termeni) ; *5)* cuvîntul românesc e împrumut din albaneză, *călbează, cătun, curpăn, groapă, razîm* etc. (total 25) ; *6)* cuvîntul albanez e împrumut din română, trei: *ciocan, mînzat, toacă* (Philippide, *OrR.* II, p. 743—749).

ori politică" (p. 754) [89]. După aceste socoteli şi numărători, el relevă c
„numărul infim de mic al cuvintelor pe care le-au împrumutat cele do
una de la alta" (p. 757). Al. Philippide se pronunță deci în principi
existența cuvintelor din substrat, fără a fi în măsură să precizeze
natura bazelor etimologice autohtone, ca şi vechimea legăturii de în
elementele albaneze. „Este evident că, înafară de acele puține împrum
cuvinte ca schelet, pe care le-au făcut cele două limbi (albaneza şi rom
dela alta, toate asemănările pe terenul lexical între ele nu pot fi interp
împrumuturi. Singura interpretare posibilă este aceea a unui fond etni
bistic comun. Cuvintele schelet — care au acelaşi etymon băştinaş,
interpretate ca rămăşițe băştinaşe, pe teren românesc şi albanez" *(Or*
759). Da cuvintele *viezure, mazăre, brîu* etc. observă: „de multe ori singu
română e suficientă pentru a explica desvoltarea cuvîntului român
etymon admis ca băştinaş pentru albaneză *(*bren- > brîu, *glemp- >*
Numai dacă nu va voi cineva să tăgăduiască posibilitatea existenței de
autohtone în română; dar atare tăgăduială n-ar avea nici o bază.
lexicale autohtone se găsesc şi în alte limbi romanice — puține, dar s
cu atît mai mult ar trebui să se aştepte cineva să afle elemente lexicale a
în română, limba romanică cea mai tîrziu născută, desvoltată la nişte
de oameni asupra cărora agenții romanizatori au lucrat cel mai tîrzi
scurt timp" *(OrR,* II, p. 745)/

Prezența unui element sufixai traco-dacic în română a fost preco
Alexandru Graur, *Le suffixe roumain —ESCU et le suffixe thrace*
R, LUI, 1927, p. 552) cu concluzia: „il devient difficile, dans ces c
de soutenir que roum. *-eseu* provient du lat. *-iscus.* Au contraire, par
le sens s'explique tres bien ... Tout ce que l'on peut admettre, c'e
suffixe thrace se soit superpose au suffixe latin, de meme qu'en Occid
s'est croise avec le germanique *-isk-"* ; totul original şi foarte ingenios,
puțin convingător [90]. Despre modificările formale (fonetice) ale cuvintelo
tone (trace) în română, Al. Graur preconiza că ar trebui să fi fo
de formele evoluției elementului ereditar latin-romanic (cf. infra,
nota 34).

între filologii care au afirmat rolul şi valoarea elementului au

[89] De fapt dintre cuvintele semnalate de Al. Philippide ca fiind comune albanez
numai vreo 57 au (ori pot să aibă) vreo legătură de comunitate indo-europeană, provenind
autohton: *abur, argea, baciu, balaur, baligă, baltă, barz(ă), brad, brîu, bucur-, bunget,*
călbează, căpuşă, căpută, cătun, cioară(l), copac, curpăn, cursă, druete, fărîm, gară,
noaie, grapă, gresie, groapă, grumaz, grunz, guşă, mal, mazăre, măgură, mînz, moş,
năpîrcă, pîrîu, rînză, sîmbure, scapăr, scrum, strepede, strungă, şopîrlă, şut (ciut), țap,
viezure; de altă origine sînt: *bîlc, ceafă, coacăză, drastă* (grec), *muşcoi* (sl. ?), *pupăză, stă*
neză e recent).

[90] Un eminent romanist german observa în 1961 „vi troviamo (in România) nell
dei toponimi derivați da nomi di persona, un suffisso assai originale che si presenta
-eşti. Esso e il plurale di *-esc(u)* e sembra essere un fratello della desinenza italiana
in Italia questa desinenza ha servito a designare i membri o i partigiani di una fami
deschi, Filippeschi, Tancredeschi), cosi in România *-eşti* e diventato un vero suffisso
In tale funzione occupa il posto piu importante nella formazione dei toponimi rom
riflette il ricordo di un antico possessore, p.e. *Bucureşti* «i discendenti di un *Bucur*
«bello»), *Drăgănsşti, Româneşti, Nicoreşti, Ploieşti* e via di seguito" (Gerhard Rohlfs,
e toponomastica. Aspetti di geografia toponomastica, în *VII Congresso Internaz. di Scienze*
Firenze — Pisa, 1961, voi. III, p. 488). Em. Petrovici, *Vechimea atestării sufixului -e*
în *CercLg,* XIII 1968, p. 33-34.

limba română se numără romanistul croat Petre Skok[91]: elementele nelatine din română şi albaneză nu erau împrumuturi din aceasta, căci prezintă o dezvoltare fonetică independentă *(brînză, brîu, pîrîu, balaur),* provenind din illyro-tracică[92].

într-o scurtă sinteză asupra românei în raport cu limbile balcanice, Th. Capidan, examinînd „aspectul balcanic al limbii române", se pronunţă mai clar decît în 1922 (supra, p. 53) pentru realitatea substratului comun în limbile albaneză şi română: cuvintele preromane provin din vechile idiomuri traco-illyre, nefiind deci împrumuturi din albaneză în română[93]. „în română există o serie de cuvinte străine de fondul constitutiv latin, ca *strugure* şi altele, care nu arată apropiere nici cu formele albaneze, nici cu limba celorlalte neamuri de oameni, ca grecii, slavii, gepizii etc."[94].

După ce în 1924 admisese (supra, p. 54) existenţa cuvintelor autohtone în limbă, S. Puşcariu recunoştea că „asemănările în adevăr mari şi de veche dată între română şi albaneză se pot explica şi altfel decît prin substratul comun", judecind după analogia limbii franceze, unde relictele celtice ar fi „neînsemnate" (cum credea celtizantul R. Thurneysen) ; tot aşa în română nu pot să existe cuvinte autohtone afară de cele împrumutate la albanezi *(Stlstr,* II, p. 355). Dar, cu toată poziţia sa latinistă —, nici S. Puşcariu nu putea rămîne indiferent faţă de tendinţa mereu mai viguroasă ce-şi făcea drum acum 4—5 decenii; el s-a văzut forţat să admită prezenţa unor cuvinte traco-dace în terminologia pastorală *(stînă, brînză, urdă, zer, strungă* etc.) şi continuitatea vieţii păstoreşti din epoca preromană pînă azi. în lucrarea de sinteză asupra limbii române *(LR, I,* 1940) atitudinea lui Puşcariu se modifică şi mai mult în noua direcţie; observînd că „cercetările de pînă acum n-au izbutit să dea la iveală nici un răsunet sigur al elementului autohton în limba română [?], acest lucru se explică înainte de toate prin faptul ca nu cunoaştem aproape nimic din limba strămoşilor traco-geto-daci, încît nu sîntem în stare a recunoaşte nici ceeace de fapt este moştenit dela ei" (ii?, I, p. 175). „Totuşi n-ar fi exclus ca unele cuvinte păstoreşti ca *brînză* şi *zer* sau verbe cu rădăcini adînci în limbă, ca *a băgă* (etimologie obscură) să fie autohtone" ; la fel *stînă, brînduşă, smirdar* (p. 176). Pentru cuvintele comune cu albaneza admite împrumut în română, cînd „cuvîntul românesc

[91] Petar Skok (1881-1956) a fost profesor la Zagreb; despre el cf., de ex., Al. Rosetti, *SCL,* VIII, 1957, p. 125.

[92] „Die nicktlateinischen "Wdrter, die dem Rumănischen und dem Albanesischen gerceinsam sind und unabhângige lautliche Entwicklung zeigen, die also keine albanischen Lehnworter im Rumănischen sind, lassen sich wohl nachweisen; *brînză* wird man also mit *brîu,* • *pîrîu* und *balaur* zu den illyro-thrakischen LehnwOrtern des Balkanlateins rechnen diirfen" (Skok, *ZrPh,* L 1930, p. 528—529 ; LIV 1934, p. 458). Dar mai înainte, el vorbise tangenţial de „împrumuturi" albaneze în română şi de „simbioza" între cele două popoare *(ArR,* VIII, 1924, p. 150; *Slavia,* III, p. 115 etc); cu alt prilej, ceva mai tîrziu, „on arrivera â constituer un noyau lexicologique de mots anciens *(bunget, brîu, mazăre, pîrîu, stăpîn* etc.) se rapportant â la vie pastorale dans la montague, mots qui ne sont pas du tout dus ă l'albanais ou au slave, mais qui, en roumain, proviennent de rillyro-tlirace romanist". Despre albanezi afirmă că „le noyau de ce peuple paraît âtre le dernier reste de ces Thraces de la province de Dardanie qui, contrairement aux Roumains, ont reussi â se soustraire â la complete romanisation" (Budimir — Skok, *RIEB,* I, p. 9).

[93] Th. Capidan, *Romanitatea balcanică* (Acad. Rom.; discursuri de recepţie, 67, 1936), p- 35—37 „spre deosebire de greci şi de slavi, legăturile noastre cu albanezii sub aspect balcanic se arată mult mai intense. Ele pleacă de la un număr de cuvinte care nu sînt latineşti, greceşti său slave şi nici împrumuturi dela albanezi la români ori invers, ci forme ce pleacă dela aceleaşi cuvinte de bază ce vor fi existat în graiurile preromane traco-illyre înşirînd o serie lungă de cuvinte comune albaneze şi româneşti, pe categorii; din ele majoritatea sînt de fapt elemente comune celor două idiomuri, fiind de obîrşie şi structură indo-europeană.

[94] Th. Capidan, în *Revista clasică,* IX-X, 1937-1938, p. 39.

prezintă aceeaşi formă şi acelaşi înţeles ca cel albanez". Dar cînd există
asemănare, fără a putea să se vorbească (din motive formale şi sema
împrumut, „avem a face după toată probabilitatea, cu elemente trac
nite la noi şi împrumutate dela traci de strămoşii illyri ai albanezilor" [?
tone ar putea fi: *ceafă, grumaz, buză* (părţi ale corpului, unde aven
numai termeni moşteniţi) ; *mugure, zară, mazăre, sîmbure, viezure; măgu*
abure *(LR, I,* p. 177). După o schiţă a corespondenţelor fonetice a
mâne, S. Puşcariu citează cuvinte „albaneze" din română *(brad, grap*
brîu, bucur-, p. 178—179); altele ar fi însă „mai curînd relicte autoh
împrumuturi, de ex. *căciulă, copil, fluier, vatră, mînz, baltă, ţap;* ultimele t
illyrice". Da capitolul despre albanezi (p. 263—272), relevînd „marea
a limbii române cu albaneza", Puşcariu insistă asupra deosebirilor r
(observate de Meyer-Lubke) şi asemănărilor în tratarea elementulu
latin cu evoluţii semantice identice în cele două idiomuri (p. 263).
număr destul de mare de vorbe care, din diferite consideraţii, mai ales
formală, se arată a fi împrumuturi mai nouă (din albaneză): *ghion*
noian, curmeziş, coacăză, pupăză, călbează, gresie, a scapără, cioc" (p. 264-
aromâni asemenea împrumuturi sînt şi mai numeroase: *bană* „viaţă",
de pîine", *dată* „spaimă" etc, precum există şi cuvinte româneşti în lin
ţilor *(gjendere, kukute, manar, meljore* etc), unele de dată recentă, care
o simbioză îndelungată a unei părţi a românilor cu albanezii (p. 2
Relevînd coincidenţele fonologice, morfologice şi sintactice, Puşcariu
cluzia că cel puţin o parte dintre români au locuit în sudul Dunării, cu
de la care au luat elemente de limbă (p. 270). Deci atitudine echiv
vinţa legăturilor gramaticale şi lexicale albano-române, admiţînd existe
telor traco-dace în limba română, iar concluziile istorice în 1940 *(LR,*
ca la 1910 (supra, p. 50), cu deosebire că se admite (parţial) substratu
fără mijlocire albaneză. în 1943, Puşcariu admite despre *lespede* „că
de origine autohtonă" *(DR,* X, p. 296).

în *Istoria limbii române,* Al. Rosetti[95] consacră voi. II ra
cu limbile balcanice, „elementele nelatine ale limbii române moştenit
poarele stabilite în Peninsula Balcanică înainte şi după cucerirea ro
la năvălirea slavilor" *(ILR,* II, p. 6). Pentru el „în tratarea elemen
canice» dificultatea rezidă mai întîi în determinarea a însuşi mate
studiu", fiind o „materie obscură" din cauza lipsei de suficiente
precise asupra vechilor popoare şi a graiurilor preromane din zona
Este un cîrnp de cercetări lingvistice şi paleoetnologice cu multe pă
confuze, care „aşteaptă încă mult de la cercetările ulterioare" (p
latinitatea limbii române e un fapt incontestabil, azi necontestat, nu
adevărat că, prin alte aspecte ale ei, româna e limbă balcanică" (p.
tolul „Uniunea lingvistică balcanică" (p. 83—132) studiază aspecte
morfologice, sintactice şi lexicale prin care se leagă româna de idiomu
sulei Balcanice (infra, p. 97). Despre vocabular, Rosetti afirmă (du
Capidan, Pascu, Philippide) că „aceşti termeni provin din o l
odinioară în Peninsula Balcanică şi care a lăsat ca urmă a existenţei
elemente în vocabularul limbii române. în starea actuală a cunoştinţ
posibil să aducem preciziuni asupra acestei limbi, trebuie să ne mu

[95] Al. Rosetti fost profesor la Universitatea Bucureşti, academician, cunoscu
specialist în fonetică; date bio- şi bibliografice despre el în *OmR,* p. IX—XXVII
fesor s-i om de ştiinţă de Boris Cazacu) ; *RomSl,* XII 1965, p. 5—9 (G. Mihăilă).

apropia termenii româneşti de cei albanezi, explicîndu-i deci printr-un criteriu comun" (p. 103). Afară poate de unii termeni pastorali, pentru „celelalte categorii, nimic nu ne autorizează să atribuim prezenţa lor în română unui împrumut din albaneză : civilizaţia albaneză în evul mediu nu justifică o astfel de influenţă asupra celorlalte popoare din Peninsula Balcanică" (p. 104—105). Un tabel de corespondenţe fonetice (consonantism) între cuvintele române şi albaneze (lucru încercat anterior de Treimer) arată pentru acelaşi sunet „albanez" tratamente diverse în româneşte: „lui *th* alb. îi corespund trei sunete în română: s *(sîmbure, cursa), ts (ţarc)* şi *6 (ciump)* ; lui *dh* alb. îi corespunde rom. *z (viezure, barză)* şi *d (brad, zgardă, leurdă)"* etc. Dacă se admite originea albaneză a cuvintelor, „nu ar putea fi justificate tratamentele diverse suferite de unul şi acelaşi sunet albanez în română. Dimpotrivă, dacă plecăm de la o limbă primitivă (reprezentată, cel puţin parţial, de albaneza actuală şi înlocuită de limba latină în regiunile dunărene), deci de la elemente de limbă comune albanezei şi românei, constatăm că sunetele din română reprezintă la origine sunete diverse şi în acest fel tratamentele diferite din română sînt justificate" (p. 106). Cuvintele „albano-române", identice ori strîns înrudite, „fac parte din cel mai vechiu fond al limbii române" [96]. Relevînd trăsăturile comune şi cuvintele albaneze şi române provenite din fondul carpato-balcanic identic, Rosetti arată că împrumutul de cuvinte dintr-o limbă în alta ar putea fi valabil numai în puţine cazuri (termeni tehnici, pastorali) şi că, în general, trebuie „plecat de la faza indo-europeană" pentru ambele limbi, oricum „nu e necesar ca albaneza şi româna să fi trăit în contact direct" [97]. Aproape toate aceste formulări şi conţinutul lor erau luate de pe la alţii; prea puţine contribuţii personale, dar nici una la munca de tîlcuire etimologică a lexicului autohton (a cărui importanţă fundamentală este evidentă). în afară de cele comune cu albaneza, alte cuvinte preromane nu există (pentru Rosetti) sau n-ar putea fi dovedite, iar materialul şi opiniile sale din 1938 se repetă mecanic (a cincea oară, de pe aceleaşi poziţii depăşite de studiul istoric comparativ al limbilor traco-dacică, illyră şi română) de către autor în „volumul unic": *ILR,* Bucureşti, 1968, p. 203—281.

Ceva mai liberal şi larg, dar şi mai vag în problema legăturilor arhaice (elemente comune în lexic) dintre română şi albaneză se arată istoricul G. Stadtmuller (Munchen), în „Forschungen zur albanischen Friihgeschichte", *ArEuCO,* VII, 1941, p. 1—196 (expunere vastă, bibliografie imensă, dar aport util prea modest) ; bazat pe teze şi ipoteze învechite [98], admite (după alţii)

[96] Al. Rosetti, *ILR, II,* p. 108—124, lista cuvintelor prelatine, comune românei şi albanezei, în număr de 83, din care însă numai vreo 57 pot fi considerate autohtone în ambele idiomuri, cu etimologie indo-europeană [cele marcate cu (?) pot fi împrumuturi din română în alban.]: *abur, argea, baciu, balaur, baligă, baltă, barză, bască, brad, brîu, bucur-, bunget, buză, căciulă(?), călbează, căpuşă, cătun, cioară^.), chit (şut), curpen, cursă, druete, fărîmă, gard, gata, ghimpe, ghionoaie, grapă, gresie, groapă, grumaz, grunz, guşă, măgură, mal, tnînz, mazăre, moş, mugure, murg, năpîrca, pîrîu, rînză, sarbăd, scapără, sgardă, sîmbtire, spînz, strepede, strungă, şopîrlă, ştiră(">), ţap, ţarc, urdă(?), vatră, viezure.*

[97] Al. Rosetti, *Albano-romanica,* în *BL,* X 1942, p. 76—90 „en general et pour le vieux fonds du vocabulaire qui est commun â l'albanais et au roumain et qui ne peut âtre explique ni par l'albanais, ni par le roumain, cette explication doit etre ecartee, parce que les correspondences phonetiques s'y opposent. En effet, si l'on part de l'etat phonetique indo-europeen, on constate que tel son primitif a eVoluă d'une maniere differente en albanais et en roumain".

[98] *ArEuCO,* VII, p. 51 „es ist eine feststehende Tatsache, dass das Albanische als teilweise romanisierte Balkansprache dem Rumănischen als gauz romanisierter Balkansprache [?] nahe verwandt ist. Lautgestalt und Wortbestand machen es sicher, dass beide Sprachen in der Friihzeit eine Zeitlang gemeinsam dieselbe Entwicklung erlebten. Nach einer langen Trennung (durch den Slaveneinbruch) scheinen sie spâter wieder auf einige Zeit in âussere Beruhrung gekommen zu sein,

că romanii orientali au ocupat un teritoriu vast la Dunărea de Jos, un
avut loc „simbioza albano-română", adică „grundsâtzlich muss vielm
ganze Gebiet des heutigen Bulgarien, Rumănien (vor der Râumung
vinz Dakien), Serbien und Nordwestmakedonien als Debensraum der U
gelten" (p. 52) : peste tot unde au stăpînit romanii, spre a împăca pe toat
evitînd orice eventuală obiecţiune. Noţiunea unei vaste romanităţi în evu
pe întinderea provinciilor romane Dalmaţia, Moesia, Dacia şi chiar Tra
misă mai demult) este justă; dar cu totul nejustificate apar unele form
lui Stadtmuller ca „ganz romanisierte Balkansprache", adică limba
[care în realitate este o limbă integral romanică, avînd numai anumite
lexicale preromane, din substrat, numite „balcanice"].

Dovedind autohtonia verbului arom. şi megl. *adaru,* Th. Capi
leva că elementele preromane moştenite traco-illyre este necesar să fie
prin explorări etimologice profunde şi riguroase [99] — îndemn care a
răsunet foarte slab timp de aproape două decenii. în ultima sa lucrare
(DRS), G. Giuglea se pronunţă din nou categoric pentru existenţa
lor autohtone în română, „bodenständige Elemente" [100], din care a
cinci: *stînă, brînză, zer, jep (jip), troian*; al doilea şi al treilea sînt desigu
tone, dar necesită alte soluţii decît cele preconizate de autorul romanist
rist-etnograf român. Cuvintele anteromane existente în română şi în
erau şi pentru Giuglea evident autohtone la români („analogii între r
albaneză"). în 1945 a dat soluţii etimologice pentru 10 elemente ale limb
I. I. Russu (Cluj, în *DR,* XI, p. 148—183)—nu toate sigure, iar
mente autohtone în terminologia pastorală", *AnEtn,* 1957, p. 131—
mologii şi interpretări istorice pentru 32 cuvinte din domeniul go
pastoral, unele existente şi în albaneză ; au urmat o duzină de cuvinte din
logia ocupaţiilor *(AnEtn,* 1959—1961, p. 23—35) şi cîteva din terminol
zărilor si gospodăriei *(AnEtn,* 1962—1964 [1966], p. 73-92), a îmbr
(AnEtn, 1965-1967 [1969], p. 3-22) [101].

wie die Lehnwortbeziehungen beweisen" (etc.) ; totul plutind în vag şi confuz, nu nu
nimic concret şi util pentru raporturile şi elementele de fapt comune celor două limbi
româna şi albaneza, care nu se vede cîtuşi de puţin cum ar putea să fie „strîns înrudit
verwandt), afirmaţie pe care o poate risca numai cine le ignoră pe amîndouă deop
alte realităţi cultural-istorice carpato-balcanice.

[99] Th. Capidan, *LL,* I 1940, p. 96 „aujourd'hui on est d'accord generalement â
existe, parmi les elements lexicaux d'origine obscure, toute une serie de mots rouma
leur ressemblance avec les formes similaires de l'albanais, se revelent comme des e
romans herites des Thraco-Illyriens. Naturellement, ils n'ont pas encore ete identifie
un devoir pour la philologie balkanique [?] d'user de tous les moyens possibles pour
puisqu'aussi bien, tant que leur origine demeurera obscure, tout essai de synthese qu
repfiter ce qu'on a deja dit sur cet point ne saurait faire progresser en rien nos conna
ce domaine".

[100] G. Giuglea, *DRS,* p. 7 „vrie in der Geschichte der iibrigen romanischen S
sich in den Verbreitungsbereichen ihre urspriingliche Gestaltung erhalten haben, -werde
in der Vergangenheit der dakorumănischen Sprache einige bodenständige Elemente
im untersten Teii ihres Eundamentes liegen. Wir sehen nicht, wie man dem Dak
diesen ursprunglichen Beitrag, der in keiner romanischen Sprache fehlt, streitig mache
den Daciern, einem Volk von anerkannter volkischer und politischer Kraft, haben die R
schwere Kriege gefiihrt wie gegen die Iberer und Gallier. Wenn diese trotzdem Sprachsp
gelassen haben, wăre es ganz unnatiirlich, wenn jene der folgenden dakorumân. Sprach
vererbt hătten".

[101] Cf. *LbTrD,* p. 119-131; *CercLg,* VII, 1962, p. 107-127 (= *RevLg,* VII
253-277; infra, p. 67; cap. III).

încercările romanistului G. Reichenkron[102] de a identifica elementul autohton-anteroman din limba română (în legătură şi paralel cu albaneza) erau principial deplin justificate, avînd o bază teoretică (istorică-lingvistică) şi o premisă justă: caracterul străvechi ereditar şi indigen al cuvintelor zise ,,obscure" ce nu puteau fi împrumutate din albaneză în română ori invers[103]. Dar felul cum autorul berlinez aplică în detalii şi în operaţiunile etimologice principiile enunţate, ca şi majoritatea absolută a exemplelor sale sînt neverosimile, inacceptabile, din cauză că ignoră şi contravin legilor etimologiei româneşti, în primul rînd criteriile fonetice româneşti şi traco-dace, iar cuvintele respective erau cîteva latine *(codru, sat* etc), majoritatea slave *(gălăvie, kudă* ş.a.) ori împrumuturi mai recente şi simple onomatopee *(bocăni* etc)[104]. Din totalul de 80 cuvinte cercetate de G. Reichenkron, numai 15 sînt preromane: *andrea (undrea), băgă, băiat, barză, fărîmă, legănă, mare* (adj.), *melc, strungăreaţă, şopîrlă, ţarc, ţăruş, zară, zgîriâ,* dar numai la 5 din ele *(barză, Ugăna, mare, melc, strungăreaţă)* etimologia justă este cea indicată de autor[105]. într-o conferinţă-articol despre „Das Ostromanische"[108], acceptînd caracterul indo-european dacic al unei părţi din cuvintele comune albano-române[107], Reichenkron repetă unele teze filologice-istorice perimate ca cea despre „simbioza albano-

[102] G. Reichenkron (1907 — 1966), eminent romanist german, profesor la Universitatea din Berlin, elev al lui E. Gamillscheg; cf. K. H. Schroder, SOF, XXV 1967, p. 405-406.

[103] G.. Reichenkron, *Vorromische Bestandteile des Rumänischen, I, Rumân, âo-jcu- aus idg. *keu-,* în *Archiv für das Studium der neuren Sprachen,* 196 (109/1958), p. 273—290; *II, Rumăn. ţidg. *s(u)-vor hellem Vokal oder aus idg. *h'(u),* în *Etymologica* Walther v. Wartburg zum 70. Geburtstag, 1958, p. 597—613; p. 598 „beide Volker ihre Sprache bewahrt haben, die Albaner eine alte idg., wenn auch stark durchsetzt mit fremden Bestandteilen, die Rumänen dagegen die lateinische Volkssprache. Gerade weil die soziologischen und die beruflichen Bedingungen die gleichen waren, haben es die Rumänen gar nicht noţig gehabt, von den Albanern Ausdriicke des Hirtenwesens, der Viehwirtschaft u.ä. zu entlehnen. . . . ausgehend von der unbestrittenen gleichen soziologischen Lage der Urrumänen und Uralbaner — beide als Aste der alten thrako-illyrischen Familie ihre uralten Einrichtungen besessen haben"; p. 611 ,,drei Etappen werden hierbei angesetzt: die idg., die dakische und die vom Rumănischen her bekannten Lautgesetze einzuordnen oder neue Lautgesetze fiir die vorromischen Sprachen zu finden" ; *III Albanisch-rumänische-armenische Gleichungen,* în *Romanistisches Jahrbuch,* IX, 1958, p. 59—105; p. 59 „... hat man schon seit langem die Frage gestellt, ob nicht vielleicht autochtone Elemente vorliegen (Puşcariu, Miklosich, Weigand, Treimer, Sandfeld, Capidan u.a.)"; *IV* în *Romanist. Jahrb.,* XI, 1961 (non vidi) ; *V, Zur Rekonstruhtion des Dakischen,* în *Festschrift J. Friedrich,* Berlin, 1959, p. 365—401 ; *VI, Vorromische Bestandteile,* în *SOF,* XIX 1960, p. 344—368 : încercare de a dovedi obîrşia preromană a multor cuvinte româneşti cu iniţiala *h-,* idee absolut inadmisibilă (nu comportă nici măcar o discuţie). — în *Der lokativische Zăhlungstypus fiir die Reihe 11—79 ein auf zehn,* în *SOF,* XVII, 1958, p. 152—174, se trage falsa concluzie că „das Rumănische — setzt vielmehr so gut wie sicher eine vom Idg. her fiir das Thrakische zu erschliessende, später vom Slavischen gestiitzte Ausdrucksweise fort" [?]; cu totul neverosimil, idei artificioase, confuze.

104 D. ex . j _ **k.p^* > dac **keupa* > *kjupa* > rom. *ciupă;* **keu-k-* > *ciucâ;* **(s)heu-l\ r-iko-* > rom. *cioareci* [care este cuvînt trc. bulg. în română]; **seu-* > *ţuică* [de fapt e cuvînt din sîrbeşte!] ; **h'eipo-* > *ţep, ţeapă* [cuvînt slav] ; ** (m)bhi-k'bei-tu-* > *sat* [care de fapt este latin-romanic, *fossatum*; T. Bojan, *Vechiul românesc fsat şi albanezul fshat,* în *CercLg,* XV, 1970, p. 73—79] ş.a., afirmaţii gratuite şi absurde.

[105] Cf. recenzia critică (parţială) în *SCL,* XIII, 1962, p. 111-115.

[105] G. Reichenkron, *Das Ostromanische,* în *Volker und Kulturen Sitd-ost-Europas,* Miinchen, 1959, p. 153-172.

[107] *Ibid.,* p. 161 „ein grosser Teii dieser Worter diirfte idg. Herkunft sein . . . Die Frage ist nur, ob hierbei eine Entlehnung. vom Alban. zum Rumăn. oder umgekehrt stattgefvmden hat, oder ob nicht derartige Worter aus dem Indogermanischen einerseits ins Alban., andererseits iiber das Dakische ins Rumänische gedrungen sind . . ." ; formulări ingenioase, intuiţii juste, principial deplin acceptabile, — cu toate că exemplificarea şi reconstrucţiile etimologice ale lui Reichenkron n-au valoare.

română"[108], susţinută în bună măsură pe cîteva încercări de etimologie
misibile[109]. Seria de articole publicate în anii 1959—1960 este regrupată de
(cu unele amplificări) în monografia *Das Dakische (rekonstruiert aus dem*
nischen)[110], unde el admite obîrşia dacică pentru 130 cuvinte româneş
din păcate şi aici majoritatea covîrşitoare a încercărilor de etimologii (r
erau greşite, întregul „sistem" etimologic şi semantic adoptat fiind mereu
ceptabil, în afară de 24 cuvinte (unele comune cu albaneza), din care pat
găn, melc, viscol, băiat) propuse acum de către Reichenkron ca dacice
constituie de fapt singurul aport valabil şi sigur la cunoaşterea lexiculu
-dacic şi a etimologiei române.

Eminentul filolog albanez Eqrem Cabej (Ciabei, Tirana), în *U*
bleme ale istoriei limbii albaneze, în *SCL,* X 1959, p. 527—560, se plas
vechile poziţii (Jokl, Baric, Weigand) în problema cuvintelor comune, ca
mereu „împrumuturi" din albaneză în română (de ex. *SCL,* X, 1959,
ghimpe). Interesantă este însă remarca lui Cabej „ceea ce pentru limba
poate să reprezinte substratul, pentru albaneză e doar o treaptă p
toare antică. Oricum, pentru legăturile albano-române cele mai vechi,
substrat şi albaneză nu trebuie să se anuleze reciproc. Pentru marele nu
concordanţe dintre cele două limbi noţiunea de adstrat (şi simbioză ce rei
acest termen) e mai potrivită, fiind mai palpabilă din punct de vedere is
Stabilirea şi justa apreciere a legăturilor româno-albaneze este deocamd
importantă decît explicarea lor apriorică. Concluzii definitive de ansambl
amănunt asupra felului şi a gradului acestor înrudiri lingvistice se vor d
dela sine, cînd materialul existent va fi fost mai bine studiat şi tîlcuit.
exagerată afirmaţia că în acest domeniu ne găsim abia la mijlocul dr
dacă nu la începutul lui" *(SCL,* X, 1959, p. 551—552). Ultimele trei propoz
lin justificate) ale filologului-comparatist albanez oglindesc situaţia reală în
ma relaţiilor etno-lingvistice albano-române şi trasează sarcinile concrete
cercetării comparativ-istorice. Dar din materialul lingvistic (glose, nume
oferit — după filologi mai vechi şi după Jokl, Georgiev etc. (cf. infra, p.
pentru a stabili legături între lexicul trac, respectiv illyr şi albanez
nînd „caracterul autohton al albanezilor în aşezările lor istorice, cel pu
epoca antică", în *SCL,* X, 1959, p. 560) nu se poate reţine deocamdată
sigur ori util, nici pentru problema relaţiilor vechi dintre albanezi şi r

în *Recherches sur le substrat du roumain* (în *StCl,* III 1961, p.
A. Graur prezintă unele consideraţii principiale şi generale prhdnd su

[108] G. Reichenkron, Das *Ostromanische,* îu *Volker und Kulturen,* p. 160 „das Albar
eine «halbromanisierte Sprache», oder wie H. Schuchardt ausgedriickt hat, «eine Sprache
Haaresbreite der Romanisierung entgangen ist» . . ." ; nici albanezii, nici românii nu ar fi
în teritoriile lor actuale, căci (după vechea formulă) „die Uralbaner haben vielmehr einstm
men mit einem Teii der Urrumănen in dem Dreieck Niş — Skoplje — Sofia gesessen", adic
dania unde s-ar fi format un fel de „Dardano-romanisch", termen care este o altă fic
nioasă generată de ficţiunea precedentă despre „simbioza albano-română". Formula de c
pe cît de interesantă şi ingenioasă, pe atît de neverosimilă, despre „o parte din român
convieţuit cu albanezii" [spre a putea să împrumute cuvinte de la aceştia], fusese pusă în
de S. Puşcariu în anul 1910.

109 Reichenkron, *Das Ostromanische,* p. 161 „rum. *mare* und alb. *i madhi* «gross» .
neverosimilă, la fel ca eroarea filologică a lui S. Puşcariu, p. 167 *,,Turda* wird von Puş
p. 176] auf ein mit dakischen Mitteln gebilgetes **Turidava* zuriiekgefiihrt", ori *mire* <
este o altă veche etimologie populară.

[119] Heidelberg, 1966, 227 p. ; cf. discuţia asupra ei în *CercLg,* XIII 196S, p. 347—
este cu totul inutil să fie repetată sau rezumată aici.

şi relaţiile lui cu româna, relevînd necesitatea pentru „istorici, arheologi, lingvişti, etnografi, antropologi de a preciza locul de formare a limbii şi poporului român. Spre a soluţiona atare problemă de excepţional interes este a şti care era limba ce a format substratul românei. Dacă acea limbă ar fi cunoscută, n-ar rămîne decît să o localizăm pe hartă pentru a răspunde la întrebarea ce ni se pune" (în *StCl,* III, p. 20). Vechile idiomuri vorbite în zona carpato-balcanică (illyra, traco-dacica) sînt foarte puţin şi lacunos cunoscute; dar „există o altă metodă spre a dobîndi cunoştinţe despre ele : identificarea elementelor autohtone ale românei şi albanezei; apoi reconstruirea originalelor dace, trace sau illyre. Este o muncă dificilă, cu riscuri, care poate fi utilă dacă e făcută cu toată prudenţa necesară. Eu cred totuşi că pentru moment mai urgent e stabilirea cu relativă certitudine a trăsăturilor caracteristice ale limbii trace şi ale illyrei, în baza documentelor antice, şi numai după aceea va fi cazul a lămuri istoria cuvintelor româneşti aparţinînd substratului. Eu am început trierea materialelor din limbile autohtone cu peste 20 de ani în urmă. Războiul a împiedicat terminarea muncii si publicarea rezultatelor dobîndite" (în *StCl,* III, p. 21).

în acelaşi volum al revistei, *StCl,* III, p. 23—27, studiul *Sur l'ethnogenese des peuples balkaniques. Le dace, l'albanais et le roumain,* VI. G e o r g i e v (Sofia) pleacă de la cîteva teze juste : „cele mai vechi împrumuturi din latină ale albanezei trădează forma fonetică a latinei balcanice de est, adică a românei primitive ; nu corespund latinei vest-balcanice (vechea dalmată). Româna are vreo 100 termeni cu corespondenţi numai în albaneză, cuvinte ce apar sub o asemenea formă fonetică încît nu pot fi explicate ca împrumuturi din albaneză, — ci primite de română din substratul daco-misian, iar în albaneză moştenite direct din daco-misiană" *(StCl,* III, p. 23—24). Considerînd „daco-misiana şi traca două limbi indo-europene diverse, problema originii albanezei apare într-o lumină diferită. Daco-misiana e limba-mamă a albanezei" (p. 24), situaţie ce ar rezulta din fonetica istorică albaneză. Dar exemplele prezentate de Georgiev drept „corespondenţe fonetice indo-europene dace şi albaneze" nu au valoare probantă, fiind fortuite şi vagi, neputînd dovedi că „daco-misiana e limba din care provine albaneza" şi nefiind probabile nici „infiltraţiile daco-misiene în Balcani" *(StCl,* III, p. 26), adică aserţiunea că „unele triburi daco-misiene s-au infiltrat în centrul Balcanilor probabil în mileniul II î.e.n., ca şi în primul mileniu ori mai /tîrziu. O parte din triburi au fost romanizate în primele secole ale erei noastre, dar unele au putut să-şi păstreze limba ce se desvolta sub puternica influenţă a latinei balcanice orientale, adică a românei" (p. 27). Ultimele erau aserţiuni şi ipoteze vagi, ele nu pot fi dovedite prin nimic, iar aşa-zisa „daco-misiană" ca limbă indo-europeană diferită de „tracica propriu-zisă" nu poate servi la elucidarea substratului românesc şi a elementelor comune albano-române preromane [111].

Principii sănătoase, justificate despre elementele de origine traco-dacică în limba română a formulat în 1964 filologul ieşean G. I v ă n e s c u (elev al lui Al. Philippide şi I. Iordan), în *Cuvinte româneşti de origine traco-dacă,* (Analele Universităţii din Timişoara, seria Ştiinţe filologice, II, 1964, p. 258—264), observînd (p. 260) „elementele de obîrşie traco-dacă din limba română constituie sursa cea mai importantă pentru studiul limbii traco-dacice; pînă

[111] Despre contribuţia (în cea mai mare parte inutilă) a lui VI. Georgiev la studiul şi cunoaşterea limbii traco-dace: *SCIV,* IX, 1958 p. 521—524; *LbTrD,* ed. II, p. 71-74 *(SprThrD,* p. 85-88).

acum ea a fost neglijată [?] de cercetători tocmai din cauză că studiul elem
de origine traco-dacă în română a fost aproape total neglijat pînă astă
Vom încerca în cele ce urmează să identificăm cîteva elemente lexicale ro
de origine traco-dacică „cu scopul atît de a aduce o contribuţie la rezolvare
blemei moştenirii lexicale traco-dace în română, cît şi de a stabili unele c
ristici şi evoluţii fonetice ale limbii traco-dacice. Mergînd pe această cale s
ajunge[?] la concluzii nebănuite asupra, istoriei sunetelor limbii traco-
Noi credem chiar că fonetica limbii traco-dacice nu poate fi studiată t
decît cu ajutorul elementelor româneşti de origine traco-dacă, căci numai
au păstrat perfect fonetismul traco-dac, — bineînţeles, cu modificările
suferite de limba română din epoca ei de formare pînă astăzi, — pe cînd ele
traco-dacice pătrunse în inscripţiile greceşti şi latine şi în general în texte
ceşti şi latineşti au fost, desigur, transformate fonetic în sensul unei a
la pronunţarea greacă şi latină, dacă ele prezentau sunete sau grupuri f
care nu se găseau în aceste două limbi de cultură" ; dar exemplele alese
tîmplare de G. Ivănescu şi mai ales „arhetipurile" sale presupuse tra
(arţar din **ak'ar(n)os; gheară* din **gradhna,* p. 260—262) nu sînt valabile
tile pentru etimologia românească şi traco-dacică i.-e., în contradicţie c
cipiile juste şi frumos formulate în prealabil [112].

În referatul („Rapport pour la seance pleniere") din 1966 la Sofia,
de E. C a b e j (supra, p. 63) „Der Beitrag des Albanischen zum Balkan
bund" (în *ProblLgBalk,* p. 47—64) se consideră că în formarea şi dez
înrudirilor între limbile balcanice, albaneza ar fi avut un rol mare, iar î
poporul albanez ar fi fost întins pe un teritoriu mai vast decît azi; concluz
atare „premise" : albaneza (cu toată poziţia ei actuală periferică) a o
situaţie centrală între limbile balcanice [113]; deci ar fi dat î m p r u m
mai multe celorlalte limbi balcanice [cf. însă părerea tocmai contrară a
Diefenbach, supra, p. 46], şi anume din fondul indo-european, preroma
ce recunoaşte că raportul dintre limbile indo-europene antice din Pe
Balcanică şi albaneză nu este elucidat, înşiră serii de cuvinte „balcanice"
mutate dintr-o limbă în alta (nu toate concludente, unele greşit înţel
la cuvintele comune albaneze, slave şi româneşti (parţial şi neogreceşti)
o grupă pe care de fapt româna a transmis-o şi altor idiomuri slave (cehă,
poloneză, ucraineană) ; dintre ele fiind de reţinut ca noutate şi aport uti
tivul alb. *shale* „Schenkel, Schritt mit gespreizten Beinen" ; rom. ş

[112] Despre „substratul" lingvistic românesc (mai ales istoricul cercetării şi rezulta
sînt de menţionat şi studiile apărute la Bucureşti: G. Brâncuş, *tjber die einheimischen l*
Elemente im Rumänischen, în *RESEE.,* I, 1963, p. 309—317; *RevLg,* XI 1966, p. 549-
Pogliirc, *Considerations sur les elements autochtones de la langue roumaine* şi *Problemes*
Vetymologie roumaine, în *RevLg.,* XII, 1967, p. 19—36, XIII, 1968, p. 199-214 (p. 20
substrat autochtone dace") etc, mai mult repetări de lucruri spuse, prea puţine materiale
utile şi bune de reţinut.

[113] E. Cabej, *ProblLgBalk.* p. 47 „in der Bildung und weiteren Entwicklung der
lichen Verwandtschaft der Balkansprachen nimmt das Albanische trotz der numerisc
Grosse des Volkes (rund drei Millionen) einen wichtigen Platz ein. Dafiir gibt es Grund
dener Art. Brstens stellt das Albanische eine der ältesten, friihzeitig gebildeten Sprachen de
dar, die als solche seit Jahrhunderten, zum Teii seit Jahrtausenden mit den Nachbaridiomen
tausch steht. Zweitens ist das albanische Sprachgebiet nachweislich grosser gewesen als
zur Annahme berechtigt, dass diese Beziehungen einst noch weiter gereicht haben .. . (et
Albanische trotz seiner geographisch peripheren Lage in gewisser Hinsicht eine zentr'a
innerhaib der Balkansprachen eiuninimt. Bei den meisten Fragen der Balkanistik sto
scher immer wieder auf diese Sprache ..." [frumos formulat, dar cam exagerat, accente
foarte pronunţate].

„Lenden", puse în legătură cu gr. **o-xeXot;** „Schenkel". Celelalte cuvinte ori „paralelisme" înşirate de E. Cabej nu au nici o semnificaţie, iar explicaţiile încercate cu mijloace internalbaneze n-au valoare, fiind lipsite de baza comparatistică justă *(kelbaze — gălbează* cu alb. *kalb* „miirbe"; *shtrunge — strungă* cu alb. *shtroj* „breite, decke auf, mache das Bett"; *brez — brîu* din *mbrej* „spanne an, schirre an"; *kepute — câptită* cu alb. *keput* „reisse ab, pfliicke ab, zerreisse" ş.a., total greşite mai ales semantic), p. 60. Ingenioasă şi justă e ideea repetată a lui Cabej: conceptul de substrat implică o schimbare de limbaj, — potrivit pentru română, dar nu pentru albaneză, care e continuare a unor relaţii lingvistice antice [114], — iar cuvintele „balcanice" vechi (ce nu erau „din substrat", ci proprii, ereditare) în albaneză nu apar izolate, ci se integrează sistemului ei lingvistic [115]; deci ele trebuie să fie explicate prin mijloace proprii, interne ale acestei limbi, încheie just filologul albanez. Dar e necesar să adăugăm: explicarea etimologică este de făcut cu alte mijloace care depăşesc cadrul şi resursele limitate ale albanezei, aparţinînd evident domeniului lexical-etimologic mult mai larg indo-european. Aici intervine puternicul substrat lexical (neobservat de Cabej şi de mulţi alţi filologi) constatat în limba română, din care o parte comun cu albaneza (fără a fi nicidecum împrumutat din aceasta), iar o parte e exclusiv românesc. Numai ignorînd asemenea realităţi lingvistice (adică ponderea cantitativă a substratului lexical din limba română) Cabej şi alţi „balcanologi" pot să continue pe linia aberantă a perimatei „uniuni lingvistice balcanice" şi a /teoriei despre „simbioza albano-română".

în lucrarea colectivă *Istoria limbii române (ILR,* 1969), voi II [116], 313—365 se tratează „influenţa autohtonă" [titlu ingenios formulat]. Se analizează sumar (adesea deformat) : natura substratului limbii române ; despre limba daco-moesiană; materialul lingvistic dac, fonetica şi poziţia limbii dace ; criteriile de stabilire a elementelor de substrat (aproape integral valabil, în principiu, „ca teorie" şi idei călăuzitoare) ; fonetica (cu unele aserţiuni discordante, ca „introducerea lui *h* în română e mult mai firească dacă presupunem că acest sunet a fost păstrat din limba populaţiei autohtone", bazată pe false „etimologii" pentru *hameş, hututui, lehăi* etc, care sînt cuvinte cu totul recente în limba română) ; o sumedenie de pseudo-etimologii; confuze trăsături fonetice atribuite forţat substratului; elemente autohtone în morfologie, flexiune, numerale, pronume (toate ipoteze fictive). în lexic deosebeşte vreo patru categorii: *a)* „cuvinte româneşti apropiate de cuvinte atestate în daco-misiană sau alte limbi balcanice vechi" (între ele chiar şi cuvinte ... ungureşti, ca *aiămană* (verb *ademeni)* < ung. *adomâny, bumb* < ung. *gomb*; slave, ca *băl, bălan, scaiu, zîrnă* ş.a.) ; *b)* „cuvinte comune românei şi albanezei" (vreo 108, între ele şi recente ca *lehăi*

[114] *Ibid.,* p. 59 ,,. . . ist der Begriff des Substrats, wie wir au anderen Stellen bemerkthaben, an einen Sprachwechsel gebunden; er trifft daher wohl fiir Rumänien zu, nicht aber fiir Albanien, wo die heutige Landessprache nach unserer Kenntnis die *Fortsetzung* antiker Verhältnisse darstellt ..."

[115] *Ibid.* . . . . so bemerkt man, dass, wie bereits die ältere Forschung—namentlich Norbert Jokl — festgestellt hat, eine betrâchtliche Anzahl dieser lexikalischen. Elemente im Albanischen nicht isoliert oder ohne etymologische Deutung dasteht, sondern sich in irgendeiner Art in dessen Sprachsystem einfugt. Das schliesst zugleich die Forderung in sich, dass man nur mit einer umfassenden Kenntnis dieser Sprache und seiner geschichtlichen Entwicklung an diese Fragen herantritt • • •". — evident şi natural totul frumos formulat, dar soluţia este numai parţială, insuficientă.

[116] Materialul în *ILR* (1969) este expus într-o clasificare şi numerotare modernă dar cam greu de urmărit. *ILR,* voi. II (1969) are trei mari capitole : A) *Latina dunăreană,* p. 21 — 186 ; B) *Româna comună,* p. 189—309; C) *Influenţe,* p. 313-374. *ILR,* voi. I (1965), 437 p. se intitulează *Limba latină.*

ung., slave ca *raţă[l] ; c)* „cuvinte din substrat deduse din comparaţia
limbi indo-europene" (inclusiv slavo-magh. *dîmb* ş.a.); *d)* „nume propr
tone păstrate în română", unele absurde, chiar ridicule *(Argeş, Abru*
Cigmău din ... gr.-rom. *Zeugma[\], Garvăn* din getic *Gabranus[\\], C*
... *JJtus, Turda* < Turidava" !!); „derivarea" (nişte sufixe recente în
ca atare nu comportă nici măcar o discuţie ori menţiune). în detalii şi a
nimic util şi valabil în acest capitol asupra „influenţei autohtone" care
să ţină seama de rezultatele concrete ale comparatisticii şi etimologi
române obţinute la noi (supra, p. 61). Se acceptă totuşi etimologii vala
gorun (ILR, II, p. 330), *zgardă* (p. 354) [117]. Cu o pagină mai îna
II, p. 329) se poate citi „printre elementele de altă origine decît lati
principal l-au avut cuvintele provenite din substrat. Numărul lor nu
fi însă foarte mare. Cu toate că orice cifră s-ar propune, demonstraţia
convingătoare din faptul că în total nu au rămas foarte multe cuvinte
substr.at, deducem că fondul lexical de această origine nu a putut să
impozant nici în româna comună faţă de elementul latin ... [etc.].
aromână lipsesc ..." şi se înşiră asemenea elemente din care însă v
sînt sigur atestate şi în arom.: *abur, călbează, năpîrcă, rînză, sîmbu*
viezure ; autorul acestui mic „paragraf" (numit la p. 462 („cuvinte împru
I. Coteanu „redactor responsabil" şi şeful colectivului „de revizie",
cunoştea cele scrise de autorul „influenţei autohtone". în lexic,
latin" *(ILR,* 1969, p. 294—308) se află şi cuvinte autohtone: *acăţă, a*
scapără, desmierdă, aruncă, sculă, legănă, vătăma.

Rezultatele studiilor dintre anii 1945—1969 (supra, p. 61) şi alte
le-am adunat în monografia *Elemente autohtone în limba română.*
comun româno-albanez (Bucureşti, Edit. Acad., 1970), tratînd problem
turilor lingvistice şi social-etnice de veche dată dintre şkipetari şi rom
stratul şi romanizarea în sud-estul european, etimologia şi evoluţia
cuvinte comune cu albaneza, — care toate au fost preluate şi integrate
reduceri şi amplificări) în monografia prezentă [118].

în studiul *Les elements lexicaux autoehtones dans le dialecte arouma*
XI 1966, p. 549—565), Gr. Brîncuş (Bucureşti), ca rezultat al un
la românii din Albania, aduce contribuţii valoroase lexicale şi de amănu
însă numai la elemente comune cu albaneza (de celelalte încă nu înce
vorbi mai concret), utilizînd bibliografia generală; dintre cuvintele no
este de relevat *strepede* la aromâni. în *Albano-romanica, I, Metodo*
ţiei româno-albaneze (SCL, XXII 1971, p. 411—416), consideră că „
tica acestui capitol din istoria limbii noastre este [. ..] departe de
dată" [?] ; dar urmează consideraţii rezonabile, ca „alb. *vjedhull, ke*
pot fi socotite şi moşteniri directe din iliră sau traco-iliră, alături de
de bază [...]", în română vocabulele respective nu au caracterul de
turi, că au suferit, în "evoluţia lor, un tratament identic cu al elemente
prin fonetismul lor ni se descoperă a fi mai vechi decît corespondentele
încît nu se pot explica prin acestea. Se adaugă aici unele deosebiri
şi semantice *(barză, bucura, moş, mazăre* etc.) care îngreunează cercet
parativă ; [. ..] elementele de substrat au putut fi moştenite in

x" O analiză superficială, amatoristă (fără vreun aport util, valabil) a capitolulm
mente autohtone" din *ILR* 1969, face A. Vraciu în recenzia volumului în *LbR,* XIX, 1970,
na Recenziile despre acest volum de *Elemente autohtone* au fost menţionate m
1972 p. 185 — 187, inclusiv cea superficială şi confuzionistă din *SCL,* XXII, (supra,

chiar dacă formele unora dintre ele sînt-identice astăzi în cele două limbi. în cazul românei, e de adăugat observația că o parte din aceste cuvinte s-au răspîndit de timpuriu în limbi din afara ariei balcanice, ceea ce însemnează că ele au o mare vechime în limba noastră, că nu pot fi considerate împrumuturi albaneze, ci urme directe din idiomul autohton" *(SCL,* XXII, p. 412); româna posedă un număr destul de mare de termeni (circa 100, după I. I. Russu) din substrat care nu se găsesc în albaneză" (p. 413), cele comune ,,.. . provin atît în română cît şi în albaneză dintr-un izvor comun conservînd numeroase fonetisme vechi, româna serveşte în bună măsură pentru reconstrucția formelor respective din albaneza comună", iar "din comparația cu albaneza rezultă că cuvintele noastre autohtone au totuşi caracterul unor împrumuturi, efectuate însă nu în româna comună, ci în latina dunăreană" (p. 415—416).

:în problema contactelor şi influențelor reciproce dintre slavi şi populația romanizată (latinofonă) a zonei carpato-balcanice-dunărene (începutul pătrunderii împrumuturilor vechi-sud-slave răsăritene în limba română), slavistul-romanist G. Mihăilă, în studiul *Criteriile determinării împrumuturilor slave în limba română (SCL,* XXII, p. 351—366) aduce precizări privind originea unor cuvinte „susceptibile de a fi trecute în categoria împrumuturilor străvechi sud-slave răsăritene în limba română" *schiau, măgură, mătură, sută, jupîn, stăpîn, siîncă, smîntînă, gard, baltă, daltă, scovardă, altiță, mocirlă* (p. 358), observă *„măgură* şi *mătură* [. . .] pe lîngă alte particularități fonetice [. . .] prezintă trecerea lui /•velar intervocalic la *r,* fenomen neîntîlnit în cuvintele de origine sud-slavă [. . .] ; ni se pare mai justificată opinia cercetătorilor care trec pe *măgură* între elementele autohtone ale limbii române ce-şi găsesc corespondente (pe plan indo-european) în limbile slave" ; la fel *mătură* (p. 359), pe care IJ. Petrovici şi alții încercaseră în chip incorect să le derive din slavă ; *„stăpîn,* megl. *stăpon, stăpân* are etimologie şi mai puțin clară: dintre limbile slave nu-1 cunoaşte decît bulgara, macedoneana şi sîrbocroata; în vechea sl. nu e atestat; în sec. XIV apare *stopanv* (Miklosich) ; alb. *stopan* e un împrumut relativ recent din dialectele macedo-bulgare (pătruns şi în arom. *stopan),* în timp ce alb. dial. (gheg) *shtepâ, shtepani* prezintă fonetism arhaic, mai puțin explicabil prin slavă ; or, faptul că nici o altă limbă slavă, în afara celor menționate, nu cunoaşte acest cuvînt dă mai degrabă dreptate lui Kr. Sandfeld *(Lingv. Balk.,* 1930, p. 94), care-1 trece printre balcanismele cu etimologie neclară : dintr-o limbă necunoscută (în care avea forma **stăpân-)* cuvîntul a pătruns într-o epocă mai veche în română şi în albaneză, iar după venirea slavilor în Peninsula Balcanică, şi în mediobuîgară şi sîrbocroata ; din graiurile bulgaro-macedonene a pătruns apoi în alb. : *stopan"* (p. 361) ; *„stîna* .. . este un cuvînt autohton în limba română (sau împrumutat dintr-o limbă indo-europeană neidentificată), i.-e. **stă-,* lat. *sto stare,* sl. corn. *stați,* avest *stâna-,* v. ind. *sthānam* etc." (p. 361—362) ; *"stîncă* — nu poate fi slav din motive fonetice şi semantice; deocamdată trebuie să-1 trecem printre cuvintele cu etimologie necunoscută" (p. 362). Autohtone sînt considerate de autor şi *gard, baltă* (p. 363—364), nu împrumuturi slave vechi, cum greşit au preconizat unii mai demult sau de curînd.

Despre aportul lui H. Mihăescu la cunoaşterea elementului latin în albaneză şi a relațiilor ei cu româna, v. infra, cap. IV, 3.

în rezumat, acestea au fost părerile cu rezultatele principalilor erudiți privind relațiile albano-române şi substratul lingvistic românesc. Fața de obscuritatea problemei, cu sărăcia obiectivă a mijloacelor de investigație, era natural ca opiniile să fi fost variate, divergente, contradictorii sau măcar şovăielnice, rar

categorice, ferme ; dar într-un punct aproape toți cercetătorii (de la Th
şi Koj)itar pînă azi) erau de acord: româna are în alcătuirea inițială
vechi care n ti sînt *latine,* contopite în structurile ei romanice, ma
lexic. Acel *ceva* neroman a fost definit, interpretat şi valorificat
diferit, după atitudinea, mijloacele şi orizontul critic al fiecăruia, une
după simple preferințe personale subiective şi politice. Repertoriul bi
de mai sus (uneori poate prea încărcat cu amănunte, repetate şablonic)
rit scopul nu numai de a înfățişa părerile diverşilor erudiți, ci şi de a
o parte integrantă din însăşi tratarea problemei elementului autohton î
a evoluției lexicografiei şi etimologiei în problematica formării limbii şi
român. S-a văzut cum (la începutul sec. al XIX-lea, chiar după Th
1774) între cei care s-au îndeletnicit cu istoria limbii române există o
preocupare pentru aspectul caracteristic care alături de elementul sl
beşte net româna de celelalte limbi romanice imprimîndu-i caracter
de unii „balcanic" ori albanez; după observarea mai atentă a ace
canism", mai corect va fi a-1 numi aspect „carpato-balcanic" şi în sens
vechi indo-european din sud-estul Europei.

Intuițiile şi tezele lui Thunmann, ca şi ale lui Kopitar în privi
nutului preroman (indigen) al limbii române şi al colectivității
românofone s-au dovedit fertile în cursul secolului al XIX-lea,
exagerate, unilaterale, ca aproape la orice început) punctul de plecar
ce (în frunte cu F. Miklosich) căutau să aprofundeze problemele
ceva mai bine limba română şi mediul sud-est-european în antichi
evul mediu, dispunînd de informații mai ample şi de metode critic
mult superioare. Kopitar, Miklosich, Schuchardt urmați de Hasde
care au stabilit precis şi limpede că limba română conține numeroas
vechi şi trăsături neromane, numite de mulți „albaneze", ce nu pu
însă decît din substratul autohton, numit traco-dacic de unii (cei n
traco-illyric de alții, sau numai illyric, termen care nu putea fi p
mijlocul sec. al XIX-lea. Dar asemenea echivoc al terminologiei nu s
nimic valoarea ideilor juste ale marilor învățați care au intuit şi chiar d
(cu mijloacele disponibile la nivelul vremii) o realitate esențială: tr
elementele autohtone ale limbii române, puse la îndoială mai tîrzi
filologi (cum s-a văzut) prin simple afirmații, sau ocolite din pr
scepticism cu abilitate de alții; nimeni însă nu putea să le răstoarne şi s
dească netemeinice cu argumente valabile, ori să explice tot ce este
în mod forțat prin simpla ipoteză veche şi perimată, lipsită de
„simbiozei albano-române" şi a „împrumuturilor de cuvinte albaneze"
română [119].

[113] Revenind asupra vechii sale teze dogmatice (apărată cu consecvență şi tenac
bile), acad. Al. Rosetti, în *Etymologica. Note critice,* în *SCL.* XXI 1970, p. 513—515, r
mult discutată a elementului autohton în română". Cum s-a relevat (supra, p. 59—60),
adversar inflexibil al elementelor autohtone româneşti ce lipsesc în limba albaneză este
argumentare şi „lămurire" (ce au fost dealtfel expuse de noi în 1967, 1970 şi anterior
impozant şi important lot de cuvinte preromane superioare numeric şi calitativ celo
albaneza; dar pentru cititorii „notelor critice" nu e de prisos un scurt avertisment spre
derutați deliberat şi gratuit, a nu rămîne în confuzie. în critica sa, Rosetti ia „în
s-a scris în ultimul sfert de veac despre elementele „nealbaneze" în română : I. I. Russu
kron, C. Poghirc, A. Vraciu (pe care-i combate cu aceleaşi „argumente"). Cu vreo
de cuvinte ce purtau semnul întrebării în textul nostru *(LbTrD.; ElAutoht.),* citin
autorul afirmă „s-a emis părerea că existența celui de-al doilea termen de comparație (
nu e necesar pentru a stabili etimologia unui cuvînt presupus autohton al limbii

Alte opinii numeroase şi variate, multe foarte divergente, :contradictorii şi neconcludente ori neverosimile formulate în cursul veacurilor .de anticari, istorici-arheologi, filologi şi oameni de cultură ori simpli amatori despre etnogeneza românilor în funcţie de fondul social-etnic şi lingvistic autohton (substratul) şi de procesul romanizării cu dăinuirea ei în epoca prefeudală şi cea medievală se află expuse şi analizate pe scurt mai jos, cap. VI, **4** („problema formării poporului român").

de fapt al doilea (sau: al treilea ori patrulea etc.) termen de comparaţie există în alte limbi indo-europene (greaca, germanica, slava, lituana, iraniana, sanscrita etc), iar româna (latino-romanica balcano-carpatică) are cuvinte din acest fond arhaic prin mijlocirea unui idiom (substratul) de tip satem, traco-dacica sau -illyra. Dificila muncă de cercetare comparativă, cu eforturi înzecite nu totdeauna răsplătite cu rezultate sigure, este pentru filologul-fonetician un „joc gratuit, lipsit de orice consecinţă demonstrativă. Prin aceasta cunoştinţele noastre asupra. elementului autohton al limbii române nu va spori cu nimic!", căci munca de peste şapte decenii (după O. Densusianu, supra, *p.* 47) n-ar fi reuşit „să plaseze faptele în cadrul lor natural şi să ne explice cum s-a ajuns la forma cuvîntului românesc". Răspunsul la asemenea nedumeriri confuzioniste a fost dat în *Tribuna* (Cluj), 1971, 25 III, p. 14.

III. POPULAŢIILE AUTOHTONE ÎN PENINSULA BA SI ÎN DACIA*

Elementele preslave şi neromane (adică substratul limbii român comune cu albaneza, cît şi cele inexistente în aceasta, precum şi între arhaic indo-europeari al limbii albaneze provin în chip firesc şi necesar etno-lingvistic al populaţiilor preromane ale teritoriului carpato-balcan rean ; adică fie din grupa traco-moeso-dacică (getică) în zona de nord- cea illyro-pannonieă, în nord-vestul Peninsulei Balcanice. în con necesar ca aceste populaţii şi idiomurile lor să fie cunoscute cît m amănunţit cu putinţă, în lumina criteriilor comparative, prin puţinele fr limbă rămase; majoritatea neexplicate, pline de echivoc. Se face aici o sumară a populaţiilor, a resturilor şi poziţiei limbii lor în ansamblul ind precizînd raporturile dintre traco-geţi şi illyri, ca şi dintre aceste pop şi albanezi, în funcţie de elementele autohtone ale limbii române.

i. nj.miF

Illyrioi şi Illyria sînt noţiuni etno-geografice şi lingvistice ale căro şi extensiuni au variat în timp. Prin denumirea de „Illyrioi" se înțe tichitate (de cînd avem informaţii) o serie numeroasă de triburi în priveşte limba şi cultura materială şi spirituală, avînd însă nume etnice locuind în teritoriul dintre Epir, Peninsula Istria şi linia Drava-Du Margus (Morava),. Extensiunea etnică şi teritorială a noţiunii de „illy fi precizată eu absolută certitudine peste tot şi în toate timpurile: de *illyr* este din capul locului neprecizat"[2]; lucru verosimil avîn fluctuaţiunea şi echivocul ce domnesc în ce priveşte expansiunea in mentelor illyre în unele teritorii din preajma Dalmaţiei, Pannoniei ca şi extinderea accepţiunii termenului de „Illyricum" în sec. II—I vincie romană, apoi „portorium" vamal cuprinzînd Raetia, Noricu Dalmaţia şi Dacia; praefectura Illyricum sub Diocletianus, iar mai ritatea Peninsulei Balcanice de nord afară de Tracia). Iniţial, nume avea o sferă semantică mult mai restrînsă decît în perioada antichit greco-romane. Căpetenia Gentius este numit *rex Illyriorum* (Div., iar Plinius *(Nat. hist.,* III, 144) spune „eo namque tractu [de la Epi Dissus] fuere Dabeatae, Endirudini, Sasaei, Grabaei proprieque di

* Acest capitol este o versiune amplificată cu cîteva pagini a cap. II din m vistic-istorică *ElAutoht* (1970), p. 48—77.

[1] Datele şi întregul material din acest paragraf sînt luate din monografia *Illirii,* onomastica, românizarea, Bucureşti, 1969.

[2] Fluss, *RE,* S. V 312: der Begriff „Ilîyrier" ist von Haus aus ganz unbestim

Taulantii et Pyraei" ; Mela (11,55—56) precizează „Partheni et Dasaretae prima eius tenent, sequentia Taulantii, Encheleae, Phaeaces dein sunt quos proprie Illyrios vocant, turn Piraei et Liburni et Histria" dovadă că ,,Illyrii" (proprie dicti) nu desemnau toate triburile din „Illyria" înrudite etnic şi lingvistic, ci numai o parte redusă, o grupă de populaţii, „uniune de triburi" în zona de sud a coastei dalmatine, sau chiar un singur clan mai important şi puternic, de unde s-a extins asupra celorlalte; un fenomen analog s-a petrecut la traci, cu extensiunea etnonimului „Thraces" (infra, p. 77). Din zona sudică a Dalmaţiei, numele „Illyrioi" s-a generalizat la greci şi mai ales la romani (în legătură cu expansiunea şi cuceririle acestora), desemnînd şi alte clanuri dintre Adriatica, Drava şi Dunăre, pînă la vest de Margus. în accepţiunea lărgită este cunoscut termenul încă în sec. V î.e.n., căci se ştie că „din ţara Illyrilor curgînd spre nord rîul Angros [Morava Serbica] iese în cîmpia Triballilor şi se varsă în rîul Brongos . [Morava]" (Herodot, IV, 49). „Regatul Ardiaeilor" sub Agron şi Teuta eră „illyric", Agron fiind regele unei părţi dintre Illyri (Appian, *Illyr.,* 7), iar Gentius (ceva mai tîrziu) „rege al altor Illyri" (ibid. 9). Semnificaţia iniţială a. termenului „Illyrioi" este echivocă, iar tîlcuirea etimologică pare a fi dintr-o. bază. i.-e. **sel(l)-yr-* cu fonetim grecesc (aspirarea lui s- iniţial, *SCL,* 1981, nr. 2,p.. 135—142); la fel ca *Thraces* etnonim i.-e. cu *th-* grecesc (infra, p. 77), desemnînd. un trib anumit ori o grupă etnic-socială restrînsă, care s-a extins şi generalizat înainte de toate în accepţiunea geografică la greco-romani, care-1 utilizau, generic pentru o lungă serie de clanuri ce avea fiecare un etnonim propriu. Mițt.< tîrziu, sub ocupaţia romană, indivizi din diferite triburi utilizau nu. determinativul general „Illyrius" (nu se menţionează nici un „natione Illyrius" in.inscripţiile Imperiului roman), ci pe acela deosebit şi mai precis, tribal, după vechile clanuri, „natione Breucus, Delmata, Deramista, Ditio, Maezeius" etc, ori al regiunii (provinciei) Dalmaţia, Pannonia.

Pentru dezvoltarea socială şi politică a illyrilor în antichitate este importantă şi caracteristică (la fel ca la alte grupe de „indo-europeni") diviziunea în formaţii tribale mărunte, cu nume şi alcătuiri statale (ori prestatale, uniuni de triburi) deosebite, legate între ele prin grai comun, tradiţii şi forme de cultură materială şi spirituală (religie, superstiţii, practici etc). Populaţiile aparţinînd diverselor triburi aveau antroponime şi toponime identice sau de acelaşi tip, nuanţate de la o zonă la alta, — creaţii ale aceluiaşi idiom' de tip satem indo-european. Cum s-a spus, illyrii nu au format niciodată o organizaţie politică unitară, un „stat illyric", care să cuprindă toate sau măcar majoritatea populaţiilor de aceeaşi limbă şi teritoriile lor. Triburile erau în permanentă' vrajbă şi lupta între ele, la fel ca tracii, celţii, germanii ş.a. Dintre chînu'rile &n **inyfia,** unele mai puternice, sub conducerea unor căpetenii energice, au"'izbutit prin forţa armelor sau prin uneltiri diplomatice să-şi extindă dominaţia asupra unor teritorii ceva mai întinse, înglobînd cîteva seminţii în uniuni şi'formmd'principate mai mari („regate", cum. le numesc greco-romanii), cu dinastii ereditate, de scurtă durată; astfel, la mijlocul sec. al III-lea, în sudul Illyriei s-a format lin asemenea „stat" cuprinzînd populaţiile illyre dintre rîurile Aous şi Naro. Discordiile, lipsa de unitate politică-militară, de coeziune au menţinut fărîmiţarea' şi' slăbiciunea politică, incapacitatea de a rezista în faţa expansiunii şi cotropirii romane, care, profitînd de vrajba şi luptele interne a lovit pe rînd triburile şi y,uniunile" illyre, le-a subjugat înglobîndu-le în Imperiu, cum a procedat ceva mai'ţîfziu şi treptat cu cele trace. Numărul triburilor illyre este mare, între 80 .(cil nurne.etnice illyre) şi 100 (inclusiv cele cu nume greceşti şi „populaţiile" din teritoriul'unor oraşe

dalmatine). Unele triburi au avut un rol istoric sau politico-milita *Autariatăe, Breuci', Daesitiates, Delmatae, Iapudes, Labeatae, Liburn Pirustae, Taulanti),* mai ales în lupta eroică de rezistenţă împotriva anexioniste romane *(Breuci, Delmatae, Daesitiates)* ; altele sînt cunoscut numele de menţiuni şi „tabele" la autorii greci, la Plinus cel Bătrîn ori î uneori de formă şi•lectură, deci chiar de existenţă îndoielnică (o list 70 de etnonime illyre a fost întocmită de Fluss, *RE* S. V, 325—326, lacune şi erori; listă mai amplă: *Illirii,* p. 30).

Structura psihică, mentalitatea şi felul de viaţă al illyrilor apar destul de puţin onorabilă prin unele pasaje ale textelor antice. Alături tări şi descrieri în culori frumoase, văzute prin optica preocupărilor m ale unor scriitori care idealizau „popoarele naturii" în relaţiile social din faza finală a comunei primitive (Ps. Scymn., 423), există relat surse, mai numeroase, care-i descriu ca pe nişte oameni cruzi si grosi pe furt şi piraterie (Liv., X, 2, 4; XXXVIII 17,16 ; Str., VII, 314 etc). aprecieri şi calificative, devenite aproape nişte locuri comune literare, adversarilor romani, sînt frecvente dealtfel despre toate popoarele inclusiv despre traci. Pe de altă parte, se cunosc calitatea de excelenţ bravura şi dispreţul de moarte al illyrilor; femeile încă luptau alături în situaţii desperate. îndelungatele lupte pentru libertate duse împotriv lor timp de peste două veacuri sînt mărturia vie a virtuţilor illyre, a etnice pe care romanii le-au simţit, apreciat şi exploatat în largă m recrutarea masivă a tinerilor illyri în formaţiile auxiliare şi în legiun trupele speciale, unde ei au format un element de elită timp de patr sprijin de nădejde al Imperiului. Istoriografia modernă a recunoscu lor de oameni sobri, trăind o viaţă familială socială ordonată, neînfric dar prea puţin înclinaţi spre desvoltarea vieţii civile (în epoca preror mult păstori decît plugari, cum îi prezintă istoricul Romei[3]. S-a relev menea spiritul practic, hărnicia şi tenacitatea, concepţia pragmat vieţii, care ar explica în oarecare măsură lipsa ştirilor despre dezvoltar şi în general a simţului şi preocupărilor artistice, puţinătatea divini practicilor religioase etc. ; erau trăsături în oarecare măsură diferite de statate ori presupuse de erudiţii moderni la vecinii răsăriteni ai illyri dacii[4]. Aspiraţii înalte, idealizante, sentimente de mîndrie şi orgoliu, imagine a propriei superiorităţi a colectivităţii şi a indivizilor la illyr la traci şi la alte populaţii „indo-europene" încă în faza arhaică, s plastic în numele proprii, atît de triburi, cît şi de persoane.

Prin analogii şi comparaţii cu vecinii, se poate admite ca lucru c lizaţia originală indigenă illyră s-a dezvoltat în dimensiuni mai mo la alte popoare antice, de ex. la traco-daci. Oricum, însă au creat o c rială remarcabilă în epoca preromană şi au dat scriitori ca Ennius (din Cornelius Bpicadus şi poate alţii, ca şi comandanţi şi împăraţi în fru riului roman.

Limba illyrilor din nord-vestul Peninsulei Balcanice a dispă lase (cît putem şti actualmente) nici un document scris, nimic în af mente. Pretinsa inscripţie în limba illyră, descoperită în 1898 în nordu

[3] Th. Mommsen, *Romische Geschichte,* ed. VI, voi. V (1909), p. 182.
[4] W. Tomaschek, *Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft,* Wien, XXIII 1 p. 35.

s-a dovedit a fi creştină şi scrisă în limba greacă [5]. Fragmentele constau din elemente lexicale, cuvinte izolate (glose) şi nume proprii purtate de oameni, zeităţi şi locuri (localităţi) din Illyria. Glosele sînt în număr de abia **3—**(4 ?) : *rhinos* „negură", *sabaia* „bere (de mied)" şi *sibyna* „lance"; dar niciuna nu are o etimologie acceptabilă şi concludentă, încît nu pot fi deocamdată utilizate pentru istoria illyrei balcanice. Singurele materiale de limbă ce pot fi luate în considerare şi au fost utilizate pînă acum sînt n u m e l e proprii de persoane şi de locuri [6], asupra cărora este necesar a zăbovi puţin în acest loc, căci valoarea lor filologic-lingvistică nu a fost apreciată tocmai just de către unii filologi. Astfel, la alegerea materialului onomastic în vederea studierii limbii illyre, A. Mayer (ca mai înainte N.Jokl) a „preferat" (cum spunea; de fapt însă a utilizat aproape exclusiv) t o p o n i m i a din Illyricum, pe motiv că aceasta ar avea mai mare stabilitate şi putere probantă lingvistică, în timp ce antroponimele ar fi „lipsite de atare probă reală, fiind în plus adeseori adevărate cuvinte migratorii" [7], — afirmaţie ce este în acelaşi timp adevărată şi falsă, căci dacă numele de localităţi, rîuri şi munţi sînt legate de teren (de locuri) şi nu pot emigra, se schimbă mai greu, antroponimele (care în general sînt mult mai vechi, de formă şi alcătuire arhaică) emigrează uşor, odată cu oamenii care le poartă; dar sînt mai puternic legate de persoane, de populaţia respectivă. Numele de persoane sînt cele mai specifice produse ale vieţii sociale şi psihice, ale limbajului familiar şi social; ele sînt mult mai semnificative pentru idiomul şi psihicul unui trib sau popor. De aceea, numele personale nu sînt de considerat ca „vielfach wahre Wanderworte", ci în cazul illyrilor mai ales (ca şi al traco-dacilor) ca tipice, fiind şi valoroase materiale de limbă (lexicale) şi documente istorice, în lipsa textelor sau a fragmentelor (glosele) directe ale limbii cotidiene respective. Nume de oameni ca *Dasius, Dazos, Dast-, Epicadus, Grabos, Pladomenus, Verzo, Zanatis* sînt specifice, exclusive la illyri, după cum la traci sînt tipice alte serii (ca *Aulutralis, Burebista, Dizapor, Eptacentus, Sudicentus* etc), altele la grecii antici *{Ariştophanes, Aristoteles, Demosikenes, Pericles, Philippos* etc.) — pe care nimeni nu le-a considerat „wahre Wanderworte" şi nu le-a desconsiderat din punct de vedere lingvistic-etimologic. Important, esenţial este a li se stabili originea, apartenenţa etnică şi migraţiile eventuale pe care le-au făcut antroponimele în antichitate (odată cu colonizarea greacă, cucerirea romană, expansiunea illyrilor şi a traco-dacilor în lumea antică, desnaţionalizarea şi schimbarea de nume şi de limbă etc). întrucît se constată că un nume (fie geografic, fie personal) este autentic illyr (ori tracic), ca produs al comunităţii populare, al limbii lor, el e

[6] L. Ognenova, *Izsledvaniia v cest na akad. D. DeSev* (Studia in honorem D Decev) Sofia 1958, p. 333-340 = BCH, LXXXIII 1959, p. 794-799. O. Parlangeli, *Studi Messapici,* Milano,' 1960, p. 235—236. Trei alte asemenea inele-pecetii cu inscripţie paleocreştină în nordul Bulgariei • *BIAB,* XXXI 1969, p. 250—253.

• Numele proprii şi glosele illyre se află în partea a Il-a a monografiei citate la n. 1 (care înlocuieşte vechile colecţii lacunoase şi eronate: H. Krahe, 1925 şi 1929, A. Mayer, 1957)".

[7] La sfîrşitul studiului din *Glotta,* XXIV, p. 203, A. Mayer, precizînd criteriile şi principiile sale (ce ar fi trebuit să figureze în fruntea, nu la coada articolului) afirmă „mogen auch manche[?] Deutungen wie dies in der Natur der Sache begriindet ist, unsicher erscheinen, so fallen wieder andere (da sie als Ortsnamen in den durch die natiirliche geographische Lage und Beschaffenheit gebotenen Realproben eine Bestättigung der sprachlichen Brklărung finden) um so schwerer ins Gewicht. Dieser Realprobe ermangeln die Personennamen, die dazu vielfach wahre Wanderworte sind; darum war Sparsamkeit in der Heranziehung dieses Materials geboten". Atare „Sparsamkeit" vine din faptul că valoarea lingvistică a antroponimelor n-a fost înţeleasă de autor, incapabil să formuleze etimologii juste în acest sens ori a utiliza corect pe cele valabile, date mai demult *(Dasius Verzo* etc), în loc de a confecţiona numeroase tîlcuiri „etimologice" neverosimile, majoritatea total lipsite de probabilitate.

semnificativ pentru acest idiom, pentru stabilirea poziţiei lingvistice.
este de apartenenţă echivocă ori apare ca împrumutat, valoarea lui
scade, devine nulă. Toponimele şi antroponimele unui teritoriu sîn
măsură semnificative şi importante pentru limba populaţiei respec
îndeplinesc două condiţii fireşti şi elementare : *a)* precizarea apartenenţ
lor, adică a populaţiei care le-a creat şi le purta; *b)* stabilirea etimol
conform criteriilor limbii căreia aparţin. Dat fiind că, în actuala stare
stabili că din limba illyrilor balcanici avem numai nume proprii, este
releva din nou că ele sînt alcătuite din cuvinte (rădăcini, baze) obişnui
tatea cu nuanţe deosebite, semnificative şi specifice în limbajul cotidia
o parte integrantă a limbii vii a comunităţii populare respective. Ac
fost verificat pe deplin la toate populaţiile de limbă indo-europeană
sisteme onomastice se încadrează organic în structura lexicală a limbii
în idiomurile binecunoscute (greacă, germanică, slavă, indo-iraniană,
s-a stabilit felul cum lexicul cotidian este perpetuat şi dezvoltat în num
existînd un desăvîrşit paralelism ce ilustrează geneza şi semnificaţ
(iniţială) a numelor proprii, a căror tîlcuire se prezintă pentru acest
majoritatea cazurilor promptă, uşoară, evidentă (gr. **ATjji.o-aS'SvT)?,**
etc). Situaţia trebuie să fi fost identică la illyri şi la
care însă lipseşte lexicul propriuzis al limbii în documentarea de c
pune azi), încît numele proprii pot să fie considerate ca un succeda
terialului lexical dispărut, în măsura în care ele pot fi tîlcuite etimo
glosele illyre sînt atît de puţine şi neconcludente, încît este imposibi
numai din ele, faptele de limbă, fonetica şi lexicul illyric. De aceea, s-
trecut şi se recurge astăzi în măsură încă mai mare, (de voie, de nevoi
gatul lingvistic al numelor proprii, pe baza cărora poate fi stabilit
o parte din lexic şi unele sufixe derivative.

Pentru a determina poziţia limbii illyre, sînt necesare (cum s-
şi infra) în primul rînd e t i m o l o g i i (cuvinte ori măcar nun
valabile, grupate într-un sistem unitar fonetic şi morfologic. în secto
ca şi în cel tracic, marea masă a materialului onomastic a rămas pîn
cea'mai mare parte neexplicată, chiar inexplicabilă etimologic, ori
cel puţin inconcludentă sub acest raport, căci din totalul de aproxi
nume '(300 toponime, 600 antroponime, 80 etnonime, 20 teonime), a
10% se pot prezenta, în starea actuală a cunoştinţelor, etimologii,
acceptabile sau chiar sigure sînt numai pentru vreo 50—60 nume. Cu a
procedînd rezonabil şi foarte prudent, se poate stabili în chip mulţum
lingvistică a illyrilor balcanici.

F o n e t i c a limbii illyre pare a fi întrutotul identică celei
majoritatea sunetelor din limba de bază comună indo-europeană fii
şi transmise ca stare fără modificări. Inovaţiile, relativ puţine, sînt t
plin explicabile în cadrul grupului satem de idiomuri i. — e., unde il
de tracă) poate fi considerată în multe privinţe cea mai apropiată de p
„arhetip" al limbii comune „indo-europene", primitive. *A) Vocalele*
distincte, *a, e, o* (tendinţă de trecere la *a,* cazuri destul de numeroas
sigure şi deplin concludente), ca şi *i* (alternare cu *e,* ori simplă grafie
diftongii în majoritate păstraţi *{ai, au, eu) ; B) consoanele* cunosc
trei grupe: mediile aspirate pierd aspiraţia *(bh, dh, gh > b, d, g),* l
pierd elementul labial *{ku, gu(h) > k, g),* oclusivele palatale sînt cont
spirante *(k', g'(h) > s, z),* uîtimile două fenomene fiind dovezi evide

caracterul satem al iltyrei (şi messapicei din Italia sud-estică); este un fapt decisiv pentru poziţia illyrei în ansamblul indo-european. Celelalte consonante, majoritatea lor, sînt conservate fără nici un fel de modificări *(n, m, r, l, p, b, t, d, k, g, s)*, indiferent de situaţia lor în cuvînt.

Poziţia limbii illyre poate fi definită pe scurt: un idiom indo-european independent, din grupa satem, la fel ca balto-slava, indo-iraniana şi traco-dacica; din acest grup illyro-messapica este reprezentantul cel mai avansat spre vest. S-a afirmat de unii că illyră ar fi fost învecinată şi apropiată (înrudită) cu limbile germanice [8]; aserţiunea nu este cîtuşi de puţin verosimilă ori probabilă, în primul rînd din cauză că germanica e de tip centum, iar illyră satem. La fel cu veneti [9], populaţie de limbă centum, illyrii nu puteau să aibă decît legătura firească de înrudire veche indo-europeană, deşi ca vecini s-au influenţat desigur în mare măsură şi s-au amestecat în zonele de contact, în epoca istorică a antichităţii ca şi mai înainte. Afinităţi mai strînse, în primul rînd lingvistice, aveau illyrii desigur cu balto-slavii, dar nu în sensul şi prin elementele ce au fost invocate [10] şi care fiind alese greşit ori înţelese incorect nu pot servi la nimic util şi concludent; ci prin înrudirea firească, genetică între două idiomuri indo-europene de tip satem. Afinitate mai pronunţată şi evidentă există între illyră şi traco-dacică, pe care este necesar să o examinăm ceva mai atent (infra, p. 83—87) despre romanizarea illyrilor şi dispariţia limbii lor, petrecute într-o vreme apropiată şi în condiţii identice cu ale tracilor, p. 88—93.

2. TRACO-GEŢII[11]

Teritoriul, eultura, istoria. Pentru orientarea generală asupra populaţiilor traco-geto-dace sînt date cîteva elemente informative cu privire la triburi, aşezare geografică, forme de viaţă socială-economică, asupra cărora există dealtfel o bibliografie abundentă (cf. nota 11). *Thraces* şi *Thrace* (Tracia) sînt noţiuni etno-geografice de extensiune şi conţinut variat, cuprind în general marea grupă de triburi, înrudite prin limbă şi forme de viaţă social-economică, ce locuiau în vastul teritoriu din nord-estul Peninsulei Balcanice, anume nu numai

[8] Hans Krahe, *Sprache und Vorzeit,* Heidelberg, 1954, p. 98—108, citind nişte nume ori sufixe în Germania şi Boemia, ca *Veneai, -st-* în *Naristi,* ori *Bateinoi, Corcontoi, Leucaristos, Calisia, Setovia, Coridorgis* etc, atribuite greşit (fără nici un temei documentar) illyrilor de către autorul german, adept fervent al tezei filologice şi istoriografice ,,panillyriste" ; cf. observaţiile noastre critice în *CerLg,* V 1960, p. 180.

[9] Despre limba venetă: H. Krahe, *Das Venetische. Seine Stellung im Kreise der verwandten Sprachen* (Sitz.ber. der Heidelberger Akad. der Wissenschaften, phil.-hist.Klasse, 1950, 3. Abh., 33 p.) ; G. Battista Pellegrini, *Nuove osservazioni su iscrizioni venetiche e latine,*în *Rendiconti Accad. Lincei,* VIII 1953, p. 501—524; *Le iscrizioni venetiche,* Pisa, 1955. J. Untermann, *Die venetischen Personennamen,* Wiesbaden, 1961, 200 p. (recenzie: R. Katicic, *Beiträge zur Namenforschung,* XIII 1962, p. 308-309).

[10] H. Krahe, *Sprache und Vorzeit,* p. 108—114, considerînd, de ex., ca relicte illyre în teritoriu baltic nume ca *Bolausen, Speriti* ş.a., care nu sînt probabile, n-au valoare istorică doveditoare în acest sens, la fel ca aproape tot materialul „comparativ" illyr. şi baltic oferit insistent în acelaşi scop de către autor şi de alţii (A. Mayer. *Die Sprache der alten Illyrier,* I, p. 5—6, nimic valabil) ; *CercLg,* V 1960, p. 180.

[11] Date şi bibliografie mai ample asupra populaţiilor traco-dace în mouografia *LbTrD.* (ed. II, 1967), de unde proviu toate informaţiile şi rezultatele din acest paragraf şi unde se cuprind toate citatele ce nu mai sînt repetate aici (SprThrD). — *Thraco-Dacica. Recueil d'etudes ă l'occasion du IIe Congres International de Thracologie,* Bucureşti, 1976, 351 p. (p. 13—51 *Histoire des recherches thracologiques en Roumanie,* R. Vulpe) ; R. Vulpe, *Studia thracologica,* Bucureşti, 1976.

în *Thracia* propriu-zisă (aproximativ între Marea Egee şi Munţii Balcani), ci şi în teritoriile înconjurătoare dintre Marea Neagră, M pînă la hotarele Macedoniei şi Illyriei, Dunăre, ca şi regiunea l marele fluviu pînă în Carpaţii Galiţiei şi stepele sarmatice (daco-geţii liberi, nesupuşi de romani), iar mai la est importante enclave în Azov şi a Bosforului cimerian [12]. în afara Peninsulei Balcanice, spre locuite de traci, insulele Mării Trace (Thasos, Samothrace, Lemnos Tenedos etc), ca şi o parte din vestul Asiei Mici. Populaţii trace înrudite cu ele trăiau în Bithynia, Mysia, Phrygia, Troa dia, cum o dovedeşte şi toponimia, dar mai ales antroponimia ac torii unde elementele trace s-au amestecat cu alte populaţii (asian ene, greceşti etc). Limitele geografice ale teritorului etnic trac nu p tutindeni stabilite cu exactitate, pe de o parte din cauza lipsei în informaţiile disponibile ori a totalei lipse de date, pe de altă cauza amestecului tracilor cu alte seminţii şi a expansiunii masive dic a tracilor în diferite epoci mai ales spre sud, în Grecia, insulele Egee şi Asia Mică.

Etnonimul *Thrax (Threx),* cunoscut încă în epopeile home a fi de origine ori măcar de fonetism grecesc (aspirată *Th*— nu cu etimologie obscură, cu accepţiune iniţială echivocă, înainte de a nat toate triburile trace dintre Marea Egee şi Balcani, care aveau nu tribale deosebite şi care cu greu şi-ar fi putut atribui un nume col cu seamă că, fiind ,,în veşnică vrajbă între ele, puteau prea puţin ştiente de apartenenţa lor comună" [13]. Denumirea colectivă şi g „Thraces" se pare că a fost dată iniţial unui sau unor clanuri din tual chiar din Grecia, în epoca protoistorică, la cea 1000 î.e.n.), e apoi treptat asupra tuturor sau a majorităţii triburilor de limbă tra Marea Egee şi Dunăre, nu însă în aceeaşi măsură asupra celor fluviului, care continuau să poarte nume tribale specifice (daci, costoboci etc), vorbind aceeaşi limbă cu tracii meridionali. Sînt trăsăturile somatice şi psihice ale traco-geţilor, fiind cunoscute c intelectuale şi virtuţile etnice. Muzica, religia, medicina popular artele meşteşugăreşti dezvoltate de traci erau unanim apreciate de romani, iar aportul traco-frigian la cultura elenică a fost co divinităţi ca *Dionysos, Sabazios, Semele, Seirenes* [14], *Silenus* etc, medi lară: zeul-„medic" *Aesculapios* [15], plante medicinale geto-dace, cîte importante în limba greacă [16] şi o serie de mari figuri ale civiliza (de ex. cel mai de seamă istoric Tucidide [17], artişti ca *Brygos,* antroponime trace, gramatici ca Dionysios Thrax, cîţiva filolog lumea elenistică şi romană tracii au jucat un rol militar şi politic

[12] Elemente traco-getice îu regatul bosporau: G. G. Mateescu, *EDR,* II 1924, (cu exagerări şi erori) ; L. Zgusta, *Die Personennamen griechischer Städte der nord meerkilste,* Praga, 1955, p. 278-293; *SCIV,* IX 1958, p. 303-331 (I. I. Russu); dirii nord-vestice a tracilor: I. Andrieşescu, *închinare lui N. Iorga,* Cluj, 1931, p. 1— viem, *Steaua,* Cluj, 1955, nr. 6, p. 114—116 ş.a.

[13] Kretschmer, *Einl.,* p. 171-172.

[14] *StCl,* IV 1962, p. 319-330.

[15] *Aesculapios. Contribuţie la preistoria medicinei,* în *Istoria medicinci* (Studii Bucureşti, 1957, p. 9-24.

[16] De ex. : *ambon, basileus, bascanos, brabeus* ş.a.; *StCl,* VII 1965, p. 109—117.

[17] Istoricul „atenian" Tucidide era fiul tracului metec *Oloros* ; cf. *BIAB,* XVI 195 Sbornik G. I. Kazarov, I (Die Herkunft des Historikers Thucydides).

în urma răspîndirii şi asimilării lor *m* societatea şi statele elenistice şi chiar în republica romană (din sec. I î.e.n. este de menţionat numai un nume celebru : căpetenia răscoalei sclavilor din Italia, *Spartacus*[18]). Cu deosebire, în Imperiul roman şi la Roma, tracii au avut un rol de prim rang în unităţile auxiliare şi în legiuni, în trupele urbane (praetorieni, vigili etc.)[19], iar începînd cu sec. al III-lea în ierarhia armatei şi în conducerea militară-politică a Imperiului: din rîndul tracilor s-au ridicat mulţi şefi militari celebri şi împăraţi (cei mai de seamă: Maximinus Thrax[20], Claudius II, Aurelianus, Galerius şi Maximinus Daia, Constantius Chlorus şi fiul său Constantinus I[21], Ivicinius, Iulianus Apostata, Aetius, Marcianus, Deon I, Vitalianus[22], Iustinus I şi Iustinianus[23], Belisarius, Focas); acest fenomen istoric-cultural şi social-etnic neglijat pînă în ultima vreme a fost pus în lumină de o monografie istorică recentă[24]. Cum o dovedesc numeroasele inscripţii şi ştirile literare, tracii din Moesia (cu Dardania) şi Tracia s-au păstrat, în bună parte romanizaţi ori grecizaţi, fără a dispărea deodată ca neam în primele veacuri ale Imperiului roman. Există ştiri despre graiul lor, ca şi numeroase [antroponime naţionale (ex.: *Belisarius, Boraides, Seuthes, Zimarchus, Ziper Thrax* etc.) pînă în sec. VI şi începutul sec. VII, cînd limba lor (împreună cu toate numele proprii) a dispărut în faţa celei latine-romanice şi a celei slave, iar masa populaţiei deznaţionalizate a tracilor s-a transformat (cu multe adaosuri şi amestecuri) în popoarele ce locuiesc începînd din sec. VI — X e.n. aceste teritorii: români, slavi (în primul rînd bulgari) şi poate în albanezi.

(icto-daeu (cf. infra, p. 168—190) sînt consideraţi ca formînd o grupă deosebită în marea familie a triburilor tracofone, avînd un rol important în procesul etnogenezei românilor. Cu numele de *„geţi"* (Getae) grecii şi romanii desemnau principala ramură de nord a tracilor („geţii sînt cei mai viteji si drepţi dintre traci" : Herodot, IV 93; „geţii traci" Strabo, VII 295; Scymnos 659), locuind între Munţii Haemus (Balcani), Marea Neagră şi Dunăre pînă la rîul Osma (Osem), ca şi în teritoriul de pe malul stîng al cursului inferior al Dunării (Muntenia, Moldova etc). Grupa de nord-vest a traco-geţilor, în Carpaţi şi podişul Transilvaniei, apare sub numele diferit, de *„daci"*, care sînt însă numiţi uneori şi „geţi" de autorii greci şi unele inscripţii, după cum apar „daci" şi în Moesia Inferior[26]. Nu putem şti deocamdată cu siguranţă deplină care este semnificaţia şi rostul celor două numiri regionale deosebite

[18] *Spartacus,* în *RE,* III A (1929), col. 1528-1536 (Miinzer) ; D. Tudor, *Răscoala lui Spartacus,* Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1963; A. Bodor, în *StCl,* VIII 1966, p. 131—141 ş.a.

[19] De ex. *EDR,* I 1923, p. 57-288.

[20] *SCIV,* XX 1969, p. 237-243.

^-*Obîrşia împăratului Constantinus I,* în *ActaMN,* II 1965, p. 295—305.

[22] în *Omagiu P. Constantinescu-1aşi,* Bucureşti, 1964, p. 133—138.

[23] în *Omagiu profesorului Ioan Lupaş,* Bucureşti, 1941, p. 775—784.

[24] Răspîndirea, numărul mare şi importanţa tracilor în lumea elenică au fost puse în lumină de o teză a noastră inedită (1942), iar expansiunea şi rolul lor în Imperiul roman şi prebyzanţin, între veacurile III—VII au fost ilustrate, pe baza documentaţiei ample istorice-literare, epigrafice şi papyrologice, în monografia noastră *Elementele traco-getice în Imperiul Roman şi în Byzantium, veacurile III—VII,* Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1976, 182 pagini, care a demonstrat că numărul şi importanţa lor în lumea romană şi prebyzantină erau mult superioare faţă de cît s-a presupus şi admis în baza cercetărilor anterioare (Tomaschek, Mateescu, Philippide, Beşevliev ş.a.).

[25] în Dobrogea, la Adamclisi, *CIL,* III 14437,2 ; despre această inscripţie şi dacii menţionaţi în ea: D. Tudor, *Cohors I Cilicum în Scythia Minor,* în *Analele Universităţii,* Bucureşti, 5, 1956, p. 51-56.

(geţi, daci) pentru o populaţie ce se întindea din Dobrogea pînă la
Tisei şi chiar mai la vest şi nord-est; sigură este o înrudire strîns
titatea de limbă între geţi şi daci, cum atestă ştirile antice, preci
vorbeau aceeaşi limbă (Strabo, VII 305; Iustinus, XXXII 3,
an, *Prooem.),* fiind în aceeaşi măsură „Thraces" ca şi moesii, trib
byzii ş.a. de la nord de Haemus. Resturile de limbă ale geto-dacilo
duse numeric decît ale tracilor meridionali) : nume de plante me
nume proprii de persoane şi locuri, prezintă nuanţe deosebite regi
cuvintele (ori elementele onomastice) cu etimologie clară sau foa
' bilă arată că este vorba eventual numai de o diferenţiere dialectală
daci şi tracii la sud de Dunăre şi de Haemus. Geto-dacii din stî
încă erau diferenţiaţi în triburi numite de romani „gentes" (posib
cu „popoarele" menţionate de geograful Ptolemeu în provincia roman
dar sub raportul culturii materiale şi al formelor de viaţă socia
şi politică, daco-geţii alcătuiau o străveche şi firească unitate o
restul seminţiilor trace, nefiind nici „superiori", nici inferiori aces
renţele locale în masa triburilor trace au intervenit abia tîrziu,
în care o parte dintre traci au suferit mai intens efectele influenţe
greceşti (respectiv din partea altor cercuri de civilizaţie : scitică, ce
etc), cu deosebire în zona din apropierea ţărmului Mării Egee
Negre[26].

Limba tracilor, la fel ca şi cea illyră, a dispărut în urma î
latina, greaca şi slava în gura populaţiilor locale traco-dace. Din a
indo-european se cunosc azi numai resturi fragmentare, nici un te
poziţie în afară de inelul de aur de la Ezerovo.(eventual alte aseme
şi formulele din inscripţiile frigiene (în Asia Mică) ; acea „cărticică
getice" scrisă de poetul Ovidius în surghiun la Tomis s-a pierdu
tenţa altor texte în limba tracă este deocamdată dubioasă. Dis
numai de fragmente : cuvinte (glose) şi nume proprii din li
dacilor, care pot fi utilizate (din lipsă de texte) pentru studiul
al lexicului, în parte şi al morfologiei (sufixe, derivare, compun
rialul lingvistic traco-dac se împarte în cinci categorii: *a)* i
pe inelul de aur de la Ezerovo, cu litere greceşti, *scriptio contin*
separarea cuvintelor şi interpretarea textului nu a putut fi făcută
în parte ; nici un cuvînt nu poate fi considerat citit şi explicat în
vingător ; aşa încît textul rămîne deocamdată inutilizabil pentru st
bii trace (la fel ca alte „inscripţii' atribuite tracilor); *b)* glose
de 70 — 80, păstrate de lexicografi (în special Hesychios şi Pho
autori greci; majoritatea nu sînt explicate etimologic, puţine din el
pentru cunoaşterea foneticii şi lexicului; *c)* numele dace de pla
cinale, în număr de 57 (Dioscoride, Pseudo-Apuleius), din care a
15 pot fi utilizate pentru studiu lingvistic, restul fiind fie corupt
fie de altă origine (latină, greacă) şi de sens discutabil; *d)* n
prii de persoane, triburi, divinităţi, localităţi şi elemente geogra
cute de autori," inscripţii, papyri, monete, constituind un importa

[26] Bibliografia mai veche despre arheologia şi istoria geto-dacilor era indicată în
33-35- *SprThrD* p 41—43; ultimele monografii asupra Daciei preromane
H Daicoviciu *Dacia de la Burebista la cucerirea romană,* Cluj, 1972 ; I. Glodariu, *I*
ale Daciei cu lumea elenistică şi romană, Cluj, 1974; I. H. Crişan, *Burebista şi ep*
reşti, 1975, ed. II, 1976.

lingvistic, a. cărui valoare calitativă şi cantitativă contribuie la cunoaşterea indirectă a lexicului, foneticii şi sufixelor derivative; *e)* inscripţii frigiene (în alfabet grecesc) descoperite în Frigia, Galatia şi Lycaonia, a căror interpretare este însă în cea mai mare parte nesigură ori cu totul neprobabilă (amestec de cuvinte greceşti etc.) ; onomastica frigiană fiind diferită de a tracilor şi' bitinilor, nu cunoaşte numele compuse, ci aproape exclusiv nume simple de tip „asianic", hipocoristice *(Atta, Nana, Tatta* etc). Dintre glosele frigiene. unele au etimologie clară *(azen, balen, bedy, zelcia, zemelen),* cu fonetism de tip satem indo-european [27].

Majoritatea fragmentelor (cuvinte-glose, nume proprii) traco-dace sînt încă neexplicate etimologic şi neînţelese, adică inutilizabile pentru istoria limbii, pentru studiul ei comparativ-istoric Ca şi în cazul limbii illyre, sarcina de bază este aici etimologia, explicarea genetică (înrudirea) elementelor lexicale din care se poate constata fonetica, morfologia şi lexicul limbii, în sectorul etimologiei traco-dace s-au comis numeroase erori cauzate de modul superficial cum s-a lucrat uneori în trecutul îndepărtat (prin a. 1880—1890), ca şi mai recent: alegerea greşită a materialului considerat trac (de Tomaschek, Seure, Mateescu, Jokl ş.a.), aplicarea forţată a unor legi fonetice greceşti, celtice etc. la cuvintele trace. Prin utilizarea integrală a experienţei şi rezultatelor pozitive şi valabile aduse de înaintaşi, respectînd şi aplicînd consecvent legile fonetice ale limbii trace şi semantica generală, s-au putut obţine rezultate mai ample şi durabile în etimologia şi istoria limbii tracilor; au fost studiate şi interpretate un număr mai mare de nume proprii: *a)* antroponime (nume de persoane, triburi, divinităţi) ; *b)* toponime (localităţi, locuri, ape etc), avînd un conţinut semantic deosebit ce poate fi identificat prin compararea nomenclaturii traco-dacilor cu cea a grecilor, slavilor, celţilor etc. Cîteva glose şi mai multe nume proprii trace au pînă acum o soluţie etimologică rezultată din legătura cu o rădăcină (grupă de cuvinte) ori măcar cu un cuvînt dintr-un idiom indo-european. Din ele se poate stabili relativ uşor şi cert fonetica limbii trace, care se rezumă în următoarele caracteristici: *a) vocalele a -e -o* din vechea serie sînt păstrate, precum arată cazuri numeroase şi sigure în cuvinte şi nume trace; existau fără îndoială pronunţări dialectale, locale, tîrzii, ca şi variante de grafii etc. *(e* redat prin *a,* ori prin *i) ; o* este conservat în majoritatea cazurilor, puţine exemple de trecere la *a* (dublete ori forme paralele), cîteva alterări ca *u* şi *y; u* păstrat ca atare, rar

[27] Resturile de limbă traco-dacă şi frigiană au început să fie colectate în veacul XIX şi studiate de franco-germanul Paul De Lagarde, August Fick, Wilhelm Tomaschek, Gustav Meyer, Paul Kretschmer şi alţii; un vast repertoriu de material lingvistic-onomastic trac, frigian şi dacic (glose, nume proprii) a dat la a. 1893—1894 austriacul Tomaschek *(Die alten Thraker),* cu interpretări etimologice unele bune, multe eronate. Preţioasă, utilă şi chiar azi încă indispensabilă este excelenta *Einleitung in die Gesch. der griech. Sprache* (1896) a lui P. Kretschmer, p. 217—243 „Die Stellung der thrakisch-phrygischen Sprache" ; unele rezultate mai noi în art. „Thraker (Sprache)", *RLV* XIII (1929), p. 284—296 de N. Jokl, cu numeroase etimologii (nu toate valabile, unele strîmbe) şi orientare bibliografică. Colecţia *Die thrakischen Sprachreste* a lui Dim. Detschew (Wien, 1957, 587 pagini) are numeroase lacune şi erori (cf. primele rectificări ale noastre în *SCIV,* IX 1958. p. 213-217, cu amplificări în recenzia din *Dacia,* II 1958, p. 520-526; *CercLg,* VI 1961, p. 226—227, ca şi în IX 1964, p. 326—332), urmate de altele mai ales în Bulgaria, de care însă nu s-a ţinut deloc seama în ediţia stereotipă publicată tot acolo în 1976 ; repertoriul decevian trebuie să fie refăcut din temelii ori să se întocmească uii alt repertoriu critic şi absolut complet al tuturor resturilor limbii trace şi daco-getice. Materialul fragmentar (glose, nume proprii) traco-dacic ce poate fi explicat etimologic este expus şi analizat îu monografia citată *(LbTrD, SprThrD),* la care vor fi de făcut unele rectificări şi adaosuri. Cf. I. I. Russu, îa *Ades du II Congres International de Thrakologie (1976),* Bucureşti, 1980, III, p. 107—111.'

redat prin *y.* Diftongii *ai, ei(7), oi, au, eu* sînt păstraţi ca atare; *b)* «.> *v* (cîteva. cazuri de *b)* ; oclusivele surde *k, p, t* şi sonore *b, d, g* s ţinute ca atare, iar mutaţia consonantică (Dautverschiebung) în tracă probabilă, în baza celor cîteva cazuri izolate *th, kh* ori *ph* ce par m forme grecizate tîrzii ale numelor trace cu *t, k, p* ; mediile aspirate *dh, gh* îşi pierd aspiraţia: *b, d, g*; oclusivele palatele *k', g'(h)* sînt tate prin spirante postdentale s şi *z,* fenomen „satem", la fel ca zarea labiovelarelor *ku* şi *gu(h)* în *k* şi *g*; lichidele sînt conservate (unele cazuri tîrzii de disimilare şi confuzie între ele), la fel ca este conservat în orice poziţie, iar grupul *sr* intercalează un *t (St tr os).*

Poziţia lingvistică a tracilor în ansamblul indo-european est clar de trăsăturile fonetice rezumate mai sus, care arată un con remarcabil în tratarea sunetelor din vechiul sistem fonetic al limbi Cele mai multe sunete sînt păstrate ca atare, fără modificări, potr lilor unui idiom satem (alterate numai mediile aspirate, oclusivel şi labiovelarele), din grupa europeană estică. în ce priveşte pozi trace, pe baza cercetărilor mai vechi şi a rezultatelor concrete şi ample dobîndite în ultima vreme, sînt valabile în linii mari opini late în sec. al XIX-lea, confirmate prin noi materiale lexicale cu limpede ori acceptabilă: traco-daca este o limbă de sine stătătoare, pul europeană satem, ca atare înrudită în primul rînd cu illyră din n Peninsulei Balcanice şi Calabria-Apulia (messapica), apoi cu bal cu iraniana.

Numele proprii (toponime şi antroponime) ale traco-dacilor sînt şi variate, constituind un material lingvistic şi istoric deosebit de semnificativ pentru structura limbii, mentalitatea comunităţii popula tru durata şi răspîndirea teritorială a elementelor etnice respectiv tatea covîrşitoare a numelor traco-dace sînt exclusive şi tipice la ac laţii, foarte puţine din ele află unele analogii ori corresponden popoare de limbă indo-europeann (illyri, greci etc). Relevînd ca originalitate a materialului onomastic traco-dacic, este necesar gruparea din punct de vedere semantic şi deci etimologic în: *a) an b) toponime,* care au comune cîteva radicale şi majoritatea sufixe priveşte cantitatea lor, prima grupă are aproximativ 1190 nume (300 compuse bimembre), a doua 910 (700 simple, 210 compuse); mastica traco-dacică este mult mai bogată decît cea illyro-messapică p. 75). Numele personale purtate de traco-daci erau individual micile par să fi lipsit, fiecare persoană avea iniţial un singur num aţia era indicată prin numele tatălui în cazul genitiv. Prin romaniz cizare, tracii (ca şi illyrii) au abandonat pe încetul numele naţion şeşti primind nume greceşti şi romane, ceea ce se observă de la fa'alta; numele trac este păstrat adesea drept cognomen (al trei din sistemul onomastic roman cu „tria nomina": P. Aelius B *Aulucentus* ş.a.), atît la oamenii liberi, cît şi la iiberţi; uneori „barbar" apare în loc de „signum" (poreclă: Aelius Valens qui Numele se repetă în mai multe exemple, zeci chiar sute de ate 370 cazuri, *Teres* 125, *Seuthes* 115, *Cotys* 90 etc), în funcţie de p şi eventual de semnificaţia lor etimologică (ce este însă nesigură o cută peritru noi). Toponimele se repetă mai puţin în diferite locu

cazurile de dublete, dar elementele toponomastice indicînd „sat, oraş", *-dava, -para, -basta,* ori. „cetate, burg" *-bria, -dizos* se repetă, natural, în diverse toponime. în ce priveşte alcătuirea (analiza morfologică), numele proprii trace sînt de două categorii: *a)* compuse bimembre *(Aulu-centus, Dece-balus, Epta-tralis, Pie-porus*; topon. *Comi-dava, Germi-sara* etc.) ; *b)* simple (dintr-un singur element radical, temă) cu sau fără sufix derivativ *(Bendis, Bithus,* ori *Abro-zes, Dria-zis* etc), în majoritate fiind cele simple dintr-un element radical. Numele compuse (bimembre) sînt la traco-daci cam un sfert din totalul numelor proprii, relativ mult mai numeroase decît la illyro-messapi (maximum 30). în numele compuse trace (la fel ca în numele greceşti, slave, celtice etc), primul element alcătuitor este de obicei un adjectiv determinativ al celui de al doilea (substantiv), de ex. *Germi-sara* „caldă apă (izvor)", *Diu-zenus* „din zeu născut" ori „de divină origine". în compoziţie, la numele trace elementele alcătuitoare au în general un loc fix; fie în partea iniţială *(Aulu-, Dini-, Dia-, Epta-j,* fie la sfîrşit *(-centus, -poris* etcj. Numele traco-dace simple (dintr-un singur element radical) şi chiar unele din cele compuse au şi sufixe derivative, adăugate la tema de tip indo-european a cuvîntului; sufixele (de aceeaşi origine i.-e. cu tema) sînt aceleaşi serii la antroponime şi la toponime, identice ca formă, dar probabil diferite ca semantism, ceea ce nu se poate constata din cauza necunoaşterii semnificaţiei etimologice la majoritatea covîrşitoare a numelor proprii.

Dispariţia limbii traee. Ştirile despre traci şi fragmentele din limba lor există din perioada cuprinsă aproximativ între sec. al Vll-lea î.e.n. şi sec. al Vl-lea e.n. în sec. al Vll-lea (ori VI) e.n. se pare că limba tracică (bessică) era vorbită de populaţia traco-romană, din Peninsula Balcanică sau măcar de o parte din ea; cam în acelaşi timp s-a produs dispariţia limbii trace, respectiv transformarea ei, în urma prefacerilor politice, economice, culturale prin care au trecut teritoriile traco-getice. Există din sec. al Vl-lea cîteva informaţii documentare din textele religioase (ce nu sînt însă deplin sigure şi concludente) că limba tracă (bessică) ar fi fost vorbită de un grup de călugări şi credincioşi; se menţionează şi nişte „monasteria Bessorum" (a. 536) etc în legătură cu dispariţia limbii trace e de observat că, precum s-a spus şi este firesc, în primul rînd a fost înlocuită limba cotidiană (prin greaca şi mai ales prin latina populară) în gura populaţiei provinciale traco- şi daco-romane, respectiv illyre în vest; apoi numele proprii de triburi şi persoane, în urmă cele de locuri, legate de teren şi de localităţi ce sînt preluate şi perpetuate (în multe cazuri) de noile stăpîniri sau populaţii care se extind şi se suprapun pe vechea bază etnic-lingvistică. Este absolut sigur că antroponimia traco-dacică (la fel ca cea illyră) a dispărut integral şi definitiv, uitată cu desăvîrşire de populaţia romanizată ori slavizată în sec. VI — VII e.n.; nici un nume personal preroman nu a rămas la vreo populaţie din sud-estul Europei. Mai mult au rezistat elementele toponimiei, unele nume chiar pînă azi; în hidronimie au rămas, majoritatea cu fonetism slavon, o serie de rîuri: *Agrianes* (Ergine), *Almus* (Lom), *Asamus* (Osem), *Oiscos* (Iskăr) etc.; localităţi ceva mai puţine: *Durostorum* (Dîrstor, Silistra), *Serdica* (Sredeţ, Sofia), *Pulpudeva* (Plovdiv) ş.a. Restul a fost înlocuit cu toponime slave, turceşti etc. în Dacia, limba traco-dacică s-ar părea că a dăinuit mai mult decît cea traco-moesică în sudul Dunării, mai ales sub influenţa traco-dacilor liberi (nesupuşi de romani în 106 e.n.) din afara provinciei carpatice. Din toponimia daco-romană nu a rămas însă nimic în urma invaziilor, a discontinui-

tăţii aşezărilor; s-au perpetuat numai numele de ape: *Alutus, Crisiu*
Marisius (Marisia), Samus, Tibisis cu fonetism slav (Olt, Criş, Mure
Timiş), la fel ca şi cele din sudul Dunării. Dar populaţia indigen
zată (amestecată cu numeroase elemente etnice din alte zone ale I
roman) a persistat în aceleaşi teritorii de colonizare şi romanizare,
se mai mult în părţile deluroase şi de munte ale vechei Dacii ca

3. GRANIŢA ŞI AFINITĂŢILE ÎNTRE ILLYRI ŞI TRACI

Graniţa etno-lingvistică a populaţiilor illyre şi trace în zona lo
tact ar necesita o cercetare de ansamblu mai atentă şi documenta
nunte, căci în această privinţă s-au făcut afirmaţii confuze şi g
însă nu pot fi prezentate decît unele observaţii, elemente documenta
cluzii, între nişte populaţii aflate în continui lupte şi deplasări,
illyrii şi tracii, supuşi la amestecuri şi subordonări de ordin militar-
poate fi făcută o delimitare netă din cauza echivocului ori a lipse
maţii în unele zone etnice, ca şi din cauza existenţei unor nume com
illyre, peonice etc), ori a extensiunii de elemente izolate sau grupe
illyre şi „illyroide" în teritoriile vecine şi invers, a expansiunii tr
vest. Nu există o linie precisă, clară, asemenea unui „limes" cu v
ori a unui „zid chinezesc", lipsind forme de organizare politică-st
punzătoare. Situaţia elementelor etnice este asemănătoare în epoca
şi modernă, cînd e imposibil a trasa o linie de hotar etno-lingvistică
Peninsulei Balcanice între greci, bulgari, sîrbi, aromâni, albanez
baza ştirilor literare şi epigrafice, a elementelor antroponimice şi
se poate schiţa cu largă aproximaţie o zonă de hotar între popul
şi cele vecine: epirotice, peonice, macedonene, dardanice, trace, c
nice şi veneto-italice, care să nu fie deformată de excesele „pa
Spre sud, illyrii se mărgineau cu epiroţii şi grecii, din partea căr
influenţaţi în mare măsură sub raport cultural. La est ei au stat
strîns cu populaţiile macedonene, peonice şi trace, faţă de care
este mai dificilă. în provincia macedoneană Orestis se constată elem
(nume ca *Plator,* sec. I î.e.n.; *Pleuratos),* dar teritoriul nu poate
rat ca aparţinînd etniceşte la Illyria. Cu macedonenii au illyrii une
comune *(Audar-, Audnaios, Leonnatos* etc, care lipsesc la grupa t
de identitatea lingvistică ori înrudire deosebit de strînsă între cele d
nu poate să fie vorba: limba illyră nu era înţeleasă de macedoneni
î.e.n. (Polyb., XXVIII, 8, 9). în Pelagonia există numeroase ele
în inscripţii, amestecate cu numele trace, care prevalează cantit
zonă de amestec etno-lingvistic din cele mai caracteristice: în ac
tăţi apar inscripţii cu nume trace şi cu nume illyre, chiar în ace
numele trace (în majoritate) sînt amestecate cu cele illyre [29]. P e c

[28] Cf. *AISC,* IV, p. 79.

[23] De ex. marea inscripţie greacă (tabel de nume proprii) din satul Cepik (Tzepi
Belgrad, XCVIII 1948, p. 186, nr. 389 : traci *Beithus, Cetriporis, Dules, Mestys,* a
Epicadus, Scirtios, Seitas(?), Theudas ; restul antroponime greceşti. Despre elementele e
ponimia ,,mixtă" în zona de contact traco-illyră: *Anuarul InstiHitului de Ist. şi Arheol.*
XIX 1976, p. 414-416.

nes) par a fi fost un trib mai apropiat de grupa illyră decît de cea tracă; în epoca liberă, la ei prevalează numele proprii de tip illyric *(Audoleon, Lycceios, Dropiont Patraost),* față de nume trace *(Zermodigestos,* Diod., XXI 13 = Tzetzes, *Chiliad,* VI 470; pare corespondent peonic al traco-geticului *Zalmodegicos : SCIV,* XI, 1960, p. 42; *Apulum,* VI, 1967, p. 129; ori *Didas:* Liv.). Toponimia şi antroponimia Peoniei la începutul erei noastre (de cînd datează informațiile epigrafice interne) prezintă mai multe elemente trace, încît majoritatea teritorului peonic nu intră în sfera etno-lingvistică illyră. Situație asemănătoare este în D a r d a n i a (sudul provinciei romane Moesia Superior), locuită de tribul principal *Dardani,* nume indo-european, probabil illyric, (cf. *Dardi* în Italia; dar şi *Dardanos* în Troas, *Dardapara* în Tracia etc.); din cele două „ramuri" ale lor, *Galabri* pare illyric (cf. *Calabri* în Italia), dar *Thunatai* este de tip tracic (cf. *Thyni, Bithyni).* Strabo (VII 315) şi Appian *(Illyr.* 2) consideră între illyri şi pe dardani; dar Polyb. II 6, 4 îi deosebeşte, la fel ca Solinus (IX 2 Dardani et Illyrii), după cum acelaşi Strabo VII 316 face deosebire între dardani şi triburile trace; încît nici noi nu-i vom confunda, cu toate că majoritatea covîrşitoare a elementelor toponimice şi onomastica din Dardania sînt curat trace ori strîns înrudite cu acestea, reflectînd situația etno-lingvistică a teritorului în epoca elenistică şi romană. Elemente illyre la dardani în perioada anterioară cuceririi romane sînt (în afară de *Galabrioi(?)),* numele prințului *Baton* fiul lui *Longaros* (cf. *Langaros* la agrianii traci) şi *Etuta.* Dardanii erau un trib dîrz şi tenace, cu forme de viață primitive, care s-au menținut ca unitate etnică pînă în sec. al III-lea e.n. (Cassius Dio, LI 27). Toponimia Dardaniei pare a fi în majoritate de tip tracic *(Scupi, Naissos, Bederiana, Vizianus* etc, ca şi cele din sec al Vl-lea, Procop.), la fel ca onomastica inscripțiilor din sec. II — IV e.n. *(Delus, Mucatus, Mestula, Daizo, Ettela, Bessus* natione; cultul „cavalerului trac"; în sec. V nume ca *Zimarchus, Ditybistus, Boraides* etc). Elementele illyre sînt relativ puține în Dardania: un *Dassius* la Scupi, *Dasa* la Ulpiana, *Epicadus miles ex Dardania ex vico Perdica*; încît numai o parte redusă a Dardaniei poate fi considerată illyrică în epoca romană: bazinul rîului Ibar. Pretutindeni însă este evident amestecul elementelor illyre cu cele (mai numeroase) trace, fiind probabil vorba de expansiunea tracilor dinspre est [30]. De la izvoarele Moravei (Margus), linia de hotar illyro-tracă mergea direct spre nord la Dunăre, aproximativ paralel cu limita dintre provinciile romane Dalmația şi Moesia Superior, pînă în preajma oraşului Singidunum (Belgrad). în cuprinsul Dalmației se constată elemente izolate trace (toponime *Thermidava — Theranda(?), Bryg-;* triburi *Brygi, Brugoi, Tralli* etc; antroponime *Tere(n)s, Bessus* ş.a.; reliefuri ale „cavalerului trac"), care însă este problematic dacă îndreptățesc a se vorbi de o „mare expansiune" tracică pînă la Adriatica (preconizată de C. Patsch, în 1907) [31].

Limita de n o r d a populațiilor illyre era aproximativ pe Dunăre — Drava, o zonă de amestec intens cu triburi celtice şi pannonice; la cursul inferior al Savei erau stabiliți scordiscii (Scordistae) şi tauriscii (Tauristae), iar pe cursul superior varcianii, latobicii şi alte clanuri sau elemente izolate celtice. Pannonia nu poate fi declarată „teritoriu illyric compact" [32], căci cea mai mare parte a zonei dintre Drava şi Dunăre, cu deosebire la nord şi est, era

[30] R. Vulpe, *EDR,* III, p. 161-165; cf. *AISC,* IV, p. 112-126.
[31] Cf. *AISC,* IV, p. 135-141. Supra, nota 29.
[33] Th. Mominsen, *Romische Gesch.,* V, p. 182; R. Vulpe, *EDR,* III, p. 144.

locuită de populații pannonice (araviscii, boiii, cotinii, tauriscii etc.) c
ponime celtice ori de tip celtic (inscripții şi monete locale). Illyrii se af
în zona de sud a provinciilor romane Pannonia, în preajma fluviil
şi Dravus. La Sirmium (teritoriu Amantini) : L- Valerius *Dazas,* Pann
Flavia Sirmium; *Dasmenus* şi *Dasius* (3, sau 4 exemple), *Glavus*; la C
(topor.. celtic) : *Dases Dasmeni* f(ilius) Cornac(atus), dar *Sepenest*
Corn. este echivoc (celtic sau illyric) ; la Cibalae (teritoriul breucilor s
tinilor) : *Deazius, Dassianus* (alături de tracii *Dalutius, Dolea, Pol*
Spre nord de Drava (teritoriul numit în ung. Dunântul „dincolo de
există elemente illyre: *Oseriates* şi *Andizetioi* ar putea fi de aceast
iar nume ca *Bato* la celții aravisci ori în alte puncte ale zonei de no
a Pannoniei romane nu sînt rarități; majoritatea par să fie însă mil
descendenți din elemente militare venite dinspre sud chiar din Dalm
li [33] au unele antroponime illyre sau de acest tip, ca *Dasmenus,*
Tutuia, Breucus, alături de altele celtice ori pannonice : Atta Nivionis
lus (CIL, XVI 96), Aicea Cansali Asalia, Solvă princ(eps) Azaliorum
mele tribului (scris şi *Asalt, Ansali)* nu pare să aibă ceva comun
din Locris, dar nu poate fi explicat deocamdată etimologic şi rămîne
eventualitatea originii illyre ori celtice. Spre nord-est şi vest illyri
cinau şi se amestecau cu numeroase elemente celtice, pannonice,
venete (iapozii illyri erau un „amestec de illyri şi celți"). Este posibi
sar a separa cît mai riguros aceste seminții de limbă indo-europeană
vorbeau un idiom net deosebit de cel illyric, atît celto-pannonii, cît
ambele grupe de tip „centum", lucru foarte important, căci asemenea
etno-iingvistice nu puteau să participe (prin resturile limbii lor) la
romanității balcanice şi carpato-dunărene al cărei substrat lingvist
tip satem, la fel ca limba albaneză. Prin urmare, nu apare deloc
(iar din punct de vedere strict lingvistic este chiar exclusă) vre
între populațiile românofone şi albanezi pe de o parte, şi tribur
venete etc. (de limbă centum) de altă parte.

Raporturile lingvistiee traco-illyre. S-a afirmat de unii erudiți
X1X-lea ca şi în ultima vreme că între populațiile illyre şi cele trace
o foarte strînsă legătură de înrudire lingvistică şi deci etnică, vo
chiar de o grupă „traco-illyră" [35]; alții au preconizat o puternică
şi expansiune tracică spre vest, în teritoriu illyric [36]. Dar aici este c
observări pripite, chiar superficiale a lucrurilor, a materialului d
disponibil azi, în primul rînd a celui onomastic. Presupusa unit
„traco-illyră" a fost contestată categoric de Tomaschek în 1880 şi 1
zărind just marile deosebiri dintre illyri şi traci: „numele proprii
întreaga nomenclatură etnică şi topografică a Illyriei (Dalmația), P
Veneției, Iapygiei şi Siciîiei este total diferită de cea a teritoriului
lui, iar Strabo şi alte autorități ale antichității deosebeau net şi pe b

[33] *Azali* ar fi illyri *(EDR,* III, p. 153) ; cf. A. Graf, *Ubersicht der alten Geographie*
(Dissert. Pann., I 5), Budapest, 1936, p. 25 şi 29; *Illirii* (1969), p. 30, 38, 172.
[34] Nume romane: Viator Romani f. Azalus *(CIL,* XVI 178) ; Fuscus Luci f.
XVI 180); Primus [Iuli l(ibertus)] Asalus (ActaAnt, Budapest, IV 1967, p. 191).
[35] Jokl, *Illyrier,* în *RLV,* VI, p. 43 — 45 ,,ein nahes Verwandtschaftsverhältnis z
riern und Thraker ..." (în baza unor nume comune, sufixe identice *-st-, -b-, -p-*
apar şi în alte zone de limbă indo-europeană).
[36] C. Patsch (citat supra, p. 84); P. Ribezzo, *Enciclopedia Italiana,* XXII (1934),

tate grupa etnică illyră de cea traco-getică; încît de o bază comună mai intimă a celor două elemente naționale nu poate să fie vorba" [37]. Evident, afirmația despre apartenența illyrilor la grupa „greco-italică" nu e valabilă; dar este sigur că baza etno-lingvistică a grupei traco-getice era diferită de cea illyro-messapică. „înrudirea consta (precizează același erudit) numai în faptul că erau membre ale comunității etno-lingvistice indo-europene, ca de pildă germanii şi slavii, italicii şi grecii ... în informațiile anticilor lipseşte orice indiciu care să permită concluzia că cele două grupuri reprezentau o unitate etnică ... Tipul somatic illyr era diferit de cel tracic, la fel ca factura psihică; deosebirea este remarcabilă în limbă şi mai ales în sistemul onomastic" [38]. Astfel, începînd cu materialul cel mai bine cunoscut: numele proprii cele mai caracteristice şi mai frecvente sînt diferite la illyri şi la traci (supra, p. 74) ; la illyri lipsesc elementele toponimice frecvente şi tipice ale traco-geților: *-bria, -dava, -dizos, -para* etc, toponimia avînd la bază elemente total diferite, alte radicale, din care puține apar şi în zona tracică. Toate aceste fapte sînt indicii puternice despre specificitatea fiecărui grup etno-lingvistic: illyrii în nord-vestul, iar traco-dacii în nord-estul Peninsulei Balcanice şi în Dacia carpatică, Sarmatia Europea etc.

Studiul comparativ al resturilor de limbă (onomastică) a arătat că o seamă de elemente lingvistice (radicale, sufixe etc), considerate de unii trace, illyre ori „traco-illyrice", sînt de fapt răspîndite şi la alte populații de limbă indo-europeană (celți, pannoni, epiroți, eleni etc.) ; deci nu pot constitui probe în sprijinul pretinsei unități „illyro-trace" (supra, n. 35). Sigur este deocamdată numai că illyrii şi tracii aveau exact același sistem f o n e t i c şi d e r i v a r e a cu sufixe a numelor proprii, ca şi compunerea, posibil multe elemente gramaticale şi lexicale. Ansamblul elementelor lexicale din onomastică (cunoscute la ambele grupe mult mai bine decît lexicul graiului lor uzual, din glose) prezintă însă diferențe importante, cum s-a arătat, — fapt care (în măsura reflectării limbii vii în sistemul onomastic) indică existența a două idiomuri satem indo-europene diferite. Au fost identificate elemente comune în onomastică:

[37] W. Tomaschek, *Mittheil. Geograph. Gesellschaft,* Wien, XXII 1880, p. 567 „die Eigennamen, sowie die gesamte ethnische und topographische Nomenklatur Illyriens (Dalmatiens), Pannoniens, Venetiens, Iapygiens und Sikeliens total verschieden ist von jener im Haermisgebiet; Strabo und die anderen Autoritäten des Alterthums mit Recht die illyrische Volkergruppe scharf absondern von der thrako-getischen. Von einer innigen gemeinsamen Unterlage beider nationalen Elemente kann nicht die Rede sein; das Illyrische schliesst sich durchaus an das graiko-italische an, das thrakische am engsten an die eranische Gruppe ..."; deosebirea ar rezulta şi din tipul somatic diferit: illyrii zvelți, înalți, bruneți; tracii „îndesați, cărnoşi", blonzi; dar şi unii şi alții: excelenți ostaşi ai armatei romane. Illyrii s-ar fi transformat în albanezi, iar tracii s-au romanizat complet (românii de mai tîrziu).

[38] W. Tomaschek, Das *Verhălînis der Thraker und lllyrier zu einander,* în *Mittheilungen d. Anthropol.Gesell.,* Wien, XXIII 1893, Sitz.ber. 32-36; p. 35 „... die Verwandtschaft bestand nur insofern, als beide Volker uberhaupt Glieder der indogerm. Sprach- und Volkerwelt darstellen, wie beispielweise Germanen und Slawen, Italer und Griechen; es waren sebstständige, von einander bestimmt zu sondernde Glieder, deren Urspriinge moglicherweise auf ganz verschiedene TJrelernente zuriickgingen. In den Eerichten der Alten liegt nichts vor, was auf eine ethnische Einheit beider Glieder schliessen liesse ...; zeigen sich wesentliche TJnterschiede zuerst in leiblicher Hinsicht ... Schärfer tritt der TJnterschied der lllyrier und Thraker in der Psyche hervor ... Fiir uns am entscheidendsteu erweisen sich jedoch die sprachlichen TJnterschiede. Denn die Sprache ... das Wesen eines Volkes ausgemacht hat ... Die Personennamen beider Nationen enthalten nicht die mindeste Gemeinsamkeit und Aehnlichkeit. Die thrakischen erweisen sich als echt indogermanisch; es sind meistens Composita ... ; die illyrischen Namen dagegen sind in äusserst seltenen Fällen Zusammensetzungen; sie gehen meistens von einer Basis aus, an welche, wie im Italischen und Btruskischen, in enc?loser Abwechselung ein, zwei, drei und mehr Deriwationssilben angefugt sind..." (p. 36).

trcico'getic	*illyric*
Abre- (autropon.)	*Abroi* (etnonim)
Apuii (Dacicus Appulus)	*Aplo, Aphis, Apulifaj*
Balaş, -balos (autropon.)	*Balacras, Ballaios* (antropon.)
Bazobalis (autropon.)	*Con-bazetas* (Pmessapic)
Benni (etnonim)	*Bennar-* (raessap.), *Bennus*
Bila (antropon.)	*bilia, Bilios* (messap.)
Bit(k)us (antropon.)	*Bituvant-* (antropon.)
Brend-, Brentopara (topon.)	*Brendice, Brent-, Brundisium* (topon.)
BuberJis (antropon.)	*Bubent-* (antropon.)
Buzos, Byzes (antropon.)	*Buzetius, Buzos* (antropon.)
Dardanos, Dardapara (topon.)	*Darăi, Dardani* (etnonim)
Daunion (topon.)	*Dauni* (etnonim)
Derzis, Derzenus (antropon.)	*Derzines* (antropon. ? messap.)
Ditus, Ditu- (antropon.)	*Ditus* (antropon.), *Ditiones* (etnon.)
Conta-desdos (rîu)	*Dizeros* (rîu)
-gentus (antropon.)	*Gentios* (antropon.)
Langaros (autropon.)	*Longaros* (antropon.)
Lapepor (antropon.)	*Laparedon* (antropon. messap.)
Malva (topon.)	*Malvesa* (topon.)
Nttsatita (antropon.)	*Nosetis* (antropon.)
Pyrurredes (antropon.)	*Prorado* (antropon.)
Rigasis, Rigosus (antropon.)	*Rigias* (antropon. messap.)
Sapaioi (etnonim)	*Separi* (etnonim)
Sita, Seita (antropon.	*Sita* (antropon.)
Tabusus (antropon.)	*Tabăra* (antropon. messap.)
Taesis (antropon.)	*Taizi* (messap.)
Terpyttos, Tarpo- (topon.)	*Terponos* (topon.)
Tiuta, Tiutamenus (vicus)	*Teuta* (antropon.; messap. *Taot-)*
Tribalii (etnon.), *Tribanta*	*Tribulium* (topon.)
Zaca, Zec- (antropon.)	*Zaca* (antropon.)
Zantiala (antropon.)	*Zanatis* (antropon.)
Zeres, Zenila (antropon.)	*Zaristhes, Zair-* (antropon. messap.)
Ziles (antropon.)	*Ziletes* (antropon. messap.)
Zor-, Zures (antropon.)	*Zorada* (antropon.)

şi, eventual, alte elemente (cuvinte, nume proprii) înrudite etimologic. fi avut dreptate cu un veac în urmă Konstantin Jirecek afirmînd că illyrii erau înrudiți cam ca slavii cu lituanii sau ca germanii cu scan Remarcabil în cel mai înalt grad (din punct de vedere comparativ) este nea faptul că la illyri sînt foarte puține nume compuse, abia 15 ant 10—14 la messapii din Italia şi 5 teonime, deci în total maximum 35 vreo 800—1000 nume proprii, față de peste 500 compuse din totalu 2200 nume cunoscute la traco-daci. Asemenea cifre nu sînt fortuite ; el o semnificație lingvistică specială, în legătură cu o evoluție social-etnic rică deosebită a celor două mari grupe etno-lingvistice din zona dinari pato-balcanică: illyrii şi traco-geții.

[39] *K.* J. Jirecek, *Geschichte der Bulgaren* (Praga, 1876), p. 57 „Thraker und Illy zu einander in einem ähnlichen Stammverhältnisse wie Slawen und Lithauer, oder D Skandinavier". Dar apoi (p. 67) vorbeşte de o „thrako-illyrische Race".

4. ROMANIZAREA ILLYRILOR ŞI A TRACO-DACILOR

Existenţa unei numeroase populaţii provinciale romanizate (latinofone) în vasta zonă balcano-dunăreană şi carpatică (dintre Marea Adriatică, Pontul Euxin şi Someşul Mare), din care s-a format poporul român cu limba sa romanică în patru dialecte, este rezultanta unui îndelungat proces social-istoric de mare însemnătate: romanizarea populaţiilor din acest spaţiu. De altă parte, existenţa limbii indo-europene de tip satem şi a comunităţii social-etnice a albanezilor (şkipetari) la limita sud-estică a teritoriului etnic illyr este legată evident de faptul istoric (ceva mai complex şi obscur pentru noi) al perpetuării unui grup etnic vorbind o limbă de tip satem din Peninsula Balcanică (ori zona carpato-danubiană ?), limbă care n-a fost înlăturată integral (ca structură) prin latina populară în urma procesului de romanizare. De aceea este necesar a examina pe scurt în linii generale acest fenomen, de a cărui justă înţelegere depinde în mare măsură elucidarea raporturilor vechi albano-române, a substratului românesc şi a etnogenezei.

Fiinţarea şi dăinuirea unei populaţii (popor) ca entitate social-etnică şi istorică este legată, în primul rînd, de existenţa şi utilizarea continuă a limbii ei naţionale strămoşeşti (alături de etnonimul corespunzător, nume de popor sau trib), limba fiind principalul element distinctiv al etnicităţii şi prima caracteristică a formaţiei politice-statale. Limba populaţiilor illyre şi a celor traco-getice (în sens larg, complexiv) s-a păstrat vie ca organism social (prea puţin alterată de influenţe externe), utilizată ca mijloc de comunicare şi de legătură între indivizi, grupuri şi triburi, — pînă în perioada cînd a intervenit acel important eveniment militar-politic care era expansiunea şi cucerirea romană, în etape, a Dalmaţiei, Pannoniei, Macedoniei, Traciei, Moesiei şi Daciei. Atare fenomen a creat o nouă situaţie, radical modificată: populaţiile illyre şi traco-getice trăiesc în cadru şi condiţii diferite, în alt mod de producţie, care au avut o influenţă determinantă, în sens negativ şi destructiv asupra idiomului şi formelor de viaţă indigene. în funcţie de apropierea faţă de Italia, de durata şi intensitatea ocupaţiei şi presiunii romane, se poate aprecia gradul de romanizare a populaţiilor balcanice şi carpatice. Aspectul esenţial în acest fenomen social-istoric este dispariţia limbii, a idiomurilor specifice indigene, înlocuite prin latina populară. Deoarece graiurile illyre şi traco-getice nu au fost scrise şi nu li se cunoaşte extensiunea în spaţiu şi în timp, vitalitatea şi durabilitatea, nu sîntem în măsură a stabili felul şi data la care ele au început să cedeze terenul, să fie uitate după o perioadă firească şi necesară de bilingvism (illyro- şi traco-latin) în teritoriile etno-lingvistice respective sau (mai puţin) în alte zone şi provincii unde elementele trace şi illyre s-au răspîndit şi stabilit începînd din sec. I î.e.n. în această privinţă se pot face numai prezumpţii, mai ales că problema duratei limbilor illyră şi tracă este mult complicată de chestiunea deocamdată echivocă a obîrşiei limbii albaneze, ca şi de mult controversatul element lexical indigen (preroman) în limba română. Dar celălalt material de limbă : numele proprii (în texte literare şi în inscripţii) poate fi urmărit şi identificat destul de precis atît în etapele de înflorire şi răspîndire maximă, cît şi în faza de scădere şi dispariţie, în legătură cu fenomenul romanizării populaţiilor care le purtau şi a localităţilor şi teritoriilor provinciale illyro-trace.

De multă vreme s-a recunoscut însemnătatea deosebită a procesului social-istoric, în primul rînd de natură lingvistică şi culturală, mai puţin propriu-zis

etnică, al romanizării populaţiilor provinciale în Imperiul •- roman, din
rezultat „popoarele neolatine (romanice)"; este fenomenul de largi di
şi durată definit în mod pregnant cu aproape un veac în urmă de către F
într-un pasaj celebru: peste toate ţările din bazinul Mării Med
trecut veacuri de-a-rîndul rindeaua nivelatoare a stăpînirii romane ..
nistraţia şi dreptul roman au dizolvat pretutindeni vechile uniuni de
odată cu ele nimiciră şi ultima rămăşiţă de activitate independentă l
îndelungatul proces complex al romanizării populaţiilor provinciale,
numeroase şi variate „nationes" ale Imperiului [41], a fost determinat
zat de cîţiva factori şi împrejurări care s-ar putea rezuma schematic în

— armata de ocupaţie, recrutarea populaţiilor provinciale în formaţ
(auxilia, legiuni, flotă, etc.) şi serviciul militar îndelungat (25 de ani sau
mult), cu toate obligaţiile şi privilegiile pe care le implica;

— organizarea administrativă, aparatul de guvernămînt, control şi
ecouomic-fiscalâ a provinciilor;

— elementele italice, funcţionari, negustori, patroni, proprietari şi o
din militarii legiunilor etc. ;

— elementele de colonizare şi imigraţii din alte provincii, atestaţi
(majoritatea din ei fiind uşor de recunoscut după antroponime, indicaţia ob
teritoriale, culte religioase etc.) ; organizarea vieţii urbane şi a munic
canabaelor şi localităţilor unde s-au stabilit militarii.şi veteranii cu familiile
roase ;

— religia romană şi cultele provinciale, chiar cele exotice zise „orient
asianice, iraniene, egiptene etc), vehiculate de provincialii romanizaţi;

— circulaţia intensă a oamenilor, produselor, ideilor, formelor de v
toate în limba oficială a Imperiului: latina.

Precum s-a spus şi este îndeobşte recunoscut, informaţiile do
din şi despre idiomurile şi populaţiile indigene sînt diferite cantitativ ş
în zona illyră şi în cea traco-getică, fiind în funcţie mai întîi de vechime
sitatea procesului romanizării, de avansarea acestuia, — care se ş
două aspecte mai de seamă în ce priveşte grupele etnice: *a)* înlocuirea a
melor; *b)* înlocuirea limbii vorbite, cotidiene. Dat fiindcă despre al do
(limba vie) nu avem nici un indiciu direct; situaţia ei poate fi indusă
cu oarecare aproximaţie din raportul antroponimiei illyrice şi trace c

[40] Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului,* Editura Politic
1957; p. 147.

[41] Asupra romanizării există o bibliografie abundentă în multe limbi eu
rică-arheologică şi filologică-lingvistică, din care sînt de menţionat aici numai cî
principale, mai importante: Julius Jung, *Roemer und Romancn in den Donaulănăem*
1877, ed. II 1887 ; *Die romanischen Landschaften des romischen Reiches,* 1881 ; Al. Bu
Ausbreitung der lateinischen Sprache iiber die Provinzen des romischen Reiches, Berlin,
Momrnsen, *Romische Geschichte,* voi. V (die Provinzen von Caesar bis Diocletian), ec
Gaston Boissier, *L'Afrique romaine,* Paris, ed. III (1907), p. 315 — 360 „la conquete de
Vasile Pârvan, *începuturile vieţii romane la gurile Dunării,* Bucureşti, 1923, 247 p. (cu
şi completări: C. Daicoviciu, *Studii şi referate,* I, 1954, p. 173—176); B. Gerov,
et Hnquistique entre le Danube et les Balkans ă l'epoque romaine (I — III s.), în S
1959, p. 173—191; H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale • imperiului*
reşti, 1960; ed. II: *La langue latine dans le sud-est de VEurope,* Bucureşti, 1978;
Zur Frage der Romanisierung (Vortrag), în *Anzeiger der osterreich. Akademie,* philos.-h
100. Jhrg. 1963, p. 153-173; *RevRHist,* IV 1965, p. 887-900. Despre Dacia îu spe
bibliografie: C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans Vantiquite,* Bucureşti, 1945, p. 104 —
zarea-.Daciei, în *Apulum,* VII, 1968 [1969], p. 261 —271 = *Beiträge zur Alten Geschich*
Nachleben. Festschrift fiir F. Altheim 1968, Berlin 1969, p. 535-548; N. Gudea, în
1975, p. 95—109. *Die Sprachen im Romischen Reich der Kaiserzeit.* Kolloquium 1974
1980, 365 p. infra, p. 191-193, 211.

cială" romană. S-a relevat că (în baza textelor literare şi epigrafice, respectiv papyrologice) antroponimia illyră dispare ceva mai de timpuriu decît cea traco--getică: ultimele nume de persoană „naţionale" la illyri sînt din sec. IV e.n., în timp ce numele trace ajung chiar pînă la începutul sec. VII. înlocuirea antroponimelor indigene s-a făcut la illyri şi la traco-daci în acelaşi fel ca la toate celelalte „nationes" din Imperiu, desfăşurîndu-se în mod inegal cu unele fluctuaţii şi chiar „reveniri" la formele tradiţionale indigene, în cîteva etape ce ar putea fi rezumate astfel:

A) ha. început, în textele literare-istorice şi mai ales în epigrafe (în IUyiicum, Tracia, Moesia ori în afară), illyrii şi tracii apar cu un singur nume, cel etnic, „naţional", ereditar (primit) în familie, acasă: *Bato, Dasius, Pladomenus, Plares, Verzo; A ulucentus, Bititralis, Bithys, Decebalus, Sassa, Scorilo* ş.a., ori cu filiaţia, de ex. *Bato Liccai, Teuta Vietis, Sceno Batonis; Aulupor Aulusani, Clagissa Clagissae, D-olanus Esbeni, Meticus Solae, Diurpaneus Sterissae filius;*

B) Intervine prima „inovaţie": illyrul (tracul, dacul) adoptă un nume roman pe care-1 introduce şi exprimă eventual prin formula „qui et" („care se numeşte şi — ") : *Planius Baezi* qui et Magister (cf. Marcus Valerius *Dromochctas* sive CalKpartlienus) ; ori poartă numele roman, cu patronimic indigen: Cassius *Dasantis,* Gemellus *Breuci,* Maximus *Diti,* Caius *Epicadi* f(ilius) ; Quintus *Mucatralis* (filius) ş.a. Dar nu lipsesc cazuri de revenire la numele indigene; adoptarea unui nume roman nu însemna şi obţinerea automată, obligatorie a cetăţeniei şi „naturalizării" romane[42], căci în Imperiu era frecvent cazul cînd provincialii de condiţie peregrină luau cu de la sine putere un antroponim roman la care nu aveau dreptul după legile şi normele statului roman. Adesea numele individual „barbar" era păstrat drept cognomen în sistemul cu „tria nornina" : T(itus) Flavius *Plassus,* Flavius *Epicadus,* Aurelius *Scenobarbus*; Ulpius *Aulucentus,* Aelius *Bithus,* Silvinius *Decibalus,* Marcus Valerius *Dromochctas* etc. ;

C) Nume corecte şi complet romane, alături de care rămîn cele anterioare illyre (trace), recent înlocuite, dar purtate ca suvenir distinctiv, de care illyro- şi traco-daco-romanul nu dorea încă sau nu putea să se despartă dintrodata ca de o haină veche şi pe care îl lega de noul său nume prin aceeaşi formă „qui et" (cu care alţii îşi legaseră de numele „barbar" pe cel rosnau adoptat) : M(arcus) Baebius Ceîer qui et *Bato Dasantis* (filius), A. Iulius Valens qui et *Diza Serri* şi mulţi alţii;

D) Toate trei elementele nomenclaturii sînt romane, existînd numai menţiunea obîrşiei etnice („naţionalitatea") : M(arcus) Aurelius Fuscus natione Delmata, T(itus) Iulius Verecundus nati(one) Del(mata) ; P(ublius) Aelius Avitus nat. Thrax, Aareiius Iulianus nat. Dacus ş.a.m.d. ; în asemenea epigrafe, „Romanii" Aurelius Fuscus, Iulius Verecundus, Aurelius Iulianus şi alţii cu depline şi impecabile nume clasice ar putea fi consideraţi de orice neam, din orice provincie, chiar din Italia ori din Roma.

După dispariţia determinativului etnic-tribal „Delmata", Ditio", „Maezeius", „Thrax", „Sapaeus", „Bessus", „Dacus", „Geta" etc, lipseşte un indiciu asupra obîrşiei „romanului" respectiv; astfel sfîrşesc toţi provincialii angrenaţi în procesul romanizării: abandonînd orice semn distinctiv (nume, ethnieon sau locul natal), din care să rezulte provenienţa etnico-teritorială; se pierde urma etnicităţii illyre, trace, moesice, geto-dace, ca şi a celei celtice, iberice, gallice, pannonice etc, în marea comunitate social-culturală şi de limbă a „romanilor imperiului".

Epoca şi felul cum populaţiile illyre şi traco-getice apar (după numele proprii) nî inscripţiile provinciilor respective ori în afară indică o fază destul de avansată a procesului de romanizare: antroponimele indigene (neromane) sînt relativ puţine, majoritatea lor s-au pierdut, înlocuite cu cele romane ; de aceea antro-

[42] Despre cetăţenia romană primită de provinciali, mai ales prin constituţia lui Caracaila (a. 212) : Em. Condurachi, *La costituzione Antoniniana e la sua applicazione nell' Impero Row-ans,* în *Dacia,* II, 1958, p. 281—316; G. AlfSldy, *Note sur la relation entre le droit de cite et la nomenclature dans l'Empire Romain,* în *Latomus,* XXV 1966, p. 37—57; H. Wolff, *Die Constituţia Antoniniana,* Koln, 1976.

ponimia populaţiilor balcano-dunărene şi carpatice din antichitate (în s
geto-dacilor) este atît de puţină la număr şi atît de puţin frecventă î
mentaţia literară şi epigrafică greco-romană, la indivizi originari din ace
şi de „naţionalitate" cu siguranţă illyră, tracică, daco-getică etc. Adev
precum este firesc şi se admite, inscripţii (pe care să-şi perpetueze numele)
numai păturile de sus ale societăţii, cei înstăriţi şi influenţaţi mai mult
tura urbană şi modul de viaţă adus de romani; dar atare situaţie nu
unele aserţiuni ca aceea că „romanizarea indigenilor era foarte puţin
în Moesia Superior şi că aici „materialul antroponimic arată limpede cum
zarea sprijinită de guvern a început abia în sec. II"[43]. Chiar dacă v
întîrziat ori s-a produs mai greoi, procesul de romanizare a pătruns în ma
a populaţiei locale destul de timpuriu, în Moesia, Dalmaţia şi alte p
va fi avînd dreptate acelaşi cercetător budapestan cînd constată cu p
Moesia Superior: „unde romanizarea a început mai tîrziu decît la Scu
torii indigeni peregrini nu au lăsat inscripţii".

Scăderea sfîrşită prin totala dispariţie a numelor de persoane
triburi, etnonime şi „ethnica") indigene (illyre, trace, geto-dace) nu este
men fortuit, ci reflectă începutul şi simptomul concret al procesului de
a provincialilor în romanitate, paralel cu dispariţia prin înlocuire a
vii populare illyre şi traco-getice. Este evident sau măcar foarte proba
illyr cu numele „naţional" *Bato, Dasius, Dasmenus, Epicadus,* ori *P*
un trac sau geto-dac *Aulucentus, Bititralis, Decebalus, Diurpaneus,*
Sterissa ş.a. (care scriau latina, ori figurau într-un asemenea text
la fel ca toţi militarii încadraţi în formaţiile romane ori „civili" din
adrrtinistrativ-statal roman vorbeau această limbă în mediul social
liar, în relaţiile intime ori în cele publice (armată, administraţie, la
ateliere, în mediul rural, pe ogoare, în cariere etc), cunoscînd şi id
indigen (fie în Dalmatia-Pannonia, Moesia, Dacia, fie în Gallia, Britanni
Syria ori Italia) ; — cu atît mai simplu şi firesc era ca un illyro- s
-roman cu numele Marcus Baebius Celer qui et Bato, A. Iulius Vale
Diza, Iulius Verecundus, Aurelius Iulianus ş.a. să cunoască bine u
conversaţie şi chiar în scris limba stăpînirii, care a devenit pe încetul
lor idiom, mijlocul general, uniform, exclusiv de înţelegere şi comunica
ţiile social-economice a tuturor provincialilor, militari sau civili, il
noni; traco-daci, galii, semiţi, mauri, africani sau de alt neam. Dar la
lară nu putea să fie limitată la cercul acelor elemente mai „răsărite"
turi şi rosturi de seamă în aparatul militar sau administrativ, în e
comerţul romane, ori la „vîrfurile" unei societăţi stratificate în clase a
atît la Roma şi în Italia, cît şi în provincii (vorbind în primul rînd de
dentale, europene). Această limbă vorbită şi scrisă peste tot a pătruns
largi populare, în păturile de jos ale locuitorilor provinciali.

S-a relevat şi se admite îndeobşte că latina învăţată de nişte oame
ritate foarte simpli şi săraci, analfabeţi şi fără/tradiţiile unei puterni
proprii sau de împrumut, era o limbă de acelaşi nivel, modestă, s
cu erori gramaticale, solecisme, „barbarisme", faţă de latina litera
„puristă" ; atare situaţie faptică este ilustrată şi dovedită de inscrip
sau ,,comandate" de către „romani" provinciali, fiind vizibilă în
romanic al limbilor neolatine derivate din latina „vulgară". Restr

[43] A. Mocsy, *Acta Archaeologica,* Budapest, XI 1959, p. 302.

spre interiorul provinciilor balcanice şi în Carpaţi, prin zonele de munte, unde circulaţia era mai puţin intensă, manifestările românismului ceva mai puţin accesibile, idiomurile indigene nu puteau să reziste multă vreme puternicei concurenţe a limbii oficiale latine, lipsindu-le o bază economică-socială solidă, un cadru politic şi cultural în care să-şi aibă rostul şi sprijinul, să fie apărate contra unui adversar dîrz şi mult superior, dominant în chip absolut între /•.cinaţiea şi Dunăre, Marea Neagră şi Someş, în curs de cîteva secole. Este greu, aproape imposibil a stabili în ce măsură şi cît timp anumite „insule" de limbă indigenă illyră şi traco-getică se vor fi menţinut în adîncul văilor de munte, pe plaiurile Dalmaţiei ori Moesiei şi Daciei carpatice. Tot ce s-a afirmat ori presupus despre persistenţa idiomurilor indigene în Peninsula Balcanică era bazat pe deducţii şi analogii, pe fizionomia şi extensiunea limbii române şi a populaţiei românofone, pe structura şi afinităţile limbii albaneze, adică pe elementul comun albanezilor şi românilor şi pe conţinutul romanic comun celor două limbi. Din cauză însă că illyră şi traca (respectiv alte idiomuri preromane din spaţiul carpato-balcanic) sînt cunoscute atît de puţin şi de lacunos, ca şi din cauza confuziilor frecvente şi destul de grave făcute de unii balcanologi pînă acum, nu s-a putut stabili aproape nimic în privinţa influenţei specifice pe care substratul illyric şi cel traco-getic au exercitat-o asupra romanităţii (limbii) balcanice şi carpato-dunărene, în primul rînd sub raport lexical. Este foarte probabil, în principiu, că în tot Illyricum s-a format o singură pătură uniformă de „romani", care se deosebeau destul de puţin de la o zonă la alta după baza etno-lingvistică indigenă (preromană), adică (după zone, dinspre vest către est) illyrică, dardano-peonică, traco-moesică, geto-dacică etc. Din cauza amestecului şi a circulaţiei intense de cîteva secole între Adriatica, Dunăre, Pontul Euxin şi Someş a elementelor etnice provinciale din cele mai diverse şi a amestecului lor cu masele localnicilor indigeni, nu se mai poate stabili nici măcar cu largă aproximaţie aportul propriu-zis etnic-social şi lingvistic al bazei de tip illyr, tracic, getic etc. în consecinţă, nici locul unde trebuie plasată limba şi populaţia albaneză în cadrul balcano-dunărean al elementului autohton nu rezultă din nici un document sau indiciu antic, lingvistic ori istoric; acest loc este ori poate fi dedus cu aproximaţie din criteriile indicate mai sus.

Timp de cîteva secole (VII—X sau XI) nu se ştie nimic despre populaţia de limbă romanică (ori despre unele „insule" care ar mai fi vorbit idiomuri indigene) în Peninsula Balcanică, atît în zona illyrică, cît şi în cea tracică, şi cu atît mai puţin în teritoriile daco-geto-romane din spaţiul carpato-dannbian. Prin urmare, nu poate fi determinat raportul dintre autohtonii romanizaţi respectiv neromanizaţi şi poporul român (românofonii) ori cel albanez. Din capul locului nu este probabil că ar fi fost romanizată complet numai fîşia de teren de la coasta Adriaticei şi de pe linia Dunării; precum este greşit a crede că limba latină-romanică s-ar fi putut menţine numai în aceste zone de cultură urbană (oppidană) mai intensă, după decăderea vieţii şi puterii politico-militare romane şi bizantine în Moesia, Tracia şi Dalmaţia, cu prăbuşirea *limes-u\v,i* dunărean şi pătrunderea slavilor în Moesia. Dimpotrivă, în interiorul Peninsulei' şi în Carpaţi, romanitatea de pregnant caracter rustic s-a -menţinut relativ mai uşor decît la periferie, pe linia Dunării ori a Mării Negre, prin faptul că era vorba, în primul rînd, de populaţia însăşi provincială illyro- şi traco-romană al cărui distinctiv principal era tocmai limba latină adoptată şi amestecată cu numeroase elemente lexicale preromane, indo-europene (de tip satem) care alcătuiesc principala dovadă despre romanizarea populaţiilor preromane şi legătura

sigură, absolut evidentă dintre acestea şi „romanizaţii" de azi, poporu
în cadrul mai larg al etnologiei carpato-balcanice a populaţiilor illyre
-getice intră problema de interes înainte de toate lingvistic, dar totodat
privind

Raporturile între illyră, traeo-dacică şi albaneză, care este încă o
dificilă, nesoluţionată, plină de obscurităţi. Albaneza de tip satem in
pean, vorbită de poporul albanez (arnăuţi, în limba lor naţională:
ţara *Şkipnia,* Albania; răspîndiţi în enclave compacte prin Serbia,
Dalmaţia, Italia etc.) a fost considerată de cercetătorii moderni ca der
illyră sau din tracică. Ea conţine numeroase elemente lexicale vechi la
infra, p. 104), greceşti, slave şi turceşti. Unii erudiţi din sec. XIX (J.
W. Tomaschek, S. Bugge etc.) au încercat explicarea multor nume
illyre sau messapice cu ajutorul limbii albaneze, — tentative lipsite
valoare şi care nu ajută prin nimic la studiul etimologic al illyrei ori la
vreunei legături reale de înrudire al acesteia cu albanezii. Opiniile asup
şi naţiunii albaneze sînt împărţite în două grupe, principale : *a)* obîrşi
după Thunmann (supra, p. 38), J. G. Hahn (1854), Gustav Meyer
47), P. Kretschmer (1896) ş.a.; *b)* tracă, după H. Hirt (1898; 1905 ;
caracterului centum al illyrei preconizat de Hirt şi a puternicelor analo
albaneză şi română, care este o limbă romanică dezvoltată pe baza
Gustav Weigand (supra, p. 55), D. Detschew (1952) etc. Unii filologi
tat o soluţie mediană, considerînd albaneza ca o limbă „traco-il
Jokl, S. Mladenov), termen etno-lingvistic tot atît de echivoc din punct
comparatistic ca, de exemplu, „greco-latin" ori „italo-celtic". Rezult
cetărilor asupra originii şi a formării albanezei [44] nu pot fi considerate
tive ori măcar parţial satisfăcătoare, în primul rînd din.cauza că sînt
elemente lingvistice, indirecte, ticluite, de valoare dubioasă. De fapt,
documentară de continuitate sigură şi limpede între albanezi şi illyri,
tracii antici (ori geto-daci, carpi ?) nu a putut fi identificată pînă acu
seamnă însă că ea nu va putea fi descoperită în viitor). Totul se baze
material comparativ lingvistic ori etimologic adesea echivoc, pe p
vagi şi chiar pe aparenţe înşelătoare, ce nu rezistă unei critici mai seve
au stîrnit multe nedumeriri şi încurcături[45]. Atare elemente de limbă
mastică, pe care amatorii de etimologii şi unii „balcanologi" grăbiţi le-
prompt între ele adesea la bună întîmplare, nu spun nimic cu privire la
esenţială a obîrşiei şi teritoriului ocupat în vechime de albanezi sa
moşii lor, unde adică s-a format şi păstrat comunitatea populară şi

"întreaga discuţie cu materialul lingvistic respectiv şi bibliografie : S. Jok
RLV, I (1924), p. 84-94; S. Mladenov, *BalkA,* IV 1928, p. 181-194: Decev, *Charakt.*
(LgBalk, II 1960, p. 190-198); B. Cabej, *SCL,* X 1959, p. 527-560 (supra, p. 63).

[45] Analogiile toponimice din actualul teritoriu albanez, din Illyria, Pannonia, Traci
Grecia antică etc, analizate, grupate şi interpretate în cele mai variate feluri de că
comparaţie cu vocabule din actuala limbă albaneză (chiar şi cu glose traco-dace), ori
illyro-messapo-albaneze" (Hahn, Tomaschek, Bugge ş.a.) nu servesc la nimic util pent
problemei albaneze, din simpla cauză că în majoritate sînt evidente artificii, forme fo
deci lipsite de semnificaţie istorică: de ex. *Ludrum, Lugeion* — alban. *Vum (Vum)* „
barbis în Pannonia — alb. *berak, brak* „mocirlă" ; *Malont*— (Carintia, Grecia etc.)
rom. *mal* „Ufer" ; *Pelagonia* — alb. *pclgu* „băltoacă, mocirlă" ; *Carpi* — *Carpates* n
karpe „stîncă"; *Tranipsai* şi *Tramarisca* (trace) — alb. *ter* „dincolo" etc. ori sufi
ş.a. ; *Dardani* — alb. *dardhe* „pară (fruct)", *dardhan* „ţăran" ; illyr *Dasius* — alb. *daslie*
menea „etimologii" de tip popular, încropite la întîmplare.

cu aspectele actuale, în antichitate ori epoca medievală. Lipsind orice informaţie pozitivă, explicită, vreun document direct privind faza veche şi derivarea limbii albaneze din careva idiom cunoscut în sud-estul Buropei antice, rămînea cîmp liber deschis ipotezelor, speculaţiilor, deducţiilor celor mai variate. Astfel, în ce priveşte eventualitatea unei legături cu limba illyră s-a afirmat că aceasta fiind „de tip centum" (C. Pauli, H. Hirt, H. Krahe, Destchew ş.a.), albaneza satem nu putea să derive din illyră, iar originea ei şi a poporului albanez este de căutat nu în vestul, ci în estul Peninsulei Balcanice, zona tracică. O concluzie scoasă din asemenea premisă falsă („illyra limbă centum") trebue să fie falsă în aceeaşi măsură. Pentru apartenenţa albanezei la tracă s-a citat nu numai faptul că ambele sînt limbi de tip satem, ci şi argumentul scos din elementele vechi indo-europene comune limbilor albaneză şi română: aceasta din urmă fiind formată pe un fond etnic-lingvistic (substrat) traco-getic, urmează că acestuia îi aparţine şi albaneza. Astfel de concluzii se întemeiază mai mult pe operaţiuni de „logică" istorico-lingvistică, pe silogisme. S-a formulat chiar şi ipoteza că albanezii ar fi imigrat în Peninsula Balcanică venind din stînga Dunării de Jos, ca atare putînd să fie de neam traco-dacic sau carpodacic, eventual din alt trib de spiţă nord-tracică: este ideea emisă în 1910 de V. Pârvan, care însă mai greu ar putea fi fundamentată, acreditată şi admisă deocamdată, deşi este foarte ingenioasă şi ispititoare intuiţie [46]; ea ar soluţiona uşor dificultatea ce se iveşte din faptul că albanezii reprezintă un popor şi o limbă indo-europeană (puternic influenţată de limba latină) ce nu s-au romanizat integral ca traco-dacii care stau la temelia limbii şi poporului român.

Este destul de greu a spune ceva nou, mai concret şi precis decît s-a spus anterior [47] cu privire la limba albaneză, la etnogeneza albanezilor. F o n e t i c a istorică a limbii lor de tip satem european poate fi pusă de acord atît cu illyră, cît şi cu traco-dacica (ambele de acelaşi tip satem). Dar în lexic nu se pot constata elemente comune, gramatica (flexiunea nominală şi verbală) illyră şi traco-getică sînt deopotrivă total necunoscute, iar albanezii nu par să fi moştenit nici un element cultural (de ex. vreun antroponim ori' toponim) din antichitate, atestat la illyri sau la traci [48]. Nimic din lexicul şi antroponimia albanezilor nu se poate identifica în resturile fragmentare ale illyrilor şi ale traco-geţilor. în

[48] „Die entgegengesetzte Auffassung vertritt — freilich in mehr allgemein andeutender Weise, ohne Begrundung irn einzelnen — Vasile Pârvan *(ZrPh,* 26 Beiheft [1910], S. 61—62). Der Ansicht, die Albaner seien eine halb romanisierte illyrische Tribus, setzt dieser Gelehrte unter Hervorhebung des relativ bedeutenden TJmfanges des alban. Gebietes und des hervorragenden Anteils der Albaner an der Bildung der serbocroat. und griech. Nation die andere entgegen : die Albaner seien zwischen dem 3. und 6. Jh.n.C. als Vorläufer der Slaven von NO durch Siebenburgen gegen SW gezogen und hâtten sich nach und nach als Wanderhirten, sornit unbemerkt, in die Gegenden siidlich der Donau eingeschoben. Ich mochte hier zunâchts auf sprachliche Tatsachen verweisen, die s c h e i n - b a r geeignet sind, Pârvans Ansicht zu stiitzen. Der Name der Stadt *Skutari* — *Skoder* (etc.)" şi alte exemple nevalabile ori neverosimile cita eminentul albanolog şi „balcanolog" vienez N. Jokl, in art. *Albaner,* din *RLV,* I, p. 85—86. Dar în sprijinul ideii lui Pârvan despre obîrşia tracică a albanezilor (şkipetari) poate fi luată îu considerare mai curînd pătrunderea şi „colonizarea" c a r p i l o r în dreapta Dunării, mai ales în Pannonia; cf. infra, p. 171—172.

" *CercLg,* III 1958, p. 102-103; *RevLg,* VI 1961, p. 82-84; *CercLg,* VII 1962, p. 107-127; *RevLg,* VIII 1963, p. 253-277; *LbTrD,* 1959, p. 100 si 113-115, ed. II (1967), p. 157, 181-184, 187-222 (infra, cap. IV).

[43] Nici românii n-au păstrat decît foarte puţine autroponime romane antice, ca *Nicoară, Şerbu,* şi bisericeştile *Sînnicoară* < *Sanctus Nicolaus, Sînziene* < *Sanclus dies lohannis, Sîmedru, Sînpetru* etc, — fapt semnificativ, care însă nu poate constitui un argument sau un indiciu contra romanităţii şi a deplinei continuităţi a limbii şi a comunităţii populare a românilor din sec. II—VI pînă azi. Cf. SprThrD, p. 199.

consecinţă, deocamdată este iluzoriu a susţine că fondul lexical vechi in
pean şi structura gramaticală a limbii albaneze sînt de factură şi de
illyrică ori mai curînd tracică, sau chiar „moeso-dacică"[49]. Adevărat
altă parte, că pentru obîrşia t r a c ă ar putea să pledeze şi faptul că, în
Imperiului roman, o parte din populaţia tracică cu limbă şi nume pro
menţinut vreme mai îndelungată decît illyrii (supra, p. 90). Este posibil
sec. VI—VII o parte din tracii la sud-vest, sustrăgîndu-se procesului de
zare (respectiv de slavizare), să fi reuşit a-şi salva limba puternic in
de latina populară, (mai ales în lexic), continuîndu-se în albanezi. Este
o simplă ipoteză ca multe altele, pentru care deocamdată nu se poate ad
lipsă de informaţii utile, peremptorii, nici o dovadă sigură [50]. Perpetuar
frînturi din idiomurile indigene ale Peninsulei Balcanice preromane (da
poate admite ipoteza despre originea „carpo-dacică") s-a putut face
în zona de contact traco-illyrieă şi în punctele de întretăiere cu linia
ţională" între aria limbii latine şi a celei greceşti ce pare a fi indicată de
(inscripţiile în limbă latină şi cele în limbă greacă), deci undeva în P
Dardania.

în legătură cu fenomenul îndelungat şi complex social-etnic şi demo
circulaţiei şi amestecului populaţiilor (vechile „nationes", triburile din p
în Imperiul roman, care s-a încheiat pe plan cultural prin romanizarea
sau a majorităţii elementelor eterogene şi eteroglote, este necesar a re
nou că geto-dacii nu puteau să facă excepţie de la atare „regulă" g
integrării în romanitate. Cei „desrădăcinaţi" şi plecaţi peste Dunăre
şi în alte zone ale Imperiului s-au romanizat complet, pierzîndu-se
fără urme (întrucît—destul de puţini, din cei care figurează în epigra
sînt funerare— n-au revenit în patria carpato-dunăreană) în marea so
romanităţii Imperiului. în schimb daco-geţii rămaşi acasă sub „jugul
timp de 17 decenii, romanizîndu-se în bună măsură (în primul rînd primi
şi etnonimul *romanus,* la fel ca traco-moesii suddunăreni), şi-au păstra
fiinţa etnic-socială şi o parte din capitalul lingvistic,— adică acel fon
preroman din limba română, pe care cercetările comparative din ultimel
l-au scos la iveală şi l-au demonstrat în cea mai mare parte, îndicîndu-
ficaţia lui etimologic-lingvistică şi social-istorică excepţională.

Este problematic dacă se va putea vreodată indica aportul limbii
compunerea acestui substrat balcano-dunărean, deci la formarea limbii şi
rului albanez, dat fiind că proporţiile şi importanţa componentei illyre la
zarea Balcanilor şi la formarea romanităţii orientale trebuie să fi fost
bile. Pe de altă parte, procesul de romanizare a illyrilor înşişi a fost m
adînc şi rapid datorită celor doi factori: spaţiu (apropierea de Italia şi
şi timp (durata mai mare a ocupaţiei romane asupra teritoriului et
S-ar putea deci ca tocmai din cauza romanizării intensive, aportul
(cuvinte indigene în limba romanică orientală) din partea populaţie
idiomul de tip illyric să fie mult mai redus decît cel traco-getic, respectiv
peonic, pannonic (?) ; iar bazele antice, preromane ale limbii şi poporul
n e z ar fi de căutat nu în sfera etno-lingvistică illyră, ci mai curîn
tracică ori dardano-peonică (şi mai puţin la „moeso-daci", supra, p. 93), î
contact dintre populaţiile illyre şi cele trace, eventual în partea n

[49] Cf de ex V Georgiev, în *StCl,* III, p. 23-27 (supra, p. 64).
"Cf. *SCIV,* VIII 1957, p. 261-263; *LbTrD,* ed. II, p. 181-184.

şi centrală a provinciei romane Macedonia. La acest teritoriu se gîndea şi istoricul Romei antice Th. Mommsen, relevînd intensitatea romanizării Dalmaţiei în comparaţie cu gradul redus al dezvoltării românismului din provincia vecină (foarte apropiată de Albania actuală) de administraţie senatorială Macedonia [51]. O verificare cu mijloace epigrafice şi arheologice a situaţiei, după un control mai amănunţit şi riguros, ar putea să confirme atare teză ingenioasă a marelui istoric german, de care s-ar părea că n-au ţinut seama eruditii cercetători balcanologi şi albanologi. Oricum ar fi, afinităţile puternice şi profund semnificative ale substratului lingvistic (cuvinte autohtone, preromane, în număr de 70 din totalul de vreo 160) din limba română cu lexicul albanez ar pleda tot pentru o apropiere teritorială şi etno-lingvistică remarcabilă între „străalbanezi" şi traco-moeso-geţii romanizaţi care au adoptat limba latină cu întreaga structură şi din care s-a format poporul şi limba română în ansamblu, adică întreaga populaţie românofonă din teritoriile balcanice şi carpato-dunărene: aromânii (românii din Macedonia şi Epir), meglenitii (în Meglen), istroromânii şi ,,daco"-românii din stînga Dunării de Jos.

[51] Th. Monimsen, *Rom.Gesch.* V (1909), p. 184—185 „vermuthlich hat bei dem Aufbliihen Dalmatiens und dem Verkummern der illyrisch-makedonischen Kiiste der Gegensatz des kaiserlichen und des Senatsregimentes eine wesentliche Rolle gespielt, die bessere Verwaltung sowohl wie die Eeyorzugung bei dem eigentlichen Machthaber. Damit wird weiter zammenhängen, dass die illyrische Nationalität sich in dem Bereich der makedonischen Stathalterschaft besser behauptet hat aîs in dem dalmatischen: in jeuem lebt sie heute noch fort und es muss in der Kaiserzeit, abgesehen von dem griechischen Apollonia und der italischen Colonie Dyrrhachiurn, ueben den alten Reichsprachen in Binneniand die des Volkes die illyrische geblieben sein".

IV. LIMBA ROMÂNĂ, LIMBILE BALCANICE ŞI SUBSTR

Stabilirea elementelor fonetice, morfologice şi lexicale neromane est
tatul comparării limbii române cu limbile romanice din apus şi cu alba
care se găsesc forme şi cuvinte româneşti prelatine asemănătoare, uneori i
Prin confruntarea românei cu idiomurile balcanice, în primul rînd cu a
s-a constatat că există importante elemente numite „albaneze", conside
împrumuturi sau ca moşteniri din epoca de formare a limbii. Prin unele
caracteristice, româna a fost considerată de unii eruditii ca „limbă bal
debitoare idiomului şkipetarilor cu unele elemente fonetice, lexicale şi r
Faţă de importanţa (nu peste tot justificată) ce li s-a atribuit, noţiunile
canic" şi „caracter albanez" ale limbii române se cer examinate mai deap
atent[1]".

1. „UNIUNEA LINGVISTICĂ" BALCANICĂ

în ultimile decenii s-a vorbit de disciplina numită „lingvistică b
(uniune lingvistică balcanică), ai cărei creatori şi promotorii principali
Gustav Weigand şi Kr. Sandfeld (—Jensen) şi care ar cuprinde limbile
albaneză, neogreacă, română şi în măsură mai mică sîrbocroata. Weigand
p. 55) consideră albaneza, româna şi bulgara ca trei ipostaze ale aceleia
„balcanice", albanezii fiind traci care păstrează limba veche, români
romanizaţi, iar bulgarii, traci slavizaţi[1]. Sandfeld (supra, p. 49) a întocn
un „tratat" al numitei „discipline" filologice [2], constatînd (ori avînd a

* Conţinutul acestui capitol reprezintă o formă amplificată a studiului *Rapo*
române cu albaneza şi cu substratul carpato-balcanic, în *CercLg,* VII 1962, p. 107—
VIII 1963, p. 253-277, reprodus cu modificări în „Anexa" la *LbTrD,* ed. II, p.
SprThrD, p. 211—255). Lucrări apărute între timp (A. Vraciu, *Aktualnîe voprosi izuceniia*
elementov rumînshogo iazika şi *Rassujdeniia o ăako-miziishom substrate rumînskogo iazîka,*
VI 1963, p. 119—132, VIII 1964, p. 15—45; G. Brîncuş, *Vber die einheimischen lexik*
mente im Rumănischen, în *RESEE,* I 1963, p. 309-317; *RevLg,* XI 1966, p. 549-565,
p. 19—36 ş.a.) sînt repetări în variante a unor tabele de cuvinte şi de păreri ce cont
puţin la elucidarea problemei în esenţa ei: determinarea lexicului autohton în limba
ElAutoht, p. 78-101.

[1] G. Weigand, *Elhnographie von Makedonien,* Leipzig, 1924, p. 59—68; *BalkA,* I,
faţă p. XII; combătut de S. Puşcariu, *Stlstr,* II, p. 354.

[2] K. Sandfeld, *Linguistique Balkanique, Problemes et resultats,* Paris, 1930,. 242 pagini
Al. Graur, *RIR,* II, 1932, p. 83-86 (infra, nota 8); S. Puşcariu, *DR,* VII 1934,, p
Varianta anterioară în limba daneză *(Balkanfilologien,* Copenhaga, 1926, 118 p.) recenzată
dechi, *DR,* IV, p. 1278-1302; G. Pascu, *RevC,* II, p. 133. Pentru K. Sandfeld „
entre.lss peuples de la Peninsule Balkanique vont encore plus loin. II ne s'agit seul

impresie) un număr de trăsături (comune acestor idiomuri) fonetice, morfologice, lexicale şi sintactice atît de importante, încît se credea îndrituit să proclame crearea unei ştiinţe deosebite, „lingvistica balcanică", în sectorul căreia s-a format o bibliografie abundentă[3]. Româna se pomeneşte înglobată în noua grupă „lingvistică", admiţîndu-se că, deşi „structura ei, ceea ce constituie 'sistemul închis' al limbii, este latină", „nu e mai puţin adevărat că prin alte aspecte ea este o limbă balcanică", în sensul că „româna, bulgara, albaneza şi neogreacă —într-o măsură mai mică şi sîrbocroata, turca otomană rămînînd izolată— fără a fi înrudite între ele, constituie o 'uniune lingvistică' (Sprachbund). Ele au în comun o serie de trăsături . . . care conferă acestor limbi un aspect particular"[4]. Unii au mers mai departe în sensul lui Kopitar (supra, p. 39) şi Weigand, crezînd că româna, greaca, albaneza şi idiomurile slave din Balcani s-ar reduce la una şi aceeaşi limbă t i p , care ar conţine „acel ceva după care numai cu schimbarea cuvintelor se poate obţine o altă limbă, întrucît se găseşte numai în limbile vorbite de neamurile din Peninsula Balcanică, s-a numit .. . element balcanic"[5]. Astfel se prezintă opiniile celor care admit realitatea unei asemenea „lingvistici", considerată utilă şi chiar necesară pentru studiul istoric al limbii române. Dar mulţi nu sînt, n-au fost de la început, în acord asupra termenului, a justeţei lui şi în general asupra necesităţii şi îndreptăţirii unei „lingvistici balcanice", care pentru unii nu există din capul locului[6]. Este necesar deci a observa atent caracterul „balcanic" al românei şi elementele prin care ea s-ar integra în atare „uniune". Un rezumat al rezultatelor obţinute se află în tratatul citat[7], iar o punere la punct într-o cronică lingvistică[8] şi în excelentul *Couft d'oeil sur la linguistique Balkanique,* din *BL,*

communaute de civilisation et de croyances. Bien que d'origine diverses, les langues parlees par ces peuples ont developpe nombre de traits communs qui font une u n i t e l i n g u i s t i q u e remarquable rappelant sous bien des rapports, les unites linguistiques qui ont pour base une origine cpmmune, comme c'est le cas des langues romanes, des langues germauiques etc. II y donc lieu d'en faire l'etude comparative comme pour les groupes des langues apparentees et de constituer une 'linguistique balkanique' speciale" (p. 6). Mai tîrziu însă, sub presiunea numeroaselor critici, autorul danez a devenit mai puţin categoric în privinţa „lingvisticii" sale balcanice, vorbind numai de „traits communs qui donnent aux langues en question une certaine allure uniforme malgre toutes les divergences ..." (Sandfeld, *RIEB,* II, 1-2, 1936, p. 472).

[3] Al. Rosetti, *ILR,* II, p. 81-125 (uniunea lingvistică balcanică); *SCL,* IX 1958, p. 303—308; *FonD,* III 1961, p. 63—76 etc; Malecki, *Atti del III Congresso dei linguisti* (Roma, 1933), 1936, p. 72—76; N. Trubeţkoi susţine şi el ideea unui „Sprachbund" al acestor idiomuri (big., ngr., alb., rom.) : „balkanischer Sprachbund", caracterizat prin o „strukturale Verwandschaft" ; cf. P. Poucha, *KZ,* LXVIII 1943, p. 84, cu rezervele lui Eduard Sclvwyzer „Sprachbund" (ibid., p. 98). Weigand vorbea odată *(KJB,* XI, I, p. 135) chiar despre „vergleichende Balkansprachen" ! *Omagiu I. Iordan,* Bucureşti, 1958, p. 775-788 (E. Seidel) ; *ProblLgBalk,* Sofia, 1966, 91 p. ; E. Petrovici, *Despre uniunile lingvistice, limbile balcanice şi limbile vesteuropene,* în *RomSl,* XIV 1967, p. 5 — 10.

[4] Al. Rosetti, *ILR,* II, p. 31.

[5] Th. Capidan, *DR,* III, p. 132.

[6] Teză criticată aspru de acad. A. Rosetti, *Chestiuni de metodă,* în *FonD,* III, p. 63—65, cu concluzia „anatema lansată de I. I. Russu asupra «uniunii lingvistice» balcanice este inoperantă, atîta timp cît ea nu va fi întovărăşită de o reexaminare a faptelor de limbă şi de dovedirea netemeiniciei argumentelor: aduse în sprijinul existenţei «uniunii lingvistice» balcanice". Dar **saTcina** de a dovedi „netemeinicia argumentelor pentru uniunea lingvistică balcanică" a fost împlinită cu peste patru decenii anterior de Al. Graur, A. Meillet, Belic ş.a., rezultatele lor fiind reconsiderate şi integrate în capitolul de fată, demult cunoscute.

[7] Al. Rosetti, *ILR,* II, p. 81-125.

[8] Analiza-recenzie a cărţii lui Sandfeld, A. Graur, *RIR,* II 1932, p. 82-86; p. 83 „dacă «filologia balcanică» nu este potrivit, căci nu e vorba de un studiu compact al textelor, apoi nici titlul «lingvistică balcanică» nu e mai fericit ales, din punctul de vedere în care se plasează Sandfeld. în adevăr, după d-sa, toate asemănările ce constatăm între limbile balcanice se explică prin împrumut, mai cu seamă prin imitarea limbii greceşti. în cazul acesta însă, nu se poate vorbi de o lingvistică balcanică. Termenul acesta presupune o familie de-limbi, aşa cum lingvistica romanică

IV 1936, p. 31—45, de Al. G r a u r (supra, p. 63), după care sînt date
mat elementele principale:

La început se arată (lucru relevat şi de alţii anterior) că nu poate
„lingvistică balcanică" în sensul celei indo-europene, romanice ori slave. I
murile vorbite în zona balcanică, singură bulgara şi sîrba au origine comu
celelalte fiind de obîrşie diversă. „Remplacer dans la linguistique la notion
par celle d"affinite', comme on veut le faire maintenant, c'est accorder â l
et mame au vocabulaire et â la syntaxe le pas sur la morphologie; c'est, par
remplacer l'essentiel par le superficiel. La grammaire comparee ne pourra
fonder sur l'imitation, ni sur les emprunts". Termenul de „lingvistică" ar
în Balcani numai admiţînd un puternic substrat comun, care însă ar treb
dacă nu se admite substratul, poate fi vorba numai de „raporturi de î
de influenţă, dar nu de o 'lingvistică' balcanică". Al. Graur admite exi
stratului, cu urme neîndoielnice, care însă trebuie dovedite, nu numai po
privinţa c u v i n t e l o r „albaneze" din română se întreabă ,,â quelle âpoc
croire que les Albanais ont ete tellement superieurs aux Roumains, pour c
niers aient emprunte aux premiers des termes de civilisation tels que 'foyer
etc. ? II est impossible d'admettre que les Roumains ont tout emprunte
et les Albanais presque rien au roumain". Concluzia: s-au păstrat eleme
din substrat în Balcani, iar majoritatea cuvintelor „albaneze" din română
afirmase Philippide) din substratul comun ambelor idiomuri. Dar chiar exist
telor autohtone nu justifică existenţa „lingvisticii balcanice".

Din f o n e t i c ă s-au atribuit substratului unele fenomene, ca sune
Existent şi în alte limbi (rusă, polonă), *î* s-a dezvoltat independent în ro
prin închiderea provocată de nazala următoare, sau din *i* sub influenţa con
mergătoare ; *ă* vine din *a* neaccentuat, *e* precedat de labială, uneori de s
rătoare sau vibrantă *(bătrîn < veteranus, păr < pilus, zău < deus, rău < re*
se constată dialectal în albaneză şi în bulgară, dar aici condiţiile apariţiei dife
celor trei limbi sînt: existenţa sunetului *â,* legătura între el şi atonie s
unei nasale subsecvente. Este greu a-l pune în cîteşitrele idiomuri pe soc
stratului. „Trebuie să se admită că alternanţele vocalice ale limbilor balcani
rează unei schimbări paralele, care se poate explica uşor prin acţiunea su
Despre accent în limbile balcanice: Rosetti, *ILR,* II p. 83—85. Rotacism
vocalic > *r),* dialectal în română şi albaneză, este de dată tîrzie. „Tout ce q
etre prouve par le rhotacisme, c'est une maniere semblable de prononce
pu developper des tendances paralleles". Nu poate fi atribuită substrat
albanezei şi românei nici trecerea *cs > ps, ct > pt* în rom. (labială -f s c
qu'il en soit, en retenant uniquement les faits dignes d'attention, on a vu qu
tique ne peut nous donner une certitude concernant le substrat". Faptele
în mai multe puncte nu justifică a vorbi de o bază de plecare unică; ce
putea vorbi de tendinţe asemănătoare.

M o r f o l o g i a . Simplificarea declinării, reducerea numărului cazurilo
bulgară, greacă a fost atribuită substratului. Argumentarea lui Graur a
substratul nu poate avea nici un rol aici. Se poate spune numai că e comu
balcanice o tendinţă spre simplificare, constatată şi în alte limbi (romanic
engleză, persană etc). Conservarea genului neutru în română (ca în grea
sîrbă) de asemenea nu poate fi din substrat. Postpunerea a r t i c o l u l u
alb., big.)[9] este determinată de topică; în primele două limbi rezultă în
dintr-un fapt de ordin sintactic: plasarea adjectivului după substantiv
nu provine din substrat. în bulgară fenomenul e de factură slavă comun
de punerea articolului după adjectiv. Prin urmare, în cele trei limbi „balca
punerea articolului nu este de origine comună. Formarea viitorului prin
verbul „a vrea" arată numai că greaca, bulgara şi româna au trecut la
analitic, iar fenomenul e constatat şi în alte limbi. Dispariţia infinitivulu
big., rom., srb.) pare a fi rezultat din tendinţa de a elimina categoria
mai abstractă.

se ocupă de istoria limbilor romanice etc. După cum nu există o lingvistică europeană s
nici una occidentală, tot aşa nu poate exista una balcanică decît admiţînd că toate limbi
s-au dezvoltat pe un fond comun. Tocmai atare lucru tăgăduieşte Sandfeld".

[9] I. Dan, *Unele aspecte ale articolului românesc,* în *Analele ştiinţifice,* Iaşi, II, X
143-162.

în concluzie, limbile „balcanice" prezintă concordanțe, dar acestea nu merg pînă la identitate completă, fiind vorba de tendințe, uneori generale, alteori limitate la Balcani. Pe de altă parte, „este incontestabil că un număr relativ ridicat de cuvinte, mai ales|în albaneză și română, provin din idiomurile populațiilor preromane și anteslave". Trăsăturile comune sînt prea puțin lucru spre a permite să se vorbească de o „lingvistică balcanică". Ceva comun există în limbile balcanice, „mais Tair commun' des langues balkaniques, rapproche des elements du vocabulaire, de phonetique et de morphologie qu'elles ont en commun, doit tout de meme s'expliquer par certaines tendances primitives/imputables au substrat", după Al. Graur.

Alții au relevat șubrezenia temeliei pe care s-a ridicat „lingvistica balcanică". Astfel, francezul Antoine Meillet (1866—1936) preciza că metoda comparativă (indo-europeană, romanică etc.) nu se poate aplica limbilor balcanice care au concordanțe normale între idiomurile dintr-o regiune[10]. G. Anagnostopulos arată că trăsăturile comune se explică parțial prin evoluție deosebită, unele sînt restrînse la zone dialectale în unele idiomuri, iar celelalte elemente comune nu permit a vorbi de o „lingvistică balcanică", în sensul celei romanice, germanice ori slave[11]. A. Belic ajunge la concluzia că nu există o „uniune lingvistică", ci o reciprocitate lingvistică în această regiune[12], la fel Th. Capidan (supra, p. 53)[13] și S. Pușcariu (supra, p. 50)[14], care se arată sceptic și rezervat,

[10] Despre marele filolog, lingvist și comparatist francez A. Meillet, indicații bibliografice și necroloage în *RomSl,* XIV 1967, p. 455-459. în *RIEB,* I, 1, 1934, p. 29—30, A. Meillet făcea constatarea: ,,la methode comparative ne s'applique pas utilement aux langues balkaniques. En effet, ces langues appartiennent â des grbupes divers et leurs particularites appellent des explications Communes qui ne resultent pas immediatement de leur histoire ... Si le bulgare, le serbe, l'albanais, le roumain se sont ecartes de leur etat anciea d'une maniere pareille, le fait u'a donc rien de surprenant; il s'agit de concordances qu'il est normal d'observer elitre parlers d'une meme region. II y a lâ un fait general dorit la linguistique balkanique, pour autaut qu'on puisse empioyer ce terme, devra tenir compte".

[11] G. Anagnostopulos, *RIEB,* 1/1, 1934, p. 272-3.

[12] A. Belic, *RIEB,* II/3-4, 1936, p. 167-171. Despre savantul sîrb Alexandru I. Belic (1876—1960) : *LbR,* IX/4, 1960, p. 96—98 (M. Jivcovici). Lista celor care au arătat lipsa de temei științific și inanitatea numitei lingvistice „balcanice" nu este încheiată cu numele prestigioase de savanți înșirați mai sus; se poate adăuga de ex. un alt balcanic de vază (după V. Georgiev) : „le linguiste bulgare S. Mladenov *(Bălgarskijat ezik v svetlinata na balkanistikata,* Godișnik na Sofijskija TJniversitet, ist.-phil., XXXV, 13, 1939, p. 1 sqq.) a pris une position extremement negative contre toute la linguistique balkanique", cu adausul „A. Belic a raison de souliguer que les traits communs des langues balkaniqus sont 'inegaux quant â leur repartition geographique ou en ce qui Concerne leur nature linguistique', que l'unite des dites langues n'est pas homogene. Sans doute, ce ne sont que l'albanais, le bulgare avec le macedonien et le roumain qui forment l'uuion linguistique balkanique dans le sens etroit du terme. Le grec y participe principalement avec sa grande influence sur la formation de cette unite ... (etc.)", *ProblLgBalk.* p. 7, în cadrul referatului „le probleme de l'union linguistique balkanique" unde repetă cu unele noi nuanțări vechile șabloane perimate ale lui Weigand și Sandfeld, spre a salvă acea pseudo-„uniune balcanică" pe care o susțin și ceilalți „coreferenți" din broșura destinată a servi drept *Rapport pour la seance pleniere* în 1966 la Sofia (N. Andriotis, G. Kourmoulis, A. Rosetti, E. Cabej, V. Georgiev, I. Pudic, S. B. Bernstein) și care sînt deopotrivă de puțin familiarizați cu etimologia și cu adevăratele probleme ale comparatisticei i.—e. și ale substratului lexical în limba română și în celelalte limbi „balcanice".

[13] Th. Capidan, *Romanitatea balcanică,* București, 1936, p. 37.

[14] S. Pușcariu, *LR,* I, p. 169—175. Este desigur justă și recenta asertiune ,,l'opmion semble justifiee que l'on ne saurait parler d'une 'union linguistique balkanique' etroite, mais seulement d'un eștace geographique riche en interferences linguistiques meritant d'etre etudiees dans leur ensemble", RESEE, VI 1968, p. 147 (H. Mihăescu). E. Petrovici, *Despre tmiunile lingvistice (Limbile balcanice și limbile vesf-europene),* în *RomSl,* XIV 1967, p. 5 : limbile contigue neînrudite, prezentînd anumite afinități structurale, formînd așa-numitele uniuni lingvistice. Cf. A. Vraciu, *CercLg,* XIV 1969, p. 364 (în recenzia la *LbTrD,* ed. II).

observînd că este preferabil termenul „lingvistică sud-est-europeană"
e vechiu într-una din aceste limbi, este nou în altele, deci nu poate fi
de propagare prin împrumut, — sau de niște inovații ivite în mai m
independent. Ce unește aceste limbi într-un mănunchiu sînt condițiile
și istorice similare, influențe culturale identice. Termenul „lingvistică
apare îndreptățit numai întrucît exprimă scurt și pregnant ca de ex. c
logie clasică", un caz de convergență[15].

Apare evidentă șubrezenia „lingvisticii balcanice", al cărei prec
J.B. Kopitar cu celebra frază-calambur „numai o formă, dar cu trei m
limbă" (supra, p. 39). Asemenea aserțiuni din faza romantică a începu
gvisticii nu se pot dovedi, nefiind justificate prin modestele rezulta
acum. Dacă s-ar lua cu severitate termenul „lingvistică-balcanică"
bulgara + albaneza + greaca), ar trebui să se admită paradoxul că r
apropiată de bulgară ca și aceasta de sîrbă (sora ei slavă), ori chiar
—sub raport balcanic—, căci cea din urmă nu intră în „uniunea" co
de Weigand și Sandfeld. Avînd în vedere numai elemente superficiale d
lexic și frazeologie[16], se poate construi și o „lingvistică ardeleană"
țeană" ; cf. de ex., *CercLg,* XIV p. 364), care să studieze notele co
ales lexicale și frazeologice, din limbile de aici, influențele reciproce
conviețuirii milenare dintre români, unguri, sași etc. Se impune deci
rezervă și critică față de tezele Weigand—Sandfeld despre „înrudirea
din Peninsula Balcanică, dintre care toate patru (rom., big., alb.,
obîrșie și structură esențial diferite, — încît ele nu permit a se vorbi
vistică balcanică", iar reexaminarea atentă a faptelor de limbă poat
noua „lingvistică" este menită să rămînă lipsită de obiect. Oricum, a
ciplină construită artificios, cu rezultate vagi, neconcludente, este de
utilitate în studiul capitolelor obscure ale istoriei și limbii românilor,
vează prin nimic' elucidarea problemelor etimologice ale elementulu
în relațiile lui cu albanezii. De asemenea, clasificarea românei ca „limbă
nu spune nimic, neexpHcînd absolut nimic din ceea ce formează c
nelatin, preroman. Pe de altă parte, numeroasele elemente prelatine
române — unele existente și în albaneză — sînt o realitate deosebită,
cu mijloace interne românești și cu criteriile comparatisticii indo-e
nu au nimic a face cu ceea ce unii filologi și balcanologi au înțeles în ul
prin „lingvistică balcanică". Româna este parțial o limbă balcanică prin

[15] Cu două decenii mai înainte, Pușcariu observa că „dacă studiem de aproape tez
frazeologia și sintaxa limbilor europene de vest, ne vom convinge că în franceză, eng
italiană etc. există, de asemenea un număr considerabil, nu numai de cuvinte împ
decalcate după același model, ci și foarte multe construcții sintactice și expresii figu
Cauza acestor asemănări este ceea ce sîntem obișnuiți a numi 'cultura occidentală', comu
timpuri acestor popoare în contact necontenit unul cu altul. Termenul 'Balkansprache
de Weigand și de elevii.săi trebuie înțeles deci în același fel ca cel de 'limbi occiden
putem vorbi de obiceiuri sau de mentalitate occidentale, putem subsuma și asemănăr
între popoarele cu graiuri diferite care au stat sub influența Bizanțului în termenul d
canice'. Precum însă, în Occident, asemănările acestea (care desigur nu sînt nici ma
mai superficiale decît cele din Orientul european) nu ne împiedică să distingem fran
germana una de alta, la fel trebuie procedat și în Orient" *{DR,* I, p. 407).

[16] Expresii (repetate și invocate de mulți pînă în ultima vreme) ca „așa i-a fost
taie capul" sînt considerate ... balcanice. Asemenea criterii filologice arată iarăși
critic din partea celor care le utilizează ca argumente istorice. Despre locuțiuni zi
(relevate între alții de S. Pușcariu, P. Papahagi, T. Capidan etc), cf. de ex., Ph
II, p. 691-694.

ei sudice: aromâna, meglenita şi istroromâna, căci grosul românimii şi al limbii ei (cel puţin în perioada actuală şi în evul mediu de cînd avem informaţii) este dunăreană şi carpatică; nu există motive să credem că în trecut va fi fost altfel, iar numărul şi valoarea cuvintelor autohtone în dialectul „dacoromân" confirmă atare opinie.

2. TRĂSĂTURI COMUNE ROMÂNO-ALBANEZE

Pentru o justă perspectivă asupra problemei elementului autohton în lexicul romînilor (deci în structura etnică-socială) şi asupra factorului comun albano-român, este necesară în prealabil lămurirea raporturilor albano-române în domeniul gramatical, dar mai ales în lexic — raporturi care s-au bucurat de o atenţie deosebită avînd un rol covîrşitor (mai ales de la Miklosich încoace) în cercetările privind formarea limbii şi etnogeneza românilor. După rezultatele de pînă acum, este uşor a preciza pe scurt la ce se reduc asemenea raporturi, ca şi dependenţa lingvistică şi chiar etnică (în sens arhaic) a poporului român faţă de albanezi.

în repertoriul istoric de mai sus (cap. II) s-a văzut atitudinea cercetătorilor mai de seamă în problema relaţiilor lingvistice şi etnice dintre români şi albanezi, în jurul căreia s-au desfăşurat dezbaterile asupra existenţei (respectiv lipsei) elementelor autohtone, preromane în limba română, deci valoarea substratului lingvistic. S-a impus treptat constatarea că româna are o puternică notă de originalitate, o personalitate, nu numai în ce priveşte conţinutul şi structura latină, dar şi în caracterele anteromane numite de unii „albaneze", de alţii „balcanice", iar în ultima vreme „autohtone", chiar şi „traco-dace". Specificitatea limbii române faţă de cele vecine, din perioada formării ei şi pînă azi, este un adevăr întrevăzut clar de Miklosich cu peste un veac în urmă (supra, p. 41), confirmat de cercetările ulterioare şi din sec. al XX-lea, odată cu progresul cunoştinţelor şi al spiritului critic. Nu este necesar nici util a expune aici din nou ce s-a spus despre relaţiile dintre română şi albaneză, după ce asemenea examinare a fost făcută de unii erudiţi, ca Th. Capidan şi Al. Philippide, care a încercat o aprofundare pe baze largi a problemei, în studiul detaliat al elementelor comune (de asemănare) şi al celor deosebitoare ale celor două idiomuri, iar concluziile lui sînt importante pentru problema elementului autohton românesc[17].

După alţi filologi (Miklosich, Sch.uch.ardt, Meyer, Gaster, Sandfeld etc), Philippide expune din nou toate trăsăturile comune albano-române în fonologie: *a* neaccentuat > *ă;* *ă* + *n* ori *m* > *ăfi)* -\- *n,* *m;* *e* neaccentuat > ***ă***; *e* urmat de ***n*** şi *m* > *ă* + *n,* *m;* *en* + dentală > *în* + dentală; ***en*** + spirantă > ***in*** -f- spirantă ; i neaccentuat > *ă;* *i* neaccentuat final la terminaţia plur. mase. a căzut; *o* neaccentuat > *u,* de cele mai multe ori; *6* înainte de grup consonantic > *u;* ***H*** h-a devenit *6;* *-u* final cade; *l* + *i* + vocală şi *l* + *i* final fix > */'* ; rotacismul *(n > r)* ; *b* intervocalic cade; *b* în grupul intervocalic *-br-* devine ***u*** (> *ur);* ***kl* > *k'***; *gl* > *g';* *v* intervocalic cade etc.

Ce valoare se poate atribui acestor note comune în fonologie s-a văzut mai sus, în legătură cu „lingvistica balcanică", după observaţiile lui Al. Graur. Chiar Al. Philippide, după nişte concluzii asupra legăturilor istorice şi etnice ale românilor cu şkipetarii [18], după cîţiva „dacă", „trebuie" şi o serie de „probabilităţi"

[17] Al. Philippide, *OrR,* II, p. 571-802. Cf. *LbR,* VIII/3, 1959, p. 16-23.

[18] Al. Philippide, *OrR,* II, p. 586 „dacă admitem cu oarecare probabilitate că asemănările fonetice dintre limbile română şi albaneză îşi au originea într-o oarecare afinitate a bazei de articulaţie, adecă într-o afinitate oarecare etnică, apoi tot cu atîta probabilitate se poate admite că între poporul român şi cel albanez a existat o coheziune geografică..." etc.

(luate ca certitudini de unii cititori şi cercetători), relevă că „fenomenel
mai sus ca asemănătoare au acest caracter numai dacă le consideră cinev
neral şi cu aproximaţie. La o mai apropiată cercetare ele prezintă, toate
spune, mai mult sau mai puţin remarcabile deosebiri de la o limbă la al
rînd cîteva din acestea *(OrR,* II, 589), dar „apoi sînt fenomene de dif
de Umlaut şi de accent în albaneză, care constituie o prăpastie între acea
şi româna" (p. 590). „Cea mai mare deosebire există însă între română şi
din punctul de vedere al accentului, importantă nu numai prin faptul
este accentul în aceste două limbi, ci mai ales că accentul e cel mai sigur
fiziologic, după care poţi conchide că ai a face cu altă bază de articulaţie
elementele unei limbi, accentul este cel care se pierde mai greu, care s
mută mai greu. Totul se poate împrumuta din limbă, pînă la completa
şi cuvinte, şi forme şi sunete; numai accentul persistă cu cea mai de
tenacitate. în albaneză, vocalele sonante din silabele accentuate ale c
sînt de şase feluri de lungimi" etc. (p. 592) ; „asemenea lucruri sînt tota
firii limbii române" (p. 594). „în vreme ce în română, contrariu de ce se
în celelalte limbi romanice, grupurile intervocalice de consoane nu se
complet decît rar, în albaneză (din contra) ele se asimilează complet mult
(lucru relevat de Meyer-Lubke) ..." (p. 595). „înrudiţi vor fi ei român
banezii mai mult decît cu neamurile italice, de pildă, ori decît cu celţi
rudirea este foarte îndepărtată" *(OrR,* II, p. 596). Examinînd apoi (p. 5
asemănările morfologice şi sintactice dintre albaneză şi română, ca şi de
mult mai mari, rezultă că „dacă oarecare asemănări pe acest teren ne-ar
ţi să stabilim o apropiere genetică între români şi albanezi, deosebirile
mari ne obligă să despărţim aceste două popoare", ceea ce „se constat
structura lor sufletească deosebită" [19].

Concluziile lui Philippide, ca rezultate generale şi necesare ale c
de pînă atunci (împărtăşite de Treimer, Capidan [20], Rosetti, Pascu, Şiac
arată fără echivoc că — precum este şubredă temelia aşa-numitei „l
balcanice" — tot atît de neîntemeiată apare teoria, ceva mai veche, a „leg
strînse lingvistice şi etnic-sociale (în sens medieval) între români şi alban
„comunitate lingvistică" şi dependenţa limbii române ca debitoare faţă de

[19] După J. G. Hahn, Philippide schiţează o caracterizare sumară şi unilaterală a
psihic-sociale a şldpetarilor; „albanezul are fire nesupusă şi răzbunătoare; cu acel neam
nu te poţi juca şi nu poţi face din el ce vrei, ori că vei fi tu un cuceritor străin, o
un compatriot incapabil, mişel şi fără cuget, care să pui înainte steagul patriotismului
ţara la prăpastie. Din contra, răbdarea românului şi lipsa lui de indignare faţă de un ră
şi cel mai mare — ce i s-ar face sînt fără margini. Albanezul este apoi un om cu desă
tic, pe care viaţa pămînteaşcă şi în special prezentul îl preocupă, iar celor ce ar pu
moarte nu dă nici o valoare. Pentru o părere ce nu se transformă imediat într-un prof
să facă nici un sacrificiu. De aceea, cei mai mulţi au părăsit credinţa creştină şi au pri
mohamedană, pentru că noua credinţă le oferea avantaje materiale. Pentru o simplă n
le-a făcut preotul că nu vin destul de dimineaţă la biserică, îndată un sat întreg a pă
nismul. Altădată locuitorii unui sat, care suferise din partea unui sat turcit neajunsuri,
şi ei numai ca să-şi poată răzbuna contra satului duşman; în adevăr, îndată după turcire
în acest din urmă sat şi au făcut pîrjol într-însul. Din contra românul, măcar că nu e
foarte tolerant sub raport religios, acea mică credinţă şi îngăimată superstiţie o păstrea
citate (etc.)" *{OrR,* II, p. 630). Dar trebuie relevate şi virtuţile etnice ale albanezilor, ca
ospitalitate etc. R. Vulpe, *Considerations sur l'origine du peuple albanais,* în *Studia Alban*
1973, 1, p. 199-205.

[20] Th. Capidan, *Limbă şi cultură,* Bucureşti, 1943, p. 138—174 (după *Revist*
Bucureşti, 1943, mai) stăruie asupra „simbiozei" voind să împace „Simbioza alban
continuitatea românilor", două noţiuni cam greu de împăcat, care se resping, fiind anti

Asemenea presupuneri se întemeiau pe unele trăsături remarcabile fonologice şi morfologice, care însă (examinate mai atent) sînt puţin concludente, fiind deplin explicabile în cadrul evoluţiei specifice a romanităţii orientale (balcanice, carpato-dunărene), altoită pe un substrat identic sau strîns înrudit,.unitar în linii generale, avînd apoi în cursul epocii medievale, multe elemente de comunitate cultural-istorică şi politică [21]. Limba română are comune cu albaneza o serie de trăsături fonetice, morfologice şi sintactice, dintre care cele mai multe se constată şi în alte idiomuri învecinate, fiind oarecum tipic balcanice şi sud-est-europene (supra, p. 99). în ce priveşte lexicul, româna şi albaneza au comune din perioada antică, două categorii de elemente: romane (latine-romanice): şt preromane (autohtone), care este necesar să fie cercetate sumar în acest capitol.

3. CUVINTE ROMANICE COMUNE ALBANEZEI ŞI ROMÂNEI

în privinţa elementului romanic (latin) comun limbii albaneze şi celei ro-mâneşti, cercetările mai vechi şi cele recente pe baze statistice au adus cîteva rezultate instructive şi semnificative [22]. Elementele latine, ale limbii albaneze se grupează în patru categorii: 1) cuvinte latine de largă circulaţie păstrate în albaneză, în română şi în limbile romanice apusene, 270 termeni, ca *ădmissarius, aer, aeramen, aestimare, aiunare, arcuş, arena, argentum, aurum* etc; 2) existente în albaneză şi în limbi apusene, dar lipsind în română, 151 termeni, ca *adorare, amicus, armata, balsamum, benedicere, bestia, candela* etc.; 3) păstrate numai în română şi în albaneză, 39 termeni, 19 dintre ei fiind de largă circulaţie : *canticum, capitina, coma, consocer, galgulus, Horae, imperator, Unea, mânicare, margella, mirări, orare, poenitere, pervigilare, scortea, secretus, sella, sessus, status* ; 4) elemente latine (85) păstrate numai în albaneză, ca *apparamentum, bubulcus, /urcata, machina, sarcinarius* etc. *(RESEE* IV, p. 12—32). Concluzia aceluiaşi cercetător: „analiza împrumuturilor de origine latină în albaneză (545) arată că influenţa culturii romane s-a exercitat în formele cele mai variate şi .aproape în toate compartimentele lexicului, adică în domeniul naturii şi a mediului ambiant, al spaţiului, în ce priveşte metalele, flora şi fauna, corpul uman, locuinţa, încălzitul şi luminatul; unelte, plugărie, pescuit, navigaţie, greutăţi şi măsuri, vase, ţesut, costumul, încălţămintea, podoabele, armele; în domeniul militar şi medical, înrudirile, organizaţia socială şi politică, activitatea spirituală, religia şi calendarul ; în sfîrşit sfera substantivelor abstracte, adjective, verbe, particule şi sufixe . .. Majoritatea sînt cuvinte latine de întrebuinţare frecventa şi care au circulat pe întinderea Imperiului roman, lăsînd urme dacă nu în toate,- cel puţin în majoritatea limbilor romanice. A doua categorie cuprinde, ca importanţă numerică (151), elementele comune albanezei şi limbilor romanice apusene. Cele păstrate numai în albaneză şi în română sunt puţin numeroase (abia 39) : pentru aproape toate dintre ele există dovezi că ele reprezentau cuvinte latine, a căror circulaţie era mai largă decît în sud-estul Europei. Cele care au răinas numai în albaneză (85) converg spre lumea occidentală. în consecinţă, dovezile care, ar

[21] In a. 1881 observa istoricul austriac J. Jung *[Die romanischen Landschaften.p.* 474) , das albanesische theilt mit dem rumănischen gemeinsame Bastandtheile,-weil die Schicksale.beider Volkerschaften vielfach ähnlicher Art waren ; hier wie dort rdmische Herrschaft, slavische fjberflutuno-griechiscb.es Kirchenregiment, tiirkische Uuterjochung".

, .. [8a]_H. Mihăescu, *Les elements latins de la langue albanaise,* în *RESEE,* IV.1966, p. 5—33, 323—352 ; cf. U. Cabej, *Zur Charakteristik der lateinischen Lehnworter im Albanischen'* în *RevL<>* VII 1962, p. 161—199.

permite ;să se afirme:că elementele latine din albaneză şi din română vin d izvor comun, numit de unii erudiţi „latina balcanică", lipsesc în real fluenţa Ronlei a acţionat în sud-estul european pe căi diverse, într-o lungă: ea nu a putut conduce la rezultate unitare şi omogene" *(RESE* 32—33). Cu acest prilej, eminentul romanist ieşean formulează şi o teză despre ,,patria primitivă" a albanezilor care merită a fi reprodusă te

Mult mai importante şi semnificative din punct de vedere lingvistic istoric sînt elementele comune albaneze şi româneşti provenite din fondu preroman şi aparţinînd deci substratului carpato-balcanic, aşa-numitele „albaneze", „împrumuturi din albaneză" ale limbii române; ele con problemă distinctă precis conturată, ce urmează a fi cercetată şi judec criterii esenţial diferite decît îşi imaginau adepţii „comunităţii lingvi ai aşa-numitei „simbioze albano-române" în evul mediu.

4. CUVINTE AUTOHTONE ALBANEZE ŞI ROMÂNEŞTI

Cercetările îndelungate şi dezbaterile — deşi luau numai doi termen paraţie, limbile română şi albaneză prin elementele lor comune, în pr lexicul — au dus la rezultate preţioase, care uşurează mult soluţionare mei noastre. Există criterii clare pentru precizarea raporturilor de li ales lexicale, româno-albaneze. Mai întîi, este evident caracterul specific românesc al elementelor lexicale comune „albano-române" care lipses idiomuri. La a. 1892 observă Gustav Meyer „bei *barză* und *mazăre* st der Annahme der Entlehnung [din alb. în rom.] Schwierigkeiten entgeg deckt sich mit dem femininum zu dem alban. adj. *barth* 'weiss', *bardh* mit einem **barde)*; aber dies femininum heisst im alb. niemals 'Schwar 'Storch']". Dacă pentru *viezure* — observă el — se poate admite, î împrumut din alb. *vjedhulle,* pentru *barză* şi *mazăre,* în schimb, se ridic tăţi, căci primul are un corespondent arnăut, adj. *barth,-dhe,* dar aces seamnă „cocostîrc" ; iar *mazăre* prezintă faţă de alb. *modhulle* o diferen cală radicală arătînd că forma românească (la fel ca *barză)* „eine im zum Alban. ältere Lautstufe bewahrt" [24]. Observaţia comparatistului n-a fost reţinută de nimeni şi mai ales nu s-a tras din ea concluzia n

[23] H. Mi'iăescu, *RESEE,* IV, p. 353 „pour determiner *grosso modo* la patrie p Albanais on dispose donc des preuves suivantes. Le grec ancien a laisse des traces da pr.rlee par les ancetres des Albanais. Celles-ci ne sont pas tres nombreuses, du fait *p* acien ne depassait pas au nord la limite linguistique actuelle et que les faibles colonies - e l'Adriatique n'ont pu exercer une influence profonde sur la population aborigene romaine a joui d'un grand prestige pendant longtemps, et elle s'est propagee notamme les vallees du Drinus (Drin), du Genusus (Shkumbi) et de l'Aous (Vojusa), sans embra metre montagneux, ou les autochtones resisterent aussi bien *k* la romanisation qu'â la Les emprunts latins de la langue albanaise ont peu de ressemblance avec les elemen roumain; les ancetres des Albanais ont emprunte aussi des elements linguistiques â l romane de la cote dalmate. Ils etaient par consequent voisins, au nord-est, de la popula de la vallee du Danube et de la Dacie; au sud ils venaient en contact avec les Grecs; avaient des relations avec la mei Adriatique et la population romane du littoral; au ils depassaient les cimes du mont Durmitor. Ce vaste espace n'a jamais pu demeurer aux civilisations et aux populations de l'exterieur, mais il a indubitablement abrite p temps une majorite ethnique albanaise" ; ingenios şi foarte interesant, dar verificarea este de aşteptat. Harald Haarman, *Der lateinische Lehnwortschatz im Albanischen,* Ham 655 cuvinte.

[24] G. Meyer, *AlbSt.* III, p. 22.

elementele româneşti comune cu albaneza (pe care Baric, Jokl ş. a. le socoteau simple „împrumuturi" din albaneză, fără a respecta gramatica istorică românească şi stîlcind adesea cuvintele româneşti spre a le putea aduce din albaneză) sînt cuvinte independente în română, înrudite şi paralele cu cele albaneze, avînd adică o sursă comună carpato-balcanică şi evident preromană, uneori cunoscînd diferenţieri străvechi. S-a afirmat că raporturile lexicale albano-române sînt ,,de pură vecinătate", căci cuvintele „albaneze" din română nu prezintă caracterul de împrumuturi, avînd tratament identic lexicului ereditar latin (supra, p. 51). Prin această simplă constatare (ce nu este identică tezei cu „simbioza") a fost, de fapt, dată peste cap întreaga teorie a împrumuturilor lexicale române din albaneză împreună cu toate consecinţele de ordin social-etnic şi istoric trase din atare pretinse împrumuturi: în primul rînd, aşa-numita „simbioză" albano-română la sfîrşitul epocii antice ori în cursul evului mediu. O asemenea simbioză apare tot atît de justificată ca, de exemplu, ideea ce ar putea să aibă cineva de a explica numeroasele trăsături comune dintre limba italiană şi româna printr-o „simbioză" italo-română în perioada feudală.

în concluzie, se poate spune că „aceşti termeni (exclusiv alb. şi rom.) provin în amîndouă limbile din limba vorbită odinioară în Peninsula Balcanică [şi în zona carpato-dunăreană] şi care a lăsat drept urmă a existenţei sale aceste elemente în vocabularul limbii române" [25], idee mai veche împărtăşită şi de alţi filologi-lingvişti (Hasdeu, Philippide, Pascu, Capidan, parţial Puşcariu etc). Philippide a relevat că marile deosebiri dintre română şi albaneză formează o adevărată prăpastie între cele două idiomuri, pe care n-au reuşit să o niveleze nici elementele gramaticale inconcludente, nici vorbăria despre „convieţuirea" românilor cu şkipetarii, menită să justifice „împrumutarea" de cuvinte din albaneză.

S-a relevat că albanezii nu au decît împrumuturi recente de cuvinte din română, lucru inexplicabil în cazul unei convieţuiri mai îndelungate şi al împrumutării de 50—60 [de fapt cel puţin 70] de cuvinte albaneze în română. Asemenea adevăruri evidente şi elementare n-au surprins decît pe cei deprinşi a opera cu aşa-numita „comuniune" lingvistică albano-română, produs învechit al insuficientelor mijloace de investigaţie din preajma anului 1900. De altă parte, nici unul dintre susţinătorii „simbiozei" nu uita că cele două idiomuri sînt de origine şi structură diferite; totuşi le-au clasificat împreună încercînd să le integreze în „uniunea lingvistică" balcanică şi declarînd româna ca dependentă de albaneză prin unele „împrumuturi". Rezervele şi obiecţiile împotriva acestor teze se cunosc: limba română de origine şi structură neolatină (romanică) prezintă forme de evoluţie caracteristice, cu multe note divergente faţă de idiomurile romanice occidentale şi cu elemente inexplicabile din latina populară (observate de Kopitar, Miklosich, Schuehardt ş.a.), datorate substratului preroman; sînt numeroasele cuvinte carpato-balcanice indo-europene provenite de la populaţiile autohtone ale acestor teritorii. Pe de altă parte, albaneza este o limbă indo-europeană (tip satem), avînd o sumă de cuvinte latine (romanice) din epoca stăpînirii romane în zona balcanică (supra, p. 104). Este firesc ca două limbi de tip diferit să prezinte acea „prăpastie" de care vorbea Philippide şi care exclude contactul de simbioză ori de influenţare reciprocă după sfîrşitul antichităţii şi în evul mediu. Trăsăturile gramaticale comune se explică eventual prin acţiunea substratului şi evoluţia specifică a romanităţii orientale. Elementele comune în lexicul albanez şi român nu pot fi explicate decît arbitrar ca „împrumuturi" dintr-o limbă în alta, posterioare epocii propriu-zis romanice a limbii române. Fără valoare sînt teoriile despre „emigrarea" de aromâni (supra, p. 55) purtători de elemente albaneze în limba română din zona carpatică.

După ce s-a dovedit că elementele fonetice, morfologice şi sintactice în română şi albaneză nu justifică de loc o „comunitate" între cele două limbi,

[25] Al. Rosetti, *ILR,* II, p. 103.

este necesar a preciza ce spun cuvintele indo-europene comune. M
'(*brîu, mazăre, sîmbure, viezure* etc.) prezintă aspecte de mare vechime
română, unde sînt cunoscute din epoca romanică, anterior începutur
enţei slave, deci înainte de sec. VI, prin faptul că au străbătut acele
ficări fonetice ca elementele latine şi numai ca acestea (*brîu* şi *pîrîu*
lat. *granum, frîu* < lat. *frenum ; mazăre* din **ma(d)ze-l-, sîmbur*
bul- viezure < **ve(ă)zu-l-,* ca *sare* din lat. *sale-, soare* < *sole-* etc).
menea fapte elementare, evidente, se impune concluzia că popul
manică (autohtonă romanizată) din zona carpato-balcanică avea în
sa o serie de cuvinte nelatine, provenite din substrat. Dacă s-ar
că romanii carpato-balcanici ar fi împrumutat cuvinte izolate (ca *br*
sîmbure ş.a.) de la şkipetari sau de la strămoşii lor, gramatica istoric
arată categoric că împrumutul nu putea să aibă loc după sec.
concluzie apare absolut obligatorie (ca derivarea lui *sare* şi *soare* din
sole-). Dar comparatistică arată ceva în plus cu privire la unele cuvint
române : *mazăre* prezintă un stadiu mai vechi decît coresponde
nez *modhulle,* vocala radicală *ă* fiind originară, etimologică, faţă de
rad. i.-e. **mag' (h)-*; împrumut din albaneză în română nu e po
probabil (*o* accentuat nu devine *a* în rom.). Un caz asemănător
şopîrlă faţă de alb. *shapi,* ambele din i.-e. **stie-p-, suo-p-,* cu *o*
rom., devenit *a* în alb. La *brîu iată* de alb. *bres, brezi (*bren-z-)* ave
străromână **bre-n-,* iar în albaneză un sufix i.-e. *-z- (-di-o-) ;* dovadă
nu putea să împrumute cuvîntul în epoca romanică şi nici chiar
căci nu-şi va imagina cineva că, în momentul „împrumutării",
din considerente filologice, vor fi luat de la albanezi numai tema
adică un **bre-n-,* lăsînd la o parte sufixul *-z-,* iar această temă să
în vorbirea lor la fel ca pe elementele moştenite latine *granum*
Situaţia este asemănătoare la alte cuvinte: *pîrîu* din i.-e. **per-re*
forma alb. cu alternanţă vocalică *o* (sau evoluţie internalb. *e > o)*
rom. *pururea* din *porur-* faţă de alb. *perhere* cu vocala rad. *e.*

Astfel, unor presupuse împrumuturi lexicale din albaneză în român
prefeudală se opun categoric fazele de evoluţie fonologică a unor eleme
şi albaneze, faţă de bazele lor etimologice. Aceste cuvinte arată că şi
identică sau foarte asemănătoare în cele două idiomuri *(bunget, gata, g*
groapă, grumaz, moş, vatră etc.) nu pot fi împrumutate de unii de la alţ
de ex. rom. *carne, ockiu* nu sînt împrumuturi din ital. *carne, occhio* ; lat
<pepco), ci trebuie interpretate exact ca celelalte cercetate mai sus *(brîu,*
etc). Ele dovedesc ceva mai mult decît unele nepotriviri fonetice sau
inconsecvenţe în corespondentele dintre sunetele cuvintelor identice (în
semnalate de A. Rosetti, care principial are totuşi dreptate susţinînd că
română reprezintă sunete la origine diverse şi în felul acesta tratamentel
sînt justificate" [27]. Dar paralelismul de sunete stabilit de Rosetti se baz
turi nu totdeauna admisibile etimologic, uneori chiar neverosimile (de e
rom. *buc, pelk — bîlc, droe — droaie, dhalle — zară).* Adevărat că se co
de consecvenţă în ce priveşte consoanele din cuvintele albaneze şi român
alb. *th (kurthe, thumbulle)* îi corespunde rom. s *(cursă, sîmbure),* iar al

[26] "Unii filologi vorbeau totuşi de împrumutarea lui *brîu* din *brenz*: „roum. *br*
l'alb. *bres* suppose l'existence d'une forme **bre, breni* en albanais" scria P. Skok *(Ar*
p. 150), neobservînd că se contrazicea prin afirmaţia că alb. *bres, -zi* reprezintă i.—e.
[27] Rosetti *ILR,* II, p. 106 ; V. Polak, *Quelques ide'es concernant les rapports*
roumains în *Omagiu I. 'iordan* (1958), p. 693-699, liste de corespondenţe albano-r
nou în afară de „ideea" neverosimilă a unui „caractere mediterraneen ou protoeuropee
de ces correspondances" (p. 698).

îi corespunde ț (țarc). Discordanța este evidentă, putînd fi stabilită și în alte cazuri. Dar chiar dacă ar exista o concordanță deplină în tratarea consoanelor, „împrumuturile din albaneză" nu pot fi admise din cauza nepotrivirilor constatate în vocalismul cuvintelor examinate mai sus (ca *mazăre, șopîrlă, pîrîu),* ca și pentru epoca postromană a limbii române, din cauza normelor fonologice ale idiomului nostru de acord cu criteriile etimologice și fonetice indo-europene. Teoria „împrumuturilor albaneze" te duce astfel la epoca preromană a teritoriilor carpato-balcanice și dunărene, cînd se pare că nu este corect a vorbi de albanezi (șkipetari) în aceste zone, locuite în antichitate de illyri la vest și de traco-geți la nord-est. Concluzia obligatorie este că elementele comune din lexicul albanez și românesc, adică vreo 68—70 termeni, provin în aceste idiomuri (ca și cele 80—90 cuvinte autohtone românești nealbaneze) dintr-o sursă comună, substratul carpato-balcanic [28]. Ele au cunoscut însă o evoluție diferită în albaneză și în română, potrivit caracterelor fiecărei limbi, în cursul perioadei feudale.

Cuvintele române autohtone care au un corespondent de origine indo-europeană (de asemenea autohtonă) în albaneză sînt: *abure, argea, baciu(?), balaur (bală), baligă, baltă, barz* (der. *barză), bască, brad, brîu, brusture, bucur-, bunget, buză, căciulă(^), căpușă, căpută, cătun, ceafă(?), copac, creț(l), cruță, curmă, curpăn, cursă, dărîmă, das, druete, fărîmă, gard, gardină, gata, gălbează, ghimpe, ghioagă, ghionoaie, grapă, gresie, groapă, grumaz, grunz, gușă, mal, mazăre, măgură, mărat, mătură, mînz, moș, mugure, murg, năpîrcă, pîrîu, păstaie, pururea, rînză, sarbăd, scapără, scrum, sculă, sîmbure, spînz, sterp, strepede, strungă, șale, șopîrlă, șut, țap, țarc, vatră, vătuiu, viezure, zgardă, zgîriă.*

5. CUVINTE AUTOHTONE INEXISTENTE ÎN ALBANEZĂ

Ancheta sumară de mai sus arată cu prisosință că elementele lexicale comune limbilor albaneză și română nu sînt în aceasta din urmă împrumuturi din epoca medievală (postromană), ele avînd o vechime cel puțin tot atît de mare ca elementele latine-romanice, fiind în chip necesar (cum s-a admis și s-a demonstrat) moșteniri directe din idiomul indigen al perioadei preromane, conservate neîntrerupt de populația autohtonă (romanizată) și trecute în limba română formată aici în locul idiomurilor „barbare" înlocuite și dispărute. Lucrul a fost recunoscut și relevat cu toată convingerea de filologii români (Philippide, Capidan, Pascu, Rosetti ș.a.), ca și de externi (Treimer, Skok etc), iar G. Pascu vorbea categoric de „cuvinte trace" în limba română (supra, p. 53), referindu-se în primul rînd la cele comune cu albaneza. Aceste concluzii ar fi suficiente spre a considera dovedită prezența cuvintelor din substrat în română și stabilind etimologia indo-europeană să le admitem ca forme autohtone continuate de limbile română și albaneză; deci obligator ca vocabule traco-dace (eventual „traco-illyre"?), căci altă sursă de natură indo-europeană cam greu li s-ar putea atribui. Asemenea concluzie (întrevăzută încă de Hasdeu) este îngăduită și impusă de confruntarea judicioasă a limbii române cu albaneza. încît s-ar putea considera în principiu rezolvată problema elementelor lexicale autohtone prin stabilirea unui număr rotund de 70

[28] Lipsind atestări antice, nu se poate preciza în ce măsură acea limbă dispărută trebuie să fie numită exclusiv „traco-dacică", ori „illyrică", eventual cu termenul mixt de compromis „traco-illyrică", după cum este deocamdată echivoc aportul fiecăruia din cele două mari grupe etnice și lingvistice ale Peninsulei Balcanice, căci încă nu poate fi determinată baza etnică din antichitate a albanezilor: illyri neromanizați sau traci neromanizați, ori eventual un amalgam traco-illyric (dardanic, peonic ?) din zona centrală a Peninsulei Balcanice.

cuvinte pe care româna, avîndu-le comune cu albaneza, le păstre
licte din idiomurile preromane înlocuite de latina populară.

Dar limba română are o altă latură importantă, cu totul ign
în ultima vreme, a cărei elucidare prezintă o deosebită semnificaț
tică și istorică: un număr de cuvinte preromane, cam 100, s
limbă, care nu sînt de origine latină, nici slavă, greacă etc. și c
cunosc în albaneză ori au aici forme ce nu mai seamănă cu cele
Majoritatea acestor elemente (cam 80) au fost considerate de cei
ca latine-romanice, prin niște încercări de etimologie artificioase
care nu este util și necesar a fi examinate aici.

Identificarea cuvintelor autohtone. în ce privește idiomurile bine
din care româna are elemente lexicale moștenite (latine) sau de
(slava, greaca, turca etc), stabilirea cuvintelor luate de acolo și a
după care s-au modificat pînă azi s-a putut face fără greutăți
lămurindu-se în majoritatea cazurilor împrejurările cultural-istorice
tice care au determinat acele împrumuturi. Dar acolo unde graiu
avem elemente lexicale a dispărut fără urmă rămînînd doar acele
tice" cuvinte românești, al doilea termen de comparație nu mai e
ce lipsește cercetarea de un factor important. După ce s-a constat
loacele lingvisticii romanice ori ale celei elenice, germanice, slave
explicat o grupă de cuvinte tipic și exclusiv românești ce țin de a
lingvistic și istoric, este evident că trebuie adoptat alt criteriu
tigație, alte mijloace comparative, pentru explicarea acestor elemen
ce au o însemnătate lingvistică și istorică de primul rang. Azi pro
dului lexical autohton se prezintă într-o perspectivă mult mai favo
în trecut, iar la întrebarea: se poate vorbi la noi mai ușor de p
cuvintelor decît a formelor gramaticale din substrat? răspunsul
ori echivoc numai în aparență. în realitate cuvintele sînt elemente
tenesc și se transmit mai ușor decît formele gramaticale, iar e
poate fi identificată prin operațiuni etimologice, unde cuvîntul
fonetică și conținutul semantic îți indică filiația și legăturile lui
în alte idiomuri ale grupei din care face parte și calea, caracterul
care sau prin care a venit din faza sa străveche, — în cazul limb
fondul autohton carpato-balcanic, un idiom indo-european specifi

La examinarea cuvintelor comune cu albaneza s-a văzut cum
să fie considerate ca străvechi și indigene, nu ca împrumuturi ulteri
romanice a limbii. Față de acestea, mai importante numeric și chi
apar cuvintele autohtone românești care lipsesc în albaneză. Cît priv
tarea lor, este de relevat că de la cea. 1900 încoace (după Hasd
nu a negat categoric prezența cuvintelor dace în limba română,
filolog trebuie să renunțe de a le admite cînd ele nu pot fi dove
ință" [29]; aserțiune judicioasă, mereu valabilă. Dar numai ipotetic
putea dovedi geneza etimologică, au fost admise cuvinte traco-dac
nă, [30] de unii pe ton mai categoric (Pascu, Giuglea), de alții mai

[29] O. Densusianu, *HLR,* I, p. 20 (supra, p. 47).

[30] *Istoria României,* București, I, 1960, p. 788 „limba română este creația popo
el a făurit-o din latina populară adoptată de strămoșii săi geto-daci de la coloniștii ro
s-au amestecat, adăugîndu-i elemente din idiomul daco-getic, vorbit înainte de ro
Petrovici) ; dar necitîndu-se absolut nimic din abundentul material lexical autohton în

(Puşcariu începînd din 1936 ş.a.). în legătură cu identificarea cuvintelor autohtone s-a recomandat, cum era firesc, multă prudenţă de către cei care, dealtfel, erau convinşi de necesitatea existenţei lor; s-a spus adică „pentru recunoaşterea cuvintelor moştenite de la strămoşii noştri daco-geto-traci avem un mijloc mai puţin nesigur decît reconstrucţiile tipurilor indo-europene; este asemănarea pe care o prezintă vocabularul nostru cu limba albaneză ..."[31]. Povaţa este în adevăr utilă (dar nu chiar în felul cum o aplică autorul ei) pentru explicarea etimologică a cuvintelor numite „albaneze" ; dar pentru cele necunoscute la albanezi, deci fără al doilea termen de comparaţie direct şi apropiat[32], sîntem nevoiţi a părăsi calea „sigură" a formelor de cuvinte „atestate" (care au dus la artificii etimologice fără valoare) şi să trecem fără şovăire — dar cu prudenţa impusă de eventuale riscuri ale acţiunii — la „mijlocul mai nesigur" :

Reconstrucţia de forme indo-europene[33]. Punctul de plecare îl formează limba română, al cărei lexic a fost integral cercetat în spirit critic, stabilindu-se prezenţa unui lot de vreo 100 cuvinte autentic şi exclusiv româneşti (necunoscute în albaneză), pentru care este eliminată putinţa unei împrumutări din vreo limbă streină. Pentru asemenea elemente, mult şi zadarnic discutate, este necesar a căuta adevărata genealogie etimologică prin mijloace comparative. Trebuie să se precizeze că aceste cuvinte nu formează o categorie distinctă, provenită din altă sursă decît cele comune cu albaneza, cu care alcătuiesc în realitate un singur bloc lexical preroman, autohton. La elementele „albaneze" operaţia etimologică este uneori uşurată de formele paralele corespunzătoare, din a căror confruntare se iveşte mai repede arhetipul comun; ex. rom. *viezure* şi alb. *vjedhulle* au o bază comună de forma **ve(d)zu-l-*, i.-e. **ueg'h-o-l- ; mazăre* şi *modhulle* un i.-e. **mag' (h)-o-l-*, iar în unele cazuri *(viezure, vătuiu, moş)* cuvintele albaneze cu acelaşi element radical au indicat mai demult etimologia acestor vocabule pe care le cunoaşte şi limba română.

(într-nn capitol despre „formarea limbii şi a poporului român" în *Istoria României* din a. 1960, I, p. 775—809), aserţiunea despre „elemente din idiomul daco-getic, vorbit înainte de romanizare" apare ca o simplă formulă-şablon, de caracter retoric, fără conţinut de fapte.

[31] S. Puşcariu, *LR*, I, p. 176 (supra, p. 58).

[32] „Termen de comparaţie" de care (pe bună dreptate) face caz A. Rosetti, *FonD,* III, 1961, p. 65 „. . . unele cuvinte din vechiul fond lexical al limbii care nu se găsesc şi în albaneză. Lipsa celui de-al doilea termen de comparaţie exclude însă explicaţia prin tracă (sau illyră), întrucît sînt necesare aici probe peremptorii[?]. Lipsind criteriul celui de-al doilea termen de comparaţie, demonstraţia etimologică în această materie este lipsită de forţă probantă şi, prin urmare, inutilă **(o** parte din aceste cuvinte sînt evident latine, de ex. *aprig, buiestru, dărîmă,* sau slave, *pleoapă)".* Dar caracterul neroman autohton, al unor vechi cuvinte româneşti nu poate fi condiţionat aprioric de prezenţa (sau absenţa) lor în albaneză — principiu acesta comod, care ca orice prejudecată nu facilitează munca dificilă şi necesară de cercetare comparativă-etimologică a lexicului românesc nici progresul cunoştinţelor, servind numai tezei perimate despre „simbioza albano-română". Pentru cuvintele româneşti inexistente în albaneză, „al doilea termen de comparaţie" se află în alte limbi indo-europene (satem sau centum) ceva mai depărtate de substratul carpato-balcanic satem la care aparţine şi albaneza. Afirmaţii melancolice ca „orice consideraţie etimologică în această materie este lipsită de forţă probantă şi — inutilă ..." echivalează cu vechiul „ignoramus et ignorabimus" refractar eforturilor înnoitoare şi progresului general. Dacă *pleoapă* poate fi slav, iar *buiestru* eventual, latin, este exclus să fie romanice *aprig* şi *dărîmă;* dar „cealaltă parte" din tabelul de peste 90 cuvinte ?

[33] Adevărat că acest mijloc (mai ales de la Hasdeu încoace) este în mare măsură compromis la noi în ţară, iar încercările de reabilitare au venit destul de tîrziu, fără să fi avut ecoul cuvenit. Cauzele se cunosc şi au fost arătate; dar această împrejurare şi inerţia cu rutina refractară a unor filologi în ultima vreme nu pot constitui piedici serioase în calea studierii integrale a problemei, cu mijloace şi criterii ceva mai riguroase decît cele adoptate anterior.

Dar pentru cuvintele preromane inexistente la albanezi, româna est
put singurul factor în reconstruirea arhetipului străromân, care oda
minat cu ajutorul normelor fonologice româneşti, urmează a fi co
bazele comune, convenabile, oferite de indo-europenistică, uzînd de
unei limbi „moarte" din această familie. Baza oferită de româna ac
un punct de plecare sigur (deşi nu avem atestări de cuvinte anterior
pentru unele abia din sec. XIX, de ex. *droaie),* prin faptul că cuvint
tre au forme precise şi semantică sigură, în majoritatea cazurilor. Fa
rioare ipotetice („reconstruite") nu pot fi decît cele îngăduite şi i
primul rînd de evoluţia lexicului românesc ereditar (latin), apoi de
dictate de lingvistica indo-europeană. Procedînd rezonabil şi prudent,
formele imediat anterioare celor de azi, adică ale perioadei latine, antice
române, trecînd peste epoca medievală direct la antichitatea romană.
buie admis din capul locului că elementele preromane din română sî
gine indo-europeană, adică dintr-o ramură a familiei acestor idiom
s-a admis şi dovedit pentru unele cuvinte albano-române şi cum
preconiza pentru toate. Odată stabilit că elementele autohtone (
sau nealbaneze) sînt de obîrşie indo-europeană, observăm că la limit
a cîmpului de cercetare stau arhetipurile străindo-europene: rădăci
intermediare, formaţii primare, „reconstruite" şi ipotetice corespunzîn
sigure de înrudire dintre limbile: sanscrită, veche persană, balto-slav
nică, celtică, latină, greacă etc. în sistemul etimologic indo-europea
tele sînt grupate în jurul unui element comun de bază: rădăci
cal), care conţine esenţa semantică a cuvintelor şi pe care acestea
dezvoltînd-o în sensuri nuanţate, uneori chiar divergente; se păs
totdeauna ceva din nucleul semantic primar ori un criteriu pentru
eventualelor modificări de sens. Fondul lexical primar al limbilor
pene este relativ bine cunoscut, prezentat în bune dicţionare co
etimologice[34]. Atare baze arhaice pot şi trebuie să fie utilizate în st
mologic, legînd de ele cuvintele româneşti a căror formă actuală
ales arhetipul străromân se aseamănă în chip izbitor, uneori est
identică formelor primare indo-europene.

începînd din limita inferioară, cuvintele actuale româneşti, se po
strui mai întîi ultima fază, cea românească, a evoluţiei fiecărui cu
dovedeşte a fi suferit transformări fonetice, spre a dobîndi proto
român, adică acelea care reprezentau „scheletul" cuvintelor noastre
intrării lor în limba romanică din zona balcano-carpatică. Faza pre
este trecerea din stadiul arhaic indo-european la limba izolată ce l
transmiţîndu-le (înainte de a fi dispărut ca organism din rîndul id
vii) limbii romanice orientale (româna de mai tîrziu), iar pe unel
albaneze. în cele două mari etape (îmbrăţişînd vreo 5 — 6 milenii
cuvintele s-au perpetuat fără alterări formale şi uneori ciudate m
semantice, nu totdeauna transparente, unde se lucrează aproape
surogatul arhetipurilor „reconstruite" (de care se fereau Puşcariu
logi români).

[34] Dicţionarul comparativ al lui A. Walde editat de J. Pokorny *(WF)* ; ediţi
Pokorny singur *(IEtW.,* Berna-Miinchen, 1946-1959), cu alt dispozitiv al material
european - *a b d, dh, e* etc), reducerea bibliografiei, omiterea multor legături greşit
adaos de material toharic şi hitit, ca şi a unor glose şi nume illyre, dar fără un ap
stituiri utile şi valabile.

Sîntem forțați să recurgem la asemenea mijloace ipotetice, deoarece lipsește o atestare documentară pentru cuvintele românești prelatine mai veche de. sec. XVI, iar limba indo-europeană din care ele vin a dispărut fără alte urme decît puține glose și numeroase nume proprii, în majoritate neexplicate etimologic. Lipsește o foarte importantă și necesară punte de legătură între română și acel presupus idiom primitiv al popoarelor indo-europene. Dacă ar exista în autorii antici ori în inscripții și papyri atestări de cuvinte de la traco-daci ori de la illyri, chestiunea ar fi simplă, iar adevărata obîrșie a cuvintelor noastre controversate și „obscure" ar fi fost demult arătată, de latinistul Petru Maior la 1820 sau chiar cu un veac mai înainte de eruditul voievod Dimitrie Cantemir. Dar în acest compartiment lingvistic nu avem încă atestări antice directe, fiind dealtfel puțin probabil că se vor descoperi în viitor.

Dacă ne-am imagina că n-ar fi. rămas nici o urmă din latină și din limbile romanice, în afară de idiomul românesc de azi, în acel caz oricare cercetător avertizat ar trebui să explice cuvintele românești latine pe cale comparativă, legînd un element ca rom. *corn* cu gr. κέρας „corn", germ *horn* și alte cuvinte ce conțin rad. i.—e. **k'er-* „partea de sus a corpului; cap, corn", care se vede astfel că este păstrat și transmis limbii române de un idiom centum (conservînd oclusivele prepalatale i.—e.). Pentru noi azi e foarte ușor să indicăm acest idiom „intermediar" : binecunoscuta latină. Din aceasta avem cuvinte i.—e. ca: *rar, răpesc, rîpă, rupe, rece* etc, dar nu cuvinte ca *răbda, ridica, rezema* etc, indo-europene și acestea, venite însă prin intermediul unui idiom cu alte legi fonetice decît latina, adică de tip satem (**reg'-* > **re(d)z-* > **re(d)ze-m-, razim* etc).

în asemenea situație este evidentă necesitatea absolută de a recurge la mijlocul ceva mai „nesigur" al „reconstrucțiilor de tipuri indo-europene", care, firește, în condițiile arătate mai sus, pot să pară temerare, ciudate, iar pentru cei nefamiliarizați cu comparatistică și cu problemele de bază ale etimologiei românești, dar obișnuiți prin rutină cu forme „sigure, atestate" (latine, slave albaneze) să pară suspecte sau chiar extravagante; aceștia vor considera la început neverosimilă ori absurdă constatarea că unele cuvinte ale noastre, de aspect total diferit și cu înțeles uneori îndepărtat, sînt legate între ele printr-o veche înrudire etimologică; astfel: *beregata* este identic cu *faringe, bătrîn* și *vechiu* (latine) coradicale cu *vătuiu* (indigen), *muta* (lat.) cu *mișca, gorun* cu *ghindă; cîrlig* conține aceeași rădăcină și noțiune primară cu *creț* și *zgardă* (albano-român) etc. Diferența, uneori destul de pronunțată, între asemenea echivalente se explică printr-o lungă evoluție de cîteva milenii în limbi ori dialecte indo-europene divergente, despărțite prin spații întinse. Alăturarea acestor cuvinte cu înrudire îndepărtată apare neverosimilă la prima vedere ; ceea ce nu este de mirare, căci asemenea legături etimologice nu sînt de la început în aceeași măsură evidente ca derivările de tipul *capra* > *capră, nasus* > *nas, vacca* > *vacă,* simple echivalențe lexicale latino-române.

în cele mai multe cazuri, însă, etimologia cuvîntului autohton rezultă cu suficientă claritate; astfel, fără a intra în demonstrații etimologice detaliate pentru cuvinte ce lipsesc în albaneză, sînt de citat trei exemple din cele mai concludente: *răbda, rezem-* și *droaie.* Primul aparține la i.-e. **orbho-, *robh-* „lipsit de ceva, împilat, chinuit, muncit", din care lat. *orbus* „fără vedere", gr. ὀρφανός „lipsit de părinți", germ. *arbeit* „muncă", slav *robii, (robie* etc.) ; rom. *răbda* intră în această grupă etimologică fără a putea să fie cuvînt latin, grec, nici slav, german, venind dintr-o limbă în care *bh* trece la *b, o* eventual la *a* ; structura lui morfologică (derivarea cu *-d-)* e specifică, străveche. Verbul *rezema (razem)* vine din **reg'-* > lat. *rego, regimen, rex,* germ. *recken,* gr. ὀρέγω etc, care numai într-o limbă satem cum era traco-dacica (dar și illyră), cu *g'* > *z,* putea să ia forma actuală românească, cu sufixul i.-e. *-m-*. *Droaie* vine dintr-un mai vechiu **drugia* cu *u* trecut la *o* (ca *pluvia* > *ploaie*

etc) *g* căzut (ca în *ego* > *eu, magis* > *mai),* aparținînd la baza i.-e „grupă, bandă, droaie", celtic *drungos, drong,* sl. *drugii* „tovarăș, ort *zina* s.a.m.d.

6. **TRACISMUL** CUVINTELOR PREROMANE

Pentru explicarea evoluției fonetice a acestor cuvinte indo-europ mane de la faza indo-europeană pînă în epoca romană este necesar unei limbi de tip satem european, care să justifice arhetipurile inte reconstruite; acestea au existat în chip obligatoriu în epoca latin **deru-, *cagelu-, *drugia-, *re (dJzem, *ma (dJzel-,* ca baze pentru *droaie, razem, mazăre.* Asemenea tipuri refăcute sînt conforme sistemu logie al elementului moștenit (latin-romanic), cu care au evoluat împr puse exact acelora și schimbări formale de la sfîrșitul epocii antice din ele au cunoscut schimbări fonetice neînsemnate *(beregată, dărîma strigi'ată-străghiată* etc). Puținele exemple citate ilustrează cele do faze străbătute de elementele autohtone pînă la aspectul și semant tual, ca și cîteva din caracterele mai de seamă ale acelui idiom dis a dat limbii române asemenea elemente lexicale și care a fost examin mai sus (p. 80—81)[36]. Prima întrebare ce se pune aici este de principi dreptățește să se admită ori să se pretindă că acea limbă era tra geto-dacă; de ce numim „traco-dace" cuvintele noastre neromane vreme nici unul nu este atestat direct și întreg, foarte puține dintre fi identificate parțial și cu multe greutăți între rămășițele de lim nume proprii) cunoscute de la traco-daci. Pentru un prim răspuns înțelegerea problemei în justa ei perspectivă, sînt necesare unele și precizări generale și principiale.

Cuvinte latine și cuvinte autohtone. Elementele prelatine fo cele latine un singur tot, care a suferit aceleași transformări fon fondul lexical moștenit al limbii române, net deosebit de nu împrumuturi ulterioare. Din punct de vedere strict românesc, element htone nu pot fi identificate cu precizie și separate categoric de lex decît prin criteriul sever al etimologiei, care arată că unele cuvinte (considerate „latine-romanice" de mulți filologi), deși au cîteva „cores

[35] Spre a stimula, eventual a „facilita" încercările de etimologii trace, s-a pre jumătate de veac în urmă o „licență" în sensul că „en roumain les elements thrac forcernent suivi la meme voie que les elements latins; on ne peut pas pour accept une etymologie thrace en roumain, se fonder sur son aceord ou son non-aceord avec l des elements latins" (A. Graur, R, LIII 1927, p. 551) ; dar asemenea „concesiune" necesară, — dimpotrivă! — căci (cum se poate demonstra la fiecare caz tip ce se ofe autohtone (preromane, traco-dacice) au urmat întocmai etapele de transformare a elem și numai pe ale acestuia, conformîndu-se de la început exact normelor de evoluție a fon „ereditar", cu care formează un singur bloc din punct de vedere formal-fonetic; ceea c necesar, legic și logic, dovedind caracterul unitar și omogen din punct de vedere fo dului anteslav al limbii române. Dacă am postula ori admite abateri de la atare legi u o evoluție discordantă a elementului preroman față de cel romanic (latin) al limbii rom că respectivele „etimologii trace" astfel construite nu pot să fie valabile.

[36] Etimologii și discuții mai ample filologico-lingvistice privind unele serii de cuv (preromane) în limba română, în *DR,* X (1948), *AnEtn.* și mai ales în *ElAutoht* (19

formale şi semantice (exacte sau aproximative) în latină, nu pot veni din această limbă sub nici un motiv. De exemplu, după legile etimologiei, verbul a *răbda* ar trebui să derive (dacă am vrea să-1 facem latin) nu din **reobdurare, *rigidare* sau *rabidare* (cum au încercat unii), ci din italicul (înrudit sub raport i.-e.) *orbus; a ridică* nu din *ridica* („Weinpfal"), *eradicare* sau **rigidicare,* ci din *arduus* (cum a încercat Pascu); *rezemă* nu din *remediare,* ci din *rego, regimen* etc.; asemenea etimologii n-ar mai încerca nimeni azi, fiind vorba de serii lexicale româneşti alături de corespondenţele latine-romane, cu care se leagă obligatoriu prin străvechea înrudire indo-europeană; *rabdă, rezemă, ridică* etc. (paralele cu *orbus, rego, arduus)* sînt moştenirea acelei limbi preromane de structură deosebită (satem), vorbită de populaţiile indigene ale teritoriilor unde s-au format limba şi poporul român.

Populaţiile **preromane : traeo-daeii.** Elementele considerate de noi ca autohtone în lexicul românesc moştenit existau în limba română odată cu cele latine-romanice. Dar dacă romanice nu pot să fie — din cauzele arătate ori fiindcă adevărata lor rădăcină indo-europeană nu e atestată şi n-a existat în limba latină ori în dialectele italice (cum este cazul de ex. la *dărîmă, vătăma)—,* firesc şi necesar este să admitem că aceste cuvinte provin din idiomul „barbar" vorbit în zonele unde a fost transplantată şi adoptată limba latină şi unde în mod obligatoriu a luat fiinţă limba romanică orientală şi romanii provinciali de aici: românii. în acest teritoriu balcanic şi carpato-dunărean cuprinzîud (cum s-a stabilit mai demult) Moesia şi Dacia locuia populaţia unitară şi omogenă sub raport etnic şi lingvistic: tracii şi geto-dacii (supra, p. 76—83), care n-au fost exterminaţi de cuceritorii romani, ci dimpotrivă: integraţi în formaţiile provinciale, ocrotiţi şi supuşi procesului de romanizare (supra, p. 88—93). Prin înlocuirea limbii şi culturii, a numelor proprii şi a credinţelor, a organizării sociale-economice etc, atît în zonele illyre şi traco-getice din dreapta Dunării, cît şi în teritoriul geto-dacic din stînga^fluviului, — romanizarea a prins rădăcini durabile la populaţia băştinaşe. încît chiar dacă nu ar exista nici un indiciu şi nici o urmă din limba traco-dacilor, în afară de amintirea numelui lor, logica istorică şi filologică ar spune că elementul preroman indo-european al limbii române vine de la aceste populaţii autohtone care locuiau teritoriile înainte şi în timpul ocupaţiei romane. Atunci ele au adoptat o altă limbă, latina ocupanţilor romani, ca şi numele social-etnic: *Romani, români* (rumâni), *armâni, rumeri.* Aici nu poate fi vorba, aşadar, de populaţii celtice, germanice, scitice, slave, greceşti ori de altă obîrşie, romanizate în zona carpato-balcanică, adică în teritoriul unde a luat naştere idiomul şi poporul român în sec. I — VI e.n. ; dar elemente izolate eterogene s-au amestecat desigur cu autohtonii, în epoca romană şi mai tîrziu. Ţinînd seama de realităţile istorice, de tot ce se ştie din epoca antică despre aceste regiuni, nu poate fi evitat şi înlocuit, în studiul relaţiilor albano-române şi a etnogenezei acestor popoare, termenul „tracic", „traco-dacic", care totuşi a putut să pară unora nesigur, echivoc, „nedovedit" ori cu totul lipsit de raţiune istorică şi lingvistică. îndoiala în privinţa justeţei acestui termen vine nu numai din faptul că materialul istoric şi filologic-lingvistic este foarte redus şi adesea neconcludent, dar mai ales fiindcă a fost insuficient studiat ştiinţific cu mijloace adecvate.

Pînă cînd se va face mai multă lumină în unele capitole ale istoriei antice şi medievale a acestui colţ sud-estic al Europei, este necesar să folosim (fie chiar numai cu titlu de ipoteză şi pentru simplificarea termenilor) noţiunea

de traco-dacic (ori „traco-ilryric" ?), deocamdată pentru a numi
tele româneşti prelatine (autohtone). Dar procedeul nu trebuie să lase
sia că s-ar mvîrti într-un cerc vicios, luînd ca bază sigură (sau foa
babilă) ceea ce urmează tocmai să fie dovedit, adică obîrşia traco-
acelor vocabule „obscure" dar de structură indo-europeană. Adev
motivele justificative în procedarea noastră sînt mai mult de ordin
cam aceleaşi care au făcut şi pe Hasdeu să vorbească de cuvinte „trac
în română. Asemenea motive istorice şi „logice" sînt, însă, destul de p
spre a ne indica anticipat că este necesar termenul „cuvinte traco-d
scitice, celtice ori vechi greceşti pentru lexicul preroman din limba
Faptul a fost limpede întrevăzut şi postulat de erudiţii veacului tre
pitar, Miklosich, Schuchardt, Hasdeu ş.a.), care au recunoscut valoar
derabilă a unei realităţi etno-lingvistice: substratul autohton înrudi
roape cu albanezii (şkipetarii) după Miklosich, ori pur şi simplu trac
(Schuchardt, Hasdeu etc). Mai greu este a preciza în ce măsură poate
de un aport lingvistic (deci etnic şi cultural-istoric) venit din part
rilor la acest fond autohton (preroman) din temelia limbii şi c
populare românofone, — nu numai din cauza lipsei de precizie în c
raporturile etno-lingvistice între illyri şi traco-daci, dar mai ales p
nu este încă elucidată problema romanizării, respectiv a supravieţui
nuirii eventuale în epoca prefeudală a resturilor din triburile trace ş
illyre. Ceea ce în primul rînd ne îndeamnă să omitem din discuţie te
„illyric" ori „albanez" şi „străalbanez" („uralbanesisch", cum zic un
în ultima vreme) este faptul că baza etnică a provinciilor romane
admite îndeobşte că s-a format şi persistă comunitatea etno-lingvist
nească nu era de caracter illyric (ori „albanez"), ci cu siguranţă t
dacic, în Tracia, Moesia, Dacia. Dacă nu s-ar admite justeţea termenu
tat de noi „cuvinte traco-dace" pentru a determina elementele
ar fi necesar a recomanda altă formulă mai potrivită, — ceea ce
probabil că s-ar putea face cu succes. Pînă atunci însă trebuie s
la definiţia lui Hasdeu, pe care o vor confirma şi verifica etimolo
lite cu mijloace şi criterii esenţial diferite de ale lui.

Cuvintele autohtone şi fonetiea substratului. Precum s-a spus,
elementelor noastre autohtone este condiţionată de trăsăturile part
evoluţie a elementului moştenit (latin-romanic) al limbii. Arhetip
române ale epocii romanice, stabilite pentru cuvintele considerate
vor trebui explicate ca derivînd din bazele comune indo-europe
şi nu împotriva legilor fonetice ale idiomurilor traco-dace; îndepli
tei condiţii este la fel de importantă ca şi prima, pentru a se p
efectiv, concret de cuvinte indo-europene traco-dace în limba ro
identificarea şi utilizarea acelor legi fonetice ale substratului justifi
tonia cuvintelor astfel elucidate nu trebuie înţelese iarăşi ca o su
terii exclusive şi absolute, ci în primul rînd ca o posibilitate,
tracă nu prezenta (pe cît ştim azi) vreo trăsătură fonetică unică ş
absolut necunoscută în alt idiom indo-european şi constatată numa
tele noastre autohtone; limba traco-dacă de tip satem are acelaşi s
tic ca illyră şi foarte multe note comune cu alte limbi satem (ira
tica, slava). Aşadar, dacă am avea informaţii că baza etnică-socia
riilor de romanizare în Moesia, Dacia etc. ar fi fost illyră, iraniana
slavică, s-ar putea admite eventualitatea unei asemenea obîrşii pe

tele autohtone româneşti, fiind însă puţin probabil că se va putea conta pe asemenea eventualitate.

Fazele de trecere a cuvintelor noastre preromane din bazele arhaice indo-europene, la cele admise pentru perioada străromână (şi preromană) trebuie să fie, deci, justificate de criteriile fonologice oferite de resturile lingvistice trace. Aceasta este situaţia de fapt: trăsăturile principale fonetice în cuvintele noastre autohtone indo-europene corespund întocmai cu fonetica limbii traco-dace stabilită din resturile explicabile etimologic, atît în v o c a l i s m, cît şi în c o n s o n a n t i s m (cf. supra, p. 80—81). Constatarea a c e l o r a ş i modificări de sunete în formele româneşti (adică în raporturile dintre prototipurile străromâne-preromane şi cele indo-europene) şi în resturile de limbă traco-dacă arată că ele nu exclud, ci admit şi includ în chip obligatoriu putinţa şi necesitatea ca tocmai prin acest idiom de tip satem şi est-european să fi trecut cuvintele noastre autohtone, păstrate în gura populaţiilor traco-dace de la despărţirea ,,indo-europenilor" şi a idiomurilor vorbite de diferitele grupe, pînă la înstăpînirea puterii romane şi începutul romanizării, adică a procesului de amestec şi sinteză a formării limbii romanice-române în zona balcano-dunăreană şi carpatică (Moesia şi Dacia, eventual o parte din Tracia şi Dalmaţia).

Dacă faptele de ordin general istoric arată direcţia unde este de căutat obîrşia cuvintelor române autohtone (preromane), criteriile filologico-lingvistice comparative confirmă pe deplin această realitate social-culturală, justificînd mai mult utilizarea termenului adoptat „traco-dacic" nu numai ca o formulă convenţională teoretică, ci pentru a individualiza concret apartenenţa fazei preromane (străromâne) a fondului lexical dintr-o limbă de un tip determinat, vorbită de un mare popor al antichităţii care a jucat un rol de seamă în istoria Greciei şi a Romei pînă prin sec. VII e.n. ; un popor care n-a dispărut cu desăvîrşire nici în sensul etnic-social, nici în cel lingvistic. Căutarea şi identificarea resturilor limbii traco-dacilor, perpetuate parţial pînă astăzi, constituie prima etapă în munca de stabilire a măsurii în care acest popor carpato-balcanic trăieşte în fiinţa neamurilor de oameni ce locuiesc acum aceleaşi meleaguri. Faptul că nu avem atestări antice ori medievale pentru elementele lexicale autohtone-române constituie o gravă lacună în mijloacele documentare menite să elucideze problema începuturilor şi a fazei vechi în dezvoltarea idiomurilor şi a comunităţilor populare română şi albaneză. Atare lipsă se datoreşte sărăciei „obiective", generale a izvoarelor documentare din antichitate şi epoca medievală, ca şi faptului că (poate întîmplător) atestările de vocabule traco-dace existente (glose, nume proprii) se referă la alte noţiuni şi domenii de activitate decît cele din care s-au păstrat cuvinte în limba română. Dar lipsa de atestări scrise antice nu va impiedica, ci va stimula mai mult munca dificilă şi complexă de reconstruire comparativă a ceea ce n-a conservat documentarea scrisă a trecutului îndepărtat şi obscur.

C u v i n t e l e sigure sau probabile autohtone (preromane) care lipsesc în albaneză sînt între 90 şi 105, din ele cel puţin 80 putînd fi considerate ca sigure: *acăţa, adiia, ameţi, amurg, anina, aprig, arunca, baciu(?), baier, barză, băga, băiat, beregată, boare, bordei, brîndușă, brînză, buiestru(?), burlan(?), burtă, butuc, buturǎ, caier, carîmb, caţă, căciulă, cîrlan, cîrlig, copil, cotropi, custură, (a)darari* (arom.), *deretica, desbăra, (descăţa, descurca, desghina), desmierda, dop, droaie, genune, ghiară, gorun, gruiu, gudura, încurca, înghina, îngurzi, înseila(?), întărită, întîmpina, întîmpla, întrema, leagăn, lepăda, lespede,*

leşinat), mare, măceş, mâdări, marcat, melc, mieru, mire, mistreţ, mişca, morman, mununǎ, muşat, muşca, necheza, niţel, păstra, pînzâ, prunc, r(e)azem, ridica, scurma, stărnut(l), steregie, stîncă, străghiată, strugure, ruma, suguşa), şir (înşira), şoric, tare, ţarină, ţăruş, (a se) *uita, undrea, urcior(?), urdă, urdina, urdoare, vătăma, viscol, zăr, zară, zburda, zestre,*

Cîteva din această sută de cuvinte au fost elucidate în *DR,* X şi (supra p. 61) ; unele rezerve şi obiecţii ale lui H. Mihăescu *(RES* 1968, p. 148) nu par convingătoare. Cuvintele româneşti autohtone ca sesc în albaneză formînd un singur bloc lexical cu celelalte (supra p. 10 sînt tratate împreună cu acestea (infra, partea II) ca stocul unitar şi al fondului preroman al limbii române.

V. EVOLUŢIA, IMPORTANŢA, REPARTIZAREA CUVINTELOR AUTOHTONE

1. DIN FAZA INDO-EUROPEANĂ LA FAZA TRACO-DACĂ (-ROMANĂ)

Apartenenţa cuvintelor autohtone (adică cele „albaneze" şi cele „obscure" de pretinsă origine latină, slavă, veche greacă, germanică etc, analizate în partea II, p. 241—426) la marea familie a idiomurilor indo-europene rezultă din trei fapte ce vor fi analizate pe scurt: *A)* prezenţa în cuvintele noastre a unei serii de r a d i c a l e (rădăcini, elemente lexicale primare ce nu mai pot fi analizate, decupate) ori baze existente în grupe de cuvinte ale limbilor i.-e., formînd familiile etimologice şi mijlocul principal de legătură între singuratecele vocabule atestate în epoca istorică. în foarte multe cazuri, după o evoluţie de cîteva milenii, cuvintele româneşti autohtone păstrează semantismul de bază, străvechiu, iar alteori prezintă aspecte semantice apropiate de cele primare (cum se observă în tabelul de mai jos) ; *B)* un sistem f o n e t i c, sunete de bază i.-e. evoluate după legile unui idiom anteroman satem din zona carpato-balcanică; *C)* un bogat|şi|variat sistem de s u f i x e .

A) RADICALE INDO - EUROPENE

ar- „a încheia, a îmbuca (un lucru cu altul), a potrivi" . *anina*
are-g- „a închide; zăvor; clădire, casă"(?) . . . *argea*
at(e)r- „foc" (*uat-*) . . . *vatră*
aue-l- „a sufla, a bate (vîntul), a exhala" . . . *abure*
bal-, bel- „tare, puternic" . . . *băiat*
bu-, bhu- *(bheu-1)* „a (se) umfla" *b(h)u-r-* . . . *(?)* *burtă*
bu-z- „buză, sărutare" . . . *buză*
bhag- „a împărţi, a da (destina) ca parte"(?) . . . *băgă*
bhare-dh v. *bher-, bhre-dh-*
bhas-k- „legătură, mănunchiu; smoc" . . . *bască*
bhel- „a luci, a sclipi" . . . *baltă*
bhel- „a (se) umfla; rotund"(?) . . . *balaur, (?) baligă*
bher- „a duce, a purta" . . . (?) *burtă*
bher- „a clocoti, a fierbe; a se mişca violent" . . . *sburda*
bher- „a tăia, a sparge, a perfora" . . . (?) *burlan*
bher- „a fi proeminent, a formă o dungă proeminentă"
bhre-n- . . . *brîu*
bhre-m-d- . . . *brînduşă*
bhre-dh- (cf. *bharedh-)* „vîrf, ghimpe, ţep, colţ" . . . *brad*
bhereg'-, bher(e)g'- „a sclipi; alb(uriu)" . . . *barz, barză*
bher-u-g-, bhereg- „gîtlej, trahee" *[bher-* „a despică") . . . *beregată*

l- „a fugi; a (se) îndoi; a se mlădia" . . . (?) *buiestru*
-t- „a (se) umfla; a creşte" . . . *butuc, butu*
bhol- „abur, exhalaţie, miros" . . . *boare*
bhrend(h) „a (se) umfla, a coace" . . . *brînză*
bhreu-s-, bhrus- *(bher-)* „a (se) umflă, încolţi, creşte" . . . *brusture*
dă-i- „a împărţi"(?) . . . *zestre*
der- „a jupui, a despica, a crăpă" . . . *dărîmă*
deră- „a lucra" . . . *(a)dara-*
dereu(o)- „arbore, copac" . . . *druete*
dhe(i)- „a suge, a alăpta" . . . *das*
dher- „sediment (lichid) turbure, murdar; a turbura" . . . *zăr, zară*
dher- „a ţine (strîns)", *dhereugh-* „a se aduna.grupă; grupă" . *droaie*
dheu- „a sufla, a răsuflă, a exhala; suflare" . . . *adiia*
dheubh- „ţăruş, ic (pană), buştean" . . . *dop*
er- „a mişcă, a se pune în mişcare, a întărîta" . . . *arunca*
re-n- v. *pîrîu*
er(e)d(h)- „înalt; a creşte" . . . *rădica*
g(h)at- „a face, a pregăti; gata" . . . *gata*
gel- „a învălui; rotund, sferic"
g(e)le-gh- . . . *ghioagă*
g(e)la-r- . . . *ghiară*
gel-, guel- „a înghiţi"(?), cf. *guer-* . . . *genune*
ger- „a întoarce, a răsuci"
ger-d- . . . *îngurzi*
gre-p- . . . *grapă*
ger-d- „a sgîria, a inciza, încresta" . . . *gardină*
geu- „a încovoia, a înstrîmba, a bolti"
geu-s- . . . *guşă*
geu-l-(?) . . . *măgură*
glei-n- „a lipi împreună, a lipi, unge" *(gel-)* . . . *înghina, d*
ghel- „a strigă, ţipa, sbiera", *gh(e)lo-n-* . . . *ghionoaie*
gher- „a fricţiona, a pisa"
gh(e)re-s- . . . *gresie*
gh(e)re-nd(h)- . . . *grunz*
gherdh- „a împleti, a răsuci; a îngrădi" . . . *gard*
ghrebh- „a sgîria, a scurma, a săpa" . . . *groapă*
l- „a înţepa"
gle-m-p- . . . *ghimpe*
guel-bh- . . . *gălbează*
„ghindă" . . . *gorun*
guer- „a înghiţi; gîtlej, prăpastie" . . . *grumaz,*
guer- „puiu, făt, progenitură" . . . *cîrlan*
guer- „munte" . . . *gruiu, gr*
guu-ă- „gunoi, balegă, murdărie" . . . *balegă*
guhedh- „a ruga, a cere, a rîvni, a dori" . . . *gudura*
kadh- *(katl)* „a păzi, a feri, a acoperi şi scuti" . . . *căciulă*
kap- „omidă, insectă" . . . *căpuşă*
kat- „a suci, a învîrti, a împleti" . . . *cătun, ca*
keg- „mic par, ţăruş (mai ales pentru atîrnat) ; cîrlig" . . . *caier*
kel-â- „a lovi, a tăia, spinteca, a rupe" . . . *cărîmb*

k'el- „a înclina, a îndoi" (?) . . . *şale*
ken- „pui de animal"(?) . . . *copil*
ker- „a arde, a fi aprins, a încălzi" . . . *scrum*
k'er-(l) „şnur, găitan, chenar; a lega, înnoda" . . . *şir*
k'er- „a vătăma; a (se) sfărîma, sparge, descompune" . . . *fărîmă, sîrmă*
k(e)re-p- „a lovi; a scăpăra"(?) . . . *scăpăm*
kes- „a sgîria, a răzui" . . . *custură*
kru-k- „a aşeza peste, acoperi, îngrămădi, ascunde"(?) . . *cruţa, încurca*
kuerp- „a se învîrti, a răsuci" . . . *curpăn*
kuer- „a face, a modela, a forma" . . . *cursă*
legh- „a zăcea, a se aşeza, a sta întins" . . . *leagăn*
lefi)-, le(i)-s- „destins, slab, moale, istovit" . . . *leşina(l)*
leng- „a legăna, a balansa"(?), v. *legh-* . . . *leagăn*
lep- „a desghioca, a jupui, a despica" . . . *lepăda*
mad- „umed, a picura; gras, îngrăşat", *ma(n)d-* „a suge" *mînz*
me- „a măsura, a socoti; măsură de timp", *mo-t-* . . . *moş*
me-, mo- „mare, considerabil, arătos" . . . *mare*
meit(h)- „a schimba, a schimba din loc" . . . *mişca*
med- „a măsura, a judeca, a socoti, inventa" . . . *mădări, modru*
mei- „a uza, a sdrobi; fraged, plăpînd; slab" . . . *melc*
mei- „puternic, mare"(?), v. *me-* . . . *mare*
mei- „culoare (închisă)" . . . *mieru*
mel-ă- „a se ridica, a apărea"(?) . . . *mal*
menth-, meth- „a amesteca, a mişca învîrtind" . . . *ameţi, mătură*
menth- „a mesteca cu dinţii, dantură, zăbală" *mont-s-* . . *muşca*
mer- „a împleti, a lega; şnur, colan, lanţ" . . . *munună*
mer- „a sclipi, a licări, a scînteia" *mer-g-(})* . . . *murg*
mer- „a freca, a pisa, a prăpădi" . . . *mărat*
(s)mer-d- . . . *dezmierda*
mer-m\mor-m- . . . *morman*
mer-(e)- „a închega, a solidifica" . . . *marcat*
mer-io- „tînăr, om tînăr" . . . *mire*
nek- „a geme, a mugi, mormăi" . . . *necheza*
ne- „şarpe, năpîrcă"(?), (+pert-?) . . . *năpîrcă*
op- (ap ?) „a lucra, a înfăptui" . . . *aprig*
or- v. er-
orbho- „orfan, mic, obidit, slab, rob" . . . *răbda*
pak'- „a fixa, întări" . . . *păstra*
pan- „ţesătură" . . . *pînză*
pel-n- ,,pui"(?) . . . *copil*
per- „peste, dincolo, prin —" . . . *pîrîu, pururea*
per- „a da naştere, a produce" . . . *prunc*
pes- „a bate vîntul, a fîlfîi în vînt; ciucur" . . . *păstaie*
reg'- „drept; a îndrepta, a ridica sprijinind" . . . *razim*
re-n- (re-) „a mişca, a stîrni, a curge" . . . *pîrîu*
rendh- „a rupe, a sfîşia, a despica"(?) . . . *rînză*
sei-, si- „a lega; funie, curea"(?) . . . *şir*
serp- (srep-7) „a se tîrî"(?) . . . *strepede*
seu- „a îndoi, învîrti, pune în mişcare rapidă", *s(e)u-o-p-* *şopîrlă*
(s)kep- „a tăia, opera cu unealtă tăioasă; lovi, ciopli" . *copac*

(s)kep- „a acoperi, a înveli" . . . *căput*ă
(s)ker- „a întoarce, a îndoi, (în)strîmba" . . . *cîrlig*
sker-d(h)- . . . *zgardă*
(s)kreu-k-(?) . . . *încurca*
krek- . . . *creţ*
sker- (ker-) „a tăia, a incresta", *skerei- (bh-1)* . . . *zgîria*
sk(e)re-m- . . . *zgrîma*
skreu-m-(?) . . . *scurma*
skeubh- „a arunca, a împinge" . . . *scula*
skeu-r- „a tăia, a desface, a scurma, scobi" . . . *curma*
sneit- „a tăia" . . . *niţel*
stegh-, stengh- „a înţepa; prăjină, (pai) înţepător, ascuţit" *stîncă*
(s)ter- „ţeapăn, întărit, solidificat, rigid
st(e)re-g- „ţeapăn, solidificat, închegat" . . . *străghiată*
st(e)reu-g- „ţeapăn; tulpină, lujer" . . . *strugure*
ster- „steril, sterp" . . . *sterp*
ster- „lichid murdar, murdărie, gunoi; a murdări"
ster-e-g-, streg- . . . *steregie*
stern- „murdărie, murdărit, (pătat)"(?) . . . *stărnut*
streng- „tare, întins, îngust, strîmt" . . . *strungă*
suer- „acru, amar" . . . *sarbăd*
suer-(?) „acoperitoare, coaje, piele, şoric" . . • . . . *şoric*
tăi- „a creşte, a înverzi; plantă, vlăstar tînăr" . . . *păstaie*
tel- „şes, plan, teren neted" . . . *ţarină*
tempr- „a întinde, a trage, încorda"(?) . . . *întîmpina*
ter- „a freca, a pisa, învîrti şi perfora", *tre-k-(?)* . . . *mistreţ*
ter- „a roade, perfora; insectă, larvă", *tre-p-(l)* . . . *strepede*
ter- „a străbate, întări (creşte?), efort, putere" . . . *tare, într*
ter-t- . . . *întărită*
top- „a ajunge, nimeri" . . . *întîmpla*
tuer- „a prinde, a cuprinde, a conţine, împrejmui". . . . *ţarc*
trep- „a călca, tropăi, călca în picioare" . . . *cotropi*
ur- v. *tier-*
uă-l-.,,a lovi, răni, vătăma" . . . *vătăma*
uat- v. *at(e)r-*
ue- v. *aue-*
ite-s- „a sufla, a bate vîntul" . . . *viscol*
ueg- „a ţese, a lega, a înnoda" . . . *baier*
ueg'h- „a mişca, a duce, a cară, a transportă" . . . *viezure*
uel- „a vedea, a privi, a se uită" . . . *a se uit*
uendh- „a învîrti, a întoarce ; a răsuci, împleti" . . . *undrea*
uer- „sfoară, ştreang; a lega cu sfoară, a încorda"(?) . . *desbăra*
uer- „a ridica, a înălţa" . . . *urca*
uer-d(h)- „a fierbe, a clocoti" . . . *urdă*
uer-d- „lichid, umezeală, scurgere" . . . *urdori*
uer- „a (ră)suci, a îndoi, a încovoia" . . . *balaur*
uer(e)d- „a (se) îndoi, înclina; mişcare încovoiată; mişcare" . . . *urdina*
uer- „a închide, încuia, acoperi; uşe, adăpost"(?) . . . *bordei*
uet- „an ; animal de un an" . . . *vătui*

B) FONETICA

Dintre cuvintele cu obîrşie etimologică neidentificată ori îndoielnică (integral sau parţial), de menţionat următoarele : *balaur, băgă, bucură, mazăre, măceş, mistreţ, rînză, sîmbure, spînz, strepede, şut, ţap, ţăruş.*

Sistemul fonetic al cuvintelor autohtone este principalul mijloc pentru încadrarea lor în familia limbilor indo-europene şi (cum era firesc) a fost cel mai de seamă criteriu şi instrument de lucru în reconstrucţiile etimologice, căci, cum spunea încă în 1853 F. Diez, „etimologia îşi are temelia ştiinţifică în fonetică", iar metoda critică în cercetarea etimologică, (observă acelaşi) „se supune pur şi simplu principiilor şi regulilor stabilite de fonetică, fără să se abată dela ele nicio iotă, întrucît nu intervin excepţii clare". Fonetismul elementelor lexicale autohtone confirmă, pe deoparte, caracterul lor vechi şi original indo-european, iar pe de alta individualizează acea limbă moartă a epocii din care pot şi trebuie să se fi transmis aceste neaoşe cuvinte indo-europene. Reintegrate în sistemul etimologic al limbilor indo-europene, unde ele aparţin în mod firesc şi necesar, cele vreo 160—170 cuvinte dovedesc că păstrează trăsăturile de formă, în primul rînd fonetice, ale unui idiom care le-a conservat în decursul unei lungi perioade preistorice, din vremea arhaică a comunităţii indo-europene pînă în vremea romană. Nu avem atestări nici din epoca latinei „vulgare", cînd elementele anteromane au intrat integrîndu-se în organismul lexical romanic al limbii populare adoptate de populaţia rurală din spaţiul balcano-dunărean şi carpatic. Formele cuvintelor noastre anteromane în momentul asimilării lor în limba română comună pot fi întrevăzute în majoritatea cazurilor şi stabilite uneori cu precizie absolută, fixîndu-se (prin criteriile indicate de evoluţia elementelor ereditare, latine-romanice) etapa la care au ajuns ele prin sec. I—III e.n. Degînd atare prototipuri străromâne refăcute după criteriile limbii române, cu bazele i.-e. oferite de mijloacele comparative ale idiomurilor europene, s-au putut obţine în linii mari şi aproape peste tot, formele anteromane, adică ceea ce reprezentau ele ca schelet înainte de a intra în limba romanică-română. Felul cum apar sunetele de bază i.-e. în aceste arhetipuri intermediare ("reconstruite") şi în formele de azi reprezintă fazele de evoluţie a elementului lexical autohton din limba română, trecut prin două mari etape şi transformări: *a)* de la epoca indo-europeană la cea anteromană, *b)* de la faza anteromană şi română comună la faza română medievală şi modernă din cele patru dialecte cunoscute. Lipsind atestări din perioada anteromană şi din cea română comună, este natural să existe cazuri de echivoc : sunete şi sufixe în cuvinte ce să nu poată fi atribuite cu siguranţă uneia sau alteia din cele două faze de limbă. Dar în cea mai mare parte sunetele de bază i.-e. sînt continuate în chip uniform şi consecvent (afară de i.-e. *o),* dovadă că avem a face cu criteriile şi caracterele unui idiom specific, unitar, bine determinat în familia indo-europeană.

Prima etapă din evoluţia preistorică a cuvintelor româneşti autohtone dela faza comunităţii i.-e.[1] la faza romanică a românei comune prezintă nişte particularităţi fonetice pe care le-am atribuit direct „substratului" anteroman de limbă, numit traco-dacic, căci acele trăsături fonetice (rezumate mai jos) pot fi

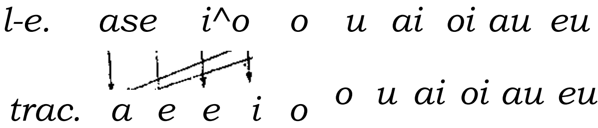
[1] Fonetica indo-europeană K. Brugmann, *GrdVGr,* I/I „Einleitung und Lautlehre" (retipărit în 1930) ; Hermann Hirt, *Indogermanische Grammatik,* I ,,Einleitung, Btymologie, Konsonantismus", 1921 ; gramaticile istorice ale diferitelor limbi: greacă (Brugmann-Schwyzer), latină (Stoiz-Schmalz, Leumann-Hofmann), slavă (Vondrâk, Van Wijk), celtică (Pedersen), sanscrită (Wackernagei).

regăsite aidoma în resturile limbii traco-dacilor, bine cunoscute în linii ge
şi chiar în detalii (supra, p. 80—81). Grupa de cuvinte autohtone român
indo-europene se integrează în acest sistem fonetic, ce este ilustrat mai a
elementele lor radicale (rădăcini), bine conturate ca formă şi semantism,
de echivoc în majoritatea cazurilor; de aceea sînt *citate* aproape numai ex
luate"din elementele radicale, înşirate în ordinea alfabetică (supra, p. 118-

a) VOCALISMUL

Indo-european a > *a: abur, anina, aprig, argea, gata, caţă, căciulă,*
ă > *a : balegă, păstaie, vatră, vătăma ;*
i.-e. **e >** *e: beregată, zăr (zer), zară, leagăn, lepăda, leşina, lespede,*
teză, steregie, vătuiu, viezure etc. ; un caz de *e > i* pare să fie *mire >*
i.-e. i > *i : înghina, mişca, niţel;*
i.-e. o > *o* (resp, *u)* ori *a;* primul caz în vreo 20 exemple: *abure*
bordeiu, custură, grunz, ghionoaie, îngurzi, groapă, gudură, gorun, moş,
murg, prunc, şopîrlă, copac, şoric, strungă etc.; ceva mai numeroase a
cazurile de *o>a: barz, baltă, (a)dara(ri), das, grapă, gardină, gard,*
gălbează, mare, mărat, marcat, mal, aprig, sarbăd, căpută, cîrlig, sgard
sgrîmâ, baier, baciu ş.a. Asemenea dublă reprezentare a lui *o* ar necesit
cetare detaliată, spre a stabili dacă toate cazurile provin în chip nor
i.-e. *o* şi nu este o evoluţie deosebită în epoca traco-romană. Sigur este
că divergenţa *oja* în cuvintele autohtone constituie o diferenţiere a g
substratului, oglindită şi în resturile de limbă traco-dacică, avînd
probabil fapte de ordin regional ce nu sîntem în măsură a preciza deo
i.-e. o > *a: mare (*me-, mo-),* posibil în *das;*
i.-e. u > *u: burtă(l), bunget;* ca grad vocalic redus al lui *ue-*
urcă, urdă, urdina, urdori, ttită, de asemenea *curpăn, cursă;* **eu >**
buturâ, brusture, guşă, măgură, grumaz, scula, scurma, strugure ; u >
droaie ;
i.-e. r > *re-, ra-* în *rădică.*

Schemă recapitulativă

b) CONSONANTISMUL

Indo-europeanul i în funcţie consonantică: se pare că lipsesc
i.-e. **u** în funcţie consonantică: păstrat în orice poziţie, transfor
rantă labiodentală *v: vătăma, vatră, baier (*vagelo-), viezure, văt*
intervocalic: *abure;* căzut în epoca postromană: *sarbâd(7);*

nasâle şi lichide consonantice :

i.-e. **n** dental > *n* conservat peste tot: *ghionoaie, năpîrcă, nechează, pînză, rînză, undrea;* în elementele sufixale: *gorun, cătun, curpăn, ţarină; n* velar: *prunc, strungă;*

i.-e. **m** > *m*: *mazăre, mădări, mînz, desmierdă* etc.; în sufixe: *vătăma, fărîmă, razim* etc.

i.-e. r > *r: argea, arunca, beregată, brîu* etc. (vreo 80 exemple) ;
i.-e. l > *l* (intervocalic > rom. *r; li > i) : abure, brusture, ghiară, gălbează, leagăn, sculă, sîmbure* etc. ;

oclusive-; labiale:

i.-e. **p** > *p : grapă, căpută, copac, curpăn, pîrîu* etc.

i.-e. **b** > *b: băiat, buză, burtă(?);* i.-e. **bh** > *b: bască, baltă, brîu, dop* etc, *rabdă, sculă;*

dentale: i.-e. t > *t: întîmplă, vatră, cătun, caţă, cotropi, vătăma, tare* etc. ;
i.-e. *ă>d: zestre, (a)dara-, druete, lepădă* etc; *d* sau *ăh : rădică, urdă, sgardă* etc.; i.-e. **dh** > *d: brad, das, adiia, dop, droaie, gard, gudură;*

guturale, palatale:

i.-e. **k**' > s : *fărîmă (sîrmă) ; k'el-n-(?) > şale ; şir(?) ; păstră;* nesigur: *sîmbure ;*
i.-e. **g'** şi **g'h** > *z: barz, barză, mazăre, razim, viezure ;*

velare: i.-e. k > *k* (rom. *c, g): caţă, cătun, căciulă, căpuşă, caier, cărîmb, curpăn, cursă, custură, ţarc, sculă, căpută, cîrlig, sgardă;*

i.-e. **g** > *g* (căzut intervocalic în *caier, baier) : guşă, măgură, grapă, gardină, ghioagă, ghiară* etc.; i.-e. **gh** > *g* (intervocalic căzut în *droaie) : ghionoaie, gresie, gard, groapă, leagăn;*

labiovelare: i.-e. **ku** > *k : cursă* (gradul redus **kuer-j ;*

i.-e. **gu** > *g : genune, gîrlan (cîrlan), gălbează, ghimpe, gorun, balegă ; grun'u, gruiu* şi *grumaz, gurm-* prezintă gradul redus al rad. i.-e. **guer- ;* i.-e. **guh** > *g: gudură;*

spirante: i.-e. s > s sau s: *bască, das, guşă, gresie, lespede, sculă, strungă* etc.

Schemă recapitulativă

I.-e. ∧ ∧ ∧ ∧ ∧ ∧ ∧ | ∧ ∧ f f T T

trac. v k rcf *p b n m l r $*

Fonetica elementelor autohtone (trecute prin două mari faze de evoluţie formală, cu două feluri de „alterări") arată că ele sînt conservative, după cum trebuie să fi fost în general idiomul anteroman care le-a transmis limbii române şi care păstra destul de fidel sunetele de bază „indo-europene", cu puţine modificări, fără să altereze vocalismul primitiv ca sanscrita (v. ind.) ori consonantismul ca germanica sau greaca. Inovaţiile aduse foneticii i.-e. în cuvintele româneşti autohtone (vizibile în schemele rezumative sinoptice) sînt dovezi peremptorii pentru caracterul satem central-european al limbii substratului. Trăsăturile principale (din punct de vedere comparativ) ale cuvintelor autohtone în limba română se regăsesc în resturile graiurilor traco-dace, fără de care nici n-ar

fi posibile etimologiile adoptate; încît (cum e firesc şi s-a spus) pri evoluţie a cuvintelor (din bazele i.-e. la epoca romană) trebuie să perioadei trace, a acelui idiom care a transformat sunetele de baz normele constatate, dînd cuvintelor forma ce explică genealogia lor şi înrudirea cu grupele de cuvinte din familia indo-europeană. Spre singur exemplu, amintim apelativul rom. *razim* (verb *rezemă),* din devenit **re(d)zem-, *ra(d)zem-* într-o limbă satem (cum era traco-daca astfel în română, conservat fără alte modificări pînă azi. Cuvîntul (din acelaşi rad. i.-e.) cu lat. *rege-m, regimen-,* celt. *rig-,* v.ind. *raj-* et evident că tema rom. *rezem-* cu *(d)z* în loc de i.-e. *g'* nu poate veni d ori din celt. *rig-,* v. ind. *raj-,* ci numai din spirantă *(d)z* a idiomului sat preromane din zona carpato-balcanică. Apare deci justificată impunî necesitate absolută utilizarea termenului „traco-dacic" (eventual „trac pentru a desemna lingvistic faza anteromană şi pentru explicarea preromane (albaneze şi ne-albaneze) din limba română. în acest se elaborate toate etimologiile şi va fi interpretat social-etnic şi istoric fo autohton al limbii române.

Paralelismul existent între fonetismul cuvintelor noastre autoh netismul traco-dacic (respectiv -illyric) poate fi observat cu uşurinţă p. 75—76, 80—81). Totuşi, precum s-a spus şi repetăm aici, coincidenţel te nu sînt (lucru firesc, uşor de înţeles) dovezi absolute şi absolut obligat jinul tezei despre tracismul cuvintelor mult discutate şi disputate. O a vadă ar putea fi adusă numai prin identificarea tuturor sau măcar a une însemnate dintre cuvintele noastre între resturile de limbă traco-dac ceea ce nu este şi nu va fi posibil decît (indirect) pentru puţine din e danţa foneticii arată (cum s-a spus) numai şi în primul rînd putin graiurile traco-dace să fi venit cuvintele româneşti anteromane, obîrşie impun, respectiv o confirmă apoi faptele de ordin istoric şi paleoetnol p. 73—96 şi passim). Abia cîteva cuvinte autohtone româneşti (o radicale) pot fi identificate cu oarecare aproximaţie şi rezervă în restur traco-dace : *prunc, băiat, argea, gard, vătuiu, ţarc, strungă, mare, dări*

C) DERIVAREA

Legătura de înrudire constatată prin elementele radicale şi fo cuvintele noastre autohtone şi celelalte indo-europene se confirmă p denţă şi în formarea cuvintelor: analiza morfologică a fiecărui c formante (sufixe) dintr-un sistem unitar şi uniform ce cuprinde toate familiei i.-e. şi care este o altă dovadă pentru caracterul arhaic şi unita a cuvintelor autohtone, provenite dintr-un idiom european deosebit o recapitulare şi un rezumat al celor spuse la tratarea fiecărui cuvînt, în cele ce urmează elementele sufixale, după ordinea şi sistemul adopta mann[2]. Analiza morfologică a cuvintelor noastre nu e peste tot sigură, ce priveşte vocalismul elementelor formante, căci cuvintele acestea au două faze de „alterări" fonetice : cea preromană (traco-dacică, -illyră)

[1] Morfologia indo-europeană: *GrdVGr,* II/1 „Lehre von den Wortforme Gebraucli"; H. Hirt, *Indogerm.Grammatik,* III (Heidelberg, 1927) „Das Nornen" *FormNIE;* cf. de asemenea greacă : Chantraine, *FormNG* ; latină: Stolz-Schmalz, *Lat.* (Leumann-Hofmann, Miinchen, 1928), p. 190—246 „Das Nomen, Stammbildung

manică (latină rustică), fiind atestate documentar abia după patru, cinci sau mai multe milenii după faza comunității indo-europene, în care își au rădăcina, alcătuirea formei de bază și conținutul semantic primar. Trecînd prin filiera latinei rustice a epocii romane, ele au fost modificate nu numai fonetic, dar și morfologic, încît la unele nu se poate deosebi cu certitudine numele rădăcină (cu sufix zero) de cele cu sufix vocalic, iar la altele avem sufixe ori prefixe evident latine, alăturate la teme autohtone anteromane.

Cuvinte compuse par a fi: *baligă, balaur, mistreț, păstaie (?), pîrîu;* rădăcini pure ar putea fi: *mire, mare (*mo-r-),* care din punct de vedere i.-e. are un formant *-r ; băga(l) ;*

formante vocalice: o și a, *-o-m* posibil în **dher-om zăr* ; -a în *zarâ* (sau baza alternantă bisilabică **dheră) ;* în *gata* pare sufix adverbial românesc (noaptea, ziua etc.) ; i posibil în *mire, mare ; -io-, -ia-* alcătuind adjective, care apar uneori ca substantive, eventual în: *rînză, pînză, spînz (?), mînz, grunz, brînză, vătuiu* etc.

i.-e. -mo- ca sufix primar în cîteva cuvinte avînd rădăcini numai verbale (formante primare, după termenul lui Brugmann) : *grumaz, ghimpe, cărîmb, morman, razim, fărîmă ;* în cîteva verbe ce par a fi vechi denominative: *curma, dărîmă, întrema, scurma, sgrîma, vătăma;*

i.-e. -no-: *ghionoaie, genune, gorun, grun'u, gardină, cătun, leagăn, munună, prunc, țarină ;* verbe : *anina, înghina, leșina, urdina;*

-r- în conglomeratul sufixai *-s-t-r- *dai-s-t-r-> zestre ;* posibil *-tr-* în *păstra; -re- : *me-r-> mare* ; substantivele : *vatră, gheară, undrea* ; verbe : *bucura, curma, încurca, scurma ;*

-l- în cîteva cuvinte, dar originea lui i.-e. nu este sigură în toate cazurile din cauza trecerii străromâne *-/-> -r-* (nesigură în *butură, strugure* etc.); *-ur-* poate fi și lat. *-ulus.* Nume de plante : *brusture, mugure, sîmbure, strugure, mazăre, butură;* de animale: *vătuiu (vituV), cîrlan, viezure.* Alte substantive: *măgură, străgheată (strigi'-), caier, baier, cîrlig, abure, argea, mătură;*

p în: *grapă, strepede, lespede;* adj. *sterp(l);*

bh : *gălbează (*giiel-bh-,* abstract sau nume de animal, „vierme") ; posibil în *sîmbure, cărîmb ;*

t: *butuc, butură, baltă, băiat, căpută,* a se *uita ;* în : *beregată, străghiată, marcat, mărat, mușat* pare a fi participiul latin *-atus;*

d și **dh :** *brad, gard, gardină, răbda, sgardă ;* verbe : *îngurzi, lepăda, sburda, urdina ;* posibil în *pînză, rînză, brîndușă, grunz ; -id-* în *sarbăd* e latin *-idus (rînced, veșted* etc.); de asemenea *lespede;*

k : *bască, bucura, copac, marcat, șoric ; prunc ; aprig* și *cîrlig* au lat. *-icus(?) ;* 1.-e. sau romanic în *arunca, încurca, rădica, urca;* **g(h):** *beregată, străghiată, ghioagă, steregie, murg, droaie ;*

s posibil în *gresie, gușă, căciulă, mișca, moș* etc.

2. DIN FAZA TBACO-IiOMANĂ LA LIMBA DE AZI

A) FONETICA

Stabilită și admisă obîrșia preromană a unor elemente lexicale românești, este firesc și necesar ca ele să aibă (cum s-a spus în repetate rînduri) cel puțin aceeași vechime în idiomul populației românești ca fondul lexical latin, cu care

rormeâză blocul unitar al cuvintelor moștenite; astfel, ele trebuie să f tut aceeași evoluție formală, cu inovații și „alterări" fonetice identice puțin asemănătoare (supra, p. 112), — ceea ce se constată de fapt la multe vintele studiate. Operațiile noastre etimologice au trebuit să purceada decît s-a făcut cu elementele romane: utilizînd legile foneticii istorice r și albaneze spre a restabili prototipurile străromâne (parțial și străalba cuvintelor autohtone, care s-au putut lega astfel de bazele prelatine europene, absolut necesare pentru identificarea obîrșiei lor genealogice și de evoluție formală. încît aici nu poate fi vorba propriu-zis de o serie fonetice" deduse din observarea evoluției unor cuvinte atestate la două tăți, în epoca latină a românei comune și în faza actuală (cum sînt de c««e-> *cî(i)ne, frondia > frunză, oculus > ochiu),* ci de fazele obscure a voltării uner elemente lipsite de „părinți" bine cunoscuți din documente atestați în epoca romană), deci contemporani lui *cane-, frondia, oculu* oarecum firească a acelor arhetipuri atestate a făcut ca elementele noast tone să fie considerate de către cercetători (cum s-a văzut) cînd ca împ din albaneză, cînd ca moșteniri din latină ori împrumuturi de prin idiomu (pe baza unor tîlcuiri etimologice eronate), sau să le clasifice „obscure, d necunoscută". „Obscuritatea" și etimologiile inadmisibile de pînă a fost înlăturate în cea mai mare parte prin refacerea arhetipurilor neate ajutorul normelor generale, îndeobște cunoscute, ale evoluției element cale ereditare ale limbii române, fără de care n-ar fi fost posibile din capu etimologiile cuvintelor anteromane. Legile generale de evoluție a limb în epoca romanică și în cea medievală sînt urmate și respectate cons cuvintele autohtone, care s-au conformat (cu mici excepții) procesului tipic (în bună parte exclusiv românesc, privind numai elementul mo evoluție formală a limbii latine în cadrul romanității orientale carpa'-o- în cele ce urmează vor fi semnalate cîteva constatări sigure sau probabi fenomenelor fonetice românești în legătură cu fazele de evoluție stră cuvintele autohtone [3].

a) **VOCALISMUL**

a în inițială absolută, accentuat ori neaccentuat, se conservă: *ab anina, aprig, argea ;* neaccentuat *a >> ă : băga, băiat, căciulă, căpută* et *(m)* -f- cons. > *î : brînză, cărîmb, pînză, rînză ;*

e accentuat > *ie : zăr (*dier-, *der-), țarc, viezure;* precedat de *p, v, e > ă : mătură (*met-), părău (pîrîu, *perren-), vătuiu ;* precedat de *răbda, răzima, străghiată; e > î brîu (*brenu-), brîndușă;* inițial, *e >*

o 4- n > *un: cătun, genune, munună, strungă, gorun; 6 cu a* ori *e* următoare > *oâ : groapă, ghionoaie, ghioagă ; 6 > u: murg, scrum ; o* neac *u : îngurzi, munună;* alteori se păstrează: *bordeiu, gorun, copac, șop*

u aton urmat de vocală (sau *u)* a căzut poate în epoca romani *(*suop-), șoric (*suor-), țarc (Huer-k-), țap(l) ; u* păstrat în: *urca, ur* etc, dar trecut la *o* în *droaie, dop, scol (scula) ;* inițiat *un-* alternează *undrea— andrea— indrea.*

3 Tratatele principale privind fonetica dementului moștenit Densusianu *HLR,* I, p. 66-127 „Phonetique" ; Philippide, *OrR,* II, p. 3-224 „Isto limbii române"; Rosetti, *ILR* I, p. 47-96 „Fonetica .

b) **CONSONANTISiWL**

r în *aprig, beregată,pîrîu* etc; asimilat la *n: gerune—genune, murună— munună, anina;* •

1 urmat de un *i* în hiat se înmoaie şi cade în dial. drom.: *băiat (*baliet-), păstaie (-al-), vătuiu;* de asemenea în a se *uită (*ulit-);* intervocalic 1 > *r: abure, baier, boare, brusture, gudură, gorun, mătură, măgură, mazăre, strugure, sîmbure, viezure* etc ; -11- se conservă: *baligă;* precedat de *e, i* şi urmat de *a* s-a vocalizat în *u: argella > argea, *undrella > undrea ;*

ii în *prunc, rînză* etc.; precedat de vocală, *a -\-i* **4-** vocală s-a înmuiat în *n'* (conservat în ban., arom., megl.; căzut în rest): *grunu —gruiu, geuroane —ghionoaie, sterezine — steregie* ; intervocalic *n* a căzut în : *brîu (*brenu-J, pîrîu (*perrenu-) ;*

k intervocalic ar fi trebuit să cadă ca în elementele latine *(scribo > scriu, caballus > cal)* ; totuşi e menţinut, contra regulei, în *abure < *abol-, *avol-;* în grupul *-bl-* dispare : *scula < *scubla- ;*

v s-a conservat iniţial: *vatră, vătuiu, vătăma, viezure* ; cazuri de *v > b : baier desbar (?), baciu (?), bordeiu(?) ; rv > rb : sarbăd ;*

t + i **4-** vocală s-a africatizat > *ts, ţ: creţ (?), caţă, ţarc, ţap (?), ţarină; -t-s-> ci* **(5)** în *baciu, căciulă (*kad/t-s-), mişca, muşca,* însă **mot-s-> moş ;t* **4- * >** */: ameţi;*

d + i *(e)* 4- vocală s-a africatizat > *dz, z : zestre, pînză, mînz* etc; s-a păstrat *d* în *rădică, adiiă (rădic, adiie) ;*

s : *strugure, strungă, străghiată* etc.; s > ş : *şoric, şale, şopîrlă ;*

c înainte de *e, i* + vocală > *ts (ţ) : mistreţ,* posibil în *creţ;* în loc de *c* apare *g: aprig, cîrlig; sc- > sg-, zg-, zg-: sgardă, sgîria, sgrîma;*

g + *i, e* s-a africatizat > *g (gi-) : argea, genune, steregie;* între vocale *g* a căzut în : *caier (*cagel-), baier, droaie, buiestru(7), înseilâ* **(?) ; gl >** *gl'* (arom., megl.) > *g' (ghi-)* drom. : *ghimpe, ghionoaie, ghiară, ghioagă, străghiată;* uneori, *g* iniţial > *c : gălbează > colb —, gîrlan > cîrlan.*

B) DERIVAREA

Blocul compact al tezaurului lexical moştenit (elementul romanic în care s-au adaptat şi integrat cuvintele autohtone, preromane) a cunoscut o evoluţie unitară şi uniformă nu numai în fonetică, ci şi în derivare : multe cuvinte autohtone au morfeme latine (care, dealtfel, s-au alăturat şi la împrumuturile slave şi de mai tîrziu) ; dar în unele cuvinte anteromane sînt sufixe de dată veche, cu forme din epoca romanică a limbii (de ex. *beregată, rădică, străghiată).* Sufixele latine s-au alăturat în egală măsură la cuvintele Ori temele autohtone, ca şi la cele romanice, dovadă şi aceasta despre puternica influenţă avută de factorul latin asupra elementelor preromane. Urmează o scurtă înşirare a morfemelor derivative de origine (sigură sau probabil) romanică [4], alăturate la cuvintele sau temele autohtone. Deplină siguranţă asupra caracterului romanic al tuturor elementelor nu poate exista, ele neputînd fi deosebite cu absolută precizie de cele indo-europene.

A *M,^rfol°gia limbilor romanice: Meyer-Liibke, *GrRS* II n 390-644 nip WnrtHi

Formante n o m i n a l e : **-icus** *aprig, apric, cîrlig(l);* **-ucus** *butuc(* *sarbăd, strepede, lespede ;* **-ulus** *strugure, brusture, sîmbure, mugure* (ma *i.-e.,* fiind şi alb.), *butură;* **-ulla** *căciulă;* **-ella** *undrella > undrea* etc *stregi('n')e ;* **-orna** *ghionoaie (ghionoare, geuroane);* **-at-** *beregată, mărat,* *străghiată;* **-et-** *druete, bunget;* **-ut** *stărnut;*

formante v e r b a l e : *a)* prefixe: **ad-** *acăţa, adiia, ameţi;* **de-** *(deredică) ;* **dis-** *desbără, descăţd, descurcă, desghinâ, desgropă, desgurz* nesigur *(sburdă, scapără, scrum?) ;* **in-** *încurcă, înghină, îngurzi, înţăr* *întrema;* sub- *sugrumă (grumaz), suguşă (guşă);* — *b)* sufixe: **-iear** -. *urcă, mişcă;* **-ulare** *gudură;* **-inare** (lat. problematic) în verbe ca *leşină* putînd fi de origine i.-e., ceea ce este foarte probabil pentru verbu

alte sufixe: **-uşă** (considerat slav de unii; cf. Meyer, IF, VI Î17 **—** 118 etc; dar'v. Puşcariu, DR, VI p. 126; Giuglea, DRS, p. 2 sideră traco-illyric), *brînduşă, căpuşă, ţăruş;* **-an** augmentativ: *burl* *lan, morman;* **-ro-g** *vătărog* (vătuiu), *buturugă.*

3. IMPORTANŢA CUVINTELOR AUTOHTONE

Romanitatea limbii române se oglindeşte în structura gramatical calâ : cuvintele latine moştenite nu cunosc graniţă geografică între zone locuite de români (în centrul cărora se află fosta provincie roman constituind factorul general românesc, — spre deosebire de elemente mutate ce sînt în majoritate mai mult sau mai puţin familiare şi unui anumit teritoriu (ungurismele în Transilvania, slavismele m dial. istr., megl. şi chiar în Muntenia — Moldova, turcismele tot dial. arom., grecismele în arom., bulgărismele în megl. etc). Fără s majoritatea numerică, fiind şi mai puţine decît totalul celor slave, latine sînt însă cele mai importante, mai frecvente şi necesare în graiul scris, lucru rehvat încă de Hasdeu în legătură cu problema circulaţiei c Se poate vorbi româneşte, se pot construi chiar fraze întregi aproape cu elem;nte latineşti (romanice) ; dar cu greu ai putea încropi o pro de modsstă şi simplă numai cu elemente de împrumut (sl., ung., tre, fără cuvinte moştenite. în aceasta constă în primul rînd valoarea c a fondului lexical ereditar în structura şi economia limbii.

Proporţia elementelor autohtone. Valoarea unei categorii de elem cale în compunerea limbii rezultă mai ales din proporţia lor num de celelalte părţi alcătuitoare; interesează deci datele statistice brute cetarea noastră nu vom raporta numărul elementelor anteromane cuvintelor limbii (aproximativ 43 000, sau rnai multe, dacă s-ar so neologisaiăle, termenii sp;ciali tehnici, regionalismele, variantele etc) ; acest caz specific deosebim net partea lexicală m o ş t e n i t ă şi ce î m p r u m u t, începînd cu influenţa slavă. în cadrul fondului moş buie stabilit raportul între elementele autohtone şi cele romanice. Per tea din urmă nu av;m încă un dicţionar ori un repertoriu cupr ceea ce este cu siguranţă latin moştenit şi păstrat neîntrerupt în gra lar de la cuceritorii lumii antice mediteraneene. Dicţionarele e lemen elaborate d? Cihac *(DEtDR,* I, 1870), Puşcariu *(EWR,* 1905) şi Ca suiîianu (1914, incomplet, pînă la *a putea)* sînt învechite, cu mult exagerări (toate în plus, nu în minus), mai ales primele două; î

țațele lor trebuie utilizate cu multe rezerve şi largă aproximație, după un riguros control şi numărătoare; dicționarul limbilor romanice al lui Meyer-L,iibke *(REW,* ed. III, 1935) are mari lacune, cu unele cuvinte dubioase ori inadmisibile, spicuite fără multă critică din revistele româneşti de după anul 1920, mai ales din *DR* (Cluj) [6].

Lipsind o statistică absolut exactă (greu de făcut din cauza unor etimologii controversate); ar putea fi luat ca un îndreptar provizoriu dicționarul lui Puşcariu *(EWR)* cuprinzînd 1947 cuvinte, cifră aproximativă şi în mare măsură arbitrară. Dacă se scad cele 60 cuvinte autohtone şi cîteva slave (ca *baie* nr. 177, *mezin* nr. 1065), derivatele pe teren românesc, dubletele, formele dialectale, sudice (arom., megl., istr.) etc, în total aproape 500, ar rămîne vreo 1440, la care se adaugă cele cîteva zeci de cuvinte omise de Puşcariu sau identificate ca latine după 1905, s-ar obține cifra rotundă şi aproximativă de 1500 (maximum 1600) *elemente latine de bază* (cuvinte-tip) în dial. drom., în sensul adoptat de noi pentru clasificarea şi numerotarea elementelor autohtone [7]; căci dacă de ex. pe *îngropa, înşiră, înțărca, măzăriche* le-am considerat şi clasificat ca derivate (ce pot fi, dealtfel, foarte vechi, chiar din epoca română comună, romanică) de la *groapă, şir, țarc, mazăre,* fără să le dăm „un număr" propriu în statistică, — este natural că nu vom considera cuvinte aparte pe *umbratec, umbresc, umbrez, umbros* etc, cum greşit face Puşcariu *(EWR,* nr. 1799—1802), căci ele formează o singură familie etimologică a unui cuvînt-tip: *umbră* (nr. 1798), chiar dacă unele din ele vor fi fost derivate pe teren romanic, eventual prezente şi în alte limbi neolatine '. Candrea şi Densusianu au mers mai departe în numărătoarea cuvintelor (fără să creeze, bineînțeles, „tipuri lat. pop." ridicule ca ,,*mustaciola", „"conveniosus", „*amaritiosus") ; ei ar fi trecut de cifra 2000, dacă *a putea* are la dînşii nr. 1491, iar Candrea singur ajungea în anul 1944 la cifra umflată de 2500; cei doi filologi bucureşteni înglobau în cifra de 1491 multe derivate pe teren românesc, de caracter secundar şi de dată evident tîtzie. Criteriile lor (juste, într-o privință) în orice caz sînt prea vagi şi elastice, subiective, necunoscînd o limitare impusă de principiul „cuvintelor-tip" sau „matcă".

în ce priveşte problema şi norma adoptată aici în numerotarea cuvintelor autohtone, este de observat că, dacă un derivat ca *amărăcios, muieros, umbros* e considerat cuvînt independent (Puşcariu, *EWR,* nr. 14, 1121, 1802), acelaşi lucru ar trebui să facem cu ale noastre *aburos, brînzos, burtos, rînzos* etc. Cu atare numărători — totdeauna relative şi arbitrare — nu se poate stabili coeficientul real de elemente alcătuitoare ale limbii; după asemenea criterii *(amărăcios, umbros — aburos, rînzos* etc), am avea peste 500 de cuvinte autohtone față de aprox. 2000 latineşti admisibile după criteriile lui Puşcariu ori Candrea-Densusianu. Cifra de 2098 cuvinte stabilită de D. Macrea după Candrea trebuie redusă (v. infra, p. 132).

Spre a cunoaşte raportul real dintre elementele latine şi cele anteromane în cadrul lexicului moştenit al limbii române, se vor simplifică lucrurile^uniform, luînd şi cuvintele latine după grupe de familii: cuvinte-tip. Se obține în acest fel,' pentru dialectul drom. cifra aproximativă cuprinsă între 1500 şi 1600 (ce sînt de modificat mai curînd în minus decît în plus) cuvinte la-

[6] Despre *REW**, cf. obiecțiile şi observațiile cu numeroase rectificări importante făcute de A. Graur, în *BL,* V 1937, p. 80—117.

'I.-A. Candrea, în ziarul *Universul* (Bucureşti), 17 iunie 1944, p. 3 vorbea de „peste 2500 cuvinte-tip moştenite din latineşte", fără îndoială exagerat.

[7] Dealtfel, „etyma" romanice de ale lui Puşcariu ca *mustăcioară* ,,*mustaciola" *(EWR,* nr. 1142), *cuvios* „*conveniosus" (481), *amărăcios* ,,*amaritiosus" (74) [care sporeau pînă la 1947 numărul elementelor latine în *EWR]* au fost apreciate după cuviință la timp şi ridiculizate de Philippide *(VR,* XVI 1910, p. 370—1; *OrR, I,* p. 383). Cine presupune (sau chiar pretinde) pentru rom. *amărăcios* un „lat.pop. *amaritiosus" este dator să accepte pentru *credincios* un „lat.pop. *credintiosus", pentru *înmormîntat* un *inmonumentatus, *însănătoşit* *insanitositus, *păduret* *paludaricius, *deochiat* *deoculatus, pentru *mîncăcios* un *manducatiosus, *mincinos* *mentionosus, ş.a.m.d. (Korting admitea pentru *acrişor* un . . ,**acriciolus,* pentru *aluniş *abellanicius* etc). Prin asemenea „etimologii" nu va spori patrimoniul latin-romanic al limbii populare, ci se încearcă a compromite disciplina etimologiei.

tine de bază (cuvinte-tip); adăugind la ea 160 — 170 elemente a u t
am avea un total de maximum 1700 *cuvinte moştenite,* în care
reprezenta o proporție de 1/10 (între 9 şi 11%). întreaga socoteal
dent, aproximativă şi provizorie, făcută numai pentru a găsi
raport real dintre cele două categorii de elemente ereditare în li
ţv. mai jos rezultatele lui Macrea). Contrar presupunerilor şi a
pînă acum, se vede că cuvintele autohtone reprezintă o parte
lexicului românesc. Numărul lor relativ redus se explică prin
de ordin cultural-istoric uşor de înțeles: ele sînt resturi (disie
din acel substrat de limbă înlocuit prin latina cuceritorilor, care
cu întreaga structură gramaticală şi lexicală în gura populației
asimilînd singuratice cuvinte din idiomul precedent în aceste ter
cap. VI 1).

Valoarea semantică, circulaţia, derivatele. Deosebind cuvintel
de celelalte elemente lexicale, s-a putut observa cum ele au
remarcabilă în lexicul şi în graiul cotidian al comunității populare,
rale (în aceeaşi măsură ca elementele latine) pe întreg teritoriul lin
român ; de ex. *răbda, bucură, băiat, leagăn, zestre, vatră, gard,*
mişcă, rădică, rezemă, sculă, aruncă, mare, tare etc. [8]; puține sî
regionale (ca *gresie* alături de lat. *cute, ghionoaie* alături de *cioc*
darie), bunget— dumbravă, mieru—albastru—vînăt, mumină etc.), ori
strict local (cum ar fi *druete, das)* şi dispărute din vorbirea vie (ca
das). Marea lor majoritate exprimă noțiuni generale, fundamental
peste tot, fiind termeni cu caracter universal românesc şi foar
parte din fondul lexical principal al limbii [9]. Adevărat că numeric
sînt noțiuni speciale şi concrete : nume de plante, de animale, un
ruri privind ocupații (de ex. păstoritul şi industria laptelui) ; d
ele se află cuvinte pentru părți ale corpului uman, noțiuni al
teşti, vîrsta omului şi viața familială, aşezările, casa (locuința)
teren, ca şi verbele de importanță covîrşitoare în structura limb
de vreo 40, generale, cu înțelesuri numeroase şi variate, de ex.
curmă, cruță, dărîmă, mişcă, păstră, răbda, rezemă, sculă, sgîria
parte din țesutul de temelie, ereditar al limbii române, element
s-au bucurat de considerație aleasă din partea poporului în curs
De aceea se potriveşte pentru întregul tezaur lexical moştenit
limbii române observația lui D- Şăineanu cu privire la elementul la
„o trăsătură caracteristică e seriositatea, am putea zice solemnit

[8] Valoarea şi importanța elementului lexical autohton în limba română ara
generalizările pripite ale celor care pretind, ca Puşcariu *(DR,* IV, p. 1341) că „rămăşi
din limba strămoşilor sînt deci [după exemplul unor țărani saşi pe care Puşcariu i-
perfect româneşte] un fel de inadvertențe menite pieirei". Asemenea „concluzie" nu
popoarelor şi graiurilor din antichitate supuse romanizării, iar cele 160— 170
româneşte din limba străbunilor traco-daci nu sînt „inadvertențe menite pieirei"
că vor pieri cît va dăinui colectivitatea populară vorbitoare a limbii respective.

[9] Despre problema „fondului principal de cuvinte" : P). Petrovici, *Fondul*
al limbii române, in LbR, II/1, 1953, p. 21 — 27; A. Graur, *încercare asupra fondul*
al limbii române, Bucureşti, 1954, 221 p.; G. Ivănescu, *Despre delimitarea fondulu*
îu *Studii şi cercetări ştiințifice* (Acad. R.P.R., Iaşi), seria III (Ştiințe sociale), VI 19
cu obiecții şi critici; D. Macrea, *Contribuție la studiul fondului principal de cuvinte*
SCL, V 1954, p. 7—18; *Probleme de lingvistică română.* Bucureşti, 1961, p. 24—29
amplă).

poporul tratează cuvintele de origine latină. Pe cînd - celelalte contingente lexicale capătă în gura românului o nuanță progresivă de ironie batjocoritoare, singurul element latin este cruțat de această tendență pronunțată spre parodie, de care n-au scăpat nici măcar cuvintele sacramentale de origine slavo-grecească. în această' excepțiune se poate recunoaşte caracterul particular al elementului latin: nu-ți bați joc de ceva scump la care tii din baierele inimei" *(DUn,* p. XXV).

Specificul românesc al cuvintelor autohtone rezultă şi din observarea categoriilor de termeni existenți atît în română, cît şi în albaneză (supra, p. 108), între care mai numeroase sînt numele de plante *(brad, brusture, burig(et), copac, curpăn, ghimpe, mazăre, mugure, păstaie, sîmbure, spînz;* lipsesc în alb.: *butură, butuc, brîndușă, gorun, strugure),* termeni în legătură cu fauna (afară de: *cîrlan, ghiară, melc, mistreț;* comune sînt 16), cu formele de teren (afară de *gruiu, genune;* comune 6), jumătate din cele referitoare la părți ale corpului, unul din cinci privind vîrsta omului *(moş),* două din cinci indicînd stări, psihice *(bucur-, m&rat).* Cele ce lipsesc în albaneză se referă mai ales la stări sufleteşti *(răbda, ameți, gudura, aprig),* boli şi leziuni (din 5 niciunnl nu este albanez), funcții şi însuşiri corporale, multe unelte; dacă termenii cu caracter general păstoresc sînt comuni *(baciu ?, țarc, strungă, bască* şi numele de animale domestice), termenii pentru derivatele laptelui sînt exclusiv româneşti: *străghiată, marcat, brînză, zăr, zară, urdă.* Dar mai importante verbele româneşti autohtone în uumăr de vreo 40, din care albaneza cunoaşte abia 5—6 *(cruță, dărîmă, scapără, sculă,* probabil *curmă,* prin elementul radical *desbără, sburdd) ;* din adjective, albaneza cunoaşte numai 5. Poate că este fortuită asemenea constatare în ce priveşte sferele semantice şi nuanțele elementelor autohtone albano-române față de cele exclusiv româneşti, a căror grupare şi semnificație nu pledează deloc pentru teza comunității lingvistice, sufleteşti, şi social-etnice mai strînse a românilor cu şkipetarii, a pretinsei „simbioze albano-române" în <poca medievală. (Repartizarea în dialectele româneşti a cuvintelor comune cu albaneza, infra, p. 136).

însemnătatea elementelor lexicale româneşti autohtone în economia generală a limbii este vizibilă şi în faptul că ele au o circulație intensă, deci o întrebuințare relativ mai frecventă decît cuvintele slave, de împrumut, ce sînt în limba română cel puțin de 10 ori mai numeroase, dar de o frecvență mai redusă, în disproporție cu valoarea lor numerică, avînd şi un număr mult mai redus de derivate. Cercetarea statistică[10], în baza materialului lexical şi a criteriilor etimologice oferite de dicționarul lui Candrea *(DEnc,* 1931), a stabilit proporția numerică între diversele categorii de cuvinte româneşti după origine : latine (moştenite), slave vechi, slave mai recente, medio-greceşti, turceşti, ungureşti, comune cu albaneza, franceza (şi alte neologisme) etc, numărul derivatelor şi valoarea de circulație a fiecărei grupe ; îndeosebi a fost subliniat faptul, observat încă de Hasdeu, apoi de Puşcariu, că elementele latine au frecvență superioară tuturor celorlalte cuvinte împreună, fiind de cel puțin 80% : in poeziile lui Eminescu elementul latin reprezintă 48% numeric, dar 83% ca frecvență. Cam acelaşi este raportul în limba vie, vorbită de păturile mijlocii, de țărani şi muncitori (nu de tehnicieni, sportivi etc.) şi în mai mică măsură în cea scrisă cu caracter tehnic, stiintific-savant ori filosofic, unde se amestecă şi adesea pot să prevaleze, în chip firesc, neologismele. Deci:

[10] D. Macrea, *Circulația cuvintelor în limba remână,* în *Transilvania* (Sibiu), 73, 1942, p. 268—288; *Fizionomia lexicală a limbii rcm&ne,* in *DR,* X 1943, p. 362—373; obiecții şi critici: Graur, *op. cit.,* p. 34. Macrea *(Probi, âe litigv.,* p. 31—32, 41, 44) a stabilit în *Dicționarul limbii române moderne* (Bucureşti, 1958) diu 49.649 cuvinte: 20,02% latine, 13,87% slave;'ca frecvență, în Poeziile lui Eminescu: elementul latin 48,68% ca număr, 83% la frecvență, cele slave 16,81% ca număr, 6,83% ca frecvență; într-un text actual gazetăresc, o pagină din ziarul „Scînteia", elementul latin-romanic este de 36,50% în vocabular cu o frecventă de 62,46%, iar cel slav cu 7,96% şi 5,92%.

preponderența elementului latin ca valoare circulatorie (şi frecvenț
şi grai viu, notă de căpetenie a latinității limbii române.,
După aceste date preliminare, împărțind lexicul românesc în t
cuvinte latine, autohtone şi străine (de împrumut: slav
turceşti etc. -f- neologismele), se poate încerca stabilirea unui rap
mativ între valoarea circulatorie a celor trei grupe în baza unor
mologice mai riguroase decît cele adoptate de înaintaşi. Elementul
mează majoritatea cuvintelor nu numai pentru că noțiunile şi lucr
cipale (abstracte şi concrete) se numesc cu termeni latini, dar şi
'— aşa cum a relevat Graur — sînt de origine romanică aproape
serie de elemente lexicale care intră în alcătuirea unei fraze rom
poziții, conjuncții, pronume, adverbe, numerale (afară de *sută* sl
miliard), care prin frecvența lor fac ca balanța statisticii să încline
atît de favorabilă spre elementele latine. Dacă s-ar putea face a
aceste părți de vorbire, avîndu-se în vedere numai substantivele,
şi verbele, raportul frecvenței fiecărei categorii de cuvinte (latine, stră
tone) în fraza românească ar fi desigur altul, mult mai favorab
două categorii. în primul rînd cuvintelor autohtone, care sînt num
şi verbe, şi care (potrivit cu numărul lor) nu apar deloc mai rar
şi chiar în texte, mai ales termenii exprimînd raporturi familiale,
țile corpului şi stările afective, locuința şi uneltele, formele de te
flora, adjectivele şi verbele. Cît priveşte frecvența |(adică num
de cuvinte din fiecare grupă în diferite texte se pot face const
sante. Cert este că în orice text românesc de proză sau poezi
elementul latin, în timp ce valoarea celorlalte grupe variază după
tului ales. Luăm, la întîmplare, două poezii de Eminescu şi tr
proză populară :

	latine	străine
„Luceafărul"	1656	164
„Ce te legeni codrule"	95	14
„Graiul nostru", I, p. 180-181 (text popular, Prahova)	582	47
„Graiul nostru", I, p. 185 (text popular, Ilfov)	151	20
„Graiul nostru", I, p. 186 (text popular, Ilfov)	33	1

Nu se poate tăgădui faptul că ele exprimă un raport aproximat
valabil, între cele trei categorii de cuvinte ale limbii române, pr
fată <le elementele străine (împrumutate), cele autohtone prezintă
mai mare în textele populare, adică în vorbirea omului de la
corespunde în linii mari cu limba vorbită. în aceasta se vede
autohton este cam 1/3 din numărul tuturor cuvintelor de împr
cele slave la ultimele neologisme) în ce priveşte frecvența, căci can
tea din urmă sînt mult mai numeroase (singur cele slave sînt
zece ori mai numeroase decît cuvintele autohtone) ; dovadă că ele
roman este, ca şi cel latin, mai mult legat de viața şi necesităț
de realitățile social-economice ale poporului român, fiind mai v
mai important decît împrumuturile din oricare categorie şi epoc
Remarcabil este faptul că elementele autohtone au multe
ceea ce reflectă importanța, vitalitatea şi uzul deosebit de intens

» *Originea* **rom.** *sută,* în *CercLg,* XIII 1968, p. 87-89 (I. Pătruț).

bucură în economia generală a graiului, ca şi vechimea lor în vorbirea comunităţii populare româneşti, care prin îndelungata întrebuinţare le-a imprimat nuanţe semantice variate în formele derivate, verbale şi nominale.

Faţă de numărul redus al cuvintelor autohtone în raport cu cele latine şi mai ales cu cele streine, trebuie relevat faptul observat mai demult că „bogăţia", vitalitatea elementelor de o provenienţă sau alta ale unei limbi nu se judecă numai după cantitatea cuvintelor-tip, ci şi după numărul derivatelor la care acestea au dat naştere. O categorie de elemente egală cu alta, ca număr de cuvinte-tip, are totuşi o importanţă lingvistică mai mare dacă din aceste cuvinte-tip s-au derivat, într-o categorie, un număr mai mare de forme decît în cealaltă" (Densusianu, *Viaţa Nouă,* III 1907, p. 115). Constatarea aceluiaşi filolog despre valoarea şi productivitatea superioară a elementului lexical latin faţă de cel slavon (:„trăieşte mai mult, are importanţă mai mare ca element constitutiv al limbii noastre, pe cînd cel slav este mai sărac reprezentat în forme secundare, trăieşte mai puţin, n-are aceeaşi valoare ca element lingvistic", p. 116) se potriveşte pe deplin şi elementelor autohtone, cum arată cîteva date statistice aproximative şi provizorii.

Numărătoarea lui Macrea (după *DEnc,* Candrea) arată la cuvintele latine un număr de 2099 (dar cf. p. 130), există 6806 derivate, adică în raport de 1x3,3 (total ar fi 8905 cuvinte); elementele slave vechi şi bisericeşti 1466 au 3058 derivate, deci în raport de aproximativ 1 x 2 (total 4524), iar cuvintele intrate mai recent în limbă (turceşti, franceze, latinismele etc.) au puţine derivate (de ex. 875 elemente latine savante au numai 260 derivate, 11 378 franceze au numai 1467 derivate, deci cam 1/8 din cuvintele de bază). Singure elementele ,,comune cu albaneza" în număr de 57 [dar cf. supra, p. 108] prezintă un număr relativ mai mare de derivate decît cele latine, adică 195, în raport aproximativ de 1x4, fapt subliniat de Macrea şi considerat a fi deosebit de semnificativ sub raport lingvistic şi cultural-istoric *(DR,* X, p. 367 — 9). Aceste rezultate sînt evident provizorii şi cu unele erori, căci lipsesc date statistice indicînd precis după originea etimologică toate cuvintele limbii. Este un lucru ce va trebui făcut, spre a stabili exact locul cuvenit elementelor autohtone, latine, slave şi împrumuturi mai recente în ansamblul lexicului românesc. Pînă atunci, observăm despre elementele autohtone că la cifra rotundă de 160 (170) cuvinte de bază în dialectul dacoromân avem un total de peste 1400 derivate, care împreună cu cuvintele de bază (-tip) ajung la un total de vreo 1500. Faptul apare deosebit de semnificativ, în raport cu celelalte categorii de elemente lexicale româneşti. Reducînd cifra derivatelor la 1200 ori chiar 1000 (prin omiterea termenilor cu caracter special ori de secundară însemnătate) obţinem un raport de 160 (170) : 1000 = 1:6, care ar fi minimal. Rezultă aşadar că elementele autohtone au derivate în număr mai mare decît oricare dintre celelalte categorii lexicale, dovadă şi aceasta despre vechimea şi importanţa de care se bucură ele în alcătuirea şi economia generală a limbii române.

4. REPARTIZAREA DIALECTALĂ

Dintre cuvintele autohtone (traco-dace) româneşti nu toate se află în cele patru dialecte ale limbii [12]. Majoritatea acestor elemente este prezentă în dialectul nordic („dacoromân"), unde au fost identificate peste 160 (sau 170),

[12] Materialul lexical din cele trei dialecte române „balcanice" a fost luat din dicţionare, glosare şi studii: aromân dicţionarele lui Dalametra *(DMacRD)* şi Mihăileanu *(DMacRM),* Pascu *(D&tMR);* Capidan, *Arom,* şi din reviste *(BalkA, DR, GrS, JB* etc), în ultimă instanţă Tache Papahagi *(DEtAr,* 1963, ed. II 1974), cel mai amplu repertoriu lexical aromânesc (cu unele defi-

din care numai o mică parte sînt generale în toate dialectele sudice, c
în primul (la nord de Dunăre). De altă parte însă numai trei cuv
tinaşe (preromane) par a lipsi în dial. drom. : arom. *marcat, zgîr*
şi megl. *(a)daru.* Numărul şi repartizarea cuvintelor autohtone în c
dialecte nu sînt lipsite de semnificaţie pentru particularităţile fiecăru
pentru fizionomia limbii române în ansamblu, — aspect remarcat m
în legătură cu inegalitatea repartizării dialectale a cuvintelor num
neze", între care din totalul de vreo 52 [în realitate : cel puţin 70
stată lipsa a 19 în dial. arom.; afară de 4 aceleaşi în dialectul meg
atare situaţie, unii filologi gata la teoretizări pripite au scos concluzia c
nordică a românilor (aşa-numiţii „dacoromâni") ar fi locuit odinioa
începutul ori mijlocul epocii feudale, sau chiar în antichitate ?) ma
de albanezi decît celelalte grupe de români (aromânii, meglenţii, istr
Părerea lui Puşcariu este cunoscută (supra, p. 50) ; mai mult a i
cercînd să dea şi o interpretare istorică bine conturată Th. Capida
dent că asemenea! concluzii despre „apropierea" geografică [de ce n
că?] mai mare dintre românii septentrionali şi albanezi în cursul evu
adică acea nebuloasă „simbioză albano-română" se întemeiază pe
falsă, relevată ca atare în paginile precedente, anume că limba ro
împrumutat ori conservat cumva în strînsă legătură şi de acord cu
cuvintele sale autohtone (sau „albaneze"), fiecare dialect românesc
(sau proporţional) cu apropierea sa de sursa cuvintelor albaneze, a
şkipetarilor. în lumina rezultatelor ceva mai aproape de realităţi s
paginile precedente, este firesc ca explicarea justă pentru existenţa u
superior de elemente preromane în dialectul românesc din Dacia
să fie diferită, iar aserţiunile lui Capidan şi Puşcariu să cadă de la
fără valoare sînt deopotrivă opinii mai vechi, ca a lui Gaster (relua
gand, supra, p. 55) despre emigrări de grupe etnice albaneze (adstrat
carpatică, ori de elemente româneşti balcanice (aromâni) aducînd c

cienţe privind etimologia elementului ereditar latin-romanic şi mai ales autohton-a
în primul rînd *CercLg,* VII 1963, p. 350-361; *LbR,* XVI 1963, p. 375-381; *SC*
p. 409—411, recenzii); meglenit: I.-A. Candrea, *Glosar megleno-român,* în *GrS,*
261-285, II, p. 100-128, III, p. 175-209, 381-412, VI, p. 163-192, VII, p. 194-
Megl, III; istroromân: Byhan, *JB,* VI, p. 174—396; Popovici, *DIstr;* Pu
CercLg., IX, p. 187—214; August Kovacec, *Descrierea Istroromânei actuale,* Bucur
Academiei, 1971, 230 p. Alte date bibliografice despre dialectele române din Bal
ILR, IV, p. 12—15. Despre aromâni: infra, cap. VIII, nota I.

[13] Th. Capidan, *DR,* II, p. 482—487 „influenţa albaneză în epoca veche se ara
proporţii mult mai reduse în dialectul aromân decît în cel dacoromân; ceea ce se obse
la unele construcţii gramaticale, în frazeologie şi foarte puţin în proverbii ci chiar şi î
cală. Există 19 cuvinte din 52 *(bucura, ceafă, cursă, gata, ghimpe, mal, mugure,*
viezure, vare[-care], zară, gkiuj, hămesit, stăpîn, cătun, balaur, acă[-tare], fărîmă), car
aromână. Ceva mai mult, aceste cuvinte, în afară de 4 *(bucura, mugur, stăpîn, str*
în dial. megl.". La aromâni, răspîndiţi în toată Peninsula Balcanică, „pierderea a
atunci cînd la dacoromâni se păstrează, nu pare tocmai justificată" *(DR,* II, p.
concluzie, aromânii şi meglenoromânii „se aflau, probabil, într-o regiune mai îndepă
unde contactul dintre albanezi şi românii nordici era mai frecvent" (p. 487). Ia
I, p. 269) adaugă: „aromânii nu au pe *mugur, cursă, pîrîu, gata, ghiu), strepede, ceafă,*
gresie . . . S-ar putea admite, la rigoare, că asemenea cuvinte au existat odinioar
şi s-au pierdut cu timpul. Dar procentul lor este atît de mare, încît nu e probab
dispărut tocmai în graiul aromânilor deprinşi să audă în tot cursul veacurilor lim
contactul lor cu shkipetarii . . .". Sînt formulări ale unor filologi de şcoală veche, c
adus prejudicii cercetării ştiinţifice a istoriei limbii şi a etnogenezei românilor.

baneze" (cuvinte care de fapt în dialectul aromân nu se atestă) pentru uzul românilor din arcul carpatic (Densusianu ş.a.). Constatarea superiorităţii numerice a elementelor „albaneze" în dialectul dacoromân este confirmată de faptul că dintre dialectele române cel din Dacia are numărul cel mai mare de cuvinte autohtone în ansamblu, că aici din totalul de peste 160 există 54 ce nu se cunosc în sudul Dunării; peste 100 se află numai în dialectul dacoromân şi în unul sau două dintre dialectele sudice. Repartizarea după dialecte, în ordine alfabetică a cuvintelor a fost făcută într-o cercetare deosebită *(Die aulochthonen Elemente im Wortschatz der rumänischen Dialekte,* în *Dacoromania,* Freiburg, I, 1973, p. 189 — 196), după care sînt expuse aici:

generale în toate dialectele (26): *acăld, baciu, baier, baligă, baltă, brîu, caier, cătun, copaciu, gara,, gresie, groapă, guşă, leagăn, mare, mătură, moş, tnuşat, muşca, pînză, scula, sîmbure, străghiată (străgl'-), strungă, ţap, vatră, zăr;*

numai în drom. (55): *ameţi, anina, aprig, argea, băiat, (barză), bordeiu, buiestru(l), bunget, burlan, (burtă?), butuc, cărîmb, cîrlan, caţă, cotropi, creţ(l\, cruţa, deretica, desbăra, droaie, druete, gardină, gata, genune, ghiară, ghimpe, ghionoaie(?), gorun, grapă, grunz(?), încurca, îngurzi, înseila(?), întărită, întîmpina, întîmpla, întrema, lespede-, mădări, mistreţ, modru, morman, niţel, noiu (noian), pîrîu, pururea, (sarbăd ?), sgardă, şopîrlă, şoric, stărnut, strugure, ţarină, ţăruş, (se) uita, urca, viscol, zară;*

în drom., arom. şi megl. (30): *băga, barz, bască, brad, brînză, bucura, buză, căciulă, căpuşă, cîrlig, copil, curma, curpăn, das, mişca, mînz, murg, nâpîrcâ, păstra, scapără, scrum, spînz, sterp, strepede, şut, undrea (andrea), urdă, urdina, vătăma, vătuiu, zestre;*

în drom. şi arom. (38) : *abure, adiia, amurg, arunca, balaur, brusture, burtă(?), căpută, creţ("i), custură, dărîmă, desmierda, dop, fărîmă (sîrmă), gălbează, gino-agă, gruiu (grun'u), grumaz, grunz(l), gudura, încurca(l), înghina (dizgl'ina), lepăda, leşinai?), măceş, măgură, mărat, mazăre, melc (melciu), mieru, mireasă (măineasă), munună (mărună), păstaie, prunc, răbda, razim, sarbăd(?), sburda, şale, ţarc ur-doare, viezure;*

în drom. şi megl. (7) : *butură, mugure, necheza, rădica, sgîria, steregie, şir (înşir)* ;

în droni., arom. şi istr. (3) : *brînduşă, mal, rînză ;*
în drom., megl. şi istr. (1): *tare;*
în drom. şi istr. (1): *beregată;*
în arom. şi megl. (1) : *(a)dara (ri) ;*
numai în arom. (2) : *marcat, sgrîma.*

Cuvintele comune cu albaneza (lista lor alfabetică, supra, p. 108) se repartL zează astfel în diferitele zone dialectale româneşti

în alb. şi în toate dialectele române (16) : *baciu(?), baligă, baltă, brîu, cătun, copac (iu), gard, gresie, groapă, guşă, mătură, moş, sîmbure, scula, strungă, ţap, vatră;*
în alb., drom., arom. şi megl. (17): *barz, bască, brad, bucura, buză, căciulă(?), curma(?), curpăn, das, mînz, murg, năpîrcă, scapără, scrum, spînz, şut, vătuiu;*
în alb., drom. şi arom. (18?): *abure, balaur, brusture, căputâ, dărîmă, fărîmă (sîrmă), gălbează, ghioagă, grumaz, grunz{7), măgură, mărat, mazăre, păstaie, sarbăd(?), sburdă(?), şale, ţarc, viezure ;*

în alb. şi drom. (17?): *argea, bunget, cursă, desbără(?), druete, gardină, gata, ghimpe, ghionoaie(?), grapă, grunz(7), pîrîu, pururea, sgardă, şopîrlă;*
în alb., drom., arom. şi megl. (3): *mugure, strepede;*
în alb., dro în., arom. şi istr. (3) : *gresie, mal, rînză.*

Se pare că nu există (după informaţiile actuale) nici un cuvînt autohton cunoscut numai în albaneză şi în vreunul din dialectele româneşti sudice (balcanice), — fără a pierde însă din vedere faptul că tezaurul lexical arom., megl. şi istr. este ceva mai puţin cunoscut faţă de dialectul drom. (din România).

Repartizarea dialectală a cuvintelor româneşti autohtone în ansamblu nu este fortuită; ea poate să stea în legătură cu intensitatea variabilă a forţei

substratului în diferitele zone ale limbii române în epoca ei de fo
rezerva impusă de faptul că dialectele sudice (mai ales megl. şi ist
explorate şi cunoscute în aceeaşi măsură ca dial. drom., consideraţ
mează nu pot. fi decît aproximative, provizorii, deşi este puţin pr
noi descoperiri lexicale-etimologice vor aduce modificări substanţiale n
stabilit în tabelul de mai sus. Se poate afirma că dintre cuvintele
cele mai multe (dacă nu toate) erau generale în romanitatea carp
nică, pierzîndu-se o bună parte din lexicul dial. arom., megl. şi ist
sul evului mediu, după cum au fost uitate dispărînd numeroase cu
tenite latineşti, înlocuite prin elemente slave (integral, ca lat. *car*
drag şi *scump* ; lat. *amare* cu sl. *a iubi*; lat. *centum* cu *sută* etc. ;
lat. *itcide* cu sl. *omorî, pulbere — praf, cuvînt — vorbă, salcie — răchit*
otravă, fulger — trăsnet ş.a.), medio- şi neogreceşti, turceşti etc. înl
elemente streine (de împrumut) s-a petrecut pe o scară mai la
lectele din Balcani, mai expuse la asemenea influenţe şi lipsite de
şi formele literare-culturale proprii pe care le-a avut dialectul dac
pînd din sec. XVI ; iar formaţiunile statale româneşti existau cu c
mai înainte în Dacia carpatică. Dar invazia elementelor străine
din punct de vedere cultural-istoric) : turceşti, maghiare, ucraine
în dialectul dacoromân şi mai ales în cele trei dialecte sudice (c
greceşti şi turceşti în arom., big. şi trc. în megl., croate şi. ital. în
nu justifică ipoteza că' toate cele 53 cuvinte autohtone existent
dial. drom. ar fi existat în toată romanitatea zonei carpato-balcani
rene in antichitate şi că s-au pierdut în epoca feudală. Chiar Puşca
(despre cuvintele „albaneze") că „este imposibil să admiţi pur şi
aromânii ar fi pierdut în cursul timpului aceste cuvinte de împr
si influenţe albaneze ..." (supra, p. 59). Nu se poate spune d
zarea dialectală a elementelor autohtone în română trebuie interp
aceleaşi criterii ca repartizarea fondului latin-romanic, a cărui prop
în fiecare dialect n-a fost stabilită, mai ales din cauza echivoculu
veşte etimologia unor cuvinte româneşti. Oricum, dacă se admite
mai numeroasă a cuvintelor autohtone în dial. drom. este dato
rărilor mai favorabile de păstrare a elementului romănofon în zo
a Daciei, este de relevat conservatismul remarcabil al dialectulu
privinţa lexicului moştenit (latin şi prelatin), ceva mai puţin exp
ţelor externe decît a fost cazul în sudul Dunării. Dacă se admite
cele. 53 cuvinte autohtone exclusive în Dacia unele n-au existat d
decît în zona nordică a romanităţii orientale (intrînd numai aici î
mană adoptată de provinciali), se poate presupune că substrat
a fost mai puternic conservîndu-se cu mai multă tenacitate în pa
trională a romanităţii balcano-dunărene şi carpatice. Faptul ar p
buit unor împrejurări istorice ca: *a)* cucerirea Daciei (deci încep
zării ei, în 106) cu un secol mai tîrziu decît a Moesiei şi abandona
mai devreme (cea 271/2); *b)* conservativismul şi rezistenţa mai
la romanizare a elementului etnic geto-dacic din stînga Dunăr
periferică a Daciei carpatice fată de România balcanică, avînd l
mai îndelungate si intense cu grupele „barbare" traco-getice din
relor Imperiului, traci care, fraţi cu dacii din provincie, nu v
fără să aducă vreun aport social-etnic şi lingvistic (cît de mic) la
Daciei carpatice.

Explicarea este (cum se vede) o simplă ipoteză, fără bază documentară directă, susţinută numai pe faptele de limbă, care s-ar părea că în această direcţie ne îndreaptă privirile, spre a putea înţelege mai uşor ,,tracismul" destul de pronunţat al dialectului nordic (drom.), dovedit de statistica elementelor autohtone ale vocabularului. în orice caz, deşi nu se pot da cifre exacte, o comparaţie a conţinutului lexical al dial.drom. cu dial. arom., megl. şi istr. arată în cel dintîi un număr de cuvinte autohtone superior cu aproximativ 1/3 (53 din 160—70) faţă de cele trei dialecte sudice împreună, în timp ce proporţia elementului latin nu credem că ar atinge asemenea superioritate în favoarea dialectului din nordul Dunării, cel puţin în comparaţia dintre acesta şi dial. arom.[14]. O statistică riguroasă va elucida şi acest punct nelămurit. Din superioritatea numerică a elementelor autohtone în dial.drom. nu se poate trage vreo concluzie cu privire la deosebirile dialectale în domeniul lingvistic al substratului (al limbii traco-dace), căci în cele patru dialecte româneşti cuvintele autohtone nu diferă decît cantitativ (fiind cu 50% mai multe în Dacia decît în sudul Dunării), iar în Peninsula Balcanică par a exista numai trei cuvinte necunoscute dialectului drom. (verbele *(a)ia/rari, zgîrmâ* şi subst. *marcat).*

5. ÎMPRUMUTURILE ÎN LIMBILE VECINE

însemnătatea şi vechimea cuvintelor autohtone se reflectă parţial în faptul că ele au aflat o circulaţie destul de largă la popoarele conlocuitoare sau învecinate, în ale căror idiomuri au pătruns încetăţenindu-se definitiv. Bste o problemă lexicografică de importanţă deosebită nu numai filologic-lingvistică, dar mai ales cultural-istorică, iar din punct de vedere românesc ea va trebui pusă în lumină, pentru motive social-istorice uşor de înţeles. Dacă este neîndoielnică obîrşia românească (adică chiar din idiomul şi de la poporul român) a elementelor latine împrumutate de vecini (de ex. *turmă, păcurar, merinde, corastă, chiag — klag, găleată, ficior),* aceeaşi siguranţă n-a existat, în schimb, decît în puţine cazuri de cuvinte proprii limbii române şi existente deopotrivă (cel puţin dialectal, regional) la careva din numeroşii noştri conlocuitori şi vecini; cuvinte cu etimologie obscură sau fără nici un de fel etimologie şi care nu sînt nici latine, dar nici slave ori ungureşti, turceşti ori greceşti, fiind specifice limbii române (de ex. *beregată, bordeiu, brînduşă, căciulă, copil, custură, guşă, strungă, ţarină, urdă, vatră, zestre).* Neavînd obîrşia şi filiaţia etimologică elucidată (cum s-a văzut), nu era precizată nici limba din care puteau şi trebuiau să fie împrumutate la alte popoare asemenea cuvinte „controversate". Este ştiut că pentru cîteva din cuvintele aflătoare şi la popoarele vecine s-au găsit eruditi respectabili care să pretindă că românii au împrumutat acele cuvinte de pe la vecini, nu invers (de ex. despre *brînduşă, căciulă, copil, gorun, gruiu, prunc, vatră, zestre),* iar unii s-au grăbit să revendice pentru idiomul lor paternitatea acestor cuvinte, pe care populaţia romănofonă le-ar fi luat de la ei. Stabilind etimologic exclusivitatea românească a multor termeni controversaţi, obscuri ori de obîrşie necunoscută şi arătînd străvechimea lor în graiul românesc pe baza genealogiei, este evident că s-a luminat totodată în bună parte un capitol important în problematica rapor-

[14] Pentru prezenţa unui număr mai mare de elemente ,,comune cu albaneza" în dial. drom., singura explicaţie deosebită de cea formulată de Capidan—Puşcariu (cu o mai strînsă „simbioză" a românilor aflători în Dacia carpatică, cu shkipetarii) pare a fi fost cea propusă de A. Procopovici, *Die Rumänenfrage* (Sibiu, 1944), p. 74 „wenn also die Aromänen in diesem Belange den Dakoromänen nachstehen, so hat sich das Verhältnis nicht so sehr deshalb so gestaltet, weil sie urspriinglich den Albanesen ferner standen, soudern hauptsächlich deshalb, weil sie das thrakische Gebiet (in welches Slaven und Bulgaren eindrangen) friihzeitig verlassen haben und weil sie eben nicht wie dann (und schon vorher) ilire nordlichen Stammesbriider, în Dakien gelebt haben".

turilor lexicale şi cultural-istorice dintre românii şi popoarele împ
aportul populaţiei romănofone la îmbogăţirea patrimoniului lingvist
tural al popoarelor din sud-estul european. După adagiul ciceronia
suum cuique", s-au restituit definitiv limbii române cîteva elemen
disputate, pe care inadvertenţa unora din cercetători sau carenţa
lingvistice-etimologice ale altora le-au scos ca „împrumuturi" de
murile vecinilor aşezaţi în preajma poporului român în cursul evo
în ancheta prezentă s-a putut verifica adesea adevărul subliniat în
de I. A. Candrea „e departe timpul cînd se aruncau în spinarea slav
rilor etc. toate cuvintele ce se găseau la români şi în limba vreun
ceste popoare. Românul era considerat numai bun de a lua ca
dar niciodată bun a da ca împrumut: era veşnic datornic, dar nic
ditor" *(NRR,* I, p. 409). Asemenea prejudecată s-a creat mai ales
enţa dicţionarului Cihac *(DEtDR,* voi. II) şi a publicaţiilor filologic
eruditi austrieci, nemţit unguri etc, care s-au îndeletnicit cu stu
române şi cu istoria ei. în legătură cu „vocabule româneşti în limb
s-au formulat în ultima vreme şi alte observaţii (mai mult generic
exemplificări, ca „românii n-au fost, nici în trecut, un popor pas
primit în mod unilateral influenţe de la alţii, ci un popor dinam
care a dat elemente de cultură materială şi spirituală popoarelo
care a venit în contact" (D. Macrea, *StLgRom,* 1970, p. 9 — 25), o
marcă făcută cu o jumătate de veac în urmă de ingeniosul filolog
(DR, III, p. 499) „ciobani, cărăuşi, ostaşi, meşteşugari, pe lîng
lor de căpetenie, plugăria, vechii români s-au manifestat şi afirm
lor proprie, în care excelau, în mijlocul şi în folosul popoarelor
înd sau transmiţînd elemente de cultură; o mărturisesc înseşi li
tora, care arată, la tot pasul, urmele rolului românilor ca factori de civ

Multe dintre cuvintele autohtone româneşti (la fel ca cele lati
împrumutate în lexicul popoarelor vecine sînt dovezi evidente a
vechi sau noi influenţe culturale, economice şi sociale a romă
populaţiilor învecinate sau conlocuitoare, în curs de cîteva secol
multe asemenea cuvinte se constată în limba maghiară (mai a
regionale, în Transilvania, la secui), apoi în ucraineană, în să
reşte, sîrbă ori polonă. în chip firesc şi necesar, numărul lor es
nal cu apropierea geografică şi intensitatea legăturilor dintre po
primeşte şi cea care dă împrumutul de cuvinte şi lucruri, produse
obiceiuri, instituţii. în ce priveşte categoriile de cuvinte împru
cele autohtone (preromane), s-a observat că — precum e natural
se referă mai mult la lucruri materiale-concrete : produse tipic romă
urdă, zăr etc), în general la termeni de natură gospodărească şi
nică *(vatră, gard, custură, caier, cîrlig, baier, strungă* etc ; anin
ţap, cîrlan, mînz, căpuşă ş.a. ; plante: *gorun, brînduşă, păstaie*
aşezările, casa, proprietatea, natura şi formele de teren *{baltă, m*
gruiu ş.a.), puţine adjective (mai ales în legătură cu animalele c
verbe, al căror caracter abstract s-a pretat mai puţin procesului d
dintr-o grupă social-culturală şi lingvistică în alta, fapt consta
idiomurile şi perioadele istorice.

în ordinea importanţei numerice, cuvintele autohtone rom
mutate în limbile vecine se prezintă proporţional (înşirarea lor î
betică la tratarea fiecărui cuvînt românesc, partea a II) astfel

în maghiară (ung.) vreo 80, mai ales pastorali, gospodăreşti, dar mai mult regionale şi locale în Transilvania (cf. în principal: *MNyRomKolcs),* în funcţie de convieţuirea mai veche şi strînsă romuno-maghiară, de amestecul social-etnic, de relaţiile economice;

' în ucraineană *(ZbKiev* ; *BalkA,* II; *Romsl,* XIV 1967, p. 109—193; *LbR,* XX 1971, p. 159—174; despre influenţa română asupra tuturor limbilor slave, mai recent: *RomSl,* XVI 1968, p. 59—121, cu unele lacune ca ucr. *grapă, manzare* etc), vreo 50 de termeni, mai ales pastorali, gospodăreşti, unelte;

în săseşte 42 cuvinte (cf. *RomElSz; SăchsWtb),* de natură identică, d^ax şi verbe *(bekatzen, înkurhan, lepedan* etc.) ;

• ' în bulgară vreo 35 termeni (cf. *DR,* III) în special pastorali, gospodăreşti, plante, animale;

în sîrbă-croată (slovenă) vreo 33 (cf. *SOF,* XXI 1962, p. 370-393: păstorit, animale^ părţi ale corpului ca *beregată* ş.a. ;

în polonă (20) majoritatea termeni pastorali, puţini gospodăreşti, unelte, terenul ;

în neogreacă (luate din arom.), vreo 20 caviate *(RumWNGr, REBS* **ş.a.):** păstorit, părţi ale corpului, materia, plantele, animale etc.

în cehă (10), ca *mahura, cap* (ţap), *murgase, Suta, baca, brin(d)za, urda, vyradihovat,* mai mult gospodăreşti-pastorale; la fel în slovacă şi moravă;

în albaneză (?) : *kesul'e, kerrige* (cîrlig), *urdh'i, prcgzlis; balige'(?), kopif(?).*

Cuvinte româneşti (autohtone) există şi îu vechea slavă, cum ar fi *'strangj.* din care formele slave în diferite limbi ale familiei; prob.ibil direct din română e *katunu şi pastrenüe;* în limba armenilor diu Ardeal *(cursă, cîrlig* etc), la ruşi *(copelh, carina, branduski, murugij* ş.a.), turci *(balta, liasalura < custură,, mişiy-e),* veueţieui *(strunga ?),* 'slav dalmaţia *(branljuZka),* posibil şi tu germană *(goschen?)* ; Ia ţigani (romi, de ex. adj. *creţ).*

Ca parte integrată a lexicului moştenit, deci foarte vechi in limba populară cuvintele autohtona (preromane) s-au bucurat - la vecini şi la conlocuitori — de aceeaşi primire şi răăpîndire ca elementele latine-romanice, — faţă de care (proporţional cu numărul lor) au aceeaşi însemnătate iu fizionomia generală şi in economia limbajului românesc. Odată stabilind autohtonia, deci caracterul fonciarmmte şi exclusiv românesc, adică naţional prin excelenţă, al acestor elemente lexicale (unele controversate de erudiţi ca aparteuenţă' etnică şi etimologie), se precizează definitiv direcţia diferitelor împrumuturi şi sursa reală din care provin (la popoarele vecine şi la minorităţile conlocuitoare) numeroase elemente lexicale şi noţiuni caracteristice istoriei culturale 'şi vieţii economice ale Europei sud-estice în epoca medievală şi modernă; sînt .termeni şi produse ce apar larg răspîndite în spaţiul din preajma Carpaţilor şi a Dunării de Jos, în jurul marei vetre etno-lingvistice româneşti, focarul lor de iradiere. în afara graniţelor de nord şi de vest ale României actuale, multe cuvinte (fiind din domeniul pastoral şi gospodăresc) au fost transmise, cum s-a observat (Miklosich,' Kaluzniacki, Drăganu ş.a.; cf. *OmR,* p. 787 —*791), 'popoarelor vecine de către gospodarii-păstori români ce s-au răspîndit în toate direcţiile din vetrele etnice şi lingvistice româneşti ale zonei carpato-danubiene şi nord-balcânke. Este un fenomen social-demografic şi economic de mare amploare şi cu profunde semnificaţii culturale-istorice studiat de eruditul ardelean Şt. Meteş, *Emigrări româneşti din Transilvania în secolele XIII —• XX,* ed. II, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1977 (ed. I 1971), p. 22 — 70;. în Polonia, Ungaria, Moravia şi vSilezia, Rusia, Serbia, Bulgaria, America, cu amplă documentare şi bibliografie.

VI. SEMNIFICAŢIA LINGVISTICĂ-ISTORICĂ A CUVINT AUTOHTONE

Cercetarea etimologică stabilind proporţiile^şi însemnătatea e preroman a îmbogăţit în măsură apreciabilă cunoştinţele de istoria mâne privitoare la capitolul unde lacunele şi confuziile erau ma concluziile de ordin cultural-istoric sufereau de grave erori. Clarifica punct esenţial permite o privire mai adîncă şi obiectivă decît s-a acum asupra problemei formării limbii şi a poporului român, î valoarea şi proporţiile substratului lingvistic şi social-etnic traco-

1. LIMBA LATINĂ ŞI SUBSTRATUL TRACO-DACIC

Precum s-a relevat, limba română prezintă un caracter unitar numai prin elementul ei latin, de temelie (moştenit), care i-a da gramaticală şi fondul lexical de primă importanţă. De la mijlocu încoace, studiul critic al limbii, punînd în lumină caracterul latin definitiv locul ei în familia neolatină, a deosebit treptat, apro şi cu precizie mulţumitoare elementele de împrumut în lexicul ş românească: s-a arătat cum, amestecate cu Jcele moştenite, abund •de altă provenienţă, de origini foarte variate, care au dat lexicu aspectul unui adevărat caleidoscop cultural-istoric. Pentru prima d bilă asemenea alcătuire în voi. II (1879; elementele slave, ungure •greceşti, albaneze) al dicţionarului Cihac, care a făcut să se re mai limpede marea importanţă ce revine elementelor împrumutate din epoca medievală pînă azi, stabilindu-se în bună parte natura ile influenţelor externe la care a fost supusă latina orientală timp curi. Atare diversitate de elemente reflectă influenţele culturale sociale, politice, religioase şi chiar etnic-biologice: slavă, cum medio- şi neogreacă, turcească, germană, ungară, italiană, france ţională" etc, în succesiunea şi stratificarea cronologică [1]. Ceva

* O parte diu acest capitol (paragrafele 1—3) reprezintă conţinutul cap. IV, 2— *ElAuioht,* p. 108-125.

[1] Cea mai veche şi importantă este înrîurirea slavă (veche slavonă, slav mai recentă: srb., big., pol., ucr., rusă); elementul slav, foarte numeros, după (latin), este capitolul cel mai mare al lexicului istoric românesc, parte organic română (intrat în perioada simbiozei româno-slave). Urmează celelalte influenţe în durata în care populaţia românofonă a stat în contact cu diferitele popoare şi civ cuvintelor străine, după origine, în raport cu elementul moştenit a fost pus în lumi lui D. Macrea. Ordinea cronologică şi împrejurările cultural-istorice ale pătrunderii <le împrumut în organismul latin-romanic al limbii române se cunosc azi destul

fost stabilirea locului şi ordinei ce revine acelor elemente străvechi (în parte numite „albaneze"), autohtone, care la începutul sec. al X1X-lea au fost recunoscute ca preslave şi chiar anteromane, rezultat dintr-o influenţă ce se poate numi internă, adică un proces de sinteză. Unii erudiţi mai vechi le atribuiau substratului autohton prelatin (tracic, illyric, dacic), alţii (Gaster, Weigand etc.) preconizau un adstrat albanez care să fi adus asemenea elemente ori emigrarea populaţiei aromâneşti în Transilvania purtînd aceste cuvinte (Densusianu) ; iar alţii, mai ales în jurul anului 1900 şi mai tîrziu, au început să vorbească de „împrumuturi din albaneză", pentru ca după 1920 (în urma lui Treimer: Capidan, Philippide, Pascu, Rosetti şi chiar Puşcariu) să se admită cu mai multă convingere existenţa elementelor „autohtone, anteromane", comune cu albaneza şi moştenite în română din substratul prelatin. Este ultima concluzie la care s-a ajuns în privinţa elementelor „comune cu albaneza", considerate de mulţi erudiţi (supra, cap. II) în majoritate ca autohtone în română la fel ca în albaneză. După elucidarea pe baze mai largi a valorii şi proporţiilor elementului autohton, se poate încerca explicarea lingvistică şi interpretarea istorică mai circumstanţiată, spre a scoate din faptele de limbă concluziile fireşti şi necesare privind istoria limbii şi baza etnică-socială a comunităţii populare românofone.

Unitatea şi vechimea elementelor autohtone. Alături de specificul fondului romanic (relevat adesea, evident pentru oricine cunoaşte graiul popular), este necesar a sublinia cealaltă realitate străveche (semnalată frecvent în paginile precedente), nu mai puţin semnificativă şi importantă: individualitatea şi specificul elementelor moştenite nelatine, băştinaşe. Studiul lor etimologic-comparativ arată o fizionomie proprie, o sumă de trăsături fonetice, morfologice şi semantice pregnante, deosebitoare, ilustrînd originalitatea şi vechimea indo-europeană, ca şi exclusivitatea lor românească, fapt care iese în evidenţă la majoritatea cuvintelor studiate, trecute prin două mari etape de evoluţie pînă s-au integrat organic în blocul elementelor ereditare ale limbii române. Aici ele se deosebesc net de elementele slave ori de împrumuturile ulterioare în aceeaşi măsură ca elementele latine. Un singur exemplu din cele mai caracteristice în gramatica istorică română este suficient spre a ilustra din nou deosebirea dintre cuvintele autohtone şi cele slave: trecerea lui *-l-* intervocalic la -r- în *măgură* < **magula, mazăre, mugure, sîmbure, viezure, mătură, caier* ş.a., ca în lat. *salem, scala, solem = sare, scară, soare,* faţă de sl. *-l-* conservat în toate cuvintele de această provenienţă *(milă, silă, cobită* etc). Astfel elementele vechi neromane (autohtone, trace) erau prezente în limbă anterior oricăror împrumuturi dinafară, fiind din punct de vedere românesc contemporane în sens absolut cu întregul fond romanic al limbii noastre. Faptul este semnificativ în cel mai înalt grad (cum s-a arătat) şi concludent din punct de vedere cronologic, istoric [2]. Cronologia foneticii istorice a fost primul cri-

informaţii documentare (istorice, toponimice etc.) despre raporturile dintre poporul român şi alte popoare; încît nu încape îndoială cu privire la caracterele şi proporţiile influenţelor de limbă şi cultură exercitate asupra populaţiei românofone în evul mediu şi epoca modernă. Astfel (în primul rînd cu ajutorul lexicului nostru) a putut fi elucidată în cea mai mare parte problema influenţelor externe pe care le-a suferit limba şi populaţia românească.

* Dacă ar fi intrate ca un adaos („adstrat") după încheierea procesului transformărilor exclusiv latine, cuvintele zise „albaneze" nu mai puteau să participe la schimbările străbătute într-o fază anterioară de elementele romanice, rămînînd (din punct de vedere românesc) în acelaşi stadiu ca cele slave; am fi avut nu *măgură, mazăre, viezure,* ci **măgulă, *mazăle, *viezule* etc.

teriu sigur în ce priveşte vechimea şi rostul celor peste 160 ve
nelatine ale limbii române. Pentru cele vreo 70 comune cu albane
rarea cîtorva a arătat (p. 105—108) că formele române nu pot fi
tate într-o vreme ulterioară procesului de închegare a elementului
ditar românesc, iar unele cuvinte autohtone ale noastre păstrează a
vechi decît corespondentele albaneze *(mazăre, brîu, pururea* etc).
concluzie a răsturnat orice presupuneri despre eventuale relaţii de
(„simbioză") între români şi albanezi, reclamate numai de ipote
„împrumuturi lexicale" în evul mediu (ipoteze care au luat naşter
servarea superficială ori incompetentă a faptelor de limbă, mai ales
filiaţiei etimologice a cuvintelor româneşti, considerate „albaneze"
obîrşie şi explicate precum s-a văzut). Dar azi, cînd multe prob
nigme" etimologice se pot considera ca definitiv soluţionate, lucr
mai judecă după criteriile lui Kopitar ori ale aşa-numitei „lingvistici
ori cu promptitudinea improvizată a unor albanizanţi şi „balcanologi"
Baric, Jokl etc). Făcînd o justă delimitare în domeniul lingvistic
nu se vor mai confunda noţiunile şi datele pe care limba română
tica indo-europeană le-a elucidat, pe cele mai multe pentru noi în
nitiv.

Latina — limbă adoptată în provincii. Ocupaţia romană din Penin
nică în sec. I—IV e.n. aduce modificări esenţiale în condiţiile de viaţă d
ile anexate, introducînd administraţia, forme economice, politice,
religioase, urbane, noi relaţii sociale şi de producţie, care au schimb
pulaţiilor indigene; dar cea mai importantă şi durabilă modificare a
ducerea şi generalizarea limbii oficiale a Imperiului, care a înlocuit
multe zone idiomurile băştinaşe: deznaţionalizarea popoarelor d
prin limbă a făcut ca latina să fie perpetuată fără forţa armatei şi a
în multe părţi ale Europei antice (Italia, Spania, Gallia, Dalmaţia, M
•etc). Fenomenul de importanţă capitală peste tot unde au exista
„neolatini" este faptul înlocuirii limbii indigene cu latina,
perpetuată de populaţiile locale, la care s-au adăugat şi componen
din afară şi chiar italică. Cum se va arăta în viitor, analogia dintre
tinei faţă de limbile indigene în provinciile apusene cu cele balcan
rene este nu numai verosimilă şi admisibilă, ci chiar sigură, obligato

în ce priveşte româna, gramatica ei istorică arată că elementel
(preromane) au existat în limbă simultan cu cele latine cu care for
omogen (din punct de vedere strict românesc) al fondului lexical m
160 cuvinte neromane nu pot fi adausuri (ca împrumuturi) ulterioa
lexical latin (romanic). Dar în acest fel ele nu pot fi nici aduse din af
cu limba latină şi în aceasta (amestecate în ea), întrucît ele au ob
etimologic în alt idiom, din altă grupă indo-europeană ceea ce e
tuala presupunere că ele (sau măcar unele) ar fi putut exista, în fo
limba latină; aceasta din urmă era un organism unitar, complet,
format din fuzionarea limbii oficiale a Imperiului cu nişte idiomu
provinciale, cum credeau uuii erudiţi mai vechi (în parte chiar Mikl
impus cu întreaga sa structură gramaticală, generalizîndu-se între
Ar fi absurd a ne imagina că latina ar fi adus din afară, luate de la
provinciale, vocabule de factură indo-europeană neromană (satem
care au rezultat cuvintele româneşti (de ex. *barză, gălbează, gruma*
.zim, viezure etc). Asemenea „vehiculare" fiind exclusă şi fiind cert

lexicale de acest fel fac parte din structura arhaică a limbii romanice din care s-a dezvoltat româna, apare clar că latina vorbită în sec. I—V e.n. în zona balcano-dunăreană şi carpatică a primit (în teritoriile respective de romanizare) cuvinte singuratice '(în număr ce azi nu mai poate fi determinat) din idiomurile populațiilor supuse, cuvinte ce au rămas ca simple fragmente eterogene în organismul latin al limbii române, unde pot fi detectate (în primul rînd cu ajutorul albanezei) prin etimologia lor comparativă indo-europeană. Astfel, ele sînt mai vechi, anterioare chiar limbii române (cum au relevat de ex. Treimer, Procopoviei ş. a.), dar nu în sensul că ele ar fi putut exista singure formînd autonom o limba deosebită („mama limbii române" de azi), ci sînt mai vechi pe acest pămînt, în gura populațiilor indigene care au precedat suvortînd stăpînirea romană (romanizarea) şi care vorbiseră un idiom total diferit de limba latină. Idiomul „barbar" a fost înlăturat (prin faza intermediară a bilingvismului) de latina oficială-romanică, al cărei prestigiu era neasemuit superior, dar care nu s-a putut sustrage unei puternice influențe de natură lexicală din partea „substratului" ; iar acesta şi-a „salvat" astfel o parte din fondul lexical propriu, integrată şi asimilată în graiul romanic al însăşi populației provinciale romanizate.

Pătrunderea cuvintelor autohtone în latina-populară s-a făcut nu în afara zonelor de romanizare din provinciile dunărene, ci în interiorul lor, simultan cu procesul romanizării, cuvintele fiind găsite aici de către cei care au adus noua limbă a stăpînirii. Cum au putut ele pătrunde în limba „romanilor" stabiliți aici? Firesc ar fi fost ca aceştia să le fi împrumutat de la localnici; ceea ce însă este greu de imaginat. Dacă s-ar presupune că întreaga sau marea majoritate a populației provinciale a Moesiei şi Daciei se compune din romani „curați" (italici) ori colonişti, veterani etc. romanizați, ar fi greu, chiar imposibil de admis o influență atît de puternică din partea „barbarilor" provinciali, supuşi, încît pătura cultă, suprapusă a romanilor conducători să fi primit numeroase şi foarte importante cuvinte în limbă (ca *arunca, răbda, rezema, rădica, gard, scula, băiat, vatră, leagăn, zestre, mare, tare* ş.a.), care să înlocuiască integral ori parțial corespondentele latine. O influențare lingvistică, deci culturală în acest sens nu este de luat în considerare, situația etnic-socială în provinciile romane fiind cu totul alta decît ar lăsa impresia o considerare superficială a romanității atît de remarcabile a limbii române, derivate din latina înrădăcinată în provinciile dunărene. Coloniştii, veteranii şi în general elementele venite din afară, din alte zone ale Imperiului în Moesia şi Dacia erau desigur o minoritate față de masele populației indigene, supuse şi exploatate. Chiar dacă nu am şti nimic din alte surse documentare istorice şi arheologice, limba română prin alcătuirea fondului ei lexical ereditar arată că este absolut necesar ca populația de baştină să fi existat aici,, numeroasă, compactă, ca principalul suport social-etnic al romanității, deznaționalizată în urma fenomenului de înlocuirea unui idiom prin latina oficială, devenită latina rustică-romanică. Miklosich, Schuchardt şi alții au întrevăzut limpede că româna este o limbă latină altoită pe fondul etnic şi lingvistic indigen, adică traco-dacic. Aici intervine elementul documentar (pe care n-aveau, de unde să-1 ştie concret erudiții de acum un veac) decisiv pentru problema noastră, lingvistică şi istorică: lotul de peste 160 cuvinte autohtone integrate de română arată că aceasta este forma latinei generalizate între provincialii romanizați în zona carpato-balcanică şi dunăreană, între băştinaşii care au păstrat-o pînă azi. Aportul etnic-social din afară trebuie să fi fost destul de mic, iar cifra de 160 cuvinte ale limbii dispărute şi înlocuite nu infirmă, ci confirmă asemenea concluzie esențială pentru elucidarea problemei istorice a etnogenezei.

Examinînd aspectele latinei continuate în idiomul românesc, H. Sc
se pronunță categoric pentru substituirea limbii indigene prin
gura localnicilor daci şi traci, care nu au primit-o fără să-i imprime niş
pregnante din graiul lor autohton înlocuit: dacii romanizați au adus
învățată şi adoptată unele particularități proprii; iar Kopitar vorbea la
„transformările suferite de sunetele romane în gura tracică" (supra, p. 39
că, după opinia şi mijloacele lui Schuchardt la 1868, nu se puteau î
elemente dacice în limba valahică; dar trăsăturile comune cu alban
că este exclusă putința unui împrumut mai tîrziu de elemente „albane
cum formula în 1868 tînărul romanist ideea despre substituirea de lim
daco-romană este şi azi interesant şi ingenios [3]. în idiomul latin adop
lația traco-romană a transmis şi perpetuat (în epoca de transiție a bilin
numeroase cuvinte izolate, din care au putut fi identificate pînă acum
Fste aici prima încrucişare în cursul istoriei limbii române, „cea care
între limba latină populară şi graiurile trace ale dacilor, geților şi miz
care a ieşit biruitoare latina, îmbogățită cu un mare număr
din limba înlăturată, înlocuită a indigenilor [5], inițial desigur mai
cele vreo 160 identificate pînă acum.

Astfel, răspîndirea, înrădăcinarea şi perpetuarea limbii latine în
unde era vorbită în evul mediu şi mai tîrziu se datoreşte nu faptului
. (în epoca romantică a Şcolii ardelene şi de unii latinizanți purişti de
că ea a fost adusă şi păstrată veacuri multe de coloniştii şi veteranii
Italia ori provincii (la cari să se fi adăugat mai mult ori puțin însem
al elementelor etnice barbare-locale), ci împrejurării că acest idiom
stăpînirii şi culturii romane a fost adoptat de localnicii
şi învățat pe încetul în curs de cîteva generații şi decenii ori secole, s
a fi însuşit integral de comunitatea populară romanizată. învățarea
trebuie să fi fost defectuoasă: acel *sermo rusticus et provincialis* s-a
cu multe lipsuri şi reduceri, sesizabile şi azi în limbile romanice, dar
româneşte, unde substratul lexical preroman este mai puternic dec
dovadă că învățînd şi vorbind treptat latina, localnicii noştri auto
putut să uite dintr-odată, total idiomul strămoşesc care a dus o lu
limba oficială şi din care (în epoca bilingvismului) s-au păstrat cele
desigur mai multe) cuvinte integrate în noua limbă a populației p
Aceasta purta, cum a relevat Schuchardt, pecetea evidentă a limbii
băştinaşilor. Fenomenul substituirii latinei în locul idiomurilor ind
văzut şi postulat de Miklosich, Schuchardt ş.a. a fost apoi subliniat
insistență de mulți cercetători români şi admis de unii străini, după

[3] Cf. supra, p. 42; unde se dau citate. H. Schucherdt observa că limba
să ducă şi în aceste regiuni o luptă grea cu graiurile autehtene, din care a ieşit bir
puternice urme din graiul înlocuit, „mit vielen tiefen Spuren desselben" *[Vokalismus*
III, p. 47). Atare urme adinei, just întrevăzute, deşi încă necunoscute cu preci
1868, au fost identificate în lexicul românesc prin etimologiile date (infra, partea II;
Trăsăturile autohtone, adică preromane Schuchardt le atribuia limbii dace, o formu
mult pentru simplitatea şi scurtimea ei („nur der Kiirze wegen — als dakische

[4] E. Fetrovici, *Lucrările sesiunii generale ştiințifice dir,* 21 — 25 *martie* 1951, Ac
Bucureşti, 1951, p. 22—49, în special p. 34; supra, cap. IV, nota 29.

[5] Fenomenul „încrucişării" (integrării), cu privire specială la limba română:
legătură cu „integrăria" limbilor si a dialectelor, în *LbR,* IX/3, 1953, p. 84—91.
clujean Ştefan Pasca (1901-1957)': *CercLg,* XXI 1976, p. 137-151.

[6] Despre „romanizarea illyrilor şi a traco-dacilor", v. considerațiile genera
expuse supra, cap. III, 4.

a fost întrezărită realitatea şi importanța substratului în limba română; ea ar fi putut să pară nesigură „numai dacă va voi cineva să tăgăduiască posibilitatea existenţei de elemente autohtone în limba română; dar această tăgăduială n-ar avea nici o bază..." (Philippide, *OrR, I,* p. 745).

în cercetarea particularităților fonetice şi morfologice indo-europene ale cuvintelor autohtone se poate observa că după cum latina populară ce stă la baza limbii române prezenta o remarcabilă unitate inițială ca şi o serie de particularități pregnante de evoluție față de celelalte zone romanice, tot aşa trebuie să se admită (p. 76—83) că la noi ea s-a altoit pe un fond u n i t a r lingvistic (şi deci etnic-social), în linii mari omogen, adică pe aceeaşi limbă anteromană înlocuită, nu pe două sau mai multe graiuri de tip diferit. Limba înlăturată (cu excepția celor vreo 160 cuvinte supraviețuitoare) poate să fi fost diferențiată în dialecte, să nu fi fost lipsită de nuanțări pe întreaga întindere a Traciei, Moesiei şi Daciei, (Dalmației ?) ; dar, în chip firesc, aceasta nu trecea de limita deosebirilor dialectale dintre diferitele triburi existente anterior stăpînirii romane, deosebiri despre care nu se poate şti nimic şi care par a fi fost mai pronunțate în vocalism (supra, p. 80—81). Oricum, elementele noastre lexicale autohtone, provenite din graiul înlocuit de limba latină, sînt generale şi aceleaşi, nu prezintă deosebiri dialectale în ce priveşte limba lor de obîrşie; ele sînt deosebite numai cantitativ în zonele dialectale, fiind mult mai numeroase în dialectul din nordul Dunării (supra, p. 134-138).

2. **O ANALOGIE DIN ROMÂNIA APUSEANĂ**

în sprijinul existenţei substratului în lexicul românesc, Philippide amintea şi exemplul altor limbi romanice, în care există elemente autohtone („puţine, dar s-au păstrat", supra, p. 57) şi care s-au format în teritorii, vremuri şi împrejurări mult mai prielnice romanizării. în Italia, Gallia şi Spania stăpînirea Romei şi influența romanizatoare s-au exercitat secole mai îndelungate şi mai intens decît a fost cazul în Moesia şi Dacia carpatică. Dar substratul de limbă n-a dispărut, fără a lăsa urme în lexicul idiomurilor neolatine din Apus. în afară de remarca lui Philippide, se pare că nimeni nu s-a gîndit sa compare elementul autohton (în majoritate încă neidentificat) din română cu cel din alte limbi romanice; era firesc să nu se facă o asemenea tentativă, cîtă vreme s-a vorbit de „împrumutarea din albaneză" a cuvintelor româneşti, pe care numai în ultimile decenii au început erudiții să le considere elemente „comune cu albaneza" ori autohtone la noi, fără să fi putut însă dovedi acest lucru şi nici valoarea lor cantitativă şi calitativă. Azi cînd lucrul s-a făcut în cea mai mare parte, problema substratului se pune în termeni esențial diferiți sub aspect lingvistic, iar compararea cu situația din limba franceză este semnificativă şi plină de interes.

Cuvinte autohtone în limba franceză. La sfîrşitul sec. XIX, celtizantul neamț R. Thurneysen afirma că „relictele celtice în franceză sînt neînsemnate" [7], lucru relevat de Windisch, C. Treimer *(ZrPh,* XXXVIII 1914, p. 407), ca şi de Puşcariu *(Stlstr,* II, p. 354); ultimul—potrivit atitudinii sale sceptice, negative în privința substratului la noi— se grăbea să stabilească analogii şi concluzii pentru limba română, adăugind că „asemănările în adevăr mari şi de veche dată între română şi albaneză se pot explica şi altfel decît prin substratul comun . . .". S-a relevat

[7] Rudolf Thurneysen, *Keltoromanis-hes,* Halle, 1884 (citat de Puşcăria).

însă ceva mai tîrziu că în franceză există destul de numeroase cuvinte ce
nu erau „romanice" (trecute în limba latină din Imperiu, ca *braca* şi *car*
recunoscîndu-se că influența gallica a fost mai puternică în lexic decît în g
precum este firesc, ceea ce au relevat unii, mai ales Wartburg[8]. Fără a fi
asupra amănuntelor, categoriilor şi numărului exact, toți recunosc însă
substratului în limba franceză. Opiniile lor sînt semnificative, iar mater
vat prezintă o paralelă instructivă cu realitățile lingvistice româneşti ; co
cîtorva istorici ai limbii franceze :

,,On cite comme venant du gaulois un certain nombre de termes, dont
du reste, avait deja ete adopte en latin. Ex. : *alauda* > vfr. *aloue,* d'ou
pcmiem > *arpent,* *bascauda* > *bachoue,* *botte* d'osier (mot dialectal), *b*
benna > *batine,* *bettonica* > *betoine,* *betula* > vfr. *beoule* (d'ou *bouleau),* *b*
brace > *brais* (cf. *brasser),* *brogilum* > *breuil,* *bruca* > *bruyere,* *bulga* > v
bougette (cf. *budget),* *caminum* > *cktmin,* *cerevisia* > *cervoise,* *cleta* > *claie,*
marga > **margula* > *marle,* *marne,* *saga* > *saie,* *vetragum* > *veltrum* > *v*
vium > *vouge.* II faut probablement ajouter *chene,* *e'coufle,* *greve,* *jarret,*
ruche, *truand,* *vassal,* *verne* *(vergne)* etc, dont le primitif etymologique est
Ces mots ne sont pas propres au francais; beaucoup d'entre eux se retrouv
autres langues romanes (sauf le roumain). II faut encore remarquer qu'on n'a p
que des substantifs — pas des verbes, pas d'adjectifs, ce qui est tres s
et que les substantifs sont surtout des termes pratiques concernant la v
designant des objets fabriques en Gaule, des plantes et des animaux. H
bulaire il y a tres peu de traces d'une influence celtique sur le francais
în acelaşi sens Brunot „le vocabulaire a conserve des traces celtiques plus
que la grammaire", ca şi Dauzat „un residu qui n'est pas neglijeable: une
de racines (substantifs; aucun verbe ...)".

Asemenea concluzii ar înclina spre convingerea că elementele
'(celtice) din vocabularul francez se referă numai la lucruri concrete
mai puțin ori deloc la noțiuni abstracte, la acțiuni şi însuşiri de aspect i
figurat. Ar părea deci să fie o situație asemănătoare celei presupuse n
despre limba română în legătură cu elementele numite „albaneze", în
fapt majoritatea sînt substantive designînd lucruri concrete şi materia
animale, unelte, forme de teren etc), numai 4—5 verbe şi foarte pu
tive. Wartburg a stabilit însă că pe deoparte numărul cuvintelor celti
mare, ridicîndu-se la 180, pe de alta între ele se află nu puține adjectiv

„Quand on parcourt la liste des survivances authentiques du ga
surpris de leur grand nombre (180!) et ensuite d'y trouver frequemrnent
et des verbes. Parmi les adjectifs je cite *dru* „fort, bien nourri", auss
gaul. *druto* „fort", *reche* „rude" < gaul. *rescos,* l'a. prov. *croi* „cruel" <
l'a.fr. *bler* „gris" < *blaros* (fr. *blaireau).* A cote des verbes comme *briser*
avons aussi *bercer* < *bertiare* (irl. *bertain* „je secoue") etc." (Wartburg
struciure de la langue franțaise, p. 15—16). S-au propus (în specal de J.
elemente din substratul celtic în limba franceză, iar unii au considera
procentual ce revine unor asemenea elemente este important", cum a rel
romanist german G. Rohlfs, în *Sitz.ber.Bayer.Akad.,* Philos.-histor.Abt
Heft 5 (1947), p. 7, după J. Jud, [nota 8] citind şi cuvinte iberice în

Concluziile lui Wartburg, Jud şi Rohlfs se aseamănă cu rezultat
pentru limba română, unde între cuvintele autohtone se află, pe lîngă

^rn^Tceltice (gallice) ale limbii ^ ^ ^ ^
francaise, ed. II, I 19H, p. 5-7 P. ^,*ot* *Histoire* .V ^ Î K ^ X S ^
A Dauzat, *Histoire de la langue franțaise,* 1930, p.164 , w. wariLu g,
" ; ' . ,QO« „ is_21 • *Die Entstehune der romanischen Volker,* naue, IHOCT
langue franțaise, 1934 p. 15-21 ^ ^ ™ , 921 XLIX 1923, H 1926; V. Be
Mots d'ongine gauloise, m *R,* XLVI 19iU, -Ş^VAI ^ 03-184
mes de substrat, in *Bulletin Societe Lmgmst.,* Paris, nr. 32, p. 93

stantive, şi cîteva adjective importante (ca *aprig, creţ, mare, tare)* şi vreo 40 verbe din cele mai de seamă (ca *arunca, băga, bucura, curma, dărîmă, încurca, întîmpina, întîmpla, lepăda, mişca, muşca, păstra, răbda, rădica, rezema, scula, vătăma, zgî-ria).* Prin valoarea lor lexicală/ acestea sînt, fără îndoială, mult mai semnificative pentru puterea excepţională (nebănuită înainte vreme) pe care a avut-o lexicul substratului în romanitatea sud-est-europeană şi la formarea limbii române. Dacă cifra de 180 cuvinte celtice dată de Wartburg poate fi luată ca reală, rezultă că în franceză elementul preroman este numericeşte aproximativ echivalent celui din limba română, adică sub raport cantitativ, căci în ce priveşte calitatea, valoarea (frecvenţa) şi puterea de circulaţie a elementelor traco-dace ale limbii române (dial. drom.) acestea sînt desigur superioare celor celtice din franceză. Faptul confirmă observaţia lui Philippide că „limba română este cea mai tîrziu născută, dezvoltată la nişte neamuri de oameni asupra cărora agenţii romanizatori au lucrat cel mai tîrziu şi cel mai scurt timp" (supra, p. 57).

3 FORMAREA LIMBII ROMÂNE

Bazate pe noi criterii şi mijloace mai exigente, cercetările noastre etimologice comparative şi cultural-istoriee permit unele constatări esenţial diferite de rezultatele generale vechi, pe care pot să le amplifice şi corecteze în măsura necesară, în etapa de azi, relevînd un adevăr istoric şi lingvistic ignorat, chiar contestat de unii specialişti, dar just întrevăzut şi postulat de alţii ca şi de .. . nespecialişti: prezenţa elementelor lexicale autohtone (traco-dace) în limba română, avînd (cum s-a spus) o semnificaţie excepţională, ca documente istorice de primul rang.

Valoarea documentară a cuviatelor autohtone. La preţioasele rezultate ale studiului structurii latine a limbii române se adaugă acum cele scoase din prezenţa elementelor preromane, autohtone, ale căror proporţii şi semnificaţie nu erau cunoscute în chip mulţumitor, neputînd fi deci apreciate la justa lor valoare. Prin elucidarea etimologiei lor se aduce o întregire utilă, necesară, firească în problema istorică a începuturilor limbii şi comunităţii populare româneşti. Fenomenul genezei limbii şi poporului ar rămâne cu o gravă lacună fără 0 consecventă interpretare şi valorificare lingvistică-istorică a elementului lexical autohton. Fără de aceasta nu este de imaginat o soluţie a problemei puse de etnogeneza românilor; căci cum s-a spus, principalul, uneori singurul mijloc documentar pentru epoca antică şi medievală a istoriei românilor (nu a pămîntului 1 >cuit de ei) îl formează tocmai limba populară, cu evoluţia şi structura ei tipică, unică ce se cer a fi cunoscute deplin şi just, spre a scoate la iveală o serie de fapte şi fenomene lingvistice care apasă greu în cumpăna istoriografiei.

Examinarea critică de ansamblu a elementelor autohtone în lexicul românesc a dus la doua prime constatări: *1)* limba română nu depinde de albaneză, din care să fi împrumutat (în evul mediu) cuvinte sau forme gramaticale. „Elementele albaneze" sînt primite din aceeaşi sursă din care româna conservă mai multe şi mult mai importante vocabule preromane, autohtone, decît sînt cele comune cu albaneza. *2)* Ambele categorii de cuvinte („albaneze" şi nealbaneze, care de fapt sînt una singura) ilustrează în chip semnificativ valoarea lingvistică şi etno-sociala a substratului traco-dacic, care a fost mai strîns înrudit cu cel de la baza neamului şi idiomului albanez decît cu oricare alt grup satem indo-european (cum ar fi, de ex., celbaltic-slav ori iranian), aparţinînd grupului carpato-balcanic, adică tracic. Faptul că elementele noastre prelatine

arată un caracter de unitate şi uniformitate organică este dovadă că ele a
în romanica-română deodată, în bloc, prin vastul proces al substituirii d
Este necesară, deci, în primul rînd, reexaminarea critică a rezultatelor
de istoriografia limbii române în ce priveşte timpul şi locul u
'închegat elementul moştenit (latin-romanic) din punct de vedere ror
românesc. O asemenea reexaminare critică se impune şi datorită faptului că
tatele şi concluziile formulate de filologii noştri nu s-au judecat integral
ţiile şi valoarea elementului autohton apreciat uneori greşit sau chiar ar

Concluziile filologiei române. Aşa cum nu există nici un documen
„naşterea poporului român", tot aşa nu există vreo atestare expresă o
aproximativă din antichitate sau evul mediu care să arate locui exac
, mitele de timp cînd s-a format limba română. Locul de naştere şi e
roximativă au putut fi indicate în baza a două criterii pozitive : *1)* î
actuală a graiului viu românesc în legătură cu *2)* teritoriul despre
constată, pe baze arheologice şi epigrafice, că în antichitate a fost ro
ptttîndu-se deci generaliza şi perpetua aici limba latină populară. Dintre
ciile romane orientale din Illyricum ce aveau cultură occidentală şi l
tină: Pannonia, Dalmaţia, Moesia Superior, Moesia Inferior, Tracia no
. şi Dacia, numai ultimele patru au putut fi considerate ca teritoriu de
a limbii române, fapt admis de aproape toţi romaniştii. Cele două Moesi
cia (eventual o parte diu Dalmaţia şi Tracia) sînt mai aproape ori
rapun parţial cu actualul teritoriu de întindere a limbii române, a
românofone; ele au cunoscut ocupaţia romană îndelungată şi stabilă,
romană intensă: militară, administrativă, economică, socială, religio
.oglindită în aşezările dese (oraşe, castre, sate, ferme izolate etc), m
'arheologic abundent, multe inscripţii latine, — urme şi resturi dec
• semnificative. Daci în regiunile moeso-geto-dace a fost localizată,
"căutată, patria de formare, leagănul limbii române împreună cu popo
o vorbeşte, adică a limbii primare (proto- sau străromână), premergăt
: părţirii celor patru dialecte (drom., arom., megl., istr.). Concepţiile ş
exprimate cu privire la întinderea şi limitele acestei „vetre primitive
• riat după atitudinea şi preferinţele fiecărui filolog în legătură cu unita
• pectiv diferenţierea, iniţială a limbii române, ca şi faţă de valoarea a
. pecte posibile ale idiomului nostru în funcţie de extinderea probab
pulaţiei românofone în trecut. Despre aspectul arhaic, unitatea şi ex
limbii române, ca şi semnificaţia atribuită elementelor „albaneze" şi e
vone (paleo-slave) s-au formulat în sec. XIX-XX teze şi teorii diverse
găsesc înfăţişate în lucrările lui Densusianu *(HLR,* I, 1901), Philipp
I, II), Puşcariu *(ELR, LR,* I) ş.a. [10]

[9] Acest fenomen lingvistic nu mai poate fi contestat azi cînd împrejurările şi rap
lumea romană sînt cunoscute mai bine, iar valoarea faptelor de limbă cu prezenţa cuvir
' gene (prelatine) în structura arhaică a graiului popular pot şi trebuie judecate după cri
' diferite decît îşi imaginau un Kopitar, R. Roesler, P. Huufalvy, L. Rethy sau alţi ro
veacul al X1X-lea.

[10] Nu este necesară recapitularea tuturor tezelor şi „sistemelor" mai vechi (Deuiusia
pide ş.a.), în care ideile de valoare se amestecă cu multe păreri neconcludeute, bazat
un material de fapte nevalabil, interpretat unilateral, după uaîle maniere filologice de ş
La aceasta se adaugă cercetările de după 1920 şi noile achiziţii ale geografiei lingvistice
munca şcolii clujene (conduse de S. Puşcariu) a dat rezultate preţioase în perioada dintr
războaie mondiale. D. Macrea, *Probleme de lingvistică română,* Bucureşti, 1961, speci
„originea şi structura limbii române".

In privința locului și împrejurărilor de formare a limbii române se află rezultate și indicații, din punctul de vedere al lingvisticii romanice și al celei românești, în sinteza lui S. Pușcariu *(LR,* I, 1940) înfățișînd cuvîntul unui bun cunoscător al structurii latine a limbii populare (cu toate că era considerat de unii ca „latinoman"), al unuia din puținii lingviști — filologi care a studiat fenomenul de limbă sub aspectul istoric și chiar etnic. Ca unul din ultimii reprezentanți ai direcției latiniste în filologia română, el n-a atribuit mare importanță elementului autohton, a cărui valoare a căutat să o reducă, mai ales că nu se întrezăreau încă adevăratele proporții și calitatea lui în compunerea lexicală a limbii populare. De aceea, concluziile lui Pușcariu sînt chiar mai prețioase, căci el a relevat niște adevăruri valabile considerînd aproape numai elementul latin al limbii, a cărui fizionomie și întindere actuală au îngăduit (cu privire la începuturile și epoca veche) deducții ce vor trebui confruntate cu rezultatele oferite de prezența și importanța elementului preroman în limba română.

Limba „străromână". După examinarea „notelor comune ale celor patru dialecte", adică „inovațiile mai caracteristice comune tuturor românilor în fonologie, morfologie, derivațiune, lexicologie și sintaxă" [11], Pușcariu observă că „unele din ele se găsesc și în alte limbi. Altele sînt specifice românești și în totalitatea lor nu se află în altă limbă. Coincidența între dialectele române nu se restrînge asupra fenomenului, ci și asupra cauzelor și condițiilor cum apare, încît găsim în cîteșipatru dialectele aceleași „excepții". Avem dar aface cu aceleași tendințe generale de dezvoltare caracteristice pentru limba noastră și care, în totalitatea lor, se pot considera ca formînd caracterul *național* al limbii. Această unitate lingvistică a fost observată și de străini, care au numit pe români „valahi" oriunde se găsesc ei, în Pind, la Dunăre sau în Carpații nordici. Faptul că cele mai tipice trăsături ale limbii române se găsesc în toate dialectele, dovedește că în epoca de formare a limbii strămoșii noștri nu erau încă despărțiți, că între cei ce vorbesc exista o comunitate geografică. Epoca aceasta, cînd limba nu se divizase în dialectele de azi, cînd cele mai tipice inovații luaseră ființă, o numim *epoca stră-română"* (Pușcariu, *LR,* I, p. 244). Dezvoltarea în același sens a dialectelor presupune o comunitate geografică pentru „străromâni", a căror limbă avea deosebiri regionale de grai (ibid. p. 249). Examinînd problema locului de formare a limbii române, Pușcariu stabilește cîteva elemente de interes pentru teritoriul care se întindea între Adriatica și Marea Neagră pe ambele maluri ale Dunării unde trebuie să ne imaginăm procesul de cristalizare a limbii și populației românești [12]. în legătură cu asemănările mari între dialectele române trebuie adăugat că ele nu pot fi interpretate în sensul unei strînse și înguste

[11] Cf. și E. Petrovici, *Unitatea dialectală a limbii române,* în *SCL,* XV 1964, p. 431—443 *(= RevLg,* IX 1964, p. 375—388 = *StDialTop,* p. 90—103). I. Pătrat, *Cu privire la limba română comună,* în *CercLg,* XIV 1969, p. 209-211.

[12] „Asemănările mari dintre cele patru dialecte au făcut pe mulți să creadă că limba străromână era unitară, iar această unitate presupusă i-a făcut să admită o *patrie primitivă* redusă ca întindere, din care poporul român ar fi roit în toate părțile ca albinele dintr-un stup. în general sîntem aplecați, cînd urmărim retroactiv o limbă, să ne închipuim din ce în ce mai mic teritoriul ocupat de cei care o vorbeau altădată, cu atît mai mic, cu cît ne apropiem mai mult de origini. Este ca și cînd stadiul actual ar fi la baza unei piramide, iar originile la creștetul ei. Atare imagine se potrivește la unele popoare, bunăoară la latini, a căror limbă s-a răspândit dintr-o provincie mică (Latium) . . . Străromânii n-au fost cuceritori; ei erau supraviețuitorii acelor romani din sud-estirl european care nu pieriseră în războaie, nu s-au deznaționalizat în masele popoarelor tinere . . . Patria lor primitivă e de căutat pe ambele maluri ale Dunării și a afluenților ei, între Adriatica și Marea Neagră, unde populația de limbă latină formă o rețea mai deasă ori rară, în diferite epoci. Cei ce caută „leagănul" sau „vetrele" poporului român într-o regiune mică, pleacă de la imaginea nepotrivită a piramidei sau părerea greșită despre unitatea lingvistică a străromânilor ..." (Pușcariu, *LR,* I, p- 251-252).

unități a „străromânilor" trăind într-un teritoriu redus ce n-ar trece c
rafața a vreo 2-3 județe de azi. Asemenea erezie (mică „vatră" sau „l
a fost pusă în circulație de vederile strimte filologice și bucherismul
țiilor de școală veche ale aderenților lui Roesler (Tomaschek după anu
Jirecek, Weigand și chiar Friedwagner), care ori nu cunoașteau bine
limbii române, ori o interpretau cu prejudecăți și tendințe, voite ori incor
cu destul de puține inovații, adesea fără nici una, — lucrul se datorește
strînse comunități teritoriale, cum ar fi între românii din nord și cei c
în „vatra" de formare (Dardania, Moesia Superior etc), ci în primul rî
tendințe unitare de evoluție a limbii romane vorbită aici de populația
etnic-social omogen, cum releva în 1868, W. Tomaschek "din faptul,
nu lipsit de orice îndoială, că limba țințarilor (aromânii) ar fi numai un
al limbii daco-românilor, nu urmează numai decît că ambele popoare
odată în același loc. Romanizarea lucrînd pe aceleași baze naționale a
să aibă, chiar în regiuni separate spațial în aceleași împrejurări acelea
ca limbă și viață națională, în Dacia traiană deoparte și pe pămîntu
din interiorul Peninsulei Balcanice de altă parte" [13]. La aceasta se
conservatismul remarcabil al poporului român din toate regi
toate domeniile de viață, mai întîi în idiomul său ancestral, care a
multe cuvinte latine fără nicio alterare formală ori semantică timp de
două milenii, ca și cuvinte vechi indo-europene, uneori cu mici, neî
modificări [14].

Derutat de elementele zise „albaneze" ale limbii române, Pușcariu
că „multe coincidențe albano-române de dată veche ne fac să credem că
din strămoșii noștri ajungeau, în vest, pînă aproape de albanezi (care,
lor, se întindeau mai spre est decît azi). Către aceste regiuni vestice ne
vinte ca *mînz, țap, baltă* și expresii ca „a făgădui marea cu sarea".
România actuală marea este departe, iar sarea se găsește la tot pasul, o a
locuțiune nu se putea naște; dimpotrivă, geneza ei este explicabilă
-vestul Peninsulei Balcanice, unde sarea e un obiect greu de procura
țios ca aurul" *[LR,* I, p. 253—254). Se înțelege că aceste argumente
Pușcariu ca „marea cu sarea" n-au aici nici o valoare, fiind evident un
joc popular de cuvinte rimate, fără prea mare vechime [15]. Dar cuvin
albaneze și particularitățile bulgaro-sîrbești ale elementelor slave din
au fost decisive în calculele celor ce căutau „vatra" de formare a limb
ționalității române. „Din cauza acestor coincidențe cu albanezii și vec
[?], cu sîrbii și bulgarii, învățații care căutau leagănul românilor l-au
în nordul Peninsulei Balcanice, cînd mai spre apus, cînd mai spre răsă
au crezut că pot stabili mai deaproape extinderea geografică a acest

[13] Tomaschek, *SBAW,* LX, 1868, citat și tradus de Philippide, *OrR,* I, p. 689.

[14] Conservatismul atît de pronunțat al limbii române, relevat adesea de eruditții a
fost arătat celor ce caută cu tenacitate „vetre", balcanice și mici „patrii primitive" ale
și graiului românesc; nici Pușcariu n-a insistat deajuns asupra acestui punct de maximă
pentru înțelegerea etnogenezei și istoriei vechi românești. El relevă însă marea întindere
pe care a locuit populația românească (românofonă) „distanțele nu erau la un popor a
diferențiat din punct de vedere social și în continuă mobilitate[?] ca al nostru, o pie
ca inovațiile de limbă să se propage și ca graiul să fie mereu nivelat" *(LR,* I, p. 252

[15] Pentru care se pot cita analogii de aceeași valoare, de ex. cimilituri ca locuți
iu zona centrală a Transilvaniei „a se grăbi cu urda-n Turda", unde cuvintele rima
un conținut logic ori social-economic sînt grupate aproape numai de dragul „rimei" l
fi „unii cu mapa, alții cu sapa" etc.

primitive a românilor. Astfel, M. Friedwagner *(ZrPh,* LIV 1934, p. ,665) — de acord cu Tomaschek, Jirecek şi Weigand — crede că „vătrai din care a iradiat' limba română era în Dacia Nova, punctul de unire a Moesiei Inferioare şi Superioare şi a Dardaniei, unde o viaţă romană mai era posibilă în sec. VI e.n.' şi unde puteau pătrunde în româneşte elemente vechi albaneze. Cum se face însă — ne întrebăm (S.P.) pe drept cuvînt — că în această zonă .niciun toponimic latin nu s-a păstrat cu fonetismul român?" *(LR,* I, p. 254). întrebarea lui Puşcariu apare justificată, logică; dar total artificioasă şi anacronică era ideea lui Friedwagner, care enunţă problema şi formulează „soluţia" pentru „vatra" de formare a limbii române după criteriile învechite din anii '70 ai sec' XIX, adoptate de Tomaschek şi Miklosich (după ce mai înainte susţinuseră păreri tocmai opuse) de la R. Roesler, care cunoştea în chip foarte sumar istoria limbii române, mult mai superficial decît G. Weigand; iar toţi aceşti erudiţi remarcabili nici nu bănuiau valoarea şi semnificaţia substratului autohton în lexicul românesc, judecind simplist şi greşit acele cuvinte „albaneze" ca şi particularităţile vechi slavone ale graiului nostru. Cît priveşte relaţiile albano-române în problema formării limbii şi poporului român, Puşcariu nu se putea elibera de prejudecata înveterată despre „împrumutarea" de cuvinte albaneze făcută de români la şkipetari, idee falsă care a determinat în mare măsură concluzia lui în ce priveşte „patria primitivă a românilor" [16]. Adevărat că el nu se declară pentru opinii ca a lui P. Skok despre „identitatea tratării grupului *a* -f nasală la români şi albanezi, a lui *cs* şi *ci* la români, albanezi şi veglioţi, care ne-ar autoriza să aşezăm patria primitivă a acestor trei popoare împreună în cele două Moesii transdanubiene şi cel puţin parţial în ţinut illyric" ; ori cu cea a germanului Friedwagner „elementul adăugat la cei latin şi care ar fi dat limbii îomâne caracterul ei propriu a fost limba străveche albaneză şi influenţa acesteia s-ar fi exercitat în Dardania"; dar nici pentru soluţia olandezului M. Valkhoff despre un *adstrat* albanez (preconizat încă de Gaster, apoi de Weigand), teorii care toate s-au clădit pe ignorarea elementului autohton al limbii române, pe cunoaşterea şi interpretarea nu. tocmai corectă a evoluţiei istorice a idiomului nostru popular. în schimb Puşcariu nu dovedeşte independenţă nici originalitate în cumpănirea rostului elementelor zise albaneze, admiţînd măcar parţial „simbioza albano-română" *(LR,* I, p. 270).

în funcţie de elementele comune cu albaneza şi dalmata, patria primitivă a limbii române a fost plasată de O. Densusianu (anul 1901) în sud-vestul fostului "Illyricum", aproape de teritoriul albanez şi de vechea Dalmaţia, în baza iscgloselor *mit, pt, ps* din lat. *gn, ct* şi *x.* Dar cercetările mai noi au dat alte rezultate ; astfel, H. Baric, arătînd că în realitate dalmata nu prezintă asemenea tratament al grupelor consonantice respective, admite că româna se depărtează de ea, intrînd împreună cu albaneza în sfera etno-lingvistică tracă [17]; încît elementul etno-lingvistic illyr (perpetuat în limba şi populaţia dalmata) nu ar fi participat la lormarea limbii şi poporului român, componenta illyră

[16] „*Patria primitivă a românilor* era pe un teritoriu întins, de-a dreapta şi de-a stînga Dunării. În zadar vom căuta „leagănul" românilor, în zadar vom căuta să ghicim vetrele în jurul cărora s-a închegat poporul nostru ; istoria nu le numeşte. lingvistica ne indică numai nuclee din care au pornit anumite inovaţii de limbă. Speculaţiei lingvistice ne permit să distingem pentru epoca strS-romana, numai următoarele grupuri mari de români: *nwâmi răsăriteni* (din care derivă aromânii şi meglenorcnianu), *românii apuseni* in Iugoslavia de nord (din care n-a rămas decît grupul emigrat în Istria) ; aceştia formau la început un singur grup cu *dacoromânii*" (Puşcariu, *LR*, I, p. 255—265).

[17] H. Baric, *Albanisch, Romanisch und Rumänisch*, în *Godišnjak*, kn. I, Balkanološki Institut, I, Sarejevo, 1957, p. I—le!

fiind nedovedită în atare proces social-istoric. Dar s-a relevat un alt
lingvistic important: fonetismul unor elemente lexicale slave diu limba
care prezintă trăsături bulgare orientale şi fac să excludem zona centrală
insulei Balcanice din teritoriul pe care s-a vorbit romanica ce stă la baz
române :: cuvintele cu *iat* pronunţat ca *i*. sau *e*. şi reflexele *st, zd* ale
rilor slave comune **tj, *kti, *dj* [18]. Astfel, atît româna, cît şi albaneza a
ţine exclusiv şi integral zonei nord-estice a Peninsulei, sferei etno-li
trace; ceea ce este foarte verosimil. Totuşi trebuie observat, ţinînd s
caracterul unitar lingvistic (foarte probabil o singură limbă latină popu
manică) şi cultural la populaţia provincială dintre Adriatica şi Marea
atît în zona substratului illyric din nord-vest, cît şi în cel trac şi moeso-d
nord-est, după un intens amestec şi circulaţie a elementelor etnice, nu e
babil ca factorul popular illyr să fie străin de procesul sintezei e
vistice din care a luat. naştere poporul român de mai tîrziu, proces în car
valat foarte. probabil elementul etnic şi cultural-lingvistic traco-d
trebuie pierdut din vedere, în acest context, nici faptul istoric al ro
timpurii şi intense a populaţiilor illyre, la care romanitatea pare a fi f
mai puternică decît la cele traco-dace (supra, cap. III).

O veche teză eronată (adoptată de mulţi filologi şi romanişti) sus
elementele de limbă „împrumutate din albaneză" ar dovedi o simb
bano-română în partea centrală a Peuinsulei Balcanice. Dar cele vreo 70
preromane existente numai în albaneză şi română s-au dovedit autoh
limba română, străvechi şi de origine indo-europeană, foarte probab
-dacice (supra, p. 105—117), la fel ca celelalte vreo 100 care nu sînt
la albanezi (p. 116). în privinţa relaţiilor dintre română şi albaneză este de
concluzia judicioasă a unui lingvist bulgar: „părerea (lui Weigand şi
că albaneza şi româna s-ar fi dezvoltat în aceeaşi regiune (restrînsă, D
pe la Niş) ca limbi independente este de respins *a priori;* într-un asem
s-ar fi născut numai una, nu două limbi diferite. Concordanţele limbi
cu albaneza se explică îndeajuns prin faptul că cea dintîi s-a dezv

[18] E. Petrovici, *Problema limitei sud-veslice a teritoriului de formaţie a limbii ro*
LbR, IX/1, 1960, p. 79-83 (= *StDialTop,* p. 56-60); p. 82 (= p. 59)',,şi elementele
limbii române, care prezintă trăsături fonetice bulgare orientale, ue fac să excludem
trale ale Peninsulei Balcanice din teritoriul pe care s-a vorbit romanica ce stă la baza lim
Graiurile slave din aceste regiuni sînt graiuri de trausiţie de la bulgară la sîrbi. Dar is
nunţării lui *iat* ca *ia* sau *ea,* precum şi cea a reflexelor *it, zd* ale grupurilor slave
*"kii, *dj* se află mai la est de aceste ţinuturi. Isoglosa *st, zd* pleacă de la gura Timocu
tlndu-se către sud de-a lungul graniţei dintre Bulgaria şi Serbia, atingînd liaia Jirecek.
babil că în evul mediu atare isoglosa va fi trecut mai la vest decît în prezent. Stratul
al elementelor slave ale românei prezintă *ea fa)* şi *şt, zd* pentru iat şi sl. comun **tj,*
graiurile bulgare la est de isoglosele amintite. Deci teritoriul formării limbii româneşti nu
pînă în apropierea Dalmaţiei. Graniţa de sud-vest a acestui teritoriu coincide aproximativ
graniţă dintre Bulgaria şi Iusgoslavia ..."; cf. *Istoria României,* I (1960), p. 792—
XI 1960, p. 195-198 (= *RevLg,* VI 1961, p. 25-28 = *StDialTop,* p. 216-219) ; p. 1
„particularităţile fonetice ale elementelor slave mai vechi din graiul românilor 'apuseni'
confirmă părerea unor lingvişti ca Ascoli, Miklosich, Weigand, Philippide *[OrR),* Baric
istorici ca Jirecek, Dragomir că aceşti români au emigrat dinspre est sau ii-jr.l-e^t —
Dunării de Jos — spre vestul Peninsulei Balcanice ..."; *SCL,* XV, 1931, p. -137—4
tele sud-slaae orientale ale istroromânei şi problem% teritoriului de formare a limbii, îu *C*
1967, p. 11—19. A. R.osetti, *Sur les fronti&res du latin balkanique,* în *RioLg,* 1970, p.
— Despre Emil Petrovici (1899—1968; mort într-un accident de cale ferată), profesor l
tatea din Cluj, eminent slavist, romanist şi fouetician etc, membru al AcaJi.niei la
CercLg, XIV, 1969, p. 3—5, p. 191—202; *Zeitschrift fiir Bxlkaiiohgie* (Wiesbaden),
i1-2; *NylrK,* XIII, 1969, p. 7-8 ş.a.

limbă romanică, pe substrat tracic" [18]. în adevăr, relațiile limbii române,cu albaneza sînt de altă natură: comunitate de substrat etnic-social şi lingvistic [20]; explicarea trebuie stabilită prin criterii diferite, nu prin formarea şi conviețuirea lor într-un teritoriu restrîns, un fel de „leagăn comun" (patrie primitivă cam de întinderea a 2—3 județe de azi), — cum îşi imaginau unii erudiți în sec. XIX şi după ei Weigand şi alții. S-a arătat că, prin elucidarea acestui aspect al problemei „albano-române", a căzut cel mai important argument invocat pentru acreditarea ideii că limba şi poporul român s-ar fi format în teritoriul din sudul Dunării, exclusiv în legătură strînsă („simbioză") cu albanezii şi cu bulgarii (slavii meridionali, balcanici). Atare ipoteză (luată de unii drept axiomă) trebuie abandonată integral şi definitiv, ca ceva contrar tuturor documentelor istorice şi lingvistice, ca şi aparențelor şi logicii, fiind una din ereziile învechite, generate de insuficiența cunoştințelor şi a mijloacelor de investigație istorică şi filologică din sec. al XlX-lea, dar avînd unele dedesubturi național-politice, preocupări şi obiective propagandistice. Pentru cine a urmărit atent şi obiectiv studiul cuvintelor noastre preromane („albaneze" ca şi nealbaneze) este limpede că ele (chiar şi numai cele albaneze) dovedesc un lucru neîndoielnic: strămoşii poporului român n-au locuit împreună cu strămoşi de ai albanezilor actuali, la care să fi împrumutat cuvinte şi forme de limbă, spre a le comunica acelor români care nu vor fi avut putința de a veni în contact direct cu albanezii pentru a primi cuvinte de la aceştia. Examinarea comparativă a cuvintelor autohtone ca şi a întregii alcătuiri a limbii române față de albaneză arată că nu este de admis ori de preconizat un contact sau conviețuire între români (mai ales cei din nordul Dunării, care au mai multe cuvinte zise „albaneze") şi albanezi în evul mediu, undeva în dreapta Dunării, spre interiorul Peninsulei Balcanice (Moesia Superior, Dardania ori altă zonă); este natural că nu sînt de luat în seamă presupuneri despre ceva ce nu apare confirmat de vreun fapt istoric pozitiv, fiind indicate chiar ca neprobabile ori cu totul neverosimile. Oricum, studiul critic al elementelor comune ale limbii române cu albaneza dovedesc tocmai contrariul decît s-a pretins şi presupus mai demult: originea lor dintr-o sursă comună, substratul carpato-balcanic. Asemenea constatare nu înseamnă însă că românii nord-dunăreni ori o parte dintre ei n-ar fi putut să locuiască parțial şi pe malul drept al fluviului ori în contact strîns cu ramurile balcanice ale poporului român; este o presupunere foarte verosimilă, adoptată de unii erudiți, căci e firesc să fi existat legături continui în antichitate şi evul mediu între pătura etnică autohtonă şi provincială de pe cele două maluri ale Istrului, cunoscîndu-se din vechime numeroase deplasări de populație în ambele sensuri [21].

" D. Decev, *Charakt,* p. 113 (= *LgBalk,* II, 1960, p. 196) ,,somit erweisen sich die von Hirt angeregten Erwegungen Weigands, vronach die Albaner erst gegen das 9. Jahrh. aus dem Dreieck Niş — Sofia — Skoplje in Albanien eingewandert seien bis zum grossten Grade entkiâftet. tibrigens ist seine Annahme, dass Albanesisch und Rumänisch gleichzeitig in einer und derselben Gegend sich zu selbständigen Sprachen entwickelt haben, a priori abzulehnen, da in einem solchen Fall nur eine und nicht zwei verschiedene Sprachen entstehen konnte. Die Ubereinstimmungen des Rumänischen mit dem Albanesischen erklären sich zur Geniige dadurch, dass das erstere als romanische Sprache sich auf thrakischem Sprachboden entwickelt hat".

[20] Cf. ipotezele mai recente ale lui țabej (supra, p. 65) în legătură cu elementul comun albano-român şi cu eventualitatea autohtonsei albanezilor în teritoriile pe care le ocupă actualmente (în Albania).

[21] Dar presupunerea despre originea din sudul Dunării a unei părți din românii dela nord, veniți în antichitate, evul mediu sau era modernă, nu se întemeiază deloc pe elementele „albaneze" în limba română şi nu de dragul şkipetarilor vor fi locuit o parte din românii septentrionali în zona

în ce priveşte individualitatea limbii române în epoca anterioară i
slave este vrednică de relevat opinia lui Puşcariu *(LR,* I, p. 248) „faptul c
în cîteşi patru dialectele un măricel număr de împrumuturi de la sla
însă ca ele să fi luat parte la cele mai caracteristice inovații de limbă,
că străromânii au conviețuit cu slavii — deci că nu năvălirea slav
împrăştiat pe români în grupele actuale — fără însă ca influența limb
asupra românei să dateze din timpuri prea îndepărtate", ca şi „dacă
muturi, decalcuri şi orientări după slavi sînt dovada unei conviețuiri
gate şi intime cu ei, este desigur greşit să credem că limba română ar
s-a spus de multe ori şi cum susținea G. Weigand) un fel de limbă s
mână. Nu împărtăşim părerea lui O. Densusianu *(HLR,* I, p. 240) că «C
effet, â partir de l'invasion slave que le roumain balkanique est
le roumain tel qu'il se presente â nous aujourd'hui » şi că fără această
slavă „noi am vorbi un fel de dialect italian" (Puşcariu, *LR,* I, 277).

4. PROBLEMA OBÎRŞIEI ROMÂNILOR

Considerînd că limba populară este cel mai valoros document istoric
epocile vechi, iar pentru începuturi adeseori singurul, se poate afirma fă
de a exagera sau de a greşi că numai limba considerată în ansamblul s
ei, după îndelungata experiență a cercetării filologice-lingvistice comp
şi mai ales după rezultatele dobîndite la noi în țară în ultimele trei deceni
•şi trebuie să dea indicii concrete în ce priveşte alcătuirea inițială a co
etnic-sociale a populației romanofone, adică a poporului român
problemă de bază poate fi soluționată ori măcar apropiată de realitate
torică numai prin elucidarea şi valorificarea justă a fondului lexical (
gramatical) ereditar, anteslav, al limbii române, ilustrat în perspect
două elemente alcătuitoare: latin (romanic) şi autohton (preroman), în
realităților cultural-istorice şi social-etnice ale lumii antice şi pro
în procesul de sinteză al romanizării. O întrebare firească, veche s
actuală „ce reprezenta poporul român în faza inițială a existenței sale, c
tură etnic-socială ?" ; poate oferi limba română vreun indiciu mai pre
presupuneri ori susținerile convenționale (rezultate mai mult din i
idei) de pînă acum, dovedite sau admise cu rezerve ?

Limba şi comunitatea populară. Factorul documentar nou nu poa
decît elementul lexical autohton (anteroman), care — cum s-a spus
o contribuție substanțială în problema etnogenezei românilor, pentru c
loacele documentare ale istoriei vechi şi medievale a românilor (scrise,
sînt cam aceleaşi ca în vremea lui Roesler, Hasdeu sau Hunfalvy, car
şi posibilitățile de interpretare. Un progres ceva mai mare au făcut
şi descoperirile de caracter roman în legătură cu ținuturile noastre,
•că avem mai multe achiziții de materiale (mai ales arheologice), fără
spune însă că rezultatele şi concluziile lor ar fi adus prea multă lumin
clarificarea problemei luate în discuție. Mai precise şi concludente apar r
lingvisticii prin studiul istoric-comparativ al limbii române, în primul

Moesiei si Daciei „aureliene", de unde să fi avut putința de a lua prin migrație ori p
{le la om la om" (cum preconiza Puşcariu, *LR,* I, p. 270) elemente „albaneze" în dial
român din arcul carpatic.

tru că ele sînt ceva mai lipsite de echivoc, apoi fiind că limba vie (cel mai vechi şi tipic' document istoric) este legată strîns, în chip organic, de societatea vorbitoare şi muncitoare, de viaţa populară, fapt deosebit- de important si instructiv, mai ales cînd alte surse documentare disponibile sînt lacunoase ori deficiente.

Analizele amănunţite de mai sus arată cum se explică prezenţa elementelor alogene „barbare" în ţesutul lexical moştenit al limbii române : cuvinte autoh-' tone sînt resturi (crîmpee) ale idiomului satem indo-european traco-dacic înlocuit în vorbirea aceleiaşi populaţii localnice de către limba latină-romană (devenită mai tîrziu română), adoptată şi învăţată de provincialii romanizaţi. Considerînd ca lucru demonstrat, prin urmare obligatoriu, că româna este rezultatul transplantării limbii latine rustice în gura unor populaţii provinciale ce vorbiseră un idiom indo-european unitar, —, se poate considera ca soluţionată principial problema etnogenezei în funcţie de formarea limbii însăşi, şi anume : comunitatea etnic-socială care vorbeşte de 18 veacuri idiomul latino-romanic în toată zona carpato-balcanică şi danubiană (dacă nu poate fi considerată chiar identică integral, ca nucleu) nu este în nici un caz diferită de însăşi *populaţia indigenă* a provinciilor romane respective. Astfel se contureazä primul punct sigur determinînd baza etnic-socială şi deci procesul şi factorii etnogenezei românilor. în asemenea perspectivă vor trebui reevaluate toate elementele documentare antice şi medievale care contribuie la clarificarea integrală a formării poporului român. Ca un punct cert, de valoare axiomatică, lotul lexical autohton (cele vreo 160—170 cuvinte preromane) oferă dovada precisă, incontestabilă despre continuitatea de limbă, de structură etnică şi social-economieă a populaţiei romănofone, în legătură organică cu înaintaşii autohtoni, contribuind — ca factor documentar de prim rang — la elucidarea problemei pe care o ridică şi continuitatea teritorială a „străromânilor" şi a românilor în zonele de romanizare din Moesia danubiană şi Dacia carpatică.

S-a repetat mereu faptul că în studiul istoric limba populară trebuie cercetată şi interpretată numai în funcţie de comunitatea etnic-socială vorbitoare, în etapele istorice determinate şi pe un teritoriu cît mai bine delimitat (limba vie fiind un factor social-psiliic legat în mod indisolubil de însăşi fiinţa etnic-naţională, de pămîntul şi evoluţia istorică a populaţiei romănofone) ; e firesc deci şi necesar a căuta să se identifice măcar în contururi largi cele trei elemente : etnicitatea, locul şi timpul în etapa iniţială a existenţei poporului român, pe care ni le va indica o vastă anchetă cu reconsiderarea materialului documentar în ansamblu, care — cum s-a spus — poate să elucideze problema sub toate aspectele, soluţionînd totodată presupusele „enigme" formulate pe parcursul îndelungatelor anchete şi dezbateri asupra etnogenezei. Necesară în prealabil este observarea sumară a opiniilor şi concluziilor mai vechi ori recente îu aceeaşi direcţie, adoptate şi integrate pe măsura utilităţii lor (cf. şi istoricul de mai sus, cap. II).

Problema etnogenezei românilor, a structurii lor iniţiale, datează de vreo nouă veacuri şi s-a pus odată cu apariţia lor în documentele istorice la mijlocul evului mediu; ea a preocupat în egală măsură pe erudiţii europeni mai vechi sau mai noi: istoriografi, filologi-lingvişti, arheologi, etnologi, chiar şi pe geografi, etnografi etc. în consecinţă, s-a produs o mare bogăţie şi varietate de opinii divergente, expuse într-o bibliografie de proporţii impozante, analizată critic de mai mulţi erudiţi în utimele decenii; istoricul acestor cercetări constituie un vast capitol din istoriografia românească : numai titlurile tuturor scrierilor privind problema originii românilor şi a limbii lor ar putea să formeze un volum de proporţii respectabile. Dintre „bibliografiile" problemei sînt de amintit,

în primul rînd, cea veehe de un secol a lui C. Torrna [22] şi cea din, 1925 Al. Philippide, care a dat o adevărată „antologie" amplă şi amănunţită a ror cercetărilor şi opiniilor apărute în cursul utimelor opt veacuri.

în *OrR,* I, p. 662—853, Philippide enumera părerile tuturor cercet mai de seamă privind obîrşia idiomului şi neamului românesc, în legă teritoriul şi epoca de formare. Sînt relevate sau reproduse textual a făcute din evul mediu pînă azi de mulţi cronicari şi erudiţi din toate do de studii; repertoriul prezintă în traducere românească (cu unele ob o sumedenie de susţineri izvorîte din intuiţii corecte şi bun-simţ, al unele naivităţi şi chiar inepţii savante, pe care autorul nu pregeta să le şi claseze ca atare ; începe cu cronicarul byzantin Kekaumenos (prim a dat o soluţie, problemei) şi Kinnamos ; umanistul Bonfinius, Dimitrie Ca istoricii, şi filologii din epoca modernă: J. Thunmann (supra, p. 38), E. *Supplex libellus Valachorum,* F. J. Sulzer, Eder, P. Maior, Engel, Tunusl Philippide, Photinos, Kopitar (supra, p. 39), Kogălniceanu, Laurian, (supra, p. 40), Şincai, Thierry, Miklosich (supra, p. 41—42), Tomaschek, sen, Roesler, Hasdeu (supra, p. 44—46), Jung, Kiepert, Hurmuzaki, Pi falvy, Xenopol, Onciul, Tr. Tamm, Jirecek, E- Fischer, Iorga, I. Bă I. Gherghel, Peiskcr ş.a.

Bibliografia mai recentă (ultimele patru decenii), cu date ample: Aurel ţeanu, *Consideraţii asupra istoriei românilor în evul mediu* (Bucureşti, 1936 Brătianu, *Une enigme et un miracle hisiorique, le peuple roumain* (1937, ed. I C. Daicoviciu, *Problema continuităţii în Dacia, AISC,* III, p. 200—270 *(Revue syivanie,* VI, 1940) ; *La Transylvanie dans l'antiquite* (1938, 1943, 1945) ; N. *Avcienvete el expansion des Roumains d'apresla toponymie, Vcrnomastique et* in *Balcania,* VI, 1943, p. 423—463 ; Mãrio Ruffini, *// problema della rom Dacia Traiana* (Roma, 1941 ; p. 17—35, istoric) ; S. Dragomir, *La patr des Roumains et ses frovtieres historiques,* în *Balcania.,* VII, 1944, p. 63— bibliografia de după 23 August 1944 rămîne de menţionat: C. Daicoviciu *limbii şi poporului reman,* în revista hebdomadară *Contemporanul* (Bucureş nr. 41 (471), 14 oct., p. 1 şi 4 ; *ContHd* p. 5- 10); *Tribuna* (Cluj), I, nr. 11, 21 apr. şi 6 ; nr. 12, 28 apr. ; 1.1. Russu, *ibid.,* nr. 8, p. 6—7. *Istoria României,* I (1960), p. (în colaborare cu E. Petrovici şi Gh. Ştefan). De menţionat şi cap. III „a haz sâg eredete es vândorlâsa [obîrşia şi migraţia românilor Ungariei]" în cartea maghiarizat Grigore Moldovanu (Moldovân Gergely), *A Magyarorszãgi românok* din Ungaria], Budapest, 1913, p. 32—51, pe care nu-1 citează nimeni dintre români, total ignorat în rafturile bibliotecilor (despre Gr. Moldovanu: 3967, p. 250). Cf. şi: T. Ionescu-Nişcov, *Cor.tacts etablis entre l'historiographi et tcheque dans le probleme de la formation du peuple roumain, durant la sec du XIX* siecle,* în *RomSl,* XVI, 1968, p. 409—446 (amplă compilaţie cu mult M. Dan, P. Teodor, A. Răduţiu, *Ideea de unitate a poporului român oglindită grafie,* în *Anuarul Institutului de Istorie,* Cluj, XI, 1968, p. 25—55. *Unita nuitate în istoria poporului român,* red. D. Berciu, Bucureşti, 1968; C. C. *Formarea poporului român,* Craiova, 1973; *Viata Românească* (Bucureşti nr. 9, 1976, p. 7-12.

Observaţii şi păreri vechi şi noi. Scriitorul byzantin Kekaumenos credea că vlahii erau daci: „contra lor a purtat război împăratul

[22] în *Repericrium aă litiraturam Daciae arci, a edogicam et epigraphicam* (Budapest, 1SS Torma (1829—1897; despre acest eminent erudit arheolog, epigrafist şi jurist: *SCIV,* p. 308) a dat în pars V p. 141—153 „opera originem, linguam, historiam Rumunorum (V tractantia seu auctorum nominibus insignita seu anonyma" apărute în sec. XVIII— care se pot citi titluri interesante şi ingenioase de lucrări (semnificative pentru preocupări erudiţilor vremii) ca „Erweis dass die Walachen nicht rSmischer Ablumft sind" ori „B die Walachen der Ki'mer unbezweifelte Nachkcmmlinge sind" etc.

şi i-a strivit cu totul, iar împăratul lor Decebalus a fost ucis şi capul i-a fost expus într-o suliţă în centrul Romei. Căci ei sînt numiţi daci şi bessi". Dar pentru Kinnamos (sec. XII) valahii ar fi, precum se spunea, vechi' colonişti aduşi din Italia. Aceste două teze (puse în circulaţie de ingeniozitatea celor doi cronicari byzantini) : *a)* românii sînt daci (ori bessi, romanizaţi) şi *b)* coloniştii romani (italici, ori de prin alte zone ale Imperiului) se repetă ca un refren pînă în zilele noastre cu nuanţările şi fundamentările fireşti după 7—8 veacuri de cercetări, descoperiri, dezbateri şi polemici.

Pentru Dimitrie Cantemir (supra, p. 37), ca^şi pentru cronicarii noştri, românii nu pot fi decît romani în sensul bun al cuvîntului, căci (observă eruditul voievod moldovean) „pomenitul Sarnitie două poveşti de odată se nevoieşte a dovedi, una precum românii, vrînd să se fălească, singuri să-şi fie scornit acest nume de pe Plac Vlahi, alta, precum românii noştri să nu fie din seminţia romanilor ce din rămăşiţa varvarilor celor vechi, adică a Gheţilor şi a Dachilor, care socoteală ieste împotriva tuturor de obşte scriitorilor totuşi Cantemir admitea supravieţuirea dacilor în provincia carpatică şi pătrunderea de cuvinte din limba lor în română. După Thunmann (1774) albanezii sînt urmaşii illyrilor, românii ai tracilor, resp. dacilor. Pentru eruditul secui I. Benko (1778) „valahii se trag din romani, din coloniile aduse de Traianus şi de ceilalţi împăraţi în Dacia". Primul care a încercat (cu argumente ingenioase, interesante pentru vremea lui, azi lipsite de valoare ştiinţifică) să dovedească obîrşia sud-dunăreană a românilor septentrionali a fost căpitanul austriac (german din Elveţia) şi jurisconsult al principelui muntean Ipsilante, Prânz Joseph Sulzer (1727 – 1791): „valahii au luat fiinţă în Moesia, Tracia şi în regiunile de acolo din jur, nu în Dacia", anticipînd cu aproape un veac întreaga teorie a lui Roesler. Pentru permanenţa românilor în Dacia, după Aurelian, s-a pronunţat istoricul englez Gibbon (1787), ca şi — în chip firesc — celebrul *Supplex libellus Valachorum* (1791), emanat din Şcoala ardeleană : „românii se trag din coloniştii împăratului Traianus". Teza lui Sulzer este reeditată în acelaşi timp de către I. C. Eder (susţinînd că românii au venit în Dacia din sudul Dunării, în cursul sec. XIII) şi de J. Chr. Engel (1794) : românii sînt amestec de geţi şi colonişti romani, evacuaţi din Dacia Traiană şi reveniţi aici în sec. VIII.

Pînă la sfîrşitul sec. XVIII s-au formulat toate tezele şi teoriile despre originea şi baza etnică a românilor, în firească legătură cu teritoriul lor deformare. Asemenea opinii au fost apoi reluate după atitudinea, preferinţele şi orizontul ştiinţific, în cursul sec. XIX—XX, cînd discuţiile s-au înteţit prin intervenţia unor preocupări naţional-politice şi propagandistice care n-au favorizat elucidarea adevărului istoric. Cu mici nuanţări şi elemente de originalitate la unii erudiţi, „teoriile" asupra etnogenezei românilor se grupează în două mari categorii: *a)* pentru obîrşia daco-romană (formare şi permanenţă a poporului român în Dacia carpatică) susţinută de Şcoala latinistă ardeleană şi de aproape toţi erudiţii români şi unii apuseni (germani, austrieci, slavi) ; *b)* originea sud-dunăreană lansată de Sulzer-Roesler-Hunfalvy. Este necesară o examinare mai detaliată a fundamentelor documentare şi a argumentelor pe care stau teoriile, fără a căror elucidare nu e posibilă o soluţie în dificila problemă a etnogenezei.

Excesele latiniste ale Şcolii ardelene. Cel mai caracteristic fenomen la începutul sec. XIX în formarea culturii române este curentul latinist al Şcolii ardelene, avînd ca prim obiectiv dovedirea romanităţii poporului şi a latinităţii limbii române, care trebuia purificată şi făcută să apară cît mai curat romană (siipra, p. 38—39) ; din latinitatea limbii şi a numelui românilor rezulta „romanitatea integrală" sub raport etnic şi cultural a poporului, — teorie bazată pe elemente filologice şi istorice. Petru Maior demonstra cum „limba poporului romanilor celor de multu veţuieşte pînă astăzi în gura românilor noştri; că cu această limbă au venit strămoşii românilor de la Roma în zilele imperatului Traianu, carele batendu pe Decebalu domnul Dacilor şi desrădăcinînd viţea Dacilor şi

asie despoiandu Dacia de lăcuitorii cei vechi, nemărginită mulţime de ro din toată imperaţia romana, adeche din toată Italia au adusu în Dacia iar românii nu sînt decît descendenţii coloniştilor romani din Dacia, care conservat puri, fără vreun amestec cu localnicii daci (aceştia fiind, dealtfe tirpaţi", după a. 106 e.n.; *LexB*, p. 63).

Asemenea teză venea ca o reacţiune contra afirmaţiilor lui Sulzer, Eder, etc, care „pizmuind strălucita viţă a românilor, care se trag de la domnitorii lumea" [23], susţineau imigrarea românilor în Dacia, considerîndu-i ca rezultat din a cul romanilor cu „barbarii" provinciali, sau chiar „rămăşiţă a varvarilor celor De aici necesitatea pentru ardeleni de a susţine ideea romanităţii pure şi per necurmată a populaţiei româneşti în Dacia carpatică. Izvorîtă din patriotismu intelectuali exaltaţi, a căror luptă cultural-ideologică a contribuit în largă la redeşteptarea naţională a tuturor românilor, teoria latinităţii pure (formula pregnant de protagonistul curentului, Petru Maior) nu era cu totul nouă, dar într-un sistem unitar şi consecvent, bazat în special pe vocabularul limbii *(LexB)* ; asemenea excese trebuie apreciate în spiritul şi mentalitatea timpul un produs firesc al epocii dinaintea apariţiei filologiei romanice şi a criticii moderne.

Teoriile istorico-filologice ale ardelenilor aveau o semnificaţie în prim politică: erau semnalul pentru începutul unei lupte ideologice-ştiinţifice a ro contra asupritorilor feudali, iar ideea latinităţii propagate de Şcoala Ardeleană fleţit multe generaţii de cărturari, luptători şi erudiţi, la fel ca şi mulţimea poporului în lupta pentru existenţa culturală şi naţională a românilor de pretut

Concluziile istorico-filologice ale lui Petru Maior (care nu lăsa loc nici element preroman şi urmărea eliminarea tuturor influenţelor pătrunse în română „prin fraudă" în cursul evului mediu) au fost treptat înlăturate mai mare parte, cel puţin din cîmpul cercetărilor critice de limbă şi is fără a se fi ajuns totuşi la o completă şi generală emancipare de sub infl romantismului teoriilor latinizante, care se resimt şi azi prin puternicele am lăsate în mentalitatea şi tradiţia cu tendinţe puriste în istoriografie, ch la unii filologi, pentru care încă nu era clar că teoria latinistă a creat icoană a romanităţii românilor. Dealtfel chiar Thunmann (a. 1774) şi Ko (1829) indicaseră valoarea covîrşitoare a elementului autohton, preroman (illyr, dacic, de care nu voiau să audă latiniştii ardeleni) în alcătuirea lim societăţii româneşti; faptul a fost subliniat apoi de Miklosich şi Schuchard ceea ce la noi a început să vadă mai limpede abia prin anii 1870—18 P. Hasdeu, care a dat cel mai judicios răspuns tezei latiniste prin celebr mulă „tracii cei sudici, de la Balcani în jos pînă la Elada, au fost grecizaţi, cei nordici au fost latinizaţi. Datinizarea tracilor nordici, făptuită într II—VI, a produs trei dialecte traco-latine: dialectul meso-latin între şi Balcani, dialectul illyro-latin între Balcani şi Adriatica, dialectul dac în Carpaţi" [24].

Teza continuităţii traco-daco-romane şi a permanenţei românilor în carpatică nu este un produs naţional românesc al entuziasmului colect al cronicarilor umanişti şi a celor români, sau a lui D. Cantemir, pentru ea trecea, într-un fel sau altul, drept un adevăr elementar; iar autohtonia cendenţa din geto-daci) nu e scornită de fantezia vreunui patriot român ex Aceste două idei istorice s-au cristalizat în sec. XVIII, enunţate clar, între de Gibbon şi de Thunmann, adoptate de erudiţii veacului următor : Ko

23 petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia,* p. 15.
24 B. P. Hasdeu, *EMR,* III, p. XXXVI.

Safarik, Miklosich, Schuchardt, Tomaschek, J. Jung, A. Budiuszky ş.a., care au considerat problema sub toate aspectele, fără nici un interes naţional~po-iitic. La 1868 (înainte de a se fi convertit la roeslerianism, împreună cu Miklosich), W. Tomaschek avea sinceritatea de a formula unele adevăruri (pe care în zadar s-a chinuit el însuşi să le combată vehement la 1881) :

„Dacoromânii sînt daci şi geţi romanizaţi, n-au părăsit Dacia niciodată. îu timpul emigrării popoarelor au stăpînit în vechile ţări sarrnaţi, vandali, goţi, gepizi, sloveni, bulgari, pecenegi, cumani. Clnd se mtîmplă ca istoricii să vorbească de aceste regiuni, e natural să vorbească numai de naţiunile domnitoare, care se manifestau în mod activ, iar nu despre populaţia pasivă, deşi mii numeroasă, a păstorilor şi muntenilor de neam românesc, care stăpînise fără întrerupere vechiul teritoriu şi fusese numai sfîşiată şi copleşită de năvălitori"[25].

Dar Şcoala ardeleană (latinistă) şi urmaşii ei, plăsmuind o falsă imagine a romanităţii cu multe exagerări, nu se limitau la teza despre continuitatea teritorială şi de limbă romanică, ci stăruiau cu cerbicie în credinţa deşartă despre puritatea romană (italică), atît în limbă, nume, religie, cît şi în structura etnică--socială, în tradiţiile culturale şi instituţiile politice-sociale romane, conservate de populaţia românească multe secole în epoca medievală, dar nimicite de popoarele năvălitoare ce au trecut prin vechea Dacia romană.

^ Acest fel naiv şi imprudent de a formula şi soluţiona problema etnogenezei (ueştiinţifică şi nejustificată nici chiar pentru epoca romantică a istoriografiei române ; combătut de ex. de Kopitar, supra, p. 39) nu putea fi pe placul adversarilor poporului român, împilatorii lui feudali din Ardeal. Adevărat că în perioada preroesleriaui u-au lipsit erudiţi unguri ca I. Benko, care aEirma la 1778 latinitatea şi continuitatea românilor în Dacia (supra, p. 153); pentru originea dacică se prouunţa B. Orbâu la 1839 (infra, p. 188). Dar acestea sînt excepţii, rarităţi, căci îu a doua jumătate a se:. XIX şi cu apariţia teoriei lui Roesler, cînd elementul românesc a început să se afirme ceva mai activ îu cuprinsul monarhiei habsbtirgice, reacţiuuea violentă a păturilor feudale stăpîuitoare n-a întîrziat să se producă chiar în sectorul cercetărilor istorice menite să aducă o soluţie în problema etnogenezei românilor, justifictnd politica feudalismului din Ungaria după anul 18SS. Asemenea reacţiuue izvora nu numai din necesităţi practice şl preocupări politice, dar şi ca un răspuns legitim şi necesar la exagerările rinsite de spirit critic ale latiaiziuţilor romuri di la îacepitul şi mijlojixl sec. XIX.

Teoria lui Roesler sintetizează atare politică şi teză istoriografică cu privire la originea românilor şi la teritoriul lor de formare. Este necesară o reexaminare atentă, obiectivă a acestui sistem, spre a vedea ce mai rămîne azi din risipa de idei şi vorbe, şi dacă conţine vreuu element util în problema etnogenezei românilor. Pentru a înţelege mai bine apariţia şi semnificaţia roeslerianismului este necesar a preciza că el era un strigăt de alarmă şi protest împotriva pretenţiilor nerealiste ale erudiţilor români de la începutul sec. XIX de a fi continuatorii „curaţi" ai romanilor şi ai tradiţiilor cultural-istorice ale stăpînitorilor lumii antice, — deducţii scoase prin raţionamente sui generis de ardeleni în frunte cu Patru Maior din romanitatea numelui şi limbii populare româneşti atît de conservative şi apropiate de bazele ei latine. Asemenea pretenţii disproporţionate au supărat pe adversarii Şcolii ardelene, provocîndu-i să pună din nou în circulaţie opiniile lui Sulzer (IJder, Engel), elaborate într-un sistem, cu adăugarea de noi amănunte, de către filologul-istoric Robert Roesler[26]

[25] W. Tomaschek, *SBAW,* LX 1833, p. 3£»i; cf. Philippide, *OrR,* I, p. 633; 631; v. supra, fo. 152. Despre inconsecvenţa lui Toinxschek, influenţat de Roesler, ved A. D. Xenopol, *Teoria lui Rjgsler. Studii asupra stăruinţei romanilor în Dacia traiană.* Iaşi, 1831, p. 15 — 17.

[26] Robert IJd. Roesler (1836—1874), german dia Moravia, Ollmutz-Olomouc [nu sas, cum îl considera A. D. Xenopol], filolog şi istoric, a fost docent la Universitatea din Viena şi bibliotecar ; din 1869 profesor la Universitatea din Lemberg (Lwow), în sfîrşit profesor la Uni din Graz [notiţa bio-bibliografică din *Enciclopedia Română,* C. Daiconovich, Sibiu, III, 847 ,,1840 — 18 81, ziarist, romancier, poet etc." conţine date greşite rezultate din confu omonim contemporan, literat şi publicist; despre acesta: *Allgemeine deutsche Biographie* (Leipzig, 1889) , p. 242 — 243]. Roesler s-a ocupat şi a scris cîteva lucrări (publicate la Vien 1869) despre daco-geţi şi istoria limbii române. Lucrarea sa principală, faimoasele *Roma dieri. Untersuchungen zur älteren Geschichte Romäniens,* Leipzig, 1871, susţinînd (după S ideea greşită despre originea balcanică a românilor din Dacia carpatică, au provocat şi dis cutii pasionate, mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, azi este cu tot şi fără valoare lingvistică ori istorică.

în faimoasa-i carte *Romäniche Studien* Cu toate că teoria roesleriană a demult răspunsurile cuvenite (din partea lui Tomaschek, Jung, Onciul, pol[28] ş.a.), arătîndu-se că în cea mai mare parte plagiază pe Sulzer (R susţinea însă, p. 142, că nu are nimic comun cu acesta) iar argumentel rice , ,sind schon mehrfach widerlegt und als nichts beweisend hingestellt w cum observa lui 1881 Jung, — este util şi necesar a-i cunoaşte elem căci ele constituie întreaga ştiinţă a celor care neagă pe deoparte legătur români şi autohtonii traco-geto-daci, pe de alta continuitatea daco-rom Dacia carpatică, plasînd populaţia romanică în Moesia şi Dardania, du cuarea ei din nordul Dunării, readueînd-o aici prin sec. VIII, XI, XIII.

De unde pleca Roesler cu celebra-faimoasă teorie ? De la vreun izvor ori filologic important, al cărui secret miraculos numai el să-1 fi cunoscu vorbă de aşa ceva. Precum o spune fără ocol, el pleacă de la o chestiune c mînta chinuitor: cum se poate admite că românii ar fi mai vechi decît al pe aceste pămînturi asupra cărora par să aibă şi chiar ridică pretenţii de dom — ei care nu au nici o cultură proprie şi drepturi istorice consfinţite aic ei nu pot fi anteriori ungurilor, saşilor, rutenilor etc.[29]. Chiar în ipotez ar pleca de la necesitatea obiectivă a descoperirii adevărului istoric, apa dentă ura politică a savantului de cabinet la care primează spiritul ce-1 duce cu patimă la denaturări voite ori inconştiente, explicabile cunoştinţele reduse şi greşite despre viaţa, limba, istoria populaţiei ro Din premisele de mai sus ale „aparatului" savant al istoricului, ca şi din operă roesleriană, transpiră un resentiment straniu şi penibil atît di pretenţiilor Şcolii ardelene, cît mai ales din faptul obiectiv că românii pe pămîntul Daciei carpatice avînd toate aparenţele de a fi străvec „Cum să fie valachii mai vechi decît popoarele conlocuitoare care aveau de viaţă şi de cultură superior la mijlocul sec. XIX şi mai înainte ?" era

[27] Robert Roesler, *Romanische Studien,* Leipzig, 1S71 ; în special cap. III p. 65— Woh nsitze der Românen im Mittelalter".

[28] A. D. Xenopol, *Teoria lui Roesler.*

[29] „Wir werfen nun die Frage auf, wie alt sind die gegenwärtigen Wohnsitze des ro Volkes in der Walachei und Moldau und Bessarabien, in Siebenbiirgen und dem Banat, und der Bukowina, mit einem Wort im Norden der Donau? Ist die allgemeine Meinun welche von romanischen Schriftstellern nicht ohne grosse Heftigket verfechten wird Romä nen, die „Enkel Roms", ihre jetzigen weitausgedehnteu Wohnräume, die so ziemlich d Grenz en der dacischen Provinz gleichkommen, stets und allezeit, ohne Unterbrechung so unbedenkl ich und sicher und unanfechtbar ? Sind die Magyaren und Deutsche in Sie die Rutenen in der Bukowina und Marmarosch jiingere Einwanderer, neuere Schichten iiber Grundl age romanischen Volkstums ? Liegt etwa zwischen Walachen und Ungarn ein äh hältnis vor wie einst in England zwischen Briten und Sachsen und Normannen ? Trate auch hier ein altes Volk — ein Kulturvolk wie die Rorcânen versichern — in den Staub ihm sein en alteinheimischen Boden, das kostbare Gut seiner Unabhängigkeit, die rein Freiheit, das unveräusserliche Recht nationalen Daseins ?.. ." (Roesler, *Romanische* 65-66).

rea ce neliniştea pe Roesler, făcîndu-l să încline spre soluția lui Sulzer despre obîrşia sud-dunăreană a românilor şi lipsa oricărei legături directe cu romanitatea Daciei carpatice ori cu populația geto-dacică. Argumentarea lui Roesler este lungă şi prolixă, destul de bine cunoscută publicului cult; ea se bazează nu numai pe elemente superficiale de propagandă şi persuasiune sau pe deducții scoase din tăcerea izvoarelor istorice-arheologice medievale despre români, dar şi pe observații şi fapte pozitive istorice şi lingvistice, pentru care nu existau soluții mulțumitoare şi care sînt reexaminate mai jos (cap. VII). Teza roesleriană (care a convertit pe Miklosich şi pe Tomaschek) a fost adoptată integral pe unii erudiți unguri şi continuată cu exagerări fanteziste şi elemente de propagandă politică şovină [30].

Spre a discredita ideea că românii ar putea să aibă vreo legătură cu populația autohtonă şi cu romanitatea Daciei carpatice, Roesler a avut grijă să prezinte lucrurile în sensul că elementele autohtone ar fi fost extirpate, alungate din provincie ori că n-au luat parte la viața romană de aici (ceea ce părea a nu fi desmințit de cele cîteva izvoare documentare invocate de el), iar romanitatea Daciei traiane n-ar fi avut nici un fel de rădăcină durabilă neputînd dăinui peste valurile barbare ale epocii năvălirilor.' Românii trebuie să se fi format în Peninsula Balcanică unde era posibilă viața romană după sec. IV şi unde ei au luat cuvintele albaneze de la şkipetari (prin convietuirea cu aceştia) şi elementele slave de coloratură bulgară, ca şi elementele . .. "„uralo-altaice" de la bulgari şi general balcanice de la populațiile de aici. Din Peninsula Balcanică s-au răspîndit românii spre nord, iar Dacia a fost reromanizată în sec. XII şi următoarele. Acestea ar fi în rezumat tezele lui Roesler despre etnogeneza românilor [31], pe care s-a clădit faimoasa teorie. Philippide observa:

[30] în Ungaria s-au adăugat noi „argumente" întru consolidarea tezei roesleriene, din calcule politice uşor de înţeles. Lin dovedirea în fața lumii a lipsei de continuitate etnică-teritorială daco-română şi românească în Dacia, erudiția aceasta şi-a făcut un titlu de onoare şi glorie, uzînd de o aparatură savantă în documente şi argumente revărsată într-un torent de cărți şi broşuri alimentate de antipatia față de acei ,,olăli păstorok" care deranjau planurile de expansiune şi dominație politică-economică a feudalității şi burgheziei ungare. Cel mai remarcabil istoric din această şcoală este Paul Hunfalvy *(Die Rumänen und ihre Anspriiche,* Wien — Teschen, 1S83), urmat de alții mai puțin celebri în a doua jumătate a sec. XIX (de ex. L. Rethy) şi chiar de un român renegat, Grigore Moldovanu din Gherla, profesor de limba română la Universitatea din Cluj pînă la 1918 (supra p. 157). Dar nu sentimentele deiubire sau antipatie ale lui Roesler şi ale roeslerienilor interesează aici, ci argumentele lor pentru explicarea patriei primitive şi a obîrşiei poporului român.

[31] „Avem motive să admitem că elementul dac supus s-a ținut departe de contactul cu cultura romană şi a păstrat ura contra Romei. Prin urmare românismul Daciei a fost deosebit de al celorlalte provincii cucerite prin armele Romei. în Dacia, dacă judecăm drept, pe un teritoriu slab populat, s-a format o țară pur colonială, în care românismul n-a avut rădăcini adinei, pentru că, nu se sprijinea pe baza largă şi sigură a unei populații cucerite sufleteşte. De aici uşurința cu care românismul dintr-însa a putut să fie îndepărtat mai tîrziu şi să dispară fără măcar atîtea urme cite au rămas în Britania sau Noricum, unde el s-a şters ca o lustruială" (Roesler, *Rom. Stud.,* p. 45). Dacii liberi s-au contopit cu germanii (ibid., p. 47), iar resturile populației autohtone din Dacia s-au contopit cu goții după a. 272. (p. 52). O populație romanizată a putut rămîne numai în Moesia şi Dacia aureliană, ca şi în Tracia, mai ales Ia țară şi la munte (p. 75). „Socotim mai curînd că Tessalia, Macedonia, interiorul Illyricului, apoi Moesia şi că chiar acolo e de căutat originea româninimii" (p. 136) ; „că Moesia şi Illyricul, nordul şi vestul peninsulei au trebuit să fie romanizate in măsură mult mai mare decît s-a admis pînă acum, o arată şi puternicul element roman din albaneză. Peninsula Balcanică a fost, deci, punctul de plecare a poporului român, care, treptat s-a tras în terenurile goale şi mai puțin populate de la nord, luînd în stăpînire definitiv sud-estul Europei, trecînd din nou de la viața pastorală la cea agricolă ... Numele, cu care se numesc ei (Români) şi care îl au în comun cu grecii şi în parte cu bulgarii, este o amintire din acele zile cînd ei erau supuşi' ai imperiului roman oriental" *(ibid.,* p. 145). Despre elementele „albaneze" în iimba română

„Roesler, a cărui operă are toată aparența unui studiu aprofundat şi
plină de erudiție, mai ales în cele dintîi două capitole, a lucrat totuşi
şi pe apucate, la întîmplare, fără sistemă şi fără răbdare, astfel că r
la care a ajuns se pot considera ca nule" (Ori?, ,1, p. 694—695). Dar
mente generale de ordin istoric ori lingvistic, relevate de Roesler
suprimate prin simplă ignorare, ele nefiind pe placul vreunui patri
vor trebuie reexaminate în lumina rezultatelor istorice şi arheologice d
vreme, dar mai ales ale celor lingvistice stabilite în paginile preced
numai pe amănuntele relevate de Roesler se întemeiază şi opiniile
nou în circulație de unii erudți unguri şi germani, după 1920; este
neoroeslerianism susținut cu multă tenacitate şi|aparat savant, dar
atîta putere de convingere şi bunăcredință[32]. Felul cum Roesler şi ad
au pus problema caracterului romanității balcanice şi carpato-du
ajută prin nimic la elucidarea etnogenezei românilor (după cum n
latinismul de la noi n-a servit cauza adevărului istoric). Abstrăgînd de v
propagandistic, lipsit de spirit critic (de ex. aşa-numitul „nomadi
resc" al românilor medievali, care i-ar fi adus din Peninsula Ba
Carpați), celelalte elemente invocate de Roesler şi roeslerieni au to
rențele de criterii ştiințifice şi vor fi reexaminate în cadrul anchet
privind valoarea etnică şi lingvistică a substratului în funcție de p
manității orientale carpato-balcanice. Sistema roesleriană are la bază
lează, cum s-a văzut, tocmai puținătatea cunoştințelor şi lipsa de cl
exista la mijlocul sec. XIX cu privire la unii factori de importanț
zența şi puterea vitală a elementului autohton traco-dacic în provi
rită de Traian în 106 e.n.; românismul şi trăinicia lui în legătură cu ro
populației indigene; putința de a exista viață romană (rustică, chiar
bară) sub regimul aşa-numiților barbari năvălitori; unitatea limb
şi natura legăturii etnice-teritoriale între vorbitorii celor patru dia
mentele balcanice şi mai ales cele „albaneze" ale limbii române ;
bulgar şi sîrbesc al elementelor noastre vechi slave în limbă, toponi
ganizații politice-ecleziastice etc. Atare echivoc a fost în mare part
de erudiți, cu excepția problemei elementelor autohtone şi „albane
pretate de cei mai mulți tocmai pe dos decît le arată examinarea
şi care ajută în cea mai largă măsură la înțelegerea justă a celorlalt
(istoric, arheologic, antropologic) al documentării în problema etnog
mânii or.

Teza despre autohtonia şi continuitatea daco-română a devenit a
pentru întregul popor român, se învață îu şcoli şi la cursuri universita
răspîndită în publicații ştiințifice şi de popularizare, îu manuale, revis
apărînd ca o realitate axiomatică. Majoritatea erudiților o admit integ
Densusianu şi Philippide, iar unele îndoieli s-au ivit din nou în ultima v
tură cu reexaminarea ei (E. Petrovici, I. Iordan ş.a.), căutîndu-se soluții i
La români a existat îndoiala şi chiar negarea unei continuități daco-roma

spune „surprinzătoarea lor asemănare de formă le arată nu ca înrudite prin legături
prin comparație cu elemente de dată recentă luate prin legăturile de schimb din
popoare. Dar unde ar fi putut lua idiomul dacoromân cuvinte albaneze de împrumut
insula sudică ? Elemente autohtone, fie dace fie illyre, nu este de admis ca s-ar fi p
în română" (p. 126). Dacia a fost romanizată din nou în sec. XIII şi îu următoare
(Roesler, *Rom.Stud.,* p. 143—4) etc.

[32] De ex. Ludwig Treml (şvab maghiarizat: Tamâs Lajos), *Râmaiah, Romdnok e Trajdndban* (Budapest, 1935) etc, căruia i s-a răspuns din partea românească (Puşca
G. I. Brătianu ş.a.).

dovadă că nu lipsea preocuparea obiectivă critică în această privință, alături de însuflețirea național-politică și înverșunarea polemică, ceea ce n-a fost cazul la cei ce susțin cu cerbicie patria exclusiv „balcanică" și explică totul prin criteriul „nomadismului păstoresc" al românilor.

Dacă în paginile precedente a fost întrebuințat frecvent termenul „daco- roman" ca și „traco-dacic", „carpatic" etc, acestea nu trebuie înțelese ca o preocupare de a. • face o „pledoarie" discretă pentru autohtonie și „continuitatea" e tnic-socială și teritorială a românilor, ci din motivul simplu că acești termeni erau și sînt mai comozi și clari, acoperind niște noțiuni istorico-lingvistice îndeobște admise de către erudiți, noțiuni pentru care s-au căutat și nu s-au găsit alți termeni, mai potriviți și lipsiți de echivoc în cercetarea prezentă nu au fost alese argumentele și documentele ce ar putea servi la sprijinirea tezei „continuității", ci (cum s-a spus) e cules tot materialul și părerile erudiților cu privire la etnogeneza românilor, indiferent de teza și „partida" pentru care pledează.

în cadrul examinării și interpretării critice a unui material istoric, arheologic uneori studiat greșit ori parțial ignorat în trecut, nu avem nevoie să „dovedim" nici autohtonia, nici continuitatea daco-romană, care, de altă parte, nu sînt de considerat ca firești și evidente, mai presus de orice îndoială, după cum nu e de presupus că ele ar rezulta automat și obligatoriu din etimologiile de cuvinte anteromane ori din considerațiile filologice-lingvistice pe care le permit și le impun acestea. Tot așa, importanța numerică și mai ales calitativă, ca și prezența cuvintelor autohtone mai numeroase în dialectul daco--român încă nu constituie o dovadă directă, peremptorie, că dialectul din Dacia trebuie să se fi format si dezvoltat exclusiv si necurmat la nordul Dunării

. . . .

și în Carpații Daciei [33]. Punctele principale pe care s-a clădit teoria roesleriană — importante pentru problema etnogenezei românilor — sînt expuse și analizate mai jos (cap. VIII 5), cu răspunsurile și precizările cuvenite șt necesare, după ce se vor fi examinat documentele privitoare la baza etnică și socială antică a poporului român.

W ^ ^ r S ^ ^ ^ ^ i ^ / ^ , ^ ^ °-gumentare străruitoare în problema în alte teritorii (după J Peisker V 19?7 L- • In Principill> <* s-ar fi putut forma si trală; Philippide, *OrR* I p840-8 dâiT T f uraloalt^" veniți din Asia cen- medievală; în atare caz origmea africană'' ar *l* P ^ U aC6asta din ePoca romana * coperită" de Peisker .-africana ar fi mai verosnmla decît cea uraloaltaică-asiatică , des-

VII. TEMELIILE ETNICE ȘI SOCIAL-ECONOMICE

Potrivit principiului absolut că o limbă vie nu poate exista și n vreodată decît în gura și prin viața social-economică a comunității și muncitoare (după cum o formație social-politică nu poate exista locul de comunicare și înțelegere care este limbajul social), idiomul poporului român era în trecut — la fel ca azi — legat indisolubi etnică-socială și structurile economice ale românimii, avînd aceeași și vicisitudini în cursul veacurilor. Astfel, începuturile și dezvolta sînt absolut identice cu ale comunității populare românești, trebuind să și integrate în același cadru istoric și interpretate după criterii ide dinții și mai importantă sarcină a istoriografiei noastre este, deci, caracterului romanității și mai ales al temeliilor populare p altoit și prin care a dăinuit această realitate istorică și lingvistică în european.

1. AUTOHTONI ȘI ROMANI ÎN PROVINCIILE TRACE

Opinia învechită despre puritatea romană a structurii social-etnice relor neolatine a fost treptat înlocuită prin observația că la baza ac fondul etnic local (substratul) în fiecare din provinciile fostului Impe S-a admis în principiu (supra, p. 143—146) că aceeași era situația în de îingă Dunărea de Jos, în provinciile carpato-balcanice Dacia, Moesia nord-vestică, supuse romanizării. în limita datelor arheologice, istoric vistice s-a admis (mai mult prin deducție, logică, bun-simț) existența u nuități social-etnice și economice din antichitate pînă azi în teritoriil -balcanice, punîndu-se în legătură ființa etnică și latinitatea limbii și a român cu romanitatea „orientală", sudest-europeană, produs al unui l de amestec și sinteză social-economică și cultural-lingvistică, intens și Aici, romanitatea limbii și numelui etnic-național românesc arată că ființa romană a populației nu pot fi justificate decît prin realitatea și nismului antic și medieval, de care se leagă obligatoriu și indubitabil comunității populare românești. Tot prin puterea logicii mai mult valoarea evidentă a știrilor documentare directe (puține și puțin co s-a făcut legătura între romanitatea antică de aici (în sens etnic-socia stratul pe care s-a altoit, putînd să dăinuiască graiul și numele , populația indigenă provincială a acestor teritorii. Progresul cunoști rice realizat în sec. XIX și XX, la care a contribuit din partea romă ales opera lui Vasile Pârvan (1882—1927) și a școlii sale, au arătat valo

şitoare a elementului etnic autohton, anteroman, ca"suport (un fel de ,',portaltoi") al romanităţiijprovinciale. Se consolida astfel mereu convingerea că la temelia comunităţii etnice-lingvistice a celor ce poartă azi numele şi limba Romei în sud-estul european stau populaţiile alcătuind masa mare a provincia-lilor localnici în Tracia, Moesia, Dacia. Dar lipsea pînă acum un element clar şi decisiv care. să formeze puntea de legătură sigură şi necurmată (mai mult decît aparenţele şi raţionamentele istorice) între marea comunitate etnică şi de limbă a românilor, pe deoparte, iar de alta populaţiile anteromane, traco-getice, pe care logica istoriei şi bunul- simţ le revendică drept temelie şi înaintaşi îndepărtaţi, dar nemijlociţi ai poporului român. Asemenea element de legătură n-a fost adus încă (fiind puţin probabil că va putea fi indicat în viitor) de interpretări oricît de circumstanţiate şi aprofundate ale resturilor de ştiri scrise, nici prin explorări şi confruntări minuţioase ale materialelor arheologice anepigrafice, care — în cit!da bogăţiei lor în continuă creştere — vor rămîne în majoritate de origine şi semnificaţie etnologică dubioasă ori discutabilă.

Aici intervine covîrşitorul aport al celei mai caracteristice oglinzi a vieţii trecute a poporului: limba română, legată profund şi semnificativ de existenţa colectivităţii etnice-sociale în perioadele obscure ale antichităţii şi evului mediu. Prin elementul prelatin al lexicului său, idiomul nostru popular oferă acea necesară şi mult căutată punte de legătură între romanitate şi suportul ei autohton, acea verigă din lanţul ce uneşte cele două milenii ale erei noastre cu perioada preistorică şi preromană. Pentru înţelegerea romanităţii din sud-estul Europei este absolut necesară cunoaşterea şi aprecierea justă a valorii elementului preroman sub raport lingvistic şi etnic, ca suport puternic şi durabil al romanităţii în zonele unde se admite că s-a închegat graiul şi poporul român. Aici trebuie relevat de la început că — din motive politice uşor de înţeles — s-a făcut de unii erudiţi discriminare netă şi categorică între condiţiile şi raporturile etno-demografice din Moesia, Tracia şi Dalmaţia pe de o parte şi cele din provincia de la stînga Dunării, pe de alta, contestîndu-se valoarea şi chiar existenţa acelui firesc substrat etnic şi de limbă autohton în provincia carpatică. Apare astfel necesar a cerceta întrucît (din acest punct de vedere) stările demografice, etnice, sociale şi economice din Dacia traiană ar fi fost diferite de cele din Moesia şi Tracia ori Dalmaţia, pentru a găsi o justificare etnică-socială a faptelor ce rezultă din studiul limbii române.

Este necesar a menţiona şi repeta aici două chestiuni esenţiale, inseparabile, mereu actuale: *a)* la ce fel de popoare şi în ce împrejurări s-a transplantat limba latină şi numele „romanus", *b)* în ce teritorii s-a făcut deznaţionalizarea provincialilor, romanizarea lor? deci: baza etno-lingvistică a poporului român, a continuatorului romanităţii antice în Europa sud-estică. Pentru dificila problemă a etnogenezei e necesar a pleca (precum s-a făcut în ultima vreme) de la realităţile lingvistice şi etnice actuale şi totodată de la faptele constatate documentar cu privire la epoca antică a acestor teritorii: răspîndirea actuală a românilor şi populaţia antică ce a fost romanizată. în privinţa teritoriului de romanizare, unde e constatată ori presupusă altoirea românismului şi a limbii latine pe bază etnic-socială indigenă, s-a admis încă de la mijlocul sec. XIX eă numai Dalmaţia, Tracia septentrională, Moesia şi Dacia carpatică pot fi luate în considerare pentru localizarea spaţiului de formare a limbii române (supra, cap. VI 3). Dalmaţia ocupă o poziţie deosebită, ca teritoriu de formare a limbii dalmate (dispărută în jurul anului 1900), iar graniţa etnică între traci şi illyri (supra, cap. III 3) ar putea fi considerată, cu

aproximaţie cuvenită (pînă vor fi posibile precizări mai multe), ca hota
al zonei în care s-a închegat limba română (cf. supra, p. 147—164).
teritorii (Tracia, Moesia, Dacia) se admite îndeobşte că populaţia
s-a. integrat în cursul vieţii romane, fiind deznaţionalizată în cele d
curi ale epocii imperiale. în ce priveşte pe indigenii teritoriilor din preajn
lui inferior al Dunării, se ştie şi s-a spus în repetate rînduri că erau de ne
co-getic cunoscîndu-se destul de bine caracterele vieţii, culturii mat
limbii lor, precum şi în bună parte rolul jucat în lumea grecească şi în
roman şi bizantin pînă în sec. VII e.n. (supra cap. III 2).

S-a văzut cum erudiţii încă din sec. XVIII şi chiar mai înainte pu
legătură populaţiile traco-dace, respectiv -illyre cu actualii români din
şi Carpaţi şi cu albanezii (şkipetarii) : este ideea autohtoniei românilor ş
zilor, popoare ce depind şi descind fără îndoială din triburile „barbar
ale zonei balcanice dintre Adriatica şi Marea Neagră. Felul cum se leag
român cu aceşti înaintaşi îndepărtaţi a fost parţial elucidat de cercet
vechi şi recente istorice, lingvistice şi arheologice, iar prin identificarea ş
tarea elementelor autohtone (preromane) în lexicul românesc, atar
poate fi *definitiv* precizată, stabilindu-se criteriul conexiunii dint
română şi idiomurile indigene, deci între romanitate şi factorul etnic-soc
-geto-dac. Romanitatea (limba latină-romanică, numele etn
„romanus") şi substratul etno-lingvistic băştinaş (provincial)
două realităţi care elucidează direct şi fără echivoc procesul „obscur"
genezei românilor în zona balcano-carpatică. Astfel, pentru a justifica
lor în aceste teritorii, este necesar a stabili definitiv realitatea şi dăinui
laţiei de baştină atît în Tracia şi Moesia, cît şi în Dacia carpatică, p
fenomenul romanizării ei, explicînd dăinuirea românismului tocmai p
fii provinciali adoptivi ai Romei antice.

în ce priveşte provinciile sud-dunărene, Tracia şi Moesia
contestat (lipsind interesele actuale naţional-patriotice şi politice)
existenţa unei numeroase populaţii provinciale-barbare, adusă la sup
„extirpată", cum au afirmat unii despre Dacia carpatică) şi integrat
curs al vieţii romane. Indigenii sînt constataţi aici peste tot în inscrip
(purtînd adesea antroponime tipic trace şi getice), în urmele arhe
ştirile istorice privitoare la Tracia şi Moesia, precum şi în afara provincii
-getice în mare număr peste tot în cuprinsul Imperiului şi mai ales l
în Italia, avînd un rol de căpetenie în armată şi mai tîrziu (începînd di
în' ierarhia şi chiar în posturile supreme de conducere politică-militară a
lui [1]. Precum dovedesc numeroasele inscripţii şi ştirile literare, tracii d
şi Tracia s-au păstrat din punct de vedere etnic-social, în bună parte
pînă în sec. VI—VII (cf. supra, p. 76—83). Rezultă deci cu evidenţă că
riile din dreapta Dunării au existat condiţiile potrivite şi necesare pen
direa şi împămîntenirea limbii latine-romanice la populaţia provinc
-moesică; idiomul şi numele „romanus" n-au dispărut odată cu st
administraţia imperială romano-bizantină, ci au putut dăinui prin
indigenă ce n-a murit fără urme de pe meleagurile ei strămoşeşti [2].

. . [1] Despre rolul important jucat de traco-moesi (romanizaţi) în Imperiul roman
ales din sec. III pînă în sec. VII, cu deosebire in vremea lui Iustinian (sec. VI), cf. p.
traco-moeso-dacilor la istoria şi cultura antichităţii greco-romane în general e semnif
resursele şi energiile etnice şi cultural-politice dovedite în curs de peste un mileniu (ci
în oglinda istoriei) de acest mare popor „dispărut".

. , [2] Cf. *LbTrD,* p. 174-184; *SprThrD,* p. 194—208.

2. DACO-GEȚII ÎN DACIA ROMANĂ

Factorul demografic majoritar, de bază şi mai vechiu (s-ar putea spune „aborigen") al Daciei carpatice îl formau geto-dacii, de neam tracic (supra, p. 78—79), a căror prezență, proporții şi funcție activă în structurile social-etnice şi economice ale provinciei şi a românismului Daciei se impun a fi puse în lumină printr-o cercetare mai adîncită şi circumstanțiată, — nu numai spre a determina corect conținutul social-etnic al provinciei şi deci al romanității ei, ci şi pentru a justifica faptul că autohtonii geto-daci nu apar cu aceeaşi claritate şi în număr atît de impozant în materialul epigrafic şi în cel arheologic monumental, cum apar imigrații. Atare situație şi echivoc au dat naştere tezei despre lipsa populației autohtone traco-dacice în interiorul provinciei, sau existența ei în număr foarte redus, disparent.

în prealabil trebuie observată analogia cu provinciile sud-dunărene, Moesia şi Tracia, unde existența şi importanța deosebită a populației autohtone provinciale apar neîndoielnice, admise aproape unanim de eruditi. Atare consens n-a existat însă în privința Daciei romane, nu numai din cauza izvoarelor documentare, ci şi din preocupări subiective, izvorîte fie din excese latinizante (supra, p. 39, 158), fie din interesele politice ale foştilor stăpîni feudali ai Transilvaniei şi Banatului. Roesler (supra, p. 160) admitea că populația dacică n-a fost extirpată ori alungată integral de ocupanții romani, dar nu credea că ea s-ar fi integrat în în noua orînduire politică şi social-economică, n-a luat parte la viața comunității romane a provinciei: dacii s-ar fi ținut departe în izolare, contopindu-se mai tîrziu în masele germanice care au inundat Dacia carpatică. Unii aderenți ai tezei roesleriene (mai zeloşi, dar şi mai circumspecți) nu erau dispuşi să admită nimic : după ei „n-a rămas nici un fel de populație autohtonă în interiorul Daciei romane", fiind o parte ucisă după ocuparea teritoriului, alta luată în robie, iar resturile ar fi fost alungate spre nord-vest şi est — adică o „lichidare" integrală ; încît nu se poate vorbi de permanența unei populații de baştină în cadrul provinciei carpato-dunărene, de romanizarea ei în cele abia 16—17 decenii de stăpînire romană. (Daco-geți ar fi existat în sec. II—III numai în Imperiu, în alte provincii, în Dacia nu, nicidecum; ori în afară: traco-dacii „liberi, mărginaşi"). Atare teză a fost repetată insistent de cei interesați, fără a controla obiectiv şi critic materialul documentar, cu binecunoscute scopuri propagandistice ; alții au considerat chestiunea ca „echivocă", greu dacă nu imposibil de soluționat. De aceea se impune o nouă examinare complexă şi multilaterală, ceva mai largă şi riguroasă a ştirilor istorice, epigrafice şi arheologice, spre a vedea întrucît, din capul locului, admit ele a se vorbi de „exterminarea" populației dace şi de lipsa ei totală din cadrul vieții romane a provinciei carpatice.

Caracterele şi aspectele principale în viața şi civilizația materială a populațiilor geto-dace (supra, p. 78—79) au fost puse în lumina justă, pe baza cercetărilor vechi şi a rezultatelor proprii, mai întîi în marea operă de documentare şi sinteză a lui Vasile Pârvan *(Getica. O protoistorie a Daciei,* 1926), urmată de o lungă serie de monografii şi contribuții, mai ales arheologice, ale elevilor şi continuatorilor marelui inițiator. Constatarea de natură generală în privința geto-dacilor (ca şi a celorlalți traci, meridionali) este că expansiunea romană i-a găsit trăind în străvechi aşezări permanente, ocupate în teritoriile carpato--dunărene din epoca bronzului, ducînd o existență sedentară, cu caracter prevalent rural, agricol şi păstoresc, diferențiată în forme economice progresate:

meşteşuguri casnice, exploatarea solului şi subsolului (metale, sare etc), lemnului, metalelor, pietrei, lutului ş.a. S-a relevat şi admis „stră si permanenta fixare a elementului geto-dacic pe meleagurile viitoa romane şi a României de astăzi, lucru ce nu s-ar putea spune despre mu lații cu care au venit în contact romanii. Nici o deplasare de forțe, nic țiune în cei aproape 2000 de ani, ci o legătură organică strînsă cu solul par a fi născuți şi care îi nutreşte. Este un fapt peste care unii eruditi, cientă înțelegere istorică a lucrurilor, trec prea uşor atunci cînd, făr peremptorii, presupun o extirpare radicală sau o emigrație totală a bă Această închegare sacră între poporul daco-get şi pămîntul ancestral este firească a unei civilizații sedentare, de agricultori şi crescători de vite" cind după reliefurile Columnei lui Traian şi după realitățile istorice-l româneşti, tot atît de extinse şi de importante ca agricultura vor fi fos vitelor şi păstoritul, ocupații cu străvechi tradiții în zona carpato-ba dunăreană. S-a relevat şi este bine cunoscut mai ales în ultimele dou contactul strîns al geto-dacilor cu lumea romană şi intensitatea influen asupra lor, începută şi continuată permanent cu mult înainte de cuceri ganizarea Daciei de către Ulpius Traianus şi culminînd prin supunerea rea ei la Imperiu.

Din istoria şi civilizația daco-geților interesează aici în special sit populației autohtone în cursul celor două războaie şi soarta ei după Daciei la Imperiu * ; anume, dacă locuitorii au fost exterminați şi al provincie (cum s-a afirmat insistent şi consecvent de unii), ori au s continuînd să existe şi după anul 106, integrați în noul curs al vieț Problema şi soluționarea ei prezintă o deosebită semnificație pentru isto romane, pentru dezvoltarea şi romanitatea zonei carpato-danubien pentru etnogeneza românilor. Spre a dovedi pieirea şi lipsa popul -dacice în provincia nord-dunăreană, au fost invocate patru elemente tare mai de seamă [5]: *a)* expresii din autorii antici ca declarația a

[3] *AISC,* III 1940, p. 213-214 (Daicoviciu). Cf. supra, cap. III, nota 26.

[4] Despre războaiele de cucerire a Daciei: *IstRomăniei,* I (1960), p. 301—31 *Daciei Romane,* I 1975, p. 9—16 (cu bibliografie).

[5] Teza despre „exterminară" geto-dacilor (în consecință: lipsa lor totală din cadr romane Dacia) a fost însuşită şi vehiculată cu deplină convingere şi pasiune patriot sec. al XVIII-lea) de reprezentanții istorici-filologi ai „Şcolii Ardelene" (cu excepția l Delesnu, supra, p. 39) ; la 1782, S. Micu-Clain scria, în capitolul „Războaiele lu Dachii" : după cucerirea Daciei „împăratul — săditorul şi părintele românilor ce şi Dachia — văzînd păminturile acelea fără de lăcuitori [= locuitori] şi ca să aibă tari oamtni, cari despre părțile acelea ale varvarilor să fie zid de apărare împărăției au adu şi din Italia şi din tot feliul de stat oameni şi colonii, de i-au aşezat în Dachiia" ; î *tință a Istoriei Românilor* scrisă între 1792—1795 „după ce Romanii au supus loroşi t şi pre Gheti lăcuitorii Dachii i-au sterpit, ca să nu rămîie acea țară pustie şi ca s credincioşi oameni .. . (etc, ca mai sus)" ; în „Istoria Mare" (1800) ,,. . . pre Ghete lăcu i-au sterpit (etc.)" (săditorul şi părintele românilor) ; asemenea aserțiuni au fost analiz tute just de C. Câmpianu, în *Apulum (Studii şi comunicări),* IV 1961, p. 285—2 Petru Maior *(Istoria pentru începutul Românilor in Dacia,* p. 7, 9, 12) „Dakia cu pri lui romanilor se deşartă cu totul de lăcuitori; toți cu muieri şi prunci cu tot au fu şi SEU retras la îuvecinații şi prietenii lor sarmate, — şi deşertarea a toată Dakia dakilor cu atîta mai cu îndemînă se putu împlini că romanii cu atît mai tare fierbea cu totul se desrădăcineze şi să prăpădească vița rumpătorilor de păctuire şi purure Daki .. .". Părerile latinizanților purişti ai „Şcolii Ardelene" fac impresia că rezumau ce s-a afirmat în sec. X1X-lea despre „exterminarea" populației dace la 106; toate în acest sens se află (cu multe denaturări) la A. AlfOldi, *DacRom* (1940 = *Szdzadok,* 1 140); *SiebAlt* (1944); *Magyaroh es Romănck,* 1943, p. 1-93 etc.

Iulianus Filosoful (Apostata) împăratului Ulpius Traianus „am extirpat (nimicit cu desăvîrşire) neamul geţilor" ; celebrul pasaj din Butropius „Dacia diuturno bello Decibali viris fuerat exhausta" ; *b)* interpretarea dată de Cichorius scenelor la sfîrşitul celor două războaie daco-romane *(LXXVI, CLIV—CLV)* de pe Columna lui Traian, în care era văzută reprezentarea emigrării populaţiei dace în afara hotarelor ţării ei de baştină devenită romană; *c)* numărul redus de formaţii auxiliare pe care le-au dat dacii armatei romane; *d)* lipsa de ştiri despre daci în cuprinsul provinciei carpatice, în inscripţii. Ideea despre totala „exterminare" ori alungare a dacilor din patria lor strămoşească a fost adoptată (în baza expresiilor lui Futropius şi Iulianus) chiar de unii erudiţi ce nu aveau prejudecăţi naţionale ori interese politico-teritoriale în legătură cu Transilvania, fiind deci „neutri"[6]. Dar s-a arătat mai demult netemeinicia acestui fel de a interpreta ştirile documentare în sensul cerut de teza „extirpării" daco-geţilor, observîndu-se că vechea interpretare a provocat nedumeriri şi multe încurcături pentru cei care căutau o soluţie justă, realitatea în ce priveşte soarta poporului dac şi adevăratele temelii sociale-etnice şi demografice ale românismului în Dacia carpatică. încît se impune ca o necesitate absolută, în prealabil, reexaminarea şi reconsiderarea acelor mărturii documentare, mai ales că n-au fost luate în seamă toate ştirile literare (din istorici şi fragmente), iar reliefurile şi monumentele arheologice-epigrafice respective n-au fost .observate şi valorificate după cuviinţă de mulţi erudiţi. Se vor releva unele notiţe din textele literare (fragmentare şi laconice, cum sînt în general cele privind domnia lui Ulpius Traianus, 98—117) ce n-au fost nici măcar menţionate pentru problema daco-geţilor, respectiv în legătură cu pretinsa lor exterminare [7], ca şi materialul arheologic „daco-roman" din perioada provinciei.

Izvoarele scrise (literara-istorice). Despre pasajul din Iulianus *(Caesares,* 327, p. 420 ed. Hertl.) TO TSTCOV 1-9-VOC; S^EIXOV (tradus şi interpretat de unii şi de Alfoldi „ho sterminato il popolo dei Geti") s-a observat că este o formulă exagerată (Patsch), explicabilă într-o operă literară „de fantasie" (Daicoviciu) ; dealtfel, s^eîAov însemna nu numai „am distrus (desfiinţat, nimicit)" — corespunzînd mai mult românescului actual „i-am făcui praf" —, ci şi simplu „am biruit (subjugat)" neamul geţilor, cum pare să rezulte din context [8], mai

[6] Th. Mommsen, citat de *J. Jnwţ, RiemRom,* p. XLII „in sauien Vorträgen iiber rotnische Kaisergeschichte — wies Moinmsen auf die aussergewohnliche Art und Weise hiu, in der hier vorgegvngeu wurde. Die Eroberer hâttea hier im Gegensatz zu den anderen Provinzen 'tabula rasa' g^uiaoht după Otto Hirschfeld, *Epigraphische Nachlese,* în *SBW,* LXXVII 1874, p. 364 „ocuparea Daciei a începui; cu nimicirea şi alungarea populaţiei de baştină" ; elementul dacic aproape inexistent în viaţa socială a provinciei; „provincie fără oameni (menschenleer)" permanent expusă invaziilor barbare; deci în interiorul ţării cultura şi bunăstarea au putut să aibă numai o dezvoltare limitată etc. Asemenea viziune sumbră despre viaţa provincială în Dacia carpatică (ce s-a încetăţenit şi la alţi erudiţi, pînă în zilele noastre) este explicabilă pentru mijlocul sec. X1X-lea, cînd teoria catastrofelor îu viaţa comunităţilor populare era uşor de conceput şi de admis (sub influenţa resturilor mentalităţii scolastice în istoriografie), izvoarele documentare erau interpretate unilateral ori total ignorate; materialul arheologic roman al Daciei păstrat în pămîntul Transilvaniei, Banatului, Olteniei, Munteniei era numai în mică măsură cunoscut; el a fost scos la iveală mai tîrziu prin săpături sistematice ori prin lucrări agricole, industriale, gospodăreşti etc, ilustrînd tocmai bunăstarea şi stabilitatea unei societăţi într-o cultură materială şi spirituală pe care nu era dispus ori nu era încă în măsură să le vadă junele Hirschfeld la 1874, după scurta lui periegheză epigrafică pe meleagurile Daciei carpatice.

[7] Cf. articolul în formă mai scurtată *Daco-geţii în Dacia romană (ContHd,* p. 39—56) care aici apare mult amplificat.

[8] Iulianus, *Caesares,* 327 [Mvoţ *mhp* TOV "Lrrpov s"c6>.|Zf|<ia TţpocjXajîsîv e8-vyj, xal xJ> Tstăv IH-vo;

cu seamă că în propoziţia precedentă Optimus Princeps afirmă că este ,, care a îndrăznit să supună (anexeze, upoaXajăsiv) populaţii de dincolo d pasaj care se completează cu Aur. Victor, *Caes.,* 13,3 (infra, p. 174); să le extermine, ci să le subjuge Imperiului, realizîndu-şi programul pol tar la Dunărea inferioară, exprimat în fraza ce i se atribuia „sic in prov speciem redactam videam Daciam,— sic pontibus Histrum (glacie p superem" (Amm. Marc, XXIV 3, 9). în orice caz nu e probabil ca Iulianus ar fi de interpretat în sensul „exterminării" populaţiei din D în general nu sînt luate în serios expresiile similare (ori chiar mai din scriitori antici ori din inscripţii despre alte popoare „distruse şi ext ca de ex.:

împăratul Domitianus se lăuda în faţa senatului roman că a existenţei tribului Nasamoni în Africa (înfrîngerea tribului de pretorul a. 86) : Aoţie-uavoţ eTrapOslţ EÎTCE rcpoţ IYJV ŞOOXTJV S-u Na.aa^tovac eîvoa (Cass. Dio, LXVII 4, 6) ; cu toată „desfiinţarea" radicală şi „pînă la Bizantini găsim pe Nasamoni într-o deplină succesiune sta popor băştinaş mereu în acelaşi loc"[9]. Da fel a fost „nimicit" tribul ma tagnenses de către guvernatorul Ditus sub Diocletianus *(CIL,* VIII 93 funditus Babaris Transtagnensibus") şi totuşi ei tratau la 373 e.n. cu Theodosius I *(RE,* III 140—150). în anul 541/2, magister militum S ^.nimicit complet" întregul neam al Maurilor („extinctam universa siam gentem", *CIL,* VIII 1863), dar bizantinii au avut în anii urm lupte cu aceiaşi mauri „nimiciţi" *(RE,* XIV 2851 etc). Lista exe „exterminări" asemănătoare (repetate şablonic de panegirişti cu scop de glorificare a ostaşilor şi comandanţilor romani) poate fi amplificată, rezultat. Aici va fi suficient a menţiona un alt exemplu din zona sarmaţii, „nimiciţi aproape integral" de Maximianus Galerius *(Pane* 5, 1, p. 235 Behr. „Sarmaticae expeditiones quibus illa gens prope tincta est"), după care romanii au avut de executat multe şi grele expeditiones, în cursul sec. IV, împotriva acestei „gens prope omnis La 297 e.n. carpii, înfrînţi de Galerius, au fost în mare parte c Imperiu, ceeace pentru cronicari însemna „Carporum naţio traslata

[9] *RE,* XVI 1771 (Wicdberg „wir fiuden vcn Herodot bis zu den Byzantinern i Folge die Nasarnones ständig als ein starkes eingeborenes Volk an immer derselben S *(DacRcm,* p. 22) citează cazul nasamonilor ca o paralelă pentru „extirparea" dacilor la a tind, fireşte, numai fraza lui Domitianus, nu şi faptul că tribul african era departe d în urma înfrîngerii din a. 86) şi pomeneşte ca analogie inscripţia în care Marcus Aurel slăvit „qucd orones omnium ante se ruaximorum imperatoruru glorias supergressus, gentibus deletis aut (ac?) subactis" *{CIL,* VI 1014), fraza lui Augustus „externas tuto ignosci potuit, conservare quam excidere malui" *{Res gestae,* 3), pe care o răstăl „questa dichiarazione comprende anche l'appiicazione della stessa idea in senso inve esterne alle quali non era possibile perdonare senza compromettere la nostra sicure piuttosto distruggere che lasciar incolunii'", însă este evident o scornitură personal atribuită romanilor. Prin asemenea răstălmăciri şi mistificări bizare, Alfoldi va fi reuş pe unii cititori ce nu au răgazul să-i controleze aserţiunile; dar nu aducea servicii măcar acelei „opinione pubblica dell 'Ungheria" care cerea . . . „la revisione del trat non" *(DacRcm,* p. 3), tratat care s-ar fi bazat (după autor) tocmai pe . . . teo daco-romane. Teza „extirpării radicale" adoptată de Alfoldi prin anii 1930—1944 e eminentul istoric maghiar şi după expatrierea sa în Elveţia şi prin SUA, de ex. „ fost nimiciţi dacii prin foc şi fier sau vînduţi în robie; o parte din tineretul lor fu şi Britannia în serviciul de apărare a graniţelor (Imperiului roman)" *Historia* (Berna, p. 276 citat în *Contemporanul,* Bucureşti, 1963, nr. 29 (875), 19 iulie, p. 7,

nostrum solum" (Aur. Vict., *Caes.,* 39, 48) [10]; dar se ştie că nu dispar carpii din nordul Dunării nici după un veac (Carpo-dacii în anul 380).

Mai categoric decît au crezut unii că este expresia lui Iulianus s-ar părea că vrea să fie un bizar pasaj din scholiile lui Ducianus, *Icaromenippos,* 16, după Criton (fr. 2, *FrGrHist,* II p. 931), vorbind de exterminarea întregului neam getic, din care n-au rămas decît ... 40 de bărbaţi [11]. Asemenea mărturii, cu evident caracter anecdotic, chiar luîndu-le cu stricteţe absolută, ar putea fi admise numai dacă ar afla vreo confirmare măcar parţială în alte documente, sau n-ar fi contrazise de acestea, — ce însă nici pe departe nu poate fi cazul în Dacia. Pasajul lui Butropius (VIII 6,2) „Dacia enim diuturno bello Decibali viris fuerat exhausta" ar putea fi luat *ad litteram* traducîndu-se (cum s-a observat) „Dacia era lipsită (secătuită) de b ă r b a ţ i în urma îndelungatului război purtat de Decebalus", — ceea ce înseamnă că nu era complet lipsită de populaţie („desertum" absolut), căci în acest caz cronicarul s-ar fi exprimat altfel, nu prin cuvîntul *viris.* Termenul trebuie aplicat cu sensul lui real: bărbaţilor în stare să poarte armele, pe care îi mobilizase Decebalus şi din cari o parte au căzut în lupte, alţii au fost luaţi prizonieri de romani ori au fost (după capitulare şi ocuparea Daciei) încorporaţi în formaţii auxiliare (infra, p. 179) [12]. Dar bătrînii şi femeile şi copiii ce se văd pe reliefurile Columnei lui Traian, şi care nu pot fi cuprinşi în accepţiunea termenului „viris" [13]. Textul eutropian nu este un joc abstract ori simplă combinaţie de cuvinte, ci reflectă o realitate social-istorică ; el n-a fost luat la întîmplare : populaţia Daciei suferise grave pierderi în morţi şi răniţi, dezertori şi prizonieri în cursul a vreo patru ani de război crunt, pustiitor; iar mai înainte în lupte cu armatele lui Flavius Domitianus. Spre a umple asemenea goluri remediind depopularea parţială (firească după un „diuturnum bellum") şi întărind regimul roman de ocupaţie în Dacia, a trebuit să fie aduşi colonişti numeroşi (cum preciza acelaşi cronicar) „ex toto orbe Romano infinitas eo copias hominum transtulerat ad agros et urbes colendas" (Butr., VIII 6,2).

[10] Iordaaes, *Rim%na,* 299; „Carporum gens universa in România se tradidit", *Consul. Constanîinop.* a. 295 (în *Monumenta Germaniae Hlstorica,* IX, p. 230; cf. Patsch, *Beitr,* III/7, p. 13—14. Cf. supra, cap. III, nota 46 şi documentare mai amplă în *Elementele traco-getice in Imp. Roman şi Byzant.* (1976), p. 68-69. Prezenţi masivă şi rolul carpilor traco-dacici în Moesia, Dacia, Pannonia (sec. III-IV), Gh. Bichir, *Cultura carpică,* Bucureşti, 1973, p. 163-185, justifică teza despre romanizarea lor parţială şi continuarea unei părţi din ei în poporul albanez (şkipetari). Chestiunea, va fi reluată. Cf. p. 94.

[11] S-hol. Lucian., *Icarom,* 16 irao Tpcuavoo *vazr)?ov* oiinog s5o>Xo9-psu9-r) Aexe(3aX<p xpojfisvov JUattLXst, **UTTS TO** Ttăv e9-voţ *zic,* Tscoipixov-a — îpurrîjwxi JtvSpaţ. O ştire atît de interesantă şi preţioasă ca aceasta era ignorată de Alfoldi, pentru care ea ar fi putut servi ca excelentă ,,dovadă" in sprijinul tezei ,,exterminaţioniste" („sterminio dei Daci") şi ca o probă în plus că, după opinia sa, în cazul Daciei romanii în adevăr ,,erauo inesorabili e non conoscevano pietă" *{DacRom,* p. 3), fără să bage de seamă că precursorul său diu antichitate scoliastul lui Lucian sau chiar doctorul Criton i-a „exterminat" pe geto-daci pînă la cifra de 40 norocoşi supravieţuitori ai masacrului apocaliptic. Alfoldi putea să amintească cu acelaşi efect notiţa tîrzie din *Orac.Sibyll.* XII 180, unde se spune ,,au fost distruşi (exterminaţi) dacii liberi de Autoninus Pius, airol S'oXeaoom **TCOXUCTÎXTOU;** av!>pcireouţ, **BJSTTXVOU**; MxiSpou; (iiX-xvxţ, Ax**; "Aparat **TS,** *Philol. Wochenschrift,* 1944, 48). Pasajul se referă la patru grupe de popoare ce ar fi trebuit să fie „exterminate" după aceeaşi reţetă rasistă alfoldiană.

[12] Dacia poate să fi fost „exhausta" de populaţie, cam în măsura cît era Hispania sub Antoninus Pius, „recolonizată" parţial de acesta cu elemente chiar din Italia.

[13] Faţă de nevoile argumentării în teza sa extremistă, nu e mirare că Alfoldi merge cu construirea de ipoteze atît de departe încît riscă şi afirmaţia că „Eutrop den zugrunde liegenden Text etwas umgeformt hat", spre a obţine astfel „menschenleer gewordenes Dakerland", după o radicală „Ansrottuug der Daker" etc. (Alfoldi, *SiebAlt,* p. 67—6S) ; pe cît de foTţat şi artificios, pe atît de neconvingător.

Alte surse istorice-literare spun, însă, cu totul altceva decît au im
îfaior, R. Roesler, P. Hunfalvy, Alfoldi ori alţii şi au susţinut în baza
menţionate ale lui Iulianus şi Butropius. Istoriografia şi cronicarii
Ulpius Traianus (descriind războaiele daco-romane) vorbesc, între alte
matic numai de înfrîngerea şi s u p u n e r e a daco-geţilor ; nicăieri nu s
vreo pomenire ori indiciu despre exterminarea populaţiei civile în cursul
ilor după ocuparea ţării: Dacii au fost s u p u ş i (Cass. Dio, DXV
ffOv.^povti) xai [ZOAK; *kxpâ.TTjGs* TWV Aaxwv), Dacia a fost adusă s u b s
romană (libid. 3 *yj ActySy.* 'PwjxaîoK; UTITJXOOI; SŢSVSTO) [14]; acelaşi istoric
informează că la începutul celui de al doilea război daco-roman, foa
daci au trecut de partea romană (Cass. Dio, DXVIII 11,1). După înf
subjugare, „recalcitranţii" (assidue rebellantes) daci au fost supuşi la g
(censul subjugaţi sunt; Bactantius, *mort. per sec,* 23,5). Da fel se expri
pius „Daciam Decibalo victo subegit provincia trans Danubium fa
2,2), „victa Dacia" (6,2) ; Rufius Festus 82 „Traianus Dacos sub rege
vicit et Daciam trans Danubium in solo barbarico provinciam fecit",
izvoare nu mai puţin veridice şi autentice, indiferent de forma depende
de altele [15]. După Appianus *(Prooem.* 4) romanii stăpîneau asupra u
celţilor de peste Rin şi asupra geţilor (dacilor) : KSATGJV TWV urcep 'Pvjvov
iviojv xal rsTcov T6JV urcsp "Icrupov, oue Aaxou^ xaXooTtv, —• în ca
nu înseamnă numai „(fosta) ţară a geţilor", provincia romană Dacia di
p o p u l a ţ i a geto-dacică, după cum „Celtae" din acelaşi pasaj nu î
„Celtia", ci triburi (populaţii) celtice din dreapta Rinului. Polyaen.
Traianus „a anexat (cîştigat în plus şi) pe geţi (xpoasxTTjo-airo *Tztou;*
&pâ.y.-qq)". Semnificativ este şi pasajul binecunoscut din Ioannes Dydu
covîrşitoarea însemnătate a cuceririi Daciei şi aportul pe care aceas
pentru Imperiu; el aminteşte *(Magistr.,* 28, după Criton; *FrGrHist,*
comorile luate din Dacia cucerită, turmele de vite şi armele, ca şi lu
mai viteji „mai mult de 500000", — ultima cifră (ca şi celelalte, fiind
gerate) este de redus poate la vreo 50 0000, sau la mai puţin; în oric
multe mii (sau 20—30 000?) de luptători daco-geţi au fost capturaţi şi
în formaţii auxiliare ale armatei romane, fapt care încă a contribuit
Daciei în stare de a fi (sau a părea) „viris exhausta". Dacă vreun ro
obiecta că această încorporare era un alt indiciu al „lichidării" rapid
laţiei indigene, trebuie să se amintească îndeosebi faptul că recrutările
de unităţi auxiliare etnice („naţionale") dace au continuat în cursul
Il-lea, după cucerirea şi anexarea Daciei la Imperiu, — recrutări care
se puteau face decît existînd o populaţie autohtonă compactă în provinc
danubiană (deci o masă populară „neexterminată"), căci cohortele au
mane nu puteau fi alcătuite din „colonişti", negustori, mineri, scla
ori alţi imigraţi, ci numai din elemente populare de neam daco-ge

[14] Just interpretat de Zonaras, XI 21 (p. 5—66 ed. Diad.): nivreo&îv **TO S**8-**VO**;

[15] Buseb. *Chron.* în *PatrologiaGraeca,* XIX. p. 552 Tox'Cvo; Axxx? *v.i).* Sx-jS-a; *urcita-*
Psuoev. Cassioil. *Chvon.* în *Patrologia Latina,*LXIX p. 1231 „Traianus de Dacis et Scythis
lordaues, *Rom.,* 267 ; 217 „Dacos autem post haec iam sub imperio suo Traianus, D
rege devicto, iu terras ultra Danubium quae habent milia spatia, in provinciam re
Marc. XXXI 5, 14 „victoria contra Dacos"; Lactant. *mort.persec.* 23, 5 etc.

[16] Un pasij din Suidas, s.v. TTIBABHANTO, probabil după Criton(?), vor
geţi are au foit mişcaţi ori s-au evacuat din vechile lor aşezări, iar un grup de
supus, „revenind" la locurile lor şi luîndu-şi angajamentul de a se comporta loial a

în acelaşi sens al supunerii poporului daco-getic trebuie înţeles pasajul corupt din Aurelius Victor, *Caesares,* 13,3 „Traianus — primus aut solus etianx vires romanas trans Istrum propagavit domitis in provinciam Dacorum pileatis -j- satisque [17] nationibus, Decibalo rege ac -f- Sardonios" [18]; termenul „domitis" nu poate fi interpretat decît ca „supunere, subjugare", nicidecum ca „extirpare", indiferent la ce se refereau cuvintele corupte „satisque, Sardonios".— Există deci un deplin consens al izvoarelor literare care vorbesc numai de supunerea, înfrîngerea (puterii militare a) dacilor, un fapt istoric precis şi lipsit de echivoc, exprimat plastic de cronistul-poet byzantin într-un vers : „acesta (Traian) a îndoit cerbicea dacilor, cum nu putuse face nimeni înainte de el" [19], realizînd una din cele mai strălucite biruinţe ale armelor romane prin zdrobirea puterii militare geto-dace în a doua campanie (105/6 e.n. şi lichidarea rezistenţei cu ocuparea întregii ţări, — căci în 102 e.n. dacii erau încă „invicta gens" (Plin. *Epist.* VIII 4,2).

Documentele epigrafice şi numismatice vorbesc în acelaşi sens despre supunerea geto-dacilor după sfărmarea puterii lor militare. Astfel, cîteva inscripţii: „Imp(erator) caesar Nerva Traianus Dacicus gentem Dacorum et regem Decebalum bello superavit", *CIL, VI* 1444 *{=JLS,* 1022) [20]; „devictis Dacis" *CIL,* XII 105 (= IDS, 289) ; „universa Dacia devicta" *AnnEp,* 1934, 2; victoria asupra geţilor TJTWV TSTCOV VEIXTJ,ILS,8863 ; „[imp. Traianus] de Dacis [triump-1 havit", *Inscriptiones Italiae,* XIII/1, p. 196 (= *CIL,* XIV 4538) ş.a. ; victoria contra geţilor, Suidas, s.v. *Kasion oros.* Marele succes militar şi politic al iui Ulpius Traianus în Dacia se oglindeşte pregnant în emisiunile monetare, cu inscripţia *VlC(toria) DAC(ica)* sau *VÎC(ta) DAC (ia), DAC (ia) CAP (la),* ori numai reprezentări figurate în legătură cu aceste campanii şi supunerea ţării dacilor : personificarea ţării şi a poporului ca femee îndurerată ori doborîtă la pămînt, sau un dac doborît ori îngenunchiat în faţa Romei personificate etc, arme dacice capturate, distruse în mormane ş.a. — toate simboluri ale marei biruinţe a armelor romane asupra unui adversar dîrz şi puternic ; dar nicidecum expresia vreunei „exterminări" a populaţiei daco-getice, fapt recunoscut de cercetători [21].

Analiza sumară de mai sus arată limpede şi fără vreun echivoc că ştirile-literare-istorice, ca şi cele epigrafice — nu prea numeroase, fragmentare şi laconice (potrivit naturii lor), dar cu valoare şi semnificaţie documentară excepţională — nu permit cîtuşi de puţin a se vorbi de „exterminarea" (mult dorită şi căutată

cile romane; cum s-a observat însă, acest pasaj nu se referă la Dacia carpatică, cu toată certitudinea, ci mai probabil la Moesia Inferior şi la zona Muntenia-Oltenia, fiind in legătură cu evenimentele la Dunăre din sec. I e.n. *(IstRomâniei,* I, p. 292) ; rămîne totuşi destul de verosimil că fragmentul (citat de Suidas pentru o formă de „aorist" grecesc) conţine un pasaj din *Getica* lui Criton.

[17] *satisque* op., *capillatisque* Pichlm., *Sacisque* edd., *Iazygisque* Schott, *aliisque* Momrnsen, *Sarmatisque* ? Pichlm.

[18] *ac Dardaniis, Dardanis* vel Sarmatis; *Sauromatis,* Schott; *ac Sar[mizegetusa. . .] donios,* Momrnsen; *Sardonic,* Frisé.

[20] Inscripţia de pe piedestalul statuei consularului L. Licinius Sura, care a participat activ, alături de împărat, la campaniile dacice *[RE,* XII 471—485) ; "Weber, *Abhandlungen preus*>*reuss. Akad.* Berlin, 1932, 5, p. 83—84.

[21] C. Moisil, *Manetele împăratului Traian referitoare la războaiele cu dacii şi la cucerirea Daciei,* în *Buletinul Societăţii numismatice române,* XXIV 1930, p. 11—38 (= *Transilvania, Banatul, Crişana.* 1918—1928, p. 1483—1502); P. L. Strack, *Untersuchungen zur romischen Reichsprăgung,* I (1931), p. 105—145; M. Durry, *Revue historique,* 1932, p. 316-327; I. Winlder, *StCl,* VII 1965, p. 225—233 (personificarea Daciei pe monedele romane imperiale).

<ie unii erudiţi moderni) a populaţiei autohtone geto-dace din provin şi organizată la 106 e.n. de către Ulpius Traianus (Despre dacii liberi, u zaţi în interiorul provinciei Dacia, cf. p. 189).

Reliefurile Columnei lui Traian. Felul cum apare populaţia civ altfel şi armata) geto-dacică în imaginile acestui preţios, unic monumen tar şi artistic (relatînd într-o suită de scene desfăşurarea războaielor de Daciei de armatele Romei), nu a fost — pînă acum două decenii - cercetat şi interpretat cu atenţia cuvenită; încît nu s-au tras din el to ziile juste şi necesare în problema populaţiei provinciale a Daciei roma care urmăreau să acrediteze ideea că toată populaţia dacică ar fi fost ori expulzată denaturau lucrurile limitîndu-se la interpretările da scenelor la sfîrşitul celor două războaie (anii 102 şi 106), fără a le o atent şi fără a ţine seama de semnificaţia altor „tablouri" din valoro figurată din centrul Romei imperiale. C. Cichorius şi E- Pedersen au că scenele nr *LXXVI* şi *CLIV—CLV* ar fi simbolizat retragerea dacilor după cucerirea ţării de armatele romane. Interpretarea s-a (S. Reinach, C. Patsch) greşită, căci scenele respective înfăţişează sim revenirea populaţiei dinspre munte (unde se refugiase din cale îa vetrele părăsite vremelnic. Faţă de această interpretare au căzut concluziile bazate pe ele ca şi pretinsa dovadă despre expulzarea cuprinsul ţării lor cucerite de romani. Dar populaţia indigenă (pe ca crat-o sau expulzat integral condeele savante ale lui Petru Maior şi e îerieni) este înfăţişată cu totul altfel în cronica figurată de pe colum într-o suită de scene semnificative şi valoroase pentru cunoaştere 'împăratului şi a forţelor armate romane faţă de poporul daco-get pentru soarta acestuia sub noua stăpînire. Scenele Columnei arat alte documente şi de logica istorică îmbinată cu bunul-simţ omenesc, din anii 101/2 şi 105/6 nu aveau caracterul de cotropiri distrugătoare iri a tot ce nu era curat roman, cu trecerea prin fier şi foc a întregii ţă lucru pe care nu l-au făcut nici cele mai fioroase hoarde năvălitoare - din alte vremi, care nici acestea nu căutau să extermine populaţiile teritoriile invadate, ci le-au adus la supunere spre a le putea explo •şi eficient, în antichitate, evul mediu ori mai tîrziu. Cruzimile şi să buite „popoarelor (triburi) barbare-năvălitoare" (în migraţie), ce unele manuale şcolare şi istorii romanţate, au luat naştere în fant şi călugărilor medievali, perpetuate în tradiţia literară a epocii moder evidenţei faptelor rezultînd din ştirile documentare. Cam în acelaşi f unii erudiţi istorici interesaţi să-i prezinte (chiar şi în ultima vreme) romani în războaiele din anii 101/2, 105/6, cînd armatele romane ar rabili e non conoscevano pietâ" (supra, p. 169 etc). Dar să vedem •observă sub acest aspect al „externinării" sau supravieţuirii popor scenele Columnei traianee [22], unde este înfăţişată populaţia get

[22] După W. Froehner, *un* studiu amplu şi amănunţit asupra reliefurilor Colum •dat C. Cichorius, *Die Reliefs der Trajanssăule,' voi.* II—III (I n-a apărut), Berlin, :şi planşe (cu bune reproduceri fotografice). Critică şi completări: E. Peterseu *Kriege nach dem Săulenrelief erzăhlt,* Leipzig, 1899, 1903; C. Lehmann-Hartleben Berlin—Leipzig, 1926, text şi planşe (la p. 50—62 „Gesandte und Gefangene •cu barbari în faţa împăratului roman) ; C. şi H. Daicoviciu, *Columna lui Traian,* Ed Bucureşti, 1966, 36 p„ 74 planşe; C. Patsch. *Beitr,* V/2, p. 66—128; P. G. *.in roman imperial art,* TJppsala, 1945, p. 104—159; Liao Rossi. *Vexercitus nell*

între mişcări de trupe, acţiuni şi lucrări militare, defrişări de păduri, construcţii de drumuri, ciocniri ori lupte violente, alocuţiuni şi sacrificii etc, apar numeroase episoade înfăţişînd supunerea populaţiei dace, închinarea şi întîmpinarea destul de binevoitoare de care se bucurau învinşii din partea gloriosului biruitor. O înşirare şi o scurtă descriere a scenelor respective :

Primul război daco-roman (a. 101/2):

XXVII, după prima ciocnire (marea luptă din scena XXIV şi respingerea cu alungarea forţelor armate dace dintr-o regiune ocupată de romani, XX\), apare în faţa lui Traian o delegaţie de geto-daci (numai oameni ,,de rînd", *comaţi)* călări, cerînd pace;

XXVIII, o altă grupă de otn.ini ce rînd, pe jos, implora iertare şi clemenţă la împărat, care este înfăţişat apoi lingă o *h* are mulţime de femei şi copii daci, cu prilejul escortării şi îmbarcării prinţesei (;era lui Decebalus?), care-şi poartă pruncul în braţe (XXX);

XXXIX un numeros grup de daci: bărbaţi (nobili şi oameni de rînd), femei cu copii, bătrînii se supun împăratului, după a doua luptă mare şi înirîngerea suferită (XXXVIII);

XLVI, la ţărmul Dunării, doi comaţi daci fac act de supunere cu gesturi de implorare;

LII, o delegaţie de daci în tratative cu Traianus;

LXI, un „pileatus" (nobil) dac îşi leapădă scutul şi se aruncă în genunchi înaintea lui Traianus;

LXVI, doi pileaţi se supun, unul sărută nuna împăratului, în timpul înverşunatei bătălii din scena subsecventă *(LXVII) ;*

LXXV, supunerea dacilor, după dezastrul militar de la sfîrşitul primului război;. marea mulţime a poporului, nobilimea şi regele Decebalus se închină învingătorului depunînd armele, sub zidurile capitalei lor Sarrnizegetusa „regia" (Grădiştea Muncelului, jud. Hunedoara);

LXXVI, după capitulare şi încetarea ostilităţilor, populaţia geto-dacică se întoarce la vetrele părăsite din cauza războiului; este o frumoasă scenă campestră („genre", S. Reinach), cu caracter pacific: locuitori cu vitele (vaci, oi, capre) ce pasc în voie şi libertate, simbolizînd plastic liniştea şi mulţumirea senină a vieţii rurale şi păstoreşti;. femei, copii, bătrîni revin bucuroşi şi fericiţi spre casele lor; este cea mai izbutită reprezentare figurată a păcii şi siguranţei în viaţa care (după un an de lupte şi desordini) îşi relua cursul obişnuit, dar numai pentru scurtă vreme ; în acelaşi timp, scena înfăţişează un grup de daci care au început (cu tîrnăcoapele) dărîmarea unor ziduri la cetăţi potrivit convenţiei de armistiţiu;

Al doilea război [daco-roman (105/6):

XC, în Moesia, un numeros grup de bărbaţi simpli şi copii daco-geţi se supun lui Traian, fiind (după părerea erudiţilor) populaţie din Dacia fugită dinaintea lui Decebal şi trecută în provincia romană din dreapta Dunării; erau foarte probabil (cum s-a observat) elemente opoziţioniste (cf. Cass. Dio, LXVIII 11, 1 râv Aaxcov oux (ie-&icT«(xevcov *Ttpoq* Tpaiavov) ;

XCI, alt grup, tot în Moesia, cu femei şi copii se supun împăratului;

C, o delegaţie de bastarni. şi daci pentru tratative cu Traian;

CXVIII, un *pileatus* se închină în genunchi împăratului;

CXXIII, după incendierea propriei lor cetăţi (CX1X), suferinţele în cetatea asediată, mai ales din cauza lipsei de apă (CXX-CX5I; inira, p. 177) şi retragerea îu

Criteri generali ed clemenţi r.uovi di studio su legionari cd auxilia, în *Epigrephica,* XXVIII, 1966 (1967), p. 150—155; F. B. Florescu, *Die Trajanssäule,* (voi. I), *Grur.afragin und Tajtln,* Lucuicţti (Editura Academiei) — Bonn, 1969, 160 p., 78 figuri în text, 130 planşe, cu date şi schiţe telnice utile, dar cu interpretarea greşită (tendenţioasă, chiar diletantică, pe care şi-o putea permite un etnograf „arheolcg"-amator [pregătire de bază: medie veterinar], care a făcut acelaşi luciu la scenele pe metope şi creneluri ale Monumtntului triumfal dela Adamclissi; cf. *StCl,* V, 1963, p. 430—437; *ActaMN,* VII, p. 109—124) a tuturor „barbarilor" duşmani ai romtnilor ca . . . daco-geţi, adică nu numai cei care apar evident ca atare, dar şi iazigii, sarmaţii, germanii etc. care-luptă contra romanilor în scenele de pe „columnă". *Inscripţiile Daciei Romane,* I, p. 12 şi 16.

fugă a unui grup de daci (CXXII), apare o mulţime de oameni simpli *(co*
tiţi, paşnici, fără arme ; se supuu;

CXXX, o delegaţie de daci, nobili şi oameni de rînd, se închină şi î

CXLI, după scena cu sinuciderea unui grup de daci (CXL), apar alţii, c
toţi nobilii, care fac act de supunere;

CLV, după zdrobirea ultimelor rezistenţe, fuga şi sinuciderea regelu
capturarea multora din aderenţii acestuia, scena finală prezintă populaţia
la casele părăsite, cu vitele şi avutul mişcător ; este un episod identic la s
mului război[53].

Din această sumară „revistă" a icoanelor de pe Columna lui Trai
vede că nicăieri nu apare acea masivă masacrare a populaţiei, acele
ori acţiuni de exterminare sau expulzări în bloc, ce s-au dezlănţuit în im
cîtorva erudiţi moderni: campaniile romane în anii 101/2 şi 105/6 nu a
obiectiv exterminarea geto-dacilor; dincontră, poporul lui Decebalus este
în repetate rînduri făcînd act de supunere (deditio), totdeauna a
menţă şi părintească iertare la generosul învingător, *Optimus Princ*
proceda şi aici după principiul roman şi aproape general uman: *parcere*
după cum în lupte romanii nu pregetau să sfarme orice rezistenţă: *debcll*
bos. Reliefurile columnei traianee simbolizează (ca un fidel document isto
ţarea şi chiar spiritul de generozitate cu care populaţia civilă supus
era întimpinată de temuţii războinici romani, — întrucît nu ar trebui luat
derare ca un element mai important în aceste figuraţii tendinţa şi preocu
propagandă oficială a politicii romane. În Dacia ca şi în alte zone unde a
armatele Romei, se întorceau (după viforul războiului) la viaţa şi munc
bătrînii, copiii, femeile şi în general mulţimea mare a poporului care n
acţiunea disperată a fanaticului lor rege, erou şi martir, ori au abando
poate chiar de la început, considerînd inutilă orice rezistenţă. De altă
momentele tragice şi confuze ale prăbuşirii statului şi puterii militar
geţilor din arcul carpatic (ascunderea tezaurelor, găsite de romani după i
lui Bieilis), sînt fireşti scene dramatice de retrageri în dezordine şi
urmăriri în goană şi derută (ca dezastrul la trecerea Dunării înnot, X
în alte puncte), cruzimi şi masacre în lupte (XXIX, XXXVIII, XL
CXII, CXXII, CXLIU, CXLIV, CXLV; mulţi daci răniţi şi morţi, r
davre şi muribunzi daco-geţi, foarte rar (XL) ostaşi romani răniţi, d
mort, ca şi cum legiunile şi auxiliile n-ar fi avut asemenea pierderi),
şi incendierea propriilor case şi cetăţi (CXIX), chinuri îndurate în burg
diate, mai ales din cauza lipsei de apă şi chiar moartea de sete : tabloul
grandoare în interiorul cetăţii principale (CXX—-CXXI), unde dacii
zentaţi bînd ultimile picături de apă dintr-un vas prea mic faţă de
celor însetaţi, unii căzuţi şi leşinaţi de sete, cîţiva morţi (supra, p. 172); s
CXL numeroşi daci îşi pun capăt vieţii, alţii mai „slabi de înger" sînt
de mîna compatrioţilor mai energici[24]; prăbuşirea puterii daco-getice
prin sinuciderea marelui conducător şi temut războinic, a regelui De
un moment înainte de a fi prins viu de cavaleria auxiliară romană (CX

[53] H. Daicoviciu, *Osscrvazioni intorno alia colonii a Traiana,* în *Dacia,* N.S. III 1959,
interpretează scena finală CLV—CLVI ca reprezentare a acţiunii de evacuare şi cur
romani a populaţiei dacice din zona cetăţilor dela Costeşti—Grădiştea Muncelului (
Regia)—Piatra Roşie (la sud de Orăştie), ocupate de trupele romane şi ţinute în su
control sever.

[24] CXL este singura scenă (afară de cea cu moartea lui Decebal, CXLV) de sin
nu se poate vorbi de „i suicidi in massa piu volte raffigurati sulla Colonna Traian
afirma A. AlfSldi *(DacRom,* p. 15, 22).

sfîrşitul său dramatic considerat în general ca simbol etern al eroismului dacilor, Decebal alege singura cale onorabilă pentru încheerea unei vieţi şi a luptei sale care a dus la lichidarea statului geto-dacic în zona carpatică sub loviturile armelor romane şi apoi la asimilarea populaţiei indigene în romanitatea Imperiului. Prin actul supremei desnădejdi, curmîndu-şi firul zilelor cu paloşul înainte de a fi capturat, fanaticul rege erou şi martir al dacilor după cc şi-a pierdut ţara, jDoporul şi comorile, a putut salva (în faţa puhoiului roman) b singură comoară: libertatea, — spre a nu fi prins viu şi tîrît în alaiul triumfal sfîrşind (asemenea lui Iugurtha, Vercingetorix şi a multor altora) sugrumat în temniţele Romei. Se vor fi sinucis ori au fugit spre nord şi est ori vest mulţi dintre fruntaşii partidei războinice, anti-romane; dar un întreg popor numeros, plin de forţă şi vitalitate, nu s-a putut sinucide,^ preferind să trăiască şi nici nu şi-a părăsit casele, avutul şi glia străveche, pe care nu aveau nici un interes (după capitulare şi anexarea teritoriului) şi practic nici nu puteau să le distrugă integral romanii, spre a stîrpi fără urmă un întreg popor, după ce-i zdrobiseră forţa militară, ocupîndu-i toate burgurile din sud-vestul Transilvaniei, sistemul de fortificaţii al Sarmizegetusei „regia" : Grădiştea Muncelului, Costeşti, Baniţa, Piatra Roşie, ca şi cele mai îndepărtate: Căpîlna (jud. Alba), Piatra Craivii (jud. Alba), Tilişca (jud. Sibiu şi eventual altele pe care nu le-au descoperit încă arheologii români). Foarte mulţi captivi au fost încadraţi în armata romană (formaţii auxiliare de geto-daci; cf. „Auxilia Dacorum"), ori duşi ca robi în Italia şi în alte zone ale Imperiului.

Situaţia populaţiei civile geto-dacice în cursul celor două războaie dintre anii 101/2—105/6 şi prezenţa ei în noua provincie se oglindeşte mai concret, mai plastic în cele două categorii de izvoare documentare analizate pînă aici (literare, epigrafice-numismatice, reliefurile Columnei de la Roma), ca şi în logica lucrurilor şi în necesităţile fireşti social-economice.

Concluziile istoriografiei din see. XIX. înainte de a se cunoaşte un material atît de bogat şi de variat (mai ales arheologic) şi înainte de a exista în judecarea faptelor criterii ştiinţifice din ultimele decenii, realitatea supravieţuirii masive a geto-dacilor după anul 106 era acceptată ca un lucru firesc, logic şi necesar.

Menţionăm din nou cîteva nume de seamă: F. Miklosich, H. Schuchardt, W. Tomaschek, C. Gooss, J. Jung, G. G. Tocilescu (supra, p. 41—46), subliniind că cea mai consistentă şi bine conturată argumentare a dat în această problemă istoricul austriac Julius Jung. Bl a arătat cum alături de coloniştii străini exista populaţia indigenă, care cu vremea s-a recules după loviturile dure ale sorţii; dar sub stăpînirea romană, daco-geţii oropsiţi nu mai reprezentau o „masă naţională", ci doar o populaţie ce s-a integrat relativ uşor în armata şi viaţa socială romană sub scutul stăpîniriifcare-i ocrotea pe ei ca şi pe ceilalţi supuşi ai Imperiului [25]. „Apoi era oare [se întreba Xenopol cam în aceeaşi vreme] în interesul romanilor a stîrpi cu totul poporaţia dacică? Care este valoarea unei cuceriri ?j Pămîntul şi siliştile goale sau poporaţia ce se mişcă pe ele ; ... şi în Dacia voim ca romanii să fi alergat ca fiarele însetate de sîuge după locuitorii Daciei care veneau în genunchi cu femei şi copii, plîngînd şi cerînd îndurarea

[25] Jung, *RoemRom,* p. 103 „vielmehr gerlieh neben den fremden Colooisten auch die alteinheimische dacische Bevolkerung, die mit der Zeit von den schweren Schicksalsschlägen, die sie betroffen hatteu, sich wieder erholte; aber diese Daker, wenigstens so weit sie uuter romischer Herrschaft standen, waren ebenfalls schon keine nationale Masse mehr: die Zeiteu der Freiheit hatten die Kinder der dacischen Mânuer, die eiust das Schwert Trajans gefressen hatte, nicht piehr feseheu, sie waren bereits aufgewachsen der Onterthänigkeit gewohnt uad dienten mit Lust im îierre ihrer Besieger

învingătorilor? Poporul roman era fără îndoială crud; dar cruzimea lui boinică avînd totdeauna un scop şi o ţintă; nu era setea nesăţioasă de unor triburi africane, care ucid pentru plăcerea de a ucide" [26]. Că ideea exterminarea daco-geţilor nu este de luat în seamă, o arăta limpede riograf maghiar ardelean în 1888: „popoarele nu se lasă nimicite atît de ele se amestecă şi se transformă, nu dispar niciodată integral" [27]. S lucru firesc este că, în teritoriul ocupat şi organizat de romani ca provincie rul populaţiei indigene era mai mic la 106 e.n. decît fusese cu cîţiva ani ant dar nu e necesar să ne imaginăm o scădere catastrofală în felul cum p lucrurile (insistînd asupra intensităţii procesului de „colonizare") un maghiar al Daciei romane (în aceeaşi vreme) ; „vechea populaţie era atît d în urma războaielor sîngerosae, încît situaţia a pus pe gînduri chiar şi p nii care dealtfel nu se impresionau prea mult de prăpădirea duşmanilor apoi (cum dovedesc recrutările masive în „auxilia Dacorum"), „populaţ a sporit în deceniile următoare" [28]. Un specialist de azi în istoria militară observă, pe bună dreptate, că rezultatul cuceririi Daciei de către r fost „subjugarea dacilor" [30].

Auxilia Dacorum. Numeroşi daco-geţi, fruntaşi ori oameni de rînd, cei care s-au opus cu arma în mînă pînă în ultimele momente ale r dar mai ales „nobilii" au fost capturaţi şi tîrîţi în robie la Roma şi în a ale vastului Imperiu, iar dintre bărbaţii valizi (în stare să poarte arme vor fi fost „încorporaţi în armata romană cu arme cu tot" (cum preciza pasaj istoric din Criton—Dydus ; *Sargetia,* V, p. 98). Geto-dacii supuşi xaţi" de romani în 106 au constituit un factor important, forţă de^ prin

[26] A. D. Xenopol, *IstRom,* I, p. 178 (ed. III, p. 136).

[27] „Les peuples ne se laissent pas aneantir aussi brusquement; ils se melangent e forment, mais ne disparaissent jamais entierement", G. Kuun, *Etuăe sur V'origine des de la Transyivanie,* în *Revue d'EthnograpMe,* Paris, 1888, p. 241, demonstrînd mai mult riile logicii cum „les paroles de l'historien Eutrope (VIII 6, 2 Dacia enim diuturno bel viris fuerat exhausta) ne signifie pas que Trajan ait extermine toute la population dac dernier homme ; tout porte â croire qu'une pârtie de la population s'etant refugie dans les (Daci montibus inhaerent, Plorus) y a pu tres bien rester, uon pas seulement penda cinquant annees de la domination romaine, mais aussi apres, durant le regne des G Huns iusqu'â l'arrivee des Hongrois [etc] ; sous le regne d'Antoninus Pius (avânt 161 ne se seraient pas revoltes contre leurs maîtres, si Trajan les avait tous extermines 239—240). Sub influenţa roeslerianismului, G. Knun nu admitea însă romanizarea şi pr grării populaţiei daco-getice în provincia Dacia,

[28] C. Gooss, *AVSL,]* XII 1874, p. 122 observa că „wir wissen dass durch Trajans Zahl der Dacier sehr gelichten worden war aus dem Berichte Eutrops. Ebenso bele Bild der Trajanssäule, welches eine Auswanderergruppe darstellt, dass einzelne Abtheilun siegten Volkes die alte Heimat verliessen [supra, p. 177]. In der That werden denn in Norden ausserhalb der Provinz mehrfach freie Dacier erwähnt. Dennoch nennt Ptole dacische Stämme" (etc).

[29] Kirdly P., *Dacia Provincia Augusti,* II (1894), p. 206 „Trajanus a birodalomnak pai szerzemenyet.a vilăg minden reszebol parancsolt telepesekkel benepesite\ potolva a reg melyet a veres hâboruk annyira megritkrUnak, hogy foltiint meg az ellensegeik edeskeveset torodo romaiaknak is" ; p. 234 „kesobb constatâlhatok csapatjaik Africâban, dalom majdnem minden provinciâjâban, mi szaporodâst s nem megfogyâst igazolja". D se contrazice, căci între cele două citate, la p. 231 afirmă prezenţa în toată puterea ei dace la data cuceririi: „ezert maradt meg joformân teljesen erejeben az eredeti, mondj lott lakossâg — a dâk" (etc).

[30] J. Szilâgyi, *ActaAnt,* II 1954, p. 171 ,,l'attention de Trajan, chef de l'armee et de genie, se tournait justement, apres la subjugation definitive des Daces, vers l'Orie „cohors I Dacorum — unit£ nouvelle recrutee parmi ies Daces subjugues" etc.

în vasta maşinărie de cucerire şi aservire a popoarelor pe care au organizat-o romanii. Majoritatea combatanţilor geto-daci capturaţi odată cu lichidarea statului lor naţional din arcul carpatic au fost încorporaţi în formaţiile cu caracter etnic (naţional), auxilia: *a)* simple unităţi etnice (miliţii), numite mai tîrziu *Numeri,* de „Daci" sau „Getae"; *b) alae* şi *cohortes Dacorum,* formate sub Ulpius Traianus („Ulpia") ori mai tîrziu, sub Aelius Hadrianus (117—138, „Aelia") şi sub Marcus Aurelius (161—180, „Aurelia"), din aceeaşi populaţie indigenă daco-getică, rămasă în interiorul provinciei carpato-dunărene. în cursul sec. II şi mai ales III, cu numele gentiliciu „Aurelius", după împăratul Marcus Aurelius Antoninus zis ,,Caracalla", care la 212 e.n. a dat cetăţenia romană unui mare număr de străini *(peregrini* din provincii) mulţi daci sînt recrutaţi individual în unităţile staţionate în Dacia, dintre care unii în auxilia de aici erau transferaţi („vărsaţi") în formaţiile de *equites singulares* la Roma, iar alţii (din legiunile Daciei) în cohortele pretoriene. Exemple nu sînt prea numeroase (dar semnificative), în atestări epigrafice înafara Daciei, la Roma sau în provincii, unde militarii geto-daci au ajuns chiar şi la situaţii mai înalte în ierarhia armatei şi deci la poziţii social-materiale importante. Se menţionează călăraşi daci în *ala Gallorum (CIL,* VI 3191), *ala Illyricorum* (cu garnizoana la Brîncoveneşti, jud. Mureş, *CIL,* VI 3234) şi *ala Hispanorum Campagonum* (la Micia, Veţel, jud. Hunedoara, *CIL,* VI 3228), trecuţi între equites singulares; legionari din XIII Gemina trecuţi între *praetorieni (CIL,* VI 2425,XIII 6824) etc, ca şi în alte formaţii ale armatei romane: legiuni, flote, auxilia etc.; în atestările epigrafice sînt cazuri izolate şi informaţii discontinui în ce priveşte precizarea „naţionalităţii (natione)" geto-dace; dar ele trebuie să fi fost mult mai numeroase sporind desigur în viitor (cf. broşura noastră *Daco-geţii în Imperiul roman, înafara provinciei Dacia,* Bucureşti, Edit. Acad., 1980).

Triburi (etnonime) daeo-ţjetice în provincia hărăzită şi organizată de împăratul Ulpius Traianus aminteşte geograful Ptolemeu (III 8, 3, ed. C. Muller, Paris, 1883, I, p. 444), din vest spre est şi nord-sud (trei grupe de cîte cinci) cele 15 „popoare" ale Daciei

'ÂvarpTO1	Tevpiexoi.	KotSToficjXO1.
Bnitpoi	'PccrotKijvsios.	Kavxo(s) 7j ye i eu
	DOupiSoanpeioi	KoT-^veioi
	iloTovAocrrjveioi.	S'ljvSLOi.
	KEi«|(e)i6CK	

Potrivit acestei grupări simetrice-şablon, s-au făcut încercări de a repartiza „seminţiile" (din care poate multe vor fi fost aceleaşi cu unele „Dacorum gentes" de care vorbeşte Octavianus Augustus), şi localizarea lor asupra actualului teritoriu românesc [31]; dar rezultatele sînt în majoritate problematice, dată fiind larga aproximaţie a indicaţiilor geografului antic şi lipsa altor elemente

[31] C. Gooss, *A VSL,* XIII 1876, p. 462-464; C. Muller, *loc. cit.* şi *Ptol.Geogr.Europae,* tab. (1901), 18; Borovszky S., *A ddkok* (1883), p. 25-26; Tomaschek, *Thr,* I *(SBAW,* 128, 1893. IV), p. 105; Pârvan, *Getica,* p. 248—250.

informative despre cele mai multe dintre seminţiile geto-dacice. în le numele lor, s-a observat mai demult [32] că din cele 15 „triburi" num ethnica propriu-zise: *Anartoi, Teurisci, Coistobocoi, Biephoi, Keiageisoi higoi,* iar din acestea primele două *(Anarti, Teurisci)* sînt populaţii încît ar rămîne în cuprinsul provinciei carpatice numai patru nume d dacice în sens propriu, etnonime. Dar nici numele acestora nu este asigurat: în afară de *Costoboci,* cunoscuţi din numeroase izvoare li epigrafice [33], celelalte nume nu prezintă garanţii de autenticitate (în co forma, fonetismul) în manuscrisele ptolemeice. Astfel, din considerente *Biephoi* şi *Piepheigoi* fac impresia unor forme corupte (aspirată *-ph-* traco-dacică), iar lipsa de analogii ori criterii sigure de ordin fonetic s logic nu permite a se afirma ceva sigur. Dar nici al patrulea, *Keiageis* sigur autentic în atare formă, din cauza diftongilor, respectiv a hiatusului a fi obişnuite în resturile lingvistice şi onomastice traco-dace), iar cele 7 manuscrise *(Kiâgeisoi, Keiagisai, Kiagisoi, Kiaginsoi, Keiaginsoi,* etc.J nu aduc multă lumină pentru reconstruirea formei genuine a numel rezultă nici din vreo analogie ori un criteriu etimologic. S-ar putea, totu un derivat cu sufixul *-ensi-* din categoria a doua, majoritară: *Albocensi vensioi, Cauco (s)ensioi, Cotensioi, Potulatensioi, Predavensioi, Ratacen densioi, -sensioi,* derivate de tip roman al numelor de localităţ *Buridava, Potula, Salda(e)* etc, cu sufixul derivativ latinesc *-ensi-,* de Ptolemeu şi în alte zone tracice. Era un sistem al denumirii diferite ale populaţiei daco-getice după regiuni ori localităţi mai de seamă, centre, „capitale" de ţinuturi sau „ţări": *Albocenses* = „dacii din *Buridavenses* = „dacii din Buridava" etc. [34]. Prevalenta unui sistem de întrucît corespunde unei reale situaţii social-demografice, trebuie să semnificaţie cultural-politică deocamdată necunoscută, indiferent chiar referă la stările de după cucerirea romană (anul 106), ori exclusiv (cea verosimil) la Dacia liberă anterior acestei date. Oricum, menţionarea geograful alexandrin (la mijlocul sec. II) a unor populaţii cu nume da grupuri de locuitori daco-geţi, resturi din poporul dacic, cum a recunc cu opt decenii în urmă Tomaschek, iar la 1936 (după el şi fără a-1 co chiar unul din cei mai înverşunaţi tăgăduitori ai continuităţii dacice şi mane, A. Alfoldi.

Tomaschek, *Thr.,* I, p. 105 „der Pinax des Ptolemäus, der die Da darstellt, zeigt uns neben neuen rSmischen Kastellanlagen, eine Reihe (-dava) aus der dakischen Zeit, so wie einige Reste der dakischen Stämme nämlich aus den drei Reihen von 'Volkerschaften' welche Ptolemäus verzeic die nach Ortschafteu benannten herausnehmen (Buridavensioi, Potulaten censioi, Saldensioi etc), ferner die fremden Anartoi und Teuriscoi, welche Binbruch der Jazygen ins dakische Nordland waren verschlagen worden, nur noch drei Stämme iibrig: Biephi, Keiageisi und Piephigi; ... die N sind echt dakisch; also haben sich hier am längsten dakische Volksrest Prin urmare, Tomaschek consideră că Ptolemeu, prezentînd situaţia din Da

[32] *RE,* IV (1901), 1950 (Brandis).

[33] Fracţiunea costobocică a dacilor liberi, care au făcut incursiuni şi au avut rela riul: I. I. Russu, *Dacia,* III 1959, p. 341-352; Em. Popescu, *StCl,* VI 1964, p. 192 1964, 252), cu bibliografia mai veche.

[34] „Viele angebliche Stämme sind einfach Stadtbewohner: *P(u)redavensioi* A d = A e, *Saldensioi* A e = *Sallis, Potulatensioi,* A e = *Paloda* A d. etc", Gudm. Schitt *fur deutsches Altertum,* XLI 1916, p. 24. Dar identificări ca *P(u)redavensioi* = *Buridau latensioi* = *Paloda* nu sînt verosimile, ca multe altele de acelaşi fel propuse de către eru

cu localităţile vechi şi cu cele noi, aminteşte ca locuitori „einige Reste der dakischen Stämme", din care numai *Biephi, Keiagisi* şi *Piephigi* sînt etnonime propriu-zise şi „triburi dacice", dar locuind probabil în afara teritoriului de colonizare romană a provinciei carpatice. „Ptolemeu cunoaşte faza cea mai veche a provinciei romane, imediat după cucerire", cum releva Pârvan *(Getica,* p. 250—251), care însă (în privinţa populaţiei) preciza că geograful alexandrin „înşiră popoarele Daciei *preromane".* Precum se ştie, datele lui Ptolomeu se bazează pe opera geografică a lui Marinus din Tyros, redactată după înfrîngerea regelui Decebalus şi anexarea Daciei carpatice la Imperiu de către Ulpius Traianus în a. 106 *(RE,* XIV 1786, Honigmann). Listele de localităţi (oraşe mai de seamă) din Dacia (Ptolem., III 8,4) conţin şi nume romane, *Ulpianum, Salinae, Praetoria Augusta, Angustiae, Pirum* (cf. infra, p. 183), respectiv traduceri în greceşte *(Hydata* = „Aquae", *Zeugma, Phrateriat).* Ar rămîne a cerceta şi stabili întrucît cele 15 nume de triburi („popoare") se raportează exclusiv la situaţia etnică şi demografică a Daciei libere (preromane), fiind o simplă reminiscenţă („tradiţie" istorică-documentară ce nu s-ar mai potrivi cu realităţile demografice ale provinciei romane, adică nişte date anacronice), cum ar fi dispuşi să admită campionii teoriei despre „exterminarea, deportarea şi evacuarea" populaţiei autohtone geto-dace a ţării la anul 106. N. Gostar, în *Tkraco-Dacica,* Bucureşti, 1976, p. 265—269.

Informaţiile lui Ptolemeu despre locuitorii Daciei sînt nu numai redactate după anul 106, dar se şi referă la o situaţie de după organizarea provinciei Dacia, adică din sec. II. S-a emis ipoteza că — din cauza lipsei unei menţiuni despre Colonia Dlpia Traiana Dacica, fiind dealtfel înşirate cam puţine toponime romane (care puteau fi date unor localităţi chiar şi „în cursul unei campanii militare") — descrierea ptolemeică ar fi de prin anii 103—105 e.n., după cercetătorul maghiar[35]; dar nu este necesară o „restrîngere" atît de rigidă, „la anii 103—105", căci în primul rînd anul 106/7 este obligator ca limită de jos (post quem : ocuparea şi organizarea întregii provincii romane Dacia), după care au fost numite de romani în centrul Daciei ardelene localităţi ca *Salinae* (TJioara—Ocna Mureşului) ori *Angustia,* la Breţcu în estul Daciei ş.a. De altă parte nici anul morţii lui Ulpius Traianus (117) nu poate fi depăşit, căci după acesta (sub Aelius Hadrianus) hotarele provinciei carpatice se restrîng pe liniile „clasice" în forma cum le cunoaştem timp de un veac şi jumătate. De preferat deci pentru redactarea versiunii despre Dacia păstrată de geograful Ptolemeu primul deceniu al. provinciei, anul 106—117, cînd încă subzista ocupată de trupele romane (kg. IV Flavia ş.a.) capitala Daciei (Zermizegetusa regia) lui Decebal, iar Colonia Ulpia Traiana încă nu se ridicase la rangul de mare „capitală" a provinciei, nit primise supra-numele de *Sarmizegetusa* ce pare că i-a fost atribuit numai sub Aelius Hadrianus[36], dar triburile daco-getice. apucaseră a fi numite eu forme de „ethnika-demotika" avînd sufixe romane *—ensioi (ensi),* cum apar jumătate din „etniile" daco-romane în tabelul ptolemeic. Aceste popoare (sau populaţii) din sec. I—II e.n. nu par să fi fost triburi gentilice (în sensul de unităţi populare legate exclusiv prin înrudiri de sînge tradiţionale), ci mai curînd formaţii de caracter teritorial, legate prin situaţii şi interese economice şi social-politice,

[35] „Seine (Ptolemaios') Quelle war vrohl auch hier Marinos von Tyros. Die Umgrenzung der Nachbarprovinz Dakien (III 8) <;ntspricht nicht den Grenzen des Trajanischen Dakiens, das vie! kleiner war als bei Ptol. angegeben (cf. SC1V, VIII 1957, S. 216, Fig. 1). In Dakien werden bei Ptol. keine Legionen genannt, obwohl diese bei ilrm immer angegeben werden; Sarmizegetusa' wird nkoniglich « genannt, obwohl es doch Colonia Ulpia Traiana Dacica hâtte genannt werden sollen. Romische Ortsnamen hat Ptol. in Dakien nur wenige (Ulpianum, Praetoria Augusta, Angustia, Salinae, Aquae — lauter Namen, die auch bei seinem peldzug gegeben werden konnten). Die Beschreibung Dakiens diirfte daher etwa auf die Jahre 103—105 zuriickgehen. Die Beschreibung Mcsiens bei Ptol. wird auf die Jahre um 110 datiert: Pluss, *RE,* XIV, 2353", A. Mocsy, *Gesellschaft und Romanisation in der romischen Provinz Moesia Superior,* Budapest, 1970, p. 9.

[36] Cf. *Sarmizegetusa, capitala daco-getilor,* în RIR, XIV 1944, p. 397-398; *Apulum,* IX 1971, p. 305-320 (Condita colonia Dacica, N. Gostar); *ActaMN,* XIII 1976, p. 99-1CS (Pl. Wolff),

un fel de „civitates peregrinae" (cunoscute şi în alte provincii). O cercetar
parativă mai detaliată (cu eventuale noi elemente documentare) este n
şi aici, date fiind implicaţiile social-istorice ale informaţiilor geograful
xandrin cu privire la situaţia locuitorilor Daciei romane.[37]

Toponimia Daciei romane. Caracteristic şi profund semnificativ din
de vedere social-istoric, pentru continuitatea vieţii populare în
aşezări este menţinerea întregii toponimii a Daciei, preluată şi păstrată c
panţii romani, fapt relevat încă din sec. XIX (Gooss, Tocilescu, Xenop
Toponimia provinciei carpato-danubiene era deosebit de bogată, preva
chip firesc şi necesar elementele indigene, geto-dacice : nume de „oraşe"
din care însă majoritatea rămîn deocamdată necunoscute ca localizare[38].
fi înşirate aici toate localităţile menţionate de geograful Ptolemeu ori în i
ţii, la care se adaugă hidronimele *(Marisia*—Mureş, *Aluta*—Olt, *Samus* -
ş.a. ; cf. harta Daciei romane), preluate de autorităţi şi de colonişti şi
cunosc de toată lumea; cele mai importante: *Apulum* (Alba Dulia),
(Vărădia, jud. Caraş-Severin), *Dierna* (Orşova), *Drubeta* (Turnu S
Micia (Veţel, jud. Hunedoara), *Napoca* (Cluj), *Porolissum* (Moigrad, jud
Potaissa (Turda), *Sucidava* (Celeiu, jud. Olt), *Romula* numele roman al
tăţii getice *Malva,* în Dacia Malvensis etc.; alte localităţi (cu situaţie n
cută pe teren) menţionate în documentele epigrafice ieşite la lumină în u
decenii: *Darnithith-* în diploma militară din anul 106 (localitatea din
unde a fost dat decretul imperial; *Inscripţiile Daciei romane,* I, 1975, p.
Ranisstorum, cartierul general al comandamentului roman în acelaşi an
VII, 1970, p. 511—515). Bste sigur că pretutindeni localitatea nouă,
se suprapunea peste cea geto-dacică; uneori era alături la oarecare d
chiar la cîţiva km; dar, chiar în asemenea condiţii şi cu unele nepotriviri t
fice (de ex. *Porolissum* roman — aşezarea dacică cu necropolă pe dealu
cinat „Măgura"), preluarea şi păstrarea toponimiei daco-getice de către stă
trupele şi imigraţii romani postulează în chip firesc şi necesar un co
direct între vechii locuitorii şi noii ocupanţi împreună cu imigraţii, adi
tenţa populaţiei locale în „oraşele" şi mai ales în satele ei, peste sa
care s-au fixat (în cele mai multe cazuri) castrele şi noile oraşe organizate de
după formele şi în condiţiile topografice şi urbanistice aduse din alte p
şi din Italia. Toponimele noi, romane, sînt relativ puţine, izolate: *U*
Ulpia Traiana, Aquae, Salinae, Romula (vechea *Malva* getică), *Alb*
etc. Din punct de vedere social-etnic şi demografic, pentru permanenţa el
lui indigen geto-dacic, fenomenul transmiterii toponimiei dela un reg
populaţie la alta este una din cele mai importante probe ale continuităţii,
telor şi procesului de integrare a vechii populaţii în noul cadru politic-adm
tiv al provinciei carpatice.

Materialul arheologie în provincia Dacia, care a început a fi cu
diferenţiat, înţeles şi pus la contribuţie corect abia în ultimele 2—3
(de la marea operă a lui Vasile Pârvan şi a şcolii lui), confirmă de as
prezenţa şi activitatea autohtonilor pe' întreg cuprinsul zonei

[37] Despre geografia lui Claudius Ptolemaeus : *RE,* X 2061—2100 (Kubitschek) ; XIV 1
(Honigmann) ; *RE,* S. IV, 654-670 (Gisinger), S. X (1983), 630-833 (E. Polascheki
XI 1947, p. 398-402.

sa pârvan, *Getica,* p. 258—273: tabele de toponime după sursele documentare care
ţionează, analizate şi discutate din punct de vedere topo- şi geografic, ca şi filologic

de romani şi supuse direct romanizării. Resturile arheologice nescrise (mai ales ceramică, inventar funerar, bijuterii etc), ca şi aşezările locuite de autohtoni şi de „romani", cu materiale mixte, încă „vorbesc" un limbaj (dificil numai la prima vedere), destul de clar şi precis în sensul că exista în acest spaţiu daco-getic o lungă tradiţie de viaţă şi civilizaţie materială, cu forme de veche dată ce s-au perpetuat şi sub ocupaţia romană, ca şi după evacuarea oficială a provinciei carpatice. Continuitatea unei populaţii dacice (mai ales rustice, agricole şi păstoreşti, în parte de meşteşugari), în epoca romană a Daciei, chiar cu unele deplasări limitate (din punctele ori zonele evacuate unde s-au ridicat castre şi oraşe romane) este deplin dovedită şi de materiale arheologice, fie piese izolate, fie grupe din aşezările rurale ale provinciei, — care au fost reexaminate de lucrările publicate în ultimii ani, cu deosebire în studiul despre „permanenţa dacilor în Dacia romană cum rezultă din arheologie" şi în monografia *Problema continuităţii în Dacia în lumina arheologiei şi a numismaticii*[38], ca şi în monografia arheologică despre Soporu de Cîmpie ; din aceste lucrări mai ample sînt reproduse aici cîteva date şi concluzii principale, adăugind unele noi descoperiri, cu indicaţiile bibliografice.

Vestigiile arheologice care dovedesc prezenţa activă a autohtonilor pe teritoriul provinciei romane au fost găsite în numeroase locuri şi diferite forme, astfel:

a) A ş e z ă r i r u r a l e de ex.: Ceruatu de Jos (jud. Covasna), Ciunga (jud. Alba), Cristeşti (jud. Mureş), Lechinţa de Mureş (jud. Mureş), Medişoru Mare, Mugeni (jud. Harghita), Obreja (jud. Alba; *ActaMN,'* VIII 1971, p. 135-159), Sava (jud. Cluj), Sebeş (jud. Alba), Sf. Gheorghe (jud. Mureş), Sic (jud. Cluj), Caşolţ (jud. Sibiu), Noşlac-Vama Seacă, punctul „Şurnughiu" (jud. Alba; I. Mitrofan, 1964); Cinciş (jud. Hunedoara) [40], Ocna Sibiului (jud. Sibiu) [41] ş.a. ; din teritoriul Olteniei (Dacia Inferior) de menţionat deocamdată numai Buridava-Stolniceni şi Arutela-Bivolari [42]; G. Popilian, *Ceramica romană în Oltenia,* Craiova, 1976, p. 220—221 ;

b) C i m i t i r e sau morminte de i n c i n e r a ţ i e izolate: Apulum (Alba Iulia). Bruiu (jud. Sibiu), Calbor (jud. Braşov), Caşolţ, Cinciş, Ighiu (jud. Alba), Lechinţ3 de Mureş, Moreşti, Sighişoara, Soporu de Cîmpie şi Iacobeni (jud. Uuj) [43], Zlatna (Ampelum, jud. Alba) etc, Locusteni (Dolj), G. Popilian, *Necropola daco-rcmană Locusteni,* Craiova, 1980, ş.a.

c) în c a s t r e romane ale trupelor auxiliare sau aşezările civile dependente: Bologa (jud. Cluj, *ActaMN,* VI, p. 503-507; *Apulum,* XV 1977, p. 183-185), Breţcu (jud. Covasna), Buciumi (jud. Sălaj, *SCIV,* XXI 1970, p. 299—310 ş.a.), Bumbeşti (jud. Gorj), Comalău (jud. Covasna), Gilău (jud. Cluj), Mehadia (jud. Caraş-Severin), Orheiu Bistriţei, Porolissum, Rîşnov, Sărăţeni (jud. Mureş), Vărădia (jud. Caraş-Severin), Veţel-Micia ş.a.

dj în o r a ş e romane: Napoca (Cluj), Potaissa (Turda) etc.

[38] D. Protase, în *JRevUHist,* III 1S64, p. 193—211 ; *Problema continuităţii în Dacia în lumina arheologiei şi a numismaticii,* Bucureşti, 1S66, p. 15—84, cu amplă bibliografie, din care ar fi de menţionat:'I. H. Crişan, *Ceaşca dacică,* în SCŞCluj, 1955 [1956], p. 127—153; K. Horedt, *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens,* Bucureşti, 1958, p. 9—35; M. Macrea, în *Dacia,* I 1957 [1958], p. 205-220; *Viaţa în Dacia romană,* Bucureşti, 1669, p. 256-269; I. H. Crişan, *Ceramica daco-getică,* Bucureşti, 1969, 220 p.

[40] O. Floca, *Villa rustica şi necropola daco-rcmană la Cinciş,* în *ActaMN,* II 1965, p. 163—192.

[41] D. Protase, *O aşezare dacică din epoca romană la Ocna Sibiului,* îu *Apulum,* VII 1968, p. 229-239.

[42] Buridava (la Stolniceni, jud. Vîlcea), D. Tudor, *Depozitul dc vase dacice si romane dela Stclniceni,* în *SCIV,* XVIII 1867, p. 655-660; XIX 1S68, p. 149-157; la Arutela (Poiana Bivolăriei, la Cozia-Călirnăneşti, jud. Vilcea), sub castrul roman există o aşezare daco-getică, *SCIV,* XIX 1968, p. 686.

[43] D. Protase, *Un cimitir dacic din epoca romană la Soporu de Cîmpie,* Bucureşti, 1976 (Biblioteca de Arheologie, XXVII).

Criteriul principal care a servit şi serveşte încă pentru identificarea precisă, concretă a daco-geţilor prin arheologie (ca pe un element etnic d imigraţii veniţi „ex toto orbe Romano", Eutr.) este oferit de prezenţa în te -provincie romană a unor elemente de cultură materială continuate d oada cînd Dacia fusese independentă, elemente net deosebite de noile fo vieţii aduse de romani.

C e r a m i c a fabricată în Dacia (în afară de cea fină din import) se din punctul de vedere ce ne interesează aici, sub două aspecte : *a)* olă *-getică* lucrată cu mîna şi păstrînd în general ornamentaţia cu formele an cuceririi romane; *b)* olăria de factură *romană,* lucrată la roată, în compoziţie o parte însemnată era ocupată de produsele indigene mai v unele nuanţe deosebitoare faţă de alte zone provinciale.

Ceramica d a c i c ă rudimentară [44], lucrată cu mîna, se menţine în începînd din Latene-ul dacic tîrziu. Formele cunoscute cu siguranţă sînt puţ farfuria de aspect tipic, oala fără torţi, de formă obişnuită sau bitronconi urcioare fără torţi şi cu burta uşor proeminentă ... Cu toate că persistenţa lelor elemente daco-getice (brîul împletit, alveolat sau incizat, proeminenţe r largi, incizii sau alveole pe marginea vasului, linia simplă sau ondulată, brad etc), combinarea şi frecvenţa lor acum apare ceva mai puţin intensă spune că ceramica dacică a provinciei romane rămîne aproape neschimb se poate vorbi de schimbări mici, acestea rezidă în scăderea numărului d în simplificarea ornamentaţiei. Ceramica dacică de care este vorba, fără co în ceramica romană provincială, a persistat în mediul rural al provinciei în dominaţiei romane. Este găsită îu castrele formaţiilor auxiliare, în aşezări şi de incineraţie, asociată în acelaşi strat de cultură sau chiar în interiorul ac mîut cu ceramica de factură romană. Amestecul acestor două feluri de ceram a data olăria primitivă daco-getică în perioada romană, excluzînd astfel p ca ea să aparţină cronologic sau stratigrafie epocii dacice. Se pare că aceas este produsul exclusiv al industriei rurale, casnică prin excelenţă, de către m din mediul rustic sau de ţărani înşişi, pentru nevoile şi uzul lor particul Numai astfel s-ar putea explica absenţa sau apariţia ei cu totul accidentală, urban, unde erau întrebuinţate produse romane de calitate bună, făcute de olărie specializate. Ceramica dacică fină apare rar în epoca romană.

Prezenţa olăriei dacice alături de cea romană provincială în castr zări civile, ca şi în cimitire, nu poate să aibă decît o singură semnificaţi t i n u i t a t e a vieţii oamenilor care au făcut şi folosit olăria respect tocmai populaţia autohtonă, sub dominaţia romană.

L o c u i n ţ e l e daco-geţilor au putut fi identificate în săpăturile a din ultima vreme (Cristeşti, Caşolţ, Obreja: locuinţe de suprafaţă c de piatră ; la Iernut-Sf. Gheorghe: colibe sau bordee adîncite în fel ca şi în alte puncte).

Elementul de continuitate sub ocupaţia romană (în măsura cît sesizat pe cale arheologică) este s a t u l , cu toate formele materializate tradiţionale, cam sărăcăcioase, dar intense şi conservative [45]. Apar identifica şi preciza ce a izbutit viaţa urbană să absorbe din lum dat fiind că totul se ascunde sub amprenta şi eticheta romană ; dar doielnic că oraşele romane au asimilat în proporţii mari (încă nec elemente etnice din mediul rustic al teritoriului provincial. — Elemen gene se constată în interiorul provinciei romane, nu numai în felul

[44] I. H. Crişan, *Ceramica daco-getică,* Bucureşti, 1969. ^

[45] D Protase, *Observaţii în legătură cu aşezările rurale din Dacia romana,* in *Aci'a* p. 505-511; I. Mitrofan, *Villae rusticae în Dacia Superioară,* în *ActaMN,* X *IJJo,* p. XI 1974, p.'41—58; *In memoriam C. Daicoviciu,* Cluj, 1974, p. 245—256.

ci şi în unelte de producţie, îmbrăcăminte, obiecte de podoabă, cimitire şi rituri funerare (cf. *Der Forschungsstand zur Kontinuität der bodenştândigen Bevblkerung im romischen Dazien* (2.-3. Jh.), D. Protase, în *Auj.stieg und Nieäergang der romischen Welt,* Berlin—New York, II/6, 1977, p. 990—1015).

Concluzia generală a aceluiaşi arheolog clujean este în esenţă : „ducînd o viaţă patriarhală, lipsită de fast, dar fără să fie refractară la inovaţii şi la progresul social al epocii, masele populare băştinaşe trăiau prin sate, în case modeste de lemn sau de palisadă'cu lipitură de lut, în colibe şi bordee. Populaţia săracă indigenă îşi cîştiga existenţa mai întîi din plugărie, creşterea vitelor şi anumite meserii, iar. în zona Munţilor^Apuseni ea muncea alături de colonii illyro-dalmatiniîn exploatarea minelor de aur; la fel în minele de fier (Ghelar, Teliuc) etc. Populaţia dacică a păstrat cîtăva vreme după cucerirea romană vechile ei unelte, mai ales în agricultură, dar în general ea şi-a însuşit noile unelte de producţie mai bune şi mai ieftine aduse de romani în Dacia. Autohtonii, oamenii liberi sau reduşi în sclavie, mai ales în primele decenii ale dominaţiei romane, au trebuit să fie folosiţi în construcţiile de castre şi alte lucrări de corvezi la garnizoanele romane [cf. infra, p. 188]. Astfel, ei au intrat în contact direct cu ostaşii romani din canabae şi cu familiile lor; prezenţa produselor ceramice autohtone tipice, semnalate frecvent în castrele auxiliilor, aduc dovada materială despre acest lucru ..." (D. Protase, *Problema continuităţii,* p. 200).

Elementele geto-dace în inscripţii sînt puţine, de caracter echivoc, cum s-a observat demult verificîndu-se prin examinarea mai riguroasă a întregului material epigrafic. între antroponimele de tip tracic în Dacia romană, majoritatea par să fie purtate de traci şi moesi imigraţi din sudul Dunării; dat fiindcă deocamdată foarte greu se poate stabili care sînt daco-geţii cu nume proprii neromane în provincie, toate numele traco-getice au fost grupate într-un singur tabel [46]. Raritatea elementelor indigene geto-dace evidente în inscripţiile provinciei (cel puţin comparativ cu cele din afară) se explică în primul rînd prin fenomenul romanizării lor rapide exprimat în schimbarea numelor de persoană „barbare" cu nume curat romane. Dar cauza care va fi făcut să lipsească în aşa măsură elementele autohtone din monumentele epigrafice romane (şi chiar din plastica locală) este faptul că în marea lor majoritate dacii continuau să-şi ducă traiul (alături de strălucirea vieţii urbane a civilizaţiei importate şi de impresionanta desfăşurare de forţe militare din cetăţile legiunilor şi ale auxiliilor) mai mult în formele patriarhale de viaţă rustică, plugărească şi pastorală, din care au rămas prea puţine urme documentare durabile, fie resturi arheologice, fie reprezentări figurate cum sînt scenele de la sfîrşitul războaielor daco-romane pe Columna lui Traianus la Roma (supra, p. 175'—178). Lipsa din documentele epigrafice şi poate în mare măsură din însuşi cadrul vieţii orăşeneşti a Daciei romane nu constituie însă o dovadă că marea masă a populaţiei autohtone geto-dace ar fi putut trăi în izolare faţă de mediul roman; se poate presupune totuşi că ea a fost ţinută de la început într-o situaţie de inferioritate într-un regim roman ceva mai aspru decît în alte provincii, cel puţin. în primele decenii ale ocupaţiei, iar calitatea de „geto-dac" şi antroponimele autohtone nu constituiau vreun titlu de mîndrie pe care localnicii să mai caute a-l exprima în inscripţii şi documente destinate „publicului" roman şi posterităţii. Este absolut necesar a admite fenomenul simbiozei şi al sintezei culturale, lingvistice şi social-etnice între autohtoni (la care se adăugau traco-moesii înrudiţi

[46] *ActaMN,* IV 1967, p. 93.

din sud, mai ales militari şi familiile lor) şi superstratul roman, acesta c
putînd fi luat în majoritatea cazurilor numai în sensul limbii şi al numelu
nus", atît.în provinciile traco-getice din dreapta Dunării, cît şi în zona c

în ce priveşte cultele religioase indigene,. documentarea este c
deficientă, corespunzînd unei situaţii reale : din vechea religie politeis
niană a geto-dacilor [47] nu s-au putut identifica pentru perioada ocupaţiei
pînă acum urme epigrafice sau gliptice sigure şi deplin concludente,
doar de vreo eventuală „interpretatio Romana" a unor zei şi demoni
(ori elemente din cultele lor), care să se ascundă sub denumiri romane,
Placida, Diana Mellifica, ori *Liber-Libera, Dacia, Genius Daciae* etc, c
preconizat recent [48].

Ca o concluzie generală şi hotărîtoare, scoasă din analiza mat
documentar în ansamblu şi din consideraţiile de mai sus, poate fi reţinu
că se constată prin numeroase dovezi directe şi absolute existenţa
tuarea populaţiei indigene geto-dace în Dacia cucerită şi c
ca provincie în anul 106, la fel ca în Moesia şi Tracia, ori în Dalmaţi
deosebirea însă că putinţa documentării ei este variată în cele trei
spaţiului carpato-balcanic şi dunărean.

Un alt fapt de natură social-economică (neatestat, în chip firesc de
lul documentar scris ori de cel arheologic), care arată şi postulează
tudine prezenţa populaţiei indigene daco-getice în provincia carpatică
locuitorii autohtoni aserviţi de cuceritorii romani erau (la fel ca în alte p
principalul factor de muncă în procesul de producţie, alături de scla
deoparte pentru marile lucrări publice mai ales de construcţii: şosele pietru
castre, apeducte, temple, amfiteatre ş.a., ridicate în scurtă vreme şi de ma
siuni de către noua stăpînire, întreţinute (reparate) apoi cu regularitate
parte, pentru exploatările miniere, agricole, forestiere etc. în provincie,
imense bogăţii naturale au fost stoarse sistematic, cu cea mai avansată
timpului de cei mai dibaci organizatori ai lumii antice, romanii. Mun
şi brute (ca: tăiatul pietrii, căratul cu braţele şi carele, săpatul pă
tăiatul lemnului ş.a.) erau desigur executate nu de stăpînii romani,
ranii ori coloniştii oameni de afaceri şi „de bani gata", ci de localnicii
serbie în cea mai mare parte, fără drepturi, majoritatea expropriaţi î
lor ţară strămoşească ; ei trebuie să fi îndeplinit cele mai multe munci
supravegherea militară şi administrativă romană. Adevărat că (precu
îndeobşte) Dacia ocupată a fost din primii ani colonizată intens de u
nitae copiae hominum ex toto orbe Romano", aduse aici „ad agros
colendas" (cum rezuma pregnant celebrul pasaj din Eutr. VIII 6, 2
complexă, de durată) ; erau oameni de obîrşii şi condiţii foarte variate
manifestă peste tot în numeroasele inscripţii şi monumente cu nume
provincie şi înafara. Dar aceste elemente externe şi de colonizare, mai
şeni iubitori de fast şi eternizare epigrafică" [50], erau meseriaşi, tehnicien
tori, negustori, funcţionari, controlori sau alţi agenţi ai aparatului bi
ori militari (veterani), pensionari etc, în general oameni cu situaţie
protejaţii stăpînirii, în majoritate cu pretenţii şi care nu erau veniţi în

[47] *AISC,* V 1949, p. 61-139 „religia geto-dacilor".
[48] N Gostar, *Cultele autohtone în Dacia romană,* în *Anuarul Inshtutv.hu de Ist*
iogie, Iaşi, II 1965 [1966], p. 237-253.
[49] D. Tudor, *Istoria sclavajului în Dama romana,* Bucureşti, **IJO/.**
[50] Expresia este a lui V. Pârvan, *Getica,* p. 272.

robotnici la lucrările fizice grele. Minerii — majoritatea, se pare, illyri dalmatini *(Pirustae)* şi pannoni — trebuie să fi fost mai mult tehnicieni, meşteri, nu salahori sau hamali la carierele de piatră, marmură, metale ori sare, la lucrările şi construcţiile publice ori în agricultură şi creşterea vitelor.

Bine a întrezărit şi formulat asemenea realitate social-economică, impresionat de mulţimea şi grandoarea construcţiilor romane (necesitînd multe şi vînjoase braţe de muncă, multă sudoare), în legătură cu vastele ruine ale castrului Potaissa, scriitorul erudit ardelean-secui Orbân B. (1829—1890) în cartea sa măiastră, celebra monografie istorică a oraşului şi teritoriului Turzii; descriind carierele de piatră ale oraşului roman (la est de intrarea în prăpastia numită „Cheile Turzii"), el spune: „lîngă izvoarele minunate de la începutul văii Pordeiu (Pârde) exista o aşezare muncitorească a romanilor (vicus), unde sub supravegherea conducătorilor de lucrări şi a legionarilor romani, robii daci tăiau piatra, făceau cărămizile şi vasele pentru ca stăpînii lor să poată construi cetăţi de unde să-i ţină în frîu" şi adaugă „întruatîta românii noştri în calitate de urmaşi ai dacilor, cu drept cuvînt pot să revendice din minunatele construcţii ale Romei — dar nu din partea de laudă, ci din cea de umilinţă" [61].

Categorică, lipsită de echivoc, concluzia despre fiinţarea şi permanenţa unei populaţii autohtone traco-dace destul de numeroase între hotarele Daciei traianee formează cea dintîi premisă necesară pentru explicarea şi înţelegerea structurilor şi dezvoltării social-istorice a acestei provincii de margine, ca şi pentru justificarea fenomenului romanităţii, a dăinuirii românismului pe ambele maluri ale Dunării inferioare pînă în zilele noastre. Documentele istorice, epigrafice şi arheologice contemporane vorbind un limbaj clar şi precis, avîndu-şi semnificaţia lor deosebită şi profundă, specifică, nu pot fi răstălmăcite ori ignorate prin trucaje propagandistice şi demagogice, spre a dovedi vechi aserţiuni din perioada romantismului precum ale lui Petru Maior (supra, p. 39, 169) şi Roesler (supra, p. 160) cu aderenţii lui că „dacii au fost exterminaţi şi eliminaţi din provincia romană (etc.)" ; faţă de limpezimea şi consensul deplin al documentelor în ansamblu este inutil a combate cu alte argumente unele formulări, drastice dar fără conţinut, ca „Ausrottung; blutiges Vernichtungswerk" ş.a.

Dacii liberi în perioada 106—271. Cucerirea şi anexarea Daciei lui Decebal (sau poate mai precis: a zonei centrale a fostului regat geto-dacic) nu însemna supunerea tuturor triburilor traco-getice de la nordul Dunării şi din arcul carpatic ; o mare parte dintre acestea (poate mai multe decît cele înglobate între hotarele provinciei traianee) au continuat să trăiască în libertate dincolo de limesul nordic, răsăritean ori vestic ale provinciei romane: geto-dacii şi tracii l i b e r i septentrionali *(Costoboci, Carpi, Biessi, Arsietai* etc). Dacii liberi sînt numiţi şi „mărginaşi", vecini cu provincia, cunoscuţi pentru acţiunile lor războinice în cursul sec. II—III, ceilalţi traci şi în sec. IV, mai ales în legătură cu istoria Daciei romane şi a Moesiei Inferior. în sec. II—III sînt menţionate

[51] ,, ... ezen kobânyâk es teglavetodek sokkal tdvolabbra estek Potaissâtol, hogysem a rriuukâsok onnan naponta kijârhattak volna s igy igen valoszinii azon folteves, hog}' a Pârde-patak fejenel felbuzgo gydnyorii forrâsok koriil a r6inaiaknak munkâstelepe (vicus) letezett, hol romai munkavezetok es romai legionariusok felvigyelete alatt a dâk rabszolgâk kovet faragtak, teglât, edenyeket keszitettek a vegre, hogy az 6k f£ken tartâsâra uraik vârât epitsenek. Punyiberi a mi românaink, mint dâk utodok, meltân reszt kovetelhetnek Roma nagyszerti epitkezeseiiek neni dicsosegeboi, de szegyenebol", Orban B., *Torda vdros es kbrnyeke* [Oraşul Turda şi teritoriul lui], Budapest, 1889, p. Sl şi 400. Păreri identice au formulat chiar în sec. al XVIII-lea A. Huszti, J. Benko, A. Bartalis (care vor fi analizate comparativ în *Dacia Romana,* voi. II, cap. I).

cîteva incursiuni ale triburilor geto-dace în Dacia şi Moesia ; în anul 117,
tură cu turburările şi situaţia gravă a provinciei Dacia după moartea împ
Ulpius Traianus, se menţionează un adevărat „război dacic" (**Aaxixoţ** 7r
provocat după dispariţia cuceritorului Daciei de către dacii liberi, fără
cu participarea altor triburi (sarmaţi etc) şi a autohtonilor din interio
vinciei romane [52]. Alt război cu ei şi desigur cu autohtonii a avut loc
sub Antoninus Pius [53]. Costobocii au năvălit în Moesia, Tracia şi Grec
anul 170, — mişcări de care nici Dacia n-a rămas neinfluenţată [54]. Mai
tantă pentru provincia carpato-danubiană pare să fi fost marea incur
dacilor liberi sub domnia împăratului Commodus (180—192), care s-a
şi în interiorul Daciei unde „s-au agitat provincialii: in Dacia imperi
recusantibus provincialibus", HistAug., *Commod.* 13,5 ; sub aceşti „pr
ar fi greu a nu recunoaşte în primul rînd tocmai populaţia autohtonă
(dacă va fi fost cazul) şi o bună parte dintre „colonişti" veniţi din alte
imperiului. Cu acest prilej, guvernatorul provinciei (legatus atigusti) C.
Sabinianus a încercat să pacifice un mare grup de daci liberi veniţi dins
în ajutorul altor triburi barbare ce atacau Dacia şi le-a promis pămînt
vincia Dacia; erau 12000 (Cass. Dio, DXXII 3, 3)[55]: foarte probabil c
natorul Sabinianus i-a colonizat în provincie, sporind numărul braţelor c
de aici. Alte lupte cu dacii liberi se menţionează în anul 218 (Cass. Dio, D
27, 5) şi mai tîrziu, iar în cursul sec III devin mai frecvente incursiuni
teritoriile romane, alăturîndu-li-se triburi germanice. Costobocii, carpi
seminţii trace septentrionale şi-au continuat incursiunile în provinciile ro
tot cursul sec. II—III, iar carpo-dacii sînt menţionaţi în alianţă cu
380 (Zosim., IV 34)[56]. — Nu se cunoaşte soarta „dacilor liberi" după
e.n.; este foarte probabil că o mare parte dintre ei au pătruns în „fosta p
Dacia după evacuarea acesteia de către romani şi s-au amestecat cu dacii
zaţi ori pe cale de romanizare, contribuind la fortificarea puternicului
daco-getic romanizat din stînga Dunării de Jos.

Rezultă aşadar că poporul geto-dacic şi în general tracii din stînga
n-au dispărut (în interiorul provinciei Dacia, ca şi înafara) odată cu de
statului (sau uniunii de triburi, avînd centrul în podişul Transilvanie
dispariţia lui Decebal în 106, iar marea putere şi vitalitate etnică a

[52] Patsch, *Beitr.* p. 161 ; Daicoviciu, *TrAnt,* 1945, p. 79-80; Gr. Florescu, *Balcania*
VII 1944, p. 45—55; cf. *Dacia si Pannonia Inferior în lumina diplomei militare din a.* 1
reşti, 1973, p. 41-56.

[M] Polyaen. ; HistAug; W. Hiittl, *Antoninus Pius,* Praga, 1936, p. 284.

[M] Despre costoboci, supra, nota 33.

[45] Caius Vettius Sabinianus Iulius Hospes : A. Stein, *Die Reichsbeamten von Dazien,*
1944, p. 48—50; B. F,. Thomasson, *Laterculi Praesidum, Moesia, Dacia, Thracia,* Gotel
p. 43-44; la a. 180.

[58] Despre dacii liberi (mărginaşi, la graniţă) bibliografia mai veche este consemnată
(1969), p. 23, nota 2 *(Analele Univers.* Bucureşti, Ştiinţe sociale, nr. 5, 1956, p. 75—
III 1959, p. 341-352; *Arheologicke Rozhledy,* XI 1959^ p. 481-874; *Analele Unive*
Istorie, XI 1965, p. 107-116; *ActaMN,* IV 1967, p. 107-125, V 1968, p. 419-4
VII 1968 [1969], p. 171-199). Despre carpi în Moldova: G. Bichir, *Dacia,* XI 1967, p
Carpii şi cultura lor, Bucureşti, 1973 ; *Carpii în Scythia Minor, Pontice,* Constanţa, 1968, p
(C. Scorpan) ; Gh. Bichir, *Les Daces libres de l'epoque romaine ă la lumiere des donnees*
Jn *Thraco-Dacica,* Bucureşti, 1976, p. 287—307 (costobocii, carpii, geto-dacii în Mun
liberi la vestul şi nord-vestul Daciei). Materialul numismatic roman descoperit în M
Mihăilescu-Bîrliba, *La monnaie romaine chez les Daces Orientaux,* Bucureşti, 1980, 3
liotheca Historica Romaniae, Monographies, XXIII). Cf. nota 10.

populații s-a făcut vizibilă îucă în curs de trei secole (II—IV), cît permit să cunoaştem izvoarele istorice. Afară de puține elemente refugiate spre nord şi est din Dacia ardeleană la 108, daco-geții şi tracii liberi erau triburile autohtone din nordul şi estul spațiului lor etnic (Maramureş, Bucovina, Moldova de Nord, Basarabia, Galiția, Slovacia etc), iar nu — cum ar fi dispuşi a presupune unii — chiar daco-geții refugiați şi emigrați din provincia romană ori „expulzați" de trupele romane. Spre sfîrşitul perioadei antice, dacii liberi şi ceilalți traci în nord-est se pare că au fost absorbiți de triburile sarmatice, germanice, iar în evul mediu de slavi; dar — cum s-a spus — o parte dintre ei (de prin Crişana, Maramureş, Moldova) au fost asimilați în romanitatea Daciei carpatice, amestecați cu geto-daco-romanii lăsați în urmă de armata şi oficialitatea romană în 271/2, — fapt care ar contribui la facilitarea muncii de explicare a „tracismului" mult mai pronunțat al dialectului român septentrional (aşa-numita „daco-română") în lexic, față de dialectele sudice, din Peninsula Balcanică, precum şi la înțelegerea fenomenului de „romanizare" (sau „românizare", de expansiune a romanității, a elementului romanofon) în teritoriile de la nord, vest şi est de hotarele vremelnice ale provinciei Dacia Traiana.

Prin zdrobirea lor militară şi subjugarea politică cu exploatarea economică în sec. II—III, conştiința etnic-socială, aproape i-am zice „națională" a geto-dacilor nu a fost extirpată imediat şi definitiv; ea se menține în forme latente, reapare peste veacuri: ecouri, chiar îndepărtate ale „dacismului" unor romani fruntaşi sînt cunoscute din sec. III şi IV, exprimate limpede în izvoarele vremii; de ex. „uzurpatorul" Regalianus în Moesia (Pannonia?), la cea. 260 „gentis Daciae, Decebali ipsius, ut fertur, adfinis" (HistAug., *Tyr. irig.* 10, 8; RE, I A, 464) ; M. Acilius Aureolus era de neam getic, iar mama împăratului Galerius, Romula, era o dacă romanizată trecută în sudul Dunării la cea 242—243 (cap. II, nota 24). .j,

3. ROMÂNISMUL ÎN DACIA TRAIANA -

A doua premisă necesară, obligatorie, pentru soluționarea justă a problemei lingvistice-istorice puse de prezența elementelor lexicale autohtone (preromane) în limbă şi de etnogeneza românilor este stabilirea procesului de romanizare-deznaționalizare a populațiilor indigene identificate în cadrul vieții romane a provinciei cucerite de Traianus. în această privință ar putea să pară că lucrurile ar sta pe o temelie ceva mai şubredă, materialul documentar fiind mai puțin grăitor şi concludent, datorită împrejurărilor de ordin general cunoscute mai demult şi semnalate în paginile precedente. Este cazul adică de a şti dacă populația autohtonă, de care se leagă perpetuarea limbii şi numelui roman în cursul epocii „postromane" (după anul 272) a Daciei carpatice, a fost influențată în măsura de a putea să păstreze românismul imprimat în cele abia 17 decenii ale stăpînirii romane efective în această zonă, menținînd contactul cu romanitatea Moesiei şi mai tîrziu.

Romanizarea autohtonilor [57]. Structura social-etnică şi desfăşurarea vieții romane-provinciale, schițată în lucrările istorico-arheologice, epigrafice şi filolo-

[57] Romanizarea illyrilor şi a traco-dacilor: supra, cap. III 4, unde se indică bibliografia generală şi cea privitoare la Dacia.

gic-lingvistice despre Dacia carpatică [58] permit să se afirme categor
existat aici putința şi necesitatea ca atît imigrații de cele mai variate c
etnii (militari, „colonişti" etc), cît şi populația de baştină să fie p
influențată din punct de vedere cultural şi „transformată" sub raportul
lui, a antroponimiei şi a unor forme de viață social-economică, în cur
II—III, a celor vreo 5—6 generații de stăpînire şi presiune romană şi ror
toare. Pentru fostul stat—„regat" al lui Decebalus, cucerirea şi ocupația
a însemnat o cotitură a destinului istoric al vechiului popor de pluga
tori şi meşteşugari rurali. Noile forme de viață romană, stabilite în cea m
parte pe vechile temelii ale aşezărilor geto-dacice (cu păstrarea vechilor
de localități, ape, munți), au cunoscut o intensitate excepțională, de a
dimensiuni ne putem da seama cu adevărat din marele număr de oraşe
castre şi aşezări mărunte, de drumuri şi clădiri publice, cariere, mine ş
alte întreprinderi şi exploatări, — produse ale unui uriaş proces de
susținut cu dîrzenie, într-un efort colectiv înnoitor de țară. Bogăția exu
a produselor şi a diverselor materiale cu caracter practic ori artistic
mentar în Dacia romană este arhicunoscută, fiind mereu relevată de
tori ; ea constituie dovada optimă a unei intense şi chiar impozante d
a vieții sociaî-economice şi a românismului provincial între limitele Dac
patice, iradiind şi în afară de acestea, la fel ca în Moesia ori în alte p
Mulțimea populației (într-o varietate etnică impresionantă), intensitatea pro
de producție şi de circulație a bunurilor, deci înflorirea vieții sociale în a
sînt indicații ce ne fac mai uşor să înțelegem poziția şi condițiile în care
făşurat viața populației subjugate geto-dace şi felul integrării ei în rom

Din examinarea ansamblului şi a detaliilor materialului docume
Dacia (epigrafic, arheologic etc.) rezultă cu absolută certitudine că aici
tul conducător şi „exploatator" al provinciei, armatei şi municipalitățilo
mau nu indigenii supuşi, în mare parte deposedați şi exploatați, ci i
italici sau provinciali, occidentali sau orientali. Daco-geții locuiau
la sate (unde sînt constatați masiv în epoca stăpînirii romane, dar nur
materialul arheologic, case, bordee, ceramică etc; supra, p. 183—186),
pii şi pe plaiuri, la îndeletnicirile lor străvechi, care se manifestă rar c
în monumente, lespezi de piatră ori marmură, în inscripții şi statui c
destinate viitorimii; viața agrară şi în special cea păstorească, desfăş
peste tot şi totdeauna în forme arhaice, conservatoare, mereu aceeaşi (c
puține adause, într-un fel de „permanență a preistoriei" după expr
Lucian Biaga), lasă în urma sa prea puține resturi materiale şi docume
rice-epigrafice; adesea nu lasă nici măcar materiale arheologice;
populația rustică există, continuînd să existe şi atunci şi acolo unde r
dovedi izvoarele documentare, ci abia o pot indica unele elemente ş
lingvistice, indirecte. Este o realitate ce trebuie avută permanent în v
numai de istoricul-epigrafist care caută probele scrise ale prezenței şi
zării dacilor în interiorul provinciei, dar şi de arheologul care caută
nență şi foarte multă încredere resturile materiale şi continuitatea og
formele de cultură, — care se schimbă şi dispar, fără ca populația r
să dispară odată cu ele.

[58] C. Daicoviciu, în *AISC,* III 1941, p. 200—270; *TrAnt,* p. 139-165; Tudor, *Ol*
ed. IV, Bucureşti, 1978; *IstRomâniei,* I 1960, p. 345—476 ş.a. ; M. Macrea, *op. cit.* (supra
O cercetare temeinic documentată şi adîncită asupra populației şi a romanizării provin
este absolut necesară ; ea va fi făcută în marea monografie istoric-arheologică *Dacia Roma*

Putea populația autohtonă a Daciei să rămînă streină de formele romane şi de limba oficială care se auzea în toate ungherele provinciei, în viața publică, administrativă, militară, economică, socială din toate centrele mai mari sau mici? Este foarte greu de presupus că, cel puțin după doua-trei generații, băştinaşii să fi continuat a se ține mereu departe de contactul cu civilizația şi viața romană, să fi păstrat nepotolită ura contra Romei (cum îşi imagina R. Roesler şi adepții lui) ; nu avem nici un motiv a crede în atare închipuită izolare a geto-dacilor de stăpînirea şi societatea romană a provinciei. „De ce ar fi trebuit ca numai aici elementele eterogene să fie izolate ca uleiul şi apa?" se poate întreba şi azi, ca acum un veac [59]. Dar despre felul cum s-a produs contactul — lent, îndelungat — între populația indigenă şi stăpînirea romană, imigrații, militarii, slujbaşii, negustorii, lucrătorii, minerii, sclavii romani sau romanizați veniți din toate zonele Imperiului, lipsesc şi e puțin probabil că se vor cunoaşte amănunte ce să explice direct şi simplu procesul social-economic şi cultural ale cărui urmări se constată din evul mediu pînă azi în viguroasa romanitate a teritoriilor cucerite şi organizate de romani; cu atît mai puțin din Dacia carpatică. Nu se poate face nici o afirmație netă despre natura şi proporțiile concrete ale acestui proces lent de viață socială ce s-a dovedit fundamental şi decisiv pentru formele de cultură şi organizare ale populațiilor traco-getice în ansamblu.

Constatînd deci ființarea şi permanența unei numeroase populații autohtone geto-dace în provincia carpato-danubiană, se poate lua sub orice aspect ca un lucru cert că baza etnică a românismului Daciei o formează nu „coloniştii" ori veteranii cu negustorii şi ceilalți imigrați, provinciali veniți dinafară (care de fapt erau o minoritate față de masele rurale ale provincialilor băştinaşi), ci tocmai populația rustică indigenă, traco-geto-dacică. Precum este logic, firesc, şi rezultă direct din documentare, formele politice-statale autohtone fuseseră lichidate în anii 101/106 împreună cu tot ce ar fi putut să continue vie şi viguroasă conştiința etnică a geto-dacilor inclusiv ostilitatea față de stăpînirea şi influența romană; pătura conducătoare a dacilor (nobilimea, *tarabostes)* a fost în cea mai mare parte dacă nu chiar integral eliminată ca clasă din comunitatea populară (ucişi, luați în sclavie, poate alungați etc), ori a decăzut în starea de inferioritate a păturii rurale. în acest sens ar putea fi vorba de o parțială „exterminare a dacilor", lucru ce era şi în spiritul politicii romane şi al intereselor ei de dominare ; numai prin eliminarea nobilimii „naționaliste", conservatoare, chiar şovine putea fi asigurat (cel puțin în principiu) regimul şi cu el ordinea şi exploatarea imperială asupra populației de jos, a păturii rusticale de plugari, crescători de vite şi meşteşugari rurali, — fenomen curent în toate locurile şi epocile. împreună cu temutul războinic Decebal (care fusese două decenii o reală primejdie pentru *limes-ul* Imperiului la Dunăre) trebuia să dispară ori să fie reduse la neputință politică şi economică nobilimea ce stătuse în fruntea marilor acțiuni militare în acest timp şi care putea în viitor să ridice din nou steagul libertății între geto-dacii subjugați, — cum a fost cazul de cîteva ori în sec. II—III. Cîți erau dacii rămaşi în provincie, care va fi fost atitudinea lor reală față de stăpînirea şi societatea romană, de noile stări în „lumea nouă" care s-a instalat în Dacia, — ar fi inutil, iluzoriu a cerceta şi a căuta să restabilim prin simple ipoteze sau pură fantezie ; numai R. Roesler ştia precis că „elementul dacic supus a păstrat ura contra Romei": era evident în primul

H. Schuchardt, *Vokalismus des Vulgârlateins,* supra, p. 42.

rînd ura izvorîtă din unele resentimente politice şovine ale eruditului a din a. 1871. Dacă ideea despre eliminarea ori reducerea şi decadența nobiliare geto-dace este întemeiată, se poate considera (cum s-a spus) c probabil că alcătuirea etnic — socială a comunității populare, pe care s-a romanitatea Daciei, s-a făcut din masele populației indigene : pătura a amestecată într-o proporție necunoscută cu o minoritate de elemente dinafară, imigrații, între ei locul prim fiind ocupat de militari, ca factorii romanizatori au acționat deosebit de viguros şi eficient în zonele şi periferice ale provinciei Dacia unde ei aveau o importanță superioar ror alte elemente demografice, mai mult chiar decît însăşi viața urbană ratul administrativ.

Rolul elementului militar ca purtător al romanității în mediul ru Daciei trebuie apreciat în funcție de numărul unităților şi al efectivelor, cu dislocarea pe întreaga întindere a provinciei, cu deosebire la periferie, p în zona de răsărit şi nord a Daciei. Cele două legiuni erau staționate puncte centrale (Apulum, Potaissa), unde existau şi alte formații (de escortă etc), fixate în cele două puternice castre-cetăți de legiune ; m numeroase ca unități şi ca efective erau trupele auxiliare disloca ales pe *limes* (linia de castre care închideau ca un uriaş cordon provincia tică) ; cîteva unități pe liniile interne de comunicație ale teritoriului oc romani în anii 101—106 şi abandonat la 271/3. Majoritatea unităților ționat neîntrerupt, fără mutări, multe decenii (unele chiar mai mult de u şi jumătate), în acelaşi castru şi în contact permanent, îndelungat cu localnici, cu populația producătoare de bunuri materiale şi care aproviz alimente şi alte produse agrare armata şi oraşele. Cît priveşte relaț trupele auxiliare (ca şi armata în general) deoparte şi populația locală parte, ar fi o eroare gravă şi totală lipsă de simț critic şi istoric să ni-i in pe militarii romani încuiați în burguri şi castre, în fortificații izolate de împrejmuitor. Cu toate contrastele şi adversitățile fireşti şi generale (în primii ani după cotropire) între ocupanți şi populația subjugată, — deloc probabil şi verosimil că militarii romani din legiuni ori auxilii ar mereu aspri şi implacabili, duri şi inaccesibili, duşmănoşi, izolați şi t în castre şi propugnacula, asemenea unor mecanisme automate ori „te date", sau unor ființe abstracte, „detaşate" de mediul social, lumea p înconjurătoare. Permanentul contact firesc cu populația din jur şi din rural era impus de necesitățile vieții materiale, de nevoile zilnice ale de aprovizionare, transporturi, construcții, relații personale, familiale şi s general, la toate categoriile : ofițeri, gradați, ostaşi de rînd, atît activi ales veteranii integrați în masele populare locale; mai ales pe linia d *(limes),* la estul şi nord-vestul provinciei; în relațiile paşnice ori duşmă „barbarii" dinafară, cu „dacii liberi (mărginaşi)" şi în contactele de natu mică, schimburi comerciale etc.) prezența şi rolul localnicilor din interio vinciei romane, ca şi a celor dinafară sînt fireşte, necesare, indispensabile rile între castre şi anexele lor civile (canabae), respectiv satele şi „ferm jur, aşezările izolate (stîne, „sălaşuri" etc.) erau continui şi intense ; c variate şi multilaterale în aceste zone erau nu numai fireşti, ci absolut încît rolul de vehiculator şi propagator al limbii latine şi al modului roman ce revine militarilor (mai ales din auxiliile detaşate pe întreaga a provinciei carpatice) este considerabil şi va fi pus în lumină de o privind deopotrivă viața şi răspîndirea veteranilor în Dacia, — alături

sul u r b a n i z ă r i i (mai puternic în zona centrală şi sudică a provinciei carpato-dunărene ; *Apulum,* XIII 1975, p. 88—94, H. Daicoviciu).

Dintru-nceput lipsită de clasa conducătoare şi de formele social-politice, religioase-culturale cu caracter etnic-naţional geto-dacic sub presiunea copleşitoare a forţei romane, populaţia rurală autohtonă a fost în scurt timp o „pradă" relativ uşoară a prozelitismului şi a deznaţionalizării treptate, lente, prin romanizare, pierzînd în primul rînd factorul ce era şi este mai specific, profund legat de fiinţa ancestrală a sufletului colectivităţii populare : l i m b a strămoşească, acel idiom vechi indo-european din care azi mai recunoaştem în vorbirea poporului român abia vreo 160—170 cuvinte, identificate prin grele şi complicate operaţiuni comparativ-etimologice. Numărul lor redus şi preponderenţa covîrşitoare a elementului latin-romanic în structura gramaticală şi lexicală a limbii române (atît a dialectului zis „dacoromân", cît şi a dialectelor sud-dunărene: aromân, meglenit şi istroromân) arată deopotrivă că deznaţionalizarea a fost intensă, profundă, pătrunzînd în toate ungherele spaţiului etnic şi lingvistic geto-dacic din arcul carpatic. Caracterul pregnant şi arhaic-conservativ îatin--romanic al idiomului românesc arată că latina populară s-a înrădăcinat puternic şi durabil la populaţia indigenă de aici. Pe de altă parte, numărul mult superior de elemente autohtone în dialectul român septentrional faţă de dialectele suddunărene se pare că indică o mai mare vigoare a substratului preroman în zona din nordul decît în cea din sudul Dunării.

Asemenea împrejurări şi fapte culturale şi de limbă (din care unele sînt ori par indirecte, „ipotetice") arată necesitatea de a se admite că influenţa romană în provincia Dacia a transformat, lent, conştiinţa de neam (etnicitate) şi de credinţă a populaţiei băştinaşe, impunîndu-i în primul rînd l i m b a Imperiului, care a înlocuit cu mult efect vechile idiomuri [60] ce i-au impregnat însă multe elemente lexicale alogene „barbare", perpetuate în gura noilor „romani" adoptivi, ultimii fii ai Romei şi primii pe care puterea militară şi administrativă romană a trebuit să-i abandoneze. Romanizarea va fi atins ori influenţat mai puţin trăsăturile vieţii rurale în spaţiul carpato-balcanic, unde formele economice şi cultura materială (cu deosebire în zonele deluroase şi de munte) au continuat să rămînă aproape aceleaşi, pe bazele şi cu îndeletnicirile arhaice, în aceleaşi locuri şi pe vechile aşezări, cu unelte vechi şi practici ancestrale, schimbîndu-se numai mijlocul social de expresie şi comunicare : limba de structură şi cu terminologia ei în covîrşitoare măsură latinească. Acesta este elementul cel mai durabil dintre „amprentele" stăpînirii romane asupra populaţiilor Europei antice în occident ca şi în orient, în zona dunăreană, Dalmaţia, Moesia, Dacia. Dar procesul genezei şi dimensiunile românismului din sud-estul european rămîn încă în oarecare măsură învăluite în obscuritate şi unele contradicţii, din cauzele binecunoscute : deficienţa documentării şi intervenţia intereselor naţionaî-politice. în provincia organizată de Ulpius Traianus şi abandonată de Domitius Aurelianus, structura şi dăinuirea românismului sînt de considerat în prisma şi perspectivele atît ale documentelor istorice (în primul rînd, însăşi limba română), cît şi a realităţilor de viaţă rurală din evul mediu, antichitate şi chiar de azi, — adică specificul carpato-balcanic, rustic şi pastoral, de care nu se

[60] Corect şi limpede întrezărea (la începutul sec. XIX) asemenea realitate cultural-lingvistică cunoscutul istoric-filolog ardelean J. C. Eder: ,,. . . his contextis fortasse baud absone facturus videor, si statuam, Valachos nostros esse Dacorum posteros, eo, quod in potestate olim Rornanorum fuerunt et linguam Romanam aliquomodo adsciverunt, Romanos (Rumun) dictos ..." *(ObservaUones criiicae et pragmaticae ad historiam Transilvaniae,* Cibinii (Sibiu), 1803, p. 8).

tine seama îndeajuns în bibliografia citată, uneori este total ignora tmii erudiţi.

Pentru problema romanizării şi a românismului sud-est europea de prisos a fi reamintite observaţiile în legătură cu fostele provincii rom şi Tracia, unde românismul era la sfîrşitul antichităţii desigur ma decît putea să fie în provincia din stînga Dunării de Jos abandonată militară romană. Astfel, în Dardania şi Dacia Mediterranea elemer apare în deplină continuitate spaţială şi cronologică, în acea epocă; mar de traci documentaţi în inscripţiile latine ale zonei (cu nume schim evident o populaţie de baştină, în ultima etapă a romanizării. Consec ată a unui atare proces lent şi profund (amănuntele lui nu pot fi fost deznaţionalizarea intensă a provincialilor traco- şi moeso-roman siguranţă cunoşteau limba latină populară, o vorbeau chiar şi în ce farnilial, păstrînd însă (în chip firesc, necesar) unele tradiţii străvechi, stilul de viaţă rustică, uneori cîteun antroponim, dovezi toate ale mnei tenacităţi etnice,' conservativism în ce avea mai lăuntric şi profur geniul atavic al colectivităţii. S-a păstrat foarte probabil şi limba trac colţuri mai retrase, în păturile conservative, „înapoiate", din zonele şi dealuri; se pare că idiomul indo-european tracic era încă vorbit de populaţie în sec. VI, cum indică unele ştiri documentare dealtfel n echivoc; eventual în zona tracică (sau „traco-illyrică") a Dardani petuat limba tracă în albaneza de mai tîrziu. Sigur este, oricum, că l indo-europeană a tracilor n-a dispărut fără urme la sfîrşitul antichi -romane, ci a transmis un mare număr de importante cuvinte izo romane ce s-a format în zona carpato-balcanică: româna, ca şi prob albaneze (dacă aceasta nu provine din illyră) [61] .

4. ABANDONAREA PROVINCIEI DACIA

Ca ultima provincie hărăzită şi prima abandonată de Impe Dacia s-a aflat într-o situaţie deosebită în ce priveşte romanitatea (sau cel puţin cristalizarea) ei într-un interval de timp mai scurt în c învins multe rezistenţe locale, iar mai tîrziu a trebuit — la peri romane şi romanizate — să lupte cu adversari puternici, în de izolare, fără legături directe politice oficiale cu Imperiul roman ş tatea apuseană; în asemenea împrejurări vitrege a suferit pierderi cedeze mereu teren, să se replieze reducîndu-se pentru a-şi salva continuitatea, ori chiar fiinţa şi existenţa. Evoluţia romanităţii car biene a fost determinată de o cezură puternică, adîncă, dureroasă e v a c u a r e a trupelor, a oficialităţii şi a păturilor de sus ale popu erau legate de acest pămînt, ci mai mult de aparatul statal rom anii 271—273 (sau după alţii la 274, în timpul domniei lui Domit nus). Atare întrerupere a muncii şi producţiei organizate în stilul roman era însoţită şi urmată de nişte stări ce duc de regulă la ruin recesiune economică : în primul rînd s-a dezorganizat viaţa urbană meşteşugărească, strălucirea orăşenească a celor vreo 17 deceni uitare, s-au înţelenit drumurile pietruite şi s-au surpat treptat castr

Elemcntele traco-getice în Imperiul Roman şi în Byzantium, Bucureşti, 1976,

țiile și alte construcții publice și private (temple, palate, bazilici și ferme), nefiind întreținute și reparate, nici locuite și utilizate în chip adecvat de oameni cu necesități și posibilități materiale-pecuniare corespunzătoare ; tehnica constructivă nu mai intervenea nicăieri față de acțiunea corosivă și destructivă a intemperiilor vremii, a ploilor și frigului, a cutremurelor și inundațiilor, la care se adăugau stricăciunile „năvălitorilor" împreună cu indolența meschină a localnicilor reduși la nivelul unei vieți agrare mai sărăcăcioase, la expediente prin care să-și salveze bruma de produse și însăși existența în condiții modeste, mult reduse față de dimensiunile și stilul grandios al activității economice, a producției și a circulației din epoca romană provincială.

Despre natura și proporțiile evacuării Daciei de către comandamentul roman la ordinele lui Domitius Aureîianus s-a discutat și s-a scris foarte mult, existînd o bibliografie enormă [62], prin faptul că se considera îndeobște că de acest punct depindea integral soarta romànismului zonei din nordul Dunării de Jos. Dar sîntem încă departe de o concluzie sigură și evidentă, ori măcar verosimilă, îndeobște admisă de erudiți. Din știrile laconice ale cronistilor antici si din resturile arheologice adesea inconcludente nu se va putea ști niciodată exact în ce a constat efectiv actul militar-politic extrem al evacuării oficiale și ce a rămas roman în vechea provincie carpato-danubiană. Nu este cazul nici locul a repeta aici toate tezele și ipotezele formulate în cele două „tabere" principale *(a* sprijinitorii ; *b* adversarii detractori ai „continuității daco-romane" și ai romanității Daciei post-aureliene) în legătură cu evenimentul istorie pozitiv al abandonării Daciei și a retragerii nu numai a armatelor și oficialității, ci și a unei părți nedeterminabile a populației romane în Moesia. Este evident că a fost retrasă (probabil în etape) armata spre sud și tot aparatul de stat, ca și unii „provinciali", cum indică arhicunoscutele texte : „sublato exercitu et provincialibus reliquit (Daciam)", HistAug., *Aurelian.* 39, 5; „abductosque Romanos ex urbibus et agriș Daciae in media Moesia collocavit", Eutr., IX 15, 1 (cf. Ruf. Fest., 8; Iordanes, *Rom.,* 217) [63]. Din aceste pasaje ale scriitorilor din sec. IV școala istoriografică roesleriană n-a pregetat (luîndu-le *ad liUeram)* să scoată concluzia că „toată populația urbană și rurală" a trebuit să fie scoasă și trecută peste Dunăre, lăsînd în urmă un vid demografic absolut, un pustiu. Față de atare aserțiuni categorice, extremiste, este util și necesar a se evoca în prealabil (cum s-a făcut mai demult) analogia cu situația provinciei și a zonei dunărene în 117/8, după moartea lui Ulpius Traianus: campania acestuia în Orient (încheiată cu anexarea de teritorii importante, dar și cu moartea sa neașteptată, 8 august 117) a fost însoțită și urmată de tulburări grave în unele zone de graniță ale Imperiului, în Asia, Africa și mai ales la Dunărea de Jos, repercutîndu-se în chip firesc mai întîi asupra situației din Dacia și a sorții provinciei

[62] Principala bibliografie mai veche este expusă și analizată în *TrAnt* (1945), p. 176—187; *AISC,* III, 1941, p. 200—270 (Daicoviciu) și alte publicații (de ex. A. Sacerdoțeanu, G. I. Erătianu etc.) ; R. Vulpe, *IstDobr,* II (București, 1968), p. 278—283 (părăsirea Daciei) ; M. Macrea, *Viața în Dacia romană* (1969), p. 445—456 etc. O reexaminare de ansamblu a textelor antice și a bibliografiei în lumina situației și evenimentelor militar-politice ale domniei lui Domitius Aureîianus (270—275) a dat istoricul clujean A. Bodor, *împăratul Aurelian și părăsirea Daciei,* în *StUn,* ser. Historia, 1972, p. 3—16 (versiunea engleză: *Dacoromania,* Freiburg, 1, 1973, p. 29—40): sub raportul politicii externe și interne a lui Aureîianus, ca și în contextul evenimentelor acestei perioade și la lumina documentelor numismatice, epigrafice și literare, părăsirea Daciei nu a putut să aibă loc înainte de anul 274, în cadrul măsurilor politice și militare legate de preparativele pentru campania contra părților, deci ar fi avut loc în primăvara anului 275.

[63] Vlad. Iliescu, *Provinciam • . . intermisit. Zu Eutr. IX* 15, 1, în *RevRLg,* XV, 1970, p. 597-600.

abia organizate. în politica externă romană intervine o schimbare
noul împărat Aelius Hadrianus renunță la linia expansionistă și trece
sivă, în primul rînd prin scurtarea frontierelor (a *limes-ulm),* renunțîn
riile cucerite și organizate de ilustrul său „părinte" și predecesor dincol
frat. Același lucru era gata să facă și cu Dacia, unde presiunea sarmaților
iazygi) deveni deosebit de violentă la vestea morții lui Traian, mai ales
tante contingente din armatele provinciilor dunărene erau dislocate în
din Asia [64]. Știrile documentare asupra intențiilor și preparativelor
comandamentul roman sub directivele lui Hadrianus indică limpede a
ație : Fronto, *Principia Historiae,* p. 205—6 (ed. Naber ; cf. Hauler,
teliana, Wien, 1896, p. 264) „quin provincias mânu Traiani captas
lis ac novo constituendas omittere maluit quam exercitu reținere. . . . h
provincias, Daciam et Parthis amissas partes, ultro restituit . . ." ; E
6, 2 „Traiani gloriae invidens (Hadrianus) statim provincias tres reli
Traianus addiderat, et de Assyria, Mesopotamia, Armenia revocavit
ac finem imperii esse voluit Euphratem. Idem de Dacia facere cona
deterruerunt, ne mulți cives Romani barbaris traderentur, propterea q
nus victa Dacia ex toto orbe Romano infinitas eo copias hominum tr
ad agros et urbes colendas" [65]. Un pasaj cu o informație atît de imp
plină de greutate semnificativă social-istorică privitoare la evacuarea
la soarta populației civile nu putea să scape neremarcat ori neutilizat c
riograf cu penetrant spirit critic cum era Xenopol [68], cu ale cărui
judicioase poate și trebuie să rămînă de acord oricine; dar nu putem

[64] Despre situația Imperiului și a provinciilor dunărene, acțiunea lui Aelius Hadri
117—118, v. documentarea și discuțiile la: A. Premerstein, *Der Attentat der Konsulare*
im Jahre 11S *n.Chr.* *(Klio,* Beiheft 8, 1908), p. 3—24 „die Kâmpfe an der untere
J. 117/8.und das Kommando des Nigrinus") ; supra, nota 52.

[86] Atare pasaj al .istoricului antic (Eutr., VIII 6, 2) a fost relevat încă de Petru
de alții și de C. Dai(eovici)u în revista *Societatec de rutine.* Cluj, IV, 1927, p. 56
E. Ritterlmg și R. Grosse) stabilește că „acei romani «ex agriș» nu sînt decît țăr
legiunilor, care — în schimbul apărării granițelor și a teritoriilor amenințate — prime
tivare cîte o proprietate de părnînt, la fel cum în timpurile mai vechi se dădeau numa
deci un sistem de miliție. Acestor țărani desigur că părăsirea moșiei nu numai le
ci chiar obligatorie, ei aparțimnd, cu fiii lor cu tot, armatei care (în orice împrejura
de ei ..." etc. Cum s-a relevat, „de fapt, Dacia părăsită n-a fost cedată nimănui, c
tatea oficială continua să fie socotită ca un teritoriu ce aparținea de drept imperiului, așa
altă dată teritoriile neocnpate și necolonizate ale Munteniei și Moldovei de Jos. .. .
și sarmații care s-au instalat imediat în provincia abandonată, în vechile lor legături c
condiționată față de imperiu, au sfîrșit prin a se contopi în masele populației locale daco
R. Vulpe, în *Istoria poporului român* (sub red. A. Oțetea), București, 1970, p. 88.

[68] A. D. Xenopol, *IstRom,* I (ed. II, 1914), p. 295 *ct'credeau romanii despre pără*
Hadrianus avuse gîndul a părăsi Dacia, dar fusese întors prin rugămintele
care îi puseră în *vedere că prin asemenea măsură s-ar jertfi o mulțime de Romani în*
rilor. Așadar romanii ei singuri nu credeau că părăsirea provinciei de către admini
va avea de urmare deșertarea ei de coloniști. Apoi dacă o asemenea idee era adevăra
lui Hadrian, pentru ce oare și-ar fi pierdut ea valoarea pe acel al lui Aureîianus ? T
care prietenii lui Hadrian o exprimaseră către acesta (că retrăgînd garnizoana din D
rămînă o mulțime de Romani în prada barbarilor) deveni o realitate sub domnia l
Legiunile fură retrase și marea mulțime a cetățenilor daco-romani rămase expusă l
barbare. în aceste spuse ale lui Eutropius avem însuși părerea romanilor contemporani
rilor pe care trebuia să le aibă părăsirea Daciei, adică a singurilor judecători competenți
materie și că ne pare foarte straniu de a pretinde astăzi să știm noi mai bine decît
ce a trebuit să se petreacă cu prilejul retragerii legiunilor din Dacia. Romanii aveau t
puternice pentru a crede eă, cu toată retragerea garnizoanei, populația țărei va stă
alipită de patria ei

acord cu aprecierea lui asupra elementelor sociale şi etnice care au rămas în fo3ta provincie carpatică [67].

Pentru a împiedica trecerile barbarilor din stînga Dunării în Moesia, Hadrianus a dispus îndepărtarea suprastructurii podului de la Drobeta (Turnu Severin) spre a-l face impracticabil (Cass. Dio, DXVIIII 13, 6). Erau măsuri indicînd planul şi intenţia de abandonare (într-un caz extrem) a provinciei Dacia, retrăgînd armata şi aparatul administrativ; teritoriul urma să fie eventual „restituit" (sub forma de stat clientelar) vreunui prinţ ori „rege" barbar (sarmat, sau daco-get?), pus de comandamentul roman şi legat prin obligaţii precise şi tratate. Dar acţiunea energică a lui Hadrianus şi a generalilor săi (în primul rînd Marcius Turbo şi Iulius Qudratus Bassus), respingerea atacurilor sarmatice în Pannonia, la graniţele Daciei şi Moesiei, au adus restabilirea situaţiei, salvînd provincia Dacia de pericolul iminent al abandonării premature, la abia un deceniu de la constituirea ei definitivă. Astfel, în urma refacerii prestigiului roman la Dunărea de Jos şi în Carpaţi, planul de evacuare a Daciei a fost abandonat, mai ales la intervenţia insistentă a unor prieteni şi consilieri militari-politiei (îndeosebi a celor doi generali amintiţi) ai suveranului, care (între altele) obiectau că, în cazul încetării ocupaţiei, mulţi cetăţeni romani ar fi trebuit să rămînă sub dominaţia barbarilor. Oricare ar fi fost intenţia reală şi măsurile luate efectiv de către împăratul Hadrianus [68], pasajul eutropian are o semnificaţie documentară deosebită în ce priveşte situaţia în care se afla şi s-ar fi aflat populaţia civilă a Daciei în alternativa evacuării, în condiţiile de grea cumpănă din anul 117: evacuarea integrală a civililor şi a maselor de colonişti (infinitae copiae hominum), dintre care numeroşi erau „cives Romani", nu era o condiţie „sine qua non" a retragerii armatei şi aparatului administrativ dintr--un teritoriu organizat ca provincie. Dacă la începutul sec. II (la abia un deceniu după constituirea provinciei Dacia) se admitea ca *mulţi cives Romani* să fie lăsaţi „sub barbari", — cu atît mai uşor şi simplu a fost abandonată la sfîrşitul sec. III majoritatea populaţiei provinciale autohtone romanizate (o parte din ea chiar numai superficial, timp de 17 decenii ale ocupaţiei romane efective) şi amestecate cu diverşi imigraţi şi veterani, dar legată puternic de brazda, plaiul şi codrul ancestral mai mult decît de aparatul militar şi fiscal-administrativ aî statului roman. Cei lăsaţi în urmă de către armata şi aparatul administrativ imperial erau în primul rînd, dacă nu aproape exclusiv, populaţia indigenă rustică traco-dacică, romanizată aproape numai prin limbă şi peste care s-au suprapus unele elemente de „colonizare" cu veteranii şi aparţinătorii lor, legaţi de populaţia indigenă într-o comunitate demografică şi social-cultural-lingvistică ce poate fi numită (chiar la sfîrşitul sec. III) „daco-romană".

[67] ,,. .. nu se pare întemeiat a susţinea că cetăţenii de obîrşie romană, nefiind aşa de strîns alipiţi de noua provincie, s-ar fi depărtat mai uşor de ea şi că ar fi rămas acolea numai dacii romanizaţi, care ca băştinaşi vechi ai acestei ţări, deprinşi cu nevoile, ar fi vrut mai bine să sufere neajunsurile pe pămîntul strămoşesc decît să caute liniştea deştărîndu-se" ; bogaţii au plecat, cei săraci au rămas căci ... nu aveau mijloace de deplasare . . . (Xenopol, *ibid.*, p. 296—297).

[68] Ritterling, *RE* XII, 1288—9; Kubitschek, *Gbtting.gelehrte Anz.*, 1932, p. 394 ş.a. consideră că Hadrianus n-a avut de gînd să evacueze Dacia; dar cf. Premerstein, *loc. cit.* ; W. Weber, *Abhandlungen preuss. Akad.* 1932, phil.-hist. Klasse, Berlin, 5, p. 92—93; G. Forni, *Athenaeum* (Pavia), XXXVI 1958, p. 198—199. După *IstRomâniei*, I (1960), p. 350, intenţia atribuită lui Hadrianus de a „evacua Dacia" s-ar explica prin faptul ce rezultă din unele indicii arheologice că acest împărat a dispus evacuarea teritoriilor ocupate de romani în estul Munteniei (zona Ploieşti—Buzău) şi sudul Moldovei (Galaţi—Vrancea). Supra, nota 52.

Păreri exprimate în ultima vreme despre felul cum s-a „executat" eva
Daciei (ca a lui Alfoldi) [69] nu explică nimic, fiind nişte speculaţii, înc
abstracte, sofistice, sterile. Dacă trupele romane vor fi căutat şi izb
fapt să constrîngă chiar şi pe cei mai îndărătnici şi excentrici „cetăţen
evacua în Moesia, — în schimb apare destul de puţin probabil că s
încercat şi reuşit a îndupleca şi culege de prin sate, de la stîne şi „sălaşuri",
văi şi plaiuri pe autohtonii daco-romani legaţi de glie şi de codru spre
să-şi părăsească vetrele luînd calea pribegiei. Dar oare „barbarii" (goţi,
sau alţii, sarmaţi etc), luînd în stăpînire provincia printr-un aranjam
comandamentul roman, acceptau uşor să li se cedeze un teritoriu deşertat
de populaţia muncitoare? Ori Dacia a devenit o „ţară a nimănui"? Bu
practic şi logica istorică împiedică pe oricine să-şi imagineze o evacuare in
absolută a populaţiei, indiferent de condiţia ei socială, juridică şi eco
din cîmpiile, văile, plaiurile şi munţii Daciei carpatice. De altfel, st
romană n-a încetat deodată şi pentru totdeauna pe malul stîng al Dunări
oare, la 271 (273), căci o fîşie variabilă de teren a fost recuperată şi ţin
control de către romani în cursul secolelor IV—VI [70] ; încît şi după 271,
ţia romanizată din zona Daciei carpatice avea legături continui ori inter
dar destul de intense, cu romanitatea sud-dunăreană nu numai prin el
etnice-populare, sau în urma trecerilor frecvente de pe un mal pe
fluviului, ci şi pe cale „oficială", militară şi administrativă cu Moesia şi
tul Imperiului roman.

S-a afirmat că nu putea fi evacuată întreaga populaţie romană
nizată) din Dacia, ipoteză (confirmată de materialul arheologic şi numi
care a fost parţial acceptată şi de unii adversari roeslerieni ai tezei con
daco-romane, — cu adaosul însă că asemenea elemente populare r
n-ar fi putut să se afirme mai tîrziu ca atare, dispărînd în „valurile b
ale veacurilor medievale. După abandonarea concepţiei generice şi p
despre „cataclisme" în viaţa populaţiilor antice, s-a cristalizat ideea c
poate vorbi de o totală evacuare (a întregei populaţii provinciale)

[69] A. Alf6lâi, *SiebAlt,* p. 91 exprimă opinia ingenioasă că — fiind retrasă popula
ce depinde de trupele romane (,,ihr biirgerîicher Anhang") — ceilalţi cetăţeni ar fi treb
nebuni („verrvickt") spre a se decide să rămînă voluntar pradă necruţătorilor duşman
(,,sich den schonungslosen Feinden preiszugeben"). Dacă cineva ar fi avut totuşi asemene
dementă, armata romană era de faţă gata să pună la punct pe acel inconştient şi să-1
la plecare („die Armee des Kaisers war dafur da, die wiederstrebenden zum Abzug zu
Este de admirat la eminentul istoriograf budapestan remarcabila putere de imaginaţie
virea plastică a desfăşurării evenimentelor la Dunărea de Jos prin anii 271/3; parcă a
de relatări ale vreunui martor ocular sau de niscaiva documentare modernă (foto, înre
bandă etc). Dar evident că totul e construcţie savantă, artificioasă de cabinet: cu acee
sofistică şi abilitate în argumentare, A.A. evacuează integral Dacia provincie lăsînd în
vid absolut în faţa-cetelor germanice (carpice, sarmatice?), după cum mai înainte (supra
exterminase populaţia autohtonă la a. 106. în legătură cu pretinsa cruzime a „necruţăto
bari" este de remarcat că azi nu se mai crede în asemenea formule-şablon perimate, —
din izvoare documentare că s-au găsit şi mai tîrziu romani provinciali „nebuni" care să
trăi sub regimuri barbare la nord de Duuăre, în afara graniţelor Imperiului, decît su
dur al fiscalităţii romane şi byzantine (infra, p. 209 etc).

[70] Descoperiri arheologice şi consideraţii istorice într-o bibliografie ce sporeşte mereu
ani, după D. Tudor, *OltR"* (1958), p. 337-376; OltR[4], 1978, p. 415-470, „legăturile ro
din Oltenia cu sudul Dunării de la Aureîianus la Iustinianus", cu amplă bibliografie ma
documentare pertinentă; *IstRomâniei,* I, p. 615—669; O. Toropu, *Romanitatea tîrzie şi*
în Dacia Traiana sud-carpatică, Craiova, 1976.

„cruzimii şi sălbăticiei" (mult exagerate în istoriografia veche) atribuite triburilor în migraţie, barbarii de tirani, — fiind suficient a releva, în legătură cu problema, faptul subliniat mereu în ultimul timp de istorici că nu se cunosc cazuri ca, odată cu schimbarea ocupaţiei (a stăpînirii), populaţia întreagă să-şi părăsească definitiv aşezările nici în faţa distrugerilor cumplite ale războiului modern, făcut cu mijloacele infernale create de tehnica actuală, cu care nu se poate compara nici de departe războiul „armelor albe" (săbii, pumnale, suliţe, praştii, săgeţi etc.) din antichitate şi epoca medievală. Problema evacuării Daciei traiane trebuie simplificată, desigur; dar nu numai în felul ingenios adoptat de un filolog latinizant [71], ci în sensul constatărilor şi a consideraţiilor: de mai sus în legătură cu natura însăşi a romănismului provincial, a raporturilor dintre romanitate şi temelia etnic-socială autohtonă în provinciile traco-dace şi illyrice. După concluziile îngăduite şi impuse de faptul înlocuirii idiomului autohton şi de altoirea limbii latine-romanice pe fondul etnic-social preroman, deopotrivă în Dalmaţia, Moesia şi Dacia (ca şi în alte provincii romane)/ trebuie să admitem ca o necesitate că prin retragerea oficială diu Dacia carpatică (chiar însoţită de o evacuare masivă a romanilor şi a multor cetăţeni) nu putea să rămînă un vid („desertum") demografic ocupat de goţi şi de alte clanuri germanice ori traco-getice libere, amestecate cu scito-sarmaţi; în afară de unele elemente romano-provinciale (mai ales illyri, pannoni şi traco-moesi din Balcani, celţi din vest), dubioase şi în orice caz de importanţă numerică redusă, aici a rămas aceeaşi străveche populaţie autohtonă pe care a găsit-o expansiunea romană, şi care (cum s-a văzut) nu fusese nici exterminată, nici alungată din cuprinsul provinciei. Sub stăpînirea triburilor barbare în migraţie â rămas numai pătura rustică (agrară, păstorească, meşteşugari săteşti) legată de aceste locuri pe care nu le-a părăsit la schimbarea de regim în 272—273 la fel ca şi în a. 106 (după cum nu le părăseşte nici azi), decît — în mică măsură — vremelnic şi periodic, alternînd, în legătură cu necesităţile • creşterii vitelor, a păstoritului „pendulator" şi a îndeletnicirilor agrare străvechi.-. Fenomenul permanenţei populare, mai ales a maselor rustice a fost bine întrevăzut şi formulat cu un veac în urmă de istoricul austriac Julius Jung .„masele poporului dacic, ce nu cunoscuseră decît greutăţile, nu şi folosul stăpînirii romane, rămaseră pe loc plătind noilor domni birul pe care-1 plătiseră celor vechi şi nepăstrînd ca amintire din epoca romană altceva decît dialectul său, părintele limbii române de azi" (cf. infra, p. 234). ''V"---"-': •' '

Această populaţie rurală este firesc să nu fi putut continua.viaţa în forme urbane între sau măcar în preajma zidurilor din vechile oraşe, ajungînd fără întârziere la decădere în rusticitate, la recesiune [72]. Dăinuirea formelor rustice de viaţă social-economică a populaţiei autohtone (aproape aceleaşi. în epoca pre-

[71] „Evacuările totale existau numai în rapoartele oficiale, menite să liniştească pe cei de la centru şi în fantezia celor cuprinşi de panică. După ce această spaimă colectivă trecea, mulţi se întorceau la vetrele părăsite", Puşcariu, *DR,* VIII, p. 30.

[72] „După dezagregarea organizării municipale, a decăderii şi dispariţiei oraşelor (care fuseseră principala temelie a societăţii sclavagiste), acestea nu mai puteau juca nici un rol în viaţa fostei provincii. Decăderea economiei sclavagiste, ca şi aşezarea pe teritoriul Daciei a unor populaţii libere, a dus la mutarea centrului vieţii economice de la oraş la sat. Aşa se explică termenul românesc *sat* (cu care se denumeşte aşezarea rurală), derivat din latin *fossatum, ia.* timp ce denumirea pentru „oraş" s-a introdus mai tîrziu din maghiară *(vdros).* Populaţia Daciei S-a răspîndit, aşadar, în mediul, rural; aici însă păstra încă o formă de organizare ce îşi dovedise vitalitatea în cursul stăpînirii romane şi care putea servi şi mai departe ca bază organizatorică, *obştea* sătească", *îstRomâniei,* I, p. 799; infra,p. 227-229.

romană a Daciei libere, în cea romană a provinciei, ca şi după abandon în perioada numită „prefeudală") este o realitate social-istorică de covî importanţă şi semnificaţie, relevată în oarecare măsură de erudiţi, m arheologi şi lingvişti: e însuşi aspectul esenţial în structurile social-ec si organizatorice-politice ale fondului popular, a acelor pături care au temeliile permanente ale romănismului agrar, rustic din zona carpato-b şi dunăreană [73].

[73] Condiţiile vieţii în Dacia după abandonarea oficială aureliană au fost concis şi con schiţate în *ÎstRomâniei,* I, p. 787 „după abandonare, populaţia daco-romană, din agricol tară, în general, se transformă periodic (datorită împrejurărilor) în una agricolă, cre vite şi păstorească, cu un caracter sedentar limitat. La acest fel de viaţă trece, treptat, orăşenească", datorită faptului că „oraşele îşi pierd rolul economic şi social ca centr şugari şi negustori, menţinîndu-şi doar (un secol-două) oarecare importanţă de centre po nistrative. Meşteşugurile decad, reducîndu-se la cele mai simple, cu caracter casnic, ru olăritul, făurăria, dulgheria" ; cf. şi *AnEtn,* 1962—4, p. 73—92 (infra, cap. VIII, not întrezărea (ca mulţi erudiţi înainte şi după el) formulînd în rezumat această realitate'so şi economică de ex. şi austriacul J. Loserth (Graz), în *Historische Zeitschrift,* 81, 1898, p. zînd „Histoire des Roumains" a lui A. D. Xenopol) : o parte dintre „daco-romani" a munţi, ca păstori etc, „nachdem die wohlhabenden abgezogen, entwichen die Dacorom Wanderleben iiber. Direkte Zeugnisse hierfiir sind nicht vorhanden, aber die spätere des Volkes beweist diesen Sachverhalt, der auch durch die Analogie der Verhältniss und Noricum unterstutzt wird . . .".

VIII. DIN ANTICHITATE SPRE EVUL MEDIU ŞI RENAŞTERE

Cum s-a spus în repetate rînduri şi este ştiut, timp de cîteva secole (VII—XI sau XII) nu se cunoaşte nimic din documentele scrise despre populaţia de limbă romanică din Peninsula Balcanică [1], atît în zona illyră, cît şi în cea traco--getică; în Dacia carpatică atare „hiatus" fiind chiar mai lung, aşa-numitul „vid-istoric" al trecutului României şi mai ales al poporului român, cu o dezolantă lipsă ori caracter lacunos al documentaţiei scrise privind populaţia indigenă traco-daco-romană. S-a considerat mai demult că golul istoriografie (între abandonarea Daciei şi apariţia primelor menţiuni scrise despre români--vlahi cu organizaţii social-politice proprii) în nordul Dunării de Jos ar fi de aproape un mileniu; dar cercetările arheologice din ultimele trei decenii l-au redus sensibil, cu cîteva secole, prin descoperiri şi determinări de materiale şi obiecte, aşezări şi necropole din sec. IV, V ori VI e.n., din care foarte multe sînt de atribuit cu certitudine populaţiei provinciale romanizate. Totuşi, perioada de vreo 5—6 veacuri (între anii 600 şi 1100, cînd lipsesc ori sînt dubioase urmele documentare despre populaţia romanică-românofonă în stînga Dunării) nu poate fi scrisă fiind aproape cu neputinţă să fie trasată — decît în contururi largi şi vagi — fără un fir de continuitate etnic-socială şi economică oglindită în alte materiale documentare decît idiomul popular al comunităţii sociale. Din această perioadă deocamdată obscură sînt schiţate aici două aspecte mai importante ale celor trei-patru secole ce au urmat imediat abandonării oficiale a Daciei de către împăratul Domitius Aureîianus: materialul arheologic în Dacia postromană (în primul rînd cel atribuit populaţiei locale romanizate) şi ştirile ori indiciile despre permanenţa populaţiei romanice sub ocupaţia barbarilor, deci probînd direct dăinuirea românismului pe vechile temelii sociale--etnice şi economice autohtone.

[1] N. Iorga, *Istoria Românilor din Peninsula Balcanică (Albania, Macedonia, Epir, Tessalia* etc). Bucureşti, 1919, 74 p. Românii din teritoriul Bulgariei şi Iugoslaviei: *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în evul mediu,* Bucureşti, Edit. Academiei, 1959, de S. Dragomir. Cf. şi *Illirii* (1969), p. 152—155. Românimea „balcanică" şi rolul ei economic, politic şi cultural (împreună cu grecii şi turcii), reflectîndu-se prevalent în terminologia limbilor din zonă, vor trebui studiate mai amănunţit prin documentarea lexicală şi lingvistică (G. Murnu, I. Caragiani, G. Pascu, Th. Capidan, T. Papahagi etc) şi noi anchete lexicale, dacă ar mai fi cu putinţă, ca şi a bibliografiei 1 storice şi etnologice: M. Caragiu Marioţeanu, *Definition einer Volksgruppe. Glotta und Ethnos der Aromunen,* în *Osterreichische Osthefte,* Wien, 13, 1971, p. 140—151, cu indicaţii bibliografice la care se adaugă lucrări mai vechi: *Studii istorice asupra Românilor din Peninsula Balcanică,* Bucureşti, 1891, de I. Caragiani (supletnent la RIAP), reeditat de Academia Română, 1929 (cu o notă biografică de P. Papahagi) ; *Aromânii. Comerţ, industrie, arte, expansiune, civilizaţie,* Focşani, 616 p. (Anastase N. Hâciu) ; cf. şi Murnu, RumWNGr, 1902 şi 1977 (H. Mihăescu).

1. MATERIALUL ARHEOLOGIC ÎN DACIA „POSTROMANĂ'

Datele şi constatările (nu chiar toate sigure, deplin concludent
cetărilor din ultimele trei decenii privind suma descoperirilor arheo
rezumate şi puse la punct (în măsura îngăduită de etapa actuală şi
criticii istorice) de către eruditul arheolog din Sibiu prof. K. Hore
de alţii, expuse în lucrări de analiză arheologică şi numismatică, îm
consideraţii social-istorice [2]. Din aceste lucrări excerptăm cîteva pasa
mai semnificative ilustrînd descoperirile arheologice care arată că d
donarea Daciei în anul 272 (274?) pînă la invazia hunilor există
elemente şi observaţii dovedind prezenţa în continuare, persistenţa
aceleaşi locuri a populaţiei autohtone rămase în cuprinsul Transil
numai în Banat şi Oltenia (aproape de Dunăre), ci pe întreg cupri
provincii carpatice.

în discuţia îndelungată despre o pretinsă evacuare totală a popula
vincia Dacia abandonată, s-a acordat atenţie deosebită oricărei descoperi
runte, menite să probeze permanenţa populaţiei indigene provincial romane
timp însă numărul acestor materiale a sporit atît de mult, încît preze
autohtone constituie o realitate istorică, nu o problemă sau vreo „enigm
urmelor culturii materiale se poate proceda în mod concret la reconstitui
multiple ale traiului populaţiei în condiţiile specifice create în urma
vieţii provinciale romane. Repercusiunile mai intense ale evacuării ofic
în aşezările şi construcţiile militare şi în oraşele mai mari. Observaţiile făcu
săpăturilor sistematice din ultimele decenii în diferite castre din Transil
la Hoghiz (jud. Braşov; 1949), Breţcu (jud. Covasna) şi Inlăceni (jud. Ha
Gilău (jud. Cluj, 1951, 1956), Orheiu Bistriţei (1957-1960), Sînpaul (j
1957, 1958), Porolissum (Moigrad, jud. Sălaj, 1958, 1959), Călugăren
1961) n-au dat nicăieri la iveală urme concludente care ar dovedi lo
construcţii militare şi în continuare. Se pare că în condiţiile sociale şi p
bate, populaţia locală a renunţat să se folosească de castrele romane (c
cifice, legate de strategia şi tactica armatei romane), preferind să revin
locuire ce fuseseră caracteristice mai înainte perpetuîndu-se apoi în
feudale.

Oraşele mai mari, creaţii proprii ale orînduirii sclavagiste decad şi el
relativ scurt şi peste tot, prin faptul că construcţiile monumentale ce co
doarea lor (amfiteatre, temple, băi, basilici etc.) îşi pierd funcţia şi
Totuşi, cît permite să se recunoască documentarea actuală, centrele ur
să fie locuite în forme modeste şi în secolul următor (după anul 271),
la invazia hunilor, încît în ele retragerea aparatului de stat politic şi adm
avut dintr-odată aceleaşi consecinţe radicale ca în cazul castrelor în u
trupelor. Cîteva exemple în această privinţă sînt concludente. La Ul
(Sarmizegetusa; Grădiştea Haţegului) s-a constatat ca şi în alte provinc
intenţionată a intrărilor amfiteatrului, pentru a servi ca fortificaţie, în
este indicată de tezaurul monetar îngropat aici în preajma invaziei hun
(piaţă) în aedes augustalium s-a constatat adăugarea unor ziduri sec
ridicate după evacuarea provinciei; în sfîrşit, cîteva descoperiri monet
pe cuprinsul oraşului ilustrează la fel continuarea vieţii în fosta metropolă

[2] K. Horedt, comunicare orală (1958) ; *Transilvanien im ersien Jhdt. nach de
Provinz Dazien,* în *Acta Antiqua Philippopolitana* (studia historica et philologica), So
157—163; *Dacia,* VIII 1964, p. 177—193, *Problema continuităţii* (D. Protase; sup
nota 39) ; SCIV, XVIII 1967, p. 575—591 (cultura Sîntana-Cerniahov, K. Horedt)
studii si cercetări, Braşov, I 1967, p. 93—114 (bibliografie amplă despre teritoriul in
carpati'c, Ioan I. Pop) ; SCIV, XIX 1968, p. 63-79 (G. Bato) ; *Aluta,* Sf. Gheorghe, I
ArhMold, VI 1969, p. 137-147, 149-164 (Z. Szekely) ; *Sargetia,* XIV 1979, p. 203
urbane Urzii în Transilvania, K. Horedt) ş.a.

La A p u l u m (Alba Iulia), s-a identificat un cimitir datat cu monede, între ruinele băii, cu morminte de cărămizi şi cu obiecte romane tîrzii. O lucerna creştină şi descoperiri monetare răzleţe arată deasemenea prezenţa *unei* părţi a locuitorilor. La N a p o c a (Cluj) există indicii că unele morminte romane ar putea să dateze din sec. IV. Un tezaur monetar din deceniul al 8-lea al sec. III, deci din intervalul de timp urmînd imediat părăsirii provinciei care a fost descoperit în incinta oraşului este elocvent pentru locuirea fostului municipium şi după anul 271 ; în teritoriul oraşului Cluj s-au descoperit pînă acum monede din perioada ,,post-aureliană" •. 7 piese din care una Tacitus (275-276), 5 Probus (276-282), 1 Carinus (283-295) *[SCIV,* XII 1961, p. 150; XV 1964, p. 131—141]; o monedă Crispus în oraş, alta în hotarul spre sud-est *[ActaMN,* IV, p. 495-7]; 1 Iovianus (363-364), una Theodosius II (408-450), cf. *ActaMN,* IV, p. 497. Aceeaşi constatare se poate face şi pentru P o t a i s s a (Turda), pe baza unei geme creştine şi a materialului numismatic.

Dacă localităţile citate şi în general oraşele romane îşi pierd caracterul specific urban, ele continuă să fie locuite în proporţii mult mai restrînse de o populaţie redusă numeric. Dar populaţia urbană nu constituia nici în timpul provinciei majoritatea locuitorilor, fiind apoi condamnată să dispară ori să se adapteze transformărilor economice şi politice intervenite schimbîndu-şi forma de viaţă.

In traiul populaţiei r u r a l e care constituia masele locuitorilor se manifestă la fel anumite aspecte noi de viaţă. Lucrarea pămîntului şi exploatarea bogăţiilor naturale în timpul provinciei se făcuseră în forme specific romane prin latifundii avînd ca centre villae rusticae. Puţine dintre aceste gospodării au fost cercetate prin săpături sistematice. în două locuri unde se poate presupune existenţa lor, la Iernut (jud. Mureş) şi Răhău (jud. Alba), o parte din materialul ceramic descoperit în imediata apropiere a aşezărilor pare să dateze dintr-o perioadă ulterioară părăsirii provinciei arătînd că cei folosiţi în munca cîmpului, sclavii şi populaţia autohtonă, continuau să graviteze în jurul acestor curţi formînd nuclee din care puteau să se dezvolte în continuare obştiile săteşti prefeudale. Evoluţia se conturează mai limpede la aşezările rurale propriu-zise. Lipsind paza armatei romane şi cordonul defensiv al castrelor, locuitorii se aşează pe înălţimi, apărîndu-şi aşezarea prin şanţ şi val de pămînt, ca în cazul aşezărilor la Porumbenii Mici şi Prostea Mică din valea Tîrnavei Mari.

Aceasta este imaginea ce se desprinde din documentarea arheologică actuală despre traiul populaţiei rămase pe teritoriul fostei provincii. Materialul arheologic este însă mai numeros decît ar rezulta din enumerarea de mai sus privind numai cîteva localităţi, fără a cuprinde totalitatea descoperirilor, care pot fi caracterizate pe scurt după categoriile principale astfel: în primul rînd sînt de menţionat cele de caracter c r e ş t i n, care datează sigur din sec. IV, creştinismul fiind recunoscut ca religie oficială romană abia îu timpul lui Constantinus I (306—337) şi nu pot să aparţină decît populaţiei romanizate, căci populaţiile din afara provinciei (pătrunse ulterior pe teritoriul Daciei) erau încă păgîne. Cea mai semnificativă piesă este donariul din Biertan (jud. Sibiu) ; tipică este şi lucerna (opaiţ) cu cruce, de la Apulum, ca şi gema (piatră de inel) la Potaissa (Turda) împreună cu altă gemă creştină „din Transilvania" ; o lucerna de bronz cu crucea din împrejurimile oraşului Dej. Fiecare dintre aceste piese luată în parte nu are mare putere probatorie; dar luate laolaltă, ele oferă un argument în plus pentru atribuirea lor populaţiei autohtone. Aria răspîndirii lor în zona carpato-dunăreană corespunde fostului teritoriu al Imperiului roman, unde erau primite şi utilizate de populaţia locală romanizată, ele fiind probele documentare principale despre pătrunderea creştinismului incipient, în sec. IV pe teritoriul Olteniei, Munteniei şi Transilvaniei cu Banatul. Există alte descoperiri mărunte care (deşi nu pot fi considerate în aceeaşi măsură creştine) se datează în intervalul de timp amintit. Dela Alba Iulia şi Cluj se cunosc multe exemplare din aşa-zisele fibule „cu capete de ceapă", din sec. IV, iar la Veţel (Micia romană, Hunedoara) chiar o piesă cu dedicaţia latină (QVARTINE VIVAS) ; o lucerna tîrzie şi un pahar conic de sticlă au fost semnalate la Alba Iulia, o garnitură de centură la Sic (jud. Cluj), un buton de garnitură la Feisa (jud. Sibiu) [3]. O lucerna de factură evident paleocreştină şi din sec. IV, cu crucea, piriformă, din zona Hunedoara (probabil Ulpia Traiana) [4].

340 fMaW,? cre f™ u l daco-roman (sec. IV-VI) : *Studii Teologice* (Bucureşti), X 1958, p. 311-
^ X ^ 1 ^ f T f p ^ 60 - ^ ? 116 ^ TraasilvaQia- Contribuţii la istoria creştinismului daco-
du' l- -L Russu) ; *ÎstRomâniei,* I, t>. 629—634 etc

tesignelfeftTe r£ ^ £ w ™ ' ^ ^ P" 405-4H- 0 lucemă de lut *V^otmă,* fără
o plcete dt^f; ZODt Some ?T^ <muz- Gherla). Alte piese paleocreştine: la Palatca (jud. Cluj)
Pecete de lut ars pentru azimă dm mormîntul 3 al necropolei de tip Sîntana de Mureş, *Dacia*

Materialul n u m i s m a t i c încă poate fi utilizat, cum s-a ară
sens pentru permanenţa populaţiei locale în Dacia. Mai demult s-a sublin
semnificativă a cîtorva tezaure monetare care încep în timpul provinci
după evacuare, trebuind deci să fi fost tezaurizate şi ascunse de elem
locale, autohtone. Un tezaur descoperit la Xireş (Dej), studiat în mod
firmă prin compoziţia lui această constatare [5]. Chiar monedele din sec
mod izolat trebuie să fi aparţinut în bună parte autohtonilor, cum
considerabil şi răspîndirea lor. în primul rînd monedele descoperite în
romane (ca Ulpia Traiana, Alba Iulia, Turda, Cluj, Cristeşti etc.) treb
folosite de către autohtoni. Cu deosebire semnificativă este descoperir
numismatică făcută în 1961 în teritoriul comunei Iernut, pe valea Mureşu
de incineraţie datînd (după descoperirile monetare) din sec. III—I
organică de continuitate; într-o urnă cinerară s-a descoperit o monetă
teasa Severina (anul 275) [6], iar în acelaşi teren o serie de monede imp
cu Severus Alexander la Licinius II (Severus Alexander 2 buc, Gor
Gallienus 1 buc, Maximianus Herculius 1, Maxentius 1, Licinius I 4
II 1 buc), — care sîut dovezi evidente ale continuităţii (fără nici un fel
anul 273) a unei populaţii rustice locale într-o aşezare modestă şi în necro

Ultima categorie de materiale arheologice este c e r a m i c a r
ţionată după desfiinţarea provinciei, la care însă există dificultatea
putinţa datării şi diferenţierii, separării ei de materiale romane ase
dovadă că ceramica romană de factură roşie continuă şi după 271 e.n
descoperirea — chee făcută la Iernut în 1961 (supra), unde urna roş
prin moneta Severinei, în ultimele două-trei decenii ale sec. III. Asemer
confirmă şi datarea vasului cu toarte ornamentate cu şerpi din com
Lechinţa de Mureş (un exemplar asemănător din Potaissa, în muzeul Turd
bănuit mai demult că printre altele au funcţionat ateliere de olărie la
Mureş) şi după evacuarea Daciei. Aceeaşi datare se poate adopta pe
roşie descoperită în aşezarea de la Porumbenii Mici şi pentru unele urne
tirul de la Soporu de Cîmpie, al cărui inventar pare să dateze în parte
jumătate a sec. III. Oricum, această categorie de ceramică trebuie să
numeroasă decît se poate proba în prezent.

Pe lîngă aspectele variate ale traiului populaţiei băştinaşe reflectate
arheologice, se observă şi pătrunderea unor populaţii dinspre apus şi diu
silvania. Este explicabil că lipsa unei puteri politice şi administrative şi
ţiilor în provincia abandonată de romani au exercitat o atracţie puterni
burilor libere din afara Daciei. Astfel, la C i p ă u (jud. Mureş), în v
s-au descoperit morminte de incineraţie al căror inventar corespunde p
sarmatice din cîmpia Tisei, făcînd abstracţie de ritul înmormîntării ce
la sarmaţi. Trebuie să admitem deci că o populaţie dacică trăind sub o put
culturală sarrnatică s-a aşezat, după ce au dispărut barierele ce ar fi pu
tarea lor în valea Mureşului. Dacă penetraţia din apus are un cara
izolat, în schimb presiunea populaţiilor din răsărit este mult mai pute
Se credea mai demult că locul puterii romane a fost luat de goţi; m
mai verosimil se arată însă că, în timpul abandonării provinciei, goţii îş
mai mult spre răsărit, iar vecinii dincolo de Carpaţi au fost c a r p i i
care în primele decenii după desfiinţarea provinciei Dacia trebuie să
torii direcţi ai puterii romane pătrunzînd în acest interval de timp şi pe t
silvaniei. Numai după dislocarea carpilor în jurul anului 300, g o ţ i i
apus în fostele teritorii ale acestora şi trecînd Carpaţii ajung în Tran

XX 1976, p. 30, fig. 7/2, 9/2, p. 34 ; un exemplar asemănător descoperit în aşezar
tîrzie lîngă Jabăr (jud. Timiş, la nord de Lugoj; *Noi Tracii,* Milano, VII 1980, 73, p. 10-
ActaMN, XIII 1976, p. 215-230 (două piese paleocreştine din Transilvania), XVI 197
(piese paleocreştine inedite din Dacia intracarpatică, N. Vlassa) ; *Acta Musei Porolis*
p. 515—523 (vasul creştin cu inscripţie latină din Moigrad, N. Gudea). E necesa
într-un nou repertoriu a materialelor paleocreştine din Dacia intracarpatică.

[5] *Studii şi cercetări de numismatică* (Bucureşti), I 1957, p. 149—165 (D. Prota
[6] *SCIV,* XIII, 1962, p. 153—155 (Un mormînt de incineraţie la sfîrşitul sec.
de N. Vlassa). N. Vlas
[7] *ActaMN,* III, 1966, p. 400-401 (Săpăturile arheologice la Iernut,
orală). 31.
[8] *Rbmer in Rumănien* (Ausstellung), KOln, 1969, p. 290, nr. H 66, pl.

după această dată trebuie fixată şi apariţia culturii Cerneahov, iar în Transilvania numită, după primul cimitir săpat sistematic pe teritoriul României, şi „cultura Cerniabov-Sîntana (de Mureş)". Caracterizată prin ceramica tipic cenuşie, prin fibule cu capul în formă de semidisc, piepteni cu mîner semicircular, pahare de sticlă conice etc, cultura Cerneahov este proprie Ucrainei şi României, nu poate fi atribuită în mod exclusiv unei singure populaţii, iar în Transilvania ea nu poate aparţine numai goţilor, cum s-a afirmat în trecut. Analizînd răspîndirea ei în Transilvania, se constată o ramificare peste pasul Tulgheş pînă în valea Mureşului: cimitirele de înhumaţie cu fibule cu semidisc şi pahare conice de sticlă; ele pot fi puse, cel puţin parţial, în legătură cu pătrunderea goţilor în Ardeal. Alături de aceştia, populaţia băştinaşă preia tehnica arderii înnăbuşite, încît şi ceramica de pe teritoriul fostei provincii primeşte un aspect „cerniahovizant", chiar dacă nu aparţine acestei culturi (de ex. la Cluj-Mănăştur). Astfel, se constată că imediat după abandonarea provinciei populaţia indigenă este întărită cu elemente dacice pătrunse din apus şi din răsărit în Transilvania. începînd cu sec. IV, locuitorii preiau cultura Cerniahov-Sîntana, care devine generală în acest veac şi care în anumite descoperiri aparţin goţilor.

După impresia lui K. Horedt, în sec. V s-ar fi produs o cezură între elementele culturii materiale antice şi cele prefeudale; dar D. Protase observă că atare opinie nu este verosimilă: pentru sec. V avem descoperiri mai puţine, deocamdată, în comparaţie cu abundenţa relativă de vestigii ale culturii materiale în veacul precedent; se cunosc aşezări, morminte, monede izolate şi tezaure. Trăsăturile specifice ale culturii materiale rămîn totuşi ceva mai puţin clare, contmuînd în orice caz anumite elemente din sec. IV şi anticipînd alte fenomene proprii abia sec. VI. Situaţia este generală, nu se limitează la Transilvania; pe teritoriul fostului Imperiu roman de apus, în Franţa, Belgia, Anglia, Germania de sud, s-a făcut aceeaşi constatare, cu toate că acolo există izvoare istorice scrise dovedind în chip peremptoriu locuirea constantă: „în concluzie, nici o urmă sigură a culturii gallo-romane în regiunile noastre nu este ulterioară secolului IV" şi că „trebuie deci să fie respinsă explicaţia simplistă care încearcă să justifice absenţa elementelor materiale ale ocupaţiei prin evacuarea teritoriului" Dacă astfel se prezintă situaţia în teritorii cu tradiţie romană şi romanică foarte puternică, mai veche şi mai îndelungată, nu avem motive de a pretinde că la noi (în zonele carpato-dunărene) să fi existat condiţii mai favorabile în ce priveşte putinţa de documentare arheologică.

începînd din sec. VI, cultura materială a Transilvaniei primeşte o factură unitară comună populaţiei băştinaşe şi populaţiilor migratorii. Făcînd abstracţie de unele cazuri izolate, se constată în materialele arheologice doar coexistenţa populaţiei indigene cu cea migratorie, coexistenţă reflectată în numărul considerabil al descoperirilor care din acest motiv nu pot aparţine numai elementelor migratorii. Pentru sec. VIII şi XI datele arheologice nu sînt însă destul de numeroase, consistente, elocvente. Este epoca convieţuirii şi amestecului româno-slav, asimilării incipiente a slavilor, precum şi a cristalizării (regrupării) „străromânilor". Explicarea lipsei aparente a materialelor arheologice poate fi dată printr-o analogie din teritoriile răsăritene. Se ştie că problema ceramicii slave timpurii este destul de puţin elucidată, chiar în teritorii unde prezenţa slavilor în perioada respectivă apare mai presus de orice îndoială. în Ucraina este sigur că proprietarii marelui tezaur din Martinovka şi cei înmormîntaţi în cimitirul de lîngă Pastîrskoie din sec. VII erau strămoşi direcţi ai slavilor care în veacul al IX-lea întemeiară puternica Rusie kieviană. Dar ceramica ce corespunde acestor materiale nu este încă îndeajuns cunoscută. în Ardeal, problema celor două secole amintite se pune în mod asemănător trebuind a se menţiona însă şi insuficienţa şi deficienţa cercetărilor de pînă acum, pe lîngă sărăcia obiectivă, puţinătatea materialelor arheologice.

[Materialul şi formulările expuse la p. 203—206 sînt reproduse rezumativ după lucrările citate la nota 2, cu cîteva — destul de puţine — adaosuri proprii].

J. Dhougt, S. J. De Laet, P. Hombert, în *AntiquiU* , XVI, 1958, p. 137, 141.

2. PERMANENŢA ROMÂNISMULUI

După ce s-a constatat şi admis că populaţia rustică-provincia
carpato-balcanică şi dunăreană şi-a însuşit vorbirea (şi chiar scrie
-romanică, propagată mai intens în perioada maximei desfăşurări
tăţii Imperiului (veacurile II—III), formînd sub raport cultural-l
comunitate unitară, prea puţin diferenţiată după categorii sociale
avînd ca principal element de coerenţă limba (comună roman
ostăşească), iar mai tîrziu şi numele (distinctiv după grai, dev
con : *Romanus (> rumân, român,* tradus — înlocuit de populaţiile
prin echivalentul *valach* = vorbitor de limbă romană), — se poate
ca ceva mai simplificată şi limpezită dificila problemă străveche a
fiei româneşti şi sud-est europene : perpetuarea românismului în zon
la fel ca în cea balcano-dunăreană. Potrivit concepţiei şi tezelor expus
idiomul, împreună cu numele roman, a trebuit şi putea să se pă
s-a spus) nu atît de unele resturi mai „norocoase", puternice şi d
grupurile de „colonişti romani" : „infinitae copiae hominum" veni
orbe Romano ad agros et urbes colendas" (Eutr.), cum preconizau s
mulţi apărători vechi ai continuităţii romane în Dacia. Observîn
cu atenţie, apare greu de admis perpetuarea unei asemenea populaţi
sau mai puţin „flotante", izolate de masele unui popor ce să fie le
nic cu rădăcini mai adînci în acest pămînt. Este uşor de înţeles cum
în acest din urmă fel (adică: prin elementele imigrate), dăinuirea r
după evacuarea oficială a Daciei carpatice apărea destul de echivoc
neverosimilă, pretind în chip firesc la grave confuzii şi controverse leg
tinuitatea populaţiei româneşti în teritoriile actuale. Asemenea ne
echivoc au fost în bună parte (dacă nu integral) soluţionate prin
conservarea idiomului şi numelui roman în Dacia (la fel ca în Mo
alte provincii) la însăşi populaţia de baştină străveche a
legată aici prin lungi tradiţii de viaţă, cu începuturi pierdute în n
toriei.

Atare concepţie despre caracterul românismului (sprijinită în
pe realitatea absolută şi valoarea calitativă excepţională a element
preroman-autohton în limba română) [10] ne arată că nu era necesar
chiar de prisos) să fi rămas în Dacia carpatică o parte mai mare
de populaţie romană venită din afară, „ex toto orbe Romano" (d
deceni de convieţuire şi amestec, mai puteau fi separaţi net imigr
genii, din provinciile sudice, estice ori vestice ale împărăţiei roman
ca neaoşi „Romani" să fi perpetuat şi transmis numele şi idiomul
în sec. XII (fără să fi „reimigrat" din sudul Dunării prin sec.
Cum s-a mai spus, în spaţiul carpatic şi balcano-dunărean (la fe
zone) românismul a dăinuit prin fenomenul altoirii p
trunchiu etnic autohton, daco-getic în stînga, traco-moeso-geti
Dunării de Jos; căci după cum elementul social-etnic de baştină
terminat de expansiunea şi ocupaţia romană, la 102, 106 ori n
tot aşa (romanizat prin grai şi nume) el n-a putut fi evacuat din

io Cf. de ex. *LbTrD,* p. 187-222 = *SprThrD,* p. 211-255 (supra, cap. IV).

Domitius Aureîianus la 271/3, nici copleşit de noile valuri dinspre miazănoapte, răsărit şi apus, revărsate începînd din perioada cînd forţa defensivă romană nu mai putea să ţină stavilă puhoiului de triburi în migraţie (germanice, sarmatice, carpo-dace libere etc.) la Dunăre, în zona balcanică şi apoi în regiunile vestice ale Imperiului, chiar în Italia şi la Roma. în Dacia carpatică, iar mai tîrziu parţial în Moesia, Tracia şi Dalmaţia, românismul nu mai avea puternicul scut al forţei militare romane; dar spre a se putea menţine (în forme rustice, într-o civilizaţie de dimensiuni mai modeste), izolat cîteva secole sub raport politic de romanitatea occidentală a Imperiului, el a existat şi a rezistat prin propriile energii etnice şi biologice, lipsit de protecţia forţei romane centrale (aflată în decadenţă şi dezagregare). Marea romanitate a Imperiului era o puternică realitate social-culturală reprezentată de vechile populaţii (triburi) autohtone ale provinciilor, numite de romani *nationes* sau *gentes*; o realitate evidentă de care erau deplin conştienţi anticii din perioada aşa-numitului „imperiu tîrziu" şi pe care a formulat-o în termeni pregnanţi fericitul romano-african Aurelius Augustinus într-un pasaj celebru, la începutul sec. al V-lea, cînd nu mai puteau fi deosebite „naţionalităţile" şi etniile: „qui iam cognoscit gentes in imperio Romano quae quid erant, quando omnes Romani facti sunt et omnes Romani dicuntur" *(Ad Psalmos,* DVIII, I).

Existenţa unei populaţii romanice (romanizate, latinofone) foarte numeroasă în teritoriile din zona Dunării, ca şi a Rinului etc, în fostele provincii romane ocupate de triburi germanice şi de huni, sarmaţi ş.a. în cursul sec. IV—V este nu numai postulată ca un lucru logic şi firesc, ci apare atestată prin d o v e z i documentare explicite, elocvente. Este în primul rînd (cum era şi natural să fie) populaţia de jos, cu nivel de trai mai scăzut în condiţiile generale economice la sfîrşitul antichităţii sclavagiste, de situaţia turbure politică-militară şi de fiscalitatea apăsătoare cu corupţia din Imperiul roman decadent; alături de oamenii săraci trăiau în „barbaricum" şi oameni mai înstăriţi, cultivaţi, care preferau libertatea sub regimul ceva mai suportabil al „barbarilor". Asemenea realitate social-economică este atestată documentar prin texte demult cunoscute şi relevate: Hieronymus, Priscus Rhetor şi Salvianus din Gallia [11]. Mai semnificative pentru zona Dunării inferioare sînt relatările lui Priscus, care a fost la curtea lui Attila, trecînd prin Banatul actual [12]: în cursul ambasadei la huni, el a cunoscut între alţii pe un Rusticius [13] din Moesia Superior, luat prizonier de huni într-o incursiune în sudul Dunării, înainte de anul 448; reuşind să înveţe la perfecţie limba hunică el a fost făcut de către Attila secretar personal, avînd şi un rol important în „diplomaţia" regelui hun. Nici alţi captivi romani la huni nu o duceau mai rău. Dacă un om cult şi cu pretenţii ca moeso-romanul Rusticius trăia şi chiar se simţea binişor sub „jugul barbar", este firesc de admis că populaţia rurală, sărăcită şi aservită să se fi împăcat mai uşor cu regimul ocupaţiei gotice, hunice etc. Prezenţa unei populaţii romanice (latinofone) numeroase în teritoriul ocupat de huni în stînga Dunării de Jos este dovedită şi de faptul că unii dintre

[11] Hieronymus, *Epist,* CXXIII 17 *(Patrologia Latina,* XXII 1058) ; Priscus Rhetor, frg. 8 (Historici Graeci minores, ed. L. Dindorf, voi. I, p. 305—309) ; Salvianus,De *gubernatione Dei,* V 5 şi 8 (Patrol. Lat. LIII 99 şi 101 — 102), citate cu comentarii ceva mai ample de J. Jung, *RoemRom,* ed. II, p. 231-233; N. Drăganu, *RomIX-XIV* (1933), p. 27-29. Salvianus era semnalat şi interpretat just încă la începutul veacului al XVIII-lea, de I. I. Mascou, *Geschichte der Deutschen,* Leipzig, 1726, p. 506-507.

[12] *CercLg., II* 1957, p. 253—258; *Elemente traco-getice în Imp.Rom.,* 1976, p. 75—76.
[13] *RE,* I A, 1240, 5 (Seeck).

aceşti „Romani" se refugiau în Imperiu, iar regele hun îi cunoştea
revendica instistent de la autorităţile romane [14], evident avînd nevoie
şi braţe de muncă. Deci oamenii „circulau" de pe ambele maluri ale
limesul danubian nefiind un „zid" izolator între populaţiile din nord şi
Relatările lui Salvianus din sec. V (cu toate că se referă la alte ter
sînt lipsite de valoare analogică şi chiar de putere doveditoare pentru
pato-danubiană ; merită să fie reproduse în traducere :

,,în timpul acesta, săracii sînt jefuiţi, văduvele gem, orfanii sînt călcaţ
pînă într-atîta încît mulţi dintre ei — şi nu de obîrşie umilă, ba şi cu educa
fug la duşmani ca să nu moară în suferinţa persecuţiei obşteşti; căutînd a
bari omenia romană, deoarece nu pot îndura la romani neomenia barbar
că se deosebesc prin obiceiuri şi limbă de cei la care fug, ba chiar — ca s
nu se împacă nici cu urîtul miros al trupului şi straielor barbare, vor ma
să ducă un trai deosebit al lor între barbari, decît să sufere crunta ned
romani. Astfel ei se strămută peste tot locul, fie la goţi, fie la bacauz
barbari ce stăpînesc pretutindeni şi nu le pare rău că s-au strămutat ac
mai bine să trăiască liberi sub înfăţişarea unor captivi, decît să fie capti
renţa de oameni liberi. Astfel, de numele de cetăţean roman, odinioară nu
preţuit, ci şi cumpărat foarte scump, oamenii se leapădă acuma de la si
el ..." etc. (Salvianus, V 5; Patrol.Lat. LIII 99) ; apoi „unde sau la
există asemenea rele ca la noi romanii? La care oameni este atît de n
tatea ca la noi? Francii nu cunosc această crimă; hunii sînt streini d
delegi ; nimic din acestea nu există la vandali, nimic la goţi. Atît de pu
barbarii la goţi asemenea lucruri, încît nici chiar romanii ce trăiesc în
suferă. Ca urmare, o singură dorinţă au toţi romanii de acolo: să nu fie
dată a trece sub legea romană. Populaţia romană de acolo înalţă o singu
într-un glas: să-i fie îngăduit a-şi duce viaţa dimpreună cu barbarii; şi ne
că nu-i biruim pe goţi cu forţele noastre, cîtă vreme (chiar) romanii prefe
la ei nu la noi? Astfel, nu numai că fraţii noştri nu vor deloc să fugă de
ci ei ne părăsesc chiar pe noi ca să fugă la dînşii; mă mir că nu fac asta
şi săraci şi nevoiaşi; n-o fac dintr-o singură pricină, anume pentru c
mute acolo lucruşoarele şi căscioarele şi familiile lor ..." etc. *(ibid.,* 10

Chiar dacă (detestînd stările din Imperiu) Salvianus laudă admira
zînd cu scopuri moralizante pe barbarii la hotarele Imperiului, re
oglindesc o realitate, sînt un document istoric cu deosebire semnifica
stările social-economice din provinciile romane şi din „barbaricum
existenţa şi soarta populaţiei de jos, a sărăcimii; rezultă din ele (ca ş
documente) că existau şi „romani", populaţie romanizată rustică în
ocupate de goţi, huni etc. şi că chiar puteau să trăiască destul
condiţiile relaţiilor economice şi politice aduse de aceste triburi î
Dacă în zonele de la Rin şi cursul superior al Dunării situaţia era c
de către Salvianus, de ce să fi fost diferite stările în teritoriile din
din stînga Dunării de Jos? De ce să facă numai Dacia carpatică e
viaţă romană sub ocupaţia triburilor germanice ori de alt neam e
şi chiar necesară aici (cum o arată şi descoperirile arheologice, supra p
în forme aproape exclusiv rustice, agrare, tot atît de uşor admis
„Dacia Nova" din Moesia Superior. Dealtfel, persistenţa populaţiei
mai multe secole după evacuarea oficială romană este atestată şi un
misă şi în alte regiuni foste provincii romane, ocupate de „barba
cum, Vindelicia, Raetia [15].

-o •„ r nQ9R\ '-n 105 nersistance d'une population dans les Alpes. Fn depit de

Precum au arătat numeroşi erudiţi începînd cu J. Thunmann (a. 1774) şi s-a relevat îm paginile precedente, permanenţa românismului în zona carpato-balcanică şi danubiană este legată în primul rînd de vechimea şi statornicia populaţiilor autohtone traco-geto-dace, respectiv illyre, în care (după trecerea perioadei de romantism şi exaltare latinistă a Şcolii Ardelene şi a erezilor ei) s-au recunoscut înaintaşii îndepărtaţi dar nemijlociţi ai populaţiei româneşti (românofone), „Romanii" din Peninsula Balcanică şi Dacia. S-a accentuat de asemenea că atare concluzie nu se sprijină pe documente istorice, arheologice şi toponimice, care prin însăşi natura şi structura lor nu pot oferi (fiind puţin probabil că vor da în viitor) legătura documentară directă şi evidentă între populaţiile traco-geto-romane (adică traco-geţii romanizaţi) şi romanicii (românofonii) evului mediu şi modern în provinciile romane Moesia şi Dacia. Numai cine este prea puţin familiarizat cu natura şi proporţiile calitative ale materialului documentar privitor la epoca veche (mai ales prefeudală) a trecutului acestor teritorii poate să-şi mai facă iluzia că în viitor izvoarele istorice sau arheologice epigrafice vor furniza acel mult dorit şi căutat mijloc sigur de necurmată legătură etnic-socială între faza antică traco-daco-romană şi „descendenţii" românofoni ai traco-geto-romanilor: asemenea element de legătură poate fi dedus deocamdată numai din alcătuirea lexicală a limbii române, care prin structura ei latină-romanică duce direct la epoca romană (latină) a cuceririi şi romanizării teritoriilor traco-dace dela Dunărea inferioară, iar prin cele vreo 160—170 cuvinte autohtone leagă limba şi comunitatea populară românească direct de graiurile şi populaţiile indo-europene traco-dace ale acestor meleaguri, în sensul schiţat de expunerile din paginile precedente. Dt aceea, idiomul popular al românilor este şi va rămâne cel mai valoros documene istoric pentru marea problemă a etnogenezei şi pentru epoca veche a trecutului românesc.

De pe noile poziţii cîştigate (respectiv consolidate) prin studiul alcătuirii elementului arhaic, al limbii române, în limita mijloacelor de documentare disponibile, istoria antică şi medievală plină de obscurităţi şi necunoscute, a acestor teritorii va trebui reconsiderată fără teze preconcepute de ordin naţional--politic ori ideologic, ţinînd seamă în primul rînd de valoarea probatorie a limbii

Les paysans, les «colons», tout au moins demeurerent attaches au sol, tributaires des ducs bavarois, quand ceux-ci s'emparerent du Norique riverani vers l'an 500, puis des regions alpestres vers la fin du VIe siecle. C'est ce que prouvent les noms de lieu tertm'nes par *walch* *(welch* = romain). Au VII[e] siecle *VIndiculus Arnonis* (Salzburg) renferme nombre de noms d'hommes romains et, au temp de Charlemagne encore, il est question de viei romanisci, dans la region de Salzburg (cf. J. Jung, G. S. Grassmann, Hartmann). II en fut de meme dans la *Vindelicia* ou *Raethia Secunda,* entre l'Inn et le Danube, que se partagerent au VI[e] siecle, Bavarois et Alamans. Une noblesse d'origine romaine, celle des Breones, subsista sous l'autorite des ducs bavarois. Dans le Vorarlberg, au IX[e] siecle encore, sur 195 temoins d'une carte de Saint-Gall, 165 portent des noms romains. La *Raethia Prima* correspond au Tyrol et au canton des Grisons. Le Tyrol renfermait encore quantite de noms de lieu romains au VIIIe siecle et sa totale germanisation ne s'effectua qu'au Xe siecle . . . Aujourd'hui encore, â l'Ouest de Coire, environ 40.000 hommes parlent une langue latine, le romanche (cf. Groeber)". în legătură cu teritoriul muntos al Helvetiei s-a arătat că (mai ales prin serviciul militar şi conservarea populaţiei romanizate) în vîrtejul migraţiei popoarelor, locuitorii romanizaţi din şesurile elvetice şi vindelice nicăieri n-ar fi putut afla adăpost şi refugiu decît în munţii retici F. Stebălin, *Die Schweiz in romischer Zeit,* Basel, 1927, p. 292—293 (Cf. C. Daicoviciu, *Steaua,* Cluj, 1969, p. 72—73). Despre materialul epigrafic al perioadei „prefeudale" şi semnificaţia lui istorică: E. Popescu, *Inscripţiile greceşti şi latine din sec. IV—XIII descoperite în România,* Bucureşti, 1976 (recenzia cu *addenda et corrigenda* de amănunte în *Transilvania* (Sibiu), 1977, 9, p. 7-12). '

române cu lexicul ei variat [16], care alături de realitatea vieţii prezente şi
cutul mai apropiat şi bine cunoscut, oglindeşte stabilitatea ş
legătură a populaţiei româneşti (românofone) cu pămîntul, glia şi codrul, r
şi plaiul unde-şi ducea existenţa în forme conservative şi arhaice, cu
sările periodice legate de natura îndeletnicirilor sale agrare sau pastora
vechi. Dexicul latin şi cel preroman al limbii nu arată nimic din ce presu
unii erudiţi în legătură cu un pretins „nomadism păstoresc" ori „de
al românilor şi emigrarea lor din Peninsula Balcanică în Dacia carpatic
o „convieţuire" de cîteva secole [?] cu albanezii, bulgarii ori alte popu
limbă şi structură etnică total diferite. Vecinătatea Daciei carpatice cu
şi teritoriile traco-moesice romanizate (în care s-a format ramura sud
canică a românilor, aromânii şi meglenîţii, eventual istroromânii, în
cu românii „nordici") explică suficient — cum s-a recunoscut de cei mai
unitatea remarcabilă a limbii române (supra, p. 150).

Ereditatea biologieă autohtonă. Fiind stabilit şi recunoscut că mar
a populaţiilor traco-dace (ca şi cele illyre) a fost romanizată alcătui
toate probabilităţile baza etnic-socială (nucleul) romanicilor din sud-est
pean, al poporului român de mai tîrziu, s-a afirmat chiar că unele
somatice, în primul rînd culoarea blondă, s-au transmis de la trac
la români [18]; o aserţiune de ordin generic, mai mult analogică, ori logi
supunînd evident o continuitate deplină etno-socială de peste două
în spijinul ei sînt de invocat elemente documentare nu atît istorico-arh
cît mai ales cele filologice-lingvistice, oferite de limba română actu
fondul lexical arhaic: cuvintele autohtone, fragmente din idiomul in
pean al populaţiilor preromane dispărute ca entitate politică-socială,
maţie etno-lingvistică, din care însă au fost transmise (odată cu aceast
tate lingvistică vie) şi o parte din suportul etnic-social, biologic; deci
de trăsături somatice care au suferit amestecuri cu modificări ulterioa
ales în perioada simbiozei traco-daco-romane şi mai tîrziu al celei slavo-ro

3. CONTINUITATEA AŞEZĂRILOR ŞI OCUPAŢIILOR AGRARE

îndeletnicirile de căpetenie ale ţăranului român au fost cultivarea p
lui, creşterea vitelor şi meşteşugurile rurale, care îi asigurau hrana, un

[16] „Ibr Worterbuch mit seinem bunten so schwer vertilgbaren Inhalt, spricht b
die diirftigen leicht zerstorbaren Berichte der Geschichte" observa pe bună dreptate la
R. Roesler (GTB, p. 560).

[17] Despre trăsăturile somatice ale traco-dacilor: *SCIV,* XVIII, 1967, p. 343—3
p. 22-27 *(SprThD,* p. 27-32;.

[18] De ex. W. Tomaschek, *Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft,* Wien, XX
ber. 1893, p. 34 die Thraker und Daker erlagen sammt den Moesen der Macht
vertauschten ihre Sprache mit der lingua romanisca. So kommt es, dass die thrakisc
(eine echte Tochter der indogermanischen Ursprache) verloren ging. Leiblich existirt jedoch
kische Nation noch bis auf den heutigen Tag; die Donau- und Pindus-Wlachen oder C
sind bei aller Mischung und Durchsetzung mit später hinzugetretenen, vorzugsweise slavi
mente wesentlich direkte Nachkommen der romanisierten Thraker und Moesen ...";
Rasse und Heimat der Indogermanen, Miinchen, 1936, p. 30 „noch heute finden sich unter
rumänen zahlreiche blonde, blauăugige, weisshăutige, grossgewachsene Elemente, die i
abgedrângte Reste des alten Thrakertums darstellen durften". Dar acelaşi tip somatic
teristic şi celuilalt factor social-etnic ce a intrat în procesul de sinteză a formării poporu
ca „adstrat" : slavii.

producție, piesele de echipament şi produsele de schimb intercomunitare. Aceeaşi era situația în trecutul ceva mai îndepărtat, cînd viața românească avea chiar un caracter mult mai pronunțat agrar. în evul mediu şi în antichitate este sigur că creşterea vitelor şi păstoritul erau cel puțin tot atît de importante ca agricultura şi mai mult decît alte ocupații şi meserii (ca exploatarea si prelucrarea lemnului, a metalelor, olăritul, vînat şi pescuit etc.). Studiul terminologiei limbii române în ansamblu, prin compararea materialelor lingvistice, istorice şi etnografice, a dovedit că populația românească (românofonă) are o vechime îndepărtată şi o deplină continuitate a ocupațiilor în aşezări, un caracter sedentar în ramurile de producție rurală (agricultură, creşterea vitelor), ca si a meşteşugurilor casnice-țărăneşti[19], ori în exploatarea unor metale şi minerale ale subsolului. Pentru înțelegerea justă a structurilor vetuste şi 'a genezei formelor de organizare social-economică şi chiar politică a românimii în faza prefeudală şi m evul mediu, este absolut necesar a cunoaşte corect, cît mai amplu si concret cantitatea, calitatea şi succesiunea stratificării diferitelor elemente lexicale din perioade istorice şi fonduri cultural-lingvistice variate intrate în limba română, — proces de o importanță etnologică excepțională. Uniformă si unitară în aparență, terminologia românească (lexicul ei în' ansamblu) prezintă o mare varietate în ce priveşte obîrşia elementelor alcătuitoare, repartizate (cum s-a spus) în cîteva „loturi" mai importante, între ele locul prim ocupîndu-1 termenii latini-romanici avînd integrate organic şi asimilate (sub raport fonetic şi morfologic) elementele preromane — autohtone traco-dace, la care s-au adăugat numeroasele împrumuturi mai mult sau puțin recente (adstratul) partea cea mai veche şi importantă (mai ales cantitativ) fiind elementele slave, — totul în funcție de intensitatea şi durata influenței exercitate de idiomul si populația respectivă asupra comunității populare româneşti. Tipologia a ş e z ă r i l o r, a caselor şi gospodăriilor, precum şi modul de organizare, în etapele dezvoltării istorice, constituie unul dintre obiectivele principale de cercetare ale etnologiei si etnografiei româneşti, ca atare ale istoriei societății în general. Pentru denumirea aşezării (rurale prin excelență, în trecut, a populației româneşti) [20] s-a păstrat termenul latin — romanic *fossatum* > vechi romanesc *fsat* > *sat* (paralel în albaneză *fshat)* [21] care prezintă o transformare semantică originală si interesantă din sensul militar „loc întărit cu şanțuri" *(fossa)* la cel mai larg de „aşezare deschisa, neintărită, civilă". Alături stă termenul preroman *cătun,* atribuit unor grupuri restrînse de gospodării, care în timpuri mai apropiate s-au format prin roirea unei părți din populația aşezărilor mai vechi, adunate sau răsfirate, — proces determinat de factori economici, apropierea de terenurile agricole--pastorale tot mai distanțate şi greu accesibile. Termenii clasici romani *urbs* şi *oppidum* pentru noțiunea de „oraş (tîrg)", ca şi *pagus* cu *vicus* pentru „sat (aşezare rurală)" au fost uitați de străromâni, — în vreme ce *civitas* s-a localizat asupra unei „fortificații, întărituri" *cetate* (evoluînd deci si restrînsă în sens tocmai invers decît *fossatum* > *sat).* Pentru o localitate mai mare „centru de schimburi comerciale" s-a impus slavul *tîrg,* adăugîndu-se termenii speciali *bîlciu* (ung.) şi *iarmaroc* (rutean-germ. *Jahrmarkt).* Aşezarea urbană s-a numit

[18] Rom. Vuia, *Dovezile etnografice ale continuității,* în *Transilvania* (Sibiu) LXXIV 1943 p. 21-32; *AnEtn,* 1959-1961, p. 23-35.

[20] *AnEtn,* 1962-1964 [1966], p. 73—92 *(Elemente autohtone în terminologia aşezărilor și gospodariei).*

[21] T. Bojan, *în legătură cu sfera semantică a vechiului romănesc fsat* în *CercLs* XIV 1969 p. 63-75; *RevLg,* XII 1967, p. 538.

mai tîrziu în general *oraş* (ung. *văros).* Pentru căile de comunicație s-au
cale (iat. *caile-), drum* (greco-latin, eventual prin intermediar slav), *că*
carraria) etc.; *punte* (lat. *ponte-)* a fost suprapus şi dublat de slav *pod*
de *fîntînă* (lat. *foniana, fântâna)* şi *puț* (lat. *puteus)* s-a încetățenit slav
La locuință şi construcție, elementele de bază sînt iarăşi latine-romanic
perete, fereastră, treaptă, uşă, cheie, acoperiş, poartă, scară, curte, gratie
mobilier: *masă, scaun, albie* (leagăn), *pat, cuptor, foc* etc, — deci
cele mai vechi, elementare şi indispensabile; între ele se amestecă izo
autohtone: *bordei, argea, vatră, leagăn, gard, zestre* (nota 57). în gospod
remarcabil faptul că pentru principala construcție destinată adăpostiri
lelor, în locul latinescului *stabulum* devenit simplu *„staul* (incintă, îngr
s-a impus slavicul *grajd,* urmat de *poiată,* care sînt lucrări din lemn (o
cărămidă) făcute de meşteri versați, — față de caracterul ceva mai
improvizat al actualului romanic *staul,* ca şi al *țarcului* şi *strungii* a
Termenii privind aşezările şi gospodăria, preluați de limba latină-roma
substrat, prezintă o semnificație sporită nu numai lingvistică şi socia
ci una culturală şi etnologică excepțională: ei se impun ca expresia
cea mai tipică a continuității terminologiei, deci a noțiunilor respectiv
cele mai de seamă în cultura materială a poporului fiind legate in
de localități, de casă, de viața cotidiană, a cărei continuitate rezultă î
cel mai pregnant şi semnificativ : păstrarea noțiunilor (lucruri, idei,
şi necesități) cu apelativele lor cu tot [22].

Terminologia a g r i c o l ă românească are (cum s-a relevat dem
meroase elemente slave, — dovadă a destul de puternicei influența
şi tehnice-materiale, posibil chiar social-etnice slavone (cf. intra, p. 2
care însă nu au modificat în esență vechea situație, potrivit căreia
mulți termeni fundamentali relativi la agricultură sînt în româneşte d
latină" [23]; foarte puține elemente lexicale autohtone se referă la lucr
mîntului *(țarină, grapă),* iar numele preromane de plante (de grădină
tice) nu sînt cele mai importante în limba română. Dar terminologia
latină a agriculturii (plante, unelte, lucrări agricole) arată o deplină
tate şi srăveche permanență a populației agrare româneşti, chiar
sector economic mai semnificativ ce implică stabilitate şi legătură în
cu teritoriul: v i t i c u l t u r a, cum s-a relevat [24].

Deosebită importanță economică şi socială au m e ş t e ş u g u
toate formele de îndeletniciri neagricole legate de mica industrie ca
pulară şi rurală în viața țăranului român. Ca ocupație anexă, dar indis
şi inseparabil legată de agricultură ca şi de creşterea vitelor, meş
producînd unelte şi obiecte de consum, de echipament ş.a., au origini

[22] Despre situația şi structura aşezărilor din Dacia în epoca prefeudală, după
provinciei de armata romană, cf. şi supra, p. 200—201 ; infra nota 57.

[23] S. Puşcariu, *LR,* I, p. 359.

[24] „,. . . *faicea* în care se cultivă *viea* < lat. *vinea,* cu *vița* < *vitis* pe care cresc *stru*
sigur dacic] numiți şi *aua* < lat. *uva,* din care se stoarce *mustul* < lat. *mustum* şi se
lat. *vinum* etc. Ca şi cum nu am avea multe cuvinte de origine latină care pot dovedi
statornică *(cetate, sat, casă,* chiar şi dacă aceasta a însemnat la început «colibă», *ară, s*
secera, treiera, Măsâlar) şi am fi aşteptat să vie alții din stepele Asiei să ne învețe c
de vie" observa în 1934 filologul clujean Nicolae Drăganu *(DR,* VII, p. 215) într-o rece
lucrării tendențioase a eruditului filolog şvab renegat Ludwig Treml (Tamâs) despre cuvinte
în limba română; despre marea operă lexicografică a acestuia din a. 1966 (Lajos Tam
gisch-historisches Worterbuch der ungarischen Elemente im Rumănischen, Budapest, 9
v. *Apulum,* XIII, 1975, p. 753-775.

ce se pierd în comuna primitivă, cunoscînd însă o continuitate deplină, cum arată limba şi terminologia respectivă ce s-a transmis pînă la faza actuală de cooperativizare cu mecanizarea largă şi industrializarea socialistă în condiţiile celei mai avansate termici moderne. începuturile şi faza iniţială în dezvoltarea meşteşugurilor sînt mai puţin cunoscute, lipsind ştiri scrise ori existînd relativ puţine materiale arheologice ilustrative; de aceea lexicul limbii actuale trebuie si poate să ofere informaţii pentru epoca antică a limbii şi comunităţii româneşti ; preromane sînt şi numele unor instrumente şi unelte ca *grapă, undrea, caier, mătură, gresie, cursă;* produse şi obiecte: *zgardă, baier, cărîmb, cîrlig, par dină.* [26]

O ramură importantă şi străveche a vieţii agrare este creşterea vitelor şi pâstoritul (cu specializarea în industria laptelui) cu forme de organizare tipic româneşti, avînd o terminologie cu elemente de mare vechime şi îndepărtată continuitate în trecutul poporului român. Semnificaţia social-istorică a păstoritului (oieritul) a fost relevată în repetate rînduri de erudiţii români şi de streini, istorici, filologi-lingvişti, etnografi, sociologi [26]; ea justifică şi necesită o atenţie ceva mai mare în cadrul unei cercetări asupra etnogenezei românilor, mai cu seamă că importanţa păstoritului în trecut a fost interpretată de unii (mai ales de ,,roeslerieni") unilateral, greşit, în sensul că românii ar fi fost numai „păstori nomazi", în continuă mişcare, fără stabilitate a aşezărilor şi ocupaţiilor (teză reluată, prin a. 1958, sub altă formă şi cu alte nuanţări, înţelegînd însă greşit ca „nomadism păstoresc de munte" noţiunea de migraţii sezoniere, transhumantă pastorală, pendulare, de către slavistul [bănăţean] de la Cluj, E. Petrovici). După cercetări atente şi competente din ultimele decenii (rezumate de cel mai de seamă etnograf român), „păstoritul a constituit în trecut una din ocupaţiile importante ale poporului român, dar niciodată exclusivă, deşi au fost autori care încercau să prezinte poporul român ca practicînd (într-o anumită perioadă) un păstorit nomad, străin aproape cu totul de o viaţă agricolă sedentară. Cercetările ştiinţifice comparative au demonstrat însă îndeajuns netemeinicia unor asemenea concepţii şi păreri, scoţînd în evidenţă, pe de o parte, caracterul istoric al acestei îndeletniciri, iar pe de altă parte faptul că viaţa economică a unui popor nu poate fi tratată pe capitole izolate, între ramurile economiei existînd o strînsă interdependenţă. Atare legătură organică s-a dovedit deosebit de accentuată între cele două ocupaţii de seamă ale poporului român: agricultura şi păstoritul, ele existînd împreună şi desvoltîndu-se într-o strînsă interdependenţă. — Legătura lor (dovedită de studiul aprofundat al tuturor formelor păstoritului la români) infirmă categoric părerea eronată despre 'nomadism' la poporul român, infirmînd prin aceasta aşa-zisa teză a admigraţiei de peste Dunăre, în sec. X—XIII, a poporului român gata format undeva în Peninsula Balcanică ..." (Vuia, *PâsiRom,* p. 9-10).

Despre creşterea vitelor şi păstorit (latură importantă a vieţii social-economice a ţăranului român) există o documentaţie şi bibliografie abundente [27];

terminologia ocupaţiilor) ;
[25] f~ ' P- 3 - 2 4 (termi*°l°gia îmbrăcămintei).

[26] *AnEtn,* 1957-1958, p. 135-153 *(Elemente autohtone în terminologia pastorală)*

tată 2 S t Pf St fitului, actaal # di* epoca modernă este amplă şi bine documen- ™7M „Ifr aproape toate zonele româneşti; din numeroasele lucrări (cărţi! studii articole Presant? cd™T!£ « ^ ' ^'0? . f tea Pri™d « ™ ^strînse (cu un specific păstoresc mai pregnant), cele mai de seama (dupa vechile provincii româneşti: Ardeal, Moldova, Muntenia), sînt

cea mai bună caracterizare a structurii şi sensului general, tipic al toreşti şi a semnificaţiei acestor forme de viaţă social-economică pent nitatea populară românească în trecutul apropiat a dat un filosof-soc şcoala lui D. Guşti) în *Probleme de sociologie pastorală,* Tr. Herseni [28] ficarea unui vast material documentar este făcut de acest eminent al satului şi populaţiei rurale cu un deosebit simţ de pătrundere şi cu intuiţia directă şi pregnantă a fenomenului pastoral în viaţa popo mân.. După unele premise principiale şi metodologice, autorul studiaz nunt cîteva tipuri de stînă (din Ardeal, Moldova, Bucovina), pentru un succint şi substanţial tablou al „organizaţiei pastorale la români" 171), interesantă mai ales prin felul cum ilustrează rolul acestei sub aspectul economic, social-psihic şi etnic-naţional romănesc.

Arătînd răspîndirea şi importanţa economică şi socială a păstoritu fiind indisolubil legat de viaţa rurală din toate zonele româneşti, T. Hers aspectele fiecăruia din cele patru tipuri de păstorit: *a)* sedentar; *b)* pe stîni pe munţii apropiaţi, adesea ai comunei, sau arendaţi pentru o vară oi sînt păzite de ciobani) ; *c)* transhumanta (oile nu mai pot paşte pe hot şi nici nu pot fi iernate în sat, ca în cazurile *a* şi *b*; vara turmele st iarna coboară la şes) ; *d)* păstoritul nomad (întîlnit numai la românii din dre Macedonia, Albania, Grecia; p. 161—162). Sînt de relevat (în sfîrşit) deraţii teoretice" caracterizînd psihologia păstorului şi modul lui de viaţă cu viaţa plugarului. „S-a vorbit de 'migraţiile' păstoreşti; de fapt 'mig care pleacă dintr-un loc şi se stabileşte îu altul (individual sau în gr sau definitiv) ; păstorul nu pleacă nicăiri, el se mişcă în spaţiul lui, acea lumea lui: spaţiul larg, mobil, faţă de spaţiul strîmt şi static al plugaru care se mişcă pe ogorul său în timp ce-l ară ori seamănă, nu migrează şi care-şi paşte turmele la şes şi la munte, din Carpaţi pînă în bălţile Du Dobrogea, pentru că pretutindeni în aceste locuri este spaţiul lui 'profesi plugar spaţiul este o lume în care se află (stă sau lucrează), pentru cio lumea în care se mişcă (lume largă, lume mare) . . . Cînd dă frunza, cio oile la munte, fapt care nu înseamnă pentru el numai începutul unei peri de muncă, ci începutul unei vieţi de altă natură, altă locuinţă, alt peisa altă viaţă socială, alte vecinătăţi, cu un cuvînt o schimbare de structur altă viaţă..." (T. Herseni, *op. cit.,* p. 179—180).

La această clasificare se adaugă una mai recentă şi ceva mai judi de etnograful R. Vuia: 1) păstoritul agricol local, limitat de hotarul com toritul agricol cu stîna la munte; 3) păstoritul din zona fînaţelor ; 4J p pe păşune alpină şi iernare la şes. în cadrul celor patru tipuri princip o serie de forme mai limitate, la care se adaugă variante locale, de tran Autorul scoate în relief faptul că „la populaţia agricolă din ţara noastr exista o transhumantă, deoarece aceasta, în majoritatea ei, practica aş torit agricol local', care nu-şi trimitea turmele nici măcar la munte agricolă-pastorală care-şi trimitea oile la munte, îşi cobora turmele alpină de îndată ce se termina secerişul ca să pască cu ele pe miriştil comunei, pentru a le gunoi, iar iernarea lor se făcea în sat. Chiar şi pop din zona fîneţelor (de pildă jienii din bazinul Petroşani) practica o pe şi numai atunci cînd nu poseda fîn suficient pentru iernarea turmelor d p. 188).

de menţionat — în afară de lista din *AnEtn,* 1957—8, p. 136 — T. Morariu, *Cîteva migraţiile pastorale actuale din R.P.R.,* în *AnEtn,* 1959—1961, p. 39—47; R. Vuia, N. Dunăre, *A juhtartäs illetve pdsztorkodäs hagyomänyos tipusai a romänohnäl* (Tipuri pa ţionale la români), în *Ethnogrâphia,* Budapest, 1964, p. 247—272; I. Chelcea, *Păstor regiunii Iaşi,* în *Anuarul Muzeului Satului,* 1966, p. 93—116; *AnEtn,* 1965—1967 115—136; C. Popescu, *Păstoritul în Ţara Făgăraşului între veacurile XIV—XVIII-lea* Braşov, VI 1973, p. 207—214; C. Constantinescu-Mirceşti, *Păstoritul transhumant în Transilvania şi Ţara Românească în sec. XVIII—XIX* (Biblioteca Istorică, XLI 1975, 171 p.; *Dacoromania* (Freiburg), I 1971 (1972), p. 78—100 (I. Donat).

[28] Traian Herseni, *Probleme de sociologie pastorală,* Bucureşti, 1941, 226 p.

Părerile filologilor mai de seamă cu privire la păstoritul românesc în epoca veche şi la originile terminologiei pastorale şi plugarilor-crescători sînt divergente. B. P. Hasdeu (potrivit cu opinia sa despre începuturile limbii şi valoarea elementului autohton traco-dacic sau albanez, supra, p. 44—46) era convins că „majoritatea graiului nostru pecurăresc este latină pe deoparte, pe de alta autohtonă, anterioară cuceririi romane, cum sînt bunăoară *brînză, urdă, jintă* etc."[29]. Opinia despre vechimea vieţii pastorale (cu importante elemente autohtone, anteromane în terminologie) a găsit largă răspîndire între istorici şi mai ales în publicul cult românesc. Diametral opusă era părerea lui Ovid Densusianu (adversar categoric al dăinuirii elementelor preromane în limba română; supra, p. 47—49), rezumată într-un curs pentru studenţi din a. 1934: „elementele referitoare la păstorit sînt de provenienţă latină. Ne întrebăm dacă tracii sau illyrii ar fi avut o influenţă covîrşitoare, după unii istorici, nu ar fi trebuit să găsim la baza terminologiei păstoreşti măcar trei-patru elemente care (prin excludere) să le revendicăm fondului tracic sau illyric?"[30]. Teza intransigentă a lui Densusianu a avut însă puţin răsunet printre cercetătorii noştri, care s-au menţinut în general pe lîngă concepţia lui Hasdeu, devenită tradiţională, admiţîndu-se existenţa elementelor anteromane autohtone atît în terminologia pastorală, cît şi în alte domenii lexicale româneşti. Astfel, în ultimii ani ai activităţii sale filologice, S. Puşcariu recunoştea că „în sprijinul părerii că locuitorii autohtoni au continuat şi sub stăpînirea romană felul lor de viaţă, cu deosebire păstoritul, sînt cuvinte ca *stînă, brînză, urdă, zer, strungă, căciulă,* ş.a., cărora în zadar li s-a căutat pînă acum o etimologie plausibilă şi care sînt după toată probabilitatea relicte din epoca anteromană", fiind „probabil străvechi, rămase din graiul strămoşilor noştri dinainte de romanizare. Aceasta ar fi o dovadă mai mult că păstoritul fusese ocupaţiune preferată şi la traco-daci"; precum şi „că traco-dacii romanizaţi, după decăderea civilizaţiei romane, s-au întors la ocupaţia predilectă a strămoşilor, la păstorit"[31]. Dar nu e probabil că s-ar fi „întors" la păstorit, căci nu au abandonat niciodată cu totul atare ocupaţie care a continuat şi în epoca romană în aceeaşi măsură şi în aceleaşi forme ca şi mai tîrziu în evul mediu. Alţi filologi încă au admis existenţa elementelor autohtone în terminologia pastorală, ca Tiktin, Candrea[32] etc. Adevărat că terminologia în legătură cu viaţa pastorală (ca dealtfel, întreg lexicul românesc) este latină-romanică în partea esenţială, de temelie, observîndu-se încă mai demult că „şi mai mare e numărul cuvintelor latine în legătură cu creşterea animalelor şi viaţa păstorească; ele se referă la cele mai mici

[29] Hasdeu, *EMR,* p. 2595; cf. L. Şăineanu, *InflOr,* I, p. CCLXIII—IV, cu interesante elemente lexicale ilustrînd stratificaţiile lingvistice în terminologia pastorală.

[30] O. Densusianu, *ALP,* I, 89—94. în consecinţă, O.D. a formulat o bizară teorie lipsită de temei documentar asupra ,,migraţiilor păstoreşti" în spaţiul trac şi illyric: „din Italia şi din alte provincii romane au venit desigur mulţi ciobani la noi, cari erau ostili ciobanilor streini traci sau illyri şi n-au acceptat în vocabularul lor termeni dela illyri atestaţi în albaneză, nici de la traci, de cari n-aveau nevoie şi aveau tradiţia lor păstorească şi un sentiment de superioritate ..." *(ALP,* I, p. 92—93); încît „este exclus să trăim în iluzia să s-ar descoperi elemente păstoreşti la noi, care ar fi moştenite dela traci sau illyri" (p. 94). în schimb am avea (după O.D.) cuvinte păstoreşti pecenege *(baciu),* iraniene *(brînză, stînă),* turceşti *(urdă, cîrlan)* etc, elemente lexicale indo-europene şi în majoritate traco-dace (dacă nu şi eventual deopotrivă illyre), adică tocmai faptul contestat consecvent de eminentul filolog şi critic literar bucureştean, care cunoştea chiar şi . . . sentimentele de superioritate" ale ciobanilor „italici".

[31] Puşcariu, *DR,* VIII, p. 298; *Revista Fundaţiilor* (Bucureşti), IV, mai 1937, p. 304; LR, I, p. 352.

[32] Tiktin, *DictRG,* p. 1795 *zăr, brînză, urdă, zară;* Candrea, DEnc, p. 1457 *zăr.*

amănunte ale acestor ocupaţii"[33]. Alături stă cealaltă categorie de
lexicale vechi, a căror realitate şi valoare istorică nu apărea tot atît de
şi semnificativă, dar pe care cercetarea noastră comparativă le-a scos
întărind pe deplin intuiţia lui Hasdeu şi a altora despre vechimea pre
unora din cuvintele „pastorale", — ce nu este deloc vreo „iluzie"
(cum pretindea Densusianu), ci o realitate lingvistică şi social-is
controlabilă. Elementele de acest fel nu sînt numai „trei-patru", ci m
iar caracterul lor pregnant autohton şi indo-european se evidenţiază
„prin excludere", ci prin criteriile pozitive oferite de mijloacele inte
neşti şi comparatistice.

Termenii pastorali cu caracter general şi moşteniţi (intraţi în latina
din substrat sînt: nume de animale, *mînz, das, cîrlan, vătuiu, ţap* ; pa
etc. *gheară, grapiţă, strepede, gălbează, grumăzare, balegă.* Destul de n
sînt apelativele de animale sălbatice (p. 244). între lucrurile privind o
şi utilajul păstoresc, de origine autohtonă sînt: *baciu, ţarc, strungă*
mîne dubios (autohton ori slav) ; apoi *bască, cîrlig, caţă, ghioagă* etc. Mai n
şi mai importante sînt elementele privind derivatele laptelui, a căru
logie este o probă sigură şi evidentă că această ramură a economiei
fost în cel mai mic grad influenţată de stăpînirea romană în zona ca
canică ; elementele autohtone echivalează aproape numeric cu cele la
ceea ce evident nu este cazul în nici un alt capitol al lexicului nost
alături de lat. *lapte (lacte-), unt (unctum), caş (caseus), corastă*
*chiag (*clagum), mulge (mulgere), strecura (*extracolare)* etc, avem
nele : *străghiată, marcat, brînză, zăr, zară, urdă* şi adj. *searbăd* (în
mai ales în legătură cu laptele); nu lipsesc nici elementele slave:
jintiţă)[34] şi *smîntînă* (groştior), dovezi ale influenţei slavone. Conser
mentelor autohtone se explică prin practica *„industriei" casnice a la*
veche în forme şi terminologie. Principalul produs al vitelor (vaci,
laptele formează un aliment de căpetenie al ţăranului român, mar
de animale în prezent ca şi în trecutul recent sau mai îndepărt
inutilă o scurtă schiţă asupra prelucrării laptelui în formele tradiţi
a se urmări întocmirea unui „tratat de lactificatie" ce nu îsi are locul
necesar aici; sînt cîteva date elementare (cf. *PăstRom,* p. 197—208)
cesare pentru a se înţelege valoarea noţiunilor şi cuvintelor, deci ele
continuitate în economia agrară, în structurile social-economice ale
populare romănofone. Laptele de vacă, dacă nu se consumă în sta
(fiert sau nefiert), se extrage din el smîntînă, care dă untul şi part
zatul, numit *zară,* ori se încheagă pentru a obţine *brînză*; brînză d
mult mai slabă, lipsită de grăsimi şi mai puţin gustoasă decît cea de
tele de oi, însă, aproape regulat se prelucrează pentru obţinerea
ce se pot conserva mai multă vreme şi transporta uşor: caşul, brîn
în rezumat, prelucrarea laptelui de oaie comportă următoarele
(date mai amănunţite la fiecare cuvînt explicat mai jos: *străghi*
brînză, zăr, zară, urdă) : muls în găleţi, laptele este strecurat (de imp
vente la mulgere) şi adunat într-un vas mare (budacă, închegăto
ciubăr etc.) aşezat în apropierea focului, în orice caz la căldură; se
o cantitate corespunzătoare de materie coagulantă : chiag, — elem

[33] Puşcariu, *LR,* I, p. 330-331.

[34] E. Petrovici, *StUn, Philol.,* 1960, p. 7-12.

în lactificaţie şi care e făcut de ţărani din şi în stomacul de animale *(rînză) :* miei, iezi, viţei ori porci [35]. Sub acţiunea fermenţilor din chiag, laptele începe a se închega, devenind mai consistent, aproape ca gelatina, de sus pînă jos; întreaga masă relativ consistentă se numeşte *străghiată,* din care se izolează partea solidă (caşul) şi se prepară *brînză* ; lichidul rămas, *zarul* se pune la fiert în căldare spre a obţine a doua brînză, numită *urdă.*

Prelucrarea şi produsele laptelui sînt, cum s-a observat demult, o străveche specialitate a gospodarilor români, cu reputaţie „internaţională" încă din evul mediu, cum o dovedeşte pătrunderea unor termeni lexicali ca *brînză, zăr, urdă,* ca si *baciu, tare, strungă* etc. si nume de animale, în multe limbi vecine (supra, cap. V 5). '

4. CONVIEŢUIREA ROMÂNILOR CU SLAVII

Cu privire la capitolul cel mai obscur din trecutul poporului român, acel dificil în aparenţă iremediabil hiatus lipsit aproape complet de documentele scrise (cu puţine materiale arheologice) al perioadei medievale (a doua jumătate a mileniului I), de formare şi închegare a comunităţii populare româneşti (românofone), cercetarea comparativă şi larga dezbatere în jurul materialului documentar, mai ales lingvistic-toponomastic, au stabilit cîteva puncte preţioase şi foarte verosimile ce este util şi necesar a reproduce pe scurt, fără a putea expune demonstraţii detaliate care ar ieşi din cadrul şi competenţa prezentei cercetări. în perspectiva condiţiilor sociale-politice şi economice (sigure ori foarte probabile) şi în funcţie de triburile trecătoare ori stăpînitoare (mai ales slave) în spaţiul carpato-balcanic, s-au fixat cîteva criterii cu privire la situaţia populaţiei de limbă romanică-românească, a felului ei de viaţă (în arparenţă „enigmatic"), ce se pot rezuma la următoarele [36].

In prima etapă, după evacuarea provinciei Dacia (a. 271/3), s-a produs „dispariţia completă a oraşelor şi a aşezărilor mai mari din văi datorită trecerii pe aici (după descompunerea stăpînirii hunice) a cetelor de războinici compuse diu diferitele

[55] Acest ferment se prepară astfel: la tăierea mieilor, iezilor sau viţeilor sugari (numiţi *rînzari* care n-au început încă să pască) se ia stomacul *(rînza)* şi se umple cu lapte (cam 0,5 kg) sărat, eventual puţin spirt; legată la gură, punga este atîrnată la aer, cam două săptămîni, timp în care se coagulează întregul conţinut, scăzînd la jumătate şi devenind un fel de caş alb-cenuşiu. Se păstrează astfel „în rînză", din care, la închegarea laptelui proaspăt muls, se ia o cantitate mică ce se dizolvă în apă călină (ca drojdia pentru aluatul de pîine), se pune într-o sticlă de unde se toarnă cantitatea necesară la fiecare închegare. Acest fel de preparare a chiagului se practică de ex. în Ţara Haţegului, unde chiagul se face chiar şi din stomacul de miel, ied sau viţel mai mare (după ce a mîncat iarbă sau fîn) : e curăţit şi umplut cu corastă (ce conţine mulţi fermenţi), lapte, sare etc. în alte zone (de ex. Turda) se prepară chiagul în stomacul de porc, partea numită „babă" sau „chiag" (rînza mică), spălată şi întoarsă pe dos, umplută cu un amestec de: membranele gastrice (peliţele) rase din interiorul stomacului de porc (rînza mare), tocate mărunt, adaus de făină de mălai, miez de pîine sfărîmat, puţină brînză, sare multă, piatră acră, eventual şi moare de varză ; din atare amestec diluat se obţine un lichid de circa 1 kg greutate, introdus în punga scoasă din porc („chiag" sau „rînză mică") ; legată şi atîrnată la grindă, deasupra sobei, această pungă se usucă pînă în vara următoare, rămînînd cu oarecare consistenţă. Pentru închegarea laptelui se ia cîte un miez cît o alună sau nucă, se disolvă într-un vas mic cu apă caldă, care e strecurată. — Din cauză că se prepară şi se conservă în *rînza* animalelor (care este o foarte bună pungă, sac mic), materia coagulantă, chiagul, a primit numele acestui recipient şi organ, în dialectul aromân, în limbile slave de nord (care au cuvîntul din română) şi în albaneză (v. apelativul *rînză* în repertoriul lexical, partea II).

[36] Cf. supra, p. 195, 203.

populaţii în solda lui Attila. în urma acestor hoarde au rămas numai ru
şi o populaţie sărăcită, fugită prin munţi şi văgăuni, care n-a mai îndr
meieze sate în locurile deschise, expuse năvălirilor, ci a trăit în cătune
poieni şi păşuni alpine, obişnuindu-se să umble cu turmele pe plaiurile m
drumul primejdios din văi. Sub oblăduirea relativ blîndă a gepizilor, ron
încercat o coborîre din munţi în văile mănoase, dar ocupaţia slavă,
cam în acelaşi timp (la cea 600) atît asupra teritoriilor romanizate de la nor
cît şi asupra celor din sudul marelui fluviu, a alungat populaţia romanică,
secole de-a rîndul, din şesuri şi din văi largi, în văile înguste la munte
platouri. Locurile bune pentru agricultură au încăput pe mîinile buceri
(E. Petrovici, *Transilvania,* LXXIII 1942, p. 865).

,,. . . pe la anul 600 se revarsă peste toată romanitatea dunăreană del
(Sălaj) pînă la Scupi (Skoplje) puhoiul slav. Este o singură seminţie, a
— strămoşii noştri îi numeau „Schei", care din nordul Transilvaniei,
Oltenia, Muntenia, Bulgaria, Macedonia, Albania şi Grecia pînă în Pelo
dărîmă[?] oraşele şi satele, ocupă toate şesurile, toate văile bune pentr
alungind pe autohtoni din nou în poienile codrilor, prin văgăuni ascunse
înalte ale munţilor sau, de ex. în Grecia, în oraşele de pe coasta mării ap
imperiului" (Petrovici, *Transilvania,* LXXIV 1943, p. 9).

Natura, dimensiunile şi semnificaţia puternicului element slavo
ponentei sale lingvistice, culturale şi social-etnice în structura lim
munităţii populare româneşti (cuvinte şi sufixe în limbă; toponimia,
mia veche şi formele de organizare bisericească, politică etc), datîn
oada convieţuirii şi amestecului cu populaţiile slave în zona carpa
şi dunăreană au fost demult sesizate de istorici şi filologi; această eta
lipsită de documente scrise, a convieţuirii (simbioza) slavo-român
carpatică (analogă la sudul Dunării), cînd s-a produs procesul de si
-socială şi de încrucişare lingvistică, a fost fără îndoială decisivă în
etnogenezei române.

„Viaţa în comun a românilor şi a slavilor la periferia cîmpiilor şi
şi în văile ce pătrund în masivele muntoase trebuie să ue-o imaginăm
trăiau mai mult din plugărie, în timp ce românii se îndeletniceau de pre
terea vitelor. Cei dintîi locuiau mai ales la sate aşezate prin văi, la p
într-un fel de centre economice, politice şi religioase ce poartă de obicei
Clopotiva, Sălişte, Seghişte etc, etc. Populaţia românească trăia dispe
ca azi în regiunile muntoase — în cătune şi locuinţe izolate. Cu prilejul
silvaniei de către unguri, cari practicau creşterea extensivă a vitelo
din basinuri şi din cîmpii au fost împinşi spre periferia basinurilor, unde
. . derenţei elementului muntenesc român, ea a câştigat un caracter român-
curat românesc. — în sfîrşit trebuie să se ţină seamă de faptul că ung
mari întinderi de pămînt fără să fie prea numeroşi. Cînd agricultura î
volta în sec XIII—XIV, descendenţii cuceritorilor unguri care s-au
pătură subţire de servitori („Dienerschicht") pentru paza turmelor lor,
recruteze mina de lucru agricolă printre muntenii români. Acest fapt
ierea atîtor sate în sec. XIV în văile mai largi şi în basinele Transilv
poartă adesea numele unei aşezări sau un nume topic provenit dela cu
vici, *Revue de Transylvanie,* X 1944, p. 81—82) [37].

[37] Cf. E. Petrovici, *Toponymie ei histoire,* în *RevRHist,* IV 1965, p. 3—13, d
etait sans doute minime le nombre des feodaux magyars qui ont donne aux XIV®
aux villages de Maramureş aussi des noms hongrois *(Berbeşti — Barbfalva, Călin*
etc), *Barbu, Bud, Călin, Crăciun, Dragomir, Ciula, Nan;* ces noms d'origine slave da
majorite se retrouvent egalement dans d'autres provinces roumaines (en France,
la plupart des noms de personnes etaient d'origine germanique). Le nombre des
d'origine slave, qui ont servi aux Roumains â la creation des toponymes, est co
ce qui explique l'aspect si slave de la toponymie roumaine et qui a determine cer
â commettre l'erreur methodologique de considerer comme slaves de tels toponym
(die Namengeber) de ces noms de lieux ont ete en realite des Roumains (etc.)" (
X 1943, p. 266; infra, nota 50; *SprThrD,* p. 201 ş.a.

Cu deosebire importantă şi semnificativă din punct de vedere social-economic şi istoric este influenţa exercitată de slavi asupra populaţiei romănofone în dezvoltarea agriculturii, cum se oglindeşte în terminologia respectivă : „tot de la slavi au învăţat păstorii şi plugarii români care la început erau numai munteni, agricultura mai intensivă la şes, lucru dovedit prin mulţimea termenilor agricoli de origine slavă: *plug, brazdă, ovăs, pleavă, stog, claie, răzor, coasă* ş.a. Dacă românii ar fi venit ca păstori nomazi îu sec. al XlII-lea în Transilvania şi ar fi devenit agricultori abia în sec. XIV şi XV, pe pămînturile nobililor unguri, cum pretind unii istorici, atunci terminologia agricolă a românilor ardeleni ar trebui să fie de obîrşie ungurească, nu slavă" (Petrovici, *Transilvania,* DXXIV 1943, p. 11).

In realitate, elementele slave reprezintă numai o parte din terminologia agriculturii, care (în chip firesc şi necesar) a constituit o îndeletnicire străveche şi permanentă a populaţiei româneşti, în deplină continuitate din perioada veche pînă în zilele noastre, cum rezultă din terminologia latină (unelte, cereale, activităţi şi munci agricole etc.) şi cele cîteva elemente preromane-autohtone ale acestei ocupaţii, „pe care numai aşa ar fi putut-o păstra, dacă presupunem o continuitate neîntreruptă a acestei îndeletniciri la poporul nostru. De origine latină este terminologia principală cu privire la pămîntul cultivat, cerealele întrebuinţate şi cuvintele ce exprimă cele mai de seamă acţiuni în legătură cu agricultura" [38].

în perioada coexistenţei romăno-slave, aproximativ între sec. VI/VII şi XI/XII, pe întreg teritoriul de romanizare al Daciei, Moesiei şi Traciei (eventual Dalmaţiei), s-a produs „încrucişarea de limbă", adică influenţarea deosebit de intensă şi adîncă a limbii romanice-române din partea limbii slave : ... încrucişările (sau cu alt termen contacte) întîmplate în cursul istoriei limbii române, dintre care cele mai importante şi hotărîtoare au fost cea care a avut loc între latina populară şi graiurile trace ale dacilor, geţilor şi misilor şi, a doua, cea dintre limba romanică pe cale de a deveni românească şi graiurile slave din Dacia şi Misia (Moesia)" [39]. între cele două mari „încrucişări" (admise de eminentul slavist clujean) există însă o deosebire esenţială, necesar a fi relevată: în primul caz s-a petrecut înlocuirea (substituirea) graiurilor autohtone (preromane) traco-getice prin limba latină-romanică (supra, p. 143), cînd latina, înlocuind idiomurile precedente, a preluat o sumedenie de cuvinte ; în ai doilea caz, limba romanică-românească a fost influenţată puternic de slavă, s-a impregnat cu o mulţime de cuvinte şi elemente sufixale importante luate din partea slavilor dominanţi, cei mai mulţi integraţi prin asimilare în masele romănofone. Azi este absolut evident (cum a stabilit în ultimă instanţă acelaşi slavist) că în Transilvania „a existat o simbioză slavo-română înaintea venirii ungurilor, căci altfel românii veniţi abia în sec. XII sau XIII ar fi împrumutat toponimele dela unguri care aveau un prestigiu deosebit ca popor stăpînitor şi nu dela slavii sporadici, pe cale de a dispărea, lipsiţi de orice prestigiu (de ex. *Kukullo* turco-ung. — *Tîrnava* slav, *Fehervăr* ung. — . *Bălgrad* slav etc.). Pe teritoriul Transilvaniei trebuie presupusă o conti-

[38] R. Vuia, *Transilvania,* 1943, p. 28; cf. W. Domasclike, JB, XXI-XXV 1919, p. 137-141 „Ackerbau, Feldfriichte, Kultur der Getreidegrâser, Gemuse und Futterpflanzen, Obstbau, Weinbau", supra, p. 213.

[39] E. Petrovici, *Lucrările sesiunii generale ştiinţifice din* 21 — 25 *martie* 1951, Academia R.P.R., Bucureşti, 1951, p. 34.

nuitate slavo-română din sec. VI pînă azi" [40]. în privinţa c
rii şi sintezei româno-slave în sec. VII—XI, pe lîngă faptele semnalat
p. 218), este util a releva constatarea că „cele mai vechi şi numeroase
slave ale limbii române n-au putut fi împrumutate decît de la slavii
sici, nu de la cei aşezaţi în părţile de miazăzi ale Peninsulei Balcanic
de Munţii Haemus, unde prestigiul limbii şi al culturii greceşti a
romanizarea, şi nici de la cei din centrul şi vestul Peninsulei, ale căr
prezintă fonetisme deosebite de acela al elementelor slave ale limbii r

Influenţa slavă asupra limbii române s-a exercitat în două mari eta
a) faza veche (înainte de întemeierea principatelor române) prin relaţii
dintre români şi slavi, a convieţuirii şi a interdependenţei lor soc
şi economice ; *b)* influenţa cultural-bisericească (limba slavonă în adm
diplomaţia Ţărilor române şi în biserică ; relaţii cultural-politice înt
şi slavii învecinaţi). începutul influenţei slave era plasat între sec. V
Densusianu) şi sec. XI (I. Bărbulescu); dar recenta cercetare a un
clujean a stabilit cîteva elemente importante, într-o teză originală şi
privind „vechimea relaţiilor lingvistice slavo-române" [4a], care nu au
înceapă înainte de sec. IX:

„începutul pătrunderii elementelor slave în limba română este poste
vocalei *o (a) în* sistemul vocalic slav, dat fiindă împrumuturile româneş
patru dialectele) prezintă numai stadiul *o,* nu şi stadiul anterior *a* (fost *a*
bogat, clocoti etc: sl. *bobii, bogaţii, klokotiti"* (CercLg, XIV, p. 25). Alte cu
neşti (ca *schiau, jupîn, stăpîn)* presupun un *a* în slavă, iar „evoluţia grup
(t)alt, tert, tclt prin metateză în limbile slave de sud (ca si în cele de ves
care era încă în curs la începutul sec. IX-lea. Cum împrumuturile romăn
stadiul slav mai nou, cu metateză (dr., ar. *brazdă, grădină,* dr. *grajd(i),*
rnlădiţă etc. ; cf. big. *brazda, gradina, grazdi, ograda, prag, mladica*; la
Bălgrad, Zlatna, Zlaşti, Breazova ş.a.), înseamnă că ele nu pot fi anterioa

[40] Cf. nota 37.

[41] *ÎstRomâniei,* I, p. 793 (E. Petrovici). Despre limba slavă din Dacia: A. Ro
romanica, în SCL, XII 1961, p. 91—94, — cu riposta lui S. B. Bernstein, *A existat*
aparte daco-slavă?, în SCL, XIII 1962, p. 147-152. E ştiut şi s-a relevat (între alţi
S. Puşcariu) că „dintre toate popoarele conlocuitoare, slavii au exercitat asupra noa
masivă şi îndelungată influenţă. Vocabularul nostru e atît de împănat cu împrumutur
din pricina lor, limba română se deosebeşte mult de celelalte limbi neolatine", I.
de limba română şi slavistică, Cluj, Editura Dacia, 1974, p. 100 ; această valoroasă mo
logic-lingvistică grupează o suită de studii slavo-române de importanţă fundament
mentului slav în structura limbii române, vechimea relaţiilor lingvistice slavo-române etc. (
pentru problema formării şi încbeerii procesului de cristalizare a limbii latino-rom
in raport cu elementul-adstrat slav. Dintre constatările eminentului slavist clujean
între altele: „porniţi spre sud, din nord de Carpaţi, slavii care au coborît pe la est
trecut în masă Dunărea în imperiul roman, invadînd întreaga Peninsulă Balcanică (incl
înjghebînd încă în veacul al Vll-lea formaţii statale şi formînd împreună cu bulgarii
stat bulgar ... La nord de Dunăre, unde s-a format grosul poporului român, nu
rămaşi trebuie să fi fost redus, deci relaţiile romăno-slave au fost, aici, slabe. . . . I
asupra limbii române a început numai prin veacurile IX—X-lea, deci după procesul de
a latinei carpato-dunărene într-o limbă distinctă de celelalte limbi romanice. Teza c
elementul slav constituie un factor determinant în însuşi procesul formării limbii ror
limba română s-a format şi cristalizat numai în urma influentei slave) nu poate
(p. 113-115).

[42] I. Pătruţ, *Despre vechimea relaţiilor lingvistice slavo-române,* în *CercLg,* XIV 1969
(versiunea rusească în *RomSl,* XVI 1968, p. 23—29) = *Studii de limba română şi*
101—123; *Despre durata şi structura dialectală a limbii slave comune,* în *CercLg,* XXI 19
187; P. Olteanu, G. Mihăilă, L. Djamo-Diaconiţă, E. Vrabie, E. Linţa, O. Stoicovi
Slava veche si slavona românească. Bucureşti, 1975, 463 p. (prezentată în *CercLg,* X
246-248).

al IX-lea *(ibid.* p. 26). „Ierii slabi nu sînt reprezentaţi prin nici un sunet în română: v. big. *sîcvada, suvetu, pivinica, koBnica* > rom. *sfadă, sfat, pivniţă, coşniţă.* Acest fapt trebuie interpretat ca o dovadă că elementele care au avut ieri slabi prezintă în limba română un fonetism posterior dispariţiei acestor vocale (cea. sec. X-lea). Spre aceeaşi concluzie ne îndreaptă şi ierii tari, care apar vocalizaţi: *dobitoc, vîrtop, coteţ, temniţă*: v. big. *dobytuku, vrutupu, kotîcî, tîmînica.*

Prin urmare nu există argumente de natură lingvistică prin care să se poată dovedi că influenţa slavă asupra limbii române este anterioară secolului al IX-lea. Ţinînd seama însă de tratamentul ierilor, credem că elementele slave au început să intre în limba română mai ales în sec. X-lea. Faptul că şi în dialectele sud-dunărene împrumuturile vechi de origine slavă (unele comune în cîteva dintre dialecte) au, în general, acelaşi fonetism impune ca limită superioară (adică data *ante quem)* a începutului influenţei slave sfîrşitului perioadei limbii române comune" *(ibid.,* p. 27). „Influenţa slavă asupra limbii române a început numai prin sec. IX-lea, deci după procesul de transformare a latinei dunărene într-o limbă distinctă de celelalte limbi romanice. Teza conform căreia elementul slav constituie un factor determinant în însuşi procesul de formare a limbii române, deci că limba română s-a format şi cristalizat numai în urma influenţei slave nu o putem accepta" *(ibid.,* p. 29).

Cum s-a admis îndeobşte, influenţa slavă asupra teritoriului şi populaţiei româneşti a fost îndelungată şi adîncă, mult mai puternică şi durabilă decît va fi fost cea germanică (gotică, gepidă etc.) ori cumano-pecenegă ; urmele ei durabile şi vizibile în limba, toponimia şi antroponimia românilor arată că în perioada slavo-română s-a produs o parţială s l a v i z a r e a întregului teritoriu de romanizare din zona carpato-balcanică, în cadrul căruia avea loc procesul etnogenezei românilor. Iată opinia unui eminent slavist citat:

„Slavizarea Daciei traiane, ca şi a teritoriilor limitrofe de la sud la Dunăre — Moesia Inferior, Dacia (Aureliană), Dardania, Moesia Superior — a fost aproape completă. Aici au căzut în mîinile năvălitorilor toate oraşele (la nord de Dunăre ele dispăruseră mai înainte, după a. 271), toate şesurile şi văile mai largi, ba chiar şi văile mai ferite, din munţi. S-au menţinut neslavizaţi numai romanicii împinşi de valurile slave în văile cele mai înalte şi pe plaiurile munţilor, unde au trăit mai cu seamă din păstorit" [43]. După cîteva secole de viaţă latentă (acel „hiatus istoric" românesc din sec. VII—XI) elementele etnice de limbă romanică-românească (vechii „daco-romani") s-au ridicat din treapta inferioară a formelor economice şi social-politice la un rol preponderent, datorită în primul rînd vitalităţii lor etnice: ,.slavii aceştia — strămoşii bulgarilor de azi — au fost se vede mai slabi, mai puţin numeroşi în cele două extremităţi ale teritoriului pe care l-au ocupat, extremitatea sudică (Grecia) şi nordică (Dacia). începînd din sec. VIII, slavii pierd cu încetul teren în Grecia, iar în Dacia (în amalgamul etnic slavo-romanic) au numericeşte o importanţă mereu mai mică. în Grecia, regrecizarea s-a făcut din oraşele mai mari de pe coasta de răsărit spre interior şi apus ; în Dacia, reromanizarea s-a prezentat ca o coborîre centripetă din cununa de munţi spre interiorul Transilvaniei şi centrifugă, spre şesurile şi podişurile care înconjoară cetatea muntoasă a Daciei. La venirea ungurilor, românii erau coborîţi în văile Transilvaniei şi erau de pe atunci în majoritate, căci anonimul notar al regelui Bela îi aminteşte întîi pe români: *Blasii et Sclavi"* [44].

Importanţa deosebită a elementului slav în procesul de închegare definitivă şi stabilizare a comunităţii social-etnice, lingvistice şi culturale a poporului român (populaţia românofonă) va rezulta cu mai multă claritate şi amploare din studiul integral şi interpretarea critică a materialului lingvistic-cultural

[43] E. Petrovici, *DR,* X, p. 265. Cf. H. Koch, în *Die Keue Propyläen-Weltgeschichle,* Berlin, 1940, p. 505 : slavii aşezaţi în Dacia au îutîlnit aici rezistenţa autohtonilor traco-daci, la care s-au adăugat resturi de goţi, şi a coloniştilor romani „die teils seit dem zweiten Jhrh. im Lande gewesen waren, teils unter bulgarisch-slavischen Druck jenseits der Donau nach Xorden gepresst wurden und dort auf Almen und Hängen ein unstetes, aber eben dadurch unangreifbares Hirtenleben fiihrten".

[44] Petrovici, DR, X, p. 266, Cf. Iordan, *NumeL,* p. VIII „să se noteze şi amănuntul că în sec. VI Muntenia era numită *Sclavenia* (DR, X, p. 377), probă că era considerată de contemporani ca o ţară slavă"; *Elementele traco-getice în Imp.Rom. si Byzant.* (1976), p. 155, 164—166.

slav cuprins în limba vie, în topo- şi antroponimia românilor, raport
factorii de bază, iniţiali: fondul autohton traco-dacic şi componenta
Materialul a r h e o l o g i c al epocii slavo-române şi aparţinînd p
slave în teritoriul Transilvaniei şi în zonele extracarpatice din Romă
ceput să fie identificat şi studiat abia în ultima vreme ; valoarea lui
tară şi semnificaţia social-istorică (deşi prezintă unele obscurităţi şi mu
vocuri, fireşti la orice începuturi) este considerabilă [46]; ea va fi ampl
mai precis conturată prin cercetările adîncite şi minuţioase de teren,
săpături şi descoperiri, ca şi prin studiul comparativ mai aprofundat şi
stanţiat al materialului cunoscut anterior şi clasificat ori considerat
fiind de altă provenienţă pînă acum. Cercetările viitoare, avînd azi
spective cu mijloace superioare, vor stabili şi mai precis elementele li
etnic-sociale şi ale culturii materiale autohtone (traco-dace), romane
şi slave, elucidînd astfel partea ce revine fiecăreia din aceste trei co
principale în procesul etnogenezei românilor.

Prin cele două mari etape ale epocii romane şi ale celei slave, care
modificări profunde nu numai în aspectul cultural şi material, în cel
litic, dar şi în structura etnic-biologică, se explică transformările st
în romanitatea sud-est-europeană: trecerea vechiului fond etnic-social şi
traco-dacic (indo-european) în curs de două milenii (cu numeroase şi c
stanţiale amestecuri, transformări şi adaosuri) la comunitatea popula
nească (românofonă) de azi.

5. TEORIA „IMIGRAŢIOLVISTĂ"

Privite în lumina materialelor documentare lingvistice şi istoric
gice analizate şi parţial reconsiderate mai sus, argumentele (din care
unele nu erau complet lipsite de valoare ştiinţifică) aduse de unii

[46] Bibliografia principală asupra a r h e o l o g i e i s l a v e (cu indicaţii mai ample)
coviciu, *AISC,* IV, p. 180—185 (materiale arheologice slave în Dacia); K. Horedt, *C*
în Transilvania, în *SCIV,* II/2, 1951, p. 189—218; *Zeligrad— Blandiana* (Beiträge zur
Siebenburgens im 9. —10. Jhrh.), în *Untersuchungen zur Frilhgeschichte Siebenbiirgens,* Buc
p. 112—137; M. Petrescu-Dîmboviţa, *Slovenskd Archaeologia,* VI/1 1958, p. 210—221 (aş
în Moldova); A. Dankanits — St. Ferenczi, *MatArh,* VI 1959, p. 605—615 (săpături la
jud. Alba); *Probleme de Muzeografie,* Cluj, 1960, p. 242—249; M. Macrea, *Necropol*
Someşeni, în *Dacia,* II 1958 [1959], p. 351—370 şi *MatArh,* V 1959, p. 517-523 ; M. Con
Slavii, în *ÎstRomâniei,* I (1960), p. 728—755; *Slaves et autochtones sur le territoire de l*
în *Atti VI Congr. intemaz. delle scienze preistoriche e protostor.* Sezioni V—VIII, 1966, p.
Apulum, XII 1974, p. 300—318 (situaţia la Dunărea de Jos în sec. VI—VII) ; Eug. Zah
turile la Dridu (Contribuţie la arheologia şi istoria perioadei de formare a poporului rom
reşti, 1967, 270 p. ; I. Nestor, *Continuitate în istoria formării poporului român,* in *Ma*
(Bucureşti), III 1969, nr. 5 (25), p. 2-7, nr. 6 (27), p. 24-27, cu concluzia (p. 27) „
şi indiciile amintite aici ne recomandă să părăsim unele obişnuinţe de gîndire după care
zenţă (semnalată pe orice cale în teritoriul ţării noastre) trebuie să fie neapărat străini
sau românii, admişi generos — dar vai! doar abstract — pe baza „teoriei" continuita
eventual a fi căutaţi (dar e curios că nimeni, din cei ce gîndesc aşa, nu-i găseşte în mo
prin cine ştie ce locuri inaccesibile sau ascunse (munţi, bălţi, stufărişuri etc). Ce ar fi
că printre vestigiile arheologice din diferite perioade care au ieşit şi ies la iveală în can
impresionante pe teritoriul ţării noastre trebuie să se găsească şi cele, aparţinătoare
la un moment dat vor intra — în urma unui proces etnogenetic dinamic[?] — în ist
părţi a lumii sub numele şi cu înfăţişarea de români?". St. Ferenczi, *O descoperire slav*
Transilvania, în *ActaMN,* VII 1970, p. 565—572. *Rapports du IIIe Congres International*
Slave (Bratislava 1975), Bratislava, I 1979, 958 p., II 1980, 527 p.

dovedi obîrşia balcanică a întregului popor român de azi şi lipsa de continuitate daco-romană în zona carpatică (supra, p. 160—163) îşi pierd complet semnificaţia şi eventuala valoare istorică pozitivă. Este deci oportună şi utilă o scurtă înşirare şi reexaminare a lor, cu răspunsurile corespunzătoare, din care unele au fost date mai demult, parţial sau chiar integral.

a) "Extirparea" geto-dacilor şi lipsa unei legături destul de puternic a romanităţii în acest teritoriu* din nordul Dunării inferioare. — S-a văzut la ce se reduce şi din ce interese istoriografice (Şcoala ardeleană, P. Maior) sau politice (Roesler ş.a.) a izvorît ficţiunea propagandistică despre extirparea ori expulzarea populaţiei autohtone daco-getice, arătîndu-se realitatea şi importanţa elementului traco-dacic în cuprinsul provinciei carpatice (supra, p. 168—195).

b) Neavînd rădăcini în populaţia autohtonă [a cărei existenţă era contestată ori problematică], *românismul n-ar fi putut supravieţui retragerii armatei, oficialităţii şi „romanilor"* în sudul Dunării şi nici valurilor de năvăliri barbare. Afirmaţia este prezumpţioasă şi falsă, căci neagă anticipat putinţa ca populaţia autohtonă să se fi romanizat, romanizare ce este însă dovedită de bogăţia excepţională a variatelor urme documentare arătînd intensitatea vieţii romane desfăşurate în această provincie, cu consecinţa firească şi necesară: generalizarea limbii oficiale latine-romanice între autohtoni. Pretinsa evacuare totală a romanilor din Dacia carpatică, afirmată de unii istorici şi cronicari antici, nu află nici o confirmare în materialul arheologic ori epigrafic din sudul Dunării şi nu poate fi admisă în sensul categoric preconizat de Roesler. Chiar imaginată în acest fel, nimic nu dovedeşte că ar fi fost transplantate în Moesia (Dacia Nova) şi elementele autohtone romanizate, care erau de fapt (cum s-a demonstrat) adevăraţii purtători ai romanităţii în Carpaţi şi în Balcani.

c) Lipsa de ştiri istorice scrise şi materiale arheologice despre populaţia romanică din nordul Dunării. Atare lipsă (ori raritate) [46] a ştirilor documentare scrise înainte de sec. XII are o explicaţie logică, firească în împrejurările din aceste teritorii şi mai ales în caracterele generale ale vieţii rustice a populaţiei româneşti în epoca medievală ca şi în cea modernă şi chiar contemporană. Nu e de mirare că de ex. în sec. VII—X nu sînt menţionaţi în documente ori cronici românii din Dacia carpatică, lipsind din capul locului documentele scrise privitoare la acest teritoriu [47]. Dar în acelaşi timp, în regiunile centrale din Peninsula Balcanică (unde ar fi trebuit să se formeze poporul român, în acele enigmatice „vetre" din Dacia Nova, Dardania etc), nu se face nici o pomenire de români sau „valahi", cu toate că ştirile documentare privind aceste teritorii nu lipsesc în aceeaşi măsură ca în nordul Dunării.

[45] Cf. I. Moga, *Dovezile istorice ale continuităţii,* în *Transilvania* (Sibiu), LXXIV 1943, p 14-20.

[47] în ce priveşte cunoscutele menţiuni despre populaţia românească din Transilvania în cronica „Notarului anonim al regelui Bela" este de reţinut concluzia istoriografului medievist citat: „lămuritoare sînt următoarele fapte : *Anonymus* ştie despre existenţa românilor şi a slavilor în Transilvania, dar nu aminteşte nimic despre secui şi saşi, veniţi în a doua jumătate a veacului XII în această provincie. Deci românii amintiţi de Anonymus erau cel puţin din veacul XI şi începutul sec. XII. Dar acelaşi cronicar anonim pomeneşte nu numai de români, ci de români şi slavi în această provincie. Cum însă pînă în sec. XII slavii au ajuns să fie absorbiţi de români (încît ei nu mai constituiau aici un neam deosebit de cel românesc), e limpede că povestirea lui Anonymus se referă la timpuri mai vechi, cînd convieţuirea românilor cu slavii pe pămîntul Transilvaniei încă n-a ajuns la absorbirea totală a slavilor de către români . . .", I. Moga, *Transilvania,* 1943, p. 19. Cf. şi *ÎstRomâniei,* II (1962), p. 15—95. Despre cronicarul anonim al regelui Ungariei şi autenticitatea informaţiilor lui istorice: Gy. Moravcsik, *Der ungarische Anonymus iiber die Bulgaren und Griechen,* în *RESEE,* VII 1969, p. "167-174.

d) Unitatea limbii române ar presupune un leagăn comun al tutu lectelor şi ramurilor populaţiei româneşti în vatra redusă din „triunghiul" Sofia — Skoplje. Răspunsul la această aserţiune a fost dat de Tor în 1868, arătîndu-se apoi de mulţi cercetători (mai ales filologul Puşcar unitatea limbii române poate fi înţeleasă numai în sensul că ea s-a forma teritoriu continuu, unitar şi cu mare întindere, pe ambele maluri ale de Jos (supra, p. 149—151).

e) Caracterul sudic, mai ales bulgăresc, al elementelor slave ale limbii aduse de români în migraţia lor din Bulgaria în Transilvania. în acea vinţă s-a observat că limba slavă ce se vorbea în Dacia (şi din care a numele de oameni, locuri şi cuvinte în româneşte), aşa-numita „dac avea „caractere fonetice bulgăreşti, după cum arată fonetismul topo române de origine slavă din Transilvania (Banat, Crişana). Daco-slava, lect bulgăresc, prezenta unele particularităţi deosebite de celelalte grai găreşti (păstrarea înmuierii protoslave a dentalelor, unele elemente lexi cute în româneşte ca *zăpadă, omăt, voreţ* etc). Avînd în vedere înrudir piată a slavei din Dacia cu cea din Moesia, caracterul bulgăresc al slave mai vechi asupra limbii române nu poate servi drept dovadă continuităţii" [48].

f) Apartenenţa la cercul greco-bulgăresc a organizaţiilor bisericeşt mânilor din momentul apariţiei primelor state. Da aceasta s-a răspuns p „caracterul oriental şi slav al bisericii daco-românilor nu poate servi c a venirii acestora de la sud de Dunăre, căci misionarii slavi au cutre cepînd din sec. X, regiunile de la nord de Dunăre (pînă în stepele s aducînd cu ei liturghia slavă şi terminologia creştină slavonă la popu aici, deci şi la populaţia slavo-română din Dacia" [49].

g) Toponimia antică a Ardealului (de ex. hidronimele *Olt, Mureş nu prezintă evoluţie fonetică potrivit cu normele limbii române.* Faptul a fost explicat prin influenţa de limbă şi cultură slavă asupra populaţ neşti şi prin nivelul politic, cultural, economic scăzut al purtătorilor r carpato-balcanice, populaţia slavă fiind dominantă economic, cultural ş care a imprimat numele sau formele slavone întregei toponimii mai teritoriilor ardelene, ca şi altor ţinuturi româneşti, căci „după decăde romane în sud-estul european, strămoşii noştri au trăit în curs de vea stăpîniri streine şi acest fapt explică, înainte de toate, modificarea r onomastica şi toponimia lor. în nordul Dunării, ca şi în Peninsula românii au adoptat de la stăpînitori numirile topice cu aspectul d de graiul acestora uitîndu-le pe cele moştenite" [50].

[48] E. Petrovici, *DR,* X, p. 275-277; *Transilvania,* LXXIII 1942, p. 874; *Revue vams.* X 1944, p. 71—98; *Balcania,* VII 1944, p. 465—473 (studiu reprodus în culegen p. 145-151), VIII 1945, p. 228-235; *RevRHist,* IV, p. 3-13 (supra, nota 37, studiu titlul ..Istoria poporului român oglindită îu toponimie", *StDialTop,* p. 241—249) ; supra, p

[49] Petrovici, *DR,* X, p. 277.

[50] Puşcariu, *DR,* IV, p. 1350. „Se crede că de la slavii care trăiau în văile mai lar mit românii şi numele antice ale rîurilor, fireşte, după ce au suferit schimbările fonetice ca limbilor slave: **Marisiu- > Moriş, Mureş; Alutu- > Olutu, Olt.* Dar formele româneşti *Timiş, Criş, Ampoiu, Impoiţa, Someş* pot fi reprezentantele directe ale unor forme anti **Oluiu, *Timisiu, *Crisiu, *Ampeiu, *Somisiu-* (N. Drăganu)", Petrovici, *DR,* X, p. 2 *vania,* 1942, p. 865-867. Cf. şi *CercLg,* II 1957, p. 263; supra, nota 37; *SCIV,* VII 258—259 despre dispariţia toponimiei daco-romane în Dacia carpatică şi transformare celei (păstrate) în Moesia şi Tracia: LbTrD,p. 175-178; *SprThrD,* p. 197-200; *Ele getice în Imp. Roman şi Byzant.* (1976), p. 161 — 166.

h) Elementele de limbă „împrumutate" din *albaneză ar dovedi o simbioză albano-română* nndeva în centrul Peninsulei Balcanice. Dar cele 70 de cuvinte preromane existente numai în română şi în albaneză s-au dovedit a fi autohtone în româneşte, străvechi şi de origine indo-europeană, foarte probabil traco-dace (supra, p 105—108), la fel ca cele vreo 90—100 care nu există în albaneză (supra, p. 105—117). De o convieţuire a românilor septentrionali cu albanezii (dedusă şi postulată numai din aceste presupuse „înprumuturi" lexicale), indiferent în ce regiuni nu poate fi vorba azi cînd relaţiile vechi lingvistice albano-române sînt elucidate.

Prin clarificarea acestei din urmă probleme, a căzut de la sine cel mai important argument invocat de „imigraţionişti" pentru acreditarea ideii că limba şi poporul român s-au format numai în sudul Dunării, în legătură strînsă („simbioză") cu albanezii şi cu bulgarii. Atare ipoteză (pe care unii extremişti au luat-o drept certitudine absolută) trebuie abandonată ca o erezie lipsită de orice fundament ştiinţific şi logică istorică (supra, p. 199). în teritoriile din dreapta Dunării de Jos (Moesia, Tracia, Dardania, poate şi Dalmaţia) s-au format ramurile sudice, balcanice ale populaţiilor de limbă romanică-română, care au fost apoi împinse şi dislocate de migraţia slavă, în timp ce românii septentrionali, formaţi pe întregul teritoriu de romanizare din stînga fluviului în contact cu romanitatea Moesiei, au fost împinşi în regiunile muntoase din arcul carpatic, spre a se revărsa apoi treptat cu multă vigoare spre est şi sud asupra teritoriului deluros şi de şes ocupat de înaintaşii lor geto-daci în perioada dacică şi în cea romană şi asimilînd lent din punct de vedere lingvistic şi etnic-social toate grupurile alogene stabilite aici, începînd cu slavii în evul mediu şi sfîrşind cu ultimele elemente izolate pecenego-cumane, bulgăreşti, turceşti, greceşti, ucrainene, armene etc. în teritoriul muntenesc şi moldovenesc.

Alcătuirea lexicală a limbii române prin cele vreo 160—170 cuvinte autohtone oferă dovada precisă despre c o n t i n u i t a t e a l i n g v i s t i c ă şi etnică a populaţiei româneşti în legătură organică, naturală cu înaintaşii săi autohtoni, anteromani, putînd servi (ca un element documentar de prim rang) pentru elucidarea problemei puse de c o n t i n u i t a t e a t e r i t o r i a l ă a românilor în zona Daciei carpatice. în acest sens, sînt necesare, în chip firesc, cercetări mai ample şi aprofundate în viitor, care vor pleca dintr-un adevăr definitiv cîştigat pînă acum : c o n t i n u i t a t e a etnic-socială şi de limbă intre epoca traco-geto-dacică şi cea romană a Daciei (respectiv a Moesiei şi Traciei, Dalmaţiei etc), cum o dovedeşte lexicul autohton al limbii noastre şi fenomenul înlocuirii (încrucişării) lingvistice petrecute în epoca romană pe toată zona carpato-balcanică şi danubiană. După aceasta a urmat la un interval de vreo 2—3 secole epoca slavă a Transilvaniei (ca şi a Munteniei, Moldovei etc.) cu simbioza r o m â n o - s l a v ă anterioară pătrunderii ungurilor în podişul ardelean.

6. **REGRUPAREA SOCIAL-POLITICÂ. OHŞTIILE ŞI SATELE**

Pentru a explica şi înţelege structura aşezărilor şi comunităţilor româneşti (romănofone) din perioada iniţială (la începutul feudalismului) şi apariţia formelor sociale mai complexe (supra, p. 195 ş.a.), în legătură cu lipsa toponimiei vechi de formă fonetică romanică-românească şi cu pretinsul „nomadism păstoresc de munte" (formula E. Petrovici, Cluj) dedus din atare lipsă, sînt edificatoare concluziile istoriografiei româneşti (mai ales din ultimele decenii)

formulate de către eminentul istoric şi slavist bucureştean Petre P. Pan
rezumate în prealabil la 1958 într-o dezbatere publică la Academie [52]
într-un volum monografic care este una din cele mai valoroase lucr
societăţii româneşti în epoca feudalismului [53]. Din această lucrare fur
se cuvine şi este necesar a reproduce cîteva pasaje mai semnificat
cludente pentru dezvoltarea societăţii româneşti (la începuturile ei „ro
în teritoriile din stînga Dunării de Jos, unde s-au format cele trei Ţă

„Cele şase veacuri din istoria poporului român, cu încetarea stăpîni
sclavagist în Dacia pînă la începuturile orînduirii feudale, sînt pentru s
această ţară o perioadă a predominării o b ş t i i l o r ţărăneşti libere. D
în obşti care pe încetul s-au transformat din comunităţi gentilice în obş
Stăpînirea romană sclavagistă, care s-a întins numai peste o parte a triburi
s-a suprapus obştilor, dar timpul scurt şi condiţiile speciale ale stăpînilor colo
într-o provincie de graniţă nu au putut îngădui destrămarea obştilor. Istor
xistă a arătat foarte bine cum transformarea obştii gentilice în obşte ţăr
torială (vicinală) s-a produs şi acolo unde vechile obşti au fost supuse te
nilor de sclavi. Cînd stăpînirea sclavagistă s-a retras ori a căzut, sclavii
rîndul ţăranilor liberi, au intrat în comunitate, 'ceea ce a turburat orga
velor de producţie, care în trecut se bazau exclusiv pe legături, de rudenie'
în acest chip, înlăturarea sclaviei în Dacia după retragerea stăpînirii roma
buit la desvoltarea relaţiilor de obşte vicinală în care colectivul de mu
relaţiile de sînge (gentilice). în atare condiţii, pe teritoriul ţării noastre
trecere directă, pe cale economică de la organizaţia obştilor la feudalism
nu este singular; el se întîlneşte în istoria popoarelor slave şi a celor ger
în afara Imperiului roman sau chiar în alte provincii ale lui de margine.
că în Dacia acest proces de transformare, care se întinde pe un răstimp
secole, a început încă din preajma cuceririi romane; a fost apoi favoriza
desfiinţarea orînduirii sclavagiste în provincia părăsită de către stăpînii
în istoria noastră, obştea constituie veriga de legătură între feudalism
anterioare, fie că este vorba de cea sclavagistă, din provincia romană, fie c
în destrămare, pe teritoriul unde locuiau triburile dacilor liberi. [. . .]
continuitatea obştilor pe teritoriul ţării noastre de la geto-dacipînă la fu
feudale înseamnă *continuitatea poporului român în Dacia ca popor aşeza
permanent legat ie pămînt.* Ea se poate dovedi nu numai pe temeiulfaşe
descoperite de arheologi pe tot teritoriul ţării [54], ci şi pe acela al stu
Limba română a păstrat anumite cuvinte arhaice (unele atestate nur
vechi texte scrise; apoi dispar din uz), de origine latină sau autohtonă,
nitatea gentilică, — termeni anteriori convieţuirii daco-romanilor cu s
dovadă a originii antice a obştii româneşti, a continuităţii ei istorice. *Gi*

[51] Petre P. Panaitescu (1900—1968) a fost profesor la Universitatea din Bucureş
ei; despre el: D. Zamfirescu, *RomSl,* XI 1965, p. 357—368; A. Oţetea, *Studii* (Bucureş
p. 213-214; *RevRHist* VII 1968, p. 324-325.

[52] Comisia pentru studiul formării limbii şi poporului român. Dezbaterile din
din 25 nov. 1958 asupra formării limbii şi poporului român, Bucureşti, 1959, dactho
p. 94-98.

[53] Petre P. Panaitescu, *Obştea ţărănească în Ţara Românească şi în Moldova, Ori*
Bucureşti, 1964 (Biblioteca Istorică, X).

[54] *Revista Muzeelor* (Bucureşti), Sesiunea muzeelor ştiinţifice, 1966. Cf. supra, nota
Sur la romanisation des territoires nord-danubiens aux IIIe—VIe siecles de n.e., în *N*
d'histoire, publiees â l'occasion du XIIe congres des sciences historiques, Vienne, 1
1965, p. 23-39; *Sondajul dela Smîrdanu,* în *SCIV,* XVII, 1966, p. 383-400 etc.

diii lat. *gens, gentis* se păstra şi în sensul primitiv de 'comunitate' gentilică (de rude), 'pomenîră numele tău în toate *ginture'* (Psal.Sch.), 'tot *gintul'* (ApostVoron.). în sec. XVI-lea, acest arhaism, care nu mai era înțeles, a fost înlocuit peste tot cu termenul slav aflător în cărțile respective slavone, după care se făcuse traducerea romanească, *rod,* româneşte: *rudă,* în sensul de comunitate a celor de acelaşi sînge. *Seminție* (din *sămînță),* cu înțelesul arhaic 'descendență *comună'* ('lui David şi seminției lui pînă în veac, cea de urmă'). *Moş* de origine autohtonă, derivat asemănător în albaneză, are înțelesul (în textele cele mai vechi) de 'ascendentul cel mai depărtat'. *Sat* (forma arhaică *fsat* în cele mai vechi texte româneşti) din lat. *fossatum* loc întărit, populat, cu rsn şanț de apărare', care ne ridică în trecut pîuă la satele ce se apărau cu mijloace proprii [supra, p. 212]. *Cătun* (autohton, alb. *ketun)* are înțeles de sat mic, aşezare păstorească (dar inițial a însemnat 'aşezare sătească, obşte'). . . .

Pierderea Daciei de către Imperiul roman nu reprezintă un fapt politic negativ, care a avut ca rezultat fuga populației muncitoare fie în munți, fie în sudul Dunării. Dimpotrivă, retragerea (silită) a stăpînilor de sclavi şi a armatei romane poate fi socotită ca o eliberare. în 'barbaricum', prin țările stăpînite de popoarele migrațiunii celei mari, considerate ca 'barbare' de către aristocrația romană, nu există nici orfriduirea sclavagistă, nici obligația plății în bani a dărilor de către populație. Istoricii marxişti exclud posibilitatea depopulării provinciilor romane căzute în mîinile 'barbarilor' ; populația băştinaşă a găsit dimpotrivă sub stăpînirea acestora condiții mai bune de viață decît în imperiu ..." [55] ; cf. supra, p. 208—209.

în 1958, acelaşi eminent istoric observa „obştea agrară este o instituție general românească, organizarea ei fiind asemănătoare la toți românii, ceea ce arată originea ei străromânească. Hotarele obştiilor săteşti corespund unor linii stabilite din vremuri imemoriale, anterioare feudalismului; organizarea obştii a pătruns în organizarea de stat feudal, care a moştenit-o. Producția agricolă, viața rurală în vremea feudalismului, o parte din cîrmuirea feudală îşi are rădăcinile la noi în vechea organizare a obştiilor. Nomenclatura privitoare la obşte este anterioară influenței slave în limba română: *gint — ginture, inoşnean, femeie* 'familie' etc. şi, ceea ce este mai interesant, atît organizarea veche a obştii, cît şi o parte din nomenclatură se află în acelaşi cadru general de organizare (pînă la amănunte) cu obştea germană, slavă şi bizantină (cadrul de influențe reciproce ale orînduirii de obştii din Europa medievală prefeudală). Astfel este formula frăției de cruce, a compoziției (răscumpărarea sîngelui), solidaritatea in fața răspunderii penale. Iată cîteva paralele în nomenclatură: *vicini* obştea în apusul Europei, *paroikoi* (vecini) la bizantini şi bulgari, *vecini* (susedi) numele primitiv al membrilor obştii la noi, *coheredes, Erbe* copărtaşi cu drept de moştenire în obştea germană, *naslednîți* traducerea termenului *coheredes* în actele slave muntene, egal cu moşneni termenul din Rusia kieviană *verv,* corespunde cu funie, care este subimpărțirea vechii moşii devălrnaşe. Toate aceste şi multe alte exemple arată că viața istorică a românilor, că formarea poporului român se întemeiază nu pe stînele nomadismului de munte, ci pe obştea agrară, legată de aşezarea fixă şi mai ales de o străveche organizare pe ginți, familii mari, care formează asociația satului, de neconceput în risipirea nomadă a păstoritului oilor

Cercetarea acestor instituții social-politice şi economice este concludentă şi pentru aspectul teritorial-geografic în problema etnogenezei; după acelaşi eminent erudit, „dacă nu admitem că poporul român a trăit într-un nomadism de munte, într-o epocă determinată a istoriei sale, trebuie să dăm altă explicație

[64] P. P. Panaitescu, *Obştea țărănească,* p. 19—21.

lipsei toponimie-i ' româneşti pe tot teritoriul locuit de popor
Nu este uşor să dăm o; explicație, care ar trebui să fie bazată pe
comparativă la multe popoare şi în diferite țări, ce nu putem face
credem însă .că toponimia luată izolat poate fi indicația sigură şi şt
studiul formării unui popor. Se pune întrebarea (de structură istori
dă numirile de locuri? Nu întotdeauna şi nu mai ales locuitorii unu
oraş; o dau adesea vecinii. Astfel, de ce se numesc sate cu nume
cură : *Vai de ei, Pîrliți*? Județul, odinioară pădurea, *Vlaşca* are un n
care înseamnă 'ținutul locuit de români', deci un nume dat de vecin
românilor. TJn nume îl dă mai ales stăpînul, sau cei ce, deşi nu r
se află într-o situație superioară din punct de vedere social [cf. supra
Care au fost raporturile între băştinaşii romanici şi imigrația slav
maghiară, sau a altor popoare venite în prima parte a evului me
aceste raporturi prefeudale, apoi feudale, au însemnat o supunere a
şi a oamenilor, sau măcar o intrare în obştii cu o situație superioară,
ca satele, apele să ia numele noilor stăpîni sau a noilor aşezați într

Satele noastre prin organizarea lor sînt, nu aşezări antice, c
colonizare succesivă, pe pămînt desțelenit, cîştigat mai ales asupra pădu
munca agricolă. Un fenomen istoric, cu adînci rădăcini în trecut est
roirii obştilor. O obşte se desparte în mai multe cete, care caută p
îşi clădesc sate noi, unde găsesc loc de muncă în condițiile agriculturii
Vechile aşezări sînt aproape totdeauna părăsite, spre a se căuta
folosit în agricultură, aşezarea nouă capătă un nume nou, odată cu d
ogoarelor. Viața agrară a românilor în evul mediu şifehiar în vrem
feudale comportă o mişcare a satelor, aşezărilor omeneşti, care schin
de nume. Agricultura extensivă şi roirea obştiilor este un fapt isto
vieții economice a satelor româneşti, de care trebuie să se țină sean
studiază formarea poporului român. ... Singură toponomia, luată
poate fi cheia problemei formării poporului român. Aceasta nu însean
asemenea studii 4e toponimie nu sînt deosebit de prețioase; îmbinate
în celelalte cercetări istorice şi lingvistice, ele pot da un aport intere
lemei originilor limbii şi poporului nostru ..." (Dezbaterile din şe
dela 25 nov. 1958 asupra formării limbii şi poporului român, Bucu
dactil, uz intern, p; 94—98) [55].

[56] De relevat, în sfîrşit, remarcabila operă (postumă) de mari dimensiuni şi de
social-istorică a: hii P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii româneşti* (Edit
Bucureşti, 1969, 398 p.) care abordează numeroase aspecte esențiale din trecutul obscu
dificile, complexe, legate de procesul etnogenezei, a romanizării şi a etapelor de evo
nității social-etnice romănofone; dar cartea eminentului slavist român conține unel
nu par a fi tocmai corecte nici deplin justificate şi convingătoare; p. 64 „aria romaniz
cuprinde întreaga Dacia şi toate ținuturile dela Dunăre pînă în Balcani, inclusiv Dobr
sînt urmaşii romanității orientale, adică ai tuturor celor care au fost romanizați în p
a Imperiului; romanitatea.noastră se trage din întreaga romanitate orientală (etc.)",
bile, dar cam vagi, preluate.de la cercetători mai vechi, fără o fundamentare concre
personale utile ; la fel p. 115 „românii au fost în evul mediu un popor de spații mari
oraşe, ci erau păstori şi țărani". între cele mai valoroase capitole ale monografiei se re
nizarea, romanitatea în. Dacia şi la Dunărea de Jos în veacurile III—IV, creştinis
tatea, formarea poporului român, viața economică, creşterea vitelor, agricultura,
negoțul, obştea țărănească, feudalismul, slavonismul, cnezii şi voevozii, populațiile imi
pecenegi, cumani) etc.

Cu aceasta curmăm citatele din istoricul-slavist P. P. Panaitescu care aruncă o punte de legătură, prin criteriul *obştii săteşti,* între formele social-politice antice ale populaţiei romănofone şi faza medievală a cnezatelor si voievodatelor slavo-romane dm epoca în care poporul român era format atît sub raportul limbii cit şi al structurii social-politice şi economice în teritoriul vechilor provincii de romanizare Moesia şi Dacia şi zonele adiacente [67]

[57] Cît priveşte, în sfârşit, un aspect („minor" în aparenţă, dar în realitate de semnificaţie fundamentală) pentru viaţa cotidiană a societăţii romanice-străromâne, după prăbuşirea stăpînirii oficiale şi a organizării romane imperiale, şi anume locuinţa şi gospodăria (cf. supra, p. 211 —214), este necesar să evocăm nişte constatări făcute cu peste un deceniu în urmă. Din considerarea pripită a terminologiei româneşti provenite din faza veche („aus der Betrachtung der latemischen Ausdriicke des Wohnungswesens ergibt sich, dass dieselben auf die einfachsten Verhältnisse zuriickgehen") şi ignorînd total — cum era firesc acum şase decenii — elementul autohton-preroman cu semnificaţia-i lingvistică şi cultural-istorică excepţională, un elev al lui G. Weigand, lipscanul W. Domaschke, in JB, XXI—XXV 1919, p. 132, scotea concluzia unilaterală asupra caracterului „risipit al aşezărilor constînd numai din colibi rudimentare de lemn ..." („will man sich aus den latemischen Blementen dieses Abschnittes ein Bild von den âltesten rumănischen Wohnungen machen, so hat man an lose, von einander entfernte Siedelungen zu denken, die sich zumeist aus primitiven, hochstens axis Holz roh gezimmerten Hiitten zusammensetzten, die nur eine ganz bescheidene Inneneinrichtung mit Feuerstätte enthielteu. Wie sie ja auch noch heute bei den aromunischen Wanderhirten vorhanden ist . . ."). Faţă de tehnica superioară a arhitecturii, cu confortul şi bunăstarea din vremea „clasică" şi imperială a stăpînirii romane, este sigur, normal, că locuinţele — multe improvizate sumar şi loarte simple — ale populaţiei rurale (agricole, păstoreşti, meşteşugăreşti) daco- şi moeso-romane în perioada dintre sec. V—X e.n. erau modeste, majoritatea sărăcăcioase; dar nu avem nici un motiv temeinic să presupunem că ele vor fi fost mai primitive şi mizere decît puteau să fie în generai la populaţiile din perioada numită „prefeudală" (a migraţiilor, „năvălirilor"), la strămoşii germanici (ori slavi ?) ai lui Weigand şi Domaschke, ori la slavii şi ungurii in migraţie, din condiţiile unei sărăcii endemice (cu excepţia căpeteniilor de triburi, a nobilimii şi bogătaşilor), într-un mediu social-poiitic agitat, cu deplasări de populaţii, frămîntări, lupte, — deci cu un nivel economic scăzut, o producţie limitată, în care nu prea putea să fie vorba de „confort" *(AnEtn,* 1961 — 1964, p. 76—77). Cap, VII, nota 72—73. G. Bako, *Despre organizarea obştilor săteşti ale epocii feudale timpurii din sud-estul României,* în *SCIVA,* 26, 1975, p. 371—379 (Dridu, Dinogetia).

CONSIDERAŢII FINALE

Da sfîrşitul acestei largi anchete cu caracter general, schiţînd în
— sub aspect lingvistic, istoric şi arheologic — realităţile etnice,
lingvistice de care se leagă procesul etnogenezei românilor fără a se
tra în toate amănuntele, observăm că rezultatele dobîndite prin stuc
al vechiului fond lexical românesc au pus cîteva probleme, oferind ş
soluţii de excepţională însemnătate nu numai pentru structura şi
istorică a limbii, dar şi pentru istoriografia românească în capitolul
obscur şi controversat totodată mai important şi interesant al trec
mânesc : începuturile limbii şi ale comunităţii populare. Această ch
format în realitate punctul de plecare şi imboldul principal pentr
cercetare monografică, ce nu s-a limitat la construcţii şi reconstrucţi
gice cu constatări şi speculaţii gramaticale formaliste, ci (cum er
necesar) a trebuit să se ridice la consideraţii şi concluzii social-istorice,
noastre autohtone constituind cele mai preţioase şi precise document
cii de închegare a limbii şi poporului român. S-a relevat cu deosebit
faptul că datele oferite de limba română sînt în măsură să lumi
pagini din trecutul îndepărtat şi echivoc al populaţiei româneşti şi a
sud-estice, iar faţă de vechile cercetări şi rezultate, materialul lexical
din limba populară impune o revizuire nu numai a unui întreg capito
vechi a idiomului nostru romanic, dar în bună parte şi a concept
samblu despre geneza limbii în funcţie de importanţa şi rolul substra
roman. Valoarea documentară social-istorică a limbii populare (re
de R. Roesler, A. Cihac şi de alţi eruditi în sec. XlX-lea) a crescut as
substanţial pentru problema dificilă şi controversată a începuturilor
de neam, limbă şi structură socială care poartă numele de *români*

Prima şi cea mai importantă concluzie de natură istorică şi p
gică impusă de prezenţa elementului lexical autohton în limba r
verificarea definitivă şi confirmarea incontestabilă a opiniei celor
istorici şi filologi români şi străini (germani, austrieci, slavi etc), ca
majorităţi a publicului cult din ţara noastră (idee veche, datînd din
şi chiar mai înainte) că românii sînt continuatorii populaţiil
o
-getice care au locuit în antichitate aceste teritorii unde s-a
nizat în epoca imperială, adoptînd limba latină şi numel
nus. Dimba română şi faptele de ordin general istoric arată limp
porul român, format pe cele două maluri ale Dunării inferioare (în
Moesia şi Dacia) este continuatorul atît al triburilor traco-moesic
prin ramura balcanică (aromânii, meglenitii, eventual şi istroromân
al triburilor geto-dace de nord prin ramura mult mai numeroasă ş

a românilor septentrionali, aşa-numiţii „daco-români" din România actuală si din unele teritorii spre est, nord şi vest. Lexicul românesc autohton dovedeşte mai presus de orice îndoială că (precum s-a preconizat demult) populaţia traco-dacică formează temelia şi trunchiul principal pe care s-a grefat şi prin care a putut să dăinuiască romanitatea în Balcani şi în Carpaţi, fiind deci însăşi baza etnic-socială a poporului român, a marei comunităţi social-etnice românofone din evul mediu şi din epoca modernă. Atare element primar, am zice : nucleul (amestecat cu sciţi, celţi ş.a.) a suferit succesiv diverse amestecuri prin aporturi etnice variate, în primul rînd cel provincial roman (illyric, tracic din sud, celtic, grecesc, „oriental" etc), de ale căror proporţii nu ne putem da seama nici măcar cu largă aproximaţie — urmat de adstratul slav din epoca medievală, apoi de micile infiltraţii germanice, asiatice (pecenegi, cumani etc), ungureşti, slave mai recente , (sîrb,. bulgar,. ucrainean, lipovean, polonez, slovac) etc, asimilate lent şi ireversibil în,marea comunitate populară românofonă. Nu putem şti şi va fi greu a determina .existenţa unei influenţe culturale ori etnice-sociale vechi germanice ori .vechi greceşti (din epoca anteslavă), dat fiindcă în limba română nu s-au.putut dovedi (fiind puţin probabil că vor fi identificate în viitor) elemente vechi nemţeşti ori greceşti..

în asemenea amalgam de neamuri variate integrate ia. marea- comuniune românofonă şi care au modificat şi îmbogăţit vechiul.fond etnic,so,cial „romanic" în zonele carpato-balcanice, nu poate fi vorba de Conservarea vreunei. „rase pure" trace ori geto-dace, fiind aproape pueril a pretinde că .românii (adică: românofonii) ar fi de rasă dacică sau „illyro-tracică" ; însăşi ^noţiunea de „rasă" şi chiar aceea de „etnicitate (ethnie)" sînt relative, în mare măsură:discutabile; ele nu erau valabile nici în epoca antică, mai ales. în condiţiile sociale şi istorice din cadrul geografic al Buropei sud-estice. Atare fapt însă. nu poate-constitui, evident, o probă împotriva tezei că iniţial comunitatea-populară:de limbă romanică (românească) din care se va dezvolta poporul român era formată dintr-un mare şi puternic nucleu: populaţia autohtonă traco-dacică,• romanizată, care a reprezentat factorul păstrător al romanităţii carpato-balcanice. şi.trunchiul viguros pe care s-au altoit integrîndu-se diversele. elemente .etnice • şi de. limbă, unificate armonios în marea sinteză populară a :neamului.,nostru. Va fi avînd dreptate parţial G. Weigand cu observaţia că „românimear.a\asimilat la ţară bulgari, unguri şi germani, paşnic şi pe nc-observatv",:.fapt pe -eare-i consideră ca „un marş victorios de care românii pot să; fie mmdri.-mai mult decît de pretinsa lor romanitate, ce apare într-o lumină foarte.dubioasă,.dacăse cunoaşte trecutul lor în Balcani şi istoricul aşezării lor în. Transilvania. Limba şi etnîcitatea sînt două lucruri diferite ce nu trebuie să,fie ..confundate" [1]. Trecînd peste ideea fixă despre „emigrarea" populaţiei româneşti;.din Peninsula Balcanică în Dacia carpatică, este de reţinut aserţiunea.lui.Weigand .(făcută, evident, tendenţios cu scopul de a înfăţişa poporul rprnân. în.. cu,lori. mai nefavorabile [cf. supra, p. 55]) că limba şi factorul etnic;SÎnţ,lucruri total diferite. „Aliud est gentis, aliud linguae originem exquirere" ,observa -la. 183.1 eruditul sibian J. EL. Schullerus, adevăr care a fost ţinut mereu.''prezent în ancheta

[1] ,,Das Runiănentum — liat Bulgaren, Magyaren und Deutsche auf dam-Lande aufgesaugt, un.bevvusst und iuagressiv ; — ein Siegeszug, auf den die Rumănen stoizer sein konnen,. als auf ihr angebliches Romertum, das in einem sehr zweifelhaften Licht erscheint, wenn. man ihre Vergangenheit auf dem Balkan und ihre Siedluugsgeschichte in Siebenbiirgen kenht. Sprache und Volkstum sind ebea zwei verschiedene Dinge, die nicht miteinander verwechselt werden. diirfen", Gustav Weigand, *BalhA,* I, p. 37.

şi expunerile din paginile precedente, în convingerea că idiomul şi nu
manus" nu constituie vreo dovadă că şi sub raport etnic popor
ar fi „roman"-în aceeaşi măsură ca graiul şi numele lui etnic-naţional
adică format iniţial fie din elemente italice, fie din elemente romane
larg ca soldaţi colonişti etc. romanizaţi şi veniţi din alte provincii a
riului, sau acei „romani puri" la care se gîndeau latiniştii exaltaţi
ceputul sec. XIX-lea şi aderenţii lor din deceniile următoare [2]. Aceşt
înflăcăraţi (dar prea puţin orientaţi) aveau o singură preocupare o
problema naţiohakpoiitică pe care le-o impunea polemica îndîrjită du
versarii continuităţii daco-romane şi ai latinităţii noastre integrale;
luptei naţionale a-„ardelenilor", însufleţirea lor pentru romanitate
tinţele reduse (cu nenumăratele confuzii) la începutul sec. al X1X-l
terminat pe istoricii şi filologii Şcolii ardelene (în frunte cu Petru Mai
p. 8—39, 158—159) să susţină tenace şi cu cerbicie puritatea „roma
italică a originilor limbii şi poporului român, ca şi ideea (adoptată apoi
cu aderenţii lui) că la temelia poporului român nu poate sta elemen
ton, traco-dacic, după opinia lor „extirpat" ori expulzat integral d
romane în anii cuceririi Daciei. Azi însă este evident pentru oricine
zanţii din sec. XIX au încropit şi pus în circulaţie o imagine unila
pre romanitatea noastră, confundînd cele două noţiuni ce t
separate: limbă şi fiinţă etnică-socială. Şcoala istorică latinistă a
adepţii ei nu puteau înţelege valoarea relativă a acestor noţiuni: limb
roman în provinciile Imperiului, iar de importanţa şi proporţiile
etnic şi lingvistic autohton (traco-dacic) de la temelia poporului rom
tea fi vorba într-o vreme cînd cunoştinţele istorice, arheologice şi l
-filologiee erau simple rudimente, cînd apăreau „ideile exclusivist
exagerate, câre au fost negreşit spre folosul naţionalităţii acum t
de veac, dar care nu mai sunt admise în mod serios astăzi, cînd
făcut îndestulă asupra originii noastre", cum se exprima la 1877 Al.
într-o scrisoare către G. Bariţiu [3].

De atunci şi mai multă lumină s-a făcut asupra etnogenezei ro
azi sîntem în măsură să vedem limpede unele adevăruri rămase a
amar de vreme şi să îndreptăm în bună parte (dacă nu chiar integ
şi ereziile curente în sec. XIX şi mai tîrziu, pînă în zilele noastr
gravă eroare de acest fel este ficţiunea că poporul român ar rep
numai graiul şi numele Romei, transpuse pe un fond etnic prov
(autohton), ci tocmai — în sens etnic şi social, cultural şi politic
tatea occidentală, italică (sau: orientală, asianică, balcanică etc,
amalgam roman provincial din toate zonele care au participat la
şi cultivarea Daciei carpatice). în 1862 observa Miklosich „părerea
ar fi romani curaţi este neîntemeiată", — la care trebuie adăugat
nu pot fi deloc ori sînt în mică măsură „romani" în sensul precor
tiniştii sec. XVIII—XIX, căci (cum s-a demonstrat) temelia et
romanităţii o formează aici fondul popular autohton traco-dacic al
populaţii ale acestor pămînturi, fapt întrevăzut de multă vreme de
roşi istoriografi şi lingvişti. Cercetările filologice-lingvistice şi ist
pletate cu datele arheologiei, au deschis orizonturi largi şi ne-au fă

[2] Ca nişte „befangene Patrioten, die nichts den Barbaren zu verdanken haben
îi numea la 1829 B. Kopitar (supra, p. 39).

[3] Scrisoarea lui Odobescu este reprodusă în DR, I, p. 524.

mai limpede realitățile etnice și lingvistice de care se leagă procesul etnogenezei române. Asemenea rezultate concrete permit a face precizarea că din marile moșteniri ale vieții și culturii romane, populația românească (românofonă) a conservat, pe cît se poate aprecia și determina azi, două elemente principale: *1)* idiomul latin în forma romanică-românească (în care s-au integrat resturile lexicale autohtone, apoi cele slave) și *2)* numele Romanus (rumân, român; pierdut la alte popoare neolatine) ; s-au adăugat apoi în sec. IV—V credința creștină de nuanță (cu terminologia) occidentală latinească. Au dreptate fără îndoială unii erudiți mai circumspecți, ca (în 1935) italianul Olschki, că românii nu au din latinitatea antică „altă moștenire decît structura gramaticală a limbii, unica legătură fundamentală cu lumea romanică" *. Azi apar ca șabloane literare fără conținut documentar istoric, lipsite de orice probabilitate și de logică, asertiunile latinizanților ardeleni și ale altora despre „moravurile și instituțiile romane" moștenite de la cuceritorii lumii antice și preluate de la coloniștii Daciei, perpetuate cu puține modificări de poporul român [5]. Bine a întrevăzut și sintetizat realitățile lingvistice și etnic-sociale din provincii și mai ales de la Dunărea inferioară (în legătură cu caracterul romanității și cu fenomenul propagării limbii latine-romanice) E. Petrovici într-un pasaj ce se impune a fi reprodus integral:

> „Fără îndoială și unii (istoricii) și alții (lingviștii) au dreptate cînd susțin autohtonismul poporului românesc pe teritoriul ce-l ocupă astăzi, dar greșesc cînd nu admit posibilitatea răspîndirii, a expansiunii lente a unei limbi peste teritorii învecinate în care se vorbește altă limbă, fără a presupune migrația, deplasarea populației în totalitatea ei. Printr-o expansiune, o răspîndire lentă a limbii latine, nu a populației romane, peste teritoriul Imperiului roman, la populații de origine etnică foarte variată, trebuie explicată romanizarea acelor țări unde au apărut mai tîrziu limbile romanice. Romanii au contribuit cu foarte puține elemente etnice propriu-zis romane la formarea deosebitelor popoare de limbă romanică: francezi, spanioli, români etc. și chiar italieni. Elementul roman în componența etnică a țărilor românești poate fi considerat ca inexistent, căci nu erau romani decît în ce privește limba acei coloniști aduși din toate provinciile romane care s-au pierdut în masele autohtonilor. La fel s-a desfășurat și expansiunea slavă, anume ca o răspîndire a limbii slave la autohtoni, ca o adoptare a acestei limbi de către vechea populație daco-getică. Firește, și cu acest prilej s-a întîmplat o oarecare colonizare, o așezare în aceste meleaguri a unor elemente etnice slave, adică de limbă slavă, prin secolele V—VI—VII. De la populația daco-getică slavizată și în oarecare măsură amestecată cu elemente slave provine marele număr de toponime slave (*Dîmbovița, Tîrnave, Bălgrad* ș.a.m.d.). Același proces de expansiune lentă, de data aceasta al limbii romanice (românești), trebuie presupus în secolele următoare, în urma căruia populația daco-getă slavizată și amestecată cu slavii, dar și cu pecenegi, cumani, unguri, pe cale de a fi slavizați sau de a asimila pe slavi, adoptă structura gramaticală românească și fondul principal de cuvinte românești. Și cu acest prilej se face o oarecare colonizare, o 'descălecare' de elemente care vorbeau limba

* Leonard Olschki, citat în DR, VIII, p. 280. Părerea asemănătoare a lui Jung (supra, p. 200). Este aceasta o realitate istorică ce nu are nici un rost să fie tăgăduită ori eludată, întrevăzută limpede în trecut (fără a putea fi deplin verificată documentar) de mulți erudiți istoriografi; astfel, **în** sec. XVI, umanistul-istoric și arheolog-epigrafist ardelean St. Zamosius (Szamoskozy) arăta că poporul român „nil est aliud quam Davorum Parmenorumque turba . .. ; quinetiam sese adhuc Romanos appellant, cum tamen nihil Romanae indolis habeant", *Analecta lapidum vetustorum et'nonnullarum in Dacia antiquitatum* (Patavii-Padova, 1593), p. 11. Despre St. Zamosius: *Probleme de Muzeografie,* Cluj, 1960, p. 213-224; *ActaMN,* III 1966, p. 437-449.

[5] Asemenea afirmații făceau și alți erudiți, de ex. „die Walachen sind Ueberbleibsel romischer Kolonen, welche von Trajan und anderen romischen Kaiseru nach Dacien gefiihrt wurden; und seit dieser langen Zeit haben sie ihre Sprache und Sitten eben nicht sonderlich verändert" (K. G. Windisch, *Geographie des Grossfurstenïums Siebenbiirgen,* Pressburg, 1790, p. 34). Era ușor (firește) pentru Roesler (supra, p. 160), Huntalvy ș.a. să combată ridiculizînd asertiunile neverosimile despre continuitatea „moravurilor și culturii romane" la populația de limbă romanică-românească.

> romanică numită românească. Astfel, s-a format ca orice popor și națiune din
> și 'imigrați' mai noi, poporul românesc și mai tîrziu națiunea română"

După ce s-a dovedit că cele două elemente (limbă și nume etnic
au fost adoptate de o populație indigenă provincială, devenită
în urma procesului lent al deznaționalizării și înlocuirii limbii, se poate
ca mult diminuat „misterul" ce plutea asupra epocii și împrejurărilo
s-a ivit poporul român ca neam „neolatin" și dăinuirea lui în zona ba
carpatică în cursul obscurei perioade medievale : fenomenul definit de
riograf cu formula elegantă și expresivă „o enigmă și un miracol istoric
român" [7]. Dezlegarea enigmelor și înțelegerea miracolului românesc
zează cu mai multă ușurință și eficiență dacă, înlăturate prejudecățile
-politice și curățită zgura numeroaselor preocupări, erezii și susține
științifice, se vor considera viața și realitățile românești populare atît
spectiva dovezilor istorice, arheologice și mai ales lingvistice, cît și
vieții rurale de azi și din ultimele secole a poporului nostru. „Da noi
sar ca o fantezie disciplinată de critică să găsească analogii, să între
cursiuni în științele auxiliare, spre a umplea lacunele și să facă leg
cesare între știrile păstrate întîmplător, incomplete, răzlețe și prea
una de alta. Aceste analogii nu trebuie căutate prea departe, nici la p
o structură politică și socială fundamental deosebită de a noastră ;
găsite în nemijlocită apropiere prin intuiția pe care ți-o dă contactu
observația atentă a neamului din care faci parte. Aceasta este ade
ales la români, care continuă să trăiască, la sate și în zilele noast
tanța de timp în cadrul aceluiași element etnic trebuie să ne îm
puțin să găsim analogii în nemijlocita noastră apropiere decît depă
grafică și stările cu totul deosebite din Europa apuseană, chiar în cea
o mie de ani" [9].

Adevărul istoric obiectiv poate fi dobîndit și restabilit, în prob
rico-lingvistică a etnogenezei românilor, nu numai prin explorarea
și exploatarea critică a întregului material documentar disponibil, ci
țînd definitiv, fără regrete inutile, la două prejudecăți extreme,
dăunătoare științei: *a)* ideea că poporul român ar fi fost în tot cu
medievale o masă amorfă de păstori, fără conștiință etnic-socială și f
litate economică, ale cărei începuturi și temelie etnică n-ar putea fi i
niciodată; este imaginea despre poporul român schițată de Roesler și
(Hunfalvy, Treml—Tamâs etc), — căreia i s-a opus *b)* opinia con
ținută mai ales de patrioții latiniști ardeleni: că poporul român ar fi
bui să fie) sub raport etnic-social „curat roman" sau italic ori m
din „coloniștii romani"), iar sub raport cultural-politic ar fi moșten
oaselor tradiții ale Romei antice; deci continuatorul celei mai „pur
tăți. Prima din aceste două teze cade dacă se are în vedere faptul
român reprezenta la început populațiile rurale (agricole și păstorești)
sedentare, romanizate prin grai (limba cotidiană substituită) și nume
puțin prin forme de viață economică, socială, culturală și^politic

[6] Petrovici, *Lucrările sesiunii,* Acad. R.P.R., 1951, p. 35—36.

[7] G. I. Brătianu, *O enigmă și un miracol istoric: poporul român* (București, 1940;
1937 și 1942; cf. supra, p. 157).

[8] Dar după al doilea război mondial, marile transformări revoluționare din Romă
bat și modernizat în cele mai multe locuri condițiile de viață socială și economica

[9] S. Pușcariu, *LR,* I, p. 252—253.

care face să cadă şi a doua teză nu mai puţin prezumpţioasă despre „tradiţiile culturale romane" conservate de romanii din Carpaţi şi Balcani necurmat timp de peste un mileniu în perioada medievală. Pentru întreaga „România" orientală rămâne parţial valabilă constatarea făcută la 1881 cu privire .la populaţia din Dacia carpatică „în aceste rămăşiţe -ale populaţiei romane sau romanizate nu trebuie (natural) să-ţi imaginezi purtători de cultură din partea cărora să fi putut pleca vreo influenţă culturală asupra acelor popoare care după evacuarea oficială a ţării de către romani s-au aşezat aici pentru timp mai lung sau scurt" [10]; totuşi, acea populaţie rustică romanizată (românofonă), după o evoluţie social-politică şi culturală cu începuturi foarte modeste (în urma fenomenului de recesiune generală a romanităţii în perioada zisă „prefeudală") şi după o regrupare şi cristalizare social-politică (supra, p. 225—229), [11] a exercitat o largă influenţă în cultura materială şi spirituală a popoarelor imigrate, cum arată de ex. masivele împrumuturi lexicale din limba română în idiomurile acestor popoare (cap. V 5).

Prin considerarea începuturilor şi a epocii vechi a trecutului românilor în lumina datelor istorico-arneologice şi a structurii arhaice a limbii, dar totodată în perspectiva vieţii actuale şi din trecutul mai recent, se uşurează şi simplifică mult înţelegerea şi interpretarea justă, realistă a obîrşiilor etnice şi a fundamentelor sociale ale comunităţii populare româneşti, ca şi a împrejurărilor generale care au determinat începuturile şi existenţa ei în zona carpato-balcanică şi dunăreană din antichitate şi epoca medievală. Prin asemenea optică realistă se va înţelege mai limpede şi direct faptul că autohtonia (ca şi continuitatea) românilor este de natură social-etnică şi economică, iar latinitatea (vehiculată de numeroase elemente provinciale şi italice integrate) nu era decît un vestmînt pompos de caracter extern, în primul rînd lingvistic, care acopere un organism etnic-social de obîrşie şi compoziţie (adaosuri) diferite. Astfel va fi mai uşor explicabilă inexistenţa populaţiei romanice în documente timp de vreo patru secole în Peninsula Balcanică, aproape 9 secole în Dacia carpatică şi în stînga Dunării inferioare; căci absenţa ei — lungă eclipsă istorica — din cronici şi documente scrise, din toponimie şi chiar din inventarul sărăcăcios al obiectelor

[10] „Natiirlich hat man sicii unter diesen Uberresten der romischen oder romanisierten Bevolkerung keine Culturträger zu denken, von denen ein civilisatorischer Binfluss auf jene Vâlker hâtte ausgehen kânnen, die nach der offiziellen Răumung des Landes durch die Romer sich hier fur längere oder kiirzere Zeit ansiedelten", Al. Budinszky, *Die Ausbreitung ăer lateinischen Spracke* (Berlin, 1881), p. 221. Asemenea constatare (sau intuiţie ingenioasă, penetrantă) poate.fi în parte valabilă pentru perioada imediat ,,postromană" (aşa-zisa „prefeudală") a Daciei carpato-dunărene; dar începînd cu mijlocul evului-mediu (sec. XI—XII, după unele metamorfoze şi amestecuri social-culturale, mai ales în simbioza şi aportul unor popoare în migraţie, între ele slavii), romanii sud-est europeni s-au refăcut lent impunîndu-se între popoarele şi triburile pătrunse (unele rămase şi stabilite definitiv) în spaţiul carpato-balcanic cu forme de organizare militar-politică superioare la nivelul vremii. Aceste populaţii au fost influenţate de elementul romanic (românesc) mai ales sub raport economic şi social, cum arată în primul rînd (cap. V 5) împrumuturile lexicale din limba română, — cu toate că hegemonia politică era aproape peste tot în mina „imigraţilor" în fostele teritorii de romanizare şi chiar în zonele unde elementul românofon (alături de unele „cîştiguri" şi de un spor în acţiunea de românizare, de ex. partea de est a spaţiului extracarpatic) a scăzut în chip catastrofal pînă aproape de totală dispariţie în unele teritorii româneşti vechi, ca în aşa-numita Secuime .(estul jud. Mureş, jud. Harghita şi Covasna) şi aproape îu întreaga Peninsulă Balcanică (aromânii, megleno-români, istroromânii).

[11] Justele observaţii de acolo cu privire la regruparea şi cristalizarea social-politică se referă la rornânimea din teritoriul fostei provincii Dacia carpatică; dar ele se potrivesc desigur (cel puţin în linii generale, analogic) şi romanilor din dreapta Dunării de Jos (Peninsula Balcanică), în primul rînd aromânii (români „macedoneni"), despre al căror important rol politic în evul mediu (mai ales în veacurile XII—XIV, în Bulgaria, Tessalia, Bpir, Albania etc.) şi economic pînă în ultima vreme, ci. bibliografia citată în cap. VIII, nota 1.

arheologice detectate pînă acum (datate prin sec. VI—X/XI) nu î realitate inexistenţa populaţiei de limbă romanică din care s-a plămă în acea perioadă obscură poporul român de mai tîrziu şi care a putu existenţă latentă cu un rol ceva mai redus pe plan militar-politic tim secole. Lipsa lui din textele cronicilor şi documentelor cancelariilo (pînă prin sec. X, respectiv XII), ca şi într-o măsură din stratul cel al toponimiei din Dacia carpato-dunăreană şi Moesia, va trebui elucid mul rînd prin condiţia de criză şi recesiune social-politică şi economic lumi romane, dar mai ales a populaţiei „neolatine" românofone în pe prefeudală, atît în Carpaţi, cît şi în zona „balcanică". Formele de vi latentă (retrasă, fără zgomot şi paradă militară) ale unei populaţii tra eminamente agrare, fără o formaţie statală unitară cu armate putern mai simplu şi veridic decît tezele „imigraţioniste" (pătrunderea oric şineobservată") prezenţa ei masivă în vechiul teritoriu de colonizare şi din Dacia Traiană, în Carpaţi şi pe linia Dunării, la fel ca în Haem ori mai la sud şi vest. Mai ales în Dacia carpatică, apariţia cam întîrzi nilor în documentele scrise a putut să fie comparată pe drept cuvînt c pasăre Phoenix ori cu apa Arethusei siciliene, după „dispariţia" pen tate de mileniu a populaţiei romanice pe acelaşi plaiuri carpato-balc însă romanitatea se altoise puternic şi adînc în trunchiul etnic trac aspect esenţial în viaţa social-politică a romanităţii sud-est europen oada etnogenezei române şi care se oglindeşte fidel în limba română nologia ei variată şi deosebit de instructivă este

Lupta de rezistenţă ca neam în epoca mifjraţiilor, de lungă du secole) : pentru salvarea identităţii şi integrităţii, a limbii latine- numelui etnic R o m a n u s , a culturii populare şi a unor forme prop nizare politică-juridică (în primul rînd străvechea obşte sătească în acest context este necesar a sublinia din nou caracteristica princi turilor comunităţii romanice-stră-române : unitatae culturală şi lingvis cabilă (precum o dovedeşte cu prisosinţă puternica uniformitate şi o a limbii istorice româneşti, atît prin elementul latin-romanic, cît autohton-preroman, — cum nu se constată la nici unul dintre pop latine", în afară de viguroasa latinitate a limbii române (a tuturor dialecte), important şi cu deosebire semnificativ sub raport social-is vistic-cultural este etnonimul romanicilor sud-est europeni: *Rom* armân, rumeri), păstrat uniform şi generalizat, care-i distinge net de rele şi triburile imigrate, conlocuitoare ; din acestea, unele părţi s şi integrat în marea comunitate populară a românilor, mai ales a cele reni (enclave de pecenegi, slavi etc).

Studiul critic şi comparativ-etimologic al terminologiei limb ansamblu, a stratificării lexicale şi a succesiunii principalelor c (chiar şi num ai în linii generale, supra, p. 211—218) a arătat o v bilitate şi continuitate în teritoriile şi „vetrele" de formare a popo totodată s-a remarcat ca deosebit de semnificativ faptul că, pe lîngă ditar (latin-romanic + autohton traco-dacic), limba şi poporul „îmbogăţit" cu foarte numeroase împrumuturi lexicale (adstrat), în vechi şi relativ ceva mai importante cele slave ; dar atare elemente nu au ajuns (în ciuda cantităţii lor impozante) la nivelul care, în culturală şi economică, să depăşească valoarea fundamentală a for romanic şi autohton, a nomenclaturii privind noţiunile de bază p

române, ale structurilor social-economice din cadrul aşezărilor şi îndeletnicirilor străvechi. între acestea, termenii principali sînt ereditari, fie autohtoni (ca *vatră, gard, grapă, zestre* etc), fie mai ales latini-romanici *(casă, perete, uşă, poartă, masă, cheie* ş.a.m.d., pentru care în alte limbi de cultură s-au impus împrumuturile, de ex. în maghiară *asztal* „masă" din slav *stolu, kulcs* „cheie" slav *kljuci* etc).

Societatea şi cultura populară românească (în prima fază, prevalent rustică) s-a fundamentat şi dezvoltat pe viguroasa temelie traco-daco-romană, cu limba şi terminologia proprie străveche, ereditară, atît în Dacia carpato-danubiană, cît şi la românii din sudul Dunării (românii „balcanici"), grupe-ramuri ale aceluiaşi mare popor românesc unitar prin limbă, conştiinţă şi nume social-etnic, credinţă şi cultură materială. Toate aceste ramuri ale românimii au trăit în condiţii aproape identice, în acelaşi mediu vitreg şi vicisitudini pe care au trebuit să le înfrunte cu dîrzenie spre a-şi salva fiinţa etnic-socială şi structurile unei economii închise, în faţa opresiunilor şi a numeroaselor atacuri ale valurilor de invazii, ale triburilor şi popoarelor în migraţie. Acestea din urmă au găsit pe „romanii" sud-est europeni abandonaţi de forţa militar-politică romană, lipsiţi în curînd de formele organizării statale desfiinţate odată cu retragerea oficială la dreapta Dunării la sfîrşitul veacului al III-lea, apoi cu prăbuşirea „limes"-ului romano-byzantin pe Dunăre şi destrămarea întregului sistem defensiv în fostele provincii Moesia şi Tracia. Cele două mari etape ale destrămării organizaţiei militar-statale romane (la sfîrşitul secolului al III-lea în stînga Dunării de Jos, la începutul secolului al Vll-lea în „Balcani") au adus în scurtă vreme populaţia traco-daco-romană (ca şi pe cea romano-illyră din nord-vestul Peninsulei) în starea de fărâmiţare pe întregul vast teritoriu de romanizare carpato-balcanic, lăsînd-o fără un scurt puternic ce să-i asigure dezvoltarea culturală şi munca productivă, progresul general în linie ascendentă; în situaţia dificilă de a trebui zilnic să lupte în condiţii diverse şi mereu adverse, adesea de sdrobitoare inegalitate cu puterile alogene ale triburilor în migraţie, mai bine înarmate şi echipate, mai coerente, dinamice şi active în concurenţa pentru întîietate, dominare şi exploatare a oamenilor şi resurselor naturale din fosta „România" carpato-balcanică.

Romanicii (neolatinii) din acest spaţiu au dus totuşi cu succes luptele seculare de rezistenţă spre salvarea limbii, a numelui etnic şi a culturii proprii expusă permanent la puternice presiuni, influenţe şi interpenetrări cu elemente alogene şi aloglote dominante, în acea „însulă a romanităţii" (mereu mai restrînsă şi pe alocuri slăbită pînă aproape de totală dispariţie), în oceanul popoarelor imigrate şi stabilite vremelnic ori definitiv alături sau printre şi peste oamenii pămîntului, traco-daco-romanii autohtoni ai sud-estului european. Rezistenţa românimii în condiţii politico-militare şi economice atît de vitrege a dus — prin mari greutăţi, sacrificii şi pierderi — la încheerea firească: regruparea şi refacerea ei în formaţii statale mai mici (la început), apoi mărite, spre mijlocul perioadei medievale. Faţă de tăcerea binecunoscută a izvoarelor scrise timp de cîteva secole cu privire la romani şi români (mai ales în nordul Dunării de Jos şi în Carpaţi), renaşterea acestora şi consolidarea lor politică au putut să constituie un fel de „surpriză" pentru unii istoriografi moderni, sau chiar să apară ca un „miracol" medieval refacerea unui popor care a străbătut vicisitudini ca puţine altele, biruite numai prin forţa etnică, vitalitatea şi unitatea social-culturală şi lingvistică a unui viguros fond social-etnic şi biologic traco-dacic romanizat. '

Partea a 11-a

ACCEPŢIUNILE ELEMENTELOR LEXICALE • DER NOMINALE SI VERBALE • FORMELE DIALECTA DUNĂRENE • ÎMPRUMUTURI ÎN LIMBILE VECINI MOLOGIA CUVINTELOR AUTOHTONE

MATERIALUL LEXICAL AUTOHTON

1. PRELIMINARII

în ce priveşte conţinutul acestui repertoriu lexical, cuvintelor — din care majoritatea sînt evident autohto dovedit prin etimologiile concludente) — este de observa stabilit cu aproximaţie între 160 şi 170. Ca o limită sigură cifra 150, oricum relativă şi provizorie, — lucru explicab suficiente cercetări prealabile, de confruntări, absolut nec istorico-lingvistică atît de mult controversată, şi carac puţin dificil al etimologiei unor elemente lexicale român necesitatea unei cercetări adîncite, diferenţiate şi mai nuanţ tăţile obiective şi de obscuritatea materialului lexical, p zuire şi repetată comparare după noi şi severe controale c omise din repertoriul prezent cîteva cuvinte care făceau declarate de alţii şi de noi ca autohtone — unele fiind ma nice *(sgrăbunţă, speria),* altele eventual slave *(pleoapă).* Nu s ce cuprinde acest repertoriu apare sigur, pus definitiv la lo serie de cuvinte au fost înşirate (supra, p. 108, 116—117) structura lor autohtonă indo-europeană nu se impune ca si ci lasă deschisă eventualitatea originii latine *(ameţi, b sterp, şut, urcior),* ori slave *(noian, stînă),* ori deoca bile *(burlan, ceafă*[trc?], *înseila, niţel, stărnut, ţăruş).* Ce viitoare mai adînci, atente şi competente vor elucida mai cele de pînă acum ; dar la unele cuvinte vor rămîne îndoieli de provenienţă şi soluţia etimologică. Este probabil că şi a discutate şi controversate (dar necuprinse în prezentul re venienţă autohtonă, preromană (ca verbul *a îndemna* et şi vor fi supuse cercetării mai atente cu alt prilej.

2. ÎMPĂRŢIREA SI TRATAREA CUVINTELOR

Pentru simplificarea şi sistematizarea materialului l tate la fiecare cuvînt în chip unitar, următoarele elemente

— accepţiunile, în ordinea importanţei sau vec ceză şi germană (rar latină, la termeni ştiinţifici, botanici ţiile sînt luate din DLR (pentru literele apărute *(a—e, f—* *ilustrat* al lui I.-A. Candrea şi din *Dicţionarul limbii român* rareori amplificate cu indicaţii din alte surse lexicografice

— derivate (nominale şi verbale) care ilustrea limbă, vitalitatea şi vechimea lui; la cuvintele de bază (cuvi

economie de spațiu, toate derivatele care (cîteva excepții: *amurg, barză, acăța, deretica, zaro)* nu sînt tratate și numerotate deosebit; între derivate sînt cuprinse și elemente lexicale din toponimie și antroponimie;

— forme dialectale suddunărene aromâne, meglenite, istroromâne (pentru dial. arom., cînd cuvîntul autohton lipsește, se dă corespondentul de altă origine, dacă există și a fost semnalat) ; repartizarea dialectală a cuvintelor autohtone, supra, p. 136 ;

— împrumuturi în limbile vecine, pe baza cercetărilor lexicografice mai vechi (F. Miklosich, I.-A. Candrea, J. Brenndorfer, G. Muruu — H. Mihăescu, G. Pascu, S. Pușcariu, I. Scheludko, I. Șarovolski, Th. Capidan, N. Drăganu, G. Bledy, Ivan Popovici ș.a.) ; aceste elemente lexicale constatate la popoarele vecine și conlocuitoare sînt prețioase documente de natură cultural-istorică (v. p. 138—140);

— forma albaneză corespunzătoare (dacă există; supra, p. 108; ElAutoht) ;

— bibliografia, în ordinea cronologică a apariției etimologiilor propuse;

— analiza formală și semantică a cuvîntului și soluția etimologică, respectiv presupuneri și propuneri în acest sens, cu indicarea rădăcinii (bazei, familiei) indo-europene, după dicționarul comparativ al lui Walde (WP, ed. I, mai amplă; supra, p. 111) și ed. II (lEtW).

Documentarea bibliografică este încărcată, căci cercetarea lingvistică și istorică, plecînd azi de la numeroasele rezultate și observații ale înaintașilor, le reexaminează spre a le confirma sau înlătura și a putea să construiască mai departe sau din nou, cu materialul și pe temeliile vechi, ori cu mijloace noi. Toate contribuțiile anterioare sînt de avut în vedere, căci adesea se clădește pe vechile temelii si se învață din greșeli; orice achiziție nouă se datoreste în bună parte muncii înaintașilor, fiind condiționată de ea. Adevărat că materia cărții de față a fost (cum s-a amintit) cercetată insuficient în trecut: s-au exprimat multe păreri și totuși cam puțin (afară de idei generale) cu privire la substratul autohton în lexicul limbii române. Dar pasiunea nobilă cu care s-a muncit în domeniul etimologiei în sec. XIX — XX constituie un important și interesant capitol din evoluția științei filologice-lingvistice române, ca și din istoria culturii în general. Rezultatele ei, în sensul ce ne preocupă aici, sînt însă în disproporție cu eforturile făcute spre elucidarea problemelor etimologice obscure și dificile. Pentru fiecare cuvînt nelămurit s-au propus tîlcuiri variate, contradictorii, uneori ireconciliabile, care se cer examinate cu toată atenția spre a vedea ce poate rezista unor criterii lingvistice-etimologice mai severe. Examinarea lor prezintă nu numai un interes pur bibliografic, căci adesea din contrastele și opoziția vechilor opinii se poate degaja mai ușor adevărul științific, adică etimologia sigură sau cu mai multe șanse de a fi reală. Deși rezultatele anterioare sînt de multe ori nefolositoare (uneori dăunătoare cercetătorului neavertizat de azi), ele vor fi menționate în limitele putinței de informare, observînd că repertorii bibliografice absolut complete nu sîntem în măsură și nu pare necesar să dăm. Scăpări de citate vor exista desigur în documentarea bibliografică de mai jos; nu însă din cele mai grave și nu intenționate, după un obicei din trecut practicat de cîțiva filologi-lingviști de a nu cita lucrări emanate din „altă școală" pentru care s-ar întîmpla ca dînșii să nu aibă simpatii [1]. Epoca veche a istoriei limbii române și mai ales originea cuvintelor obscure a preocupat intens și constant pe cercetătorii din vechile școli filologice ale centrelor universitare românești, atît din

[1] Dacă omisiunile de acest fel nu vor avea prea mare gravitate, grav și reprobabil apare procedeul unor erudiți de a consulta și utiliza din plin lucrările altora fără a le cita. Dar sectarismul ce stăpînea îu trecut unele cercuri filologice la noi în țară s-a extins și peste hotare, unde erudiți cu prestigiu mondial au fost atinși de atare influență nefastă. Un singur exemplu elocvent: în REW al lui Meyer—Lubke se găsește citat foarte rar, chiar cînd aduce soluții noi, durabile, *Dicționarul etimologic* Candrea-Densusianu, dar se citează, fiind admise uneori (alături de etimologii populare), multe soluții neverosimile apărute în publicații (ca DR) pentru ai căror colaboratori romanistul de la Bonn și maestru al lui Pușcariu avea sentimente amicale.

București (GrS, BL etc), cît și din Iași (VR, RevC, Arh, BIFR ș.a.)
Cluj (DR) ori din Cernăuți (RevF etc), ale căror contribuții numer
importante pentru etimologie vor fi avute în vedere peste tot și aprecia
cuviință. Este necesar a reproduce la fiecare cuvînt toate părerile și
propuse de înaintași asupra obîrșiei lui ; în ordine cronologică, spre a se ved
limpede paternitatea vechilor etimologii: „tribuere suum cuique", că
erudiți aveau chiar curioasa inspirație de a susține (ca originale și noi) et
date de alții cu decenii mai înainte, unele chiar de Petru Maior (LexB
deci cazul a face și un act de dreptate vechilor exploratori la începutul s
al XIX-lea (DictB, LexB), care cu rudimentele de cunoștințe de atunc
mulat etimologii durabile, admise pînă în ultima vreme și înșirate de
fără a mai cita pe adevărații autori (v. de ex. *aruncă, dărîmă, pînză).*

în bibliografia noastră se dau adesea textual pasaje mai importante, ca
buie la extinderea excesivă a documentării, unde ordinea cronologică a nu
texte și citate nu e lucru ușor de realizat înșirarea tuturor citatelor s-a fă
îndoit scop : *a)* pentru a da cititorului posibilitatea unui control riguros pri
tarea contribuțiilor vechi cu rezultatele recente valabile, *b)* pentru a scuti pe
de munca ingrată a căutării și verificării textuale a părerilor exprimate
pînă azi, risipite în diverse dicționare, cărți, reviste, broșuri, cursuri litografia
în ziare. îngrămădirea de citate, adesea disproporționată și greoaie, uneori po
sitoare, n-a fost făcută pentru parada unei erudiții hirsute, ci pentru a servi
tatea muncii științifice, respectînd efortul și aportul oricui, chiar al dileta
s-a întîmplat ca amatorii și diletanții din sec. XIX-lea să aducă observații i
asupra etimologiei unor cuvinte autohtone (v. *beregată, leagăn* etc). Pen
istoria și peripețiile prin care a trecut fiecare cuvînt în alambicurile etirno
la Petru Maior, vor fi amintite atît soluțiile venite din partea autorităților
de istoria limbii, cît și ale amatorilor de produse etimologice românești, din
nu sînt de luat în serios (neverosimile ori absurde, unele chiar hazlii), servin
pentru ilustrarea modului cum trebuie să nu se facă etimologia. încît: șt
de factură populară, toate etimologiile (evident numai cele apărute în
publicații cu caracter filologic, ca AAR, ArR, Arh, BalkA, DR, JB, KJB,
se vor aminti în repertoriile bibliografice ale cuvintelor studiate.

La tratarea fiecărui cuvînt, se examinează, mai întîi (întrucît es
temeinicia și valoarea ori criteriile fiecărei etimologii vechi în funcție d
formală (fonetică) și de semantismul cuvintelor ; apoi aspectul fonetic și s
lor actuală ori mai veche, din faza romană și din cea prelatină (indo-e
autohtonă), avînd în vedere putința de a stabili legături etimologice în
comparativ al limbilor indo-europene.

Repartizarea pe grupe semantice a cuvinteleor autohtone este to
grea ca și clasificarea celor latine-romanice, deși primele nu repre
1/10 din totalul lexicului moștenit. Cele vreo 160 elemente lexicale p
aparțin unor variate domenii de viață, fiind cu greu reductibile în
absolut unitare, net conturate. De aceea, gruparea lor este (cum
aproximativă și arbitrară, știindu-se că „stabilirea unor categorii de
este foarte anevoioasă; clasificarea cuvintelor unei limbi în aceste
și mai grea, dată fiind polisemia celor mai multe din ele și dezvoltarea
ce adesea face ca o vorbă, aparținătoare unei categorii, să ia în cursul
un înțeles ce se potrivește în altă categorie. Reguli fixe neputîndu-s
arbitrariul nu poate fi înlăturat cu desăvîrșire" [2]. Cu unele aproximații

[2] S. Pușcariu, DR, I, p. 401. Elementele romane ale limbii române popu
împărțite după categorii semantice și domenii de viață în „disertația" de doctor a lui
masch'ke, *Der lateinische Wortschatz des Rumänischen,* în JB, XXI—XXV 1919, p. 65 —

cu persoana umană şi societatea, pot fi grupate cuvintele autohtone astfel (cele comune cu albaneza : alb.) :

A. OMUL ŞI RELAŢIILE SOCIALE

a) părţi şi organe ale corpului: *buză* (alb.), *grumaz* (alb.), *beregată, gusă* (alb.), *burtă, rînză* (alb.), *şale* (alb.) ;

b) funcţii fiziologice, boli: (ase) *uita, întremat), sugruma, sugusa, ameţii!), leşinat), vătăma, urdoare, urcior(?) ;*

c) trăsături psihice, stări afective : *mărat* (alb.), *bucura (alb.), răbda, gudura, dezmierda, mădări, întărită, aprig;*

d) vîrsta, relaţii familiare: *prunc, copil, băiat, mire, moş* (alb.) ;

B. ÎMBRĂCĂMINTE, ÎNCĂLŢĂMINTE

pînză, căciulă (alb.?), *brîu* (alb.), *baier, cărîmb, munună, (zgardă);*

C. LOCUINŢA, GOSPODĂRIA

cătun (alb.), *bordeiu, argea* (alb.), *vatră* (alb.), *burlanR), leagăn, gard* (alb.) *ţarină, zestre;*

D. UNELTE, OBIECTE CU ÎNTREBUINŢĂRI SPECIALE

grapă (alb.), *cursă* (alb.), *mătură* (alb.), *custură, caier, baier, zgardă* (alb) *munună, gresie* (alb.), *cărîmb, dop, ţăruş(l), cîrlig, undrea, cată, ghioagă* alb) *razem (rezema);*

E. FORMA, CANTITATEA, CALITATEA MATERIEI

abure (alb.), *droaie, druete* (alb.), *fărîmă* (alb.), *gardină* (alb.), *grunz* (alb) *lespede, morman, şir (înşira), ţărînă(1), niţel, scrum* (alb.), *steregie;*

F. FORME ŞI ACCIDENTE DE TEREN

măgură (alb.), *gruiu, bunget* (alb.), *mal* (alb.), *pârău* (alb.), *baltă* (alb), *groapa* (alb.), *genune, noian(7), stîncă;*

G. FENOMENE NATURALE, NOŢIUNI DE TIMP SAU ABSTRACTE

amurg, boare, viscol, adiia, pururea (alb.), *modru;*

H. FLORA (PLANTE, ORGANE, FRUCTELE LOR)

mazăre (alb.), *gorun, brad* (alb.), *curpen* (alb.), *brînduse, spînz* (alb.), *brusture* (alb. , *măceş, copac* (alb.), *bunget* (alb.), *butuc, buturã, mugure* (alb.), *sîmbure* .(alb.), *ghimpe* (alb.), *păstaie* (alb.), *strugure;*

I. FAUNA (ANIMALE, CORPUL, ÎNSUŞIRI, BOLI; cf. Aa-b)

mînz (alb.), *das* (alb.), *cîrlan, vătuiu* (alb.), *tap* (alb.), *viezure* (alb) *mistreţ barza (barz), ghionoaie* (alb.), *şopîrlă* (alb.), *năpîrcâ* (alb.), că^ş« (alb.),'

în baza dicţionarului etimologic al lui Puşcariu (EWR, despre care cf. supra p 129-130) conţinind toate erorile şi lipsurile acestuia, ca şi alte greşeli datorate etimologiilor inadmisibile ale maestru- jK 40Î-417 ... Domaschke, v. recenzia lui Puşcariu, D 1 "I,

strepede (alb.), *balaur* (alb.), *ghiară, şoric, bască* (alb.), *baligă* (alb.), *b*... *buiestru(1), murg* (alb.), *stărnut(l), şut(~>), gudură, necheza, gălbează* (al...

J. PĂSTORIT (cf. nume de animale, I)

a) organizare, utilaj păstoresc: *baciu* (alb.?), *ţarc* (alb.), ... *stînă(}), cață, ghioagă, căciulă;*

d,) derivatele laptelui: *străghiată, marcat, brînză, zăr, zară, urdă ;*

K. ADJECTIVE

aprig, barz, buiestru(l), creţ, gata, mare, mărat, mieru, murg, mu... *sarbăd* (alb.), *stărnut(l), şut(}), tare;*

L. ADVERBE

gata (alb.), *niţel, pururea* (alb.) ;

M. VERBE

acăţă, adiia, ameţi(l), anină, aruncă, băgă, bucură (alb.), *cotropi, cr*... *curmă* (alb.), *(a)darari, dărîmă* (alb.), *deretică, desbără, descăţâ, desc*... *ghină, desmierdâ, deşelă, gudură, încurcă, îndopă, înghină, îngurzi,* ... *înşiră (şir), întărită, întîmpină, întîmplă, întremă(l), înţărca, lepădă,* ... *mădări, mişcă, muşcă, necheză, păstră, rabdă, rădică, rezemă, sburdă, scap*... *sculă* (alb.), *scurmă, sgîria* (alb.), *sgrîmă, (tîmpină, tîmplâ),* (se) *uită,* ... *dina, vătăma, viscoli.*

3. REPERTORIUL LEXICAL ALFARETIC

(1) abure (var. *abure,* trans. *obor)* s.m. (pl. *aburi) 1)* „vapor; lic... în 3tare gazoasă" („vapeur, exhalaison, fumee; Dampf, Dunst"). ... larea, suflarea animalelor" („exhalaison, soufle; Hauch").

Der.: *aburel, a aburâ (aburi)* şi despre vînt: „vîntu a aburat", ... *abureală, aburos, aburilor;* antropon. *Aburel.*

Dial.: arom. *abur, (aburi), aburare, aburedzu, aburos.*

împr. din rom. : n.gr. Epir, Zagorion *ăbros,* Velvendos *aburos,* E... Zagor. *abrizo* (RumWNGr, p. 21 şi 73; REBS, p. 22,11; RevLg, XII ... epir.) ; ung. reg. *abur* ,,goz" (NylrK.X, p. 358 ; *MNyRomKolcs,* p. 39).

Alb.: *avull* „abure", vechi *avulle* (sec. XVII), gheg *abull.*

LexB, p. 2 *,,abore* a lat. *vapor;* per apharesim et antithesim". $ Die... p. 359 din *vapor* (ca *boare).* ® Miklosich, SIEIR, p. 8 *abore* = alb. *avull,* ... II, p. 69 *„vapor* — alb. *avull,* rum. *abore.* Die Zusammengehorigkeit di... ist nicht sicher". @ LaurM, I, p. 16 cf. *vapore.* ® Cihac, DEtDR, I, p. ... II, p. 714 împr. din alb. *avull. 9* Gaster, RIFA, I, p. 21. @ Hasdeu, EMR, ... *„abur* nu e împr. din alb. *avull,* de aceeaşi origine primitivă, fără a se fi ... unul din altul; răd. *av-,* gr. *ăco,* a foi «suflu», fiind mai primitivă prin se... *r".* @ Meyer, EWAlb, p. 21 *abure* identic sau împr. din alb., care vine di... AlbSt, II, p. 36: **abhros,* v. ind. *abhras,* gr. *aphros.* ® Philippide, ILR, ... formaţie nouă din *aburesc,* der. din *boare".* ® Densusianu, R, XXV 1896, ... *abur* s. verbal din *aburi,* lat. **ab-burire {ad + burere,* refăcut din *bustum)* ,,... **-abbulire.* ®_Puşcariu, CL, XXXV, p. 820; Korting, LRWb, 18. O Pap... p. 201 din *a-volo, -are* „hinfliegen, fort-, davonfliegen". ® în legătură c...

Tiktin, DictRG, p. 5; Meyer-L, REW 15 „abburare" ; Puşcariu, ZrPh, XXVII, p. 741, BWR 5, DI/R, 1/1, p. 8-9; Philippide, OrR, II, p. 657-659; Candrea, DEnc, p. 4; Rosetti, ILR, II, p. 108; Puşcariu, DR, I, p. 177—178 ş.a. ® Pascu, *Suf,* p. 77, *Beitr,* p. 7, DEtMR, I, p. 27, REBS, p. 21, 1, ArR, IX, p. 300: **vapulus, vapor.* @ Baric, AlbRSt, p. 107 **a-gwulo* > alb. *avull,* rom. *abur, *gwull-,* rrmd. *qualm* ,,Damp£". 9 Weigand, BalkA, III, p. 210 trac **abull* > alb. *avull,* rom. *abur* (ar fi o dovadă „dass lat. *b* bereits vorher zu *v* geworden war, thrak. *b* musste bewahrt werden"). ® Scriban, D, p. 61 *„abur* rudă cu alb. *avull,* care vine probabil din română" [!]. ® Şăineanu, DUn, p. 3 ,,orig. necun.". 9 Jokl, UAlb, p. 270—271 explică alb. *avull* prin alb. *vale* „undire, undă, val", alid. mnd. *wallen* ,,a clocoti, a fierbe", i.-e. **a-vel-* etc. ® M. E. Schmidt, KZ, LVII 1930, p. 15 alb. *avull, avell* din **abulo,* v. ind. *ambu* „apă". 6 E. Petrovici, CercLg, X 1965, p. 357—358; *boare* > *a abura, aburi* > postverbal *abur(l).*

încercările vechi *(vapor, abburare, -lire, a-volare* etc.) nu explică pe *abure,* care latin nu este, ci identic cu termenul albanez, de obîrşie comună i.-e., fără a putea fi derivate secundare din *boare,* nici din rad. i.-e. al acestuia **bhol-.* Cea mai verosimilă este soluția lui Hasdeu, deşi formal există piedici destul de grele. Rad. i.-e. **ue-* (izolat **aue-)* „a sufla, a bate vîntul, a exhala" are tocmai sensurile cuvîntului alb.-rom.; de ex. der. cu *-r* şi *-l:* gr. ocupa „suflare, boare, curent de aer", <XI]P „abur, negură, aer", aeXXa „furtună", cymr. *awel* „vînt, exhalație", v. corn. *auhel* „aura", m.corn. *awel* „vreme, furtună" (WP, I, p. 220—223, 2; IEtW, 81, 10). Un i.-e. **au-o-l-* a dat în zona traco-illyră **avol-avul-,* conservat mai fidel în alb., devenit *abure* în rom., cu *l* > *r* şi păstrarea neconformă a lui *b* intervocalic din *v.*

Acest din urmă fenomen pare a fi o gravă abatere de la regulile foneticii istorice române: *b* şi *v* intervocalic dispar *(scribo* > *scriu, sebum* > *său* etc), dar se conservă în condiții diverse *(cuib* < *cubium, roib* < *rubeus* ş.a.). Păstrarea lui *b (v)* intervocalic ar putea fi datorată unei influențe de ordin semantic: **abul-* > **aur* ar fi produs confuzie cu *aur (aurum)* ; dar cf. *hăbere* cu *v* în *avem, avere* etc Atare neregularitate nu este o piedică prea gravă în calea etimologiei propuse de Hasdeu.

(2) acăță (var. *agăța),* vb tr. *1)* „a apuca, aprinde" („saisir (avec Ies serres, Ies griffes) ; (er)greifen, (er)fassen, fangen"). *2)* „a anina, a atîrna, a spînzura" („accrocher, pendre, suspendre ; aufhängen, anhängen") ; refl. „a se apuca, a se prinde de ceva, a se atîrna" ("s'accrocher, se suspendre, grimper ; sich (an-, auf)hângen, (an)klammern").

Der.: *acățare, acățat* (s. şi adj.), *acățător, acățătoare, acăţos, acățăcios, acățătură, acățele* („vrilles de vigne"), *agălabil* (BIFR, VI p. 152); contrariul *ăescățd; cățăra* ar fi împr. din alb. *katsaroj* „klettern" (Capidan, DR, VII, p. 129), ori împr. în sens invers ?

Dial.: arom. *acățare, acats* „attraper, commencer, accrocher, aller bien (en parlant d'un habit)", *acățat, acățătură, niacățat;* megl. *cățari, cats* „attraper, commencer", *pricățari, zacățari, zacățat,* istr. *(a)căță* „attraper", *oncața, racața.*

împr. din rom.: săs. *bekātsen* „sich abgeben, anhängen", *aketsan* „sich anhängen" (RomElSz, p. 11, 57); ung. ard. *dkăciâ, dkăciâs* „certăreț", *ăkdciozus* etc.

LaurM, I, p. 18 „accatiare a spendura, a atîrna; pare a fi curatu romana, inse radecina pote se fia dubia. Cea mai probabile compositione se pare a fi din prep.' *ad* şi subst. *catus,* it. *gatto,* fr. *chat* etc. ; mai pucinu probabile se pare cea din_ *ad* şi fortiatulu verbu *captiare,* precum şi derivarea din arborele *acacia".* ® Cihac, DEtDR, II, p. 475 *acaț, acațăr, cațăr, acăța* cf. ung. *akaszta-ni.* 9 Hasdeu, EMR, p. 128 din *cață* „croc, houlette", bățul cîrlig prin care păstorii prind oile acățîndu-le de lînă. 9 Meyer, IF, IV 1896, p. 121 din gr. ori sl., cf. big. *kacja* „hängen", *okacja* ,,loshaken", *kaâja* „erheben". 9 Philippide, ILR, p. 43, 148 *captiare.* Admis: Tiktin, DictRG, p. 7, Byhan, JB, VI, p. 184, Puşcariu, EWR, 7, DDR, 1/1, p. 12, ELR. p. 387, CDDB, 6, Popovici, DIstr, p. 87, 142, Şăineanu, DUn, p. 4, Philippide,

OrR, II, p. 142, 149, Candrea, DEnc, p. 6, Meyer-L, REW[3] 1662, Scriban etc. 9 Candrea, NRR, I, p. 403 der. din *cață,* Densusianu, HLR, I, p. 16 chardt, ZrPh, XXVIII 1904, p. 41—42 sensul „aufhängen" îl are *acăța* din tani, „ergreifen" poate veni din *cață.* 9 Mihăescu, RESEE, VI 1968, p. 1 9 ILR (1969), p. 294 lat. **accaptiare.*

încercarea de etimologie din lat. **accaptiare (ad + capt-J* nu e similă fonetic şi nici chiar semantic fiind o construcție artificioasă zanților (contestată de Laurian) ; neexplicîndu-se căderea lui *n* di *tiare* (cf. *septimana* > *săptămînă* etc), cade şi etimologia romanică valabilă numai legătura lui *acăța* cu unealta *cață,* din care e deriva veche, cu însemnarea inițială „a prinde, apuca (înhăța) cu un cîrlig, ca şi contrariul *descăța.*

^adaruJ(arom.)|v. *darari.*

(3) adia (var. *adiia,]adii,* reg. *aduia* Munții Apuseni) vb unipers. lin (vîntul)" („souffler doucement (le vent) ; sanft wehen, hauchen" *„a.* atinge uşor" („toucher legerement, **fraier,** caresser; streifen, schm *2)* ,,a cînta cu glas slab, în surdină" („murmurer; murmeln, săuseln „a mişca uşor, a mişca încoace şi încolo, a da din (coadă etc.)" („a tiller, branler; zappeln").

Der.: *adiere* („souffle, brise"), *adiat* (subst.), *adiat* (adj.), *adietor* („a mîngăia", zona Turda).

Dial.: arom. *adil'a* „a răsufla", *adil'are, adU'atic* „răsuflare" „respirație", *adil'os* „îndurător, milostiv, duios" *(Arom,* p. 278—279)

LaurM, *Gloss,* p. 5 *„adeliare, adoiare, adiiare, -ere,* nu mai încape in acesta vorba caută se fia forte vechia, de orig, curatu romanica se se l mologia de *adhalare,* adhelare". 9 Cihac, DEtDR, II, p. 1 cf. pol. *odw* „souffler en face (du vent)", v. sl. *vijati* „fiare". 9 Hasdeu, EMR, p. 343 suf. verbal dirnin. *-illo* e un cuvînt fără îndoială latin, oricare ar fi în radicale *ad,* formînd verbi cu sensul 'mişcare uşoară' ; *adiia* din lat. v de la *adeo, -ire* (etc.)". Admis: Geheeb, JB, V, p. 6; respins: Candrea, C 1905, p. 119, CDDB, 817 *„*adiliare* din *trahere* sau *ducere ad ilia* (Hor., P 'a respira', din care sensul 'a sufla (vîntul)' cf. lat. *spirare* 'respirer' e Pascu, DEtMR, I, p. 102, 821, Candrea, DEnc, p. 13. 9 Philippide, Z 1907, p. 289 „Ableitung vom Adverb **adil'i* oder **adil'i* hin und her *ad* + *illi(c)* isoliert nach Abfall der Endkonsonanten". 9 DLR, 1/1, p. 42 potriv \) „a atinge uşor, mişca uşor". *1)* ,,a mişca încoace şi încolo". *3)* „a sufl adoptă etimologia **aduliare,* de la *adulare* (cf. **dominiare* < *dominare, ordi nare* etc). *Adulare* întruneşte aproape toate sensurile[! ?] lui *adia* etc". 9 IV p. 337. ® Spitzer, DR, IV, p. 1570 „auch an rum. *aduia* = **adulia* nicht glauben, vgl. vielmehr *duios".* 9 Meyer-L, REW[3] 204a *„*aduliāre* *aduia, adiia* 'streicheln, sanft wehen, hauchen'; Spitzer *(duios)* nimmt auf Bedeutung zu wenig Riicksicht". 9 Graur, BL, V, p. 86 *„*aduliare* est b le premier sens de *adiia* doit etre 'souffler legerement (en parlant de la brise) RevC, XII 193S, p. 169 *adiia, adil'are* < lat. **ad-heliare — halare; adu* „souffler, gonfler". Admis: Scriban, D, p. 70. 9 Rosetti, ILR, I, p. *liare u* > *i* constituie o dificultate peste care nu se poate trece; *"aăiliare* cerea lui *d* la *z".* 9 Giuglea, LL, II, p. 41 lat. **ad-anheliare* > **adinel'a* **adinla* > *adiia.* Tiktin, DictRG, p. 20, Şăineanu, DUn, p. 8 „orig. ne (1969), p. 294 lat. **adiliare.*

Majoritatea încercărilor au plecat de la originea „curatu romanic care s-au construit arhetipuri latine populare neverosimile, cu prea l pretări şi chiar răstălmăciri ale sensurilor de azi ale verbului; tip *-ilia, *adhalarc, *adheliare* etc. sînt deopotrivă artificioase şi inutile, cu *adulare* este oferită prin aranjarea sensurilor lui *adiia* în chip

se procedează uneori în DDR, de ex. *aprig, încurca).* Semantismul de bază (relevat de Graur) este „a sufla încet, lejer", iar forma arhaică era fie **adiliare,* fie **aduliare,* conţinînd se pare tema **-dilia- (del-),* din care s-a format un verb denominativ, sau era un verb la care s-a adăugat prefixul *ad-.* Elementul *-dil- (*del-* ori **dul-?)* conţinînd ideea primară „suflare, suflu, vînt (în genere)" pare să aparţină la i.-e, **dkeu-, *dheuă-* „a fi împins de o mişcare vie, a se vîrteji, a se învîrti (mai ales despre praf, fum, aburi) ; a sufla, a răsufla, exhala; respiraţie etc", în multe derivate, cu *-m-, -k-, -r-,* -I-»(WP, I, p. 836—843; IEtW 261 ; WH, I, p. 561—562 *fuligo, fumus)* ; mai apropiate formal de tema noastră **dil-* sînt derivatele cu *-l-* ca gr. OOeÂXa „furtună" din **thyelos* „impetuos, iute, aprig" etc. ; v. ind. *dhu-li-s* în **dhulih, dhuli* „pulbere, pămînt prăfuit (prăfos), polen", lat. *fuligo* „funingine", m. irl. *duil* „dorinţă, poftă" propriu „pornire sufletească" etc.; cf. alb. gheg *dej,* tosc *den* „a ameţi, a îmbăta", **dhu-iio- :* lat. *suf-fio* „a afuma" etc. Lipsind atestări antice, nu se poate indica precis forma bazei de la care a plecat tulpina noastră: **dheu-, *dhu-el, *dheu-el-* sau mai curînd un **dh(u)e-l-io-* ori chiar **dhu-ei-l-,* acesta din urmă explicînd mai uşor forma rom. **adil-,* dacă are întîietate etimologică faţă de *adul'* > *aduia.*

(3a) ameţi vb tr. *1)* „a face pe cineva să-şi piardă claritatea conştiinţei, a turbura mintea cuiva, a zăpăci" („etourdir, donner le vertige; abasourdir; tourner la tete â qqn. ; betăuben"). *2)* „a îmbăta" („enivrer ; berauschen, blenden"). refl. *7)* „a-şi pierde pentru moment claritatea conştiinţei, a se zăpăci" („perdre la tete, avoir le vertige; schwindelig werden, kopfscheu werden, ausser Fassung geraten"). *2)* ,,a se îmbăta" („s'enivrer; sich betrinken"), intr. „a simţi o turburare din cauza unei indispoziţii sau boli" („etre pris de vertige, s'etourdir, avoir le vertige; schwindelig werden").

Der.: *ameţire, ameţit, ameţitor, ameţitorie* (Cihac), *ameţitură, ameţeală;* opus: *desmeţi, -it, desameţi* (DR, IX, p. 422), *desmeteci, -it.*

LexB, p. 20 *„ameţeală* a lat. *amens,* idest: mente perturbatus, vertigo, deliquium; *ameţescu* vertigine adficior, corripior; linquor, deliquium patior". Admis: Pontbr. p. 28 ; Cihac, DEtDR, I, p. 167 *,,minte,altminte, ameţesc,* du lat. *amens, amentia,* it. *amenza" ;* Korting, LRWb, 591. % LaurM, I, p. 57 *„ammetire* **(LieS-uo-xeiv)**". @ Hasdeu, EMR, p. 1662 „forma organică a cuvîntului (pe alocuri în Ardeal şi Banat) *amet* este *amitto* (mentem, virtutem, judicium, consilium, sensus etc.)". Admis: Şăineanu, DUn, p. 22. ® Tiktin, DictRG, p. 60 „dunkel. Dass *a-* prothetisch, zeigt *a desmeţi.* Viell. zu ksl. *mensti, mentan* „turburare", das auch *mesti, metan* geschrieben -wird. *Bezmetic* 'sinnlos, kopflos', *a se desmetici* scheinen damit zusammenzuhängen". © Densusianu, R, XXXIII 1904, p. 274 (etym. encore inconnue). « Puşcariu, ZrPh, XXXI 1907, p. 717-718 „forma veche a fost **amăţesc, *amăţi,* cu *â* > *e* după labială în poziţie moale *(masticare > *măs- > mestecă, farmec > *fărm- > fermeca* etc.) ; nu e greu a-l aduce în legătură cu it. *ammattire,* fr. *amatir* der. din *mattus* etc." ; DLR, 1/1, p. 147, DR, III, p. 676-676, ZrPh, LXIII 1943, p. 16. Admis: Weigand, KJB, XI, I, p. 130; Meyer-L, REW, 5428; Candrea, DEnc, 47; Spitzer, BL, VI, p. 232. % Scriban, D, p. 95 „orig. nest. ; cf. lat. *amittere* a trimite, a da drumu, a pierde ; v. gr. *methyo* mă îmbăt". ***9*** Mihăescu, RESEE, VI 1968, p. 148.

Puşcariu arăta netemeinicia derivării din lat. *ament-* (care ar fi dat **aminte-aminti),* ca şi a celei din *amitto* (nepotrivit semantic) ; nici etimologia slavă nu e mai verosimilă, *mesti, meta* ar fi dat **meti* ori *mînti.* Soluţia lui Puşcariu nu convinge, nefiind clară trecerea lui *a, ă* la *e, *matt- > ameţi:* în *masticare > mestecă, fermeca* este asimilare *ă—e > e—e* ; cf. *matrice, mărgea, macină* etc. cu *ă* păstrat [3]. în *ameţi* esenţial este nu „prostire; beţie (îmbătare)", ci „pier-

[3] Pretinsa variantă *amăţi* („mai veche") atribuită lui Polizu şi Dosoftei este produsul lecturii greşite (a unei buchi cirilice, confundînd pe U = *g* cu 11 = */)* făcută de Puşcariu (DR, III 676) îu *Vocabularul rom.-germ.* al lui Polizu (Braşov, 1857), p. 19, unde stă tipărit clar AM'BUI = *amăgi,*

derea cunoştinţei din cauza unui vîrtej, turburări, agitaţii, sguduiri", î tura preconizată de Tiktin cu sl. *met-* are un miez de adevăr în se înrudiri mai vechi, ca aparţinînd la i.-e. **menth-, *meth-* „**SL** amesteca învîrtind, a agită" (WP, II, p. 269 = IEtW, 732) : v. ind. *manthati mathnăti* „amestecă, mişcă, clatină, sgudue", av. *mant-* „a mişca, urni v. sl. *meta, mesti* „turburare", gr. u,6&o? „tumultul, viitoarea lupte *motati se* „agitări", ucr. *moţat'* „a scutura, sgudui" etc.; lat. *met* groază", *metuo* „a se teme". Evoluţia de la „învîrtire, vîrtej, turbu „pierderea cunoştinţei, ameţire" este simplă, firească. Astfel, *ameţi* est paralel cu *sminti* venit din slavă.

(4) amurg s.n. (pl. *amurguri),* „apusul soarelui, timpul cînd ziua cu noaptea" („crepuscule; Abenddämmerung").

Der.: *amurgi, amurgit* (s.n.), *amurgit* (adj.), *amurgire, amurgea*

Dial.: arom. *amurgu* „la tombee de la nuit", *Amurgit* (nume *tu amurdzită* „spre amurg", *(s)murdzitis* (pl. *-uri), tu murgiu, murdzea zire, murdzisu, murdzit, murdzită.*

Cihac, DEtDR, II, p. 205 din sl. *mraki.* Admis : Geheeb, JB, V, p. D, p. 97. • Hasdeu, EMR, I, p. 1114 *amurg* din gr. duo^yoq „die Melkeze Philippide, ILR, p. 146-147, 216, VR, V 1910, p. 40, cf. OrR, II, p. lescu, DR, IV, p. 447 *(amurg* din gr.,, deosebit de *murg) ;* cf. Tiktiu, Dict ® Meyer, EWAlb, p. 82 din lat. *amurca.* Q Treimer, ZrPh, XXXVIII 19 409 citează şi alb. *mjergulle* „negură, întuneric". @ DLR, I/1, P- 156: din poziţia *a-.* ® Capidan, *Arom,* p. 157 lipsa de temei a derivării lui *amurg* din

Apelativul *amurg* nu poate avea nimic a face cu gr. «fj.oÂy6c;, lat ori sl, *mraku,* ca element împrumutat, respectiv moştenit: cu fiecare d comun o consonanţă relativă şi fortuită. în realitae, *amurg* e deri *murg,* noţiune potrivită spre a exprima fenomenul înserării, alcătui (prepoziţie, exprimă un raport de timp: *cînd,* adverbe : *aorea, asear* cele mai multe devenind substantive: *achindie, amiaz, amurg* etc. La început era locuţiune adverbială cu sensul 'la amurg'; apoi su (DLR). Trecerea de sens din „culoare închisă" la „întunerec, înserar isl. *mjorkvi, myrkvi* ,,întunecime", alb. *mjergulle, mjegule* „negură, în (v. *murg).*

andrea v. *undrea.*

(5) anină (var. *ainină,* Muscel) vb tr. *1)* ,,a prinde de ceva, a a un obiect de altul (fără a-l înţepeni, ^putîndu-se mişca şi oscila)" (lier ; ankniipfeu, ankleben"). *2)* ,,a atîrna, acăţa, spînzura" („pendre dre, accrocher, ajouter; an-, auf-, einhängen"). *3)* „a strîmtora („rnettre aux abois; aufs äusserste treiben"). refl. */)* „a se. acăţa, ceva" („s'accrocher, se suspendre; sieh anhängen, anklammern"),' , cuiva pace" („ne pas laisser tranquille, s'en prendre â qqn. ; jem. greifen"), „a se vîrî (nechemat) undeva" („se fourrer (parmi d'aut verkriechen"). *2)* „a rămîne atîrnat, prins de ceva" („rester accroche, s an eţ->-. hängen bleiben").

Der.: *amnare, aninat, aninător, -oare, aninătură, amnăcios* („qu facilement"), *aninătoare* („le dernier refuge d'un animal mis aux abois"), *de*

nu confundat cu *ameţi* (p. 17), ci. tradus corect „täuschen, verblenden, verleiten". Tot aşa, *amăgi* ,,şi i-au amăgit de i-au dus", Dos. VSv 70b, 11, este citit de Puşcariu în intere giei sale latineşti: „amăţi" (DR, V, p. 784).

LexB, p. 22 *„aninare* adfixio, depensio, a lat. *lenis,* leniter adfigo". 9 LaurM, I, p. 65. 9 Cihac, DEtDR, II, p. 476 *„anină* — ung. *nytilni, ne nyulj hozză* nu te anina de asta". 9 Hasdeu, EMR, p. 1211 „forma organică în arom. *alin* din care *anin; a alină*—lat. *alienare* 'accoupler = joindre d'une maniere agreable' < *ad* + *Ignare".* 9 Puşcariu, JB, XI 1904, p. 174, CL, XXXIX, p. 257, EWR, 89, DLR, I/!, p. 171, DR, I, p. 80, ELR, p. 378 it. *ninnare* „einwiegen" (cf. *star a ninnare* „schwanken"), v. berg. *anina* etc; **anninare (ad* + *ninna* „somn; leagăn" etc; leagănul se lega la grindă . . .). Admis: Meyer-L, REW[1-3] 5817 *„nanna, ninna, nonna* (Lalhvort), *nani,* 'Eia popeia' etc.; it. *ninna,* Zssg. rum. *anina,* vgl. arom. *a se alinare* etc". 9 Philippide, ZrPh, XXXI 1907, p. 291 *anina,* arom. *al(i)nari* < **arirare* < lat. *a* 4- *relevare.* 9 Weigand, KJB, VIII, I, p. 100 **allevinare* < *allevo* „in die Holie heben". Admis:, Densusianu, HLR, II, p. 44, Pascu, ArR, X, p. 476; Candrea, DEnc, p. 57. & Giuglea DR, IV, p. 1554 lat. *liaereo* -f *inare.* 9 Scriban, D, p. 104 *(ninnare, *allcimia-re).* 9 Şăineanu, DictRF p. 22 (onomatopee). 9 Tiktin, DictRG, p. 69, Şăineanu, DUn, p. 26 „orig. necun.".

Sînt evidente greutăţile în calea etimologiilor încercate: lat. *lenis* „nu ne mulţumeşte căci în *anin* noţiunea de *lin* nu e sensul fundamental („joindre quelque chose â qq chose"), ci numai îl nuanţează, dîndu-i un caracter determinat" (Hasdeu); ung. *nyulni* e departe de *anina,* neexplicat nici de *alienare* (arom. *alin* „a sui, urca" este alt cuvînt, deosebit de *anina,* DLR); admisibil pentru formă, *anninare* e neconvingător semantic: de la it. *ninnare,* berg. *anină* „(ein)wiegen" etc. pînă la rom. *anina* e distanţă mare, fără puncte de legătură; lat. *a -f- relevare* şi **allevinare* sînt nepotrivite din toate punctele de vedere. S-ar părea că *anina* nu este alcătuit cu prepos. *ad-,* ci că *an-* e radical, eventual dintr-un mai vechi **arina* (cf. *mirione-* > **mirune-* > *minune* etc.), posibil i.-e. **ar-* „a încheia, îmbuca, a (se) potrivi", mai ales în legătură cu construirea în lemn, ,,a socoti" etc. (WP, I, p. 69—76; IEtW, 55—61): av. *arante* ,,se fixează, se aşează; se înnămolesc", v. ind. *ar-p-ayati* „bagă înăuntru, fixează, leagă", gr. dcpapiaxw „încheiu, îmbuc", apfxevo.; „adăugat, încleştat, potrivit" etc.; cu *-t* lat. *artus* „ce e în legătură strînsă cu ceva, legat strîns" ş.a.; cu *-m* etc. De origine i.-e. trebuie să fie şi suf. rom. *-n* din arhetipul **arina,* care însă în centrul Ardealului ar trebui să aibă această formă, ca *murună (munună), sărin (senin)* etc. dar cf. *minune),* nu *anină;* ori ar trebui identificat un rad. i.-e. de forma **an-*? Videant alii.

(6) aprig (var. *apreg, *ţapric)* adj. *1)* „înfocat, înflăcărat, nestăpînit" („vif, passione, impetueux; lebhaft, leidenschaftlich, ungestumm"). *2)* „pornit, pătimaş, înverşunat, necruţător, crud" („fougueux, impitoyable, sans pitie; aufbrausend, schonungslos"). *3)* „furios, grozav" („furieux, effrayant, terrible; rasend, wiitend, grâsslich"). *4)* „crîncen, crunt" („cruel, acharne, dur; giausam, rauh"). *5)* „rău" („mechant, mauvais; bose, schlimm"). *6)* „lacom" („avide; gierig"); adv. cu aceleaşi sensuri.

Der.: *aprigime, aprijiune* (s.f., DLR).

LexB, p. 26 *„apricu* a lat. *apricus,* i.e. sole gaudens, cum a homine senno est; vel ab *habilis,* it. *abile".* 9 Cihac, DEtDR, I, p. 13, LaurM, I, p. 80, Hasdeu, EMR, p. 1354—1355: din lat. *apricus* „espusu luminei soarelui, de aci: caldu ferbente. agile, iute"; singura piedică ar fi (după H.) accentul; dar v. rom. va fi fost *apric, aprig,* explicînd păstrarea lui *i* netrecut la *e.* Admis: Densusianu, HLR, I, p. 350; Xort'ing, LRWb, 773; Diculescu, OrLR, p. 542. LaurM. aminteau şi pe *ajricus* (despre vînt), preferat de Tiktin, DictRG, p. 80 adăugind pe *apricus* „sălbatec ca mistreţul (aper)", respins de Puşcariu, EWR, 99 *„aprig.* Etym. unbekaunt. Allgemein wird als etymon *apricus* 'sonnig' angenommen. Ebenso wenig wahrscheinlich ist *apricus* < *aper"* [totuşi îl înşiră între elementele latine] şi de Meyer-L, REW[3] 561. 9 Subak, *Archecgr.Triest.* XXX, ser. III, II, fasc. 2, p. 14 **apprex, -icem* „doritor de a avea ceva" din *apprecor* „rog", ca *supplex* din *supplico.* 9 DLR, 1/1, p. 202—203 lat. *harpax, -gem* „răuberisch", pronunţat **arpege(m)*; metatezat *ăprege,* apoi *apreg* „hrăpăreţ, lacom". Sus-

ţinută din nou de Puşcariu, DR, III, p. 396, admisă îndoielnic de Meyer-L, RE etimologia nu e deloc probabilă: Graur, BL, V, p. 100, Rosetti, ILR, 9 Drăganu, RomIX—XIV, p. 182 „etim. cea mai probabilă e tot *apricus,* departe ca înţeles şi formă". 9 Giuglea, DR, X, p. 407—408 v. gr. oraXTjpo 9 Şăineanu, DUn, p. 31 „orig. necun.". 9 DR, XI, p. 150-154.

Forma *apric,* originală (Corbea, Dos.), nu „arată aceeaşi pierdere a vocii în pronunţarea consonantelor fonice la sfîrşitul cuvintelor ca *Uncet* etc." (DLR), ci *aprig* trebuie să fie din mai vechiul *apric,* cu son lui *-c* final ca *vitricus* > *vitreg* (cf. *fracidus* > *fraged* etc, OrR, II p. şi *cîrlig).* Sensul original nu poate fi „avide, rapace, âpre (au gain)" (Nic. din care ar trebui să derive celelalte şi pe care-1 scoate în relief cu insister spre a justifica etimologia din *harpax,* iar „în exemplul lui N. Costin prăzi' poate fi tălmăcit şi cu 'teribil, pornit (etc.)' (cf. 'foame turbată 'care arde de foame'). în Dosoftei e mai vechi ('femiaie sfadnică şi apr 'Bllini se feceră amari şi aprici, crudzi şi nemilostivi') decît în N. Cos cu exemple din el trebuia să înceapă art. *aprig* în DLR. Exemplele din N şi Necuice intră în definiţia 'impetueux, ardent, violent, dur' etc." (Esenţa semantică este „forţă, tărie, energie, violenţă; activ, dinamic, forţă şi energie", adică ideea primară „lucrare, activare": tema **apr* un rad. primar şi un formaut **ap-r* care duce la i.-e. **op-* „a lucra, a produs (venit) al muncii, bogăţie" (WH, I, p. 410; IEtW, 780): v. in „lucrare, operă", ved. *ăpră-* „activ, harnic, zelos", lat. *opus, -eris* operă", *opero, -are* „a lucra", *opulentus* „cu mari putinţe, bogat, p *optimus* „cel mai bun" etc, ags. *oefnan* „a activa, a face", v. isl. lent, zelos", *afl* „putere, ajutor", *efla* „a întări, executa, putea" OOT£A(OC) „putere", în derivate şi compuse; 'ATTEÂXOJV, *Apollon* z puternic"; la daci *Appuli* (din care oraş-cetate *Apulum),* illyr *Apuli,* avînd ca bază comună i.-e. **ap(e)lo-* „putere", explicînd mai uşor fon *aprig* românesc-

(7) argea s.f. (pl. *argile)* *7)* „groapă pătrată, acoperită, unde fe (vara); iarna se pun stupii" („sorte de hutte ou cabane, baraque; Grube"). *2)* „bolta unei clădiri" („voute, cintre, coupole; Kuppelg *3)* „scheletul clădirii (stîlpii şi căpriorii), casa ridicată numai stîlpi şi nună»" („voute d'une cave, charpente (en bois); Gerippe eines Hol *4)* (zona Iaşi) „straşina casei" („auvent; vorspringendes Dach").

Der.: *argelas* (vile tectum, AnonC); topon. *Argeaua, Argel, Argel* p. 497).

A 1 b.: *r r aga l'e,* artic. *ragal'a* „Hutte", *rragale.*

LaurM, Gloss, p. 25 „din lat. *argilla* «pamentu grassu si albitiosu», lada, cutia". 9 Cihac, DEtDR, II, p. 636 gr. âpyaXotov „outil, metier". EMR, p. 1579 *&pfsXX!x* maced. şi cimmerian din greco-trac *argilla (arg* sub pămînt > rom. *argea.* 9 Philippide, ILR, p. 33, 55, 148 *argilla.* 9 Tikti p. 93. 9 Densusianu, HLR, I, p. 38, 199 cf. alb. *ragal.* 9 DLR, 1/1, tre (djagat.) *arka* „caisse, boîte" etc. 9 Jokl, IP, XLIV, p. 13—23 *argea,* alb., are la bază pe *argilla* cimmerian; ZONP, X, p. 197. 9 Philippide, 696—697 autohton în română. 9 Puşcariu, DR, IV, p. 1356—1357. 9 Şăin p. 34 cf. *arghella* odae de baie (la vechii maced.). 9 Meyer-L, REW, 636 *ar* hiitte", romanic [adevărat numai întrucît cuvîntul a pătruns în latinitat balcanică]. 9 Densusianu, GrS, VII, p. 86—87 „o altă temă le poate săpat în pămînt», *ureg* [adică **ureg-]* din care gr. p^jvvu(ii«a sfărîma, a rupe prjŞiţ, pecy-/). Forma primară putea fi **ergella"* [dar după etim. lui Dens. în rom. **vraga, *bragca* etc.]. 9 Scriban, D, p. 119. 9 Giuglea, DR, X, p.

p. 46—49 din v. gr. *'igya, *ergella* etc. [semantism nepotrivit]. *9* AnEtn, 1962—1964, p. 80-81.

Hasdeu a văzut bine iar Jokl a demonstrat obîrşia autohtonă, preromană a Îmi *argea,* arătînd că apropierea dubioasă (în DLR) cu trc *arga* respinsă de Hasdeu nu are valoare, nepotrivită semantic şi geografic, cuvîntul fiind numai djagataic, nu şi osmanic ; dar, să fi fost chiar şi osmanic, n-are ce căuta în nordul Transilvaniei şi Moldovei. Românescul *argea* este unul din puţinele cuvinte cu prototip anteroman atestat în antichitate, ceea ce a simplificat [problema etimologică. Da cimerieni se atestă „locuinţe subterane" numite y.pyiXXac; (Strabo, V 244), iar la macedoneni: apysXXa oîxTjaa MaxeSovixov, oTrsp S-spu-aivovTsţ Xouovxai. Din forma maced. derivă alb. *rragale,* cu trecerea lui *e* neaccentuat la *a.* Cuvîntul rom. s-a dezvoltat independent de cel albanez şi paralel, păstrînd pe *e : argella* (nu **argalla),* din care *argea (*undrella > undrea, stella > stea* ş.a.). „Un *argella* băştinaş n-a avut numaidecît trebuinţă să fie împrumutat de la cimmerieni cu înţelesul 'locuinţă subterană' ori ceva analog; tot aşa cuvîntul alb. ar putea fi dintr-un autohton alb. *argella* care n-a avut trebuinţă să fie numaidecît împrumutat de la vechii macedoneni. Cuvîntul cimmerian şi cel macedonie ar putea fi numai nişte indicii că au existat cuvinte analoge şi în limbile băştinaşe ale românilor şi albanezilor" (Philippide). Etimologia cuvintelor macedonean şi „cimmerian" a fost dată de Jokl, baza i.-e. **areg-,* v. ind. *argala-h, argala* „zăvor, încuietoare", v. sax. *rakud,* ags. *reced* „clădire, casă, palat, templu", — bază considerată de WP, I, p. 81 (IEtW, p. 64) ca variantă a i.-e. **ark-,* lat. *arceo* „încuiu, izolez, îndepărtez", *arca* „cutie, raclă", *arcanus* etc.

(8) arunca vb tr. *1)* „a da drumul la ceva din mînă cu mişcare repede, cu putere ; a împinge ceva ca să sară în alt loc, a asvîrli" („jeter, lancer un objet avec un mouvement rapide, avec force, imprimer un mouvement violent â un objet ... ; werfen, hin-, zuwerfen"). *2)* „a face să cadă, a trînti, a doborî" („faire tomber, abattre ; niederwerfen"). *3)* „a da laoparte, a lepăda ceva inutil" („mettre â Tecart, rejeter quelque chose d'inutile; zuriickwerfen, auswerfen"). *4)* „a îndepărta ceva violent, a duce un lucru izbindu-1" („eloigner quelque chose par un mouvement violent, en le heurtant; ab-, ausweisen"). *5)* „a pune repede un lucru peste ceva" („placer rapidement un objet sur quelque chose ; hinlegen, -stellen, auferlegen"). *6)* „a luă ceva repede de pe sine" („oter rapidement quelque chose de dessus son corps; wegbringen, fortnehmen"). *7)* „împrăştia, a răspîndi, a presăra" („eparpiller, repandre, disseminer ; zerstreuen, verschiitten"). *8)* „a scoate, a da afară" („arracher, mettre en dehors, expulser ; erraeissen, ausreissen") şi numeroase alte sensuri nuanţate.

Der.: *arunc* „impozit (extraordinar)", *aruncat* (pe aruncate, la aruncale, de-a aruncatul), *aruncător, -oare, aruncătură, aruncături* („âtre atteint de putrescence"), *aruncăturii* (DR, X, p. 152), *ăarunca* (formă poetică poporană, EMR, I, p. 1775).

Dial.: arom. *aruncarea, arcare, aruncare* „jeter, rejeter, lancer", *aruca, arucat, ar cat, arcătură* etc.

Împr. din rom.: n. gr. poy.o'jvco „einem etsvas gegen seinen Willen auferlegen' (RumWNGr, p. 39, 89), âpy.aToţ „frei, miissig" (ibid., p. 73).

DictB, I, p. 66 „ab *averunco".* Admis: LexB, p. 33 *(auerrunco* departu, Cic. *AU.* IX 2), LaurM, I, p. 88, Puşcariu, EWR, 132, DLR, I, p. 278, PerspDicţ. p. 45, LR, **p.** 356: *aurunca-, arunco;* termen din sfera cultului religios păgîn cu sensul original „a îndepărta un rău"; DR, IV, p. 716, 1319; Rosetti, ILR, I, p. 168 etc. • Pontbr, p. 47 *ad runcare. %* Ciliac, DEtDR, I, p. 17 lat. *abruncare, eruncare.* Al doilea „etymon" al lui Cihac admis: Şăineanu, Sem., p. 159 (din lat. *eruncare,* întrebuinţat

numai de scriitorii agronomi „a plivi, a arunca bălăriile" ; expresie generalizat termenilor latini clasici), Hasdeu, EMR, p. 1775, Tiktin, DictRG, p. 10 p. 13, Candrea, DEnc, p. 85, Pascu, DEtMR, I, p. 42, 162, Meyer-L, RE DR, XI, p. 227 etc. « Mihăescu, RESEE, VI 1968, p. 148 lat. *runca* (1969), p. 298 lat. *eruncare.*

încercările pentru acest verb vechi, cu variate sensuri şi multe (considerat unanim ca element latinesc) s-au grupat în jurul a două ambele neconvingătoare: *averruncare* nu se potriveşte formal şi semantic relevat Meyer-Dubke), iar argumentarea artificioasă a lui Puşcariu (DL o denaturare a esenţei semantice a verbului românesc spre a-1 scoate din „e ul dat la 1822 în DictB ; nici *eruncare* nu se admite semantic, esenţial *arunca* „a împinge cu violenţă un lucru; mişcare rapidă, mişcare în gen duce la rad. i.-e. **er-* „a se pune în mişcare, a întărită, a ridica, a se mişca, a cu numeroşi reprezentanţi în toate limbile (WP, I, p. 136—142; IEtW, p 332), de ex. gr. Spvuui „a mişca, a se lansa", v.ind. *arna-k* „a ondula *ar-* „a (se) pune în mişcare" etc, o bază **ereu-* în gr. opoOco „a se ridica a se lansa, a se năpusti", lat. *ruo* ,, a se năpusti", irl. *ruathar* „asalt", ga „impetus, insultus" *(*rou-tro-),* ags. *reow* „întărîtat, năvalnic, sălbate „energic" , pol. *ruch* „mişcare" etc. Elementul radical în verbul rom acoperă cu baza *i.-e.*ereu > *eru-> *erucare> arunca* (cf. *ericius> ar eramen > aramă)* ; sau **aruncare,* de formă echivocă în ce priveşte el derivativ *(n)c-* ce ar putea fi romanic alăturat la o temă autohtonă (cf *ridica, urcai),* iniţial probabil simplu *c-,* nazalizat în dialectul drom., c ca simplu *c* numai în dial. arom.

(9) baciu s.m. (pl. *baci)* „mai mare peste alţi păstori (păcurari), prepară brînză, untul, urda" („le berger qui prepare le fromage et su bergerie ; fromager, maître-berger; Senner, Schâfer, Kăsemacher") ; p. „cel care dă întîiul la jocul cu arşice" („celui qui commence le jeu (aux o der erste Werfer im Knochenspiel").

Der.: *băcie, băcioiu, băcion' (u), -oan'e* (ban., haţ.), *băcit* (zeciuiala luată *băciţă, băciucă, băciuc, a băciui, băciuire* ; antropon. *Baciu, Băcilă, Băcioi* topon. *Băcia, Băceni, Băceşti* etc.

Dial.: arom. *baciu, bagiu* „cama marele caşar, caşarul ma mar *baciu* „ajutor de baciu" (ADP, I, p. 251) ; RevDg, XI 1966, p. 551, me *bacol'ă* („stînă"); f?) la istrorom. *Bate.*

împr. din rom.: srber. *bac* „Senner; pastor alpinus", *băcija* (S p. 371), big *bac, baiu* „Senner", *bacjo* „nene", *bacija, bacilo* „saivan (S ceh. dial., slov. *baca* „Oberschăfer", pol.dial. *baca, baeza,* ucr. *bac* etc. (Ro p. 129, XVI, p. 73), ung. *băcs* „cioban" (şi *băcsi* „bade, nene"?), InflR, p. (NylrK, VI, p. 279; SCL, XIV 1963, p. 379; NylrK, VII 1963, p. 177 1968, p. 318; StCom, 13, p. 254; MXyTEtSz, I, p. 213), *bas* (WtbCs, 10) *băisch* (RomBISz, p. 10; SăchsWtb. I, p. 416); ngr. *u.-&aaioc „yipa* (RumWNGr, p. 84); alb. *bats* „ălterer Bruder", *batse* (Cord.) [împr. din r

Alb.: *batse* (sau este împr. din rom.?), *bac.*

LexB, p. 42 *„baciu* coactor, formator caseorum, Senner; bade, b Not. : hoc termine distinguunt Valachi non solurn majores natu fratres, sed alios seniores, prout et Ital. *abate,* vel signor *abate".* Pontbr, p. 60 un Miklosich, SIEIR, p. 14 „slav *basta* pater, *baStina, baf.e* etc, rum. *baciu,* natu maior" ; AlbF, I p. 351 „das Wort ist dunklen Ursprungs". ® Lau p. 38 *„baciu,* la macedorom. *bagiu* (si de acee-a nu se pote admette co a ung. *băcsi)". 0* Cihac, DEtDR, II, p. 477—478 *„baciu, badiu, bade, bădăran* e *bacs, bacsa, bacsâ, băcsi, bacsika, bătya* etc, trc (tăt.) *balisi* inaître, precep

chef, monsieur etc. ; le mot drom. avec ses derives paraît venir direct, du magyar, qui l'a recu du turc." **9** Meyer, EWAlb, p. 29 ,,das Hirteawort ist durch die Rumänen weit verbreitet worden: srb, pol., ceh, magy. *bacs(a), bacso* 'Schăfer', *bdcsi".* **9** Hasdeu, EMR, p. 2296 trc *bakci* „păzitor", rad. *bak-* ,,a privi, păzi" ; împr. de la pecenegi ori cumani. **9** Şăineanu, InflOr, I, p. CCLXIV, CCLXII, II, p. 32 din trc *(coban)baş* „premier pâtre, maître berger". **9** Weigand, JB, XVI 1910, p. 220 *,,baciu* < big. *bac;* im Rum. sicher kein Erbwort; tiirk. ?". **9** DLR, I/l, p. 409 „orig. cumano-turanică". **9** Treimer, ZrPh, XXXVIII p. 390 *baciu* — alb. *vots* „Bursch". **9** Baric, AlbRSt, p. 2 alb. *bats,* alb. primitiv **barts* < **barăsă* < *bar-,* cf. *bari* „bete, betails" ; rom. *baciu* din alb. Cf. Capidan, DR, I, p. 510—511, 519, II, p. 459—460 *baciu* e „formă balcanică". **9** Pascu, ArR, VI, p. 224, IX, p. 306 *baciu, bade, badiu* — big. *batiu,* alb. *bats* — big. *baco* — trc *baş (cioban).* **9** Densusianu, GrS, IV, p. 149—150, ALP, p. 232—5 trc *bak ti* ar fi dat *ba(c)ciu;* presupune un rad. peceneg ori cuman *bahic, bahec* (dial. Kazan *bahici* „Lammenwăchter"), cu sincoparea lui *i (e)* şi reducerea *kc* > *c (ci).* Explicarea este pentru Drăganu „ademenitoare; nu e imposibilă nici din punctul de vedere al extinderii geografice: cumanii şi pecenegii s-au aşezat şi dincolo de Dunăre; dar neîntemeindu-se pe un rad. atestat, ea rămîne numai presupunere" [netemeinicia ei nu stă numai în lipsa unui rad. „cuman-peceneg atestat" !]. **9** Wedkiewicz, MRIW, p. 276—277 „srbcr. *baca* 'Kosewort fur den Bruder' diirfte allen anderen zugrunde liegen; daraus einerseits alb. *bats,* wo das *ts* auf erklärlicher Lautsubstitution beruht, andrerseits rum. *baciu";* RczSl, VII, p. 114. **9** Drăganu, Rom1X—XIV, p. 69—72 (cu bibliogr. amplă) „pornim de la srb *baca;* fiind o 'Anredeform', am primit cuvîntul în forma de vocativ *bace,* din care în rom. nominativ *baciu".* **9** Puşcariu, Stlstr, II, p. 278 de orig. obscură, vechi. **9** Philippide, OrR, II, p. 697 el. alb.-rom. ; orig. obscură. **9** Rosetti, ILR, II, p. 109. **9** Scriban, D, p. 144 „rudă cu *badea, bădia, v.* sl. *bratu* frate" etc. **9** Tiktin, DictRG, p. 139, Candrea, DEnc, p. 110, Şăineanu, DUn, p. 48 „orig.neeun.". **9** AnEtn, 1958, p. 145 i.-e. **uet-so-* „bătrîn" ? **9** RecLg-Dial, p. 454.

Străvechi cuvînt din româna comună, existent în dialectele suddunărene, „nu poate veni din ung." (LaurM), dar nici din trc (DLR); ca şi slavii învecinaţi, ungurii au pe *bâcs* ca împrumut din română, iar împrumutarea în sens invers nu e de luat în seamă, la fel ca împrumutarea dintr-o limbă turco-tatară (consonanţă fortuită, nesocotirea dificultăţilor fonetice, semantice, istorico-geografice). Indiciu pentru vechimea şi autenticitatea românească a lui *baciu* este apartenenţa lui terminologiei pastorale, unde sînt puţini termenii de împrumut privind noţiunile fundamentale. „Ar părea că obîrşia cuvîntului trebuie căutată în română ; de la păstorii români şi armâni el s-a răspîndit la toate celelalte popoare" (Capidan) ; neputînd fi romanic, poate fi considerat ca element prelatin, carpato-balcanic şi indo-european, deşi o legătură etimologică evidentă nu apare deocamdată. Sensul primar al cuvîntului poate să fi fost „un termen de respect prin care se adresează cineva unui frate mai mare sau unui om mai bătrîn, deci un fel de 'nene', care apoi s-a specializat, în lumea pastorală, adresîndu-se cu el ciobanii şefului lor" (DLR). Atare nuanţă mai are termenul în slavă şi albaneză, eventual si sub influenţa srb *baca* „Koseform fur den Bruder", *băsta* „Vater", rus *bat'a,* ung. *bătya(?)', bâcsil* (cf. DR, II, p. 459; SlEtW, I, p. 45—46). Dacă noţiunea „bătrîneţe, vechime" este esenţa semantică, *baciu* poate reprezenta un i.-e. **uat-so-,* rad. **iiet-, *uetes-* „an", **uetos(oJ-* „de un an, bătrîn, vechi" (WP.I.p. 251 ; IEtW, p. 1175) : v.ind. *vatsâ-, vatsarâ-* „an", gr. *Fixoq,* s-roţ, alb. *vjet* „an", lat. *vetus, -eris* „bătrîn, vechi", *vetustus* id. (din **uetos-to-s* „bătrîn, înaintat în vîrstă" ş. a. Trecerea lui *v-* la *b-* are analogii *(berbece* < *verv-* etc), iar pentru *-ts->* *ts- (c)* se poate aminti *mişca, muşca.* Dacă e justă atare legătură etimologică, *baciu* ar fi un corespondent autohton i.-e. românesc al lat. *bătrîn* < *veteranus,* după cum *vătuiu* este corespondentul etimologic al lui *viţel* < *vitellus.*

(10) bâier (var. *bair, baieră, bairă, baior)* s.n. şi f. (pl. *baiere, băi(e)ri) 1)* „aţă de grosime variabilă, sforicică, făşie îngustă, panglică" („cordon, lien quel-

conque (corde, laniere, ruban, lacet) qui sert â attacher un objet ou qui
place d'une anse ; attache ; Schnur, Strähne"). *2)* „salbă, colier" („collier
band, -kette, -schnur"). *3)* „amulet, talisman" („amulette ; Amulett'). *4)*
(vasele de comunicaţie şi suspensie ale) inimii" („entrailles; die grossen
stämrne, mittels derer der Herzbeutel aufgehangen ist"). *5)* „adînc, a
fund" („profondeur, fond ; Tiefe, das Unterste") şi alte sensuri mai rece
„şireturi de ghete" *(Philologica,* Iaşi, II 1972, p. 58,64) etc ; în Dos. VSv I
„cruce în baer la piept" ; Pravila 1652 „ceiace poartă baere sau nărocul"
temir, *Ist.* 347/20 „baer" etc.

Der.: *bâierel, bâieruţă, -se, băierătoare (= baieră,* zona Turda), *a băie*
îmbăiera, îmbăicrat (îmboio-), îmbăierare, îmbăierăiură; desbăiera, -at.

Dial.: arom. *bâeru, băir, baiur* (sensul „Kette, Band, Reihe"), *a*
ambairat, îmbair-, îmbar-, mbair, mbăiredzu „leg", *mbîirîtură ; disbîira*
-air) „a desbăra, a strica şirurile", *disbîîrat, -ură, dismăirare, dismăirat;*
bayur (bayor, DR, IV, p. 24) ; megl. *băir, bayăr* „Kette, Perlenschnur
băiere „Haarflechtenband".

împr. din rom. : big. *baeră* „salbă de bani vechi cu care nevestele îş
besc capul" (mai ales la Vodena; RomSl, XVI, p. 74 *baer), bair, bair ci* „n
lut rotunde perforate la mijloc" (Tîrnovo ; DR, III, p. 220), ucr. *baior (baiur)*
band (aus Wolle geflochten)", *bajorka, bajoroh* etc. (RomSl, XIV, p. 129
„cordon cu care se înfaşă copiii; brîu femeiesc îngust, şiret de gheată" (Sucea
1971, p. 163) ; pol. *bajoreh* „Fadengold" (BalkA, II, p. 160, III, p. 283) etc

DictB, I, p. 94, LexB, p. 42 *„baeră,* it. *bavero* collare". **9** Pontbr. p. 60.
I, p. 114 ,,. . . sp. *babera* = sgardă de căciulă şi *babero* = şervețel la gîtul cop
a preserva vestmintele de bale; it. *baviera, bavero* guler etc." **9** Cihac, DE
p. 546 *baieră* „entrailles" din trc *bagyr* „foie, coeur; entrailles"; *baier(ă)*
cordon" din *bâgh, -y* „lien, noeud, courroie", *hîce bâghy* „bourse â tirants"
Şăineanu, RIAP, IV, p. 657. **9** Hasdeu, EMR, p. 2363 „latin *baerul* nu
nu poate fi; totuşi e turanic, dela pecenegi sau cumani (sec. XI) ; dial. tr
(djagataic) *bai* «lien; amulette», *bay* «lien, charme » > rom. baiuri" (etc). **9**
InflOr, I, p. CCLXII *„baier* nu poate fi trc-oriental; adevărata-i origine trebui
9 Byhan, JB, VI, p. 191 (la trc *băghy* „das Suff. *-era* bleibt unerklärt")
Mard. Lex. p. 307 lat. *bajulus ;* pentru *îi — e* cf. *tribulo-trier.* **9** Tiktin, Di
140. **9** Puşcariu.CL XXXVIII 1904, p. 471, ZrPh, XXVIII, p. 690, EWR 1
de bază ar fi „Schmuckgegenstand" („farbiges Band . . . gegen den bose
care duce la *varius* „bunt" *(variare pectus lapillis* etc), care substantivat pu
semne „fărbige Gegenstănde; Schmucksachen", — care însă este „verfehlt. Di
bedeutung kann nicht «bunt» sein, sondern «Band, Schnur»", Weigand, K
1908, I, p. 99. **9** Papahagi, NEt, p. 210 arom. *mbair* din lat. *balare* „blo
ckern", fig. „albern reden". **9** Philippide, ZrPh, XXXI 1907, p. 295 din *b*
9 CDDE, 127 lat. *bajulus, -um* şi *bajula, -am* „porteur, porteuse" > **bai*
magis > mai, ploaie) etc. ; 128 *îmbăiera : im-bajulare > imbailare* etc. Etimo
misă: DLR, I/l, p- 45S, Puşcariu, DR, I, p. 415. Bogrea, AIIX, I, p. 3
Beitr, p. 14, REBS, p. 25, 27, DEtMR, I, p. 114, 951, 953, Densusianu, G
316, Candrea, DEnc, p. 112, Meyer-L, REW[3] 886,3, Graur, BL, V, p. 89,
D, p. 145 etc. **9** Şăineanu, DUn, p. 49 „orig. necun.". **9** Şăineanu, Dict
„indigen". **9** AnEtn, 1959-1961, p. 32, 1965-1967, p. 14-16. **9** ILR
295 lat. *bajulus.*

Cu mici excepţii, încercările au plecat din dogma despre latinitatea
găsindu-se uşor baze romanice *(bajulus, -a* etc). Dar examinarea atent
melor şi lucrurilor arată că o asemenea bază romanică e nepotrivită f
mai ales semantic Din *bajul-* s-ar fi aşteptat mai curînd românesc **bajur*
iar *e* din *u* nu se explică prin „influenţa verbului *îmbăiera",* care e deriv
nesc, posterior apelativului *baier,* ca atare nu poate avea la bază un pre
**imbailare,* presupus de Candrea—Dens.). Nepotrivirea semantică e m

niare, schimbarea nefiind numai „aparentă", ci cît se poate de nefirească, „surprinzătoare" (Densusianu ; „dar explicabilă totuşi" ! ?) : *baier* conţine o noţiune esenţial diferită de a bazei romanice *bajul-,* iar unele exemple romanice apropiate semantic nu dovedesc nimic. General în limba română, în toate dialectele prezent cu însemnări absolut identice, *baier* e străvechi, specific românesc; ca atare a cunoscut transformări formale tipice lexicului ereditar: aspectul actual nu poate fi din epoca romanică ori preromană. Semantismul limpede, simplu „legătură, panglică, aţă; obiect pentru legat, înfăşurat" este cel arhaic (just indicat de Weigand în 1908) ; aspecte şi nuanţe ulterioare, secundare (cum ar fi „puterile miraculoase" ce i le atribuie farmecele, ori culoarea baierilor de podoabă etc.) nu au semnificaţie pentru etimologie. Forma este la fel de transparentă : consensul celor patru dialecte arată net că între *a* şi *e* **ba[.]er-* a căzut o consoană mai veche în poziţie intervocalică, ce poate fi numai *g* (cf. *caier).* Restabilind la locul firesc sunetul dispărut, se obţine un **bager-* sau **bagel- (*bagil-J,* în care *b-* poate să fie din romanic *v-,* deci admisibil în egală măsură **vagei-,* conţinînd i.-e. **ueg-* „a ţese, a lega ; ţesătură, urzeală, torcătură" (WP, I, p. 247—8 ; IEtW, p. 1117): v. ind. *văgura* „funie de dus cîinii, plasă, laţ de prins (cursă), tort, fir", lat. *velum* „pînză de corabie, văl, perdea", dimin. *vexillum* „steag, steguleţ", v. irl. *figim* „ţes", *fige* „ţesut", n. cymr. *gweu* „a ţese, legă, înnodă" etc, ags. *wice* „fitil", mhd. *wilit,* ags. *wecca* „fitil", v. nord. *wekko* etc. ; mhd. *wickeln* şi *wicken* ; gradul vocalic *5* în ags. *wocige* „laţ, cursă" ; gradul *o* în v. sax. *wocco* „cicindela (fitil)" ş. a. Un **ueg-/*uage-lo-,* formaţie nominală cu sensul arhaic „legătoare ; fir, aţă, obiect pentru legat", prezintă cîteva modificări (ce l-au făcut de nerecunoscut pentru romaniştii noştri şi care ar putea chiar azi să lase impresia de artificialitate şi nefiresc în etimologia adoptată) deplin concordante cu dezvoltarea elementului lexical moştenit românesc (w->&-, căderea lui *g* intervocalic, *l > r,* operante deopotrivă în cuvintele autohtone).

(11) balaur (var. *balaur, balaor, balaure, balaură)* s.m. (pl. *-i) 1)* „monstru cu înfăţişare fioroasă, în formă de şarpe cu solzi verzi ori aurii, coadă lungă, adesea înaripat, cu unul, şapte, nouă sau douăsprezece capete (care cresc la loc, uneori mai multe, cînd i se taie) ; smeu; bală" („dragon, monstre fabuleux, hydre ; Drache, Hydra"). *2)* fig. „om crud" („homme cruel, monstre; grausamer Mensch, Monstrum"), ţigan" („bohemien; Zigeuner"). *3)* p. anal. pop. „constelaţie din emisfera boreală" („dragon (constellation) ; Drache (nordliches Sternbild)"). *4)* „cerc de scînduri care încinge luntrea pe marginea gurei" olt. („ceinture (de planches qui entourent l'avant). d'une barque ; Kranzgesims").

Der.: ***bălăuraş, băl&urel, bălăuroaică, bălăeană***; posibil formă scurtă ***bală;*** antropon. ***Balaure;*** topon. ***Balaura, Balaurul, Bălătcrel*** (NumeL, p. 205, TopRom, p. 245).

Dial.: arom.: antropon. *Balaur (ă), ir. Valaori(tes),* BaAawpiTr,; (DR, II, p. 465-466). RevDg, XI 1966, p. 551.

împr. din rom.: srb ***blaor, blăvor, blăvora, blavorak, blăuoran, blavorue'n, blavur*** (Danicic, Rjecnik, I, p. 427 „postanem od rum. ***balaur*** zraaj, koje je od gr. -âXwp"), ***balaura*** (Stlstr, II, p. 278; RomSl, XVI, p. 74) ; ucr. ***balaur*** „personaj mitologic, zmeu" (LbR, 1971, p. 163) etc; săs. ***balaur*** „grosser Scbăferhund; Drache; Ungeheuer" (RomElSz, p. 11), ***balauer*** „grosser Scbăferhund" (SăchsWtb, I, p. 396).

Alb.: *bolle* „grosse Schlange", *bullâr* „Wasserschlange", *bolla* „biscia", *-ar, -i* „grossa biscia innocua, del genere dell' orbetello" (Cord,).

LexB, p. 51 ***„bela*** bellua, fera, bestia; diabolus, cacodaimon, a lat. ***bsllua ; balaură*** draco, a lat. ***bellua". 9*** LaurM, Gloss, p. 50 din ***bellua (> bală)*** sau ***bella*** şi ***auru;*** „in relaţia de cumnatia cu balena, cellu mai mare animale?"; „se refere cumva chiaru şi

la rcsXwp, -v, TtsXcipiov = monstru, prodigiu, ceva nespus de mare? pelasgic *pelâr.* Cuventulu merita de certu cehe mai serioase investigationi". • Roesler, p. 565 dunkel. ***9*** Cihac, DEtDR, II, p. 7 „cf. srb *blavor, -ur, blaor, blor* serpent; *-klap* monstre". ***0*** Meyer, EWAlb, p. 41 „alb. *bolle, bullar* ist mit rum. *balaur* D srb *blavor, -ur* verwandt. Rum. *balaur* stammt aus dem srb. *blavur,* die srb aus dem Alb., Grdf. *bolve* (> sl. *blav-)* < lat. *belua;* srb *blavor* < alb. **bâlvure* **belvula* etc". ***0*** Hasdeu, EMR, p. 2969 *„băl-aur* = flavus serpens; *laur-,* la daci acest fel de steag (balaur) purta un nume din care s-a format latinescu *rum"* [!]. ***0*** Tiktin, DictRG, p. 148 dunkel. Preferabil *şarpe băl-aur* „goldene Sch ***0*** Densusianu, HLR, I, p. 365 din srb *blavur.* ***0*** Philippide, ZrPh, XXXI 1 296—297 *belua aura* (hu *aurae belua)* etc. ***0*** Berneker, SlEtW, I, p. 58 din srb. • I/î, p. 451 „etim. necun. (înrudit cu obscurele alb. *bolle, bullâr,* srb *blavor)".* ***0*** S MRIW, p. 295-296 din srb. • Baric, AlbRSt, p. 3-5 rom. şi srb împrumut albaneză, **var-* „şarpe; şarpe de apă sau mocirlă" etc; p. 81 i.—e. **bo*lo-ur* DR, I, p. 506-508; OrR, II, p. 633, 697; ArR, VI, p. 224). • Jokl, ZrP 1921, p. 228—233 din lat. vulg. *boia vorans* şarpe ce devora pe copii; prin inte albanez (obiecta: OrR, II, p. 633). • Bogrea, DR, II, p. 889 it. *ballatiro.* ***9*** P Philippide 697 „orig. obscură". ***0*** Giuglea, DR, IV, p. 1554 lat. *belauros* (ca hiperurbanism). ***0*** Skok, ZrPh, L 1930, p. 512 „zu den thrako-illyr. Besta des rum. WOrterbuchs rechne ich rum. *balaur".* ***9*** Candrea, DEnc, p. 113 (orig. • Şăineanu, DUn, p. 50 „probabil indigen: (şarpe) *băl-aur,* blond auriu". ***0*** S D, p. 147 *„balaur,* srb *blavor, -ur,* din alb. *bolă, bolvă* balaur, care vine din la dihanie".

În cercetările etimologice, la fel ca în imaginaţia populară, *balaurul* a t prin cele mai ciudate forme şi metamorfoze fantastice, fără a se fi elucidat şi semnificaţia primară a numelui cunoscut în română, albaneză şi sîrbă ; în u este evident împrumut din română (cum a stabilit Danicic, faţă de car maţiile despre împrumut în sens invers n-au valoare ; apoi Philippide, Pascu), ori din fondul lexical autohton „balcanic", fiind foarte probabil e comun preroman albano-român. Pentru etimologie n-au nici o valoare ba tine ca *belua, bellua* -f- *aurum* ori *aura, băl, labarum, -pel&sgpeldr* ; sau *bella* Singură etimologia lui Baric poate fi (pe jumătate) adevărată: finalul „şarpe" ; dar partea iniţială **bol-, bal-* nu are nimic a face cu noţiunea de mocirlă", ci mai curînd este i.-e. **bhel-* „a se umfla, a fi plin (strotzen)" (WP 177—180, 4; IEtW, p. 120, 3) în cuvinte pentru „tărie, mărime exagerat male mari, namile", ca gr. <paXX7) „balenă", lat. *ballaena* împrumut din vre balcanică" (illyră sau traca?), mhd. *bullich* (specii mari de peşti), n. irl. *bale* puternic", cymr. *balch* etc, v. isl. *boli* „taur", sued. dial. *bal, bol* „gros şi tare, îndrăzneţ", v. isl. *ballr* „îngrozitor, periculos" etc. Dacă e justă int tarea lui ca „şarpe (ori lighioană) uriaşă", probabil ar fi un **bel[l]a-vor-,* în finală avînd i.-e- **ţţer-* „a întoarce, răsuci, învîrti" (WP, I, p. 270—280, atare sens pare a fi de căutat etimologia fiorosului *balaur* autohton al mi româneşti.

(12) baligă (var. *balegă)* s.f. (pl. *baligi) 1)* „gunoi, excremente de vit ales de bou şi cal, urs, porc" („excrement des grands animaux, fiente, Mist, Kot"). *2)* fig. „om moale, fără voinţă, fără energie" („homme mou d'energie, mollasse; quabbelig, schlaff").

Der.: *a balega, băligar (bălegar* „grămadă de balegă; gîndac negru c în balegă"), *băligare* (s.f. abstr. verb.), *băligat, băligos, -oasă, băliguţă; băiigărd gău* („băligar; om moale"); *îmbălega;* topon. *Băligoşi* etc.

Dial.: arom. *balig, baligă băligare* (RevDg, XI 1966, p. 552), megi. *baligă,* istr. *balegă* (Sissano *baligola).*

împr. din rom.: srb. *baleg(a), baljega, -aii, -ane, balago, baloga* (Rj p._164; DR, II, p. 518), ucr. *balyga, balega, belega, balon* (DLR, 1/1, p. 438

XIV, p. 130, XVI, p. 74) ; ung. reg. *balega* „trăgya", *baliga, baliga, gdlyiba, bdlyegdl, băligdl, gălyibdl, bdligăs* etc. (MNyRomKolcs, p. 54) ; posibil alb. (Grecia) *baligi'* (AlbSt V, p. 69; DR, II, p. 468, 518).

A l b. : *b a i g e, bage, bagele ; băgel* (Cord.) etc.

LexB, p. 45 „etym. *balbiton:* sp. *boniga* de vaca, stercus vaccinus". **9** Miklosich, S1EIR, p. 14 *„balega* — srb *balega*; ein Wort dunklen Ursprungs; nacli Diez ist das. rum. aus dem srb entlelint". ® LaurM, Gloss. p. 51 cf. *bale.* & Cihac, DEtDR, II p. 7 (sl.) cf. srb *balega, -ati,* alb. **9** Crețu, *MardLex.* p. 307 „adj. *caballica* aferesat" ® Hasdeu, CuvB, I, p. 269, EMR, p. 2384 cf. tătar, *balgas, balha's, balgas,* fiind una din vorbele ciobăneşti lăsate la Dunăre prin invasiunile popoarelor turanice din veacul de mijloc". ® Meyer, EWAlb, p. 23 „es konnte altbulg. sein; im Bulg. scheint es bis jetzt nicht nachgewiesen" [atunci: cum să fie „altbulg."?]; IF, VI 1896, p. 116 cf. it. nord. *bagola, bagoule, bagula, bagol* etc. „harter Koth von kleinen Tieren", care (ca şi *balegă)* ar fi dimin. din **baga,* lat. *baca* „boabă". 9 Şăineanu, InflOr, I p. 268 cf. *bale.* **9** Densusianu, HLR, I, p. 385. **9** Pascu, Arb, XVII 1906, p. 268 lat. **belligus* „de animal" < *bellua* „animal". ® Treimer, ZrPh, XXXVIII 1914, -p, 385 nu există legatară între cuvintele it. şi alb. — rom. *baligă.* Admis: Capidan, DR, II, p. 518; Meyer-L, REW, 873; Pascu, DEtMR, I, p. 823, 368, ArR, IX, p. 306. © Baric, JF, p. 297—298 după *muscerda* (i.-e. **skert-* „excrement"), *sucerda, oviscerda* etc, consideră pe alb. *balege* compus din *bal'e -j- ge,* i.-e. **balno + guuă* „excrement de animale" etc. **9** „B(aric) se găseşte pe drumul adevărat" Capidan, DR, III, p. 900; cf. IJ, X, p. 163. **9** Philippide, OrR, II, p. 697-699. « Iliinskij, JF, V, p. 186-187, srb *balega* este autohton sl., i.-e. **bhel-* „scirwellen, rund sein" (sl. *bolovan* etc.) + suf. *og, eg.* Rom. şi alb. *balegă* e din sl. **9** Weigand, BalkA, II, p. 273 „scheint dem srb entlehnt zu sein". @ Rosetti, ILR, II, p. 109. **9** Tiktin, DictRG, p. 149, DLR, Puşcariu, Stlstr, II, p. 278, Candrea, DEnc, p. 116, Şăineanu, DUii, p. 51 „orig. necuu.". **9** AnEtn, 1957-1958, p. 145 i.-e. **bhel-* + *guou-.*

Element al terminologiei gospddăreşti-pastorale, *baligă* se întîlneşte numai în română şi albaneză, iar în srb. şi ucr. ca împrumut din rom.; încît de obîrşie slavă nu este, precum nici turanic nu poate să fie ; dar nici latin *(baca, bacula).* Forma de bază, mai veche şi conservativă este rom. *baligă,* posibil cuvînt compus i.-e. **bali-ga,* al cărui element final (ținînd seama de semantismul tipic) aparține la rad. **gu5u-, *guu-* „gunoi, balegă, murdărie" (WP, I, p. 694—696), v. ind. *gu-thah, -m* „excremente", av. *gu-tha-* „murdărie, balegă", v. sl. *govîno* „stercus", ahd. *quat,* nhd. *Kot* etc. în cuvîntul rom. se păstrează forma nesufixată a rad. i.-e. **guu-* într-o temă **guuă-.* Pentru elementul inițial (după Baric, i.-e. **belnds)* ar putea fi menționat (cum făcuse Iliinskij) mai curînd rad. **bhel-* „a (se) umfla, umflat" (WP, II, p. 177-180,4; IEtW, p. 120, 3), ca ceva „rotund", sau poate **bul-, Hol-.* Forma indigenă străromână era **ballega* (nu **bale-ga),* posibil i.-e. **bhel-no-gua.*

(13) baltă s.f. (pl. *bălți) 7)* „întindere variabilă de apă stătătoare în bazinuri (din revărsarea rîurilor)" („marecage ; Sumpf"). *2)* „lac" („lac; Teich"). *3)* „îngrămădire de apă din ploaie" („flaque ou mare d'eau forme par la pluie ; masse d'eau; Lache"). *4)* „apă sau alt lichid vărsat în mare cantitate pe jos" („masse d'eau repandue sur la sol; Lache"). *5)* expresii figurate ca „a lăsa (totul) baltă", „a da cu bîta-n baltă" etc.

Der.: *băltită, -uță, băltucă, -ică; băltoacă, -oagâ, băltoc, băltoiu, băltău, băltărău, băltărie, băltină, băltinos, băltiş, băltig; băltos, -oasă, băltăreț, baltag* (vînt), *băltăgan; a băltăci, a bălți, a băltui, a se bălți* („a se surpa", Muscel, Vîlcea etc.) ; topon. *Baltă, Băltoci, Bălteni, Băltan, Bălteanu, Bîlteşti, Băliişoara, Băltărețu, Băltăreşti, Băltăgari, Băltăgeşti,* ş.a. (NumeL, p. 33-34 ; TopRom, p. 53) ; autropon'. *Baltă, Bălteanu, Băltățeanu, Băltescu* etc

Dial. : arom. *baltă, băltoacă, Mltoacă, băltoc, baltos,* topon. *Baltă, La-Baltă, Baltsi, La-Baltsî, Baltsili* (IX, III, p. 52 — 53) ; megl. *baltă,* topon. *Balta-Mari, BaUa-Mare* (AtlLR, I; CercDg, XVI 1970, p. 187) ; istr, *bate.*

împr. din rom.: gr. tiirâXTa, *balte, balta* (RumWNGr, p. 34, 84 ;
461) ; big. *balta, baltina* (DR, III, p. 153), topon. *Baltata,* Doina *Baltata;* ucr. *ba*
II, p. 125; RomSl, XIV 1967, p. 130), *Baltyna;* srbcr. (Krk-Veglia) *bata* (S
p. 374; RomSl, XVI 1968, p. 74); săs. *bâlte* „Teich, Pfiitze" (RomElS
SăchsWtb, I, p. 401) ; ung. reg. *bălța* „tocsa, pocsolya" (MNyRomKolcs, p.
„pocsolya" etc. (ibid. 61); trc *balta* (DR, XI, p. 198-199).

Alb. : *balte* „Schlamm, Sumpf, Ton, Erde", *bal'ta, baltine, -a*
baltishte „terreno fangoso" (Cord.). — Dalm. *balta* (sec. XIV ; *Dalm,* II,

LexB, p. 45 „a lat. *palus* : hisp. *baha".* ® Miklosich, S!E1R, p. 15 *b*
blaio ; dar „die Versetzung des *l* ist befremdend". **9** Pontbr. p. 63 gr. *baltos.*
GTB, p. 566 din gr. *balte.* **9** LaurM, Gloss, p. 53 cf. gr. *balte* din verb
vărsa", ori eXoț = balta sau *ăX<;* = mare. **9** Orig. sl. : Cihac, DEtDR, II, p.
EMR, p. 2401 (din rom. trecut în alb. şi gr.) : Philippide, ILR, p. 140 ; Tiktin
p. 150; Şăineanu, DUn, p. 52; Skok', *Slavia,* III, p. 115; Candrea, DEnc
Rosetti, ILR, III, p. 60 ş.a. **9** Meyer, EWAlb, p. 25 din alb. sau din sl. ;
1893, p. 155 *„baltă* kann aus sl. *blato* entlehnt sein", dar „kann auch zu de
Bestande der Sprache geheren". **9** Berneker, SlEtW, I, p. 70 sl. *bolto*
o formă de bază, illyră **baltom,* pl. **balta,* din care alb. *bal'te,* rom. *baltă,*
balta. **9** DLR, 1/1, p. 464 față de sl. *blato* prezintă metateza remarcabilă (
gradb) ; raportul lor nu e lămurit. **9** Briich, Gl, VIII 1917, p. 83—85 lat. *bla*
alb. *bal'te,* rom. *baltă* etc. din illyră. **9** Capidan, DR,Ti, p. 461 *baltă* nu po
DR, III, p. 152-153 forma autohtonă illyră **balta.* © Baric, AAS, II,
m Pascu, DEtMR, I, p. 189, 1777 trac **baltum,* pl. *balta.* **9** Puşcariu, Stl
278—279. **9** Weigand, BalkA, IV, p. 26 toate formele din sl. comun su
*(*bolto-).* **9** Nandriş, MelER, 1925, II, p. 5-13, 25, DR, VI, p. 350-357
sl. de sud. **9** N. Van Wijk, *Cesch. der altkirchensl. Sprache,* I, p. 56 caut
vechi „o dovadă a rostirii *balto* pentru *blato* într-un vechi grai bulgăresc" (C
380). **9** Meyer-L, REW, 6177 *palia* „Schlamm, Sumpf", lomb. *palta,* |it. *pa*
nesigur dacă şi întrucît este vreo legătură cu formele alb., rom., dalm. —
Bullet.Soc.Liuguist. XXXVII 1936, p. 7—10 „le nom de la mer Baltique"
dat de illyri), considerînd că „i.-e. **balto-* 'marais' est surement illyrien; c'es
illyrien que derivent Ies noms albanais, roum., neogr., lombard, ladin et p
ii faut considerer que Ies Illyriens ont vecu longtemps sur lesrivages de l
sous le nom de Veneti". **9** Philippide, OrR, II, p. 698 „că ar fi împr. din
presupunere cu totul arbitrară". **9** Rosetti, ILR, II, p. 109—110. © Cap
II, p. 257 din illyr. **9** Drăganu, Rom IX-XIV, p. 447, 2.

Observațiile unora (Puşcariu, Capidan, Philippide) au stabilit inde
cuvîntului românesc față de sl. *blato,* big *blato,* rus *boloto* etc. din ca
nu poate fi împrumutat (cf. *gard),* în epocă mai veche, „dacă s-ar ad
vine" din sl. *balto (<*bolto)* anterioară metatezei slave; cînd această m
va fi avut loc, elementele slave nu pătrunseseră încă în română ori în d
italiene, unde nu există elemente slave" (DR, II, p. 461), cu atît m
după atare metateza, căci sl. *blato* ar fi dat rom. *Hiat-* (ca *blagoslo*
blană) ; ipoteza despre împrumutarea lui *baltă* din slavă a fost respinsă
vist! (Berneker), iar încercări de a fi acreditată din nou (Nandriş ş.a.) n
o valoare. Cu sl. *blato* este înrudit pe plan i.-e. *baltă,* iar cu alb. *ba*
cele romanice din Italia *(palta, pauta* etc.) se leagă prin acel arhetip
illyric (Berneker, Capidan, Bonfante) ori trac (Pascu) de forma **baltom*
„Că *baltă.ax* fi împrumut din alb. este o presupunere cu totul arbitrară"
pide), evident cuvînt carpato-balcanic, probabil traco-illyric aparținîn
Hhel- „a luci, sclipi" după aspectul lucitor al bălților (WP, II, p. 1
1; IEtW, 118); cf. lit. *bală* „mlaştină, teren cu turbă, mocirlos", ahd. *pf*
pfuhl „mlaştină, băltoacă" etc.

în română, *baltă* e corespondentul lui *palus* roman, care aici (ca în alb
metamorfoză semantică originală devine *palude-* > **padule-* > *pădure* „mlaşt

> „vegetație de baltă", „pădure (în genere), codru", fără legătură cu *baltă,* care poate să fi influențat deplasarea semantică a lat. *pahtde-* în romanitatea orientală.

(14) barz (var. *bardz)* adj. (fern. *barză,* pl. *barzi, -e)* (despre păsări), „sur, cenuşiu cu pene de culoare amestecată, albe şi negre", „alb, alburiu" („gris! grisâtre; blanc; grau, grâulich, etwas grau"), (despre capre) „suriu, vînăt" („grisâtre, violet, bleu fonce; grâulich, veilchenblau, violet") ; despre fructe (mere *barze,* DR, VI, p. 255).

Der.: *barză* (pasăre), *barza* şi *berzica* (nume de capră, Muscel etc), *bărzuică* (ban.), capră *bardză, bărzan, -ă* „cu pene sure, albe şi negre" (gîscă *bărzană,* rață *bărzană,* rățoi *bărzan* şi despre capre, olt., *bărzoan'e* Gorj), *barzoş, -oşe* (găină, Munții Apusenii zona Arieş) ; antropon. *Barzea, Barzu, Barza, Barzul', Bărzilă, Bărzan, Bărzănescu Berz(e)a, Berzul* (OnR, p. 192); topon. *Bărzuica.*

^ Dial. : arom. *bardzu, -ă* „bălan" (capră *bardză,* mulă *bardză* „catîr bălan"), Sărăcăciani *bardzu, bardză* „brune, rougeâtre" (DR, IV p. 950), fărser. *bapză* (DR, VI, p. 101, *bapduşe* 154?), *bardzucănat,* megl. *bardză* nume de capră (DR, II, p. 519; Megl, III, p. 34), *bardză* „cînd e roşe pe bot iar trupul e negru, sau are pe cap dungi de altă coloare", *rusubardză* „oaie albă amestecat cu roşi" (GrS, I, p. 30, 31, 37).

împr. din rom.: big *barz, bdrzav, -a, -o, bardz, bardză, bardziv* „cărunt, sur" srb (în Serbia, Croația, Slavonia) *barza, barzast* (koza barzasta „capră barză"), *'barzilo* (nume de țap), *bărzan, bărzeSa, barzica* (Recnik srpskohrvatskoga knjizevnego i narodnog jezika, Belgrad, I, 1959, p. 305-306; cf. *Das Dak,* p. 93), *Barzilovica* (topon. DR III, p. 149, 193-4; Stlstr, II, p. 279), *crnobarza* la Prilep „Schaf von schwarzer und weisser Parbe", *sivobarza* (IP, XIII, p. 279), maced. *barz, barzav;* ucr. *barziu barza* „oaie cu pieptul alb" (NRR, I, p. 400; BalkA, II, p. 126; RomSl, XIV, p. 130-131 XVI, p. 74) ; ung. reg. *barza* (kecske) „varietate de capră" (InflR, p. 23) ; ngr. umxpTţo. (RumWNGr, p. 84) ; trc *barza* „chevre ayant la poitrine blanche et le dos noir" *baza* (RESEE, IV, p. 228).

Alb.: *barth, barăhi* „alb".

Weigand, JB, XVI 1910, p. 221 „es ist Vergleichswort *barză* Storch und nicht etwa direct alb. *bardhe* weiss". » Capidan, DR, II, p. 519 *bardzu, barz,* împr. din alb *barth, -dhi* „alb". ® Pascu, DEtMR, II, p. 217 *bardzu* element comun cu albaneza. ® Scriban, D, p. 153 „din **bearz,* metat. din *breaz".* ® AnEtn, 1958, p. 143 i.-e. **bhereg'-* „a străluci; alb".

Termen popular răspîndit în mai multe zone, cu accepțiunea limitată (mai ales capre şi găini: maram. la Telciu, JB, XV, p. 214; Rodna, Năsăud, Nepos DR, III, p. 194; Sibiu, Păcală, .Răş, p. 221; Bacău, TermP, p. 182; Muscel DDR, 1/1, p. 546; Argeş, Gorj, Severin etc), adj. *barfdjzu* (din care der. independent şi vechi *barză)* e corespondent al lui *barth, -dhi* albanez, de aceeaşi obîrşie: i.-e. **bhereg'-* „a străluci; alb" (WP, II, p. 170; IEtW, p. 139), lărgire cu *-g'-* a unei rădăcini **bher-* posibil (după Boisacq, DEtG, p. 1034) **bhero-s, *bheru-s* (WP, II, p. 166—167) : v. ind. *bhrăjate,* v. pers. *brăzaiti* „sclipeşte, luceşte" etc, lit. *brekszta, breszko* „se face ziuă", slov. *bresk,* ceh *bresk, pol.'brzask* „revărsatul zorilor" ş.a.; mesteacănul „(copac) alb" : lit. *berzas,* rus *bereza* etc. ; este admisă şi baza **bhereg'-* (Boisacq), **bherg'-, *bhorg'os,* din care rom.' *bardz-,* alături de alb. *bardh-.* Ca element albano-român indo-european, *bardz-* nu poate fi de proveniență slavă, căci din sl. avem pe *breaz* alăturat indigenului *bardz-,* care în perioada preromană era desigur termenul general pentru culoarea „alb; alburiu", înlocuit treptat de termenul latin *(alb)* şi restrîns („albăstriu-vînăt-cenuşiu-sur" etc) la domeniul vieții agrare păstoreşti.

(15) barză s.f. (pl. *berze)* „stîrc, cocostîrc (pasăre călăt
şi picioarele foarte lungi, penele albe, vîrful aripilor negru)

Der.: *bărzoiu* (m.), *bardzuş* (în loc de *barză,* ban. Or
nu „bardoş" [apropiat de bardă?'] cum scria Hasdeu, EMR
498, care-1 crede „înrudit" cu *barză* ; în realitate este der.
bar'ză (cocor + barză, DR, VI, p. 310) ; poate nume pr
Barzul, Barzotă, Bărzoteni (ori sl.?), antropon. *Bărzoancă.*

Dial.: neatestat (arom. = *pelican, lelic)* ; dar cf. *bar*

LaurM, Gloss, p. 66 *„berdia,* cf. arom. *bardiu* bălțat,
etc." ® Cihac, DEtDR, II, p. 10 (sl.) cf. *bag* „cigogne
etc. • Hasdeu, *Ist.crit.rom.* (1875), p. 308, CuvB, I, p. 26
în celtică; în unele dial. franceze o varietate de barză *bar*
EMR, p. 2528 „element lexical antelatin, de la daci, car
la traci, sau să-1 fi luat de la celți; *bardă* + lat. *ardă* =
p. 469-470. *m* Meyer, EWAlb, p. 27 împr. din alb.; A
und *mazăre* stellen sich der Annahme der Entlehnung [d
keiten entgegen ; *barză* deckt sich mit dem femin. zu dem alb.
aber dies fern. heisst im Alb. niemals 'Schwann' [înțelege
dintr-un dial. ill., care ar fi substratul limbii române. • Den
0 Tiktih, DictRG, p. 160 prob. din lat. *ardea,* sp. *garza,* p
REW[1] 619 ([3]619: împr. din alb.). Tiktin, DictRG, p.
din alb.: Bugge, BB, XVIII 1892, p. 199 ; DLR, 1/1, p.
Pascu, DEtMR, II, p. 217; Capidan, DR, II, p. 517
p. 210 trac *barz.* **0** Philippide, OrR, II, p. 698 *„barză* - a
D, p. 153 din **bearză* < *brează.* **0** Rosetti, ILR, II, p. 11

Hasdeu a arătat convingător (fără însă a fi convins
formație proprie românească, nu împrumut de la alban
iar Meyer semnala piedicile fonetice în calea pretinsului
Obîrşia traco-dacică (Hasdeu, Philippide) fiind incontest
tentativele celtice, ca şi etimologia populară din lat.
barză fiind coloarea albă (cu puțin negru la vîrful aripilo
adj. substantivat, la început atributul speciei celei albe
tru care, după şablon, e „împr. din alb."). Hasdeu ma
că „alb. *bardh-* are exclusiv înțelesul adjectival «alb», i
încît evident că românii nu aveau ce să împrumute de
găsească într-o limbă în care şi *bard-* = albuş şi *barză*
limbă este chiar româna, und'e termenul necesar pentr
adj. corespunzător *bar(d)z* (semnalat de Daurianu) e viu
zone româneşti: pe acesta ar fi trebuit să-1 aminteasc
parte deplasatele exemple celtice sau de alt fel), iar o
pentru apelativul *barză,* rezulta şi rezultă automat. Ca
poate cita: norv. *broka* „animal cu pete mari", sloven
vaci ori capre cu dungi albe", din acelaşi i.-e. **bhereg'-* ca

Derivarea lui *barză* „pasăre cu pene albe" din adj.
cînd adjectivul era mai răspîndit, general în limbă. în
cu termenul străin de împrumut *(coco)stîrc.*

(16) bâscăf s.f. „lînă (tunsă de pe oaie)" („toison,
Psal. Sch. 220 „destinge-va ca ploaea spre bască" („lî

Dial.: arom *bască* (pl. *băşti)* „lîna toată a unei oi
o lînă *[başac* „commercant qui vend des fruits pour la la
bască „bucată le lînă" („bască di lonă = bucată de lîn
GrS, I, p. 35 „întreaga lînă a oii, înainte de a fi tuns

împr. din rom.: ucr. *basîka* (*bas'ka* „nume de oaie", ZbKiev, p. 60; RomSl XIV 1967, p. 131).

Alb. : *bashke* „lînă", „vello" (Cord.).

Meyer, EWAlb, p. 28 rom. *bască* — alb. *bashke* înrudite cu trac fteacrapa — **bar-sara,* alb. *baske* < **varska.* ® Hasdeu, EMR, p. 2595 „nefiind latin, *bască* să nu fie oare dacic ? La albanezi *baske* înseamnă «toison » şi negreşit daco-românii nu l-au împrumutat cine ştie cînd din Epir, ci trebuie să fi fost antic termen comun tuturor tracilor, remas moştenire albanezilor şi nouă din dacică; rad. *va-* cu suf. *s,* cf. lat. *vesiis,* trac *vas* + suf. *k".* ® Tiktin, DictRG, p. 161, Candrea, DEnc, p. 128, DLR, 1/1, p. 507 împr. din alb. @ Cousiderînd numai forma *baske* (nu *bashke),* Capidan, DR, II, p. 480—4S1 il crede împrumut din română. ® Pascu, DEtMR, I, p. 189, 1788 *bască* trac **basica.* % Philippide, OrR, II, p. 698 ,.cuvinte identice, băştinaşe in amîudouă limbile". ® Rosetti, ILR, II, p. 110. ® Giuglea, DRS, p. 22. © AnEtn, 1958, p. 14! i. — e. **bhask-.*

Este evidentă identitatea cuvintelor rom. şi alb., de aceeaşi origine preromană. Soluţiile încercate (Meyer, Hasdeu) nu sînt valabile, iar legătura etimologică sigură este ceva mai greu de identificat: cuvîntul pare a fi (ca echivalent al lui „lînă") de interpretat ca „ceva îngrămădit, smoc, mănunchi", deci înrudit cu gr. cpacxoţ „smoc de muşchi atîrnător pe stejar" (Theophr. ; Boisacq, p. 1018), greşit derivat de Solmsen şi alţii (WP, I, p. 461) din cpocpor--**xo**-c cu germ. *barsch* „tranşant, aspru" etc, căci apelativul gr. nu conţine noţiunea „a tăia", ci „smoc, ceea ce atîrna" ; deci trebuie să fie rudă cu barbaricele (tr.-frig. ? maced.?) (3a<r>cioi **Sso**-fxol fppuyavojv, Pao-xsuTaî" **oacxtSsţ,** âyxaXai Hsch., lat. *fascia,* m. irl. *basc* „colier, sgardă" ş.a. (WH, I, p. 459—460). Baza i. —e. pare a fi **bhasko-* „legătură, mănunchiu, moţ", la care aparţine şi alb. *bashke* „deodată, împreună", *bāshkon"* „(mă) apropiu, unesc", lărgire cu elementul *-k-* a unei răd. i.-e. **bhas-* (IEtW, p. 111).

(17) băgă vb tr. şi refl. „a pune ceva înăuntru, a vîrî, introduce, a face să intre ; a duce înăuntru, amesteca ceva, a pune (etc.)" („mettre dedans, introduire, impliquer (etc); (hinein)tun, (hinein)stecken, (hinein)schieben (usw.)"), cu multe sensuri nuanţate şi în numeroase locuţiuni.

Der.: *băgare, băgat* (s.n.), *băgat, -ă* (adj.), *băgător, băgătură* („bucată de pînză la subsiorile cămăşii") : *bagseama* („forsitan, ut adverto, roihi videtur", LexB), *băgător de seamă; nebăgare, -at, -ător, nebăgare de seamă.*

Dial. : arom. *bag, băgare, băgat, băgătură, ni-băgare, ni-băgat* (cu sensuri variate, ca „mettre; placer, insister, convaincre, procurer, rendre" etc), megl.

DictB, I p. 94 *„bag* a verbo abado, inago v. introduco, introago". O LexB, p. 43 *„bag* ab obsoleto vagio unde et vagina". ® Miklosich, S1E1R, p. 8'*„bag* — alb. gheg *baîg* fero". ® LaurM, Gloss, p. 42 din lat. *pangere, pagere* = gr. 7C7iYvu(i.i. Admis parţial: Hasdeu, EMR, p. 2334 (cf. lat. *vadare)* ; respins: Densusianu, HLR, I, p. 38. ® Cihac, DEtDR, II, p. 638 (n. gr.) cu gr. |3âţoj, şocvм, şocxxu. ® Meyer, EWAlb, p. 23 alb. *baj* autohton (i. —e. **bher-);* IF, VI 1896, p. 115—116 *bag* în legătură cu fr. *bagage* şi alte forme romanice ; romanicul *bag* ar putea fi i.-e. (printr-o limbă nordică) **bhag-* v. ind. *bhājati* ,,er teilt zu", gr. cpaYeîv, v.sl. *bogu* „Reichtum" etc, sens de bază „die zugeteilte, auferlegte Last". ® Tiktin, DictRG, p. 143 „dunkel; scheint'mit rn.gr. (3á£co 'pono' gleichen Ursprungs zu sein, in welchem Falie ein Stamra fkrf- anzusetzcn wâre". ® Giuglea, DR, II, p. 372—9 din v.germ. *bauga* „inel", *boga, imbaugare (au > a)* ; sens iniţial „a pune. fiarele" *(bauga, baug),* apoi ,,a-l pune în fiare, a-l închide, a-l face să intre intr-un spaţiu (temniţă, ocnă)". Admis: Bogrea, DR, IV, p. 791 („nu numai ingenioasă, ci şi foarte probabilă" ; cf. trc *bag* „lien, noeud, bande, courroie ..."); respins: Densusianu, GrS, I, p. 163 *[bauga* trebuia să dea **boga* sau **buga),* Philippide, OrR, II, p. 627. ® Pascu, ArR, X, 1926, p. 473 cf. big *băkam* „fourrer, glisser". ® Meyer-L, REW[3] 880 *„*baga* 'Schlauch', rum. *băgă* 'hineinstecken',

arom. *băgă* 'setzen, stellen' (rum. *băgă* zu langobard. *bauga* ist begrifflich u gchwierig, bei big *bakan* fălit das *g ani)" ;. „băgă* n'appartient pas surement ic BL, V, p. 89. ® Puşcariu, DR, V, p. 902 *bag* < lat. **vago* ; LR, I, p. 176 pro ton. ® Scriban, D, p. 145 „cf. v.sl. *badati* a găuri". ® DLR, 1/1, p. 423 „et (cele propuse pînă acum inacceptabile)". ® Candrea, DEnc, p. 111, Şăinea p. 49 „orig. necun.". ® G. Reicbenkron, Das Dak, p. 87 **bhedh-* „stechen, Erde stechen, graben".

Importanţa şi larga întrebuinţare cu numeroase nuanţe proprii şi (cf. DDR, unde cuvîntul ocupă 13 coloane de tipar) arată marea ve verbului, relevată de Puşcariu. Tentativele de etimologie n-au valoa e sigur că nu poate fi împrumut din epoca postromană, iar cuvîntul fi romanic, trebuie atribuit fondului autohton (DDR, Puşcariu). O e limpede, sigură nu se poate oferi, căci între bazele indo-europene înc sim o legătură verosimilă pentru un arhetip de forma **bag-, *vag-,* d bază i.-e. **b(h)ag-, b(hjeg(h)-,* respectiv **iiag-jueg(h)-.* Nu se poate spu este justificată legătura preconizată de Meyer (IF) cu grupa i.-e. a rad „a împărţi, a destina (a fi destinat) ca parte, ca porţie" (WP, II, 128, 1 ; IEtW, 107), în v. ind. *bhajati* „distribuie, acordă", av. *bag* destin (mai ales favorabil)", v. sl. *bogu* „Dumnezeu", *bogatu,* gr. cpaysîv „a frig. Bayatoţ Zsuţ (ppuyioţ Hsch, etc Fonetic, rădăcina este deplin dar trecerea semantică rămîne greu de justificat; simplă asemănare f

(18) băiat (var. *băiet)* s.m. (pl. *băieţi) 1)* „copil de sex bărbătesc" Knabe"). *2)* „om tînăr, adolescent, flăcău" („garson, adolescent, jouv Junge, Bursche"). *3)* „slugă la birt, cafenea, prăvălie: băiat de prăvălie taud de boutique, apprenti, commis ; Handlungsdiener, Kelmer").

Der.: *băietan, băitănaş* (bucov.), *băieţoiu, băeton, băieţaş, băietei, bă ţandru;* fem. *băiaiă, băieţea, băieţică; băieţesc* (adj.), *băieţeşte* (adv.), *băieţime* ; *Băiaiu (Băetul), Băieţelu, Băcţescu, Băeţică* (OnR, p. .194).

Dial. : neatestat (arom. *fi cor;* numele propriu *Băyat* în Perivol legătură cu *băiat, Arom,* p. 267 ; nici satul *Băietan,* greşit pus de DR, I, p. 246 în legătură cu *băiat;* DD, II, p. 256).

LexB, p. 44. ® Diez, EWRom, p. 45 *bailo, balio* „Pfleger, Erzieher", gen, erziehen", daher *băiat* „Knabe" (Pflegling). Admis: Cihac, DEtDR, LaurM, I, p. 114—115 *(baliatu, baiatu),* Gloss, p. 45; Korting, LRWb, 11 sianu, R, XXXIII 1904, p. 274 ; Pontbr. p. 61. ® Hasdeu, EMR, p. 2896 a face cu lat. *bajulus,* ci numai cu lat. *balneare* 'spălat, scăldat' etc". Adm DictRG, p. 144; Şăineanu, DUn, p. 49; Candrea, DEnc, p. 112; Scriban, „scăldat, dezmierdat". ® Mej-er-L, REW 887 *„bajulare* 'tragen', Ruckbild. r 'streicheln', dazu *băiat".* DLR, 1/1, p. 427 — 428 der. *bajulare* „a purta" ar fi pârtie verb. *băiă* (rar) ; Puşcariu, DR, IV, p. 1319, ELR, p. 34, LR sigur din *băiă* „a creşte copii", *bajulare,* nu din *baia* ori din **bajlare[\/]* ; MRIW, p. 123; Rosetti, ILR, I, p. 169. Respins: Spitzer, DR, IV, p. 15 BL, V, p. 89 (nu e sigură). ® Giuglea, DR, IV, p. 1554 *băiat* < lat. **b* muşel". ® G. Reichenkron, Das Dak, p. 89 i.-e. **bheue-* „wachsen, entsteher ® CercLg, XIII 1968, p. 350 i.-e. **bel-* „tare, puternic".

Arhetipul **baiare* (oferit insistent de Puşcariu) nu se potriveşte căci *băiat* nu e un prunc „purtat, care trebuie crescut (etc.)", ci un co în putere, pe care nu mai trebuie şi cam greu ar fi să-l „porţi" (în circă ?) ; interpretarea şi explicarea lui *băiat* ca „îmbăiat, scăldat" baie?) este un calambur filologic al lui Hasdeu. Dat. **belliatus* justifi dar nu semantismul lui *băiat,* general în dial. din Dacia (AteDR, 1 184), cunoscut în literatura veche (Psal. Sch. 130, 2; Cor. Psal. 364 e

vîntul generic pentru om în prima vîrsta e *copil* (prunc), pe cînd *băiat* înseamnă 'copilulde sex bărbătesc' care a trecut de copilărie şi nu e încă bărbat (Knabe, Bursche), tînărul în vîrsta pubertății, adolescent" (DDR). Ca un „copil mare, în putere, crescut", *băiat* conține ideea de „forță, tărie, vitalitate," apartinînd la i.-e. *Hei- (*bal- ? bol-?)* „puternic, tare" (WH, I, p. 326; IEtW, 96) : v. ind. *bâla-m* „putere tărie, violență", *băliyan* „mai tare" etc, gr. ŞeX-rtav, PsX-rspo; „mai bine" etc, v. sl. *bolje* „magis, plus, melius", lat. *debilis (*de-belis* „fără putere") ; v. ind. *balā-* „tînăr; kindlich", m. „băiat, copil", f. „fată" cu aplicarea noțiunii adj. „tare, plin de putere" la junele om în faza de creştere şi dezvoltare, cînd s-a întărit. Rom. *băiat* presupune un **baliăt-* ori **baliet-* (ca *familia* > *femce, filius* > *fiu* etc.) ; un strărom. **baliai-* pare a fi derivat al epocii romanice cu suf. lat. *-atus* *; dar suf. *-t-* este mai curînd i.-e. *-eto-* formînd adjective şi substantive de la rădăcini nominale (ex. : lit. *dulketas* „prăfos" — *dulkes* pl. „praf", *dubetas* „găurit, poros", *dube* „gaură" gr. yu^'v^TT).; „uşor înarmat" alături de yu|xvY)ş, -TJTOC etc; Brugmann, GrdVglG, II/1, p. 406, Chantraine, FormNG, p. 267). I.-e. **bal-e-to-* ca adj. substantivat avea însemnarea inițială „(înzestrat) cu sau plin de putere ; întărit, în putere", cum era considerat şi este de fapt tînărul în a doua fază a dezvoltării fizice, adolescent voinic, flăcău.

(13) beregată (var. *berig-, berâg, beregheată, birighiată, verigată, belegată* Vîlcea, *gker(e)beată* Mehed.) s.f. (pl. *-ate,* mold. *-ăli) 7)* „gîtlej, trahee, laringe, înghițitoare, gîtiță" („larynx, gosier, sifflet; Kehle, Gurgel"). *2)* p. ext. „toată partea gîtului în care se află laringele" („la pârtie du cou qui contient le larynx; Halsteil mit dem Kehlkopf"). *3)* „stomac (la cal)" („l'estomac (du cheval) ; Magen (des Pferdes)"), DR, V, p. 325.

Der.: *a beregănă* (olt. „a striga din toate puterile"), *bereguş (= beregată,* DR, IX, p. 434), *bereglej, a beregăți* („a tăia beregata").

Dial. : istr. *biricuată* (arom. neatestat, *piț gurmaț, gurmai*; megl, *mațu de grtlan).*

Împr. din rom.: srb *berikat* „jabucica ispod gria" (Rjecnik, I, p. 237), Montenegro „Kehlkopf", cr. *birikata, berikata* (Stlstr, II, p. 225 ; SOF, XXI p. 373, 375 ; RomSl, XVI 1968, p. 75).

LaurM, Gloss, p. 67 *„beregata* guttur, gula, — cuventu de forma romanesca; dero care e originea lui ? Ca se nu inmultimu supposetionile, vom ainenti numai gr. 9âpuy5. <?âpaY?, lassendu si altoru-a se si essercite agerimea criticei". 0 Cihac, DEtDR, II, p. 549 din trc *boghourtlâc, bough-, boghyrttâq* „larynx, gosier". 0 Meyer-L, REW 3685 *garg* (Schallwort) „Gurgeln", rum. *bergată,* mit. Dissim. *g—g* zu *b—g,* a. it. *gargata* etc; dar „der Anlaut macht Schwierigkeiten" Puşcariu, ZrPh, XXXVII, p. 114; fiind o „explication manifestement douteuse" Graur, BL, V, p. 99. **9** Baric, AlbRSt, p. 107 „ein. uralb.-rum. **gwark-* ist auch aus drom. *beregată,* istr. *berikote* erschliessbar, *b* < *gw* -wie in *lingua* > *limbă"* [sic!]. 0 Diculescu, DR, IV, p. 475 „la baza lui *bereg-, băreg-* stă forma rnacedonică *(3âpuŞ, -yoț = pâpuyț; redarea aspiratei *ph* prin *b* era o caracteristică a dial. maced. : (5a?.axp6ț = tpaXaxpoț, SaXiâț = <paJ.i6<;. Un dimin. *papuY«ț, -dtSot;,, cu redarea lui *d* prin *t".* 9 Candrea, DEnc, p. 140, Scriban, D, p. 169 „comp. srb. *berikat, beriketa".* **9** Tiktin, DictRG, p. 178, Şăineanu, InflOr, I, p. 243, DUn, p. 62 „orig. necun.". 9 Şăineanu, DictRP,. p", 51 „indigen". 9 Puşcariu,

* Interesant de relevat că la 1871, LaurM, I, p. 115 înregistrau (din preocupări puriste-latinizante) varianta cu grafie „etimologică" *baliatu,* alături de *băiat,* anticipînd (fără să-şi dea seama) forma etimologică a epocii romanice a cuvîntului, considerat de toți „latin". Evident că forma anterioară a lui *băiat* era aproximativ **baliat-* sau **bel(l)iat-* propus de Giuglea; dar aceasta nu pentru a putea fi legat cu vreo bază latină, căci în domeniu italic rad. **bel-* are continuatori din care nu poate să derive românescul *băiat.*

Stlstr, II, p. 225 „din patrimoniul străvechiu al limbii" [romanic?]; DR, „aş propune etimologia **verucata (< -oeruca) ;* plec de la imaginea bere din vita tăiată, cu o serie de ridicaturi, încît a putut fi numită "cu ies păstrat la istroromâni: *biricuată; g* pare datorit unei apropieri de *veri* Asimilarea vocalică *e — e (berecată)* din *e — u (*berucata)* e frecventă". p. 154 — 157 i.-e. **bhere-g-.*

General în drom. (afară de Basarabia), cuvîntul este cunoscut Dunării numai la istroromâni (cf. AtlDR, 1/1, harta 38, variante de pr Atestarea cea mai veche e *berigata* gula (AnonC). Da sîrbi, citat într-o (nuvelă) populară cu sensul „jabucica ispod gria" („gît, gîtlej, be este element regional, izolat, abia înțeles de redactorul dicționarului lipsind în alt idiom slav (la croați ar putea fi din istr.), este evident mut nu prea vechi din română (din drom., deşi ar părea că repro fidel forma istr. cu *-c~).* Soluțiile încercate se lovesc de grave piedici, niile „etyma" turceşti ale lui Cihac, ori „alb.-rom." **gwark-,* cît şi der gr. tpapuy^ prin intermediu „macedonean" antic *(,*bary%",* un anacr surd ; legătura lui *beregată* cu apelativul grecesc este de altă natur manic *garg-, „'*verucata",* — toate exluse formal şi semantic. înain descoperit pe „*verucata", Puşcariu observase că *beregată* e străvechi iar Şăineanu îl considera indigen; DaurM comparau şovăielnic cuvîn cu gr. cpdcpuy^, renunțînd să-şi exercite mai departe • „agerimea crit diletanții lexicografi latinizanți la 1871 au făcut (caz rarissim) dovada u ții juste, întrezărind un adevăr de a cărui valoare ştiințifică ei nu erau să-şi dea seama şi pe care nimeni nu l-a luat în serios afară de Dicules strucțiile sale anacronice. în adevăr, *beregată,* alcătuit din radical ş mente sufixale: *ber-eg-at-,* este inseparabil de cuvîntul grecesc, co deplin cu acelaşi sens şi unele nuanțe : *„beregată* pentru mîncare, în pentru apă, în altele pentru răsuflare" (DR, IX, p. 431). în ultim *beregată* este o „mică despicătură (în grumaz), gaură, tăietură", ca a grecesc, apartinînd ambele la baza i.-e. **bherug-* „gîtlej, gîtiță, trah I, p. 551—552; IEtW, 145) ; gr. cpapu!;, -uyoc, mai tîrziu cpâpuyî;,-oy trahee, beregată", lat. *frumen (*frug-smen* WH, nu **frUg-men)* „laring fără vocala de legătură *-u-* v. nord. *barki (v.* isl.) „grumaz, beregat *(*bher-eg-).* Rom. *beregată* e formație cu vocalism plin a rad. **bher* silabică i.-e. **bhere-g-,* alături de varianta **bherug-* (ce ar putea fi pentru cuvîntul românesc contînd pe eventualitatea unei asimilări felul celei postulate de Puşcariu pentru etimonul său latin fictiv „* Da tema i.-e. **bhereg-, bereg-* s-a alăturat al doilea sufix *-at-a* (şi prin apropiere de *guşă),* care poate să fie de dată tîrzie din epoca

în rad. **bher-* din grupa noastră s-a recunoscut elementul i.-e. tăia, tăietură, despicătură", potrivit cu particularitatea esențială a *bereg* „gaură, despicătură (în gît)"; cf. şi arm. *beran, lit. burna* „gură" („tăie tură" etc, WP, II, p. 159, 3).

(20) boare (var. *bora, aboare)* s.f. (pl. *bori) 7)* „vînt lin (de sea dimineață mai ales) răcoritor, suflare, adiere, de vînt lin" („vent d fraîchissant soufle leger, brise; leicht stromende Duft, Hauch,

« Po sto Iliia vide da mu se ne moze osvetiti, onda napne pnăku, pa je berikat" govoreci mu Danicic, *Rjeinik,* I p. 237 observă „postanem moze b *ngerith-i,* resa u grlu" ; dar legătura m acest fel nu are nici o valoare, iar srb b avea nimic comun cu cuvîntul albanez citat.

2) „abur, miros, parfum, aromă" („exhalaison, vapeur, fumee, parfum; Ausdiinstung, Dampf, Dunst, Duft, Gase"). *3)* „căldură în aier" („chaleur.'feux • Hitze, Wârme"). : ' . '

D i a l . : neatestat (istr. *bora, bore* „vînt" e din venet. *bora* „vînt de nord-est", Philippide, OrR, II, p. 540).

LexB, p. 63 *„bore* aura; item: v. *aboru,* a lat. *Boreas".* ® Diez,-BWRom, 359 cu venet. *borina (> brina)* clin lat. *vapor* (ca şi *abur).* **0** Cihac, DEtDR, I, p. 1 *abur* lat. *vapor; boară, bora, bură* vapeur, exhalaison, bruine, brise, it. *brima* etc. ; v.sl. *burja* procella, n.sl. *burja* procella, *burja* boreas etc. ; II, p. 34 *bură, boară* bruine, petite pluie, exhalaison, v.sl. *burja* procella, tempestas etc. ® LaurM, I, p. 237—238 *„bore* aura, vapor din *vapor > abore, abure > bore* sau *vaporea* sau *boreas* (etc.)". ® Tomaschek, BB, IX 1885, p. 98 (lat.vulg.). ® Densusianu, RevCL, III, p. 332 înrudit cu it. *borea,* lat. *boreas;* R. XXXII 1904, p. 275 v.sl. *burja.* © Korting, LRWb 9995 *„vaporeus* — davon vermutl. rum. *boară, boră, bură".* **0** Puşcariu, CL, XXXV 1901, p. 820, ZrPh, XXVII 1903, p. 741, XXXVII, p. 110, EWR, 209, 3 *aburesc* < *ab-buro, -ire* (Dens.), davon *dbar* und *boare,* beide Verbalsubstantive. ® Tiktin, DictRG, p. 212 „scheint mit *abur* verwandt", 491 „offenbar derselben Herkunft wie sard. *boria,* cat. *boira* 'Nebel', ir. *boria".* ® Weigand, KJB, VII 1905, I, p. 94 big *bora, bura* etc. Admis: Domaschke, JB, XXI—XXV, p. 70. ® DLR, 1/1, p. 586 „etim.necun. (mai de grabă modificare a lui *abur* decît un urmaş al gr.-lat. *boreas* 'vînt puternic, furtună' sau sl. *burja* care a dat *bură)".* ® Dicuîescu, ZrPh, XLI 1921, p. 422 din germ.: dau., norv. *bor* „giinstiger Wind" etc, **buri.* Respins: Skok, ZrPh, XLIII, p. 190; reluat de Gamillscheg, RomG, II, p. 250. <$ Pascu, ArR, X, p. 471 *„boare* < **aboare* < lat. *vapor,* cf. *abur* < *vapulus* = *vapor".* **9** Şăineanu, DUn, p. 68 „it.dial *boria* vînt". **0** Meyer-L, REW[3] 1219 *„boare* entfernt sich begrifflich zu sehr von *boreas,* passt besser zu *abura* (Puşc.)". • Skok, RIEB, HI/6, 1938, p. 587. ® Graur, BL, V, p. 90 *„boare* pourrait bien representer *boreas",* admis de Scriban, D, p. 180.

S-a observat că *boare* nu este explicat prin lat. *boreas,* nici prin *vapor feus)* ori romanicele *buere, bore, boria* etc, sau rom. *abure,* germ. **buri* ş.a., nepotrivite mai ales semantic. Esenţial în apelativul nostru e „suflare lină, adiere, emanaţie gazoasă, abur(eală)", fiind cosemantic cu *abure,* avînd şi o remarcabilă asemănare de formă; dar cele două apelative româneşti nu pot pleca de la aceeaşi bază (radical), iar *boare* trebuie considerat în egală măsură element autohton, de la un **bore-, *bole-,* care aparţine la rad. i.-e. din v. irl. *bolad,* n. irl. *boladh* şi *baladh* „miros", let. *bule, bula* „aer, vînt aburos şi înnăbuşitor, fum, secetă", posibil arm. *bal* „caligo", **bholo-* „abur, vapor, fum, miros, exhalaţie caldă" (WP, II, p. 189; IEtW, 162). Existenţa grupei i.-e. este confirmată prin alăturarea rom. *boare* < **bole-.*

(21) bordei (var. *burdei,* maram. *bordeu* ban., *\bordeaiu, borgil'* AnonC) s.n. (pl. *bordee) 7)* „colibă (locuinţă) pe jumătate săpată în pămînt, acoperită cu pămînt sau cu paie, stuf etc", mai ales la şes, la oameni săraci („sorte de chaumiere ou de cabane bâtie en pârtie sous la terre ; hutte; Erdhiitte (durch Ausgraben des Erdreichs hergestellter Raum mit auf der Erde aufliegeudem Dache ; diente als Behausung sehr armer Bauern, auch als Vorratskammer"). *2)* p. anal. „căsuţă proastă" („cabane, hutte; elende Hutte"). *3)* fig. „locuinţă modestă" („maisonette ; Hâuschen").

D e r . : *bordeiaş, bordeuţ, -ă, borduş, bordiaş* „(ţigan) locuitor în bordei", *bordeiană* nume a[s] vacă; topon. *Bordei, Bordeele,* antropon. *Bordeianu, Bordeiancu* (OnR, p. 210).

D i a l . : neatestat (arom. — *colivă).*

î m p r . din rom.: big. *burdei* „casă în pămînt, pivniţă", *bordei, boredeV, burdei',* srb *burdei'* „colibă" şi nume de localitate (DR, III, p. 220—221 ; SOP, XXI, p. 371, 373 „Hutte"), ucr. *burdei* (BalkA, II, p. 128; RornSl, XIV 1967, p. 135); pol. *bordej* (RomSl, XVI, p. 76); ung. *bordej, burdej, burde, burgye, burde* „colibă" (InflR, p. 26;

burdiei, WtbCs, 18) ; săs. *burdej* „Hutte, ărmliche Wohnung" (RomElSz, p.
burdei „Ziegeunerfmtte, Lehmhiitte" (SăchsWtb, I, p. 817).

LexB, p. 62 „bordeiu *1)* huruba, *2)* casa de curve; gali. *bourdeau,*
sp. *burdei* lustram, lupanar, ganeum". ® Pontbr. p. 82 ung. *bcrde'ly.* **9** La
p. 85 „casa siibterranea, lupanar, fr. *bord* — margine, dacă s-ar presupune
erau una data condamnate a locui in case situate cît mai la marginea
germ. şi roman, *boră (baurd)* ; lat. *forare, borta,* gr. *bohren* — gaurire"
Isi.cri1.Rom., I 1875, p. 237—238 *„bordeiul,* borta, burgiulu, burtuca, burt
remas dreptu dela daci, neatteruate de sassonulu *bord;* cf. alb. *buroi* 'he
burmă 'Schraube, Ziindloch' etc". ® Cihac, DEtDR, II, p. 23 (sl.) „
pour *borteiu,* rus *borti ; bortă* (etc.)". © Densusianu, HLR, I, p. 366 *„bordei* a
paralleles en big et en serbe; nous ne saurions dire laquelle est primitive
peut que le mot sl. ait ete emprunte au roumain, mais il resterait â trou
logie du dr. *bordei". 0* Tiktin, DictRG, p. 212 „vgl. it. *bordello,* fr. *bordel*
schlechte Hutte." @ Meyer-L, REW[1] 1216 *„bord,* rum. *bordeiu* zeigt mit -
nicht verstândliches Suff. und ist daliei: wohl fremden Ursprungs". @ Puş
XXXVII 1913, p. 110 „aus big *bordeli".* ® Pascu, Suf. p. 313 din big.
p. 618 din big, probabil de origine romanică. ® Capidan, DR, III, p. 22
balean. (romanic *bord-).* ® Giuglea, DR, III, p. 1090 gr. pSXoţ. © Puşca
II, p. 280 roman. *bord-.* **9** Philippide, OrR, II, p. 700 *bordeiu,. bortă,* b
obscură, probabil slavă. ® Şăineanu, DUn, p. 73 *(bord-* identic cu *bort*
burduf, burtă). **0** Scriban. Arh, XXXIX, p. 93, *V,* p. 188 germ. *bord-*
© Gamillscheg, RomG, II, p. 263 „die Erklărung ist unhaltbar, denn d
wohnten, wie schon die urspr.Bdtg. von *bord* 'Brett' andeutet, nicht in
sondern in Holzbauten. Der Stamm von *bordei* ist rum. *bord-* 'trockene
aus dem griech. (DR, III, 594)". • Meyer-L, REW[3] 1216 din big. «
GrS, VII, p. 87 din rom. împr. în limbile slave, unde nu există o temă
plice; originea germ.-roman. este exclusă. Forma primitivă poate să fi f
*bordei (*băteza > boteza, *părumb > porumb) ;* tema **bhardh-* din **bhe*
în v.ind. *barbkaka-h* „care taie" (WP, II, p. 174) ; din tr.-ill. **bhardh*
sau *elj* „locuinţă sub pămînt" etc. % Şăineanu, DictRF, p. 60 indige
1962-1964, p. 78-80.

în limbile vecine (sl., ung. etc), cuvîntul este împrumutat di
unde e autohton. Originea germanică este neprobabilă din cauza r
formale şi semantice, nu numai pentru că germanii vechi n-ar fi locui
hohlen" (ca românii; dar bordeiul nu e deloc asemenea „Erdhohl
se părea lui Gamillscheg). Faptul că erudiţii nemţi (ca acesta din u
luat în serios posibilitatea obîrşiei germanice a cuvîntului rom. arat
că ea n-are şanse de a fi reală. Originea romanică apare tot atît de
babilă ; oricum, nu e de luat în seamă sensul la care se gîndeau
şi alţii, căci bordeiul n-a fost niciodată o „schlechte Hutte", ci
colibă modestă ori chiar mai mare. în română cuvîntul nu e recent
atunci să admitem că originea lui trebuie urmărită plecînd de la lim
referindu-se la locuinţe primitive îl putem socoti ca foarte vechiu" (D
explicabil prin alte mijloace decît „împrumutul" din idiomurile veci
liţi în preajma poporului român. Nefiind o simplă „groapă; cavitate
galerie" (pe care unii streini şi-au imaginat-o chiar ca „grotă, caver
Erdhohle"), bordeiul este o modestă casă rudimentară, locuinţă n
improvizată, în genere casa omului sărac, săpată în pămînt la anu
cime, acoperită cu un strat gros de lemn şi pămînt, cunoscută mai
nele de cîmpie, ca un tip de locuinţă caracteristic stepei[6]. Construir

[6] Termenul este legat de o străveche formă specifică de locuinţe datînd din pre
uîndită în multe zone (Oltenia Muntenia etc), cf. N. Manolescu, *Igiena ţăranului* (Bu
p 42—48- Gh Crăiniceanu, *Igiena ţăranului român* (1895), p. 39-46; [C. S. Nicol
Bordeiul în Oltenia (Buletinul Sociei.rom.gecgrafie, XLI 1922, p. 119-132), extras,
bordeelor ta cîmpeste cauzată de lipsa pădurii . . . Lipsa de ploaie şi vînturile au dat

m i n t , într-o cavitate de circa 1 m adîncime, acoperită cu lemn (şi glii), este un element important, vechi, esenţial pentru etimologie. în acest sens se poate admite legătura cu i.-e. **bherd-* „a tăia" **bher-*, WP, II, p. 174; IEtW, 138) : v. ind. *bardhaka-h* „abschneidend, scherend", m. „dulgher", lat. *forfex* (?WH, I, p. 526) etc; sau i.-e. **bhredho-, *bhrdho-* ahd. *bret-*, v. sax., ags. *bred* „scîndură, blană", v. sax. *bord,* mnd. *bort* „scîndură, masă, tablă" etc, irl. *bruiden* „hală, sală, palat" etc. Dacă aici aparţine, sensul primar al lui *bordei* stă în legătură cu acţiunea elementară a „tăierii, săpării" pămîntului, ori(?) chiar cu tăierea lemnului, dulgheritul. Pentru forma primară a cuvîntului, Densusianu presupunea că *o* poate să nu fie originar în tema **bord-*, ci rezultat din *ă* sub influenţa labializatoare a lui *b-: *bărdei*; ipoteza nu e necesară, căci *bordei* nu este singurul caz de conservare a i.-e. *o* neaccentuat în cuvinte ereditare *(copac, morman, şopîrlă),* iar forma străromână a temei poate să fi fost tocmai **bord-*, nu **bard-;* bază etimologică posibil **bordeliic-, -io-* (cf. ban. *borgil'* şi srb, big.).

Mai puţin verosimilă ar fi soluţia etimologică interpretînd *bordeiul* ca o „casă (mică, modestă) în pămînt, adăpost, loc acoperit; a locui — locuinţă, adăpost(ire) ; a închide" etc.; în atare caz s-ar putea adopta forma de bază a temei **vord-* (ca *vervece- > berbece, veteranus > bătrîn* etc), care ar aparţine la i.—e. **uer-* „a închide, acoperi, adăposti", de unde sensuri ca „a ocroti închizînd; a salva; uşă; zid de piatră despărţitor, înconjurător, castel de refugiu" etc. (WP, I, p. 280—283,7) : lat. *operio* „închid, acopăr", *aperio,* osc *veru* „portam", v.ind. *varman-* „zid, val defensiv", av. *var* „castel, burg" etc. ; trac *-bria (Poltymbria, Selymbria* etc, LbTrD, p. 60; IEtW, 1160-1162, 5).

(22) brad s.m. (pl. *brazi)* „copac răşinos, totdeauna verde (creşte mai ales la munte)" („sapin; Fichte, Tannenbaum") ; nume generic al tuturor copacilor coniferi; vreo 20 denumiri|(brad de munte, b. de vară, înalt etc.) şi

D e r. : *bread* (horă în ajunul nunţii), *brădişor, brădişoară* („găinuşă de munte; tetrao bonasia"), *brăduţ* (motiv ornamental), *brăduleţ, brădulete, brădicel, brădoiu, brădociu, bradoş, brăducean, brăduiu, brădişcan (-uşean) ; brăăan, brădău; brăăet, bradiş, brădăniş, bradişte (brad-, braz-* Bihor*)* ; *brăăar, brădaş, brădancă* (femee la hora bradului) ; *brădoaică, brădie* (vase de brad) ; *brădăţică* (mic conifer, RevC, VIII, p. 114, Suceava), *brădoichiţă; brădulă* (ciomag de brad) ; *îmbrăduit* (cu broderii, Oaş, AnAF, I, p. 233) ; topon. *Bradu, Brazii, Brăăet, Brădeşti, Brădeanu, Brădeanca, Brădăţel, Brâdieeni, Brădiceşti, Brădişoru* etc. (NumeL, p. 41; TopRorn, p. 61); antropon. *Brad(u), Brodea, Bradulici, Brădescu, Brăduţ, Brădeanu, Brădilă, Brăduceanu, Brăduşă, Brădăţeanu* etc (OnR, p. 213).

D i a l . : arom. *brad, brădic,* topon. *Brădetu, Bradzî* (DD, III, p. 56—57); megl. *brad, brădet.*

î m p r . din rom. : ung. *brad* (WtbCs, p. 17), *brdtf„,tzv.* yofa" (NylrK, VI 1962, p. 193; StLex, StCom, 13, p. 254; MNyRomKolcs, p. 76), *bredoj, bredulec* „brăduleţ" (ibid., p. 77) ; săs. *brerel* (Entst. aus *bredel)* „Kniittel, Knotenstock" din *brad-, brad-, bredel* (RomElSz, p. 12).

A l b . : *bredh (breth),* artic *bredhi* „brad" (ColTr, 1873, p. 244-245 ; IF, XXX, p. 208-209; Dingua Posnaniensis, VIII 1960, p. 87).

LexB, p. 65 *„brad* a lat. *abete,* iaterposita *r* euphoniae gratia". • Miklosich, SlElR, p- 8 *brad* — alb. *breth.* **9** Pontbr., p. 84 lat. *bratus.* Admis: LaurM, Gloss, p. 90. • Cihac, DEtDR, II, p. 714 albanez. • Gaster, RIAE, I, p. 23 oriental; ebr. *beroth,* caldean *breth* > gr. *brathy,* lat. *bratus,* alb., rom. *brad.* • Meyer, EWAlb, p. 45 ,,-wahrsch. Lehnwort aus alb. *breth-".* • împr din alb. : Densusianu, HLR, U p- 37 ;

locuitorii ei în lipsă de lemu şi-au făcut bordee, pe care din cauza vînturilor le-au orientat mai totdeauna către nord şi sud". Dos. VSv, 25, 2 „lăcui într-un bordiau fără uşă, fără fereastră"; 99,2 bordeiaşe, 11 bordeu; Nicolae Costin, *Letop.* II 60, 23; AnonC, *borgil* subterranea casa etc.

Tiktin, DictRG, p. 219; DLR, 1/1, p. 636; Jokl, IE, XXX, p. 208-20 190; Candrea, DEnc, p. 168; Şăineanu, DUn, .p. 76. 9 Diculescu, OrLR *bratus.* **9** Capidan, DR, II, p. 521 *brad* şi *breth* forme autohtone comu DEtMR, I, p. 189, 1779, ArR, IX, p. 321 trac *b(a)radus;* împr. din • Weigand, BalkA, III, p. 211 trac *bradz.* • Philippide, OrR, II, p. 7 rom şi alb. ambele autohtone". • Graur, R, LIII 1927, p. 383, BL, I (cu *z* = alb. *dh)* ca pl., din care s-a refăcut sing. *brad.* Admis: Rose p. 111. • Scriban, D, p. 192 lat. *bratus,* ebr. *beros.* • Giuglea, DRS, *brady.*

Identitatea cuvintelor român şi albanez este evidentă, ca obîrş indo-europeană (cum au relevat unii). Pentru cuvîntul albanez, s-a mologia i.-e. **bhares- (?), bhores-* „a se ridica în picioare ; vîrf, ghimpe dungă" (WP, II, p. 131-133; IEtW, 109; WH, I, p. 461-462) *burst* „ghimpe; coama casei", v. irl. *barr* „vîrf ascuţit, lance, frun *ban* „pisc" ş.a., v. nord. *barr* „ac, arbore cu ţepi", lat. *fastigium* „as culme etc". Din această bază, cu *-dh: *bher-z-dh-* în m. irl. *brot* „ţe corn. *bros* etc Rad. **bher-* „a fi proeminent, ascuţit; a forma o dungă nominal „dungă, colţ, vîrf" este potrivit spre a desemna un copac cu „frunze solitare, persistente, lineare, plane, la vîrf obtuze sau cre puse pe două rînduri laterale, ca dinţii unui pieptene" (Panţu, Plant, p caracteristica principală a acestui copac de munte. De la **bher-* o t **bhoru-, uo-:* v. isl. *borr* „copac", ags, *bearo,* genet. *bear(o)wes* „pă *boru* în v. sl., rus „molift, pădure de molift", big *bor* „brad", srb etc. Pentru *brad* şi alb. *bredhi* admitem o bază mai scurtă şi simpl *-dh-* ; sau **bhreg'-* „steif emporstehen" (WP, II, p. 201).

Străvechi în limbă, cu multe derivate şi sensuri variate, important *brad* este un element a cărui conservare prezintă şi semnificaţie cultural-i cipalii copaci ai codrului sînt numiţi în română cu termeni moşteniţi: *b* la altitudini de la 1200 m în sus, în zone unde peste tot fondul etno-lingv se conservă mai bine ; *fagul,* apelativ latin, creşte la înălţimi mai mici, iar tonului *gorun* de la dealuri şi cîmpii alături de *bung- (bunget)* a fost de *stejarul* slavon.

(23) brînduşă (var. *-şe)* s.f. (pl. *brînduşi)* numire pentru cîteva rădăcina bulboasă şi florile în formă de pîlnie" („colchique ; Zeitlos varietăţi principale: 7*)* „brînduşă de primăvară (sau albastră, de r ran, şofrănel, crocus heuffelianus)". *2)* „brînduşă de toamnă (sau brî ţilor, bălură, ceapa-ciorii, ceapa ţărcii, cocoşei, clocoţei; colchium au *3)* „brînduşă galbenă (şofran galben; crocus aureus)". *4)* „brînduş mică, şofran vărgat; crocus reticulatus)". în zona Someşului *brînd* mioară" (Viciu). RevC. V 1931, p. 147—154: 11 varietăţi de *brîndu* *brendusche* viola).

D e r . : *brînduş* (s.m.), *brînduşel, brînduşea, brînduşiţă, blînduşe* antropon. *Brînduş(i), Brînduşcă* (a. 1784), *Brînduşan, Brînduşă* (OnR, *duşoiu, Brînduşescu* etc.; topon. *Brînduşari* (Vîlcea), Poiana *Brînduşita* doara, ActaMN, I, p. 121) ş.a.

D i a l . : arom *brînduş* (identic cu drom. *brînduşă 1),* antrop (Arom, p. 210) ; istr. *brînduşe* (DIstr, p. 94).

î m p r . din rom. : srb *brnduăa, -uska, bend-, band-* (Rjecnik, I, p. 6 *brndjuSka,* big. *brenduSki;* ucr. *brenduSa, brind-, brynd-, brand-* (RomS p. 134), rus *braiiduSki* (BalkA, II, p. 127, III, p. 283) ; ung.reg. *br* 1974, p. 100), *brindusha, bindrusha* (InflR, p. 27), săs. *brandusch(en)* (Ro LexB, p. 66. **9** Cihac, DEtDR, I, p. 25-26 lat. *blandusa, bla* I, p. 252 *branducia* < *blanducia* < *blandu.* **0** Philippide, ILR, p. 64

Densusianu, HLR, I, p. 363 ,,peut âtre d'origine serbe", dar ,,le serbe ne nous offre malheureusern.ent[!]. aucun exemple de derive avec *-uş-* analogue aux drom. *lunecuş, albuş".* 9 Giuglea, DR, III, p. 567—573 fiind caracteristic *bulbul, umflătura* rădăcinei, la această plantă care e rest ,,din graiurile illyro-traco-dace, baza lui confirmată în chip absolut convingător [!] în lat. *grandis,* let. *gruds* 'drall', v.sl. *grandu.* 'Brust', v.irl. *bruinne* etc, i.-e. **gurendfi-* 'a se umfla; umflătură; bulb' etc", care s-ar afla şi în *brînză;* LL, I, p. 219,'DRS, p. 10. © Scheludko, BalkA, II, p. 127 „verniutl. sl.". *0* V. Bertoldi, *Un ribelle nel regno dei fiori, i nomi romanzi del eolchium autumnale* (Biblioteca dell'ArR, II 4, Geneva, 1923), p. 61 „il romeno *brînduşă* si ricollega con il serbo *brânduşa,* russo, ucr., vocaboli tutti che risalgono al nome della vacca nelle rispettive lingue. Anche nei dominio linguistico slavo abbiamo lo stesso vacillare incerto deU'imagine tra la 'vacca' e il 'bue': Slavonia *vocak,* Carniolia *volcica, volek* 'colchio' da *vo[l]* 'bue' etc. "[!]. © Puşcariu, Stlstr, II, p. 280 „element autohton (Giuglea)", LR, I, p. 176. ® Pascu, RevC, V, p. 153—154 „originea rămîne obscură. Dacă ne gîndim că *colchicum autumn., omithogalum umbellatum* şi alte liliacee se numesc după bulbul lor *ciapa ciorii,* am putea presupune că *brînduşă* însemna «ciapă, bulb », dar atîta tot. Foarte probabil *brînduşă* este element trac". # Tiktin, DictRG, p. 224, DLR, 1/1, p. 640, Candrea, DFnc, p. 172, Şăineanu, DTJn, p. 76 „orig.necun.". © Scriban, D, p. 196 (sl.).

Numai încercarea lui Giuglea pare justificată, fără însă a fi reuşit să descopere soluţia etimologică admisibilă din sursa reală de unde româna a moştenit cuvîntul.'Adevărat, „bulbul" este particularitatea remarcabilă a plantei noastre ; dar i.-e. **gurendh-* nu e de admis pe terenul autohton (trac) al limbii române, unde ar fi dat **grend-* într-un idiom satem, nu **brend-* din *brînduşă,* plantă foarte populară în toate zonele româneşti, cunoscută şi prin faptul că este otrăvitoare (vitele nu o pasc) şi are întrebuinţări medicinale. *Brînduşă* de primăvară are „frunzele în număr de 3—4 desvoltate odată cu florile şi sînt lungi, linear-lanceolate, la vîrf obtuse"; la cea de toamnă „frunzele apar primăvara în urma florilor şi însoţesc fructul, ele sînt linear-lanceolate şi ascuţite"; cea galbenă are deasemenea „frunze liniare canaliculate, se desvoltă odată cu florile" (Plant, p. 25—26). Ea creşte în două faze, cu două aspecte deosebite : de primăvară şi de toamnă, cu înfăţişarea specifică a frunzelor mari, stufoase, buchet, frunziş exuberant în iarba din pajişte. E posibil ca acest aspect de simplă „vegetaţie, foaie mare, mănunchi de frunze" să aibă semnificaţie pentru etimologia cuvîntului, a cărui analiză formală duce la o legătură etimologică verosimilă: o temă *brînd-* din **brand- (*brend-),* bază i.-e. de forma **b(h)er-end-, *bh(e)re-nd-,* paralelă a lui **bhrom-di-* care a dat pe lat. *frond-* în *frons, frondia* „foaie, frunză ; frunziş, frunzet", cu alternanţă *ejo:* ahd. *brom, brum,* v. isl. *brum* „mugure de frunză", dan. *brom* „mătisor de arbor, vîrf de mlădiţă" etc. (WH, I, p. 550; LEtW, 167). Elementul alternant **bhro-m-* al rad. i.-e. **bher-, *bhre-m-* are în latină al doilea sufix *-d-,* ca şi în românescul prelatin **bhre-n-d-,* dintr-un mai vechi **bhre-m-d-.* Radicalul primar este **bher-* „a fi proeminent, a forma o dungă (muche) ascuţită (pronunţată)" *(brad, brîu,* cu alte formante şi sensuri total diferite), cu sens iniţial „muguri, frunziş (etc.)" ; dar este posibilă şi o veche metamorfoză semantică ce nu rezultă deocamdată clar. Sufixul *-uşă* e vechi românesc (de origine slavă? cf. *căpuşă, cătuşă, mătuşă, pănuşă* etc, Pascu, Suf, p. 359—364; Giuglea, DR, III, p. 569; Puşcariu, DR, VI, p. 326); arhetipul **brandusia* nu poate veni decît din substrat (Giuglea, Puşcariu, Pascu), chiar dacă etimologia reală ar fi alta decît cea schiţată mai sus.

(24) briază s.f. „product din părţile solide ale laptelui închegat stors (= caşul), dospit, frămîntat şi sărat, păstrat în burduşe sau putini" („fromage ; Brinsenkăse") ; diferite variante, sorturi.

Der.: *brînzar, brînzărie, brînzeturi, brînzoaică* (plăcintă cu brînză *brînzişoară, brînzălău* (plasă de nuiele pe care se pune caşul, comarnic), *îmbrînzi, -it* („gătit cu b.") ; în locuţiuni: zgîrie-brînză, b. bună în burduf brînză în sticlă, a nu face mare (sau nici o) brînză ş.a. (Puşcariu, LR, brînză de iepure, a (li) se împuţi brînză („a se certa cu cineva"), a prinde în mînă („a prinde asupra faptului") etc; antropon. *Brîn(d)ză, Brînz Brînzuş, Brînzar (iu), Brînzeu, Brînzoi, Brînzan, Brînzea, Brînzucă, Brînzil* etc. (RomlX—XIV, p. 334—335, 391, 621), *Brînzovenescu;* topon. *Brînz* (TopRom. p. 224), *Şesul cu brînză* ş.a.

Dial.: arom. *brîndză* rar (DR, IV, p. 336—337 ; Arom, p. 159, cunoscut în dial. vorbit, e atestat acum pentru graiul din Aspropotam Halichi, *Dunărea* [Silistra], nr 5—8, p. 125") ; megl. *bronza* (alătur GrS, I, p. 26; Megl, III, p. 45).

împr. din rom. : n.gr. *prentza* (Epir, RevLg, XII 1967, p. 539 ; Cefa şi der. irpavr^axi „burduf de brînză"; RumWNGr, p. 38; REBS, p. 27); *bryndza* (RomSl, XII 1965, p. 77—78), ucr. *bryndza, bryndzyiy, brynăzan* (RomSl, XIV 1967, p. 134), ceh. *brindza, brynza,* slovac *brinzovec, bryndzic bryndziarka* etc, big., srb *brenţa, bmza, brindza, brindzetina* (DR, VII, p. XXI, p. 372), *brizala* Kotor-Cattaro (SOF, XXI, p. 380) ; ung. *brindza, br boronca* etc. (RomIX-XIV, p. 335-336; InflR, p. 27-28; Szljsz, I, p. XIV, p. 380; MNyTEtSz, I, p. 370 *„brindza* vândorszo"), *brinzaturo* (2, p. 21), săs. *brinze, prănts* „Kăse, Schafkăse" (RomElSz, p. 13), *bre bloch* „Schafkăseverkăufer" (SăchsWtb, I, p. 743).

LexB, p. 66 „a lat. *prandium,* id enhn est pauperum prandium cu 9 Schafarik, S1A, I, p. 469 orig. veche getică. 9 Miklosich, SIEIR, p. 21 (sl. p. 85 lat. *berenda.* 9 LaurM, I, p. 254 *brendia* < lat.pop. *brundus, brundi* solidata sau inchegatu". 9 Plasdeu, ColTr, 1876, p. 24, CuvB, I, p. 190 o formă *brînd-;* am ajunge astfel a înrudi acest cuvînt cu gpev{H£ 'lăptucă şi *brenthon* 'grăsime' (untură), vorbe negrece, probabilmente de origine la tipul *brandh- (bhrandh)".* 9 Cihac, DEtDR, II, p. 28 (sl.; obscur). 9 L. *Volkerkunde Osteurop.* I (1880), p. 247 probabil germ. *Biestmilch* „corast *kăse* „caş de corastă". 9 Kaluzuiacki, WandR, p. 19 „ein etym. Zusamm rînză mit *brînză* besteht nicht". 9 Schuchardt, ZrPh, XX, p. 24 din Bri Elveţia), un fel de brînză făcută la Brienz, de unde it. *sprinze,* germ. *Brinsenkăse.* Admis: Meyer-L, REW¹ 1296 (omis în ed. III); DLR, I/1, neanu, DUn, p. 77 [Cu asemenea procedee, *Brienz > brînză,* s-ar fi putu din oraşul *Zara, urda* de la *Oradea* etc.]. @ Tiktin, DictRG, p. 224 „das Wort scheint bei den rum. Hirten zu Hause zu sein". 9 Diculescu, *brînză* = caş de burduf ; la început „burduf, stomac de animal" > lat. *br* stomac de animal", în loc de **pancia (pant(i)cea)* etc, 562 *blancia* > alb. *dia* > alb. *blendze, brandia > brînză* etc. ; DR, IV, p. 452 **balandia* din „sac de piele, pungă", pronunţat fiaXdcvSiov; intermediar **bărînză.* 9 W XVI, p. 220 „vom *brânca* 'Pfote, Hand' *(> brîncă)* ist sehr gut ein (scil.formatica) 'mit der Hand geformte' oder 'âhnliche' Kăse moglich *brîntsă > brînză,* mit Erweichung nach *d,* so dass lautlich keine Schwie Respins: Meyer-L, REW³ 1272 („das Wort ist vorromisch"). 9 Baric, A 87 *brînză* din străalb. **brondia, *brundze(?),* i.-e. **bhrontia (< *bhere-)* c *fermentum.* 9 Densusianu, GrS, I, p. 67—71 din dial. iraniene ale belucistan *princag* „a apăsa, a lăsa să se scurgă, a stoarce", pers. *bire* toare, ciur" ; **renc* sau **renz* cu prefix *-be, -bi* dă **be-* sau **birenza* care a în vreun grai iranic din cele vorbite altădată în răsăritul Europei", în română. ® Scriban, Arh, XXX 1923, p. 189, D, p. 196 „brînză o lat. *zaberna > zâgîrnă* şi **zbîrnă,* prin metat. *brînză".* 9 Pascu, REBS, p. 8 trac **berenza,* care e din *ber* „oaie" (alb. *berr,* milan. *bera,* canav. *be bir, bîr\)* + suf. *-enzus.* 9 Giuglea, DR, III, p. 573—582 indigen; „forma nimic la derivarea din adj. ori subst. (ca *frunză, varză* etc.) **brendia,* **giirendh-,* cu *brînduşe,* traco-dace" (LL, I, p. 219 *brend-,* DRS, p. Probi., p. 45 trac **brang-, *breng-* „a sfărîma", coresp. lui *frângere, (brechen).* 9 Skok, ZrPh, L, p. 529 „der Stamm kann ideutiseh sein Zeitwort *mbrcnj* 'giirte' (cf. brînză de burduf)", cuvînt illyro-trac. 9 Pu II, p. 280 străvechiu la noi; LR, I, p. 176 „n-ar fi exclus ca unele cuv

ca *brînză* şi *zăr,* a căror etimologie a rămas obscură, să fie autohtone". Q Sarovolski, ZbKiev, p. 60 *brînză* de orig. ung. *(boronza).* ©AnEtn, 1958, p. 149 i.-e. **bhrend(h)-* ,,a se umflă; a coace"(?). $ RecLgDial, p. 450—452.

între cuvintele „obscure", *brînză* stă în frunte cu numărul impozant de tentative etimologice de care a avut parte: poate în lingvistica universală se vor găsi puţine vocabule explicate în feluri atît de variate, multe ingenioase, unele excentrice şi absurde în artificialitatea lor savantă. Originea reală a cuvîntului mult discutat şi frămîntat nu rezultă din vechile soluţii ce nu explică fie forma, fie semantismul lui *brînză* ori ambele aspecte împreună; nici una din formule n-a obţinut prea mult credit, unele abandonate curînd chiar de autorii lor în căutarea altora. Toţi erudiţii par de acord asupra unui lucru: *brînză* nu este împrumut de la vecini (chiar Weigand, dificil în această privinţă, preciza „das Wort ist rum. Ursprungs"), ci element moştenit, străvechi în limbă, aparţinînd stratului arhaic; de la români l-au împrumutat toate popoarele vecine. Celebră în sud-estul european, cunoscută în documente încă din evul mediu[7], *brînză* e un produs specific românesc din laptele de oaie (vacă ori capră), care formează unul din produsele alimentare principale pentru ţăran, fiind deosebit de hrănitoare[8]. Elementul esenţial în semantismul acestui apelativ „obscur" este *fermentarea* (dospirea) caşului pentru a se obţine acea pastă alimentară valoroasă care este *brînză*[9]; faţă de acest aspect, alte detalii ori materiale („burduf", „consolidat", „Brienz", „brîncă" etc.) nu au valoare, sînt inutile. Ca produs al fermentării (dospirii) caşului, apelativul conţine noţiunea de „fermentare", iar formal vine dintr-o temă i.-e. *brenz- (*breng-l)* ori **brend-,* rad. primar **bher-* ce nu pare a fi cel care a dat pe lat. *ferveo,* trac *bryton* „un fel de bere"; mai curînd admitem că „pentru *brînză* ar trebui să renunţăm la orice derivare ce nu ar oferi tema *brand-",* adică „als Etym. miisste man zunächts *brandia* ansetzen, das nicht existiert" (Weigand), ceea ce e just, căci nici una din bazele etimologice ale cuvintelor noastre autohtone „nu există" în aceeaşi măsură ca lat. *brânca, prandium* sau oraşul elveţian *Brienz* (care ar fi trebuit să explice originea lui *brînză).* Acesta poate fi comparat cu v. irl.-celt. *brenn (*bhrend(h)nămi)* „a ţîşni, clocoti", lit. *brestu, bresti* „Fruchtkern gewinnen; a coace", *brendes* „copt", *brendulys* „Kern", *brindau, bristi* „a izvorî, a ţîşni", *brandă* „maturitate, coacere; Kornansetzen", let. *briezu, briest* „izvorî, a (se) umfla, a coace" etc. Deşi nu prezintă suficientă omogeneitate semantică, grupa e suficient justificată printr-o temă **bhrend(h)-* a unui rad. **bher-* cu sensul generic „a creşte, a se umfla, a se ridica" (WP, II, p. 205; IEtW, 167). Mai puţin verosimilă este (cum s-a spus) apartenenţa la i.-e. **bher-* (WP, II, p. 157—159), care a dat cuvinte ca *ferveo* şi altele cu sensul „fierbere, clocot", dar

[7] *Brence, brânca* caseus Murilaccus, caseus Blachescus, a. 1357, la Ragusa (Dubrovnik), Rom IX-XIV, p. 336 etc.

[8] ,,Brînzeturile fiind în general bogate în albumină, grăsime şi săruri minerale, au o valoare nutritivă care întrece carnea şi alte produse bogate în albumină" *(Marea enciclopedie agricolă,* dir. C. Filipescu, I, p. 496).

[9] „Caşii storşi, dar nesăraţi, se pun pe un pat de scînduri, unul peste altul, în mai multe grămezi. Acolo se lasă mai multe zile, după cum e de caldă ori rece atmosfera. Astfel, caşul' din cauza zerului care totuşi a mai rămas în el şi cum e firesc pentru orice materie organică, fermentează, 'dospeşte'. După ce a dospit deajuns (ceea ce numai baciul dibaciu poate cunoaşte bine), caşul devine mai moale, mai elastic, pe cînd caşul verde e ceva mai aspru şi mai puţin maleabil. Caşul dospit are şi un gust acrişor, ca şi aluatul dospit pentru pîine. Brînză se poate face numai din caş dospit . . . După ce e destul de dospit, caşul se curăţă de coaje şi este frămîntat cu sare ... A pune şi termenul *brînză* în legătură cu ideea de fermentare, dospire, înseamnă a-l explica pe baza unei realităţi cunoscute; prin urmare la un prototip cu sensiil de 'dospit, fermentat' ne duce felul de a se face brînză românească" (Giuglea, DR, III, p. 574—576).

şi termeni pentru „aluat", ca alb. *bruni* „Sauerteig" şi o bază **bh(e*
cuvinte avînd asemănări (prin vreo înrudire?) cu rom. *brînză,* ca n
„eine Art aus sauiem Molken unter starkem Kochen bereiteter Kä
brimsenkäse, nhd. şi bav. *brimsen, brinzen* „was sich beim Mus angeb
der Pfanne festsetzt" etc. Nimic sigur (ori i.-e. **ueredh-7* WP, I, p.
afară de originea autohtonă, preromană, deci traco-dacică a numir
româneşti.

(25) brîu s.n. (pl. *brîie, brîne) 1)* „cingătoare lată, din ţesătură
purtată de ţărani şi ţărance" („ceinture; Gurtel"). *2)* p.anal. „du
chenar, ornament de vopsea ori tencuială dealungul peretelui sau în ju
stîlp" („ornament en magonnerie entourant un edifice; Bandstreife
Fries"). *3)* „dungă, bîrnă orizontală în mijlocul peretelui" („poutre ho
dans une muraille; Sims, Bordure"). *4)* „curcubeu" („arc en ciel;
gen, Iris"). *5)* p. ext. „mijlocul trupului (locul unde se încinge cu brîu
le, ceinture; Dendengegend"). *6)* „dans ţărănesc (hora de brîu)" („da
sanne; Gurteltanz").

Der.; *brînă, brînaş (bîrnaş, brînaciu), brînuţ; brîuleţ, brîuşor, br*
brînel, brînef, bîrneţ (pl. *bîrnele), Mrneaţă, brîneciu, bîrneţc,- brîier* („tipar de b
brînar; a îmbrînă („a încinge"), *-at* (pârtie, adj.); *desbrînă* („a desprinde b
articula"); *tîrîie-brîu* „provocator, certăreţ".

Dial.: arom. *brăn, brîn, ăizbrînare, -at, dizbrînedzu, ăizbăm*
brqn; istr. *brav, brăvu, brău, bârvu* (CercDg, IX, p. 200).

împr. din rom.: ung. *briu* „dans" (sensul 6; InflR, p. 28), *barn*
p. 10), *bernyec, bernec, bernyesz* „brîu de lînă" (NylrK, III 1959, p. 104;
1963, p. 380).

Alb.: *bre s,* artic. *brezi* „brîu, generaţie".

LexB, p. 66 *„brîu* a gr. (3p<x(3eiov praemium certaminis, vel a lat.
Pontbr., p. 85 lat. *franum.* ® Miklosich, S1E1R, p. 9 *„brîu-brîn-* alb. *brez"*
I, p. 252 „din aceeaşi fontana cu it. *brano* = bnecata si in spec. buceata sa
pannura". ® Cihac, DEtDR, II, p. 27 v.sl. *brunja* „lorica". A_dmis: Tikti
p. 225 („viell."), Scriban, D, p. 196. @ Meyer, EWAlb, p. 46 *brîu, br*
la alb. *bres, -zi;* posibil la baza *breuno,* cu got *brunjo* „Brustharnisch" (
„Panzer"), v. irl. *bruinne* „Brust". ® DLR, 1/1, p. 645 etim.necun. (înru
obscur *bres,* cf. *mbren* „încing"). ® Giuglea, DR, II, p. 901 lat. **burrinum*
num „de lînă". @ Skok, ArR, VIII 1924, p. 150 *brîu* = alb. *bres, -zi* (suf. d
-d-io-) : „brîu emprunte â l'alb. *bres* suppose l'existence d'une forme **br*
alb.". • Weigand, BalkA, III, p. 211. trac **bran-* „Gurtel". ® Philippid
p. 170, 747 „din **bren-,* fără *-z,* care va fi existat ca element autohton la
române s-a putut desvoltă *brîu".* ® Şiadbei, Probi. p. 23. @ Graur, BL
brîr (cu rotacism), *brîur,* considerat ca pl., după care s-a refăcut un s
Rosetti, ILR, II, p. 111—112 *„brîu* nu e împr. din alb.". ® Puşcariu, LR
„brîu forma mai veche faţă de der.alb. *bres".* @ Giuglea, DRS, p. ,23 cf
bourre, bourrelet „cousinet, collier" etc. % Candrea, DEnc, p. 173, Şăin
p. 77 „orig.necun.". ©AnEtn, 1965-1967 (1969), p. 12-13.

Cuvintele român şi albanez sînt forme paralele de obîrşie indo-
(supra, p. 107), recunoseîndu-se (Meyer, Philippide) că pentru *brîu* e
admisibil un **brenu~ (*branu-),* a cărui temă albaneză are un *-z (-d).*
„dungă, fişie, margine proeminentă", *brîujbren-* este o temă i.-e. cu
a unui rad. **b(h)er-, *bh(e)re-n~.* Cuvinte înrudite există în limbile
ca de ex. mhd. *brem* „garnitură (de margine), tivitură; tivire, îm
încadrare, margine", nhd. *brame, brăme, verbrămen* „a tivi (cu bla

brimme, m. engl. *brim* „margine" ; vocalism plin: isl. *barmr* „marginea (unei bonete, a unui vas, a unui lac), dungă, tivitură", norv. *barm* „margine, dungă, bordură", nd. *barm, berme* „Deichbarme, Wallrand" etc. Radicalul acestor cuvinte este **bher-* „a fi proeminent, a forma o dungă (muche) ascuțită (pronunțată)", nominal „dungă, colț, vîrf" (WP, II, p. 162-164, 203; IEtW, 167). în rom. **brenu-* (resp. **branu-)* a evoluat ca lat. *frenum* > *frîu, granum* > *grîu,* fără niciun intermediar albanez.

în cadrul i.-e., tema carpato-balcanică **b(h)re-n-* apare ca formație zonală ce lipsește în alte arii dialectale, unde noțiunea ,,brîu, cingătoare" se exprimă prin derivate ale rad. **ios* ,,a (se) încinge", v. ind. *yăsta-, yăh-,* gr. *ţaavqp, £c5u.a,* lit. *juosmuo, juosta,* sl. *pojasît* etc. (RLexIGA, I, p. 605—606), sau **kert-, *kenk-,* nu prin noțiunea „dungă, proeminență". în portul țăranului român și al muncitorului, *brîul* este o piesă esențială, cu caracter practic și decorativ, nelipsită atît la vestmintele de sărbătoare, cît și mai ales în zilele de lucru, avînd „de scop principal menținerea cămășii împrejurul corpului, sprijinul mușchilor lombari (din șale) și apărarea în contra multor turburări în pîntece și șale" (N. Manolescu, *Igiena țăranului* (1895), p. 191 — 192; AnBtn, 1965-1967, p. 12-13.

(26) brustur(e) s.m. (pl. *brusturi) 1)* „plantă ierboasă cu frunze late, flori purpurii sau violete ce se usucă și dau naștere unor scaieți" („arctium lappa ; bardane, glouteron; Klette") ; vreo 20 variante, ca: *brustur* dulce (captalan), *brustur* amar, br. caprei, br. oii, br. negru. *2)* p. anal. „frunzele mari de varză" („feuilles de chou; grosse Krautblätter").

Der.: *brusturaș, brusturel, brusturos* („lappaceus", DictB), *brusturească, brusturancă, brusturărie, brusturat* („înfoiat", MatDial, I p. 58); cu alt sufix: *brustan (brostan), bruscălan, brustulan* (olt.); topon. *Brusturi, Brusturet, Brusturiș, Brusturosul, Brusturoasa, Brusturești, Bnisturata, Brusturescu* etc. (NumeL, p. 42; TopRom, p. 62) ; antropon. *Brustur* (ex. *Făclia,* Cluj, nr. 10563, 13 XI 1980), p.4, *Brustureanu* etc.

Dial.: arom. *brostu, broștu, brustir, bruștură, bruștirusescu, broștur, brustur* (inform. I. Caranica, dr. N. Galani), *brustură, -ri,* fem. *brusture* (DMacRD).

Împr. din rom.: ung. *brusztuj, burusztuj, buruszto*j „arctium lappa" (InflR, p. 28), *brustur* (WtbCs, p. 17; SCL, XIV 1963, p. 381; NylrK, VII 1963, p. 279), *brusztujlapi* (Arpatac) ; ucr. *brostur, brustura, -rnik* „brusture" (RevC, XII 1938, p. 98; ZbKiev, p. 61) ; sat huțul *Brustury* (RomSl, XIV 1967, p. 134).

Alb.: *brushtulle* „bardane" (RevDg, XII 1967, p. 23 ; SCD, XXIV 1972, p. 302-303).

LexB, p. 68. % LaurM, Gloss, p. 95 *„brusturu* diu *brustu,* demin. forte apropiatu prin forme de it. *brustolare* = *perustolare* = ardere". Reținut de Meyer-L, REW 9097 *„ustulare* 'sengen; verbrennen', rum. *ustura;* auch *brustur V.* Dar nearătîudu-se de unde vine *br-* inițial, legătura e nu numai „foarte îndoielnică" (Graur, BL, V, p. 116), ci o patentă etimologie populară. ® Cihac, DPitDR, II, p. 485 ung. *bojtorjdn* „arctium lappa", *bojt* „houppe". *Q* Br(andza) la Papadopol-Calimah, *Pedaniu Dioscoriăe* (AAR, XI 1878, II 1879), p. 56, n. 9 „cu multă bunăvoință pote co s-aru face se derive denumirea românească de *brusture* d'in vorba dacica *riborasta".* ® Scriban, Arh. XXXIX 1932, p. 93, D, p. 199 din got sau gepid. *burstilo,* demin. al lui *burst* țep, ghimpe : v. germ. *burst,* ags. *byrts* etc. ; *"burstilo* > **brustilo* > *brusture* ; v. *bursuc, fluture, strugure, viezure,* tot germanice[!]. Admis: Gamillscheg, EomG, II, p. 250, căci „eine Anknupfung des rum. *brusture* an ein Wort der anderen Balkansprachen scheint nicht moglich zu sein. Die auf Scriban zuriickgehende Deutung scheint zv-eifellos richtig" (!). Respins: Skok, RIEB, III/6 1938, p. 588, Rosetti, ILR, II, p. 81 ; admis și de Giuglea, DRS, p. 112 (încă din a. 1926). 0 Tiktin, DictRG, p. 229, DLR, 1/1, p. 660, Candrea, DEnc, p. 175, Șăineanu, DUn, p. 80 „orig. necun.".

Singura tentativă de luat în seamă ar fi părut cea germanică (gotogepidică) a lui Scriban, acceptată foarte bucuros de Gamillscheg („zeifellos richtig"), dar nepotrivită fonetic și semantic, fiind cazul unei fortuite asemănări a cuvintelor

germanice cu un element român comun, dar comun și cu albaneza. Dacă nu de luat în considerare legătura cu lat. *bruscum* „tuber aceris arboris" NatHist. XVI 68; var. *brustum,* ThDD, s.v.), care să fi dat un latin p **brustulus(?),* rămîne valabilă obîrșia autohtonă, preromană; arhetipul a -român era evident de forma **brustul-* (ca *mugure, sîmbure, viezure),* dar o etimologică nu se poate oferi decît cu totul ipotetic, considerînd că c caracteristic aspect al plantei sînt frunzele mari și late, a căror exuber vitalitate sînt remarcabile ; „brusturul este din neamul scailor și a ciul nelipsit în lungul drumului și pe maidanuri; n-are spini, ci niște cîrligașe, zulițele ce învăluie florile strînse ghem, purpurii cînd sînt desfășurate ; bru (lipan) stă nesupărat de vite, avînd gust rău din cauza unui suc ce se el și din cauză că frunzele sînt pîsloase ca cele de lumînărică. Prin sucu mai mult la rădăcină, se întrebuințează în medicină; ceaiul aduce sudoa purgativ, diuretic. Frunzele sînt late; secerătorii le pun drept pălării acest sens, o temă **brus-t-* ar putea să aparțină la i.-e. **bhreu-s-* „a se a încolți, a crește" (WP, II, p. 197-198, 1; IEtW, p. 170), nhd. „a (se) umfla", v. sax. *brustian* „a îmboboci", ucr. *brost* „boboc, mug Degătura cu planta medicinală dacică *riborasta* este dificil de justificat puțin probabilă (DbTrD, p. 74) ; dar originea autohtonă și indo-europeană vîntului românesc și a celui albanez este asigurată de prezența lui în ce idiomuri.

(27) bucură vb tr. *1)* „a face sau aduce bucurie, a înveseli" ("rejouir heureux, recompenser; erfreuen"). *2)* f„a face curaj, a liniști" (N. („encourager, calmer ; ermutigen, besänftigen, lindern") ; refl. „a se um bucurie ; a avea parte de ceva, a posedă" („se rejouir, jouir, courir sich (er)freuen")

Der.: *bucurie, bucuros (răsbucuros), bucurat* (adj. și adv.), *-tor, bucur* rulus"), *bucurățeșle* („hilaritus, hilar(it)e(r)" DictB), *îmbucura, -ăior, preab* antropon. *Bucur, Bucurică, Bucurescu, Bucuraș, Bucurecea, Bucurel, Bucu renciu, Bucuroiu, Bucuruș, Buculei* etc. (OnR, p. 219) ; topon. *Bucura, Bucureasa, Bucuroaia, București* (TopRom, p. 164), *Bucureșieanu* etc.

Dial.: arom. *bucur, -are, bucurie (bucurii'e), bucuros, mbucur,* (DEtMR, II, p. 218, 13) ; megl. *bucur, bucuril'ă bucuros, zabucur.*

împr. din rom. : săs. *bukurân* „sich freuen ; der Mensch bukurat sich" p. 13), ung. *buhurăl* „face curte" (InflR, p. 29), „se bucură" (NylrK, VII 19

Alb.: *bukure* adj. „frumos", *bukuri* „frumusețe", *bukuronj* , musețа".

LexB, p. 71 *„bucuru* a lat. *vigore,* vel it. *buon cuore,* i.e. animus bonus ® Pontbr. p. 89 trc *buhur.* @ Miklosich, SIEIR, p. 9 *bucur* — alb. *bukure.* I, p. 270 „Cipariu (p. 14) refere cuventulu la lat. *pulcher* formosu, gratios identicu cu allu alb. *bucuru".* Cihac, DEtDR, II, p. 715 împr. din alb. trc *boukhour* „chose doat il exhale une odeur agrcable, parfum". &• Meye p. 52 „wohl als Lehnwort rum. *bucura".* © Crețu, *Mard.Lex.* p. 309 „lat aferesat, cu *v* > *b, l> r".* @ Tiktin, DictRG, p. 233 „vgl. alb. *bunuri".* NEt, p. 212 lat. *buccv.la* „guriță" > rom. *bucură,* diu care e împr. cuvînt Admis: Giuglea, DR, II, p. 386! & împr. direct din alb. : DLR, 1/2, p. 671 DUn, p. 81 ; Pascu, DEtMR, II, p. 218; Pușcariu, Stlstr, II, p. 281 ; p. 201. <& Densusianu, *Urme vechi de limbă în toponimia românească,* 18S (Anuar. Semin. ist. limbii rom.) *bucură* ar fi însemnat inițial „frumos" (cf

[10] I. Simionescu, *Flora României,* București, 1939, p. 201.

Bucur) ; verosimil, fără a *ii* „zwingend" după Treimer, ZrPh, XXXVIII 1914, p. 395. **0** Baric, AAS, II, p. 79—80 alb. *bukure* din i.-e. **bhuk-no-*, paralelă a lui **bhugno-, bheug-*. **0** Philippide, OrR, II, p. 701 „cuvintele rom. şi alb. sunt de aceeaşi origine; nimic nu îndreptăţeşte să credem că cel rom. ar fi împrumutat din albaneză". **0** Rosetti, ILR, II, p. 112.

Identitatea *bucura* — alb. *bukure* este evidentă, deşi sensurile diferă ca urmare a unei lungi evoluţii separate în cele două idiomuri. Echivoc rămîne totuşi semantismul iniţial: „vesel" ori „frumos"(?) ; mai probabil este al doilea, . — dar „etyma" ca: *vigore, buon cuore, pulcher, *avuculare, buccula, boukhour* şi chiar i.-e. **bheugno-* nu au valoare pentru cuvîntul româno-albanez, care aparţine domeniului indo-european, cu toate că o etimologie evidentă nu se oferă bucuros. Verosimilă este următoarea soluţie: interpretînd pe *bucur-* „frumos" (>„vesel") ca ceva „arătos, strălucitor", în baza **buk-* < **bheu-k-* se poate afla radical i.-e. **bheu-, bhe-u-* din familia lui **bhā- (*bhe-1)* „a (stră)luci, lumină", **bho-s-,* v. ind. *bhāsā* „lumină, splendoare, putere" ; **bhau-,* de la care germ. **bhaukna* în v. fris. *bākan* „semn distinctiv, semnul de foc", v. sax. *bokan* „semn, semn distinctiv" etc. ; ori baza **bheu-* „stare, bunăstare, belşug" (?). Nimic sigur în afară de identitatea şi originea comună a cuvintelor român şi albanez.

(27a) buiâstru (var. *(îm)boiestru, buiastru, în buiestru, îmbuiestru, (în)-vuiestru, vuestraş* Vîlcea) adj. şi adv. *1)* „mers, aliură, pas, umblet particular al calului care ridică amîndouă picioarele din dreapta sau din stînga deodată", mold. şi „umblet" (amble; Passgang, Zeltergang"). *2)* p. ext. „cal care merge buiestraş" („cheval qui va l'amble, cheval ambleur; Passgânger"). *3)* „iute, repede, ardent, nebunatec" („rapide, ardent, vif, fougueux; reissend, feuerig, gluhend, wild").

Der.: *buiestraş (îmbuiestraş, buiestru), buiestrat* (Gorj), *a buiestra, buiestrie* („ferocite", Cihac), *boiestreşte* (adv. „merge boiestreşte", haţ.) ; vacă *boiastră* „taureliere, en rute; vache vicieu.se qui ne se laisse pas traire", TermP ; Barcianu, Alexi, Pann ş.a., DictRG, p. 490; ZrPh, XXXVII, p. 110; DLR, 1/1, p. 600; CDDB, 170; DUn, p. 70; Meyer-L, REW[4] 1245 o consideră greşit ca derivată din *bou*; e forma fem. a lui *buiestru* sensul 3.

Dial.: neatestat (arom. = *am-pdturlea, rivane, arivani* = drom. *răvan,* DR, III, p. 811-812, IV, p. 878).

împr. din rom.: săs. *buiestru* „Pass, Zeltergang, Gangart des Pferdes" *(dit fardgit am buiestru,* RomElSz, p. 13), *bujester, bujestern* „im Passgang gehen" (SâchsWtb, I, p. 811).

LexB, p. 70 *„buiestru* gradus tohttilis, ab it. *destriero* sonipes". • Miklosich, SlElR, p. 16 „sl. ***bui,*** *buiaku* stultus — rom. ***buiac*** ferus, *buiecie, -esc, buiestru* ferus, *buiestrie* ferocitas, ***buiestru*** Zeltergang des Pferdes, vgl. *buiguesc, îmbuiecesc* luxurior". • LaurM, Gloss, p. 102 *„buiestru* e in loc de *boiestru, bovestru*; cal ce are mersul boului, ce merge iute ca boul, nu în treapăd sau în sărite, cum e dat calului să meargă de ordinariu". **0** Cihac, DEtDR, II, p. 32 (sl.) *buiac, buiestru, buged, năbustie, bujesti.* *0* Tiktin, DictRG, p. 234 „viell. lat. *bovestris",* p. 490, Puşcariu, EWR, 230, Meyer-L, REW[3] 1245 ***bovestris*** „kuhartig", Puşcariu, CL, XLVI 1912, p. 137—141 : *în buiestru, în trap* ; prin analogie greşită a fost despărţit *în buiestru*; cf. fr. *ambler, amble,* prov. ***ambler*** etc; ****ambulester > îmbuiestru ;*** „dificultăţile formale sînt numai aparente", suf. ***-ester*** e acelaşi ca în ***pedester,*** cu toate că numai denominal a format derivate şi din verbe: *ambulo > *îmburestru > îmbuiestru* (disimilat ca *perire > peire)* în loc de **amblester, *ambulester,* căci „se pare că au existat alăturea, în limba poporului roman, două forme, cea sincopată pentru noţiunea 'gehen' şi nesincopată pentru 'Passgang' . . . Literarul ***ambulare*** 'a buiestra' era un termen militar sau al cercurilor sportive (supra puse) care făceau echitaţie" [!]; ZrPh, XXXVII 1913, p. 109, DLR, 1/1, p. 680, DR, II, p. 683-686, LR, I, p. 105, 187. Admis: Iordan, Arh., XXVIII 1921, p. 202 (dar

în Arh, XXX, p. 223-234 „greutăţile sînt ceva mai mari"), Skok, *Slavia,* IV p. 337, Pascu, ArR, X 1926, p. 467. **0** Giuglea, DR, II, p. 372-373, 401 în cu lat. *boja* „eine jochartige Halsfessel fur Sklaven und Verbrecher", der. „d logia lui *equester, pedester, boja > *bojester > buiestru",* prin dresarea calului să *buiestru,* „cu picioarele împiedicate în *boja".* **0** Spitzer, DR, IV, p. 662—664 lat. *bovestris,* „wenn man den Galopp oder den schnellen Gang als den norma Pferdes betrachtet, so wird man leicht dazu kommen, einen (meinetwegen durc fesseln) verlangsamten Gang als *Ochsengang* bezeichnen konnen (etc.)". **0** REW[3] 1245 *bovestris; „buiestru*; zu *umblă* (Puşc, lord.) ist morphologisch, (Giuglea) begrifflich nicht annehmbar." **0** Candrea, GrS VII, p. 287—288 „l (pedes) *extra* amîndouă (picioarele) în afară — explică perfect atît mersul calu ridică amîndouă picioarele laterale), cît şi *îm-* iniţial; *Hmbuiastră > îmbuiestru".* Scriban, D, p. 204. • Rosetti, ILR, I, p. 169—170 **bojester.* **0** Şăineanu p. 83 orig.necun. Graur, BL, V, p. 90 „l'âtymologie de *buiestru* n'est pas enc nue." • DR, XI, p. 172-180, AnEtn, 1958, p. 143 **bheug-* „a fugi, fugă".

S-au arătat dificultăţile în derivările încercate *(destriero, btriac, bo ambulester, boja* etc), neverosimile din punct de vedere fonetic ori se (cf. DR, XI p. 174—175), cuvîntul *buiestru* fiind vechi, cum arată ş xul lat. *-ester* (cf. AnonC: *embuiestru,* fără trad.). Pentru aliura *(în* nu s-au dat definiţii destul de precise şi descrieri exacte, recunoscîndu-se *(de* unii) că înseamnă un mers ceva mai rapid al calului care calcă simu cele două picioare laterale (DDR etc.) şi că e deosebit de mersul obi celor mai multe animale. Da pas, patrupedele (cal, bou ş.a.) calcă dis (descompus) în patru timpi cu cele patru picioare, ridicînd succesiv pic stîngul posterior, stîngul anterior, dreptul posterior şi dreptul anterior, fel încît piciorul posterior să fie aşezat cu cîţiva centimetri mai înain urma celui corespunzător din faţă, ridicat cu o clipită mai înainte. D pentru viteza şi echilibrul corpului, mecanismul se schimbă şi în loc de mersul se execută în *doi timpi,* adică asociat, două şi două picioare; asociat e în cruce : dreptul anterior e dus înainte odată cu stîngul po stîngul anterior cu dreptul posterior; piciorul din spate calcă cu cîţiva —10) mai înapoi decît urma celui anterior, care nu poate fi ridicat pîn aşezat cel corespunzător din spate. Cu paşi mai mari şi mulţi, buiestraşu zează *viteze mai mari* decît trăpaşul, fără a obosi, parcurgînd distanţe la căruţă sau încălecat (chiar fără şea, căci nu scutură deloc), avînd u elastic, mlădios. Caii buiestraşi sînt foarte căutaţi, mai ales la ţară, călărie[11]. Specific cailor buiestraşi este în primul rînd viteza (cum a Rosetti), rapiditatea legată de acel mod deosebit de a calea, fuga vioiciune şi elan. Semnificativă e şi accepţiunea cuvîntului prin Ardeal, Muntenia „repede, în fugă, vioi, sprinten", cu nuanţe „ager, năpraznic, impozant" şi chiar „nebunatic" (despre om). Dacă analiza semantică pară lipsită de precizie şi chiar echivocă, analiza formală indică o par cală şi un sufix latinesc: *bu(i)-estru,* între care a căzut o consoan vocalică şi anume *g,* care duce la o formă străromână **bugester,* i.-e. „a fugi", identic cu **bheugfhj-* „a încovoia, îndoi" (WP, II, p. 144, -146, 3; IEtW, 152; WH, I, 556-557: gr. *ipsbţziv* „a fugi", epu *fuga, fugio, -ere,* lit. *bugstu, bugau, bugti* „a înspăimînta, a speria" *bocc* „tener", n. irl. *bog* „moale, fraged", got. *biugan,* ahd. *biogan,* n *gen* „a îndoi, încovoia" etc. întrucît atare conexiune este reală, în rom. se ascunde fie nuanţa de „fugă, rapiditate" mai mare, fie aceea de „ elasticitate" tipică mersului „în buiestru".

ii *Marea enciclopedie agricolă* (duc. C. Pilipescu), I, p. 511.

(28) bunget (var. *buget)* s.n. (pl. *bungete, -uri)* „pădure deasă şi întunecoasă ; desiş; codru secular" („pârtie ou une foret est le plus epaisse ; dichter Wald"). Atestat în sec. XVI (Hasdeu). Topon. *Bungetu(l), Bungeni, Bungeşti, Bungclcşti(!)* etc. (NumeD, p. 48; TopRom, p. 69); antropon. *Bungeţianu, Bungetea* (etc).

Alb.: *bunk,* artic. *bungu* „stejar, gorun"; *bungbuîe* „soi de stejar", *bungkeqe* (SCL, X 1959, p. 543).

Hasdeu, ColTr, 1877, p. 577, CuvB, I, p. 245 *bunget* însemna întîi „codru de stejari," cu sufix *-et* din *bung* „stejar", conservat azi numai la albanezi *bungh.* *0* Cihac, DEtDR, II, p. 715 (elera.alb.) ; Şăineanu, Sem, p. 162. « Meyer, EWAlb, p. 54 *„bunk* vgl.rum. *bunget.* Ist es das (aus dem Germ. entlelmte) asl. *bvJty* mit Nasaleinschub und ähnlicher Begriffvertauschung wie in cprjyoq?". ® Alb. *bunk* = rom. *bung!et) :* Tiktin, DictRG, p. 242 ; Candrea, DEnc, p. 184. & împr. din alb. : DLR, 1/1, p. 695 ; Baric, AlbRSt, p. 103 (cf. lit. *bingiis* „stattlich", gr. *-ayiic,* „dick, fest" etc, i.-e. **bhv.gjg'li-* „dick, fest"); Şăineanu, DUn, p. 85; Jokl,TJAlb, p. 177-179 (alb. *bunk* cu vinci, *bhunakti, bhunjati* „gewälirt Genuss, verzehrt", lat. *fungor* etc, semantism primar „das Germss-gewâhren; Nährbauni, Brotbaum"; admis: WH, I p. 566); Scribau, D, p. 207. © Philippide, OrR, II, p. 702 „cuvintele rom. şi alb. de aceeaşi origine; alb. este băştinaş; tot băştinaş trebuie să fie şi *"bung- >* rom. *bunget".* ® Giuglea, DRS, p. 34 cf. germ. *bungo* „Knolle" (i.-e. **bheng'h-).*

Identice, cuvintele rom. şi alb. au aceeaşi origine indo-europeană, cum a văzut bine Hasdeu (după el Philippide ş.a.). La bază stă o temă i.-e. **bung-* cu însemnarea „stejar". Derivarea din **bhng'h-, *bheng'h-* n-are valoare, iar ipoteza lui Jokl că stejarul *(bung-)* ar fi avut la şkipetarii de odinioară rolul de „Brotbaum", adică arbore ce dădea pîinea, brana(?) omului este falsă, căci stejarul nu face roşcove sau alte fructe hrănitoare, iar ghinda (consumată de unele popoare, deşi e mai puţin gustoasă decît jirul) cu greu ar fi putut alcătui hrana unei populaţii (oricît de primitivă) în aşa măsură încît să merite şi să primească numele plin de gratitudine „Brotbaum"[?] ; astfel legătura imaginată cu v. ind. *bhunakti,* lat. *fungor* se bazează pe o consonanţă fortuită şi. cade de la sine, iar originea cuvîntului alb.-rom. este de căutat în direcţia întrevăzută de Meyer, care se întreba dacă nu cumva alb. *bunk* ar fi sl. *buku* cu infix nazal şi mutaţie semantică identică celei din gr. cp^Ţoţ. Dar împrumutul nu este admisibil nici din sl., nici din germ., iar cuvintele alb. şi rom. sînt moşteniri din fondul indo-european, cu toate că etimologia se izbeşte de o piedică formală-fonetică. Tema **bung-* cu infix nazal tine de rad. care a dat numele „fagului", în greacă al „stejarului" : **bhagos* „fag" (WP, II, p. 128-130; IEtW, 107; WH, I, 445-446) : mhd. *buchen,* engl. *buck,* sued. *byka* etc, rus dial. *bozii* „soc" etc, lat. *fagus* „fag", gr. eTjyoţ, ahd. *buohha* „fag" *(*bokbn-)* etc. în limbile centum *g' > g, k,* în satem *z,* iar sl. *buh-* este împr. din germ. La germani, italici şi greci **bhugos* era „fagul roşu, Rotbuche" ; la greci s-a extins asupra stejarului, deşi în nord (Olymp, Pind) fagul nu este o raritate, în timp ce italicii au păstrat vechiul sens i.-e.; fagul însă e rar în peninsula lor. Conservarea termenului în Grecia şi Italia a fost atribuită arhaismului religios (caracterul sacru al copacului ; Meillet; WH). Aici aparţine şi tema alb.—rom. **bhung-,* deşi în loc de palatală *g'* ai aştepta o spirantă, alb. **bundh-,* rom. **bunz- (*buz-).* Probabil există o răd. **bhug-* ori a intervenit influenţa vreunei limbi centum (greaca?), avînd aceeaşi deplasare semantică „fag" > „stejar" ca în română şi albaneză.

De relevat pentru „stejar" existenţa unui al doilea termen autohton în română : *gorun* „ghindar". Numele „fagului" în limbile i.-e.: RLexIGA, I, p. 170—172.

(28a) burlan s.n. (pl. *burlane)* „ţeava, tub sau scoc cu diferite întrebuinţări" („tuyau; Rohr, Rohre"). *a)* „tub" (de fontă, de olane, de beton etc.)

din care se fac canale, sulinar" („tube, conduite; Rohrenwerk"). *b*
(de tinichea) prin care se scurge apa de pe acoperişul casei, scoc, ceatîrnă
neau, gouttiere; Dachrinne"). *c)* „scoc (de lemn, tinichea etc.) prin ca
apa din izvoare sau din cişmele, jgheab, uluc, şteand" („auge, chenal;
d) „coloană cilindrică (de tinichea, la sobele de zid), ţeava cilindrică (
chea, la sobele metalice) prin care trece fumul din sobă în horn, urloi"
cheminee; Rauchfang").

Der.:' (de la tema *buri-* cu alte sufixe) *burlinc* „stenduleţ în care se p
pe iarnă" (Făgăraş; Viciu, *Glosar), burloiu* „ulcior de pămînt cu găurele la
toartă o ţîţă prin care se bea apa" (Braşov), *burluiu* „lemn de o palmă, gros
polobocului, îu care se bagă cînd fierbe vinul; partea îngustă a pîlniei, g
bucea, ţeava prin care se scurge mustul de vin din teasc, ţîţă, uluc, ciu
cioc" ; *burluiu de lampă* „cilindru", *burlac* „butoi, bute" (cf. DLR).

LaurM, Gloss, p. 106 *„burlanu* şi *burlincu* porcellus delicus, transfo
porculanu sau *porculeamtl,* necunoscut dincoace de Carpaţi". • Cihac, DEt
34 (sl.) *bură, boară, burează, burlan, burlinc.* ***o*** DLR, I, p. 702 „etim.nect
buru 'ţeava'". @> Tiktin, DictRG, p. 244, Şăineanu, DUn, p. 86, Candr
p. 187 „orig.necun.". *0* Giuglea, LL, II, p. 31 *burlan, burloiu, burlac, burlui*
nic *borna.* *0* AnEtn, 1962-1965, p. 82-83. % Mihăescu, RESEE, VI 19
(pare recent în rom.).

Cuvintele trc *buru* şi romanic *borna* au asemănări aproximative
ori sens dar nu explică tema *buri-* ce pare să fie autohtonă (cf. arc
„vas de lemn, recipient en bois", Dai. < ? DEtAr, p. 231), cu un su
-an (cf. *cîrlan, morman), -oi, -ui* etc. O soluţie etimologică nu aflăm, da
primar putînd să fie „spărtură, orificiu" tema *buri-* ar conţine r
eventual i.-e. **bher-, *bhor-* „a tăia, perfora; a rade, sparge" (W
159_161 ; IEtW, 133-135, 3; WH, I p. 481-482) : pers. *burrad* „tă
beran „gură", gr. срapco „despic, îmbucătăţesc", alb. *brime* „gaură",
-ire „a lovi", *foro, -are* „a perfora", *foruli* „bănci", *forum* „tîrg (loc
etc. Ori i.-e. **uer-* „a închide, acoperi" (WP, II, p. 280—283, 7); *Hie*
chide, rupe, crăpă" (I, p. 286, 12) ? Non liquet.

(29) burtă (var. *bîrtă,* DR, IX, p. 410) s.f. (pl. *burţi, burte) 1*
corpului (la om şi animale) în care se află stomacul şi intestinele ; pînte
ire, abdomen; Bauch"). *2)* „pielea abdomenului (la animale bovin
de burtă" („tripes"). *3)* p. anal. „partea rotunjită, umflată, ridicat
lucru (vas) ; rotunjire, ridicătură" („ventre) (renflure d'un vase), pro
Bauch, Ausbauchung").

Der.: *burtică, burticică, burtos (bort-), burte (a), burteş, burtical, bu*
runtaie"), *burtucan* („burduhan", DR, V, p. 384), *burlioară; îmburtoşă*
buriăverzinie, burtă de popă ; antropon. *Burtea, Burtică* etc.

Dial.: arom. *bîrtă.*

împr. din rom.: big. reg. *burtă* (NRR, I, p. 407; DR, III, p. 22
(RomSl, XVI 1968, p. 77).~

LaurM, Gloss, p. 107 „la aceeaşi răd. cu *borta,* fiind acelaşi cuvî
DEtDR, II, p. 23 (el.sl.) *bort, burduf, burtă, burduşesc.* ***o*** Philippide, ILR
matopee. @ Tiktin, DictRG, p. 245 „et. unbekannt; wahrsch. verwandt
bort, burduf". *0* DLR, I, p. 704 „etim.necun. ; legătura cu *bort* şi *bur*
matică". © Şăineanu, DUn, p. 86 big. *burta,* primitiv identică cu *bortă*
trunchi, de corp, de lucruri)". ***o*** Diculescu, Gep, p. 176—177, ZrPh,
p. 431 gepid. *burpi* = got. *baurpei (bor-)* „Last", ahd. *burdi* „Biirde,
burde etc Admis: Gamillscheg, RomG, II, p. 250—251. © Densusian
350 „nelămurit rămîne *burtă* ce nu poate fi despărţit de *bort, borţos;* fonet
minat cu altă formă (în special *bute),* dar nu vedem tema care l-ar expli

ArR, VII, p. 566, X, p. 472 din big. *tarbüh* „ventre, estomac, abdomen", *bţţftăh,* cf. *burduhan.* 9 Giuglea, DR, IV, p. 1554 „lat. **volutus, -os; a burtă < volutare,* cf. *bulbucă < volvicare; burtă* sarcină: gr. *barytes",* — ce „iiberzeugt niclit" pe Gamillscheg. 9 Philippide, OrR, II, p. 700 *„bordeiu, bortă, burtă* de origine obscură, probabil slavă". 9 Skok, RIEB, HI/6 1938, p. 588 cf. *buric, a se burica, burduf, burduhan[!].* 9 Scriban, D, p. 209 „met. din srb *trba.".* 9 Puşcariu, LR, I, p. 193 „obscur", 340 „probabil de la slavii de sud." *o* Giuglea, LL, IV, p. 173 din i.-e. **bher-, bJior-* „a duce, a purta".

Atestat abia în veacul al XlX-lea (termen cu nuanţă trivială, DLR; ce ar explica lipsa lui în literatura veche religioasă), *burtă* este element vechi, răspîndit azi numai pe circa o treime a teritoriului lingvistic drom. (AtlLR, I/l, harta 42). „Aria lui e restrînsă asupra Ţării Româneşti cu mici depăşiri în Transilvania sudică şi Banat. Jumătatea nordică a ţării zice *pîntece* (lat. *pantex),* sud-vestul Ardealului, cu Banat şi Crişana, *foaie* (lat. *follis)* ; în glumă şi batjocură burta (umflată, mare) a fost asemănată cu un foiu. Chiar în aria iui *burtă* acest cuvînt se întrebuinţează mai mult cînd e vorba de animale; *burtă* şi *pîntece* sînt sinonime, dar nu se poate zice *ciorbă de pîntece,* ci numai *ciorbă de burtă,* — o indicaţie că la origine *burtă* era numai cea de animale, mai ales ca termen culinar [12] şi că numai în glumă sau batjocură s-a zis şi despre oameni că au 'burtă', cuvînt obscur" [13]. Aceasta nu justifică ipoteza că „de la slavii de sud ne-a venit ... probabil şi *burtă",* cuvînt „care luptă încă cu vechiul *pîntece* chiar în Muntenia, provincia care formează aria lui de răspîndire" (LR, I, p. 340), căci împrumutul slav ar trebui dovedit nu numai prin simple afirmaţii. Răspîndirea lui pe numai o treime din teritoriu (partea sudică) nu indică împrumut recent dinspre Balcani, de la slavi; precum nici pretinsa obîrşie culinară nu ajută la identificarea etimologiei. Ksenţa semantică pare a fi „umflătură, proeminenţă" (cf. *burta* unui vas), eventual la rad. i.-e. **bu-, *bhu-* „a umfla" (WP, II, p. 144, 3), v. ind. *bhu-ri-h* „abundent, mult, tare", let. *bura* „grămadă, mulţime" etc, norv. *pute,* sued. *puta* „pernă", *put* „umflătură, tumoare, bulb" etc. Dar nu este exclusă apartenenţa la rad. **bher-* „a duce, purta" (WP, II p. 157—157), lat. *fero* şi cuvinte pentru „încărcătură, greutate" etc

(30) butuc (var. *butug, butău, butăiu)* s.m. (pl. *butuci) 1)* „trunchi de copac tăiat curăţit de crengi ; buştean ; bucată de trunchi" („troncon, bille ; Stamm, Klotz"), fig. (om) „scurt şi gros, nesimţit, bădăran" („lourdaud, stupide; Tolpelin, stumpfsinnig"). *2)* „partea de jos a trunchiului de copac, ce rămîne în pămînt după tăierea părţii de sus" („souche; Stumpf"). *3)* „tulpina groasă a viţei de vie" („cep de vigne ; Rebenholz"). *4)* sensuri der. (din 1): „trunchiu pe care se taie lemne (tăietor) sau carne (în măcelărie), pe care lucrează rotarul, fierarul, tăbăcarul" („etal (de boucher, de charron, etc.) ; Klotz, Block, Fleischbank") ; „butucul roţii" („moyeu; (Rad)Nabe") ; *butuci* „obezi, cătuşe, fiare" („entraves, cangue, chaîne ; (Fuss)Block").

Der.: *butucă, buîucaş, butucaie, buiucel, butucuţ, butucuţă; a butuci, butucit, a îmbutuci, -it, butucos, -oasă, butucănos, butucar, butuceriu, butucăriu;* topon. *Butucai'i, Butucărie, Butuceni* etc.

împr. din rom.; ung.reg. *butuk* „tusko, favâgotoke; siiveg (etc.)" (InflR, p. 30; MNyRomKolcs, p. 88; *butucsel) ;* ucr. *botjuk, butuk* „buştean; Stamm zum Săgen bestimmt" (RomSl, XIV 1967, p. 136; LbR, 1971, p. 164).

LexB, p. 76 *„butucu* videtur esse compositum ex it. *bronco* et *tronco." Q* LaurM, Gloss, p. 109 *butucu* vedi *botu.* ® Cihac, DEtDR, II, p. 552 *butuc, buturug,* trc *boitth,*

,. " Aserţiune falsă a lui Puşcariu, căci termenul culinar „ciorbă de burtă" s-a format *U* T>„™ reştx (n Muntenia), aria normală a lui *burtă,* unde a fost adoptat în chip «resc ţi n e " s a r **X** mentul lexical curent şi popular în această zonă lingvistică P ? necesar, „a ele-

[13] Puşcariu, LR, I, p. 197, 280, 193.

boud „cuisse, hanche, gigot", cf. *boudakou* „noeud dans le bois". 9 Schuchar XV 1891, p. 103 cf. ung. *bot, buta* etc. • A. Horning, ZrPh, XX 1896, p. cu sufix romanic *-uccus.* 9 Şăineanu, InflOr, II, p. 65 din trc or. *butak* cuman *butak* id. ; „pare a fi împr. vechi, poate cuman; dar posibilă şi format de la un primitiv *but* 'trunchiu' -j- suf. *-uc;* trc *but* 'idol' etc"; 402 „forn genă de origine obscură (cf. ZrPh, XV, p. 97—104)". • Densusianu, HL 381—382 împr. din cuman *btitac* „ramus". • Tiktin, DictRG, p. 246 *„bustec* mit *buluc, buturc, buturugă* auf einem sl. Stamm *but-* zu beruhen, woraus mit zunächts *buştanu"* [Dar *buştean* e recent din germ. *Baumstamm,* săs. *bum* III, p. 658]. 9 Treimer, ZrPh, XXXVIII, p. 356 *butuc* şi alb. *butuk* , Bock" din trc *buduk.* 9 „Cuvintele rom. şi alb. au numai întîmplătoare şi nici cu trc *buduk* n-au vreo legătură" Philippide, OrR, II, p. 702. 9 DLR, „etim.necun.; tulpina obscură *but-* pare a fi veche; identică în *buturugă, butu* în *bucium, buştean, butaş* [dar *butaş* e ung. *bujtds,* Tiktin ş.a.], *butuşină".* 9 I ZrPh, XLIX 1929, p. 414 gepid. *buituk-,* ags. *btittuc* „stumpf, Endstiick" e ce „wird zur Sicherheit" pentru Gamillscheg, RomG, II, p. 251, Scriban, 9 Pascu, REBS, p. 30. 58 *buturugă* din *but-,* că *butură, butuc, butaş.* 9 Şăinea p. 87 primitiv *but-* etc. 9 Alte păreri cf. *butură,* cu care este coradical şi c ambele probabil autohtone.

(31) butiuă (var. *buture, butur* ban., *butor, butoară)* s.f. *1) butură* trunchi de copac scurtat" („trongon; Stumpf, Stummel"). *2) butură* buturos (scorburos)" („tronc d'arbre creux; Baumstamm"). *3)* „s („creux d'arbre; (Aus)Hohlung").

Der.: *buturaş, buturel, buturuş, buturău, butulău, butulcu, buturoi* *buturos* („scorburos"), *butori* („găuri") ; *buturugă, buturoagă, buturar,* antrop topon. *butucari, Butucăraş, Butucăria, Buturugari, Buturugeni* (TopRom,

Dial. : megl. *butură* „viţă de vie, Weinrebe" (ZrPh, XLIX, Megî, III, p. 52 *„buturic* buturugă. Cantitatea ce încape într-o mînă, orig. obscură; are aceeaşi tulpină ca în *buturugă).*

împr. din rom.: big *butorîi, buturo* (reg., DR, III, p. 221), ung. „diform" (InflR, p. 31), srb *buturica* „temniţă" (DR, III, p. 666);? n.gr. (AIIN, II, p. 391).

LexB, p. 76 *„butura* a valach. *bute".* 9 LaurM, Gloss, p. 109 *butur* % Cihac, DEtDR, II, p. 485 *butură* (cu *budăiu)* din ung. *bodon, bodony,* • Diculescu, ZrPh, XLI 1921, p. 422, Gep, p. 175, ZrPh, XLIX 1929, *„butura* geht vielmehr auf eine gepid. Z-Ableitung *buttilo* zuriick, die durch la Umdeutung des Suffixes im Urrum. zu *buttulu-* wurde". 9 Skok, ZrPh, XL *butură* şi *butuc* ar conţine tulpina „internaţională" *bot-, but-,* răspîndită în germ., ung. în rom. ar veni din srb. 9 Densusianu, GrS, I, p. 348 *butură* di 9 Giuglea, DR, III, p. 969 *butură* din aceeaşi familie cu germ. nord. Sttick eines Baumstammes", norv. *butt* „Klotz", dar e de văzut dacă i.-e. mai răspîudit, venit la noi pe altă cale. 9 Meyer-L, REW³ 1239a rund", it. *botta* „KrOte", fr. *botte* „Bundei" etc. ,,Zu *butt* wiirde rum. passen (Diculescu)". 9 Graur, BL, V, p. 90 *„butură, butuc* ne viennent s du germanique". 9 Tagliavini, StR, II, p. 236 „la rădice in rum. *(butuc,* sia molto piu antica, probabilmente trace", cf. gr. TuuŞuţ *(buxus),* rad. (Brugmann) şi BOUTÎW) (Hsch.) „pars navis ad quain gubernaculum relig „seria tr.-frig. e corradicale al germ. *bula, butta, butr, buttuc.* La voce rorne dunque essere benissimo di origine trace". 9 Giuglea, LL, II, p. 31 „ *butoare, bucium,* — comme le montrent aussi les suffixes, nous orientent *imbutum, -ula, -or, -oria* et *imbutionem".* 9 Cf. *buluc.*

între *butură* şi *butuc* este o legătură evidentă, acelaşi rad. şi se mune ; avînd deci origine identică. Sensul lui *butură* „trunchi de c ori scorburos)" *şibutuc* „trunchi" în general (cu nuanţe) arată că tema ţine noţiunea „trunchiu" de copac, „Klumpen, Klotz, Baumstumpf", în germ. *(bute, butt-, butr,* etc), ceea ce ar fi un indiciu că un c venit pe altă cale la noi (Giuglea), nu ca împrumut germ., ci înrudi

aceasta, fiind, o lărgire cu dentală a rad. **bu-, *bhu-* „a (se) umfla" (WP, II p. 115—116; IEtW, 98). Nefiind probabilă obîrşia germanică ori cea slavă, rămîne verosimilă autohtonia întrezărită de italianul Tagliavini. Nuanţa semantică mai veche şi cea din megl. *buturâ* „viţă de vie, butuc de vie", ca şi drom. *butuc* în sensul 3 „tulpină groasă de viţă de vie" ar indica pentru *butură* şi *butuc* semantismul „tulpină a plantelor; firul, viţa", generalizîndu-se apoi ca „pivot, corpul, tulpina" plantei, uneori înţeles ca ceva „trunchiat, tăiat, partea rămasă din tulpina copacului", accepţiune foarte răspîndită azi. Ca „fir, mlădiţă, vlăstar, tulpină, vegetaţie, produs al creşterii", tema rom. **but-* pare a fi cea din gr. ȘUTOV „plantă, vlăstar, copil; tumoare" etc, la i.-e. **bheu-* „a creşte", iniţial „a (se) umfla", în multe derivate i.-e. (WP, II, p. 140—144; IEtW, 146; WH, I, p. 557-559): v. ind. *bhuti-h, bhuti-* „fiinţă, bunăstare, prosperitate", *bhutd-m* „fiinţă", rus *byf* „fiinţă, fel de viaţă", v. sl. *byti* „a deveni, a fi". De la baza **bh(e)ui-* gr. OHTD „produs, odraslă", ştrua ,,a produce, a semăna, a planta", alb. *bin* „înmuguri", lat. *fio, fieri* etc. Dacă aparţine aici, tema străromână **but-* are la bază i.-e. **bheu-t-,* redus la **bhut-* şi primind o nouă sufixare *-l-,* care poate fi formantul i.-e. (diminutival?) frecvent în numele autohtone de vegetale *(brusture, mazăre, mugure, sîmbure, strugure),* sau e sufix latin *-ulus, -ula; -ko-* în *butuc* pare a fi i.-e.

Judecind în acest fel, după formă, sens şi răspîndirea cuvintelor noastre, tema lor nu este „internaţională" (germ.-ung.-srb), ci e originală şi „naţională" în română, unde vine din fondul lexical autohton. Termenii ulteriori, lat. *trunchiu* şi sl. *tulpină (trupină),* sinonimi cu *butuc* şi *butură,* pare că au contribuit la evoluţia vechilor apelative autohtone spre sensul curent azi.

(32) buză s.f. (pl. *buze) 7)* „fiecare din cele două părţi cărnoase ce mărginesc gura şi acoper dinţii (la om şi la animale)" („levres; Lippe"). *2)* p. anal. „marginea unei răni, a unui vas, a unei ţevi, a unui deal sau pisc de munte" („bord; Rând, Saum"). *3)* „ascuţişul unui instrument de tăiat" („tranchant; Schârfe, Schneide").

Der.: *buzişoară, buzuţă, buzulilă, buzucă, buzişor, buzoaie, buzar, buzărie* („boală cu jupuieli şi răni pe buze", BIFR, VI, p. 211, Gorj), *buzău, buzilă ; buzat, buzălat* (Bihor), *răsbuzat* (Dos.), *buzos. fbuzan, -â; buzis* (adv.), *buzur* („cu pete roşii pe bot"), *buzurină* („epitet dat oilor", DR, VI, p. 265) ; *buzăi, bosumflat (bus-)* ; antropon. *Buza, Buzea, Buzan, Buzoiu, Buzău, Buzaţii, -a, Buzilă, Busescu, Buzura, Buzulenciu, Buzulescu, Buzălată* etc. (OnR, p. 226) ; topon. : *Buza, Buzata, Buzan, Buzeni* ş.a. (NumeL, p. 4; TopRom, p. 19).

Dial. : arom. *budză, budzar* („lippu"), *mbudzat, mbudzinare* („faire la lippe") *mbudzinat, mbudzinedzu, arăbudzinare* („s'enfler (en parlant des levres)"), *arăbudzinat, arăbudzinare, budzos*; megl. *buză, năbudzos* „mă busumflu".

împr. din rom.: big *buza* „obraz" (DR, III, p. 226; sau „îl vor fi moştenit [bulgarii] dela traci", Puşcariu, LR, I, p. 177), pol., ucr. *buzia* „guriţă" (BalkA, II, p. 128), srb *budza* „Mund" (SOF, XXI, p. 372), *buăzulast, budzule* (EWR, nr. 242; Stlstr, II p. 281), săs. *buze* „hângende, aufgeworfene Lippe", *buzatich* „grosslippig", *buzile, buze umflate* (RomElSz, p. 14, 75, SăchsWtb, V, p. 531), ung. *buza* „buza de sus", *buzata, buzăi* „buzat; îmbufnat, bosumflat; bălos ; buză" (InflR, p. 31; WtbCs, p. 17; SCL, XIV 1963, p. 381), *buzăia* „ajaka" (NylrK, VI 1962, p. 380); ngr. (RumWNGr, p. 85).

Alb.': i«zc.

LexB, p. 76 *„buza* a lat. *basium".* ® Miklosich, SIEIR, p. 9 *„buză* — alb. *buze.* Mehrereu Sprachen gemein; nicht vom lat. *basium".* % Diez, EWRom, 434 romanic (germ., celt., arab). ® Roesler, GTB, p. 590 din trc *buz* „bouche, levre", alb. *buze.* ® LaurM, Gloss, p. 109 „suntem deplin convinşi că si ellu e de orig. romanică, cf. sp. *buz* = *buza,* it. *boccone,* sp. *buzon".* © Cihac, DEtDR, I, p. 31, II, p. *buze.* @ Gaster, RIAF I p. 24. % Meyer, EWAlb, p. 57 *buză* împr. din alb. tură cu lat. *bucea*; sp. *buz,* engad. *buc* (lat. *bucium),* germ. *bus, bussel*; din şi bulg. *buza.* # Puşcariu, JB, XI 1904, p. 4S—49, EWR, 242: reflexul unu *blid-*; Romanski, JB, XV 1909, p. 95. <$ Jokl, StAlb, p. 11 alb. *buze* d cu lit. *burnâ,* lat, *foramen,* arm. *biran* „gură". 0 Şăineanu, DUn, p. 87 prob matopee. ® Capidan, DR, II, p. 322, Pascu, DEtMR, II, p. 218, 15 *buză* alb. © Philippide, OrR, II, p. 702 „ce ne îndreptăţeşte să credem că ar fi alb.?". @ E. Cabej, Gl, XXV 1936, p. 52-54, RIEB, 111/6. p. 454-455 d *budhe.* # Scriban, D, p. .211. >$ Puşcariu, LR, I, p. 177 poate fi autohton.

Sigură este numai legătura cu alb. *buze,* identic, dovadă că sînt de comună. în limbile slave este împrumut direct din română (afară d încît slav nu poate să fie ; dar nu se poate stabili idiomul de obîr majoritatea împrumuturilor (pol., ucr., săs., ung.) sînt din română. probabil cuvînt de origine autohtonă, carpato-balcanică, din i.-e. **bu-* sărutare", element onomatopeic de imitaţie a sărutului: n. pers. *bosida* ruta", m. irl. *bus* „buză", gael. *bus* „gură, bot, gură cu buze groase" „buzat", nhd. *bus* „sărutare" etc. (WP, II, p. 113-114, 2; IEtW, 10 este citat şi cuvîntul albanez, dar nu cel românesc).

(33) caier s.n. (pl. *caiere)* **7)** „fuior (de cînepă, in, lînă) ce se furcă spre a se toarce" („quenouillee ; Spinnrocken"). *2)* fig. „smoc, mă („touffe de cheveux; Zopf"). *3)* p. ext. „furca de tors" (maram.) („que (Spinn)Rocken"). Dos, VSv 114 „un caeru de fuior".

Der.: *căierel, a încaieră, încăierat, încăierare, -rător, -oare, -rătură, ratc ; ăescăieră, -ai.*

Dial. : arom. *caer, cair,* fărşer. *caer* (DR, VI, p. 107), *discair,* „a desface caierele", *căiruşu(l),* megl. *cair, căiăr, caiir, căier,* istr. *caie* Rocken".

împr. din rom.: săs. *kăier* „Hanf-flaschbundei um den Spinnrock den" (RomEioz, t>. 24; SăchsWtb, V, p. 8—9) ; ung. *kăjer* „guzsalyra koto esomo" (jud. Cluj ; NylrK, XII 1968, p. 319).

LexB, p. 86 *„caieru,* 1) caliendrum denotat comam adseiticiam et hi iogiam *caieru*; 2) eayer Gallis significat plura folia chartae in unum Hispanis cayrel etc.". ® LaurM, Gloss, o. 111—112 „de unde?" ® Ciha II, p. 37 *„caier, descaier, cîrligai,* cf. sl. *kandriavîi* 'crispus', pol. *kuzel* etc". <| Byhan, JB, VI, p. 236 lat. **coliarium ăia colus* 'furcă' (nur als da iautliche Schwierigkeiten noch zu beseitigen sind [evident!]. % Pasc 1804, *v.* 438, ArR, VI 1922, p. 256, DEtMR, I, p. 192, 1803, RevC, I, gr. *y.xlpoq* „fii de trame". ® Puşcariu, CL, XXXVIII 1904, p. 471, XXX ZrPh, XXVIII 1904, p. 689, EWR, 251 *caier* „Rocken" corespunde exact dela *caro* „krărupeln ; a pieptăna lîna". Admis: Weigand, KJB, VIII 19 („einleuchtend" !), Capidan, Megl, III, p. 55; DLR, 1/2, p. 25 („probabil"). DR, II, p. 901 cu lat. *qual(l)us, quasillus* „SpinnkOrbchen", III, p. 1090 ge & Puşcariu, DR, III, p. 669 (V, p. 761) adj. **cavabilis* „care poate fi gol > rom. *edere* sau *că(i)er; fuior caier* din **folliolum *cavabile* „fuiorul gat Obiecţiile lui Spitzer, DR, IV, p. 654, 655. «ş DLR, II/1, p. 559 *J* nesigură (ar putea fi derivat de la *caier,* dar şi lat. pop. **incavellare, ca* închide într-un coş' etc.)". **O** Tiktin, DictRG, p. 255, Şăineanu, DUn, necun.". $ Densusianu, GrS, VII, p. 375—377 „îndreptăţit a-1 considera e exun sînt şi *furca* şi *torsul;* însă pînă acum identificarea lui astfel a rămas neri ce se înlătură de la sine ; ... **carium* nu putea da *caier (ri* păs similare) ; ... *cavare, *cavabilis* apare foarte artificial, lăsînd nelămu semantică. A rămas enigmatic: *caieral* e fuiorul ce se pune şi leagă pe în legătură cu furca trebuie căutată etimologia lui. La noi furcile de tors coarne, ci sunt făcute dintr-un băţ cu cîrlig la capăt, caieral e legat d *caia* 'băţ, lemn noduros, măciucă' (Isicl. *orig.* XVIII 7, 7 şi glos.); *caiere* '

băț', *cajatio* 'bătaie' etc. ; a însemnat poate şi 'băț cu cîrlig', sp. *cayado* 'cață'. Baza romanică de forma *caja* poate veni din rad. **kag- (*kagiă) ; caier* din **caiulus,* ca. *baier* din **baiulus".* Etimologie dată simultan (sau anterior, DR, VI, p. 657), independent de Giuglea, Conc, p. 15—17, 22—23; admis: Scriban, D, p. 216. «AnEtn, 1959-1961, p. 29 i.-e. **kag-el-.*

încercările anterioare (bazate unanim pe dogma latinității) erau toate „presupuneri ce se înlătură de la sine" (Densusianu) : arhetipurile romanice nu pot explica pe rom. *caier (*caiul* nu putea să conserve diftongul, ci devenea **ceur~* sau ceva asemănător; analogia cu *baier* n-are valoare, căci acesta nu vine din lat. pop. **baiul-).* încît bazele latino-romanice (inclusiv ale lui Densusianu şi Giuglea) nu sînt de luat în seamă, iar elementele semantice invocate („mănunchi, fascicol; creț; a toarce; fir; a dărăci; deşerta" etc.) sînt nepotrivite pentru etimologie. Singurul element util este observația lui Densusianu: *caier* e „fuiorul ce se pune legat pe furcă. Deci în legătură cu furca trebuie căutată etimologia lui". Daurian—Mass. îl defineau *„caeru, caieru* lîna, sau cînepa netoarsă cîtă se pune una data în furca de torsu". Astfel, *caier* indică o cantitate de lînă, in, cînepă ce se leagă o dată pe furca de tors, mai precis „o furcă de caier", măsură aproximativă de material pentru tors. Nu noțiunea materialului (lînă, in, cînepă) şi nici toarcerea, ori alte idei secundare alcătuiesc esența semantică a lui *caier,* ci lucrul (suportul) pe care e fixat materialul spre a fi tors (cum a arătat Densusianu). Noțiunea de „caier" fiind strîns legată de „furcă", aceasta din urmă este anterioară, mai veche decît „cantitatea de material pentru tors" : se poate considera *caier* ca un simplu derivat din „furcă", identic cu aceasta. Despre forma furcii de tors, în unele regiuni avînd coarne, cîrlige pentru fixarea fuiorului, s-a observat că „la daco-români acest instrument sub aspectul lui original — cu două coarne la partea superioară a bățului — se mai găseşte în Transilvania zona Sibiu şi Hunedoara, unde furca are de obicei coarnele mai mici. Ea se găseşte (după R. Vuia) şi în Caraş-Severin, corn. Var, iar în Țara Românească numai în Gorj ... Da început a fost răspîndit peste tot şi numai tîrziu coarnele au fost înlocuite cu o placă ..." (Capidan, DR, III, p. 196—197; observațiile în acelaşi sens ale lui Densusianu şi Giuglea, *loc. cit.).* Din consensul celor patru dialecte rezultă că *i* consonantic (i) continuă o consoană veche, căzută în faza străromână, anume *g* (cf. *baier, droaie).* Un **cager-* sau **cagelu-* are element radical şi sufix: *cag-er-(-l-),* care potrivit interpretării semantice de mai sus aparține la i.-e. **keg-, *keng-* (şi **kek-, *kenk-)* „mic par, țăruş, cîrlig, toartă" (WP, I, p. 382—383; IEtW, 537) : m. irl. *al-chaing* „a rock for henging-up arms", nasaî. lit. *kenge* „cîrlig, tăiş", v. sax. *haco,* ags, *haca, hoc* „cîrlig", v. nord. *hanki,* mnd. *hank* „toartă" etc.; posibil mhd. *hachele,* mnd. *hakele* „darac" (după dinții de fier încîrligați), ahd. *hacko* „uncinus, furca" ; alte cuvinte germ. cu sensul de „par, mic cîrlig; încîrligat etc". Sufixul-/- e mai probabil după analogia cuvintelor germanice: un autohton străromân **kagelu-* a dat în mod normal *caieru-* [14]. Sensul primar al cuvîntului românesc a fost „cîrlig; lemn încîrligat" sau chiar „băț, par pe care se lega ori atîrna materialul de tors ; suportul (de lemn) ; furca" în sensul actual, formă de cîrlig ; ulterior a însemnat „fuiorul",

[14] Densusianu făcea o aluzie echivocă la rad. i.-e. **keg-* ,,a fi întors, încîrligat", din care voia să derive pe romanicul *caia,* pretinsul etymon al *cuierului* românesc, fără să-şi dea seama că acel **keg-* e tocmai radicalul îndepărtat, dar nemijlocit al cuvîntului nostru ; asemenea scăpare n-ar fi făcut marele filolog şi romanist bucureştean dacă nu se lua după latinizanții care se credeau ,,îndreptățiți să considere pe *caier* ca element latin".

deplasare semantică ce a fost determinată în mare măsură de concuren
tin sinonim *furca,* uniform în toate zonele dialectale româneşti.

(34) earîmb (var. *cărîmb, carîng* Fălciu, din pl. *carînghi*? DDR) s
n. (pl. *-i* şi *-uri) 1)* „unul din drugii de la loitrele carului de care sînt
nite spetezele; draghină" („barre inferieure de la ridelle ; Deiterbaum
ext. „loitră; capătul osiei" etc. *2)* „capătul osiei care iese din buciumu
partea osiei cît o ocupă roata" („bout d'essieu ; Achsenbuchse"). *3)* p
„partea cilindrică a cismei de la gleznă pînă la genunchi" („tige de
Schaft"). *4)* „brighidău de măsurat înălțimea laptelui" („moussoir; St
dem die Hohe der gemolkenen Schafmilch vermerkt wird").

Der.: *cărîmbâ, cărimbăț, a cărîmbi* („a măsura laptele cu cărîmbul")
împr. din rom.: ung. reg. *kārimb* „szekerlajtorja rudja", *kdromb*
(MNyRomKolcs, p. 191).

Laurii, Gloss, p. 120 *„carim.bu* turulu sau tubulu ciobotei; — ? d
fontana cu calibru, adeco din arab. *qalâb, gattb?"* © Cihac, DEtDR, II, p
ung. *karima* „bord, rebord". **9** Miklosich, EWS1, p. 132 cf. srb *korubati*
mais", m.blg **korabu.* Admis: Weigand, JB, XVI 1910, p. 222, Dumke,
p. 82. • Philippide, ZrPh, XXXI 19.07, p. 302 lat. *carri u-mbo.* **9** Şainean
p. 104 big *korămdă.* **9** Scriban, Arh, XXVIII 1921, p. 238, D, p. 233 din li
„cornet, pungă de hîrtie", din rus alb *karâba* „cutie de scoarță" etc. © Puşcari
p. 225-226, II, p. 596-599,111, p. 395, DLR, 1/2, p. 126: lat. **calamulus*
dimin. lui *calamus* „trestie, harac, prăjină" > **cărămur* sau **carîmlu,* cu int
lui *b *carîmblu > earîmb* ; „drugii la scară s-au numit *carămi (calami),* cei de
('scară mică') **calamuli".* Admis: Candrea, DEnc, p. 225 *calamus;* Densusi
VI, p. 363 nu *calamus,* ci der, **calamulus* (Puşc.) ; cu rezerve : Meyer-L, R
(calamus „Rohr") ; respins: Pascu, ArR, VII 1923, p. 555, X, p. 467
aurait donne **cărămur")* ; „impossible" Graur, BL, V, p. 30. **9** Skok, Z
1923, p. 191 lat. *calopus* (cu intercalarea unui *m,* ca în *strambus).* Respins
DR, III, p. 838. • Capidan, LL, II, p. 225 în legătură cu glosa xapânp
-oi[j.evix-?]v **TJV** Mucxoo auxaA<$Pov Hsch. **9** Tiktin, DictRG, p. 295 „et.unb
AnEtn, 1959-1961, p. 33, 1965-1967, p. 17-18.

Vechile tentative nu explică fonetica şi semantismul cuvîntului, fiin
„curiozități" cum le numea Puşcariu, inclusiv formula acestuia **calan*
min. al lui *calamus* „trestie", mult mai subțire decît „derivatul" său
care e mai mult „imposibilă" (Graur) decît oricare alta ; problematic
„karambas" (grec?), ce nu poate fi din idiomul mysilor asianici spre
fi considerat eventual tracic (Capidan), căci — cum arată glosator
— termenul „mysian" era o-uxa.X6(3o<;. Forma autentică e *cărîmb* (re
cundar *earîmb;* RevF, I, p. 117—154; DR, XI, p. 68), iar *cărămi* e u
dialectal, tîrziu, de la *cărîmb* (Pascu, Weigand, BalkA, II, p. 259), car
vedeşte nimic pentru etimologia din *calamus* sau ceva asemănător.
-m-b-, forma veche **caramb-* sau **calamb-* există un rad. i.-e. **(s)*
**fs)kel-,* iar sensul de bază pare a fi „drug, sul, par, băț" [15], făcut prin
exemple din alte limbi indică apartenența lui la rad. **kel-, *kelă-*
tăia, spinteca, rupe (prin lovire)" (WP, I, p. 436—440, 3; IEtW,
gr. KEAo'r £uÂa Hsch. s.v. xsXsuovTaț, xoXoț „ciuntit, şut, retezat" ; d
set: xXdc<a „rup, frîng", xX%oc „ramură, viță, curpen" etc. ; lat. *cala*
columis, columna [16], *clava* „gheoagă, ramură, creangă tăiată", lit. *kuola*

[15] Nu „tub", cum pretindea Puşcariu, pentru a-l putea aduce din al său lat.
Sensul „tub" este secundar, analogic.

[16] WH, I, p. 250 consideră *columna* înrudit cu *columen, cclsus* ; dar primitiv *colu*
simplu „par, stîlp" al mizerelor colibe preistorice, nu coloana falnică la temple şi pa
mentale în Roma clasică.

v. sl. rus *kolu* „prăjină, par de gard, par (bucată de lemn doborîtă sau tăiată)", ceh *klanice* „prăjină", pol. *klonica* „loitră" ; cu *-d-* v. isl. *Jwlt,* ahd. *holz* „lemn, pădure", v. sl. *klada* „bîrnă, butuc" s.n. cf. şi rad. **(s)kel-* „a tăia" (WP, II, p. 590—596, „par, ţăruş, butuc" etc). Bază **kela-mb-* sau **kela-b-* nazalizat.

(35) eăţă s.f. (pl. *cate, câţi) 7)* „băţ lung ca de 2,5 m, cu cîrlig la vîrf, cu care păstorii prind oile, împlîntîndu-1 în lînă sau prinzîndu-ie de picior" („baton de berger pourvu d'un crochet; Hirstenstab mit einem Hacken an der Spitze"). *2)* „gură rea care nu mai tace" („gula insulsa").

Der.: *acăţă* (2); (?) antropon. *Caţă, Căfa, Căţoiu, Căţidescu* (OnR, p. 231).

împr. din rom. : ucr. *kac'a* „caţă" (RomSl, XIV 1967, p. 151) : gr. xatţoovoc, -ui „croc; crochet" (DLR, 1/2, p. 196); big *kacja* „a atîrna" (NRR, I, p. 403).

LaurM, I, p. 539 *„oatia* pedum, pastoralis baculus uncino rnunitus ; pentru etyniol. vedi *accatiare, caracatitia* şi *caieia",* @ Cihac, DEtDR, II, p. 645 din gr.mod. xa-sţoîSva, *-v,* „croc, crochet". ® Şăineanu, Sem, p. 81 în legătură cu rusticul *cătun* (Katze). % Schuchardt, ZrPh, XXVIII 1904, p. 41—42 din *caţă* ar putea deriva vb *acăţă* ce nu trebuie să fie latin. % Puşcariu, EWR, 7 *acăţă* „ob *caţă* davon abgeleitet. ist fraglich, vgl. alb. *grap* 'ergreife, fange' und *krape* =Haken, Hirtenstab' etc". **9** Tiktin, DictRG, p. 309 cf. *acăţă.* @ CDDE, 6 nu pare a fi latin. & Şăineanu, DUn, p. 111 *caţă* diu *călare* = lat. *captiare. 0* DLR, 1/2, p. *196 caţă* < *"câtă (~ acăţa)* < *captiare.* @ Meyer-L. REW³ 1662 *captiare* „rum. *caţă* zu 4673 (trc *kanga* „Haken" > rom. *cange)* ist lautlich schwer verständlich, Zusammenhang von *acăţă* mit *acăţăra* nicht notig". ® Giuglea, Conc, p. 17, Scriban, D, p. 240 *captiare.* **9** AnEtn, 1958, p.' 147.

Derivarea lui *caţă* ca postverbal din *acaţă* (ca *leagăn* din *legănă, reazem* din *rezemă)* e inadmisibilă în aceeaşi măsură ca acestea, căci „obiectul" (lucrul) material, deci substantivul, este anterior. Evoluţia în sens invers s-a admis mai mult de dragul etimologiei latine **accaptiare* > *acăţă,* care (în caz contrar) nu are şanse de a fi acceptată şi care părea salvată prin acest procedeu. Schuchardt (după Hasdeu) a arătat că *acăţă* poate veni din *caţă,* care (CDEE) nu face impresia unui element latin. Dar provenienţa lui *acăţă* din lat. *captiare* nu e reală; tot aşa este ireală „latinitatea" lui *caţă,* iar verbul *acaţâ* nu e decît un denominativ din *caţă* ; deci numele acestei unelte eminamente pastorale (în ultima vreme), dar odinioară cu sens mai larg, are prioritate faţă de verbul *acăţă,* derivatul său. Elementul „îndoit, încîrligat" este esenţial în *caţă,* din **catia,* care poate să fie i.-e. **kat-* „a suci, învîrti împletind, la cătusi, împletit, la împletitura de leasă (ţarc)" (WP, II, p. 338, 1 ; IEtW, 534) : lat. *catena* „cătuşă" *(*cates-nă), cassis* „reţea, plasă, laţ", posibil şi *casa.* < **catiă* „colibă primitivă (din împletituri)", cymr. *cader* „saeptum, castrum, locus rnunitus" etc. (cf. *cătun).* Pentru rom. *caţă* ar putea fi luat în considerare un arhetip **cat-sa.*

în perioada străromână, *caţă* pare să fi fost un termen cu caracter general, echivalent lui *cîrlig*; dovadă ar putea fi derivatul general românesc *acăţa,* din epoca romană a limbii. Posibil deci că numai ulterior şi destul de tîrsiu, obiectul şi apelativul *caţă* s-a restrîns la domeniul agrar-pastoral, devenind un element exclusiv al acestei terminologii, în opoziţie cu derivatul său verbal, a *acăţa.*

(36) căciulă s.f. (pl. *căciuli) 1)* „acoperitoarea capului (mai ales iarna), din piele de oaie argăsită, cu blana în afară ; cuşmă" („bonnet (toque) de fourrure ; Pelzmiitze"). *2)* fig. „om, persoană, individ" („homme; Mannsperson"). *3)* p. ext. (Haţ.) „glugă pe cap în timp de ploaie" („capuchon; Kapuze"), *4)* obiecte în formă de căciulă servind ca acoperemînt: „partea de sus a ciupercilor (bureţilor) ca o pălărie" („chapeau de champignon; Hut der Pilze"), „moţ la pasări" („huppe, poupe d'oiseau; Oberschâdel der Vogel"), „capac concav" („couvercle; Deckel"), „căpătîiu crestat şi adesea înflorit al stîipilor unei case" („chapiteau; Kapităl, Aufsatz"), „acoperişul casei" („toit; Dach") etc.

Der.: *căciulică* (LexB), *căciulită, căciuloiu, a se că*
şi ruga, umili, linguşi"), *-ire, -eală, căciulat, -ă, căciular, căc*
căciuleau, căciulie („căpăţiuă de usturoi, de ceapă pentru sămî
moţ") ; *căciula* şarpelui (coprinus comatns) ; antropon. *Căc*

Dial. : arom. *căciulă* (RevDg, XI 1966, p. 554),
„fes", *căciulică* ; megl. *căciulă, căciuă* „fes".

împr. din rom. : big. *kacula, kacul* „căciulă, şubă, glu
pasărilor", *kdculă, kaculka,* dimin. *kaculica, -ecă, -ca, kacu*
culvan (DR, III, p. 202; RomSl, XVI 1968, p. 78); ucr.
XIV, 1967, p. 152; WandR, p. 16; BalkA, II, p. 134,
„kucsma", „sapkajâtek", „tarka feju kecske" etc, *p.ecsula, k*
MNyRomKoies, p. 183) ; săs. *ketschule* „Pelzmiitze" (RomElS
xaToouAiepa, xoTtjouXcivotiai (RumWNGr, p. 27, 78—79; R
XII 1967, p. 539) ; trc *kacola* (RESEB, IV 1965, p. 227) ;
kaţule(~>).

Alb. : *kesulle* „Kopfbedeckung; Haube, Miitze,
este împr. din rom., gr.?).

LexB, p. 80 *„căciulă* seu *casiolă,* etym. a *causia,* ut si
stracto *u casiola, căşiulă* et tum s in c mutato, *căciulă". 9*
„cucă, cucuiu, căciulă pour *cucullia — cuciulla* = cuculla''. $
transformatu in *cuciulla, caciulla* (etc.)". Cihac, DEtDR, I
kesulle, kessulj; v.sl. *koSulja, kosulica* indusium, big *koiuli,*
mlat. *casula* (casa) vestis cucullata". ® Miklosich, EtW
I, p. 24 lat. *casula* prin alb. • Meyer, EWAlb, p. 191 *„kesu*
wegen des s (nicht *i)* und der Betonung muss gr. Vermittl
căciulă, căţulă kann wegen des *tS* ebenfalls nicht direkt aus d
ist wohl = asl.srb.blg. *kosulja* =Hemd' (allg.sl.)". @ Ca
căciulă din alb. < lat. *casulea* < *casula* „vestis sacerdotalis".
„scheint ni. *cucă, cuşmă, cucuiu* verwandt. Vgl. auch big.
XV 1904, p. 439, Et, p. 19 lat. *cuculla* + *cucilla* = **cuc*
p. 52—54, EWR, 248 *"catteula* (von *cattea* „Katze") ; ca
stăude" ; din rom. e alb. *kesule* etc. ® Vasmer, *]agic-Festsc*
III, p. 277—278 lat. vulg. *casula* prin mijlocire gr. igs Roma
xocTaouii< lat. *casula;* „doch wie konnten die alb., big. rum
ts aus diesem entlehnt sein? Es ist eher an das Gegenteil
p. 14 „cuvîntul răspîndit de la români la celelalte popoa
dată". *0* Wedkiewicz, RczSl, VII, p. 124 neverosimilă
de Vasmer), ,,on restera donc â ce qui est expose par Puşcar
I, p. 465 „big *kacula, kaculka.* Balkanwort unsicherer Herk
moglich ist die Zugehorigkeit zu der Sippe von *kohtl*
Herkunft nicht wahrsch.". ® Treimer, ZrPh, XXXVIII 1914
p. 11 *„căciulă* alb. *kesule* ist wohl von lat. **catteulla*
9 Scriban, Arh, XXVIII 1921, p. 238, D, p. 243 „mlat,
cu glugă *"casibla, *casiula, *căşulă". £* Iordan, ZrPh, XLI
cu obscurul sic. *caccioitu* „capello basso per uomo ; specie d
DR, II, p. 481 alb. *kesulle* din rom. *căciulă. 0* Pascu, ArR
p. 60, 336, REBS, p. 33, 76 *casibula* = *casubula.* ® Capi
**calteulla* < *catta* rămîiie singura ce mai poate fi luată în
„mai ia în seamă" acelaşi Puşcariu, DR, III, p. 1021 *căciulă*
pide, OrR, II, p. 702 orig. obscură. © S. Mladenov, *D*
p. 417 probabil trac **ko-keu-, *kă-keu-* (cf. IJ, XV, p. 194
recnik na big knizovcn czik (Sofia, 1941), p. 234 *căciulă,*
„balkansko duma ot nedostoverno poteklo (alb. *katsuV, -e,* n
staro-trak. ; sanskr. *kakubh-, kakubhă-s* (etc)". @ B-ur.d
408 „thrakisches Material steckt moglicherweise auch i
z.B. big *kacul (*ko-keu-)". 9* Meyer-L, REW³ 1792 *„casu*
gr.alb.sl. *koiula [*cattcula* zu *caîtus* eine unmogliche Bildung
„căciulă n'est pas latin". © Şăineanu, DUn, p. 89 cf. b
ILR, II, p. 112-113. *0* Puşcariu, DR, VIII, p. 298, LR,
anteromană. @ Giuglea, DR, X, p. 111 ,,baza normală

fie **cacuibla* ori **caciulla, *catiulla",* DRS, p. 26. 9 I. Rniezsa, *Nyelvtudományi kozlemenyek,* LXI 1959, p. 276 exemplificări şi argumentare confuză; din gr. în big, rom. alb. • Etimologia reală a fost dată în AnEtn, 1957—1958, p. 147 i.-e. **kadh-s-,* tracic. 9 Mihăescu, RI3SEE VI 1968, p. 148 *căciulă* de la o populaţie netracică. 9 AnEtn, 1965-1967 (1969), p. 10-12.

Numeroasele tentative şi formule oferite pînă în 1958 nu elucidau etimologia şi idiomul din care iniţial cuvîntul s-a răspîndit într-o vastă arie lingvistică, admiţîndu-se însă de mulţi că punctul de plecare este limba română, ceea ce se confirmă în chip obligator şi definitiv prin etimologia indo-europeană adoptată. Bazele romanice nu explicau fonetismul *(emisia, casubl-, cuc(i)till-)* cu *c (ci),* ori erau total nepotrivite ca semantism *(*capiteulla, *catteutta,* după „etimologia" hazlie a lui Puşcariu, relevată ca atare de Pascu „căciulă din blană de mîţă", *cattus* etc). Impedimentele, mai ales fonetice au fost arătate şi este de prisos a le repeta; din ele e de reţinut numai concluzia pozitivă că acest cuvînt, mult controversat, aparţine limbii române, unde e băştinaş [17]; dar originea lui etimologică este, cum s-a văzut, cu totul ... altă căciulă decît au preconizat numeroşii filologi şi lexicografi români şi externi, fiind în chip evident un cuvînt preroman, traco-dacic, fără a putea veni însă din baza preconizată de Mladenov. în realitate sunetul nostru *c* nu se explică din s roman ori n. gr. *ts,* dar nici din tracic *-k-,* ci poate veni fie din vreun *-tiu* (deci un rad. în *-t-),* fie din oclusiva dentală + *s,* adică *-d* -f s ori *-t* -f s. Semnificaţia de „acoperitoare, protectoare a capului" indică în chip peremptoriu apartenenţa lui *căciulă* la rad. i.-e. **kadh-* „a păzi, a feri, acoperi si scuti" (WP, I, p. 341-342; IEtW, p. 516; WH, I, p. 177) : lat. *cassis, -idis* „coif" *(*kadh--tis* sau **kat-sis?),* ?cymr. *caddu* „a se îngriji de —", *hout* „pălărie, bonetă, cască", ags. *hbd* „căciulă, şapcă", v. isl. *hattr,* ags. *hoett,* engl. *hat* „pălărie", v. isl. *hetta* „căciulă, şapcă" etc. Echivoc ar putea rămîne *dh* ori *t* în această rădăcină ; oricum, un **kadh-s-* ori **kat-s-* justifică deplin fonetismul cuvîntului românesc, a cărui temă autohtonă (preromană) a primit un sufix *-11,* eventual lat. *-ulla.* Potrivit genealogiei etimologice şi semnificaţiei „rudelor" lui citate (din latină, limbi germanice etc), apelativul *căciulă* a însemnat iniţial orice „acoperitoare a capului", semantism ce s-a restrîns asupra variantei ţărăneşti mai tipice care este căciula de azi (răspîndită ca atare în toate zonele şi la popoarele stabilite în evul mediu în preajma românilor) ; iar pentru alte feluri de acoperitoare ale capului au intrat la poporul român şi în limba română numeroase alte apelative : cuşmă, şapcă, scufie, pălărie etc, potrivit cu forma şi confecţionarea lor specifice.

călbează v. *gălbează.*

(37) căpuşă s.f. (pl. *căpuşi, căpuşe) 7)* „mică insectă fără aripi, asemănătoare unui păianjen, parazitar, cu abdomen mare; trăieşte în lîna oilor, se înfige în piele şi le suge sîngele ; acariţă, mielăriţă" („melophagus ovinus ; tique, poux; Schaflaus(fliege), Schafzecke"). *2)* „plantă ierboasă medicinală (din Africa)" („ricinus communis ; Wunderbaum"). *3)* „mugur, vlăstar de viţă de vie" („bourgeon de vigne ; Auge, Rnospe des Weinstocks").

Der.: *căpuşiţă* de rîie („sacoptes scabiei") ; *căpuşon* („căpuşă mare" liaţ.) ; *a căpuşi* („a mînca pînă te umili ca o căpuşă"), *încăpuşă, încăpuşi* („a înmuguri"), *încăpuşat* („înmugurit").

[17] în dial. drom. (România) este răspîndit în Moldova, Dobrogea Muntenia-Oltenia, sudul Transilvaniei (Rosetti, ILR I, p. 112, după Sever Pop).

Dial. : arom. *căpuşe, cîpuşă*; megl. *căpuşă* (Pascu, Suf, p. 52 *căpşu*

arom. *cîpuşă).*

împr. din rom.: ucr. *kapuş* (BalkA, II, p. 134), *kapuşanka* „lînă cu in tăţi" (RomSl, XIV 1967, p. 153); srb *krpuŞa, kerpuSa;* big. *kâpuS, kapîtSka* tique" (DLR, 1/2, p. 116; Rom IX-XIV, p. 75; LgBalk, VIII, p. 35-37; XVI, p. 79) ; ung.reg. *kepusa* „kullancs" (MNyRomKolcs, p. 198), *kapusa* jud. Cluj, inform. A. Bodor) ; săs. *kapuă, kapuSn* „Schaflaus" (SăchsWtb, V,

Alb.': *kepushe* „melophagus ovinus", *kpush, kpuse* (Cord.)

Puşcariu, Stlstr, II, p. 282 este împrumut din română].

LexB, p. 97. 9 Pontbr, p. 108 *capu.* 9 LaurM, I, p. 431 *„capusia* in *capucia, caputia* etc". 9 Meyer, EWAlb, p. 188 alb. *kepushe* din srb *krpusa.* 9 Suf, p. 361 arom. *cîpuşă* „căpşună" < *cap,* 365 ; DEtMR, II, p. 184, 71 ; A p. 306 din big *kapus.* 9 Puşcariu, DR, II p. 592-594, Stlstr, II, p. 282 der. din *cap* + suf. *-uşă,* ca şi *căpşună* + *one, une* fiind comparată cu o căpuş Etim. (dată de Pascu) admisă: DLR, 1/2, p. 116; Meyer-L, REW, 1668 *cap* ganu, RomlX—XIV, p. 75; Scriban, *D,* p. 248. 9 Capidan, DR, II, p. 523 alb. *kepushe*; Şăineanu, DUn, p. 103; 0 Candrea, DEnc, p. 220 cf. cuvint şi big. 9 Philippide, OrR, II, p. 703 *„căpuşă* din srb nu poate fi împr., c sunat altfel, iar admiterea unui împr. din alb. ar fi arbitrară. Admiterea un din partea românilor de cuvinte păstoreşti este totdeauna foarte îndoielnică". 9 Conc, p. 3—6 descrie precis insecta; „les animaux attrapent la căpuşa soit dans soit les uns des autres; c'est de ce caractere qui lui a valu son nom: nous le du lat. *capere* 'prendre, saisir', postverbal *cap (a)* 'ce qui prend, ce qui saisit', soit soit plante grimpante, + suf. *-uşă".* Corespondentul apusean este sp. *caparra* gasc. *gabar* (cf. DRS, p. 20-21). ® Tiktin, DictRG, p. 288 „unbek.". 9 1957-1958, p. 142: i.-e. **kep-.*

Tentative mai vechi au explicat numai anumite elemente secund *căpuşei*: faptul că are cap cu care se înfige în pielea oilor, sau că s de animale etc.; consonanţa lui *căpuşă* cu *cap* şi *capio* este fortuită; la fel cu *căpşună* (sl. ?). Este o insectă importantă şi nefastă în economia insecta-parazită prin excelenţă. Dipsa aripilor e caracteristică în trăsătu *puşei,* care trebuie considerată ca un apelativ alb.-rom. indigen; dar eti cuvîntului rămîne obscură. Rad. *kap-* ar putea aparţine la v. ind. *kapan* me, omidă", gr. x<xu.7t7] „omidă", let. *kâpe* „un fel de omizi; omizi de *kâpars, kâpurs,* „crisalidă, larvă, omidă" etc. (WP, I p. 346). Apar lui *căpuşă* la această grupă este destul de probabilă, ceea ce face ca e unui rad. i.-e. **kap-* cu sensul aproximativ „vierme, larvă-insectă" mai multă consistenţă. Nu se poate spune dacă există vreo legătură cu *parra* şi nu este cazul unei simple asemănări fortuite.

(38) căpută s.f. (pl. *căpute). 1)* „partea încălţămintei (opusă t acoperă piciorul de la glezne la vîrful degetelor" („empeigne (du soulie schuh"). *2)* p. ext. „partea de deasupra a (labei) piciorului de la degete" („cou-de-pied; Fussriicken"). AnonC *kepute* = crepita, *keputed* Ios, 9, 5 (159) *căputele* cizmelor.

Der.: *a căpută, încăpută, (în)căputare., (în)căpulat, căpular* („pa pune căpute"), *(în)căputătură.*

Dial. : arom. *căputâ* „caputâ la ciorapi", *căputarea, -at.*

împr. din rom.: ucr. *kapiity* „parte a încălţămintei" (LbR, 19 *heputa* „Nanie eiues Berges" (Zelech. ; BalkA, II, p. 134).

Alb.: *keputse* „Schuh; scarpa", *kputse* (Cord.), *kput* „u scurt numai pînă la gleznă" (Nopcsa, Albanien, p. 169, citat de Ph

LexB, p. 97 „etym. *caput*". 9 LaurM, I, p. 431 „*caputa* e fem. din *capuiu*, part. din *capere*; prob. e că şi *copitu* e in loc de *capiia*, altă formă fem., precum *capotu* sau *capota* e a treia formă a aceluiaşi cuvînt". 9 Miklosich, AlbF, II, p. 11 „vgl. alb. *keputse* mit rum. *căpută*". 9 Cihac, DEtDR, II, p. 487 (ung.) „*căpută, căputez, hapta* forme de soulierr, *kaptafa, kaptăzni* etc.; ceh *kopyto* ongle, *hopytce* pantoufle, alb. *keputse* soulier, v.sl. *kopito* ungula". ® Meyer, EWAlb, p. 188 „*keputse, kputs* sic. *kaputa;* aus trc *papuS, papuc*". 9 Şăineanu, DUn, p. 103 „partea *(în)căpuiă* a cismei în care intră încălţămintea" ; la fel Scriban, D, p. 248. 9 Philippide, OrR, II, p. 703 „cuvîntul român e sigur identic cu cel albanez. Să fie împrumutat din albaneză?". ® M. Bojan, CercLg, XI 1966, p. 237-242. 9 AnEtn, 1965-1967, p. 18-19.

Vechile tentative (lat. *caput, capere,* ung. *kapta,* sl. *kopyto,* trc. *papuc,* rom. *încăpea)* nu justifică forma ori sensul cuvîntului *căpută* şi se înlătură singure. Valabilă rămîne numai legătura cu termenii albanezi, formal identici, strîns înrudiţi semantic. Sensul de bază al lui *căpută* este (cf. corespondentul albanez) „partea anterioară a încălţămintei (Vorschuh)", deci o simplă „acoperitoare, învelitoare", o „pungă" în care intră laba piciorului, esenţială fiind ideea de „a înveli, acoperi". în *cap-ut-* elementul radical este i.-e. **kep-, *(s)kep-* „a acoperi, a înveli, a ascunde", identificat de Berneker (SLEtW, I, p. 143—144) în cuvinte balto-slave şi greceşti ca lit. *kepure* „căciulă, pălărie; Bedeckung der Kornhaufel auf dem Felde", rus *cepec,* srber. *cepac* „bonetă, scufie", ceh *cepac,* big *cepik* „papuci" > rom. *cipici,* gr. *axenac,* „acoperitoare, înveliş, straşină" etc. Originalitatea veche indo-europeană a cuvintelor român şi albanez rezultă din însemnarea deosebită (afinitate mai strînsă cu apelativul bulgar) şi derivarea cu sufix *-ut-*. După sensul cuvintelor albaneze („gheată, călţun") şi etimologia de mai sus, *căpută* pare să fi însemnat iniţial întreaga „încălţăminte" (opincă, cizmă primitivă?), restrîns apoi în chip curios asupra părţii anterioare, mai mare şi chiar mai importantă decît cea posterioară a încălţămintei, cum apare în ambele dialecte care l-au conservat,

cărîmb v. *cărîmb.*

(39) cătun (var. *cătună, cotună,* mold. şi *cotun)* s.n. (pl. *cătune, cotune) 1)* „sătuleţ, mic sat cu număr restrîns de case" („hameau ; Weiler"). *2)* „colibă, un fel de bordei", olt. Serbia etc, („cabane, hutte ; Hiitte").

Der.: *cătuitor* „berdei" (Giuglea — Vâlsan, *Românii din Serbia,* 1913, p. 121—4), *cătunean* ; topon. *Cătunu, Cătuna, Cătunele, Cătunaş* ; antropon. *Cătuneanu, Cătunescu* etc.

Dial.: arom. *cătun, cătună,* topon. *Cătuna, La-cătun, Cătunet, Cătunisti, Paliocatunon* (DR, II, p. 465, IV, p. 334; DD, III, p. 62; RevDg, XI 1966, p. 555) ; megl. *cătun, cătunes, -ească* („comunal, sătesc"), *cătunisti* („loc unde a existat un cătun"), *cătunean* („sătean"), *cătunitscă;* istr. *cătun.*

împr. din rom.: (?) v.sl. *katunu* „lagăr, castra", srb *katun* „sat de păstori albanezi şi români", apoi „sat, ţinut, district", azi „loc unde pasc oile; stînă" (SPO, XXI, p. 379 „Sennerei") ; ucr. *katun* (RomSl, XIV 1967, p. 153) ; big *katun* „colibă de ciobani; cort de ţigani", m.gr. xa-rouvt „lagăr (de corturi), bagaj, cort", n.gr. „cîmp, cartier, casă, apartament" (Rom IX—XIV, p. 104; RumWNGr, p. 79) ; ung.reg. *ketun* „faluresz", *ketun* (MNyRomKolcs, p. 200).

Alb.: *katund(i)* „sat" *katund* „villa", la Flbasan *ketun* „sat", în Borgo Frizzo (Zara) *kotun,* tosc *katunt, katundi* „sat".

Bibliografia mai veche în EWAlb, p. 183. IF. XXXIII 1913-1914, p. 422. ® Pontbr, p. 117 it. *cantone.* 9 Miklosich, SIEIR, p. 10 : legătură între apelativul rom. şi cele balcanice ; AlbP, II, p. 10 „it. *cantone* — alb. *katue* paese, *katunar, katunăar* contadino". 9 LaurM, I, p. 396 „*canthu* şi *cantu* de aici *catunu* in locu de *cantunu* sau *cantonu*". 9 Cihac, DEtDR, II, p. 558 (trc) arab *kutun.* Admis: Şăineanu, RIAF,

IV, p. 670. 9 Gaster, RIAF, I, p. 26 lat. *canthus* prin albaneză. 9 Me[...] p. 183 „alb. *katunt* identisch mit rum. *cătun,* sl. *katunu,* srb *katun* etc. Viel[...] das Wort zu den von den Bulgaren nach der Balkanhalbinsel gebrachte[...] DictRG, p. 314 „vgl. sl. *katunu,* srb etc. Dunkles Wort". 9 Jirecek, *Ges*[...] I, p. 156 romanic (it. *cantone* etc). 9 Dumke, JB, XIX—XX p. 71 din[...] IF, XXXIII, p. 420—435 alb. *katund* este participiu în *t* de la un der[...] *ke-* al verbului *ndei,* i.-e. **ten-* (gr. TSĨVCJ „întind (un cort, coardele unui [...] *katund* (cătun) însemna „das Ausgespannte, das Gezelt". în toate idiomu[...] din alb. Admis ca probabil: Philippide, OrR, II p. 704, Skok, ZrPh, L [...] DLR, 1/2, p. 219; respins: Bruckner, KZ, XLVIII 1918, p. 167; Dens[...] VII, p. 90 „etimologie departe de a fi convingătoare; nu explică lipsa[...] 'cort' chiar în albaneză (etc.)." ® Peisker, *Zeitschrift des histor. Verei*[...] Graz, XV 1917, p. 203—204, din limba lor de obîrşie, uralo-altaică[!] păstrat un cuvînt, *cătun:* kirghiz *kotan* „un loc îngrădit în cîmp unde în[...] kalmuk *chotton, chottun* „o comunitate de 10—12 familii care-şi clădesc c[...] loc" etc. (OrR, I, p. 842; IJ, V, p. 100) ; M. Vasmer, *Studien zur alb*[...] I (Acta Univ. Dorpat, I 1921), p. 28—30, 39 „von einem donaubulg. Hirt[...] neg, cuman?). 9 Treimer, *Slavia,* III, p. 450 „awarisch-bulg.". 9 Se[...] p. 1092 **cavitonem* > veneţ. *cavidone,* it. *cotone* „diga, duna", în legătur[...] zaţia militară de grăniceri. 9 Puşcariu, Stlstr, II p. 283 albanez. 9 DR[...] lat. *cautum* + *tun* < celt. *dunum.* 9 Rohlfs, BWUG, 949 gr. şi alb. [...] 9 Candrea, DEnc, p. 236 prob. de orig. illyră, cf. alb. *katun* etc. 9 Dens[...] VII, p. 90—94 sens de bază „săpătură în pămînt", cf. av. *kata* „cămară, pi[...] pehl. *katak* „casă, groapă", pers. *kad* etc, tema *kat-,* avînd la bază noţi[...] (i.-e. **ket-, kot-),* sau altă temă *kan-:* sogd. *k'nk* „locuinţă, colibă" e[...] nieni, *kat(a)* a fost luat de fino-ugri, caucazieni, slavi; la români adus [...] iraniene ce au înaintat pînă în zonele carpato-dunărene. ® Puşcariu, [...] *cătun* probabil (ca alb. *katund)* moştenire autohtonă. 9 Şăineanu, DUn[...] *katun).* 9 Dragomir, *Vlahii,* p. 113-115. ® AnEtn, 1962—1964, p. 7[...] (Debrecen), II 1971, p. 39-46 (A. Mohay) KATOYNA gotic.

Discuţiile despre acest cuvînt (larg răspîndit în zona carpa[...] n-au precizat nici etimologia, nici idiomul de obîrşie. Cuvîntul [...] naş în slavă, nu l-a revendicat vreun slavist ori slavizant nici ca t[...] teză : la slavi este împrumut, nu element ereditar comun. Da sîrbi, [...] vechi, *cătun* pare a fi însemnat aşezare a păstorilor români; docu[...] beşti arată pe valahii din evul mediu locuind în asemenea *cătune*[...] multe localităţi se numesc *Katun,* urme ale aşezărilor de păstori vl[...] regiuni" (DDR, 1/2, p. 219) ; tot de la români a intrat în bulgară, [...] vînt comun. în slava meridională s-ar putea presupune că a fost l[...] manitatea balcanică. Aserţiunea despre originea mongolică sau [...] a cuvîntului este lipsită de bază documentară; dar nici etimolog[...] a lui Jokl nu este verosimilă; precum nici cea iraniană nu apare [...] bilă, cu toate că înrudirea pe plan indo-european nu ar fi exclusă. M[...] este deocamdată că avem un cuvînt comun albano-român, autoht[...] mologia nu apare clară; plecînd de la unele accepţiuni regionale, „[...] Serbia), *cotună* „cuptor improvizat în cîmp", făcut din „o săpătur[...] în Bărăgan şi Brăila, Densusianu le considera „hotărîtoare" pentr[...] în legătură cu tema *kat,* i.-e. **ket-, *kot-* „locuinţă (Wohnraum)" [...] ură în pămînt ca bordei" ; av. *kata-* „Kammer, Vorratskammer, [...] pers. *kad* „casă", got. *hebjo* „Kammer", sl. *kotîcî* „cella; cuib". [...] iniţial cuvîntul românesc avea însemnarea nu de „groapă în pă[...] locuinţă, bordei", ci „casă" în sens generic, "colibă, îngrăditură [...] împletituri, pari etc, ca atare apartinînd la grupa etimologică m[...] semantic: i.-e. **kat-* „a suci, a învîrti împletind în leasă, ţarc [...] I, p. 338, 1 ; IEtW, 534), lat. *catena* „cătuşe" *(*cates-na)* probabil ş[...] primitivă" *(*catiă),* cymr. *cader* „saeptum, castrum, locus munit[...]

cathir „oraş", v. isl. *headorian* ,,a închide, a restrînge" *(*heador* „ocol, ţarc"), eventual *v'.* sl. *kotîci* „cella, cuib", rus *koty* „leasă de peşte ; gratie", srb. *kât* (dial.), *kbtac* „ţarc pentru miei, iezi, găini" etc, big *kotara, kotora* „ţarc", srbcr. *hotar* „gard (ţarc) pe lîngă claia de fîn (pentru a o feri de vite)", *kbtar* „ţinut, hotar (din garduri, îngrădituri)", sloven *hotar* "Bezirk". Sufixul *-n-* pare a fi indo-european (cf. Brugmann, GrdVglG, II/2, p. 266—268 : **kat-o-no-* însemnînd „casă, colibă" de locuit, făcută prin împletitură, sens extins asupra mai multor asemenea construcţii, un ansamblu de case, un sat (ori tocmai acesta e rolul semantic iniţial al sufixului *-(o)no-l);* sau sens primar „îngrăditură", „linie de hotar" a unei aşezări, localităţi? S-ar putea ca evoluţia semantică să fi fost analogă cu a lat. */'ossatutn* (din *fossa)* > rom *(fsat), sat* (supra, p. 212), deci *cătun* să fie o paralelă anteromană (autohtonă) a termenului sinonim latin (AnEtn, 1962-1964, p. 77-78).

(39a) eeâi'ă s.f. „partea posterioară a grumazului si capului" („nuque; Kehle") ; istr. *tsofe,* HLR, I, p. 227; AtlLR, I 358/01; CercLg, XVI 1971, p. 88; alb. *tsafc, gafe* „Kehle, Hăis" (Philippide, OrR, II, p. 704) nu poate fi autohton (traco-dacic ori illyric) din cauza aspiratei /, sunet ce nu exista în substrat ; pare să fie turcesc în albaneză si în română. Cf. însă RevLg, XI 1966, p. 555-556.

(40) cîrlan (var. ban. *gîrlan)* s.m. (pl. *cîtlaţii),* f. şi adj. *1}* inie! (mia.iar ied) după înţărcat la 2, 3, 4, 6 luni după fătat pinu Ia un an (cînd se numeşte „tîrţiu")" („agneau sevre ; agneau d'un an ; Junges von Schafe od. Ziege, Jâhrling"). *2)* „mînzul între un an şi doi ani; cal de doi ani, de 3—4 ani" („poulain âge de plus d'un an; (zwei od. mehrjâhriges) Fullen") ; secundar „cal slab" (haţ., unde despre ovine nu se zice). *3)* „bărbat care se ţine numai după muieri; craiu" („coureur (de femmes) ; Mâdchenjâger").

Der.: *cîrlană* (fem.), adj. *cîrlan, -ă* (lînă scurtă subţire, tunsă de pe cîrlaui), *cîrlăior, -ă, cîrlănaş, -ut, -iţă, cîrlău, cîrlănar* (păzitorul turmei de cîrlaui), *a se cîrlăni* („sich herumbalgen", bucov., Herzog-Gherasim) ; antropon. *Cîrlan, Cîrlanca;* topon. *Cîrlaui, Cîrlăneşti, Cîrlănărie* (TopRom, p. 419).

împr. din rom.: ung. *kirlăn, kerldn, helăny, kirlăny, kelldn, kerlăm* etc. „egyeves bârâny; egyeves csiko" (InflR, p. 56; WtbCs, p. 78; MNyTEtSz, I, p. 495; MNyRomKolcs, p. 201—202); săs. *kerlân* (RomElSz, p. 27), *kirlăn, kirlean, kirleam* „einjăhriges Schaf" (SăchsWtb, V, p. 146).

LaurM, Gloss, p. 120 „cîrlanu, ? ore in locu de curlanu cu intellessulu *bunu de ionsu* ca şi gr. xoupoţ (xoupi, xoupsueiv, *cur-meiu, s-curtare* etc), sau in legătura de affinitate cu *cîrceiu* sau *carligu* („animale cu perulu cîrceiatu")". *9* Cihac, DEtDR, II, p. 488 din ung. *kerldny* „agneau d'un an". © Philippide, ILR, p. 150 *cîrlan — *cîrnan, carne.* ® Candrea, NRR, I, p. 405 der. din *cal* cu suf. *-an,* prin intercalarea lui *r (dîrlog < dălog, gîrligan < gălegan, tărbăcesc < tăbăcesc).* **9** Diculescu, OrLR, p. 597 **caballanus — callanu — cîrlan.* *9* Weigand, JB, XVI, p. 221—222 pare a fi slav după formaţie, „jedenfalls im Rum. Lehnwort, aber woher?"[!] : *-an* ar dovedi că nu e vechi; legătura cu srb *krd* „Rudei, Herd; *cîrd"* îi pare ademenitoare, „dann wăre *krdlan* ein Schaf resp. Pferd, das der grossen Herde eingefugt wcrden kann"[!j. *9* Giuglea, DR, I, p. 244—247 din **cărnare,* „miel cărnos" etc. *9* Pascu, ArR, VII, p. 556. # Puşcariu, DR, III, p. 380 poate **cîmal > cîrlan.* Respins: Spitzer, DR IV, p. 651, Meyer-L, REW[3] 1701a („nicht annehmbar"), Weigand, BalkA, II, p. 263-264 („ganz nnruOglich"). & Densusianu, ALP, II, p. 21—22 turco-tatar *hyrla* „cîmp, loc de păşunat; munte" ; *cîrlan* s-ar explica prin sensul „mieii se urcă la munte fiind nişte iniei mai răsăriţi"[! !], sau de la *karc* „putere", der. *karylan* „a întări", *karylu* etc. • Kisch, DR, VI, p. 657 din germ.(?). • Scriban, D, p. 296 săs. *jorlank, jir-* „miel de un an", *Jăhrling.* **9** Giuglea, LL, I, p. 171 *mîrlan* şi *cîrlan* ,,ont des sens apparentes ; aussi *mîrlan* a-t-il influence *cîrnar,* d'oîi *cîrlan"* ; dar asemenea, soluţii „sono artificiali" Tagliavini, IJ, XXVI, p. 219. *9* Tiktin, DictRG, p. 285, Şăineanu. DUn, p. 106,

DLR, 1/2, p. 146 „orig. necun.". • DR, XI, p. 170-172, AnEtn, 1957- i.-e. *'*giţ.er-l-.*

Vechile tentative nu explicau acest cuvînt tipic românesc aparţ niului vieţii agrare, atribuit fondului lexical autohton, neputînd fi din vreo limbă cunoscută. Singura soluţie acceptabilă este legătura în comparativ a temei străromâne **gar-l-* (pierderea sonorităţii g> *c,* ca *călbează)* cu semnificaţia primară „progenitură, pui de animal", înrud i.-e. **guer(e)bh-, *gurebh-* „făt, puiu, progenitură, prunc" (WP, I, p. 485) : gr. ppstpoţ „copil nou născut, puiu de animal, făt", v. sl. *ire* poate şi v. ind. *gărbha-h,* av. *gardwa* „matrice, făt" etc. Rad. primar **guer-* în arm. *korium* „pui de animal", v. ind. *grsti-k* „juncă" etc. cu toate că WP o consideră „nich erwiesen". Dar ea este confirmată tenţa temei străromâne **gar-l-,* bază i.-e. **guer-l-j*guor-l-,* însemnînd „pui, făt", restrîns cu timpul asupra domeniului animal.

(41) cîrlig s.n. (pl. *cîrlige) 1)* „fier sau lemn lungăreţ încovoiat (cu care se apucă ceva sau de care se agaţă)" („croc, crochet, grappi Hakenstange, -stock") şi mai multe unelte. *2)* „caţa ciobanului" („ho vue d'un crochet; Hakenstab, -stock der Hirten"). *3)* „butaş (cîrc („rafie, provin, plant (de vigne) ; (Ab)Senker (eines Weinstockesj"). unealtă de pescuit cu cîrlige" („hamecon; Hamei, Angelhaken"). *5)* primitiv" („charrue primitive; primitiver Pflug").

Der.: *cîrligaş, cîrliguţ, cîrliguş, cîrligel, cîrligei* pătaţi (plantă), *c cîrligioară* (plantă), *cîrligean* („hoţ"), *cîrligar* (cîrlig cu care se apleacă lor) ; *cîrligă, încîrligă, -at, -ător, -oare ; cîrligat* (s.m.), *cîrligată, cîrlig* (plante) ; abstr. *(în)cîiiigare, -at, -alură;* var.mold. *bîrliga(t)* (sl. *br—h învîrligat; descîrligd, -at; cîrloagă* „zăluţă (dantelă)"; topon. *Cîrlig, Cîrligele, Cîrliget, Cîrligana, Cîrligătura* etc. (NumeL, p. 6; TopRom, p. 2 *Cîrlig, Cîrligel(u), Cîrligeanu* ş.a. (OnR, p. 243).

Aceeaşi temă *cîr-l-* (cf. OrR, II, p. 182) : *cîrlionţ* „boucle de che ment de peche", *cîrlioanţă, cîrlion, scîrliouţ, încîrlionţă (-i), cîrlibonţ* „c ..(brebis) aux cornes en spirale", ban., *cîrlibuşă* nume de capră, haţ. ; capătul încîrligat", haţ, *cîrlobătură* „lucru (în)strîmbat, cîrligat" ; *gî*

Dial.: arom. *cârlig, cîrlig, cîrlibană,* fărşer. *cărrig, căpig* (DR, V *ancîrligat, încîrligedzu, ncîrligare, -at, -gedzu* ; megl. *cârlig* „caţă ciob de împletit ciorapi", *cîrligar.*

împr. din rom.: big. *krălig, karlik, karljuga, kărlug* (DR, III, srb topon. *Krligate* (Vlahii, p. 55); ucr. *karljuka, karljucka, girliga* (DLR BalkA, II, p. 130), *kyrlyh, gyrlyha,* etc, rus *gerlyga, erlyga* (RomSl, XIV XVI, p. 81); alb. *kerrige* (DR, VII, p. 151—152); ung.reg. *kerlig* „vas *kirligăl* „keresztbe egyrnâsra teszi (a lâbât)" (MNyRomKolcs, p. 198, 2 „ein Jungenspiel" (SăchsWtb, V, p. 196); arm.ard. *cîrlig* „ghiară" p. 88) ; trc *karlik* (RESEE, XXI, p. 228).

LexB, p. 99 *,,carligatu* a lat. *con* et ***ligo".*** *9* LaurM, Gloss, p. 12 sau lat. *cirrus, cirrulus(* ?), engl. *curl. 0* Cihac, DEtDR, II, p. 43 cf. quus", ceh ***kriviţi, krivoldk*** „croc" etc. • Giuglea, DR, III, p. 1090 (un fel de spin), — etimologie care „nu e sigură" DLR, 1/2, p. 148. *9* II, p. 184, 72 arom. *cîrlig* din big. *karliuga.* *9* Densusianu, ALP, II, vb ***kyrla*** „a încîrligă", *kyrlagan* „avînd uu vîrf, un cîrlig" ; vb *ke* ***mek ;*** suf. *-ik* etc. **9** Graur, BL, V, p. 98 *cîrlig* şi *btrligă* „un derive avoir dte fait sur un înot en *-ligă,* perdu depuis". *9* Scriban, D, p. 2 *karlik* pitic, d.germ. *karl,* ***keii".*** ***9*** Tiktin, DictRG, p. 296, Candrea, Şăineanu, DUn, p. 106, Puşcariu, LR, I, p. 266 „orig. necun.". **9** AnE p. 34 i.-e. **ker-l-* (tr.-dacic).

Cuvîntul a tentat foarte puțin pe etimologişti, iar bibliografia redusă a încercărilor etimologice de care a avut parte contrastează cu grămezile enorme şi confuze a zecilor de ipoteze emise pentru alte cuvinte *(brînză, strugure, strungă* etc). Autorități în materie de etimologie română s-au pronunțat pentru „orig. necun.", iar s»luțiile încercate de unii sînt prea departe de realități, nu comportă discuție. Cuvîntul e larg răspîndit, general, cu sensuri variate, numeroase derivate, împrumutate de aproape toți vecinii: încît apare absolut nejustificată afirmația că „avem a face cu un vechi termen păstoresc" (DLR), caracterul „păstoresc" fiind ceva cu totul secundar (prin faptul că şi păstorii aveau şi au cîrlige şi bîte încîrligate), iar sensul lui este general, referindu-se la orice lucru îndoit, încovoiat. Baza *eîr-l-ig-* (străromân **car-l-ig-* ori **car-l-ic-)* conține rad. i.-e. **(s)ker-* „a întoarce, încovoia, îndoi, (în)strîmbâ" (WP, II, p. 568—573,3; IEtW, 935) : lat. *curvus,* gr. xupToț, alb. *kerrus, kurrus* „a încovoia, înstrîmbâ", m. irl. *cor* „cerc" *(coroli* „a învîrti în cerc") etc, v. lit. *skrelis* „aripă", v. sl. *krilo (*kri-dlo-)* „aripă", lit. *krelvas, kralvas* „răsucit, strîmb", let. *krails* „încovoiat, strîmbat" etc. Formantul *-l-* s-a adăugat la rad. ** (s)ker-l->* **kar~l-,* iar al doilea sufix poate fi *-k-* (cf. *aprig)* i.-e., sau latin *(-icusl).*

Rămîne totuşi un echivoc din cauza lui *c-* inițial ce poate veni şi din *g-* străromân *(călbează, cîrlan),* şi ar duce la o bază de forma **gar-l- (*ger-)* şi deci la rad. i.-e. **ger-* ,,a întoarce, a (ră)suci" *(grapă, îngurzi)* ; dar caracterul autohton preroman este neîndoielnic.

(42) eopâc (var. *copaciu)* s.m. (pl. *copaci)* „vegetal lemnos cu trunchi, înalt, ramificat la o înălțime oarecare ; nu produce fructe", sinonim cu „arbore" („arbre ; Baum") ; p. restr. „arbore uscat, gros, trunchiu de fag sau stejar" („arbre; tronc d'arbre ; Baumstumpf"). Varianta *copac* este refăcută în mold. şi Trans. din pl. ; forma veche şi munten. este *copaciu.*

Der.: *copăcel, copăcios* („pădure", Cantemir); topon. *Copăceni, Copăceana, Copăceanca, Copăcel (e), Copăceşti, Copăcioasa* etc. (TopRom, p. 406), antropon. *Copaciu, Copăcel, Copăcean* (OnR, p. 248).

Dial. : arom. *cupaciu, copaciu (cupatsu)* „stejar", *cupacină* „pădure de stejari", *cupăciar* (poreclă dată românilor la Grebena; DEtMR, II, p. 219); megl. *cupats (cupac), cupatiolnic,* istr. *cupaț* „tufă".

împr. din rom.: ung. (ard., mold.) *kopâcs* „szâlfa" (Rom1X—XIV, p. 76; InflR, p. 59 „copac mare, tufiş"), *kopecsel, kopâi* (WtbCs, p. 80; MNyRomKolcs, p. 216) ; n.gr. xorcarae (RumWNGr, p. 79).

Alb. : *kop atsh* „trunchi de arbore, buştean", *kopace,-ja* „qualunque pezzo di îegno grosso ; persona ottusa" (Cord.).

LexB, p. 137. • Eliade, *Vocab,* p. 18 *„copaciu* sl.: arbore". • LaurM, I, p. 922. 9 Miklosich, SIEIR, p. 10 *copaciu* = alb. *kopatS;* RumTJnt, I, p. 254. 9 Cihac, DEtDR, II, p. 716 împr. din alb.; Meyer, EWAlb, p. 198; Tiktin, DictRG, p. 410; DLR, 1/2, p. 763; Şăineanu, DUn, p. 163; Capidan, DR, II, p. 526-527 (identic cu alb. *kopatS).* Pascu, DEtMR, II, p. 219; Philippide, OrR, II, p. 708 „poate că e împr. din alb."; Candrea, DEnc, p. 330; Drăganu, Rom1X—XIV, p. 76; Scriban, D, p. 345.

în afară de compararea cu alb. *kopatsh* sau „împrumutarea" din acesta nu s-a încercat explicarea în alt sens a cuvîntului românesc, care aparține evident fondului comun alb.—rom. Esența lui semantică pare a fi „trunchi tăiat, tulpină de arbore tăiat, buştean", devenit prin extensiune sinonim cu „arbore (pom)" ; în acest sens, tema *copa-ts-* conține noțiunea „a tăia, tăiat" şi rad. **(s)kep-, (s)kop-* „a mînui (a lucră cu) unealtă tăioasă (cuțit, răzuitor de piatră, ciocan)

tăind, răzuind, săpînd (etc.)" (WP, II, p. 559-563; IEtW, 930,2) „cioplesc pietri, tai", gr. XOTC-TW „sap, tai" etc, v.sl. *skopiti* „a tă a scopi", lit. *kapoti,* let. *kapât* „a tocă, a tăia mărunt (lemnul)", *ko* ş.a. Sufixul *-k-* (ori *-t-s-)* în alb.—rom. va fi dat nuanța semantică bucată (de lemn) tăiată". Păstrarea lui *o* neaccentuat ca în latineş *mormint, comînda, corastă* etc.

(43) eopil (var. *cupil)* s.m. (pl. *copii),* f. *copilă* (pl. *copile) I)* te a indica o persoană în raport cu părinții. *1)* „fiu, băiat, făt, fecior, pru fils ; Kind, Sohn"). *2)* „persoană de sex masculin în primul stadiu obiceiu) înainte de a fi adolescent; prunc, băiat, făt" („petit enfant, Kleinkind, Knabe"). *3)* p. ext. „price persoană tînără de sex bărbăte Kind"). *4)* fig. „tînăr, fără minte, naiv" („enfant, naîf, jeune; jun naiv"). *5)* f"servitor, slujitor" („serviteur; Diener"). *II) copil* (pl. nelegitim sau natural (în afară de căsătorie, copil din flori)" („enf uneheliches (natiirliches) Kind, Bastard"), (cf. D. Djamo-Diacon *copil dans la langue des chartes slavo-roumaines de la Valachie,* în 1975, p. 483—485 „enfant illegitime"). *2)* fig. „lăstar sălbatec (ieşit sau curpenul plantelor)" („repousse, talie ; Wurzelschossling"). *III* fier sau de lemn ce intră în gaura sau veriga unei țîțini, cîrlige ma care se învîrteşte poarta" („gond; Turangel"). *2)* „omuşor (în gî Zâpfchen") şi alte sensuri, unele figurate.

Der.: *copilaş, copileț, copiloiu, copilandru, copilandric, \-ec, copilărime, copilăreț, copilos, -oasă, copilăros, -oasă, -ăresc, -ească, -irc, -it, copilări, -it, copilărire, copilărie, copilăndrie, copilitură;* fem. *copil* de trupă; antropon. *Copilu* etc.

Dial. : arom. *cok'ilu* „bastard; băiat tînăr", *cok'iluş, copil, co* în Albania *copil, cupil* (RevLg, XI 1966, p. 556—557) ; megl. *c* *cupilaş* „copil mic, prunc; flăcău tînăr bun de însurat, mire".

împr. din rom. : ung. *gobe, hope* „om incult, prostuț; țăran sec vesel" (InflR, p. 47; nesigur) ; săs. *kopil* „Liebling, Protektionskind" (SăchsWtb, V, p. 288) ; ucr. *kopil (kopyu), kopel'a (kopel'äf), kopiluk,* copil" (BalkA, II, p. 136; RomSl, XVI, p. 82; SCL, XXI 1970, *kopirnak, hopirdan* (Galiția: DR, VIII, p. 143) ; posibil tot (direct) *kopelî* „enfant illegitime", rus *kopelu* „bastard", *kopelHe,* big *kâpole* *kopelăk* „copil mic din flori; băiat mic, puțoiu (etc.)", srbcr. *kopil* *kopio, kopile, kopilan* „bastard", *kopilad, kopiliti se* „a purcede grea"; „spurius", n.gr. xorreXi „june, slugă", xoTteXXa „fată tînără" şi deriv *r, t,* etc.; şi alb. ?

Alb. : *kopil', kopil* „băiat tînăr, slugă" (tosc), „bastard"

împrumut din română?].

LexB, p. 137. • Pontbr, p. 153 gr. y.orcsXi. 9 Miklosich, SI — alb. *kopil* (între „alteinheimische Elemente"). 9 LaurM, I, p. 925 prin strămutarea lui *p* inițiale în *c* *(potumichia* = *poturnicla* = lat. *pupillus* e *copilu remasu fora tata".* 9 Cihac, DEtDR, II, p. 651 (el.sl., 9 Miklosich, RumUnt, p. 205, EWS1, p. 129 (alb. Ursprung). p. 198 „alb. *kopil* Knecht, junger Mensch, Bastard, schiau, vgl. a rum., ngr., mgr. Die Grundbedentung ist jedenfalls „Bastard", sein kânnte es ein lat. **copilis* darstellen, 'ein mit einer *copa,* Taverne Kind', vgl. *Bankert,* den auf der Bank, und *Bastard,* den auf d benutzten) Saumsattel erzeugten" [! ?]. 9 Philippide, ILR, p. 214, *copilu* (nothus). 9 Densusianu, HLR, I, p. 37 *„copil* peut venir aussi que du slave", p. 353, 355, 387. 9 Tiktin, DictRG, p. 411 cf. al *Grec.-sl. etjud.* 96 din lat. *cîipella* „poculum", care ar fi trecut

xoTCeXXa ,,Hure, Mädchen", — citat de Berneker, SlEtW, p. 564 ,,ein Balkanwort, vgl. alb., rum., mgr., ngr. Der Ursprung ist dunkel", respingînd etimologia lui Meyer şi a lui Vasmer. • Ostir, WoS, V 1913, p. 220 alb. *kopil'* din i.-e. **ko-* (v.ind. *Iiā-* ,,rău") şi **~pelnos* = alb. *pjel* „nasc", — citat şi admis (ca ceva „scharfsinnig") de Jokl, UAlb, p. 6 (IJ, IV, p. 109). *9* Capidan, DR, II, p. 459 (formă balcanică), „originea nu e slavă, căci cuvîntul există numai la slavii balcanici, cu întrebuinţare mult mai restrînsă decît în. română. Rămîne să fie căutat în domeniul alb.-romano-grec", p. 524—525. *0* Diculescu, DR, IV, p. 1552 *„copil* < gepid. **kopilo* din *hop-* în m.engl. *hor-cop* „Hurenkind", ca got. *barnilo* „copil" din *bam".* *9* Puşcariu, Stlstr, II, p. 284 „cuvînt obscur". *9* Philippide, OrR, II, p. 708 în limbile slave de est şi sud e probabil din alb. ; nu se ştie dacă de la albanezi ori de la slavi a venit în româneşte. *9* Candrea, DEnc, p. 331 „comp.alb. *kopil,* gr.biz., ngr.". © Şăineanu, DUn, p. 166 *copil* = alb. *kopili.* *9* Sandfeld, *Balkanfilol.* (1926). p. 93-94 (cuvînt balcanic).
• DLR, 1/2, p. 772—773 „de origine obscură, probabil preromaă, răspîndit şi la popoarele învecinate". în rom. e vechi; probabil de aici împrumutat la toţi vecinii. • Puşcariu, LR, I, p. 179 (autohton). *9* Rosetti, ILR, II, p. 115. *9* Scriban, Arh, XXXIX, p. 154, D, p. 345 „lat. *pupilhts,* dim.d. *pupus,* fem. *pupa* cocă, cocuţă, in.fl. de *cocă* sau de o formă lat. *copillus,* ca *columbus — palumbus* porumb". *9* Giuglea, DR, X, p. 440, DRS, p. 27. © *Dicţionarul limbii române moderne* (1958), p. 188 comp. alb. *copil.* *9* C. Poghirc, LbR, XVI 1967, p. 419 •*knolpos* „sin", **colpillus* (adj.) > *copil[l],* ® CercLg, XIII 1968, p. 350 **ken-pel-n-.*

Importantul cuvînt străvechi, cu sensuri variate şi nuanţate, derivate numeroase, răspîndit la toate popoarele din preajma teritoriului locuit de români în sud-estul Europei, s-a bucurat în chip firesc de atenţia corespunzătoare a filologilor şi lexicografilor. După tentative de a-1 deriva din latină, greacă, slavă apoi germanică, mulţi l-au declarat comod „cuvînt balcanic" (Balkanwort) fiind aproape toţi de acord că în idiomurile slave e împrumut mai recent, deci nu element moştenit (slav comun), eventual indo-european ; nimeni n-a luat în seamă putinţa obîrşiei slave. începînd de la Miklosich, unii au încercat să-i explice prezenţa în limbile sud-est-europene ca împrumut din albaneză, ceea ce nu se poate admite din cauze general istorice, iar mai nou s-a recunoscut chiar că „în general cuvîntul fără derivate şi nesupus la legile sincopării, face impresia şi la albanezi de a fi împrumutat", în greacă „nu poate fi băştinaş şi nu se leagă de nici o tulpină cunoscută" (DDR), deşi e atestat în epoca bizantină; ca origine etimologică a rămas însă nedeterminat, un fel de „copil al nimănui". Totuşi el este al cuiva avînd obîrşie etimologică determinată. în româneşte element foarte vechi, din româna comună, neputînd fi împrumutat de pe la vecini, nici din albaneză, dar nici de la slavi (unde nu e băştinaş) ; element ereditar în română, de aici a trecut în tot teritoriul carpatobalcanic, devenit „Balkanwort" apatrid pentru unii filologi apuseni. Este sigur, nu numai „probabil că punctul de plecare a cuvîntului e limba română, nu invers (slavă etc.)" (DDR) ; totuşi nu se poate afirma cu certitudine că direct din limba română a fost împrumutat *copil* în toate idiomurile împrejmuitoare (lucrul este sigur numai despre ung., săs., ucr. şi pol.) ; sigur oricum că la noi nu este împrumut din vreuna dintre limbile care-1 cunosc. Astăzi nu mai poate apărea ca ceva temerar atribuirea cuvîntului *copil* fondului autohton traco-dacic ori illyric, trecut în romanitatea balcanică şi transmis limbilor greacă şi slave (întrucît la slavi n-ar fi împrumut din română, respectiv din albaneză ori greacă). Ca un cuvînt indo-european autohton, el poate fi explicat printr-o evoluţie în cadrul romanităţii balcanice şi a limbii române: presupunînd un arhetip **kompello-* (traco-dacic, illyric), pentru fonetică cf. lat. *complexire* > rom. *copleşi, comprendere* > *cuprinde, conforire* > *cufuri* ; s-ar putea distinge un apelativ compus bimembru, din **kom-* şi **pell-.* Primul nu are a face în nici un caz cu v. ind. *kă-* „rău", i.-e. **ko-,* ci mai curînd rad. **ken-* „a răsări, a se ivi, a deriva; pui de animale, copil" (WP, I, p. 397—398); este greu de spus dacă

partea finală *-pil-* este identic cu alb. *pjel* „nasc, dau naştere" (sugera cu care ar prezenta o remarcabilă asemănare de formă şi de înţeles (II, p. 64, care nu admite că verbul alb. ar putea să reprezinte o naşte" = „umplea") ; **pel-no-* ca bază i.-e. e verosimilă.

(44) cotropi (var. *cutropi, cutrupi)* vb.tr. *1)* „a acoperi, a îngr în picioare, a dărîma, a nărui, a (se) sfărîma" („couvrir ; fouler, demolir niederdriicken, -treten, ein-, niederreissen"). *2)* „a invada, năvăli, in în stăpînire cu forţa, pe nedrept" („envahir; uberfallen, auf Jdn ein-, l *3)* „a cuprinde, a umplea, a covîrşi" („remplir ; von allen Seiten um schliessen, einhiillen, iiberschwemmen").

Der.: *cotropire, -itor, cutropit* adj., *cutrupiş* „acoperişul casei" •*] a încutropi* „envahir".
LaurM, Gloss, p. 203 din prep. *co* sau *cu* -f- *iropu* sau *trupu,* „care vicu, curmi pretende invetiatulu Miklosich", ci e rudă cu fr. *troupe trop* = turma, sp. *tropa, tropezar,* mediu lat. *tropus,* it. *troppo* (etc.)". *9* II, p. 88 cf. sl. *ostrabati* „abscindere" *ostrebiti* „purgare", şi *treabă[!].* ® T p. 427 „vermutl. Erbwort, viell, zu lat. *torpeo, -ere, torpesco".* *9* CDDB, *torpire ('= -irc)* „etre tout engourdi" etc. Admis: Candrea, DEnc, p. 3 REW 2186 *„*contorpescere* 'ringsum erstarren', rum. *cutropi* (Ti explicaţie e falsă, Graur, BL, V, p. 94; cf. DLR, 1/2, p. 853. *9* Dicu p. 472 „înţelesul primar a fost 'a acoperi (o casă)', de unde *cutrupiş* din gr. y.aTocpocpiM 'bedachen'". *0* Puşcariu, *Academia ortodoxă,* 50 *de a* Cernăuţi, 1935, p. 139-140, DR, VIII, p. 292, IX, p. 473, LR, I 1/2, p. 853 : de orig. germanică medievală, dintr-o locuţiune adverbi mulţimea, cu duiumul, în masse" > *cutropi,* cf. *cu vîrh (vîrf)* > *covî* timpul invaziilor germanice, primit de „romanii răsăriteni care în suporte întiiele ciocniri cu germanii cotropitori ; năvălirile acestora, nice, *cu tropul,* trebuie să fi ajuns de pomină şi limba ... ne vorb ele; germ. *thorp* „mulţime" *(dorf),* it. *troppo,* fr. *trop* etc". ***0*** Rosetti, („de orig. nelatină, după Puşc") ; admis : Giuglea, DRS, p. 109 ; respin *Literaturblatt,* LXI, p. 174 (Rosetti, ILR, II, p. 81). © Şăineanu, DUn *de)* + *tropăi.* @ Scriban, D, p. 358 *(cotrocesc, cotroboesc).*

Degătura dintre *cotropi* şi *trop- (troppo, troupeau* etc.) nu se p din cauza nepotrivirii semantice şi a piedicilor cultural-istorice, ca tură nici considerînd verbul nostru ca romanic, nici împrumutîndu vreun idiom vechi nemţesc, obîrşie ce nu e deloc verosimilă, iar p *vîrh* > *covîrşi* (etimologie sigură?) nu poate constitui dovadă des unei locuţiuni „germano-române" **cu tropu.* S-ar părea că numai poate fi admisă, potrivită formal şi cultural-istoric ; dar ea nu jus lui *cotropi,* al cărui miez semantic nu e „înţepenire", ci „a călca, zdrobi", de unde „cuprinde, inunda, covîrşi" [18], iar elementul **tro* *pire* aparţine la altă bază i.-e., anume la **trep-* „a călca, tropăi, călc a umbla cu paşi mărunţi (etc.)" (WP, I, p. 756) : v. ind. *trprâ-h, tr* pripit, (care calcă repede cu paşi mărunţi)", gr. Tpa7tsw"tescuesc (sto lat. *trepidus, trepidare,* mhd. *draben* „traben", v. pr. *trapt* „a călca", strivi, a călca, a tropăi" etc. Tema rom. **trop-* reprezintă o for a bazei i.-e. **trep-*; dar nu este exclusă apartenenţa temei româneş chiar la baza i.-e. *Hreup-* (a rad. *ter-* „a freca, sparge etc"), gr. ^p

[18] Cuvîntul e atestat în sec. XVI cu sensuri identice celor de azi: Pal. •„tri ne-ară cutrupi" (= „assaillir"), 14 „înturnară apele şi cutrupiră carăle şi c ^loutir") ; cf. Densusianu, HLR, II, p- 431.

sparge", -rpOTtT], TpiDTC7)ua „gaură", lit. *trupu, trupeti* „a se sfărîma", *trupus* „fragil", v. sl. *trupa* etc. (WP, I, p. 732)[19]. Videant alii.

(45) creț (var. *crăț)* adj. (fem. *creață;* pl. *creți, crețe)* *1)* „răsucit, încîrlionțat (despre păr, lînă etc.)" („frise, boucle; crepu; kraus"). *2)* p. ext. „cu părul creț (cocon creț, porc creț etc.)" („aux clieveux crepus; kraushaarig"). *3)* p. anal. „îndoit în cute, plisat, ondulat (haină, munți, gură, iarbă etc.)" („ride, plie, ondule; runzelig, gefurcht, wellenformig"), s.n. şi f. „cîrlionț, buclă; îndoitură, cută, încrețitură, zbîrcitură" („pli, ride; Falte, Runzel").

Der.: *crăț* („opreg încrețit", olt.), *crățan* „şorțul posterior" (la românii din Serbia, DLR), *crețură* „dungă", adj. *crețesc* (măr crețesc), *crețească, crețos, -oasă, crețitoriu* „corrugans", *crețicios* „plicabilis" (DictB), *crețuliu* „cu părul creț", *crețat* „plin de crețuri", *crețișor* (adj., s.m.f.); *crețișoară, crețișoare, crețișor* şi *crețușcă* (plante); *încreți, creți, încrețit* (negat, *ne-), încrețire* (s.f.), *-it* (s.n.), *încrețitor, -oare, încrețitură, încreț* (s.n.), *încrețeală; descreți, -ire, -it; extracreț;* antropon. *Crețu, Crețeanu, Crețulescu* etc. (OnR, p. 253); topon. *Creți, Crețeni, Crețești, Crețulești, Crețuleasca* ş.a.

Dial.: arom. *crățăros,* der. din *creț,* care ar fi existat şi la aromâni (DR, II. p. 393); probabil o formă a lui *cîtîros* „cret" (DMacRD) din gr. xaro-apoț (Pascu, D£tMR, II, p. 25, 402).

împr. din rom.: big. *hrecav, krecavo* (la bulgarii din Banat, DR, III, p. 229), *krecman,* antropon. *Krecul,* topon. *Krecul* (Vlahii, p. 13–14), srb *hrecav, kreco, kracaviti* („kräuseln, ausfransen", RomSl, XVI 1968, p. 83; SOF, XXI, p. 379), antropon. *Kreco, Kreculî* (DR, III, p. 833; RomlX—XIV, p. 101), topon. *Kreculica (Vlahii,* p. 34); luat şi de țigani care l-au dus pînă în Peninsula Iberică (NRR, I, p. 407); ung.reg. *krecc* „fodor", *enkrecilăsz* „încreți" (MNyRomKolcs, p. 127, 227).

LexB, p. 145 „a lat. *crispus".* **0** LaurM, I, p. 969 cu *crispus, cresta* etc. din *cretu < crescere.* **0** Hasdeu, CuvB, I, p. 111 *creț = crit—* din *crispus.* **0** Cihac, DEtDR, II, p. 82 împr. din srb *hrecav.* **0** Gaster, ZrPh, III 1879, p. 469, IV, p. 467 mai curînd element nou, în legătură cu germ. ard. *kraus.* **0** Miklosich, Beitr.Voc. III, p. 251 *„creț* nicht auf */tratâ* «tortus» beruhen kann; ebenso sicher ist, dass es mit *crista, crispus* und *kraus* nichts zu tun hat. Hier kommt die nesciendi seientia zur Geltung". **0** Byhan, JB, V 1898, p. 316 poate din srb *hrecav,* care ar fi **kret-icavu.* **0** Densusianu, HLR, I, p. 366 *creț* = srb. *krecav,* dar nu poate veni direct din acesta, finala fiind diferită. **0** Tiktin, DictRG, p. 437 „anscheinend lat. *crispus* trotz der widerstrebenden Form. An eine Beziehung zu deutsch *kraus* ist kaum zu denken; noch weniger an ksl. *krantu* «gedreht»". **0** Philippide, VR XVI 1910, p. 33 posibil = *krekion,* xptxiov. **0** Giuglea, DR, II, p. 393—395 din vechea germană: ahd., mhd. *kreis* „Kreislinie, TJmkreis". **0** Densusianu, GrS, I, p. 164 „ar putea fi lat. **cirricius < cirrus,* cu sincoparea lui *1* ca în *creer".* **0** Giuglea, DR, III, p. 625 cf. gr. *y.piț, -v.6c,* „mecke de cheveux sur le haut du front". **0** Puşcariu, DR, III, p. 843-844, Stlstr, II, p. 285, DLR, 1/2, p. 905 prob. lat. **cricus* (metat. din *circus),* cu suf. *-eus, -ea, -um.* **0** Pascu, REBS, p. 41, 125, ArR, X, p. 473 **cricius* < gr. xptxoț „cercle, anneau, boucle". **0** Weigand, BalkA, II, p. 272, III, p. 107 *creț* trebuie să fie de origine slavă: big. *krecav,* srb *krecav,* suf. slav *-av;* forma veche slavă[!] ar fi păstrată în rom. *creț,* contras din *kretîicu,* apartinînd la tema *kret-ati, krenoti* (Berneker, SlEtW, I, p. 612) cu însemnarea biegen, drehen". **0** Scriban, D, p. 364 „cf. lat. *crispus".* **0** Giuglea, LL, II, p. 32 *creț* < lat. **creptus (crepitus).*

Presupusele etyma latine *(crispus, crista, creptus* etc, la fel ca *circus-cerc)* sînt inadmisibile fonetic ori semantic; de asemenea cele greceşti (xpix-) ori germ. *kreiz,* deşi asemănarea fonetică şi semantică relativă există la fiecare

[19] îu română cuvîntul (tema *trop-),* din fondul autohton, e mult mai vechi decît influența germanică, nu are vreo legătură cu „întîiele ciocniri cu germanii cutropitori, pe care romanii răsăriteni aveau să le suporte îu Dacia" (Puşcariu); natural, diutr-o falsă etimologie *(cutropl* < germ. *thorp)* nu poți scoate „o dovadă a continuității noastre în Dacia lui Traian, expusă mai întîi şt mai mult cotropirilor", cum îşi imagina acelaşi ingenios filolog clujean.

din ele; derivarea lui *creț* din slavă devine un nonsens cîtă vre
şi bulgară *krecav-* a fost recunoscut ca împrumut din română. Vech
tului la noi a dus în ultima vreme la construcții de arhetipuri ro
din punct de vedere strict românesc ar putea fi justificate formal
dar în calea lor stau alte piedici: nepotrivirea cu bazele latine o
unde au fost confecționate. Adevărat că un arhetip **criceus, *crec*
tabil; dar nu se admite ca el să fie creat cu mijloacele latinei r
circus ori gr. xpixoț (sau „creptus" etc). Degătura etimologică înt
circus e totuşi o realitate, dar nu în felul presupus pînă acum
nire din latina vulgară în română, ci pe calea unei înrudiri ma
Actualul *creț* vine dintr-o fază mai veche care nu putea fi dec
**cretiu* (cf. *iudicium > județ, brachium > braț; hospitium > ospă*
preț); tertium non datur; ambele forme au egală justificare, di
vedere al limbii române. Deci o temă **crec-* ori **cret-* a rad. i.-e.
„a încovoia, întoarce, îndoi, (în)strîmba (WP, II, p. 568—573, 3;
3; cf. *zgardă, cîrlig),* care a dat diferite baze: cu *k *kerk-* gr. ş
gr. **kriko~:* gr. *-Apxoc,,* xpJxoț „cerc, inel", lat. *circus,* prepos
de jur, împrejur", *circă;* v. sl. *su-kruciti* „a strînge, a contracta
korcU „cîrcei, crampe", ceh *krkva* „zbîrcitură, creț, încrețitură, cut
creț (admițînd un prototip al epocii romanice **creciu-)* arată că
cu suf. *-io-* al bazei **kerk-, *krek-* ce nu poate fi împrumut di
Dacă s-ar prefera celălalt prototip **cretiu-,* acesta aparține la ba
răt-[20] „a întoarce, a răsuci", mai ales înstrîmbarea şi împletirea
gard (ocol, țarc) a aceluiaşi rad. **(s)ker-* (WP, I, p. 421—42
295—296): lat. *crătis* „împletitură de nuiele, țarc, grătar", got.
cuvinte germ., gr. etc. pentru „împletitură, coş"; alb. *k'erthull*
niță, dăpănătoare", sau mai curînd chiar forma identică celei r
(pronunțat *cret)* semnalat de G. Brîncus după Al. Xhuvani (SCD,
p. 304).'

(46) cruță vb. tr. *1)* „a feri, păstra, îngriji să nu se strice,
teme, să nu se prăpădească (ostenească) prea mult" („menager, p
sous sa garde; (ver)schonen"). *2)* „a scuti, evita" („proteger,
schirmen, (be)schutzen, (ver)meiden"). *3)* „a trata cu blîndețe
(„menager; sparen, behutsam umgehen mit —"). *4)* „a econom
ban cu ban)" („epargner, economiser; sparen"). refl. „a-şi păs
a se îngriji să nu se obosească prea mult, să nu-şi prăpădească
viața" („se menager, menager ses forces; sich schonen").

Der.: *crușare, necrușare, crușat, necrușat, crușător, necrușător,*
tenie", *crușătură* „management, epargnernent", *crușalnic, necrușalnic;*
Crușescu, Crușești (OnR, p. 253).

Dial.: neatestat (arom. *l'ertu* „schone").

Alb.: *kurts en'* „bin sparsam, schone" (Cord. dă forme
parmio", *kursimtar* „parco, economo", *kursye* „risparmio").

[20] Asemenea bază a fost întrezărită (pentru cuvîntul românesc) de G. Weigan
(involuntar) o etimologie verosimilă, interpretată greşit în sensul dorinței sale de
pret împrumutarea" cuvîntului din slavă în româneşte. Singur Puşcariu a făcu
autohtonă fiind exclusă proveniența slavă, „fie că originea e latină sau autohtonă
cu familia'greco-latină de care am vorbit *(circus* etc), sau în sfîrşit de provenienț
cum pretinde Giuglea" (DR, III, p. 844).

LexB, p. 149 „cruțu parco, schonen, lat. *curta, as, are".* Admis: Pontbr, p. 165; © Cihac, DEtDR, I, p. 249 *curiiare,* alb. *kourseig, kourtseig* j'epargne; LaurM, I, p. 977. • Densusianu, HLR, I, p. 353 împr. din albaneză. $ Tiktin, DictRG, p. 180; Şăineanu, DUn, 100 cf. alb. **9** Puşcariu EWR, 420 **curtiare* „die Ausgaben kiirzen", nu împr. din alb.; LR, I, p. 264, DLR, 1/2, p. 836 (mai puțin probabil *"crucio, criix* „a aşeza cruciş"). **9** Meyer-L, REW, 2419 *curtiare.*

Dintre cele două formule, latină şi albaneză, mai realistă pare a doua; oricum, identitatea formală şi semantică a celor două verbe, *cruță-kurtsen* indică obîrşie identică, ce poate fi însă cu greu considerată latină-romanică: **curtiare* din *curtus* este nepotrivit semantic, iar justificarea oferită abil de Puşcariu „eigentlich die Ausgaben kiirzen" („economii" !) nu prea explică esența semantică a cuvintelor albanez şi român ce nu e ideea „scurtării" unor cheltuieli etc, ci „îngrămădire, adunare", ori „adăpostire, scutire, menajare". în atare sens, un străromân al epocii latine populare **crutiare* (sau **cruciare* ?) conține rad. i.-e. **kreu-, *kru-* „a îngrămădi, acoperi, ascunde" în lit. *kruvâ* „grămadă", *kredute, krâute* „pod (de casă)", v. sl. *krovu* „acoperiş", *sukrovu* „absconditus", *pokroviste* „înveliş, acoperămînt", *kruja, kruti* „acoperi, înveli, ascunde", rus *krysa* „acoperiş", let. *kraju, krât* „a aduna, îngrămădi", posibil v. isl. *hraukr,* irl. *cruach* „grămadă", cu sufix *-k* (WP, I, p. 477; IEtW, p. 616); avem deci o bază i.-e. de forma **kru-t-* sau **kru-k-.* Plus adhuc non liquet.

(47) curma vb tr. *1)* „a tăia un lemn de-a curmezişul" („couper, raccourcir; (durch)schneiden, verkurzen"). *2)* „a tăia" („couper en deux, separer (en deux); abschneiden, trennen"). *3)* „a pune capăt" („ihterrompre, cesser, finir; unterbrechen, versagen, erloschen") şi alte sensuri.

Der.: *curmat (necurmat,* adj. şi adv.), *curmător, -oare* (adj.; subst. = fierăstrău), *curmare; curmă* („ascuțiş"), *curmăm; curmată* (dimin. *curmatei* „vrabie"); *curmeiu, curmeie (curmat* „bucată de sfoară sau funie", olt.; *curm* şi *curmiel* id., Muscel); *curmătură; recurma* („a curma"), *curmeziş (-ă,* subst.), *curmezişă, (în)curmezişă, -at, -are; de-a-curmezisul; necurmare, -at, neprecurmat* etc.; topon. *Curmătura* (CercLg, XI 1966, p. 8-9 = StDialTop, p. 267-268).

Dial.: arom. *curmări, curmare, -at* „curma, înceta; înțărca; a se osteni", *curmare* „încetare; oboseală", *curmătura, discurmare, -at, nicurmare, nicurmat, pricurmu*; megl. *curm* „încetez, întrerup; desprind de ceva".

împr. din rom.: ucr. *kurmej* „ştreang făcut din cîlți" (DLR, 1/2, p. 1029; RomSl, XIV 1967, p. 157); *kurman* „Schnur" < rom. *curmeiu* (WandR, p. 17), srb *kormen, pro-kormen* „ich schlage mit einem Messer" (SOF, XXI, p. 371), topon. *Kormata, Kormatura* în Serbia (Stlstr, II. p. 285; Vlahii, p. 34); RomSl, .XVI, p. 83; săs. *kurmdturs* (SăchsWtb, V, p. 409).

Alb.: *kurm, -i* „corpo, statura, fusto, torsolo, pezzo di carne o pesce tagliato", *kurmue* „dividere in parti" (Cord.).

LexB, p. 158 *„curmătura* a lat. *con* et *rima."* © Roesler, GTB, p. 571 din gr. xoupaţco „ermiiden, matt werden"(?). **9** LaurM, I, p. 935 forma corectă este *cormare* (nu *curmare).* **9** Cihac, DEtDR, II, p. 570 din trc *qvrmaq* „rompre, briser", *qyrma* „rupture, pli". Admis: .Şăineanu, RIAP, IV, p. 681. • Tiktin, DictRG, p. 466 „wahrsch. lat. **conrimor, -ari* zu *rima* 'Şpalt', *rimor* 'spalten'. Ebenfalls *scurm = exconrimor".* Admis: Giuglea, CLex, p. 25-26; Pascu, REBS, p. 44, 145; Meyer-L, REW,2254 **corrimare* „spalten", rum. *curma;* Zssg. *scurma.* Dar *„curma* < **corrimare* est difficile", Graur, BL, V, p. 94; Rosetti, ILR, I, p. 160 *curma* nu poate fi explicat prin **corrimare* pentrucă * s-ar fi păstrat şi ar fi dat **curima.* **9** Şăineanu, DUn, p. 186 din *curm* „trunchi" înrudit cu gr.mod. *kormos;* sens primar „a trunchia", **9** Giuglea, **DR,** II, p. 620, 771 din gr. **y**.opu6ţ „trunchi de copac", **cormare > curma;* calabr. *kurmu,* sp. *corma;* a putut să vină prin latina vulgară. Admis: Candrea, DEnc, p. 373. • DLR, 1/2, p. 1027—1028 „la alb.: *kurmue* 'tai în bucăți', din care (cum indică

forma *curmeziş)* se pare că l-am împrumutat; alt cuvînt e *scurm".* **9** Pas
I, p. 193, 1811 *curmu* „bout de corde, de flcelle" gr. vechi **curmus* =
ceau de bois", 1812 *curmare* < xopuiţco. Admis: Rosetti, ILR, II, p. 6
LR, I, p. 265 *„curmeziş* nu poate fi explicat pe teren românesc; trebuie s
deci alături de *curm \va. curmez,* împr. din alb. (cf. *kurmzue)".* **9** Mih
XII 1967, p. 537.

S-a arătat că soluția propusă de DexB din *con-rimare* este inad
netic şi semantic; gr. *kormos* (care să fi dat vreun lat. pop. **c*
tea fi înrudit cu tema rom. *curm-* mai curînd prin legătura i.-e.
nind din aceeaşi răd. **sker-, ker-* „a tăia". Dar pentru rom. *curma*
de alb. *kurm, -ue)* este mai probabilă apartenența la i.-e. **ske*
a desface, a răzui, a scurma, scormoni", din rad. **sek-* (WP, II, p
W, 895): v. ind. *sku-ti, skaunăti* „turbură, scormoneşte, scobe
„face tăieturi, inciziuni" etc.; *-r* (ca în lat. *securis)* gr. *axupoc;* (o-xu
de piatră, bucăți căzute la tăierea pietrii", lit. *kiâuras* „găurit, ciu
etc.; baze cu *-t-, -d-.* Pentru verbul românesc ar fi necesar un
**(s)keu-r-m-, *kur-m-;* dar este echivoc raportul între rad. lui *cur*
scurma avînd schelet fonetic asemănător, sensuri destul de apropiate
ca al doilea să aparțină la i.-e. **skeu-r-,* iar *curma* să aibă la bază v
re%t-m-, rad. **sker-;* ori *s-* este prefix intensif (G. Brâncuş).

(48) ciirpăn (var. *curpen)* s.n. (pl. *curpeni,* rar *curpene) 1)* „mlăd
viță sălbatecă sau altă plantă acățătoare ce se sprijină încolăcindu
plante (de orice întîlneşte în cale)" („sarment; Ranke, Rebe"). *2)* „
leac sau de castravete" („tige de citrouille, de concombre; Rank
bissen, Gurken"). *3)* „diferite plante de curpeni: curpen alb (de
matis vitalba; Waldrebe), curpen de munte (Atragena alpina; clema
etc.

Der.: *curpană* („vrej de cartofi"), *curpeniță, curpenos, -oasă*
curpenet, curpeniş (curpiniş), curpenişte („pădure de curpeni"), *(în)cu*
curpenar, curpănărie; topon. *Curpen, Curpeni, Curpenelu,* Valea *Cur*
XIV, p. 133), Vîrful *Curpinesei* (Năsăud); antropon. *Curpăn* etc.

Dial.: arom. *curpen, curpan, curpăi, curpin, scrupen, *-cur*
'ncurpul'are, ngurpil'are, ncrup- „entourer, embrasser; tuer en cach
MR, II, p. 219, 28 [sau ultima este împr. din albaneză?], în Alb
culpră (RevDg, XI 1966, p. 557); megl. *curpăn.*

împr. din rom.: săs. *kurp)",i* „gemeine Waldrebe" (SăchsW
gr.epir. xotip-ava „sarment, bras de courges" (RevLg, XII 1967, p. 53
p. 80); sau din albaneză[?].

Alb.: *kulp'er, kulpere, kurpul* „clematite sauvage", *kur*
Nopcsa, Cord. etc).

LaurM, I, p. 999. *9* Cihac, DEtDR, I, p. 72 lat. *colubrinus* (<
etc). Admis: Korting, LRWb, 2338; Diculescu, OrLR, p. 527 **c*
EWAlb, p. 213 *curpen* = alb. *kul'per, kurpul' 9* împr. din albaneză: T
p. 467; Baric, AlbRSt, p. 42 (alb, este din forma **kur-para,* din care
curpene, i.—e. *"kuorpejono-* „gewunden" = urgerm. *hvarbana* etc);
p. 186; Candrea, DEnc, p. 373; DLR, 1/2, p. 1031; Capidan, DR, I
UAlb, p. 229—232 (rad. i.—e. **kuel-* „a (se) întoarce; versari", bază
IV, p. 198; Pascu, DEtMR, II, p. 219. @ Philippide, OrR, II, p. 71
nesc e acelaşi cu cuvintele albaneze, care sînt probabil autohtone; este
împrumutat din albaneză ?".

Cuvîntul discutat este uşor reductibil la arhetipul comun cu
mei româneşti. Tema lui nu poate fi **kulp- (kulper, -e)* pe care s

etimologia lui Jokl, i.-e. **kuel-p-*, căci trecerea grupei conson. *-lp-* în *rp* nu se admite în limba română. Forma exactă a temei, indicată de *curpen* — alb. *kurpul, kurpen,* este **kur-p,* iar esența semantică a apelativului rezultă din definițiile botaniștilor: „arbust din familia ranunculaceelor cu tulpina sarmentoasă, acățătoare, anguloasă, noduroasă și ramificată" (Panțu, Plant, p. 86); „curpănul de pădure (hameiul) se acață de tufani, formînd frumoase boschete ; cea mai decorativă acățătoare de la noi este curpănul alb. Cu coarda ei ca o sfoară, sucită, se urcă din creangă în creangă, legîndu-se și cu codița frunzelor de un verde șters. Este tipul îndărătniciei de a învinge, a domina, a fi mai sus, deasupra altora, mai către soare" (I. Simionescu, *Flora României,* p. 58, 225—343, 380). Esențial în semantismul alb. — rom. *curpen* (aplicat și vițelor ce se răsucesc în creștere) fiind răsucirea, legarea cu ajutorul unor tentacule (cîrceii) pe lîngă alte plante sau lucruri din natură; un verb „a învîrti, a răsuci" este de căutat în tema lui (cum a întrezărit Baric) i.-e. **kuerp-* „a se învîrti", var. **kuerbh-* (WP, I, p. 472—473; IEtW, 63): gr. *xxpnoQ* „încheietura mîinii" (= „punctul de învîrtire a mîinii"), *xupfiiț* „stîlp rulant cu table de legi", got. *hvairban „TzzpmctTzW,* n. nord. *huerfa* ,,a se învîrti, a întoarce, a dispărea", ahd. *hwerban, hwerfan* „sich wenden, zuruckkehren", transit. „in Bewegung setzen, betreiben", nhd. *werben,* mhd. *wirwil, wirbil* „Wirbel; vîrtej, învîrtire", v. sax. *hwarf* „cerc" etc. Gradul vocalic redus al i.-e. **kuerp-* este tocmai tema alb.-rom. **kurp-,* cu sufix *-no-,* constituind elementul de originalitate morfologică i.-e. a temei noastre *curp-en-,* alături de specificarea și restrîngerea ei asupra unei vegetale atît de caracteristice prin felul de a crește.

(49) cursă s.f. (pl. *curse)* 7) „unealtă, mașină, laț de prins șoareci sau alte animale vătămătoare ; capcană" („trappe, panneau, piege ; Falie, Fangeisen, Schlinge"). *2)* fig. „mijloc viclean de a prinde, a seduce pe cineva; momeală" („ruse, embuche, piege; (Arg-, Hinter)Dist, Ränke, hinterlistige Nachstelle").

Der.: *cursar* („cel care face și vinde curse"); antropon. și topon. *Cursaru, Cursuri, Cursești.*

Dial.: neatestat (arom. = *alațu, bată, princă, payidâ,~megl. paydă).*

împr. din rom.: ung.reg. *kursza* „vadfog6 hurok, kelepce" (StLex, StCom, 13, p. 257), *kursze* (NylrK, VI 1962, p. 199), *kurcsa* „capcană, cursă" (InflR, p. 61 ; MNyRomKolcs, p. 232) ; arm.ard. *cursa* (revista *Ani,* 1/2, 1936, p. 67).

Alb.: *kurthe* „cursă, capcană".

LexB, p. 158. 9 LaurM, I, p. 1000, Cihac, DEtDR, I, p. 71-72 din grupa lui *curg,* cf. it.prov. corsa, fr. course; II, p. 570 *cursă* „pastille, pate d'odeurs" din trc cours, coursa disque, toute chose ronde et plate, pastille". 9 Meyer, EWAlb, p. 216 „alb. *kurthe* = rum. *cursă* wohl aus trc *kurs* 'disc, Scheibe'", decît care „nu se poate ceva mai neprobabil" (Philippide, OrR, II, p. 711 „origine obscură"). 9 Tiktin, DictRG, p. 467 „das Wort reicht jedoch sicherlich weit hoher hinauf. Viell. darf an mlat. *cursa* 'Raubzug' gedacht werden". 9 Șăineanu, DUn, p. 187 cf. mlat. *cursa.* ® Bari6, AlbRSt, p. 42 *cursă* din alb. *kurthe,* i.—e. **kortām* „Hiirde", ahd. *Hurt* „Flechtwerk" gr. xupToț „Binsengerât, Fischreuse", v. pr. *korto* „Gehege" ; inițial „ein Flechtwerk in welches sich ein Tier verfing" sau „eine Hiirde, in welche das Tier hineingelockt und daselbst abgefangen wurde". © Diculescu, DR, IV, p. 464 *cursă* (cf. *spas—spaf, bîrsă — bîrță* etc.) din xupTta „Flechtwerk", xiSpr-r) „Fischerreuse" ; *cursă* era inițial „împletitură de sîrmă cu nuiele" ; alb. *kurthe* împr. din rom. ® DLR, 1/2, p. 1032 „din alb. *kurthe* sau de aceeași orig. cu el (care poate fi trc)". ® Scriban, D, p. 382 „rudă cu vgr. *kyrte* vîrșă, vintir și cu alb *kurthe".* © AnEtn, 1959—1961, p. 30.

Identitatea *cursă* — *kurthe* este evidentă, originea lor etimologică aceeași. Soluțiile propuse nu se potrivesc fonetic și semantic pentru acest apelativ indo-

-european; dar nici tema **kurt-* nu e acceptabilă; *t* nu devenea
iar sensul „Hiirde" nu e justificat. Semantismul de bază al cuvi
își alb. este „construcție, mașinărie; mijloc viclean, perfid, pentru
un animal". Apelativul conține rad. i.-e. **kuer-* „a face, a forma,
originar despre vreo activitate meșteșugărească ce nu se poate p
i. p. 517—518, 1 ; IEtW, p. 641) : v. ind. *karoti, krnoti* „face, exe
șește", *kara* „făcînd", *kāra-* „făcînd; faptă", *kârman-* „acțiune, fapt
operă", av. *cără-* „mijloc, resursă, expedient", n. pers. *cāra* „mij
viclenie, șiretlic", lit. *kuriu, kurti* „a construi", v. sl. *kruciji* „făura
anța „es jemandem antun; a vrăji": v. ind. *krtyă* ,,(acțiune, faptă)
deochiare, vrajă", lit. *keriu, kereti* „a fermeca pe cineva cu privire
vorbe, a compromite, a strica sănătatea cuiva", *keras* „farmece",
dejî „vrăjitor" etc. Rom.-alb. *cursă ~ kurthe* pare să conțină nu
unea „lucrare, construcție", ci „lucru viclean, vicleșug" etc. Sufix
-th) este tot de origine i.-e., din s ori *k'* admisibile în limba satem
lui balcano-carpatic tracic sau illyr.

(50) custura (var. *custure, -oră, cusutură)* s.i. (pl. *custuri)* 7)
metal ascuțită, lamă, tăiș de ascuțit asemenea unei dălți, mai ades
dreptunghiulară, cu tăișul la capătul de jos, folosită la diferite une
de tras doage, la strung, la rindea (etc.)" („lame; Klinge"). *2)* „
(„lame de la faux; Sichelklinge"). *3)* „ferăstrău" („scie; Sâge"
ferăstrăului" („lame de scie; Săgeklinge"). *5)* „cuțit fără mîner, bri
teau; heftloses Messer"). *6)* „cuțit ruginit care nu taie" („couteau
pas; altes, schlechtes Messer"). *7)* „fier de plug" („coutre; P
8) „cuțitul cismarului" („tranchet; Schuster-Sattlerkneif"). *9)* „
se taie capetele cercurilor" („doloire ; Schneidemesser"). *10)* „colin
unei custure, munte cu vîrf ascuțit, stînci înalte, rîpi prăpăstio
de montagne ou de roche ; Felsen, Klippe") și alte sensuri.

Der.: *custurice, custurar* („borfaș"; *custurari* „hoți de mărunț
DR, VIII, p. 206); *coslori(t)* („curățit; ori der. din *cositor}* DR, X, p.
Custură.

Dial.: arom. *custură* și *cîstură, căstură* „briceag".

împr. din rom.: big *kostura* „schartiges Messer, verrostete
kasatura, kosturăk, kosturica (DR, III, p. 207; LgBalk, VIII, p. 53—
„schlechtes Messer" (Rjecnik, V, p. 828), topon. *Kustur, Kusturice* Ro
p. 83), sloven *kostUra* (Slavia, IV 1925, p. 338; SOF, XXI, p. 375)
bayonette" (RESEE, IV 1966, p. 225, 227) din big; ucr. *kostu*
(BalkA, II, p. 136; RomSl, XIV 1967, p. 155), ung. *kusztura, -or*
guszterja (RomIX-XIV, p. 159; InflR, p. 62; Szljsz, I, p. 297);
LexB, p. 160 *„custura* lamina cultri usu detrita; it. *costola* pars
9 Miklosich, SIEIR, p. 27, SIE1M, p. 37 din v.sl. *kustura* ca srb
I, p. 2002 *„custura;* contractu d'in cuțitura, care inco se dice pre
intellessulu ce are si *custura".* 9 Cihac, DEtDR, I, p. 73 *„cuțit,* la
custură lame, racle, mauvais couteau" ; II, p. 88 (el.sl.) „le rnot nous
peut-etre du v.sl. *kosa, kosori* falx, cf. alb. *kostre* faux". 9 Tiktin, ZrI
DictRG, p. 470 „wahrsch. **cuțitură,* eig. „mit dem Schleifstein (lat.
also wie *cuțit* v. einem viat. **cotio, -ire* 'schleifen' abzuleiteu. Zur F
castor, custură = negustor, cositor, cusătură". 9 Papahagi, CL, XLI 1
„din lat. *costula, -am (= costișoară) ;* 'briceag prost' echivala cu
care Weigand, KJB, XI, I, p. 129 observă „ist der accent unberuc
costula > costură, auch die Bdtg. macht Schwierigkeiten. Jedenfalls
rum. Erbwort"[!]. 9 Capidan, DR, III, p. 207—208 „originea cuv
pe deplin; *costula* ar fi trebuit să dea *coașche,* arom. *coasele,* nu c

REW[1-3], 2275 „cds, cote: rum. cute, engad. cut etc. Abltg. cuțit, cuțut, custură, ascuti". Admis: Berneker, SlEtW, I, p. 652, Pascu, REBS, p. 45, 153, DEtMR, I, p. 74, 510, Skok, *Slavia*, IV, p. 338, Pușcariu, Stlstr, II, p. 285, Drăganu, RomlX—XIV, p. 159 („propriu == *ascuțitură, cuțit* < **cdtio, -ire*"), Șăineanu, DUn, p. 187—188, DLR, 1/2, p. 1045. # Dumke, JB, XIX—XX, p. 80 „stammt ans dem westblg. *kostura, kostur*" O Pascu, RevC, VIII 1934, p. 63 *costeus* „ein Messer aus einer Rippe gemacht" (Svennung, *Wortstudien zu den spätlatein. Oribasiusrezensionen,* Uppsala, 1933, p. 57), cf. rom. *custură.* ® Candrea, DEnc, p. 376. 9 Scriban, D, p. 384 *(*cuțitură* și *costeus)* ® Mihăescu, RESEE, VI 1968, p. 148 *cuțit* + *ură.*

Derivarea din cuțit *cuțitură* (DaurM), acceptată în toate dicționarele, nu e justificată morfologic (suf. *-ură,* sau lat. *-ulal),* dar nici fonetic, reducerea grupului *-ț(i)t-* la *-st-* fiind fenomen recent în abia două cuvinte *(negußtor* > *negustor, toți trei* > *tustrei),* pînă cînd *custură* este element mult mai vechi, evident din româna comună unde avea formă identică celei actuale. De origine slavă nu poate să fie vorba, după cum nu se explică din it. *costula,* lat. *costula* ori *costeus* ; el aparține fondului lexical autohton, preroman, conținînd un rad. i.-e. de forma **kes-* ,,a zgîria, răzui, a pieptăna" (WP, I, 449—451 ; IEtW[r], 585) : srb *kostm, -iti* ,,lacerare, vellere", lit. *kasau, -yti* „a zgîria domol", let. *kast* ,,a grebla", *kasît* ,,a rade, a răzui, a grebla" etc, iar de la baza **ks-* cu lărgiri **ks-es-, *-en-, *ks-eu-* (cf. *șut),* der. cu sensul de ,,a tăia, rade, râzător, cuțit (etc)" : gr. £s« „rad, răzuiesc, lustruesc", £UO-T6<; „răzuit", i;6o-Tpa „țesală", ^uo-Țifjp „răzuitoare", Eupov „brici", v. ind. *ksură-* „brici, plantă spinoasă", lat. *novacula* „brici" ș.a. Dacă aparține aici, rom. *custură* prezintă (spre deosebire de aceste din urmă serii i.-e.) gradul vocalic plin ah rad. primar **kes-\-kos-,* cu suf. i.-e. *-t(u)ra,* ce nu poate fi diferit de cel constatat la cuvintele gr. și v. ind. *-t(e)r-, ire-, tra* în nume de unelte (Brugmann, GrdVglG, II, p. 339—346). Rom. *custură* ar putea fi influențat [de derivatele rom. în *-ură.* Mai puțin probabilă apare apartenența lui cu sl. *kosa* (coasă) la i.-e. **k'es-* (WP, I, p. 448) ori la **skeu-* „a tăia, desface, răzui, scurma" (WP, II, p. 552), eventual la alte rădăcini aproximativ asemănătoare însemnînd „a tăia" etc.

cotropi v. *cotropi.*

(51) (a)darâri, arom. *adaru,* megl. *dar, darari* vb. tr. *1)* „a face" („faire; machen. tun"). *2)* sensuri secundare: „a clădi, construi" („construire; (auf)-bauen, errichten"), „a da naștere" („donner naissance ; verursachen, das Deben geben"), „a se împodobi" („se parer, s'orner; schmiicken, zieren") etc.

Der.: *(a)dărătură* „lucru făcut, fabricațiune" (megl.), arom. *adărat. adărămintu* „făptură", *niadural, predrari* ; megl. *priaddr, priadrare, priadrat* „refaire, rebâtir", *disdar* „desgăti".

Philippide, ILR, p. 37 *„adaru* (pregătesc) — *durez",* — ceea ce e „unklar" după Geheeb, JB, V, p. 6; Pușcariu, CL, XXXVIII 1904, p. 250 **adaro = ad+aro,* cu evoluție semantică asemănătoare celei din germ. *bauen* care la început însemna numai „a lucra pămîntul", apoi „a clădi, construi" și „a face". Admis: CDDE, 72, Pascu, DfitMR, I, p. 37, 107; omis de Pușcariu din EWR, respins: Weigand, IvJB, VIII, I, p. 100 („sehr kiihn"). ® P. Papahagi, *Scriitorii aromâni,* p. 187 lat. *ăolo, -are* evoluat *adoaru* > *adaru.* @ Capidan, LL, I, p. 95—100 „arom.. *adaru* et megl. *dar* ne pouvant s'expbquer par le latin non plus que par les langues. balkaniques, il est naturei de penser â l'element preroman et â chercher l'origiue de ces formes dans le domaine thraco-illyrien"; propune i.-e. **deră-* ,,a lucra", intermediu trac (-illyr). Obiecțiile lui Tagliavini, IJ, XXVI, p. 213 („un po' artificiale, mancando ogni traccia della supposta variante apofonica *'*doră* e di continuatori di tale rădice i.-e. in albauese"[!] nu au nici o valoare.

Dificultățile în derivarea de la *dolare* ori *ad-arare* au fost arătate de Capidan ; etimologia propusă de el este firească și trebuie admisă fără rezerve, ală-

turi de celelalte cuvinte autohtone. De fapt, la baza verbului românesc smegl.) poate sta i.-e. **deră-* „a lucra" în gr. Spate, „fac, dreg", horn.),lucrător, servitor", o"pa(j.a „acțiune", horn., ion., Spatvw „a face", li *ăaryti,* let. *darît,* „a face, a drege" (WP, I, p. 803 ; IEtW, 212). Forma se potrivesc pe deplin, iar *-a-* în cuvîntul rom. din i.-e. *e/o* se expl Capidan prin simpla trecere a lui *o* la *a* în limba i.-e. a substratul ill'yric, ca în balto-sl., alb. etc. și în alte cazuri de cuvinte autohto nești cu i.-e. *o* > *a* alături de cele cu *o* conservat. Totuși, în limba român de-forma **del-, *dal,* putea să fi dat *(a)dar-;* ar fi deci admisibil si ra „ a pune, face", v. sl. *delo* „lucru, lucrare" (WP, I, p. 826-829/IEt Asemenea echivoc nu poate fi un indiciu împotriva autohtoniei verbu tru, care este unul din puținele cuvinte anteromane *(marcat, sgrîma)* c azi numai în dialectele din sudul Dunării.

(52) daș s.m. „miel" („agneau; Damm") ; (?) antropon. *Dașul,* *șea, Dașova* (OnR, p. 257).

Dial. : arom. *daș* „miel de casă; miel (dresat) care umblă du împodobit (cu panglică roșie la gît)" etc. (DR, II, p. 527) ; megl. *d* miel de casă, pentru copii" (GrS, I p. 37 ; Capidan, Megl, III, p. 105

Alb. : *dash* „berbec" (EWAlb, p. 62), var. *desh* „montone"

Iordan, BIFR, VII—VIII 1940-1941, p. 228 „un fost elev (Comînda din Stănești-Muscel mi-a comunicat că în satul său natal exista *daș* cu se 'unii moșnegi mai zic așa'. Este arom. *daș* („berbece care are obiceiul s coarne cu alt berbece", la Veria, DR, IV, p. 280), megl. *daș;* prezența Muscel se poate explica priu legăturile dintre păstorii români de o par Dunării (cf. Lacea, DR, IV, p. 353-370; Weigand, BalkA, III, p. 20 e de origine alb. ® Bugge, BB XVIII 1892, p. 164 alb. *dash* poate c liebte", *ddshun* „geliebt", eventual i.—e. **g'ouso-s* „der Geliebte", ca ® Papahagi, NEt, p. 217—218 *daș* arom. „iubit" ar fi pârtie, din alb. *d* ich liebe", *ăăshure* „geliebt, gewollt". ® Capidan, DR, II, p. 527, Megl, arom. megl. *daș* din alb. (din care și big *daJko* id.). © Candrea, GrS, I, p DEtMR, II, p. 224, 107 *dașlu, dașur* „aime, cher" din alb. tosc. *ăăshu* 1957-1958, p. 140.

Singura atestare pe teritoriul dacoromân este cea din Muscel; „unii bătrîni mai zic așa" arată că *daș* este element vechi ieșit din uz, „ redus la o zonă restrînsă, dar care va fi avut odinioară o răspîndire Semnalarea lui recentă a provocat ipoteza că ar fi cuvînt „balcanic", arom. (și megl. ?) *daș* („împr. din alb.") ; totul se bazează pe vechea t prumuturilor albano-române și ideea lui Dacea despre „elemente etnic d.in sudul Dunării la Brașov"[21]; teză ce nu are în realitate nici un țific, nefiind de luat în serios. Apelativul *daș* e de considerat deci albano-român, autohton în ambele limbi. Degătura propusă de Bugge misibilă, la fel ca a lui Papahagi, întemeiate pe un sens secundar niție) implicînd treceri semantice neverosimile. Sensul primar este cel tele române, ,,miel", iar alb. „berbece" poate fi secundar, fără etimologică. în noțiunea „miei" esențial pare a fi „pui mic de anim nînd i.-e. **dhei-, *dhe-, *dh3-* „a suge, alăpta", din care și apelative p de animal, sugaci" ca lat. *filius, fetus* „naștere, fătare ; progenitur

[21] C. Lacea, *Sînt în Transilvania așezări de români veniți din sudul Dunării sa* DR, IV, p. 353—370; e vorba în primul rînd de populația românească a cartierului vului, așa-numiții „trocari".

let. *dels* „fiu", alb. *ăel'e* „oaie", lit. *dile* „vitei sugaci", v. nord. *dilkr* „miel, pui", v. sl. *dett* „copil" etc. (WP, I, p. 829-831; IEtW, p. 241; WH, I, p, 475—478). Dacă aparține aici, cu sensul primar „pui de animal sugaci", alb.-rom. *das* ar presupune un i.—e. **dhe-sio, *dasio-,* general în zona carpato-balcanică, sinonim al lat. *miel (agnellus),* care 1-a înlocuit complet în dial. drom.

(53) dărîmâ (var. *dărâma, dărmă)* vb. tr. *7)* „a da jos, a doborî la pămînt, a surpa (un zid, o clădire, copaci)", p. ext. „a tăia (doborî) crengile unui copac, etc." („demolir, abattre; ein-, ab-, niederreissen, abtragen, demoliren"). *2)* fig. „a strica, a ruina, a răpune, prăpădi" (detruire, ruiner ; zerstoren, verwusten, verderben").

Der.: *dărîmare, dărîmat* (s. şi adj.), *dărîmător, dărîmătoare, ăărîmătură, dărîmă-turică;* topon. *Dărîmați* (TopRom, p. 316).

Dial.: arom. *dărîmarea* „dărîma, prăpădi, sfărîma" *dărîmat, dărîmătură* (Mih.; KJB, X 1910, I, p. 96), *dărmală* „nemernic", *dărmane* ,,ruine"(?); DEtAr, p. 379.

Alb.: *dermon* „stiirze herab, zersprenge, zermalme", *dermija-te* „ruine, hîrburi, dărîmături", *dermehās* „zerstreue, zersprenge, vergeude", *damahush;* dalm. *deram- dram* „squartare, ammazzare", *dramur* (Bartoli, Dalm, I, p. 272/ 290, II, p. 345).

LexB, p. 176 *..deramu* pnto, ramos seco, ramis privo arborem, a lat *dirimo ;* sic etiam *diribescu* a lat. *diribo,* iade *dirab* frustum". Admis: Diez, EWRom, p. 444; Pontbr, p. 196; Tiktin, ZrPh, XII 1888, p. 234; Philippide, ILR, p. 68-74. • LaurM, I, p. 1054. **0** Cihac. DEtDR, I, p. 226 *dăvîm* şi alb. *dermon* din lat. **deramare* ,,a tăia crengile unui copac", it. *disramare,* sp., port. *derramar.* Admis; Meyer, EWAlb, p. 65; AlbSt, IV, p. 66; Densusianu, HLR, I, p. 165, R, XXXIII p. 277; Candrea, CL, XXXIX 1905, p. 1126-1128; Bartoli, Dalm, *loc. cit.;* Korting, LRWb, 2808 **de-ex--rămo* sau *dis-ramo;* Diculescu, OrLR, p. 566, 582; CDDE, p. 75; Weigand, KJB, X, 1, p. 96; Tiktin, DictRG, p. 506; Gamillscheg, OltM, p. 34; Şăineanu, DUn, p. 191; Philippide, OrR, II, p. 53, 639-640; Candrea, DEnc, p. 383; Scriban, D p. 391 etc. • Puşcariu, CL XXXVII 1903, p. 410-412, XXXIX, p. 319, ZrPh, XXVI, p. 738—739, EWR, 485 dărîma un arbore nu înseamnă ,,ich haue die Aste eines Baumes ab", ci numai ,,ich stiirze einen Bauni", iar *a* + m > *îm-* nu se explică ; propune lat. **derimo\r~[, -are,* „verstârkendes *de.* + *rimor",* ca „keftig durchwuhlen rechts und links die umgebenden Gegenstände herbastiirzen, untergraben, zerstoren" etc. Admis: Weigand, KJB, VII, I 1905, p. 93; cu rezerve: Meyer-L, REW, 2584 **deri-măre* sau *deramare.* Puşcariu, ZrPh, XXXVII 1913, p. 112 „wohl beides; fur *deramare* spricht die Bdtg. 'entästen', ftir *derimare* vor aliem arom. *dăvîm pîne* 'knete Brot'" deci două etyraa, ambele latineşti: „latinitatea" cuvîntului românesc fiind. . . cu dublă asigurare! *0* Graur, BL, V, p. 95 *„*derimare* est impossible ; *dărîma* vient soit de *deramare,* soit de *derimare". 0* Giuglea, LL, I, p- 153—162 „le mot roumain appartient â la vie pastorale, comme l'indique son origine du lat. *de-ramare* < *ramus* 'rameau, branche, feuillage' etc.; couper Ies branches des arbres, Ies mettre â terre pour donuer â rnanger au betail Ies feuilles, en ete, ou Ies bourgeons en hiver" ; cf. sp. *ramonear,* rom. *răpciune,* sp. *ramoneo". 0* Papahagi, DEtAr, p. 379. • Mihăescu, RESEE, VI 1968, p. 148 lat. *deramare.*

Asemănarea cu lat. *ramus* „ramură" şi *rimo* „a rîma" a făcut să fie adus cu aceste cuvinte verbul românesc, decupat în *dă-rîm-.* S-a arătat (Puşcariu ; fără efect) că *deramare* nu este de admis din cauza semantismului: *a dărîma* nu înseamnă „a tăia ramurile unui copac" (dec ît în sens secundar), ci dacă c vorba de copac, „a-1 doborî pe aceasta (întreg)", în genere „a surpa, dobori, şi risipi (etc.)". Pentru a justifica derivarea din *deramo,* unii filologi au răstălmă-cit complet sensurile lui *dărîma* (de ex. Tiktin), pornind de la sensul secundar

^,a tăia crengile". Nu mai reuşit este tipul **derimare* (necunoscut în tatea apuseană), confecționat în baza verbului românesc; deşi *rimare* „•a căuta, scruta, sonda, scormoni", nu e deloc probabil să fi dat u cu *de-* şi să ajungă la sensul ,,a surpa, nărui, distruge" cu violenț estențial diferită, ce nu se poate obține prin evoluția firească a limba aceeaşi uşurință cu care o confecționau unii filologi pe hîrtie prin unui *„de-* întăritor". Ambele tentative latineşti pleacă de la *analiz* a verbului nostru „albano-român" care a făcut impresia a fi alcătuit lui *degera* < *de-gel-, depărta, deochia* ş.a., ori a neologismelor *demonstra, deruta, demobiliza.* Identic cu alb. *dermon, dărîma* are element radical *dăr-îm-,* care prin semantismul de bază „a surpa, sfărîma, distruge" „herabsturzen, zersprengen, zermalmen", aparține la i.-e. **der-, *der* pui, a trage pielea, a despica, a crăpa" (WP, I, p. 797—803, 4; 206—211) : v. ind. *dar-* „a despica, sparge", *drnăti* „a crăpa, sfărîma, f en eclats", *darmăn-* „spărgător", *dariman-* „dărîmare" etc, arm. *tere* stîlcesc; mache schwielig", alb. *djerr* „nimicesc, pierd", *drome, dromeze* (RIEB, H/3—4, 1936, p. 179), gr. Sspw, Ssipw „jupuesc", *Mpyiv.* „piel tură" ş.a., got. *dis-tairan,* ags. *teran,* ahd. *zeran, fir-zeran* „a rupe, sfîşia, *zerren* etc. în cuvîntul alb.-rom., în v. ind. şi gr. rad. **der-* are u sufixai *-m-,* iar arhetipul nostru carpato-balcanic este o formă tema *(*deră- ?)-m-* ce arată limpede că de origine latino-italică nici vorbă să fie pentru acest cuvînt al cărui radical nu există în domeniul italic. Este nesigur dacă sensul „Durchbruch, Felsspalt; defileu, poate să existe în toponimia traco-dacică (după Tomaschek): localita (Tserua, la Orşova, lîngă Porțile de Fier) si în *Darnithithi, Repodernes* p. 64; dar cf. SprThrD, p. 119).

(54) deretica (var. *deretică, diretică, deradică)* vb. tr. şi intr. rînduială prin casă scuturînd aşternutul, ştergînd praful, măturînd (et ger, mettre en ordre ; ordnen, zurechtlegen"). *2)* „a lua, a ridica" (en)lever, elever; fassen, ergreifen, auf-, emporheben").

Der.: *dereticare, -at, -ătură, diriticanie, deredicată* („enlevement"), c („en bloc, en gros").

Dial.: neatestat (arom. *anărkisescu, anik'-* ; megl. ?).

LexB, p. 177 *deridicu. 0* LaurM, II, p. 1054 *deretticare. 0* Cihac, p. 83 (cu *dreg)* deredic *(deretic, diretic,* pour *derectic) *de-reacticare. 0* Phil p. 84 *deridic* = *deretic (*directico)* + *ridic. 0* Puşcariu, EWR, 503 *"d directus);* cf. megl. andirezi casa = diretică prin casă; CL, XLIV 1910, p. XXXVII 1913, p. 112. CDDE, 484 lat. **ăe-radicare* „deraciner" > *derăd* ciner-arracher (les mauvaises herbes) — enlevet, faire disparaître (les i nettoyer — mettre en ordre". *0* Tiktin, DictRG, p. 523 „wahrsch. lat. *d arăt = airecto;* mold. an *rădic* angelehnt". ® Şăineanu, DUn p. 200 Candrea, DEnc, p. 396 lat. *deradicare.* **0** Meyer-L, REW 2648 *direc* D, p. 406 *derectico, directum.*

Sensul actual (mai răspîndit) „a pune în rînduială" şi forma *d* recente ; în sec XVII şi mai înainte verbul avea însemnarea „a lua,

"Psal. Sch. *derădică, derăticd:* Cînt. Moise V 14 luaşi] *derăticaş* D, Psal 45 1 *dicîndu* D ; şi voiu dărăteca pre cei fără de lege de pe fața pămîntului Bibi. 1688, „şi de pizmaşii îmi derădică [liberează] mişelul suflet făra de mila Dos. Psal V, 63/3, dicați voi greutatea cum veți putea cu tîrgul", docum. Iaşi, a. 1630, cit in DictRG "formele *deretica* Dos. VSv, Dech. 4, *deradici* Psal. V, 34/61; mold. şi ard. *deradx dica, ăerd-*

adică „a îndepărta, suprima; a libera, scăpa; a lua, ridica (rezolva)", ce se reduc la noțiunea fundamentală a „ridicării, înălțării" ; prin „ridicare" (generic şi figurat) „se pun lucrurile în rînduială; se îndreaptă, se deretică". Pretinsa legătură cu un *directicare este o ficțiune a lui Cihac, după sensul şi mai ales forma actuală a verbului nostru : nu se admite trecerea -ct- > -pt- >-t-, iar contaminarea (influențarea ?) lui *directicare + rădica este un expedient pentru salvarea fictivului *directicare. Celălalt prototip latin, confecționat de Candrea, de-radicare este nepotrivit semantic pentru explicarea lui derădică (deretică) românesc, care e formație veche din de -f- rădica (degelare > degeră, de-partare > depărta etc).

(55) desbără (var. dezbăra) vb. tr. şi refl. 1) „a (se) scăpa, a se descotorosi" („defaire, debarrasser; ab-, los-, aufmachen, befreien") 2) a (se) scăpa de un învăț (deprindere, nărav) râu" ("(se) debarrasser des mauvaises habitudes, deshabituer; j-m (sich) etwas abgewohnen").

Der.: desbărare, desbărat.

LexB, p. 177 „desbaru disvefacio, hisp. desbarvar rumpere, it. sbaragliare dissipo". O LaurM, I, p. 1057 desbara. 9 Cihac, DEtDR, II p. 94 cf. v.s.l. brati, subrati capere, colligere, zabrali. Admis: ca probabil Tiktin, DictRG, p. 537. 9 Hasdeu, EMR, p. 2354 din baier ,,lien ; charme" s-a format vb desbaier, contras în desbăr. Admis : Papahagi, NEt, p. 210, Şăineanu, DUn, p. 200, Bogrea, DR, IV, p. 808 (diferențiere în sens moral a lui desbăiera, baieră), Scriban, D, p. 418. @ Pascu, Arh. XVII 1906, p. 354, Et, p. 47, ArR, VI, p. 259 desbărare, de-ex-bara- „decharger" < flapco „charger, grever", fr. debarrasser. 9 Skok, Casopis moderni filol. (Praga), VI, p. 41 lat. *disvelare ,,a desveli; desbrăca" ; semnalat: Puşcariu, DR I, p. 424, VII, p. 477 ; înregistrat: Meyer-L, REW³ 2697, Rosetti, ILR, I, p. 171 ; „douteux" Graur, BL, V, p. 96. « Puşcariu, ZrPh, LXIII 1943, p. 19—22 ,,eine Ableitung mit dem Präfix des-, deren Etym. dunkel ist; die grosse Schwierigkeit, das Wort desbără mit desbăiera zu identifizieren (trotzdem beide denselben Sinn haben) ist phonetischer Natur, denn mit Erklärungen wie 'desbaier contras în desbăr' oder durch 'diferențiere' kommt man nicht weit" ; totuşi ,,. . . siud desbără und desbăiera zwei Pormen desselben Wortes, der Vechsel von ăi und ă ist durch den Akzent zu erklären"; conjugarea neregulată desbaier-desbărat a fost „normalizată" etc. ; desbăiera din lat. disbajulare (bajula „die stillende Frau") cu sensul primar „a înțărca (pruncii)". 9 Giuglea, LL, IV, p. 16— 19 desbără > disbarare: barbarus, sp. desbravar. 9 Candrea, DEnc, p. 398.

S-a arătat că desbără nu poate fi derivat din desbăiera (prin „contracțiune ; diferențiere morală" etc ; dar nici prin artificiile lui Puşcariu: deosebirea între cele două verbe este în primul rînd „phonetischer Natur", deci destul de importantă pentru etimologie) ; ele au comun numai particula des-; nepotrivite semantic sînt şi disvelare, *de-ex-barare, încît elementul -bar- în desbără se pare că e de atribuit fondului lexical autohton. Legătura de înrudire cu sl. ber- este posibilă pe cale indo-europeană, la rad. *bher-j*bhor- „a duce" ; dar nepotrivirea semantică e destul de pronunțată, căci la baza lui desbără stă ideea de „a deslega, desface, izola, îndepărta", încît -bar- (eventual *îmbără), posibil şi *var-, pare să aparțină la i.-e. *uer- „a lega, strînge, înfăşură", ca alb. zvjerth „entwohnen (binde los)" (Meyer, EWAlb, p. 488, AlbSt, III, p. 18, 38), zvjerdhe „disavezzare, far perder la pratica di una cosa, lavoro (etc.)" (Cord. p. 247), ce ține de baza *uer-g'h- „drehen, zusammenwinden, wiirgen, pressen" (WP, I, p. 273 ; IEtW, 1154), sau la alt rad. *uer- „şnur, sfoară, a lega cu sfoară, a încorda, înhăma, înşira" (WP, I, p. 263-266, 1; IEtW, 1150): let. wem (wurt, weru) „a urzi, înşira, coase", werens „fir, ață" etc, lit. virtiriis „laț" ş.a., v. sl. veriga, veruga „lanț, cătuşă, verigă", grupa gr. cmpco „a lega, împreuna, atîrna", alb. vjer „a acăța, atîrna" etc

descăță v. acăța.
descurca v. încurca.
desghină v. înghina.

\ (56) desmierdâ (var. dezm-, desmierdă) vb tr. 7) „a mîngîia cu vo
gesturi de dragoste" („cajoler, dorloter, caresser; liebkosen, hâtschel
cheln"). 2) „a desfăta, a face o plăcere deosebită" („delecter; in Jdm
Empfindungen hervorrufen") ; refl. „a se desfăta, simți o plăcere de
(„se caresser, s'adonner aux plaisirs, s'amuser, se delecter ; sich (an etw.)
vergmigen, (in etw.) schwelgen").

Der.: desmierdare „volupte, plaisir", desmierdat, desmierdator, de
(„Ergotzen, Vergmigen, Wonne").

Dial.: arom dizn'erdu „desmierdă; cajoler, dorloter, caresser"
407), dizn'irdîtor „caressant, cajoleur", dizn'irdăciune „volupte, plaisir

LexB, p. 183 „desmerdu oblecto, delecto (etc.) — a lat. dis-moăeror
DEtDR, II, p. 495 (el.magy.) din ung. gydnyoritni delecter, gybnyorkodni s
gyonybr delice, plaisir, ravissement. 9 Puşcariu, EWR 522 „desmierd — na
licher Mitteilung von H. Candrea < *dismerdo, -are, eigtl. „Säuglinge aus s
Tiichern in reine legen" — „verzärteln" (etc.)". „Etimologie" admisă în lan
REW 5520 merda „Kot" ; Tiktin, DictRG, p. 540 „wahrsch. zu lat. merd
491 ; Şăineanu, DUn, p. 203 (a scoate din murdărie, a spăla un copil în fa
a netezi pruncul, a-l mîngăia; la început vorba făcea parte din graiul
Candrea, DEnc, p. 403; Giuglea, DR, XI, p. 106; Papahagi, DEtAr, p
(1969), p. 297 lat. *dismerdare ş.a.

După dismoderor (al lui P. Maior) şi ung. gyonybr- (Cihac), tîlcuir
rologică" oferită de Candrea are mai mult aerul unui joc de cuvinte,
filologică pe care, la începutul sec. XX (în elanul său de june filolog-e
latinizant) Puşcariu a luat-o în serios punîndu-o în circuitul lexicograf
tigîndu-i credit aproape general. Element român comun, unitar ca
formală şi sens arhaic, verbul este alcătuit din prefixul de(s)- privativ
*merd- sau *(s)merd- care sigur nu derivă din lat. merda şi care nu intră
lia etimologică a acestuia (*smerd- „a puți", WP, II, 691), ci la gr
* (s)mord-fsmerd-, v. ind. mardayati „zdrobeşte", av. marsd- „a nim
âfiipocj „jefui", nd. murten „a zdrobi, distruge", let. merdet „abmergel
mart „luptă", gr. o-jj.spSvoț, -aXeoț „înfricoşător, grozav", ahd. sme
smavten, ags. smeortan „schmerzen", *mer-d- este o lărgire a rad.
freca, zdrobi" (WP, II, p. 276—279, 4). Dacă sensul de bază al t
* (s)merd- în verbul românesc este „durere, groază; suferință", se poat
că des-mierda avea sensul primar „a lecui, scăpa de vreo suferință, d
(etc.)"

deşelă v. şale.

(57) dop s.n. (var. dup), (pl. dopuri) 7) „bucată de lemn, de plu
etc.) cu care se astupă o sticlă (vas, gaură) ; astupuş" („bouchon ; P
2) „persoană scundă si groasă" („personne trapue, ramassee en boul
setzt, stămmig"), BIFR, VII—VIII, p. 243.

Der.: dopuş, dupuş, doapă, dopaşor, ăopare ; îndopd („boucher; l
nourriture), gaver, gorger ; engraisser (la volaille)"), a se îndopd („s'etnpiffer
se bourrer"), îndopat, -ător, neîndopat; antropon. Dop, Dupoi(l).

Dial.: arom. andop (andupat, -are) „îndopa ; gaver; gorger".

împr. din rom. : ung. dop, dup, dupp „astupuş", bedopol „astupă (
(InflR, p. 40), dop, bedoppal (WtbCs, 22); săs. Dop „dickes, rundes Fra

Stopsel" (DR, III p. 744; după G. Kisch, AVSL XXXIII 1905, p. 58 săs. *Dop* e moselan-francic *dop, top).*

LexB, p. 195 *„âopu* sau *dopusu* — a verbo *astupu".* **0** LaurM, I, p. 1126. **0** Cihac, DEtDR, II, p. 99 (sl.) 0 R. Loewe, KZ XXXIX 1904, p. 310 din gotică, corespunzînd lui nordfrisic *Doppe.* ® Meyer-L, KZ XXXIX p. 597 ; posibil împr. de la saşi. 9 Bartoli, Dalm. I, p. 290 lat. *duct-ium > dop(t).* 0 Tiktin, DictRG p. 564 „et. unbek; wohl urverwandt mit urgerm. *tap* 'Zapfen'". **9** Giuglea, DR, II, p. 399 „probabilă etimologia lui Loewe, întrucît putem admite azi influenţa germană veche în limba română". 0 Lacea, DR, III, p. 744 „în săs. *Dop* 'femee groasă, rotundă, astupuş' (AVSL, XXXIII, I, p. 58). S-ar putea spune că saşii au împrumutat cuvîntul de la noi, dar de vreme ce se găseşte şi în moselană cu înţelesul de prisnel, titirez gros, rotund' trebuie să-1 considerăm (cu Meyer-L.) element săsesc în română, luat de la gospodarii şi negustorii saşi"; Gamillscheg, RoniG, II p. 249. 0 Rosetti, ILR[3], II (1962), p. 78 „termeni cu siguranţă recenţi (de ex. *dop, stinghe)* şi trebuie explicaţi prin forme moderne ale dialectelor germanice; *dop* şi *stinghe* — împrumuturi recente din săseşte (Lacea)", p. 80. 0 Şăineanu, DUn, p. 218, Candrea, DEnc, p. 429 (orig. necun.).

Obîrşia germanică a lui *dop* apare neverosimilă avînd în vedere prezenţa lui şi în arom., *andopâ,* fiind evident der. din *dop,* neatestat ca atare (poate dispărut în dialect) ; cu atît mai puţin poate fi vorba de împrumut din săseşte. Aceste ipoteze au fost formulate înainte de a se fi observat că există cuvîntul şi în aromână, — ceea ce face inutile orice presupuneri despre originea germanică (fie veche, fie recent săsească) a cuvîntului (atestat în drom. numai prin sec. XIX; *îndopă* în sec. XVIII, D. Cantemir). Dar asemănarea fonetică şi semantică cu grupa cuvintelor germanice nu este întîmplătoare, legătura cu ele apare neîndoielnică, în sensul întrezărit de Tiktin cu „germ. *tap",* adică pe calea înrudirii indo-europene: *dop* aparţine direct la grupa i.—e. a lui **dhcubh-* „ţăruş, ic (pană), buştean" (WP, I, p. 848; IEtW, 268): gr. TÎkpoi,- acp^vsc Hsch., mnd. *dovel* „Klotz, Pflock, Zapfen, Nagel", engl. *dowel-prin* „piron, ţăruş mic de metal", norv. *dobb* „pană de fier la sanie" etc. Boisacq (DEtG,p. 995) admite forma i.-e. **dheubh-* sau **dheup-* ; a doua explică mai uşor pe *dop,* care însă poate veni din preroman **dubo-* cu pierderea sonorităţii ca în *groapă* din **grob-* ; trecerea *u* > o este identică în *droaie* şi alte cuvinte ereditare. Mai puţin probabilă ar fi apartenenţa la i.-e. **dap-* (WP, I, p. 764) ca ceva „tăiat; bucată".

(58) droaie (var. *droae, sdroaie* DexB, Polizu ; *droiu* ban., *duroaie* Prahova, Scriban) s.f. 7*)* „ceată, turmă, haită, sumedenie, duium, mulţime" („bande, troupe(au), harde; Schwarm, Rudei, Schar, Bande"), de ex. „o droaie de copii" („une ribambelle d'enfants"). *2)* „grămadă, cantitate mare, grupă numeroasă" („foule, tas; Menge, Haufen"), ex. „vărsînd droaie de lacrimi" („versant des flots de larmes") etc.

LexB, p. 627 *„sdroe* a gr. CTirpoţ caterva". **9** Cihac, DEtDR, I, p. 250 *„sdroae (droae),* lat. *strues. -is".* **9** Admis: LaurM, I, p. 234 *(strues, struere* etc.) ; Schuchardt la Hasdeu, CuvB, I, p. XXXII *„sdroe = strues,* wenn nicht etwa die Nebenform *droe* auf einem andern Ursprung hinweist"; Korting, LRWb, 9120. Respins: Densusianu, R, XXXIII 1904, p. 285. **0** Cihac, DEtDR, II, p. 656 „cf. m.gr. Spouyr-o? caterva militum, m.lat. *drungus* globus militum, cf. v.sl. dragări, 8po oYYâpior; drungarius etc. Le mot ne vient pas du lat. *strues".* **0** Scriban, Arh, XXVIII 1921, p. 71, D, p. 449 „alb. *droe* frică, precum şi diu groază s-a dezvoltat aceeaşi idee: *o groază de bani* o mulţime de bani". Admis: Rosetti, ILR, II, p. 115. 0 Densusianu, R, XXXIII, p.285, Tiktin, DictRG, p. 576, Candrea, DEnc, p. 436, Şăineanu, DUn, p. 221 „orig.necun.". ©LbTrD, p. 210 (SprThrD, p. 239) i.-e. **dh(e)reu-gh->* **drugia* (traco-dacic).

Vechile încercări (o-Tt<poţ, *strues* ori alb. *droe* „frică, groază" etc.) nu explicau pe *droaie* ; singură a doua ipoteză a lui Cihac are un miez de adevăr, dar nu în sensul unei împrumutări din greacă ori din slavă în română (fonetic ambele

inadmisibile), ci prin legătura de înrudire mai veche între *droaie* şi grup -europeană la care aparţine *drungus,* sl. *drqgari* etc. şi de care cuvîntul ro nu poate fi separat. Semantismul „grupă, ceată, grămadă de persoane ori este atît de tipic, încît rezultă evident însuşirea lui de corespondent a anteroman al cuvintelor germanice, celtice şi balto-slave însemnînd „grup dă, trupă, tovărăşie" etc. : ags. *gedreag* „ceată, bandă, cîrd", got. „a face serviciu militar", ahd. *truht-* „bandă, ceată, cîrd, droaie", *druht-,* ags. *dryht,* v. nord. *drbti* „suită, excortă", ahd. *trust (*druhsti-* de războinici", lit. *draugas* „tovarăş de drum", v. sl. *drugii* „tovarăş, ca altul (etc.)", *druzina* „commilitones", v. irl. *drong* „ceată, bandă, droai *drungos* „bandă, ceată, cîrd, droaie" etc. Ideea primară este „a se a grup, a se grupa — a sta laolaltă" şi „a rezista, persevera", bază **d* rad. i.-e. **dher-* „a ţine, a ţine ceva strîns, a fi trainic, a srijini, a (WP, I, p. 856—860; IEtW, 254) ; o temă autohtonă i.-e. **drugia,* cu lui *-g- (baier, caier), u > o* ca în *autumnus > toamnă, muria > moare,* *noră, pluvia > ploaie* etc. (Graur, R, DV 1929, p. 469—475). I cum ar fi explicată trecerea *U* > o în asemenea cazuri şi de data la care produs, explicarea se aplică deopotrivă elementelor lexicale anterom limba română.

(59) druete (var. *drui, droi)* s.m. (pl. *drueţi)* „lemn gros şi scur „trunchi de lemn nu tocmai gros, negăunos, după ce s-a tăiat" (haţ., III, p. 123), „băţ, beţe de lemn ce se aşază pe varză în butoi" (Gor ceau de bois ; tronc d'arbre ; Stiick Holz ; Baumstamm").

Alb.: *dr u,* artic. *druja* „lemn, copac, prăjină, par; pezzo d bastone, piuolo" (Tagliavini) ; *drue, -ia* „legna", *dru-ni* „albero, piant legname" (Cord.).

Meyer, EWAlb, p. 75 *dru, druja* cu gr. Sp\k, v.sl. *druva* etc. **0** I p. 36, ArR, IX 1923, p. 316 *druete* der.dimin. din alb. *dru.* **0** Diculesc p. 482 din SpusTiţ „cel în proporţie sau asemănare cu stejarul, care dă vl tăiere" din Spuţ „stejar", mai probabil decît din alb. *dru.* Ceea ce ar fi „ licher als die von Pascu vorgeschlagene Erklârung" Jokl, IJ, XII, p. 128. **0** OrR, II, p. 712 „radicale identice şi băştinaşe în ambele limbi; *druete* e d prin suf.rom. *-ete".* **0** Rosetti, ILR, II, p. 116.

Ca derivat din tema *dru-, druete* este element comun albano-roma Jokl, IF, XXXVI, p. 101 „alb. *dru* 'Holz, Baum, Stânge', **druuâ* vi vgl. aksl. *druva* 'Holz', aus dem lat. viell. *durus* 'hart; abgehârtet derb, roh, rauh, streng, gefiihllos', wenn nach Osthoff als 'baumstark (Eichen)holz' dissimiliert aus **dru-ro-s (*dreu-ros ?)".* Dar nu sînt motive cuvîntul alb. ca împrumut din sl. ori din alt idiom şi nu ca elemen avînd la bază acelaşi i.-e. **dereu(o)-* „arbore, copac", iniţial poat (WP, I, p. 804—806; IEtW, p. 214) ; iar cuvîntul românesc nu este nici din albaneză, nici din altă limbă, ci un autentic continuator a bazei i.-e. **dereu(o)-* v. ind. *dāru* „lemn", *dru-* „lemn, instrument gr. 36pu, Spuţ, Spuoţ „stejar, arbore" etc, întîlnit şi în limbile celtice, slave, cu sensul de „lemn" sau derivate din acesta. Despre su A. Graur, *Un suffixe singulatif en roumain,* BD, II, p. 246—249.

Cuvîntul a fost semnalat numai în zone de munte (Oltenia; înţele ex. *drui* „brrcată de lemn pînă la 1 m lungime; bucată de lemn ca gre tînă; drui de fier pentru osie etc, Gorj), în Ţara Haţegului şi Munţii A Abrud) *„druete, droi, drui" (Clopotiva, un sat în Haţeg,* II, p. 368). în la Sarmizegetusa — Grădişte, este cunoscut *druete* cu sensul „trunchi de 1—2 m".

(60) îărîină s.f. (pl. *fărîme)* *7)* „bucată mică ruptă dintr-o materie sau obiect; zdrob" („bris, debris, miette, (petit) morceau; kleines Bruchstiick, Stiick, Brocken"). *2)* „cantitate mică, un pic" („un brin, un peu; ein bissclien, Krumchen") ; sec. XVI: *fărîma, fărrima* (Psal. Sch.).

Der.: *(s)fărîma* vb (var. *fărâmi, fărmi, firmi) ; fărîmea* (pl. *fărîmele) ; fărîmare, -ire, făvămos, fărimicios (fărăm-), -oasă, fărîmat (frămat), fărămit* (s. şi adj.), *fărâmitor, fărîmătură, fărâmături, fărămică (fărămice), fărămică (fărim-), -icare, -at, fărâmiță, -are, -at* (s. şi adj.), *fărămuşă ; sfarmuri, sfârmurl* (DR, VII, p. 75) ; antropon. *Fărmuță, Fărîmeț, Fărmătescul* etc. (OnR, p. 271).

Dial.: arom. *sîrmă* s.f. „fărîmă", der. *sîrmu, -are, -at* „fărîm, împrăştiu" (ex. „oile le sîrmă" — „le împrăştie din nou la păscut", DR, IV, p. 273), *sirmotă* „fărîmă mică", *fărîmu, farmu, fărîmături* (Dai.; DEtMR, II, p. 221, 68—69), la Elbasaii, „sărîmi di pîni", fărşer. *serme* „fărîmături" (DR, VI, p. 125) ; *sfîrmă* „sparge" în zona Zagorion (inform, dr. N. Galani) ; DEtAr, p. 957.

împr. din rom.: ung. reg .morzsa" (MNyRomKolcs, p. 136).

Alb.: *therrime* „Splitter, Scherbe, rum. Brotkrume", *thermon'* „zermalme, zersplittere, zerreibe" (RIEB, H/4, 1936, p. 176-180).

LexB, p. 212, 637 *„sfărmaciosu,* it. *sfarinaociolo* quod in pulverem resolvitur". ® LaurM, II, p. 1178. **9** Cihac, DÎjtDR, I, p. 101 *sfărîma, frîng* din lat. *fragnicn.* Admis: LaurM, Gloss, p. 245; Geheeb, JB, V, p. 36; Korting, LRWb, 3950; Şăineanu, DUn, p. 244; Weigand, BalkA, III, p. 201 ş.a. @ Meyer, EWAlb, p. 90 *tkernine* şi *thermon* din lat. *fragminare;* ,,aus dem alb. ist rum. *fărîmă, sîrmă".* ® Bugge. BB, XVIII 1892, p. 190 arom. *sîrmă* din alb. ® Philippide, ILR, p. 6S, 69 **e~xfurinarc (țarina)* ? Admis: Pascu, Arh, XVI 1905, p. 328. ® Crețu, MardLex, p. 366 lat. **ex-fragminare > sframenare, sfăremuare, sfrărîm(n)are.* **9** Puşcariu, CL, XXXV. p. 818-819, ZrPh, XXVII 1903, p. 739, EWR, 502 trecerea *fragm > fărîm-* şi *ih-nn-* fiind ,,ein Ding der UnmogHchkeit", *fărîmă* (identic în albaneză) derivă dintr-un colectiv *lat."farrimcn* (din lat. *far, farris* ,,grîu") ,,o grămadă de fărîmițe". Admis: Densusianu, R, XXXIII 1904, p. 278 „convient rnieux, bien qu'elle ne soit pleinement convaincante" ; Giuglea, DR, III, p. 596—599 ; Philippide, OrR, II, p. 712 *,,*farnmcn* ar fi element comun celor două limbi, lipsind in alte limbi romanice. Origine obscură". Respins: Weigand, KJB, VI 1905, I, p. 154; Jokl, IJ, XI, p. 208; Meyer-L, REW 3202 (begrifflich nicht annehmbar). ® Diculescu, OrLR, p. 566 **exf(a)rägmo.* 9 Arom. *sîrmă* împr. din alb.: Capidan, DR, II, p. 346, Pascu, DEtMR ş.a. ; drom. *fărîmă* din alb. ori numai înrudit cu el: Tiktin, DictRG, p. 610, Candrea, DEnc, p. 480. @ Cabej, RIEB, II/3—4, p. 176—180 ,,alb. *therrime* rnuss nach dem obigen als Ouelle des rum. *fărîmă* betrachtet werden" ; împrumutat în sec. VIII[!]. ©Rosetti, ILR, II, p. 116. 9 Giuglea, DRS, p. 32 cf. sp. *senin* „sciure"; arom. *sîrmă* poate **sîrmă* < **serrimen* < lat. *serra* ,.ferăstrău". © CercLg, XIII 1968, p. 350 i.-e. **k'er-* ,,a sparge, distruge . . .", prin traco-dacică.

Este evidentă legătura între rom. *fărîmă,* arom. *sîrmă* şi alb. *therrim-* ; iar încercările s-au îndreptat greşit spre limba latină (ceea ce apărea explicabil pentru un vechi cuvînt românesc, român comun considerat ca „unul din elementele comune celor două limbi" rom. şi alb.). Dar bazele latine preconizate n-au valoare, **fragm- > fărîm* fiind „ein Ding der UnmogHchkeit", iar **farrimen. > fărîm* „begrifflich nicht annehmbar", deci soluții imposibile şi inacceptabile, — cum se întîmplă cu „etimologiile" reuşite pe jumătate, inadmisibile formal ori semantic. Celelalte „etyma" romane nu comportă nici măcar o discuție. Socotind după forma alb. şi arom. *sîrm-,* rădăcina comună alb. — rom. de dată i.-e. a fost **k'er-* „a vătăma; (intr.) a se Sparge, sfărîma; descompune(re)" (WP, I, p. 410—411, 5; IEtW, 578; WH, I, p. 167—168 *caries)* : v. ind. *crnati* „sparge, (s)farmă, striveşte", *giryate* „se sparge, descompune", av. *sari-* „fragment,

ciob", lat. *caries* „putrezire, descompunere", gr. xepai&u „prad, jefuie
v. irl. *ar-achrinim* „mă sparg, mă ruinez", alb. *ther-* „taiu, măcelăresc
mantul nominal *-mo-* pare a exista numai în domeniul substratului
-român; bază i.-e. **k'er-i-mo-* într-o limbă satem *(k' > s).* Neexplicată
deocamdată prezența lui s-, *sf- (s)fărîm-* (drom.) în loc de *sîrm-.* Se cite
zona Oas (jud. Satu Mare) forma *să sarmadză oile* „se împrăştie oile"
p. 957).

(61) gard s.n. (pl. *garduri)* *7)* „împrejmuire în jurul gradinei, cu
cului sau ocolului de vite, din împletituri de nuiele petrecute printre pa
în pămînt, sau din spini, bolovani, scînduri, prăjini; ori din plantații de
în vegetație (gard viu)" („cloture ; enclos ; Einfriedigung, Gehege, Fle
Zaun aus Zweigen"). *2)* „împletitură de nuiele în apă pentru pescuit"
digue ; Fischzaun").

Der.: *gărduş, gardul, gord-, gărduleț, gărdurel; a gărdui, îngărdui* („
gardagiu („instalator-paznic al gardului de pescuit"), *gărdurariță* (pasăre)
Gărdcsti, Gărdăneasa, antropon. *Gardea, Gărdus, Gărdescu, Gărdărescu* etc.
280-281).

Dial.: arom. *gărdu, ngărdcscu, ngărdire, ngărdit, -ură, disgărdescu, d*
-it (dizg-) ; megl. *gard* ; istr. *gard* „poartă împletită" („gard" se zic
Stlstr, II, p. 217; CercDg, XVI 1971, p. 90).

împr. din rom.: ung. *gdrgya, gard, kărgya* (ard. şi iu şesul Ungarie
din sec. XVII) „ghizd" (InflR, p. 46; Szljs/,, I, p. 639), *gărdus.'kut-, hudgărgy*
XX 1976, p. 179-184), *kudgdrdulat* „kutkobol" (VI, p. 190), *kiidgdrdolat*
188, Turulung, Sătmar), MNyTEtSz, I, p. 1031-2; ucr. *gard* ,,Ort zum E
dadzij (gardagiu, RomSl, XIV 1967, p. 144), *hard* (BalkA, II, p. 129; Ror
p. 414, 583); big *gard* „curte", srb. *garda* „gard", ein Zaunwerk in der D
Hausenfange; Wasserwehr zum Fischfang" (NRR, I, p. 40; DR, X, p. 3
XVI 1968, p. 86; SOP, XXI, p. 371).

Alb.: *garth, gărdhi* şi *gard* „siepe", *gardh* (Cord.).

DictB, I, p. 456 ,,ab it. *giardino* hortus cinctus, cinctura". 9 Lex
9 Pontbr., p. 281 germ. *warten.* 9 LaurM, I, p. 1278 „din rad. vorbe
gardina etc. ; *gradire, gradella, gradina".* 9 Din sl. *gradă:* Miklosich, S1EIR, p
AlbP, I, p. 355 „alb. *garth-* ist jedoch nicht slavisch" ; Cihac, DEtDR,
Philippide, ILR, p. 140; Densusianu, HLR, I, p. 259, 264; Popovici, DIs
Tiktin, DictRG, p. 663; Şăineanu, DUn, p. 268; Skok, *Slavia,* III 192
Pascu, DEtMR, II, p. 19l', 173; Nandriş, MelER, 1925, II, p. 14-20,
350-357; Rosetti, ILR, III, p. 60 ş.a. 9 Diez, EWRom, 164 *„gard* ist
das got. *gards* und nebst alb. *garth* viell. daher entlehnt". 9 Meyer, EWA
„das Verdacht ist nicht aiisgeschlossen, dass das alb. Wort (wie das rum
Sl. entlehnt ist; doch ist ein Beweis dafiir nicht zu fiihren". 9 înrudit cu a
II/1, p. 227; Candrea, DEnc, p. 529; Puşcariu, LR, I, p. 178, Capida
p. 461—462 (în legătură cu alb. *gardh-).* 9 Giuglea, DR, II, p. 357 lat.
„imposibil din toate punctele de vedere" Philippide, OrR, II, p. 713 (care a
rea lui Meyer). 9 Jokl, *Slavia,* XIII 1935, p. 300 *gard* împrumut din al
autohton, nu împr. din slavă. 9 Gamillscheg, RomG, II, p. 252 „aus g
zu aisl. *gard,* asăchs. *gard* «Umzăunung» (etc.)". Admis: Scriban, D, p. 54
RIEB, HI/6, 1938, p. 589 *„gardh-* mot autochtoue, d'origine thrace ou
9 AnEtn, 1962-1964, p. 85-86.

Este un element lexical autohton comun albano-român (ce nu po
română împrumutat din slavă din cauza metatezei *grad- > gard* ; din alb
considerente fonetice şi cultural-istorice generale). Etimologia i.-e. a fo
indicată just: **g'herdh- (*gherdh-)* „a împleti, a răsuci; a împrejmui,
încinge" (WP, I, p. 608-609, 2; IEtW, p. 442; WH, I, p. 242-243

*grhă (*grdhâ.)* „casă, locuință", got. *bigairdan* „a încinge", ags. *gyrdan* etc; got. *garda* „țarc, ocol de vite", v. fr. *garda* „Garten" ş.a.; lit. *gardas* „țarc^ ocol", v.sl. *gradu* „cetate, oraş, grădină", rus *gorod,* big *gradu* etc.; alb. *garth,* frig. *-gordum* „oraş" în *Manegordum* „oraşul lui Manes" şi *Gordion* (dar forma *Manezordum* considerată de Kretschmer ca dovadă a unei variante cu palatală *g'h* în frigiană, este o grafie alterată în manuscrise medievale, căci cam greu s-ar putea admite o alternare a formei fonetice a unui radical i.-e. în unul şi acelaşi toponimic frigian) ; var. cu palatală în lit. *zardas* „leasă, țarc", let. *zards* „leasă", pr. *sardis* „gard", rus *zorod* „şopron". în tracică pare a fi existat şi această variantă cu palatală: local. *Zerdo-* (Apollo *Zerdenâs,* LbTrD, p. 128).

(62) gardină (var. *gardin, garden)* s.f. (pl. *gardini, gărdini, gardine) 1)* „scobitură, crestătură, şanțul circular făcut la capetele interne ale doagelor (unui butoi, găleți, ciubăr etc), în care se îmbucă scîndurile fundului" („jable; Gergel, Kimme (Falz an den Fassdauben)"). *2)* p. ext. „capătul sau marginea doagelor ; marginea de sus a ghizdurilor fîntînii" („marge des douves, du cuvelage d'une fontaine, margelle; Raum, Saum, Brunnengelânder"). *3)* „bor de pălărie" („bord du chapeau; Hutkrămpe").

Der.: *gârdinuță* (LexB), *a gărdini, gardină* („jabler"), *gărdinar,* var. *gărdiner* şi *gardin* („jabloir, compas"), *gărdineciu; a (se) desgărdina* ,,a ieşi (sări o doagă) dirt gardină; a (se) smulge, scoate ; a se strica (un lucru)" ; *desgărdinat, -ă.*

împr. din rom.: ung. *gărgyina* „ghizdul fîntînii" (InflR, p. 46; NylrK, VI 1962, p. 194, VII, p. 282, VIII, p. 101, XII, p. 318).

Alb.: *gardhen,* determ. *gardhnia* „Furche, rund um die Fassdauben, in die der Fassboden eingesetzt wird, Gergel, Kimme, Fugge, Falz", *gardhnuer* „Gergelmesser, Zargenzieher" (Jokl).

LexB, p. 235 ,,*gardină* margo, ora, depetigo, a lat. *cardo, cardine".* **9** LaurM, I, p. 1278 ,,*gardină, gardinu,* — cardo, margo, ora, vedi cardine"; p. 441 „cardine *(gardine)".* **9** Cihac, DEtDR, II, p. 115 (sl.) *gară, îngrădesc, gardină, sgardă, ogradă* etc. **9** Tiktin, DictRG, p. 663 „vgl. deutsch *Gergel, Girgel,* fr. *gergiers, gargan, jargan".* **9** DLR, II/l, p. 228 „de orig. germ. *(Gargel, Gergel),* despre a cărui migrațiune cf.. Mever-L, 3686 *Gargel".* Admis: Nandriş, MelER, 1925, II, p. 15; Candrea, DEnc, p. 529. • Jokl, IJ, XII 1929, p. 174 *„gardină* nicht aus deutsch *Gergel* (Lăute!), hat vielmehr gleich rum. *gard* eine genaue Entsprechung im alb. : *gardhen, gardhnia.* Andere Bezeichnungen dieses Passteiles erweisen eine Grundbedeutung 'Einfassuug', was zur Sippe von i.-e. *"gordh-* stimmt"; *Slavia,* XIII 1935, p. 300 alb. *gardhen,* rom. *gardină* nu sînt din slavă, iar cel rom. este împr. din alb., unde e autohton, vechi derivat de la *gardh.* Admis: Puşcariu, DR, VIII, p. 291. **9** Scriban, D, p. 514 *gardin, -ă* d. *gard* adică „îngrăditură". **9** Şăineanu, DUn, p. 268 „orig.necun.". **O** AnEtn, 1959—1961, p. 34.

Din cele trei „etyma" (lat. *cardo, gard,* germ. *Gargel)* nici unul nu justifică forma şi sensul lui *gardină,* care nu este „țîțînă, osie, linie de hotar" *(cardo)* etc, nici „îngrăditură, Einfassung" ca derivat cu *-n-* al lui *gard* (asemănător din întîmplare); *Gargel* se exclude din cauza sunetelor deosebite (treceri ca *g > d (h)* şi *l* **>K** nu se admit în română nici în albaneză). Este un element comun alb.-rom. („eine genaue lautliche und semasiologische Entsprechung" releva Jokl), care nu este romanic, slav sau germ. Sensul de bază e „crestătură, scobitură, şanț" în care esențial apare „tăierea, gravarea, zgîrierea", noțiuni pentru care se indică baza *gred-* (WP, I, p. 606—607 ; IEtW, p. 405) în alb. *geruan', kruan'* „zgîriu, răzuiesc" etc, v. nord. *krota* „a săpa în —", ahd. *krazzbn* „kratzen, zerkratzen, zerfleischen", mhd. *kratzen, kretzen* ş.a.; o bază **gerbh-,* alta cu dentală; cu *sk-* mhd. *schratzen* „a sgîria, a cresta", norv. *skrota* „a cresta" etc. Alb.-rom. *gardină*

presupune o bază i.-e. **ger-d-/gord- > gardin-,* conservînd sensul arha ,,inciziune, crestătură, sgîrietură", din care cel secundar „margine, bor".

(63) gata adv. şi adj. *1)* „făcut de tot, isprăvit, terminat" („acheve, t bereit, fertig"). *2)* pregătit, dispus" („prepare, dispose; bereit zu et."). *gaia* „fără a munci, fără osteneală" („pret, tout pret (de —, â —) ; vorb fertig vorgefunden").

Der.: *a găti, a gătă, gătare, -ire, gătit, -at, găteală, gătitură, gălăior* (DictB), *gătitor* („apparator"), *gătenie, gătitei, de-a-gata, pe gătate* (adv.) ; *pre -it, -itor, nepregătit, pe nepregătite, negata, -at.*

Dial.: neatestat (arom. = *et(i)mu* [gr.], *hazîr, hazîre)*

împr. din rom.: ung. (local) *gata* (NylrK, VI, p. 281), *gătă* „kesz' StCom, 13, p. 256), alb. *pregatis* (?neologism literar, DR, VIII, p. 126); (RomSl, XIV 1967, p. 144).

Alb. : *gat* „gata", tosc *gatuaj* „pregătesc, fac, formez", gheg *(gatoj).*

DictB, I, p. 456 *„gal* ceva, ab it. *gettar".* **9** LexB, p. 235 „gătescu a gr. -/.a per apocopeu et antithesin mutato *k* in *g* more solito". **9** Eliade, Vocab, p sl. : iute, dispus". **9** Pontbr, p. 282 *găti* rus *gotovji.* **9** Miklosich, SIEIR, p. alb. *gat;* „rum. *gata* scheint nicht aus dem sl. entlehnt, mit dem sl. *gotovu* so ferne verwandt zu sein, als beide Worte aus derselben Quelle stammen" (p. 19 „ein dunkles Wort" ; AlbF, I, p. 355 „srb., big *gotov, -Ui,* alb. *gat* e *gotov* und *gat* zusammenhăngen, halte ich fiir sicher". **9** LaurM, Gloss, p. 2 v. ind. *ghata* „parare, facere, perficere". **9** Cihac, DEtDR, II p. 118 din v. *gotovati.* 0 Meyer, EWAlb, p. 121, AlbSt, III, p. 87 *„gat,* vgl. asl. *gotovu* = *gotov* 'bereit'; ist die Herleitung von sl. *gotovu* aus got. *gataujan* kaum begriin **9** împrumut din alb. : Densusianu, HLR, I, p. 352-353, Tiktin, DictRC DLR, II/l, p. 235, Şăineanu, DUn, p. 269, Candrea, DEnc, p. 530, Scriban, **9** Skok, *Slavia,* IV 1925, p. 343 *gata* nu poate veni din sl. *gotovu.* **9** Philipp II, p. 713 „cuvintele rom. şi alb. sînt identice; din contra sl. *gotovu* para o parte. Nici cuvîntul rom. nici cel alb. nu s-au putut desvolta din sl. *got* alb. e sigur autohton, iar cel român este ori autohton ori împr. din alb. IP, XLIX 1931, p. 290—297 alb. *gatuaj* (vb) ar fi împr. din sl. *gotovu,* fiind împr. din alb. **9** Despre cuvintele slave: Berneker, SlEtW, I, p. 337.

Sigură, unanim admisă este legătura cuvîntului român cu cel alba şi cu cele slave ; controversată apare numai chestiunea autohtoniei resp. mutului posibil între cele trei limbi. „Albaneza a dezvoltat *ă* din i.-e. *o* din *o* mai recent, cum e cel slav, care din punct de vedere al timpului î turilor slave ale albanezei este mai recent decît *o* latin" (Philippide), î totul iluzorie strădania lui N. Jokl de a demonstra că în albaneză cu veni din slavă, ca şi aserțiunea că rom. *gata* ar fi împrumut din idiomul şk dintr-un prototip confecționat tocmai cu ajutorul cuvîntului românesc, ce metodic este evident incorect. Meyer şi Berneker au arătat că aver cu o grupă de cuvinte germane, slav. şi alb., de esență indo-europeană : *taujan* „vollbringen, handeln, wirken, bewirken" etc, v. sl. *gotovu* „gat tit", rus *gotovij* ş.a., alb. *gat, gatuaj,* — alături de cari (pe aceeaşi treapt litate) stă rom. *gata* ce nu e împrumut nici din albaneză, nici din slavă o nică, ci este element indo-european independent (cum au întrezărit M şi Meyer), din sursă comună cu albaneza.

(64) gălbează (var. *gălbeadză, călbează, chelb-, gălbeață* mold.-bas s.f. 7*)* „boală molipsitoare a oilor produsă de un vierme (distomum he în ficat şi în băşica fierii; distomoza hepatică" („clavalee, hepatite de

Egelsucht, -krankheit"). *2)* „plantă, un fel de muschiu' ‚merchantia polymorpha"). AnonC, *kelbadze* (fără trad.).

... *Sălbejit, gălbejituri* („gălbează"), *gătbejos, a îngălbeii* • *căi bajoara (galbaşoară, călb-, călbez-* o plantă) ; antropon. *Călbează, Călbajos,* topon. *Gălbezeni* etc.

Dial. arom. *-za -eadză, -cață, gălbăgios, gălbidzăscu, ngălbăgcare. ngălbăgedzu, ngălbăgeat.*

„Leberblumlein", *kalbatsianka* „die davon befallenen Schafe" (G. Meyer; RumWNGr, p. 26 77-78 DR II n 4=w s-n ... 1967, p. 539); ucr. *galbdza* „'boală'la oi; oaie bătrînă" gălbejita zona Suceava, LbR, 1971, p. 165) ; săs. *gelbiâtse* „Gelbsucht ... ElSz, p. 19; SächsWtb UI, p. 125) ; ung.reg. *gelbaza* „metely" (MNyRomKolcs, p. 152).

Alb. *k elb c* *gelbâze* „gălbează", *kelbaze* „catarro" (Cord.)

LexB, p. 86. • Pontbr, p. 278 *galbin.* 0 LaurM, I, p. 1273. 0 Cihac, DEtDR, II, p. 717 diu alb. *kelbaze,* care e din lat. *gal'oinus, ghelbeze.* ® Meyer, EWAlb, p. 222 cuvîntul alb. e autohton: *k'el'p-, bi* „Eiter", *kel'p* „mache faul, murbe" etc; din alb. e rom. *gălbează,* din care gr. Pelopon. 9 împr. din alb.: Puşcariu, EWR 696, DLR, 1/1, p. 211; Şăineanu, DUn, p. 266; Capidan, DR, II, p. 456; Pascu, DEtMR, II, p. 220, 43; Philippide, OrR, II, p. 702, 705; Candrea, DEnc, p. 525 ş.a. Geagea, JB XVII—XVIII 1911, p. 123 „aus alb. *keibazii* angeglichen an rum. *galben";* Tiktin, DictRG, p. 661. 0 Treimer, MRIW, p. 315 în legătură cu o formă *galba* de origine illyră. 9 Baric, AlbRSt, p. 53 i.-e. *"guol-bh-, k'elbi,* cu arm. *kel* „Gesclrwulst" şi ,v.ind. *galați* „trăufelt herab". 0 Rosetti, ILR, II, p. 113. 9 AnEtn, 1957-1958, p. 142—143 i.-e. *guel-* „a înțepa; durere, chin, moarte", prin traco-dacică.

Vechile tentative *(*galba,* lat. *galbinus,* ori *k'elb-, chelbe,* trc *kelbaş* etc.) nu explică obîrşia cuvîntului, iar i.-e. **guol-bh-* „aumfla? curge?" este nepotrivit semantic pentru *gălbează,* element comun albano-român ; ca atare evident autohton, indo-european. Alături de căpiere, *gălbează* este una din cele mai frecvente şi grave boli ale oilor şi chiar la bovidee, iar prin ravagiile ce făcea mai demult, pe alocuri şi azi, cu mortalitatea masivă în rîndul turmelor, constituie o adevărată pacoste pe capul crescătorilor de vite. Boala e demult cunoscută de popor fiind răspîndită în toate zonele țării şi ale Europei: cauzată de doi viermi, unul mai măricel, zis „gălbează" (fasciola hepatica), altul mai mic „pui de gălbează" (dicrocoelium dentriticum lanceatum), care trăiesc în ficatul oilor. Evoluția şi caracterele bolii, pe scurt:

Viermii aflători în ficatul oilor intrate în iarnă bolnave de gălbează produc nişte ouă ce se elimină cu bălegarul şi se împrăştie pe locurile de păşuuat. După cîteva săptămîni, din aceste ouă iese un fel de puiet ce pătrunde în corpul şi ficatul melcilor de apă dulce (limnaeus fruncatulus) aflători pe păşuni, pe marginea şi în apa riurilor, lacurilor şi mlaştinilor; după 2—4 luni ouăle ies din melci şi se risipesc pe firele de iarbă sau la fundul apelor. Dacă oile pasc pe asemenea locuri umede ori beau apă din mlaştini, înghit acele ouă care din stomac ajung în ficat, după 3—6 săpt. se prefac în viermi. Oile se pot îmbolnăvi chiar cînd stau la grajd (saivan) hrănite cu nutreț provenit din locuri umede şi mlăştinoase. Boala e specifică pentru rumegătoare: oi, vaci, bivoli, capre ; se citează chiar cazuri la iepuri sălbatici; mult mai frecventă la oi din cauză că acestea păşunează mai mult în locuri umede, muşcînd firul de iarbă dela rădăcină unde se află mai ales ouăle gălbezii; e mai gravă din cauză că ovinele sînt mai slabe rezistînd mai greu la acțiunea corosivă a viermilor decît vitele mari; rar se citează cazuri de gălbează mortală la bovidee. Mai frecventă în anii ploioşi, gălbează poate aduce pagube considerabile crescătorilor. După o socoteală din a. 1932, într-o turmă de oi contaminate, o treime mor, o altă treime ajung la slăbire cahectică. Oaia bolnavă se cunoaşte : vinişoarele roşii dela ochi se albesc, lîna se aspreşte (nu e unsuroasă), la unele începe să cadă; animalul slăbeşte, nu mai aleargă, rămîne de turmă, apare guşa; respiră greu; neîngrijit, moare de slăbiciune. Cu medicamentele

eficiente (Distol, Distosan, Gălbinol, Galba etc), boala este tratată azi simplu ... Mai demult însă, singura măsură de combatere era să nu se pască turmele ... umede, mlăştinoase (cf. I. Simionescu, *Fauna României,* 1938, p. 445 ; *Mare... pedie agricolă,* C. Pilipescu, II, p. 332—335).

Această molimă a turmelor de oi a fost desigur cunoscută din vremu... vechi gospodarilor români, albanezi şi înaintaşilor acestora nu numai sub a... mortalității mari ce produce între oi, ci chiar mai deaproape, prin ident... cauzei patologice: acei viermi paraziți ce rod ficatul animalelor şi care a... se înmulți pînă la 2—300 într-o singură oaie. La tăierea oii bolnave pot f... viermii în ficat şi chiar în fiere şi intestine. Atare vegetație parazită, ... *gălbează* (distomum hepaticum), de forma unui sîmbure de dovleac, lung... de 2 cm (cu două ventuze, una în jurul gurii la un capăt, cealaltă la m... trupului, de unde numele ce i s-a dat: distomum = (cu) două guri; desv... generație alternantă, digeneză), este îndeobşte cunoscută. Apelativul *g...* aplicat deopotrivă viermilor şi bolii cauzate de ei, poate să fi fost chiar nu... acestor viermi: oricum, boala tipică a turmelor trebuie interpretată în se... mar sub aspectul „durerii şi morții" vitelor, o molimă pentru care în vre... preistorice şi mult mai tîrziu pînă în ultima vreme nu existau remediile... şi eficiente ale ştiinței. Deci, fie că numele înseamnă „vierme", fie că era „... în *găl-be(a)-ză* deosebim o rădăcină i.-e. **'guel-* „cu dublul sens 1) „a ... (cf. *ghimpe)* şi 2) „durere (usturătoare), chin, moarte" (WP, I, p. 690; IE... 470) : arm *kclem* „(mă) chinuiesc, tortur", v. irl. *at-baill* „moare, se sf... corn. *bal* „pestis", cymr. *afdjballu* „perire, deficere", ahd., v. sax. *quel...* „a suferi; chin. supliciu", ags. *cwelan* „a muri", nhd. *qual,* v. sax. *qualm* ... pustiire prăpăd", v. sl. *zall* „durere, suferință" etc. I.-e. **guel-:jguol-* ... are un formant de aceeaşi vechime *-b-,* posibil i.-e. *-bho-* care a dat adjectiv... de animale şi o categorie de abstracte (ex. gr. (o)xepacpoț „insultă, ocară; Ve... dung", xo/.acpoc „palmă (dată peste obraz)", lit. *dalybas* „împărțirea, div... succesiunii" etc.) ; mai probabil este ea elementul *-b(h)-* să aibă în cuvînt... -rom. rolul de formant pentru nume de animale, adică tocmai numele vi... distom, analog eu gr. crsp-poț „musculiță", v.ind. *salabhă-s* „lăcustă" etc. ... tema i.-e. **guel-bho~* poate să fi însemnat această larvă parazită „vierme u... producător de boală şi moarte". Originea elementului *-ză* rămîne echivo... sau romanică *(-dia ?).*

(65) gemine (var. *gerune* oaş, *genună, geănune;* *\gerure,* *\geroe* în ... texte rotacizante) s.f. (pl. *genuni) 7)* „prăpastie adîncă, fără fund; abis" („... abîme (profond) ; grundlose Tiefe, Kluft, Abgrund"). *2)* „loc foarte adî... apă; apă adîncă şi lină, ştioalnă" („eau profonde et calme.; Wassertiefe"). *3...* de apă (locul unde se învîrteşte apa" Oaş („turbillon d'eau ; Strudel, W... *4)* f „mare, noian" („mer; Meer, Meerbusen"). *5)* t„mulțime mare de o... (Cantemir) („multitude ; Menge").

Der.: topon, *Genuneni* sat (Vîlcea), Vadul *Genunii,* Vama *Genunii* ... Cihac, DEtDR, II, p. 580 (el.trc) *genune* abîme, precipice, — *djehenn...* enfer ; v. *gheenă;* 661 el.gr. *gheenă* — mgr. *fis.^jv%* supliciu, lat. *gehenva* etc. ; % Hasdeu, CuvB, II, p. 201—7 genune din gr. ciyV. oV/?;voc „ocean", ori r... trac *Genucla,* ori din celt., cf. topon. *Genabum, Genua, Geneva* etc 9 Şăinea... I, p. 243 *genune* lat., cf. *ge[he]na,* fr. *gene* -\- suf. *-une.* 9 CDDE, 924 *genune...* *gyro, -oncin,* devenit **gcrune* prin trecerea iui *i* *y* aton la *c,* asimilarea ... *genune,* it. *girone.* Admis : Densusianu, HLR, II, p. 44, Tiktin, DictRG, p. 670... REW 3938, Giuglea, DR, I, p. 495 it. *Giro* local, „presso un gomito della Sie... pe *genune,* la început *cot, întorsura* cursului unui rîu, unde din cauza curbei ... repede vîrtej, adîncindu-şi albia; Bogrea, DR, II, p. 780, Candrea, DEn...

Rosetti, ILR, I, p. 64, Scribaa, D, p. 549 ş.a. 0 Pascu, Cim, p. 159 der. din *geană* = lat. *gena* obraz (pentru numirea metaforică cf. *ochiu* tourbillon dans une riviere). Admis: (?) Spitzer, DR, IV, p. 657 cf. *sărune < sare, găune < cavus; genoaie* (DR, III, p. 696), Meyer-L, REW³ 3938 („oder *genune* zu *gena* (Spitzer) ?"). 0 Graur, BL, V,' p! 100 „je ne crois ni ă *genune < gyros,* ni â *gena,* ni â *giur".* 0 Origine obscură (necun.): Pascu, Suf, p. 54, DLR, H/1, p. 248, Philippide, OrR, II, p. 129, Şăineanu, DUn 272. Mihăescu, RESEE, VI 1968, p. 148.

Asemănarea aproximarivă şi fortuită a lui *genune* cu *gehenna,* gr. wyTJv celt. *Gen-* şi trac *Genucla* nu-1 explică, după cum nici *genă* nu e de luat în seamă; mai multe adeziuni a cules lat. **gyronem* (respins de Spitzer şi Graur), care însă nu apare mai justificat decît celelalte, căci pleacă de la accepţiunea secundară „vîrtej de apă" [în Moldova există sensul cu nuanţă contrară „genuni cu apă lină şi adîncă"] ori „cotitură", nesocotind sensul primordial de „prăpastie (adîncă), loc abrupt, abis", fără îndoială cel etimologic. Astfel interpretat, cuvîntul, a cărui formă străromână era *gerune,* alcătuit din rad. şi suf. **ger-u-ne-,* aparţine la i.-e. **guer-* „a înghiţi; gîtlej ; prăpastie, abis" (WP, I, p. 682—684, 2; IEtW, 474; WH, I, p. 627—628; cu alt vocalism şi alt formant în *grumaz)* : gr. (3âpa&pov, horn. Pspe&pov, arcad. ysps&pov, ăep— „prăpastie, abis, bolboană", lat. *vorago* „idem", cuvinte slave pentru „gîtlej" *(gri-),* v. ind. *gargara-h* „prăpastie, vîrtej, viitoare", lat. *gurges* „(prăpastie) vîrtej, viitoare, noian, apă adîncă" etc. ; let. *griva* „gură de rîu ; Dreieckland zwischen Fliissen oder Flussmiindungen" etc. în apelativul rom., i.-e. **guer-o-n-,* strărom. **gerone-* devenit *gerune, genune* cu asimilarea *-r-n-J-n-n-.* Din sensul primordial „prăpastie, abis" se explică cel de „vîrtej ; apă adîncă" şi „noian". Sufixul *-n-* probabil de esenţă i.-e. exista numai în cuvîntul românesc.

Această legătură etimologică — deşi evidentă — nu este totuşi deplin asigurată, din cauză că *-r-* în *gerune* poate veni din deci dintr-un **gel-on-,* care ar duce la rad. i.—e. **gel-* şi *"guel-* „a înghiţi" (WP, I, p. 621 ; IEtW, 365) în cuvinte pentru „a înghiţi, a mînca; gît, grumaz", dar şi pentru „prăpastie, groapă, genune", ags. *ceolor,* ahd. *celur* „Schlund", v.fr. *kolk* „Wasserloch" etc. — Plus adhuc non liquet.

(66) gheară *(ghiară)* s.f. (pl. *gheare)* „unghia ascuţită şi încîrligată a păsărilor si animalelor de pradă" („griffe ; serre ; Kralle, Klaue von Raubtieren u. Vogeln").

Der.: *gheruţă, gheruşea, gherişoară; gh(i)erae* („ghiare mari") - *a gherd* (var. *ghiora), gherăi; gheran* („minerul sau coada cleştelui de scos cercuri") • *tn°h* „be-klaut).

Dial. : neatestat (arom. = *ungl'e).*

Pontbr. p. 286 gr. xs'P<*«- • LaurM, Gloss, p. 264—265 *„ghiara* probabile din *ungla,* anume din *unglioara = unghioară,* syncopata *ghiora = ghioara,* cu perderea lui *o: ghiara;* nu e dero de căutatu in germ. *Klaue, Kralle".* 0 Cihac, DEtDR, II, p. 101 *ghiară, sdăriu, sgăriu* din sl. *drati, derq* etc. 0 Puşcariu, CL, XXXIX 1905, p. 55, ZrPh, XXVIII, p. 687, EWR, 713, DLR, H/1, p. 251 probabil lat.pop. **glarra,* metat. din **garr_u]la,* dimin. celticului **garra* (cymr. *garr* „picior"), păstrat pe teren romanic: sp., port. *garra* „ghiară" etc. Dubios: Meyer-L, REW³ 3690 *„*garra* (gali.) 'ein'Teii des Beines', auch' rum. *ghiară}";* Tiktin, DictRG, p. 673 (fraglich) ; Puşcariu, DR, III, p. 380 „posibil ar fi ca şi *ghiară* al nostru să fie un *glarra* din germ. *Kralle".* 0 Scriban, Arh, XXX 1923, p. 33 „din lat. *vîria,* dimin. *viriola* 'brăţară' ; *v > gh* denotă o influenţă it. *(guerra* ş.a.)"[!]; D, p. 551 „rudă cu sp. *garra,* din gal. *garra* etc". 0 Giuglea, LL, IV, p. 44 *glabrare >ghieură > ghioră, ghioară > ghiară.* 0 Tiktin, Stud, p. 34 (dunkel), Candrea, DEnc, p. 538, Şăineanu, DUn, p. 274 (orig.necun.). 0 AnEtn, 1957—1958, p. 141 **glara, *gel-* „rotund, sferic, încovoiat". 0 N. Raevskii, *Limba şi literatura m-oldovenească* (Chişinău), VI 1963, 1, p. 64—65 **ungliola.*

S-a arătat lipsa de consistenţă a romanicului **garra, *garr[u] la* şi a d din germ. *Kralle* (respins de Daurian), după cum e clar că nici *glabrare* n avea nimic comun cu *gheară,* a cărui formă străromână era desigur **glar* **g(e)la-r-.* Ca „unghia ascuţită şi încîrligată, rotunjită" a animal pradă, *ghiara* cuprinde noţiunea de „rotund, rotunjit, curbat" şi rad. i.- ,,a învălui; rotunjit, sferic" în derivate cu guturale *(ci.ghioagă),* dentale, (WP, I, P- 612—621 ; IEtW, 357), din care mai apr@piate ca sens sînt a **g (e)l-eu-* „cocoloşit; copită, ghiară", germ. **klowă,* ahd. *klăwa* „ghiară, mhd. *klăwe,* mnd. *klă* „ghiară, brîncă, copită", v. fris . *kle* şi verb **kla* zgîria cu unghia, a (se) scărpina", ahd. *klauuenti* „prurientes", ags. *clawu* „ copită", and. *kloa* „ghiară" etc. Baza i.-e. a lui **glara, *g(e)la-r-* are un sufixai *-r-* existent numai în cuvîntul nostru autohton. Sinonimul lat *(ungl'e),* generalizat în toate dialectele române, a făcut ca autohtonu să fie restrîns asupra animalelor.

(67) ghimpe (var. *ghimp)* s.m. (pl. *ghimpi)* *1)* „spin; ţepuşă cres tulpina sau pe ramurile unor plante" („piquant; epine ; Dorn, Stach „plante ghimpoase" („diverses plantes epineuses; dornâstige Pflanzen"

Der.: *ghimpuruş, ghimpos, ghimpuros, ghimpariţă* („cryspis aculata") *înghimpă (ghimpă), înghimpare, înghimpat (ghimpat), -ă, înghimpător, -oare pătură,* f *înghimp (= înghimpare), înghimpos ;* topon. *Ghimpoaia, Ghimpaţi, G* antropon. *Ghimpu* ş.a.

Dial. : neatestat (arom. — *sk'in).*

Alb.: *g' e m p* (artic. *g'embi), gljimp, glembe,* gheg *g'em* „ghimpe".

LexB, p. 237 „a lat. *pungo* per metathes.". 0 LaurM, Gloss, p. 266 , rămîne a se cerceta", 318. 0 Cihac, DEtDR, II, p. 717 *ghimpe* împr. din alb Meyer, EWAlb, p. 140; Tiktin, DictRG, p. 674; Şăineanu, DUn, p. 275; D p. 259; Candrea, DEnc, p. 539 ş.a. 0 Philippide, OrR, II, p. 713-714, 7 poate spune cu siguranţă că este împr. din alb., căci din rad. *glemp-* s-a p volta prin alunecarea sunetului românească *ghimpe ;* acest radical poate să de bine băştinaş român, cum e băştinaş albanez". 0 Scriban, D, p. 554 „mg *gupfe,* ngerm. *güpfel, gipfel* vîrf ascuţit".

Identitatea de mult observată *ghimpe* = alb. *g'emp (gljimp)* est etimologia i.-e. pentru ambele evident aceeaşi, avînd la bază (cum a Jokl la cuvîntul alb.) un **glemp-,* tema **gle-mo-* la rad. **guel-* „a înţepa" p. 680—690, 1 ; IEtW, 470) : gr. p.X6vv) „vîrf, ac", lit. *geluonis, gyly* spin", *gelti* „a înţepa (despre albine) ; a produce durere puternică" etc. rad. în *gălbează.* Sufixul *-p-* ar putea veni şi din i.-e. *-b(h)-,* eventual p fel de mutaţie consonantică la fel ca în *groapă* ; posibilă este o bază i.-e. d **gleb(h)-* cu infix nazal ca în *bunget.* Da baza lui *ghimpe* stă o temă grupul consonantic *gl* normal în *gl'> ghi- (gheaţă, ghioagă, ghionoaie* et

(68) ghioagă (var. *^ghigă, ghegă)* s.f. „bîtă de lemn sau fier, cu în vîrf, adesea ţintuită sau ghintuită" („massue; (mit Năgeln besc Streit)Keule").

Der.: *ghiogar,* ţ *ghigar* („păzitor de porci" Cantemir; DLR, H/1

Dial. : arom *cl'oagă, gl'oagă* „houlette".

împr. din rom.: big *kijega (gega)* „ciomag ciobănesc, încîrligat prind oile de picior" (DR, III, p. 176—177).

Alb.: *k l' o k e, kel'oke, g'ege.*

Cihac, DEtDR, II, p. 120 din v.sl. *glogu* „crataegus", *globis* „spina", big *gleg* etc. Admis: Miklosich, Beitr. Cons. II, p. 57. **0** Hasdeu, ColTr, IX 1882, p. 596 lat! *clova [*clovus, *clobus, clavus* ,,cuiu"), *clava.* Admis: Diculescu, OrLR, p. 582 *clava;* Candrea, DEnc, p. 540 **clova > *clioauă > ghioagă.* **0** Meyer, EWAlb, p. 192 alb. *kl'oke* la it. *croccia,* fr. *crosse,* lat.med. *crocea* „baculus pastoralis". **0** Puşcariu, EWR, 719 „etym.dunkel — wohl dasselbe Wort wie alb. *kl'oke".* **0** Weigand, JB, XII 1905', p. 109 **clavica < clavicula.* Admis: Geagea, JB, XVII—XVIII, p. 117—118; Vasmer, *Stud.z.alb.Wortforsch.* p. 31; Şăineanu, DUn, p. 275; Skok, *Slavia,* IV, p. 339 ş.a.; respins: Meyer-L, REW 1978. **0** Giuglea, DR, IV, p. 1554 **globica. 0* Pascu, Beitr, p. 9, Arh, XXIX 1922, p. 133, ArR, VII, p. 567, REBS, p. 54, 210 **clavica* ar fi trebuit să dea **chiacea;* necesar lat. **clavoca < clava* ,,baton nodeus, gros baton, massue". « Scriban, D, p. 554. **0** Diculescu, DR, IV, p. 1552, ZrPh, XLIX 1929, p. 435—436, **cloga* din *"cagula* (ca **clagu- < coagulum, *clinga < chigula),* înrudit cu mnd. holl. *kogel* ,,Kugel", ags. *cycgel* ,,Keule, Stock mit kugelformigem Ende", engl. *cudgel,* — formă germ. de bază **kugula, *clioagă > *glioagă > ghioagă;* cuvînt germanic. **0** Skok, ZrPh, L 1930, p. 277. **0** Gamillscheg, RomG, II, p. 261 din *,,kogula* longob. Entsprechung von mndl. *koghele* (etc.)". **0** Romansky, JB, XV, p. 107 „etyrn. noch nicht klar". **0** DLR, II/1, p. 260 (orig.necun.). @ AnEtn, 1957-1958, p. 147 i.-e. **g(e)lo-g(h)ă,* tracic.

S-a arătat că *ghioagă* nu vine din sl. *glog-* ori din arhetipurile latine, nepotrivite formal şi semantic ; dar nici derivarea din germ. nu este mai verosimilă, căci dacă un **cogula* putea da **cloga* (cf. *coagulum > * clagu-)* ce trebuia să rămînă **chioagă* (ca *chiag, chingă,* invocate de Diculescu tocmai pentru a sprijini „metateza" în arhetipul său germanic), nu *ghioagă.* Este greu să poată fi germanic un cuvînt comun alb.-rom., ca atare indigen carpato-balcanic. Tema *ghiog-* din *gl'og-* (arom. *gl'oagă,* secundar *cl'oagă,* alb. *kl'oke), *glog-* conţine rad. *~*gel-* „a învălui, rotund, sferic", în baza **glegh-,* v. nord. *kleggi l*klagjan-),* nhd. dial. *heukling, klăng* „claie de fîn", *klang* „banc de nisip" etc, ahd. *klunge,* nhd. *kliln-gel* „ghem", sued. *klakk* „bulgăre, pisc, proeminenţă", norv. dial. *klank* „bulgăre, sloi", v. nord. *klakkr* „bolovan" ; posibil sl. *gleznu, -na* „gleznă", rus *glazok* „globuleţ" ş.a. (IEtW, p. 357). O bază **g(e)lo-g(h)ă* a dat *gl'oagă, ghioagă,* corespondent indigen al lat. *măciucă (*matteuca),* alături de care s-a menţinut în limbaj, cu sensuri identice (variatele denumiri ale acestei vechi arme la „indoeuropeni" : RDexIGA, I, p. 578-579).

(69) ghionoâie (var. *gheon-, gheun-, gion-, geon-, geunoaie, geuroane* haţ., *ghionoare* ban. etc, *vionoaie* Muscel) s.f. (pl. *ghionoi)* „ciocănitoare" („picus, pivert; Specht"), de mai multe specii: ghionoâie neagră (sau de munte), pestriţă, mică, verde („vărdarie, vîrdarie").

Der.: *ghionoiu* (mase.) : *ghionoiu, gheunoi, gheonoi* (Făgăr.) „ciocan mare, tîrnăcop", topon, *Ghionoaia, Ghionoaica.*

Dial.: arom. *ghion* „graur" ; megl. *ghion* „o pasăre ce cîntă duios noaptea" (impr. din alb.).

Alb.: *g'on* „cucuvea" (din care împr. arom.; DR, II, p. 531; gr. mod. yxLcbvTjţ „uluia", big. *ghion).*

LaurM, Gloss, p. 266. • Cihac, DEtDR, II p. 119 cf. srb *zunja, zuna,* v.sl. *zluna* etc, *Hutii* „flavus, viridis". **0** Hasdeu, CuvB, I, p. 282 *ghionoâie* identic cu *ghionoiu* „ciocan mare, ascuţit". « Gaster, ZrPh, III, p. 471, IV, p. 467. **0** Meyer, EWAlb, p. 141 *ghionoâie* < alb. *g'on. 0* Tiktin, DictRG, p. 672 prob. în legătură cu *gaură,* ca „der Locher hackende Vogel". • Şăineanu, DUn, p. 273 din *ghion* (arom, cu sens de *ghionoâie* şi pasăre nocturnă) coresp. alb. *ghion* buhă. **o** Pascu, Cim, p. 166, Suf, p. 113, DEtMR, II p. 242, 36 arom. *ghion* cf. alb. *g'on* etc, ArR, IX, p. 307 onomatop. *ghion. 0* Scriban, Arh, XXIX 1922, p. 240, D, p. 555 „alb. *g'on* şi arom. *ghion* din drom. *vioiu, vioaie, *viomu, vionoaie"* [!]. **0** Philippide, OrR, II, p. 714 ,,*ghionoâie* şi *g'on* aparţin sigur unul la altul; orig. obscură". • DLR, II/1, p. 262 „tulpină onoma-

topeică, după strigătul paserii, arom. *ghion* şi alb. cucuvea". **0** Puşcariu, L 264—265 „împr. vechiu ..., dacă e alb., ne-a venit pe vremea cînd *g* nu se m preface *în j* ca *în jumătate* — alb. *giimese"[\],* **0** Giuglea, LL, IV, p. 44—46 = lat. *glabrare.*

Binecunoscuta pasăre sălbatică (după specie, de coloare verde: *văr *viridaria* etc), pe lîngă apucătura de a ciocăni copacii (unde îşi caută l insecte, viermi ş.a.) şi pe lîngă frumuseţea penelor bogat şi variat c are un cîntec specific strident şi sacadat, care aduce ca timbru cu c riadunelelor, fiind însă mult mai sonor şi puternic, lipsit de muzicalitat mult un zgomot sinistru [23]. Ţipătul ghionoaiei, pasăre foarte populară important în folclor şi legende [24], este caracteristic (la fel ca pentru cu *g'on* în alb.) şi de la el trebuie să plece explicarea denumirii, ca şi a corespond şkipetar, de aceeaşi origine, deosebite numai prin sufix şi categoria orn la care s-a fixat. în română e atestat din sec. XVII-lea *(gionoae,* Mard. 136, 929 şi în vocabularul din CuvB, I,p. 282). Forma etimologică o ind ban. *g'eunoan'e* (şi *ghionoare),* haţ. *geuroane* (Densusianu, *Graiul Haţ.,* din **ghionon(i)e,* în care se deosebeşte o temă **ghion-* şi sufix secunda *-oană -oaie* [25], adică o bază **glon-,* rad. **g(h)el-* „a striga, a ţipa, sbie nume de pasări (WP, I, p. 628; IEtW, p. 428): gr. x^o>v „rînd y.iy\t], syracusan *xiyj]\a.* „sturz", v. isl. *gjalla* „a răsuna", ags. *gie* ţipa", ahd. *gellan* „a răsuna, suna, ţipa", v. nord. *gala* „a cînta (cocoşul), a got. *goljan* etc, v. isl. *gola* „a urla", ahd., v. sax. *galm,* mhd. *ga* „vuiet, (ră)sunet, sgomot", ahd. *nahti-gala* „Nachtigall" ş.a.; de asen lărgire cu *b* şi cu dentală în limbile germanice şi baltice. Elementul i.- (cu vocalism zero) **ghlo-* are un sufix *-n-,* constatat numai în zona carp canică, în română şi albaneză. Dezvoltarea formei cuvîntului românesc mală ; în albaneză păstrarea lui *n* nealterat prezintă dificultăţi. Dar form lectale din Balcani nu au tratament specific în acele zone ale grupului s *gl- ;* ar putea fi cazul unui împrumut din albaneză sau influenţare din ace ţie.

Ghiouoaia este una din pasările cele mai bine cunoscute şi „populare popoarele de limbă indo-europeană, în ale căror idiomuri are variate denumir diu alte particularităţi decît „cîntecul" ei strident şi sacadat: lat. *picus* — a gr. S?uoxoAx—7]; etc. (RLexIGA, II, p. 420; WP, II, p. 681).

(70) gr»râa (var. *goron, gorîn, gorun, gâron, gwrun)* s.m. (pl. *goroni) 1)* tate de stejar (pe alocuri: stejarul însuşi), înalt pînă la 40 m;slădun, („chene â grappas; Sommereiche; quercus pedunculata, q. petraea, c chacapii, q. polyearpa", *Sargetia,* VII 1970, p. 303). *2)* „moşmon, („eglantier ; wildîr Ros^nstoak ; m^spillus germauica"). *3)* mold. şi „copa găunos" („arbre creux ; hohler Baumstamm").

[23] „Nu are glas frumos; dimpotrivă e supărător ca şi loviturile ciocanului: kvik . kvlk, într-uni repetat. Până s-o vezi, o ştii unde se află, numai după glas" (Simione *României,* p. 116).

[24] Este interpretat de popor în sensul că, precum se spuue în unele regiuni, „cînd cum e şi cîntecul ei, atunci zic românii că e semn de ploaie", S. Pl. Marian, *Ornitolo ?omînă* (Cernăuţi, 1833), p. 79. „Poporul spune că e o femee prea curioasă, pedepsită de Dindu-i «a sac cu toate soiurile de gingănii, ca să-1 arunce în baltă, femeea neputînd legă sacul pe drum să vadă ce este în el. S-a umplut lumea de gîngănii. Prefăcută în atunci zboară în toate părţile, doar va prinde gîzele scăpate din sac" (Simionescu *Xt.* şăineauu, *Basnule romînilor în comparaţie cu legendele antichităţii clasice,* 1895, p. '987 ş-a.

[25] Philippide, OrR, II, p. 74; Graur, ***Nom d'agent et adj. en roumain,*** p. 100—10 p. 103 ; Puşcariu, DR, VII, p. 465; cf. ***steregie.***

D e r . : *gorună* („fructul gorunului"), *goroniță* („sămînță de gorun"), *goronel, goronaş* (Oaş, AnEtn, 1962—4, p. 2S8), *goroniş (goruniş), goronişte (gorun-* „pădure de goruni"), *goroncuță;* topon. *Goruni, Gorona, Goronet* (deal la Zălau), *Goronete* (deal Oaş, AnAP, I, p. 233), *Goruneşti, Goruniş, Gorunişte* (TopRom, p. 436), antropon. *Goron, Gorun, Goruneanu, Gorunescu* etc.

Î m p r . din rom.: srb *gbrun* „quercus pedunculata", antropon. topon. *Gorun, Gorunov* în Serbia (Rjecnik, III, p. 296), *Goronici* Muntenegru (Cernagora; Balcania, VII, p. 77; Vlahii, p. 65) ; big. *gorun* şi *gorună* „quercus robur; Steineiche" şi „fag" (Gerov, Dict.blg. I, p. 236) ; săs. *goron* „schwerspaltende Steineiche" (SăchsWtb, III, p. 276) ; ung.reg. *gorun* „borona" (MNyRomKolcs, p. 158).

LexB, p. 241. • LaurM, Gloss, p. 273 „in fr. tradussu *gorunu, -a* prin *sorbier, sorbe,* sau *cormier, corme* ; acestea păru affini cu alle noastre *gorunu, -a,* in locu de *corunu, coruna".* **9** Cihac, DEtDR, II, p. 125 cf. v.sl. *grumu* fruticatum, cr. *germ, germio* buisson, sorte de chene etc. **9** Miklosich, EWS1, p. 74 *„gornica,* big. *granica, grăn-* Art Eiche, srb. *granica,* rom. *graniță, gîrn-.* Vgl. big. *gorun* şi *gorună,* rom. *goron.* Die Urforrn *gornica* beruht auf dem leider unerweislichen Gedanke, rum. *goron* sei russ. Urspr.". **9** Tiktin, DictRG, p. 693 „viell. **gabalānus,* zu lat. *gabălus* «Galgen», urspr. «Gabelast» (cf. *furcă* «Gabel — Galgen»), also die solche Aeste liefernde Eiche. Damit ansch. verwandt ist das ebenfalls dunkle *gîrniță",* p. 683 *„gîrniță* vgl. srb *granica* und rum. *gorun".* **9** DLR, II/L p. 288 „există şi la bulgari, pare a fi înrudit cu *gîrniță".* ® Baric, JF, II, p. 54—60 exclude explicarea srb şi big. *gorun* prin slavă; presupune un ibero-liguro-balc.-alb. **garr-,* din care alb. **goron* > rom. *gorun* ca şi srb. big. *granica* > rom. *gîrniță, graniță.* [Cf. IJ, IX, p. 66]. Respins: Skok, RES1, III, p. 68-70 *„gorun* provien't de *gora;* cela paraît sur, puisque d'autres appellations d'arbres presentent la meme 6tymologie: *gbraS, gbrskac* «castanea vesca»; *gorun* a pu servir â designer plusieurs plantes; suff. *-un* cf. *sladun* (etc.)". Aprobat: Puşcariu, DR, III, p. 835. **9** Giuglea, DR, IV, p. 1554 *„gorun* cuvînt balcanic (nu slav, cf. lat. *balanus* «ghindă » şi *glans)".* **9** Weigand, BalkA, III, p. 97 „da es sich aus rum. Mitteln nicht erklăren lăsst, so muss es eine big. oder •wahrsch. srb. Neubildung sein; suf. *-un* srb. big. hat qualitative Bdtg., bildet Subst. aus Adj. und Verben; aus *gora* «Berg» *gorun* «ein auf Bergen wachsender Baum». Betonung und Bildung ist vollkommen gleich"[!j. **O** Giuglea, DR, VI, p. 657 *gorun* din lat. [cum?]. **9** Candrea, DEnc, p. 553, Şăineanu, DUn, p. 280, Scriban, D, p. 596 „big. srb. *gorun".* **9** LbTrD, p. 69 i.-e. **guel-,* prin tracică. **0** Petrovici, *Ist. României,* I (1960), p. 793 slav. **9** ILR (1969), p. 330.

Cu răspândire limitată în sîrbă şi bulgară, cuvîntul nu poate fi vechi în aceste idiomuri slave (cel puțin în srb., cf. Rjecnik), ca împrumut recent din română, cum au recunoscut unii sîrbi (cf. Baric, p. 54; afară de Skok şi de lexicografii români cu Puşcariu) şi cum ar fi observat bulgarii împreună cu Weigand, dacă etimologia cuvîntului ar fi fost elucidată. Faptul că *„gorun* sich aus rum. Mitteln nicht erklăren lăsst" [adevărat, la prima vedere] a determinat pe lipscanul Weigand să-1 considere (după alții) „eine big. ober srb. Neubildung" (adăugind inepția filologică „auf Bergen wachsender Baum"), deplin conştient şi el că în cele două idiomuri slave sud-dunărene este cuvînt recent. Dar vreo formație cu *-un* din sl. *gora* „munte" nu e de luat în seamă, cu toate insistențele lui Skok şi Weigand, după cum nu există legătură cu sl. *grumu, germ* ori lat. *gabalanus*; nici arhetipul „ibero-balc.-alb." **garr-* n-are vreo valoare, lipsind *gorun* în albaneză, precum e problematică legătura cu *gîrniță* (sl. *gran-), gorun* fiind element specific românesc şi indo-european. Etimologia e dată cu mijloace româneşti în direcția semantismului indicat de aluzia vagă ce făcea Giuglea amintind pe *balanus, glandă-* (dar nu ca derivat din ele, lucru imposibil). Tipic la stejar, *gorun* (descrierea: Panțu, Plant, p. 119) e fructul, ghinda (cf. *ghindar* = stejar), din care derivă; **golon-* este direct i.-e. **guel-* „ghindă" (WP, I, p. 692, 3; IEtW, 472, 3; WH, I, p. 604-605) : lit. *gile, gyie,* let. *(d)zile,\.* pr. *gile* „stejar, ghindă", cu *-n* arm. *kalin* „ghindă" *haini* „stejar", gr. j2K>avo<; „ghindă", cu *-d* v. sl. *zeladu,* lat. *glans, glandis* etc. Baza alternantă i.-e. **guol-on-* a dat **golon-,* din care direct *goron (gorun).*

Alături de autohtonul *gorun* a intrat în română sl. *stejar* care 1-a înlo zone. B problematică identificarea (Jokl, RLV, XIII, p. 293; WH, I, i.-e. **guel-* în glosa dacică *YovoXrpa.* (Diosc. III 141), var. *fouaXri-ztx,* d bioasă; am aştepta în dacică **gul-, *gol~.* Non liquet.

(71) **grapă** s.f. (pl. *grape,* rar *grăpi) 1)* „unealtă de plugărie cu lemn sau de fier cu care se zdrobesc bulgării de pămînt pe brazde (după a fost arat) netezind brazdele şi acoperind sămînța; boroană, colțar Egge"). *2)* f „steag" (drapeau; Fahne").

D e r : . *a grapă, -are, -at, -âtor,* f *grăpiş* (adv. „se cramponant") azi *tiriş-grăpiş, grăpănă, grăpțănâ* („s'agriffer"), *sgrepț(ănjd, sgrepțord, grăp* şi *grăpițon'* „căpuşă" (ban., haț.); *Grăpanu.*

D i a l . : arom. *grepu* „undiță, cursă" împr. din alb., DR, I *grapă* (Albania, RevDg, XI 1966, p. 558).

î m p r . din rotn. : ucr. *grapa* „grapă; suprafața ce poate fi grăpat der. *grapaty* (RomSl, XIV 1967, p. 146).

A l b . : *grep* „undiță, cîrlig".

LexB, p. 242 „a lat. *crates,* it. grappa signif. lingonem: *grapu* crati *arpegare,* unde per metath. *grapu".* **9** Pontbr, p. 294 *grapă* |lat. *crepa* I, p. 1306 it. *grappa,* sp. *grapa.* **9** Cihac, DEtDR, II, p. 126 *grabă,* . *grapăn, greblă, hrapcă* din v.sl. *grăbiți* rapere, *grablja* rapina etc. **9** Me 4760 *„krappa* (germ.) «Haken», *krappo,* it. *grappa* «Krampe», fr. *grap* sich *grapă* zu den germ. Worter verhält ist nicht klar)". **0** Tiktin, DictR meinrom. *grappa".* **9** DLR, II/l, p. 299 „etim.necun. (probabil prin mi **9** Dumke, JB, XIX—XX, p. 82 ven. *grapa* „Egge",îsrb., big., rom. *grap* DR, II, p. 392 (după Puşcariu) *grapă* şi alb. *grep\ax* fi elemente vech Philippide, OrR, II, p. 715 germano-romanic; sensul „herse" e numai în probabil introdus din venețiană odată cu instrumentul. @ Candrea, D cf. big. *grapa.* **9** Puşcariu, DR, VIII, p. 293 probabil din alb. ; ELR, p. 178. 9 Giuglea, Conc, p. 6—10 unealtă primitivă din crengi cu spini, barbar adus de goți în Dacia postromană şi în Balcani, putînd fi element i în română; DRS, p. 113 (elem. germ.). 9 Şăineanu, DUn, p. 281 it. *gra* ILR, II, p. 117. **9** Scriban, D, p. 572 „rudă cu big. *graba, greblă* etc. vorbi răguşit"[!]. **9** AnEtn, 1959-1961, p. 27. **9** M. Iliescu, *Revista şi germ.* VII, p. 143—145 prin intermediu latin popular din vest-germ.

Compararea cu it. *grapa* „scoabă" a dus la derivarea lui *grapă* d germ.-romanică *krappa* „cîrlig" etc.; dar „greutatea stă în faptul romanică derivă dintr-un cuvînt germ., iar în română nu s-a descope împrumut vechi din limbi germanice. Existînd şi la albanezi *grep* (g babil că noi l-am primit prin mijlocire albaneză" (DDR). Prim constatării este întemeiată; dar aserțiunea despre „mijlocirea alban nici un temei, *grapă* — *grep* fiind element mai vechi în zona carpa decît influența romană. Caracteristic la *grapă* (modernă cu colții de fier din simple crengi cu spini, care nivelează bulgării şi gliile lăsate de gului) sînt „dinții, ghearele, scoabele; cîrlig"; esențială e noțiunea scoabă" în apelativ, inseparabil de familia romanică-germană, din parte it. *grappa,* fr. *grappe* etc, dar nu în felul preconizat anterior din arhetipul romano-germ. *krappa,* ori ca împrumut direct din baza g (Giuglea, Puşcariu) ; legătura este de esență indo-europeană, cum su Giuglea: *grapă* şi alb. *grep* conțin aceeaşi bază i.-e. care a dat g *grep-, *g(e)re-p-* a rad. i.-e. **ger-* „a întoarce, (ră)suci" (WP, I, p. 59 IEtW, p. 3S5, 3) : mnd. *krappe* „cîrlig, ghiară", mhd. *krapfo* „cî română termenul s-a localizat asupra uneltei agricole (cf. *grâplână,* •a se putea aprecia care este raportul real cu ven. *grapa.*

(72) gresie (var. *greasă, gresă, grezie* Romanaţi) s.f. (pl. *gresii)* *1)* „piatră formată din grăunţe mărunte de nisip" (greş; Sandstein"). *2)* „cute (de ascuţit coasa, cuţitul)" („pierre â aiguiser; Wetzstein"). *3)* „perinoc (scaunul dinainte), masă (la car)" („sassoire ; Achsschemel des Bauernvv'agens"). — Topon. *Gresia, Gresarea* (?) (NumeD, p. 68).

D i a l . : arom. *grease, -ă, -i* „piatră de ascuţit" ;. megl. *gresie* (AtlDR, I, 941/013; CercLg, XVI 1971, p. 90, 166; şi *cuti, tucilă)*; istr. *gresă.*

A l b . : *gris, gerris* „ritze, kratze", *gerese* „Schabholz, Schabeisen".

LaurM, I, p. 1310 *„gresse,* fr. *gris,* lat.med. *gressium".* **0** Cihac, DEtDR, II, p. 717 cf. alb. *grihe, ghrini* „queux", *gru* ,,pietra per affilare i rasoi". **0** Meyer, EWAlb, p. 130 „alb. *grid* «zerhacke, schneide klein» etc, *gris, gerris* 'ritze, kratze, zerreisse, etc, *gerese,* Wz. **ger-* 'zerreiben', got. *qeirnus* (etc.)"; din alb. *gerese* este împr. rom. *gresie.* **0** Densusianu, HLR, I, p. 356 ; Popovici, DIstr, p. 113 (alb.). **0** Tiktin, DictRG, p. 700, Şăineanu, DUn, p. 283, Pascu, Suf, p. 249, DEtMR, II, p. 223, 92, Candrea, DEnc, p. 559, Puşcariu, DR, II, p. 307, LR, I, p. 265, Capidan, DR, II, p. 532 (arom. *greasi* împr. din alb.), Philippide, OrR, II, p. 715, Scriban, D, p. 575 („probabil aceeaş răd. *ca grisă şigrunţ").* **0** Giuglea, DRS, p. 24 *„*grese,* das sicher mit got. *griutk* (deutsch *griesa)* verwandt ist". **0** AnEtn, 1959—1961, p. 30.

Cuvintele rom. *gresie (gresă)* şi alb. *gerese,* asemănătoare, sînt identice semantic, ca elemente autohtone în ambele limbi. După Meyer şi Jokl, alb. *gerese. geruse, kruse* ar aparţine la baza i.-e. **gred-* „a zgîria, răzui", împreună cu verbul *geruan', kruan',* iar din alb. ar fi împr. lat. *grosa* (WH, I, p. 622—623) ; tot acolo sînt grupate germ., v. nord. *kreta* „agrava, a săpa în —", ahd. *krazzdn* „kratzen" ş.a. Dar legătura nu e deplin convingătoare, deşi admisă de mulţi, iar alb. poate să aibă altă bază i.-e. „Probabil că *gresie* se reazimă pe o formă mai veche **gres-* ori **grets-"* (Giuglea), justificată mai mult decît derivarea cuvintelor albaneze din i.-e. **gred-.* încît mai verosimilă pare gruparea cuvintelor alb. şi rom. la baza i.-e. **gh(e)re-s-, *gres-,* element radical cu grad vocalic diferit. Piatră formată din grăunţe mici de nisip, *gresia* serveşte la ascuţit, operaţie executată prin f r e c a r e ; acest fapt se pare că a dat numele în alb. şi rom., care aparţin la i.-e. **gher-* „a freca, a pisa" (WP, I, p. 605, 2; IEtW, p. 439; WH, I, p. 545 *frendo)* : gr. **x**.spua, **x**'PF^' -«Soţ „cremene, piatră de praştie", ^IpaSoţ „pietriş, prund" etc; lărgire cu *-s-:* v. ind. *gharsaii* „freacă" Ş.a. '

în dial. drom., *gresie* este element regional: Muntenia, Oltenia şi Dobrogea, în Ardeal o fişie la sud (Sibiu, Făgăraş, Braşov) ; zona de nord: restul Transilvaniei, Banatul, Moldova, Basarabia păstrează pe lat. *cos, cotis > cute* (Fuşcariu, LR, I, p. 340), sinonim. Despre termenii pentru „gresie (cute)" în alte limbi i.-e. : PLexlGA, II., p. 320-321.

(73) groapă s i. (pl. *gropi,* rar *groape)* *1)* „adîncitură, săpătură largă şî adîncă în pămînt, naturală ori făcută de mîna omului" („trou, fosse ; Grube, Doch"). *2)* „gropi cu diferite destinaţii: groapă de var, pivniţă, mormînt etc." j[„trou pour le chaux, cave, cellier, tombe(au) ; Kalkgrube, Keller, Vorratskammer, Grabmal").

D e r . : *gropiţă, gropuţă, gropşoară, gropană, gropan, grepiş; grepos, -casă, grcpăvos> -oasă, gropit, -â; gropar, -ăreasă, gropaş, gropiţaş, gropăşiţă, gropilă\, grcpiliţă, gropită, gropilat, gropilos; îngropa (-upă), -at, -ător, -are, îngropătoare* („cimitir", *Philologica,* II 1972, p. 67), *-ătură, îngropăciune, îngropămîntf, îngropiţă\, îngropilat; în gropelniţă* f „cimitir"; *desgropa, -are, -at;* topon. *Groapa, Groape(le), Gropi (le), Gropcni, Gropani, Gropanale, Gropile, Gropşoare* etc. (NunieL, p. 12; TopRom, p. 28—29); antropon. *Gropeiu, Gropeai* (OnR, p. 283).

D i a l . : arom. *groapă, grupar, grupişte* („cimitir"); *(î)ngrop, ngrupat, ngrupăciune, ngrupU'eare, ngrupil'edzu, ningrupat, dizgrop, dizgrupat, dizgrupăciune, La-groapa-, La-groape* (DD, II, p- 80) ; me instr. *gropă.*

î m p r . din rom.: morav., pol., slovac, ceh *grapa,* ucr. *gropa* (RomS p. 146), *Gropa* denumind culmi şi plaiuri în Carpaţi (RczSl, VII, p. 11 *gropan* „fosse", topon. *Groapadeban,* srb *gropa* (Vlahii, p. 154; RomS p. 87); săs. *groapa* (SăchsWtb, III, p. 311).

A l b .: *g r o p e.*

DictB, I, p. 478 it. *grotta.* **0** LexB, p. 246 (idem). **0** Pontbr, p. **0** Miklosich, SIEIR, p. 9 *groapă* — alb. *grope ;* AlbF, I, p. 356 „srb. big. *groapă.* Der Auslaut macht die Zusammenstellung verdăchtig". **0** Laur it. *grotta,* sp. port. *gruta,* fr. *grotte.* **0** Cihac, DEtDR, II, p. 130 din sl. Pascu, DEtMR, II, p. 183, 200, ArR, IX, p. 307 ; Scriban, D, p. 577. **0** p. 131 alb. *grope* — rom. *groapă;* împr. din slavă e dubios din cauza *b* slav; AlbSt, IV, p. 54, 311 *groapă* din alb. **0** DLR, II/l, p. 315 din DictRG, p. 703 (alb. *grope* ar putea fi slav); Şăineanu, DUn, p. 284; Ca p. 532 ; Skok, *Slavia,* IV, p. 344 ; Philippide, OrR, II, p. 715-716 („cu posibil de origine albaneză"); Candrea, DEnc, p. 561. 0 Rosetti, IL

Identitatea *groapă* = *grope* este admisă de toată lumea, recu ca *groapă* „nu-i slav cu nici un preţ, căci *b* > *p* nu-i românesc" (F constatare valabilă şi pentru cuvîntul albanez, care „pourrait e par *crypta"* (Skok), o presupunere inutilă, fiind de explicat pe altă consonantică; iar *groapă* împrumutat (după acelaşi) din albaneză „ 1'influence de *grobu".* Sigură este oricum interdependenţa cuvintelor independenţa lor faţă de sl. *grob-;* forma lor tipică trebuie justificat criteriu comun. Cuvintele pentru „groapă" aparţin la i.-e. **ghreb* a scurma, săpa" (WP, I, p. 653—654, 2; IEtW, 455, 1 **gher-):* „a săpa", v. sax. *bigraban* „begraben", ahd. *graban* ,,graben", got *g* let. *grebju, grebt* „a răzui, scobi, săpa", v. sl. *pogrebo, pogreti* , *grobu* „şanţ" etc. în rom. *groapă* şi alb. *grope* oclusiva fonică este fenomen datorat substratului tracic, unde se cunosc cazuri de a *(Priantae* şi *Briantice, Ziboites—Zipoites* etc, Jokl, RDV, XIII, p. tual *Barnus, Abarnos, Mecyberna—Perna* în Tracia etc).

(74) gruiu (ban., haţ. *gruni(u))* s.n. *1)* „ridicătură nu tocmai şes ; deluţ frumuşel, coastă de deal, delucean" („colline, coteau ; Hiige mold. şi „bot de deal sau munte despădurit"). *2)* p.anal. (la car) „ din osia dinainte de care se prinde proţapul", (la sanie) „un lemn acaţă oiştea săniei" („armon ; Gabelholz am Vordergestell des Wag

D e r . : *gruieţ* „grui mic, dîmb lungăreţ", *gruişor* (şi nume de vîrf, rite regiuni), *gruios, -oasă* „pieziş" ; topon. *Gruiu, Gruiete, Gruieţ, Gr Gruieni* (NumeL, p. 13; TopRom, p. 30), *Grunişor* sat (jud. Vîlcea)

D i a l . : arom. *grun'u* „bărbie".

î m p r . din rom.: ucr. *grun', grwnyk, hrun', hrunok* (DR, X, p. *gron',* morav, ceh *grun'* „waldiger Bergabhang", topon. *Grun', Hrun'* în etc. (RomSl, XIV 1967, p. 146, XVI, p. 87) ; ung. *gorony, goronc* (p. 205-206, 327), *guruj* „kis domb" (FonD, I, p. 117 ; NylrK, VI, p. Kolcs, p. 163).

LexB, p. 247 *„gruetiu* grumus, grumulus ; it. *gruzzo* cumulus". **0** La „din *grumu* a essitu vulgariulu *gruiu" ;* Gloss, p. 277 *„gruetiu* se nu (v. *gruere),* de unde si *gru-e* **?". 0** Meyer, AlbSt, IV p. 96 arom. *grun'u* **0** Puşcariu, EWR, 744 arom. *grunu* poate fi identic cu drom. *gruiu.* **0**

p. 225 lat. *grumeus* < *grumus* „Erdhaufen, Hiigel". 9 Puşcariu, ZrPh, XXXVII 1913, p. 114, DLR, H/1, p. 321 „etirn.necun. (pare a se raporta la lat. *grumus* ca *straiu* la lat. *stramen,* arom. *grun'u* cu sens figurat 'bărbie')". 9 Wedkiewicz, MRIW, p. 286 arom. *grun'u,* drom. *gruiu* ar trebui separate; al doilea poate e sl. *gronu, grun(?) ;* RczSl, VII, p. 111. « Spitzer, ASNS, 134 (1916), p. 138 *la.t.*c(o)ronius* < *corona.* **9** Briich, *ibid.* p. 416—417 lat. *grunium* „groin" (cf. v. fr. *groin* „hauteur d'un coteau, d'une rnontagne"). Admis: Spitzer, *Jahrb. f. Philol.* I 1925, p. 139, DR, III, p. 657, Drăganu, RomlX—XIV, p. 208 („cea mai sigură dintre etimologiile propuse"), Bogrea, DR, I, p. 448, Densusianu, GrS, III, p. 470, Rohlfs, ZrPh, XLVI, p. 164. **9** Pascu, ArR, VI, p. 214, DEtMR, I, p. 190, 1790, REBS, p. 56, 220 trac **goroneum* < *gor-gar-* arbre, foret, montagne", cf. v.sl. *gora* „rnontagne", big. *gora* „foret", srb. *gora* etc. • Tagliavini, StR, II, p. 235—236 *gruiu* de orig. preellenică (gr. ypuv6g „trunci vetustarum quercum", topon. *Groneia, Gryn-* etc), *gruneum* în lat. balcan., rom. *grun'u* („non voglio proporre un etimo, ma solo segnalare una possibilità", — ce se vede însă a fi destul de puţin posibilă). **9** Candrea, DEnc, p. 562 lat. vulg. **grunnium.* ***0*** Scriban, D, p. 579 cf. lat. *grunnium* rît, d. *grunnire* a grohăi, arom. *grun'i* bărbie. ***0*** Tiktin, DictRG, p. 705, Şăineanu, DUn, p. 285 „etim.necun.".

Dintre încercări (majoritatea potrivite pentru formă), una singură justifică sensul primordial al lui *gruiu (grun-)* „înălţime, munte" şi drom. „pisc, lemn de osie", — în timp ce sensul „arbore tînăr" (de la care au plecat unele tentative) se pare că nu există, „luat dintr-o ghicitoare greşit interpretată" (Dens.), încît numai apropierea făcută de Pascu cu v.sl. *gora* „munte" etc. e de luat în seamă, natural prin legătura de înrudire indo-europeană. Formele dial. *grun'i* (RevCD, HI, p. 156; GrS, VII, p. 187), arom. *grun'u* arată că *gruiu* vine dintr-un **gruneu-, *groneu-,* temă i.-e. **gru-n-* (sau **gro-n-),* a rad. **guer- (guoră, *gueri-)* „munte" (WP, I, p. 682; IEtW, 477) : v. ind. *giri-h,* av. *gairi-* ,,munte", v.sl. *gora* „munte", lit. *nugarâ* „spinarea (unui om sau animal, dar şi a unui munte)", alb. *gur* „piatră", gr. *Seipoc,* (Hsch.) „deal, măgură" etc.; cu dezvoltarea semantică „munte — (munte acoperit cu) pădure — copac" lit. *gire, giriâ,* let. *deire* ş.a. în rom. **grun-* s-a păstrat sensul de bază al rad. i.-e.

(75) grumaz (var. *gurmadz* mold.; *gurmaz, hurmaz, gromaz,* DR, V, p. 290) s.m. (pl. *grumazi, grumaji)* şi n. (pl. *grumazuri) 1)* „gît; ceafă, cerbice (la om şi la animale)" („cou; gorge; Hals, Hinterhals, Nacken"). *2)* p. anal. „grumazul şipului, coasei" („cou, col"); „grumazul îmblăciului (bucată de piele cu care se leagă cele două părţi ale îmblăciului; Verbindungsteil am Dreschfîegel"), fig. „stîncă proeminentă" („sommet de colline").

Der.: *grumăjori, grumăzuţi, grum&zare* („boală, difterie; gulerul cămăşii; aţă de legat biciul la codorişte" MatDial, I, p. 72) ; *grumăzariu* („zgardă; gulerul cămăşii"), *grumăjer* („armură la gît"), *grumăjei, grumăji* („sugruma", olt.), *a sugruma;* antropon. *Grumazea, Grumeza, Grumăzescu, Grumăzilă* etc. (OnR, p. 289) ; topon. Bulgaria *Grumazovo* (Slavia, IV 1925, p. 329), *Grumăzeşti, Grumăzoaia* ş.a.

Dial.: arom. *gurmadz, grumaâzu, grumaz, grumaţ; sdrum, zgrumare, -at, -ătură, zgurumescu, -it, -ire.*

împr. din rom.: ung. reg. *grumezsor* „ostornyaklo" (NylrK, VI 1962, p. 194); ngr. Y^pou-â^co, -oţ (RumWNGr, p. 76).

Alb.: *gurmâs, grumds,* artic. *gurmâzi, grumazi* „gîtlej, beregată".

LexB, p. 247 ,,*grumazii* a lat. *gula;* gal. *gourmand* gulosus". **9** Miklosich SlB1R, p. 9 ,,*grumaz* — alb. *grumaz, gurmaz; az* ist wohl Suffix, wie *sugrum,* arom. *zgruma* dartut". ***0*** LaurM, Gloss, p. 277 „din aceeaşi origine cu *sugrumare* din *grumu* = *gruma,* cu influentia de la *gura* = gula; compara si fr. gourmandise, gourmand". 9 Cihac, DEtDR, II, p. 718 împr. din alb. **0** Meyer-L, *Literaturblatt f. germ. u. roman. Philol.* XII, p. 240 cf. lat. *grumus.* **9** Puşcariu, EWR, 743, DLR, II/l, p. 322, LR, I, p. 177

grumaz identic cu alb. *grumas,* dar nu împr. din el; sufixul ar fi sigur a[...] rad. *grum-* este autohton în română. Ambele aparţin la it. *digrumare* ,,a rum[...] lacom", *digruma* „stomacul rumegătoarelor", fr. *gourmand,* din lat. [...] „Kehle". **9** Papahagi, NEt, p. 244 „diminutiv din *grumus* + suf. *-ză".* [...] REW, 3888. **9** în legătură cu alb. *gurmâs* : Tiktin, DictRG, p. 706; Şăin[...] p. 285; Candrea, DEnc, p. 562. **0** Pascu, REBS, p. 56, nr 222, DEtM[...] 746, ArR, IX 1925, p. 315 lat. **grumatium* < *grumus.* **9** Capidan, DR, II, [...] alb. *grumas* ar putea fi din română. **0** Philippide, OrR, II, p. 716 obscur; „[...] afirma temeinic că rom. *grumaz* ar fi împr. din alb.". **9** Puşcariu, DR, [...] „poate fi de origine autohtonă". **0** Rosetti, ILR, II, p. 117. **9** Scriban, [...]

Identitatea cuvintelor român şi albanez este evidentă, admisă [...] Singur Puşcariu se pronunţa pentru autohtonia lui *grumaz,* pretinzîn[...] suf. *-az* ar fi împrumut(?) din albaneză ; deci temă indigenă cu sufix di[...] ce nu e verosimil, la fel ca etymonul lat. **grumus.* Elementul radical în [...] *gru-m-az— (gur-m-),* după semantismul clar al apelativului, duce la i[...] „a înghiţi, gîtlej, prăpastie" : v. ind. *girâti, grnăti* „înghite", *tu*[...] „care înghite mult", av. *jaraiti* „înghite", *garaman-* „gît, grumaz", [...] *gerti* „a bea", *gyrklya* „guşă", v.sl. *grulo* „gît", *griltanî* „laringe"[...] intrate în rom.: *gîrlă, gîrtean)* ; alb. *ngrane* „mîncat', gr. (3opa „mîncare[...] lat. *gurges* „vîrtej, prăpastie, gîtlej" etc. (IEtW, p. 474; WH, I, p. [...] *gurges).* Rad. **guer-* > *gur-, gru-* cu formantul primar *-mo-* ca în av. [...] **guer-mo-* > **gur-mo-, *grum-,* cu al doilea element sufixai -* (din i.-[...] *-dio-1).*

Pentru partea corpului dintre cap şi torace, *grumaz* e cel mai vechi [...] care s-a suprapus lat. *cervice -> cerbice,* cu sens mai restrîns; „mai tîrzi[...] de la slavi *gît,* înlocuind pe *grumaz,* care prin Muntenia nu mai e cun[...] mai are un sens precis, ori se întrebuinţează numai în anumite locuţiu[...] specializat. Regiunea vestică, cu partea cea mai mare a Transilvaniei, [...] *grumaz* în sensul de 'cou' şi nu cunoaşte cuvîntul *gît"* (DR, IX, p. 444—445[...] 1/1, harta 36).

(76) grunz s.m. (pl. *grunzi, grunji)* şi n. (pl. *grunzuri)* „bucat[...] materie tare şi sfărîmicioasă; drob, bulgăre; bulgăre de noroi" ([...] pelote; Brocken, Klumpchen").

Der.: *grunzuţiu* („grumulus", DictB), *grunzişor, grunzo(n)iu;* [...] *-oasă, grunzuros [grunzăros], grunjuros, grunhiros, grînţoros, sgronţoros* [...] *grunzărie* („drum cu grunzuri"), *grunzi (re) ;* topon. *Grunji, Grunjul* (Top[...]

Dial.: arom. „grunţ, bucată", *ă,* la Olimp *grînd*[...] ţe, grunz".

împr. din rom.: ucr. *kryndziovati* „reich an Knoten, knotig", [...] *grunţuros* (BalkA, II, p. 131); ung. reg. *grunz* „gorongy", *grunzs, gr*[...] *zgrundzsur, grunzos* etc. (MNyRomKolcs, p. 161).

Alb.: *gr un d e, krunde, krunde* „tărîţe".

LexB, p. 247 *„grundzu,* it. *gruzzo,* aggeries, congeries". 9 LaurM, [...] „probabile forte co vine din aceeaşi orig. cu *grumu, grumulu".* **9** Cihac[...] p. 502 din ung. *gorongy* „bulgăre". Admis: Weigand, JB, XVI 1910, p. 2[...] DUn, p. 285. 9 Meyer, EWAlb, p. 132 alb. *grunde* şi arom. *grîndze* [...] germ. *grand.* La fel.: Jokl, StAlb, p. 25. 9 Treimer, MRIW, p. 358[...] *krupica* „Brocken, Krumcken". 9 DLR, II/1, p. 322 legătura etimologi[...] *grîndze,* alb. *grunde.* **9** Capidan, DR, II, p. 532—533 arom. *grundă* îm[...] *grîndze* ar putea fi intermediar între *grunde* şi *grundă.* în arom. ar [...] cuvinte deosebite: *grîndză* < lat. *grandia* (scil. *farra)* şi *grundă,* alb. *gr*[...] RES1, III 1925, p. 70 *grunz* contaminat din *gruda* „morceaux, masse[...] „gleba"; *z* datorat pluralului. 9 Giuglea, DR, III, p. 596—598 (DRS, p. 59)

„grain (de sel, d'encence)" metatezat; alb. *grunde* împr. din rom. Respins: Jokl, IJ, XI p. 208. ® Pascu, DEtMR, II, p. 194, 203 arom. *grundă* din big. *grada* „bloc, motte, glebe; (bot.) tubercule" etc; p. 243, 38 *grunţi* (obscur). ® Philippide, OrR, II, p. 716 „*grunz* şi alb. *grunde* aparţin sigur unul la altui; orig. obscură". ® Scriban, D, p. 588 „v.germ. *gruzzi,* ngerm. *grütze, grunţ, grand* nisip, v.sl. *gruda* gloduri". ® Tiktin, DictRG, p. 706, Candrea, DEnc, p. 562 (orig.necun.).

Cuvintele alb. şi rom. se reduc la tema i.-e. **grund-, *grond-* ; rom. *grunz* ar putea să nu fie singular refăcut după pl. *grunzi* al unui sing. **grund-,* ci să reprezinte un **grundiu-* (i.-e. **g(h)rond-io-H)* ; sigur este deocamdată numai baza i.-e. **ghrn-d[h]ă,* la **ghren-d(k)-.* Semantismul „tărîţe" în alb. arată o veche diferenţiere faţă de drom. *grunz* şi arom, *grundă.* Noţiunea primară „sfărîmare, pisare" indică apartenenţa la i.-e. **gher-* „a freca, pisa" în baze ale mai multor grupe de cuvinte (cf. *gresie),* din care mai apropiată este **ghre-n-* ,,scharf wor-iiber streifen; a pisa (freca)", cu *-d *ghren-d-* (WP, I, p. 656; IEtW, 459; WH, I, p. 545 *frendo),* de unde gr. y_6v§po<; (^povS-po-ţ), lat. *frendo, -ere* „a scrîşni din dinţi, a măcina, a rîşni", ags. *grindatt* ,,a pisa, a zdrobi", ahd. *grint* „coajă", nd. *grand* „nisip mare", lit. *grendu, gresii* „a freca" etc. Un i.-e. **ghrond(h)ă* stă la baza temei alb.-rom. **grund-* pentru care însă poate fi menţionată şi forma **ghreu-d-* cu aceleaşi sensuri, lat. *rîtdus, -eris* „pietre sfărîmate, pietriş", v. isl, *grautr,* ags. *grytt* „bulgăr, terci" etc. (WP, I, p. 649),

în arom. *grundă* (cu sens identic lui *grunz)* are aspect „albanez" şi face impresia a fi împr. din alb. ori modelat după acesta; mai apropiat semantic de *grunde* este *grîndză* „tărîţe", care fonetic se apropie de drom. *grunz.* Pentru dial. sud-dunărean s-ar putea lua în considerare influenţa albaneză în lexic şi fonetică în legătură cu aceste cuvinte şi cu altele, ceea ce (fireşte) nu poate să fie cazul pentru dial. drom.

(77) gudura (a se; var. *guduri)* vb refl. *7)* „a manifesta iubire (alipire) faţă de om dîndu-i tîrcoale sau atingîndu-se de el (despre cîini)" („fretiller de joie, faire le beau (un chien) ; scharwenzen, hiindisch schmeicheln, zappeln"). *2)* „a se linguşi" („flagorner, flatter, se montrer servile; auf niedrige Weise schmeicheln").

Der.: *gudurare, gudurător, -oare, guduluş* (nume de cîine), *gudură* („femee lingu-şitoare"), *gudrea* (căţea care se gudură), ţ *guăărie* („linguşire", Conachi), *guăurăciune (gudur alione,* LaurM), *gudureţ, -eajă, gudurlată, gudurlui* etc (Cim, p. 35, 76).

Dial.: arom. *guduru (s'gudură* „se linguşeşte"), *gudurescu, gudurat, gudurarea* (DMacRM), *gudurire.*

împr. din rom.: ung. ... „se joacă cu copiii", ... *'•ura* „persoană care se joacă bucuros cu copiii" (NylrK, III 1959, p. 109).

Cihac, DEtDR, I, p. 113 lat. *con-adulari* (cu-adur-cudur-gudur). $ LaurM, Gloss, p. 277—278, *gudurare* adulări, blandiri etc.; *co-adulari.* @ Gaster, RIAP, I, p. 31 din ung. *gedely* „a se gudura". ® Şăineanu, Sem, p. 100 lat. *catulire (catuli* „căţei") „a simţi gădilici" > **căturire > găturare > gădurare.* % Philippide, ILR, p. 44 **gaudulo,* OrR, II, p. 663 *gaudere*: arom. *gîudescu, gauăire* : alb. *gezoi* (aici aparţine poate drom. *gudur < *gaudulare}).* ® Korting, LRWb, 2382 „**conadulo* schmeicheln — rum. *gudura,* wenn man von **co-aăulo* ausgeht", — dar „la phonetique s'y oppose", Densusianu, R, XXXIII 1904, p. 279. ® DLR, II/L 323 cu alb. *gudullis* (n.gr. *gudulo)* „gîdil", cf. şi *gudă.* **9** Giuglea, DR, II, p. 386—387 *gudă* „căţea, femee stricată", germ. *goă, gud, godan* „porc" etc; o bază *(god) gud,* prin sufix *-ulo* (rom. *-ur)* „a grohăi" în semn de bucurie, „a da cu nasul (ritul) grohăind" (despre porci cînd se apropie de stăpîn) ... a ajuns la *a se gudura*; în rom. ar veni diu longobardă. ® Densusianu, GrS, I, p. 164 „nu vedem cum ar veni din germ. *gud-jgod-* 'porc' **0** Weigand, BalkA, II, p. 272 „dass *a gudtdă* aus *cudulă* 'schweifeln' eine Ableitung von coadă ist, ist doch sicher"[!]. @ Pascu, ArR, VI, p. 260, X, p. 473, DEtMR, I, p. 92, 692 **gaudulare, -ire.* **9** Puşcariu, DR, IV, p. 1399—1400 „astăzi cred că *gudură* e big. *kotorjH* 'kâtzele,, schmeichle', der. al lui *kot* 'pisică'; *c > g* prin apropiere de *gudă".* **9** Graur, BL, VI p. 163 *gudă* „chienne". ® Tiktin, DictRG, p. 706, Candrea, DEnc, p. 563, Şăineanu, DUn, p. 285 „orig. necun.".

Evident că verbul românesc nu poate veni din **co(n)-adulare,* ... (coadă), ung. *gedely* [de fapt: *kedely],* **catulire* ori *gaudulare (du* se m... română: *aur, graur, laud* etc.) ; dar nici alb. *gudullis* nu serveşte la nim... tura cu *gudă* „scroafă ; căţea" ar putea fi în sens invers, ca un de... *gudură* (cf. *guduluş* şi *gudrea)* ; dacă însă *gudă* e din sîrbă, trebuie obs... verbul *gudura* este mult mai vechiu în limbă decît influenţa sîrbească ... nimic a face cu germ. *gud- (god-)* „porc", cu *coadă* ori cu big *kotor...* Puşcariu, Sensul fundamental nu e „mişcarea cozii ori a părţii post... trupului" etc. sau alte elemente fizice, externe ; ci aspectul psihic al ... „linguşirea, atitudinea rugătoare, de implorare, dorinţa de a obţin... manifestată şi din partea unui animal cum e cîinele ce-şi arată iubire... mentul către om, dîndu-i tîrcoale şi atingîndu-se de el. în aromână p... zice numai despre om nu şi despre cîini. încît **gud-* în **gudulare* ... **gudura-!)* nu e diferit de i.-e. **guhedh-* „a ruga, a cere, rîvni, dori" ... 673; IEtW, p. 488) : v. pers. *jadiyămi* „mă rog", gr. ... „a ... ruga fierbinte", ... ,,dor(inţă) puternic(ă), cerere", v. irl. *guidin* „(... *guide* rugă(minte)", lit. *gedău-ju, -ti* „a dori cu ardoare", *gedu* „a fi ... de —", irl. *-guidiu* „mă rog" (celt. **godio), guide* „rugă(ciune)" et... carpato-balcanică era **god-* sau **gud-,* cu sufix *-l-* sau *-r-* ce poat... european sau romanic. Remarcabilă rămîne în dialectul zis dacorom... gerea accepţiunii lui *gudura* mai ales la „linguşirea (din partea) cîine... explicabil prin ataşamentul deosebit şi fidelitatea acestui animal fa... de stăpînul său.

(78) guşă (var. *guşe)* s.f. (pl. *guşi,* rar *guşe) 1)* „umflătură mare l... adesea sub bărbie, care se formează la oameni, prin hipertrofia gland... („goître; Kropf"). *2)* „dilataţiune (pungă) a esofagului la unele pasă... intră alimentele înainte de a ajunge în stomac" („jabot; Kropf de... *3)* „partea grasă ce atîrna la unele persoane sub bărbie ; pielea ce atî... sub gît („double menton; fanon; Doppel-, Unterkinn").

Der.: *guşiţă, guşuliţă, guşoi; a guşa (guschedz* „strumen acquiro" ... *guşui* („a rupe la gît, a sfîşia" olt.; „a sugruma" haţ. etc), *guşat, gu...* (AnonC), *guşnică* („cerfeuil bulbeux"), *a siiguşă, guşătură* „covor în culo... (MatDial, I, p. 175), *păstrăguşă* („guşă mare peste măsură", Şez, III, p. S... *guşăroşiu* („rouge gorge") ; *răguşi (?* contaminat din *raucus* -j- *guşă,* DR, ... VII, p. 114); nume proprii: *Guşiţă* (ex. *Drobeta,* Turnu Severin, 1978 [19... *Guşatu, Guşeilă* etc, topon. *Guşaţi, Guşoieni, Guşiţei, Guşoiu, Guşoianca* ... p. 273; TopRom, p. 318); *zaguşi, zeguşi* „a (se) sugruma, a (se) sufoca... cu mîncare" (AtlLR; CercLg, XVI 1971, p. 95).

Dial.: arom. *guşă (guşe), guşui* („a tăia grumazul"), *nguşare...* *şedzu, guşuiescu* „gîtuiesc", *guşuire, -it* „decapitare" ; megl. *gtişă* „gî... („iau de gît"); *istr.'guşă.*

împr. din rom.: big. *guia (guiav* şi multe derivate), n.gr. y(x)o5aa ... p. 24, 76) ; srbcr. *guSa, zagusiti* (Slavia, IV, p. 342; SOF, XXI, 379) ; u... III, p. 201-202; RomSl, XIV 1967, p. 147, XVI, p. 87-88) ; ung. *gu...* *gusdzih, gusăt csinăl* (RomIX-XIV, p. 161 ; InflR, p. 49; WtbCs, p. ... I, p. 205; NylrK, VI 1962, p. 194, 198, VII 1963, p. 117, 119, 283, ... SCL, XIV 1963, p. 283; StLex, StCom, 13, p. 256; MNyTEtSz, I, p... *guschS* „Kropf", *guschat, guschatisch* „kropfig" (RomElSz, p. 21), posibil şi ... (SăchsWtb, III, p. 276) ; trc *guşa* (RESEE, IV 1966, p. 227) ; ? germ. ... (Puşcariu, ELR, p. 58).

Alb.: *gushe* „Hals", „gozzo" (Cord.).

DictB, I, p. 482 „*gusa* a *gula".* **0** LexB, p. 249 it. *gozza.* ® Pontb... YoOaa. **0** Miklosich, SIEIR, p. 9 „*guşă* — alb. *gushe*" ; AlbF, I, p. 356; ...

-cure- (-cru-c-), vreun i.-e. **kreu-k-, *(s)kreu-k-, *(s)ker-* (WP, II, p. 568—575; cf. *zgardă, cîrlig),* ori **kru- (cruță).*

îndopâ v. *dop.*

(80) înghinâ (var. *îmbină)* vb tr. şi refl. „a (se) împreuna capăt la capăt, a '(se) uni laolaltă" („(s')unir, (se) joindre, s'entremeler; aneinanderfugen, miteinandervermengen").

D e r . : ***înghinare (îmb-), -at, -ătură; tmbinăior, -oare; înghinărat, -ghen-*** (Dîmbov.; ***îngkinerat*** „crescut împreună"); contrarul ***desghină (dejgh-, desbină, desbin*** (s.), ***desbinare, -al, -ătură, -tor) ; răsghind*** „a (se) despărţi, a (se) separa, a (se) răsleţi" (se) dâtacher, separer"), „a (se) desuni, a (se) învrăjbi" („(se) dâsunir, diviser, brorul-ler"); ***ghinătttră*** „pîini lipite una de alta (la copt)".

D i a l . : arom. *dizgl'ind, dijgl'inare, dijgl'inat (dizgV-);* pentru „înghin--îmbin" se cunoaşte numai *ameastec.*

LexB, p. 177 ***„desbinu*** findo, diffindo, sejungo, a lat. ***dis*** et ***bino",*** 271 ***„imbinu,*** combino, jungo, conjungo, a lat. ***in*** et ***bino".*** Admis: Cihac, DE)tDR, I, p. 118 ****imbinare,*** **de-**ex-binare;*** LaurM, I, p. 1058, II, p. 12; Bugge, BB, XVIII 1892, p. 174 („alb. ***dzbân', zbân'*** 'jage fort, verjage, vertreibe', eher aus lat. ***disbinare,*** vgl. rum. ***desbin");*** Candrea, RIAF, VII, p. 80; Densusianu, HLR, I, p. 228; Puşcariu, EWR, 778; Korting, LRWb, 4731; Tiktin, DictRG, p. 537, 755; Şăineanu,' DUn, p. 305; Candrea, DEnc, p. 632; Meyer-L, REW³ 4280; Graur, BL, V, p. 101. « Philippide, ILR, p. 107 ***îngin*** der. din ***inguen,*** considerat ca ***in*** -f- ***ghin,*** de unde apoi *dezgin — des* -f *ghin.* 9 Papahagi, NEt, p. 218—219 lat. ****anglino (< anglo, -are)*** „îmbin, fac unghiu". 9 CDDE, 482 ****disglut(i)nare > *disglunnare > *desgliunare > dejghinare*** etc.; 823 ***îmbină*** < lat. ***Hmbinare < Uni.*** Admis: Pascu, Cim, p. 150, DEtMR, I, p. 176, 532; Candrea, DEnc, p. 398. @ Giuglea, DR, III, p. 620—621 în familia lui lat. ***glus, giutino,*** v.gr. yXCv« „Leim, matiere gluante; glu, colle", germ. ***chlenan*** „kleben", ***hleben*** etc; prototipul formei rom. ****disglinare*** din gr. ***•ţXivt),*** cu prefix ***dis-;*** a însemnat „a se descleia; a se desface, desuni". ® Puşcariu, DR, V, p. 759 „etimologia lui *înghină* nu e sigură". ® DLR, II/1, p. 476 „etirn.necun. Poate exista o legătură cu *ghinui, ghinitoare, ghinărar, ghionoiu, ghinătură".* 9 Mihăescu, RÎÎSBB, VI 1968, p. 148 *desghină (dijgl'inare)* lat. *disglut**(i)**nare.*

Presupusa legătură cu lat. *bin-* a fost definitiv înlăturată după ce s-a relevat raportul cu înruditul *desghină,* arom. *dizgl'ina,* ca şi var. *înghină,* care e forma genuină, populară *(îmbina* şi *desbina* sînt hiperurbanisme, secundare, fără semnificație, pentru etimologie). La bază stă deci tema **-glin-,* aceeaşi în *desghină* şi *înghinâ,* pentru care singura legătură verosimilă este cu gr. yXivrj, potrivit formal şi semantic, dar nu ca împrumut din greaca veche ori timpuriu bizantină (însuşi autorul etimologiei se pare că a renunțat la ea: DR, X, p. 462, DRS; DLR nu e preferată celei date de Candrea), ci prin înrudirea mai veche i.-e. a cuvintelor gr. şi rom.: baza i.-e. **glei-* în **glei-t-, -d-, *glei-bh-, *glei-m-* „a lipi împreună, a lipi, a unge",- rad. **gel-* „învălui; rotund, sferic" (WP, I, p. 619-**621;** IEtW, 357-364; WH, I, p. 611-612; cf. *ghiară, ghioagă):* gr. YAÎa şi ţXÎVT) „clei, vîsc", yXoio? „lichid cleios", yAixo^c" „a se lipi, a se lega cu putere de —, a dori fierbinte", lat. *glUs, -tis, gluten* „clei" etc, v. irl. *glenim,* cymr. *glynaf* „adhaereo", alb. *ngit (*gl'it-)* „lipesc" ş.a. Tema rom. *-glin-* reprezintă un i.-e. **glei-n-* (element morfologic ca în gr.) ; sensul ei de „a lega, lipi (etc.)" indicat de semantismul celor două verbe *în-* şi *desghină.*

îngropa v. *groapă.*

(8î) îngurzi (var. *îngruzi, îngorzi;* şi *îngurgăl)* vb tr. *1)* „a face crețe, încreți, boți; a strînge pe margini" („rider, plisser, serrer, (se) froncer, faire la moue ; in Falten ziehen, falten, krausen"). *2)* „a confecționa opinci încrețind

cu o cureluşă marginile şi formînd gurguiul" („plisser, faconner des
die Sandalen (Bundschuhen) falten"), „a coase gaura (ruptura) dint
(„faire un point â une dechirure; das Loch eines Sackes flicken"). *3)*
,',a se întovărăşi" mold. („s'associer; zugesellen").

D e r . : ***îngurzire (-gruz-), -it, îngitrzitură (-gorz-), îngurzeală*** („încreţ
desgurzi „descoase opinca, descoase, descurca ceva încurcat" (haț., RevCL,
„descîlci" (ban., DR, VI, p. 318), var. ***dăsgurzi*** ,,a înmuia tortul de c
Coman, Glos, p. 90), ***-it, -itor.***

Cihac, DIJtDR, II p. 148 ***„îngurzesc*** froncer, plisser, racornir; ***a se***
srb. ***guriti se, sguriti se*** se contracter par le froid etc.; v.sl. ***grubu*** dorsun
vulsio; v. *gărb,* ***gărbă".*** 9 Densusianu, RevCL, V, p. 107 ***desgurzire*** din
dire der. din adj; *gur* ***dus,*** fr. ***engourdir, degourdir***; 108 ***îngurzire*** der. din ***g***
dire; HLR, I, p. 166. 9 Puşcariu, EWR, 862 ***[*in]-gurdio (gurdus,*** fr. ***(e***
Dens.). Admis: Tiktin, DictRG, p. 818. 9 Puşcariu, DR, VI, p. 317
II/1, p. 700 der. din subst. **gurz-* (în *gurguiu)* din lat.pop. ****gurgeus*** (în
ci. gurgea, fr. *gorgs* etc), inițial ,,a da forma gurguiului (țîței)" ; cf. ***desg***
Meyer-L, REW³ 3923. „Ne me semble pas convaincant" Graur, BL,
Şăineanu, DUn, p. 327 lat. *gurdire* „a înțepeni", Şăineanu, DictRP, p. 28
p. 658 *„îngurzi, îngurga".* 9 Scriban, D, p. 693 ***„îngurzesc, grunz-, -gurz-,***
din *grunz* decît diii lat. **ingurdire,* din *gurdus* prost, grosolan".

Temele sl. *(s)gurit-, (s)gerbat-* etc, ca şi lat. *gurdus* (potrivit
nu explică sensul, ori lat. *gurg-* în der. *-ia, -iu,* pentru înţelesul prin
care-1 avea *îngurzi,* ce nu poate fi „a confecţiona opinci prin încreţi
nilor şi formarea gurguiului", ultimul cuvînt relevat cu deosebit
de Puşcariu în interesul etimologiei sale; „formarea gurguiului" este c
dar, fără semnificație nici măcar.pentru îngurzirea opincii țărăneşti
această confecţionare e numai un fel de îngurzire, verbul avînd caract
nu ca ceva secundar („prin anal." sau „extensiune", Puşcariu) di
gurguiu şi din acţiunea de modelare a acestuia. Sensul propriu şi
al iui *îngurzi* era „a încreţi, a boţi" cum îl dau dicţionarele (afară d
cum îl traducea în nemţeşte (la 1905) chiar Puşcariu „einschrumpf
se fi lăsat influenţat de asemănarea aproximativă cu *gurguiul* (care fus
legătură cu *îngurzi* de G. Kirileanu „poate de la *gurguiul* opincii vin
este o etimologie populară pa care a apucat să o susţină Puşcariu c
savante. Nu se poate spune dacă există şi care este raportul etimol
îngurzi (îngurgâ, var. tîrzie ?) şi *gurguiu;* originea latină a ultimelor
sigură în măsura considerată de Puşcariu; oricum, *îngurzi* de origin
poate să fie, căci conţinînd noţiunea de „a îndoi, încreţi, răsuci", tem
**gur-d- (*gor-d-;* neprobabil **gur-g-,* căci *osînză* şi *Sîngeorz* nu pot
**gurgire* trecea obligator la *îngurzi)* aparţine la rad. i.-e. **ger-* „a întoa
(WP, I, p. 593-598, 3; IEtW, 385; cf. *grapă) ;* baza **ger-d-, gr*
**g?enl-* a dat cuvinte ca mhd. *krenze* „coş, paner (=» împletit)",
lit. *grandîs* „brăţară, şina pe roată", *grandele* „brăţară", *grandinis*
let. *gruods* „foarte încovoiat, răsucit", pol. *gredac sie* „a se întoar

(81a) îassiiâ (var. *însăila, însăeld, înşelă, înseilui, înselul;* pr
-săil-, înseil-, -săil-) vb tr. *7)* „a coase cu împunsături mari (în mod
pînă la cusătura definitivă) ; a minciuna" p. anal. „a prinde o ha
de formă provizorie" ; fig. „ a coase petec de petec spre a face o ha
sau a pune bucată lîngă bucată făcînd un obiect întreg" („faufiler, c
visoirement) ; fabriquer piece par piece; coudre Ies petits raorceau
2) „a îndila, a coase în tighel" („piquer; vorstechen, durchnâhen"
„a împreuna, a înşira" („joindre, unir, enfiler; einfâdsln"). *4)* „a

vizoriu în cuie" mold. („fixer provisoirement avec des clous; provisorisch fixieren"). *5)* fig. „a începe să faci ceva" („commencer â faire; anfangen, beginnen").

Der.: *înseilare, însăilat* (negat, *ne(î)nseilat), înseilător, înseilătură;* şi *-săil-*. LaurM, Gloss, p. 320 *„însăilare* longiori fiii ductu praesuere (fr. faufiler) a face preliminară şi provisoria cosatura, a cose cu rare impunse de acu, a face un inceputu etc.; forte prob. că e in locu de *insaliare* in locu de *insalire — in-salire = sarire,* a lucra pre sărite, lasînd părţi de lucru in intervalle mari". C Cihac, DEtDR, II, p. 324 *sătesc* forger, *săieală* bâti, *însăilez,* vsl. *Hti* suere, *Silo* subula etc. « Tihti'n, DictRG, p. 826 din *saiă* „Heftfaden". Admis: Şăineanu, DUn, p. 330. % Scriban, Arb, XXX 1923, p. 284 din ung. *szăl* „(fir) de aţă". % Giuglea, DR, IV, p. 1553 *subellare* „a prinde cu acul" (infl. de *fibillare). &* Drăganu, DR, V, p. 369 ung. *szel* „margine", cu segmentarea lui *e < ej* fenomen cunoscut în ung. *(szel - panna > sz'eilpanna) ;* sensul orig. al lui *înseilă* va fi fost al der. ung. *szelel-* termen de croitorie „a trage (cu cretă sau prin cusutul cu aţă albă) o linie pe marginea stofei pentru a"tivi ori coase nasturii" etc. © DLR, II/1, p. 379 „etim.necun. (Din cauza răspândirii în Ardea!, nu e probabil că avem a face cu un der. din trc *saiă)".* ® Scriban, D, p. 697 goL *insailjan* „a lega cu funii"; v. *sailă, saia* şi *sălai* ; cf. şi *szăl* „aţă". 6 Candrea, DEnc. p. 662, Şăineanu, DictRF, p. 289 (orig.necun.). G DR, X, p. 181—183, AnEtn' 1959—1961, p. 31 i.-e. **segi-ll-* prin tracică.

Forma veche pare a fi *înseilă* (Drăganu), în care diftongul *-ei-* se explică prin căderea unei consoane între *e* şi *i*; deci un **se(.)ill-* din care a căzut un *g* intervocalic (cf. *taier, caier, droaie): *segill-* a rad. i.-e. **seg- (seng-J* aprinde cu ace (sau copcii), înseilă" (WP, II, p. 480-481 ; IEtW, 887) : v. ind. *sdjati* „atîrna, acaţă, se prinde, rămîne atîrnat", *sakti-h* „atîrnarea, lipirea" etc; lit. *segu, segti* „a prinde, înseilă", iter. *sagyţi, sagas* „laţ, nod, cu care se fixează pînza pe nălbitoare", *saga* „scoabă, cîrlig, cataramă, clanţă", *sagtis,* let. *sagls* „cataramă, clanţă", nhd. *senkel, schuhsenkel* etc. Se pare că *-11-* forma un der. nominal aprox. **segill-* (cf. **ur,drella > andrea),* din care verb **insegillare > înseilă* (nu suf. verbal romanic *-illare;* Meyer-D, GrRS, II, p. 613) • cf si rad. **sag-* (WP, II, p. 448) ?

înşiră v. *şir.*

întări v. *tare*

(82) întărită *(interită, întărită, întărtă)* vb tr. *1)* „a duce pe cineva în stare de surexcitare sufletească; a irita, instiga" („irriter, exciter, agiter; mettre en colere ; entrer en furreur, s'emballer, s'emporter; s'agiter, se monter, s'exhalter; aufbringen, erbittern, reizen, anreizen, erregen, treiben"). *2)* „a îndemna, împinge, mîna, îmbărbăta pe cineva să facă ceva sau să pornească împotriva cuiva, a (îm)boldi, stimula, împintena, încuraja" („animer; exciter, stimuler, acharner, entrainer; erregen, anreizen, antreiben, stacheln"). *3)* „a deştepta, aţîţa, porni, aprinde, încinge, înflăcăra, zgîndări" („enflammer, eclater ; arminden, begeistern, ausbrechen"). *4)* „a irita" („irriter; aufreizen"). *5)* refl.' „a se turbura" („se troubler; sich truben").

Der.: *întărîtare, întărîtat, neîntărîtat, întărîtător, -care, întărîiăcics, -casă, întărîtăhiră, întărîtăchine.*
LexB, p. 317 *„intiritu* irrito, instigo — a lat. *irrito".* f;- LaurM, II, p. 91.'© Cihac, DEtDR, I, p. 129 „lat. *in-irritare* (avec *t* copulatif mtercale), it. *irritare,* esp., port. *irritar,* fr. *irriter; întăritaliune* lat. *irritatio, -onis,* it. *irritaiione; întăritător* lat! **irritatorius* (etc.)". Admis de mulţi (cu unele nuanţări) : Schucbardt, ZrPh, XXIII p. 419, XXV, p. 418; Meyer-L, *Einfilhrung* § 73, § 102, REW, 4491; Pu=cariu,' EWR,, 879 ** [in]territor < irritare + *territare* (din *terrere) ;* CDDE, 872 *'*interr'ilar'e (interriiare < territare* „effrayer" inadmisibil din cauza lui { scurt) ; Tiktin, DictRG p. 831; Şăineanu, DUn, p. 333; Candrea, DEnc, p. 665; DLR, II (1S31) p **775'** Dar *„întărîtă* fait difficulte"', BL, V, 1937, p. 102 (Graur).

Soluţia (soluţiile) din latină-romanică prezintă dificultăţi formal (tema românească *terit-* nu este justificată) şi semantice, căci esenţ *rită* nu e „iritarea, excitarea", ci „stimularea, îndemnarea, forţar ‚forţă sporită"; ca atare tema veche rom. *terit- (torit-)* aparţine la *Her-* (cf. *tare),* v. ind. *tărati* „a traversa, birui", *tarute tarutar-, a tum, tartum* etc. (WP, I, p. 733).

(83) întîmpinâ vb (vechi *timpind) 1)* tr. „a merge înaintea cuiva rie sau prietenie, a primi cu onoruri pe cineva" („aller au devant d voir; saluer; tiaiter avec; entgegengehen, -kommen, -treten, begrasse unterhandeln"). *2)* tr. „a veni din partea opusă, a se găsi faţă-n faţă a da peste cineva, a întîlni întîmplător; a surprinde" („rencontrer, cro prendre; assaillir; antreffen, begegnen, iiberraschen, uberrumpeln „a se găsi cu cineva (întîmplător) faţă-n faţă, a se ajunge, întîlni cu c ceva" („se rencontrer; rejoindre, croiser, se jeter dans; sich wie kreuzen"). *4)* spec. tr. „a ieşi cu oaste în calea cuiva, a se împotrivi a da lupta" („rencontrer, en venir aux mains, se battre; an etw stoss menstossen"). *5)* „a face faţă la ceva, preveni, evită, a combate" â, obvier â; entgegentreten, begegnen, vorbeugen"). *6)* intr. „a obiecta, a combate" („repondre, repliquer; faire opposition; antwo dern, einwenden"). *7)* f „a răspunde, a răsplăti" („recompenser; şi alte sensuri figurate.

Der.: *(în)tîmpinat, (în)timpinat, ne(î)ntîmpinat, întîmpinălor, - nătară; tîmpinuş\, tîmpinăciune; preîntîmpină.*
LexB, p. 315 *intempinare* occursus, obviatio. 0 LaurM, II, p. DEtDR, II, p. 6SS (el.gr.rnod.) *„intimpin* rencontrer (etc.) gr 6itavT(rencontrer, aller ă la rencontre; le vb drom. est une metathese du subs ® Tiktin, DictRG, p. 834—835 *„timpind,* wahrsch. Erbwort, dunke PerspDicţ, p. 8 din *tîmpină,* — despre care observa Bogrea, DR, II, caţia lui *întîmpinare* (Candrea) a dat-o independent şi d. Philippide" ; ad DR, III, p. 396 **tympanum> tîmpină > întîmpină;* Şăineanu, DUn, p. orimitiv militar : a ieşi înaintea cuiva cu tîmpine, a-1 primi cu sunetul in Candrea, DEnc, p. 666 (propriu „a bate toba în semn de cinste") ; DI etc.

Este evident că verbul românesc nu are a face cu *tîmpină* muzical"(?), dar nici apartenenţa etimologică a lui nu este clară; do tive se oferă deocamdată: fie rad. i.-e. *Hernp-* „a întinde, trage, în *tempiu, tempti* „a întinde", *timpstu, timpti* „a se întinde, a se al *iempus, -oris* „timp (*întindere)", *templum* „spaţiu" etc. (WP, I, p să aparţină ca temă *Hemp-in-* la rad. **to (m)p-* care a dat pe *tîmplă.* F .non liquet.

(84) întîmplâ forma veche (etimologică) *tîmplă (se tîmplă, ter 1)* unipers. refl. „a surveni, a avea loc" („arriver, se passer, sur complir; sich ereignen, sich begehen, geschehen, vorkommen"), *se mi se tîmplară, se tîmplă, tîmplăse* etc. *2)* tr. (rar) f„a ajunge pe cine a da peste cineva" („atteindre; treffen, erreichen"). *3)* refl. „a se n brodi ceva, cineva, cumva să ..." („il s'est trouve que ..., le ha que ... ; sich (zufâllig) treffen"). *4)* refl. „a se găsi (prezent), (în mod incidental)" („etre, se trouver ; zufâllig, gerade an einem Orte

Der.: *(în)tîmplat, ne(î)ntîmplat, (în)tîmplător, -oare, tîmplă (în)tîmplare* (expresii *la întîmplare, la voia întîmplării* etc.) ; *tîmplăt* artificioasă erudită în sec. X1X-lea pentru noţiunea de) „istorie, istori

Dial.: neatestat (arom. *tih'isescu, se-agudeaşte).*

LexB, p. 315 *„intemplare* casus, eventus — radix eadem cum lat. *cor* **0** LaurM, II, p. 86 *intemplare.* **0** Cihac, DEtDR, I, p. 280 *„timp* (tempus), *anotimp; răstimp; tîmplă; întîmplă,* lat. **intemporare*; avoir lieu, se passer, arriver, survenir, se rencontrer, se trouver". **0** N. Sulică, *Antropomorfisme şi antiantropomorfisme în limba română* (Braşov, 1900), p. 77 din **in-templo, -are.* **0** Puşcariu, EWR, 884 *întîmplă* < **temlo, -are,* din *templum* formă scurtă a lui *tempus* (cf. *extemplo* „alsbald") „in der Zeit sein" (cf. *contemporo, -are* „in der gleichen Zeit sein"). **0** Tiktin, DictRG, p. 835 „viell.lat. *Hemporo* von *tempus, -oris* 'Zeit' mit der lautlichen Entwicklung von *tîmplă-tempora".* **9** Puşcariu, PerspDict, p. 45—46, DLR, II (1931), p. 774 *„întîmplă* din puţinii termeni în legătură cu cultul păgîn: augurul roman descria cu băţul pe cer un spaţiu numit *templum, contemplînă* sborul pasărilor, care intrînd în acest *templu* se petrecea evenimentul aşteptat, *întîmplarea* **..."[!].** **0** Şăineanu, DUn, p. 333 (lat. **templare āia. templum* formă colaterală cu *tem-bus* „timp").

Cele două tentative latineşti s-au învîrtit în jurul noţiunilor de *tempus* şi *templum* '(însoţite de nişte demonstraţii puerile ale lui Puşcariu, ca „termen sacral", augurul roman etc), cu care verbul românesc are comună numai o asemănare fonetică parţială, fortuită, deosebindu-se net sub raport semantic Esenţialul în verbul *(înJtîmplâ* este noţiunea de „a avea loc; arriver, se passer", iar tema *Hemp-l-* are rude directe în domeniul baltic: lit. *tăpti (tâmpii)* „a deveni", *pri-tăpti* „a ajunge, cunoaşte, experimenta", let. *tapt (tuopu)* „a deveni, a se întîmplă, a ajunge", *tapigs* „un spirit capabil", *pa-tapt* „a parveni, ajunge, avea răgaz", *satapt* „a întîlni, a da peste cineva" etc, — care au fost reduse la un rad. i.-e. *Hop-* „a ajunge, nimeri sau a da peste ceva"; dacă. poate avea sensul de „loc unde ajungi (soseşti)" cuprinde şi gr. *-zonoţ* „loc" fWP, I, p. 743); apartenenţa acestuia la grupa baltică nu este sigură în măsura cît apare legătura cu tema străromână *Hemp-* care a primit sufixul *-l-* ce nu pare să fie latin-romanic.

(84a) întrema *(întrămâ, întrarmă)* vb tr. şi refl. 7) „a (se) întări, (consolida, fortifica) cu mijloace de apărare" („(se) fortifier, consolider; herstellen, krăftigen, stârken"). *2)* spec. (sensul obişnuit) refl. „a-şi recîştiga sănătatea Iprinde putere) după boală, a se face bine, a se reface (îndrepta, veni în fire)" **f**„(se) retablir, reprendre ses forces, se remettre (d'une maladie), guerir; (wieder) zu Kxâften kommen, sich erholen (stărken)"). *3)* fig. „a-şi reface buna stare materială" („se refaire, retablir ses affaires; sich umschaffen, das Verlorene wiedergewinnen").

Der.: *întremare (-ăm-, -arm-), întremat* (contrar *ne-), întremător,* f *întremătură.* LexB, p. 320 *„întremare; intremu* seu intranm focillo, refocillo, convaleo, concalesco etc". **0** Cihac, DEtDR, I, p. 131 *„intramu* du lat. *trama,* it., sp., port., cat., prov. *trama,* fr. *trame ; tramer Iesfils* et de lâ remettre, refaire, retablir, guerir; *destramă,* sp. *ăestramar* etc". **0** LaurM, II, p. 96. 0 Puşcariu, EWR, 1754 *„tramă* < lat. *trama;* davon *intrăm* 'den Einschlag eines Gewebes machen', *mă intrăm* 'genese' (eigentl. 'bringe das Gewebe meines KOrpers in Ordnung')". Admis: CDDB, p. 134; Tiktin, DictRG, p. 842; Şăineanu, DUn, p. 337; Scriban, D, p. 702; Giuglea, LL, II, p. 43. © Puşcariu, ZrPh, XXXVI 1913, p. 109, DR, I, p. 235—237 respinge legătura cu *tramă* şi *destrăma,* plecînd de la forma locală (mold., bucov.) *întrarmă,* care ar fi cea primitivă, „născută din *înarma* prin substituirea prefixului *în-* prin *întru* înainte de vocale", der. din *armă,* „asemenea omului care se restabileşte după boală cu cel care se înarmează pentru lupta vieţii [? !]; poate să se fi născut în vremile grele din evul mediu, ... epocă continuă de luptăf!]; totuşi trecerea semantică presupune o gîndire cam abstractă"; (după Vâlsan) *„înarma (< întrarmă)* din *arm* partea de sus a piciorului la animale" < lat. *armus. A se întrarmă* ar fi o formaţie analogă cu ,,a se împicioroga", ung. *lăbadni.* Probabil se va fi întrebuinţat iniţial numai despre animale: *boii s-au întrărmat* etc". Admis: DLR, II/l, p. 829-830, LR, I, p. 359; Meyer-L, REW[3] 661. **0** Candrea, DEnc, p. 660 (orig.necun.).

Explicarea prin *trama* (ca formă pozitivă a lui *destrăma)* e grea: „
vedem de ce acţiunea de a introduce firele prin urzitura unei stofe, lo
cu batalele, să se întrebuinţeze ca metaforă pentru 'revenirea la put
boală'. Există un paralelism perfect între verbele compuse cu prefix
cele cu *des-*, încît nu mi-e cunoscut nici un exemplu ca un verb cu *de*
exprime noţiunea opusă ori negativă faţă de cel cu *în-. A destrăma*
buinţează numai în sens propriu 'a scoate firele dintr-o ţesătură', refl
ţesătură 'a se sdrenţui*; nu se poate zice 'sănătate destrămată'. E tota
nuit să se întrebuinţeze compusul cu *des-* numai în sens propriu, c
mânai în sens figurat" (Puşcariu). Asemănarea lui *întrema* cu *tramă* şi
pare a fi întîmplătoare, iar forma regională *întrarmă* (cu *r* propagat,
„missbrâuchlich", Tiktin) nu explică pe *întrema,* vechi (Dos., Cant
general în toate zonele româneşti; nici apropierea de *armă* („a înar
arm „partea de sus a piciorului" nu are valoare. Alcătuit din prefix
temă posibil autohtonă, verbul conţine ideea „a învinge boala, a cîştig
tărie, sănătate", deci în *-trem- (-tram)* se află rad. **ter-* „tărie, putere
bate, trece" (WP, I, p. 732—434; IEtW, 1074; cf. *tare),* baza *Hrâ-*
peste, a salva), a ocroti", av. *dră, drăti-* „scut, apărare" etc, deriva
De relevat altă familie de cuvinte mai apropiate semantic de tema ro
baza *Hreu-* ,,a(-i) prii, a prospera, a creşte" (WP, I, p. 744; IEtW,
şi **treg-* în cuvinte celtice, germ. „forţă, tărie, luptă (etc.)" (WP, I, p.
acelaşi rad. *Her-.*

înţărca v. *ţarc.*

(85) leagăn s.n. (pl. *leagăne)* „păticel în care se culcă pruncii (uneori
spre a se balansa)" („berceau; balaneoir; Wiege, Schaukel"), cu mult
figurate („voiture, berline" încă în sec. XVI, Densusianu, HLR, II,
DR, II, p. 509).

Der.: *legănaş, -nel, legăior, legănuş, -uţ; a legănă, legănare, legănat*
nata (horă), *legănător, legănătură, legănătoare* (femeie); abstr. *legănat, le*
natură.

Dial.: arom. *leagăn* (şi *cună* lat.), *ligănare, ligănat,* topon. *Leag*
'(LL, III, p. 85); megl. *legăn* „leagăn, cuib", *liganari, zăleagăn;* is
legară (AtlLR; CercLg, XVI 1971, p. 96).

împr. din rom.: ung.reg. *leag'en, lyedgen, lydgen* „bolcso", *lege*
(MNyRomKolcs, p. 235).

DictB, I, p. 615 *„leagken, -nel* (a *icvigo)* cunabula, cunae". **0** LexB, p.
cunas vel infantem in cunis agito, a gr. Xsyto dormire facio". **0** Pontb
Xixvov. **0** Roesler, GTB, p. 571 *leagăn* şi *lighiqn* din gr. XexâvY] „Ku
Xayeva „Krag, Kanne". ® LaurM, II, p. 142 cf. gr. XUvov, Jix°S. I*-
0 Cihac, DEtDR, II, p. 511 din ung. *lengeni, lengetni* „adiia (vîntul); a
clătina". Admis: Scriban, D, p. 736. **0** Miklosich, RumUnt, II, p. 22 c
l'ikunt ,/wiegen". Respins: Meyer, EWAlb, p. 242—243 din cauza lui A
ar fi trc); Philippide, OrR, II, p. 719 „ambele de origine obscură". **0** T
p. 35 (dtvnkel). @ Byhan, JB, VI 1899, p. 264 big. *legato* „cuib". «P
XXXVIII 1904, p. 255-259, JB, XI, p. 172-175, EWR, 957 în unele
e o „coşarcă" legată de grindă; locuţiunea „nu ştie să spună două vorbe le
vb *a legănă* der. cu suf. *-ino* din *ligo* > **lîgîno,* subst. *leagăn* e postve
PerspDict, p. 29, DLR, II/2, p. 138; probabil: Popovici, DIstr, p. 120, Tik
p. 900, Meyer-L, REW[3], 5028 *Higinare* „anbinden", Capidan, Megl, III, p.
ILR, I, p. 172, Iordan, BIPR, IX, p. 149; respins: Philippide, VR, V
p. 371, 379, Pascu, Suf, p. 218 *(leg-?),* ArR, VI, p. 232, *La philol*
p. 39. **0** CDDE, 973 lat **Umgînare* „a mişca încet" *(levis* -f *aginare)* > **le*

(cf. *mesteacăn).* 9 Şăineanu, DUn, p. 359 din *leg* (cf. *tragăn* < *trag).* „Niciuua nu. pare mulţumitoare", Drăganu, DR, III, p. 509, „trebuie să fie de provenienţă autohtonă, rad. onomatopeic i.-e. **līg-, lig-, leig-* „a clăti(na), mişca, legăna", *legănă* din *lega* (etc.)" [confuz.] Etimologia nu e mai „mulţumitoare" decît cele precedente ori decît a lui Candrea, DEnc, p. 701 lat. vulg. *līgînus* < gr. XUvoţ. • Byck — Graur, BL, I, p. 20 *„leagăn* est sans doute un deverbatif de *legănă".* 9 Reichenkron, *Festschrift J. Friedrich* (1959), p. 372, DasDak, p. 137: i.-e. **legh-* „pat, culcuş"; AnEtn, 1982-1964, p. 83-85, CercLg, XIII 1988, p. 350. 9 ILR (1989), p. 301 lat. *Heviginare.*

Este unanim acordul asupra caracterului ereditar al apelativului, fie din latină, fie din fondul autohton (Drăgauu, Reichenkron). Alternativa dintîi fiind inadmisibilă, se impune a doua, — fiind însă necesară precizarea că nu verbul *a legând* e mai vechi, ci substantivul *leagăn,* a cărui balansare ritmică este atît de caracteristică, încît verbul derivat din el a devenit termenul prin excelenţă pentru „oscilaţie ritmică (balansare)" ; la bază stă deci substantivul, nu verbul (cf. *razim* > *rezemă, fărîmă* > *fărîmă).* înainte de a fi „legat, atîrnat, mişcat", leagănul este şi era un mic pat (troc, albie) servind drept culcuş pruncilor: este esenţa semantică ce nu e de confundat cu „legarea" sau „atîrnarea" de grindă, ori cu mişcarea de legănare etc. [27], sau cu alte elemente secundare, nesemnificative pentru etimologie, care însă (producînd confuzii) au împiedicat pînă de curînd elucidarea obîrşiei cuvîntului nostru. Cei care au întrezărit demult miezul semantic al apelativului *leagăn* şi direcţia unde este de căutat legătura etimologică justă au fost ... Laurian—Maxim citind gr. Xs^o^ lat. *lectus.* în sensul acestei înrudiri etimologia firească se oferea de la sine. La triburile „indo-europene" din perioada arhaică lipsea o piesă specială diu „mobilier" cu nume unitar în limba comună oritoăcar tipic terminologiei străvechi, destinată anume pentru a „culca şi legăna pruncii". La majoritatea „indo-europenilor" ea se compunea dintr-un simplu troc, o albie confecţionată din trunchi de lemn scobit, cum arată terminologia respectivă [28]. Adevărat că există apelative pentru noţiunea de „leagăn" în legătură cu faptul că asemenea piesă de mobilier este pusă de obicei în mişcare, oscilează, cum sînt exemplele citate în jurul rad. *Heng-,* ca cele amintite (RLexIGA, II p. 654 „Wiege") : lit. *lopszys, lopiszys, lopeszys* „atîrnat", *zybka: zybi* „mişcare în formă de unde" etc. Dar aceasta nu pare să fi fost cazul în ţinuturile noastre: în Dacia încă era cunoscut leagănul în perioada preromană, avînd desigur un nume: de aici există o preţioasă mărturie documentară directă, pe un relief al coloanei lui Ulpius Traianus la Roma: scena LXXVI înfăţişează un grup de daci, populaţie paşnică, băieţi, bătrîni şi femei, două cu copii în braţe, alta purtînd pe cap un leagăn în chip de troacă (mică albie) cu pruncul înfăşurat şi legat (AnEtn, 1957—1958, p. 139). Forma leagănului dacic este de tipul cel mai simplu: o albie (covată) diu trunchi de copac, un troc servind drept culcuş pruncilor. într-un apela-

[27] „Este mai mult decît probabil că legarea' nu e decît ceva secundar în 'legănare'; ea e necesară ca să poată produce legănarea, dar nu e însăşi legănarea" (Drăganu). Un ager etimologist neamţ observa „beim Wiegen in der *schaukelnden* Wiege ist also tatsächlich das Anbinden der Wiege an die Decke das wichtigste; durch das Anbinden wird die Wiege in Schwingung und damit das Kind in Ruhe versetzt. Der Dichter (Schubert) bestätigt die schone, ebenso poetische[!] wie richtigef?] Btymologie Puşeariu's: rum. *a lefajgănă* zu *a legă"* (Spitzer, DR, IV, p. 650), căruia — dacă (spre adularea amicului său clujean Puşcariu) mai recurgea şi la metafore poetice atotexplicatoare — i se poate aminti propria sa frază celebră „die Evidenz einer Etymologie hängt nicht bloss von ihrer Begriindung ab, denn 'begriiaden' kann man auch das Unwahrscheinlichste" (ibid., p. 649), cum a făcut acelaşi filolog de ex. cu apelativul rom. *mire.*

[28] De ex.: v. nord. *ludr.* ahd. *ludara* „leagăn" (cf. gal. *lautro* „balneo", irl. *lothar* „alveus", m. bret. *louazz* „covată"), ahd. *maga* (alături de *wiga)* = v.nord. *vagga;* lat. *cunae, cunabula;* v.fris. *bert* (Meyer-L, REW, 1052a).

tiv ce înseamnă „pat" ideea de bază este „culcare", rad. i.-e. **le*
culcat, a zăcea; a se aşeza, sta întins", în limbile europene (WP, II,
425; IEtW, 658—659; WH, I, p. 777—9): gr. *Hxoc,* -ouţ „pat, cu
nupţial, pat funerar; cuib", XexTpov „pat", lat. *lectus* „pat, culcuş
lectulus, lectarius etc, v. irl. *lige* „torus, lectus", *laigim,* gal. *legasit*
got. *ligan,* ahd. *liggan, lickan, ligan* „a fi culcat", got. *ligrs* „pat", v.
„a fi culcat", *leza* „culcuş" etc. (la această conexiune s-a gîndit şi Rei
1959). Forma fonetică şi elementul sufixai vechi în *leagăn* arată că el
veni din vreun idiom amintit, iar evoluţia semantismului de la „a se
sta culcat, a zăcea" la „loc de culcare, pat, culcuş" este firească, cu
ÎH alte limbi (gr., lat., celt., germ., sl.), la fel ca în substratul ling
unde vine *leagăn, Hega-no- (Hegh-a-no-).* Sufixul pare să fi avut n
unele derivate greceşti desemnînd unelte (Brugmann, GrdVglG, II,
260; Chantraine, FormNG, p. 199). Nu se poate preciza accepţiunea
lui **leganu-* în perioada străromână; dacă el era numele generic al „pa
orice dimensiuni, sau era restrîns asupra „patului mic (pentru copii)
-no- avînd eventual valoare deminutivală. Consensul celor patru dial
neşti este un indiciu că în româna comună leagănul însemna acelaşi
azi. Pentru noţiunea „pat, culcuş" limbile indo-europene au mai mul
(RLexIGA, I, p. 138).

(86) lepădă *(lăpădâ)* vb tr. 7) „a arunca de la sine" („jete
von sich, ab-, wegwerfen"). *2)* „a îndepărta, alunga" („eloigner, ec
sich, ab-, zuruckweisen"). *3)* „a părăsi" („abandonner, abjurer;
abschworen"). *4)* „a vărsa, vomita" („vomir, rendre ; ausbrechen, s
„a naşte înainte de vreme un prunc mort, avorta" („avorter, faire
couche ; fehlgebâren, abortieren, (von Tieren) verwerfen"). refl. 7)
la ceva, a părăsi" („rejeter, se debarrasser; zuruckwerfen, -weisen, sic
befreien, losmachen"). *2)* „a nu voi să ştie de ceva, a nu primi,
noaşte un lucru, a refuza" („renoncer â, se desister de; abjurer, a
renier; sich von etw'. lossagen, einer Sache entsagen, darauf verzic

Der.: *lepădare, lepădat, -ător, -care, lepădătură, lăpăăaiu, lăpăă*
(„ejecticius", DictB), *nelăpăăat;* antropon. *Lepăduş* (> ung. *Lepedds), L*
datu (OnR, p. 309) etc.

Dial. : arom *aleapidu, alipidă, -at, -are.*

împr. din rom.: ung. secuesc *lapaăălt* „aruncat, pus la oparte
p. 341; RcmIX-XIV, p. 63; InflR, p. 62), săs. *Icpedăn* „verschleude
losschlageu" (RcmElSz, p. 32).

LexB, p. 343 *„lapidu,* de la *lapido* aruncu cu pietri; vel a gr. *y.a*
9 Cihac, DEtDR, II, p. 512 din ung. *lapadăli (lăpăăă* nu poate veni d
avînd comună nici o accepţiune). 6 Tiktin, Stud, p. 35 dunkel; ZrPh, X, p.
p. 904 *lapido.* Admis: Miklosich, BeitrVok, II p. 48; Puşcariu, EWR,
lat. *lapido* 'Steine werfen' (vgl. *dilapido)* sein, doch spricht dagegen a
Papahagi, NEt, p. 2C0 ; Gamillscheg, OltM, p. 57 ; Weigand, BalkA, II,
pide, OrR, II, p. 24; Capidan, Arom, p. 220; Candrea, DEnc, p. 706
288-289; Scriban, D, p. 740. © Herzog, DR, I, p. 220-222, V, p. 4
inadmisibil *(e, ea* ca vocală a tulpinei este etimologic, atestat şi în arom.
cabil din mai vechi *a),* semantismul e nepotrivit: *lapidare* nu e „a a
arunca", ci „arunca cu pietri, steinigen", ca neologismul *lapida;* prop
liquidus (cn *qu* > *p)* = lat. *fundere* „a face fluid, vărsa, topi" („apa li
vei vedea, cea turbure n-o lepăda" etc). Admis: Meyer-L, REW[3] 507
Gamillscheg, ZrPh, XLII, 1922, p. 240 ; refpns, Pascu, ArR, VII 1923, p.
Spitzer, DR, IV, p. 645—646 *(qu* > *p* implică în rom. forma scurtă *
nu avea sensurile lui *lepădă;* adj. în *-idus* formează verbe în *-ezi*

nu în *-idare),* Rosetti, ILR, I, p. 79, 166-187. • Giuglea, DR, V, p. 898 cf. gr. Xi-aSov, VI, p. 657 (el.lat.). 9 Drăganu, DR, VI, p. 295-299, VII, p. 138-139, RomlX—XIV,. p. 63 cuvînt de orig. gr. intrat în latina balcanică cu *e* în radical: *Hepidare,* der. lui *lepis, -idis,* formă secundară *lepida, -ae* „die Schuppe: squama", cf. gr. Xfotoi „a curăța ceva de coajă, solz (pește); ecosser, peler" etc.; *Hepidare* a păstrat pe *Up-* (netrecut în *-ie-)* după analogia formelor accentuate pe desinențele verbale; inițial însemna „a năpîrli". — Este „egalement douteux" Graur, BL, V, p. 103, dar „ingenios și convingător" pentru Pușcariu, DR, X, p. 296, DLR, H/2, p. 162. • H. Mihăescu, RevC, VII 1933, p. 26—27 *liquidare* (sec. V e.n.) „a face lichid, lichefia" e prea depărtat semantic de *lepăda.* 9 Șăineanu, DUn, p. 361 „orig.necun.". 9 Graur, *Etimologii românești* (1963), p. 110—111. • Mihăescu, RESBB, VI 1968, p. 148 *lapidare* sau *liquidare.*

S-a arătat lipsa de valoare a eelor două etyma romanice *(lapidare, Hiquidare),* nepotrivite formal și semantic, în timp ce „greco-romanul" *lepido* ***(XSTZIS-),*** confecționat de Drăganu, ar corespunde pe deplin din ambele puncte de vedere lui *lepădă,* care totuși în română nu poate veni pe această cale (din grecește, prin latină), mai ales că în latină exista termenul înrudit pe cale i.-e. cu gr. ASTUS-: *lepidus,* cu nuanța semantică diferită, încît un derivat al temei gr. *lepid-* era de prisos și echivoc chiar în latina rustică. Dar acest arhetip și rom. *lepădă* sînt inseparabile, înrudite ; nu în felul cum își imagina Drăganu, ci pe cale i.-e. ; tema străromână *Heped- (-id-)* aparține direct la răd. i.-e. a cuvintelor gr. și lat. *Hep-* „a dezghioca, jupui, despica" (WP, II, p. 429—431, 2; IEtW, 678j WH, I, p. 785—*78Q lepidus):* gr. Xs7t« „cojesc", ASTCO?, Xoreoț „coajă, găoace, piele" etc, alb. *Vape* „petec, cîrpă, zdreanță", lit. *lopas* „petec, cîrpă", let. *lâps* „petec" ș.a. Nuanțele acestor cuvinte arată că aici se încadrează verbul românesc, din tema străron. *Heped-, -id-* nominală cu elementul sufixai *-d-* din cuvintele gr. și lat.

(87) lespede s.f. (pl. *lespezi) 1)* „fragment de formă lătăreață desprins dintr-un corp solid", p. ext. „pătură, strat, obiect de formă lătăreață (piatră, lemn, metal, sînge închegat, săpun etc.)" („couche, copeau, echarde, eclat; (aufgetragene) Schicht, Splitter, Spalte"). *2)* „tablă de piatră, foaie, placa lată dreptunghiulară de piatră pentru pardosit, sist" („dalie, cadette ; (Stein-)Platte, Fliese, Tafel").

„a. sgaira ia. pmtece ca o lespede", Năsăud), *lespeziș* („loc acoperit cu lespezi"); ? *lospătură* („surcea lată, desprinsă cu toporul din trunchi". Muscel), *lostoprnă* („bucată mare ruptă din lemn, din vreun mal de pămînt", mold.); topon. *Lespedea, Lespezi (le), Lespezel(ul), Lespezeni* -(NumeL, p. 56; TopRom, p. 78), *Lespedani* (la Lipova), *Lespede (Lezpegye)* etc; antropon. *Lespezeanu.*

împr. din rom.: săs. *lespede* (A. Bena, *Limba română la sașii din Ardeal.* Cluj, 1925, p. 8).

DictB, I p. 626 *„lespede* a lapide, lapis complanatus, lamina lapidea". Admis: LexB, p. 351, LaurM, II p. 152 „lapide cu uhu s adaussu", Scriban, D, p. 740. • Cihac, DEtDR, II, p. 170 rus *leUadî* carreau de pierre, cf. vsl. *leUi — legă* ăecumbere etc. 9 Tiktin, DictRG p. 906 „wahrsch. lat. *lapis, -idis;* vgl. it., port. *lastra; e* aus *d* wie *repede = rapidus".* 9 Bogrea, DR, III, p. 1088 din rus *lespest.* 9 Diculescu, DR, IV, p. 490 **lispidus* < **lispus* < gr. Xtarcoț „glatt, abgerieben" = *Xiaaoz* „glatt, glatt am Kinn, unbärtig". 9 Pușcariu, DR X p. 293—299 contaminarea *lapide* + *lastra* = **laspide,* care însă „nu ajunge pentru explicarea lui *lespede",* nejustificînd trecerea *a* > *e* nici sensul original de bază „strat subțire, pătură, foaie ce se cojește", nepotrivit cu *lapis;* ar fi necesară o apropiere de *lepădă* cu afinități semantice, explicînd și pe *e* accentuat în *lespede.* „îmi dau searaa că din cele precedente nu răsare etimologia clară a lui *lespede;* scopul mea a fost numai a netezi calea cercetătorilor

viitori ... Bănuim că acest cuvînt e de origine autohtonă înrudit cu gr. \ XSJÎW, Xirepa, avînd rude și în alte limbi i.-e. Intercalarea unui s înainte de *p* produce chiar în limba dacă, prin contaminare cu un cuvînt de formă și sens tor, care ar fi acel *lastra* ...". DLR, H/2, p. 168 „etirn.necun. După toate cuvînt străvechi". 9 Candrea, DEnc, p. 707, Șăineanu, DUn, p. 362 „or

S-a arătat că nici una din încercări nu e convingătoare *(le stați, lespe lapis) ;* ideea lui Diculescu este justă în privința formei *Hispidus,* care însă nimic a face cu gr. *Xîanoc,,* nepotrivit semantic: *lespede* nu e ceva „gla rieben", ci tocmai contrarul „sfîrticat, sdrențuit". Tentativa lui Pușc justifică nici plusul unui s în *lespede,* decît tot prin expedientul con ce aici nu e de luat în seamă. Conștient de greutățile întîmpinate în fața c lor „obscure", Pușcariu observa că „din cele precedente nu răsare o eti clară; bănuind că acest cuvînt e de origine autohtonă" : două cons valorează (alături de precizările semantice) mai mult decît toate ipotezele late despre etimologie ; căci etimologia trebuie să „răsară clar" din de înrudire invocate pentru cuvinte. Arhetipul epocii romane era *Hes Hîsp-, *lasp-?),* formație adjectivală cu *-idus* (lat.?) a unei teme *Hesp-* a face cu *lapis* ori cu *lepădă* și nu se referă decît în formă secundară la care nu e sensul de bază ; acesta e „strat subțire, pătură, foaie care s bucată ruptă" care se desface, se cojește, se ia de pe ceva[29]; de aici are etimologia, nu de la nuanțe secundare. Astfel fiind, tema *lesp-* apar grupă de elemente însemnînd „a rupe, a sfîșia, a desface ; bucată rup zdreanță" etc, cu un rad. primar și un sufix i.-e. *Hes-p-,* în care *-s-* n („unu *s* adaussu" cum își imagina Daurian și după el alții), ci e original este numai *-p-,* dar sigur nu în epoca latină-romanică ori mai tîrziu (cînd imaginat pretinsele contaminări), ci în perioada închegării idiomuri europene. Acest rad. *Hes-* nu e diferit de cel identificat într-o serie d germanice și slave: mnd. *las* „keilformiger Dappen", dan., norv. „sdreanță", mnd., mnd. *lasche* „petec, sdreanță, cîrpă", rus *loskutu* cîrpă, sdreanță", lit. *laskana* „petec, sdreanță", ucr. *lach, lacha* „hain tuită, sfîsiată", pol. *lach, lachman* „petec, zdreanță" etc. Aceste cuv grupate de WP, II, p. 440 (cf. p. 420; IEtW, 680) după rad. *Hes-,* tins, moale, slab, istovit" ca „schlaff niederhângender Fetzen", cons „vieileicht" în legătură cu acea rădăcină (cf. WH, I, p. 743). Dar leg se poate admite, căci în acea serie de cuvinte balto-sl. șij germ. (și rom. *lespede,* cu adăugarea unui *-p-* sufix i.-e.) miezul semantic îl noțiunea „a rupe, sfîșia; bucată ruptă, fragment, zdreanță, *lespede,* esențial diferit de al rad. citat de autorii dicționarului comparativ Se poate admite existența unei rădăcini verbale de formă identică, da

[28] „Ideea de 'piatră' e ceva accesoriu și ulterior; *lespedea* nu e 'piatră', ci ea p piatră', după cum *bolovanul* nu e 'piatră', *bulgărul* nu e 'zăpadă', *blana* nu e 'lemn', ci *van de piatră* unei pietre mari, *bulgăr de zăpadă* etc. Dacă zicem *lespede de piatră* nu căci in această legătură (germ. 'Steinfliesse') m a t e r i a o exprimă cuvîntul *piatr* f o r m a materiei cuvîntul *lespede* (Eliesse). Se zice și *lespede de săpun, de sînge* pen de sînge închegat. Dacă *lespede* poate deștepta ideea de 'Steinfliesse' e pentru că 'de complinirea cea mai obișnuită, a contagiat semantic pe *lespede* și a fost absorbită de ... înțelesul primar al lui *lespede* reiese din der. *lăspădaie* ('pielea se ia lăspădăi', 'u copt se desface în lăspădăi' Brașov, 'ninge cu lăspădăi', Romanați) etc." (Pușcariu, DR *lespede* de lemn „așchie, bucată mai mare (chiar scîndură) dintr-un trunchi" (olt. m Tighina etc), de gheață, de cărbune (Gorj) ș.a. MardLex, p. 234, nr 3253 traduce pe s prin *lespede, panahidă;* „lespede de metal, de fier" DictB; *lespede* de piatră, de fier coadă" (Năsăud).

diferit, *les- aprox. „a rupe, sfîrtica; bucată ruptă, zdreanţă (etc.)", conservat şi în rom. *leşpede* „bucată ruptă, pătură, coaje", la început din orice lucru sau materie (cf. sensul 1 şi *lăspădaie*), apoi în special despre bucăţi late, aşchii mai mari, şisturi de piatră, din stîncă.

(87a) leşina vb intr. şi refl. *1)* „a cădea în nesimţire, a pierde cunoştinţa" („s'evanouir; ohnmâchtig werden"). *2)* „a ajunge în ultimul grad de slăbiciune, a-i veni sfîrşeala (din cauza foamei, setei, oboselii etc.)" („defaillir, se trouver mal, se pâmer, tomber, mourir (de faim etc.); schwacn werden, in Ohnmacht fallen, erloschen, ersterben"). *3)* „a rîde din cale afară, a leşina de rîs" („se pâmer de rire, rire â gorge deployee ; vor Dachen bersten werden"), *4)* f „a se osteni, a se plictisi" („se fatiguer, s'ennuyer ; abmatten, ermuden; langweilen, argern").

Der.: *leşin* (s.n. „evanouissement, defaillance, pâmoison"), *leşinare, leşinat, leşinăţel* („lassulus" DictB), *leşnit* (Gorj), *leşinător, -oare, leşinătură,* var. *leşul, leş* („slăbiciune, leşin", s.n., cf. BIFR, IX, p. 153), *leşuit, leşuială, leşuitură; ăesleşind.*

Dial.: arom. *lişinare, lişnare, lişănare, -at, lişinătură.*

împr. din rom.: săs. *leschmat* „ausser sich., ohnmăchitg, ausser Atem" (RomElSz, p. 32).

LexB, p. 351 „a lat. *laxatv.s".* @ Eliade, Vocab, p. 20 *„leşinare, leşin;* vin oare aceste două vorbe din *leşV.* 9 Miklosich, SIEIR, p. 10 *„leş* cadaver, *leşin* exanimor — alb. *Ijes* cadaver, big., srb. *leş",* considerîndu-le autohtone-prelatine (tracoillyre) [adevărat despre *leşină,* nu însă despre *leş* trc.]. 9 LaurM, II, p. 153 *„lessinare, lessinu, -at* etc.; coventu essitu, probabile, din acea-si fcntana cu lat. *deliquium,* vedi *Ucere".* **O** Cihac, DEtDR, II, p. 669 (el.n.gr.) *„leşin* — Xtyomai (pour *b Xiydivo^ai* tomber en defaillance, s'evanouir, se consommer, Xl-yo^a, XiY«H.6ţ, *Xiyaoic,* evanouissement, consomption; v.gr. 6Xiy6w amoindrir, cf. hgnesc". £ Philippide, ILR, p. 148 *„leşinleş".* ® Şăineanu, InflOr, II, p. 235 *„leş* mortăciune, stîrv — *leş* (trc-pers.), big, srb etc. *leş, leşină, leşuiesc* sinonim cu *leşin* : a leşina de foame (liter. a se face leş, a cădea şi zăcea mort) ; fig. a dezgusta. Ambele verbe par a sta în legătură cu *leş".* © CDDE, 983 „lat. **laesionare* 'blesser, faire du mal, endommager' < *laesionem;* din 'blesser, endommager', păstrat încă pe alocuri (cf. plămîile leşinatu-i-o), mai ales refl. 'se blesser, se faire du mal' s-a putut desvolta 'se trouver mal — âtre pris de faiblesse; s'evanouir'; trecerea *-siu- (leşiund)* > *-şi-* se explică prin formele în care *-şiu-* se aflau în poziţie atonă". A_dmis: 'Pascu, DEtMR, I, p. 108, 881. Densusianu,' GrS, II, p. 19, V, p. 135; Candrea, DEnc, p. 707; Rcsetti, ILR, I, p. 174; Scriban, D, p. 741. © Tiktin, DictRG, p. 905 „et. siehe *lehameie* u. vgl. srb. *Ijeăivati* in Ohnmacht fallen". 9 Şăineanu, DUn⁴, p. 359 orig.necun., DUn⁸, p. 362 cf. srb. *lieşivati* a leşina. @ Giuglea, DR, II, p. 829 *„(sjlissa* şi *lissona* (it.), pentru ideea de foame în legătură cu rom. *a leşină* (de foame, în special), *leşinat, -tură* (om, animal flămînd) ; explicabile din lat. *lixa* „klares Wasser", adecă „apă chioară" o fiertură slabă, neconsistentă, care te lasă flămînd „te leşină" etc; *lixinare, lixina;* DR, VI, p. 657 (el.lat.). ® Puşcariu, LR, I p. 318 *„leş* de orig. trc necunoscut în Ardeal, unde totuşi e răspîndit *leşină,* pentru care trebuie altă etimologie". DLR, II/2, p. 168 etim.necun. E respinsă legătura cu *leş, lehamete, Haesionare* (care ar fi dat **leşuna),* sl. *UHU, lisenija* (Creţu) etc. Totuşi *„leşind* face impresia unui cuvînt de origine latină", Mihăescu, RESEE, VI 1968, p. 148. ® ILR (1969), p. 301 lat. **laesior,are.* @ V. Drimba, în SCL, XXXI 1980, p. 385—387 lat. *lassus, lassare, *lassinare* „a obosi ptste măsură, a se istovi, a. se extenua".

Asemănare formală şi semantică (de care se îndoia Eliade) există cu'trc *leş,* dar *„leş* e necunoscut în Ardeal, unde totuşi e răspîndit verbul *a leşina" ;* pe cînd primul e împrumut recent în limbile balcanice din turcă, al doilea este străvechi în română; trc *leş* nu explică nici elementul sufixai *-n-,* cu toate că în srb există (pe lîngă *leş* „cadavru, hoit") *leşina* „grosse Deiche", *leşinar* „Aasgeier", *leşinast* „leichenhaft", *Ieşiţi* „abfleischen, aasen", cu care rom. *leşina* prezintă o remarcabilă asemănare fortuită. încît nu e admisibilă legătura cu

srb *Ijesivati,* de luat în seamă numai dacă acest cuvînt srb ar fi din română şi n-ar face parte din familia turcească a lui *leş.* Despre la *nare* s-a spus că „nu poate explica semantic cuvîntul românesc" (Giu cerea dificilă, una fiind „a leşina", alta „a răni", iar formal ar fi d **ieşuna,* sau *Heşuna* (cf. *căşuna* < **casionare,* CDDE 285, faţă de *r rosîna,* EWR 1488, nu din **rosionem,* GrS, II, p. 7). Dat. **lixi* total nepotrivit semantic, nu explică distanţa de la „mîncare sarbă la „leşinat". Dacă nu se admite *Haesionare* ori *Hassinare* destul de ca formă şi semantism, este posibilă altă etimologie pentru *leşină,* c din subst. *leşin* avînd la bază un element de caracter nominal. Ge româna comună, cunoscut în literatura veche (Dos., cronicari; cf. DictR cuvîntul are un semantism tipic exprimînd pregnant un complex p starea de slăbiciune generală a organismului, pierderea cunoştinţ în nesimţire. Forma de bază putea fi *Hesin-* sau *Hisin-* (eventual *xina-),* alcătuit din *Hes-in-,* la grupa de cuvinte pentru „slăbiciune, organică şi psihică: got. *lasiws* „slab", ags. *leswe (lyswe; lyso, lysw* fals, rău, netrebnic, bolnav", mhd. *erleswen* „a slăbi", v. nord. *la* distrus", v. isl. *lasmeyrr* „slab", mnd. *lasich — lasch, las* „destins, m obosit, istovit, slab", big *tos* „rău, stricat, răutăcios, urît", srb *los* fatal, rău" etc; rad. i.-e. *[*les-:] *hs-* cu sensul multiplu „destins moale, şters, spălăcit, istovit, lînced, slab" (WP, II, p. 439; IEtW, 6 „a scădea, a (se) destinde, a slăbi; nachlassen" (WP, II, p. 39 IEtW, 666), lat. *letum* „moarte, pieire", let. *h-lis* „om moale" e alb. *l'oth* „ostenesc", lat. *lassus,* ahd. *lezzen* ş.a. Dacă aici aparţine, pe aceeaşi linie cu elementele germanice şi slave, suf. *-n-* putînd fi ind sau latin. Miklosich se gîndea la autohtonie, legînd însă pe *leşină* cu provenienţă trc nu fusese observată la 1862.

(88) mal s.n. (pi. *maluri) 7)* „ţărm, marginea unei mări, a unui („bord, rive, rivage; Ufer, Kiiste"). *2)* „munte, deal, ridicătură hauteur; Berg, Hugel, Hohe").

Der.: *măluş, măluşor, măluşteu* („o mică ramură de deal", Pra 1X—XIV, p. 115), *măluştean, măluţ, măluleţ, maturele, măluros;* topon. *Mătuşei, Măluşteni* etc. '(NumeL, p. 15; TopRom, p. 32—33).

Dial.: arom. *mal* şi *meal* „pantă cam rîpoasă a unui deal s *milură* „rîpă" ; topon. *Malişor, Malu-Proşgolitu, Lamialu-vinetu, F -mealu* (DD, III, p. 87, 89) ; istr. *mal.*

împr. din rom.: ung.reg. *măi* „part" (MNyRomKolcs, p. 244).

Alb.: *mal'* „Berg, Gebirge; lieu escarpe" ; *mal-i* „montagn

Miklosich, SIEIR, p. 10 *mal* — alb. *mallj* „mons". • LaurM, II, **9** Cihac, DEtDR, II, p. 183 *mal, măi, nămol* < sl. *malu.* „creta, syrtis, cal CuvB, I, p. 288—290 cuvînt dac, întîlnit în Dacia Malvensis; forma da suf, *-va* s-a vocalizat la români. **9** Meyer, EWAlb, p. 256—257 *„mal', mala* «Rand, Ufer» kann dazu gehoren: v.sl. *iz-moleti,* nsl. *moleti* «he *Malvensis,* illyr. *Dimallum.* Hasdeu findet in einer Reihe ungarischer O Teii *mal* «Berg»; seine Ansetzung eines «panthrakischen» *malva* scheite dies alb. *mall,* nicht *mal'* ergeben hätte. Illyromanen haben das alb. W in ON als weit verbreitet finden wollen; *Malea* ist sicher semitisch". **9** T p. 945, Şăineanu, DUn, p. 378, Jokl, UAlb, p. 162. **9** Pascu, DEt 1792 trac **mallum* (cf. Dacia *Malvensis).* **9** Philippide, OrR, II, p. 720 identice, alb. este autohton, cel rom. e foarte probabil autohton şi Legătura cu Dacia Malvensis e incontestabilă şi probează că înţelesul «ripa

• Drăganu, Rom1X—XIV, p. 111—128 (bibliografie bogată, mult material toponimic), • Scriban, D, p. 769 „rudă cu alb. *malî* munte". 9 Giuglea, DRS, p 27 **mallu"* 9 ILR, (1969), p. 331.

Cuvintele albanez şi român sînt identice, de obîrşie comună, fără a putea fi însă împrumutat unul din altul; legătura etimologică cu toponimul traco--getic *Malva, Malvensis* e dubioasă (SprThrD, p. 127; cunoscut şi în spaţiul illyric: *Malvesa* în Sîrbia, Glasnik Muz. Sarajevo, LH 1940, p. 20—21; cf. AISC, IV, p. 135; Illirii, p. 224) neputînd servi la explicarea lui *mal,* care cu cel albanez poate să aparţină la let. *mala* „margine (ridicătură), ţărm", irl, *mell (*mel-no-)* „globus, locus, editus, collis", înregistrate îndoielnic de WP, II, p. 295 (IEtW, 721) ca aparţinînd la rad. i.-e. **melă-* „a se ridica, a se arăta".

(89) mare adj. (pl. *mari)* „care întrece măsura obişnuită ca înălţime şi întindere" („grand, gros, long; gross, hoch, lang"), cu diverse nuanţe : '„numeros; bătrîn ; major ; lung ; tare ; puternic ; extraordinar ; mult; peste măsură ; superior etc." („nombreux ; vieux; long ; fort; beaucoup ; haut; superieur, etc. ; zahlreich; alt; lang; stark; viei; hoch; uberlegen usw.") ; „cu mic-cu mare" = „toţi laolaltă" („tous; alle") etc.

Der.: *mărişor, măroi, mâros, mârosi, mareoc (maroc), măricel, măricică, măricui, mârigan; mări, mărit, mărie, mărime, mărire, măreţ, măreţie, •ţmăros, \mărosie, \a ss măroşi; măreasă,* pl. *mărese* (măria sa, DLR, VI, p. 261) ; *înmări; fmaimare, \n%ai-mărie; preamări, -ire, -it; mărinimie, mărinimos;* antropon. *Mare (le), Celmare* etc. (OnR, p. 316), topon. *Marele, -Mare, Mărisel, TMârăscitl, Mărăsti* etc (TopRom, p. 116).

Dial. : arom. *mări, mâre, măreaţă, mărescu, mărit, mărică, mării'e, mărire, mărişor, maru* < *mârlu* „marele", megl. *mări,* der. *inimăros* „fudul", istr.j *mqre.*

LexB, p. 377 *„mare* a lat. *magnus".* 9 Pontbr., p. 423 gr. ixeyaXoţ. @ Diez, *Grammat,* II, p. 61 din lat. *mas, marem* „bărbat, mascul". Admis: Philippide, ILR, p. 46; Densusianu, HLR, I, p. 39; Puşcariu, EWR, 1027 („ist die zutreffende", căci „masculul" e mai dezvoltat, putînd deveni sinonim cu „mare"), DR, IV, p. 728, ELR. p. 478; CDDE 1048 („ideea de mărime a fost asociată cu cea de virilitate; poate în legătură cu viata păstorească a românilor" [?]) ; Şăineanu, DTJn, p. 384 ; Tiktin, DictRG, p. 952; Bogrea, DR, I, p. 472; Pascu, DEtMR, I, p. 113, 934; Densusianu, GrS, II, p. 9 ; Philippide, OrR, I, p. 432; Candrea, DEnc, p. 749 ; Rosetti, ILR, I, p. 174. Respins: Meyer-L, REW³ 8643 „begrifflich nicht wahrscheinlich". ® Cihac, DEtDR, I, p. 158 „selon notre opinion du lat. *major, -oris".* Admis: LaurM, II, p. 240 *(„mare* contrassu din maiore"); Korting, LRWb, 5812; M. Bartoli, *Un po' di sardo,* p. 154; Domaschke, JB, XXI-XXV 1919, p. 106 (cf. Giuglea, DR, II, p. 827, III, p. 810 etc), deşi Puşcariu arătase că *maior* este exclus să fi putut da roci. *mare.* ® Weigand, KJB, XI 1911, I, p. 126 din lat. *mas, maris* sau din *maior.* @ Meyer, EV/Alb, p. 252 cf. *mare* cu alb. *math, madhi* „gross" ; CDDE adăugau „e posibil ca şi alb. *matk* să fi influenţat asupra evoluţiei semantice a formei române (din *mas, -reni),* dată fiind asemănarea între ele"; Philippide, OrR, II, p. 720 „se poate intîmpia ca asemănarea dintre ele să fie bazată pe înrudire originară", ipoteză luată ca valabilă de Puşcariu, DR, VIII, p. 121, LR, I, p. 178 *„math = mare,* cu *r* românesc corespunzînd unui *dh* alb.'" [cum „corespunzînd"?]. 9 Meyer-L, GrRS, I p. 43 „so veriockend es ist, rum. *mare* 'gross' zu dem kelt. gleichbedeutenden *mar* zu stellen, so begegnen der Zusammenstellung dieselben Bedenken wie der rum. *nastur* mit germ. *nasiilo".* Ipoteză respinsă: Densusianu, HLR, I, p. 39 ; reluată: Hannes Skold, *Ein kelt. Lehnwort im Rumân.,* IFV XLII 1924, p. 188 *mare* poate fi împr. din o limbă celt., unde suna la fel: irl. *mor, măr,* cyrnr. *mawr,* v. corn. *maur,* bret. *meur,* gali. *Iantu-marus* etc. 9 Spitzer, MRIW, p. 294 *mare* „gross" în legătură cu *mare* „Meer". 9 Scriban, D, p. 775 „v.gerin. de sus ori gep. *mări,* măreţ, mare". 9 Decev, *Charakt,* p. 77 *mare* cuvînt i.—e., rad. **mer-, *-mo-ro-* „mare, gross", tracic; LbTrD, p. 71 ; Reichenkron, *Festschrift J. Friedrich* (1959), p. 372, DasDak, p. 142. 9 DLR, VI (1965), p. 123 „probabil lat. *mas, maris".*

Ipotezele din sec. X1X-lea n-au rezolvat problema originii import cuvînt românesc : lat. *mas, -ris* şi *maior* erau simple etimologii populare ca *magnus,* alb. *madh-* etc, care nici măcar nu comportă o discuţie: cu cuvinte, *mare* nu este înrudit în nici o formă. Singura înrudire reală e cu cuvintele celtice, semnalate de Meyer-L. şi Skold, dar nu ca „îm din celtică; însuşi Skold admitea că *mare* poate veni şi din altă lim und fur sich besteht ja auch die Moglichkeit, dass das Wort einem indogerm. Sprachstamm entnommen sei, von dessen sprachlichen Ver wir nichts wissen"), care nefiind cunoscută nu e de luat în consider ist jedoch immer besser mit existierenden als mit hypothetischen Spra operieren", IF, XLII, p. 188) ; recomandare justă, de aplicat în domen bilor mai bine cunoscute din alte zone ale Europei, — dar la noi nu adopta integral, căci în istoria limbii române sîntem obligaţi să opera asemenea „hipothetische Sprache", deoarece utilizînd numai elemente d cunoscute s-au ticluit etimologii populare de tipul lui *mas, marem* > ro *miles* > *mire, dextra* > *zestre.* Această „altă" limba („ipotetică"), admi Decev, e cea care a mijlocit trecerea lui *mare* în româneşte din limba indo-europeană din forma primară a răd. însemnînd „mare, tare, îna **mo- (WP,* II, p. 238, 3; IEtW, 704), **me-ro-s, *mo-ro-s* în gr. syxoGi-^&ipoc; „mare (grozav) în aruncarea lăncii", v. irl. *mor, măr* cymr. *maăr,* bret. *meur* „mare", gali. *-maros* în antropon. *Iantu-maru -maros* etc, germ. *-mar* ş.a. Adevărat că în *mare* este echivocă originea poate veni din *r* sau *l;* încît e admisibilă răd. i.-e. **mal* „puternic gr. uâXa „foarte", lat. *melior* „mai bun (*mai tare)", *multus,* let. *milu* mult" (WP, II, p. 292, 4; IEtW, 720, 4; WH, II, p. 63). Deşi amb cini i.-e. sînt admisibile fonetic şi semantic, se pare că e de prefera **me-r-, *md-r-,* ale cărei nuanţe semantice mai apropiate de rom. *mar* poate fi identificată în resturile de limbă ale substratului carpato- antroponimele trace *Berimaros, Maron* (cf. *Maroneia* topon.?), *Mar* teonimuî *Pyrmerula* (cf. LbTrD, p. 71) ; în toponimul *Mareburgu* di Superior (Procop. *Aedif.,* IV 6, 18 MapeŞoopyou), Philippide (OrR, I a încercat să identifice adj. rom. *mare* „înalt"[30] — puţin probabil[31].

(30) mazăre (var. *mazere, mazîne,* DR VIII p. 160; *madzăra* „plantă leguminoasă, cu florile albe sau trandafirii, produce boabe verzi sau gălbui într-o păstaie" („pisum sativum; pois; Erbse") ; mazăre de cîmp (mazăre mare), sălbatecă, mazărea mîţii şi alte vreo 60

Der.: *măzăroiu (măzărân'* ban., haţ.) = măzăriche, numit şi *măzăra* Panţu, ?iant, p. 173 „sîngele voinicului"), *măzăros, -oasă, măzăriche* (var Oaş, AnEtn, 1962—1964, p. 260 ; *mădzârită* maram., *măzărice* „b

[30] P. Skok „combate" această identificare, observînd că „es lässt sich nicht nach dieses Kastell *(Mareburgu)* gerade am Meer lag. Man kann deshalb den ersten Besta mit *mare,* wie Philippide will, identifizieren" (ZrPh, L 1930, p. 530). Din asemene punct" se vede că P.S., neînţelegînd bine româneşte şi neştiind că aici există două (subst. „Meer", adj. „gross"), n-a citit atent cele scrise de Philippide, care vorbea fără să-i treacă prin gînd a dovedi („nachweisen") că *Mareburgu* din zona Timocului s-a apropierea ţărmului vreunei mări, la care s-a gîndit romanistul croat P.S.

[31] Dacă *Mare-burgu-* ar fi însemnat „cetatea mare", trebuie să fie un compus (cf. LbTrD, p. 106) ; dar în topon. compuse din listele procopiene, dacă intră în un adj., *burgus* se află la început, ex. *Burgualtu* „cetatea înaltă", *Burgonovo* „cetatea nou *Stiliburgu, Alicanibwgu, Laccoburgu, Sculco-, Tulco-, Lucernariaburgu* au în partea iniţială ponim ori apelativ (substantiv) ; acelaşi e cazul în *Mareburgu,* posibil antropon. cum a relevat acelaşi Skok (p. 531).

dină măruntă") [din *ma(ă)zaric(u)la,* OrR, II, p. 117, *ma(d)zalic(u)la;* după un presupus *linţiche* (Puşcariu, EWR, 984, DR, III, p. 390, LR, I p. 200); probabil *mizăriche* refăcut după *măzărică*); vreo 20 variante; *mazărea, -ele, măzăruică* (AnonC), *măzărat, -ată* „mărunt, mititel *[mazărăţel* ban.], cu boabe, cu umflături, împestriţat", *măzăratic* (mere măzăratice), *măzăricos* „granulos" (Pascu, Cim, p. 176), *măzărar* „bruchus pisi; Erbsenkâfer", *măzărişte, măzărean* (olt.); antropon. *Mazăre, Ma(d)zâre, Măzărescu, Mazarache* (gr.?), *Măzăreanu* etc. (OnR, p. 318); topon. *Măzăreni, Măzăraru* (TopRom, p. 519) ş.a.

Dial.: arom. *mădzăre, madzîre* (cf. RevDg, XI 1966, p. 559), *măzeruică* „cicer silvestre" (Pascu, Cim, p. 230), *mădziricle.*

Împr. din rom: big. *mazara* (SCL, XXIV 1973, p. 190), *măzarika* „grindină măruntă" (DR, III, p. 232), ung.reg. *măzere* „borso; takarmânyborso", *măzarika, mBzeroj* „btikkony" (MNyRomKolcs, p. 254).

Alb.: *modhulle* „mazăre" *(modhe, -ne, -a, modhull* „loglio", *modhull* „neghină", Cord.).

LexB, p. 382. 9 Roesler, GTB, p. 598 din trc pers. *maS* „eine Hiilsenfrucht, Wicken". 9 LaurM, II, p. 255. 9 Cihac, DEtDR, II, p. 514 ung. *mezei borso.* 9 Hasdeu, ColTr, 1877, p. 522, CuvB, I, p. 190 *mazăre* şi *modulle* din rad. cu final dental de unde şi celt. *methur* „hrană" etc. 9 Papadopol-Calimah, *Pedaniu Dioscor.* (AAR, XI 1878, II 1879), p. 51 şi Gr. G. Tocilescu, *Dacia înainte de romani* (1880), p. 569 *mazăre* şi *modhulle* din traco-dac *mozula (mizela* Diosc), — care însă înseamnă „cimbrişor" nepotrivit semantic. 9 Gaster, ZrPh, III, p. 473. 9 Meyer, EWAlb, p. 284—285 cu lit. *mazas, mozis;* AlbSt, III, p. 22, 23 „ist *a (mazăre)* gegeniiber *o* alb. befremdend; *maz-* sieht aus wie asl. Lautstufe des Wortes gegeniiber der alb. *modh-,* die sich in i.-e. **mag'-* oder **mag'h-* vereinigen wurden"; în *mazăre* vocala *a* „ist eine im Verhältnis zum Alb. ältere Lautstufe"; ambele din fondul illvr. Admis: Densusianu, HLR, I, p. 28-29. 9 Petersen, KZ, XXXVI, p. 335. 9 Puşcariu, EWR, 484 „illyr. Urspr.". 9 Baric, AlbRSt, p. 55—56 v.ind *măsah* „Bohne", n. pers. *maS* „Erbse", alb.-rom. *mădzalle;* cf. DR, I, p. 512. 9 Se compară *mazăre-modhulle:* Tiktin, DictRG, p. 964; Şăineanu, DUn, p. 391; Candrea, DEnc, p. 759; sau împrumut din albaneză în română: Capidan, DR, II, p. 537. 9 Jokl, UAlb, p. 182—186 *modhulle* cu got. *mots,* ahd. *maz,* ags., v.sax. *mos,* ahd. *muos* „Speise" etc. @ Diculescu, Gep, p. 206 „**mazele* wohl dakisch, urverwandt mit alb. *modhulle,* nicht daraus entlehnt; zu pers. *mai* «Erbse», v.ind. *maia* «Bohne» etc". 9 Pascu, DEtMR, I, p. 190, 1971, AR, IX p. 301 trac **mazala, *mazalis.* ® Scriban, Arh, XXX, p. 35 ar putea veni din alb. *mazără* „tufă de fag" [!]. 9 Weigand, BalkA, III, p. 209 trac *mozula* (Diosc), *mizela,* străalb. *madzulla,* alb. *modhulle.* ® Philippide, OrR, II, p. 720 băştinaş este probabil şi cel rom. 9 Şiadbei, Probi, p. 20, RLgB, III/6, p. 454. 9 Graur, BL, III p. 47 *mazăre* < **moazăre,* cf. alb. *modhulle.* ® Scriban, D, p. 782 lat. *mazela,* alb. *modhulle,* pers. *mai.* 9 Rosetti, ILR, II, p. 119. 9 Giuglea, DRS, p. 20 autohton **maSila, *meBila.* ® DLR, VI, p. 197—198 „cf. alb. *modhulle".*

Rom. *mazăre* faţă de alb. *modhulle* reprezintă o formă mai veche, cu *a*; un arhetip **ma(d)zale-* sau **ma(d)zele-* are la bază un i.-e. **mag'(h)-e-l* şi eventual un rad. de forma **mag'(h)-* cu însemnarea „ceva mărunt, mic"(?), cf. lit. *mozis* „bagatelă, nimic", let. *mazas* „mic", *mazinti* „a micşora, a scădea" (WP, II, p. 228). Compararea cuvintelor alb. şi rom. cu cele baltice (contestată de Jokl) pare justificată potrivit cu forma „rotundă, mică, măruntă" a boabelor de mazăre, ce este mai verosimil decît pretinsa legătură cu germ. *mais, maz, mos, muos,* din care nu poate veni alb.-rom. *mazăre (modh-)* şi nici înrudit nu este; nepotrivite sînt şi celelalte soluţii încercate pentru perechea lexicală *mazăre — modhulle.* Deocamdată e sigură numai identitatea acestora,

(91) măceş (var. *măcieş, măciuieş, măciaş, măciş)* s.m. (pl. *măceşi) 1)* „arbust spinos din familia rozaceelor, numit şi *trandafir sălbatec, caca(s)dăr, rug, ruje* etc, cu florile trandafirii plăcut mirositoare numite *răsuri* sau *ruje* şi fructe lungăreţe — globuloase roşii numite *măceşe"* („eglantier; Hagedorn, Hunds-,

Heckenrose; rosa canina"). *2)* „moşmol (moşmon)" („neflie
baum; mespillus germanica"). *3)* reg. „păducel" („crataeg

Der.: *măceaşă, măceşe (măciaşe* etc.); topon. *Mă*
(TopRom, p. 82), antropon. gentiliciu *Măceşaru* (Scînteia, n
Măceşanu (19 II 1970) etc.

Dial.: arom. *măceşu,* pl. *măceşi* „sorte de neflie
muceaşe).

LexB, p. 366. 9 LaurM, II, p. 208 „*macesiu* rosa canin
(affine cu *macu* sau cu *macru* ?)". 9 Tiktin, DictRG, p. 936
'Mathias' zuriickgehen". 9 Şăineanu, DUn, p. 375, Candr
VI, p. 208 (orig.necun.).

În afară de cele două sugestii (Daurian, Tiktin), se par
mic despre obîrşia măceşului[32]: legătura cu antroponimu
clusă de simpla prezenţă a cuvîntului în arom.; dar prima
poate să aibă un miez de adevăr, fiind *măceş* probabil „af
indo-europeană, apartinînd adică la baza **mak-en-* „mac",
xwv „mac", v. sl. *maku,* ahd. *maho,* mhd. *mahen,* nhd.,
etc. (WP, II, p. 225; IEtW, 698). Un preroman **măk-en-s-*
pato-balcanică a dat normal *maceşiu-.* În arom., cazurile
loc de obişnuitul *ts, ţ)* sînt puţine: *ariciu, cenuşe, cireaşe,*
169—170), la care se adaugă *măceşu.* Înrudirea lui stră
a lui „mac" s-ar explica (derivat cu sufix *-sio-)* prin cul
rilor de *măceş* cu cele de *mac.* Caracteristic la *măceş* sînt
lată, la vîrf curbaţi în formă de secere"; dar acest eleme
la o bază convenabilă i.-e. care ar putea fi de forma
ori **mat-s-* etc). Deocamdată nimic sigur ca etimologi

(92) mădări vb *1)* intr. (învechit, rar) „a-şi bate jo
(„railler, se moquer de —; spotten"), tr. f„a spune cuiva l
viincioase" („adresser des paroles mechantes ou inconvena
meinheiten sagen (reden)". *2)* refl. (învechit) „a se fistîci"
troubler, perdre contenance; aus der Fassung kommen, in
3) tr. (reg.) „a alinta, a desmierda" („cajoler, dorloter, g
cheln, verderben, beschâdigen"), „a deprinde (pe un cop
desmierdat" („choyer (un enfant), en faire un enfant gâte;
schlechter machen"). *4)* refl. (reg.) „a vorbi desmierda
mofturi, (nazuri); a te lăsa poftit (îmbiat)" („se dorloter,
mignardant; faire des facons; se faire prier; zimperlich
„a se guduri" („chercher â se faire bien venir, flagorne
schmeicheln").

Der.: *mădărire, mădărit* („desmierdat, răsfăţat;
(„cajolerie, gâterie").
LexB, p. 367 „a lat. *medulor." 9* LaurM, Gloss, p
compară cu lat. *madere, madescere* in legătura cu sanscr.
nu numai simpla însemnare de: *udare,* ci şi de *udare, mad*
toriu etc. compare şi grec ui&u = *dulce* şi *imbetatoriu,* c
9 Cihac, D]|tDR, II, p. 180 v.sl. *mudlii* „tardus, seguis, n
Admis: B. Ţonev, *GodiSnik Univ.* Sofia, 1921, 18, 130,

[32] Descrierea botanică a măceşului: Panţu, Plant, p. 162 şi 184
cuvîntului în dial.drom. pare să fie Bibi. 1688, Luc. 6, 44 „nu cu
struguri".

1925, p. 330 *„mădăresc, mădăție* sont loin de *muălu;* il s'agit peut-etre dans le premier mot des modifications qu'avait îait subir le langage enfantin â srbcr. *măziti* 'gater (un enfant)'". 9 Scriban, D, p. 784 litv. *mădrauti,* germ. *maddern* a strica din nepricepere. 0 Tiktin, DictRG, p. 937, Şăineanu, DUn, p. 375, Candrea, DEnc, p. 735, DLR, VI p. 214 etirn.necun. © Tamâs, WtbUngR, p. 519 „das Wort hângt gewiss mit ung. *maddr* 'Vogel' zusammen, das ein häufiges Kosewort der Miitter ist (edOs *madaram;* kis *madaram,* tulipânyos *madaram* usw.). Zur Bildung vgl. *a domni* 'jemanden *Herr* nennen', *a măăămi* 'einer Erau *Madame* sagen'; vgl. nocli *urămi.* Ausfiirliclier iiber das Wort haben wir in S(tudia) Sl(avica), IX, 244—246 geschrieben" [unde însă nu este vorba de *mădări}.*

Un cuvînt popular, răspîndit mai ales în zona de nord a dial. drom., unde pare să fie izolat (în dial. sudice nu-1 găsim atestat, precum nici în albaneză), neglijat de etimologişti; cele cîteva formule încercate (din latină, slavă ori maghiară), total nepotrivite fonetic ori semantic, sau cultural-istoric, îl lasă neexplicat; ultima etimologie „păsărească" a lui L. Tamâs din . .. *maddr* este pe cît de ridicolă pe atît de absurdă. Că rostul lui *mădări* în limba română e de căutat pe plan comparativ indo-european au întrezărit vag Daurian şi Massim; dar sugestia lor a unei legături cu *madere,* sanscr. *madhu* „dulce, îndulcit" nu e potrivită căci sensul esențial nu acesta este în *mădări,* ci „protejare, scutire, preocupare de ceva (cu bunăvoință); a fi binevoitor cu cineva; bunătate, atenție amabilitate", iar din punct de vedere al formei arhetipul românesc era **madar-* sau **maâal (med-),* în care se cnnrinrlp i ... ăsura, judeca, a socoti, ^^luiin i.-c *-meu-* „a măsura, judeca, a socoti, inventa", arm. *mit* „gîndi, gîndire, cugetare, simț, interes", gr. jieSw „am grijă de ceva; a proteja, a domni peste —", ueSopiai „ase ocupa, a dori", [iirpov „măsură", lat. *meăitor* „a reflecta asupra —", *modus* „măsură, manieră", *modestus* „moderat, modest" etc, gali. *meddwl* „animus, mens, cogitatio", got. mitan, mhd. *mezzan* „a măsura", *mezzon* „a modera", av. *vî-mad-* „vindecător, medic", lat. *medeor, -eri* „a vindeca", *mediem* „medic" ş.a. (WP, II, p. 259—260; IEtW, p. 705—706). S-ar putea ca, aparținînd la această grupă, *mădări* să fi însemnat inițial „a îngriji, proteja", sau chiar „a ocroti, trata, vindeca" etc, un fel de echivalent al lui *lecui* slav, care 1-a substituit provocînd o deplasare semantică a lui *mădări* spre sfera morală, sentimentală, afectiv-subiectivă; coradical este *modru.*

(93) măgură (var. *măgâlă)* s.f. (pl. *măguri, măgure) 7)* „movilă, deluşor izolat, colibă" („tertre; Berg, Anhohe, Hiigel"). *2)* „tumulus (ridicătură artificială de pămînt rotundă, din vremile preistorice)" („eminence, colline; Anhohe, (Grab)Hugel").

Der.: *măgurică, măgurice; înmăguri* („s'assombrir", *măgură* luat în sensul lui „negură"); topon. *Măgura, Măguri (MaguWa, Măguri,* nume de locuri frecvent, *Apulum,* VI, p. 681, 684, 689, 690 etc), *Măgureni, Măgurici* (Oaş, AnAF, I, p. 228), *Măgurele, Măgulicea* ş.a. (RomlX—XIV, p. 203, 312 etc; NumeL, p. 16; TopRom, p. 33), antropon. *Măgură, Măgureanu* etc.

Dial. : arom. *măgură* (RevDg, XI 1966, p. 559) ; istr. topon. *Măgură.*

împr. din rom.: nume de locuri *Măgura, Magurica* (Serbia, Rutenîa, Slovacia, nordul Ungariei etc ; REBS, p. 64, RomlX—XIV, p. 203—205), eventual şi *Mogorjelo* în Herțegovina; pol. *măgura,* ucr. *măgura* şi *mahura, măhura* „munte înalt", slovac *măgura,* morav *magora,* ceh *mahura* (NRR, I, p. 404) etc. (RomSl, XIV 1967, p. 159, XVI, p. 90).

Alb. : *m a gulie* „movilă, măgură", *gamule (-a* „muchie, tumulo" = *gomile-, -ja* Cord.).

Bibliogr. la Drăganu, RomlX—XIV, p. 203. • LexB, p. 368. «s Cihac, DEtDR, I, p. 152 lat. *macula* „pată", II, p. 182 cf. pol. *magora,* ceh *mahura,* alb. *magiile.*

• Korting, LRWb, 5785 *„macula,* Fleck, Masche (rum. *măgură* bewaldete gleichsam ein dunkler Fleck im Landschaftsbilde ?)". • LaurM, II p. 216. CuvB, I, p. 288 *măgură* din alb., înrudit cu sl. *mogila,* sp. *mogote* „rnontagr v.port. *mogo* „piatră de hotar", ultimele două de orig. lat. • Gaster, ZrPh, II IV, p. 468. « Meyer, EWAlb, p. 118—119 alb. *măgulii* şi big *mogila* împr. d limbă; rom, *măgură* din alb. Admis : Berneker, SlEtW, II, p. 68—69. 0 Tiktin p. 940 „vgl. alb. *magulle.* Desselben Ursprungs scheint isl. *mogyla* und n.g 'Wange' zu sein"; Şăineanu, DUn, p. 376; Candrea, DEnc, p. 738 ş.a. • KZ, XXXIX 1906, p. 594 *măgură* < sl. *mogyla.* 0 Papahagi, NEt, p. 233-5 lat. *magulum* „bot, gură". 0 Alte ipoteze despre împrumutare (alb. > sî., alb. < gr., alb. > rom.): Capidan, DR, I, p. 521 (citat şi Wedkiewicz, p. 111, II, p. 537 *măgură* < alb. *magulle* (Meyer). 9 Baric, AlbRSt, p. 51 împr. din alb., unde „das erhaltene intersonantische *g* weist auf Entstelrarjg *gula* hin, womit **-gula* im sl. *mo-gyla* < *gcmyla* 'tumulus' ablautete; i.-e. * bung', aisl. *hula* 'Geschwulst, Knoten, Kugel' etc; zum «ia-Prefix in sî. Miklosich, EWS1, p. 179". 0 Pascu, REBS, p. 64, ArR, VI, p. 224 a drom. *măgură* < trac, **magula.* 9 Diculescu, Gep, p. 182—183 gepid. Admis: Scriban, D, p. 785. 9 Skok, *Slavia,* IV 1925, p. 348. **9** Puşcariu, p. 289 „cuvînt comnn cu alb.". 9 Tagliavini, *Caucasica,* III 1826, p. 1—6 *megetl* „Brust", ung. *mell, melly,* finic *măhi* etc, i.—e. **meg'h/\~* (IJ, X • Philippide, OrR, II, p. 721 „de împr. din alb. nu-poate fi vorba"; Ca I, p. 521 „putem şti cu siguranță că rom. *măgură* n-ar putea să derive din f (dacă aceasta ar veni din sl. sau gr.). **9** Weigand, BalkA, III, p. 210 „thrak. geg. *gamMle* 'Steinhaufen', *magiile* 'Hiigel' > rum. *măgură".* 9 Drăganu, Ro p. 368 „ar putea fi de orig. tracă ori illyră". 9 E. Petrovici, DR, IX, p. şi *magulle* din sl. *mogyla* (împr. înainte de sec. IX). © Rosetti, ILR, II, sard. campid. *mogoro* „niedriger Hiigel", nume de loc. *Mogoro.* **9** Giuglea 19—20 cuvînt comun alb.-rom., traco-daco-illyric. @ DLR, VI, p. 223 cf. 9 E. Petrovici, RevLg, XI 1966, p. 319—320 sl. **magula* > lat.-romanic rom. *măgură.* RecLgDial, p. 239—257.

În română, *măgură* are aspect de mare vechime, caracter independe ginalitate față de corespondentul alb. şi sl.: trecerea lui *-l-* în *-r-* arat *gură* e anterior influenței slavone (sec. VIII—IX; supra, p. 221) ; poate fi împrumut ulterior acestei perioade, iar caracterul autohton es testabil, avînd o legătură de natură i.-e. cu termenii sl. şi alb., o baz de forma **magul-.* Aceasta s-ar părea că este alcătuită din **ma-gti-l-,* în partea finală noțiunea „proeminență, umflătură, ridicătură", rad. i „a încovoia, înstrîmba, bolti" (cf. *guşă),* în numeroase baze cu *-l* *-s-,* cu guturale, dentale şi labiale; între cele cu elementul -/- v. i „sferă, glob" etc, ahd. *Mol,* ags. *ceol,* v. nord. *kjott* „vehicul (rotund), ags. *cyll(e)* „burduf, butoi", mhd. *kiule,* nhd. *keule* „ghioagă" etc, v. nord. *kollr* „vîrf, pisc rotunjit, cap". Alte derivate ale rad. **geu-* şi gr. au semnificația mai apropiată de a lui *măgură* : „sferă, glob, cocoaşe". Nu se poate spune ce reprezintă elementul *ma-* (alb., ro *mo-* (sl.), dacă este simplă particulă (un prefix) ori element radica analiza şi legătura etimologică sugerată de Baric este cea justă. D nimic sigur în privința etimologiei indo-europene.

(84) mărât (var. ban. *mărac)* adj. „sărman, biet, nenorocit" („pau heureux ; arm, unghicklich").

Dial. : arom. *mărât(u), marăt* „sărman, biet, nenorocit".

Alb. : *mjere* „unglucklich; infelice, misero", *mjeri, -ja, -n* guaio, disgrazia, sciagura" etc. (Meyer; Cord.).

Miklosich, Beitr. Voc, I, p. 272, 274 „viell. mit *male* zusammenzusteU EWAlb, p. 283 *„mjere, mjer, mjel; l'* wird auch hier älter sein als *r* u kann so zu gr. uiXaq, let. *melns* 'schwarz' gehoren (etc.)"; AlbSt, II, Puşcariu, CL, XXXIX 1905, p. 297, EWR, 1024 *„atom. mărat* < *ma'J*

malato, a.fr. *malabde* etc", — ceea ce este „selbstverständlich" pentru Weigand, K.JB, IX 1909, I, p. 76. *o* Pascu, Arh, XVI 1905, p. 324 *„mărat* nu este *malehabitus,* ci totuna cu arom. *amăratu,* dr. *amărît". 9* Meyer-L, REW; 406 *„amarus* — rum. *amar, mărat, amărît; mărat < maU habitus* ist lautlich schwierig"; 5264 *(mate habitus). 9* Candrea, Psal.Sch, p. CCXXX *„mărătu* nu poate veni din *amar,* darnici etimologia *malehabitus* nu este deplin mulțumitoare". *9* Giuglea, DR, II, p. 393 *„mărat* poate veni din ahd. *marran,* deci şi din langob.". *0* Pascu, ArR, VI, p. 217, X, p. 473, DEtMR, II, p. 198, 271 *mărare,* big *marîa* „se soucier de —, s'inquieter de —". & Drăganu, DR, IV, p. 743 *a se marină* din lat. *molare (< malus, -a, -um),* pârtie, *mărat.* © Capidan, DR, IV, p. 950 din *mură* sau gr. *melas* sărac, *muratu* (laiu muratu); Arom, p. 149 *mărat < mal (e h)abitus. 9* Candrea, DEnc, p. 748 lat. *mole habitus,* 745 *mârac — mărat + sărac. 9* Graur, BL, V, p. 104 *„malehabitus > mărat;* l'explication par *amarus* est moins bonne". *9* Densusianu, HLR, II, p. 558 „l'origine reste obscure, aucune des etymologies qu'on a proposees n'ayant pu la preciser". ® Capidan, LL, I, p. 284—287 „au debut ce mot a du signifier noir' (cf. *muratu laiu),* du gr. ancien (leXaț avec le suff. *-atus, melatus > meralu > mărătu;* alb. *mjere". 9* DLR, VI, p. 256 „probabil lat. *malehabitus".*

Atestat în dial. drom. o singură dată „fiile Vavilonului măratele" (Cod. Vor.; Candrea, Psal. Sch., p. 286), cunoscut azi numai regional (ban. *mărac),* adj. *măratu* e curent, general în dial. arom.; albaneza cunoaşte forme fără suf. *-t.* Derivarea cuvîntului alb. (cu var. *meii-;* Meyer) din gr. uiXocț nu se admite din cauza cuvîntului românesc, care împreună cu forma albaneză arată o răd. comună **mer-* ce n-ar putea veni din **mel-* al epocii romanice decît în limba română, de unde să fi fost împrumutat de şkipetari, — ceea ce nu e verosimil. Vechile etimologii (din *male habitus, amarus,* germ. *marran,* big *marja,* lat. *molare)* nu au valoare (cum arată Capidan), la fel ca gr. piXa?. înțelesul „sărman, nenorocit" al cuvîntului alb. şi rom. cu greu ar putea fi „venit din sensul figurat" dezvoltat uniform din „negru" într-o vastă arie lingvistică (alb. arom., drom.), ci mai curînd din cel propriu, material „distrugere, stricare, ruinare, slăbire (etc.)", care ar duce la i.-e. **mer* „a freca, a pisa, prăpădi", v. ind. *mrnăli* „striveşte, zdrobeşte, sfarmă", gr. uapaîvco „consum, slăbesc, istovesc" etc, uapocofjioț „pieire, marasm", lat. *morbus,* m. irl. *meirb,* cymr. *merw* „destins, lăbărțat, moale, slab", norv. *moren, maren* „putred, găunos" etc. (WP, II, p. 276—9, 4; IEtW[7], 735, 5; cf. *morman).* Nu se poate spune dacă *mărat* are vreo legătură cu *marină* (după Drăganu, DR, IV, p. 742—745 din lat. **malare).*

(95) măreât(u), *mîrcat* s. *(marcaturi)* şi adj. „lapte covăsit, iaurt" („yaourt, lait caille; Art saure Schafmilch"), în dial arom.

Der.: *mîrcîtagi* s.m. „iaurgiu, care face sau vinde iaurt" (DMacRD).
împr. din rom.: gr. maced. (Veria) [iccpxdm (inform. I. Caramea).
Weigand, JB, XVI 1910, p. 226 „im Drom. ist das Wort unbekannt, wohl aber finden wir Spuren, dass es eiust existiert hat: *mîrced < marcidus* 'schlaff, welk', das durch gleichbedeutendes *mărkat* zu *mîrced* umgestaltet wurde; *marcat* heisst also[!] eigentlich etwas 'schlaffendes, quabbeliges' wie es die Dickmilch resp. der Jogurt ist"[!]. Admis: Meyer-L, REW[3] 5345. *9* Papahagi, *Dunărea,* II 1925, p. 88 *marcat <* (lapte) *măcrat. 9* Graur, BL, V, p. 105 *„marcere > marcat* — douteux". *0* Capidan, LL, I, p. 115 „l'origine du mot doit âtre cherchee dans la forme preromane du mot lat. *melca* rencontree egalement dans un doublet sarde, sous la forme *merca* (REW, 5471a), avec le mame changement entre *l* et *r* comme dans *mulsă* et *mursa* (5733) et signifiant 'Mischung von frischer und saurer Milch' etc."; *melca* ar fi lat., nu germ. ori sl. fără legătură cu i.-e. **melg'-,* ci pare a fi mult mai vechi existînd şi în alarodiană *malk* şi *malka* „fromagerie". Ar putea fi un cuvînt preroman *malka: marka,* din care rom. *marcat. 9* AnEtn, 1957—1958, p. 148 i.-e. **mer-, mere-* „a întări, închega, coagula", prin tracică.

Izolat în dialectul aromân, cuvîntul face impresia după formă a fi vechi în limbă, ca adj. substantivat; sensul lui primar este de „petit lait, lait caille",

atestat de Mihăileanu şi Dalametra, iar Weigand îl definea „eine Art milch, die aus gekochter Milch und Zusatz von frischem Dab von junge bei 40° gewonnen wird; auch Zusatz von altern Jogurt geniigt zur Neuber (JB, XVI, p. 219). Derivarea din *mîrced* este semantic şi fonetic never precum e imposibilă legătura cu *melca, merca* etc. citate. Obîrşia lui este de căutat în fondul lexical autohton, dar nu cu ajutorul limbii „alar ci mai aproape de realitățile etno-lingvistice şi istorice locale. într-un însemnînd „lapte prins (covăsit), iaurt" esențial apare faptul de a fi lat (închegat)", deci noțiunea „coagulare, solidificare"; cuvîntul este din rad. şi două elemente sufixale: *măr-c-at-,* i.-e. **mere-* „a închega, co (WP, II, p. 260): v. ind. *murchati* „se încheagă, înțepeneşte", *murtâh* „înc gr. ŞpoToț „sîngele închegat", (3psT<xț „statuie de lemn" etc. Cuvîntul ro dialectal *(*mer-, *mar,* cu suf. *-ho-)* este o dublură autohtonă şi ea a l *ghiată.*

(96) mătură s.f. (pl. *mături) 1)* „unealtă dintr-un mănunchi de nu paie, spini, tufe (mai ales plantele numite *mături)* cu care se curăță gunoi ful etc. grămădindu-1 la un loc" („bălai; (Kehr)Besen") , „mătură d („plumeau; Federbesen"). *2)* „plantă mare cu tulpina de 2—3 m, flo şi violete, din care se fac mături" („millet â balais; Mohrenhirse; sorgh gare") ; „plantă originară din sudul Europei, cu tulpina stufoasă, ra mături de grădină, mături de țară" („chenopodium scorparia ; Sommerzy vreo 30 variante şi derivate.

Der.: *măturoiu, măturiță, măturică, -ice, măturici* („plevaiță; xeranth um"), *maturele* („centenaria jurineifolia") ; *a mătură, măturat, măturător, măturătoare* („maşină de măturat"), *măturar* („care face sau vinde mătur

Dial.: arom. *metură, metoru, metur* „mătur", *miturică, -ice, -iță nimiturat, -are,* topon, *Lametura* (Vlahoclisura; LX, III, p. 89); megl *mietură, (iz)miturari* „a mătura"; istr. *meture* „mătură, perie".

împr. din rom.: ung.reg. *măturbj* „nyîrâgsepru; rossz âllapotban sepru", *meturoj, meturoly, moturoj* (MNyRomKolcs, p. 257).

Alb.: *netulle* „Kehrbesen, Besenreis" (DR, VIII, p. 128 *-a* „scopa" (Cord.), *netell, -a* „scopa" (Cord., cf. ven. *netola,* da *natt*

LexB, p. 382. *o* Pontbr. p. 436 lat. *melula. o* LaurM, II, p. 28 DEtDR, II, p. 190 *mătur, mătură, -ică, mătreață,* v.sl. *mesti — meta* verr *metla* virga, rus *metla, metolka* bălai etc. *o* Miklosich, Beitr. Cons, I, p. mit eingeschaltenem *u* sl. *metla" ;* EWS1, p. 194 *„met-:* v.sl. *meta, mesti* kehr *metla* Besen (etc.)". • Candrea, E1L, p. 28 lat. **metula < meta* „câne, me „touffe, botte de foin" pentru măturat. ® Orig. sl. admisă: Byhan, JB, Meyer-L, KZ, XXXIX 1906, p. 594; Berneker, SlEtW, II p. 41; Doma XXI-XXV, p. 135; Skok, ZrPh, XLIII 1923, p. 194; cf. Puşcariu, DR, Stlstr, II, p. 355 (sl. *metla > *metula* introdus de timpuriu în rom.), DR, contestată: Densusianu, HLR, I, p. 284 *(„mătură* reste encore obscu mologie ne peut etre cherchee dans le mot slave") ; Puşcariu, EWR, 1 p. 410; Graur, BL, V, p. 105 („ne peut pas s'expliquer par le slave"). — Puşcariu, EWR, 1053; CDDE, 1074; Popovici, DIstr, p. 125; Tiktin, Dic („vermutlich lat. *metula <meta;* auf die Bdtg. kOnnte sl. *metla* eingewi Pascu, DEtMR, I, p. 116, 964; Candrea, DEnc, p. 758; Şăineanu, DU Philippide, OrR, II, p. 114 „orig. obscură; *mătură* nu poate fi separat nici *mătur* de sl. *mesti, meto* verrere". • Capidan, DR, VII, p. 128 cuv poate fi împr. din rom. nici invers; posibil cuvînt autohton. • Puşcariu, LL *mătură* autohton, ca şi *netulle* în alb. înrudite cu sl. *metla. 9* Giuglea, *mătură* — alb. *netulle,* după Capidan[?] din lat. *niteo — nitulare* „a cura

de»2-dinsl. *metla,* ori lat. *meta.* 9 AnEtn, 1959—J961, p. 30. 9 E. Petrovici, RevLg, XI 1966, p. 319—320 sl. **metula* > lat.-romanic **metula* > rom. *mătură.*

Opiniile se repartizează între origine slavă şi latină, ambele fiind aparent admisibile. Lat. **metula* (der. din *meta)* e nepotrivit semantic; deşi acesta ar putea fi (la nevoie) justificat, etimologia nu este verosimilă din cauza sî. *metla* (cu înţeles identic lui *mătură),* de care este inseparabil. Dar de împrumutare din sl. nu poate fi vorba pentru *mătură,* oricît s-ar forţa ipotezele despre pătrunderea lui *metla* de timpuriu în romanitatea carpato-balcanică, cu „eingeschaltenem *u"* (Miklosich) şi trecerea lui *l* intervocalic la *r* (fenomen exclusiv în elementele ereditare ale limbii române). Existent şi în albaneză, cuvîntul este carpato-balcanic de esenţă indo-europeană autohtonă, jînrudit şi identic cu cel slav. Deci se poate admite (Capidan, Puşcariu) un arhetip alb.-rom. **metula (-ola),* din care rom. *mătură, meturā* şi alb. *netulle* (cu *n-* pentru *m-* ca *nardh* alături de *mardh, nerih — merdih;* DR, VIII p. 348). Corespondentul general sl. *metla* „mătură" derivă din rad. **met- (meth-?),* care a dat verbul *meta, mesti* „verrere", generai şi acesta, ce stă la baza derivatului i.-e. **met(o)la, *metula,* nu numai slav, ci şi traco-illyric. Este verosimilă identitatea rădăcinii lui cu **menth-, *meth-* ,,a amesteca, mişca învîrtind".

(97) mele (var. *melciu, smelciu* ban., JB, V, p. 38) s.m. (pl. *melci) 7)* „molusc tîrîtor al cărui corp moale şi vîscos e închis într-o coajă sau scoică de formă conică sau sferică; (multe din numeroasele lui varietăţi sînt comestibile)" („escargot, (co)limacon ; Schnecke"). *2)* „partea urechii interne în formă de melc" („limacon de l'oreille; Ohrschnecke"). *3)* „orbita (cavitatea) ochiului" (pl. „globes, Ies globes des yeux; Augapfel"). *4)* „partea găunoasă a cornului" („pârtie creuse de la corne; der hohle Teii des (Rinder)Hornes").

Der.: *melcos, melcan, melcişor(i)* „varietate de pastă făinoasă, răsucită", *melcarivt* „qui limaces vendit", *melcărie* „fetura limacum", *melcat, melcii* („ciuntit de un corn", Vîlcea, Muntenia), *melculeţ, melciură; cocomelc* (Făgăraş), *codobelc.*

Dial. : arom. *melcu(l),* pl. *melcili* (DMacRM), *smelcu, -il,-ci- li, zmelciu, -ci* (DMacRD), *smelangiu* (Zagorion, inform, dr. N. Galani).

împr. din rom.: big. *meteo, meliov (melcev)* „melc" (DR, III, p. 216).

LexB, p. 384 *melciu* cochlea, lirnax, domiporta. 9 Pontbr, p. 431 din lat. *Umax.* % LaurM, Gloss, p. 369 „din *limace,* prin metathese, pote trece in Dictionariu", II, p. 260. @ Hasdeu, *Principii de filol.compar.ario-eur.* (1875), p. 88—98, CuvB, I, p. 292, ColTr, IV 1883, p. 193 : din dacic **milik-,* înrudit cu zend. *muraka* şi bret. *melc'hueden;* i.-e. **mil-* ar fi o lărgire a rad. primar *mi-* „mişca(re)", în legătură cu mişcarea rapida a melcului cînd iese şi se retrage în scoică. 9 Cihac, DiitDR, II, p. 192 *„melc, melciu* — big. *melejov* escargot, pol. *malz, malzyh* testace, ostrace, huitre, escargot, ceh *mSkejs* etc, du v.sl. *mekuku,* mollis etc". 9 Gaster, ZrPh, III, p. 473. 9 Miklosich, EWS1, p. 187 *melâovu,* big. *melejov, melce,* vgl. pol. *malz,* rom. *melc.* 9 Meyer, EWAlb, p. 182 alb. *katSmil, kethmil* etc, cf. lat. *Umax, murex* — rom. *melciu,* big. *melejov;* AlbSt, IV, p. 103 vgl. big. *melce.* 9 Philippide, ILR, p. 295 *„Umax — milax — milace — melace — mealâce* (etc.) *— mearce — melci — melc"_Y\.* 9 Densusianu, HLR, I, p. 365, 378 *melc* din big. *melâe.* 9 Tiktin, DictRG, p. 451 vgl. big. *melejov, melZe* etc, 966 „wahrsch. urverw. lat. *murex,* zend. *muraka* etc". 9 Berneker, S1EtW, II, p. 33 big. *melâo;* pol. *maU,* rus *smouz;* scheint fremd; *melc (iu)* ist selbst dunkel und kOnnte (wenn nicht umgekehrt) nur Quelle des big. Wortes sein". 9 Capidan, DR, III, p. 216 „pînă originea formei române nu-i lămurită, nimic nu se poate susţine cu siguranţă; arom. *smelciu* cu finalul suspect pentru orig. latină, ne duce mai mult la forma big.". 9 Pascu, DEtMR, II, p. 215, 500 din big. 9 Philippide, OrR, II, p. 723 *melc*: alb. *katāamil, kărmil, krămil, garmil* etc.; orig. obscură. 9 Candrea, DEnc, p. 762. 0 Şăineanu, DUn, p. 393 lat.vulg. *milacem (limacem) melciu;* cf. fr. *milhauc* meulc, melcon. 9 Scriban, D, p. 795 *melc, melciu,* prescurtat din *cobelci, cucumelci.* 9 Giuglea, LL, I, p. 220, DRS,

p. 15 baza preromană **barc, *merc* „lumaca" ; rom. *melc* explică formele alpine *r.erS, beri, belerc* etc.; *codobelc, culbec, berc* etc. 9 Reichenkron, *Festschrift J. F* (1959), p. 373, DasDak, p. 142 i.-e. **meldhui-.* 0 DLR, VI, p. 365 „etirn. cf. big. *melâo(v), mei£ev"[\/.* @ CercLg, XIII 1968, p. 351: i.-e. **meld-s-.*

Se poate reţine ca cert că în română *melc (iu)* nu este împrumutat din ve **ci** element al limbii comune aparţinînd fondului autohton; apelativul po **fie** o **temă** i.-e. **melk-,* ori mai curînd *'*meld-s-* (întrezărit de Reichenk **Caracteristic** la **această** vietate ce-şi poartă casa în spinare nu e „rapidi **cu care s-ar mişca** la ieşirea **şi** retragerea în scoică (Hasdeu), ci tocmai înceti moliciunea devenită proverbială a mişcărilor şi a părţii cărnoase a organism său de moluscă ; în consecinţă poate să conţină i.-e. **mel-* „a uza , zdrobi; a m nă", din care „fin, frecat, fraged, plăpînd ;' slab" (WP, II, p. 284—290, 1 ; I 716); bază **mel-k-* lit. *smulkus* „fin, mărunt" etc, **melă-k-* „moale, slab, ş **mel-d-* în lat. *mollis* „moale, mlădios, elastic" *[*molduis ; *moldu-* şi în *mollu* cymr. *blydd* „blînd, moale, plăpînd", v. sl. *mlădii* etc ; **mel-dh-* gr. *\p%\$* „moale, plăpînd, blînd" ş. a. Considerînd moliciunea specifică a *melcului,* se admite că el este înrudit cu lat. *mollis* şi *mollusca,* din aceeaşi bază i.-e. *

(9U) mierii (var. *mieru, mieriu)* adj. „albastru-deschis, albăstriu" (**bleu** clair ; blau, hellblau"), „albastru-închis, violet" (bleu fonce; dunke violett").

Der.: *mieriu (mneriu), mierior, mirior, miereuţ; mnirioară (— mirioară „* Pascu, Suf, p. 161), *mereoare, mierioare* (DR, II, p. 443), *mierîiălă* („albăst *mierii, -it, -tură; mierliu, mnerliu* („bleu de ciel, bleu gris", DR, V, p. 406 topon. *Meria* (TopRom, p. 116) ; antropon. *Mierioara, Mieriorii* etc. (OnR, p *mărieroşu* „roşu liliachiu, mohorît" (CercLg, XV, p. 2S7—288).

Dial. : arom. *niur, niură* „albastru", *nirugală* „albastră", *nirlu* „alba *nirlă* („albastră" despre lînă), *n'iruală* („albastră mai deschisă", Capidan, D p. 303, 350).

împr. din rom.: ung. (ciang.) *nyirivăra* „iacint albastru".

LexB, p. 387. 9 LaurM, II, p. 292 *„mieriu* melleus, de coloarea mi Admis: Scriban, D, p. S06. 9 Cihac, DEtDR, II, p. 595 din trc. *mor* „ble violet, pourpre", srb. *mor, morast* „bleu fonce". 9 Puşcariu, EWR, 1099 la „reia": pv. *mir,* v.fr. *mier;* PerspDict, p. 15. Admis: Meyer-L, REW[3] 5535; C D. Mauiu, DR, XI, p. 216—217. 0 Pascu, Beitr, p. 10, Suf, p. 224 *„mieriu* e ArR, VI, p. 261, DEtMR, I, p. 127, 1080 *„*nibulus = nubilus* 'couvert de nuageux; noir, de couleur foncee' < **niur, *niikr, *nier ..* etc". 0 Puşcar V, p. 406—409 *merus* cf. *mero meridie* „limpede, senin" etc. 9 Spitzer, DR, V *„mierliu* von *mieriu, mieriu* wenigstens primar zu trennen ist: dieses, rein, ung bedeutend, gehort wie P(uşcariu) schon [sau schon?] gezeigt hat, zu lat. *mer* z'i *mirula* 'Amsel' ; die Bdtg. von *ochi mierlii* 'kastanienbraune Augen' ist voll verständlich, da die Augen der Atnsel tatsăchlich diese Farbe (dunkelgrau)

% Tiktin, DictRG, p. 975, Şăineanu, InflOr, I, p. 243, DUn, p. 398 „etirn 0 CercLg, II, p. 261 i.-e. **mel-.* DLR, VI, p. 500, 504 lat. *merus.*

Asemănarea lui *mieru*[33] cu *miere* este o simplă întîmplare, iar cuv turc şi sîrb citate **de** Cihac nu au nici măcar asemănarea fortuită, în t **nibulus* e dificil **şi** neverosimil; derivarea din *merus* apare fonetic perfec semantic improbabilă, căci *mieru* exprimă ideea de culoare (indiferent de nu ca atare el aparţine ia rad. i.-e. **mel-* în colori, mai ales întunecate; mur

[33] în literatura veche cuvîntul e cunoscut la Miron Costin, *Letop.* I 25 „acestui ne zis grecii savromaţi, de pe ochii mierăi, adică ochii de sovîrlă" (etim.popul. cu gr. σαυρος „ş cf. proverbul „am o sucnă mirie, plină de pozderie" (= cerul înstelat), Sbiera; Anon caeruleus, *mjeria* caerulea (adică „albastru, albastru-închis").

murdări" (WP, II, p. 292—294, 6; IEtW, 720,6) : v. ind. *mălină-* „murdar, negru, negricios", gr. uiXaţ „negru" etc, lat. *mulleus* „roşietic, purpuriu", cymr. *melyn,* v. corn. *nulin,* bret. *melen* „gălbui" (?), let. *melns* „negru", *melu, meii* „a deveni negru", v. pr. *melne* „vînătaie", lit. *melsvas* „albăstriu", *melynas* „albastru" etc. Sensurile din limbile baltice sînt identice lui *mieru* „albastru". Un prototip **melo-s* trecea normal la *meru-.* Derivatul cu *-/-* *(mierliu* etc.) ar putea fi influenţat (contaminat) de *mierlă,* sau o formaţie a epocii latine **melullus!* Conservarea lui *-u* final în *mieru* ca în *cer(iu), spor(iu)* etc. (Puşcariu).

(99) mire s.m. (pl. *miri)* „tînărul (logodnic) ce se îusoară, (în timpul serbării cununiei şi cît ţine nunta) ; ginere" („fiance, mărie ; Verlobter, Bräutigam") ; ard., ban., Crişana, maram., mold., basar., bucov. (AtlL/R, 1/2, harta 256 *mire ;* 257 *mireasă* general în drom.

Der. fem. *mireasă, miremeă, miresuiă; miroi,* dimin. *mirel* (pl. *mirei)* alături de *mir* (haţ.), *mn'ir* (maram.), *mireţ, mireşi, mireni* („mire", Bihor) *mn'ireaz* („mire", Munţii Apuseni, AuAP, V, p. 130).'

Dial. : arom. *măireasă* (= mireasă) „jeuue fiile pour le mariage" (DMac-RM; Pascu, ArR, VI, p. 220, DfitMR, II, p. 108, 30).

împr. din rom. : săs. *n'ireussi* „Craut" (RomElSz, p. 37), ntisţ. *n\i"ăsza* (IntlR. p. 72), *nyire* (SCI., XIV 1963, p. 3S6), *n'iriăsa* ,,Braut", *n'iril* ,,Bräutigam" (WtbCs, 106).

LexB, p. 393 *„mire* a lat. *mare* ablat. vocab. *mas* prout *inima* ab *anima, inelu* ab *ane.Uo".* ® Pontbr. p. 441 gr. u.opo**j.** @ Hasdeu, ColTr, 1873, p. U0 din alb. *mire* „frumos; bun". Admis: Şăineanu, Sein, p. 16, DUn, p. 401; Candrea, DEJnc, p. 779; Scriban, D, p. 813. ® LaurM, II, p. 240 *.,mare* 3) *mas, -ris* sponsus transformat în *mire". %* Cihac, DEtDR. II, p. 196 împreună cu *milă, mire* din sl. *mili.* @ Papahagi, NEt, p. 236 (după Cipariu ?) *mire* din lat. *miles* „flăcăul ajuns în epoca de însurătoare, potrivită cu timpul cînd devenea apt pentru militărie ; paralelă a lui *veteranus — bă'rîn".* Pentru Meyer-L, REW (1911) 5568 „unwahrscheinlich" devenea totuşi acceptabilă pînă în 1935 (ed. III) „nach big *vojna* soldat-Gatte" (Skok, ArSlPU, XXXVII 1918, p. 85—S7); Tiktiu, DictRG, p. 993 „wahrsch. ; das Wort diirfte seine Bdtg. in jener Zeit erlialten haben, iu der die rom. Soldaten ehiheimische Mădcheu der eroberten Provinzen zu ehelichen beganneu" ; Rosetti, ILR-, I, p. 174 ; Puşcariu, LR. I, p. 357 „viaţa militară ne-a dat... pe *bătrîn, mire (veteranus, miles)",* Spitzer, RItîB, I 1934, ajunge la concluzii extravagante,,... so konnte rum. *mire* den bei der Eheschliessung Gott dienenden Cristen bedeuten..., wăre ein Soldat Christi, ein *miles,* eine miliţia etc."[!]. Graur, BL, V, p. 105 *„miles — mire* est douteux malgre tout". & Diculescu, DR, IV, p. 492 din v.gr. *p.sXpaţ,.* © Pascu, ArR, VI, p. 220, DEtMR, II, p. 108 din n.gr. â^ipîţ, trc *(ejmir.* **0** Philippide, OrR, II, p. 377—378 „mirele e uu împărat, nu un militar" [!] ; *cununie — încoronare* etc.; trc.-pers. (diu arab.) *mir* ~ principe, şef, stăpîn, cuman *mir* — principe; *mire* de la cumani. @ DLR, VI, p. 595 cf. alb. *mire* „bun", lat. *miles* „soldat".

Aceste stranii încercări artificioase n-au explicat pe *mire:* lat. *mas, mar-* a fost dat uitării îu faţa lui *miles —mire* care e un alt calambur filologic, un non-sens, ce nu poate fi salvat de închipuiri ca cea despre mirii ostaşi romani în provincii, cu mirese „barbare" localnice; interpretări ca a lui Spitzer *(mire* „soldat al lui Christos (etc.)") sînt denaturări fanteziste pentru a salva o „etimologie" ce se justifică numai prin trecerea lui *-l-* intervocalic în *-r-.* Bine vedea Papahagi „toată greutatea stă în sensul cuvîntului, *miles* însemnînd 'militar', *mire* 'sponsus'", suficientă spre a dovedi că „legătura" între cele două cuvinte este o ficţiune. Din cauza semantismului sînt de înlăturat şi explicări prin alb. *mire* „frumos", trc arab-cuman(?) *mir (emir)* etc.[34]. Singură încercarea lui Diculescu (gr. *\xzl-*

[34] Elementul *mir-* mai există îu alte cuvinte, încît te miri că, dacă s-a încercat explicarea apelativului *mire* prin „taina mirului" (Pontbr.), nu s-a amintit verbul *a se mira,* ce ar fi fost tot atît de verosimil.

puţ) are un miez de adevăr, dar pe calea unei înrudiri mai vechi, indo-eu Mirele nu este şi n-a fost vreodată „împărat, emir soldat", nu era tot „frumos" (cum cere tîlcuirea lui Hasdeu); e ceva mâi puţin şi totuşi mai un „tînăr, june" candidat la însurătoare. Ca atare aparţine la rad. i.-e. „om tînăr" (WH, II, p. 40-41; IEtW, 738), v.ind. *'măryâ-* „bărbat, tînăr, i Pf^tor.• ™*y<*M-* „bărbăţel", gr. „băiat, fată", |isi<*xiov alb. *mer-k-osh* „Wochner, Mânnchen" • un fem **meri* femeie tînără" în lat. *maritus* „însurat". Cu elementul *-g* • lit' *mergă* "fată, slujnică" *merch,* corn. *myrgh-* „fiică, femeie"; cu *-ti* lit. *marii* mireasă, fecioară" etc. tatea cuvintelor înseamnă nu numai „tînăr" (noţiune pentru care exista termeni, cu caracter mai larg), ci o anumită categorie de tineri: cei ajun turitate, pe cale de a încheia actul căsătoriei, sau după ce l-au închei tocmai semantismul exclusiv al rom. *mire* şi *mireasă* Trecerea vocalei cuvîntul românesc ar putea fi un fenomen fonetic al'substratului. Wi2dschwein")^' misirete >olt>) - (P- *mistreţi)* „porc sălbatec" („sa

Der.: *mistrecior, mistreată* (scroafa), *mistriiat* (olt.); P°sibil (?) şi „de coloare, de rasă amestecată" (din care ar fi după unii format *porc mis* amestecat; amestecat; de calitate mijlocie; pădureţ; sălbatec"); *mistr*

Dial.: neatestat (arom. = *agruporc).*

împr. din rom.: (?) alb. *mistrets* (pitic" Pascu, REBS P- ? 6 LB, I, p. 267; neprobabil).

LexB, p. 395. @ Cihac, DEtDR, *J,* . igg i . **oesticius, maesticius* triste"[!]. Admis: LaurM, II, p. 309 „din unu perdu™ *mestru* = *mest* cu *r* adaussu *mestretiu* sau *mesireciu* = lat. *mesticius";* ^ " * " §< 1905, p. susianu, R, XXXIII 1904, p. 282 obscur. © Candrea, CL, ** ^ elangee' CDDE, 1087 din lat. **mîxtîcius* (= clas. *mixtichis)* „ne du * (olt.ban. *st* ca *agestru, sestru,* ori sub influenţa lui *pestriţ;* 1088 , 'Admis: Tikt metis ; bâtârd, degenere" din lat. **mixticioneus,* it'. *mesticieme* ~ — p. 997 („wahrsch."), Giuglea, DR, VI, p. 657 Candrea, DEnc, p. 780, p. 814. @ Pascu, REBS, *v.* 65 lat. **mixturicius* = clas *mixticius* •+ *mixtur* Admis: Puşcariu, DE, VII, p. 478 © Meyer EWAlb p. 280 „alb. *mistr mistreţ". %* Şăineanu, DUn, p. 403 „cf. *aVo'mistrets"* @ Philippide, OrR ong.oDscură. © Puşcariu, LR, I, p. 267 alb. *mistrets* împr. din rom. *mistre* • DLR, VI, p. 619 lat. *mixticius.*

încercările de etimologie din latină sînt total neverosimile: *(maestus)* „quasi le triste" e o construcţie naivă a lui Cihac, ce presup sufleteşti complexe, ca tristeţea umană, şi la fiarele năprasnice ale codr *cius* (dm care unii au confecţionat pe **mixturicius)* presupune că anim rezultat dm amestec de „rase" fiind adică „de rasă amestecată", ce n cazul, ^caci mistreţul este de cea mai pură si feroce rasă suină, iar fon explică *mistreţ* din *mixticius* decît prin afirmaţii ca intercalarea lui *r* pul *st"* [Candrea ; care ar fi trebuit să explice de ce nu"s-a „intercalat" *r mesteacăn* etc?]. Asemănarea parţială a lui *mistreţ* cu lat. *mixt-* e sin plare, iar raportul cu alb. *mistrets* nu e deloc clar. Izolat în „dacoromâna e de atribuit fondului autohton, preroman ; dar o soluţie etimologi nu se poate da pentru întreaga sa alcătuire! Forma veche pare a fi *("•mes-t-)* ori **mistretiu-,* posibil apelativ compus din două teme * soluţie cel puţin parţial valabilă ar putea fi dată interpretînd numele lu sălbatec (de pădure acărui trăsătură mai de seamă pare a fi apucă

„Mistreţul e porc sălbatec (sus scrofa), cu înfăţişare deosebită de a celorlalte la noi. beamana cu porcul domesticit, fiind neamuri apropiate; cel de curte se tra

s c 11 r m a în permanenţă, a lîma cu ,,rîtul gros, ferul plugului ce scormoneşte pămîntul" ; este abitudinea lui elementară, tipică, de unde şi epitetul românesc „rîmător"[36]. în legătură cu această „activitate" naturală şi generică trebuie să stea numele mistreţului în română, ca şi în celtică şi latină *troia* : baza *-trec-* pare să fie un rad. *ter-, *t(r)ek-m\x\. torc* „mistreţ", cymr. *twrch,* corn. *torch* etc, care a fost interpretat ca *t-orc* „porcul" (Rhys), sau *to-orc* (Ernault), contaminaţie a lui *trogos* şi *(pJorkos* = lat. *porcus,* irl. *orc* (Sommer), dar pe care Wh. Stokes *(Zeitschr. f. celt. Philol.* III 1901, p. 473) îl credea provenit din *torgos, *trogos,* înrudit cu gr. Tpâ-yo<; şi cu aceeaşi vocală ca lat. *troia (*trogia)* „scroafă"[37]. Radicalul acestor cuvinte este *ler-* „a freca, perfora, găuri" (WP, I, p. 728—732,3 ; IEtW, 1071) ; baze : *ierk-, *t(e)re-k-* în lat. *tergo, -ere, tergeo, -ere* „a freca (a toci; abreiben), a curaţi", got. *pairko* „gaură, bortă" ; *Hreg-, Hrog-* din gr. Tpcoyw „a roade ; knuppere ; a devora lucruri crude", Tpco£ „gîrgîriţă", Tpayoş „ţap (lacom ; mîncăcios)" etc. Pentru porcul *mistreţ* şi irl. *torc* ar putea fi luată în considerare mai curînd nuanţa de „a scurma, rîma", specifică animalului, ori aceea de a „mînca, devora ; fressen", ţinînd seamă de lăcomia remarcabilă a acestui omnivor sălbatec ori domestic al cărui „apetit" este impresionant. Partea iniţială a cuvîntului românesc *mis-(l)* rămîne cu totul obscură, o afinitate etimologică nu se poate indica încă ; **mis-* ori **mei-s-,* sau chiar **meig(h)-(l).*

Numirile diferite ale mistreţului în limbile europene şi indo-rrsniene (v.md. *varăhd-* — av. *varăza-,* lat. *aper,* ahd. *ebur,s\. veprî* ele.) : RLexIGA, II, p. 361—364.

(101) mişcă vb. tr. *1)* „a porni din loc, a schimba dintr-un loc în altul, a muta dintr-un loc" („deplacer, pousser ; bewegen, riihren"). *2)* a pune în mişcare, agita" („mouvoir, remuer, agiter, bouger; bewegen, (weg)rîihren, schutteln"). 3) „a turbura, sbuciuma, sgudui sufleteşte" („emouvoir, ebranler, toucher; erregen, erschiittern, (an)ruhren"), intr. „a porni din loc, schimba locul, a se pune în mişcare" („partir, changer de place; ab-, wegfahren"). refl. *JJ* „a-şi schimba locul, a porni din loc" („se mouvoir, se deplacer; sich bewegen, rîihren"). 2) ,,a nu sta liniştit, a se agita" („s'agiter, se bouger; sich bewegen, sich riihren, unruhig (aufgeregt) sein") ş. a.

care e mai aspru la căutătură, cu capul mare, înalt la greabăn: cînd îl zăreşti îţi dă inrpresiu de putere sălbatecă, ageră. Tăria lui e în gît şi în cap. Rîtul gros e ferul plugului ce scormoneşte pămîntul; după rîmăturile lui îi dai de urmă. Se hrăneşte cu jir, ghindă, rădăcini, dar şi insecte, şerpi, ouă de paseri, şoareci de pădure; e omnivor. Toamna, cînd fructele sînt coapte, n-are nici o grijă; se îngraşă bine; atunci e şi stricător în ogoarele de păpuşoi şi cartofi I. Simionescu, *Fauna României* (1938), p. 37-38.

[36] Unul din numele principale indo-europene ale porcului, **porcos* (lat. *porcus,* umbr. *porca,* ffi.irl. *orc* „porc", ahd. *far(a)h,* v.sl. *prase* etc.) e înrudit (poate identic) cu rad. **fcrk'-* „a săpa, scurma, scormoni, rîcii" (WP, II, p. 46, 3 ; p. 78), deci echivalent cu „îîmător" ; ir), *rucht* ,,porc", i.-e. **revk-* (WP, II, p. 353). Aceeaşi valoare semantică va fi avut gr. *yţ.cuyac,* „scroafa", docă aparţine la rad. **gerbh-* ,,a zgîiia" (WP, I, p. 607). Cu greu ar putea fi luată în considerare ptnt.ru etimologie o altă particularitate remarcabilă a animalului : murdăria lui proverbială, caie dealtfel nu este exclusivă la porc.

[37] Lat. *troia* e cunoscut numai în glosele de la Cassel (sec. VIII e.n.), Einout-Meillet, DEtL, 1017 „semble sans rapport avec le *porcus troianus* de Macrob. *Sat.* II 9". Păstrat în Romanic occidentală: it. *treia,* loc. cit. *troglia,* fr. *truie,* prov. *truisa,* Meyer-L, REW[3] 8S33. Walde, LatEtWb[2] (1910), p. 793 punea pe lat. **trogia* în legătură cu mhd. *ăr'e'c, dreck* etc. (după Scrcmer), i.—e. **(s)ter-k'- (stercus* etc.J, **(s)ter-g-,* etimologie censiderată ,,-wahrscheinlich" de WP, II, p. 142; dar această legătură nu e verosimilă, deşi semantic atributul scroafei ca „die dreckige" *(*ingia)* n-ar fi cu teiul inadecvat. Cuvîntul latin (romanic) aparţine mai curînd cu cel românesc *(• treciu-}* şi celtic *torc* etc, despre rare în legătură cu gr. Tpdycţ, Stokes observa „having the same rcot-vowel as lat. *troia".*

Der.: *mişcare* (s.f.), *mişcat, mişcător, mişcătură* („motus", AnonC *mişcăcios, mişcăciune, mişcui, mişcoti, mişcodi, mişcori, mişcăhii, mişcor mişcoteiu* (ultimele trei = „păduchi"), *mişcoriciu, mişcînd, -ă* etc. *[mişcoran* var. *mişcolanţă* „glumă", provine din it, *mescolanza* prin ung.] ; *nemişc*

Diâ1.: arom. *nişcu, nişcare, nişcat* (dar şi *a (se) mina)* ; megl. *ieu,* der. *zămiiscu, ză-mitscu* = „mişc", refl. „mă mişc" (Megl, III

LexB, p. 395 *„mişca* moveo, moto, agito ; moveor, — de la *mico* Cic.Nat.D.". **9** Pontbr, p. 441 ung. *mozgds.* **9** Cipariu, *Gramateca,* I, p. 3 **9** LaurM, II, p. 304 *„mişcare* movere, moveri, cu 5 sibilante, pentruco e cum se si covine a scrie, din *missu* din *mittere* a face se merga, adeco locu etc". % Cihac, DEtDR, II, p. 197 cf. v.sl. *mykati se* percurrere, *mukn* (etc). ® Tiktin, ZrPh, XII 1888, p. 451 *missico*(?). ® Philippide, ILR 75, 78, 147 *misceo.* ® Candrea, R, XXXI 1902, p. 313 lat. **micico* rapidement, remuer vivement") ; respins: Puşcariu, JB, XI 1904, p. 13 *mişc* 'bewege', megl. *muitik* nicht auf **micico (<mico),* sondern au **mihko + icare* zuriick. Es entspricht einem aus *hl* hervorgegangenem *k* i Dialekten ein *ts,* einem *kk* dagegen ein *tS* (etc.)" ; cît de convingătoare era pentru însuşi autorul ei o arată lipsa lui *mişca* din EWR. % Tiktin, Di „sicherlich Erbwort, aber dunklen Ursprungs". ® Skok, *Slavia,* IV 192 conj. -a nous defend de penser â un verbe d'orig. slave; il faut peut-etre â **mersicare,* iteratif de *mergere > merge* 'aller', cf. **morsicare > muşcă* d qui n'exclut pas la possibilite de l'immixtion de big *mickam* = *milkati se* en ® Giuglea, DR VI, p. 657 **miccicare.* ® Puşcariu, LR, I, p. 214 pare „element latin mai recent" [?]. *9* Candrea, DEnc, p. 781, Şăineanu, „megl. *micica,* de orig.necun.". **9** DLR, VI, p. 626 etirn.necun.

Nesiguranţa terenului pe care se mişcau filologii se vede şi d cu care cei mai mulţi formulau soluţiile adoptate pentru acest verb erau numai (pentru autorii lor) explicaţiile date de DexB, LaurM ori căci şubrezenia celorlalte tentative n-a rămas neobservată de cei ce le-spre a le părăsi în curînd. Fără valoare sînt *mico* ori **missicare,* fonetic şi semantic, la fel ca sl. *mykati* etc. Dar nici demonstraţiile mai circumstanţiate, nu sînt reuşite : **miccico, *miculo* (exclus fone *sicare* şi altele ce se vor mai fi propus: nici una nu duce la o bază acceptabilă, verosimilă, care nu poate fi romanică. Cu ajutorul fo se poate reconstrui prototipul etimologic, care e mult alterat faţă d primar i.-e. Cele două variante dialectale arată o temă şi un su *mits-c-;* forma megl. mai conservativă probează că tema primară era terminată nu în simplă spirantă, cum e azi în drom. (fricativa ori *sl),* ci semioclusiva *ts (c, ci),* provenite din oclusivă-j-spira *t-\-s;* tema verbală era deci **mit-s-,* în care e cuprins rad. i.-e. face schimb, a schimba", din **mei-* „a schimba" (WP, II, p. 2 IEtW, 715): v.ind. *methati, mithati* „schimbă, variază, se ceartă, se al av. *mitho* adv. ,, întors, sucit, fals" etc, lat. *muto, -are* „a schimba, v forma", got. *maidjan* „a schimba, transfera", part. **mit-to-* „verwechs în got. *misso* „reciproc, mutual" ş.a., let. *mitet* „a schimba, a transfor *metut* „a schimba", v.sl. *mite* „alternativ" etc I.-e. **meit-,* redu a avut un sufix -s, alcătuind o temă de forma amintită **meit-* substrat, cu accepţiunea de bază a rad. primar i.-e. Da asemenea te se va fi adăugat sufixul latin *-icare* (ca în *ridică,* eventual în *u* un verb traco-roman **mits-icare>mitsca-* (megl.), *mişcă-,* prin reducer *ts* la fricativa palatală surdă *s* (scris ş).

în română se află un sinonim înrudit, echivalent deplin al lui *miş* i.-e. ale temei străromâne **mit-s-* a fost înşirat şi italicul (lat.) *mut* **meit-),* care nu e decît părintele verbului românesc *mută,* iar acesta –

mai strict — este o dublură, cu nuanțe semantice specializate, a lui *mişca* autohton, alături de care s-a împămîntenit în graiul poporului român.

(102) mînz s.m. (pl. *mînji) 1)* „cal, măgar, catîr pînă la vîrsta de un an" („pouiain; Fiillen, Fohlen). *2)* „firele de urzeală rămase netrecute prin ițe şi spată" („les fils de la trame restes en dehors de la lice et du ros; uberzâhlige Kettenfâden am Rande").

Der.: *mînză, mînzi, mînzac, mînzeac (-oc), mînzică, mînzişor, mînzuleț, mînzalău, mînzălauă, mînzat, -ă* (vițel, vițea de un an), *mînzesc, mînzeşte, mînzăriță, mînzățişuri, mînzar, mînzare* (,,oaie de lapte"), *mînzăruşă, mînzăruță, mînzărar, mînzăraş, mînzător, mînzîtel* etc.; expresii „calea rnînzului" ş.a.; *străraînzăți* despre vaca „dată la bic şi nelegînd vițel" (MatDial, I, p. 230); autropon. *Mînzu(l), Mînzea, Mînzoiul, Mînzat* etc. (OnR, p. 324), topon. *Mhizați, Mînzăleşti, Mînzăteşti* ş.a.

Dial. : arom. *măndzu, mîndzu, mînzac, mîn(d)zat (mîzat,* Albania, RevDg, XI 1966, p. 560); topon. *Mândzi* (DD, III, p. 88); megl. *mondz, monz, mănz* (GrS, VI, p. 169).

împr. din rom.: săs. *munsel* „Pullen, kleines Pierd" (RomElSz, p. 35), ung. *menzălo* „vacă stearpă" (N3·IrK, VI 1962, p. 196), big. *mandzara* „capră cu lapte" (RomSl, XVI 1968, p. 91), ucr. *menzara* „oaie mulgătoare", *menzyr* (RomSl, XIV 1967, p. 161).

Alb.: *mes,* gheg *mas* „mînz de cal sau de asin", *meze, maze* (fem.).

LexB, p. 376 *„manzu* a lat. *mannus",* 375 *„manza,* it. *manzo". (&* Stier, KZ, XI, p. 148 cf. illyr *Mjenzana. 9* Cihac, DPvtDR, I, p. 157 cf. it. *manzo, manso,* sp. port. *manso* etc. *9* Hasdeu, ColTr, 1877, p. 522, Gaster, RIAP, I, p. 346, BB, IX 1835, p. 100—101, Meyer, EWAlb, p. 276 rom. *mînz* — alb. *mes*; ill. Iupiter *Menzana, manza* „ill. Alpenwort", dia *mandia* = *mondio-,* rad. **mend-* „a suge". ® Densusianu, HLR, I, p. 29 *mînz* cuvînt ill. intrat de timpuriu îu lat. **O** Meyer-L. GrRS, I, p. 46 din lat. *mandium* „taur tînăr". ***9*** Puşcariu, JB, XI, p. 49—50, EWR, 1092 lat. **mandius* < *mandere;* it. *manzo* etc. Admis: Şăineanu, DUn, p. 382; Scribau, D, p. 821; cf. Philippide, VR, XVI 1910, p. 382. **9** Meyer-L, REW, 5239 *mandius* „Piillen, Riad"; *Menzana* e nepotrivit pentru formele romanice din cauza vocalismului. *9* Tiktin, DictRG, p. 991 „duukles Lehnwort, das im gesamten roman. Siiden und im Alb. heimisch ist. Die Grdbtg. scheint «entwohntes od. kastriertes junges Sâugetier» gewesen zu sein"; probabil îu legătură cu lat. *mansues* „zahm" propus mai demult, ce ar fi „nicht ohne weiteres abzuleimen". ® Pascu, REBS, p. 27, DEtMR, I, p. 191, 1793 din trac **>nan(d)sus. 9* J. Loeweuthai, W5S, IX, p. 188 înrudit cu celt **mandos* „ein kleiues Pierd" (DR, V, p. 811). **9** Philippide, OrR, II, p. 723 „foarte probabil băştinaş în română. Africatizarea *-diu-* > *-dz-* datează încă din limba de origine, căci Messapii pe Iupter (câruia-i sacrificau un cal) îl numeau *menzana,* care cuprinde rad. *menz-* = rom. şi alb. *manz-".* **9** E. Cabej, Gl, XXV 1936, p. 51—52; grea a decide dacă e împr. din illyră sau alt substrat, ori invers un rad. lat., element comun alb.-rom. <& AnEtn, 1958, p. 140: **mand-, mad-.* DLR, VI, p. 711 cf. alb. *mes. 9* ILR (1969), p. 332-333.

S-a relevat de multă vreme răspîndirea largă a cuvîntului în domeniul romanic, în română şi albaneză; prezența în limbile romanice nu e dovadă suficientă pentru originea latină, ca derivat din *mandere,* fiind totuşi cunoscut în Italia antică: lat. *mannus* (dial., din *mandus)* „cal mic". Da ipoteza despre obîrşia celtică (cf. şi basc *mando* „mulus") sau illyră din Alpi (Meyer) se adaugă originea „balcanică" în sens larg, traco-illyră, fiind un element băştinaş în albaneză cu familie numeroasă *(mint* „a suge", *mendescmazîhe* „doică" : *mes, mas, meze, *manza-* din **mandia),* illyr. Iupiter *Menzana,* iar în rom. *mînz* este vechi, din lexicul economiei agrare şi din româna comună. Oricare ar fi zona de obîrşie şi limba din care cuvîntul s-a răspîndit în alte teritorii, tema **mand-* este i.-e., ia rad. **mad-,* nasal. **mand-* „a suge, piept, țîță", în cuvintele albaneze citate,

ahd. *manzon* „ubera", gr. ua£6<; *(*mand-do-, mandio-)* uac-roț *(*mand-*
tual latin *mamma* (din **mad-ma?).*

(103) modre s.n. (pl. *modruri)* „mod, chip, fel, mijloc, putință, po
(„maniere, facon, moyen; Weise, Mittel, Moglichkeit"); atestat la 163
mureş, răspîndit în Transilvania şi Bucovina.

LexB, p. 397 *modru,* v. *ntodu* (care este din lat. *modus).* © LaurM, I
moăuros, derivat din *mod. 9* Cihac, DEtDR, II, 516 din ung. *9* Tiktin, I
„magy. *modor, modra". 9* Şăineanu, DUn, p. 406; Candrea, DEnc, 794
modor, modra. ® Tamâs, WtbUngR, p. 548—549 din ung. *mod* (lat. *mo*
modru nu poate fi din ung. *modor* „Manieren, Benehinen" (Tiktin ş.a.)
acesta este o creație a filologilor după a. 1S0O (,,*modor* von Sprachneuer
1800 geprăgt wurde"); deci *-r-* în *modru* ar fi de explicat ca în *hudră*
(şop), salatră (salată). ® DLR, VI, p. 788 „din magh. *mod".*

Cea mai agreată şi comodă derivare părea din maghiară, în prim
forma *modor-,* care însă (cum a arătat Tamâs, 1966) este creație a
de după 1800, iar „intercalarea sau adausul unui *r"* în *mod* este u
pe hîrtie, total neverosimil. De aceea, cu tot caracterul izolat în lin
şi pe cît se jjare în zona nordică a dial. drom., *modru* trebuie con
veche temă i.-e. **mod-ro-* a rad. **med-* „a măsura, chibzui, gînd
p. 259-260; IEtW, 705-706; WH, II, p. 99-100; cf. *mădări),* arm
simț", gr. *y.sSoy.ai* „a se ocupa de —, a dori", lat. *meditor, -ar*
moderare ; v.irl. *midiur, ro-midar* „cogito, iudico", v.isl. *maetr* „arătos, v

(104) morman s.n. (pl. *mormane)* „grămadă, mulțime de lucrur
unele peste altele" („tas, monceau, arnas; Haufe(n), Schober, M
„grămădit claie pe(ste) grămadă" („comme une masse; alles auf ein
liegen").

Giuglea, DR, III, p. 972 *„morman* grămadă (de piatră, păn.jnt et
despărțit de 'rnunună-murună', der. *"murwnean* > **murnean,* prin asimila
m, sau prin influența lui *mormînt* > *morman.* în acest fel s-ar explica
silaba primă a cuvîntului". *9* Scriban, D, p. 833 *„morman* poate din
mormo şi *gorgo,* trecînd prind forma **bcrbo". %* Tiktin, DictRG, p. I
DEnc, p. 801, Şăineanu, DUn, p. 409 „orig.necun.". • DR, XI, p. 1
**mer-jmor-m-,* prin traco-dacică. © DLR, VI, p. 871 „etimol. necunosc

Cuvînt popular ce s-a bucurat de puțină atenție din partea et
şi care lipseşte în dicționarele mai vechi (DexB, Cihac, DaurianM) ;
s-au dat adevărate mormane de „etimologii" pentru unele cuvin
se pare că înainte de 1948 s-au încercat numai două formule *(*
gorgan—kurgan), a căror lipsă de temei ori probabilitate este evid
arătată, nu e necesar a reveni. Sufixul *-ăn* indică un derivat
recentă dintr-o temă veche (cf. *cîrlan) *morm-, mor-m-* care *(m*
o „grămadă de lucruri, de bucăți [rupte, căzute, fărîme etc.]" c
nea de „bucată ruptă, fărîmă", o rădăcină verbală „a rupe în bucă
pisa" i.-e. **mer-/mor-* „a freca, pisa, prăpădi" (WP, II, p. 276—27
735,5; cf. *mărat)* şi care a dat cuvinte pentru „piatră, bloc de stîncă
masă (etc.)", ca gr. țrdpuapoț „piatră, bloc de stîncă" (cf. *rupe*
isl. *mor* „pulbere, mulțime, grămadă", norv. dial. *myrja,* sued. *r*
(inițial *de bucăți căzute la măcinare, pisare, zdrobire), grăm
de cărbuni fierbinți)", v.sued. *morth* „masă de fărîmături, restur
sîov. *mrva* „fărîmături", v.rus *-moromrati* „a roade, a face fărîm
**mer-d-* fris. *murt* „masă fărîmicioasă (de fărîmături), pietriş, gris,
baza **mer-s-* ahd. *morsări,* mhd. *zermursen,* md. *zermorschen,* nhd

Sensul primar al temei **morm-* din *morman* era „mică bucată, bucățică, fărîmătură", devenind prin sufixul mai recent *-ân* „mare cantitate, grămadă (de bucăți)".

(105) moş s.m. (pl. *moşi) 1)* „bătrîn" (vieux, vieillard; Greis, Alter"). *2)* „titlu dat (în special la țărani) unui om de vîrstă înaintată" („pere, oncle, vieux; Alter, Vater"). *3)* „bunic; strămoş, străbun ; unchi" („grand pere; aîeul; oncle ; Urgrossvater, Oheim, Onkel") în expresii figurate ca: Moş Ajun, Moş Crăciun. Moş Gerilă, Moş Martin sau în alte întrebuințări („Moşi", „Seelen-, Totenfest" etc).

Der.: *moşie, moşesc, muşuleț, moşan* („moştenitor"), *moşenesc, moaşă, moşi, moşit, moşică, moşicăi, moşie, moşienesc, moşier, moşieresc, moşioară, moşinaş* etc.; posibil (+ sl. *mosti) : a moşteni* (cu der. : *moştenire, -it, -itor* etc.) ; *moşmindi, moşnean, moşoiu, moşneag, moşneguț, -gel, moşnegeşte; strămoş, strămoşesc*; îem. *moaşă*; antropon. *Moşu, Moşuț, Moşoiu, Moşilă, Moşuleț, Moşescu* etc. (OnR, p. 327) ; topon. *Moşia, Moşoaia, Moşiei, Moşeşti, Moşneni* ş.a.

Dial.: arom. *moşu, muşon'iu, moaşă, moaşe* „femeie bătrînă" ; megl. *moş, moaşă, muşeață* „bătrînețe" ; istr. *moş, moaşă.*

împr. din rom.: ung.reg. *mosuj, mosuly* „bătrîn", *moşia* „baştină; proprietate de pămînt cultivabil, cu clădiri; casă boierească" (InflR, p. 68 ; MNyTEtSz, II, p. 964), *mosa* „bâbaasszony" (NylrK, VI 1962, p. 196; WtbCs, p. 100); big. *mol, molul, molika* (DR, III, p. 232), *muHja;* srb. *mo$a* „Hebamme" (SOF, XXI, p. 371); ucr. *mosa, moşul, moUja, muiija* etc. (BalkA, II, p. 139, III, p. 287; RomSl, XIV 1967, p. 162, XVI 1968, p. 91) ; săs. *mosch* „Greis, Grossvater", *moschie* „Gut, Landbesitz" (RomElSz, p. 34) ; trc, *mosiye* (DR, XI, p. 199), *mosya,* miilk *mosyasi* (RBSBB, IV 1965, p. 226).

Alb.: *motshe, moshe* „greis ; Alter", *motshim* „bejahrt, langjährig", *moshatar* „Altersgenosse".

LexB, p. 402 *„mosiu* a lat. *mas,* it. *maschio",* p. 401 *„mosa,* it. *monna* domina". ® Pontbr, p. 450. & LaurM, II, p. 342. *0* Cihac, DEtDR, II, p. 596 din trc *mousinn* „âge, vieux". • Miklosich, S1E1R, p. 10 *moş* — alb. *moshatar* aequaiis. *9* împr. din alb. sau „element alb." : Meyer, EWAlb, p. 263 alb. *motshe* din *mot* „an" ; Tiktin, DictRG, p. 1010; Capidan, DR, II, p. 538-540; Şăineanu, DUn, p. 409; Pascu, DEtMR, II, p. 223, 94 (arom. *moaşă* element alb.gheg) ; Candrea, DEnc, p. 803; Skok, Arh, XXXVIII 1931, p. 210-213; Scriban, D, p. 835; Puşcariu, Stlstr, II, p. 290 ş.a. ® Crețu, Mard.Lex, p. 354 lat. *av(us)* + *uş* apocopat. **9** Papahagi, NEt, p. 238—239 dimin. din *mamma* -(- suf. *-oş. mă]moaşe* etc. n-are legătură cu *mot* „an". **9** Philippide, OrR, II, p. 724 *moş* identic cu alb. *moshe,* probabil împr. din. alb. unde există un sufix derivativ -ş, prin care s-a putut deriva *motshe, moshe'* din *mot,* pe cînd în rom. nu există (etc). <$ Rosetti, ILR, II, p. 119. @ Giuglea, DRS, p. 28—29 (autohton în română). *9* DLR, VI, p. 759 *moaşă,* cf. alb. *moshe* „vîrstă".

Este evidentă identitatea formal-semantică a cuvîntului românesc cu cel albanez, semnalată de Miklosich, admisă de toți, unii însă înțelegînd greşit ideea marelui slavist, care nu se gîndea la „împrumutare" din alb., ci la cuvinte anteromane, autohtone în ambele idiomuri. Singura legătură etimologică verosimilă este a lui Meyer cu alb. *mot* „an", suf. i.-e. *-s;* deci **mot-s-,* rad. **e-* „a măsura, cumpăni", gr. ţxexpov lat. *metior,* lit. *metas* „an, timp" etc.; neclară este reducerea lui *ts* în *$ (ş),* nu c. în *moştean* (formație recentă, sub influență slavă) nu este un **mots-* metatezat în *moşt-* (Hasdeu, Philippide).

(106) mugure (var. *mugur)* s.m. (pl. *muguri)* „organul din care se dezvoltă frunzele şi ramurile plantelor; boboc" („bourgeon; Knopse, Auge").

Der.: *muguraş, mugurel, (în)muguri, (în)mugurd, înmugurire, înmugurit, -at, -ată, înmuguritor, -oare, înmugureală;* antropon. *Mugur(e).*

Dial.: megl. *mugur, muguri, mugăr, anmugur* „înmugur = *bubuk'e),* arom. neatestat (RevDg, XI 1966, p. 560).

împr. din rom.: gr. (xouyxpoţ „bourgeon, (sper;.) bourgeo (ypâfioş Zagbrion; REBS, p. 67, 287); ung.reg. *mugur* „riigy", *mugur* *mugurii* „riigyezik" (MNyRomKolcs, p. 266).

• Alb.*: mugu 11* „germdglio, il germogliare delle piante", *mug* gliare" (Cord.).

Pontbr, p. 452 pers. *mucula. 9* Cihac, DEtDR, I, p. 170 *mugur* dimin. lui *mucus* „muc". Admis: A. Taverney, *Etudes romanes ded. ă* p. 277 (cf. Densusianu, HLR, I, p. .87) ; Philippide, ILR, p. 49 *„m* *9* Hasdeu, CuvB, I, p. 294 etimol. latină fiind radicalmente greşită, r cuvîntului: rom. cu cel alb. (cf. şi v.ind. *mukula* „Knospe"). Admis: G p. 347 (din alb.).; Meyer, EWAlb, p. 288 *„mugull* identisch mit rum. dem Alb. sein. wird""; Şăineanu, DUn, p. 412; Tiktin, DictRG, p. DEnc, p. 807; Scriban, D, p. 839. *9* Bugge, BB, XVIII 1892, p. din lat. **mergulus.* @ Baric, AlbRSt, p. 54 *mugull* < i.-e. **ma* REBS, p. 67, 287 *„mugur,* et. thrak. **mv.gulus,* cf. alb. *mugull",* A „lat, **mugulus* 'bourgeon' > rom. *mugur,* alb. *mugull.* Sans l'influence *mugulus* aurait dorme alb. **milull".* @ Puşcariu, Stlstr, II, p. 291 alb.". *9* Giuglea, DR, IV, p. 1554 *„mugur* i.-e. **mug-, muc-* 'ramură' p prin limba dacă + suf.rom. *-ulus".* © Philippide, OrR, II, p. 724—72 dent identice. Orig. obscură. Cuvîntul rom. însă e străvechi, cum prob străvechi ar. fi şi cel alb., trecut prin împr. în rom. (Baric) şi atu explica de ce n-a căzut *g* intervocalic în cuvîntul alb. Baric vorbeşt analogică ce ar fi exercitat simplul **gull-* asupra compusului *mugull,* aştepta ca simplul **gull-* să mai fi existînd în alb., ceeace nu are lo BalkA, III, p. 210 „thrak. alb. *mugull* 'Spross, Knopse' > rum. VI, p. 952, cf. alb. *mugull.*

Alăturarea lui *mugure* la alb. *mugull* arată că sînt de aceeaşi o țial perfect identice, de împrumutare ori influențare reciprocă nu po Arhetipul comun avea forma **mugul-,* pentru care însă nu găsim mologică satisfăcătoare în domeniul i.-e., iar analogiile invocate servesc 3a nimic util. Nesigură este şi analiza morfologică a cuvînt **mug-ul-* ori compus **mu-gul-*; de aceea orice încercare de a-1 int familie etimologică este deocamdată iluzorie, — ceea ce (natural) nu tui un argument împotriva caracterului indigen şi preroman, indo cuvîntului romăno-albanez, ca şi al celorlalte cercetate aici.

(107) iLimiină (var. *murună, munune)* s.f. (pl. *mununi) 7)* legat, cunună (mai adesea de flori artificiale sau de mărgele) pusă de pe cap" („couronne, couronne de mariee ; Kranz (als Kopfschmu chen)"). *2)* „şuviță de păr împletit" („touffe, meche de cheveux chen"). *3)* „coama muntelui, creasta (dunga, culmea) unui de d'une rnontagne, d'une colline; Gipfel, Spitze"). *4)* „mejdină, între două pămmturi, de lățimea unei brazde (de ex. în zona („borne, ligne de demarcation entre deux champs ensemences; M

Der.: *mununiță,* (var. *muruniță),* ban. *mununicară* (AnAF, III, p *Munună; mînur.ă* contaminare din *mină* şi *munutiă* (DLR, VI, p. 71

Dial.: arom. *mărună* „voal; touffe de cheveux" (GrS, I, p „voile de nouvelle mariee; tresse d'ure femme fixee autour de la t au-dessus du front d'un boue, d'un ernant etc ; foule" (DEtAr, p.

împr. din rom.: ung.reg. *'auruna* „a meuyasszonyi fâtyol eliil Huedin, StLex, p. 101, StCom, Hi. p. 258) ; „hegygerinc, barâzda; cr brazdă" (Gilău, Floreşti) r. *mumii.ă;* a kolcsonszo rotacizdlo ejtest tuk

Kâlcs, p. 268, adică „împrumutul reflectă o pronunțare rotacizantă", aserțiune greșită și inutilă, căci forma etimologică răspîndită în Transilvania este *murună).*

LexB, p. 407 *„munună* vîrful quaruia dealu seu munte, montis jugum, supercilium; cacumen; i.e. berta". **0** LaurM, Gloss, p. 393 *„munună* montis jugum, anadema etc.; coventulu nu scimu se aiba cursu pre undeva d'incoace de Carpați; inse pare co ellu este de acea-asi orig. cu *mun-te, mon-te, mon-ile* etc". **0** CDDE), 1150 *„*molo, -onem < mala;* primitiv 'tas, masse, proîmiueuce, saillie' ca formele romanice rezultate diu *mola,* nprov, *molo* 'aucieune coiffure de femme (etc.)', influențat de *cunună".* **0** T. Papahagi, GrS, I, p. 226 *„mărună* poate confirma etimologia lui Dens.". **0** Giuglea, DR., III, p. 972 *„munună (murună) < *molonem < mola* (CDDE, 1150) • *morman* < der. **murunean *mu,rman* (influențat de *mormînt)* etc". **0** Pascu, ArR, X, p. 468 „?! Cf. *morună* (bot.) camoraille".' **9** Tiktin, DictRG, p. 1021, Candrea, DEnc, p. 809 (orig.necun.). • AnEtn. 1965—1967, p. 13-14.

Cunoscut numai în părțile ardelene cu Banatul și Maramureșul, iar la aromâni destul de rar, cuvîntul nu se explică prin compararea cu *munte (monte)* iar derivarea din lat. *molo* ori *mola* pleacă din sensul secundar „coamă a unui munte" care ar veni din acela de „grămada" ; în realitate evoluția semantică a lui *munună* este tocmai inversă, pornind din sensul 1—2 pentru a însemna „coama muntelui (a unui deal)" (cf. *cununa dealului* „locul neted deasupra dealului ce se întinde în forma unei cununi", maram. etc, *coroana munților,* luate la figurat). Sensul de bază era „coroană, panglică, legătoare" [38], iar var. *miirună* (în zona centrală a Transilvaniei, unde s-a menținut neasimiiat *-r-* și unde *cunună* e pronunțat *curună, funingine-furingine, senin-sărin)* împreună cu arom. *mărună* arată că *-r-* este mai vechi, din român comun **morona* ce aparține la i.-e. **mer-, *merâ*gh-* „a împleti, a lega; ață, sfoară, colan, laț" (WP, II, p. 272—273; IEtW, 733): gr. u-sp^, *-i&oc,* „fir, ață, șir", U,7)P6M „înfășor, deapăn, desfășor", (ff)u.Y)pLv9-oț „fir, sfoară, colan", baza **merăgh-:* gr. [3p6xo? *(*mrochos)* „frînghie, ștreang, laț, ochi de țesătură (plasă)", irl. *braig (*mraghi-)* „lanț, cătuși", v.sl. *mreza* „plasă, rețea, mreje" (din care rom. *mreje),* let. *merga, marga* „parmaclîc de pod, galerie, corul bisericii (grilaj)" etc. (cf. WH, II, p. 76). Baza i.-e. **mer-lmor-on- *moronă (*maronă?)* a dat *murună-munună,* ca lat. *corona > curună-cunună.*

(108) murg adj. „castaniu; roșu-închis bătînd în negru; brun (despre cai și vite)" („bai, brun; brauu (von Pferden und Rindern)").

Der.: *murg* (s.m. cal, bou), *murgă* (s.f., iapă, vacă), *murgoiu, murg (= amurg), murgi* („a amurgi", seara murgește), *murgit (= amurgit), Murgilă ; murgul, -ță, murgușor, -oară, murgan, mu/gană, murgaș, mwgat, murgociu* („vițel fătat la amurgul serii"), *murgău{ ?), murgăreț, murgeală* etc. (DLR, VI, p. 100S—8) ; antropon. *Murgii, Murgoiu, Murgoci, Murgulessu* ș.a. (OnR, p. 329), topon. *Murgeni, Murgucești* etc. (NumeL, p. 38, TopRom, p. 57).

Dial.: arom. *murgu, amurgu, murges;* megl. *murg. murgaf.*

împr. din rom..: ucr. *meregij, mur(u)gii, murhii* „streifig, brauu", *murit* „schtnutziger Xerl", *mttrgatyi* (BalkA, II, p. 133; RomSl, XIV 1937, p. 163, XVI, p. 91); pol. *murga* „bou cu capul și grumazul de culoare mai îachisă" (SCL, XXVII 1976, p. 287) ; ceh *murgaSe,* rus. *murugij* (priu intermediar ucr.) ; uag.reg. *murg* „duukelbraun" (WtbCs, p. 101), *murga* „cal roșu închis; porc roșcat; mîrțoagă; tibia calului"

1150 -VP^T[1] QS r aleS ia Z m a Centrală a ^U3ilvaniei, Banat, Maramureș • CDDE

mară este „coroană. ghidaUl^W?' W*ha). Peste tot, accepțiune, fundamentală și pri-

(InflR, p. 69; MNyRomKolcs, p. 265) ; săs. ***murge*** „rotliches Pferd", ***mur***
p. 35, 77); din rom. sau din alb.: big. ***„murg*** braun, rotbraun", ***murgav*** „
murgul'av „brunett", ***Murgas*** munte, srb. ***murga*** „olivenfarbig", gr. (
(despre cîini)", |/.oopyava, (ioipyxoț etc. (DR, II, p. 540, III, p. 210; R
p. 87; RevLg, XII 1967, p. 53; RumWNGr, p. 32).

Alb.: *mur k,* artic. *murgu* „negru, gri, de culoare închisă" ; *r*
nero, infelice", *murgullue* „abbrunare, render cupo" (Cord.) etc.

Miklosich, SIEIR, p. 30 *„mruku,* srb. *mrk* ater — rom. *murg;* vgl. je
-gu". **0** Roesler, GTB, p. 573 *murg* din (x6pixo? „dunkel, diister". ®
din gr. *mourga.* **0** LaurM, Gloss. p. 394 *„murgii* in locu de *murcu* d
sorice, vînăt ca șoarecele — obscur; nu poate fi slav *mrukii".* **0** Ciha
p. 206 v.sl. *mraku* „caligo, tenebrarum effusio". © Schuchardt, KZ,
murk, -gl din lat. *amurca* „Olschaum; die beim Auspressen der Olive
•wässerige Dnreinigkeit, das Vorschoss, Quelschaum". Admis: Meyer, E
chiar dacă este „etimologie foarte puțin probabilă", Philippide, OrR,
„orig.necun.", Meyer-L, REW, 433. • Philippide, ILR, p. 147, 216 d
©Din **moricus < morum (mura):* Weigand, JB, XII 1905, p. 103;
p. 8, ArR, VI, p. 224, DEtMR, I, p. 121, 1021, REBS, p. 68, 292.
II, p. 478—479, 540—541 admite etim. din *amurrca;* în alb. poate fi din
lescu, DR, IV, p. 447 din gr. âiioX^oț amurg, diferit de *murg* din ionic *
„mură". ® Rom. *murg* = alb. *murg-:* Treimer, ZrPh, XXXVIII 1914, p
DictRG, p. 1022; Baric, AlbRSt, p. 105; Șăineanu, DUn, p. 413 etc.
IV, 1925, p. 345 *murg* — alb. *murk* „est un mot balkanique on ne sai
Pușcariu, Stlstr, II, p. 291. ® Scriban, D, p. 842 „cf. lat. *mauricus* mau
nilor, popor cu pielea întunecată" [!]. **0** Candrea, DEnc, p. 810 (necu
1957-1958, p. 144.

Răspîndit la popoarele din zona carpato-balcanică, *murg* „de
albanezi a trecut în diferite limbi slave și în neogreacă" (Philippid
element comun albano-român, autohton, în legătură cu noțiunea
închisă, brună", un rad. i.-e. **mer-țmor-* cu sensul „a sclipi, lică
baza **mersg-* (WP, II, p. 275), în cuvinte ca : lit. *mirgu, -eti* „a lică
mârgas „pestriț, colorat", *mârguti* „bunt schimmern", let. *marga* „
morgatl „a sclipi", v.isl. *myrkr (*mirkva-), myrkvan* „întunecat",
necime" etc. Sensurile de „sclipire, culoare închisă, sclipitoare" ale ac
s-ar acorda cu „colorat, de culoare închisă" ce poate ajunge aproa
din *murg,* eventual baza **mor-g-* cu trecerea românească a lui *o* la
babilă însă este apartenența lui *murg* la grupa i.-e. *(*mer-) *mo*
coloare întunecoasă,pată" (WP, II, p. 279—280; IEtW, p. 734)
„întunecat", rus *maraju, -t'* „a unge, mînji, cîrpăci", ucr. *marovat*
pol. *morag* „cu vărgi obscure" etc.

(109) mușât adj. „frumos" („beau; schon").

Der.: *(l)mușețel* (plantă aromatică; matricaria chamomilla), *mu*
(LaurM, Gloss, p. 397) ; antropon. *Mușat, Mușatescu, Mușatiu, Mu*
329—330) ; topon. *Musata, Musaîul, Musătesti, Museteasca, Musetescu*
TopRom, p. 113).

Dial.: arom. *mușât, mușeat, mșat, mușiteață* „frumusețe", *mu*
tic (mușitic) „frumușel", *mușitică, mușitesc, -îre, -are* etc; *prem*
creație a lui Boiagi; cf. Densusianu, HDR, I, p. 248), megl. *mu*
p. 199; GrS, VI, p. 171), nume *Mușa, Mușu,* istr. *mușat.*

împr. din rom.: ung. (local) *musacol, musacel* „mușețel" (Inf
LexB, p. 13 „Aurelianae Daciae Valachi *mușatu* pro *frumușat*
formosus". Reluat de Hasdeu, admis: Tiktin, Stud, p. 112, DictRG,
verkurzt aus *frumușat* ..."); Pascu, DEtMR, I, p. 123, 1038; Meye
Capidan, Megl, III, p. 199; Scriban, D, p. 845. • Giuglea, DR,

explicarea aceasta nu e de admis, din *frumos* ar fi trebut să rezulte **frîmşat* nu *muşat.* Lat. *musteus* ,,jung, frisch, neu", der. adj. pârtie. Respins, din cauza greutăţii morfologice a unui *musteus* + *-at* şi a trecerii semantice neverosimile, de Graur, BL, V, p. 70—71 ; e dificilă căderea grupei *fru-* din *frumuşat;* dar e posibilă o formă de bază infantină *mumos* = *frumos, *mumuşat* > *muşat.* **9** Byhan, JB, VI, p. 285, Popovici, DIstr, p. 128, Şăineanu, DUn, p. 414 „orig.necun.".

în dialectul „dacoromân" cuvîntul e rar, pe cale de dispariţie, atestat numai în puncte izolate (Munţii Apuseni, lîngă Blaj, R.-Sărat) [39]; dar odinioară era mai răspîndit cum arată şi numele *Muşat* etc. Explicările prin lat. *formosus, -iatus* ori *musteus* nu sînt verosimile, cum au arătat Giuglea şi Graur; cuvîntul nu e latin-romanic, dar nici împrumut mai recent de la vecini; îl considerăm de aceea ca aparţinînd fondului autohton, cu toate că deocamdată nu aflăm o soluţie etimologică în domeniu comparativ, unde ar admite o bază de forma **meu-s-* ori **smeu-s-*, derivat cu sufix *-at* (probabil latin) ; o rădăcină de acest fel convenabilă semantic nu se află în dicţionare şi pînă acum n-a fost identificată ; interpretarea lui „frumos" ca ceva „arătos; spectaculos; minunat" şi apropierea lui de i.-e. **smei-* „a surîde, a (se) minuna" (WP, II, p. 686—687 ; IWEt, 967) ar avea prea puţine şanse de a fi reală. E remarcabilă asemănarea adj. *muşat* cu antroponimia tracic *Mussatus* (CIL, III 4369) ; simplă întîmplare?

(110) muşca vb tr. *1)* „a înfige dinţii (ciocul etc.) în ceva, a apuca şi a rupe cu dinţii" („mordre; beissen, abbeissen") ; fig. „a-şi muşca degetele (a-i părea rău, a se căi)", „a-şi muşca limba (degetele), a se opri în momentul de a vorbi despre un lucru ce nu trebuie spus sau a se căi de a fi vorbit" („se mordre Ies doigts, Ies levres; sich auf die Lippen, auf die Zunge beissen; es tut ihm leid, er bereut seine Tat"). *2)* fig. „a pişcă, a supăra cu vorba, a critica" („piquer, piquoter; stechen, empfindlich beruhren").

Der.: *muşcare, -at, -ător, muşcătoare* „ghintură" (DR V 759), *muşcătură, muşcăcios, muşcată* (plantă) ? *muşcatei, muşcatul dracului* (knautia arvensis, scabiosa columbaria), *muşcatul broaştelor* (hydrocharis morsus ranae, pelargonium odoratissimum).

Dial.: arom. *muşcu (mîşcu),* megl., istr. *mutşku.*

LexB, 408 *„muşcu,* it. *morsicare* i.e. frequenter mordere, hisp. *chamuscar* i.e. adurere". ® Cihac, DEtDR, I, 174 lat. *morsicare,* it. *morsicare,* sp. *mordicar.* 9 LaurM, II, 351 „d'in *mordere".* 9 Miklosich, BeitrVoc. II, 64 **morsico,* admis: Tiktin, ZrPh, XI 1887, 78, Byhan, JB, VI 1899, 286. 9 Candrea-Hecht, R, XXXI, 314. 9 Puşcariu, JB, XI, p. 109 *"mucceus + icare,* sic. *mutssihari,* neapol. *mutssikare* etc; EWR, 1136. 9 Tiktin, DictRG, 1024 „auch in ital. Mundarten als *muccecare, moccec-, muzzic-, mozzic-,* etc Leitet auf ein viat. *muccico, -are,* dessen Zshg. mit lat. *muccus* jedoch fraglich ist". ® Meyer-L, REW, 5707 *'*mucceus* „rotzig", mazed. *muts.* etc. -j- *morsicare* „beissen" (1690) *muşcă,* siz. *muttsikari,* neap., campob. etc. ; etimologie repetată de mulţi (Scriban ; Candrea, DEnc. 812; Papahagi, DEtAr, p. 719 etc), deşi evident „nu este plauzibilă" (Graur, BL, V, 106), Şăineanu, DUn, 414, DLR, VI (1968), p. 1044 „orig. necunoscută".

Cuvînt străvechi, general (în cele patru dialecte), verbul *muşcă* este evident ereditar ; derivarea din lat. *morsicare, muccicare* nu se impune, nu este de reţinut, în ciuda aparenţelor şi a unor asemănări reale (ori fictive) citate de Puşcariu. Forma veche etimologică este *mucica* (Cod. Vor. 16/5; megl. ,istr.) ; deci temă *muc-k-,* din **mut-s-icare* ; în *muts-* este conţinută baza i.-e. **mont-s-* a rad. **menth-* „a mesteca cu dinţii; dinţi, dantură, *zăbală.",* gr. fj.a.&iSai" y*^° Hsch., ji.aadcofj.ai, „mesteca, mînca", piacrra^cu etc, lat. *mando, -ere, -i, mansum* „a amesteca", gali. *mant* „maxilla", ahd. *munt* „gură", *mindil, gamindel* „zăbală"

[39] Cf. O. Densuşianu, *Urme vechi de limbă în toponimia românească,* în *Anuarul Semin.ist.limbii româna,* Bucureşti, 1898, p. 8—9 (extras).

s.a. (WP, II, p. 270; WH, II, p. 24); **mont-s-icare>mucca (muşcă)* *'inonstrare>mustră, confund->cufund, comprehendo>cuprind, contrem*
mur, mensura>măsurâ, mensa>masă etc. (cf. *cotropi).*

(111) năpîrcă s.f. (pl. *năpîrci) 1)* „viperă" (vipere; Otter"), *2)*
femee rea" („mechante femme, viperine; Bose(r)"). *3)* „cravaşa" (m
biciului şi a năpîrcii" = „le pays du fouetetde la cravache" ; „Re
Mard. Lex. nr. 1014 **s'xiSvoc** *năprăcă.*

Der.: *năpîrcuţă, năpîrcaş, năpîrcos* („glftig; iute, isteţ").

•KT

Dial.: arom. *năpărtică, năpîrtică* (pl. *năpîrtiţi)* „viperă, şarp
tică (niplrtiţi), der.: *năpîrlicuşă (nip-), -uşu* „pui de năpîrcă, d
nipîrticare „devenir mechant; s^ msttre en colere", *nipîrticat,*
napârtcă etc. (RevLg, XI .1935, p. 561); megl. *nâproică, noprotcă*
(şarpe -f- nâprotcă).

împr. din rom.: srb.-cr. *naprtha (zaprtka)* „viperă" (Puşcari
p. 292).

Alb.: *nepertke* (Cavallioti), *neperke (nspker, -a, neperke,*
LexB, p. 44} *„mperca* dora dela aoverca". 9 LaurM, Gloss, p.
vipera; oricum, de preferit e popul, *vipera".* 9 Cihac, DEtDR, II, p. 71
le mot alb. pour une forme diminutive du lat. *vipera,* avec apharese
prothese d'un *n* comtne beaucoup de mots grecs; le maced. *napartica* vi
® Meyer, EWAlb, p. 303 „gewiss sind die WOrter Entstellungen eines
es scheint nicht ausgeschlossen, dass *vipera (*viperana* = alb. *vgprene)*
auf das viell. *natrix* gewirkt hat". 9 Creţu, Mard.Lex, p. 350 „probab
-ica = vsprănecă — năprîntecă — năpîr(n)tecă — năpîrtcă — năpîrcă, prin
disitnilare regresivă a primei silabe" [!]. 9 Capidan, DR, II, p. 543 sensu
fiind „şarpe cu trupul scurt şi gros", *năpîrtecă* pare să reprezinte o forr
din *natrix + pertica,* deşi greutăţile nu sînt uşor de explicat (după Dră
VI, p. 154). 9 Cuvîntul rom. comparat ori derivat din alb.: Tiktin, Dic
Şiineanu, DUn, p. 418; Skok, R^S1.III 1923, p. 74-75; Pascu, DEtM
5S; Pailipolde, OrR, II, p. 723 „cuvinte identice; orig. obscură"; C
p. 821; SVribaa, D, p. 855; Rosetti, ILR, II, p. 119.

Identitatea cuvintelor român şi alb. este evidentă, dovadă a a
lor; dar o soluţie etimologică este greu a se afla. în partea in
asemănare cu lat. *natrix,* dacă poate fi decupat în *nă-pîrc-,* făr
derivat din latină, partea finală fiind total diferită; nu e clar dacă
tură etimologică între *natrix* şi *năpîrcă,* ori dacă are vreun temei co
•natrix + pertica. Contînd pe alte dificultăţi, este admisibilă între cu
rom. şi cel lat. o înrudire de natură indo-europeană, eventual prin
de bază **ne-tr-, mtr-* „şarpe, năpîrcă" în lat. *natrix, -icis* „şarpe de ap
nathir, gen. *natrach* „natrix, serpens", got. *nadre,* ahd. *nătara* „N
II, p. 327; IEtW, p. 767). Rămîne însă neexplicată partea finală
nă-pîrtcă (dacă asemenea decupare e justă), ceea ce face puţin pro
tura cu grupa **ne-tr-.* Nimic sigur.

(112) necheza *(fnechieza, nî(n)cheza, -ez, îngheza)* vb intr. „a
bind de cai), „a rîneheza, a mihoi, forai" („hennir; wiehern").

Der. *nechez* (s.n. „strigătul calului"), *nechezare, ni(n)chezare,*
zătbivă.

Dial.: megl. *nicl'ez, nicl'ează* (arom. = *aruzaşte).*

Cihac DEtDR I, p. 231 „forme tronquee" de la *rîneheza* ca
H P S93 (elLngr'.) Virn.gr.,o«XC^, fo ^ •

ronchezare (runchezare, rinchezare şi nechezare). ® Tiktin, DictRG, p. 1045 „geht zweifellos auf gr. *p6yx°Z,* Tat. *r(h)onchus* „schnarchen" zuriick, von dem im Rom. ein vb in mancherlei Gestalt abgeleitet wurde; altit. *roncheggiare,* ven. *ronchizaf.* Gegen das angesetzte **ronchizo* spricht sowohl *k,* nicht *c,* als auch das megl. *tiicfez.* Das Yvurde auf **rhonclizo* fiihren, dessen *l* ja auch in dem von p6Y%oţ nicht zu trennenden *ronflare* erscheint". $ Puşcariu, CL, XLVI 1912, p. 141—143 „o formă **rhonchizo* nu explică decît pe *rînchez,* nicidecum pe *nechez,* care e mult mai răspîndit şi nu se poate deriva din *rînchez".* De aceea e de pus în legătură eu neap., abruzz. *annekkya,* log. *annigrare, anniniyare,* prov. *anilhar* etc, care ar avea la bază un romanic *hinnitulare* „wiehern", *hinnitare,* care „trebuia să dea rom. **anechă,* cu afereza *a necha,* sau în forma mai veche **necl'a;* ... gr.-lat. *"rhonkidzo* „a sforăi" 1-a influenţat reciproc; **ronkedzu* a primit sub influenţa lui *necl'edzu* pe acel *V* care a împiedicat schimbarea lui *k* în *ţ* sau *£,* devenind **rîncl'edzu* DR, I, p. 314, V, p. 780 *„necheză < *hinnitutare* prin faza *(ajnech(e)za* (cf. *animaţia > nămaie)".* Admis: Şăineanu, DUn, p. 423, Spitzer, ArR, VII, p. 155 „it. *nicchiare* ... Es liegt einfach **hinnitulare* 'wiehem' vor. In das Pferdegewieher hort der Mensch bald Lachen (Schuchardt), bald Weinen hinein ..." ; Meyer-L, REW[3] 4138 *„^hinnitulare* 'wiehem', rum. *necheză,* neap., abruzz. *annekkya,* log. *annigrare* etc". $ Giuglea, DR, IV, p. 1553 „lat. *frigicare + striga".* • Graur, BL, V, p. 100 *„necheză* ne peut venir que d'un verbe en *-izo* (comme *boteză, cuteză, rîncheză)".* @ Spitzer, BL, VI, p. 258 „avec *necheză* cf. angl. *neigh,* a.angl. *hnăegan* harmonie imitative, ung. *nyihogni".* ® Scriban, D, p. 860 „var. din *rînchez".*

Vechea derivare din *r(h)onchizo* nu are nici o valoare, iar faţă de aceasta legătura cu grupa romanică a lui **hinnitulare* poate să pară ingenioasă [şi interesantă, încît a fost considerată de unii romanişti ca foarte uşor admisibilă, chiar necesară. Interpretate cu oarecare aproximaţie, sensurile s-ar potrivi (semantica fiind de obicei mai elastică la elaborarea etimologiilor), iar piedicile formale erau soluţionate prin expedientul despre contaminarea cu *rhonchizo*; încît nimic n-ar fi trebuit să stea în calea etimologiei latine a acestui cuvînt considerat romanic; totuşi derivarea nu este chiar atît de evidentă şi convingătoare cît a putut să pară romaniştilor şi latinizanţilor noştri, căci dacă seria italică şi vestromanică a cuvintelor citate poate fi redusă la prototipul lat. vulg. **hinnitulare* „wiehern", acesta în schimb nu poate să explice pe *necheză,* pentru care ideea „contaminării" cu sinonimul *rîncheză* nu ajută la nimic. Exclusiv, tipic românesc, verbul nostru e străvechi din româna comună, păstrat în două dialecte, arhetipul fiind **necli(d)zo,* der. cu suf. verbal *-izo* din tema **necl-* ce s-ar părea că nu este de căutat în domeniu romanic. Dacă asemenea analiză a verbului e justă, se poate considera tema lui ca o alcătuire din element radical şi formant **nek-l-.* Accepţiunea actuală şi esenţa semantică a verbului este „strigătul" cailor, un vuiet puternic şi sonor, adesea prelung şi strident (chiar tînguitor) : „calul ei alb nechezea de clocotea pădurea" (Gane), „calul unde n-a nechiezat odată, cît s-au răsunat toate pădurile", „iapa ... nincheză odată de hăui văzduhul" (Ispirescu) etc.[40]. Deci trebuie să conţină o rădăcină verbală exprimînd un „strigăt, sunet", iar elementul **nek-* aparţine la onomatopeea i.-e. **enk-/onk-* „a geme, a suspina; a mugi, a vîjîi, mormăi" (WP, I p. 133 ; IEtW, 322), în cuvinte ca v.sl. *jacu, jacati* „a geme", alb. *nekân',* gheg *angoj* „gem, bocesc", gr. oyxaoum „strigă, urla, răcni, a rage" (despre asin), lat. *unco, -āre* „mormăitul ursului" şi alte cuvinte germ. cu sensul „a geme, ofta (etc.)". Nu este însă exclus să avem aici un compus din două elemente radicale de forma *ne-cleza* în care partea a doua să fie o temă **cled-* a rad. i.-e. **kel-* „a striga, chema, a face sgomot, a (ră)suna" (WP, II, p. 443—446 ; WH, I, p. 141—142), care a dat şi cuvinte ca : v. ind. *kala-* „răsunînd

[40] Despre „strigătul" calului: *nechezat, rînchezat, forăit, mihoit* şi celelalte nume regionale, cu variantele lor, cf. S. Şuţu, DR, II, p. 98—100 „strigătele animalelor" (cercetare vastă, nu fără acune, de ex. lipseşte „strigătul" *ghionoaiei).*

încet", *krandati* „strigă, mugeşte, nechează, urlă, huruie", gr. xsXaS muget, larmă puternică", lat. *calo* „chem", *clămo* etc, ags. *hlowan* „rugir ahd. *hluotida* „latratus", lat. *kalada* „strigăt, certuri, zgomot" etc. eventualitate rămîne neexplicat deocamdată elementul iniţial *ne-,* Vid

(112a) niţel adj. şi adv. (pl. *niţei,* f. *niţică,* pl. *niţele)* „puţin" („un wenig"), „puţin (timp)" („un (tout) peu, un tantinet; ein bischen

Der.: *niţeluş* („puţintel"), *niţilică, niţuhică.*

Dial.: neatestat (arom. *nih'amă, năh'amâ(lă), năh'amtă).*

Cihac, DEtDR, I, p. 163 *„mic — niţel (niţel)".* **9** Hasdeu, CuvB LXXXII formă scurtată din *nişchiţel* dimin. din v.rom. *neşcît,* arom. *nescio quantum.* Admis: Weigand,' KJB, VIII, p. 102. **9** Gaster, ZrP p. 474 din alb. *ne tshike* „un peu" > *niţică* (sau alb. *ne + tsil'i* „ein wer pronume nedefinit. @ Densusianu, R, XXXIII 1904, p. 79—80 respi lui Hasdeu, „puisque la contradiction qu'il admet me semble trop forcee' din *ne* -+• *tsike;* „une fois introduite en roum., cette forme a ete attir *niţică* une contamination de *netshike* avec alb. *tshitsike (tshitshike)"*[EWR, 1184 „etym. unbekannt; alb. *ne tshike > niţică, niţel,* — bleibt da gang von *tsh > ts* unerklärt. Denkbar ist... **nic[it]lum,* eine Ableitung 'winken', indern 'ein Wink' die Kiirze einer Zeitdauer bezeichnen ka DictRG, p. 105S „vermutl. im Kindermunde aus *puţinei* durch Kiirz Unistellung gebildet. Weniger wahrsch. ist Kiirzung aus *nişchiţel".* JB, XXI-XXV, p. 106 din *mic.* ® Giuglea, DR, III, p. 1090 lat. p. 435—436, DRS, p. 74 „toate etimologiile de pînă acum sînt fără găsit o concordanţă cu gr. ovu-/iov 'unghie', cf. 'cît negru sub unghie' bov. *anici, nici,* otr. *anici* 'unghia', der. bov. *nixudda* 'unghietta e picco di cbecchessia', *nixo* 'klein' etc... Tulpina v.gr. ar da în rom. **un y* trecut la *i, * (u)neţ, "(u)neţel, niţel".* 0 Scriban, D, p. 874 d.v.rom. © Candrea, DEnc, p. 841, Şăineanu, DUn, p. 431 „orig.necun." Mihă VI 1968, p. 148 *mititel* (mic).

Impedimentele formale-fonetice arată că *niţel* nu poate veni dintre arhetipurile construite, evident nici din gr. ovu/tov, dific formal si semantic, lăsînd valabilă constatarea autorului său „toate de pînă' acum sînt fără temei". E un cuvînt regional românesc, cu ales în zona sudică a teritoriului drom. (Muntenia, Olt.) şi generalizat tură, publicistică, administraţie ; dar nu e un element de dată recentă căci nu se vede de unde ar putea fi luat. Dacă este indigen, trebuie după normele lexicului ereditar, încît *ţ* presupune un vechin *t* şi un *ellu-,* respectiv un rad. mai vechi **nit-* care (pentru semantis (mică) ; rupt, tăiat, fărîmiţat") pare să fie i.-e. **sneit-* „a tăia" (WP, 696; IEtW, 974): got. *senipan,* v.isl. *senida* „a tăia, a culege", tăiată, ruptă", mhd. *sneite* „tăietură în pădure, luminiş" etc; a Schnitt", mhd. *snitzen* „a tăia, sculpta", v.isl. *sneis* „ramură ceh *snet* „ramură", irl. *sneid* „mic, scurt". Evoluţia semantică e s mală, iar reducerea grupului semantic *sn-* la *n-* ar avea o para Sufixul *-el-* în *niţel* ar putea fi mai recent, analogic ; dar un arh romane de forma **nitell-* producea în rom. *niţel.*

(112b) noian (var. *noiam; loian* Vîlcea) s.n. (pl. *noianuri, noie* dere nemărgnită de apă, mare, ocean" („ocean, mer, immensite; O *2)* „cantitate nemărginită, mulţime fără număr, întindere imensă („grande quantite, immensite; unzählige Menge, Weite, Uner *3)* „abis, genune" („abîme, gouffre; grundlose Tiefe, Kluft, Abgr

Der.: a noienă mold. „a copleşi, a înibătrîni" („l-au noienat anii", Roman),- „a troieni" (Tecuci).

LexB, p. 448 „noianu abyssus, baratrum profundum". 0 Cihac, DEtDR, I, p. 180 „du lat. oceanus, avec prothese d'un n et syncope du c, peut-etre â cause de sa prononciation gutturale okeanus-, oean- noean". 0 Admis : LaurM, II, p. 425 „din oceanus ?", Scriban, D, p. 875. 0 Cihac, II, p. 217, cf. ceh nore abîme, gouffre, vsl. nora latibulum etc; cf. noroiu 9 Korting, LRWb 6657 „oceanus, rum. noian (Cihac; doch ist die Ableitung hochst zweifelhaft)". 0 Hasdeu, CuvB, I, p. 295 „noian e alb. uiana 'ocean', de la ui 'apă'" ; dar „de telles etymologies doivent €tre resolument ecartees" Densusianu, HLR, I, p. 356. « Tiktin, DictRG, p. 1060 „wohl kaum = alb. ujane". 9 Puşcariu, DR, III, p. 387, LR, I, p. 265 „dacă noian e aglutinat din un oian, ai putea fi împr. din alb. uiană ; a netrecut în î dovadă că nu e prea vechiu" ; Philippide, OrR, II, p. 726 „alb. uiană der. din uiă; noian de origine obscură, nu prea vechiu în limbă ; puţin probabil că ar fi împr. din alb.". © Densusianu, GrS, III, p. 431 „forma primitivă a fost loian (Vîlcea: 'vin mult; apă multă: s-a făcut anul acesta loian de vin'). Etimologia apare clară: der. din sl. loj- 'a curge' (Berneker, Ş1EW, I, p. 729; în rus zaloj 'loc inundat') ; la origine loian a trebuit să însemne 'ce curge din belşug', schimbat fonetic prin asimilarea l—n > n—n". 9 Giuglea, DR, X, p. 108 loian explică pe „noian" (de ape) < alb. llohe „pioggia" (Leotti). @ Densusianu, R, XXXIII 1S04, p. 282, Candrea, DEnc, p. 842, Şăineanu, DUn, p. 432 „orig. necun.".

Vechile apropieri de oceanus, sl. nor- ori de alb. uiane nu explică forma lui noian; nu mult mai convingătoare este legătura cu sl. loj- (alb. llohe) care pleacă de la forma locală, secundară loian. Dacă această din urmă soluţie nu este adoptată, se poate căuta alta în sensul înrudirii cu apelativul mai scurt noi(u), „ziorii sau noii de apă = roua, picurii de pe frunze, de pe pietre, picăturile de apă ce cad de pe roata morii cînd se învîrteşte" (maram.) şi în descîntece (Parurile; cf. DR, IV, p. 1041—2). Tema *«o[.]?.-, din *nov-iu- pare să aparţină 1n i -p *c«z,« •——-l-*" 1 - --^ezeală" (WP, ura, curge, secreta ^. . „ ———,———ı> VIAUID „a. curge", vapog (*va fepoc) „curgător" etc, lat. nutrio, -ire „a alăpta, a nutri", m.ir. snuad „rîu" etc. Această răd. i.-e. s-ar putea afla în numele de rîu tracic Noes (Hdt., IV 49) numit Novas (Val. Flacc, IV 719, VI 100), posibil Ialomiţa (RE, XVII 810), eventual în Naparis(H), Naisus'" (Navissus; LbTrD, p. 72).

(113) păstaie (var. postaie, păstare mold., păstău Someş, Oaş) s.f. [jA.păstăi,. păstări, păstaie) „teaca în care sînt închise boabele sau seminţele de leguminoase ori alte plante" („gousse, cosse (de haricot, de feve, de pois, etc.) ; Hiilse. Schotte").

Der.: păstău, păstăioară, păstă(i)uţă, ban. postaică, păstăios, -casă, mold. păstăros, păstăiată (plantă), păstăieţ („hiilsig"), păstăcioară, păstăicară (plantă), păstări.

Dial.: arom. pistol'e, pistal', păstal'e, spătâl'e.

împr. din rom.: ucr. pastaia, postaja „lunaria rediviva" (CDDE; LbR, 1971, p. 170; invers: Pascu, RevC, XII, p. 132); ung.reg. paszte „fasole verde" (InflR, p. 74), păszUj, paszte (NylrK, VII 1963, p. 228), păsztăre „babhiively; zOldbab" etc. (MNyRomKolcs, p. 294).

Alb.: scutar. pishtaje, bishtaje, -ja, besh- „baccello di legumi" (Cord.).

DictB, II, p. 182 „pestae e pistaceum, -i, pistacea nux". @ Cihac, DEtDR, II, p. 273 (sl) cf. pohi, pogi, poşghiţă etc. 9 CDDE, 1351 din lat. *pistalia < pistare „ pisa, sfărîma" ; înţelesul „cosse" explicat prin faptul că păstăile de fasole, mazăre etc. după ce s-au uscat se golesc de boabe şi se îmblătesc sau se bat cu furca; păstaie era iniţial un colectiv, aplicat tuturor plantelor păstăioase. Admis: Pascu, DEtMR, I, p. 143, 1253. 9 Puşcariu, DR, III, p. 679 quasso, -are > *quassitare, *quassicare; cf. sp., port. casca „Hiilse" (REW, 6941) ; *quassitale, pl. *quassitalia > der. păstare şi păstaie (cf. vgs. fesa „Hiilse des Getreides" înrudit .cu lat. pinso, gr. n-zlaaa). & Candrea,

DEnc, p. 910 cf. alb. pishtaie. 9 Meyer-L, REW 6536 „pistare stampfen, mazed. pistal'ă, it. pistagna Halssaum; Kragen; Vorstoss, cat. pestanya W sind formell und begrifflich nicht verständlich". • Graur, Bl, V, p. 109 „a certainement de pistare avec i". 9 Scriban, D, p. 953 „cp. cu alb. pish pistalia". 9 Giuglea, DR, X, p. 61-62, 446, DRS, p. 87 din lat. pyxis, „Biichse, Schachtel" etc, din care fr. boîte, it. bussola etc.; buxida atestat păstaie din *pyxiia Ha (*pyxita), care a însemnat „cutiuţe" etc ® Tiktin p. 1130, Şăineanu, DUn, p. 468 „orig. necun.".

Este un element aîb.-rom. carpato-baîcanic, deci foarte probabil a dat fiindcă originea lat. (pistaceum), sl. (pohi, poşghiţă etc.,) nu sînt ver soluţia lui Candrea—Dens. se întemeiază pe faptul că fructele păstăioaselo uneori sînt puse în grămezi şi îmblătite, bătute (autorii precizează „ de boabe şi se îmblătesc" ; dar după golire, n-are nici un rost tecilor goale).; această operaţie (lat. pistare, *quassitare<.quasso) e un secundar, tîrziu, fără semnificaţie etimologică; legătura cu it. pistagna guler", cat. pestagna „geană" e natural să apară „nicht verständlich" fiind streine de păstaie; „pyxi-da" se exclude fonetic şi semantic. E păstaie pare a fi „mică ramificaţie, teaca ce conţine boabele (sămînţa)" la un capăt al plantei, suspendată de tulpină ori de ramuri, atîrnată c ciucur, în aer bătută de vînt. Arhetipul era *pestalia, dar analiza morfo echivocă, fie *pes-t-al-, fie *pes-tal-(?) ; în a doua eventualitate un co două elemente radicale(P). Partea iniţială *pes- (*pis-)? se înrudeşte fesa „Hiilse des Getreides, Spreu, Getreide in der Hiilse", nhd. fese la WP, II, p. 1, rad. i.-e. *pis- „a pisa, a zdrobi"), care aparţine însă r la *pes- „a fi în bătaia vîntului, a fîlfîi" (WP, II, p. 67 ; IEtW, p. ahd. faso, fasa „firicel, ciucur", sued. dial. fos „firişor", mnd. vese,, ciucur", oland. vezel „firişor", srb pahali „fulg", ceh.-pol. pochva „coadă etc. Elementul -tal-(?) ar putea aparţine la i.-e. Hăl- „a creste, a înver vlăstar, tînăr" (WP, I, p. 705; IEtW, p. 1055) : v. ind.' tăla-h „We gr. TĨjXt? „plantă leguminoasă, cu păstăi; fîn grec", lat. tălea „baston răsad", tălla = talia „Zwiebelhulse", lit. a(t)tolas „otavă" etc. Vid

(114) păstra vb tr. „a păzi cu îngrijire ; a ţine în bună stare; a c („garder, conserver; (auf)bewahren, vervvahren, aufheben, erhalte

Der.: păstru („cruţare"), păstrare, păstrat, păstrător,-oare, pasîrăiu nepăstrat, nepăstrător.

Dial.: arom. păstrare, păstredzu, megl. păstres, pastriri, păstrit (GrS, VI, p. 179; după Capidan, Megl, III, p. 217 „din big pastrij

împr. din rom.: big pastrija, v. sl. pastreniie cu sensul rcmânesc 141, 233).

LexB, p. 488 „păstrezu ab absoleto nefors posterare aut sequestrare". 532 păstoru. g. Cihac, DEtDR, I,p. 198 din lat. *parsitare (parciiare, din p al lui parcere : „a cruţa"). © LaurM, II, p. 601 păstrare ăinparsilare. 9 Meye 323 păstrez şi alb. pSslroi „curăţ" din n.gr. naaxpz&o „curăţ". Admis: Tikt p. 1131 (es scheint), Pascu, DEtMR, II, p. 1657-1658, RevC, XII Şăineanu, DUn, p. 468 (big pastria); Scheludko, BalkA, II, p. 281 din g mediu big.; Candrea, DEnc, p. 910, Scriban, D, p. 953 etc. ® Densusianu 1904, p. 283 sl. (pastreniie, big. pastrija). ® Meyer-L, REW 6255 *p nen", rom. păstra. Admis şi de Capidan, Puşcariu, DR, III, p. 679; „p pas de parsitare" Graur, BL, V, p. 108; Rosetti, ILR, I, p. 167. # Băr XXXIII 1926, p. 73 din gr. pastrevtna, acesta din vb gr. pastreuo „ein „a păstra, conserva prin sărare". & Philippide, OrR, II, p. 727 „o 9 DLR, VIII/1 (1972), p. 320-321 din big. pastria.

Piedici semantice, fonetice ori cultural-istorice stau în calea tuturor tentativelor făcute: **parsitare* este nepotrivit formal; gr. -rcxo-Tpsuco are înțeles diferit, iar trecerea la „păstra" nu e de admis ; derivarea din *pastrevma* ca împrumut recent n.gr. e imposibilă din motive cronologice şi cultural-istorice pentru un verb străvechi din româna comună, care nefiind latinesc ori slav, revine fondului lexical autohton. Asemănarea cu grupa i.-e. **pă-* „a paşte, a păzi vitele; a le hrăni" (WP, II, p. 72—73, lat. *pasco, -ere, păstum, păstor,* v.sl. *pasa, paşti* etc.) este numai întîmplătoare ; verbul românesc aparține mai curînd la i.-e. **păk'-, păg'-* „a fixa, a întări; festmachen" (WP, II, p. 2; IEtW, p. 787-78; WH, II, p. 231—232), care a dat cuvinte ca v.ind. *păc-, pâcayati,* zend. *pas-* „a lega", gr. TC^YVJXC „a fixa, ajusta (etc.)", 7t7JtTOi; „fiche, plante; compact", lat. *pacisco(r), pactus sunt* „a face un pact cu cineva, a conveni", *pagina, pax, compâges* ş.a., mai potrivite semantic pentru esența lui *păstra* ce pare să fi fost tocmai noțiunea de „a ține (strîns), a strînge" etc. Formal (fonetic) ar fi potrivite şi rădăcini ca **spek'-* „a privi (cu atenție), a gîndi, iscodi" (WP, II, p. 659—660; IEtW, p. 984; lat. *specio, spector,* germ. *spähen),* ori **speg'-* „a privi cu atenție şi încordare" (IEtW, p. 981 ; v.isl. *spakr* „calm", sl. *paziti) ;* dar semantic nu par justificate. Un i.-e. **păk'-t-r- ('*păg'-J* cu palatală asibilată apare mai verosimil.

(115) pînză s.f. (pl. *pînze) 7)* „țesătură din fir de in, cînepă sau bumbac" („toile; Gewebe, Tuch, Deinwand"). *2)* p.ext., anal., fig. „țesătura păianjenului" („toile d'araignee ; Spinnengewebe"), „giulgiul cu care se acoperă fața mortului" („linceul, voile mortuaire; Deichentuch"), „pînza corăbiei" („voile de navire; Segel"), „suprafața, apei" („la surface de l'eau ; Wasserspiegel"), „lama ferăstrăului sau a coasei, tăişul toporului" („tranchant (d'une scie, d'une hache, etc,) ; Sâge-, Senseblatt, Axtscimeide"), „tablou (pictură)" („toile, tableau; (Ol)Bild, Gemâlde") ş.a.

Der.: *pînzuță, pînzişoară, pînziş* (adj., ploaie *pînzişe* „vlog, ploaie generală", Suf, p. 356) ; *pînzătură, pînzeturi, pînzar, pînzărie; pînzi, pînzui* („a înfăşură în pînza mortuară"), *pînzuire; împînzi, -ire, -it; pînzele* albe („origine, primele începuturi"); antropon. *Pînzaru,* topon. *Pînzăreni.*

Dial.: arom. *pîndză, pîndzătură, pîndzar;* megl. *ppndză, ponză, păndză;* istr. *pânze.*

Impr. din rom.: săs. *ponz* „Linuen, Tuch" (RomElSz, p. 40).

DictB, II, p. 151 *„pansa* (ab expansus) *tela". 0* LexB, p. 431 „pînză de la *pansus,* pârtie, verbi *pândo:* intendu, lațescu". *0* Pontbr, p. 524 lat. *panus.* ® Cihac, DEtDR, I, p. 192 lat. *pansus-pandere. 0* LaurM, II, p. 575 „de la *pandere* sau *pannus,* comp. gr. TtTJvoț, dor. jtâvoț". # Lat. *pandere:* Byhan, JB, VI, p. 317; Puşcariu, JB, XI, p. 50, EWR, 1323 *(*pandia) ;* Korting, LRWb, p. 1166; Şăineanu, DUn, p. 459; Meyer-L, REW 6190; Capidau, Megl, III, p. 223; Scriban, D, p. 983; Rosetti, ILR, I, p. 167 0 Meyer, AlbSt, IV, p. 93, 725 „Herkunft dunkel". *0* Pascu, Et, p. 32 lat. *panna* ori *"pena* - gr. **TCT)V?I„** toile" + *-(d)ză:* ArR, VI, p. 263, DEtMR, I, p. 191, 1794 trac **penza.< pen-,* cf. gr. **TCTJVI)**, lat. *panna;* RevC, XII 1938, p. 171 *„*pandia* < *pandere* e un fabricat al lui Puşcariu [adică al DictB şi LexB] adoptat nefericit de Meyer-L". $ Densusianu, GrS, II. p. 320 „sard. log. *isleza* 'bucată de pînză, de postav întinsă pe război' < *extensa,* schimbare de înțeles ce s-ar apropia de a formei rom., dacă derivă în adevăr din *pandere", &* AnEtn, 1965—1987, p. 9-10.

Proveniența lui *pînză* din lat. **pandia* nu este justificată morfologic şi semantic, după cum ar fi dificilă prezența unui asemenea derivat latin popular alături de lat. *tela* (rom. *teară), textum, pannus* etc» care nu e posibil să fi fost înlocuit în România orientală de un derivat al lui *panda,,* a întinde". Dar

evoluția semantică de la „a trage, întinde" (firul, a țese) este admisi
epoca „preistorică" indo-europeană (termenii în legătură cu țesutul: RD
II, p. 429) şi posibil în română *pînză* < **pandia,* ce nu se leagă c
şi nu e latin! ci la rad. i.-e. **pan-* „țesătură" (WP, II, p. 5; IEtW
gr. TtTJvoț, TCTjVT; „țesătură", TUTJVIOV „fir învîrtit pe fus, țesut, pînză", att
uoc. „țesut", lat. *pannus,* got. *pana* „bucată de sfoară", ags. *fana,* ah
„stofă, postav", v. isl. *o-pona* „rideau", *ponjava* etc, înrudit cu i.-e.
„a trage, întinde" ; ceea ce fiind o acțiune esențială la „tors şi țesut"
să însemne „a toarce, țese" (WP, II, p. 660—662, 1 ; IEtW, 988) : arm
henum "a țese a coase laolaltă" etc. ; bază * *(sJpen-d-,* la care *pînză* <
(pendia) s-ar lega mai uşor pentru fonetism, dar semantic trebuie să
la rad. **pan-* avînd şi un element sufixai *-d: *pan-d-* cum indică gr. To
*(*penidjomai),* tema **penid-,* care este şi arhetipul străromân **pandia.*

(116) pîrîu (var. *părîu, părău)* s.n. (pl. *păraie, pîr-, -ăie)* „rîu m
mică; apşoară" („torrent; ruisseau; Bach") ; adv. „ca un torent (la
curgeau părău)" „comme un torrent; abondamment"); vechiu rom.

Der.: *pârâiaş, (părăuaş), părăuț, părăuş;* topon. *Piraiele, Pîrîieş*
Pîroaia, Pîrîianul (NumeL, p. 69 ; TopRom, p. 23), antropon. *Pîrău, Pî*
iescu, Părăuț (OnR, p. 348).

Dial. : megl. *pafoi* (din|blg *poroj,* GrS, VI, p. 178; Megl, III,
arom. neatestat (— *arîuşor, vale, trap),* RevDg, XI 1966, p. 561.

Impr. din rom.: ung.reg. (Alba) *paro* „urmă săpată de torent" (Inf

Alb. : *perrua,* artic. *perroi,* pl. *perronje* „albia rîului, pără
torent". — Big. *poroj* „Gebirgsbach", srb. *poroj* „lit de riviere", *Per*
Istria. *Paraun* în Bosnia.

LexB, p. 483. © Miklosich, SIEIR, p. 10 rom. *părău*—alb. *perrua,* big
tohton în alb. şi în rom.). ® Cihac, DEtDR, II, p. 718 din alb. *perrua,*
poroj, v.sl. *porinati* „trudere". Admis: Meyer, EWAlb, p. 338; Densusianu
p. 37, 353; Capidan, DR, II, p. 464 ş.a.; *părău* şi *perrua* înrudite: Tiktin
p. 1169; Şăineanu, DUn, p. 462; Candrea, DEnc, p. 947 etc. @ Philippid
29, 40, 148 *„pîraie — *apărae* de la *pîrâit* aquae rivus". # Spitzer, MRI
părău nu e împr. din alb. *perron-,* care ar fi dat **părun;* trebuie admis un a
suprapus cu lat. *rivus — părău.* © Vasmer, *Stud. z. alb. Wortforsch.* I, p
din big. *poroj* „torent". © Pascu, Arh, XXIX 1922, p. 133, ArR, VII,
perua şi rom. din trac **părau(t)* — scitic **părutu,* din care *Prut,* i.-e. **pe*
TisCpa [care însă nu explică fonetica şi morfologia alb., Jokl, IJ, X, p.
ban, D, p. 988. ® Baric, AAS, I, p. 152—3 prepos. *per [<pro)* + **ron*
-no-, cu căderea lui **5** din cauza lui *r.* „Admițînd acest lucru, explicarea fo
rămîne iarăşi nelămurită", Capidan, DR, III, p. 887; cf. Jokl, IJ, X, p. 16
preciza cum se va fi întîmplat „căderea lui s din cauza lui *r". **o*** Diculesc
p. 491 ***7rappo**-r) < 7vapappo^. ***o*** Philippide, OrR, II, p. 77, 729 *„părău* —
tice ; *-ou* în *părău* e din *-ou* ca *tău* < **tou* < *tuus, său* < **sou* < *suus;*
cuvîntului obscur *părău* cf. alb. *perrua". **o*** Skok, ZrPh, L 1930, p. 528
rothrak. Grundform **per-ren-,* die Jokl fiir das Alb. ansetzt, im Rum
anderes als *pariu* ergeben hätte, wenn das Wort zu romischer Zeit von den
kern durch die lateinisch redende Bevolkerung des Balkans entlehnt wo
dispariția lui *-n-* ca în *brîu.* ® Jokl, IF, XLIX 1931, p. 282-286 (cf. L, p.
X, p. 189; IJ, XXIV 1940, p. 254) rom. *părău* din alb. împrumutat cî
forma *-ou* (stadiul III) **perrou* > *părău,* ceea ce ar fi „heute in der rum
wissenschaft fast allgemein anerkannt (Puşcariu, Densusianu, Capidan, Ti
etc.)". • Rosetti, ILR, II, p. 120—121 „din vechiul fond balcanic al lim
provine direct din alb.; **perren-* în latina balcanică din limba care a
şi albanezei o serie de termeni comuni". ***o*** Giuglea, DRS, p. 29 *părău*
**parre"(v)u.* |

Românescul *pârău (pîrîu)* şi alb. *perrua* sînt evident unul şi acelaşi cuvînt din fondul preroman (Miklosich). Prezenţa lui în limba română nu poate fi explicată prin „împrumutarea din alb." (stadiul actual, ori din altele mai vechi, după preferinţă), care implică unele artificii dificile, a căror lipsă de temei a fost limpede întrevăzută de Skok şi înlăturată prin simpla ipoteza foarte verosimilă că la baza cuvîntului românesc stă un preroman (illyro-trac) **per-ron-;* nu numai posibil, dar se impune ca singura ieşire onorabilă din dilema etimologică a cuvîntului albano-român. Faţă de această soluţie simplă şi firească (pornită din intuiţia lui Miklosich), Jokl persistă în dogma sa că rom. *pîrîu* ar fi împrumut din alb. crezînd că acea soluţie „widerstreitet doch den Ergebnissen der alb. historischen Lautlehre. Der Wandel von *e* zu *o* ist im Alb. vorromisch"; iar dacă ar fi cazul unui element împrumutat în epoca romană la illyro-traci de către populaţia vorbind latina în zona balcanică, cuvîntul nu mai putea să aibă forma *-en *per-ren-* care trecuse la **perron-*; încît *pârău* n-ar putea fi socotit (cum crezuseră Miklosich şi Skok) între elementele nelatine comune albano-române, ci este împrumutat din albaneză. Pentru Jokl *pârău* nici nu poate fi altceva decît împrumut direct din albaneză, cum ar indica „die von Polizu (Rum.-d.Wtb., p. 376, 2) bezeugte Form *pâroaie,* die einen Sing. *păroiu* voraussetzt. Diese Form entspricht genau der gemeinalb. Bestimmtheitform *perroi,* die nasallos ist". Cine cunoaşte lacunar, superficial limba română (istoria ei) putea să invoce, cum făcea Jokl pentru a-şi susţine „confecţiile" etimologice, forme ori variante grafice ireale ca „păroaie" (Polizu) spre a obţine un pretins singular „păroi" necesar tezei autorului, care pretinde că (între altele) „das Rum(änische), wie so oft bei seinen Entlehnungen [!] die ältere Dautung des Alb.: *du* bewahrt habe" etc, decît care nimic mai artificios şi neverosimil. Precum se vede, argumentarea cu „împrumutul" se învîrte în cerc vicios de forme şi artificii: spre a face plauzibilă teza despre „împrumutarea" lui *pîrîu* din alb. *perrua,* după o serie de acrobaţii ingenioase, Jokl mai plasează afirmaţia că aceasta ar fi „in der rumân. Sprachwissenschaft fast allgemein anerkannt" citînd păreri vechi (Cihac, Tiktin, Puşcariu ş.a.) ; dar aceste nume vechi (respectabile pentru vremea lor) nu mai reprezintă azi nici o chezăşie, nu probează nimic, fiind vorba de repetări mecanice necontrolate într-o perioadă cînd raporturile lingvistice şi lexicul comun albano-român nu erau elucidate. Adevărat că asemănarea cuvîntului rom. cu cel alb. este atît de frapantă, încît era natural să deruteze pe cei care au încercat o soluţie prin formula-şablon a împrumutării din albaneză în română, complicînd ideea lui Miklosich şi formula lui Skok: cuvînt autohton în română, moştenire directă din **perron-* trac (sau traco-illyric). Faza preromană a arhetipului albanez **perron-* era **per-ren-* (Jokl), adică tocmai baza necesară pentru a rezulta prin criteriile interne româneşti: *pârău (pîrîu),* fără mijlocire alb. ori alt fel; cuvîntul rom. poate veni şi dintr-un **perrenu-* (v. *brîu),* care să aibă la bază un compus i.-e. **per-ren-,* al doilea element fiind **re-n-,* rad. **er-* „a se pune în mişcare, a stîrni" (WP, I, p. 136—142, 3 ; IEtW, 326, 3) : got. *rinnan, rann* „rennen, laufen", ahd., v. sax. *rinnan,* ags *rinnan, arn* „a curge, înnota, alerga", got. *runs,* ahd. *runsa* „cursul apei, curs, curent", v. sl. *izroniti* „effundere", rus *roniti* „fallenmachen oder -lassen", srb. *roniti* „a vărsă lacrimi, a topi" etc Prima parte a bazei **per-ren-* pare să fie i.-e. **per-* prepoziţional „peste, prin ceva, trecut; ans andere Ende durch" din cuvintele adverbiale şi prepoziţionale în idiomurile indo-europene ; noţiunea „prin, peste, spre celălalt capăt" se asociază bine cu acţiunea „mişcării, (s)curgerii" un **per-ren-* exprima noţiunea „curs de apă,, vale, vîlcea".

(117) prunc s.m. (pl. *prunci) 1)* „copil de ţîţă, sugaci" („petit enfan
risson; Sâuglind, (Klein)Kind"). *2)* p. ext. „copil" („enfant; Kind, K
„flăcău" („garcon; Bube, Junge, Bursche").

Der.: *pruncuţ, pruncuşor, prunculeţ, pruncot(e)an, pruncoieş, pruncoi, p*
prunci, pruncire, pruncesc (adj.), *pruncește* (adv.) ; fem. *pruncă, pruncuţă,*
prunculeană; pruncucidere, pruncucigaş; antropon. *Pruncu, Pruncea* (OnR,

Dial. : arom. *pruncu, pruncul,* pl. *prunciţi* (DMacRM).

impr. din rom.: ung.ard. *prunkuj, -oj, p(u)runko* „copil mic, copil
(RomlX—XIV, p. 67; InflR, p. 78—79); ung. comun *poronty* (atestat la
porongy „copil, bastard ; mulţime de copii, puiu de pasăre, de broască" (St
p. 15), considerat ca derivînd din rom. *prunc* în MNyTBtSz, III, p. 258,
curînd slav *porod* (S1E1M, p. 48, 637).

LexB, p. 557 *„pruncu* a lat. *prognatus* sau din *puerculus". **9** LaurM,
® Cihac, DEtDR, II, p. 522 împr. din ung. *poronty, -gy* (sl. *poroditi).* Adm
DictRG, p. 1274; Şăineanu, DUn, p. 522. @ G. Alexi(ci), *Magyar nyelvdr*
XV 1886, p. 555 — 558 lat. *"parvuncalus > *pravunculus > pruncul > prunc.*
pide, ILR, p. 46, 148 *privignus.* **9** Conev (cit. în DR, II, p. 137) din
respins: Skok, *Slavia,* IV 1925, p. 346 (care preferă *poronty* sau pe **puerun*
Puşc). **9** Puşcariu, DR, II, p. 602—603 lat. pop. **puerunculus* din *puer,*
„copilaş mai puţin mic" > **puărunc, *porunc, *purunc > prunc.* Admis: Cap
IV, p. 1262; Drăganu, DR, VI, p. 260, RomIX-XIV, p. 67; Meyer-
6808a; „formă reconstituită ce nu are şanse de a fi existat" Rosetti, ILR,
„etim. falsă, **pueruncus* e imposibil" Graur, BL, V, p. 73, 110. **9** Pas
1926, p. 469 **pupurwnc < *pupuluncus < pupulus?* **9** Giuglea, DR, IV, p
(ţipo'joixoţ „soldat". **9** Densusianu, GrS, III, p. 236—237 *„pruncul* a putut
la origine cel care e dus spre sîn, «aplecat»; **pronicus* (der. *pronus)* > ro
**prunăc > prunc",* care ar fi „lautlich und begrifflich schwieriger" Meye
6778N. **9** Scriban, D, p. 1070 „lat. *proventus* lucru, progenitură, pu
> **pnunt > *prunt > prunc,* după *junc"[\}.* & Giuglea, DR, X, p. 438-4
p. 77—81 din gr. *pomikos* (îiopvTj).

Asemenea încercări nu lămuresc obîrşia lui *prunc (*pueruncus,*
etc. ; „pornicos", după „femme de mauvaise vie", este o grosieră fal
semantismului şi rostului cuvintelor, spre a susţine o pseudo-etimologie
Răspîndit în Transilvania, Crişana, Banat, Moldova (DR, X, p. 4
AtlDR, 1/2, harta 181), în Oltenia, Muntenia, cunoscut în sec. XVI-
Sch, PsalHurm) şi XVII-lea (Dos., Prav. Vas. Dupu etc), *prunc, pr*
ţine rad. i.-e. cu grad zero **per-* „a da naştere, produce; pui (de
(WP, II, p. 41—42, 6; IEtW, 818): lat. *pario, -ere, peperi, partum*
„a naşte", *partus, Parca (*parica* „zeiţa naşterii', *Propertius* propr. „d
geborene", lit. *pariu* „clocesc", *peras* „larvă (puet) de albine", gr. *nop*
„viţel, junincă", ags. *for,* mnd. *vor* „purcel", ucr. *vyportok* „avort" etc
carpato-balcanică **p(e)ro-n-* cu al doilea sudix *-k-* a dat o bază de for
-n-k- (cf. v. ind. *yuvakas* „tînăr, Jungling", lat. *iuvencus, homuncio,*
din *avus* ş.a.; Brugmann, GrdVglG-, II/1, p. 484—7; Benveniste, F
p. 28—29). Nu e probabilă însă apartenenţa lui *prunc* la rad. care a da
pentru „mic, mărunt, puţin" şi „pui de animal, animal mic" **pou-,*
II, p. 75—76), lat. *puer, pullus* etc.

Elementul *"per-* a existat în limba traco-dacilor, în bogata lor onom
şi *-per* ca al doilea element în antroponime compuse : *Auluporis, Dale-, Mu*
cf. LbTrD, p. 73, iar elementul sufixai *-n-k-* în nume proprii trace: *Dol*
Dolon, Dolonestes, AISC, IV, p. 109), eventual *Cosingas* şi *Cosingis* (cf.

(118) pururea (var. *purure, pururi, de(a)pururi)* adv. „mereu, c
continuu, totdeauna, în veci („toujours, eternellement; immer, ewig,

Der.: **apururea, de(a)pururea, pururilea** (CuvB, II, p. 107), *pururelnic,* **purur-elnicie.**

Dial.: neatestat (arom. = *totîna, totuna).*

Alb.: *perhere* „pururea", *perhereshem* „continuo, perenne" (Cord.); ar fi „compus recent din *per* (prepoziție) şi lat. *hora* (G. Brîncuş).

LexB, p. 561. © LaurM, Gloss, p. 483, 371 din *pure = purus.* **0** Cihac, DEtDR, II, p. 300 cf. rus *ne-preryvnyti, bez-preryvnyi* „continuellement", v. sl. *rivati, rejati.* ® Meyer, EWAlb, p. 346 din lat. *porro* (alb. *por, po).* Admis: Tiktin, DictRG, p. 1283; Şăineanu, DUn, p. 525 „cf. lat. *porro* apoi, în viitor (cu aceeaşi particulă intensivă ca în *aiurea)". 0* Candrea, DEnc, p. 1030. @ Philippide, ILR, p. 94 *per horas.* **0** Crețu, MardLex, p. 361 lat. *per omnes horas — promnore — prunure — purnure — purure-a[\]. 0* Puşcariu, EWR, 1411 „etyrn. unbekannt. Gegen Meyers *porro* spricht der Ubergang *o > u.* Viell, ist darin lat. *purus* oder vielmehr *puro* zu suchen .. ., wie it. *pure < pure* 'schlechtweg', *eppur si muove (eppure* = 'immer')". **O** Korting, LRWb, 7070 *perpetualis* „durchgängig" > rum. *purure[\~\.* ® Capidan, DR, I, p. 563 alb. *perhera* ® Skok, ArR, VIII 1924, p. 157 „alb. *perhera* contient la preposition *per* < lat. *per + %era,* pl. *dejera* < lat. *hora.* II est de meme de *pururi < pe +* **oară** *< hora* mise au pl. d'apres timpuri, peut âtre d'apres le sl. *vv, vehy".* © Pascu, ArR, X p. 469 *„pe -f oară,* pl. *oruri* aurait donne *pe-"ruri,* mais jamais *pururi, pururea". %* Puşcariu, DR, IV, p. 1373 „din *per + horas* am aştepta **preori* (cf. *proorl),* greutăți ce nu dispar nici dacă admitem (cu Capidau) că vorba rom. este împr. din alb.". ©: Capidan, RevP, II, p. 282—283 *„purure* din acele 13—14 cuvinte de orig. alb. la dacoromâni ce lipsesc în graiul armânilor"; alb. *perhere* (< lat. *per hora)* „toujours" a dat **părere,* cu labializarea primului *e *purere > purure.* @ Bogrea, DR, IV, p. 786 *„adineauri* vorbeşte şi el pentru *purere* din lat. *per + hora". 0* Meyer-L, REW, 6864 *purus* (it. *puro,* fr. *pur),* înregistrează pe *purure,* respingînd etimologia lui Skok (adică: Philippide) din *per hora* „pe oară". ® Rosetti, ILR, I, p. 118 lat. *purus-re.* ® Scriban, D, p. 1079 „lat. *'"pororsus, *pororsmn < provorsus, prorsus* de-adreptu, absolut". © Densusianu, R, XXXIII 1904, p. 284 „son etyniologie est encore obscure".

Cuvîntul nu poate veni din sl. *preryvn-, rivati,* ori din *porro, purus* sau *puro* „curat" luat temporal(P), *per horas* „pe oară" (din care fantezia lui Crețu a confecționat un „per omnes horas"), sau *perpetualis,* nepotrivite formal şi semantic, căci presupun grave diformări în semantism (confuzii între „veşnicie; durată" şi „oră" etc, ceea ce se poate întîmpla numai în condeiul unor filologi). Singurul lucru cert este înrudirea dintre *purure* şi alb. *perhere:* cuvînt comun albano-român carpato-balcanic. Ca în general, „împrumutarea" nu este de luat în seamă, alb. *perhere* ar fi dat **părerâ, părere* (Capidan), în care n-avem de ce să postulăm o „labializare a primului *e"* spre a putea obține un **purere,* căci este necesară apoi „altă labializare" pentru obținerea lui *purure.* Aceasta din urmă presupune un **porure,* iar alb. **perer, *perar-,* avînd la bază acelaşi rad. i.-e. **por-,* exprimînd noțiunea de „durată şi permanență, dăinuire", cosemantic celei de „trecere prin —", adv. şi prepoz. „prin, peste, dincolo (etc.)"; ar fi i.-e. **per-* „prin, peste; ans andere Ende durch" (etc), verbal;,a străbate, traversa" în *pîrîu*: v. *ină.pări* adv. „jur împrejur" (cu verbe „peste, prin ceva"), gr. Ttspi, 7tepî, dial. şi 7tep adv. „de jur împrejur, de la un capăt la altul, cu desăvîrşire", prefix la verbe „peste, dincolo de —, asupra, împrejur", la adj. „foarte, prea" (ca TtepixaXXv)? „prea furmos") etc.; alb. *per* „pentru, peste, din cauza", lit. *per-* „peste", v.sl. *pre-,* rus *pere-* „prin, peste". în sens temporal, la început despre „anul trecut", apoi general („priscus"), v. ind. *par-ut,* lit. *pernai* „în anul precedent" ş.a. Cu altă întrebuințare în grupe de cuvinte gr. apropiate ca formație şi sens de rom. *pururea*: horn. rcetpap (Pindar -rcetpKț), rcEipatoț „termen, extremitate, sfîrşit, scop" *(*per-u-r-J,* horn. âuetpoiv „infinit" = (att.) â-rtipova Hsch., uoXu7tsip6iv „imens". Dintr-o bază i.-e. **per-u-r-* (sau **per-e-r-?)* vine alb. *perhere* ca şi strărom. **porure,* antecedentul direct al actualului *purure.*

(119) razem (var. *răzim, rea-, radz, reazem, razăm)* s.n. (pl. *razeme) 1* ... jin, proptea" („soutien, appui; Sttitze, Dehne, Unterlage"). *2)* „ocrotire, ... ție" („protection; Schutz, Obhut"). *3)* „sprijinitor, ocrotitor" („prot... Gonner, (Be)Schutzer, Protektor"); vechi rom. *rădzimă, rădzîmat* (P... *răzima, răzimare, razimu* etc

Der.: *a răzimi, (răzămd, răzemâ), răzimar* („fotoliu"), *răzimare, răz... mătură, răzimâtoare, răzimuş, răzimiş, rezimînt; nerezemat.*

Dial.: arom. *arazîmu (aradzîm), arăzămare (-dzîmare), -at;* ...

DictB, II, p. 276 *„radim* erectio, fulcrum, ab it. *rizzamento". 0* Lex... *„razimu* vb. graece **OTYIPÎÎ;»** fulcio". **0** Pontbr, p. 629 gr. *s?ma\ifx..* ® Laur... 900. **0** Cihac, DPvtDR, II, p. 310 cf. lit. *remju, remjau* „appuyer, soutenir"... „soutien". **9** Puşcariu, JB, XI 1904, p. 79, CL, XXXVIII, p. 260 „din ... albanezii au făcut *raze* (gheg), *rânză* (scut.) 'rădăcină, poale de munte', ... 'prăpastie', arom. *rădzăm* 'suiş' etc". **0** Weigand, KJB, VIII 1908, I, p... alb. *reze,* worauf ich vor Jahren hingewiesen habe, aber klar ist nicht alles" ... mai că *razem* nu are a face cu alb. *reze]. 0* Pascu, Arh, XVII 1906, p. 272 ... „țăruş, par". **9** Giuglea, DR, II, p. 643—645 (IV p. 374) „sensul prim... pleca, îndoi'şi plecarea fiind'îndoirea de la mijloc' a corpului (brațului etc.), ... seimpune; **remediare (re -+- meăium),* după *dimidiare* 'aîndoi de mijloc, a plec... **remedza > redzema" 0* Scriban, Arh, XXIX 1922, p. 232-233, XXX, p. ... 1125 **remediare,* de la *medius* mijlociu, **remeza > rezemă;* „a pune alăturea, ... etc. Admis: Puşcariu, DR, III, p. 380. • Pascu, DEtMR, II, p. 217, Ar... p. 469—470 din alb. *redzim* „abîme, gouffre". *0* Philippide, OrR, II, p... din alb. *reze, rreze* < lat. *rădica.* „Poarte probabil subst, rom. e împr. din... din el s-a derivat imediat verbul". **0** Meyer-L, REW 7194a *„remedi...* .:> rum. ***a*** *se răzimd* 'sich stiitzea'" [M.-L. n-a înțeles „explicațiile" da... neşte, de Giuglea]. Etimologie „peu probable" Graur, BL, V, p. 111. **0** Tik... X 1888, p. 251, 252, DictRG, p. 1314 *(„dz* zeugt fur hohes Alter"), Cand... p. 1053, Şăineanu, DUn, p. 538 „orig. necun.". *9* LbTrD, p. 129 i.-e. **reg...* cică.

Evident că rom. *razem* nu are nimic cu alb. *reze,* arom. *aradzîm* ... poalele muntelui": consonanță fortuită, totală nepotrivire semantică... sînt apropierile încercate cu vocabule it., gr., lit.; arhetipul **remedi...* de ia o definiție greşită a semanticii, adică a sensului primordial at... *razem.* Chiar dacă s-ar admite metateză dificilă, forțată **remediare* ... argumentele pe care se reazămă această etimologie sînt departe de a ... Oricum, mai vechi este subst. *razem* din care s-a derivat vb *rezema ;* a... proprie e „mijloc material, obiect servind la sprijinirea un... suport ce-1 împiedică sacadă (ori să alunece), îl ține sus" (nu „înd... alte aspecte secundare sau fictive: „a pune alături, alătura" etc, ca... chip firesc şi necesar la tîlcuiri extravagante). Cu element radical şi s... *-em-,* cuvîntul aparține direct la i.-e. **reg'-* „drept; a aşeza drept, ... întinde, ridica (şi sprijinind, ajutînd)", nominal „direcție, linie" (... 362—365, 1; IEtW, 854), în multe limbi, de ex.: v. ind. *rju,* av. *gr...* just" etc, v. ind *raji-* „sich aufrichtend, gerade", av. *raz-* „a aşeza... îndrepta, rîndui", cu *ham-* med. „a se înălța, a se ține sus", *razan-* ... lege, dogmă", *rasman-* „linie de bătaie", v. ind. *râj-* „rege" (= rex)... opsyco „întind", lat. *rego, -ere* „a îndrepta, domni", *erigo, pergo, por...* *regio* etc, v. irl. *rigid* „întind (de ex.: mîinile)", *reraig* „direxit", *at...* ridic", got. *raihts, v.* sax., ahd. *reht,* ags. *riht* „recht", got. *rahton* „da... *ufrakjan* „in die Hohe recken, ausstrecken" etc.; gr. âp^yo) „ajut, ... (stelie bei)", ags. *reccan, v.* sax. *rokian,* ahd. *geruchen* „Sorge tragen, ... nehmen" etc, sensuri dezvoltate din ideea de „aufrichten, helfe...

exemple citate arată o strînsă, evidentă legătură de afinitate cu *razem* pe calea înrudirii genealogice i.-e., nu ca „împrumut" din careva dintre idiomurile amintite, de unde româna nu ar fi putut primi cuvîntul, în care este de relevat formantul nominal *-mo-* ca în gr. opeyua, av. *rasman-,* lat. *regimen,* constituind o altă notă de mare vechime şi originalitate a lui *razem,* de structură arhaică indo-europeană: **reg'-e-m-.*

Rad. i.-e. **reg'-,* frecvent în numele proprii ale triburilor de limbă i.-e., „Namenwort" (cunoscut ca antroponim în v. ind., germ., celt. de es. *Clotorig-, Solirig-, Volturex* ş.a.), a produs nume şi la traci, identificat pînă acum în două cazuri: *Raizdos* (Sylloge inscr. Graec.[3] nr 438, sec. IV î.e.n.) şi *Razdos* (Annlap, 1951, nr 257, sec. II e.n.), cf. LbTrD, p. 74.

(120) răbda vb tr. „a suferi, îndura în tăcere (cu resemnare), a tolera" („patienter, tolerer, supporter, souffrir; ertragen, aushalten"), intr. „a avea pacientă, a fi îndurător" („avoir de la patience; Geduld haben, (sich ge)dulden"), „a se reţine, a se stăpîni" („se maîtriser; sich von etwas zuriickhalten, sich enthalten"). CodVor. *rebdare*; PsalSch. *rebda, rebdare, rebdătoriu.*

Der.: *răbdare, răbdător, răbduriu* (adj.), *răbdurie* (s.f.), *răbduros, răbdăcios* („tolerabilis", DictB), *răbduriv* (Moxa), *răbduliv* (Cbr. An.), *nerăbdare, nfijerebdă, nerăbdat, nerăbdător; „răbdări* prăjite".

Dial.: arom. *arâvdu, arăvdare (răvdare), -at, -ăciune, arăvdător, arăvdos ; ni-arăvdare, ni-arăvdat, ni-răvdare.*

împr. din rom.: săs. *răbdan, rebdan* „ertragen, erdulden, aushalten" (RomElSz, p. 44), ung. reg. *rebddi* „a aştepta cu nerăbdare, a tolera" (InflR, p. 52).

DictB, II, p. 273 *„radb,* a Graeco rabdos, rabdizo, mulcto baculo". ® LexB, p. 672. @ Pontbr, p. 602 gr. pdpSoţ. @ LaurM, II, p. S66. @ Cihac, DEtDR, I, p. 244 poate din lat. **reobdurare* (admis: Korting, LRWb, 7959[??]; Weigand, BalkA, II, p. 302 din v. sl. *raditi, razda* etc. ® Herzog, DR, I, p. 222—224, V, p. 495-497 lat. *rigidare* (Sen. *Epist.* 71), **rigdare* „a face rigid, a fi rigid = a nu suferi schimbări prin influenţele omeneşti"; *gd > bd* ar corespunde lui *ct > pt, răbda* fiind singurul asemenea'caz. Admis: Meyer-L, ZrPh, XLIII, p. 230, REW[3] 7313a; Skok, *Slavia,* IV 1925, p. 341. Respins: Weigand, BalkA, II, p. 260, Graur, BL, V p. 111 „difficile â admettre", Rosetti, ILR, I, p. 175 @ Giuglea, DR, IV, p. 380 din let. *regere* „a conduce, cîrmui, stăpîni" (>.it. *reggere* „tener su, sostenere, guidare (etc.)") ; **regidare > rebda.* Obiecţiile lui Herzog, DR, V, p. 495—497; Puşcariu, DR, VIII, 'p. 130 (127-131), LR, I, p. 122 „orig. lat. e sigură", anume: „a crăpa" însemnînd „a mînca pînă la saturaţie", contrarul *a răbda* e „a nu avea cu ce-şi potoli foamea", iar „caricatural" refuzul de a da mîncare, apă etc. s-ar exprima prin *turbează; ...* cf. *fames, sitis rabida* „trrbează" etc, din care *radidare* „turbează" — prin asemenea „acrobaţii" filologice Puşcariu ajunge la rom. *răbda.* @ Scriban, D, p. 1091 „cp. cu lat. *repedo* a te retrage". ® Tiktin, DictRG, p. 1289 „etym. unbekannt, obwoht sicherlich. Erbwort". ® Pascu, ArR, VII, p. 557 © Candrea, DEnc, p. 1036, Şăineanu, DUn, p. 527 „orig. necun." @ LbTrD, p. 129 i.-e. **orblio-, *robh-* „lipsit de ceva, împilat, chinuit, muncit". # M. Gabinskii, *Limba şi literatura moldovenească* (Chişinău) V 1982, 2, p. 66 cf. alb. *i rrepte fi rrebte)* „crîncen".

Originea latină este departe de a fi „sigură", iar căutarea prin vocabularele idiomurilor vecine n-a dat vreun element apropiat ca formă; de aceea s-au construit cu tenacitate şi răbdare arhetipuri latino-romanice. Că *rabdă* nu are comun cu *rabdizo, *reobduro, rigido, rego, repedo, *rabido* decît unele sunete este absolut evident; asemenea „etyma" nu comportă nici măcar o discuţie, la fel ca ultima etimologie (din alb.). în limba veche, verbul avea forma *rebda (reabda)* ce pare să fie cea etimologică, bază *reb-d-,* a cărei semnificaţie (umilire, supunere, privaţiune, suferinţă, împilare) indică| apartenenţa la i.-e. **orbho-* „orfan, rămas orfan", de unde „copil mic, mic, slab, neajutorat, părăsit", apoi „şerb, rob; muncă de şerb" (WP, I, p. 183—184; LEtW,

781) : lat. *orbus* „despoiat de un lucru", gr. opcpavoc;, v. ind. *ărbha-* „mic, copil", arm. *orb* „orfan" ; în germ. vb intr. **arbe-io* „bin verwaistes, zur Arbeit verdingtes Kind" : got. *arbeips* „Miihsal, Arbeit", ags. *earfepe* Arbeit", ahd. *arabeit* „Arbeit" etc.; arm. *arbeanak* „slugă, ajutor, colabo sl, metateză grupului *or-* : v. sl. *rabu* „slugă, şerb", *robota* „servitus" *robie, robotă),* ceh *rob* „sclav", *robe* „copil mic" etc. Baza carpato-ba *reb-da* presupune fie un **areb-d-* cu aferezarea lui *a-* în dial. drom., fie •cu *r* sonant > *re,* dacă nu este o evoluţie analogică cu cea din limbil Elementul sufixai *-d-* e original şi unic (posibil i.-e. *-dh-* exprimînd star ales starea încheiată, cf. gr. aXfrouou, (3p9-o>, lat. *gaudeo* etc. ; Ben FormNIE, p. 188-210).

în ce priveşte „jocul între *vd (<.ud)* aromân şi *bd* drom.", v. obser Puşcariu (DR, VIII, p. 130) în legătură cu al său „latinesc *rab(i)dus",* alătu prin stadiul **ravidare* a ajuus la **răudare,* păstrat în arom. *arăvdare".*

(121) rădica (var. *ridică, ar(i)dică)* vb tr. şi refl. *1)* „a lua de jos ceva căzut jos" („lever, enlever; (auf)heben"). *2)* „a îndrepta în sus" eriger ; aufrichten"). *3)* „a scula în picioare" („relever ; aufstehen"). *4)* („elever, hausser; heben"). *5)* „a urca, spori" („hausser, augmenter; s *6)* „a creşte" („croître, grandir; wachsen") şi alte sensuri figurate. Se -lea *rădica* (CodVor, PsalSch). F. Serbau, *Cu privire la desvoltarea arie tice a verbului „a ridica",* în CercDg, X, 1965, p. 151 — 155.

Der.: *rădicare (rid-), -at, rădicata* (adv. „cu ridicata"), *rădicătură, rădic desrădica (dez-;* de ex. Marian, *Nunta,* p. 538, 636); *deretică (derădica rădică* („a înălţa, slăvi"), *-at* (în sec. XVI, PsalSch etc) ; *nerădicat* (ex. nerădicată").

Dial.: megl. *rădic, ardic, ărdicari, pudardic, niardicat* (Megl, III, (arom. = *mut, scol, scol în sus).*

împr. din rom. : pol. *redyk* „Riickkehr der Hirten von Bergweiden ins D *redikac* „herabsteigen" etc. (cf. DR, VIII p. 143), ceh *vyradikovat,* mor *redigovat, redikac* „a se muta" ; topon. *Redikanovo, Redikalna, Redikalnov,* (MRÎW, p. 271, RomIX-XIV, p. 190; RomSl, XIV 1967, p. 169, XVI 1

DictB, II, p. 276 *„redeic,* it. *rizzare".* @ LexB, p. 589. % Cihac, DEt 83 *ardic, aredic, redic* lat. **adrecticare, recticare.* £ LaurM, II p. 900 *re tware.* @ A. F. Pott, *Etymol. Forsch?* IV, 1873, p. 579 „lat. *ridica* 'Pfahl, *ridicula* 'ein kleinerer Pfahl'. Solite nicht auch wal. *ridicu* von *ridica,* als au und stiitzendem Weinpfahl ausgehen?". Admis: Meyer-L, ZrPh, XIX 1 REW[3] 7303. ® Tiktin, ZrPh, X 1886, p. 253 lat. *eradica.* Admis: Philip p. 19; respins: Puşcariu, EWR, 1424 „etym. unbekannt; unmoglich ist *eradica* hätte **arăzic* ergeben, obschon *d* aus den endungsbetonten Por stamrnbetonten iibertragen sein konnte". Lat. *eradico* admis: Weigand, V, p. 13, Domaschke, JB, XXI-XXV p. 77, CDDE, 484, Tiktin Dict (sicherlich), Şăineanu, DUn, p. 550, Candrea, DEnc, p. 1069, Graur, B Scriban, D, p. 1129, DLR, IX (1975), p. 413-424 ş.a. @ Diculescu, Or 617 *erecticare.* ® Pascu, Cim, p. 121 lat. *ardicare* de la *arduum* „lieu ele montagne", propriu-zis „a se sui pe munte", fr. *monter < mont,* rom. < opoţ. *9* Puşcariu, *In memoria lui V. Pârvan* (1934), p. 291 — 5 (DR, VII, p ELR, p. 232, 233) un vb derivat cu suf. *-icare* din *rigidus: *rig(i)dic *radbec->* *rădica ; b* dispărut ca *p* în *deretica* (admiţînd că e din *directicare) ;* avea şi sensul de „drept", cu nuanţa germ. „aufrecht", corespunzînd apo

Este limpede că *rădică* nu poate veni din „etyma" ca: *rizzare care, ridica* ori *eradico,* ajustate de lexicografii din sec. XIX, ori di recent etymon hibridul **rig(i)dicare* al lui Puşcariu (din cale afar şi artificios). Singură soluţia lui Pascu conţine un miez de adevă

în sensul derivării dintr-un lat. pop. **arăicare,* ci prin înrudirea pe cale indo--europeană dintre verbul rom. şi lat. *arduus.* Alcătuit din rad. şi sufix, *răă-ic-* exprimă acţiunea „mişcare în sus, împingere în sus, înălţare", aparţinînd la i.-e. **er-* ,,a se pune în mişcare", bază cu *-d(h)-: *en>d- (ered-J* „înalt; a creste" (WP, I, p. 148-149; IEtW, 339; WH, I, p. 64-65): lat. *arduus* „înalt, abrupt, prăpăstios", v. irl. *ard* „înalt, mare", lat. *arbor (*ardh-),* alb. *rit* „cresc", v. sl. *rastq,* rus *răstii,* ceh *rostu* etc. „cresc". Autohtonul **red-, *rad-* „a înălţa, mişca în sus" a primit sufixul romanic *-icare (mişcă, urcă).* Baza i.-e. **cr(g)-d(k)-* avea valoare verbală „a înălţa, creşte, rădica" şi nominală „înalt, înălţimi", semnificaţie cu care există în lat. *arduus,* gal. *Arduenna* silva etc. ; ca atare poate fi presupus şi în Tracia antică : lanţul de munţi *Rhodope* ('POS6**7,),** care separau interiorul Traciei de zona maritimă de la Egeea (cf. LbTrD, p. 75).

reazem, rezemă v. *razem.*

ridică v. *rădică.*

(122) iinză s.f. (pl. *rînze)* „stomac (la om şi la animale) ; pipotă" („estomac; gesier, caillette (des ruminants); Magen ; Fleischmagen, Labmagen")

, _.^v^mcigen, x,abmagen'/.

Der.: *rînzuţă, rînzucă, rîr.zişoară* (planta; ban. „rărunchi"), *rînzos* („nervos, răi arţăgos"), *rînzoşie, rînzoşi, rînz(i)ar* („miel ori ied, a cărui rînză va servi ca ehiag"); antropon. *Rînzescu,* topon. *Rînzeşti, Rînzăteşii* etc.

Dial. : arom. *rîndză* (RevLg, XI 1966, p. 561), *arîndză* ; istr. *rânză, rânze.*

împr. din rom.: cu sensul secundar „chiag" (făcut din rînză de animale) ucr, *ryndza, ryn'äza,* pol. *ryndza, renska* „eingetrockneter Kalbsmagen mit der Substanz •n-omit die Schafmiich ehigesâuert wird", slovac *ryr.sha* (WandR, p. 18 ; Rom1X—XIV, p. 321), *rincka* etc. (RomSl, XIV 1967, p. 170, XVI, p. 95) ; ung. reg. *rinze* (pipotă)" (MNyRomKolcs, p. 337).

Alb. *rendes* „chiag". „2uza

Eliade, Vocab, p. 33 *„rînză* nemţ." ® Hasdeu, ColTr, 1874, p. 107 *rîndză* al doilea element al cuvîntului *brînză (bo-ranza)* ; ambele trace. § LaurM, II, p. 873. *0* Cihac, DEtDR, II, p. 313 (el. sl.) identic cu *rînsă* (< big *resa)* „chaton de coudrier, de noyer, d'aune", prin asemănare cu stomacul rumegătoarelor. *0* Miklosich, RumLnt, p. 191 *rînză* cu alb. *rendes.* ***0*** Philippide, ILR, p. 159 *rînză* (din **renză) — resa.* ***o.*** Meyer, EWAlb, p. 365 *„rendes* identisch mit rum. *rî-nză* ; •wohl mit *rende* 'seh'wer' zssarr.ir.enzubringen; der Labmagen lässt die Milch gerinnen, macht sie schwer. Die rum. Formen sind also dem Alb. entlehnt". 9 Densusianu, HLR, I, p. 356; Puşcariu, JB, XI 1904, p. 51; Şăineanu, DUn, p. 531; Pascu, DEtMR, II, p. 217; Candrea, DEnc, p. 1073; Scriban, D, p. 1131 ş.a.: *rînză* împr. din alb. sau în legătură cu el. 9 Weigand, JB, XVI 1910, p. 227 repetă etimologia lui Cihac; admisă de Rosetti, ILR, III, p. 58, 92 © Baric, AlbRSt, p. 87 *rînză* (din alb. *rendes)* şi *brînză* identice, „aus der daneben satzphonetisch noch erhaltenen Form **vrendes* herleitbar" [p. ***o*** Jokl, UAlb, p. 276—278 „alb. *rrâ(n)* 'LaV, *rrani* 'Tropfen; zu Hilfe eilen' (eig. ,,rumen, rennen") ; Gdf. *ran-na-, ron-no-* das Rinnen, das Gerinnen (etc.) ; bestimmend fur diese Auffassung des Suffixes sind rum. *rînză, rîndză,* deren Lautgestalt deutlich ani alb. *rendfzjes,* nicht auf *rendes* weist". @ Capidan, DR, II, p. 516 alb. **rand-, i£t.d-* + *za — rand-za* sau *rend-za,* der. dimin. *0* Giuglea, DR, II, p. 643. DRS, p. 2P. © Weigand, BalkA, III, p. 217 *rînză* din alb. gheg *rraneze.* ***o*** Philippide, OrR, II, p. 731 „arom. *arîndză* 'stomah, chiag' arată că şi drom. a avut odată înţelesul de 'chiag'; etim. **rendia* sau *"rendza,* probabil băştinaş". @ Drăganu, Rom1X—XIV, p. 329 cf. şi alb. *renăzah* „bauchbrfichig" etc. ***o*** Rosetti, ILR, II, p. 121—122. *0* "Tiktin, DictRG, p. 1328 „et. unbekannt".

——"""cjs.aiini . • *iz.i~ixz.* **9** Tiktin

Sigură deocamdată PV+A • *

a <aProaPe general în dial. drom.,

Micul AtlLR, T/1, harta 66; la aromâni este înregistrat parţial alături şi *stomahe*; la megleniţi nu a fost încă semnalat) în primul rînd e la om şi animale; în alb. înseamnă „chiag", materie cu care se obţin larea laptelui şi care este făcută din stomacul uscat, preparat, scos mieii-sau iezii care n-au păscut şi n-au consumat altceva decît lapt la mamele lor. Evoluţia „stomac" > „chiag" se observă în dial. aro în împr. făcut de limbile slave de nord din rom.; istr. „Magen, a Bauch" (Miklosich ; Popovici, DIstr, p. 143), „în Jeiăni numai *rînz* sau de viţel sugaci, întrebuinţată la prepararea brînzei ..." (StIstr, II Pregătirea chiagului în stomacul (rînza) de viţel, miel (cf. AnEtn, 195 e străveche cap. VIII, n. 35), la popoarele europene: RLexIGA, II, p. Din accepţiunea primară „stomac" a lui *rînză* s-a dezvoltat în chip fire de „chiag" (nu invers, cum voia să-şi imagineze Philippide) ; încît etimologice pornite de la „chiag" (Jokl ş.a.) sînt greşite, iar rom. *rî* ne din alb. *rendes* (care ar fi dat un **rîndă* sau ceva asemănător) înrudite printr-o legătură mai veche avînd o bază comună, de for Dar relaţie etimologică sigură, evidentă este mai greu de găsit de lipsind analogii; dintre apelativele pentru „stomac" în limbile indo nici unul nu se apropie de cuvintele noastre *(*rendia, *rend-)* ; sensul „chiag" n-are valoare pentru stabilirea etimologiei; baza i.-e. **re* plică sensul secundar „chiag", cu atît mai puţin pe cel primar „st aceea, este necesar a imagina *rînza* sub aspectul elementar al lucru „despicătură mică, deschizătură, cavernă" sau poate mai corect ca nuare a „despicăturii, deschizăturii" care este gura, la fel cum în g laşi organ, a-rou-axoţ este un derivat (sau „prelungire") de la OTO^ avînd la început sensul de „gîtlej ; beregată, gură (a băşicii, uterusul ciul stomacului", apoi, „stomac". O transformare semantică asemă fi putut avea, într-o epocă îndepărtată, cuvîntul *rînză (*rendia),* c posibilă sau verosimilă legătura etimologică cu rad. i.-e. **rendh-* „a sfîşia, despica" în v. ind. *randhram* „deschizătură, crăpătură, cave *rendan* „a sfîşia" = v. fris. *renda, rend* „ruptură, sciziune" (IEtW, Apropierea nu va părea hazardată, dacă se ţine seamă că o schimba tică în sensul arătat este posibilă, constatată în cuvîntul gr. citat. T *dia* ar fi un derivat cu suf. adjectival *-ia* al unei baze i.-e. **ren* puţin verosimilă este legătura cu rad. i.-e. **red-: *rod-* „a scurma, (nazalizat?), la care trecerea semantică nu poate fi justificată.

(123) sărbăd (var. *sărbed, searbăd)* adj. *7)* „fără gust, insipid, anost, înăcrit, acrişor" („aigre, aigrelet (en parlant du lait), fade; f lich"). *2)* „palid, veşted, galben la faţă" („pale, bleme; blass, bleic

Der.: *a (se) sărbezi, sărbszit, sărbeziu, -ie, sărbezsală, sărbszire,* *bsgiune, sărbezior, -oară; sărbe:ele* şi *sărbeziş* „uva ursi", *sărbezea* „coacăz

Dial. : arom. *salbit, sărpit* „gelblich" (Arom, p. 318; *sărpit* cit gand ar putea fi contaminare din *salbid* -f- alb. *tharpet; ă* pentru neexplicat).

împr. din rom.: ucr. *serbadz'anka* „lapte aproape acrit; un de (RomSl, XIV 1967, p. 171) ; ung. reg. *szerbezit, szerbezilodik* „inegsava megalvadt (tej)" (MNyRomKolcs, p. 353)

Alb. : *tharbet* „âcido", *tharpte* „acido, acerbo', *tharbg,* „inac (Cord.).

LexB, p. 609. @ Cihac, DÎītDR, I, p. 241 lat. *insapidus,* it. *scipido, sciapido,* sp. *sdbrido* etc. Admis: Kârting, LRWb, 5018. ***o*** LaurM, II, p. 1159 ,,uoi ne inclinăm a referi cuventul la *seru,* seru de lapte (acru si pallidu) etc". ***o*** Hasdeu, CuvB, I, p. 301 lat. *subalbidus.* Admis: Candrea, E1L, p. 38. ***o*** Miklosich, Beitr Voc, II, p. 10, Şăineanu, Sem, p. 210 lat. *exalbidus.* Admis: Philippide, ILR, p. 211, Geheeb, JB, V, p. 30, Densusianu, R, XXXIII p. 285, Puşcariu, EWR, 1521 *(exalbidus* ori **sal-vidus* de la *salvia),* Korting, LRWb, 3311, CDDE, 42 (nu trebuie confundat cu *sarbed* „pale", v. it. *scialbeão;* alt *sarbed* „aigre, fade" care derivă din alb. *tharpet, tharp),* Diculescu, OrLR, p. 624, Pascu, Suf, p. 65, Tiktin, DictRG, p. 1366, Şăineanu, DUn, p. 580, Philippide, OrR, II, p. 32, 115, Candrea, DEnc, p. 1103, Meyer-L, REW, 2934 *(exalbidus* dispărut din REW a), Skok, ZrPh, L, p. 494 etc • Scriban, Arh, XXVIII 1921, p. 240 *sarbăd* din alb. *tharbet;* D, p. 1155 „alb. *tharbet.* olt. *harbăd,* rudă cu germ. *herb* aspru la gust". ® Rosetti, ILR, II, p. 122 *sarbăd* „aigre" = alb. *tharb-* trebuie separat de *searbăd* „palid". *0* AnEtn, 1958, p. 151 i.-e. **sueruo-* „acru, amar". ***o*** Mihăescu, RESEE, VI 1968, p. 148. *exalbidus.*

Dacă nu este variantă regională, tîrzie, *salb-, selbezi* ar putea fi un cuvînt diferit, posibil de origine latină, care însă nu e admisibilă *(in-sapidus, *subal-bidus, *salbidus, exalbidus* etc, toate fără valoare) pentru *sarbed.* S-a admis existența a două cuvinte cu această formă în cele două sensuri de mai sus şi s-a făcut legătura cu alb. *tharb-,* fiind un element comun alb.-rom., înrudit cu grupa de cuvinte celtice însemnînd „amar" : v. irl. *serb,* cymr. *chwerw,* corn. *wherow* etc. din **sueruos* (WP, II, p. 513, în legătură cu grupa rad. **suro-s* . „acru, acid, sărat, amar"). Forma rad. din cuvintele celtice era i.-e. **suer-,* care însă nu poate avea nimic comun cu omonimul **suer-* „a supura, puroiâ" ; arhetipul român **servidus* presupune un i.-e. **s(u)er-uo-* cu suf. *-idus.*

sburda v. *zburdă.*

(124) scapără vb intr. *7.)* „a scoate seîntei lovind cremenea cu amnarul" („battre le briquet; Feuer schlagen, Funken spruhen"). *2)* „a scoate seîntei din pietre (lovindu-le cu potcoava)" („faire jaillir des etincelles; Funken schlagen"). *3)* „a fulgera" („etinceler; aufblitzen machen"). *4)* „a fi nerăbdător" („etre impatient; vor Ungeduld zappeln") etc.

Der.: *scăpărat, scăpărător, -oare* (adj., vb), *scăpăraturi, -mint* (pl. *scăpărăminte), scăpăruşe* („chibrite").

Dial.: arom. *ascăpir, (aJscâpirare, scăperare, (aJscapir, ascăpirare, as-căpirătură* (RevDg, XI 1966, p. 562, Albania), var. *şerăpuescu, -uire,* împr. din alb. (DR, II, p. 547) ; megl. *scăpir, scapirari.*

împr. din rom.: ung. *szkeperdl* „tit (loveşte)", zona Huedin, StLex, SiCom, 13, p. 259.

Alb.: *shkrep* „schlage Funken, Feuer; es blitzt".

LexB, p. 615. • LaurM, II, p. 1080. *9* Cihac, DEtDR, II, p. 695 mgr. cn-pa^ (â<r:pa7t7J „fulger"), alb. *shkrepetig, shkrep* „faire des etincelles". *9* Meyer, EWAlb, p. 408 ***scapără*** în legătură cu alb. *shkrep.* ® Pascu, Et, p. 34 **scapulo, -ilo* „lovesc cu varga" < *scapus* „băț". *0* Tiktin, DictRG, p. 1376—7 „stimmt lauthch zu lat. *capero, -are* 'runzeln', ist jedenfalls Erbwort; desselben Ursprungs durfte alb. *shkrep* sein". • Pascu, DEtMR, II, p. 222, 71 împr. din alb. • Philippide, OrR, II, .732 „probabil cuvintele rom. şi alb. aparțin împreună; orig. obscură". ***9*** Meyer-L, REW 1624b *„caperare* 'runzeln' (rum. *scapără* 'aufblitzen' ist begrifflich wenig wahrscheinlich)". *9* Scriban, D, p. 1165 lat. **excaperare* a se descreți, a se lumina. ***9*** Rosetti, ILR, II, p. 122 cf. alb. *shkrep.* ***9*** Giuglea, LL, IV, p. 35—39 *scapără* < *esca* + *pyr.* ***9*** Can-drea, DEnc, p. 112, Şăineanu, DUn, p. 571 „orig. necun." • ILR (1969), p. 296 lat. *caperare.*

Dipsit de analogii romanice (derivarea din lat. *caperare,* ori *esca* -f- *pyr* nu au nici o valoare), verbul este acelaşi în română şi albaneză; dar forma genuină

a temei apare echivocă, nu se ştie în care idiom s-a petrecut metateza
făcînd dificilă stabilirea bazei etimologice. în acțiunea „scăpăratului" ele
esențial este „lovirea cremenii cu amnarul" spre a obține seîntei, noțiu
tru care există o analogie în limbile slave: rus *kresii, kresăv* „a scapără
narul)", malorus *kresat', krensut'* „a scapără, ciopli pietre, a tăia creng
tema **kres-* din i.-e. **kre-s-,* cf. **krek-* „a lovi" *(*kre-m-* în v.sl. *krem*
mene", *kremyku* „silex" (WP, I, p. 483; IEtW, 618). Este probabil
i.-e. **k(e)re-p-,* în care metateză lui *-r-* s-a produs în limba român
tual rad. **(s)kep-, *skap-* „a tăia, lovi, răzui, ciopli" etc. (WP, II,
din care s-ar explica uşor acțiunea de „izbire a cremenii; scăpărarea".
alii.

(125) scrum s.n. (pl. *scrumuri)* „cenuşă care păstrează forma lucru
(„cendre; Asche, verkohlte Masse"). Dos., VSv, Oct. 4 *scrumul.*

Der.: *a scrumd, scrumul* („a se face scrum"), *scrumit, (a)scrumat,*
(Dos.), *scrumie, scrumieră, scrumelniță.*

Dial.: arom. *scrum, scrumare, scrumat, scrumedzu* („ard"), *şerun*
medzu, nscrum, nscrumedzu, megl. *scrum.*

împr. din rom.: big. *skrum, skrumjavam, skrumenie* (DR, III, p.
ucr. *Skrum* „funingine", *zaSkrumiti* „sich mit einer Brandkruste oder mit Sc.
ken" (BalkA, II, p. 133; RomSl, XVI 1968, p. 95) ; săs. *skrum* „Russ; Ta
in der Pfeife" (RomElSz, p. 46) ; ung. reg. *szkrum* „hamu" (MNyRomKolc
gr. epir. <jxpoiJu-(Tt)oc (RumWNGr, p. 42, 92; RevLg, XII 1967, p. 539).

Alb.: *slikrump,* artic. *shkrumbi* „alles Verkohlte, Verb
shkrumb „cio che e carbonizzato" (Cord.).

LexB, p. 624. *0* Pontbr, p. 662 ung. *korom.* ® LaurM, II, p. 110
din *cremare".* @ Cihac, DEtDR, II, p. 611 din trc *kurum* „suie; Russ", cf.
Admis: Meyer, EWAlb, p. 409 alb. *shkrump* = rom. *scrum* din trc; Gehe
p. 35 *(„s* + trc *kurum,* direct dem trc entlehnt") ; de la turci l-au luat s
nezii; Şăineanu, InflOr, II, p. 318, R, XXXI 1902, p. 570. ț Densusian
p. 383 *scrum* direct din cuman *kurum* sau prin intermediu albanez. ***9*** Pascu,
20. ArR, IX, p. 309 din trc *9* Rom. *scrum* — alb. *shkrump*: Şăineanu, DU
Philippide, OrR, II, p. 732—733 („cuvinte sigur identice; orig. obscură"
DEnc, p. 1125; Rosetti, ILR, II, p. 122. ***9*** Capidan, DR, II, p. 458 (
212) e inadmisibil împr. din trc. sau cuman în albaneză şi în trei diale
a lui *kurum* şi schimbarea identică a formei sale; „existînd cuvîntul şi la turc
să ne suim pe scara veacurilor mai departe, spre a ajunge la avar
calea distrugătoare prefăceau totul în 'scrum'. Limba lor n-o cunoa
popor turco-tatar poate să fi existat în limba lor o formă din care s
naşte cuvîntul albanez şi român, anterior venirii turcilor şi cumanilor". Ad
riu, LR, I, p. 257—258. 6 Tiktin, DictRG, p. 1394 „die Ähnlichkeit m
ung. *korom* ist wohl nur zufâllig". *0* Scriban, D, p. 1178 „trc *kurum".*

Este evidentă înrudirea şi obîrşia comună a cuvîntului române
albanez. Asemănarea cu ung. *korom,* trc *kurum* e fortuită, după
tenirea de la avari apare total neverosimilă. Dipsind un element ase
idiomurile învecinate, nu rămîne decît obîrşia anteromană a cuvî
„cenuşă, rest al arderii", *scrum* conține noțiunea „ardere" si rad.
„a arde, a fi aprins, a încălzi" (WP, î, p. 418—419; WH, l/p. 16
kudăyati „a arde, pîrli" *(*kr-d-J,* lit. *kuriu* „a încălzi", lat. *car-bo*
herd, v.sax. *herth* „vatră" etc, alb. *sh-korz* „Rauchabzug" ; baza
în lat. *cremo, -ăre* „a arde", gr. xepa^icx; „argilă, lut, țiglă, oală" (
287 ; IEtW, 571, 3). Baza comună a cuvintelor rom. şi alb. **kro-m-*
s- (= alb. *sh)* care ar putea fi lat. *ex-,* nu i.-e. *(sm-* ori alt element
probabil decît i.-e. **k(e)reu-m-.*

(126) seulâ vb tr. *1)* „a ridica în picioare" („lever; aufheben"). *2)* „a ridica din pat, a deştepta din somn" („eveiller, reveiller; (auf)-wecken"); refl. *1)* ,,a se ridica spre a porni" („se lever; atrfstehen"). *2)* „a se deştepta" („se reveiller; (wieder) aufwaehen"). *3)* „a se răscula" („se soulever, se revolter; sich emporen").

Der.: *sculare, sculat* (adj. şi s.), *scitlălv.ră* („surrectio" AnonC), *sculăioare, sculăţel* („săltăreţ, vioiu"), *sculament(?)* neologism.

Dial.: arom. *scol, ascol, sculă, sculat, sculată,* megl. *scol,* istr. *scolu.*
Alb.: *shku l, tshkul* „reisse aus", *shkul'em* „ziehen von einen Orte fort" (Meyer), „andar di corpo", *zhgule* „sradicare, trapiantarsi, emigrare" (Cord.).

DictB, II, p. 346 *„scol* excito ab *exculo".* © LexB, p. 620 *„scolu* a lat. *ex* et *collum* quasi collum attolo: gali. *s'excouler* attolor". *0* Pontbr. p. 662 lat. *ex + colare.* **0** Cihac, DEtDR, I, p. 146 lat. *excolloco.* **0** LaurM, II, p. 1098 *scollare = scullare* (contrassu d'in escollare). @ Tiktin, ZrPh, XI 1887, p. 82 (dunkel). *0* Philippide, ILR, p. 107 *rîscol* — v. sl. *raskoliti* a fost considerat ca = *re + scol,* de unde vb *scol.* **0** Creţu, MardLex, p. 365 lat. *excolloco* apocopat. • Geheeb, JB, V 1898, p. 34, Weigand, JB, VI, p. 34 **excollere* pentru *extollere.* **0** Byhan, JB, VI, p. 343 **excolare* din **exlocare,* cf. alb. *shkul'em, (t)shkul* ausreissen © Sulică, *Gazeta Transilvaniei* 1901, nr 97 **excollare* de la *colum* „grumaz" (cf. arom. „scol o boaţe mare" = „strig tare"). ® Candrea, E1L, p. 74 *succollo* „auf die Schulter nehmen". © Puşcariu, CL, XXXV 1901, p. 826-8, ZrPh, XXVII 1903, p. 747 „natiirlich kann keine'dieser Ableitungen ernst genommen werden"; propune (cf. EWR, 1558, PerspDict, p. 47, DR, VI, p. 223, LR, p. I, 347): sensul principal, aproape singur al lui *scol* este „urnesc pe cineva din culcuş" (căpănl a sculat un cîrd de potîrnichi), contrarul lui *zac,* contrar ce poate fi exprimat prin prefixul *s-* = *ex;* rămîne de căutat pentru *-col* un cuvînt lat. cu sensul „zac": *cubo, -are* „ruhend liegen, auf einem Lager ruhen" se prezintă de la sine[!]; *excubere* > it. *scovare* „Wild aus dem Lager aufjagen"; **excubillare, "excubulare.* Paternitatea lui „excubulare" o revendica Densusianu, NRR, IV 1901, p. 460, R, XXXIII 1904, p. 285. Admis ca probabil: Tiktin, DictRG, p. 1396, Candrea, DEnc, p. 1126, Meyer-L, REW 2990 *„*excubulare > a se sculă* 'sich erheben'; oder **excollare* zu *collare* 'herunter und herauf ziehen', woher? Weigand vgl. alb. *shkul* 'losmachen', das eine schon lat. Bildung voraussetzt". Weigand, BalkA, II, p. 112 confecţionează pentru alb. *shkul* şi rom. *scol* un lat. **collare.* ® Diculescu, OrLR, p. 647 lat. **excollevare = levare.* ® Rosetti, ILR, I, p. 176 **excubulare. 0* Pascu, VR 1908, p. 148, Et, p. 35 **excollevare = levare,* ArR, VI 1922, p. 265, DEtMR, I, p. 154, 1384 *"excub(i)'lare < cubile* (din care şi *culare).* **0** Scriban, D, p. 1173 **cx-col-levo,* d. *levare.* © Şăineanu, DUn, p. 579 orig. necun. **0** ILR (1969), p. 298 lat. **excubulare*

încercările pentru *sculă* se izbesc de grele piedici fonetice şi semantice, căci sînt imposibile formal **exculare, *extollere, răscol, *exlocare, *excollevare* (unele acceptabile parţial pentru sens), iar altele total nepotrivite ca semantism: *succollo, *excollocare, *excollare;* prin nimic mai verosimilă apare etimologia dată de Puşcariu (Densusianu) din **excubulare* pentru verbul comun alb.-rom. a cărui esenţă semantică este „a mişca, a urni, a împinge", iar forma străromână a epocii romane putea fi **scullare* ori **scub(u)lare (ex-)*; tertium non datur. De preferat al doilea arhetip care duce la baza **skeub-l-* a rad. i.-e. **skeub-* „a arunca, împinge" (WP, II, p. 556; IEtW, 955): lit. *skîibti* „a se grăbi", *skubits, skubrus* „sprinten, grăbit" (posibil v. sl. *skubaii* „a trage, a smulge"), got. *afskiuban* „a împinge înlături, a izgoni", ags. *sceofan, scufan,* ahd. *scioban* „a împinge, îmbrînci", ahd. *scuf(a)la, scubla,* ags. *scojl* „lopată". Alb.-rom. **scublare* ar putea fi un verb denominativ, la care modificările fonetice erau normale atît în română *(stabulum > staul, subula > sulă, sub(u)lum > sul),* cît şi în albaneză (ex. *sub(u)lum > shuV).* în atare sens poate fi „schon eine lat. Bildung" (Meyer-D), dar nu la un latin-romanic, ci unul indigen carpato-balcanic. Prezenţa lui *o* în loc de *u* în formele accentuate *scol, scoli* etc. nu este izolată fără analogii în cuvintele moştenite (cf. *ploaie < pluvia, droaie* ş.a.). Fone-

tismul străromân *bl > l* este sigur şi în arhetipul **pubula,* român comun 1396; CDDE, 1455; DictRG, p. 1277-1278) ce nu poate fi latin-ro absolut sigur autohton traco-dac, cu unele corespondenţe (sens primar tură, proeminenţă, nod" etc.) în lituană, letonă ş.a. (WP, II, p. 81).

(127) scurmă (var. *scîrmâ, scrumâ,* Tikt., Scrib.; *scurrima* PsalHu 13) vb tr. şi intr. *7)* ,,a răscoli ţarina cu ciocul, cu botul, cu unghiile, (etc.); a rîcîi" („fouir (la terre), fouiller, creuser en grattant; scharren, g *2)* „a roade" („ronger; ab-, zernagen"; „ceva îl scurmă la inimă = q lui rongeait le coeur"). *3)* „a scruta" („scruter; er-, ausforschen"; „îm fundul gîndurilor = il scrute le fond de ma pensee").

Der.: *scurmare, scurmat, scurmător, scurmălură;* posibil şi *scormoni* (T de Puşcariu, DR, I, p. 239—241 din *cormană;* problematic).

LexB, p. 625 ,,*scurmi** i.e. rîmu, ritnor, ruo; i.e. scorbelescu, sgîrmîiu, exscabo, proruo, eruo a lat. *exgrumo,* i.e. *grumos eruo,* Varr. RR 14". **0** Ciha I, p. 231 *„rîmu* fouiller, fouir, 1. rimari; — *scurm* (pour *scurîm)* 1. fouiller, fouir, gratter" © LaurM, II, p. 1111 *escorrimare.* Admis: Tiktin, 1888, p. 448, Geheeb, JB, V, p. 35, Korting, LRWb 3373, Tiktin, DictR 1397 lat. **sxconrimo,* 1390 *„scormoni,* wahrsch. zu *a scurmă,* viell. zunächt *mată* (vgl. *încurcată — încurcă* etc) abgeleitet, also iiber **scurmăli, scormol a răscoli* utngebildet", Giuglea, Cerc, p. 25—26, Meyer-L, REW 2254, Pu I, p. 239, Candrea, DEnc, p. 1127, Şăineanu, DUn, p. 573. @ Scriban, @ Şăineanu, DictRF, p. 520 ,,1. **excomprimari".*

Formula lui Cihac a găsit acces în dicţionare şi chiar la unii etimolo lenţi, deşi **ex-con-rimari* este o confecţie hibridă după verbul român adăugarea de prefixe la tema lat. *Hm-,* fără valoare ca şi **exgrumo* ima DexB; apropierea de *curmă* nu e de luat în seamă din cauza deosebiri tice (totuşi, rad. i.-e. **skeu-r-* al lui *curmă* are formă şi sensuri prima piate). *Scurmă* aparţine la rad. i.-e. **sker-* „a tăia" (WP, II, p. 573— *zgîriă, zgrîmâ),* posibil baza **skre-m-,* ori mai curînd **skreu-m,* a cărei **skreu-t-* e lat. *scriitor, -ari* „a cerceta, a scotoci", iniţial „a tăia, cres zgîria spre a vedea ce se ascunde înlăuntru", ahd. *scrotan* „a spint a măcina" etc, cu sensul lui *scrutări* ahd. *scruton, scrodon, scrutilo* ceta, explora, aprofunda" etc; *scurma* dintr-un mai vechiu **s metateza timpurie,

searbăd v. *sarbâd.*

sfărîma v. *fărîmă.*

sgîri'â v. *zgîriă.*

sgrîmâ v, *zgrîmă.*

(128) sîmbure s.m. (var. *sîmbur;* pl. *sîmburi) 1)* „partea din mijlo fructe, cu învelişul mai tare, sau lemnos, conţiuînd miezul sau sămînţ („noyau; pepin; Obststein, Kern"), *2)* fig. „partea centrală a unei („noyau, Kernstuck").

Der.: *sîmburel* (AnonC), *sîmburaş, sîmburos, sîmburoasă* (specie de *sîmburar* („bot-gros", pasăre), *{~>.)timburv,ş (-uc)*; topon. *Sîmbureşti;* ant *burescu* (OnR, p. 370).

Dial.: arom. *sîmburu, sîmbure, sămb-, sumbur, sumburi, sumb sâmburi,* istr. *sămbur.*

împr. din rom.: n. gr. ncuu.ppoţ „noyau de la noix" (Zagorion), „no ral" (Epir; RumWNGr, p' 41, 90; REBS, p. 79, 360).

A l b . : *thumbulle* „nasture, nod, măciulie (la ac)", *thumull, thumbez, sumbulj, sumull (sumbull* „bottone", Cord.).

LaurM, II, p. 1187 *„sîmbure* nucleus, semen, granum, acinus, (d'in *semen)". 9* Cihac, DEtDR, II, p. 344 cf. v. sl. *zritno* „granum, acinus", rus *zerno* etc. 9 Hasdeu, CuvB, I, p. 309 *sîmbure* înrudit cu cuvîntul alb, p. 92 „dem Alb. ist entlehnt rum *sîmbură".* 9 Pedersen, KZ, XXXVI 1900, p. 333 alb. *sumbule, thumbule,* i.-e. **k'vămo-, *h'vemo-, *k'umb(h}o-la* sau **h'umpo-:* n.pers. *sumb* „huf" etc. *9* Capidan, DR, II, p. 548 *sîmbure* = alb. *thumbull, sumbull.* în arom. *sumburi u* din silaba inițială e secundar, sub influența celui de „l doilea *u. 9* Baric, AlbRSt, p. 10; Şăineanu, DUn, p. 562; Tiktin, DictRG, p. 1426; Candrea, DEnc, p. 1157; Philippide, OrR, II, p. 733 „sigur identice; cel alb. e băştinaş (Meyer) ; nu se poate hotărî dacă cel rom. e băştinaş ori împr. din alb." ; Scriban, D, p. 1208. **9** Pascu, REBS, p. 79, 360, DEtMR, I, p. 191 trac **sumbula,* din care atît rom. *sîmbure,* cît şi alb. *thumbulle, sumbul'.* **9** Papahagi, *Dunărea* (Silistra), II 1925, p. 83 *sîmbure* din lat. *sabulum;* cuvîntul alb. e împr. din rom. **9** Weigand, BalkA, III, p. 212 „thrak. **sambulla* > geg. *sumull-a,* tosk, *thumbull* 'Knospe, Knopf rom. arom. *sîmbure* 'Obststein; Kern'. Nach dem rum. (» aus *a)* und der aind. Entsprechung *samba,* gr. *kombi* 'Knopf scheint *a* zu *u* ducii das folgende *u* assimiliert worden zu sein".

Element comun albano-român, evident de origine autohtonă carpato-balcanică, pentru care nu găsim o etimologie satisfăcătoare în domeniul comparativ, încercările făcute *(thump, -bi* „Stachel, Glockenschwengel; Knopf" etc.; v. ind. *s'amba,* gr. xou.(3oț „nod" ş.a.) nu duc la legături potrivite în alte limbi. Forma arhetipului alb.-rom. pare să fi fost **sambul-. (*somb-~?),* iar sensul (1) din română „partea de mijloc a fructelor";,,nasture" este secundar, mult mai tîrziu. Radicalul i.-e. putea fi cu s- ori *k',* de forma **sem-, *k'emb(h)-* etc. ; eventual **k'em-, *k'am-* „a acoperi, înveli" (WP, I, p. 386-387, 3; IEtW, p. 556), care a dat şi cuvinte pentru „acoperitoare, coajă, învelitoare, cămaşă" : v. ind. *cămulyă-, țămula-* „cămaşă de lînă", *gamî-* „prosopis spicigera; plantă leguminoasă (păstăioasă)", lat. (celt.) *camisia,* v. nord. *hams* „coajă, carapace, păstaie" etc. Plus adhuc non liquet.

sîrmă v. *fărîmă.*

soric v. *şoric.*

(129) spînz (var. *spîns, spini, spînț, spîndz, spănț, spănz, spînji)* s.m. „plantă cu rizomul gros, negricios, cu numeroase fibre radicale, cu flori roşii purpurii („helleborus purpurascens ; ellebore ; Nieswurz"), numită şi „bojoței, iarba nebunilor, iarba lupului, boşută, ouăle popii, coaiele popii, buruiană (iarbă) de talan" (Basarabia, Dobrogea; RevC, VIII, p. 115—116); vreo şase variante.

D e r . : *a spînzui, spînzi* („a înierba"), *spînzire, spînzac* ("om nebun care umblă cîmpii" ban., DR, IV, p. 868), *spîndzatsic* („bartlos", combinat | din *spînatic* -f *spînz,* ban., JB, III, p. 326) ; topon. *Spînzui.*

D i a l . : arom. *spingîu, spingiuiescu* „a vaccina cu spînz" ; megl. *spingu, sprengiu* (cf. big. *sprez,* GrS, VII, p. 201).

î m p r . din rom. : ucr. *spyndz* „helleborus niger", *spynz, spens* „helleborus viridis" (BalkA, II, p. 142; RomSl, XIV 1967, p. 173) ; srb *sprez sprz* „helleborus niger"; big. *spriăz;* săs. *spuns* (RevC, XII, p. 94); ung. *eszpendz* (NylrK, III 1959, p. 108), *puns* (NylrK, VI, p. 284; SCL, XIV 1963, p. 383).

A l b . : *slip en d er, shpendel* s.f. „elleboro" (Cord.), *shpen, shpener, shpendre, shpenn (-nd,* BalkA, II, p. 224).

LexB, p. 661. **9** LaurM, II, p. 1231, Gloss, p. 545. *9* Cihac, DEtDR, II, p. 357 v. sl. *prazi* „stipes", *praziti* „laxare", *suprțzati* „coniungere" etc. Admis: Byhan, JB, V, p. 333; Densusianu, HLR, I, p. 271 **9** Tiktin, DictRG, p. 1470 „Zshg mit *sprez, spre(e)z* (letztere Porm auch 1263 belegt) ist kaum wahrsch.". **9** Pascu, DEtMR, I, p.

191, 1796, **REBS, p.** 27 din **trac** ****spenzus, spen-,*** cf. lat. ***splen-,*** gr. ***spl***
» Weigand, **BalkA,** II, p. 224 **rad.?** Philippide, **OrR, I, p.** 621 **fiind folos**
decarea **cailor de dalac** boală a **splinei (ven. *spiendza,* dalm. *spianza), spîn***
veni din *spendza* „splină", **apoi „leac contra bolii de splină". Admis:** Scrib
1231. **9** Pascu, RevC, **XII, p.** 94 **v. sl. **sprez-.* 9** Rosetti, **ILR, II, p.** 1
— alb. *shpender;* dar ***z:*** alb. ***d* nu** corespund **(ne-am aştepta la** drom. ***d* sau**
Apropierea de numele splinei **din** dial. **it.** de **sud** nu e justificată". 9 Candrea
p. 1187, Şăineanu, DUn, p. 606 „orig. necun.".

Acest element lexical comun alb.-rom. este atestat şi în limbi sla
onal) ca împrumut din română. Degătura etimologică cu *splină* este ina
bilă fonetic şi semantic, iar împrumutarea din forma dalm. ori venet
ca o ipoteză gratuită cîtă vreme în acele graiuri nu există apelativul *sp*
măcar vreo formă intermediară apropiată. Un trac **spenzus* (tot din
nu explică dispariția lui *-l-,* nici forma albaneză, nefiind de luat î
prin lipsa deocamdată a unei baze i.-e. corespunzătoare care ar fi treb
aibă forma **speng'~;* încît tracicul **spenz-* are puține şanse de a fi
Forma drom. *spînz* presupune un **spendiu- (spandiu-),* temă **spend-,*
shpend- (cf. *rendes-rînză; grunde-grunz),* i.-e. **spend(h)-.* Este greu a
etimologie pentru acest element carpato-balcanic, neştiind dacă tîlcuir
trebuie să plece de la o particularitate fito-morfologică (forma frunzelo
late şi ascuțite, ori rădăcina, tulpina etc.; v. descrierea plantei: Panțu
p. 286) sau de la utilizarea ei în medicina populară contra durerilor
ori a dalacului cailor: „spînzui e întrebuințat de popor la vindecare
bolnavi de dalac. Cu o sulă se fac opt înțepături în pieptul calului b
apoi. se vira sub piele, în fiecare înțepătură, cîte un fir de rădăcină c
Calul se umflă apoi la piept, umflătura sparge, curge materie din ea şi î
zile calul este vindecat" (Panțu). Efectul terapeutic al spînzului ar f
cu al uleiului de terpentină. Se pot cita rădăcini i.-e. de formă apropia
însă nu explică semantismul cuvîntului nostru: **sp(h)e(n)d-* „a tresă
pitata se zvîrcoli" (WP, II, p. 664; IEtW, 989), fris. *spat, spad* „K
in den Hechsen der Hinterbeine der Pferde", oland. *spat* „Kramp" e
**spe(ij-* „ziehen, spannen" (WP, II, p. 655; IEtW, 982). Nu este c
exclusă o legătură de înrudire cu lat. *spinus* „spin" etc, i.-e. **spei-* ,
(WP, II, p. 653), ținînd seama de vîrfurile ascuțite ale conturului da
frunzelor de spînz(?).

(129a) stămiit (var. *strănut, strămut, siănut)* adj. „cu o pată alb
(bot) la cai)" („qui a le naseau blanc; Schneppe, Schnippe").

D e r . : *strămutat* (cal *strămutat,* mold.), *sirănare* (poate pentru a ri
în poezia populară), *străinea* („mic semn, pată"?), *streinei* (etim. populară

D i a l . : neatestat (arom. = *bal'u).*

Pascu, Suf, p. 138 obscur. **9** Diculescu, Gep, p. 175-176, ZrPh, XI
427-428, XLIX, p. 426—429, **stărn-* din got. *stairno,* nud. *Stern* „stea"
susianu, GrS, I, p. 348—349 „cu etimologii în felul lui *stărnut* < *stern* am p
că şi *iapă* e germ. (sued. dial. *hapă,* dan. *hoppe)".* Weigand, BalkA, III,
weisse Pleck am Maul ist doch kein Stern auf der Stirn und wie sollen d
dazu kommen, ein Wort zu entlehnen, das in eigentlicher und auch
Bedeutung im rum. 'stea în frunte' bewahrt ist; die Biidung eines adj.
vorans, dass das Stammwort erhalten ist, das ist aber nicht der Pali" ;
XLIII **p.** 194. Admis: Puşcariu, DR, III, p. 838-839 (LR, I, p. 273) „
şi ca formă şi ca înțeles foarte bine cu germ. *Stern".* **9** Tiktin, DictRG, p.
verbal von *a strănuta;* die Schneppe wurde, wie es scheint, mit dem Niese
lichem Zusammenhang gebracht". **9** Admis: Weigand, BalkA, III, p. 30
DEnc,.p. 1212-1213. **9** Giuglea, RevF, II, p. 60 **stignutus* < **v.** gr. tr

stigma sau *stigmare.* 0 Skok, ZrPh, L 1930, p. 273 „lat. **stellinutus* ergab mit *r "streinul,* welches volksetymologisch nach *strănut* oder *cernut* umgebildet werden konnte ...". • Gamillscheg, RomG, II, p. 254—255 gepid. *sternâ* „Stern, Blesse" ; „evident, unwiderleglich". • Densusianu, GrS, VII, p. 279—281 din sl. *sr(u)na* „căprioară" + *usta* „buzat", căci acest animal are botul de coloare mai deschisă, deci „cu buzele, de căprioară" [!]. Admis: Scriban, D, p. 1239, Rosetti, ILR, II, p. 82 # AnEtn, 1957-1958, p. 144.

Cuvîntul continuă să rămînă obscur, neputînd fi romanic, slav ori germanic, lipsit de corespondenți în aceste idiomuri. Derivat cu suf. *-ut-, star nut* este vechi în limbă, posibil o temă autohtonă **ster-n-.* Dacă „pata" de pe nasul ori buza calului poate fi interpretată ca ceva în legătură cu murdăria, mînjit(?), ar fi o bază a rad. i.-e. **ster-* din *steregie,* luat eventual în sens figurat, zicîndu-se despre cal că e „cu o pată (murdărie), mînjit pe bot", imagine potrivită pentru un animal foarte curat cum e calul.

(130) steregie (var. *stir-, sterigie, stregie, -jie,* ban. *sterezin'e,* Dos. *sterevie ; tirighie, -eg-)* s.f. */)* „funingine" („suie; Russ"). *2)* "țurțur(i) de funingine pe coșul prin care iese fumul" („glacon, charbou de fumee ; Russzapfen"). *3)* .„țurțur sau picătură, sediment solidificat dintr-o materie lichidă sau vîseoasă ; tartru, materie ce rămîne din vin pe fundul butii" („glacon, sediment, tartre ; Zapfen, Stiick, Weinstein"). *4)* „apă murdară ce curge din paiele afumate ale acoperișului sau din coșul pe unde iese fumul" („eau trouble et sale qui coule du chaume du toit; schmutziges Dachwasser").

Der.: *sterezat* „uimit (a se uita *sterezat)* (}**stirigiatus,* Philippide, OrR, II, p. 177-178).

Dial.: megl. șira» „scrum" (AtlDR, 683), *strizin'* „funingine" (Megl, III, p. 277—278), *străzin', strizin'* pl. „steregie" (GrS, VII, p. 203).

LexB, p. 670 *„steregie* scoiu [adică: sloiu] de funingine: *stiria fuliginis".* **9** Pontbr, p. 702 gr. crTspyii. **0** Cihac, DEtDR, I, p. 264 lat. **stilligia < stilla (stiria).* 0 LaurM, II, p. 1287 *stiria, stilla, stiricidium, stillicidium* picătura completa: de apa. de miere, de ghiață etc. ; in specie *fuliginea stiria* picătura de fuligine (etc). 0 Korting, LRWb, 9053 **stilligia (stilla, stiria).* Respins: Densusianu, R, XXXIII, p. 285, Candrea,. CL, XXXIX 1905, p. 428-431 (cf. E1L, II p. 7) **stilligia* ar fi dat in rom. **stelege* sau *"stilege; *stillicidium* trebuia să dea **stelecez.* Candrea adoptă forma, de bază *steregme* (cf. ban.). „în lat., 'o picătură înghețată' se numea *stiria; steregia,* e îndeosebi 'o picătură de funingine', care trebuie să se fi numit *stiria. fuliginea* 'picătură de funingine', sau *stiria caliginea* 'picătură neagră ca fumul' . . . Forma contaminată **striginea, "stiliginea (*stirigiiieus, *slíligineus) ;* prototipuri lat. vulg. *stir-, stil-* au existat lăsînd urme în dial. din nordul Italiei (canav. *stalesen,* borm. *stelegini,* retor. *stanschaint, standsche* 'Traufe, Dachtraufe' etc.) - DEnc, p. 1202 lat. vulg. **sliliginea < stifria + fu)liginia.* Admis: Tiktin, DictRG, p. 1491, Philippide, OrR, II, p. 177. 0 Meyer-L, REW [3] 8266 *sliricidius* „Schneeflockenfall". Cf. Graur, BL, V, p. 114. 0 Giuglea, Conc, p. 20 lat. *stilla* **-j-** *fuliginea,* sp. dial. *estellesiu* „suie". 0 Scriban, Arh, XXIX 1922, p. 477, D, p. 1321 *„tirighie* sau *st-* (gr. *trygia* drojdie de vin, big. *trygos* strugure, cules. n.g. cule.su viilor, tartru, funingine, coaja...)". **0** Șăineanu, DUn, p. 617 „orig. necun.".

Aceste încercări nu explică sensul și forma lui *steregie (*stilligia, *stillicidium* ori **stiricidium* nu pot duce la rom. *steregie)* ; de asemenea soluția lui Candrea (inspirată de traducerea latină a LexB „stiria fuliginis"), susținută cu multe argumente și insistență, n-a dat rezultate, căci pleacă de la falsa premisă ca *„steregie* e nu orice picătură înghețată, ci îndeosebi o picătură de funingine (etc.)" ; *steregie* nu se referă la o picătură de funingine în mod exclusiv, iar combinația de cuvinte (imaginată numai de dragul apelativului romînesc) *stirigiii fuliginea, caliginea* e artificioasă, pretinsa contaminare — neverosimilă; faptul

că nu se; explică dispariția silabelor *-ria -{-fu-* (decît prin punerea lor „î teze") face ca ipoteza să cadă de la sine, lipsind orice bază romanică a (exemplele citate de Candrea și în REW *stalasen, stelegini, standsche* etc. /.streașină"). Nici tema gr. *tryg-* nu explică pe *steregie,* pentru a cărui ju tură etimologică se impune interpretarea corectă a semantismului (ec aparență, prin varietatea accepțiunilor lui în diferite zone românești) mai mult cu cît în articolul lui Candrea sensurile au fost aranjate u potrivit cu etimologia latină stabilită dinainte, insistînd asupra sensu vențional „picătură (țurțur?)". La Dosoftei înseamnă „cenușă" („funi ori poate „lavă" („muntele Etna are în vîrv o gaură din carea ese negr sterevie și foc", VSv, Fevr. 5; „fum de sterevie fața să le arză", Ps 5) [41]. Accepțiunile apelativului sînt nuanțate și variate în diferite zo nești [42], dar prevalează noțiunea „funingine" (sediment sau țurțuri), megl., apoi „apă turbure, murdară", mai ales de funingine din coșul d din paiele afumate (vechi, murdare), „sediment (turbure, murdar) din Nepotrivirea între „funingine" și „apă murdară" este numai apare toate accepțiunile se reduc la „murdar", fie lichid conținînd în disol purități, fie un „sediment, depozit", uneori solidificat în formă de slo tartru, alteori un strat variabil de funingine ce colorează (murdăreș pereții și tavanul casei țărănești, unde trece multă vreme fumul: „ tavanul nu mai sînt albi, ci cafenii de steregie, căci fumegînd soba torul, atmosfera casei se umple de fum", cum o descrie un medic [43]. sens e de căutat o înrudire etimologică pentru *steregie,* al cărei arhetip *sterezin'e,* megl. *strezin)* era **st(e)reginea,* cu un sufix lat. *-eus, -ea* (si o temă **st(e)re-g-in-,* rad. **(s)ter-* „lichid murdar, spurcat, murdări a murdări, spurca" (WP, II, p. 641—642,8; IEtW, 1031,8), **(s)ter* ca în gr. o-Tspyc.vot;' xoirptov Hsch., Tapyavov, vin stricat (alterat), oț wein" etc, v. isl. *prekkr,* mhd. *drec, -ckes* „Dreck" *(Hregnâ-* sau baza **(s)terk-* lat. *stercus, -oris,* lit. *tersiu, tersti* „a mînji, murdări, u noroi", *aptersziit* „murdăresc, spurc" etc. Sufixul *-n-* este fie i.-e., fie Restrîngerea asupra „funinginii" din coșul sobei datează din româna com **siereginea* desemna cea mai caracteristică „murdărie" din casă: „fu

(130a) sterp (var. *stărp;* fem. *stearpă)* adj. *7)* „care nu poate av care nu fată" („ *sterile;* unfruchtbar"), „care nu fată în acel an" („bre

[41] Forma întrebuințată de mitropolit „sterevie" este moldo\'enism literar invers de *g,* după analogia lui *gicol* pentru *vicol (viscol)* etc. (Candrea; Tiktin).

[42] Majoritatea variantelor la Candrea; LexB „sloi de funingine", LaurM „țur compactă", ori „funingine (din coșul de fum)", Polizu „cep de funingine". Dame „suie", „materie neagră ce lasă fumul pe buloinl coșului sobelor; suie" ; în Muscel „funingine bovița, Argeș, Gorj (etc.) „funingine", nord-vestul Moldovei *stririgie, -ii* „cărbune de III, p. 88; Șăineanu) ; Covurlui *stiriyii* (Graiul nostru, I, p. 322), Alexi *steregie* „Russza *sterezine, stare-* „funingine", Oaș *steregii, sire-* „țurțuri de funingine" ; Năsăud *steregi* de pc cornii ia acoperișul caselor" (Gazeta Trausilv. 1888, nr 54, p. 2, n. 478) ; „țurțuri de funingine" și „picături ce curg din lemnul verde cînd îl bagi în foc", „apă de ploaie ce curge din strașină" (Viciu) ; la Abrud *strejie* (și *slrijie)* „umezeal în podul casei, și pe hornul cuptorului din cauza fumului; apa ce curge de pe paiele acoperișului caselor" ; ultima accepțiune cunoscută și în alte zone (Turda-Ciuj, Maram la Zărnești-Buzăti) ; prin Rînmicu-Sărat (Bordeasca etc.) *strigie* „cocleala albastră ce în vasul de aramă nespoit (necositorit) și care colorează mîncarea sau ceea ce se fierbe vas", ori *steregie* „funingine" ; Valea Putnei *stirigie* „materia ce se depune în cazan etc, ; Rupea ..apă turbure, murdară ce rămîne la fierberea unor materii colorante" *gkiie* „ce rămîne din- vin pă bute, o rîcăi și acresc cu ea" (Vîrcol).

[43] Dr G. Crâintceanu, • *Igiena țăranului român* (1895), p. 57.

2) „neroditor, care nu produce nimic" („improductif, infructueux; nicht produktiv"). *3)* „sec, arid" („sec, aride; diirr, ausgetrocknet"). *4)* „(porumb) cu boabe rare" („(maîs) a grains clairsemes; Mais mit schutter gewachsenen Kornern").

Der.: *sterpi, -it, slerpet* (,,toate oile sterpe"), *sterpie, sterpos* („pămînt —"), *sterpare^ -ari* („oaie stearpă"), *sterpar* şi *sterpătar* („păzitorul turmei de sterpe"), *sterpărie, slerpătară, sterpiciune.*

Dial.: arom. *sterpu, stearpă* (der. *stirpes, -itor, -itsuni, stir-, stărpar, stirpar,* ; *stirpuret, stirpuriu* „turmă de oi sterpe", *stirpuescu, -uit* „devin sterp"),. *străkescu, -ire, străkitură, astârkescu, astrakin, astrăkescu, -ire, -it,* „a seca ; avorta (etc.)", megl. *sterp.*

împr. din rom.: săs. *stirpe* „unfruclitbares Muttertier" (RomElSz, p. 47), ung» (Crişana) *sztdrpa* (NylrK, VI, p. 285).

Alb.: *shterpe* „sterile, che non partorisce quest'anno, a suo tempo"..

LexB, p. 671 *„sterpu* sterilis, infecundus; a lat. *exstirps".* **9** Pontbr, p. 701. $ LaurM, II, p. 1278 *sterpire,* 1279 *sterpu.* **9** Cihac, DEtDR, II, p. 702 *sterp, silvie.,* o-Tpeşa, arspţxx, arstpoc „sterile" etc. **9** Gaster, RIAF, I, p. 351 cuvintele rom. şi alb. vin din der. lat. cu *ex-* din *stirps.* **9** Meyer, EWAlb, p. 417 cuvîntul alb. este autohton, cel rom. e illyric **O** Densusianu, HLR, I, p. 224 (el. alb.-rom.-ven.) „d'origine obscure est *sterp,* alb. *shterpe, stjere,* ven. *sterpo* = sterile". **9** Unii preferă pe lat. **exstirpis:* Herzog, ZrPh, XXVI 1902, p. 736 „wir gelangen ohne Muhe [dar fără a cită LexB şi pe Gaster!] etwa auf ein lat. **exstirpis* (etc.)". Puşcariu, EWR, 1644, Korting, LRWb, 3490a, Şăineanu, DUn, p. 615, Tiktin, DictRG, p. 5492, Pascu, ArR, IX 1925, p. 311, Philippide, OrR, II, p. 641, 737-738, Meyer-L, REW³ 3072, Capidan, Megl. III, p. 275; alţii gr. crrepupoţ: Weigand, JB, XVI, p. 228, Rohlfs, ArR, IX, p. 159, nr 3072 (contaminare cu lat. **exstirpus),* EWUG, 2059, Diculescu, DR, IV, p. 443, Candrea, DEnc, p. 1203, Drăganu, RomIX-XIV, p. 59, Scriban, D, p. 1242, Puşcariu, LR, I, p. 259, Rosetti, ILR, II, p. 68-69, Giuglea, DR, X, p. 443-445, DRS, p. 65. 9 AnEtn, 1957—1958, p. 144 posibil i.-e. **ster-.*

Majoritatea părerilor s-au repartizat între lat. **extirps* (DexB, apoi „descoperit" de Gaster şi Herzog) şi gr. tyrspicpo? : cuvîntul românesc ar putea să derive din oricare, fiind deci aproape o chestiune „de preferinţă personală". Dar termenul alb.-rom. *sterp-* pare să fie autohton anteroman, putînd fi conectat direct la rad. i.-e. **ster-* „ţeapăn, rigid, tare" (WP, II, p. 631; IEtW, p. 1022), din care o formă paralelă sau specializare **ster-* „sterp" (WP, II, p. 640—641 ; IEtW, p. 1031), lat. *sterilis,* gr. GTsTpa etc.

(130b) stînă s.f. (pl. *stîni) 7)* „construcţie de lemn (ca o simplă casă ţărănească) servind ca adăpost pentru păstori şi ca loc de prepararea brînzeturilor" („bergerie, fromagerie ; Schăferhiitte, 'Kăserei"). *2)* p. ext. „întreg locul pe care e instalată stîna şi dependenţele ei (strunga, celarul, ţarcurile, bordeiele)" („bergerie, endroit ou l'on garde' les brebis; Schăferei, Sennhutte, Sennerei").

Der.: *stînişoară, stînărie, stînaş;* topon. *Stîna, Stînişoară.*

Dial : arom. *stînă;* istr. *stînărie.*

împr. din rom. : ung. *esztena, -ina, esztena, sztina, isztina, isztina, csztends* „ciobanul care mulge oile la strungă" (InflR, p. 42; NylrK, VII 1963, p. 117 şi 119), *esztena-csinălăs, esztenăs-szimbora, esztenahely, esztenajuh, esztenaiist, esztenutdrs* ş.a.. (StUn, 1962, 2, p. 24; StCom, 13, p. 259; MNyTEtSz, I, p. 804);srbcr. *stind,* ucr.. *Styna, StyniSora* (RomSl, XVI 1968, p. 96).

r—

Este un cuvînt tipic păstoresc, general şi străvechi în limbă, dar cu obîrşie deocamdată echivocă; posibil autohton, preroman, preslav. Cei mai mulţi

filologi l-au considerat slav (ca împrumut arhaic), alţii însă (între ei I 1-au declarat autohton traco-dacic. Ambele ipoteze par să aibă egale şanse de a fi reale ; dintr-un traco-dacic **stana* (rad. i.-e. **s staţiune, loc de şedere", WP, II, p. 603-610; IEtW, p. 1004) uşor derive rom. *stînă.*

(131) stîncă s.f. (pl. *stînci)* „masă enormă de piatră, mai ale ce se ridică pe un munte („roche, rocher; Fels, Klippe").

Der.: *stîncărie, simcie, stîncos;* topon. *Stînceşti* ş.a.

DictB, p. 666 *stancu,* pl. *stîncuri* saxum, *stancosu* felsig. 9 Miklosi 46 din sl. *sUnbka;* admis: Cihac, DEtDR, II, p. 360—361 şi de alţii; Lau 546; Tiktin, DictRG, p. 1497 „ansch. zu ksl. *stanu,* vgl. *stână* (de piatră auch viat. *stancus* „miide" (ital. *stanco* id., rum. *sting* „link") in Bet stanca „miider", daher «trăger, unbeweglicher Stein»" ; GrS, V, p. 1 DR, VII 1934, p. 456 (Puşcariu) şi alte opinii şovăielnice, confuze ale filo din ultimele patru decenii; Pascu, RevC, X 1936, p. 123: elemente t balcanică *stînă, strungă, zăr, smîntînă, stăpîn, stîncă, codru, brad, spînz. Influenţa limbilor slave meridionale asupra limbii romîne (sec. VI—X* 1954, p. 67 explicat prin *stenka* (srbcr. *stânac* etc.) 9 G. Mihăilă, SCL, 362 („Criteriile determinării împrumuturilor slave în limba română") s fi slav, din motive fonetice şi semantice ; deocamdată trebuie să-1 trecem pri cu etimologie necunoscută (cum făcuseră şi alţii: Candrea, Şăineanu, I, p. 286 etc).

Discuţiile în jurul etimologiei lui *stîncă* au terminat în concluzi tînd sa fie slav (cum a demonstrat în 1971 eminentul slavist bucu trebuie considerat ca „obscur, de obîrşie necunoscută", revenind ca dului lexical autohton, căci există o putinţă de încadrare în sistemu indo-european. Esenţialul în apelativul (exclusiv românesc) *stîncă* e „ascuţiş, vîrf tăios, dungă ascuţită, tăioasă", iar cea mai verosimilă europeană pare a fi **stegh-,* nazalizat **stengh-* „a înţepă; prăjină, pa ascuţit, ţeapăn", sued. *stagg* (germ. *stagga)* „iarbă ţeapănă, a atovul;, -oxo? „extremitate a unghiilor, ghearelor, ascuţiş, tăiş (al sau stînci)", let. *stingstu, stingt* „teapă, ştaif", *stingrs* „ştram, ţea etc. (WP, II, p. 622-623; DEtG, p. 915 ; WH, II, p. 706-707) apelativului rom. *stîncă* poate să fi stat o formă carpato-balcânică sau chiar **stank-,* cu semantism arhaic, bine conservat pînă azi.

(132) străghiată (var. *-fă, stfejreghiată, -ţă, sterghiat, stirighiat -ţâ* ban., haţ., *strădiată, stre-, străyată* Oaş) s.f. (pl. *străgheţi) 7)* tele) abia închegat şi nestors încă de zăr" („lait caille; geronnene olt. „bucăţi (de sînge, piftie) închegate" („gele, caillot; geronn stuck, Sulze"). *3)* „zăr ce se ridică deasupra laptelui închegat; i gului; smîntînă de pe lapte închegat; zăr stors din caş" („petit l Molke, Buttermilch").

Der.: *a (se) străghetă, -ţi* „se coaguler" *(străghetă* „a preface î închega, a (se) slei", despre lapte, sînge, răcituri-piftie olt.), *a st străghiată")* „a îngheţa, a prinde pojghiţă de ghiaţă" (zona Iernut—I Mureş, inform. X. Vlassa), *străgheţat, -it* „închegat", *străgeiar* „unea sfarmă străghiată".

.Dial.: arom. *strîgl'ată, străgl'eată, -tu* „brînză dulce încă nes lapte închegat, boţul din lapte închegat" (DMacRD) ; megl. *stri* I, p. 36) ; istr. *strîgl'ată* „lapte închegat şi amestecat (pentru (AtlDR, II, sm., harta 418; CercDg, IX, p. 205, 214; XVI, P- 93- II, 4Î2/02) ; cf. şi forma *străgl'aţă* la Caraşoveni în Banat.

î in.p r. din rom. : srb *strîgl'ată* „Quarkkäse" (GrS, III, p.- 429 ; în. legătură cu *strigi'ata* formă citată la Carasoveni' în DR, X, p. 305), cr. *strgljata* '„Sanermilch" " (SOF, XXI, p. 374); big. *străglcta* (G. Pascu); gr. arpiyxXera (RumWNGr, p. 91); ung. reg. *tregydca, szteregyăca* • „megaludt juhtej, lâgysajt" (MNyRomKolcs, p. 384).

LexB, p. 677 *„streghice* lapte covasitu (închegații) ; lac coagulatum (concretum)". **9** Pascu, ArR, VI 1922, p. 265, DEtMR, I, p. 67-68, 430, RevC, II 1928, p. 128, III, p. 46 lat. **extraglata = *extrac(o)ag(u)lata* „coagulee", cf. *chiag, cl'ag* < **clagum = coagulum;* suf. *-cață* analogic. Admis: Capidan, Megl, III, p. 277. **9** Giuglea, DR, III, p. 616 a însemnat „laptele care prinde pojghiță, peliță" (strat) deasupra; pelița ce se formează pe lapte aduce după sine coagularea; lat. *stragulatum* (din *stragulus* adj., *stragula* „Decke" etc), sensul „zur Decke gemacht; Decke" etc.Admis: Densusianu, ALP, II, p. 187-18S # Candrea, GrS, III, p. 428-429 „termen moştenit probabil de la păstorii romani; *(lac) strangulatum* «lait serre, comprime», adică «lapte prins», trebuie să fi însemnat aceeaşi noțiune; . .. explică pe *străghiată* fără cea mai mică dificultate fonetică sau semantică...": DEnc, p. 1211. **9** Skok, JP, XVIII, p. 354 *' *extragulata.* **9** Scriban, D, p. 1249 „lat. **extra-.coagulata* ori *strangulata".* **9** DR, XI, p. 165—170, AnEtn, 1957—1958, p. 148 i.-e. **streg-l-, *ster-* „tare, consistent" prin tracică.

Vechile încercări de etimologie nu sînt justificate, nu explică termenul românesc : **exiracoagulata, *extragulata* presupun o formă paralelă nemetatezată a lui *coagulum* (care a evoluat: *c(o)aglum > *clagum > chiag),* afereza grupului *c(o')a-* şi compunerea cu *extra-* nejustificată pentru semantism: *stragula!a* nu este admisibil semantic şi formal (în prima silabă trebuie să fie nu *a,* ci *e,* cum indică dialectele sudice), „cu evoluție semantică îndoielnică" (Candrea) ; aceeaşi obiecție împotriva lui *(lac) strangulatum,* nepotrivit semantic, căci *strangulare* „a gîtui, înăbuşi" cam greu s-ar fi putut aplica în latina „vulgară" a păstorilor dunăreni la „închegarea laptelui", noțiune pentru care exista şi există termenul latin precis, lipsit de echivoc: *coagulum' (>*clăgu- > chiag), coagulare.* Ce ar fi putut îndemna pe strămoşii românilor sa dea laptelui „închegat, prins" atributul sinistru de „strangulat", adică „lapte înnăbuşit"? Noțiunea de „serre, comprime" este de prisos, cîtă vreme închegarea laptelui se face (de la sine) fără nici o presiune ori violență, uniform, de sus pînă la fundul vasului. Cu etimologia lui Candrea s-au epuizat resursele oferite de limba latină, dovadă că rm aici este de căutat originea etimologică şi semnificația cultural-istorică a cuvîntului românesc [44], care este deplin echivalent şi sinonim cu „lapte coagulat, prins" („lapte cu chiag", Mehed., „lapte închegat cu zăr cu tot; caşul însuşi abia închegat" etc). Sensurile secundare de sub *3)* sînt limitate la cîteva lucruri [45], lipsite de importanță semantică pentru etimologie. După completa închegare a laptelui, se face alegerea caşului din *zăr; străghiată* e separată în duuă derivate, unul lichid (galben-verziu) *zarul,* altul consistent, caşul din

[44] *Străghiată* e cunoscută azi în aproape toate zonele româneşti: Ardeal, Banat, Oltenia,' Muntenia, Bucovina [în Moldova pare a lipsi, neatestat pînă acum] : il dă şi Iordache Golescu in Dicționarul său *,.strigheață* se zice laptele cel închiegat pînă ieste dulce, pînă a uu se acri", Sez, XXX 1922, XVIII p. 163; prezent în toate dialectele, cuvîntul a fost un termen absolut general în graiul străromânilor, în romanitatea carpato-balcanică.

E. Precup, *Păstoritul în Munții Rodnei* (Cluj, 1926), p. 19 „dupăce s-a prins (închegat) laptt>. se rupe cu lingura cea mare de lemn. Prin această crăpătură se adună deasupra un lichid verzin, care se numeşte *străgeată* şi care se ia cu lingura şl se toarnă în chiagorniță, pentru a se folosi diu nou la închegatul laptelui. Străgeată e iuțimea chiagului, chiagul cel tare, care se ia diu budacă, spre a nu se întări caşul, să se facă prea aspru, ci să rămînă moale şi să se întindă brînză". Cf. T. Morarii, *Viața pastorală în Munții Rodnei* (Bucureşti, 1937), p. 179 etc. (cf. PăstRom, p. 200). Acelaşi sens în Bucovina (Cîmpulnng etc) ; Hațeg: zarul ce iese deasupra laptelui închegat e „străgeată zarului" ; Oaş *străyată* „zarul ce picură din caş" (Candrea, *Graiul Oaş,* p. 52) ; în zona Someş (Ciiibăncuța etc.) *străghiată* e „smîntînă laptelui de oaie" (Cuman, *Glosar,* p. 135) şi (corn. Prişş) *străgeată* „'apte închegat" (Pasca, *Glosar,* p. 247) etc ...

care se face *brînză.* în unele zone, *străghiată* designează şi alte lichide coagulate, întărite: sînge, răcituri, nu numai despre lapte [46]. Pilde oferă o dovadă în plus că sensul „a întări, a (se) solidifica, a deveni este esențial pentru apelativ, care fiind echivalent cu „(lapte, lichi coagulat" este un adjectiv substantivat, participiu în *-at-* al unui v pina de forma **streg-l-,* baza care duce direct la i.-e. **sier-g, *st(e)* **sier-* „țeapăn, înțepenit, rigid ; lucru tare (consistent)" (WP, II, p. 62 IEtW, 1023; cu alt aspect şi alt sens în *strugure)* : v. isl. pâr „închegat, înțepenit", got. *gastaurknan* „a, închega", v. isl. *strokna* ahd. *kierstorchanen* „erstarren, erkalten" etc, lit. *stregti* „a (se) îngheța", let. *stregele* „sloi de gheață" etc. Transformările fonetic forme elementului ereditar al limbii române: **sterg-l-at-, *streg-l* *străghiată.* Prezența în toate dialectele arată că este unul din puține lexicale autohtone „pan-româneşti" ; azi însă, cuvîntul este pe pariție în unele zone (de ex. e rar în Banat), cunoscut numai de bătr alte locuri (Bărăgan, Basarabia, Moldova) nu e atestat. Accepțiu „lapte închegat; sînge închegat; piftie (răcituri)" arată că *stragh* început termenul generic spre denumirea „închegării" oricărui fel de pondent indigen al lat. *coagulum—chiag) ;* restrîngerea accepțiunii asu în majoritatea teritoriului lingvistic românesc trebuie să fie de evident în legătură cu importanța păstoritului în viața social-econo rului român.

In medicina empirică (populară), *străghiată* se foloseşte cu succ nmflarea buboaielor (furuncul) sau lecuirea bubelor. „Se mulge lapte diat se pune în el puțin chiag; după închegare se ia puțin şi se pun buboi (bubă, spartă sau nespartă) şi îndată se trage (scade) umflătur Pira—Popescu, *Folclor din Vîlcea,* 1928, p. 199). „.Bubele se mai *străghiată,"* (Păcală, *Răş,* p. 253) etc. La megleniți, *strigl'ala* medicinală e fie făcută din piatră acră şi cu albuş de ou bine bătut, îngroşat apoi cu buințat ca leac contra durerilor de ochi" (GrS, VII, p. 204). De relevat (Argeş, Vîlcea, Teleorman, Dolj, Turda ş.a.) apelați™! *străghiată* e pentru numirea acestei cantități mai mici de lapte închegat în scopuri cale, nu pentru laptele coagulat din care se scoate caşul.

(133) strepede (var. *streped;* pl. *strepezi)* s.m. „vierme cu cap culoare albă-gălbuie, creşte în brînză; carete,, codat" („ciron, (ver Käse-, Speckmade"). AnonC, *strepede* vermis in easeo et carnibus

Dial.: arom. *strepede* (RevDg, XI 1966, p. 562) şi yermu *strepij* „vierme de brînză" (Capidan, Megl, III, p. 277).

Alb.: *shtrep,* artic. *shtrebi* „vierme". "

LexB, p. 677. 9 Cihac, DEtDR, II, p. 373 din v.sl. *crîtvi* „v EWAlb, p. 137 *strepede* împr. din alb. *shterpin,* gr. spr:co , AlbSt, III Şăineanu, DUn, p. 620. Tiktin, DictRG, p. 1512 „alb. *shtrep* ist a Wort; die Grundlage diirfte lat. *ex-trepi-* aus 'unruhig hin und he laufend' sein; zum Ausgang vgl. *limpede, repede";* Candrea, DEnc.p glea, DR, III, p. 603, n. 3 lat. **experteridus ;* cf. lat. *teredo* şi „larve de pide, OrR, II, p. 734 „alb. aparține la rad. **serp-* în legătură cu cu însă e fără îndoială împr. din alb. şi presupune un **srepidus* din *serp*

«în vestul Olteniei se zice despre lapte cînd s-a prins ori înăcrit „străgh ceva închegat: i-a înfipt cuțitu' în mimă şi curgea sîngele străgheți; varsă străg *sîriLTă* - a se închega: cătarăm la inimă şi sîngele fu străghețat; piftiile s-au AAR, s. II, t. XXXV, MSL 1913, p. 103) ; Gorj: stră buclu de sînge închegat, rar despre lapte; se zice şi străgheți de piftie"; Vi seamnă „tobă de porc cu sînge închegat, slănină, sgîrciuri etc. ; smgerete .

srep-* > *serp- nu-i conformă spiritului limbii române; e posibil ca ****srepidus*** să fie cuvînt latin introdus prin mijlocire alb., unde metateza ***srep-*** a putut fi sprijinită de analogia radicalului băştinaş alb. ***srp-***; rom. ***strepede*** ar putea fi împr. din alb., dar nu e însuşi alb. ***shtre-p".*** 9 Scriban, D, p. 1251 ,,cf. lat. ***trepidus*** tremurător, agitat; alb. ***sUrep".*** ® AnEtn, 1957—1958, p. 142.

Inseparabil de corespondentul albanez, *strepede* nu poate fi explicat din latină *(*srepidus, *ex-terpidus* etc). Mai aproape de adevăr pare legătura lui *shtrep, -bi* cu rad. **serp-, srp-* „a se tîrî", v. ind. *sârpati,* lat. *serpere, serpens,* alb. *g'.arbcr* „şarpe" etc, cu infix *t* (ca în *Strymon, Istros* ; WP, II, p. 502) ; dar există nepotriviri semantice şi s-ar părea că este de luat în considerare mai curînd o răci. **ter-* care a dat baza **terd-* în v. ind. *tardâ-h* „o insectă", lit. *trandis* „vierme, strepede, cariu" (WP, I, p. 734,6; IEtW, 1076), baza *Herp-, trep-* let. *iărps* „vierme" (WP, I, p. 732) ; în aceasta însă nu este explicată iniţiala s- ;' să fie „s- mobil" ori lat. *ex-*? Nimic sigur.

(134) strugure (var. *strugur) s.m.* (pl. *struguri) 1)]* „viţa (devie)" („vigne, cep de vigne; Weinrebe, Rebenstock"). *2)* „fructul viţei de vie" („raisin; (Wein)Traube") ; vreo 25 variante.

Der.: ***struguraş, strugurei, strugoroi, struguşori, striiguşoare, strugurar*** („negustor de struguri"), ***struguriu*** („de strugure, ca strugurele: mere strugurii"), ***strugurel*** (măr, „soi de măr care face mere mărunte cu vărgi roşii, acrişoare la gust", MatDial, I, p. 94); ***strugureană*** nume de oaie (Alba) ; topon. ***Strugureni,*** antropon. ***Struguresc'u, Strugurcanu*** etc.

Dial.: neatestat (arom. = *aud).*

DictB, II p. 417 ***„strugur,*** graec. ***stafvli".*** 9 LexB, p. 681. ©LaurM, II, p. 1318 „etim. incerta; compara ***uva, uvula = ugura,*** ca ***favu, favulu = jaguru,*** gr. orpi-ȚruXoț apoi gr. -rptiŞ, -rpuy-; compara şi verb strugere". 9 Cihac, DEtDR, II, p. 376 v.sl. ***struziti*** .„radere, lacerare" (= a struji). ® G. loannidu, ***Dici. elino-rom.*** II, p. 1105 (cit. de Diculescu) gr. Tpuyr) „fruct, poamă". Admis: Pascu, ArR, X 1926, p. 472 ***(Hrugula*** sau ****trugorus),*** Tiktin, DictRG, p. 1520. 9 Creţu, MardLex, p. 371 lat. ***surculus*** „mlădiţă", ***sruculus.*** 9 Şăineanu, DUu, p. 622 din ***st rug,*** arom. ***strugur,*** aşchie adică ce cade din strug — ciorchine de struguri — strugure. 9 Diculescu, Gep, ts. 178. ZrPh, XLI 1921, p. 424-425, XLIX, p. 415 din gepid. ****prubilo*** = md. ***Irubeî*** „Traube, strugure" etc. Admis: Puşcariu, DR, III, p. 839, Scriban, D, p. 1254-; respins: Weigand, BalkA, III, p. 309 „lautlich ganz unmoglich, es wiirde ***truăr, tror*** ergeben, oder ***truvlu > trul".*** Şiadbei, Probi, p. 57—58, SCL, IX 1958, p. 193 („noi îl alăturăm cu vgr. porouț 'grappe de raisin' > lat. ***botrys, botrus > *botndus, *trubolus*** (etc.)"). • Skok, ZrPh XLIII, p. 191, L, p. 268, RIEB, HI/6 1938, p. 590 din srb. ***strug*** „strung Stengel", — ceea ce n-a admis nimeni, „lautlich und begrifflich abzulehnen" Gamillscheg, RomG, II, p. 265—266 (preferă vestgerm. ***prub-*** > got. ***strub-*** > gepid. ***struvilo*** > rom. ***strugure;*** respins de Skok, RIEB, p. 590). • H. Petersson, ***Etymol. Miszellen,*** p. 18—20 (Lunds Univers. Arsskrift, XIX 1923, 6; cf. G1, XV, p. 199, GrS, V, p. 175): dacic, înrudit cu gr. ***a-puxvoQ*** „Nachtschatten" [?], mhd. ***struch*** „Strauch", lit. ***struge.*** 9 Densusianu, GrS, V, p. 174—175 cu sensul mai vechi „ciorchine" ar avea la bază tema ***streb-*** (lat. ***strebula, siribula*** „carne din coapsa animalelor jertfite", gr. atpspXog „sucit" etc.) ; ****strebulus, *stribulus > strubulus.*** 9 Puşcariu, DR, VI, p. 310 „orig. necun. Mai plauzibil lat. ***uva*** dimin. ***mttla,*** ti > ***g*** (ca ***fagur, negură, rug),*** dar arom. ***auă*** cu ***v*** amuţit. în partea iniţială ar fi ***stttr (<stylus)*** 'ţurţur', ***stură*** 'promoroacă, chiciură; mănunchi ce atîrna'. Compus (cf. ***cocobarză < cocor -+- barză)*** ar fi dat ****sturugură-strugură-stritgure-struguri"*** [!!]. Admis: Meyer-L, REW[3] 9105, — deşi ***„strugur < uvida*** est impossible" Graur, BL, V, p. 116.

Izolat în dialectul dacoromân, *strugure* (neexplicat de tentativele din trecut, unele total artificioase, neverosimile) este element străvechi în limbă. Sensul actual „raisin" e aproape general (Diculescu citează pentru mold. accepţiunea „Beerenbiischeî, Traubenbuschel, Traubenkamm") ; dar el nu pare a fi cei ori-

ginal, etimologic, cu toate că în textele vechi (începînd din sec. XVI)
înseamnă „fructul viţei de vie". Consensul textelor şi a limbii actuale
de un pasaj căruia nu i s-a dat atenţie: PsalSch, 79, 12 „tinseşi viţ
la mare" prezintă o variantă în PsalHurm, unde ,,viţele" (sl. pG3ra
e redat prin „strugurii", care avea accepţiunea „viţă", fiind deci e
sinonim deplin ; căci nu este probabil ca vreun copist sau traducăt
smerit şi mediocru cunoscător de limbă română) să fi confunda
(boabele)" cu „firul (tulpina)" viţei devie; ori să redea prin „strug
chină) însăşi „viţa de vie" (= ramura), extinzînd numele fructului a
tei întregi. Pe la a. 1500, *strugure* însemna nu numai „ciorchina, f
de vie", ci în general şi „viţă, ramură", sens din var. PsalHurm, ce d
rămînînd numai echivalent al lui *auă (uva)* şi *ciorchine* (de ex. „
auo", MardLex, nr 768 etc). Care din cele două accepţiuni, „viţ
chine, boabă" are prioritate în timp? Firesc e ca întreaga plantă să
întîi numele ce s-a putut extinde, respectiv restrînge asupra fructului,
Atare alternativă poate da o soluţie etimologică mulţumitoare pe
i.-e. şi sufix *strug-ur-* a epocii străromâne, ori eventual **strug-ul-*; r
**ster-* „a fi ţeapăn, înţepenit; lucru (obiect) înţepenit tare, (spec) tu
plante, lujer; a merge ţeapăn" (WP, II, p. 627-635, 1; IEtW
oTepsoț „ţeapăn, solid, tare (etc.)", baza **st(e)re-* în lat. *sirenă* o
din dumbrava zeiţei Strenia" etc.; **ster-g-* şi **stere-g-* în nhd. tirol. *s*
ciot, tulpină de copac", bav. *stork* „Fischerstange" ş.a. Acest **st*
de cel asemănător din *străghiată:* ele nu trebuie confundate (cu
deşi sensurile unora din cuvintele grupelor se apropie, fiind în ese
noţiunile „fir, lucru ţeapăn, tulpină de plantă" şi „tare, întărit, soli
pre lichide)". Baza lui *strugure* va fi fost **st(e)reu-g-,* ca în let. *str*
de gheaţă", v. lit. *strungas,* lit. *striigas, striugas, stritkas* „scurt,
mnd. *struk* „ramură ruptă, tufiş (buchet) des, scund, copăcel, a
suf. *-r-* ori e frecvent în nume de plante *(mugure, sîmbure* e
nenţa la i.-e. **ster-* nu poate fi contestată nici în eventualitatea
lui *strugure* ca avînd sensul primar „ciorchină (conglomerat de
grămadă)" care atîrna ca un ţurţur etc. Se confirmă astfel faptu
zărit de suedezul Petersson) că *strugure* aparţine fondului lexical a
semnînd iniţial „viţă de vie; viţă, ramură, tulpină, fir", limitat
fructului „ciorchina (de strugure)" şi înlocuind complet în drom.
(arom. *auă).*

(135) strungă s.f. (pl. *strungi),* var. olt. *strung* (PăstRom, p.
strimt (deschizătura) prin care oile trec cîte una la muls" („ouvert
par laquelle Ies brebis passent une â une pour Ies trăire ; schmaler
die (einzeln) zu melkenden Schafe"). *2)* „îngrăditură (în form
lipsă), lîngă stînă, în care se închid oile ce urmează a fi mulse" („be
pferch, Schafstall"). *3)* „trecătoare îngustă, defileu, răritură" („defil
Durchgang, Pass, Şpalt, Enge, Lucke").

Der.: ***sirunguţă, strunguliţă, strunguşoară, strun***
resc, strungăreaţă, strungăreţ (găleată), ***sirungăraiţă, stru***
strungă); „cu ***strungăreaţă*** între dinţi" ; ***strungas, strungăre***
postnmgă („strungăreaţă", olt.) ; topon. ***Strunga, Strungari, Strun***
1966, p. 12—13 = StDialTop, p. 271—272); antropon. ***Strungaru*** etc.

Dial.: arom. *strungă* (BalkA, II, p. 270) şi „poliţă îngu
I. Caranica), *Petrostrunga* (topon. la Olimp DR, X, p. 279) ; *La*

III, p. 107) ; megl. *strungă, strungar,* istr. *strungă* „uşa ocolului (pe unde ies oile la muls)" (CercLg, IX, p. 206).

îrnpr. din rom.: big. *straga* (PăstRom, p. 52), srbcr. *strunga, strungac, struga Strugarevo* (Vlahii, p. 154), sloven *struga,* n.gr. *crtpouyr** (RumWNGr, p. 43, 91; RevLg, XII 1967, p. 539), slovac, ucr. *strunga, -nka, strungar, -aş,* pol. *strqga* (RomSl, XIV 1967, p. 173, XVI, p. 96) ; ung. *sztrunga, esztrunga, eszterunga, isztrwnga, szlronga* etc., der. *esztrengăl, esztrongdl, eszrongdl* etc, *sztrongal, esztrengăs* juhdsz, *esztrengabărăny* (StUn, 1962, 1, p. 21), *esztrungdr* „ciobănaş care dă oile în strungă" (SCL, XIV, P- 383); documentarea şi bibliografia cuvîntului în limba maghiară: Rom1X—XIV* P. 60, InflR, p. 42, WtbCs, p. 136, Szljsz, I, p. 172, SCL, XIV, p. 383, Ny1rK, I 1963, p. 197 şi 295, XII 1968, p. 320, MNyTEtSz, I, p. 807 ; *sztrungerjaca* (din *strungăreaţă)* „fejocsupor" (Ny1rK, ibid.), *sztrungăsz* „juhâszbojtdr" (Ny1rK, VI, p. 200, VII, p. 293, VIII, p. 106) ; posibil forma locală *isztinga* „juhkosâr, ahovâ a juhokat fejeskor behajtjâk" (Bezid, jud. Mureş, Ny1rK, VI, p. 378 [dacă nu e *stînă]* ; StCom, 13, p. 259 etc.) ; săs. *strungă* „Pferch, Melkstall, Zucht" (RomElSz, p. 47) ; ven. *strunga* (Rom1X—XIV, p. 60).

Alb. : *shtrunge, -a* „Abteilung des Pferches, in dem Ziegen gemolken werden" ; „la porta dell'ovile per cui si fanno passare le pecore e le capre per mungerle" (Cord.).

LexB, p. 681. *0* Miklosich, SIEIR, p. 47 v.sl. *stronga,* „dunkles Wort, wahrscheinhch verwandt mit (rum.) *strîng,* lat. *stringo* und daher rutmm. Ursprungs" ; S1E1M, p. 55 (orig.alb.) ; BeitrVoc, III, p. 251 „dunkel. Zusammenhang mit *string* ist schwer anzunehmen". ® Cihac, DEtDR, II, p. 267 cu vb *strîng.* ® LaurM, II, p. 1311 *strunga = stringa.* ® Meyer, EWAlb, p. 418. & Byhan, JB, V, p. 133 latin. » Vasmer, RczSl, II 1909, p. 27—28 diu v.sl. **stroga* „Hiirde" (care poate fi din gr. crrpaYYa „Auspressung"). Admis: Briickner, KZ, XLVIII, p. 166; Weigand, JB, XVI 1910, p. 228-9, BalkA, II, p. 270-271. Jokl, StAlb, p. 89 *strungă* din acelaşi rad. ca lat. *stringo, *strng-,* băştinaş în alb. Respins de Drăganu. • Giuglea, DR, II, p. 342 contaminare a lat. *ruga* „Runzel, Gasse" + rom. **ţîgă* din germ. *stânga* „prăjină" (DRS, p. 30—31). Respins: Densusianu, GrS, I, p. 161-163 (cf. basc *hestrango* „grand pieux", *estrongo* „palis, pieu de haie" etc, gr. <jTp6vyjXoţ „rotund") ; Meyer-L, DR, IV, p. 642—644 contaminare **strîngă + ruga;* REW 8315; Graur, BL V p. 114 „l'explication de *strunga* est surement fausse; ce mot n'a aucune chance d'etre latin". ® Diculescu, Gep, p. 198 din gr. aTevuy?^ (> **strunega;)).* @ Puşcariu, DR, IV, p. 1308. « Şăineanu, DUn, p. 622 *„strungă = strîngâ* 'loc strîmt', vorbă ciobănească de orig. indigenă". ® Tiktin, DictRG, p. 1521 „rum. Hirtenwort • unbek. Ursprungs". • Pascu, DEtMR, I, p. 191, 1798, REBS, p. 82, 378, ArR, X, p. 473 trac **strum(i)ca < *struma* „ecoulement, passage", i.-e. **(s)ru-* „couler", *Struma, Strymon.* Admis: Philippide, OrR, I, p. 442—443 „nimic mai posibil decît ca strungă să fie cuvînt trac, *strunga:* conf. topon. *Stronges* în Tracia (Procop.)"; II, p. 735 „sigur băştinaş în rom. şi poate în alb." ; Scriban, D, p. 1255. *9* Baric, AAS, I, p. 154-5 alb. *shtrunge* nu este „Hiirde", ci „Ausgang aus Pferch", din i.-e. **sm-tronkua,* nhd. *Gedrang,* got. *breihan.* *9* Scheludko, BalkA, III, p. 282 din v.sl. ® Drăganu, Rom1X—XIV, p. 60-62 „mai aproape de adevăr e Vasmer; dar forma din care pornim este var.dial. **stronga,* iar intermediarul între limbile slave etc şi greacă e româna; din rad. v.gr. **strong- = strâng-* se explică desăvîrşit **oTpoyya > strungă,* ca formă şi sens Puşcariu, Stlstr, II, p. 295.

9 Gamillscheg, RomG, II, p. 266 „die Grdf. *strunga,* die zu lat. *stringere* gehOren diirfte, konnte germ. sein, vgl. norw. *strungsn* 'mit aufgetribenem Magen'; wahrsch. ist das Wort aber vorlateinisch". *9* Rosetti, ILR, II, p. 122. *9* Candrea, DEnc, p. 1220 „orig.necun.". ® AnEtn, 1957-1958, p. 147, Reichenkron, *Festschrift J. Friedrich* (1959), p. 373: i.-e. **streng-, stronga,* rad. *"ster-* „loc strîmt".

Aspectul obscur, „enigmatic" al acestui modest, dar important element al economiei pastorale a provocat multe opinii şi teorii asupra limbii de obîrşie şi etimologiei cuvîntului. în română e sigur la el acasă, foarte vechi, nu împrumut de. la vecini ci dat acestora ca împrumut; în slavă e luat din română (Miklosich, Meyer, Vasmer, Jokl ş.a.), încît este metodic greşit a căuta baze etimologice în domeniul slav: un sl. **stronga* putea să existe numai ca fază intermediară a trecerii cuvîntului românesc în diversele idiomuri slave; de ori-

gine greacă în felul preconizat de Vasmer nu poate să fie vorba .di fonetice (diferenţa de vocală, gr. a-,rom. *ofu)* şi cultural-istorice, cu puţin în sensul lui Diculescu. „Sigur băştinaş în română şi poate şi în (Philippide), *strungă* provine din substratul i.-e.' carpato-balcanic. S mologică justă (indicată de multă vreme) urmează să fie identificată Sensul principal, originar al apelativului este „locul strîmt (deschizăt care cîte una oile trec la muls". Iniţial şi la propriu, *strungă* „uşa, locul îngust, strîmtoarea" pe unde trec oile minate cîte una a fi mulse toate, fără a scăpa vreuna decît prin acest pasaj obligatori la „uşă, trecătoare" uşor s-a extins numele asupra împrejmuirii îu care turma înainte de a fi trecută „prin strungă", iar termenul se între în unele zone (de ex. Haţeg, Moldova de sus) exclusiv pentru „ocolul se adună oile spre a fi date în strungă" [47]. Bine a văzut la 1862 că *strungă* este „wahrscheinlich verwandt mit. rum. *strîng,* lat. *strir* ce apare acum chiar sigur, înţelegînd înrudirea nu ca derivare din ver ori din cel latin, ci prin „descendenţă" din aceeaşi bază i.-e. Asemene etimologică simplă, evidentă, nu a putut convinge pe unii eruditi şi d definiţiei nepotrivite ce s-a dat strungii ca „Abteilung des Pferches, in Ziegen gemolken werden" (Jokl, după alţii), căci sensul de bază es Oeffnung" (uşă strimtă etc.) ; în atare direcţie e limpede că leg mologică nu- poate fi decît cea indicată de Miklosich: arhetipul *** leagă (fără intermediar latin, grec, ori slav) direct la baza i.-e. **stren* „tare, întins, îngust, strîmt" (etc), „ştreang; a suci, a strînge, îngus II, p. 650—651; IEtW, 1022): gr. *atpa-pţoc,* „întors, strîmtorat printr- tură îngustă", m. irl. *srengis* „trag, tîrăsc", n. irl. *sreang* „laţ", la *-ere* „a trage tare, a strînge laolaltă, a lega (strîns)" (din **strengo),* isl. *strengr, -gjar* „funie, laţ, dungă, curs (fluviu) strîmt", ags. *stre* ştreang" ş.a. Dicţionarul comparativ (WP) aminteşte (după Meyer şi alb. *shtrunge* „Abteilung des Pferches, in dem Ziegen gemolken we observaţia „ist weder in der Bed.vermittlung noch im Vokalismus (s GGA, 1915, 25) einwandfrei", — ceea ce este firesc dacă însăşi interpretarea semantică a cuvîntului albanez nu e precisă şi complet *ge* înseamnă nu numai „Abteilung des Pferches" (parte din ocol. sta „la porta delTovile per cui si fanno passare le pecore e la capre per (din care apoi „ovile, luogo dove si munge"), exact ca în română ; că în acest caz „die Bed.vermittlung" este „einwandfrei", concordă accepţiunile grupei i.-e. de cuvinte amintite mai sus la care aparţine alb.-rom. explicat just printr-o bază i.-e. de forma **stronga.*

Semantismul arhaic al lui **strcnga* era ,,loc îngust, strîmtoare" în se întrebuinţează pe alocuri şi azi; în zona Năsăud se zice *strungă* unei ,

[47] Instructive, concludente sînt precizările date de un filolog-etnograf clujean strucţia, forma, întrebuinţarea şi răspîndirea lucrului în spaţiul românesc din Carpa cel mai important născocit de păstori pentru a strînge laptele, strunga este absolu practică pentru mulgerea cu înlesnire a unei turme ce trece de 200 capete (la marile ajung chiar pînă ia circa 1000 capete . . .). Cînd e număr mic-de vite, pot fi prinse dar cînd sînt sute de capete, operaţiunea devine imposibilă, chiar dacă turma ar fi în ocol . . . Aici intervine strunga. Oile se introduc pe la 'coada strungii' . .. Prin îndemnate de minatori, dar nu trec decît cele silite şi nu pot ieşi decît dacă sîut lăsa tori, cari îndată ce ele dau să iasă le apucă să le mulgă . . . Un ţăran din jud. Cluj des 'ies oile numa cîte una pă strungă şi păcurarii stau la ieşire pă butuci cu găleata în ciorîngu *le dă în strungă.* Este şi o strungă mai mare unde ies oile, se duc, le ţîpă dacă (Giulgea, DR, II, p. 327-340).

spărturi într-uu gard" ; cf. Bibi. p. 207, 2 „cei streinii de felin stau pre munte den coace şi Izrael stă pre munte den cole şi strunga întru mijlocul lor", traducîad pe gr. aoXtSv „strîmtoare lungă între doi munţi, trecere îngustă şi lungă, defileu"; cf. şi ***strungă, strungăreaţă*** „între dinţii incisivi" etc. Din vremuri îndepărtate se va fi restrîns şi specializat termenul asupra acelui perete barieră cu una sau mai multe uşi strimte, construite de păstorii şi gospodarii din Carpaţi şi Balcani, în epoca pre-rornană, pentru a rezolva problema mulsului turmelor mai numeroase de oi şi capre, în limbile slave fiind element de împrumut, el trebuie să fi pătruns (cum arată forma *struga)* într-o epocă veche, înainte de sec. IX (Giuglea, DR, II, p. 350; Puşcariu). Un predecesor direct al apelativului ***strungă*** ar putea fi topon. 2-rpoYY": dur z°ua traco-inoesică Remesiana, în sec. VI (Procop. *Aedif,* IV, 4, p. 123, 17 H.), cum s-a admis de mulţi, în legătură cu vreun „loc strimt, defileu", de origine tracică.

sugruma v. *grumaz.*

suguşâ *v. guşă.*

(136) şale (var. *şele)* s. pl. „partea de jos a şirei spinării (a spatelui), zoaa lombară, cu axa formată din 5 vertebre; aici se produce îndoirea corpului" („lombes, reiaes ; Denden, Kreuz").

Der.: *a deşelă* „a speti, a frînge şalele (mijlocul); a snopi în bătăi"; refl. „a se speti, a-şi frînge şalele", *deşelat.*

Dial.: arom. *şale,* pl. *şale* şi *şel'i* „lombes, reines", *disilare, dişiledz, -at* „a deşela" („s'ereinter, (se) courbaturer").

Alb.: *shal'e* „coapsă; coscia ; Schenkel" şi „picior; gamba".

LexB, p. 631. • LaurM, II, p. 1137 *„sella* (sieua). — metaforice de regula în pl. *selle* — lumbi, parte a dosului pre care se pune şi stă aprossimativu ***sell'a".*** 9 Meyer, BWAlb, p. 398 alb. *shal'e* „Sattel; Schenkel" din lat. *sella,* rom. *şea* „Sattel", pl. *şeale* „Lenden". ® Puşcariu, EWR 1490 *„şa* ***(şaua)*** Sattel; die Mehrzahl ist *şale,* neben *sale* in der Bdtg. „Lenden" (alb. *shal'e)".* Admis unanim: Meyer-L, REW 7795 *(şea, şale, înşelă* etc.) ; Tiktin, DictRG, p. 1349; Pascu, DEtMR, I, p. 167, 1529; Şăineanu, DUn, p. 561; Candrea, DEnc, p. 1243; Densusianu, GrS, II, p. 315 *„şale* (şi arom.) arată, faţă de lat. *sella,* o modificare semantică ce se regăseşte în alb. *(shal'e)"* (adică „semantism anterior despărţirii dialectelor") etc. 9 Mihăescu, RESEE, VI 1968, p. 148. o Qabej, ProblLgBalk, p. 58 alb. *shale* — rom. ***şale,*** *şele,* gr. oxsXoi; „Schenkel".

Asemănarea de formă a lui *şale (şele)* „lombes" cu *şea* (pl. *şei)* „sella" a sugerat derivarea primului (ca pl.) din al doilea apelativ; ceea **ce** a dus şi îa alte confuzii (de ex. falsa definiţie *„şale* partea de pe spinarea calului unde se aşază şaua", Candrea) ; adică „metaforice de regulă în pl. *selle* — pe care stă aproximativ şeaua" (DaurM), evident numai „aproximativ", căci şeaua se pune lîngă greabănul calului, nu **pe** crupă (care corespunde cu „şalele" la om), în realitate, *şale (şele)* nu are a face şi nu poate fi derivat din *sella, şea (înşela* „păcăli; tromper" e slav *muUlu* „cîştig necinstit") decît aproximativ prin etimologie populară, un calambur acreditat prin consens general între lexicografi. *Şale* „lombes", alb. „coapsă" este preroman, esenţa lui semantică fiind „încheietură flexibilă, **îndoitură"** a corpului, presupunînd o bază autohtonă de **forma** **sall-,* care aparţine la i.-e. **k'el-* „a înclina, îndoi" (WP, I, p. 430—431) în apelative cu sens identic din baza **kl'ou-nis* „buca şezutului; coapsă" (WP, I, p. **499; WH,** I, p. 239): v. ind. *croni,* av. *sraoni,* lat, *clunis,* cymr. corn. *clun,* bret. *klun,* lit. *szlaunis* „şold, partea de sus a coapsei", gr. xXovu;, -io? „ischion, osul şezutului" etc. Arhetipul carpato-balcanic **sell-, sall-* •postulează un **k'el-no-, *k'ol-no-* > **sell- j sallo-,* din care în rom. *şale* eventual sub influenţa lui *şea (sella)!* cf. *soricem* > *şoarece.* I.-e. **skel-kel-* „a îndoi" încă a produs cuvinte pentru „articulaţie, coapsă" **(WP,** II, **p. 597; HJtW,** p. **552,2), dar iniţial este nepotrivită pentru rom. ş- (din palatală** **k'-* **sau din *s-).**

(137) şir s.n. (pl. *şiruri)* 7) „mai multe fiinţe sau lucruri aşezate linie sau unele în urma altora; rînd" („rang, rangee; Reihe"). *2)* „u rie, succesiune" („suite, serie, succession; Folge, Reihenfolge"). 3 („chaîne, file, suite; Kette, Reihenfolge"). *4)* „rang, rînd" („rang Stellung, Stufe"). *5)* „linie scrisă sau tipărită, rînd" („ligne ; Zeile"

Der.: *şiruţ, şiruleţ, şirui, a se şirui, înşirui, înşiră* „ranger, classer reciter", *înşirat, înşirată, înşirătură, neînşirat, înşirăţel, înşirător, -toare; d* Coresi.

Dial.: megl. *anşor* „înşir".

LexB, p. 646 *„şiru* a lat. *series".* 9 Cihac, DEtDR, I, p. 275 (lat. *serie* Gloss, p. 539 *„şiru* — corruptu d'in *seria"* (II, p. 1164). 9 Hunfalvy, *Kozlem.* (Budapest), XIV, p. 451, G. Alexics, *Magyar Nyelvor,* XVII, p. 58 sianu, HLR, I, p. 376 ung. *şor* (sub influenţa ung. *sereg* > *şireag). 9* Tikt p. 1433 lat. *series* ori ung. *so'r. 9* Diculescu, DR, IV, p. 477, Giuglea, DR, gr. asipa „Seil, Strick, Schnur". 9 Candrea, DEnc, p. 1250 „cdmp.blg *na s'ira* de-a latul, srb. *sirom* care se întinde în toate direcţiunile; în gr *9* Tamds, WtbUngR p. 730—731 înşiră toate încercările făcute, remare *şir* die nicht geringen lautlichen Schwierigkeiten. Die Bntwicklung *o > i* sen nach Affrikaten und Englauten nicht unmoglich zu sein: *ciob ~ jap ~ jib"* etc, — care totuşi sînt foarte departe de a salva etimologi

Inanitatea tentativelor etimologice (lat., gr., ung., sl. etc.) a de Tamâs, o revenire asupra analizei şi criticii lor fiind astfel de pris tivul *şir* (der. verb. *înşira* etc.) este element popular străvechi, s sudul Dunării numai în der, megl. *anşor (înşir)* ; deci evident român atare (dacă iatin-romanic nu e) trebuie să fie preroman, autohto pare esenţial, primordial în acest apelativ este ideea de „legătură, •care se leagă o serie de obiecte, se înşiră, în rînd. Forma străromâ este echivocă din cauza lui *-r-* ce poate fi din *r* sau *l,* deci **ser *sel-* • de aceea şi legătura i.-e. este echivocă prin faptul că s- d poate fi din i.-e. s- ori *k'-.* încît sînt admisibile două rad. i.-e.: găitan, chenar, fir de ţesătură; a împleti, lega, înnoda", arm. *sari-* -şnur", gr. xxîpoţ, xrpp&>u.a „cordelette enlancant Ies fils de chaîne (WP, I, p. 409), ori vreun **sil-* din rad. **sei-, si-* „a lega; funie, c **sei-l-:* v. nord, *seil,* ahd. *seil-* „funie, ştreang", *silo* „funie, curea, *g'al'me* „funie" etc. (WP, II, p. 683—464, 3). Echivocul generat de nă (în privinţa lui *-r-)* şi de substrat *(s)* nu constituie însă o piedi obîrşiei autohtone a lui *şir.*

(138) şopîrlâ s.f. (pl. *şopîrle)* „reptilă de 13—16 cm lungime, cu găreţ, aproape cilindric, terminat printr-o coadă ceva mai lungă şi mai subţire spre vîrf, are patru picioare îndreptate lateral; pie pare a fi cu solzi; locuieşte în tufişuri, la marginea pădurilor, în lo mai mult la soare" („lezard; Eidechse") ; specii: guşterul (lacerta pîrlâ de cîmp (lacerta agilis), şopîrla de ziduri (lacerta muralis).

Der.: *şopîrlar* („uliul şopîrlelor, şorecar"), *şopîrlare* (MatDial *lariţă, şopîrlaiţă, şopîrliţă, şopîrlică* (plante), *şopîrloaică, şopîrlaie, -aete* (tnaram.), *şopîrcăi, şopîrcăidlă, şopîrcăitor,* topon. *Şopîrleni, Şopîrleşti, liţă;* antrop. *Şăpîrlan* (OnR, p. 382).

Dial.: neatestat (arom. = *guşteriţă).*

împr. din rom.: blg.reg. ***Sopărlă*** (DR, III, p. 218); ung.reg. ***sitporka, sipirkâ, sipirka, superla*** etc. „lacerta viridis; gyfk" UuflR, p. Kolcs, p. 345, ***sopirlalica).***

Alb. : *shapi,* artic. *shapiu,* gheg *tshapi,* artic, *tshapini* „şopîrlă".

LaurM, II, p. 1169' *scrpilla, serpillu* lacertus; proprie dimin. din *sierpe.* 9 Cihac, DEtDR, II, p. 720 (alb.) cf. *shapi; japinj* şi gr. orjtţ, *a-q-.oc,* „lezard". $ Meyer, EWAlb, p. 399 cf. gr. a7)tK lat. *seps,* sp. *sapo* etc. ® Schuchardt, ZrPh, XXVII 1903, p. 612 exemple romanice şi mediterane. 9 Diculescu, ' OrLR, p. 615 *serpella* > *şopîrlă.* $8 Baric, AlbRSt, p. 98—99 cuvîntul alb. este autohton *"sshap-* < **ksuap-;* din faza mai veche **sop-* (un tosc **sopir-),* rom. *şopîrlă.* ® Şăineanu, DUn, p. 604 (din *sopă* în alb. *shapi).* @ Diculescu, DR, IV, p. 487 din gr. *arfb, arjna.,* ş- inițial prin apropiere de şarpe; alb. *shapi* e forma dor. a lui a-fty, cu a din v) [!]. @ Weigand, BalkA, III, p. 111—2 lat. **sepinula* > alb. *shepirelle* > rom. *săpîrlă* > *şopîrlă.* 0 Philippide, OrR. IT, p. 376 „legătură directă a cuvîntului rom. cu rad. *sep-, sap-* din presupusele etyma ale cuvîntului alb. este imposibilă. Din forma toscă **shapir* ar fi putut rezulta un rom. **săpiră, *sopiră,* care a primit suf. rom. de orig. obscură *-îrlă.* în tot cazul *şopîrlă* e strein, orig. obscură". **0** Candrea, DEnc, p. 1255 „der, din forma dispărută **şopă* (cf. alb. *shapi)* + suf. *-îrlă".* 9 Meyer-L, REW, 7593 **sappus* „Krote", cf. alb. *shapi)* -- suf. *-îrlă".* ® Meyer-L, REW, 7593 **sappus* „ICrote", cf. alb. *shapi;* „rum. *şopîrlă* konnte im Stamm eine ältere Stufe des alb. Wortes darstellen; **sepicv.la* (Weigand) ist gewagt" [foarte „gewagt" !]. 9 Scriban, D, p. 1285 „autohton înrudit cu alb. *shapi,* lat. *seps,* gr. *seps".* 9 Pascu, Suf, p. 267, Tiktiu, DictRG, p. 1458 „obscur". ® CercLg, XIII 1968, p. 351 **suep-(?).*

Este evidentă legătura dintre *şopîrlă* şi cuvîntul albanez, dar nu cu alte elemente din limbi romanice ori mediteraneene, ca sp. port. *sapo,* ori cu gr. CTTjdv (de orig. semitică, mediter.), care va fi însemnat inițial „şarpe", extins ulterior asupra „şopîrlei", lat. *seps* etc. Cuvintele rom. şi alb., indicînd o categorie precisă de reptile sînt autohtone, explicabile prin particularitatea mai de seamă a *şopîrlei:* repeziciunea şi sprinteneala specifice cu care aleargă această inofensivă tîrîitoare ce stă cu predilecție în bătaia soarelui, fiind însă foarte fricoasă de orice primejdie iminentă; de aceea se mişcă şi dispare cu o rapiditate impresionantă. Bună descriere a dat un eminent naturalist: guşterii stau toată ziua la soare, dar „cum aud un foşnet, într-o clipă se ascund în tufiş, unde stau în siguranță", iar şopîrlă de cîmp „nu e un colț de iarbă unde să n-'o auzi fîşiind deşi se mişcă mai greu decît neamurile ei şi nu tocmai corespunde cu numele ce i-au dat învățații (lacerta agilis) ; *şopîrlă* de ziduri e cea mai iute la mişcări dintre şopîrlele noastre şi înveseleşte locurile pe unde se află, mai mult prin înfățişarea corpului ei, este o săgeată vie ; se prinde de orice piatră, de bulgări, putînd astfel fugi repede. E o ființă cît se poate de vioaie, ca un şarpe, pe atît de isteață; însuşirile intelectuale nu sînt mai prejos de mişcările ei iuți. Cît .e linişte îi place să stea lipită de piatră ori pămînt şi să se sorească. Cum te apropii şi simte că ai intenția rea asupra ei, îndată fuge, fie că se ascunde în pămînt, fie dacă e la piciorul unui copac sau lîngă un zid, se cațără cît mai sus de n-o poți ajunge" (I. Simionescu). Iuțeala într-o aliură oarecum svîrcolită cu care dispar aceste mici reptile va fi impresionat pe omul naturii preistorice, iar numele date şopîrlei în cîteva limbi indo-europene stau tocmai în legătură cu agilitatea ei: v. ind. *anjana* (cf. *anjasa* „alunecos, sprinten"), poate gr. o-txupoc; „şopîrlă", desigur lat. atît cunoscutul epitet dat de naturalişti: lacerta *agilis,* cît şi *lacerta* înrudit cu *lacertus* „partea de sus a brațului" cu însemnarea primară de „flexibila ; cea care se svîrcoleşte, se mişcă" (i.-e'. **lek-, *hk-* „a încovoia, a se îndoi, a se svîrcoli" ; cf. WH, I, p. 743) ; în alb. un apelativ cu valoare semantică asemănătoare: numele aceleiaşi reptile *hardh-el'e, -eje, -itse* „şopîrlă", i.-e. **(s)ker-* „a sări, a (se) mişca prin învîrtiri, a fîlfîi" (Jokl, IF, XXXVII p. 110 ; WP, II, p. 567), lit. *skerys, skerelis* „lăcustă" etc. Dacă noțiunea de „rapiditate, mişcare iute şi svîrcolită" este esențială în apelativul alb.-rom., ne-am putea gîndi la rad. i.-e. **seu-* ,,a încovoia.

a întoarce, a învîrti, a fîlfîi, a pune în mişcare rapidă" (WP, II, p.
v. ind. *suvâti* „pune în mişcare, stîrneşte, împinge", *prâ-sîlti-h* „irita
**seu-p-:* lit. *supu, supți* „a legăna, balansa". Mai puțin potrivită, de
este tocmai prototipul necesar, pare a fi rad. **suep-* „a asvîrli vîn
arunca, a scutura" (WP, II, p. 524, 2; IEtW, p. 1049, ex. sl. *sve*
tări", *supa* „a turna, a risipi", *sypati, rasypati,* din care *risipa* r
din cauza diferențelor semantice mai mari. O rădăcină înrudită cu
**suei-* cu aceleaşi sensuri (WP, II, p. 518—520; LEtW, p. 1041). Un
-p-, în forma alternantă **su-op-* stă la baza cuvintelor rom. şi alb., în
cala *o* e trecută la *a,* dar conservată în *şopîrlă* (ce nu era argumen
bun pentru cei care doreau să dovedească „împrumutarea" din alba
sufixul de „origine obscură" *-Hă* (cf. Pascu, Suf, p. 267 : *cocîrlă,*
hîrlâ, povîrlă ; şopîrlă pare a fi cel mai vechi cuvînt cu asemenea ele
fixai).

(139) şoric(iu) (var. *soric, soriciu, sor, sorlic,* mold. *cioriciu)* s.m.
curi) 1) „pielea vîrtoasă ce acoperă slănina" („couene (de lard), pe
chon; Schwarte"). *2)* „scoarță de copac" („ecorce d'arbre ; Baumri

Der.: *soricos* („couenneaux").

Dial. : neatestat (arom. = *piele di porcu).*

LexB, p. 567 *„soricu* sau *sorii* sau *sorlicu* callum lardi, Speckschwarte
II, p. 1245 *„soriciu* 1) cu tonul pe *ci* de coloarea soricelui; 2) cu tonu
cutis, pelle de porcu, mai allessu cîndu porculu sau porcellulu e perl
DEtDR, II, p. 337 *„sfară, sfărog, soric,* v.sl. *skvara* nidor, sordes, *skvaru* aes
mentum (etc.)". 9 Diculescu, OrLR, p. 564, 570 din lat. *sorix,* posibil
slănină", apoi „piele de slănină". ® Candrea, DEnc, p. 1176, 1256 proba
plută. **9** Tiktiu, DictRG, p. 1460, Şăineanu, DUn, p. 604 orig. nec
1957—1958, p. 142 **solic-, *k'el-* „a ascunde, înveli".

Este clar că *şoric (iu)* nu are a face cu adj. *soriciu* (der. din *şo*
mănător din întîmplare (cu diferența accentului), iar etimologia l
sau din *sorix* „slănină" nu e de luat în seamă, după cum nepotrivi
este sl. *skvaru,* lat. *solum, suber* etc.; nici apartenența la i.-e. **k'e*
azi verosimilă. Izolat în dial. drom., apelativul *soric* are unele c
în limbile nordice din grupa germ. „Schwarte" : mhd. *swarte, swa*
Kopfhaut; behaarte oder befiederte Haut uberhaupt", ndl. *zwo*
schwarte", ags. *sweard,* m. engl. *sward* „Haut" etc. (F. Kluge,
der deutschen Sprache,* Strassburg, 1915, p. 412; considerat „Urs
kel") ; s-ar ț>utea admite un i.-e. **siter-, *suor-* în domeniu germanic
-balcanic (traco-illyric), în care este de relevat conservarea lui *o* ş
din apelativul românesc.

(139a) şut (var. *ciut, ciută)* adj. *1)* „fără coarne, care n-are coarn
aux cornes basses; ohne Horner"). *2)* „cu coada tăiată (bou, vacă
â la queue coupe; Stutz (Schwanz)"). *3)* „cu urechile mici sau fără u
(„essorille, â oreilles courtes; ohne Ohren, mit sehr kleinen Ohren
gaciu, neîndemînatec, neisprăvit" („gauche, maladroit; linkisch, u

Der.: *şută (ciută, cită)* „biche, daine", *ciutoi* „țap sălbatic",
de bou. fără ambele coarne), *ciutaşă, ciutaş* (bou fără un corn; adj.
şutar, ciutănel, sutanei, şutănică, ciutalină, ciuteioară, ciutaie, ciutărie; a
Şutescu, Şutetul ş.a. (OnR, p. 383).

Dial. : arom. *şut, ciut* „fără coarne", *cărşută, corciută* „biche, chevrette" (REBS, p. 86, 399) ; megl. *şut* „fără coarne, fără urechi" ; istr. *Suico* (nume Stlstr, II, p. 296)?

împr. din. rom.: srb. *lut, Suiuljici* (Vlahii, p. 174), big. *lut* „hornlos"; n:gt„ (Velvendos) aioĭJToţ, **σιουτου** ,,(boeuf, vache) sans cornes", (Zakon., RumWNGr, p. 4^ 92), *Iute* „(belier) sans cornes"; ucr. *lutyj, Iuta* „capră (vacă) fără coarne" (BalkA,' II, p. 146), *lutka* (RomSl, XIV 1967, p. 174), ceh *Iuta* koza, pol. *szuty;* ung. *suta,, csuta* „fără coarne, fără coadă", secuiesc *suta* 6z (DLR, 1/2, p. 521; Szljsz, I, p. 482—483, NylrK, VI, p. 285), MNyTEtSz, III, p. 624 ; săs. *tschut, tschutich, schuiisch* „verstiimmelt, entblosst" (RomElSz, p. 53) ; (?) v.sl., srb. big. *koluta* (RomSl, XVI 1968 p. 80).

Alb. : *shut* „ohne Horner", *shute* „Hirschkuh", *shiite* „hornerlos ; ohne Hals oder Kopf", *sute, shuton'* „schlage das obere Ende von etwas ab" (Meyer), *shyt, -e, shytăn, -e* „di pecora o capra senza corna ; inconxoleto, priva" (Cord.).

LexB, p. 126 *„ciutu* haud comutus, cornibus destitutus; a lat. *destitutus,* peisync. et mutato primo *t ia c* more solito", p. 690 *şutu. 0* Miklosich, S1E1R, p. 52, S1E1M, p. 57 *,,lut:* big. *Ijut* mancus, magy. *suta,* alb. *shut,* rom. *şui, ciut".* @ LaurM, I, p. 711—712 „Miklosich refere cuventulu la v.sl. *siutu = jocosus,* dero intellessulu nu vine de locu in adjutorium acestei assertione, foru se mai adaugamu co siutu sta cu totulu senguratecu in vechia slavica, pre candu in limba nostra face parte din una numerosa familia *(ciuturu, ciutura, ciontu* etc.)". ® Cihac, DEtDR, II, p. 59 (si.) *ciut, şut, ciută; şultit,* big *Ijut* etc, magy., alb. *shiite* etc. ©Meyer, EWAlb, p. 420 „ein Wort das wandernde rumân. Hirten den Slaven und Magyaren vermittelt haben. (cf. srb *Iuta* 'ungehornte Ziege' etc.)". • Schuchardt, ZrPh XV 1891, p. 111 ung. *csuta, suta; şut* + *siont* > *ciut* etc. 9 Tiktin, DictRG, p. 370 „TOeitverbreitetes Wort, dessen Heimat Rumânien zu sein scheint; wahrsch. zu *ciung, ciunt* etc". @ Pascu, Arh. XVI 1905, p. 426, Et, p. 46-47 gr. Tv>T$<5ţ > *"tiutus* „petit, jeune, encore faible" (cf. *juvencus < juvenis) ;* REBS, p. 85, 396-398, p. 86, 399, DEtMR, I, p. 194, 1822. (el.gr.anc). *0* OStir, *Anthropcs,* VIII 1913, p. 165 ***Sate,*** *ciut* **(—** *te lut)* la i.-e. **kseu~* „abschaben" (IJ, IV 1916, p. 108). ® Treimer, MRIW, p. 339 „alb. *shuke* 'hornloses Tier' < **seuk-, seug-* 'schlagen' etc. Aus **seuktos* mit Dehnung des *u* ...". # Wedkicwicz, RczSl, VII 1914—1915, p. 113 (mot balkanique). ® Capidan, DR, II, p. 512. „trebuie să fie de orig. alb. ; forma *ciut* din *teshut* > *tshut* scris *chit",* II, p. 460—461 „formă balcanică; *ciută* din alb. *te shute* formaţie anteslavă, deci *sut* exista la albanezi înainte de venirea slavilor în Balcani, ceea ce iarăşi duce la fondul illyro-trac", p. 550- „ambele forme româneşti *(şut, ciut)* trebuie să fie de orig. albaneză". **O** Philippide, OrR, II, p. 707 *„ciut, şut* — alb. *shut* de orig. obscură, poate română", ***0*** Giuglea, RevF, II, p. 57—63 (DR, V, p. 897) *„şut* însemna 'lipsit (de coarne) ; prive de —', lat. *exutus,* pârtie lui *exuo* 'depouiller de —, priver, enlever' etc". Etimologie „ingenioasă, dar puţin convingătoare" Densusianu, ALP, II, p. 71; Meyer-L, REW 3110a *„exutus* 'ausgezogen', rum. *şut* zweifelhaft wegen des *ş* und der Nebenform *ciut".* ® Şăineanu, DUn, p. 137 *„ciut* înrudit cu *ciot* trunchi, trunchiat", 632 *„sut* (srb. *lut)".* *0* Drăganu, RomIX-XIV, p. 73, 157, 174 şi DLR, 1/2, p. 521-522 admite derivarea *tl* -f *Iute* (Capidan). © Rosetti, ILR, I, p. 114—115, III, p. 92 *şut* din big. ® Scriban, D, p. 292 *„ciut* var. din *ciunt,* ca *ciot* din *ciont". 0* AnEtn, 1957'—1958, p. 144 i.-e. **ks-eu-t-(* ?). C Mihăescu, RevLg, XII 1967, p. 538.

Cuvîntul este larg răspîndit la popoarele din Europa sud-estică, iar ca element păstoresc şi comun alb.-rom. (nu slav, cum releva DaurM) poate fi atribuit fondului anteroman, după ce vechile tentative *(destitutus, ciont, ciunt, Hiulus,. exutus)* din latină ori idiomurile vecine nu l-au explicat. Dacă este interpretat semantic ca „ciuntit, mutilat de coarne (sau de coadă)", *şut (ciut)* poate să cuprindă noţiunea „tăiere, ciuntire, radere", ca atare să aparţină la baza i. -e. **kseuios, '*ks-eu-* (întrezărită de Oătir), a rad. **kes-* „a zîria, a'răzui, a.rade, a pieptăna" (WP, I, p. 449—451 ; IEtW, 585) : gr.^ E^co „răzuiesc, frec, netezesc", pârtie. *ţvcioc,* „răzuit, netezit", Eupov „brici", **£GC.VOV** „incizat, sculptat; jdcl", v. ind. *hsură-* „briciu, plantă spinoasă", v. nord. *snoggr* „tuns scurt" et.

S-ar putea aminti şi rad. **sek-* „a tăia" (WP, II, p. 474—476), din car verbul *curmă.* Nimic sigur.

(140) tare I) adj. şi s.m.f. (pl. *tari) 1)* „puternic, care are mul („fort, vigoureux, puissant; stark, măchtig"). *2)* p. ext. „care are p forţa morală (autoritar)" („influent, autoritaire; einflussreich, ailmă toritar"). *3)* „capabil să opună rezistenţă atacurilor" („resistant, widerstandsfăhig"). *4)* „solid, trainic, durabil" („solide, durable ; fe haft"). *5)* „mare şi puternic de trup, vînjos" („fort, robuste; stark, *6)* „vîrtos, dur" („dur, solide ; hart, fest"). *7)* „sonor, ce se aude b (despre glas)" („haute (voix); laut"). *8)* „care face mare impresie asu lui sau mirosului" („vif (eau), odorat; scharf"). *9)* „energic, ferm" ferme ; fest, standhaft"). *10)* „dibaci, priceput, versat" („abile, verse ; şi alte sensuri mai ales figurate. II) adv. 7) „cu putere" („fortement, s stark, handfest"). *2)* „cu glas tare" („â haute voix; laut"). *3)* „foa fort; sehr"). *4)* „mult, foarte mult" („beaucoup; sehr, sehr viei" „iute, repede" („rapidement, vite; schnell").

Der.: *tărie, tărime, tăros, -oasă,* (Oaş, Someş, Năsăud „schwar *tăricel, tăricică, tarele* („dans ţărănesc") ; *întări, întărit, întăritor, întări nctare, netărie* etc.; antropon. *Tăreş* (OnR, p. 385).

Dial. : megl. *tari,* istr. tore „stark ; wacker"; arom. neatest *pravatos, sănătos).*

DictB, II, p. 445 gr. *steros. 0* LexB, p. 698 „gr. tdpoţ, adeq. *ve* p. 727 gr. rafpiţ. *9* LaurM, II, p. 1434. • Cihac, DEtDR, I, p. 278 (qui a deja l'acception d'une qualite esquisse, signalee en bonne ou en ma Admis unanim: Şăineanu, Sem, p. 184, DUn, p. 641, Byhan, JB, VI, riu, EWR, 1713, CDDE, p. 16 *atare,* p. 73 *cutare,* Meyer-L, REW, 8643, XXXVII 1918, p. 87 *(„talis > tare* steht ganz vereinzelt im Roman." ; tică s-ar datora influenţei sl. sudic *jâh* „stark" ; oricum „ist es auffall nur auf rumân. Gebiet die Bdtg. 'stark' angenommen hat"), Tiktin, Dic Bogrea, DR, II, p. 8S9, Papahagi, GrS, I, p. 330, Densusianu, GrS, II puţin lămurit ca *tare < talis ;* schimbarea de înţeles s-a putut produce în r pendent de slavă"); Philippide, OrR, II, p. 486, Puşcariu, DR, IV, *(lare < talis* pildă despre amestecul notei sentimentale în vorbire: c rostea cu ton deosebit, cu un sentiment de admiraţie, sensul „solcher" a „stark"), Candrea, DEnc, p. 1277, Capidan, Megl, III, p. 291, Şăin p. 575, Scriban, D, p. 1299, Puşcariu, LR, I, p. 40, Rosetti, ILR, I, p. SCL, XV 1964, p. 436; Mihăescu, RESEE, VI 1968, p. 148 ş.a.

Ca în puţine cazuri, aici domneşte un perfect consens între e Cihac, toţi au spus: *tare* — lat. *talis, tale-* „tel; solcher!", iar dis mantică uşor a fost aplanată prin invocarea unor „qualite esquisse Bedeutung; notă sentimentală, emfază" etc. S-a relevat însă că sen faţă de *talis* este izolat în română, fiind „mai puţin lămurit" (D de fapt, trecerea este cu totul nelămurită, neverosimilă, fiind şi aici u liiologic, o etimologie populară: *talis* nu justifică deloc esenţa sema rom. „(cu) forţă, energie, dinamism" care stă la baza lui *tare,* elem prezent în trei dialecte ; el n-are nimic a face cu *talis* (>- rom. ci aparţine la o grupă de cuvinte i.-e. exprirnînd „energie, forţă, pu care (dinamică)", rudă directă cu v. ind. *tărati* „setzt liber; macht d windet, rettet", *tarâni-h* „străbătînd, înaintînd, repede, gata să a „înaintare ; energie" ; *tarâs-* adj. „pătrunzător, care străbate, răzbe iute", av. *taurvan-* „învingător" ş.a.; n. irl. *taraăh-* „activ, harnic, aceste cuvinte aparţin la i.-e. **fer-* „a străbate, a trece prin ceva

dringen)" (WP, I, p. 732-734; IEtW, 1074, 4), din al cărui sens primar se justifică pe deplin rom. *tare* (cf. şi verbul *întărită,* eventual *întrema).* Rădăcina trebuie să se fi perpetuat în vreun antroponim tracic, ca *Teres, Tralis, -tralis, Tarula,* eventual în hidronimie (LbTrD, p. 79, ed. II, p. 125). Mult mai puţin probabilă este apartenenţa la *Heu-,* cu *-r-,* la care v. ind. *turâ-h* „tare" etc. (WP, I, p. 710).

tîmpină v. *întîmpinâ.*

tîmplă v. *întîmplă.*

(141) ţap s.m. (pl. *ţapi) 1)* „bărbătuşul caprei (răspîndeşte un miros neplăcut)" („bouc; Bock"). *2)* „nume de ocară dat grecului" („satyre ; Satyre"). *3)* „icniţi, arşic" („osselet plombe (aux jeux des osseiets) ; grosser mit Bîei gefullter Knochel"). *4)* „pahar (de bere)" („le tiers d'un litre de biere; Bock (1/3Diter Bier)"). *5)* „par" („pieux, piquet; Pflock"). *6)* „Constelaţia Ţapului" („le Capricorne ; Steinbock") ; fig. „ţap ispăşitor" („bouc emissaire ; Suhnbock").

Der.: *ţăpuşor* („ied mic", mold., R.-Sărat etc), *ţăpariu* („ied cu coarne scurte", ban.), *ţapoş* („cu coarnele drepte îu sus ca un ţap"), *ţăpuiu* ; antropon. *Ţapii, Ţapeş, Ţapelea* (? OnR, p. 395), topon. Poiana *Ţapului* ş.a.

Dial.: arom. *ţap. ţăpar* „negustor de ţapi" ; megl. *ţap* ; istr. *ţap.*

împr. din rom.: ucr., ceho-morav, pol. *cap, capok, capnia* etc. (RomSl, XIV 1967, p. 136), srb (cak.) *cap (tsap,* RomSl, XVI 1967, p. 97-98); n.gr. Totireoţ „grosser Bock", Epir roâTioţ (RevLg, XII 1967, p. 539); ung. *cdp, cap, capf, caf* „ţap, berbece castrat; bou castrat; om bătrîu care era desfrînat în tinereţe" (Rom1X—XIV, p. 185; InilR, p. 32; WtbCs, p. 157; Szljsz, I, p. 805; SCL, XIV 1963, p. 381; NylrK, VI, p. 378, VII, p. 279, 294, VIII, p. 106, 107, XIV, p. 180; MNyTEtSz, I, p. 411) ; *capsa* „hircus, ein kleiner Ziegenbock" (MTSz, I, p. 218; MEtSz, I, p. 618) *căpocska, câpsor, câpbor, căpgido, cdpollâ, diszkecdp, mioracdp, cdpmiorakecske* (StUn, 1962, 2, p. 24; StLex, StCom, 13, p. 255), *copiko* (NylrK, VI, p. 280); săs. *tsâp* (RomElSz, p. 51).

Alb.: *sqap,* gheg *tsap,* var. sudgheg *sk'ap,* nordgheg *cap, siap, skiap,* tosc *cjap, cqap, cijap.* în domeniu romanic: dalm. *tsap,* abruzz. *tsappe,* velletr. *isapo,* vegl. *sapial* „ied", abruzz. *tsepelle* „capră" (Meyer-D; EWUG, 2232).

Bogată bibliografie: DR, II, p. 460, 551 ; Wiener Ztschr. f.d. Kunde des Morgenlandes, XXXIV 1927, p. 34; Festschr. 57 Versammlung deutsctier Philol. 1929, p. 128; Rom1X—XIV, p. 185. @ LexB, p. 97 lat. *caper,* it. *zeba* capra. **0** Miklosich, S1E1M, p. 22 sl. *capii,* ung., rum. *ţap;* „ein dunkles Wort". @ Cihac, DEtDR, II, p. 429 cf. slov. pol. ceh *cap, skopec,* lit. *szakas,* nhd. *schoeps* „mouton". **9** Meyer, EWAlb, p. 387 în toate idiomurile este împr. din alb., care ar fi din **sap-,* i.-e. **k'ap-,* lat. *caper,* gr. xiapoţ. Rom. *ţap* împr. din alb.: Densusianu, HLR, I, p. 353, 356, Sandfeld, GrdRomPh, I p. 529, Weigand, JB, XVI, p. 229, Baric, AlbRSt, p. 104, Şăineanu, DUn, p. 639, Pascu, DEtMR, II, p. 223, 97, Jokl, Drăganu ş.a.; sau numai înrudit: Tiktin, DictRG, p. 1557; „element alb.-rom." Capidan, Candrea, DEnc, p. 1352 etc. ® Pedersen, KZ, XXXVI 1900, p. 337 în alb. este împr. din s!., unde ar fi onomatopee. ® Spitzer, MRIW, p. 292 împr. din sl. în rom. @ Meyer-L, REW 9599 „Lockruf" (ill.). **9** Berneker, SlEtW, I, p. 121 din alb. s-a răspîndit în alte limbi; din rom. a intrat în idiomurile slave. **9** Rozwadowski, RczSl, II 1909, p. 109, Vasmer, RczSl, III, p. 264, Gr.-sl-etj., III p. 222, Wţdkiewicz, MRIW, p. 278, Densusianu, GrS, I, p. 242—5 din pers. *capes,* iran. *gabu* „ţap", oset *c'aw* „ţap" etc **9** Diculescu, Gep, p. 197 nu e împr. diu alb. ; mai curînd rest dacic, înrudit cu pers. *capis* etc. **9** Philippide, OrR, II, p. 738 got. Crimeea *stap* „capră", rad. *stap-* „mit den Piissen treten, tritte machen, gehen" ; *stap* va fi însemnat la început „die springende, kletternde" ; orig. obscură. **9** Rohlfs, ZrPh XLV 1925, p. 662, XLVIII, p. 436-437 ar fi „Lockruf fiir B5cke", n.gr. ***XG&K—*** TCT<ETC, germ. *zub-zub,* prov. *chapo;* EWUG, 2232 aceeaşi temă ca în it. sud., n.gr. -rcramx, *tsappa* „sapă". **9** Jokl (Festschr. citat) „so zeigt sich dass eine derartige Wortschopfung auch innerhalb des Alb. selbst vor sich gegangen sein kann *(tsk'ap, sk'ap, tsjap, tsap)".* Admis ca probabil „iiberall (sl., alb., rom.)

selbständig entwickelter Lockruf" WH, I, p. 157. **9** Orig. posibil illyră: *zap* Capidan, Graur, R, LVI 1930, p. 266. **9** AnEtn, 1957—1958, p. 140. **9** J. *Revue de Linguistique romane,* XXVII 1963, p. 402—404. 9 RecLgDial, p.

Dezorientarea asupra obîrşiei acestui apelativ (cu largă răspîndire -estuî european) vine din faptul că lipseşte un criteriu pentru stabili ţiei de migrare dintr-o limbă în alta, ceea ce ar putea să rezulte din soluţie, etimologică. S-a recunoscut că în idiomurile slave el nu ar fiind înprumut din română (afara de big), ca şi în ung. şi săs.; încît cu este slav [48]. Oricum, punctul de plecare se află în limba română şi în mai corect în spaţiul lingvistic carpato-balcanic (traco-illyr), de unde spre vest în domeniul romanic (dial. ital.), ca glosă încă în sec. X *ca* pus glos. Dat., V, p. 503, 27). în română şi albaneză, *ţap* trebuie să fi autohton, preroman. Pentru obîrşia etimologică nu este de luat în s legătura directă cu lat. *caper,* nici indirect prin acel rad. i.-e. **k'ap-,* dat alb.-rom. **sap-,* nejustificînd africata iniţială în *ţap.* împrumutul şi din iraniană nu este de admis din motive fonetice şi istorice, iar că ar fi un strigăt pentru a chema animalele („Dockruf"), onomatopee expedient extrem pentru a descifra etimologia unui cuvînt renitent la t etimologiştilor şi care nu e formaţie onomatopeică („liberali selbstä wickelter Dockruf"), ci element din graiul articulat, cu un conţinut concret, avînd o rădăcină i.-e. pe care însă nu o putem identifica d Un iad. de forma *Huep-,* ori *Hep-* nu aflăm între cele reconstituite d ratişti, iar o legătură cu i.-e. *Heu- : *tu-ep-(l)* „a (se) umfla" (WP, I, 716; IEtW, 1080), cu numeroase baze în *s, m, l, r, t, d, bh* et de ex. în gr. aavv-aţ,- oţ „ţap",' după masculinitatea animalului etc.) ficilă, greu de justificat. S-ar putea ca africata / să fie chiar din li stratului unde în grafie latină şi greacă apar nume proprii trace cu *t* *zia, Tzitzis, Tsinna, Tsiru, Tzint-, Zetzi* ş.a.). Nimic sigur în privinţa mologice indo-europene.

(142) ţttre s.n. (pl. *ţarcuri) 1)* „ocol (mic), staul (mic) de vite („parc â bestiaux; Gehege, Hiirde, Pferch"). *2)* „ocol (îngrăditură stogului" („enclos; Umfriedigung"). *3)* „coşul teascului" („trernie ; Weinpresse").

Der.: *iârcuş, ţărcuşor, iărcuţ, ţărcălău* („ocol, obor", Vîlcea; *ţăr* „ţarc mic", ban.), *a ţărcui* („a îngrădi; ocroti"), *a înţărca* (format din *ţarc,* cf.fr. *sevrer < separare), înţărcare, înţărcat, înţărcâtor, înţărcătoare;* t *Ţărculeşti;* antropon. *Ţărcan, Ţărcar* (OnR, p. 396).

Dial.: arom. *ţarcu,* der. *nţarcu, nţercare, nţărcat, nţircare (în* *cuiescu* „enfermer, enclore; sevrer" (rar; în locul lui crescătorii ar buinţează numai verbul *curmu;* DR, IV, p. 338; „a curma copil înţarca").

[48] Cei care totuşi au susţinut obîrşia slavă, au făcut-o „fără să se întrebe de I de îa cei răsăriteni şi nordici care îl au de la români; de la sîrbi care l-au împrumu neză, sau de la bulgari care nu-1 cunosc ? Dacă originea acestui cuvînt ar fi slavă, atu băm de ce lipseşte în limba bulgară" (Capidan). Raportul formelor albaneze cu rom clar; se poate presupune că la albanezi e de origine românească (direct sau prin int ori că e moştenire din sursa carpato-balcanică. Un împrumut român din albaneză afi se întemeiază pe simpla prezenţă a cuvîntului în cele două idiomuri. Mai probabil est de domeniul albano-român; forma ghegă *tsap (tsjap)* care ar fi dat rom. *ţap* ar pute român intrat la ghegi ceva mai tîrziu, în timpul expansiunii elementului românes înlocuind vechea formă albaneză ce se găseşte la tosci. Originea lui trebuie căutată în de nude va fi fost moştenit de albano-români, care l-au răspîndit şi la alte popoar

împr. din rom.: n.gr. -roocpxos, -ou? (RumWNGr, p. 45; 93; RevLg, XII 1937, p. 539) ; ucr. *cărok, carka* „locul la vatră ori sub pat, pentru găini ori viței", *(ob)-carkovat'* „a îngrădi", *cerkat* „a mulge" etc. (NRR, I, p. 402; RomSl, XIV 1967, p. 137), val.morav. *cârek* „despărțitură din grajd pentru viței; colțul unei odăi unde se tin găinile" (GrS, I, p. 234; RomlX—XIV, p. 73), pol. *carek* sudic şi *corek* (DR, VIII. p. 143; RomSl, XVI 196S, p. 98).

Alb.: *thark* s.m. „Hiirde; recinto di siepe per ovile a porciîe", tosc şi „ripostiglio del grano, luogo chiuso" (împr. din rom.? Densusianu; Tiktin, DictRG, p. 1561 „wofern es nicht vielmehr aus dem Rum. stammt").

Cihac, DEtDR, I, p.]50 *țarc* = cerc, diu lat. *circus.* 9 LaurM, I, p. 668 *„ciercu* spațiu, locu iucongiuratu cu unucercu sau gardu cerculariu de nuelle (etc.)" ; Gloss, p. 560 *tiarcu* septutn. 9 împr. din alb.: Meyer, EWAlb, p. 445 (AlbSt, III, p. 15 etim. *thark* < •*k'vorkos)* ; Densusianu, HLR, I, p. 354; Treimer, ZrPh, XXXVIII 1914, p. 397; Şăineanu, DUn, p. 641. 9 Vasmer, RczSl, IV 1911, p. 170 prin osmanic *tSark* „roată" ditt pehl. *cark* „roată", cu v.ind. *cakrd-* (gr. xuzlo; etc). Tiktin, DictRG, p. 1561 etclude derivarea din *circus.* 9 Baric, AAS, I, p. 11 „alb. *thark* neben *te-sark* = rom, *țarc",* p. 104 „nebeu alb. *thark* muss es im Alb. auch ein *tsark* gegeben haben, dies kann man mit ziemlicher Wahrscheinlichkeit aus dem rum. Lehnwort *țarc* folgea". 9 Capidan, DR, I, p. 511—512. II, p. 552 luat da armâni din alb. „sub forma *ts thark* > *ts sark* > *tsark* > *țarc"* ; Pas-**LI**, DEtMR, II, p. 222, 74. 9 Weigand, JB, XVI p. 229 *țarc* nu e din alb. *thark* (acesta din trc *tsark).* 9 Densusianu, GrS I, p. 245—248, ALP, I, p. 124—125 dacă ar fi împr. din *thark,* am avea rom. *sare; țarc* vine din pers. *iarx, ierx* „sucitură, roată, cerc". Dir asemenea „derivare se loveşte de dificultăți fonetice (consoana inițială şi redarea ei diferită îu rom. şi alb.), geografice, cronologice şt semantice" Rosetti, ILR, II p. 123-124. ® Papahagi, AnD, IV 1923, p. 90 *țarc* format dela *înțărcare,* derivat „fără nici o greutate de la lat. **interico, -are (= intero* 'hineinreiben, einbrockeu, einkriimeln'). Ideea fundamentală a trebuit să fie 'a dumica' ceva în lapte, îu vin, în apă, cu care să nutrim pe copilaşi". Respins: Iordan, Arh, XXXI 1924, p. 49—50. 9 Giuglea, DR, III, p. 1090 lat. **terrico.* 9 Philippide, OrR, II, p. 691 „rom. *țarc* să nu fie cumva alb. *tsark (< circus > cerc)* ?" ; p. 73S contestă legătura între *țarc* şi *thark.* 9 Scriban, D, p. 1362 „roluat din n.gr. *tsarki, tserki,* care vine dia rom. *cerc* ori it. *cerchio.* E rudă şi cu *țîrcălan* **..."[!].** 9 AnEtn, 1957—1958, p. 145, CercLg, XIII 1938, p. 351 : i.-e. **luer-k-.*

Este evidentă şi de mult relevată identitatea formală şi semantică a cuvintelor rom. şi alb., care neputînd fi latine, turceşti etc. sînt de atribuit fondului anteroman, fiind posibilă o etimologie bazată pe sensul „loc închis, îngrăditură)" unde se țin unele animale, în special mieii, iezii şi vițeii, spre a fi izolați şi a nu-i lăsa la supt. „A băga în *țarc (înțărca)"* înseamnă a pune la adăpost, a închide vitele, a separa puii, a-i opri să treacă în altă parte [49]. Mijloc material de izolare (închidere) a puilor de animal ori a vitelor în genere, sau simplă îngrăditură în jurul stogului şi a clăilor de fîn, țarcul are la bază noțiunea de „împrejmuire, îngrăditură, incintă; staul, ocol, obor". Singurul rad. i.-e. potrivit. fonetic şi semantic pare să fie deocamdată **tuer-* „a (cu)prinde, a închide, îngrădi" ; lit. *tveriu, tverti* „a cuprinde, îngrădi", *aptvaras*

[49] „Iezii, ca şi vițeii, mieii, se pun îu țarc nu spre a fi hrăniți (cum credea Papahagi şi mai înaiate Meyer [care dădea o definiție greşita a cuvîntului *tsarkos* 'kleiaer Stall fiir junge Ziegea, der Ort, wo Zickieiu und Lätn*ner eingeschlossen werden, um zu saugeu' (la fel Vasmer), unde. trebuie corectat 'um nicht zu saugen"]), ci dimpotrivă: în timpul cît se mulg oile etc e necesar ca mieii să stea în alt loc, despărțiți de mamele lor. Prin urmare, de la însemnarea 'locul unde se hrănesc iezii' nu se putea ajunge la 'locul unde iezii rabdă de foame'. Esențial la ințărcatul copiilor (ca şi al puilor de animale) e tocmai faptul că ei nu mai mättîncă lapte ca pînă atunci, ci sîut despărțiți, îndepărtați de la sinul mamei. Dosofteiu (PsalV) vorbeşte de înțărcatul copiilor parcă ar vrea' să ne indice etimologia cuvîntului 'Cum pate cuconul cînd se ințărca / De-1 osebesc de sîn de la maică' ; la fel Biblia de la Bucureşti (1683) 'cei înțărcați de la lapte, cei zmulți de 3a țiță'. La fel de interesantă este şi împrejurarea că amintirea despre originea verbului nostru trăieşte aşa zicînd pînă astăzi fei popor, tocmai fiindcâ-i susținută de practica lucrului" (Iordan).

„împrejmuire, îngrăditură, ogradă", *tvârtas* „îngrădire, ocol, țarc", *tvor* etc, let. *tvāre* „gard", v. pr. *toaris* „hambar", v. sl. *zatvoriti* „a în grădi", *tvrudu* „tare, compact, întărit" ş.a., gr. o-opoț „urnă", o-wpa paner" (WP, I, p. 750-751, 2; IEtW, 1101). Sensul actual „gard, în al lui *țarc* arată apartenența lui aici; un i.-e. *Huer-* > *Her-ko-* a dat un **tercu-,* dezvoltat în chip normal la rom. *țarcu,* peste care s-a suprapus lat. *staul, staur (stabulum),* alăturîndu-se ulterior termenii de împru *obor* etc.

Legătura etimologică a fost indicată pentru cuvîntul albanez de Toma II/1, p. 62; nebăgat în seamnă de nimeni): *„tver: tvor* 'drehen, qnirlen' ... dem [greşit!] die Bedeutungen 'fassen, innehabea, besitzen; einfriedigen, h men, festigen' (vgl. *thur* 'umzäunen', *thark* 'Pferch', Et. *twāras, twarlas)".* confunda două rădăcini i.-e. diferite: *Hiier-* „drehen, quirlen" şi *Huer-* „a îngrădi", care au fost deosebite de cercetările comparative posterioare. Tomaschek grupa cîteva toponime din Tracia: *Tyrida* (Dioraedis equor Plin.), *Tyrodiza* la Perint, *Tyristata* în Bitinia şi altele, cu grad vocal LbTrD, p. 80).

(143) țarină (var. *țarnă,* mold., R.-Sărat etc.) s.f. (pl. *țarine)* „cîmp ogor; holdele şi fînețele cuprinse la un loc" („champ (laboure); Acke Feld, (Brach)Dand") ; topon. *Țarina, Țarna.*

Dial.: neatestat (arom. = *agru).*

împr. din rom.: rus *carina, carăna,* ucr. *carina,* elimin, *carynka* (W NRR, I p- 403 ; ZbKiev, p. 57, 63; BalkA, II p. 146; RomSl, XIV XVI, p. 98) ; ung. *carina, cdrina* „cîmp îngrădit; nuia care desparte păşu (reg., InflR, p. 32; SCL, XIV 1963, p. 381).

LexB, p. 705 *„Urina,* campi, agri, a lat. *terrenus".* 9 Cihac, DEtD *„țară, țarină, țărnă* 'champ cultive, terrain labourable, terrain, terre, pous lat. *terrena* pour *terrenutn".* 9 LaurM, II p. 1149 *„terrina* (din *terra,* cu pamentu meruntu, pulbere mai groasă, — apoi *terrina* terra arabile, a 9 Kaluzniacki, Wand, p. 13 „ucr. *caryna* vom rum. *țară* durch das Suff. 9 Şăineanu, Sem, p. 246. 9 Philippide, ILR, p. 181 *„țarină — țară* LRWb, 9477 *terrenus.* 9 Diculescu, OrLR, p. 527, 656 *„*terrula > t* 9 Berneker, SlEtW, I, p. 127 ucr. *caryna* „Schlagbaum, Weideplatz, Ac *cari,* dar ca „Saatfeld, Acker, Weideplatz, Wiese (als Heuwiese regelmă besonders bei den Huzulen)" e din rom. *țarină,* „Erde", *țară* „Land". 9 Şă p. 637 din *țară.* Dumke, JB, XIX—XX, p. 76 din big. *țelină* influe Diculescu, Gep, p. 203 „kein lat., aber jedoch Brbwort, *țarină* verwa *āarana* „Ackerfeld", vgl. *Sapis — țap.* Es diirfte also gleich diesem dak Densusianu, R, XXXIII 1904, p. 287 „cf. ucr. *caryna";* GrS, I, p. 352 a face cu *țară,* dar nici dacic nu poate fi cînd ruteana ne dă *caryna,* der. 'loc al cuiva privilegiat'. Rozwadowski mai susține că *țarină* ar fi din *caryna* împr. din rom. Slavismul lui *țarină* e însă evident". 9 Tiktin, Di „nicht zu *țară,* sondern ksl. *carina* 'Steuer', srb 'Zoii' (von *carî,* also 'd Gebiihrende'). Vermutlich war ehem. das Ackerland (im Gegensatz zum besitz) steuerpflichtig. Ein anderes Wort ist *țărînă".* Admis: Candrea, DE Scriban, D, p. 1362. 9 Skok, *Slavia,* IV 1925, p. 336 „il faut peut-âtre sl. lat. *țară* < *terra* + *-ina, -îna".*

Degătura între *țarină* şi *țară (terra)* pare justificată de asemăna şi chiar semantică, iar unii au stabilit echivalența *țarină = țarină.* tipul *terrenus, Herrena* a fost de mult abandonat, lipsit de valoar derivarea pe teren românesc de la *țară* cu suf. *-ina;* consonanța l *țară (terraJ,* ca şi cu *țărînă* este fortuită, cuvintele au obîrşie etimolog Neverosimilă apare legătura cu sl. *car* (țar) ca „loc stăpînit, loc al legiat", interpretare semantică ce nu spune nimic pentru etimologie, *carina* „bir, impozit" ; trecerea semantică nu e justificată prin „vermutlich war ehem. das Ackerland im Ggs. zum iibrigen Dand

f
ț

erpflichtig". E straniu cum unii filologi români susțin (fără dovezi) obîrșia' slavă a unui cuvînt pe care erudiții slavi (Kaluzniacki, Rozwadowski, Scheludko, Șarovolskij) îl considerau împrumut din română în ucraineană. în dial. drom., este general și vechi, atestat încă din sec. XV (document din 1442, slav, citat în ZbKiev, p. 63) și în literatura religioasă (de^ex. „sămănară țarine și răsădiră vii", Bibi. 1688, Ps. 106, 37). în cele mai multe ținuturi, *țarină* înseamnă „locul cultivat, lucrat, semănat: ogor", adesea îngrădit, izolat de finețe și pășuni (islaz) spre a nu fi călcat de vite, cu o îngrăditură: gardul țarinii [10]. Esența semantică pare să fie ,,teren cultivat, mai mult plan", eventual chiar simplu „sol, pămînt", *țarina* avînd la bază un *Herina* sau *Helina*; deoarece rad. *Her-* nu oferă o legătură convenabilă, este de preferat **tel-* „plan, șes; teren neted; scîndură" (WP, I, p. 740,3; IEtW, 1061): v. ir/d. *talam* „suprafață (plană), plan, șes; palma mîinii", *taliman* „dușumea, pardoseală", arm. *tal* „ținut, district", gr. TTjXta „masă de brutar, planșeu" ; probabil lat. *tellus, -uris* „pămînt" *(Helnos,* ca *pignus!* ori **telos* = v.sl. *telol).* v. irl. *talam* (gen. *talman)* „pămînt", v. pr. *talus* „dușumeaua camerei", v. sl. *Mo* „fund, podeală". Mai puțin probabil e **ster-* „a întinde, răspîndi" (pr.-lit. *trenis* „regiune, ținut, loc", v. lit. *trenla* „loc, regiune, fîșie", v. isl. *strind* „lăture, dungă; țară" etc; WP, II, p. 638—640, 5). Ambele baze **tel-ina* ori ** (s)ter-ina* produceau în română *țarină,* care împreună cu sl. *ogor* a înlocuit în cea mai mare parte pe lat. (vechi rom. și dial.) *agru.*

(143a) țăruș (var. *țeruș)* s.m. și n. (pl. *țăruși* sau *țerușc),* „bucată de lemn scurtă și ascuțită ce se înfige sau se bate în pămînt" („piquet, pieu; Pflock").

Der.: *țăruși (țerușez), înțărușd* („planter des pieux, rairier").

Dial.: neatestat (arom. = *par).*

împr. din rom.: ucr. (.Suceava) *cyrus* (LbR, 1971, p. 164).

LaurM, Gloss, p. 560. &' Cihac, DEtDR, II, p. 432 ,,cf. srbcr. *cerovac, cerovața* baton «rame de bois de cerre », v.sl. *cerii* «terebinthus», ceh, nsl., srbcr. *cer* etc, magv. *cser,* alb. *cerr* «cerro», fr. *cerre,* drom. *cer* etc". 9 Tiktin, ZrPh, XI 1887, p. 63 *„țăruș* zu ksl. *ceru". 9* Giuglea, DR, II, p. 357 „par mic pentru bătut în pămînt, *țăruș* nu poate fi decît *terreus > țâr* 4- *uș.* în adevăr țăruș e un lemn scurt de bătut în pămînt; în legătură cu altă idee nu se întrebuințează". *9* Pascu, ArR, X, p. 470 „un piquet fait en terre, c'est une merveille de Giuglea". @ Meyer-L, REW[3] 8673 *terreus* „aus Erde bestehend", Abl. rum. *țăruș* „Zeltpflock", — care este „etymol. fausse" Graur, BL, V, p. 115. *m* Tiktin, DictRG, p. 1566, Candrea, DEnc, p. 1353, Șăineanu, DTJni p. 643, Scriban, D, p. 1363 „orig. necun."

Presupusa legătură a lui *țăruș* cu sl. *cer* (nepotrivit semantic) a fost abandonată, iar relația cu *terra* și interpretarea ca ceva „bătut în pămînt" (explicație pe care n-a înțeles-o Meyer-Dîibke făcînd din el *țăruș* de pămînt, „aus Erde bestehend", veritabilă „merveille" a acestor filologi) nu explică sensul apelativului românesc.

Deocamdată, etimologia lui nu poate fi identificată; dar —

[10] T. Pamfile, *Agricultura la români* (1913), p. 16—28 țarina. Din cauza îngrăditurii, în unele zone (Hațeg etc), *țarină* a ajuns sinonim cu „gard" : primăvara gospodarii din Ulpia-Sarmizegetusa (Grădiște) „fac țarinile", adică „fac (repară) gardul țarinii" ; în zona Turda „a face țarina" e „a face gardul la cimitir sau la clejia popii"; cf. sensul ucr. *caryna* „barieră, îngrăditură- nnarfS" • *țarină* ..loc însrrădit nptitri, iri+o" *n* •— "~ preună cu fînațele", deosebit de locul destinat *r>^r,n'itjY-"is""^* „locru arabil împreună eventual și livezile din jurul satului .. ' *a Z t o J X* ' ^ ^ ^ locul semănat-cea), *țarină* e numai „partea din cîmpul cStivat *l ^ L 2 ° / -* ' p- 63)' în Putna *deal).* In regiunea Bistriței din Carpatii orien ah (Mold n n) ' ? ' P" (1mde se *<* și dealuri" (PăstRom, p. 123-124) ' (Aloldova), *țanna* e „zona fînațclor de pe coaste

interpretat ca „par ascuțit, perforator" — ar putea să aparțină la ,,a freca, perfora prin frecare", lat. *teres, teretis* „frecat (cioplit) nete trunchii de copac cojiți; rotunjit (băț, par etc.)"; ori **ter-* „a trece, prin —" (WP, I, p. 732—734, 4; IEtW, p. 1074), de ex. gr. rsp&p vîrf", lat. *termen, termo, terminus,* mnd. *treme* „traversă, bară transvers tează" etc, ca un obiect ce se înfige (cf. „țărușe de corturi", Detop. II, Bibi. *lud.* 4,21 „și luă Iair .. . țărușul cortului și puse maiul în mînaei lovit țărușul întru falca lui (Sisara)") ; ori i.-e. **(s)ter-* „tuipine de v.sl. *trunu,* germ. *Dorn* „spine" etc. (WP, II, p. 641). Echivocul vine că nu cunoaștem accepțiunea de bază a lui *țăruș,* care putea să fie un „n cină" **tero- > *tieru- > țeru-* -J- *uș.*

(144) uită *(a se uita)* vb. refl. 7*)* „a privi, a-și îndrepta ochii în spre a vedea (examina) pe cineva sau ceva" („regarder, voir; anseher en, -blicken"). *2)* „a ține seamă, a lua în considerație, a căuta" („ tenir compte ; in Betracht halten").

Der.: *uitare, uitat* (s.m.), *uitător, uitătură, a se zăuită* („a privi, a

Dial.: neatestat (arom. = *m(ti)trescu, br(u)escu).*

LexB, p. 731. *9* Cihac, DEtDR, I, p. 296 „lat. *tuitare,* freq. de LaurM, II, p. 1520 „din *tuitare". 9* Crețu, MardLex, p. 378 *„tuitare* afere confuziei mult întrebuințatei persoane a doua sing. a imperat. **tuită-te* scurtat *uita". 9* Korting, LRWb 9801 *,,*tuito > [t]uit,* eine unannehmba das Wort ist slavisch". *9* Pușcariu, EWR, 1789 „nach einer Mitt. Meyer- *-are* (von *obitum* zu *obeo).* Lat. *obire visu* oder *oculis* 'betrachten'; cf. istr. ten' < cr. *ob-ici* 'herumgehen' etc" *9* Sandfeld, IP, Anz. XX 1906, *uita* relativ jung, ganz einfach das Reflexivum von *uita* 'vergessen' is ar fi din „s'oublier â regarder" (ex.: „Claude etait ravi de ce tumulte â un effet de lumiere", Zola) ; *a se tiita* la ceva însemna „sich in der Bet etwas vergessen; seine Aufmerksamkeit ausschliesslich auf ein Ding zu damit fertig werden konnen", cf.germ. *gaffen* etc. # Schuchardt, ZrPh p. 472—474 „die Bdtg. 'schauen' erklärte sich zwanglos aus 'sich verge dass rum. *se uita* urspr. nichts anderes besagt als 'mit offeneni Munde da was heisst: *se uita cu gura căscată". 9* Admis: Weigand, KJB, XI I, REW, 6015; Domaschke, JB, XXI-XXV 1919, p. 104; Tiktin, Dic Skok, ZrPh XLIII 1923, p. 192—193 (expresii asemănătoare din alb. și ar fi decalcat *a se uita)* ; Sandfeld, *Balkanfilol.* (1926), p. 87; Pascu, A Candrea, DEnc, p. 1367; Pușcariu, DR, VII, p. 497, ELR, p. 369; Ș p. 675 („probabil identic cu *a uita" ;* în DUn, p. 670 era „orig. necun. VI p. 76 *(„a se uita* „regarder" n'a plus aucun rapport semantique avec *a* D, p. 1373; Procopovici, DR, X, p. 75-79. *9* Diculescu, ZrPh, XL „die urrurn. Form **uvitare, *uvitu* gibt sicher ein gepid. **uwitan* statt Bdtg. wieder. . . ; **u(f)witan* ist das mit *uf* 'auf zusamrnengesetzte etwas sehen, beobachten, achtgeben, wachen halten', as. *witan,* ags. XI, p, 159—162: i.-e. **u(e)l-t-.*

Dintre cele patru încercări, *Huitare* (Cihac) a fost admisă de Crețu, iar **obitare* (Meyer-D.—Pușcariu) n-a fost băgat în seamă total nepotrivit semantic ; în schimb artificiul lui Sandfeld a afla adeziuni (contestat numai de Diculescu), lucru explicabil prin ide mală a celor două verbe românești *uita* — *a se uita*; trecerea sen „oubîier" la „regarder" a fost justificată prin „a se opri într-un loc p vreme, a uita să pleci ; oublier â regarder", sau după altă imagine . cu gura căscată", citîndu-se și exemple slave (big. *zabravjam se)* or unguresti. Dar susținătorii etimologiei lui „gură-cască" uitau că a virii, vederii" și aceea a „pierderii din memorie" sînt esențial diferit de contact; argumentele semantice invocate n-au valoare, căci ce

româneşti omonime nu au nimic unul cu altul. Inutil este şi germ. *ufwitan,* combinaţie hidridă cu care *a se uita* n-ar putea să aibă nici măcar o înrudire de natură indo-europeană. Verbul e vechi, absolut general în dial. rom. din Dacia, unde nu poate fi ulterior lui *a uita* (oblitare), ca o formă de evoluţie specială a acestuia, adică apariţie secundară şi tîrzie, cum îşi imagina Sandfeld, după el Tiktin *(„a uita* tritt in dieser Bdtg. [„a privi"] ziemlich spat u. zunächts in mold. Texten auf u. drângt dann immer mehr das âltere *a căuta"),* căci are aceeaşi vechime, deşi apare în texte numai din sec. XVII (Dos. ; cf. JB, V, p. 129 etc). Da baza lui *a se uita* stă noţiunea „privirii, vederii", ca un act fiziologic şi psihologic elementar şi caracteristic, iar formal verbul reprezintă o fază evoluată, în care lipseşte un sunet între *u* şi *i (i),* anume *-l-: *uli-t-, *ul(e)i-t~;* aici **ul-* este gradul redus al rad. i.-e. **uel-* „a vedea" (WP, I, p. 293—294, 1 ; IEtW, 1136): lat. *voltus, vultus* „expresia (trăsăturile) feţei, înfăţişare, figură" *(*vl-tu-J,* ir. *filis i seattai* „vidit", cymr. *gweled* „a vedea", bret. *guelet* „la vue", ir. *fiii* (gen. *filei)* „proroc, poet", numele (celtic ori germ.) al profetesei *Veleda.* în graiurile germanice o bază cu sufix *-d *uleid- (*ul-ei-d-)* : got. *anda--wleizns,* v. nord. *hta,* ags. *whtan* „a vedea, a privi", got. *wlits* „faţă, obraz, figură, înfăţişare", v. fris. *wlits* „faţă, obraz, înfăţişare", v. nord. *leit* „privirea înapoi, de jurîmprejur, căutarea", *leita (*wlaitdn)* „a căuta (să găsească) ceva, a căuta, a cerceta, a se uita", ags. *wlătian* „a privi fix, ţintă la ceva, a înţepeni" etc. Baza **ul-ei-t-* ar fi o paralelă a celei germanice din punct de vedere al vocalismului (cu **uel- > *ul-, ei* redus la *i)* ; elementul *-t* ca în lat. *voltus.* Dar din punct de vedere al foneticii româneşti rămîne o dificultate, căci lipsind atestări mai vechi de sec. XVII, forma străromână este echivocă : un i.-e. **ul-(e)i-i* > **ul(i)tare* ar fi devenit **ul'ta* numai sub influenţa analogică a lui *oblitare* > **ollita-* > *ul'ta* > *uita* „oublier", cu care va fi evoluat la fel, devenind sinonime ; ori în **ul'ta* > *uita* e cazul unei palatalizări tîrzii a lui *l* ca în ung. *hoit* > rom. *hoit(* ?). Mai uşor ar fi un **ullitare,* unde însă ar fi greu de justificat *-U-.*

(145) undrea (var. *îndrea, andrea, indrea)* s.f. (pl. *undrele). 7)* „ac de împletit, ac mare de cusut" („carrelet, grosse aiguille ; Stricknadel, Schmirnadel"). *2)* pop. „claviculă; vinele gîtului" („clavicule; veines hemorroidales; Schlusselbein, Halsadern"). *3)* „un fier lung care prinde fierul lat al plugului de grindei, avînd la capul de sus fierul zis amnar" („coutre qui relie le soc â la fleche de la charrue; Querstange als Steife zw. Pflugschare u. Grindei"). *4)* „fiecare din cele două lemne pe care se reazimă perinocul morii" („solive du plancher du moulin; (Decken)Balken").

Der.: *unărelaş* (Şez, XIV p. 34), *unărelar* („obiect de ciobănie", Muscel).

Dial..- arom. *undreaua* „ac lung şi gros" (DMacRM), *andreaua, -eali* (DMacRD) ; megl. *andrăuă* „undrea" (Megl, III, p. 17), *andreuă* (GrS, III, p. 180).

împr. din rom.: ucr. (Suceava) *anărăly* „acele lungi pentru împletit obiecte de lînă" (LbR, 1971, p. 163); ung.reg. *andrele* „kotâtu" (MNyRomKolcs p. 44).

LexB, p. 298 *indri* acus adstrictoria, p. 733 *undre* v. *indre.* 9 LaurM, Gloss, p. 21 *„andrea* 1) Decemvrie = Andreas, 2) acu lungu şi grosu cu care se cosu sacii şi alte lucruri de materie groasă, dacă după forma am fi tentaţi a o identifica cu vorba în întîia însemnare şi a-i da aceeaşi etim., mtellessullu ne sta cu totul in contra", p. 317 *„indrea* şi *undrea* — probabile forma de preferită e *indrella* in locu de *intrella* de la *intrare,* ca instrumentu de intrare = penetrare etc". **9** Cihac, DEtDR, II p. 588 *„indre, andre, unire* < trc *ibre* aiguille, aiguillon, pointe". Admis: Şăineanu, RIAF, IV, p. 654. © Hasdeu, EMR, p. 1177 *„andrea* v.germ. *nâdala,* actual nemţeşte *Nadei* 'ac', prin metat. nasalei *ăndala* > rom. *dndără* > dimin. *andrea* în loc de *andărea,".*

Admis(?): Philippide, ILR, p. 55, Puşcariu, DR, III, p. 388. **9** Tiktin, D
1685 *„undrea* wahrsch. dass. Wort -wie *Andreas.* Der Ausgangspunkt durften
kurzen Balken des Andreaskreuzes sein". ® Giuglea, DR, V, p. 897, RevP
„sens primordial 'cui, băţ ascuţit', cam ce ar fi un fus de lemn ori fi
evSpuo<j 'medium arboris, cor arboris, temo : cheville de bois enfoncee dans
du joug pour y attacher les traits'. E absolut clară [!] potrivirea de sens înt
gr. şi cel rom., dimin. **enărella* dela neutru pl. *endryon* socotit ca sing. fem.".
GrS, VI, p. 338—9 *„îndrea, andrea* montre par sa forme qu'il a ete emprunt
— *oyiindure* ou *dyenăere* 'aiguillon'; le mot roum. a conserve son acception
tandisque le turc *byundiire* ne la connaît plus..." [!]. *9* Scriban, D, p. 1
îndrea, xmdrea după numele sfîntului Andrei, sărbătoare la începutul iern
dă zor cu împletitul colţunilor. . ." [!]. ® Tiktin, DictRG, p. 66, Şăineanu
p. 243, DUn, p. 24, Candrea, DEnc, p. 54, Şăineanu, DictRF, p. 22 „ori
«AnEtn, 1959—1961, p. 28 **uendh-* „a învîrti, (ră)suci, împleti". 9 Re
Das Dak, p. 85 i.-e. **ardh-* "„Stânge". CercLg, XIII 1968, p. 350. 9
LbR, XVI 1967, p. 419 **andher-* „vîrf ascuţit, nuia". .

Piedici formale şi semantice se opun derivării din: *a intra,* trc. *ib*
nadala, Sf. *Andrei,* gr. *endryon,* trc. *oyiindure,* care se înlătură lăsînd
rom. nelămurit. Prezent în trei dialecte, *andrea—undrea* e vechi, anteri
enţei slave ; deci nu poate fi împrumut trc. ori mai recent. Dintre
undrea, andrea, îndrea, cea dîntîi e preferabilă ducînd la o conexiune et
sensul de bază fiind „ac, încîrligat sau răsucit", obiect „care leagă,
(clavicula)" sau mai simplu „unealtă pentru cusut, înnădit, împletit".
**undrella* conţine o temă **und-r-* a rad. i.-e. **uendh-* „a învîrti, (ră)suci,
(WP, I, p. 261) : v. ind. *vandhura-* „coşul trăsurii (din împletitură
gind „inel", *gndak ortoy* „curpen, curmei, vlăstar de viţă", umbr.
„avertito", got. ags.v.sax. *winden,* ahd. *wintan,* v. nord. *vinda*
nhd. *wenden,* v. nord. *vindr* „strîmb, mai ales despre lemnul care s-
bat", got. *wandus* „nuia, varga (pentru împletit, mlădioasă)" etc. (cf
I, p.; 256, 3).

(146) urca vb tr. *7)* „a sui, a duce sus (pe deal, pe un loc ridicat
ter, gravir ; steigen"). *2)* „a ridica, a înălţa" („elever; heben"). *3)* „a
mări, a ridica" („hausser, augmenter ; steigern"). refl. *1)* „a se sui, a
(„monter, grimper; klettern, klimmen"). *2)* „a spori, a creşte, a se
ridica" („accroître, elever; steigen, wachsen, grosswerden"). *3)* „a
total" (monter â — ; sich auf — gelaufen, betragen") ş.a.

Der.: *urcare, urcat* (adj., s.), *urcător, -oare* (plantă urcătoare), *ncur*
care nu se poate trece"), *urcuş, urciuc* („treaptă la trăsură") ; *a reurca;* prob
burtea.

Djal.: neatestat (arom. = *alin, me-alin).*

LexB, p. 736. **9** LaurM, II p. 524 *„oroare* şi *urcare* din aceea-si ra
oriente etc". **9** Cihac, DEtDR, II, p. 440 cf. srb *urkati, nikati, nuăkati,*
exciter. inviter, v.sl. *nukati* hortari etc. **9** Puşcariu, CL, XXXIX 1905, p.
3824 *„urca* entspricht, nach einer miindlichen Mitteilung vou Candrea, eine
(von *orior),* indem das Bild von der aufsteigenden Sonne genommen ist".
KJB 1909, I, p. **76** „von *ora* sich im Roman, keine Spur findet; nou lique
Arh. XVI 1905, p. 438 gr. 6pxso|iat „sauter, s'elancer", op-^» „mettre en
agiter". **9** Meyer-L, REW 6098 *"oricare* „sich erheben" *(ora* sau *orire)*
Admis: Tiktin, DictRG, p. 1898, Candrea, DEnc, p. 1384, Rosetti, IL
dar *,*oricare* > *urca* n'est guere probable" Graur, BL, V, p. 107. **9** Pascu,
Et, p. 49, *Beitr,* p. 11, ArR, VI, p. 267 **oricare* < gr. opoţ „munte", cf.
big. *vărvid na gorea* „monter" etc. Admis: Scriban, D, p. 1381. **9** Bert
p. 82 *„'oricare* e oltremodo ingegnoso, ma sară altrettanto vero? Prov.
*(< *orica* < lat. *orca),* berg. *orca* 'fascio di legna'; l'idea e quella di
tondo e si capisce che abbia potuto essere applicata alle spatie; da *or*

orcare, donde rom. *urca"* ; care e „begrifflich nicht verständlich" Meyer-L, REW 609S. 9 Şăineanu, DUn, p. 680 „orig. necun.".

m

Legătura cea mai uşoară a părut cu lat. **oricare* {din *orior* sau din *ora),* admisă de mulţi dar evident artificioasă, neverosimilă (Bertoni, Graur), care nu explică prezenţa lui *-u-* în formele accentuate pe rădăcină, unde ar fi de aşteptat **6rc-,* **orci* faţă de *urcăm, urcăm* ; deci tema verbului trebuie să fi fost **ur-c-,* în care se ascunde un rad. i.-e. **yer-* cu înţelesul ,,a ridica, înălţa" în cuvinte ca gr. âsîp« „ridic" < *âfspicj, usT^opo?, eol. risăaopoţ „ridicat, care se află sus (se ridică)". Aceste cuvinte au fost deosebite net [51] de grupa lui astpco „leg împreună, împreun" la rad. **uer-* „sfoară, ştreang ; a lega, înhăma" (cf. *desbăra) ;* de amintit însă **uer-* din baza i.-e. **ueredh-* „a creşte, urca ; înalt" (de ex. v. ind. *vărdhate* „ridică, face să crească", av. *vargd-* „augere"., gr. âpS-o? etc, WP, I, p. 289; IEtW, 1167). Se poate admite o răd. i.-e. **uer-* „a ridica, înălţa" în cuvintele greceşti cu acest semantism, care nu au fost clasificate în mod convingător (Boisacq, DEtG, p. 15) şi care aparţin cu rom. *urcă.*

(M6a) urcior (var. *ulcior,* ban. *uşor,* Oaş *uscior, uştior) s.n.* (pl. *urcioare)* „mic furuncul ce se face la marginea pleoapei, de forma unui grăunte de orz" („orgelet (furoncle) ; Gerstenkorn").

Der.

Dial.: arom. *ulcor* „bubă ce apare la ochiu" (DEtAr), *arcior, arcicior* (DMacRM).

LexB, p. 736 *„urccoru* vasu de băutu ; quarele se face pre ochiu : *hordeolus,* ctitho. It. *orsolo,* sp. *orgueolo". **0*** Ciliac, DEtDR, I p. 301 lat. **ulceolum* în loc de *ulcusculum* dimin. al lui *ulcus, -eris. 9* LaurM, II, p. 1534, 529 *urcioru* hordeolus. **9** Korting, LRWb 9859 **ulceolum (ulcus). 0* Etimologia din LexB admisă: Puşcariu, EWR, 1791 *„ulcior (ur-).* Et3'm. unbekannt. Ein **ulceolus (ulcus),* Cihac, verstosst gegen die lat. Wortbilduug, da das Suffix *-colum* nur an dem Stamm *ulcer-* angehăngt werden konnte. Das urrom. Wort fiir „Gerstenkorn" war *hordeolus:* it. *orzaiolo,* fr. *orgeol* etc; rum. **urdzor,* unterni Eifluss des Suffixes *-cior (groscior, căscioară) urcior";* CDDE, 1289 *hordeolus;* Tiktin, DictRG, p. 1689; Pascu, DEtMR, I, p. 137, 1183; Candrea, DEnc, p. 1384 **hordiceolus:* Scriban, D, p. 1381. ©Şăineanu, DUn, p. 680 *„urcior* oală, umflătură pe marginea pleoapelor; lat. *urceolus,* sensul 2 prin aluziune la forma ovală a furunculului". **9** Mihăescu, RESEE, VI 1968, p. 148 lat. *hordeuni, hordeaceus.*

Derivarea din lat. *hordeolus* influenţat de suf. *-cior* (sau de *urcior* „vas") se sprijină pe faptul că urciorul seamănă cu un bob de orz (numit şi *orz, orzişor, urdzuşor* prin metaforă, DR, IX, p. 427), precum seamănă cu secara, grîul ori altfel de boabă; **ulceolus (ulcus)* e dificil din punct de vedere al derivării, după cum nu are mai multă semnificaţie alăturarea celor două omonime *urcior* „abces" şi „vas" decît valoarea medicală a superstiţiei populare că „dacă te speli din urcior, faci urcior la ochi", evident joc de cuvinte. Abces cauzat de inflamaţia acută a unui folicul păros al genelor, *urciorul* e însoţit de dureri, roşeaţă şi umflarea pleoapelor. După o zi sau două, micul abces se sparge, puroiul se elimină, inflamaţia cedează pe încetul. Procesul de eliminare a puroiului poate fi accelerat prin aplicare de comprese calde. Esenţialul în semantism pare a fi „mică umflătură îu piele", ca atare o temă latină-romanică **ur-d-s-* cu suf. dimin. *-olu-* (ori *-cior})* ar admite o legătură cu i.-e. **uer-* „loc ridicat (în teren sau pe piele)", cu numeroşi reprezentanţi (WP, I, p. 266—268,2; IEtW, 1151) :

[51] P. Solmsen, *Untersuchungen zur griechischen Läut- und Formcnlehre,* Strassburg, 1901, p. 289-290.

lat., *vurus* „un fel de erupţie pe pielea feţei, exantemă, bobocel", lit „vierme mic în carne de porc", lat. *varulus* „urcior la ochi", *varix* „ (WH> II, p. 734), oland. *weer* „bătătură" etc.; tirol. *Augenwarn* „furunc cior) la pleoapă" ; baza **uer-d-*: ahd. *warza,* ags. *wearte,* v. nord. *varta* sfîrc", baza **uer-s-*: lat. *verruca* „neg(el)", ags. *wearr* „bătătură, neg" *werra* „varice", nhd. *werre* „abces, ulcer la ochi" etc. Este o eventualit multe şanse de a fi reală.

(147) urdă s.f. (pl. *urde),* var. *hurdă* (pădureni, PăstRom, p. 201) *1)* dulce obţinută prin fierberea zarului" („fromage blanc et mou obtenu d lait qu'on fait bouiller; Art siisser Schafkäse, Zieger(kâse), wird aus der Molke durch Kochen gewonnen"). *2)* „urda vacii" („hepidium draba ; H blumchen") ; „urda ţărcii" (erophila verna).

Dei.: *a urdi* („a face urdă", var. *leurdi* Covurlui), *urdit* (zăr *urdit,* ză PăstRom, p. 203), *urdeală* („amestecarea jintuitului cu tăujarul sau şterţul" (mere *urdaşe), urdelaş* (Marian, *Satire popul. rom.* 1893, p. 329), *urdoi* vas, „ jmtaiău" (Mocănime), *a se zăurdi* (,,a se strica laptele"), *zăurdirc, -il, -ită, z zăvîrdacă; urdarul* („tăujeru; lopăţica de amestecat în cazan"); topon. *Urda, Urdei, Urdarii, Urdeş, Urdeşti, Urdeasca* (RomlX—XIV, p. 107); antropo *Urde (a), Urdan, Urdaru, Urdăreanu* (OnR, p. 400—401).

Dial.: arom. *urdă, urdhă* (şi RevDg, XI 1966, p. 262) ; megl. *urc*

împr. din rom.: n.gr. oSpSa (RumWNGr, p. 37; 88; RevLg, X p. 539) ; srb. *urda, urednik* (Vlahii, p. 154 ; SOF, XXI, p. 373 „Art Milclip var. *vurda* (estul Serbiei, zona Pirot; ibid. p. 379) : big. *(h)urda, vurăa, furc* din lapte căruia i s-a scos smîntînă", *urdica, urdicka* (DR, III, p. 214) ; al ucr. *urda, vurdanyj, -yk* etc, ceh-slov., pol. *urda, kurda* (RomSl, XIV 1967 XVI, p. 99); ung. *orda* (prima atestare: a. 1548), *urda* (RomlX—XIV, p. InfiR, o. 72; SzlJSz, I, p. 699), der. *ordds* (ordâs palacsiuta etc), *orddsdezsc* tist, turos *orda* etc. (StUn, 1962, 2, p. 24; NylrK, VI, p. 285, VII, p. 2 (WtbCs. p.. 109), MNyTBtSz, II, p. 1088; săs. *orden* „Art.Käse" (RomElS *urda* (inform. V. Wollmann) ; trc *urda* (RESEE, IV 1955, p. 228, 230).

LexB, p. 736. ***0*** Schafarik, S1A, I, p. 469 de orig. veche getică. ***0*** P 763 ung. *orda.* ***0*** LaurM, II, p. 1534. ***0*** Hasdeu, ColTr, 1874, p. 105, CuvB, din trac *tirud.* ***0*** Cihac, DEtDR, II, p. 537 din ung. orda. © Meyer, EWAl alb. *udhos,* pentru *urdhos* „Käse" pare să aparţină la rom. *urdă.* ***0*** Weigand, 1910, p. 229—230 *urdă* împr. din alb. *urdhe* „Flechte, Flechtenkrankheit die mit Pilz, Flechte iiberzogen ist" ; *urdă* ar fi fost „brînză mucegăită" ; B p. 283. Obiecţiile lui Puşcariu, DR, IV, p. 1399, Philippide, OrR, II, p. 740. AlbRSt, p. 28 poate din rad. **kher-* „sclineidend, scharf, bitter, sauer" > alb. > rom. *urdă;* AAS, I, p. 157—158 *urdă* < alb. **(h)urdhe* < **sordhi,* j,,im A *g'ize* «Molken», **serdh-ia; -rd* im rum. Wort in Ordnung, da *-rdh-* jung" (Jo p. 184). 9 Scriban, Arh, XXVIII 1921, p. 240 „din lat. *hybrida,* adică «brînză b *hybrida > *iurdă > urdă,* ca *iuşor > uşor" ;* XXX. p. 190—191, D, p. 1381 - *horrida (horridus)* «zbîrlit, urît», adică «brînză urîtă» faţă de brînză obiş **9** Capidan, DR, II, p. 470 din română a pătruns la alte popoare : la albanezi e luat din rom., căci împr. în sens invers nu e de admis. 9 Giuglea, DR, III, p. sensul primar e „materie zeroasă", din adj. lat. oriental **uroda* < gr. *op(p)o>8r* qui a du petit lait", **ur(o)da* (DR, X, p. 450-451, LL, I, p. 219—220, DRS, Admis: Diculescu, DR IV p. 454. **9** Puşcariu, DR, III, p. 778 lat. *"urida, "uridus din uro, -ere* „a arde", cf. it. *ricotta;* Stlstr, II p. 296. 9 Pascu, Ar 224, REBS, p. 91, 426, DEtMR, I, p. 191, 1799 (după Philippide) trac **i* **ur-,* înrudit cu gr. *bpoq,* oupoţ „petit lait". 9 Philippide, OrR, II, p. 739 din oppciSvjţ e dificilă; la bază poate sta un adj. *"uridus,* analog gr. opo Käsewasser, das wasserige Teii der geronnenen Milch", *caseus "uridus.* ***0*** De ALP, II p. 183—184 *urdă* din trc *ur, br, urilt* „partea de sus a unui luc Rosetti, ILR, II, p. 124. **9** Tiktin, DictRG, p. 1689, Candrea, DEnc, p. neanu, DUn, p. 680 „orig.necun.". **9** AnEtn. 1957 — 1958, p. 150 i.-e. **uer-* „a fierbe, clocoti". **9** RecLgDial, p. 452—453.

Este neîndoielnic caracterul funciarmente românesc al cuvîntului, de atribuit fondului autohton, preroman, neexplicat de tentativele mai vechi, nu numai ale lui Weigand cu „brînză mucegăită" [52], ori alte formule ridicule *(hybrida, horrida),* dar nici pretinsele „etyma i.-e. — alb." confecționate de Baric, romanice **ur(o)da, *ur(i)da,* singurele ce păreau potrivite pentru formă, dar nepotrivite semantic, bazîndu-se pe o definiție greşită a cuvîntului românesc *(urda* conține multă apă, e zăroasă). Philippide a relevat că derivarea, fie chiar prin latina populară, dintr-un gr. **or (r) od es* nu e de admis (cantitățile vocalice!); iar legătura pe cale i.-e. cu 6p6ţ nu e de luat în seamă, din cauză că acesta vine din **ser-.* Dificil apare formal şi semantic lat. *mo* „ard". Sensul primar al *urdei* stă în faptul că e un produs din *zăr* („apătoasă" este numai la început, cînd e adunată de pe suprafața zerului ce fierbe şi e caldă, căci apoi se scurge repede de apă şi nu mai e „zăroasă") prin f i e r b e r e, element important în procesul de lactificație, fără de care nu se obține urda. Zarul din care s-a scos caşul prin închegare conține ceva grăsimi în disoluție : pentru a extrage şi acest rest, se pune zarul la fiert, în căldare [53]. Considerînd ca esențial faptul fierberii (elemente ca „apătos; moale; cu gust dulce ; untos" etc. sînt vagi, fără semnificație) şi analizînd apelativul în element radical şi sufix *ur-d-,* identificăm în el i.-e. **iier-,* răd. care a dat pe lit. *verdu, virti* „a clocoti, a țîşni, undi, a fierbe", *versme* „izvor", *vyrius* „vîrtej", let. *verdu, vift* „a izvorî, clocoti, fierbe", v.sl. *vîrja, vireti" id., virti* „vîrtej", *izvora* (WP, I, p. 269; IEtW, 1166) ; din sensul „a fierbe" s-a dezvoltat „căldură" : lit. *versme* „văpaie" etc. în acestea miezul semantic este nu „umezeală", ci „a undi, clocoti, a se roti; vîrtej". Se pare că aici aparține apelativul rom. *urdă,* în a cărei preparare esențial este fierberea zarului, de pe care e culeasă ca spuma, pe măsură ce se iveşte la suprafață. Păstorul vremilor preistorice va fi fost dus la „descoperirea" acestei „brînze secundare" în mod incidental, prin fierberea cu sau fără intenție precisă a restului de lichid rămas din laptele închegat (zarul) din care scosese caşul (străghiata). Astfel, *urda* este un produs al limbajului primar, al unui idiom în care se poate, admite că alături exista o temă verbală **ur-d-* cu sensul „a fierbe, a clocoti". Apelativul nostru prezintă un aspect deosebit şi original: gradul vocalic redus al rad. **uer- : *ur-,* cu elementul sufixai *-d-* (sau *-dh-* ?) constatat în cîteva din cuvintele baltice amintite.

(145Î) urdinâ vb intr. *1)* „a alerga încoace şi încolo, a merge mereu într-un loc, a umbla mult (frecventa), a vizita" („courir, aller souvent. frequenter;

[52] La asemenea „etimologie", Philippide adăuga: ,,s-ar Ii putut gîndi Wgd. tot cu atîta dreptate la alb. *hurdhe* usturoi, pentru că românii mînîncă urda cu usturoiu, ori la alb. *hurdhe* băltoacă, pentru că jintița din care se face urda e turbure ca apa dintr-o băltoacă, ori la trc. *orăă, urdu* lagăr, tîrgul din lagăr, camp, marche dans le camp, pentru că se va fi vîndut poate multă urdă prin lagărele cumane, pecenege, osmanliie etc".

[53] „Urda se face astfel: se fierbe zerul rămas după ce s-a scos şi stors caşul. în timpul fiertului, un păstor amestecă mereu cu cîrligul prin zer, frecînd sau răzînd în acelaşi timp cu capătul acestuia în formă de semilună, pe fundul cazanului, ca să nu se lipească de el partea solidă ce se alege încetul din zer. După vreo jumătate de ceas de cînd a fost pusă căldarea pe foc, toată materia solidă care o conținea zerul se alege ridicîndu-se albă, plutitoare ca un strat de zăpadă: *urda dulce.* Urdă se cheamă deci materia aceasta albă ce apare în zer, care se zice că *urdeşte* (= face să iasă *urda* la iveală) prin fierbere. Faptul concret specific pentru fabricarea urdei e fierberea zerului; celelalte operațiuni sînt mai generale aplicîndu-se şi altor produse ale stînii. Deci se poate pleca de la noțiunea de 'fiert; zer fiert; ceea ce se produce din zerul fiert', care se vede în it. *ricotta;* cf. *răscoaptă* despre urda bine fiartă" (Giuglea, DR, III, p. 583 — 584). După fierberea zarului (care trebuie făcută cu multă băgare de seamă) şi extragerea urdei, rămîne în căldare un lichid alb-verzui (culoare creme), numit tot *zăr,* sau *zăr urdit,* care se dă la porci şi la clini, ori se opăresc în el rufele ciobanilor.

(hătrfig) gehen, kommen, hin und her, aus und eingehen"). *2)* „a ieşi (pentru sine), a avea diaree" („foirer, avoir la diarrhee; Durchfall

Der.: *urdinare* „ieşire deasă afară, diaree", *urdinat* „frequentatio", *urdineală* (AnonC), *urdiniş* „deschizătura stupului prin care intră şi ies albi loch des Bienenstocks) ; gura vizuinei".

Dial.: arom. *urdina* „a merge des undeva, a frecventa", *urdir îirdinea, urdinlu* „brazdă", *ni-urdinat;* megl. *urdinari* „a umbla unul dup a îndruga vorbe fără şir", *urdin* „rînd", *cu urdin* „cu rîndul", *la* rînd", *urdinea* „pretutindenea", *priurdin* „trec pe rînd, trec mereu, fr (Megl, III, p. 317; GrS, VII, p. 219).

LexB, p. 736. **0** LaurM, II, p. 526, Gloss, p. 569 *„ordinare* a pune frecventare, celebrare, în genere a ordina la theatru, la scola, la beserica; a essi dessu afora (pronunția populare in acestu intellessu: *urdinare)".* **0** Cih II, p. 440 v.sl. *uletSti — uleita* avolare ptc; *urdina* pentru *uldina; urdin, u ros* etc.; din v.sl. *lijati — Uja* fundere etc. **0** Gaster, ZrPh, III 1879, p. kann unmoglich vom sl. *uleteti* 'avolare' (mit dem es bloss das anlautend hat) herkommeu". **0** Hasdeu, CuvB, I p. 307, 188 „sub raportul formei, *ur* ficat din *urd* ; sub raportul sensului, 'a umbla' s-a născut din 'a curge', ca r lat. *mergo* etc". **0** Byhan, JB, III, p. 27, VI, p. 376 din lat. *ordinare,* pr **0** Puşcariu, EWR 1826, 1827 *„urdin* < *ordino.* Von den vielen Bedeutunge Wortes kniipft au die lat. Tradition[!] direct: megl. *urdin* 'befehlen, ord *urdin* 'anreihen'. Aus 'sich anreihen' entsteht die Bdtg. 'folgen', daraus 'f 'oft hingehen'='besuchen' etc". Admis: Popovici, DIstr, p. 162, Tiktin p. 1689, Pascu, DEtMR, I, p. 137, 1181, Philippide, OrR, II, p. 452, 64 DUn, p. 680, Candrea, DEnc, p. 1384, GrS, VII, p. 219, Capidan, Ar Meyer-L, REW[3] 6090, Scriban, D, p. 1381.

Derivarea din lat. *ordinare* a găsit credit unanim, acceptată ca cev în dicționare; dar asemenea consens (de fapt repetare necontrolată) n tuie un argument valabil, obligator; sensurile cuvîntului românesc nu vesc cu lat. *ordinare,* trecerea semantică e neverosimilă, asemănarea fo fortuită. Semantismul de bază al lui *urdina* este cel de sub *7),* cunoscut zonele româneşti şi în dial. bale, ca şi în literatura veche [54]. Ideea dială este deci „mişcarea, deplasarea periodică, repetată (regulată sau lată)", ce nu se împacă cu semantismul lui lat. *ordinare,* dar explică u *2),* fie din acțiunea „(s)curgerii", fie din cea de „ieşire deasă (pentr ca şi der. *urdiniş.* Alcătuit din temă şi un sufix secundar *urd-i-n-* co **uer-d-* în grad vocalic redus, bază care a dat cuvinte cu sensul „miş voiată, deplasare neregulară, mişcare în general", rad. **uer-* „a întoar încovoia, a ocoli", **u(e)red-* „a (se) îndoi, a (se) încovoia, a (se) înc care" (WP, I, p. 273-274; IEtW, 1153-1154): v.ind. *dvradanta* „e tinau, şovăiau", gr. paSivoţ, eol. (ipaSivoţ „mlădios, zvelt, subțire, iute, uşor", paSccv^oj/ai „mă mişc, umblu" etc.; got. *wraton* „a călăt era, a se duce", v. nord. *rata* „a călători, a hoinări încoace şi încolo, din îoc în loc, a nimeri, a găsi" etc. Sensul actual al lui *urdina* a se mişca" este secundar, evoluție firească din ideea de „învîrtire, {ca în germ., gr.) ; elementul sufixai *-i-n-* pare să fie de origine indo (ca în derivatele gr.), mai curînd decît din latina populară.

[54] CodVor 24 23 , nece unulu se nu apare ... se nu urdinre la dinsulu" ; D adese la cinstita beserică" ; „urdina la dînsa cuconul" etc.; Letop. III, 77 „turcii co sus şi îtt jos" ; Bibi. Ies. 59, 8 „cărările lor stricate-s care urdina' ; AnonC, *urdin* fie *r.at* frequentatio (etc).

,(149) ui'doăi'e (var. *uldoare)* s.f. (rnai adesea pl. *urdori)* „scursori din ochi, puchini" („lippitude, chassis; Augenbutter"),

Der.: *urăuros (uld-j, urdurosie, a urdurd (urdvrcuză)* şi *urduroşd* (ochii, DR, IX, p. 419).

Dial.: arom. *urdoare* („nu şi lă faţa că are urdori tru ocl'i", DMacRM) şi *talpă* (pl. *ţălchi).*

LexB, p. 736. 9 Laurii, II, p. 530 *„ordure* şi *urdore* gramia, lippitndo, sordes, colluvles (fr. *ordure,* it. *ordure),* mai raru iu genere sorde, uecuratia, merda". 9 Cihac, DEtDR, II, p. 440 *„urdin* ioirer, *urdoare, urduros,* du v.sl. *lijati — le'ja, liii* tundere etc". 0 Hasdeu, CuvB, I, p. 307, 188 *„urdina „a* curge" — *urdinare — urdoare* „curgerea ochilor", *urdă : urdoare* poate să derive şi d'adreptul din *urdă,* ca germ. *Augenbutter".* % Puşcariu, CL, XXXIX 1905, p. 303-304; EWR, 1828 lat. **horr(i)dor, it. ord* „schmutzig", *ordure* etc. Admis: Weigand, XJB, IX 1909, I, p. 76; Pascu, Suf, 52; Tiktin, DictRG, p. 1689; Skok, ZrPh, XLIII 1923, p. 190; Meyer-L, REW[3] 4187; Scriban, D, 1381. ® Şăineanu, DUn, p. 680 din *urdă,* cf. *Augenbutier.* 0 Giuglea, DR III, p. 587 din aceeaşi bază cu *urdă.* 9 Puşcariu, DR, III, p. 777—778 ar putea fi din *urdă;* V, p. 411 din lat. *itdorem* (cu *r* propagat) ; IX, p. 427 „nu pare a fi der. din *urdă".* ® Candrea, DEnc, p. 1334 (necun.) ; Mihăescu, RESEE, VI 1968, p. 148 lat. **horr:dor, horror.*

Dat. **horridor* nu explică decît aparent şi fictiv pe *urdoare,* deşi formal ar fi admisibil (pentru Puşcariu, DR III 778 este „impecabil"), nefiind potrivit semantic, căci urdoarea nu este o simplă „murdărie". Nu poate exista vreo legătură cu *urdă, urdina,* în timp ce *udoare* prezintă evident dispariţia unui *r* prin disimilare (posibil influenţat de *ud-). Urdoare* c general în drom. (AtlDR 1/1, harta 15; Mard. Dex, AnonC). Sensul de bază e „scurgere a ochiului; materia glutinoasă ce curge din ochii morboşi" (Datir.) ; „urdorile, înainte, de a deveni solide apar în colţurile ochilor, ca o zeamă groasă; oamenilor urduroşi le lăcrămează ochii" (DR, V, p. 411); deci esenţialul este „(s)curgere, mîzguire ; lichid, umezeala", ca şi lat. *grămiae* „urdori" *(oculi grammosi)* din i.-e. **grem-* „umed, a umezi" (WP, I, p. 654). Tema *ur-d-* conţine un rad. cu vocalism zero : **ur- < *uer-,* sensul primar „lichid, umezeală, scurgere", înrudit cu dan:- *vaar,* dial." *var* „urdori", sued. *var* „puroi", norv. *var* „urdoare", dial. şi „zeamă groasa, mucozitate, mîzgă", isl. *var* „urdori", ahd. *warah* „puroi", v. nord. *vâri* „lichiditate, mîzgă" (Falk-Torp, *Norvegisch-dân. clym. Worterbuch,* II 1911, p. 1392; WP, I, p. 266). Rad. comun al cuvintelor germanice şi rom. *(*ur-d-)* poate fi **uer* „(s)curgere, umezeală, lichid; a umezi, ud, umed" (WP, I, p. 268—269,3; IEtW, 80 şi 1165, unde nu se menţionează cuvintele germanice de mai sus, nici *urdoare).*

(150) vatră s.f. (pl. *vetre)!)* „locul unui cuptor unde se face focul" („foyer ; (Feuer)Herd"). *2)* „locuinţă; casă" (,,âtre; Heimstâtte, Herd"). *3)* „vatra satului : locul unde este aşezat satul" („l'emplacemcnt (d'un village) ; Ortsgebiet', Weichbild").

Der.: *vătruţă, vetrişoară, vătraiu (-ar, -al), vătran* („suport de fier'pe care pui piciorul cînd te urci in căruţă", GrS, VII, p. 193, haţ:), *vâirăraş, vătrăiaş, v.ăirăruţ,-vătrărel; vătraş* („ţigan sedentar"), *vătrărit* („impozit plătit de ţigani"), *văiresc* („focarius" DictB) : *vătrice* (o plantă) ; topon. *Vatra* Dornei, Moldoviţei etc. ; antropon. *Vatra, Vatrea, Vcatrcş* etc. (OnR, p. 403).

Dial.: arom. *vatră* (pl. *vatre), veatră, văirică, cacavatră* „cendrillon", (DEtMR, II, p. 224, 115); megl. *vatră;* istr. *vqtră.*

împr. din rom.: srb. *vatra, vatralj,* big. *vatra,* slovac *vatra, vairicka, vatmshe, vatralj* etc, ucr. *vatra, vatralj, vatornik* „besonderer Teii der Bchausiuig der liteuliscHea

Hirten", *vatrol* (BalkA, II, p. 128; RomSl, XIV 1967, p. 179, XVI, *watra, watrowe* „Steuer von jeder Hirtenhiitte, die auf einer verpachteter steht" (MRIW, p. 279), *zavatern'ak* „focul, lemnul ce Se pune pe foc" p. 143) ; ung. *vatra* (RomlX—XIV, p. 385, 344); Puşcariu, LR, I, p. *veîrence, vdtrapenz* (Szljsz, I, p. 551).

Alb.: *vatre,* gheg *vetr(e), voter* „vatră" *(voter, -a,* Cord.).

LexB, p. 746 *„vatră* a gr. ‹JAD-poţ, i.e. basis". 9 Diez, EWRorn, **Ba»pov** „Grundlage, Grund, basis". Admis: Pontbr, p, 778; Philippide p. 741; vScriban, Arh, XXX 1923, p. 191, D, p. 1393; Drăganu, Ro p. 344 ; Miklosich, S1E1R, p. 9 *vatră* — alb. *vatre, votere,* srb, ucr. *vatr* GTB, p. 565 din alb. 9 LaurM, II, p. 1580. 9 Cihac, DEtDR, II, p. *vatre,* care ar fi lat. *atrium* cu *v-* protetic (cf. *var/ere < orfamts).* 9 Gast p. 351. 0 Meyer, EWAlb, p. 464 *vatră* nu e cuvînt i.—e. 9 Orig. sl. : Pop p. 163; Capidan, *Elem. sl. în dial. arom.* (AAR, MSL s. III, t. II, m. 376 arom. *vatră* din srb. 9 Orig. alb. : Pascu, DEtMR, II, p. 224 (el.tosc DUn, p. 691 ş.a. 9 General balcanic: Tiktin, DictRG, p. 1719; Candrea 1406; rom. : Vondrâk, *Vergi. Grammatik slav. Spr.* I, p. 182; Wedkie-w p. 279; Rozwadowski, *Roczn. oriental.* I, p. 109—110; Jokl, *Wiener Zts d. Morgenlandes,* XXXIV, 1927 p. 37-50 (în rom. e din alb.), *Slavia,* p. 283-284 (în alb. e băştinaş, nu împr. din sl.). 9 Şiadbei, Probi. p. 47- III/6, p. 459 alb. *votre < *6ter, *otre,* paralel cu iran. *Star.* Rom. *vatră* nu ci din iran. **vn!ra,* var. a lui *ătar* cu *v-,* ca numele *olanilor,* pronunţat Rosetti, ILR, II, p. 24. 9 AnEtn, 1962-1964, p. 81-82.

Darga răspîndire a lui *vatră* la popoarele din zona balcanică şi a dat loc unei serii de presupuneri şi teorii privind locul de obîrşie şi cuvîntului: albanez, slav, român. Da slavi este împrumut din ro zweifelsohne ein rum. Dehnwort", Wedkiewicz). După Rozwadowski ar autohton, trac, sau împrumut iranian, care „noch in der TJrheimat nen siidlich der Donau aufgenommeu sei". Jokl a stabilit: alb. *vatre* este sau ereditar i.-e., sau (dacă e împrumut) a fost luat înainte d română asupra albanezilor, care n-au primit cuvîntul lor nici de la ro dela slavi; just, după cum şi contrarul este sigur: nici slavii, dar n nu î-au luat de la albanezi. Un i.-e. **at-* a devenit (după Jokl) î cu un adaus *v-* (cum preconiza Cihac), ca în gheg *voi', voj,* tosc *val',* lat. *oleum,* gheg *vorfen, vorf,* tosc *varfere* < lat. *orphanus.* Din alb fost împrumutat în română, de aici în limbile slave învecinate. Dar la (român comun) este tot atît de mult la el acasă, ca oricare din cuvint tone *'-şi* cel puţin cît ar fi *vatre, votre* la şkipetari; în ambele idiomur element preroman, băştinaş. Docul unde se face foc, *vatra* este punct în aşezările omeneşti, din străvechi timpuri preistorice, la toate Conţinînd noţiunea de „foc", cuvîntul a fost grupat la i.-e. **at-* „ I, p. 42 ; IEtW, p. 69 ; WH, I. p. 76) : av. *atars,* n.pers. *ădar* „f *wan-* „preot al focului, Feuerpriester", arm. *airem* „ard (ceva), aprin probabil ca „ars" şi lat. *ăier* „negru, întunecat" = umbr. *atru, a* la acestea au fost alăturate („mit v-Vorschlag") srb. *vatra* „Feuer", „Feu-er, Herd", pol. *vatra* „Strohasche", care toate sînt împrumuturi d Straniu este că autorii dicţionarului comparativ (Walde şi Pokorny) a desăvîrşire de alb. *voter, vatre,* căruia unii i-au atribuit atît de mu tanţă încît să-1 declare sursă a cuvîntului român şi slave.

Cîţiva filologi (mai ales nemţi) au numit, cu oarecare nuanţă de ironi ciobănesc (Hirtenwort)", deci expresie a unui fel de viaţă nestatornică păstorilor români din nord, care l-au transmis slavilor învecinaţi. Dar a niţie este superficială şi pripită, căci nu e mai mult „Hirtenwort" v vieţii stabile a familiei în casă, îu jurul • căminului) decît ar putea Să

perete, poartă, gard, etc, deopotrivă uzuale în graiul românilor, pe care o seamă de erudiți nu vor să-i vadă în tot cursul istoriei (mai ales în perioada medievală) decît ca păstori „nomazi". Definiția „Hirtenwort" nu este nimerită pentru apelativul *vatră,* care exprimă mai pregnant decît oricare altul stabilitatea şi continuitatea sedentară a aşezărilor umane, iar conservarea lui (şi a altora) din epoca indo-europeană pînă azi constituie o probă din cele mai elocvente ale continuității formelor de limbă şi de viață social-economică traco-daco-romană pe meleagurile carpato-balcanice.

c(151) vătăma vb tr. *7)* „a-răni" („blesser; verwunden"). *2)* „a aduce o stricăciune, a jigni" („nuire, leser, causer du tort, porter prejudices; verîetzen, beshâdigen"). *3)* f „a ucide, omorî" („tuer; toten"), refl. *a se vătăma* („attraper une hernie; einen Leistenbruch bekommen"),.

Der.: *votăm* (s.n. = vătămătură), *vătămare, vătămat* (şi „hernieux", aproape general în drom., AtlLR. I/1, harta 136; necun. cu acest sens în arom., megl., istr.), *vătămător* (adj.vb), *vătămătoare* (plantă), *vătărțiătio-ă* („Bruch"; arom. „rneurtre, assassinat; coup, avortement, fausse couche"), *prevăiăma* (PsalHurm, 88, 34 „voiu prevătăma" etc), *nevătămare, -ai, -tor.*

Dial. : arom. *vâtăm* (vatăn) „omor, ucid; battre, rosser; nuire, faire du mal â î'estomac, avorter; s'extenuer", *vătămare, vătămat* „obosit", *vătămătură, vătănare, -at, nivâtămare, -ai*; megl. *vatăm.*

LexB, p. 746. ffi Pontbr, p. 771 gr. Bixeupia. **9** Cipariu, *Gramateca* I. p. 78 *victimare.* Admis: Cihac, DEtDR, I, p. 307; Laurii, II, p. 1556; Philippide, ILR, p. 48; Weigand, JB, II 1895, p. 223 ; Byhan, JB, III p. 5; K5rtiug, LRWb, 10148 („die Ableitung ist aber unsicher") ; Diculescu, OrLR, p. 543; Şăineanu, DUn, p. 690; Pascu, DEtMR I, p. 182, nr. 1709, 1710; Graur-Rosetti, BL, V, p. 116, 220 „il n'y a pas d'autre explication possible; la seule difficulte soulevee par *victimare* c'est que la premiere voyelle en macedo-roum. est *a* au lieu de *e* ou *i*"; Puşcariu, DR, VIII, p. 337; Scriban, D, p. 1393. Respins: Densusianu, R, XXXIII 1904, p. 288 „malheureuse etymologie", GrS VII p. 273 „discreditata etimologie vătăma < *văptăma < *victimare". ® Candrea, E1L, p. 59 lat. **vatino, -are* (respins de Densusianu). **9** Puşcariu, JB, XI 1904, p. 9, EWR, 1865 „etym. ungewiss" ; *victima* inadmisibil din cauza lui *a* în dial. arom. ; **vatino* e „unverständlich; wahrscheinlicher ein **vatino, -are* (Mitt. von N. Sulică), aus einer Kreuzung von *victimo* „opfere" und *vates* „die Person welche die Opfer vollbrachte". Admis: Capidan, DR, I, p. 513; cu îndoieli: Meyer-L, REW[3] 9171; dar „cette traduction est manifestement fausse: *vates* ne vaut pas dire 'devin, prophete, poete' et il n'a pas ete conserve en roman" Graur-Rosetti. **9** Baric, AlbRSt, p. 73 „alb. *vuan* steht fiir **watnio* dessen Stamni **uat-* mit dem **uot-* in gr. **W-ÎIXY**) „Wunde", lat. *vats* „Wunde", lit. *votis* „boses Geschwur" identisch ist. Zu alb. **văn'* < **vatnio* stelle ich rum. **vatan-* iu *vătăma* 'verletzen' (mit *m* fiir ***n*** infolge des Labialanlautes)" [sic!]. Cf. Capidan, DR, I, p. 512. * Tiktin, DictRG, p. 1718 *victimo* imposibil fonetic; la influența lui *vates* „Seher" nu e de gindit; iat. *vatius* „krumbeinig" inadmisibil în toate privințele. **9** Philippide, OrR, II, p. 740 „etim. obscură". **9** Giuglea, DR, VI, p. 657 (latin). **9** ILR (1969), p. 308 lat. **vatiniare [?].*

S-a arătat netemeinicia soluțiilor propuse pentru acest vechi cuvînt general, exclusiv românesc, ce nu poate fi împrumutat, nici explicat prin *victimo, vates, vatino* etc, prin greacă sau alb. *vuai,* care nu comportă nici măcar o discuție. Sensul de bază este „a lovi, a produce răni, a răni" (nuanțe mai grave : „a ucide", altele atenuate, moral „a leza, jigni") [55], iar analiza în *vat-am-.* indică apartenența la rad. i.-e. **uă-, *uo-* „a lovi, a răni" (WP, I, p. 211, 1 ; IEtW> î 108, vag întrezărit, dar prost interpretat de Baric), cu elementul *-t:* let. *vâts* „rană" = lit. *votis* „abces, (ulcer) deschis", *votelis* „abces mic", gr. F<ore«£siv, YcrasAoct.' ouXat Hsch. adică FarâXat, «TSIXT; „rană" ; alte cuvinte greceşti cu

[55] În sec. al XVI-lea, exista şi accepțiunea „a se abate" („(s')ecarter, se detourner", Cor., *Caz.* 431, 159 „cerşură hitleanii ca să vatăine pre noi den calea spăseniei noastre" etc.; Densusianu, HLR, II, p. 488), alături de „a ucide" Cor. *Psal.,* 87, 6; 135, 10 (Şăineanu, Seni, p. 224-225).

sensul „rană. a răni; lovi, vătăma; păgubi (etc)" ; cu ele
„pagubă, lipsă, infirmitate", *vaditi* „strica, a împiedica" ş
la baza lui *vătăma* (ce păstrează cu mici nuanțări sensul arha
mare), avînd un element propriu şi exclusiv: formantul no
dârîm-, razim- ş.a.). Baza **uăt-a-mo-* a dat un apelativ indigen
verbul *a vatamă.* Dacă aparține aici, alb. *vuai, vuan* ar fi o paral
cărui prezență în română explică lipsa lui lat. *ferio* şi *vulnero,* î
muturile slave mai tîrzii *rană, a răni.*

(15r) vătuiu s.m. (pl. *vătui). 7)* „ied de un an" („chevre
riges Zicklein"). *2)* „miel de un an (trecut)" mold., Valea Pu
d'un an; jâhriges Damm"). *3)* „pui de iepure" („levraut, je
Hâschen").

Der.: *vătuiuț, vătuiaş,* fem. *vătuie* (şi „capră sălbatic
vătuică (ban.), *vătui (u)ță; străvătui* („ied care a împlinit un an
vătărog, -oagă („ied, iadă, capră", Muscel, Dîmbovița; „iepure mi
Romanați etc).

Dial. : arom. *vitul'u* „ied de un an" ; la Sărăcăciani
jenmen, vitulacku, vitlaris (—vitular), vitul'ear; megl. *vitul'u*
cat, netrecut de un an" ; *vitul'ar, vitul cac, -ic, vitul'uş.*

împr. din rom. : gr. epir. (JtTouX' „chevreau, chevrette
1967, p. 540 ; RumWNGr, p. 75) ; ucr. *vatulja, vatujka, vaht-jn*
vetula etc (RomSl, XIV 1967, p. 179, XVI, p. 99—100),
votulya (RomIX-XIV, p. 413, 584), *vatu* (Crişana, NylrK, V
XIV 1963, p. 389).

Alb.: *vetul, vetul'e, ftul'e, ftuje.*

LexB, p. 746 *„vătuie* a lat. *hedullea".* **9** LaurM, Gloss,
care însă „contradice sensului de pulliu". **9** Cihac, DEtDR, I
9 Candrea, NRR, I, p. 405 „pur şi simplu lat. *vitulus* «viț
sau **vituleus* (cf. *equleus, haeduleus* etc.)". Admis: Puşcariu,
LRWb, 10262a; Capidan, JB, XV, p. 72; Pascu, Et, p.'41, S
ArR, VI, p. 267, IX, p. 318, REBS, p. 94, 443, DEtMR,
Şăineanu, DUn, p. 691 ; Densusianu, GrS, I, p. 53, III, p
II, p. 83; Philippide, OrR, II, p. 658; Candrea, DEnc, p. 1
p. 329. **9** Weigand, JB, XVI, p. 230, KJB, XII 1913, I, p.
avînd la bază pe alb. *viet* „an"; nu are legătură cu lat. *vitul*
Wedkiewitz, MRIW, p- 285 ; Tiktin, DictRG, p. 1720 „ansc
vgl. alb. *vistul'.* Doch komrnt fiir das alb. Wort — das da
läge — auch Ableitung von *vjet* 'Jahr' in Betracht") ; Meye
IJ, V, 1917, p. 111; Scriban, D, p. 1369. **9** Graur, *Nom*
(Paris, 1929), p. 95 contestă derivarea **vituleus > vătuiu;* d
vătuiu vient de l'alb. ou du grec" BL, V, p. 117. **9** Drăgan
„legătura lui *vătuiu* cu alb. *vjet, vjete* nu e dovedită". **9** AnE
9 H. Mihăescu, RevLg, XII 1967, p. 540 **vihdeus.*

Element comun albano-român, larg răspîndit în zo
vătuiu nu poate deriva (în baza unei greşite definiții a
vitul-, de care se deosebeşte semantic: „ied de un an " s
(extins asupra iepurilor, pisicilor etc.; în Teleorman *vătui*
are nimic a face direct cu vițelul *(*vituleus* confecționat de
şi simplu lat. *vitulus"),* confuzie pe care o fac numai unii
Avea dreptate Weigand (în acest caz rarissim între tentativel
vătuiu nu poate deriva din lat. *„*vituleus"* ; exagera însă po
cînd pe *vătuiu* ca împr. din alb. *vetul', iar* pe acesta din al
tul lor este desigur altul, de natură diferită e înrudirea cu

nea „ied (miel) de un an" sau „aproape de un an" (la sfîrşitul primului an ; în unele zone nu se mai contează cu aceeaşi precizie vîrsta, *vătuiu* fiind „ied de doi-trei ani") arată că apelativul conţine ideea de v î r s t ă (nu faptul că este ied, miel etc), ceea ce just a întrezărit Weigand. Dar nu e derivat pe teren albanez din *vjet,* căci ar fi dat **vjetul* (Capidan) şi „ar trebui în asemenea caz să existe în alb. un sufix derivativ *-id', -ulm, -uliu,* ce nu există. Fireşte că ar trebui apoi ca derivarea să fi avut loc pe vremea cînd *-e-* din alb. **vet-* nu se diftongase încă" (Philippide). Toate aceste obiecţiuni se înlătură numai punînd originea şi formarea întregului cuvînt **vetulio-* în perioada şi sistemul morfologic comun al limbilor indo-europene. Tema comună albano-română aparţine la i.-e. **uet-, Hiet-es-* „an", care a dat derivate desemnînd „animale tinere, de un an" (WP, I, p. 251; IEtW, p. 1175)". v. ind. *vatsâ-, vatsară-* „an", *vatsaka* „viţeluş", gr. *(F)eroc,* „an", eol. s-raXov, „Jâhrling von Haustieren" (: lat. *vitulus),* alb. *vjet* „an", *vjete* „viţel", lat. *vetus, vetustus, vetulus, veterinus, vitulus* „viţel" etc. Apelativul alb.-rom. **vetuleu~* „pui de animal de un an" s-a restrîns asupra iezilor, mieilor etc, iar corespondentul lat. *vitulus* asupra viţeilor.

Echivalentul de obîrşie latină a lui *vătuiu* este *noaten (annotinus),* cel sl. *godac, godănac* ,.purcel de un an". Elementul i.—e. **ijet- Vet-* pare a fi existat în limba tracă, în numele (epitet) al cavalerului trac zeul *Vetsspios* (LbTrD, p. 80).

(153) viezure (var. *viezune, iezune, iezine, iezure, zczun'c)* s.m. (pl. *viezuri, -uni),* „bursuc" („blaireau; Dachs").

Der.: *vifejzurină, viezunie, bizuine, viezuină, viezunioară, viezunios* („cavernosus", DictB), *viezuni* („a locui în viezuină"), *viezurişte, yedzurie* (oaş) ; topon. *Viezuri, Viezuianu, Valea Ghizuniilor, Iedzunii, Viezurişte* (corn. Pilu, jud. Arad) etc. (TopB-om, p. 349-350).

Dial.: arom. *yedzâre, yedzură, dzovur(ă) (Dunărea,* I 1923, p. 125, 185), *vizur-* şi *v'edzură* (Ohrida), *vizuru* (Mih. ; Capidan, Arom, p. 293).

Alb.: *vjedhulle, vjedhull, vjetull* (f.) „viezure" (Cord.).

LaurM, Gloss, p. 574. « Hasdeu, ColTr, 1877, p. 579, CuvB, I, p. 247 *Jmta&* româno-alb. — ca să nu zicem tracică — a cuvîntului e *viedula".* @ Cihac, DEtDR, II, p. 455 v.sl. *jazvu, jazvîci* „erinaceus ; meles". @ Gaster, ZrPh, III, p. 469 rom. şi alb. *vjedhulle* identice, din vb *vjeth,* „ich stehle", adr.*' vodha,* pârtie. „Diebstalil", d.h. dann das Getreide stehlende Tier. **9** Şăineanu, Sein, p. 94. **9** Meyer, EWAlb, •p. 474 *vjedhulle:* „verwandt (entlehnt?) ist rum. *viezure";* AlbSt, III, p. 22 poate din alb., ori dintr-un dial. ill. **9** Densusianu, HLR, I, p. 29 din ill. © Cuvîntul rom. comparat cu cel alb. : Şăineanu, DUn, p. 696 ; Candrea, DEnc, p. 1422 ; Tiktin, DictRG, p. 1738 ş.a. **9** Philippide, OrR, II, p. 741 „cuvinte identice ; cel rom. e împr. probabil din alb., dar vreo probă nu se poate aduce; posibil ca şi cuvîntul rom. să fie băştinaş" ; p. 307 „nu trac **viedula,* ci **viezula* ori **viedzula,* căci rad. lui este **ueg'h-* > trac *viedz, viez-* (limbă satem)"; p. 744. **9** Weigand, BalkA, III, p. 209 *viezure* şi *vjedhulle* din trac *"Vjcdzulla,* la *vjeăh* „stehlen", deci „der Dieb, der Kornstehler". **9** Scriban, D, p. 1406 „vgerm. *wistda,* ol. *wezel,* ngerm. *wiesel* nevăstuică; d.rom. vine alb. *vjedhulle"*[!]. 9 Giuglea, DRS, p. 32-33. **9** CercLg, XIII 1968, p. 352 **ucgh-.*

Identitatea cuvintelor rom. şi alb. este evidentă (de mult recunoscută, ca atare), forma comună era *-ve(d)zul-,* i.-e. **ueg'h-ul-.* în legătură cu alb. *vjed-(h)ull-* s-a remarcat că implică vb. *vjeth* „fur", i.-e. **ueg'h-* „a mişca, a trage, a duce, a transporta", av. *vazaiti* „duce, trage (etc.)", gr. oxoţ "car", o^u „conduc; port" etc, lat. *veho,* got. *gawigan* „a mişca, a scutura", lit. *vezu* „a transporta", *vezimas* „car", v.sl. *vezo* „vehere", *veslo* ş.a. (WP, I, p. 249; IEtW, p. 1118). Sigur că *vjedhulle* nu este derivat tîrziu, în „epoca albaneză" din vb *vjeth;* cu atît mai puţin un der. în română, unde nu există acel verb.

Cum arată suf. *I* (rom. *r), vjedhulle, viezure (*ve(d)zul-)* e formaţie i.-e. a rad. **ueg'h-: *ueg'hu-lo-* cu morfemul primar alcătuitor de nom tis *(figulus* „olar", ahd. *tregil* „Trâger", gr. lacon. *%dx7\'koc,* „actor" et mann, GrdVglG, II/1, p. 373). Apelativul alb.-rom. pentru „bursuc al rad. i.-e. „a duce, a căra; a fura" (conservat în vb alb. *vjeth),* „cărător; cel ce cară, duce, fură; hoţ (de grîne)" cum 1-a definit Gast potrivit unui animal sălbatec ce „trece drept fur de grîne" (Şăinea foarte dăunător economiei rurale nu numai prin faptul că roade cere mai ales; pentru apucătura lui tipică de a „le căra" şi depozita în tităţi în bîrlogul său, „viezu(r)ina".

Răspîndirea lui *viezure* în dial. drom. este restrînsă mult de sinonim *bursuc* (sl.-trc), v. AtlLR, I, chest, 1166 (Rosetti, ILR, IV, p. 48). Nu animal în alte limbi indo-europene: RLexIGA, I, p. 180—181.

(154) viscol (var. *vicol),* s.n. (pl. *viscole)* „vînt puternic (cu ninso tună" („gros temps, tempete de neige; Sturm, Winter-, Schneestu

Der.: *a viscoli* „chasser (en parlant de la neige), attaquer impet *viscoala* „procella, turbo" (Micu-IClein; LexB), *viscoleală, viscolie (vic -oasă* „agite(e) par la tempâte", *viscolire, viscolit* „eprouve par Ies temp *litor* „soufflant en tempete", *viscolitură* „vom Sturm zusammengetrieber

LexB, p. 758 *viscălă* (viscoală) tempestas procellosa, hâborus, fe das Sturmwetter; graec. βευ|3|Ş. @ Cihac, DEtDR, II, p. 456 *vijelie,* *vifor.* **9** LaurM, Gloss, p. 575. ® Tiktin, DictRG, p. 1757 „Etym. siche ,-,*vifor:* ksl. *vihru,* srb *vihor,* rus *vihoru* etc. Die dunklen *vicol, viscol* sind verwandt". **9** D. Ţonev, *Godişnik* Univ. Sofia, 1921, p. 37 *viscol* „tou *vîjiială* (cf. Skok, *Slavia,* IV, .1925, p. 336). ® Scriban, Arh, XXX 1923, **veskolni (veskbdni)* „a fi agitat". **9** Drăganu, DR, V, p. 378 din ung. *(visz-, vinni* „a duce") „a mişca încoace şi încolo, a duce, a trage, a tî etc. **9** Petrovici, *IstRorn.* I (1960), p. 793- slav. **9** Tamâs,' WtbUngR, *„viscol* — ein sehr problematisches Wort"[!]; nicio etimologie nu satis chenkron, DasDak, p. 170 *„viscol* mit einer Grundlage idg. **ue-, *uisho-l* XIII 1968, p. 352.

Nici una dintre soluţiile încercate nu explică acest „cuvînt fo lematic", a cărui etimologie a fost vag întrezărită de Tiktin: înru *vihor fvifor),* dar înrudire foarte îndepărtată; este adică o temă indo bine indicată de Reichenkron: **vis-k-* aparţinînd evident la rad. p „a sufla, a bate vîntul" (WP, I, 220-222; IEtW, p. 83), care a *ventus,* germ. *Wind,* v.sl. *vichru* „Wirbelwind" (> rom. *vifor)* etc, *-r, -l, 4,* ca şi un **ue-s-* în v. ind. *văsa-h, vâsa-ka-h* „miros plăcut", *viesula* „curent de vînt, vîrtej, vijelie", oland. *waas* „Reif, Duft" etc *-ol(n)-* va fi stînd la baza lui *viscol* străromân, dacă nu cumva aces derivat al epocii romanice din tema autohtonă **visco- (vesc-) ;* ori o temă i.-e. *(*kel-, kuel-) ?*

(155) zâră s.f. 7*)* „lichidul albicios, acrişor ce rămîne din lap s-a ales untul", sau „lichidul rămas din smîntînă, după ce s-a ales un tie de la creme qui demeure lorsque Ton en a extrait le beurre; Bu *2) în* unele zone „lapte acru ce se alege din laptele bătut; lapte b caille; Sauermilch").

Dial. : arom. *dzară* citat de Giuglea, DRS, p. 23 [de unde ?] în Albania *zară* (RevDg, XI 1966, p. 263).

împr. din rom. : ung.reg. *zăra* ,,iro", *zaringo* (InflR, p. 93 ; Nylr StLex, StCom, 13, p. 200; MNyE-omKolcs, p. 408-409); săs. *zar* (RomElSz), p. 55); srb Bosnia *zarica* „Art Râse" (RomSl, XVI.1968, XXI, p. 372).

LexB, p. 767 *„zara* a lat. *serum".* **0** Cihac, DEtDR, I, p. 322 *„zer, zeruri,* lat. *serum, zară".* **0** Weigand, JB, III 1896, p. 225 *dzară = zer — senini.* **0** Densusianu, R, XXXIII 1904, p. 85 *zară* element albanez, împr. din *dhalle* „saure Milch". Admis-Weigand, KJB, VIII 1908, I, p. 102, JB, XVI 1910, p. 230; Capidan, DR, II, p. 464; Tiktin, DictRG, p. 1795; Candrea, DEnc, p. 1457. ® Rosetti, ILR, II, p. *124. © Şăineanu, DUn, p. 707 *„zară* tras din *zăr".* @ Weigand, BalkA, III, p. 209 „thrak. **dzalla* alb. *dhalle* 'Buttermilch', aber rum. *zară".* © Philippide, OrR II p. 742 „între *zară* şi alb. *dhalle* e numai o coincidenţă întîmplătoare, ele au origini deosebite; alb. *dhalle* sigur acelaş cu gr. *yâ\a* şi lat. *lac,* în vreme ce *zară* e un cuvînt cu totul altul". **0** Scriban, D, p. 1427 „înrudit cu alb. *dhale* lapte acrit, de unde şi rom. *ăhală* zară şi cu vgr. *gdla* lapte". © AnEtn, 1957—1958, p. 150 derivat pe teren românesc al lui *zăr* ori temă i.—e. **dheră.* @ RecLgDial., p. 453—454.

În realitate nu există nici măcar „coincidenţă întîmplătoare" între rom. *zară* şi pretinsul corespondent albanez, din care să fi fost „împrumutat" : cele două cuvinte n-au nimic a face unul cu altul (Şăineanu, Philippide) ; legătura a fost făcută de Densusianu şi admisă prin inadvertenţa şi inerţia unor lexicografi, fără a ţine seama de semantismul şi forma cuvîntului românesc *(zară),* care e „partea ce rămîne din smîntînă după ce s-a extras untul"[86]. Trebuie să se facă deosebire între sensul principal etimologic de sub *l)* şi acela secundar, tîrziu „lait caille", care nu poate indica etimologia lui *zară,* inseparabil de *zăr, zară* este sau un derivat pe teren românesc al lui *zăr,* sau o temă i.-e. *dheră* > **dera* > **diera* > **zera* > *zară.*

(156) zăr (var. *zer)* s.n. (pl. *zeruri). 1)* „lichidul gălbui-verzui rămas din lapte, după ce se strînge caşul" („pârtie du lait qui demeure apres que l'on en a extrait le fromage ; Molke, (erste) Molke, Käsewasser"). *2)* „lichidul rămas din zăr după ce prin fierbere s-a extras urda; zăr fiert, urdit" („pârtie du *zăr* qui demeure lorsque l'on en a extrait le fromage blanc *urda* : aufgekochte Molke").

Der.: *zeros, zărari* „mulgători" (GrS, IV p. 271, Vrancea), *zăratic* „mîncare slabă, fără gust" (Coman, Glos, p. 148, Bonţ-Someş) ; *zărui; zară(!)* ; antropon. *Zeriu, Zerea, Zearotă* (?OnR, p. 414).

Di a 1.: arom. *dzăr, dzăru, zeru,* megl. *zor, zăr* şi *săratcă* (GrS, I, p. 35), istr. *zer,, zeru.*

împr. din rom.: morav, *dzer* (RomlX—XIV, p. 190), ucr. *dzer, dzerc* (BalkA, II, p. 132), pol. *dzer* (DR, VIII, p. 143; RomSl, XIV 1967, p. 140, XVI, p. 100); ung. *zer, zer, zeruj, zero, dzer* „savo", *zerosodik* (MNyRotnIC6lcs, p. 411); săs. *zer* „wässeriger Teii der Milch" (RomElSz, p. 55), *serig* „zeros; molkig" (NRR, II 1900, p. 348) ; srb *zarica* (cf. *zară) ?*

LexB, p. 7.69 *„zeru* a let. *serum".* © Admis: Pontbr, p. 792, Cihac, DEtSR, I, p. 322, LaurM, II, p. 1171, 1619. © Tiktin, ZrPh, XI 1887, p. 62 *„zăr-serum't".* © Byhan, JB, VI, p. 389 („von lat. *serum:* auffallend ist das anlautende *x"';,* KOrtiag, LRWb, 8657, Popovici, DIstr p. 161. • Densusianu, R, XXXIII 1904, p. 84 „origine obscure". **9** Puşcariu, JB XI 1904, p. 65 *serum* inadmisibil, exclus, căci „das Durchseihen bei der Pabrikation des *zăr* [dar nu zarul, ci caşul se „fabrică" !] das Hanptmerkmal ist, — man denkt rmwillkiirlich an das gr. Stappeîv diarrhoea". **0** Weigand, JB XVI 1910, p. 230 respinge pe *serum,* din cauza lui *dz-* şi a lui *e* nediftcngat; „der Anlaut des bedeutungsähnlichen urnim, *dzară* das lat. *seru, sieru,* za *ăzieru* umgestaltet habe". **9** Giuglea, DR, III, p. 578 *t,k\xa., -a.-oc„ ţ&aic,* „decoction, jus" au influenţat şi pe lat. *serum,* de unde a rezultat un **serum* care explică pe rom. *zer (zăr, dzăr).* **0** Derivarea din *serum-:* Şăineanu, DUn, p. 708, Scheludko, BalkA, II, p. 132, Scriban, D, p. 1437 ş.a. • Tiktin, DictRG, p. 1795 *„zăr* kann nicht direkt auf lat. *serum* zuriickgehen, ist aber damit urverwandt. Das Wort gehort, wie *brînză,*

date ^ Z ^ Z S ^ S ^ , ^ * ^ tura cu definitme şi interpretările teşite

urdă, zară etc, offenbar einer alten Sprachschicht an, die sich in der Hirt erhalten hat". **0** Candrea, DEnc, p. 1457 cuvînt autohton. © Papahagi, II, nr 1, p. 87—88 lat. **debilu (— debile),* căci zarul e tot lapte, dar mai sla fără grăsimi. îl putem considera dacic. *Zară* ar fi singular nou născut pl. al lui *zăr.* **9** Philippide, OrR, I, p. 444—447 *zara* seamănă cu apa („Butte în limba tracă apa se numea zer (Germizara = apă caldă) ; „românul a uita său thrac de baştină şi a adoptat latin, aqua, dar pe cuvîntul băştinaş 1-a m la stînă pentru apa de rămîne după ce se aleg brînză şi untul din lapte. Di *zer* au ieşit rom. *zer, zăr".* **0** Pascu, DEtMR, I, p. 190, 1789, REBS, p. **serum* = lat. *serum,* gr. 6p6ţ. • Şiadbei, Probi, p. 25, RIEB, IU/6, 193 preferabilă baza tracă *-zara, -sara* propusă de Philippide; *r m zăr* e origina *(-11-* după Weigand !). **0** Puşcariu, DR, VIII, p. 298, LR, I, p. 176: proba ton. **0** Giuglea, DRS, p. 11—13 autohton din i.—e. **g'hel-* „galben, ve I, p. 624-627, nepotrivit semantic). ©(AnEtn 1957-1958,, p. 150 i.-e. turbura, turbure; drojdie" ; CercLg, XIII 1968, p. 352.

Abundenţa de opinii şi ipoteze, derivînd pe *zăr* din diverse cuvinte în unele idiomuri din Europa, n-a dus la rezultat util, nu i-a elucida ce trebuie admisă în sensul preconizat la 1958, căci elementele ate *serum, diarrhoea, debile* sau *sara* tracică alături de presupusul trac *serum,* ori i.-e. **g'hel-* se pare că n-au sesizat esenţa semantică a cu zarul nu e lapte nici apă, ci un lichid (ca apa, laptele, zeama, borşu nul, ca serul latin şi ca sara tracică) ce trece uşor prin orice strecurătoar psî) ; e şi slab *(debile),* avînd mai puţină parte grasă decît laptele s caşul; de coloare verzuie *(*g'hel-).* Aceste particularităţi elementare şi sînt totuşi secundare, unele complet lipsite de semnificaţie, iar esenţa s a cuvîntului trebuie şă fie alta. Daptele de oaie (vacă, capră), strecurat tecat cu chiag este coagulat *(străghiată)* ; după izolarea masei consistent seină rămîne în vas un lichid galben-verzui, *zer*[87], care nu e compl de materii grase şi conţine încă *urda.* Dichidul numit în toate ţinuturile *zăr (zer)* e propriu-zis partea apătoasă rămasă, restul ce face im fi turbure, prin coloarea lui galben-verzuie (în contrast cu laptele excelenţă); este ceea ce s-a degajat din laptele închegat în vederea caşului, deci echivalent cu „drojdia, zaţul" sau alt termen ce exprim rămasă dintr-un material alimentar, la prelucrarea lui pentru obţin preparate. Dacă aceasta este adevărat şi sigur, se poate admite că presupunînd o formă anterioară **deru-* aparţine ca atare la i.-e. **d* baza disilabică **dheră-,* derivate cu sufixe labiale sau guturale, major A^ocalism zero al radicalului: **dheregh-* în gr. Dpâo-o-w, att. *zxpâocoă* ,,a lat. *fraces* „drojdie de untdelemn; Oelhefe", v. pr. *dragios,* v. lit. *d dradzi* „rămăşiţă din grăsimea fiartă", alb. gheg *dră, dra-ni* „reziduu delemn, din unt topit; tartru", v. sl. *drodzîje* „drojdia", ags. *doers* „drojdie", ahd. *trestir* „tescovină" etc. ; **dherăbh-* : m. irl. *drab* „droj *trebir* „drojdie", oland. *drabbe* „Bodensatz" etc. (WP, I, p. 854—856, 251; WH, I, p. 538—539 *fraces).* Ca un „lichid (turbure) rămas dupa şi stoarcerea caşului, reziduu, zaţ", *zarul (*deru-, *dhero-)* se integre în această familie de cuvinte, faţă de care însă prezintă un singul arhaic, fiind chiar rădăcina primară (monosilabică) indo-europeană fără lărgire sufixală şi în substratul carpato-balcanic. De relevat în alb. *dră o* înrudite semantică ceva mai mare decît cu alte cuvinte („reziduu de unt topit"), în legătură cu industria laptelui, ceea ce a interpretat ca o veche particularitate comună a celor două cuvinte

[87] Cf. descrierea unei „variante" a operaţiunii de alegere a caseinei (caşului) de ex. la Daine, TerrnP, p. 69; supra, p. 217—218.

pato-balcarrice, rămase din graiurile crescătorilor de vite ale acestor zone şi strîns legate de viaţa pastorală şi de economia casnică. Specializarea apelativului"*^»- asupra „lichidului rămas din laptele închegat" trebuie să fie de dată străveche, preromană; oricum, în româna comună, **deru-* avea exact accepţiunea de azi a lui *zăr;* ori de preferat un rad. de forma **g'(h)el-?*

(157) zburda (var. *sburdâ)* vb intr. *1)* „a face mişcări repezit a alerga şi a se juca vioi, în mod nebunatic (despre oameni şi animale)" (s'agiter, courir câ et lâ, caracoler; umherspringen, sich ausgelassen gebärden, links — rechts schwenken"). *2)* „a fi neastîmpărat" („folâtrer, sauter ; herumspringen, schâkern, scherzen"). *3)* ,,a-i sburda = a avea poftă de nebunii (ştrengării)" („faire la vie, se dissiper; es verlangt mich nach, ich habe L,ust zu ausgelassenen Streichen"). AnonC, *zburd* amputo(?) [de fapt: *amptruo]*

Der.: *zburdare, zburdărie, zburdat* („desfrînat, zburdalnic"), *zburdăr* („neastîmpărat"), *zburdător, zburdatec, -ic, zburdăciune, zburdalnic, -zburdălnicie:•*

Dial. : arom. *zburdălipsire* (vb), *zburdâlipsit* „zburdălnîcit,'zburdat", *burdal* „zburdalnic".

LexB, p. 613 *„sburdu* avagor, digredior, fhictuo; nota Gallis se *desbovăer* exundare". 9 LaurM, II, p. 1070 „cf. it. *sbordellare,* fr. *deborder; bardii — bardus* a nu fi greoniu". **0** Cihac, DEtDR, II, p. 328 pol. *burda* bagâge,' dispiite, 'querelle, *burdy* querelleur, tâte turbulente, ceh *burda, burăovati* etc. 9 Philippide, ILR, p. 87 onomatopee. **9** Geheeb, JB, V 1898, p. 32 „iterativum zu *sbor, exvolitare > sbbritare > sburda,* synkop. und Erweichung von *t* nach *d"/\J.* **9** Diculescu, ZrPh,.XLI 1921, .p, 423, Gep. **behurdan* = mhd. *behurden* „mit einer Hiirde umgeben, einfriedigen" etc. ; cf. nhd. *behagen* „plăcere, convenire" [!]. 9 Skok, ZrPh, XLIII 1923, p. 191 lat.' **ăbhorridare (< abhorridus) > burda,* „sum alienus, rernotus ; verabscheuen" 4> prefix *ex-* „din ceva afară" > „sînt desmăţat, sar de mulţumire". Respins: Puşcariu, DR,- III, p. 838 *„sburda* der. din *burdus* 'catîr', animal care mai ales zburdă .(sare, dă din picioare, nu ascultă: *calul sburda sub călăreţ* 'sare ca un catîr', *cal sburdalnic* 'de felul catîrilor')" [?]. **9** Giuglea, DR, III p. 592—593 „se explică uşor în legătura cu *bărdăuri, bărzăun,* it. *borăone* etc". **9** Pascu, DEtMR, I, p. 49, 219, ArR, X,'p. 472' lat. *"exvolitare.* 9 Şăineanu, DUn, p. 570 „din primitiv *burd* de orig. necun."-. 9.:DLR,. II/1, p. 487 „ar putea fi, ca *îmburdd,* der. din lat. pop. *imburdo, -are,* din.;6iW(iKS. catîr''. 9 Scriban, D, p. 1435 „poate v.germ. *büirde* sarcină, adică 'arunc sarcina', lat. *burdus* catîr, v. *îmburd".* 9 Tiktin, DictRG, p. 1806, Candrea, DEnc, p. 1109''(orig. heciin.).

Neexplicat prin *desborder, sbordellare (-{-bardus),* ceh, pol., *b^rda,,* .germ. *burii, behurdan, burde,* ori ** exvolitare* şi **ex-abhorridare* . confecţionat :de Skok, prin *burdus* „catîr" (care mai ales zburdă!, pentru Puşcariu;), *.b.ardăun* etc, verbul *zburdă* (român comun), generalizat şi avînd sensul,etimologic, identic celui actual „mişcare iute (chiar violentă), agitaţie, neastîmpăr", poate fi atribuit fondului autohton: *s-burd-* conţine prefixul *ex-* şi un element radical **bur-,* i.-e. **bher-* „a clocoti, a fierbe (despre apă, foc)", din care sensul (poate de bază) „a se mişca violent (pasionat)" (WP, II, p. 157, 2;. IEtW, 132): v. ind. *bhurâti „* se mişcă, face mişcare bruscă, tresare, tremură",- *bhurâmăn-h* „abătîndu-se, svîrcolindu-se", *bhuranyati* „tresare, e neliniştit,, agită, răscoleşte", *bhuranyu-li* „mişcător, care tresare" etc, gr. 7oop<pupo> „a clocoti, a se aprinde, a fi în mişcare agitată" ş. a. Celelalte derivate sînt în legătură cu „fierberea, arderea, fermentarea". Ar putea fi luat în seamă si. un. rad, de forma **suer-* (WP, II, p. 527-528)?.

Aici aparţine (dacă este rudă cu *zburda)* alb. *breth,. -dh* ‚>a sări; sălta",, greşit clasificat de Meyer, EWAlb, p. 46, AlbSt, III, p. 28, 35, Berneker, SlEtW, I, p. 83, WP, II, p. 202 la i.—e. **bhred(h)-* „waten". De menţionat, de asemenea, baza **bhereu-, bheru-* (dela acelaşi **bher-)* „a se mişca violent, a clocoti",-v.ind. *bhurvani-h* „neliniştit, sălbatic" etc. (WP, II p. 167) ; cf. **bhuro-* (WP, II, p. 191). . .

(158) zestre s.f. (pl. *zestrele, -ile) 1)* „averea mişcătoare şi nemişcătoare părinţi fetei cînd se mărită; dotă" •'„dot; Mitgift, Heiratsgut"); restrîhs „ rufele, aşternutul etc aduse de femee în casa bărbatului ei cînd se mărită (z., foaie de z.)". *2)* „odoarele şi alte obiecte de preţ formînd averea biseri mănăstirei („tresor d'une eglise ou d'un couvent; Kirchen-, Klosters

Der.: *zestrucă, zestrişoară, zestricică; zestraş* („om care se duce şi loc muierea în averea (casa) ei", Vîlcea), *zestral* („dotai"), *zestrător; a înzestra -at, (neîn-), înzestrător, -oare, înzestrare, -at* (adj., s.n.).

Dial. : arom. *zestră* (pl. *zestri)* „dot" (si *prică, pafije, pirtie,* megl. *zestri* (GrS, VII, p. 229).

împr. din rom.: big. *zestra* (DR, III, p. 178—179, 225), ucr. *zes ziaslra* (EWR 1935; BalkA, II, p. 133; RomSl, XIV 1967, p. 180, XVI, ung. *zesztre, zesztra, szesztre, zesztreje, eszre, estre* etc. (InflR, p. 42, 93; 172; NylrK, VI, p. 286, VII, p. 292; SCL, XIV 1963, p. 389; StLex; S p. 260; MNyRomKolcs, p. 411); săs. *zestre* „Mitgift" (RomElSz, p. 55).

LexB, p. 769. - Eliade, Vocab, p. 15, 43 (sl.). 9 Cihac, DEtDR, I, p *ex-staura — ecs-staura* metatezat şi asimilat *secstra-sestra* etc, II p. 472 v. *stroja* „parare, armare, conficere", pol. strdj „arraugement, parure" etc. - I, p. 1100 „compara it. destrale". **0** Hasdeu, CuvB, supl. I, p. LIX, LXX *dextrae* „dar, cadou". ® Gaster, ZrPh, III, p. 469 „sowohl C(ihac) als H(asd entgangen, dass sich das Wort auch im Big findet. Ich wage daherH] die Ve - es ent-weder mit pers. tiirk. *zisten* „Lehen", *zist* „Leben", also = das zum horige, oder ngr. ăsou-oţ „lien", *Siaic,,* l'action de lier" in Verbindung zu 9 Tiktin, Stud, p. 39 *dextrae.* Şăineanu, Sem, p. 103. **0** Densusianu, HLR, nesigur dacă e împr. din rom. în big, ori invers. 9 Puşcariu, EWR 1 unbekannt"; din soluţiile vechi,.verdient nur diejenige Hasdeus Beachtung". DictRG, p. 1811 „lat. *dextrae* 'Handgelobnis, feierliches Versprechen', da Handschlag versprochenes Heiratsgut'". Admis: Şăineanu, DUn, p. 708; DEnc, p. 1461; Pascu, REBS p. 94, 488; Şăineanu, DictRF, p. 632; S p.. 1438 (lat. • *'dextrae* adică mînile drepte a doi care se învoiesc etc)"; Meyer-L,. REW³ 2618 *dexter* „rechts, geschick, schiau", cu it. *destro* etc, 9 AnD IV 1923, p. 91—92 „în rom. şi big derivă din mgr. £SaTp'.,v, care î 'haine', ceea ce corespunde obiceiului românesc de a da drept zestre *hai* Din big: Domâschke, JB, XXI—XXV, p. 152 şi alţii (mai ales bulgari). DR,-III, p. 178—179, 225 „orig. big a cuvîntului rom. este exclusă;. c e de orig, română". 9 Densusianu, *Limba rom. sec. XVII* (curs), II 1936—193 „trebuie să fie latin ; am putea pleca dela lat. *digesta* 'lucru pus la cale, **diestâ > "zestă* cu schimbarea terminaţiei, atras de formele terminate în -t 9-Giuglea, DR X p. 451—454, DRS, p. 93-97 gr. «Siaorpa < Siâţou £tendre ia chaîne d'une toile", *zestre* însemnînd iniţial numai „ceea ce se f boiţi", ţesăturile; cf. *irusou* din fr. *trousseau* „vetenient, linge qu'on donne quand elle se mărie". **0** AnEtn, 1961—1964, p. 87—88, i.—e. **dai-st-* „ ţiune'^?).

Majoritatea adeziunilor le-a aflat *dextrae-zesfre,* părînd a fi sing să „merite atenţie" (Puşcariu), potrivită fonetic după toate aparenţ semantica arată limpede că este cazul unui calambur filologic al ing Hasdeu, acceptat uşor de unii latinizanţi şi lexicografi, cu toate că apar tă dificultatea unei asemenea derivări: confuzia între mîna dreaptă dată miresei, justificată de unii şi de Tiktin cu explicaţia grotească „dur schlag versprochenes Heiratsgut". Gr. *diastra* e inacceptabil foneti fonetic şi semantic. Apelativul rom. este vechi, dar esenţa lui semanti apare greu de identificat; azi înseamnă „averea (haine, bani, cere pămînt, vite, lucruri de gospodărie etc)" adusă de mireasă, valori cu destinaţia- de a contribui (în mod substanţial) la întemeierea unei podării şi" ca simbol al dragostei părinţilor faţă de fata de care se

[68] Descrierea *zestrei* de ex. : S. P"l. Marian, *Nunta la români* (1890), p. 141—149

Echivoc subsistă în ce priveşte semantismul inițial: primează aspectul moral--juridic ori cel economic-material? în cele două sensuri divergente s-ar putea stabili o etimologie pe cale comparativă. Forma epocii romanice era *destre-cu *d(z)* din vreun i.-e. *d(h)-,* căci i.-e. *g'(h)* nu oferă o bază acceptabilă. Se poate imagina o legătură cu rad. **dek'-* „a lua, ridica, primi; a saluta, a arăta (cuiva) cinste, a da onoruri" şijsensuri secundare [58], dar asemenea interpretare pare abstractă, deşi unele cuvinte indo-iraniene au sensuri destul de apropiate de *zestre.* Mai curînd sensul economic-material este de căutat în etimologia apelativului, pentru care însă o rădăcină potrivită de forma **d(h)es-* ori **d(h)ek'-* lipseşte. De aceea se poate încerca deocamdată o legătură interpretînd *zestrea* ca o „parte, porțiune (primită) dintr-un lucru (avere)" cu i.-e. **dă(i)-: di-, dd-* ,,a împărți, a tăia în bucăți, a rupe" (WP, I, p. 763—767; IEtW, 175—179): v. ind. *ddti, dyati* „taie, retează, împarte", *diti-h* „împărțire", *dătu* „parte", *dătrăm* „Zugeteiltes" etc, gr. Socio^ai „împart, distribui", Sod;, -TO;;, SaiTvj „porțiune, jertfă", Socnrpov „porțiune" etc.; cu elementul *-p-, -t-,* cu *s* **da-s-.* Ca o sumă de bunuri materiale primite de mireasă de la părinți, *zestrea* poate să fi avut sensuri simple de „parte (dintr-un tot), porțiune (primită)" prin împărțirea unei averi sau din „defalearea" unei porțiuni date miresei. Asemenea interpretare este mai apropiată de realitățile vieții social-economice, potrivită în sensul primar şi actual al *zestrei.* Prototipul străromân **destr-* presupune o bază **des-tro-* cu sufix *-tr-* sau mai curînd i.-e. **dai-s-tr-* cu suf. *-stro-* (cf. lat. *capistrum, lustrum, monstrum,* ahd. *galster,* got. *gilstr* etc; de ex. Brugmann, GrdVgîG, II/1, p. 346—347). Mai puțin verosimilă ar fi o legătură cu **dhe-* „a pune, aşează" (WP, I, p. 826-829).

(159) zgardă (var. *sgardă)* s.f. (pl. *zgărzi, zgarde) 7)* „curea sau cerc de metal (legătoare sau podoabă) în jurul gîtului dinilor, vițeilor, vacilor sau cailor (gîtarul de care se leagă opritoarea la oişte)" („collier de chien, veau, vache, cheval; (H'unde)Halsband"). *2)* „lănțişor, şirag de mărgele (etc.) ce se pune la gît; gherdan, salbă de bani" („collier; Halskette, -band"). *3)* „guler" („col, colîet; (Hals)Kragen"). *4)* „gujbă, gînj de curpen la poartă" Gorj etc. („tige tortillee servant de lien; Ring aus Weidenzweigen als Angeî an (Hof)Toren verwendet").

Der.: *zgărdiță, -uță, -uşă, zgărdan* (maram. „zgardă din. împletitură de mărgele", contaminare din *zgardă + gherdan* ?), a *zgardă, înzgărdd* („a pune zgardă"), *(în)zgărăat;* antropon. *Zgărdan(l), Zgârdescu.*

Dial.: neatestat (arom. = *alsu, câthur).*

împr. din rom.: ucr. *zgarda* (BalkA, II, p. 133; ZbKiev, p. 57; RomSl, XIV 1967, p. 180); ung. *zgarda* „penzecskekbol felfiizdtt nyaklănc; kutyâk szeges nyakdrve", *garda, szkdrda* „liajfonat", *zgărdo* etc. *gerdica* „gyongyokbol keszitett fej-, illetoleg kalapdisz", *gerdio(e)a* ş.a. (lIÎNyRomKolcs, p. 153, 411—412)..:

Alb.: *shkardhe* „Hundskette, legno che si attacca al cane per tenerlo a distanza e non morda" (Cord.)

LexB, p. 641. © LaurM, II, p. 1178. © Ciliac, DEtDR, II, p. 115 (sl.) *gard;* *îngrădesc* etc, *sgardă, grădiniță* etc. © Geheeb, JB, V, p. 37, Şăineanu, DUn, p. 589 cf. *gard.* © Puşcariu, DR, II, p. 610 ,,*sgardă* n-are a face cu sl. *gradu,* ci derivă din ucr. *ga.rda* 'Schmuck, Zierat' ... Bibi. şi mold., bucov., maram., bau.-*sgardă* este un

dast, o b W υ^" [illegible] „iau, ridic", av. dl Vordâ" ete ^ t V [illegible] -^ c e jertfă, arată cinste, apt c'fbil de ceva' [illegible] „demn, vrednic

colan de pietre scumpe sau mărgele; numai prin analogie s-a spus *sgard*[...] special care a învins în limba literară". **0** Tiktin, DictRG, p. 1812 „Z[...] *gradu* fraglich". **0** Pascu, ArR, IX, p. 324, X, p. 477 „alb. *shkardhe* = d[...] d'origine ineonnue, qui doit âtre cherchee ailleurs". **0** Şarovolskij, Zb[...] „rum. prefiksa *z-* i sl. *gard,* srb *zagrad,* rus, ucr. *zagoroda". 0* Candrea, DE[...] cf. alb. *shkardhe.* **0** Scriban, D, p. 1438 „din rom. vine alb. *shkardhe* [...] podoabă. Cf. cu *gherdan".* ©AnEtn, 1959-1961, p. 31, 1965-1967, p. [...]

încercările mai vechi nu explică forma şi sensul, ori sînt inadmi[...] raport cultural-istoric *(gard, garda, gherdan* etc.); ele ignorau alb.[...] evident identic cu *zgardă (sgardă).* în literatura veche apare din sec. X[...] Gen., 38,18 „şi.el zise: ce arvună îți voi da? Ia zise: inelul tău şi[...] toiagul", traducînd pe gr. opulo-xov; AnonC, *zgardă, zgerdat).* Sensul p[...] „legătură înfăşurată; ceva răsucit, îndoit, învîrtit" în jurul gr[...] fie o simplă legătoare de metal ori curea la gîtul crinilor, fie gujbă or[...] grațioasă (lănțişor, şirag de mărgele, guler etc.) la gîtul femeilor; adică [...] răsucitură, torques". Din punct de vedere fonetic, mai veche este forma[...] căci în rom. sonorizarea unui vechiu *k* în grupul *se-* este admisib[...] > *zgîria, scabies* > *zgaibă* etc); un alb.-rom. **skard-* aparține la i.[...] ,,a întoarce, răsuci, îndoi", cu formant dental **(s)krei-t-* cuvinte ca li[...] *skriesti* „a învîrti, a învîrti pe loc", *skrytis* „obadă", *apskritus* „rotu[...] *tulys* „cerc" etc.; **(s)kreid-* ca lit. *skridineti ,,SL* se învîrti împrejur" [...] II, p. 568—573, 3; IEtW, p. 935; aceeaşi răd. în autohtonele *cîr*[...] Bazele cu *k* şi *g* au dat cuvintele pentru „cerc, inel, ceva răsucit (în[...] mai apropiate semantic de alb.-rom. **skarda,* care presupune un i.-[...] **skor-* > **skar-d(k)ă* „cerc, obiect circular învîrtit în jurul unui lu[...] ce tocmai este *zgarda.*

(160) zgîria (var. *sgîria, ^zgîria,* Oaş *dărăiâ),* vb. tr., intr. şi refl[...] produce o tăietură superficială, o rosătura uşoară cu unghia sau [...] ascuțit; a roade la suprafață" („egratigner, griffer; gratter; kratzen, ze[...] *2)* p. ext. „a produce o. senzație neplăcută (despre unele băuturi[...] le gosier; im Hals brennen (kratzen)").

Der.: ***zgîriare, -ere, -at (-et), sgîrietură; zgîrieciu (zgîriacu), zgt***[...] ***brînză*** („negustor ruinat; zgârcit, harpagon, avar").

Dial.: arom. *sgîir „zgîria", sgîirătură,* megl. *zgair, zgairar*[...]

Alb.: *shk'er* „reisse auseinander" *(har* „schneide Bâume [...] stocke aus, jâte aus"), WP, II, p. 373.

DictB, II, p. 373 ***,,sgariu, sderiu,*** it. ***graffiare,*** stracciare". ©[Le[...] LaurM, II, p. 1083 ***scariare — sgariare.*** © Cihac, DEtDR, II, p. 101 (sl[...] ***sgăriu*** (gheară). Admis: Geheeb, JB, V> 1898, p. 37, Şăineanu, DUn,[...] Moxa, sl. ***durați, sudrati),*** Skok, ***Slavia,*** IV, p. 333, Bogrea, DR, IV, p.[...] D, p. 1439. © Puşcariu, ZrPh, XXVII 1904, p. 687-688, CL, XXXI[...] EWR, 1938 ***excario*** (caries > alb. *k'ere* „rîie") prin legătura etimolog[...] şi „zgîria". Admis: Capidan, Megl, III, p. 338, Meyer-L, REW[1], 1726 ***c***[...] Nuss", ***carilium*** „Nusskern", rum. ***zgîria}*** 1692 ***caries*** rum. ***sgîria.*** ©[...] XVI 1905, p. 132, Et, p. 42, ArR, VI 1922, p. 267 lat. ***scabilare < sc***[...] ***zgâria. 0*** Weigand, KJB, VIII 1909, I, p. 99, IX 1909, p. 177 *„zgă*[...] sind lautnachahmende Interj, deren Ursprung mir eher im Sl. als im[...] scheint; im Big. ganz verbreitet". © Puşcariu, DR, II, p. 604 calabr. [...] ***zguarrare*** „a sfîşia", a căror legătură cu fr. ***dechirer*** şi germ. ***skerran*** „a [...] îndoioasă [evident, mai ales legătura acestora cu ***sgîria'].*** **0** Philippide, C[...] ***excariare*** neprobabil. © Tiktin, DictRG, p. 1813 .,die Pormen mit[...] auf ksl. ***(su)drati, (su)dera*** 'reissen, abreissen', die mit ***zg-*** sind dunkel, vi[...] nung an ***scărmănă*** oder Lautmalerei wie in ***kratzen, scribere*** etc. vor; lat.[...]

begrifflich zu fern". *9)* Giuglea, DR, IV, p. 897 lat. *scarifare* (axapUpo> -f *scribo).* Meyer-L, REW³ 7662 *scarifare* „ritzen", ait. *scalficcare,* rum. *sgaria 1 ;* ceeace este „tres douteux" Graur, BL, V, p. 113. *9* Candrea, DEnc, p. 1146 lat. **scaberare < scaber.* **9** Rosetti, ILR, IV, p. 60 (lat. *carilium* dubios, REW, 1726). *9* CercLg, XIII 1968, p. 352 **sker-.*

Este limpede că *zgîriă (sgîria)* nu are a face cu it. *graffiare,* cu *gheară,* cu si. *sudrati* ori lat. reconstruite : **excariare, caries, *scabilare, scarificare, *scaberare (scaber)* ori altele de acest soi, jiacă se vor mai fi propus: nu comportă nici o discuţie şi se elimină în bloc. în schimb se impune înrudirea sau chiar identitatea cu alb. *shk'er,* avînd aceeaşi esenţă semantică: „tăierea, facerea unei tăieturi la suprafaţă, încrestare", deci noţiunea primară „a tăia" ; forma temei **sgar-* dintr-un mai vechi **skar-* (cf. *zgardă),* care duce la i.-e. **sker-, *ker-* „a tăia", recunoscut pentru verbul albanez: WP. II, p. 573—587, 4; IEtW, p. 938—947, v. ind. *krnăti* „răneşte, vatămă, ucide", arm. *korem* „zgîriu, rîcîi", alb. *shk'er-* „a sfîşia, a rupe cu violenţă", v. nord. *skera* „a tăia, a tunde", *skor,* mnd. *schore* „inciziune, crestătură, ruptură", etc.; baze cu *-t-, -d-, -p- -bh-* etc. ; bază *-i-* cu *-t-,* cu labială: **skeri-bh-,* gr. o-xapitpdojtai, „zgîriu, fac o crăpătură", lat. *scribo* „scriu (gravez) cu un condeiu ascuţit, desenez, scriu", v. isl. *hrifa* „a zgîriă, scurma", cu *-p-* let. *skripât* „a face inciziuni, a zgîriă" etc. O bază **skerei-bh-* > **scaribare* poate să fie în *sgîria,* dacă trebuie să presupunem căderea vreunei consoane între *i* şi *a.*

Etimologia arată că aveau dreptate cei care postulau pentru verbul românesc un prototip **scar-, *scarif(ic)are (scribo* etc), dar lucrurile stau altfel decît îşi imaginau eruditii romanizanti, fiind cazul unei înrudiri i.—e. cu verbele alb., gr. şi lat. ale rad. **sker-,*

,161) zgrîmâ *(sgrîma, zgîrma, nsgrîma),* arom., vb tr. şi intr. „a zgîriă, a scărpina" („egretigner, se gratter; kratzen, (auf)ritzen") ; megl. (?) *răzgrîmat* adj. „dărăpănat" (casă *răzgrămată* „casă dărăpănată", din *zgrom,* ărom. *zgrăm,* după Capidan, Megl, III p. 248, 338).

Der.: *zgramare (sgr-, zgrîmare, zgrumare), zgrămat, zgrîmălură.*
Byhan, JB, VI 1899, p. 391 „istr. *zgrni, -nesk* 'ausfegen, kehren', kr. *zgrnuti* weg-, zusammenscharren; vgl. arom. *zgrimu* kratzen". 9 Densusianu, R, XXXIII 1904, p. 86 dintr-o temă alb. *gri[m], grime* „miette", *gris* „gratter", derivă arom. *zgramu* cu proteza unui *s, z.* Admis: Korting, LRWb, 4354a, Weigand, KJB, VIII 1908 I, p. 102 (gut); respins: Pascu, Arh, XVI 1905, p. 328 lat. **excarimo < caries* (cf. *exfarino > sfărm),* DEtMR, II, p. 244, 74 (mots obscurs), ArR, IX, p. 315 cf. alb. *german'* „fouiller", *gervis* „gratter", *german* „gratter".

Tentativele prin sl. *zgrni,* alb. *german', gervis* ori lat. **excarimo* nu sînt satisfăcătoare, iar singura legătură probabilă rămîne cea cu megl. *răzgrîma* ; dar sensul cuvintelor e divergent, deci nu este exclusă originea lor • diferită. Arom. *sgîrma* corespunde exact lui *sgăria* drom., *zgair* megl., deosebindu-se prin plusul unui *-m* ; e probabil că cele două verbe *sgăria-zgair* şi *sgrîma-* sînt coradicale din punct de vedere indo-european, provenite din acelaşi **sker-* „aj tăia" în numeroase cuvinte din limbi diferite, de la baze variate şi cu sensuri multiple (cf. *sgîria) ; *skrem-* (WP, II, p. 583) : mhd *schramen* „a rupe, a smulge", mnd. *schram* „crăpătură, sgîrietură", v. nord. *skraam* „sgîrietură, sfîşietură" 'etc.

Nu se poate spune dacă există o legătură de înrudire între arorn. *sgrîma,* drom. *sgîria-* megl. *zgair* pe de o parte şi istr. (citat de Puşcariu, EWR, 1938) *zgrebescu* „zgîriu", care ar putea conţine acelaşi rad. i.—e. **sker-,* anume baza **shereb(h)-* ; încă mai dubioasă e legătura între aceste cuvinte autohtone române legate între ele prin rad. i.—e. **sker-,* şi megl. *grăbăesc* (amintit de Puşcariu, *ib.),,grăbăiri* „a sgîria" (Candrea, GrS, III p. 398), care înseamnă şi „iau, răpesc", şi vine din big *graban* (Capidan, Megl, p. 143).

INDICE

(Cifrele, arată paginile; cifra cursivă, locul principal.)

A) MATERII

(cf. şi sumarul fiecărui capitol din partea I. lingvistic, în indice B)

Cuvintele si numele proprii ca material

INDICE

B) CUVINTE ŞI NUME PROPRII

Z^cfaU lexicografilor şi căutătorilor de etimologii, confecţii nesemnificative).

P.) I.

u sînt cuprinse toate ^ ^ f ^ ^

Z r J S ^ Z Z ^ T l l s ^ Î ^ n J ; cuviJe LoUone roman

sînt imprimate spat iat).

b) Alte limbi

(nu sînt cuprinse cuvintele din limbile indo-europene cu etimologie stabilită prin gruparea l bază, tabelul alfabetic, p. 118—121, ce constituie intermediarul prin care se leagă cu l al limbii române;

pentru simplificarea şi uşurarea identificării lor, cuvintele sînt redate cu grafia adop respective cum se găsesc citate în bibliografie şi dicţionare, dispuse după criteriile scrierii la siunea literelor pur grafică, — indiferent de valoarea fonetică şi de nuanţele pronunţării în şi zone ale lumii; cu toate că ar putea fi criticat, considerat confuzionist, sistemul aduce tare în consultarea indicelui lexical;

cuvintele albaneze indo-europene comune cu româna [p. 108] sînt impr

C) **AUTORI-ERUDIŢI MEDIEVALI ŞI MODERNI**

(numele de autori din repertoriul bibliografic al fiecărui cuvînt românesc, partea II, p. 245 — 426, se cuprind în indice; cf. lista de bibliografie şi abrevieri, p. 15—24).

L'ETHNOGENESE DES ROUMAINS

LE FONDS AUTOCHTONE THRACO-DACE ET EA COMPOSANTE LATINO-ROMANE

Resume

Apres des efforts deployes pendant quatre decennies dans l'exploration, l'analyse
pr^tation socio-historique et ethnologique du fonds ethnobiologique et cnlturel-linguistique
(autoclitone, thraco-dace) et du facteur latin (roman) dans Ies structures de la soci£t
phone (le peuple roumain du Moyen Âge et de l'epoque moderne), la monographie groupe
mine le materiei documentaire et linguistique utile, dans son ensemble. Le point de depa
stitue par l'element lexical autochtone commun â l'albanais (elucida en 1970), auquel
et integre le stock de mots autocbtones roumains non attestes ou inconnus en albana
pen£trer avec succes dans la substance primaire du processus d'ethnogenese, il a fallu
dans cet ouvrage, tout le materiei documentaire utile dont nous disposons jusqu'ici
sources d'information pour identifier et tirer au clair l'her£dite autochtone (linguistique, s
que) et Ies dimensions de l'element romain dans le processus de synthese de la romani
ordre thematique, cbronologique, la monographie reunit et analyse comparativement t
Ies donnees essentielles de la bibliographie, la situation et les rapports des groupes
antiques dans la zone carpato-balkanique et leur romanisation. Le rnateriel lexical roumai
autochtone (pre-romaine) est etudi£ du point de vue linguistique-^tymologique et inter
des criteres socio-historiques et ethnologiques. II en resulte que l'etude comparative of
et Ies moyens necessaires tant â la demonstration qu'â la juste comprehension de ce proc
plexe qu'est la formation de la langue roumaine et du peuple roumain. Les elements
d'ime valeur decisive, sont les mots indo-europ£ens „carpato-balkaniques" (thraco-daces
ellernent illyriens, peut-âtre) en roumain et leur signification linguistique, leurs implica
ethniques et economiques, qui leur conferent une importance de premier rang dans l
des valeurs documentaires pour la solution des problemes que souleve l'ethnogehese.

Cette recherche met en valeur tous les resultats positifs obtenus jusqu'ici et utilis
riaux dignes d'âtre pris en compte, dans le but de definir trois facteurs principaux:
autochtone (thraco-geto-dace, en pârtie illyrien ?) ; 2) l'element latino-roman (italique
provincial, de l'Empire) ; 3) l'apport slave. Ces facteurs se dessinent avec plus de pre
la structure et les etapes de l'evolution historique de la langue roumaine. L'etude c
linguistique et historique est, on le sait, extrâmement importante, absolument indispensal
pour les etapes historiques de la formation et du developpement du peuple roumain. Par
il faut absolument tirer au clair les problemes soulev£s par tous les compartiments c
maire historique roumaine, par la structure lexicale archaïque ou medievale, l'element
latin et l'element autochtone, les emprunts slaves, etc, â l'exception de l'element lexical
roumain, absent en albanais, et auquel il faut attacher une importance exceptionnelle.
etude analytique, les principaux criteres sont offerts par la methode comparative des la
europeennes; ils seront appliques avec rigueur et fermete, et les resultats concrets
dessinent et s'imposent avec la force de l'evidence.

L'historique et les resultats des etndes sur Ie substrat

Cest un expose synthetique des recherches, avec les opinions sur la formation de
carpato-balkanique et danubienne, en fonction de la valeur attribuee au facteur pr&oma
bleme des elements ante-romains dans la langue roumaine s'est pose beaucoup plus t
moins de certitude que l'on ne l'avait fait pour ce qui est de la latinite du roumain, qu
des le premier abord (£tant relevee par bien des humanistes aux XIV«—XV· siecles et pa
niqueurs roumains de Moldavie); quant *k* la pârtie autochtone, non romaine, elle âtait m
chose normale pour une etape ou l'etude des langues romanes et l'etude comparative
pas. Donc, tout ce que l'on avait affirme ou supposâ, avânt la seconde moitie du X
â propos des elements „g^to-daces", „thraces" ou albanais en roumain £tait le produit c

tion profonde, et non pas une verite corurrmee par les methodes rigoureuses de la science linguistique.

Le prince moldave Dirnitrie Cantemir a presente comme etant d'origine dace une serie de mots du roumain, qui sont, en realite, slaves pour la plupart, et quelques-uns latins. J. E. Thunmann (1774) affirmait l'origine thrace des Roumains, le „thracisme" de leur langue, apparentăe de pres *k* l'albanais, les Albanais ătant les descendants des Illyriens et les Roumains, les descendants des Thraces, mâles â d'autres peuples; les Aroumains sont „thrakische Wlachen", les Roumains du Nord du Danube „dacische Wlachen" ; la langue roumaine est l'idiome thrace transforma... L'Ecole transylvaine (latiniste) soutenait que la langue roumaine ne pouvait et ne devait etre que purement romaine, car la population geto-dace avait ete extermiuee par les Romains pendant la conquSte et la domination de la Dacie. J. B. Kopitar combattait avec veneinence les exces latinistes des puristes transylvains et relevait l'apport de l'element autochtone thrace *k* la formation de la langue et du peuple roumain. II observait une forte ressemblance entre le roumain, le bulgare et l'albanais, croyant mame qu'il existerait dans les „Balkans" (y compris la Roumanie) un seul parler *k* trois materiels de langue, c'est-â-dire trois idiomes identiques sous rapport grammatical, differant pour ce qui est du lexique: le roumain, le bulgare, l'albanais. En 1847, I. Eliade Rădulescu dressa a Bucharest un „vocabulaire" de mots etrangers (dont plusieurs mots latins et autochtones) qui deraient âtre remplaces avec des correspondants latins (italiens). P. J. Safarik soutenait la perpâtuation de quelques autres mots anciens daces, admettant que les Roumains âtaient un melange de Daces, Romains et Slaves. Au XIXe siecle ont ete apportâes les contributions les plus precieuses â l'etude de l'element lexical autochtone en roumain et â son interpretation historique et ethnologique, grâce â P. Miklosich, qui a elabore une thebrie, valable en grande mesure aujourd'hui encore, sur la formation de la langue et du peuple roumains; en 1862, dans l'etude sur l'element slave en Roumain, precedee par des considerations intâressantes sur la langue, le norn et l'origine des Roumains, Miklosich a eclairci (partiellement avec succes) le probleme obscur du substrat et des rapports du roumain avec l'albanais; il admettait que deux elements ont tout premierernent contribui â la formation du peuple et de la langue roumains — un element romain, l'autre autochtone, auquel il attribue „les phenomenes inexplicables par le latin, la majorite sinon la totalite"'; il admettait que les elements preromains dans la langue etaient autochtones et non pas des emprunts *k* l'albanais. Etudiant le latin vulgaire du Sud-Est de l'Europe, le romaniste H. Schuchardt releve l'influence de l'element autochtone sur la langue latine vulgaire (populaire) ; dans le probleme de l'ethnogenese roumaine, il combat l'affirmation de R. Roesler, selon qui la Dacie conquise par les Romains aurait *6t&* abandonnee par la population autochtone. En 1872, W. Tomaschek soutenait que les elements „albanais" du romain proviendraient des colons illyriens amenes par les Romains en Dacie. Les latinistes puristes comme A. T. Laurian et I. C. Massim niaient l'existence de l'element autochtone en roumain, qu'ils groupaient partiellement dans le *Glosariu* (Glossaire) en 1871, avec tous „les mots du roumain etrangers par leur origine ou leur forme, ainsi que ceux d'origine incertaine", oh ils enumeraient confusement des elements latins et autochtones. Alexandre Cihac expliquait les mots roumains comme etant empruntes aux idiomes voisins, surtout les mots slaves, magyars, turcs et albanais. Dans le IIe tome du dictionnaire (1879), Cihac inclut parmi les nombreux „emprunts" des mots prelatins, nommes alors et plus tard „albanais", 39 elements lexicaux, admettant que la grammaire de la langue roumaine a quelques particularites „thraco-illyriennes". B. P. Hasdeu a apporte une contributiou decisive *k* l'eclaircissement (theorique surtout, au niveau de son temps) du probleme du substrat, bien qu'il ait commis beaucoup d'erreurs d'ordre linguistique-etymologique. Quelques mots albano-roumains (autochtones) reconnus par Hasdeu comme thraco-daces n'ont pas chez lui une etymologie, et d'autres restent pour le moment obscurs; d'autres n'ont absolument rien â faire avec le substrat; il a souligne et soutenu par des arguments solides la valeur linguistique, socio-historique et ethnologique du substrat lexical et ethnique dans le processus de la formation du peuple roumain. Son contemporain, L. Diefenbach a fait des observations generales de nature socio-historique et ethnologique, intâressantes et valables dans le probleme des anciennes relations roumano-albanaises. Cependant, selon l'opinion de M. Gaster, un element albano-latin est venu se superposer â l'element ancien latin, et les elements albanais constates dans la langue des Roumains sont de date beaucoup plus recente: les phenomenes communs aux langues albanaise, roumaine et bulgare auraient ete apportes par les ... Bulgares turaniens vers 660—668. Plus tard, en 1890, le romaniste W. Meyer-Liibke observait qu'il n'existe pas en roumain de mots empruntes *k* l'albanais, que ces elements âtaient daces. Selon le comparatiste autrichien, eminent albanologue, G. Meyer, les mots roumains etaient tantot des emprunts, tantât des formes paralleles aux formes albanaises; dans certains cas, il a remarque qu'une pârtie des mots roumains avaient des formes plus anciennes que leurs correspondants albanais *(mazăre — modhulle).* O. Densusianu (1901) affirmait que dans les regions danubiennes, la langue des autochtones, etant tres differente du latin, n'avait pu exercer une inflrtence d'elements possibles illyriens dans la phonetique et le lexique roumains; une pârtie des mots anciens (non latins) existant en roumain auraient pu etre des emprunts *k* l'albanais ou des heritages directs de la langue illyrienne. La valeur du substrat commun albano-roumaia et les

liens ethno-linguistiques serres entre les deux peuples ont ete releves en 1905 par I. Presque *k* la mame epoque, le linguiste danois K. Sandfeld-Jensen relevait les tra albano-roumains, considerant que les deux idiomes avaient jadis etă en relation etr langue et le peuple roumain se seraient formes au Sud du Danube; certains mo *mazăre, viezure* pourraieut etre des heritages directs des Illyriens, d'autres seraient ulterieurs â l'albanais; et mame des mots roumains latins, comme *sat,* auraient la En 1910, le romaniste roumain S. Puşcariu etudiait les rapports albano-roumains, avec equivoques et assez confus, admettant d'eventuelles migrations des Roumains et des le Nord ou le Sud, de leur berceau commun de formation. Un peu plus tard, C. Trein que les rapports entre l'albanais et le roumain â l'epoque ancienne âtaient de sim et que les elements „albanais" avaient en roumain un traitement identique *k* ceux h etant donc tout aussi anciens, ou mame (s'ils etaient consideres indigenes) plus ancien il admettait donc la possibilite et la necessite de l'existence des elements autochto non empruntes en roumain, comme en albanais. Le linguiste serbe H. Baric a fo indices precieux de nature etymologique pour trois mots: *măgură, curpen, vătăma,* *balaur;* ensuite, il parle seulement d'emprunts â l'albanais; finalement, il admet couche plus ancienne de mots albanais en roumain n'est pas constituee d'emprunts, m conserves (Restworter). L'albanologue autrichien N. Jokl a donne des etymologies quelques mots albanais et roumains *(argea, brad, ghimpe, pîrîu) ;* pour le reste, il p de mots empruntes â l'albanais, sans respecter les lois de la phonetique historique les criteres generaux. Le balkaniste roumain Th. Capidan etudie les liens entre le dial et l'albanais, et etablit deux phases: *a)* ancienne; *b)* nouvelle (apres le deplacement vers le Sud de ia Peninsule Balkanique). Le lexique est groupe en: *1)* mots arouma â l'albanais; *1)* mots d'origine commune; *3)* formes balkaniques (cette derniere clas difficile et confuse). Ilcroyait que, eu dehors des rapports de voisinage entre les R Albanais, il y avait eu quelque chose avânt ces rapports, quelque chose tenant de ces peuples et, parfois, â l'id.entite de l'element autochtone. Le philologue roumai soutenu fermement et constamment l'existence et le role de l'element thrace auto lexique roumain, sans reussir *k* donner des etymologies definițives (cf. pourtant *brad* mait categoriquement l'existence des elements thraces en roumain *(baltă, brad,* *sîmbure, brînză, pînză,* etc). Le romaniste G. Giuglea, de Cluj, relevait la necessite mots des „dialectes autochtones illyro-thraco-daces", sur lesquels s'est superpose le mais les solutions etymologiques qu'il a proposees ne sont pas valables. Vers 1925, se declare categoriquement contre la conservatlon des elements passes directeme aute-romain dans la langue roumaine, admettant eventuellement un intermediaire alb gand a formule la bizarre theorie sur „l'immigration des elements albanais en Tra stratification des mots albanais en roumain'' ; il semble avoir fait une seule observa l'etymologie (l'appelatif *vătuiu) k* propos de l'element autochtone (dit „albanais"). A donne une analyse minutieuse de la grammaire historique roumaine et une vaste re liens entre les deux idiomes: la phonetique, la morphologie, la syntaxe, le lexique, siraiiitudes et les differences essentielles; il admet que beaucoup des mots commu albanais et roumains sont autochtones en roumain. Selon A. Graur, mame le suffixe pourrait etre thrace *-ish,* et la phonetique de l'element lexical autochtone en rouma differente des elements latins-romaus. Le romaniste croate P. Skok a affirme *k* rais ments non latins du roumain et de l'albanais n'etaient pas des emprunts *(b* *balaur),* mais qu'ils provenaient de l'illyro-thrace. Pour Th. Capidan, plus tard (1936) romains provieunent des anciens idiomes thraco-illyriens, n'etant pas des emprunt La coinaniste S. Puşcariu s'est vu ïorce (1940) d'admettre la presence de certains mo dans la terminologie pastorale *(stînă, brînză, urdă, zer, strungă,* etc.) procedant *k* une assez confuse du lexique roumain et du lexique albanais. A. Rosetti a fait quelques p tant la conservation, dans le vocabulaire des Roumains, de plusieurs „termes d'une lang dans la Peninsule Balkanique" ; . . . „mais seulement les termes communs avec l'alb rien ouest-allemand G. Stadtmuller admet (â l'exemple de quelques autres) que les taux avaient occupî un vaste territoire au Bas-Dauube, oit aurait eu lieu „la symbio maine..." Dans son deruier ouvrage (1944), G. Giuglea se prononce categoriquemen pour l'existence des mots autochtones en roumain. L'historien et linguiste roumai apporte de 1945 â 1970 des contributions â l'etymologie de l'element autochtone, vement explique les rapports anciens roumano-albanais grâce au critere du substrat dace; tous ces eleuients sont integres â la presente monographie. L'allemand G. Reich d'une base theorique juste, a donne beaucoup d'etymologies mdo-europeennes pour des dont seulement pour 15 l'explication est valable. Le philologue albanais E. Cabej pârtie qui semble representer le substrat pour le roumain est, pour l'albanais, u mediaire antique. En 1961. Graur fait quelques considerations theoriques et generales

et ses relations avec le roumain, relevant pour les historiens, les archeologues, leş linguistes, le& ethnographes, les anthropologues la necessite de preciser le lieu de formation de la langue et du peuple roumains; l'important, c'est d'etablir quelle etait la langue ayant forme le substrat du roumain. Â la mame epoque, V. Georgiev admet que le roumain a quelque 100 termes avec. des correspondants seulement en albanais, qui apparaissent sous une forme phonetique qui ne potirrait les expliquer comme des emprunts de l'albanais — mais ils sont, pour les deux langues, du fond lexical „daco-moesien". Plus tard (1966), E. Cabej estime que l'albanais aurait eu un role considerable dans la formation et le developpement des parentes entre les langues balkaniques, et le peuple albanais aurait habite jadis un territoire beaucoup plus vaste qu'aujonrd'hui; la conclusion de cette „premisse" est que l'albanais aurait occupe une position centrale parmi les langues balkaniques, leur fournissant beaucoup d'elements lexicaux — assertion qui n'est pas du tout probable. G. Brîncuş, G. Miliăilă, etc. ont eux aussi apporte des contributions precieuses â la connaissance du substrat roumain.

On peut affirmer en conclusion que presque tous les auteurs cites ont admis, pendant plus de deux siecles, l'existence d'un element preromain dans la langue roumaine, du moins dans le lexique — probleme qui est integralement repris et analyse dans la presente monographie.

Les populations autochtones dans la Peuinsule Balkaiiique ct en Dacie

Les elements preslaves et non romains (le substrat du roumain), tant ceux qui sont commnns â l'albanais que ceux qui n'y existent pas, ainsi que tout le contenu archaique indo-europeen de l'albanais proviennent naturellement et necessairement du fond ethno-linguistique des populations prcromaines du territoire carpato-balkanique et danubien ; donc, soit du groupe thraco-meso-dace (gete), dans la zone du Nord-Est, soit du groupe illyro-pannonien, au Nord-Ouest de la Peninsule Balkanique. II est donc necessaire que ces populations et leurs idiomes soient connus le mieux et le plus profondement possible, grâce aux criteres comparatifs, par leurs restes du lexique et de l'onomastique. On fait une presentation sommaire des populations, des restes et de la position de leur langue dans l'ensemble indo-europeen, precisant les rapports entre Thraco-Getes et IHyriens, tout comme les liens entre ces peuples antiques et les Albanais, fonction des elements autochtones du roumain.

1. *Les IHyriens* formaient la population (groupe de tribus) de langue indo-europeenne *satem* dans la pârtie du Nord-Ouest de la Peninsule Balkanique (la Dalmatie, le sud de la Pannonie, l'Ouest de la Macedoine et l'Ouest de la Mesie Superieure) et la branche du Sud-Est de l'Italie (Messapi). L'auteur expose — â partir d'une monographie parue en 1969 — les informations sur leur extension territoriale, le role historique, les restes de la langue (surtout des noms propres), la position linguistique, les structures sociales et culturelles, le processus intense de romanisation. En conclusion, il semble que la these sur la descendance des Albanais des IHyriens non romanises a peu de chances d'etre verifiee.

2. *Les Thraco-Getes* occupaient le centre et le Nord-Est de la Peninsule Balkanique; dans les. territoires de la rive gauche du Bas-Danube, ils se sont etendus jusque dans le Nord de la Panaonie et les steppes sarmates, en Crimee, â la mer d'Azov et au Caucase. Les donnees sur ce groupe d'indo-europeens, leur culture et leur langue sont beaucoup plus nombreuses et nuancees; elles sont exposees en bref, selon nos articles et monographies auterieures, publiees entre 1949 et 1976: i'extension territoriale, les structures sociales et tribales, la culture materiehe, l'histoire socio-politique, la langue, les noms propres et la situation dans le cadre indo-europeen *săteni,* leur role tres important dans l'Empire romain, puis byzantin, jusqu'au debut du VIIᵉ siecle. L'element socio-ethnique et linguistique thraco-dace est selon nous (d'apres la plupart des chercheurs historiens, archeologues, ethnologues des XVIIIᵉ—XXᵉ siecles) ce principal facteur du processus de la formation du peuple roumain (les Romains du Sud-Est de l'Europe) dans son ensemble, tant en Roumanie que dans les territoires voisins, et en presque toute la Peninsule Balkanique, et tres probablement me„e il se trouve aussi â la base de la formation du peuple albanais.

3• *La frontiere el les affinites entre les IHyriens et les Thraces* sont eiquissees sur la base de quel ques investigations plus anciennes et elles presentent de l'interet surtout du point de vue linguistique, pour l'appreciation du caractere *satem* de l'element lexical du substrat roumain, oii, â cote des Thraco-Daces, pourrait participer le facteur illyrien.

4. *La romanisation des IHyriens et des Thraco-Daces* est analysee et reconsideree dans le vaste cadre de la românite de l'Empire et dans celui plus restreint de la zone sud-est europeenne, dans la perspective de tous les facteurs qui ont contribue au deroulement et au parachevement de ce vaste processus de mutation culturelle et linguistique, c'est-â-dire, tout d'abord, la generalisation et l'assimilation de la langue latine de l'Etat romain.

La langue roumaine, les langues balkaniques ct le substrat

Par la comparaison du roumain aux langues balkaniques, tout premierement â l' a constate l'existence d'importants elements lexicaux nommes ,,albanais", consideres emprunts ou des heritages de l'epoque de formation de la langue roumaine. Par qu caracteristiques, cette derniere a ete consideree par certains erudits comme une langue debitrice â l'idiome des shkipetars de quelques elements phonetiques, lexicaux et quelques

1. *„L'union linguistique" balkanique.* Une analyse ample, critique, obiective montr soi-disant linguistique „zonale" est une creation artificielle de quelques erudits des siecles (qui ne connaissaient pas bien le roumain et n'avaient pas la moindre idee des et ratives indo-europeennes ou s'encadrent les restes de la langue thraco-dace) ; sans une fique reelle (dont la premisse absolument necessaire est la parente genetique), cette disc logique-linguistique a ete realisee par l'enumeration de certains elements lexicaux emprunte circule entre des langues de types totalement differents : le roumain, le bulgare, l'alba etc. Leur integration forcee dans l',,union" balkanique ne sert en rien au travail etymologique-historique et d'interpretation ethnologique de l'element lexical autocht main (le substrat).

2. *Les traits communs roumano-albanais,* remarques des le XVIIIᵉ siecle, ont et avec attention et cornpetence par Al. Philippide, dans la phonetique et le lexique ; beaucoup d'analogies, mais baucoup plus de differences entre les deux langues de ty c'est-â-dire le roumain latino-roman et l'albanais de type ancien indo-europeen *satem.*

3. *Les mots romains communs ă l'albanais et au roumain* sont releves d'apres les romaniste H. Mihăescu (1966). On montre de nouveau que l'albanais est assez forten sous rapport lexical par le latin populaire, etant donc soumis â l'influence romaine da tardive, â une epoque ou se formait la langue roumaine chez une population intense see dans la zone balkanique et carpatodanubienne.

4. *Les mots autochtone, albanais et roumains* ont ete etablis apres un examen lin molc>gique plus exigent â pres de 70 (leur nombre reel augmentera sans doute suite â de no rations dans le lexique albanais); on a dresse un tableau alphabetique sur la base de la de 1970, en observant de nouveau que ces elements lexicaux ne sont point des en langue vers l'autre, mais autochtones dans les deux; en albanais comme des termes europeens, en roumain comme hereditaires directement dans le substrat (la langue prero -dace remplacee par le latin populaire). Les mots communs „albano-roumains" (avec de la phonetique historique de chacune des deux langues de type different) forment lexical roumain archaique un seul lot avec le groupe de

5. *Mots autochtones non attestes encore en albanais* et qui en roumain arrivent â 100; cation a ete faite apres une analyse exigeante de toutes les etymologies essayees pour curs", anciens et n'ayant pas d'explication juste (la plupart etaient consideres latins, sl turcs, etc). Grâce â la methode comparative historique et compte tenu des lois phone nes (la phonetique historique roumaine), on a identifie les Solutions justes pour la plu obscurs et on a en meme temps jete les bases de la theorie du

6. *Thracisme des mots preromains,* vu qu'ils sont conformes tout â fait non seuleme tique roumaine et indo-europeenne, â la semantique generale, mais aussi â la phonetique indo-europeen de la langue thraco-dace. Vu qu'ils sont conformes â la langue thra main en meme temps, les mots de ce groupe (et d'ailleurs les mots „albano-r s'averent etre entres et integres dans le strate lexical roumain le plus ancien, c'es periode antique d'assimilation de certains „restes" lexicaux du parler des autoc -daces dans le latin populaire generalise dans les provinces de Mesie, Dacie, une pârt en Dalmatie et en Pannonie. Comme on l'a releve avec toujours plus d'insistance, groupe („non albanais") forment un seul groupe inseparable (du point de vue de maine, de la periode de sa formation) avec ceux constates en albanais, appartenan sure â tous les compartiments de la terminologie: activites sociales, economiques liales, choses des plus variees, outils et produits, etc. On redige â la fin un tablea des mots autochtones indoeuropeens qui apparaissent seulement en roumain, les uns discutables ou incertains (on ne leur donne pas un numero â part dans le repertoire lex

L'evolution, llmportance, la distribution des mots auloeMm.es

, *De la phase indo-euro,eenne ă la phase thraco-dace (-romaine).* V f ? ° ^ tonesi,nsle/rensemUeâla

lois **d**'un idiome anteromain *satem* de la zone carpato-balkanique; C) **d**'un systeme riche **et** varie de *suffixes*, elements analyses et exposes systematiquement d'apres **les** criteres comparatifs, etant donc utiles et profitables aux etudes **de** l'indo-europeen. La phonetique indo-europeenne **et** thraco-dace est illustree synoptiquement par des graphiques montrant une concordance parfaite dans le vocalisme et le consonantisme archaïque perpetues dans la langue thraco-dace et **les** elements autochtones roumains. La derivation presente beaucoup de suffixes anciens **et** indo-europeens typiques; il n'y aurait que quatre ou cinq mots composes (bimembres).

2. *De la phase thraco-romaine ă la langue de nos joitrs.* II **est** â constater une integration parfaite des elements thraco-daces indo-europeens dans la latinite „balkanique" **et** carpato-danubinne ; ces elements lexicaux ont traverse (chose normale et necessaire) les mernes phases d'evolution formelle, de transformation des sons dans des positions identiques, que l'element lexical latin-roraan; les mots autochtones et les mots romans de la langue roumaine forment donc le fond hereditaire, regu de la periode ante-slave, donc de la phase ou la langue roumaine se forge conformetnent â ses lois archaiques d'evolution. La derivation dans certains mots autochtones se fait â **l**'aide des memes elements suffixaux comme dans le fond lexical latin-roman.

3. *L'importance des mots autochtones* et leur proportion dans le cadre du fond lexical hereditaire (ante-slave) apparaît comme particulierement significative et graade du point de vue **de** leur quantite et de leur valeur. En considerant que le fond lexical romain **de** la langue roumaine est de 1700 termes tout au plus (mots de base, dont se forme la familie des derives), on peut admettre que les termes preromains (autochtones, thraco-daces), quelque 170, representent pres de 10% du lexique hereditaire, qui forme un entier indivisible par son caractere typique et exclusivement roumain, pouvant âtre separe dans les deux lots mentionnes (latin et preromain) seulement d'apres les criteres historiques comparatifs, par une etude minutieuse et approfondie de l'indo-europeen et du roumain. La valeur semantique, la circulation, les derives sont releves pour **l**'element autochtone dans le cadre de la terminologie roumaine dans son ensemble, de la circulation **et** des nombreux derives (plus nombreux que dans d'autres lots de mots, en dehors des elements romans de la langue roumaine).

4. *La distribution dialectale des elements lexicaux autochtones* montre que leur rnajorite se sont conserve dans le dialecte daco-roumain, — quelque 150 termes, donc 30% environ existent exclusivement dans le Nord de la zone de romanisation, dans l'aire carpato-danubienne du monde thraco-gete et romain; sur les 150—160 mots, quelque 100 se trouvent dans tous les trois ou bien dans un ou deux des dialectes dits „balkaniques", donc au Sud du Danube. Cette distribution dialectale des elements lexicaux autochtones n'est pas fortuite ; elle doit se rattacher *k* l'intensite variable de la force du substrat dans les differentes zones d'extensoin de la langue romaine-roumaine dans la periode de sa formation; on peut pour le moment admettre qu'en Dacie romaine (IIe—IIIe siecles), le conservatisme et la resistance plus longue â la romanisation de l'element ethnique geto-dace par rapport â l'element thrace du Sud, et l'influence des elements thaco-getes du dehors des frontieres de la province de Dacie et leur melange avec les „provinciaux" romanises ont apporte lus de • .thracisme" dans la românite nord-danubienne et donc dans le dialecte daco-romain.

5. *Les emprunts aux langues voisines* sont d'une grande importance pour illustrer rinfluence culturelle et economique roumaine sur les peuples voisins au Moyen Âge et *k* l'epoque moderne. Ouant aux elements romans de la langue roumaine entres dans le lexique des voisins *(turmă, păcurar, merinde, corastă, găleată, ficior,* etc.) leur origine est evidente; mais pour les mots autochtones (preromains), l'equivoque et les confusions n'ont pas tarde *k* apparaître pour las philologues et les lexicographes : pour des mots typiquement roumains, ou a suggerâ des origines d'autres langues *(brîndușă, căciulă, copil, gorun, gruiu, prunc, vatră, zestre,* etc.) L'eclaircissement de l'etymologie de ces groupes de mots „obscurs" a aide â la fois â l'explication d'un chapitre important du probleme des rapports lexicaux et culturels-historiques entre les Roumains et les peuples voisins, **l**'apport de la population roumanophone *k* l'enrichissement du patrimoine linguistique et culturel des peuples du Sud-Est europeen. Dans l'ordre de la quantite des mots recus du roumain, on enumere les langues voisines: le hongrois, l'ukrainien, le saxon, le bulgare, le serbo-croate, le polonais, le neogrec, le tcheque, le slovaque, le morave, l'albanais, etc.

La **signification linguistique-historique des mots autochtones**

La recherche etymologique et comparative a etabli les proportions et l'importance de l'element preromain et enrichi considerablement les connaissances d'histoire de la langue roumaine relatives au chapitre oh les lacunes et les confusions etaient plus grandes, et les conclusions d'ordre culturel-historique, et ethnologique contenaient de graves erreurs. L'eclaircissement de ce point essentiel permet une analyse plus profonde et plus objective du probleme de la formation de la langue et du peuple roumains, en fonction de la valeur et des proportions du substrat linguistique et socio-ethntque thraco-dace.

1. *La langue latine et le substrat thraco-dace* montrent le rapport entre le latin popula ciel de l'empire d'une part, et l'element lexical autochtone thraco-dace, unitaire, tres an organiquement au latin commun du Sud-Est europeen. L'etude comparative historique roumaine (le roman sud-est europeen) et des realites ethniques et sociales de l'Antiquite dive montre d'une maniere peremptoire que le latin etait une langue adoptee par les habita tones dans les provinces. Les mots et les elements heterogenes et heteroglotes dans la lan du Sud-Est de l'Europe y ont penetre de la langue remplacee (autochtone) par le latin et tout d'abord, dans le parler des habitants (surtout Thraco-Daces et Illyriens) qui latin; un processus de substitution lingiiistique (le changement de la langue) qui ne s'es dant fait integralement sous le rapport du lexique, mais par la reprise d'un lot de m local, ce que nous appelons aujourd'hui le substrat preromain. Le fait compte parmi les terisques dans l'histoire de la langue et du peuple roumain, et il est d'une importa pour le processus de la formation de la langue et du peuple, ainsi que pour la romani continuite.

2. *Une analogie de la Românie occidentale* cherche a demontrer une sorte de parallel francais, qui contient des elements gallo-celtiques assez nombreux, mais d'une importa que celle des thraco-daces en roumain.

3. *La formation de la langue roumaine* est exphquee comme un phenomene de *remp* patois locaux thraco-daces, surtout de Mesie et de Dacie, provinces jintensement roman latin populaire et officiel; la principale preuve documentaire directe et incontestab justement par le lexique autochtone preromain, integre et assimile' dans le tissu archai'que langue roumaine. On analyse toutes les theories et les hypotheses einises par ceux qui roumain et la românite sud-est europeenne, en fonction de l'extension actuelle (du Moye langue roumaine vivante et du territoire de la romanisation verifie par des documents ar epigraphiques, etc. On examine ensuite la notion de „străromână" (roumain archaîque), en le territoire oh purent se former cette langue et la communaute qui la parlait — notion *k* la fin de l'Antiquite romaine une extension beaucoup plus grande qu'au Moyen Âge moderne; on enumere aussi toutes les erreurs commises par ceux qui ont attache trop au facteur albanais dans le processus de formation de la langue roumaine et donc du pe — facteur qui est loin d'avoir revetu l'importance qu'ont essaye de hu attribuer certains surtout les Albanais, depuis trois decennies, meconnaissant l'historie de la langue ro valeur du substrat preromain dans cette langue romane.

4. *Le probleme de l'origine des Roumains* est reexamine â la lumiere des relations org la î ngue et Ia communaute populaire roumaine, tout comme â l'aide de l'immense historique, linguistique, ethnologique, archeologique, etc. Nous considerons que la noti est inseparable de l'etfcnie, la langue populaire etant le document historique, socio-ethnologique le plus ancien — *k* la condition naturelle et elementaire qu'elle soit connue l tement possible dans toutes les etapes de son developpement et dans tous ses aspects ty avoir etabli **et** accepte la these que le roumain est le latin transplanta sur un fond soc linguistique local thraco-dace (le substrat lexical autochtone), il est evident et absolum d'admettre que la communaute ethno-sociale qui parle depuis 18 siecles l'idiome latin toute la vaste zone carpato-balkanique et danubienne n'est pas differente de la popula des provinces romaines respectives. Ainsi se dessine la premiere ligne precise determinant sociale et donc le processus et les facteurs de l'ethnogenese des Roumains. Ce dernier depuis quelque neuf siecles (lorsque les Roumains—Valaques apparaissent mentionnes historiques du temps); son debat a reuni historiographes, philologues, linguistes, ethnologues, geographes, ethnographes, qui ont exprime beaucoup d'opinions, variees, gentes, exposees dans une bibliographie de proportions impressionnantes, dont les res soumis â des analyses critiques par certains chercheurs, surtout Al. Philippide (1925) une veritable „anthologie" ample de tous les chercheurs et de toutes les opinions des siecles. On y analyse les exces de l'Ecole latiniste transylvaine, la these de la continu de Roesler, on insiste de maniere naturelle et necessaire sur une realite evidente — l'antochtonie, la romanisation dans la zone carpato-balkanique et danubienne, qu tout premierement par la langue roumaine, dans ses deux aspects principaux, de ba evidente et les elements du substrat.

Les bases cîkruUjues et socio-economiques

Selon le principe absolu qu'une langue vivante ne peut exister et n'a jamais le parler et la vie socio-economique de la communaute parlante et travailleuse, il e l'idiome specifique du peuple roumain etait — comme il l'est toujours — indissolu

l'entite ethnique-sociale et aux structures econorniques du peuple roumain; donc les debuts et le developpeiuent de la langue sont tout â fait identiques â ceux de la communaute populaire roumaine devant etre ramenes et integres dans le meme cadre historique et interpretes selon des criteres identiques.

1. *Autochtones et romains dans les provinces thraces.* On y montre l'attestation precise et parfaitement conciliante des deux facteurs socio-ethniques et linguistiques dans les provinces romaines du Bas-Danube, sur la rive droite, leur permanehce et leur continuite, l'influence reciproque au long des siecles comme une premisse necessaire et naturelle du processus de romanisation, la force exceptionnelle du românisme „balkanique", atteste directemeut et clairement par des documents ecrits ou archeologiques, beaucoup plus nombreux et plus eloquents que sur l'autre rive du Danube.

2. *Les Daco-Getes en Dacie romaine* sont attestes dans le cadre de la province par une serie de documents qui n'ont pas Ia force et les proportions de ceux de Sud ; aussi les autochtones ont ete contestes ou leur role diminue par certains erudits, dans le but de nier ou d'annihiler la valeur du facteur autochtone et la force du românisme carpato-danubien dans l'Antiquite et au Sloven Age. Apres une breve presentation de l'anciennete et de l'importance de l'element geto-dace, il a fallu revenir sur le probleme de sa permauence en Dacie apres l'orgauisation de la province romaine et l'integration dans le nouvel ordre, dans la societe provinciale. On analyse donc de nouveau, plus en detail, sept categories de documents, tout â fait concordants : A) ies sources historiques ecrites (litteraires), epigraphiques, numismatiques, qui attestent directement et explicitement la situation de la population geto-dace soumise, et non exterminee par les conquerants romains en 101 — 106; B) les reliefs de la Colonne Trajane, presentent non des scenes de massacre et d'extermination de la population geto-dace, mais quelque 20 images de la soumission et l'acceptation de la population sous l'occupation romaine; une seule scene de suicide des Daces et une presentant la fin du roi Decebale. A partir des criteres offerts par ces documents, l'historiographie du XIXe siecle a tire la conclusion naturelle et necessaire sur la survivance et l'integration â la vie provinciale de la population geto-dace que l'Ecole transylvaine et le couraut roeslerien declaraieut exterminee et disparue de la province carpato-danubienne. La permanence des Geto-Daces dans ces territoires est prouvee entre autres, aux IIe et IIIe siecles par le recrutement dans l'armee romaine locale et le transfert de plusieurs soldats daces dans les troupes de garde de Rome; C) Des tribus (ethnonymes) daco-getes dans la province sont attestes par Ptolemee (quelque 15), dont deux sont celtiques, d'autres â forme corrompue dans les manuscrits, etc, mais ils attestent en tout cas la presence de groupes de Daces sur tout le territoire • de la Dacie, comme une sorte de ,,eivitates" d'autres provinces (la Dalmatie, etc.) ; D) la toponymie de la Dacie romaine atteste une continuite de la vie populaire dans les anciens habitats, avec les noms repris et conserves par les occupants romains, fait releve il y a un siecle par C. Gooss, G. Tocilescu, A. D. Xenopol, et autres; la toponymie de la province carpato-danubienne etait tres riche, et les elements indigenes, geto-daces, etaient naturellement predominants; ce sont des noms de „villes" et de villages, dont la plupart demeurent cependant inconnus comme localisation; E) le materiei archeologique dans la province de Dacie prouve la presence massive de l'element socio-ethnique geto-dace, surtout dans le milieu rural, mais aussi â la peripherie des villes et aux camps fortifies auxiliaires de la province ; F) dans les inscriptions de la province (decouvertes â l'interieur), les elements geto-daces sont meles aux elements sud-thraces, et donc ils ne sont pas faciles a separer de ces derniers, avec sans doute une majorite d'anthroponymes thraces. Les Daces libres des frontieres du Nord et de l'Est, qui ont joue un grand role economique autour du limes, mais aussi dans la structure demographique de la Dacie romaine et post-romaine, ont constitue un important facteur socio-ethnique et demographique pour la situation des autochtones provinciaux.

3. *Le românisme en Dacie trajane* est considere et analyse dans le cadre large de la romani' sation des provinciaux de l'Empire, et tout premierement des IHyriens et des Thraco-daces, selon une conception exposee dans nos ouvrages anterieurs (1969—1970).

4. *L'abandon de la province de Dacie* n'a point ete une evacuation integrale de la population de toutes les categories; c'etait tout premierement une retrăite de l'administration et des forces armees ct de l'ordre, pour realiser un raccourcissement considerable de la ligne du front qui devaiț etre defendue devant les assauts toujours plus acharnes des tribus migratrices (les Carpes, les Gotus, plus tard les Huns). La population romane (romanisee), surtout autochtone, mâlee avec une pârtie des migrateurs, liee aux foyers et aux terres, aux forâts et aux plaines des ancetres, ne s'est pas deplacee au Sud du Danube, dans la *Dacia nova.* On analyse les opinions et les hypotheses variees concernant ,,1'evacuation" ou l'abandon et la permanence des habitants.

De î'Antiqiiilc nu Moyen Ane el ii la Reniiissance

On soumet â une analyse de caractere plus general et specifique la periode eomprise IVe—XIe siecles, lorsque les documents relatifs â la population romauo-roumanophone des sitnes sur la rive gauche du Danube sont absents ou douteux ; le centre de ce români aurelien" etait l'ancienne province de Dacie meme.

1. *Le materiei archeologique dans la Dacie ,,post-romaine"* montre qu'apres l'aban province en 271 (ou 272/3) jusqu'â l'arrivee des Huns, une serie d'elements et d'observat veut Ja presence et la persistence dans les memes lieux de la population autochtone re le depart des Romains sur le territoire de la Transylvanie, non seulement au Banat et (pres du Danube et de la Mesie), mais dans toute la province carpatique aux IIe — 111e faut mentionner tout d'abord les objets de caractere chretien, des IVe—Ve siecles, app la population autochtone, romane. Le materiei numismațique peut etre utilise dans le *cax îi* indique aussi la permanence de la population locale en Dacie. La ceramique roma ționate apres l'abandon de la province presente parfois des difficultes quant â la dat la separation des materiaux romains similaires anterieurs. On observe la penetration de certa lations en Transylvanie, venant de l'Ouest et de l'Est, tout premierement les Carpes les Goths germaniques. A partir du VIe siecle, la culture materielle de la Transylvan un caractere unitaire, commun â la population autochtone et aux migrateurs. Pour les siecles, les donnees archeologiques ne sont pas tres nombreuses, ni consistantes et eloque la periode de la coexistence roumano-slave.

2. *La permanence du românisme* est certaine, par la population rurale provinciale la zone carpato-balkanique et danubienne, oii elle a assimile le parler (et meme l'ccri roman aux IIe—IIIe siecles, formant, sous rapport culturel-linguistique, une communau meme homogene, tres peu differenciee des points de vue social et territorial, ayant pou liant et element de coherence la *langue* commune romaine-rustique et militaire, et p *iiom* distinctif (d'apres la langue), devenii ethnicon : *Romanus* (rumân, român; remplace, les populations voisines de l'equivalent celto-germanique *Valachus* „parleur de latin-ro main"). On cite, apres une interpretation pertinente, les bien connus passages de S Priscus sur l'existence d'une population latinophone, romanisee, sous la domination de germaniques, des Huns, etc. La permanence et la stabilite de la population romane (rou est indiquee et prouvee par le lexique archaique de la langue roumaine, qui les confirn

3. *La continuite des habitats et des occupations agraires,* c'est-â-dire la culture des t vage, certains metiers comme Ie travail du bois, des metaux, la poterie, l'industrie extr attestes dans la terminologie de base du roumain, ou le latin predomine â cote des eleme tones (preromains), avec les annexes — les elements empruntes et ulterieurs.

4. *La coexistence des Roumains et des Slaves* est indiquee par le materiei archeologiqu nymie, 1'anthropOnymie et les elements lexicaux et morphologiques rețjues en roumain Leur influence c'ommence seulement au IXe siecle, en deux etapes; *a)* ancienne (avânt des Principautes ro maines) et *b)* culturelle-religeuse (le slavon dans l'admin islr&iifn, l'egîise, etc).

5. *La theorie , ftnmigrationniste"* (la venue des Roumains en Transylvanie de la riv Danube) est analysee minutieusemen t; on prouve le non-fonde de cette theorie devant la ethnique et sociale et de langue entre l'epoque thraco-gete et l'epoque romaine antique.

6. *Le regroupement socio-politique. Les communautes et les villages.* La forme d' sociale de base de la population roumaine au Moyegen-A a ete la communaute villageoise, Daces et aux Daco-Romains, donc perpetuee pendant l'occupation et la domination r communautes geatiliques-tribales deviennent des communautes territoriales. La continui munautes sur le territoire de notre pays, depuis les Geto-Daces jusqu'â la fondation des E signifie la continuite du peuple roumain en Dacie comme peuple sedentaire, habitant le toire, lie en permanence â la terre. Nos villages sont, par leur organisation, non pas antiqaes, mais des communautes de colonisation successive, sur des terres laboure preparees pour les travaux agricoles.

Dans tes *considerations finales ct les conclusions* relevent de nouveau la realite s et caltnreUe. d'une importance cardinale, pour l'etude de l'ethnogenese, â sa\oir peuple roumain represente les continuateurs des populations thraco-getes qui ont habitâ quite ces territoires et se sont romanises, â l'epoque imperiale, se melant â des eleme d'immigration (militaires, veterans, civils, etc.) et adoptant la langue latine sous le langue dans laquelle ils ont transmis un nombre considerable de mots isoles de leur lang thraco-geto-dace, dont l'etude analytique, grammaticale et historique est fnite dans

du point de vue du sens, dans [illegible] mot est analyse geres, la forme albanaise (si elle [illegible] a dans les langues etran-pretation comparative-historique [illegible] etymologique avec l'inter-(improbable) n'ont pas un numero propre [illegible] inclus dans le reperW statfat [illegible] sente la moyenne entre 150 et 170 mots qui [illegible]

DIE ENTSTEHUNG DER RUMĂNEN

DAS THRAKISCH-DAKISCHE SUBSTRAT *l* UND DIE DATEINISCH-ROMANISCHE KOMPONENTE

Zusammenfassung

Die vorliegende Monographie ist eine Gruppierung und Analyse des gesamten lin
Dokumentationsmaterials, das der Autor in 40 jähriger Arbeit durch Forschung, Analyse
historische und ethnologische Interpretation des ethnobiologischen und kulturell-linguist
romischen (autochthonen, thrakisch-dakischen) Fonds und des lateinischen (romanische
in den Strukturen der rumänophonen Gesellschaft (das rumänische Volk im Mittelalter u
Moderne) zusammengetragen hat. Den Ausgangspunkt bildet das mit dem Albanischen
autochthone lexikalische Element (das 1970 geklärt wurde), das nun vom rumänischen
ergänzt wird. Um den Prozess der Ethnogenese zu erfassen, ist es notwendig, in der v
Arbeit das ganze uns heute zur Verfugung stehende niitzliche Dokumentationsmateria
Informationsquellen zu verwerten und die autochthone (linguistische und sozial-ethnische)
sowie die Dimension der romanischen Komponente bei der Romanisierung zu klären. In th
und chronologischer Reihenfolge werden zuerst die Hauptdaten der Bibliographie, die
die Beziehungen der Bewohner aus dem Balkan-Karpaten-Raurn im Altertum und ihre Rom
analysiert. Der rumänische autochthone (vorromische) Wortschatz wird linguistisch-et
analysiert, sozial-historisch und ethnologisch interpretiert, wobei klar hervortritt, dass
vergleichende Studium die vielgesuchten Briicken hergestellt werden, die sowohl fiir
als auch fur ein richtiges Verstehen des komplexen Prozesses der Bildung der rumänisch
und des rumänischen Volkes notwendig sind. Eine Neuigkeit von ausschlaggebender
sind die Worter indo-europäischen „karpatenbalkanischen" (thrako-dakischen, teilweise
Ursprungs in der rumänischen Sprache und ihre linguistische Bedeutung, die sozial-ethn
5konomischen Folgen, durch die sie bei der LSsung der Fragen der Ethnogenese eine
Bedeutung erhalten.

Die vorliegende Forschung verwertet alle bis jetzt erzielten positiven Ergebnisse u
sichtigt alle verwertbaren Beweismaterialien zwecks Festlegung dreier Hauptfaktoren : 1)
thonen (thrakisch-getisch-dakischen, teilweise illyrischen ?) Grundwortschatzes, 2) der
romanischen Komponente (Italisch und Provinzialromisch aus der Kaiserzeit), 3) des
Beitrags. Diese drei Faktoren sind ubrigens eben in der Struktur und in den historische
lungsetappen der rumänischen Sprache klarer und ausdrucklicher erkennbar. Es ist bel
das linguistische und historische Romparativstudium vor aliem fiir die Analyse der ges
Etappen der Bildung und Entwicklung des rumänischen Volkes wichtig und unentbehrlic
lich miissen auf allen Gebieten der rumänischen historischen Grammatik, in der archa
mittelalterlichen Struktur des Wortschatzes, die vererbhchen lateinischen und autochthor
die Lehnworter aus dem Slawischen u.a. dargestellt werden, ausschliesslich der Worter
schen Grundwortschatzes, die im Albanischen nicht vorkommen und die gesondert a
Hauptkriterien der vergleichenden Sprachwissenschaft analytisch studiert werden.

Bie Geschichte und die Forschimgsergebnisse beziiglich des Substrats sind eine s
und zusammenfassende Darlegung der Forschungen und Meinungen -iiber die Bildung de
im Rarpaten-Balkan- und im Donau-Raum, abhängig von der Bedeutung des vorromische
Die Frage der vorromischen Worter in der rumänischen Sprache wurde viei später erort
ihrer lateinischen Abstammung, die schon von den ersten Forschern festgestellt, vo
Humanisten des 14.—15. Jahrhunderts und von den rumänischen Chronikern aus der M
vorgehoben wurde. Die autochthone nichtrornische Seite war weniger klar ersichtlich, w
Zeit, in der es die Romanistik und die indo-europäische Komparatistik auch begriffsmäss
nicht gab, verständlich war. Somit war alles, was vor der Mitte des 19. Jahrhuhderts
dakische", „thrakische" oder albanische Worter in der rumänischen Sprache gesagt wur
Ergebnis einer interessanten, klugen Intuition, keineswegs aber von der Linguistik bew
sachen.

Der moldauische Fiirst Dimitrie Cantemir bezeichnete einige Worter der rumänischen Sprache, die eigetitlich slawischen oder lateinischen Ursprungs sind, als aus dem Dakischen stammend. J. E. Thunmann sprach von der thrakischen Abstammung der Rumänen und ilirer Sprache, die mit dem Aibanischen verwandt sei, da die Albaner Nachkommen der Illyrier, die Rumänen Nachkommen der Thraker und beide mit anderen Volkern vermischt sind ; die Mazedo-rumänen sind „tlvrakische Wiachen", die Rumänen nordlich der Donau ,,dakische Wlaehen" ; die rumänische Sprache ist ein abgeändertes thrakisches Idiom . . . Die (lateinisch eingestellten) \"ertreter der sogenanuten Siebenbiirger Schule (Şcoala Ardeleană) behaupten, dass die rumânische Sprache nur reiu romisch sein kann und muss, da die geto-dakische Bevolkerung iu den Jahren der Eroberung Daziens von den Romern ausgerottet wurde. J. B. Kopitar bekämpfte den lateinischen Sprachreinigungseifer der Siebenburger und unterstrich den autochthonen thrakischen Beitrag bei der Bildung sowohl der rumänischen Sprache als auch des rumänischen Volkes. Er fand Ahnlichkeiten zwischeu dem Rumänischen, Bulgarischen und Aibanischen heraus und nahm an, dass auf dem Balkan (einschliesslich Rumänien) drei Mundarten einer Sprache gesprochen werden — Rmnänisch, Bulgarisch unii Albanisch —, die vom grammatikalischen Standpunkt aus gleich sind, sich aber im Wortschatz unterscheiden. I. Eliade-Rădulescu stellte 1847 in Bukarest ein „Worterbuch" der fremden WOrter (mit einigen lateinischen und autochthonen Wortern) zusammen, die durch lateiuische (italienische) ersetzt werden mussten. P. J. Safarik erkannte einige alte dakische Worter und gab zu, dass die Rumänen ein Gemisch von Dakern, Romern und Slawen seien. Den wertvollsten Beitrag zum Studium des autochtonen rumänischen Wortschatzes sowie zu seiner geschichtlichen und ethnologischen Interpretation erbrachte im 19. Jahrhundert die Forschung von F. Miklosich, dessen Theorie iiber die Bildung der rumänischen Sprache und des rumänischen Volkes zum Grossteil auch hcute noch gi'dtig ist. In dem 1862 veroffentlichten Studium iiber das slavrische Eiement im Rumänischen, dem interessante Beobachtungen iiber die Sprache, den Namen und die Abstammung der Rumänen voraugingen, klärte Miklosich (zum Teii mit Erfolg) die Frage des aibanischen Substrates und der Beziehung des Rumänischen zum Aibanischen ; er gab zu, dass die Bildung des rumänischen Volkes und seiner Sprache in erster Linie von zwei Eiementen bedingt war, einem romischen und einem autochthonen ; er gab gleichfalls zu, dass die vorrâmisehen Worter aus dem Rumänischen autochthonen Ursprungs waren und nicht Lehnworter aus dem Aibanischen. Bei seinem Studium des Vulgärlateins in Siidosteuropa unterstreicht der Romanist H. Suchardt den Einfluss der autochthonen Sprache auf das Vulgärlatein und beziiglich der Ethnogenese widerspricht er R. Roeslers Behauptung, die autochthone Bevolkerung hätte das von den Romern eroberte Dazien verlassen. 1872 vertrat W. Tomaschek den Standpunkt, die Râmer hätten die von den illyrischen Kolonisten stammenden „aibanischen" Worter nach Dazien gebracht. Die sprachreinigenden Latinisten A. T. Laurian und I. C. Massim leugneten das autochthone Element in der rumänischen Sprache ab und erfassten es teihveise in einem WOrterverzeichnis *(Glossariu,* 1871) mit allen „durch ihre Herkunft oder ihre Form fremden Worter sowie auch jene zweifelhaften Ursprungs", wobei lateiuische und autochthone Worter dureheinandergemischt waren. Fur Alexander Cihac waren die rumänischen Worter Lehnworter aus den Nachbarspracheu — Slawiscli, Ungariseh, Tiirkisch — sowie aus dem Aibanischen. Im II. Band (1879) des Worterbuchs erfasst Cihac (neben zahlreichen „Lehnwortern") auch vorlateinische Elemente, die damals und auch später als „albanisch" bezeichnet wurden, sowie 39 lexikalische Grundbegriffe, wobei er zugibt, dass die Grammatik der rumänischen Sprache doch einige „thrakisch-illyrische" Eigenheiten besitzt. Einen entscheidenden, wenn auch (auf dem Niveau seiner Zeit) mehr tbeiretischen Beitrag zur Losung der Frage des Substrats lieferte B. P. Hasdeu, obwohl iiirn v.i.n linguistisch-etymologischen Standpunkt aus zahlreiche Irrtiimer uaterliefen. Einige albanisch-iLinänische (autochthone) Worter, die er als thrakisch-dazische ansie'.it, besitzen keine Etymologie, andere bleiben unbestimmt, während weitere haben mit dem Substrat keine Verbindung; er hat eingehend den linguistischen, sozial-historischen und ethnologischen Wert des .Substrats des Wortschatzes und des Volkes bei der Bildung des rumänischen Volkes hervorgehoben. L- Diefenbach machte allgemeine sozial-historische und ethnologische Beobachtungen, die fiir die alten rumânisch-albauischen Beziehungen interessant und giiltig sind. Nach Ansicht von M. Gaster hat sich dem alten lateinischen Element ein lateiniscli-albamsches iiberlagert, und die aibanischen Einîlusse sind viei jiinjeren Daturns; die gemeinsamen Worter der aibanischen, rirnanischen und bulgarischen Sprache hätten die turanischen Bulgărea in den Jahren 660 — 668 eingefiihrt. 1830 stellt der Romanist W. Mever-Liibke fest, dass es im Rumänischen keine aibanischen Lehnworter gibt. Die hierfiir au-zesehenen Worter seien dakisch. Der osterreichische Sprachforscher und Albanologe G. Meye • behauptet, die rumänischen Worter seien entweder Lehnworter oder parallele Ponnen zu den alba nischen ; in einigen Fâllen seien die rumänischen Worter alter als die entsprechenden aibanischen *(mazăre* „Erbse" — *modhulle).* O. Densusianu (1901) war der Ansicht, dass die autochthone Sprache in den Gebieten an der Donau, da sie vom Lateinischen sehr abweicht, auf diea keineu Einfluss ausiiben konute ; er halt (nach G. Meyer) illyrische Elemente in der rumänischen Phouetik ua 1 iii Wortscha fiir moglich ; ein Teii der alten (nichtlateinischen) Worter in der rumänischen und aibanischen Sprache konnen Lehnworter aus dem Aibanischen oder aus dem Illyrischen sein. Die Bedeutung des gemein-

samen albanisch-rumänischen Grundwortschatzes und die engen ethno-linguistischen
zwischen den beiden Volkern wurden 1905 von I. A. Candrea festgelegt. Fast gleichzeitig
der danische Sprachforscher IC Sandfeld-Jensen die gemeinsamen albanisch-rumänisc
teristika und ist der Ansicht, dass die beiden Sprachen vorails eng verbunden waren,
die rumânische Sprache siidlich der Donau entstanden sei; einige Worter (wie z.B. *b*
mazăre „Erbse", *viezure* „Dachs"), stammten direkt aus dem Illvrischen, andere wieder
worter aus dem Aibanischen; sogar rumânische lateiuische Worter wie *sat* „Dorf" w
Herkunft. 1910 studiert der rumânische Romanist S. Puşcariu die albanisch-rumän
hungen, wobei er zu zweideutigen und konfusen Ergebnisseu gelangt und Wanderungen
und Albaner aus ihrem gemeinsamen Bildungsgebiet fiir moglich halt. Bald danach ste
fest, dass zwischeu dem Rumänischen und dem Aibanischen reine Nachbarschaftsbeziehu
den und die „aibanischen" Worter im Rumänischen genau wie die (lateinischen) Erbw
delt wurden, also genau so alt waren oder sogar alter ; er gibt also zu, dass autochtho
esisticrt haben konnen und miissen. Der serbische Linguist H. Baric erbrachte etymol
terungen fiir drei rumänische Worter: *măgură* „Hiigel", *curpen* „Ranke", *vătăm*
evtl. auch *balaur* „Drachen" ; ansonsten spricht er nur von Lehnwortern aus dem Aiba
liess er dennoch gelten, dass die alten „aibanischen" Worter im Rumänischen nicht L
Restworter sind. Von N. Jokl stammen fiir einige albanische und rumänische Worter g
logien *(argea* „Raum (Kammer) im Erdgeschoss", *brad* „Tanne", *ghimpe* „Stachel",
ansonsten spricht er nur von Lehnwortern aus dem Aibanischen, ohne die Phoneti
schen zu beachten. Der rumänische "Balkanforscher Th. Capidan setzt beim Studium de
zwischen dem mazedorumänischen und dem aibanischen Dialekt zwei Phasen fest: *a)*
b) eine neue (nach der Wanderung der Mazedorumänen in den siidlichen Teii des
Wortschatz teilte er wie folgt ein : 1*)* mazedorumänische Lehnworter aus dem Aibanisch
gemeinsamen Ursprungs, 3*)* balkanische Formen (die ziemlich verworren dargestellt
der Ansicht, dass schon vor den Nachbarschaftsbeziehungen zwischeu Rumänen und
der rSmischen Zeit, hicr etwas gewesen sein muss, das vielleicht auf die Nähe ode
auf die Identität der autochthonen Worter zuruckzufiihren ist. Der rumänische Philol
war fest von der Existenz und der Bedeutung der autochthonen thrakischen Worter
Wortschatz uberzeugt, erbrachte aber keine giiltigen Etymologien (ausser *brad,*
er ist fest von der Existenz thrakischer Worter im Rumänischen uberzeugt *(baltă*
mazăre „Erbse", *măgură, sîmbure* „Kern", *brînză* „Kâse", *pînză* „Leinen" u.a.). Nac
Romanisten G. Giuglea war es notwendig, Worter aus der „autochthonen illyrisch-thrak
Sprache, der sich das Vulgärlatein iiberlagert hat" aufzufinden, die von ihm aufgeste
gien sind jedoch nicht giiltig. Lazăr Şăineanu (1925) ist kategorisch gegen eine direkte
vorromischen Substrats ins Rumänische, und er lässt das Albanische als moglic
stadium gelten. Von G. Weigand stamtnt die bizarre Theorie von „der Immigration
Elemente nach Siebenbiirgen und der Schichtung der aibanischen Worter im Rumän
lich der autochthonen (genannt „aibanischen") Worter hat er anscheinend eine einzig
Anmerkung zum Apelativ von *vătuiu* „jähriges Zicklein" gemacht. Al. Philippide besc
der historischen rumänischen Grammatik und den Beziehungen zwischen den zwei
die Phonetik, die Morphologie, die Synt-cx und der Wortschatz die Ahnlichkeiten u
bewirken; er lässt gelten, dass viele der gemeinsamen vorromischen Worter autocht
Worter sind. Nach A. Graur konnte auch das rumänische Suffix *-eseu* thrakischer He
und die Phonetik des autochthonen Wortschatzes im Rumänischen mtisste verschieder
der lateinisch-romanischen Bestandtsilen. Der kroatische Romanist P. Skok stellte
nichtlateinischen Worter aus dem Rumänischen und Aibanischen nicht albanische Le
„Käse", *brîu* „Gurtel", *pîrîu* „Bach", *balaur)* sondern illyrisch-thrakischer Herkunft si
war 1936 der Ansicht, dass die vorromischen Elemente nicht albanische LelmwOrte
aus den alten thrakisch-illyrischen Mundarten stammen. S. Puşcariu sah sich 194
Hirtenwortschatz thrakisch-dazische Elemente gelten zu lassen *(stînă* „Senne", *brînz*
kâse", *zer* Buttermilch, *strungă* „verengee Offnung zur Zufiihrung der Schafe zum
wobei er eine ziemlich wirre Klassifizierung des gemeinsamen rumänischen und ai
schatzes vornimmt. In der Forschung machte A. Rosetti einen Schritt voran, in
dass im rumänischen Wortschatz „Worter einer vorrnals auf der Balkanhaibinsel ges
che" erhalten blieben, allerdings nur die, die auch im Aibanischen vorkotnmen.
O. Stadtmuller lässt gelten, dass die ostlichen Romer ein Gebiet siidlich der unteren
wo eine „albanisch-rumänische Symbiose" stattgefunden hat. G. Giuglea setzt sich
Arbeit (1944) erneut fiir die Existenz autochthouer Worter im Rumänischen ein.
Historiker und Linguist I. I. Russu erbrachte zwischen 1945 und 1970 Beiträge
der einheimischen AVorter und klärte endgiiltig die alten albanisch-rumänischen Bezi
des thrakisch-dakischen Grundwortschatzes, was auch in diese Monographie mitemge
G. Reichenkron stellte, auf einer theoretisch richtigen Grundlage, indo-enropuische

zahlreiche rumänische Worter auf, von denen aUerclings"'nur 15 stimmen.f Der albanische Philologe E. Cabej unterstrich, dass der Teii, der fiir das rumänische Substrat sein kann, fiir das Albanische eine voraltertumliche Stufe darstellt. A. Graur macht 1961 einige prinzipielle und allgemeine Feststellungen beziiglich des Substrats und ihren Verbindungen zum Rumänischen und beweist den Historikern, Archâologen, Sprachforscher, Ethnographen und Anthropologen die Notwendigkeit, den Ort der Bildung der rumänischen Sprache und des Volkes zu bestimmen, wobei die Festlegung des sprachlichen Substrats wichtig ist. Zu gleicher Zeit stellt V. Georgiev fest, dass etwa 100 rumänische Worter nur im Albanischen Entsprechungen haben, dass sie hingegen ihrer phonetischen Form nach nicht von da entliehen sein konnen, sondern in beiden Sprachen der Grundsprache angehoren. Später (1966) behauptet E. Cabej, dass dem Albanischen bei der Bildung und Entwicklung der Verwandtschaft der Balkan-Sprachen eine bedeutende Rolle zukommt, und dass das albanische Volk friiher ein grosseres Gebiet bewohnte. Das fuhrt zur Schlussfolgerung, dass das Albanische im Rahmen der Balkan-Sprachen eine Mittelstellung eingenommen haben solie und dass diese viele Worter vom Albanischen iibernommem was nicht anzunehmen ist.

Schlussfolgernd kann gesagt werden, dass zwei Jahrhundertei ang fast alle Autoren die Existenz vorromischer Worter in der rumänischen Sprache gelten liessen, was in vorliegender Monographie erneut bewiesen wird.

Die autochthone Bevolkerung des Balkans und Daziens. Die vorslawischen und nichtromischen Werter (das Substrat der rumänischen Sprache), die in beiden Sprachen oder nur im Rumänischen vorkommen, sowie der indo-europäische Inhalt des Albanischen entstammen dem ethno-linguistischen Kern der vorromischen Volker im Karpaten-Balkan- und Donau-Raum, also entweder der nordostlichen thrakisch-dakischen (getischen) oder der nordwestlichen illyrisch-pannonischen Gruppe. Daher ist es notwendig, diese Volker und ihre Sprachen moglichst genau und vergleichend zu studieren. Die Volkergruppen werden kurz vorgestellt, ebenso die Reste ihrer Sprachen und ihre Stellung im indo-europäischen Raum, wobei die Beziehungen zwischen Thrako-Geten und Illyrern sowie zwischen ihnen und den Albanern ausgehend von den autochthoneu Wortern der rumänischen Sprache unterstrichen werden.

1. Die *Illyrier* waren Stämme im nordwestlichen Balkan (Dalmatien, siidlicher Teii Pannoniens, westlicher Teii Makedoniens) und im Siidosten ItaUens (Messapi), deren Sprache indo-europäischer Abstammung war. In der 1969 erschienenen Monographie wird iiber ihre territorielle Verbreitung, ihre historische Rolle, die Reste ihrer Sprache (vorwiegend Eigennamen), die linguistische Stellung, die sozialen und kulturellen Strukturen und ihre Romanisierung berichtet. Anscheinend kann die These der illyrischen Abstammung der Albaner kaum belegt werden.

2. Die *Thrako-Geten* bewohten den mittleren und nordostlichen Teii des Balkans und erstreckten sich links der unteren Donau bis in den Norden Pannoniens und in die Sarmatische Steppe, ferner bis auf die Krim, an das Azovsche Meer und in den Kaukasus. tjber ihre Kultur und ihre Sprache ist mehr bekannt, was hier aufgrund unserer zwischen 1949 und 1976 veroffentlichten Artikel und Monographien kurz gestreift wird: die territorielle Verbreitung, die sozialen und Sippenstruktnren, die materielle Kultur, die sozialpolitische Geschichte, die Sprache, Eigennamen und die Lage im indo-europäischen Rahmen, die bedeutende Rolle im Romischen Reich und in Byzanz bis zu Beginn des 7. Jahrhunderts. Das sozialethnische und linguistische thrako-dakische Element betrachten wir (nach der Mehrheit der historischen, archäologischen und ethnologischen Forschung des 15.—20. Jahrhunderts) als den Hauptfaktor bei der Bildung des rumänischen Volkes in seiner Gesamtheit, sowohl in Rumänien und in den benachbarten Gebieten als auch auf fast dem ganzen Balkan, auf den wahrscheinlich auch die Bildung des albanischen Volkes griindet.

3. Die *Grenze und die Verwandschaft zwischen den Illyriern und den Thrakern* werden aufgrund älterer Forschungen vor aliem vom sprachwissenschaftlichen Standpunkt dargestellt, zwecks Festlegung des saiew-Charakters des rumänischen Substrats wobei neben dem thrako-dakischen auch der illyrische Faktor erscheint.

4. Die *Romanisierung der Illyier und der Thrako-Daker* wird im weiten Rahmen der Romanität des Reiches und im engeren Rahmen des sudosteuropäischen Gebiets analysiert. Dabei werden alle Faktoren, die zur Durchiuhrung und Vollendung dieser grossen kulturellen und linguistischen Veränderung beigetragen haben (hauptsächlich die Verallgemeinerung der lateinischen Sprache), beriicksichtigt.

Die rumänische Sprache, die Balkan-Sprachen und das Substrat. Durch die GegenubersteUung des Rumänischen mit den Balkan-Sprachen, hauptsächlich mit dem Albanischen, wurde festgestellt, dass es viele sogenannte „albanische" Worter gibt, die als LehnwOrter oder als Erbworter aus der Zeit der Bildung der rumänischen Sprache betrachtet werden. Aufgrund einiger Eigenheiten wurde das Rumänische von einigen Gelehrten als „Balkan-Sprache" betrachtet, die aus den Mundarten der Skipetaren einige phonetische und lexikalische Elemente und Morpheme ubernommen hat.

ZUSAMMENFASSUNG

1. Der *„balkanische Sprachbund".* Eine umfassende, objektive und kri
dass diese sogenannte zonale „Linguistik" ein kiinstliches Gebilde der Gelehrte
hunderts ist; ohne reale wissenschaftliche Grundlage, wurde diese philologisc
plîn" durch das Auskramen einiger Lehnworter, die in ganz unterschiedlichen
Bulgarisch, Albanisch, Griechisch **usw.)** zirkulierten, dargestellt. Ihre gewo
zu einer „Einheit" hilft keineswegs **bei der** etymologisch-historischen Klärun
Deutung des einheimischen Grundwortschatzes der rumänischen Sprache.

2. Die *gemeinsamen rumänisch-albanischen Charakteristika,* die schon im 18
gestellt wurden, priifte Al. Philippide und fand im Wortschatz und in der Pho
lichkeiten, jedoch viei mehr Lmterschiede. •

3. Die *romanischen, dem Rumänischen und Albanischen gemeinsamen Wor*
der Arbeiten des Romanisten H. Mihäescu (1966) analysiert, wobei hervorgeht
vom iexikalischen Standpunkt her stark vom Volkslatein aus der Zeit des sp
flusst ist, zu der Zeit, als die rumänische Sprache bei einer romanisierten
Balkan und im Karpaten-Donau-Raum entstand.

4. Aufgrund einer linguistisch-etymologischen Analyse wurden etwa 7
und rumänische Worter festgelegt (die Zahl wird infolge neuer Analysen anwa
Monographie von 1970 ist eine chronologische Tabelle angelegt worden, aus
diese Worter nicht aus einer Sprache in die andere iibergingen, sondern fiir b
im Albanischen als eigene indo-europäische Termini, im Rumänischen als Erbw
mischen Grundsprache. Die gemeinsamen „albanisch-rumänischen" Worter (r
phonetischem Spezifikum) bilden im archaischen rumänischen Wortschatz eine
men mit den

5. *autochthonen Wortern, die bis jetzt im Albanischen nicht vorliegen* (ru
wurden sie aufgrund der Analysen aller Etymologien fiir „zweideutige" alte W
als iateinische, slawische, ungarische und tiirkische Worter angesehen wurde
gleichend-historischen Methode und unter Beachtung der rumänischen (gesc
regeln wurde die Herkunft fast aller zweideutigen Worter geklärt und die

6. *die thrakische Herkunft der vorromischen Wärter* belegt, da sie nich
historischen rumänischen und indo-europäischen Phonetik, sondern auch der
und der safem-Phonetik der thrakisch-dakischen Sprache unterliegen. Diese
ältesten des rumänischen Wortschatzes. Sie stammen aus der Zeit des Alt
,,Reste" der thrakisch-dakischen Bevolkerung ins Volkslatein eingingen, das in
Moesien, Thrakien, Dalmatien und Pannonien gesprochen wurde. Die („uichta
II. Gruppe sind (vom Standpunkt der rumänischen Sprache und ihrer Entstehu
im Albanischen vorkommenden nicht trennbar. Sie umfassen alle Gebiete
der sozialen und okonomischen Tâtigkeit, Familienbeziehungen, Werkzeuge
Im Anhang werden in einer Tabelle die autochthonen indo-europäischen Wort
nischen vorkommen, angefuhrt, wobei jedoch einige von ihnen nicht ganz

JQfc Entwicklung, Bedeutung und Verbreitung der autochthonen Worter

1. *Von der indo-europäischen zur thrakisch-dakischen (-romischen) Phase.*
härigkeit der autochthonen Worter zur indo-europäischen Sprachfamilie griin
die die semantische Bedeutung der Gruppe enthält; B) ein *phonetisches* Syste
nach den Regeln eines vorromischen *satem-läioms* aus dem Karpaten-Balk
C) viele und verschiedenartige *Suffixe.* Diese Bigenheiten werden vergleichend
bei der indo-europäischen Sprachforschung benutzt werden. Die indo-euro
dakische Phonetik wird durch Graphiken veranschaulicht, wobei eine Ubere
schen Läute der thrakisch-dakischen Sprache und der rumänischen autochtho
ist. Die meisten Worter werden durch Ableitung gebildet, zusammengeset
vier oder fiinf.

2. *Aus der thrakisch-romischen Phase* blieb bis in *die heutige Sprache* ei
derung der thrakisch-indo-europäischen Worter in die „balkanische" und Ka
Diese Worter haben dieselbe Lautentwicklung gekannt wie die lateinisch-ro
die autochthonen und romanischen Elemente der rumänischen Sprache den
der sich in der vorslawischen Periode herausgebildet hatte. Einige autocht
den gleichen Suffixen algeleitet wie die lateinisch-romanischen.

3. *Die Bedeutung der autochthonen Worter* und ihr Anteil am vererbbare
schatz ist sehr gross. Ausgehend von den 1700 Grundworter<- des romanis

aiagenommen werden, dass etwa 170, also zehn Prozent, vorromischen (autochthonen, thrakisch-dakischen) Ursprungs sind, die zusammen eine untrennbare Binheit bilden und nur aufgrund der historisch-vergleichenden Kriterien in die zwei Gruppen (lateinisch und vorromisch) getrenut werden konnen. Die Semantik, die Verbreitung und die Ableitungen fiir die autochthonen Worter werden im allgemeinen Rahmen des rumänischen Wortschatzes analysiert.

4. *Die dialeklale Verteilung* der autochthonen Worter erbigt, dass ihre Mehrheit im „dako-firmänischen" Dialekt vertreten waren (etwa 150 Worter), 30 Prozent also nur im Norden des rotnanisierten Gebiets; etwa 100 Wörter kommen in allen drei oder in einem-zwei der sogenannten „balkanischen" Dialekte siidlich der Donau vor. Diese Verteilung muss von der unterschiedlichen Stärke der Grundsprache der einzelnen Verbreitungsgebiete der romisch-rumänischen Sprache in der Zeit ihrer Bildung abhängen; vorläufig kann angenommen werden, dass der betonte „thrakische" Charakter der Romanität nordlich der Donau und des dakisch-romischen Dialekts von Konservatismus und dem längeren Widerstand der Geto-Daker gegeniiber der Romanisierung (2.-3. Jh.) abhängt.

5. *Die in den Nachbarsprachen* sich befindenden Lehnworter sind bedeutend, da sie den kulturellen und wirtschaftlichen Einfluss der Bevolkerung auf die Nachbarvolker im Mittelalter und in der Moderne beweisen. Die Herkunft der romanischen Worter *(turmă* „Herde", *păcurar* „Hirte", *merinde* „Proviant", *găleată* „Bimer", *ficior* ,,Sohn, Juugling"), die aus dem Rumänischen iii die Nachbarsprachen eingingen, ist eindeutig; bei den autochthonen (vorromischen) gab es Unstimmigkeiten : einigen typisch rumänischen Wortern wurde audere Herkunft zugesagt *(căciulă* „Miitze", *copil* „Kind", *prunc* „Säugling, Kind", *zestre* „Mitgift"). Die Klärung der Etymologie dieser „zweideutigen" Worter klärte auch die Frage der lexikalischen und kulturell-historischen Beziehungen zwischen den Rumänen und den NachbarvOlkern, den Beitrag der rumänischen Bevolkerung zur Bereicherung des sprachlichen und kulturellen Gutes der Volker Siidosteuropas. Die Sprachen, die rumänische Worter entlehnt haben, sind (nach der Anzahl der LehnwOrter angeordnet) folgende: Ungarisch, Ukrainisch, Sächsisch, Bulgarisch, Serbisch-Kroatisch, Polnisch, Neugriechisch, Tschechisch, Slowakisch, Morawisch, Albanisch u.a.

Die linguistisch-geschichtliche Bedeutung der autochthonen Worter. Die etymologische und. vergleichende Forschung stellte Verhältnisse und Beziehungen zu den vorromischen Wortern aut und bereicherte somit die Kenntnisse iiber die Geschichte der rumänischen Sprache eben da, wo grosse Lucken herrschten und wo die kulturell-historischen und ethnologischen Schlussfolgerungen falsch waren. Durch diese Klarstellung kann die Bildung der rumänischen Sprache und des rumänischen Volkes objektiver betrachtet werden.

Die linguistisch-geschichtliche Bedeutung der autochtoncn Worter.

1. *Die lateinische Sprache und der thrakisch-dakische Substrat* veranschaulichen .einerseits das Verhältnis des Volkslateins und der offiziellen Sprache im Kaiserreiche und andererseits den autochthonen einheitlichen, alten thrakisch-dakischen Wortschatz, der organisch in das Latein Siidosteuropas eingeschlossen war. Das komparativ-historische Studium der rumänischen Sprache und der sozial-ethnischen Gegebenheiten im späten romischen Altertum zeigt, dass die emheimische Bevolkerung aus der Provinz die lateinische Sprache angenommen hatte. Die verschiedensten Worter der romanischen Sprache Siidosteuropas drangen hauptsächlich in die Redensarten der Ortsbewohner (Thrako-Geten und lllyrier) ein, wobei aber nicht der Wortschatz verändert, sondern ein Teii der iokalen Worter beibehalten wurden, was heute als *vorromische Grundsprache* bezeichnet wird. Diese Tatsache ist fiir die Bildung der rumänischen Sprache und des Volkes äusserst wichtig.

2. *Eine Analogie aus dem Westromaniscken* versucht eine Parallele zum Franzosischen aufzustellen, das auch zahlreiche gallisch-keltische Worter enthält, die aber weniger wichtig sind als die thrakisch-dakischen im Rumänischen.

3. *Die Bildung der rumänischen Sprache* Wird als *Erselzcn* der Iokalen thrakisch-dakischen Sprache in Dazien durch das Volks- und offizielle Latein erklärt; der unwiderlegbare Hauptbeweis ist eben der autochthone vorromische Wortschatz, der in das archaische Gefiige der rumänischen Sprache aufgenommen wurde. Es werden alle Theorien zur rumänischen Sprache und sudosteuropäischen Romanität analysiert. Anschliessend wird der Begriff „urrumänisch" in Verbindung mit dem Gebiet und dem Volk, das diese Sprache gesprochen hat, analysiert; gleichzeitig werden die Irrttimer jener gezeigt, die dem albanischen Paktor bei der Bildung der rumänischen Sprache und des Volkes zu grosse Bedeutung beigemessen hatten, da sie die Geschichte der rumänischen Sprache und die Bedeutung der vorromischen Grundsprache nicht kannten.

4. *Die Frage nach der Abstammung der Rumänen* wird aufgrund der engen Beziehungen zwischen Sprache und Volk und des historischen, archäologischen, sprachlichen und ethnologischen Beweismaterials erneut gepriift. Wir sind der Ansicht, dass die Sprache vom Volk nicht getrennt werden kann und dass die Volkssprache das älteste und glaubwurdigste historische, sozial-okonomische und ethnologische Dokument ist, unter der Bedingung, diese Sprache sowie ihre ganze Entwicklung genau zu kennen. Nachdem die These, Rumänisch sei das auf ein lokales sozial-ethnisches und linguisti-

sches thrakisch-getisches Substrat ubertragenes Latein, fiir richtig befunden wurde, muss
nommen werden, dass die ethnisch-soziale Gemeinschaft im Karpaten-Balkan- und Do
die seit 18 Jahrhunderten die latein-romanische Sprache spricht, keine andere ist, als d
dige Bevolkerung. Somit ergibt sich der erste sichere Beweis zur Bestimmung der ethni
Grundlage und somit der Ethnogenese der Rumänen. Die Frage existiert seit neun Jah
und an ihrer I,osung beteiligten sich Geschichtsforscher, Sprachforscher, Archäologen,
Geographen u.a. Die somit umfassende Bibliographie wurde kritisch zuerst von Al. Phili
analysiert, der sie zu einer wahren „Anthologie" zusammenstellte. Das Hauptgewicht
auf der Kontinuität, dem autochthonen Element und der Romanisierung im Karpat
Donau-Raum.

Bic ethnisebeii und sozial-okonomisehen Grundlajjen. Aufgrund der Tatsache, dass
dige Sprache nur durch das sozial-okonomische Leben einer Gemeinschaft besteht, ist e
das auch beim Rumänentum der Pali war. Deswegen miissen die Bildung und Entwicklun
che gemeinsam mit der Bildung und Entwicklung der Volksgemeinschaft analysiert we

1. *Die autochthone Bevolkerung und die Romer haben in den thrakischen Provinzen*
unteren Donau zusammen gelebt und sich gegenseitig beeinflusst, was fur die Romanisi
zeichnend war. Die Belege hierfiir sind zahlreicher als im Gebiet jenseits der Donau

2. *Die Anwesenheit der Dako-Geten im romischen Dazien* wird durch weniger zahlre
mente belegt als im stidlichen Teii, weswegen ihre Bedeutung oft vermindert oder vern
Aus diesem Grunde werden hier folgende Dokumente eingehend analysiert: A) schriftliche
quellen und Miinzen, die beweisen, dass die dako-getische Bevolkerung in den Jahre
unterworfen und nicht ausgerottet wurde ; B) das gleiche geht aus den auf der Trajanssäul
ten etwa 20 Szenen hervor ; es wird nur ein Selbstmord und der Tod von Dezebal dar
Permanenz der autochhtonen Bevolkerung im 2. und 3. Jahrhundert durch die Rekru
Soldaten in das lokale romische Heer und ihre Versetzung nach Rom bewiesen ; C) Seh
verzeichnete auf diesem Gebiet 15 Stämme (dako-getische, zwei keltische), die das Vo
von Bevolkerungsgruppen auf dem ganzen Boden Daziens beweisen; die Information
den ersten Jahren nach der romischen Eroberung ; D) die Ortsnamen im romischen Daz
eine Kontinuität des Lebens in den alten Ortschaften, wobei die Kamen beibehalten
Gooss, G. Tocilescu, A. D. Xenopol beweisen es). Von den zahlreichen Ortschaften i
Donau-Raum sind die meisten allerdings ortlich noch nicht festgeleţţt; E) Die a
Ausgrabungen bezeugen das sozial-ethnische geto-dakische Element vorwiegend in län
schaften, aber auch in Städten ; F) auf Inschriften fand man gemischt geto-dakische und
sche Namen, die schwer zu trennen waren. Vom sozial-ethnischen und demographischen
aus bedeutend sind die freien Daker aus den nordlichen und ostlichen Grenzgebieten
fiir diese Gebiete als auch fur die demograpliische Zusammensetzung im romischen un
schen Dazien eine bedeutende Rolle spielten.

3. *Die Romanität in Dazien zu Trajans Zeit* wird im Rahmen der Romanisierung
zen des Reiches, besonders der lllyrier und der Thrako-Daker, aufgrund unserer Aiischa
Arbeiten von 1969 und 1970 analysiert.

4. *Das Aufgeben der dakischen Provinz* war keineswegs ein Abzug der gesamten
sondern nur der Verwaltung und des Heeres. Die romanisierte Bevolkerung, die Heime
hatte, zog nicht ins „Dacia nova" siidlich der Donau.

Aus dem Altertum zum MiUehilter und zur Reiiaissanee. Aus dem V—X. Jahrhu
Urkunde (oder sie sind zweideutig) iiber die romanisierte Bevolkerung Hnks der Do
ehemaligen Provinz Dazien.

1. *Das archäologische Beweismaterial aus dem „nachromischen" Dazien* besagt, das
Auflassen der Provinz (im Jahr 271, 272 oder 273) die autochthone Bevolkerung
Hunneneinfall auf dem ganzen Gebiet der Provinz weiter lebte. Aus dem 4. und 5.
stammen religiose Gegenstände, die sicher der romischen Bevolkerung gehorten. Mi
weiterhin beniitzt. Keranriken aus dieser Zeit konnen oft schwer zeitlich eingeordnet und
Keramiken fruherer Zeiten kaum unterschieden werden. Aus Westen und Osten dr
(Carpen, Goten) in Siebenbiirgen ein. Mit dem fi. Jahrhundert wird die materielle Kult
ständigen BevOlkerunc und der Wandervolker in Siebenbiirgen einheitlich und gemein
zahlreiche und aufschlussreiche Beweise gibt es aus dem i- 9. jahrhundert, der Zeit des
slawischen Zusammenlebens.

2 Die *Permanenz des Romanismu* ,ird durch die ländlichprovinzielle Bevolkeru
paten-Balkan-Donau-Raum gesichert. Im 2.-3. Jahrhundert sprach (und schrieb) sie lat
nisch und bildete kulturell und linguistisch betrachtet eine homogene Einheit mit einer
r^isdT-mndlichen und städtischen *Sp'räche* und später mit demTkennzeichnenden *Nam*
(> rumân, român), der von den Nachbarvolkern durch die Ubersetzung ins Keltisch-

valachus (Sprecher der romischen Sprache) ersetzt wurde. Die Permanenz und die Stabilitât der romanischen Bevolkerung wird vom archaischen Wortschatz der rumiinischen Sprache belegt, der folgendes beweist:

3. Die *Kontinuität der landwirtschaftlichen Niederlassungen und Beschăftigungen,* d.h. Bodenbestellung, Viehzucht, Handwerke wie Holz- und Metallbearbeitung, Topferei; die Terminologie ist vorwiegend lateinisch und autochthon (vorromisch).

4. *Das Zusammenleben der Rumănen und Slawen* wird durch archäologisches Beweismaterial, Orts- und Personennamen sowie morphologische und Wortschatzelemente belegt. Der slawische Einfluss begann im 9. Jahrhundert in zwei Etappen: *a)* einer alten (vor der Griindung der rumănischen Furstentiimer) und *b)* einer neuen, kulturell-geistlichen (in der Diplomație, Verwaltung, Kirche usw.).

o. Die *„Immigrationstheorie"* (Einwanderung der Rumănen von rechts der Donau nach Siebenburgen) ist wissenschaftlich nicht begriindet.

6. *Die sozial-politische Neugruppierung. Primitive Dorfgemeinsehaften und Dorfer.* Die Hauptform der Organisation im Mittelalter war die primitive Dorfgemeinschaft, d.h. Sippengemeinschaften, die sich ortlich festsetzten, die von den Dakern und Dako-R5mern iibernommen wurde. Das beweist die Kontinuität des in Dazien lebenden sesshaften Volkes. Unsere D6rfer sind ihrer Anlage nach nicht altertiirnliche Siedlungen, sondern primitive Dorfgemeinsehaften auf freiem, oft dem Wald abgerungenen Boden, die aufeinanderfolgend besiedelt wurden.

In den *Schlussbemerkungen und Schlussfolgerungen* wird erneut die Bedeutung der sozial-ethnischen und kulturellen Wirklichkeit fiir das Studium der Ethnogenese hervorgehoben, fur den Beweis, dass das rumănische Volk die Nachkommen der Thrako-Geten sind, die im Altertum diese Gebiete bewohnten, sich nach der Rornanisierung mit Einwanderern vermischten und die lateinische Sprache unter der Benennung *romanus* annahmen, in der zahlreiche Worter ihrer alten Sprache enthalten sind, die analytisch, grammatikalisch und historisch im *II. Teii* untersucht werden.

Der autochthone Wortschatz wird zuerst in semantische Gruppen eingeteilt und anschliessend in alphabetischer Reihenfolge jedes Wort untersucht. Dabei werden Ableitungen, Dialektformen, Lehnworter, eventuelle albanische Formen, und die etymologische LOsung mit einer komparativ-historischen Interpretation beriicksichtigt. Einige Worter mit nicht sicherer oder unwahrscheinlicher indo-europăschen Etymologie werden nicht numerotiert sondern mit *a* angezeichnet, sind somit in den 160 Wortern sicher thrakisch-dakischen Ursprungs der rumănischen Sprache (ein Mittel zwischen 150 und 170) nicht mitinbegriffen.

Redactori: MARICA PIETREANU şi EMILIA TOMESCU
Tehnoredactor: ANGELA ILOVAN

Coli de tipar: 29,25 Bun de tipar: 11. 05. 1931

întreprinderea Poligrafică Cluj B-dul Lenin 146
Republica Socialistă România. Comanda nr. 328/80.

ROMANITATEA DUNĂREANĂ

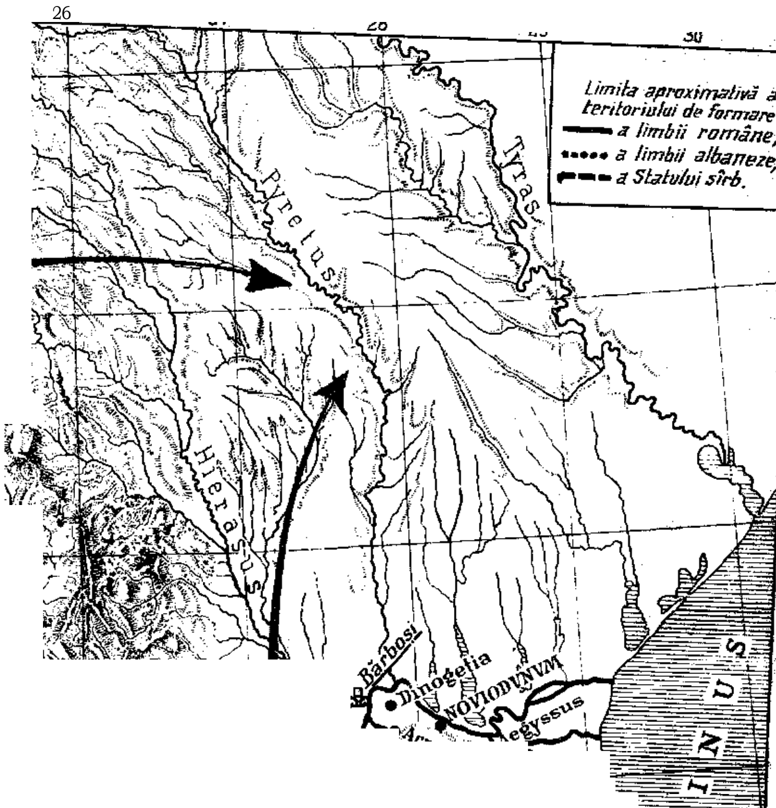
(DACO - M ESI CĂ)

SECOLELE I-VI

DUPÂ ACAD. PROF. EMIL PETROVICI

ÎNTOCMITA DE ST.POENARU

47

V

r* Ik-V—CJjt—*rpsi*

~v ,Ti.Bruc

461

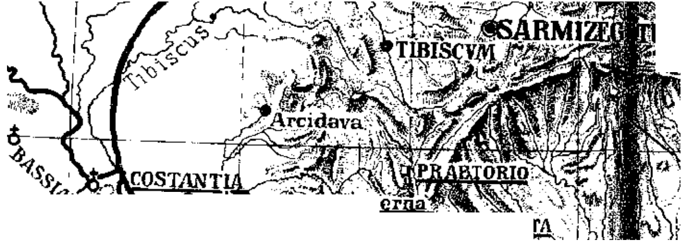
D i

i

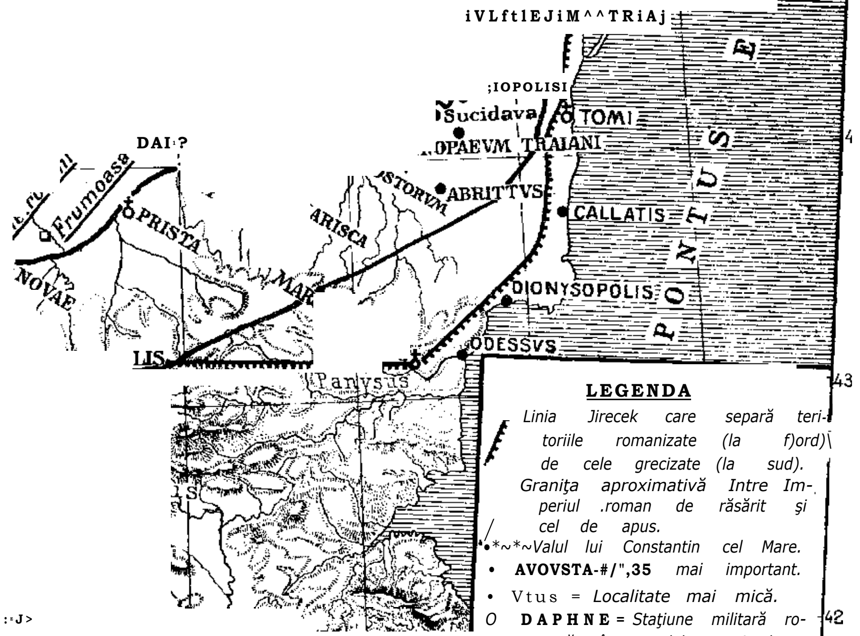
CIBALAE&

4...

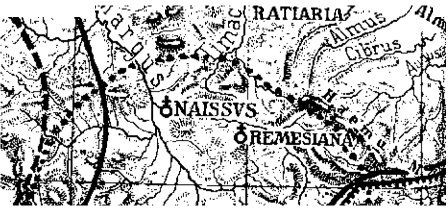
MRMIVM"

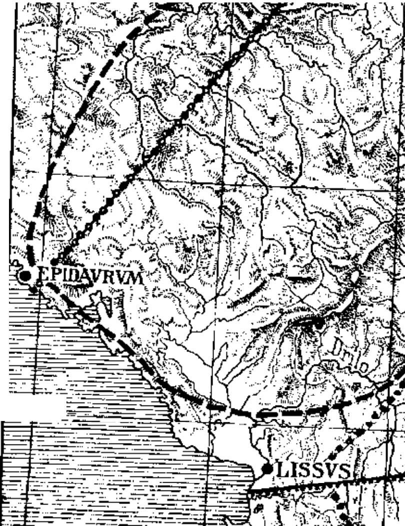

iVLftlEJiM^^TRiAj

iPHORREA AiARGI i- **A**

^SCvPjy^

:·J>

LEGENDA

Linia Jirecek care separă teritoriile romanizate (la nord) de cele grecizate (la sud).

Granița aproximativă între Imperiul roman de răsărit și cel de apus.

~~ Valul lui Constantin cel Mare.

• **AVOVSTA-#/",35** mai important.

• Vtus = *Localitate mai mică.*

O **DAPHNE** = *Stațiune militară romană în secolele III-VI la Nord de Dunăre.*

a *Bisfrej - Stațiune militară romană al cărei nume antic*

4

43

42